

kordovánkapca kordovánbőr-kapca; obie de cordovan; Fußappen aus Korduanleder. 1599: Balint Deak Vizen Baniara 15. kordouan kapzat — / 11 1/2 6 Bokor karmasin kapzat // 9. 37 Zattian kapzatt // 18 [Kv; Szám. 8/XIV 22 Hjj]. 1633: A búcsületes czéh pedig ő kglknek^a adott . . . Egy süveget és egy veres cordovány kapczát, privilegiomot táblával [Mv; EM XVIII, 402. — ^aA táblás-céh mestereknek].

kordovánkészítő kordovánbőrgyártó; tábácar care face cordovanul; Korduanledermacher/hersteller. Szk: ~ *örmény*. 1729: Mint hogy Ne(m)es Varosunkb(an) levő Varga vagy Talp készítő Czehbeli Embereink, Az Kordovány kiszítő Szamos Ujvári vagy Gerlai Örményeket az látó pénz exigalásokkal az Kordovány, vagy szattyán iránt Országos sokadalminkbol el idegenítették úgy hogy most is . . . Dje 13 mensis bris Lucza napi Sokadalmunkb(an) Csak egy Kordoványt is nem hoztának nagy Praejudiciumara varosunknak. Azert vegezett hogy . . . mig eő kglmekis hasonló kordoványt nem készítenek rajtok semmi láto penzt ne exigallyanak [Dés; Jk 390b] * ~ *timár*. 1681: Kordovány készítő Timar Pers. 3 Bagaria készítő Timar Pers 1 [Vh; VhU 76].

kordoványos kordovánbőr-gyártó/készítő; tábácar care face/prepară cordovanul; Korduanledermachend/herstellend | kordovánbőrrel kereskedő; care vinde cordovanul; mit Korduanleder handelnd. Szk: ~ *örmény*. 1768: Pénznek Percept(ioja) . . . Szamos Ujvári kordoványos Örményektől 4. Sokadalmokkor kapuközi bért Hf 12 [K; DobLev. II/390. 19a].

kordovánpapucs kordovánbőr-cipő; pantofi de cordovan; Schuh(e) aus Korduanleder. 1749: Egy pár Kordovány paputs kaptzáyával [Told. 19].

kordovánsaru kordovánbőr-saru; iminei de cordovan; Schuh/Sandale aus Korduanleder. 1630: Kouaczi Mihale Viszen Nagy Banyara 8 kordouán sarut tt f — d 8 | Soos Lörincz viszen magyar országba 116. kordouán sarut tt f l d 60 . . . 110. Szattyán sarut tt f — d 73 | Tölczeres Thamas Viszen Magyarorszagban 128 szattyán sarut f — d 92. 62 kordouany sarut . . . d 6 [Kv; Szám. 18b/IV. 23, 40, 98 Hjj]. 1638: ez az Kalos Balinth . . . tartotta, s taplalta a Feleseget . . . elegh sarut, vit neki, kordovan sarut, vegg sinortis adot [Mv; MvLt 291. 169b]. 1640: Szőke Györgyné Anna asszony fassa est: Halottam azt Fekete Páltul, hogy mondotta, hogy egy kordovány sarut adott volt Asztalos Mihálynénak — de én azt sem tudom, hogy pénzért adta vagy mint [Mv; i.h. 233a átírásban!]. 1663: Harom Kordovany saru [Utl].

kóré 1. kb. fel/kikórozott fű/gyom; bálárie; Unkraut. 1758: mikor jo Fű volt rajta^a meg termet 30m szekér szé-nált midőn irtatták is egy darabig nemis termet hanem mind tsak korét termet [Szentlászó MT; Sár. — ^aA réten]. 1762: Krajnik Uram olly földött Szántotot meg mellyen korenál egyéb rajta nem termet [Gerend H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1829: azt mondotta hogy a' korét kapálta el a buzájából — holott koré nem volt olyan módon hogy annak takarítás kellett volna [Csókfvá MT; TSb 24]. 1860: (Tüzifában) mezősegi része szükségét szenved . . . Sokat segít rajtok a törökbuza csusza, bogáncs s

más kóré gyűjtése, a szalma, tós helyeken a nád, de ezek sem pótolják ki a fahiányt [Benkő, Mszlsm. 14].

2. vessző; nuia, vargá; Rute. 1781: hallattam mikor kórét vágtunk volna Pap Joseffel, hogy kopogot volt valaki ezen . . . erdőben . . . sötét hajnal volt s észre nem vehettük mitsoda fát vág [Csóka MT; Ks]. 1839: Kőhér^a Marhásai Korét és gát agat hordtak [Born. G. XXIVb. — ^aMT].

3. kukoricaszár; cocean de porumb, strujan; Maisstroh. 1841: Tengerit Szedett 's korét vágott 67 Napszám | Tengerit hordot a majorban s korét 12 Napszám [Pókafva AF; Born. F. IIff].

◇ Szn. 1573: Kore Janos [Kv; Tjk III/1. 223]. | 1602: Kóré Miklos szab. [Almás Hsz; SzO V, 192] | Kóré Mihály lőfő [Zalán Hsz; i.h. 209]. 1614: Kore Andras pp [Mogyoros Hsz; BethU 228] | Kore Janos pp [Bikfva Hsz; i.h. 231]. 1635: Core Thamas. Core Andrasne [uo.; HSzjP]. 1746: Koró Josef [uo.; SVJk]. 1804: Koré Sámuel (49) gy. kat. [uo.; Kp IV 302].

E címszót vö. a kóró címszóval.

kóréfedél kukoricaszártető; acoperiş de strujeni; Dach aus Maisstroh. 1862: van egy 4 lora valo külön álló istálló koré fedél alatt [Mezőbánd MT; TSb 39].

korela vmilyen lószerszám-rész; un fel de curea din harnaşament; irgendein Teil des Pferdegeschirrs. 1812: Udvarbiro Tekintetes Pap Ferentz Ur, keze ala dolgoz-tam az álabb, meg irtakat . . . 1 Egy Lo fogo nagy Kótelet 4 Rf 30 kr. 2. Egy uj Kapoczánt vassával és Czigli szárával együt 3 Rf 40 xr 3 . . . Egy Korela 2 Rf. [Nagynyulas K; IB. Herman János nyil.].

kórés 1. fel/kikórozott; umplut de bálárii; mit Unkraut bewachsen. 1762: Szénának valo földét . . . kelle-tett meg kaszáltatnunk . . . aztat látván Krajnik Uram hogy egy részében nem Szénának valo igen Korés lévén . . . meg Szántotta, és kukoriczával bé vetetette [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. kórós; cu bálárii; von Unkraut (voll). 1791: ezen nagy héjánóság és kár a Juhokb(an) rész szerént abbol eset, hogy rosz kores Szénát Vettek s attak nekik Oláh Országb(an) [Széplak KK; SLt évr.].

korfár bányamunkás; miner, ortac; Kumpel, Bergarbeiter. 1681: Az Bányákba(n) levő Munkások, — s fizet-esek Koh mester egi, jar vasa egi hetre egi masa s egi rud-is Sáfár, egi; ennek egi hetre adatik fél masa vas. Verő mester négi, eginék eginék egi hetre adatik fél fél masa vas, Korfár, harom, eginék eginék egi hetre adatik egi fertaly vas . . . a haromnak egi hetre ket rud vasis, per libr. 8. az rud vas adatik nekik az agiagh es Csüv csin-alasert. Ezek mind a harman az Koh mester mellet szoktak szolgálni [VhU 66].

Valószínűleg a felvonókas mellett dolgozó munkásról lehet szó (l. r. cor-fa 'felvonókas').

korgás 1. gyomorkorgás; chiorăială, chiorăit; Magenknurren. 1685: au üdőnek alkalmatlansága miatt igen szűk boraink lettek, de az mi lött is, rettenetes savanyú, úgyannyira, hogy nem hiszem, pünkösdnek az innel-ső részín ha ki benne iszik, eo momento hasa korrogást ne szenvedjen savanyú volta miatt [Kv; KVE 218 BP].

2. 'Hn. XVIII. sz. v.: A' Korgás nevű helyen (sz) [Bita Hsz; EHA].

A köznévi és helynévi adat azonos szóhoz való tartozását, illetve jelentéssel összefüggését csak nagy bizonytalansággal feltételezhetjük.

korgó 'Hn. 1680/1825: Az Korgoban (sz) [Vajdasztván MT; EHA].

korhadozik redvesedik; a putrezi incetul cu incetul; morsch werden, verfaulen. 1869: Templom korhadozni kezd, fedele foltozást kíván [Nagyölyves MT; ETF 107. 22].

? **korhány** künhalom, kurgán; gorgan, tumul, tumulus; Kurgan, Hügelgrab. Hn. 1864: Korhány Egy nagy dombos hegyes erdő nem tudatik honnan vette eredetét [Marosvécs MT; Pesty, MgHnt XLIX, 358b] | Korhány [Szabéd MT; i.h. XXVIII, 237b].

A török eredetű címszóhoz nincs köznévi kijegyzésünk, de — mások mellett — hn-ként Erdélyben való e két előfordulása figyelemre méltó. A szó eredetéről és máshol való jelentkezéséről nézze l. Kiss, FESZ 779.

korház spital; Krankenhaus, Spital. 1852: a Korházban Gyogyitattak [Dés; DLt 2128]. 1856: halt meg Szabo Károly csizmadia legény 26 éves korában a korházban senyvlázban [Dés; RHak 78 Medgyes Lajos kezével]. 1860: halt meg a korházban Szathmari Ferencz házaló szegény 61 éves korában [Dés; i.h. 110].

Hn. 1847: (Egy föld) szomszéda... nap nyugatrol a korház erdeje [Méra K; EHA]. 1848: a' korház erdei (e). a' Korház erdeje (e) [uo.; EHA].

korhely 1. mn 1. dologkerülő, naplopó; chiulangu; liederlich, arbeitscheu. 1768: egy vandrolo korhel Magyar Szabó [MkG]. 1779: Igyekezék a' Mélgos Ur olyan jo forma Selléret, vagy valamely Korhel Jobbágyát el fogatni, hogy bé vegyék^a [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suky Jánoshoz. — Katonának]. 1783: A földet nem más adta el hanem ez a korhel ember [Brassó; BetL 4 Ujjvárossy István lev.]. 1786: Haszontalan korhel két Legényei jövének bé előre Ngd(na)k a' Bágásiás szekéren, ezeket igyekeztem egy egy kevés munkára fogni, de nem fogadták szómot; ebül 's kutyául szoktak [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1798/1800: tekergő. Korhel ember volt [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1816 u.: azokat^a a' Papok és Korhel eszem iszom emberek állították fel, akik a dolgot nem szerették, hogy több idejek legyen az eszem iszomságra és dorbézolásra [K; KLev. — Az ünnepnapokat]. 1825: a Blozsa Erdőben henylő Borbokár Juon nevezetű Korhely személy [Kötelemező SzD; TSb 47]. 1840: Bodo Samuel eképpen kezdete Petrovszkit szidni, az ilyen korhel jövénynek bitangolják Városunkat [Kvh; HSzjp]. — L. még FogE 91–2, 282–3; RettE 61, 101.

2. részegeskedő, mulatós; bejivan; trunksüchtig, fidel. 1761: holt meg Somai Sándor úr apja haszontalan, semmirekellő, vesztegető, részeges, korhely ember, ma is él [RettE 123]. 1774: Részeges korhel Ember [Gerend TA; CU]. 1815: Térj meg azért már valahára, 's hadd el az eddig való korhely, Részeges, Bujja, ócsmán, Fertelmes, Diszno Életedet [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár fiához]. 1817: taxalista Szuszán János része 's korhel volta miatt kéntelenített házat el adni [Déva;

Ks 90 XCVII. 5]. 1831: Dávid Antal egy részeges kártyás korhel ember lévén a' mult esztendő napján Sz: Míse előtt Offen Bányán kártyázott, s... az oda való K. Ispány Ur meg vágotta [A.jára TA; TLt Közj. ir. 403 Csikapolcai Lázár Antal szb kezével]. 1836: Farkas Sámuel... nem részeges, nem korhel, sem nem ki csaponog [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.]. — L. még FogE 59; RettE 337.

II. fn 1. dologkerülő, léha személy; chiulangu; Arbeitscheu(r), Müßiggänger. 1779: Harmadik fia, Zsigmond, ez vette volt Vitéz György leányát, Vitéz Klárát, kinek két leányi közül a nagyobbik(at) minekutána egy Szilágyi nevű huncfut korhellyel elszökvén három hónapig odabogarazott, a szegény anyja... tavaly bényei Harsányi Benedeknek adá férjhez [RettE 403–4]. 1823–1830: harmadik egy korhel, sok szép Joszágát el pusztította; a' katonaságból is el tsapták; a' Szülei kenyezetés meg ette [FogE 570]. 1838: ingemet korhelynek meg szidot [Kvh; HSzjp].

2. részeges, mulatozó személy; bejivan; Trunksüchtig(er), Trunkenbold. 1759: A szegény nemesembert bár ne lássa valami úriember részegen, mert annak bizony részeges, korhely lesz híre-neve [RettE 90].

Sz. 1845: a részeges és korhelnél nincsen pénz, sem becsület [Dés; DLt 92].

korhelykedés mulatgatás, mulatozás; benchetuală, bejé, chef; Zecherei. 1814: Továbbáis minthogy a Bátor Varga Márton nem arra való hogy az örökséggel járo terheket vihesse hordozhassa a korhelkedés részegeskedés miatt ezért instállok Ngod(na)k méltóztasson Contractust adni azon örökségről a fiam kezéb(e) [M.gyerőmonostor K; Gyl. Varga Pál dom. bíró lev.]. 1851: Trézsi és én ha kialhatnók magunkat ügyiben, jól volnánk, de nem lehet 's gyermekek zsanája, a' gazdaság, és korhelkedés mián [Kv; Pk 7].

korhelykedik 1. lopja a napot; a chiuli, a trage chiulul; den Tag stehlen. 1782: Praefectus Uram vádolja az ő Nagysága Tisztartóját Varga Gergelyt, 's másokotis, hogy nem igazán járnak ő Nagysága szolgálattában, csak korhelkednek 's azokat ne tartsa ő Nagysága [Torockó; TLev. 5/16. 389]. 1815: Te kedves öcsém!... mint Gyilkos Haramiák, 's rossz erkölcsű Tolvajok, künn az Ballavásári Szöllőd Gyepűiben Lapanz (!) Dombérozol, 's korhelkedel nappal; éjczaka pedig mint az éger egyik jukba bé, az másikkol ki, koszlac, járkálsz [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár lev.]. 1823–1830: Bemenvén az öcsém Marosvásárhelyre... egy igen fain köpenyegemet mind hátán hordozta. Sőt este a bába is avval ment, avval ült ott, s a posztóra kapott pénzből ivott, nem dolgozott, korhelykedett [FogE 278]. 1827: Ferjem... részegségre adván magát, ma már olyan grázna ember lett, hogy... ma már valahányon vagyunk anyi felé korhelkedünk iszonyu grázna (!) tsunya természetű Ferjem mián [Torda; TLt Praes.ir.416].

2. részegeskedik, mulatozik; a chefui, a face chef; zechen, kneipen. 1778: Már ez az Uj posta Mester is korhelkedni kezdet Vasarhelyt [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Szuszána lev.]. 1780: Rekittyan Drágut és Drágon Rosit... láttam hogy Falunkban egy Idegen Riszta nevezetű Tolvajjal edgyütt barátokoztanak, vendigeskedtenek, Ettzakánként Korhelkedtenek, és dorbi-

loztnak [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1783: penzel bővölködnék korszomakon innya korhelkedni dolog nélkül elni tapasztaltatnak [Usz; Pf]. 1793: ezt mondván gyakran a' Grofné Csernáton Urnak, hogy csak korhelkedik 's Dámászni jár [Koronka MT; Told.].

3. *tréf* dinom-dánomozni; a petrece/benchetui; in Saus und Braus leben. 1806: Délután vendégség volt nálunk a Mamaék tétzésére örömmel othon korhelkedtünk a tálok körül [Dés; KMN 310].

korhelység mulatozás, részegeskedés; benchetuiálá, chef, betje; Zecherei | tekergés, naplopás; lenevie, trindávie; Nichtstun, Faulenzerei. 1757: az Attya . korhelsége miatt sok adósságba verte magát [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c]. 1782: ha láttya a keze alatt valo Tisztek (ne)k korhelysegeket s insinceritassokat tartozik azt mindenkor Principalissának meg jelenteni [Thor. XX/4]. 1786: az Thorotzkoiak . az terhes Uraság szolgálattya mián igen el szegényedtenek, némelyek a' korhelység mián [Torockó; TLev. 4/13]. 1800: a Makfalvi Jozságot . kénlelítettett el adni a szükség mián és gyengékedés mián nem a korhelység és részegeskedés mián [Msz; DLev. 3. XXXV. 6]. 1814: nagy hajlandósága vagyon a Korhelségre, és ki tsapongásokra [DLT 174 nyomt. kl]. 1818: Ifjabb Hegyessi Elek az ejtzakai korhelység és erkölcselenség gyakorlásábann annyira el lévén áradva, hogy . a Paraszt Legényekkel ivutt és tántolt, Cselédjeit medvének és egyéb maszkarának fel öltöztette, az uttán és a' korszomákon tántoltatta [Vajdasztiván MT; TLt Praes. ir. 321 Budai István viceispán nyil.].

korhulás korhadás; putrezire; Verfaulen. 1846: (Az erdő tele) úgy nevezett Spitzbrandig fákkal; olyan vén fákkal, melyeknek a hegyei fenékek, már többet nem nőhetnek, belől emésztődésbe, korhulásba jöttek s jönek [Perje Sz; Jakó, Hamuzsír 73].

koriandel koriánder; coriandru; Koriander. 1804: 1 Loth Szekfü 20 x . . . 1 Koriandel 30 x . . . 1 font Salitron 48 xr [Déva; Ks 108 Vegyes ir.].

kóricál 1. csavarog, csatangol, kódorog; a hoinäri; umherschweifen. 1774: imit amat ne korritzallyan, se pediglen senkinek is Semmi szín és praetextus alatt azon Jozsaginkat nem abalineallya [LLt Fasc. 78]. 1813: hetven új deákocskák közül . . . alig találattik hétnek könyv a kezében. A többi lecke idején vagy a városon kóricál, vagy aluszik vagy pipázik vagy egyébképpen vesztegeti a drága időt [Ne; Csetri, Körösi Csoma 94–5 Nemegeyi Janos filológia prof.jel. a Ref.Főkonzhoz].

2. császál, mászkál; a umbla de colo pînă colo; schlendern. 1852: Anyám nem tsak hogy jól és frissen van, hanem e felett váltig koritzál tractál [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

koriceus ? kísérő; insojitor; Begleiter. 1663: De valljon nem elég bizonyosság-e az, hogy énnekem izennem is akkor ugyan Ferencz deák által olyakat kellett, melyeket előmben adattak, kiknek megmondásának idején coriciust rendelték vala mellém és ha mit én elfelejtettem volna, úgy az supportálta? [TML II, 452 Teleki Mihály

Bornemissza Annához]. 1668: Istenért kérem, az úrfiért ne szánja fáradtságát . . ne legyen igaz hűségért csúfja Csákinak és az anyjának; most is mellette az anyja coriceussa, mint látjuk [TML IV, 347 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

korifeus 1. főkolompos; corifeu; Haupträdelsführer. 1736: az adjacens Falukba mondatik Corifaeusok vagi előttök járokok is Csavaragni [Nsz; DLT]. 1748: Városi Bíró Válya Sándor Vr(am) . . . minden méltatlan vexaink authora és coripeusa [Vh; Ks 101 Pogány László lev.]. 1773: örökös Földes Urát . Jobbágya nem tilalmazhattya ha a' Falu tselekedné, a' kik a' Falut arra készitnék s, találatnának Coripeusoknak 24. Lapáttal büntetessenek [T; JHb II/1]. 1796: a' Torotzkaik ezen Kemény Ítéletekkel nem gondolván, és Földes Uraik ellen, ujrais Rebellálván kemény pronsolatot adott^a hogy ezen Torotzkaik . . reá szorittassanak, és némelyek a' Corifeusok közzül Exequaltattanakis [Mv; TLev. 5/16 Transm. 95 tábl. — "A császár].

2. *diákny* bandavezér, főcsahos/kolompos; căpetenie; Banden/Rädelsführer. 1870 k./1914: Nebuló: inkább a kisebb és helytelenkedő, rosszalkodó gyermekek neve, a nagyobbak voltak aztán a lurkók, hoplások, korifeusok, stb. [MvÉrt. 27].

korlát 1. akol/karámféle; un fel de ȧarcocol; Art Pierch/Hag. 1573: az gondwiseleo vram helt Intezzenek hwl Barmoknak korlatok legen | valamely Meszaros Barmot akar vagny, Az Estwere valot Regwel het orakor vagia meg . . Mely oraknak Eleotte Az korlatban legen az Barom [Kv; TanJk V/3. 84b, 86b]. 1601: az Mezarosoknak . . Az korlatban mindenkoron zeontelen elegedendeo barmok legyen [Kv; i.h. I/1. 382]. 1620: Az melj ökreöt penigh itt az piaczion megh veden az Mezaros, mingiarast az korlatba(n) hayczia az belicgh ala [Kv; i.h. II/1. 288].

2. *hágató* ~ hágató deszka; padoc de montă; Bedeck/schäl Brett. 1843: Hágató korlát [Szentbenedek SzD; Ks 88. 29].

Csikóstanya v. löistálló mellett az a deszkaalkotmány, amely elválasztja a kancát a csődtől, hogy emez annál inkább tűzbe jöjjön és hágjon [MPaszt. 181, 189].

3. (fedeles) palánk; gard de scinduri; (bedeckte) Planke. 1727: Ezen Inventaht Nobilitaris Curiat és körüllette levő épületeket köröskörnyül bikfa deszkakból való tölgy fa sasokb(a) eregettetett Kollat veszi környül . . Ezen a Kolláton a' Gabonás mellett egy kis tölgy fabol valo, fa sorkokon forgo töke Záros gyalog kapu [Csákigorbo SzD; JHbK XXVI/13. 12]. 1808: vagyon egy hat Tölgyfa Sasfák közzé rakott és mindoszve . . . harmintz egy és fél szál viseltes fenyő deszkákat magába foglaló kollát vagy is Palánkkert fedelezen [Gyula K; Szentk.]. 1812: Az Ut felől Tutaj gerendából való szalmával fedett kallát és deszka kapu Avateg [Körtvélyfája MT; LLt]. 1813: A' Konyha szegeletitől fogva a' curialis laki Ház szegeletéig vagyon három láb fenyő deszka kollát négy Cserefalábok közti rakva fedél nélkült, a' három láb kollátba Tizenkét szál fél viseltes fenyő deszka [Folyfva MT; Told. 18]. 1840: Orsova^a Marhássai ganét hordtak a Magdalénáról és Sasfát korlát-nak [Born. G. XXIVb. — "MT]. 1851: (Az udvarház telken) az udvar felől részint bikfa, részint fenyő deszka

cserefa sasok közzé rakott zsendelyes korlát, itt ott fedele foldozást vár. — Hibáz ezen korlátból egy bikk, és egy fenyő deszka [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

4. *bőrtörő* ~ bőrkalló/törő pad; bancă de întins/in-muiat pieile; Reckbank. 1677: Bőr törő korlát és silipek fordulván délre, fel az dombra nyílik az bőr törő korlátra fel sarkokon egy fél szer ajtó, mellyen belől vagyon egy bőr törő korlát [CsVh 53]. 1681: Ezen tornáczon belől vagyon egy bokor bőr törő korlát, de az miképpen ezen bőr törő korlát vagyon, aszt az heljt az kis tornác két oldalában ragasztatott darab tornacznak mondhatni [i.h. 90].

A timárok e munkaeszközhöz l. Freckay 51, a rajta végzett munkaforma leírásával.

5. korlátozás; limitare, restricție; Einschränkung. 1853: erdeinket a leg szorossabb korlátok alá tetetni üsmerjük kötelességünknek [Pálfa U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével].

6. 1879: Mi vagyok én, Ödön? Úgy, fiam: támasz! bizony! korlát, Ödön! vasból — kösziklából való! [Plev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz].

◇ Szn. 1620: Korlát István [BTN⁴ 407]. 1640: Korlát Varga Máténé Durkó asszony [Mv; MvLt 291, 212a átírásban!].

◇ Hn. 1349: meta . iturad Corlath potaka [Árapatak Hsz; SzO I, 56–7]. 1448: (Meta) irtet ad fluvium Kollathpathaka alio nomine Kollathkwpw [Hídvég Hsz; Barabás, SzO 73]. 1679: Kollat Alyaba(n) (k) [Vadasd MT]. 1683: Az Collatban (k) [Nagyfalu Sz]. 1685: A' Korlát Szegben (sz) [Nyárádtő MT]. 1697: a Korlát utzája végén való föld [Szenttamás Cs]. 1730: az Kollátban (r) [Nagyfalu Sz]. 1744: a Feljáromban a Kallat (!) n.h-en (sz). Korlát n.h-en (sz) [Gógánváralja KK]. 1746: Kollátban (sz) [Vadasd MT]. 1753: A' Kollát bércezi megett (k) [M.décse SzD]. 1760: a' Kollát nevezetű helyben (sz) [Mezőbergenye MT]. 1785: a' Kollát mezőben (k). az Kallát hidján felül (r) [Nagyfalu Sz]. 1791: az Korlát nevezetű helyben [uo.]. 1821: A Korlát verminél (sz) [Mezőbergenye MT]. 1833: a Korlát (sz) [Pálos NK]. 1864: Kollát domb [Bogártelke K]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

korlátcövek palánkcövek; stîlp de gard; Plankenpflock/pfahl. 1809: még betsültette . Joszaga körül Levő kerteket, Gjepüket . . Detzka kaput, kollat Tzüveket [Nyárádgálfa MT; Sár.].

korlátdeszka palánkdeszka; scîndură groasă; Plankenbrett. 1737: (A) Csűrös kertből is szolgál az Istálló előtt egy Kollát Deszkából készült Szeker Kapu [C.U.P. Horváth Boldizsár conscr.].

korlátfa ? palánkfa; lemne pentru gard; Plankenholz/balken. 1810: Két jukos kollát fa [Mv; MvLev. Trincse-ni Mihály hagy. 22]. 1840: Orsova^a Marhássai korlátfát hordtak [Born. G. XXIVb — ^aMT].

korlátkapu palánkkapu; portijă la gard; Plankentor. 1737: a Mezőről is nyílik paraszt Kapu zában álló lapoczkából tsinált Kollát Kapu [C.U. P. Horváth Boldizsár conscr.].

korlátkert palánk; gard de scînduri; Planke. 1737: (A) virágos kert . az Udvar felől magos bikfa deszkából, tölgy fa sasokban Eregetett Kollat kertel vagion bé véve [Csákgorbó SzD; JHbK XXIV/13. 7]. 1769: Az udvart el választó belső Kapu fél fenyő deszkás kapujával, és az udvart el rekesztő Sendelyes fedelű kollát kertel edgyütt Hflor. 20 Denar 40 [Felőr SzD; BetLt 7 özv. Szalanczi Józsefné Boér Borbára inv.]. 1792: (A) betsüsek folytatni kezdték . e szerént A Korlát Kertet amely keresztül mégyen az Udvaron, az Udvarház szegeletéig [Mezőcsásvás MT; Kp II. 31]. 1797: Az Élett körül . vagyon meg avult kollát kert tserefa Sasok köz-i bukfa deszkákkal ki rakva [Kőrispatak U; Pf]. 1806: ő nagyságais a' Küküllő régi fojomja árkan keresztül kollát kertett tsináltatott . hogy a viz áradása idején azon régi árkanban ne kapjon [Erdősztyörgy MT; WH]. 1808: Bük fa Deszkából készült igen jo Kollát kert [Kiskend KK; Hr]. 1827: A' Kis kertet bé kerítő gyarlo kollát kert [Náznánfa MT; Lok].

korlátlan nelimitat; unbeschränkt. 1863: Szentes Márton kedves öcsémnek . hívséges ragaszkodásáért hagyom a kolozsvári külsőszén-utczai 49. szám alatti házat és telket azoknak ő minden megszorítás nélkül korlátlan tulajdonossa legyen [Kv: Végr.].

korlátnok cancellár; cancelar; Kanzler. 1845: Felső Szilvási Nopcsa Elek Erdélyi Udvari korlátnok Ur eő Nagy Méltósága Saját kérelmére korlátnoki hivatalától felmentetvén, hiv szolgalmi meg esmeréséül Lévpoldi (!) Császár jeles Rendje Nagy Keresztjével^a meg ajándékozott [Usz; UszLt XI. 85/3. 5. — ^aE rendjel birtokosa a báróságot is elnyerhet].

A címszó a nyelvújítás meg nem gyökeresedett szóalkotásai közül való. Alakulásmódjának valószínű magyarázatára l. CzF

korlátnoki cancelláriai; de cancelar; Kanzler-. 1845: Felső Szilvási Nopcsa Elek Erdélyi Udvari korlátnok Ur eő Nagy Méltósága Saját kérelmére korlátnoki hivatalától felmentetvén . [Usz; UszLt XI. 85/3. 5 — a teljesebb szöve. *korlátnok* al.].

korlátnokság cancellárság; cancelariat, funcția de cancelar; Kanzlerschaft. 1862: Az erdélyi korlátnokság rendelete, hogy a' leg szigorubb igazsággal adják ki az Anya könyvi kivonatokat a' bé sorozando ifjakra nézve [Gyalu K; Rak 75]. 1864: a' had köteles ifiaknak a' 2ik korszály béli, kilépések előtt nősülhetések megengedhetésére . az Erd. udvari Korlátnokságnak . . határozata tudás, és alkalmazás végett, ki küldetik [uo.: Rak 93].

korlátocska palánkocska; gárduleț de scînduri; Plänkchen. 1797: vagyon egy fél ölni labakra keszített kollátotska [Kőrispatak U; Pf].

korlátol korlátozó; a limita; einschränken. 1843: Varga Katalin a templomból kijövő népet buzgó szavakkal készítet arra, hogy a fiscus erdeit kerítési szükségekre szabadon vágják, mert az uradalmi tiszteteknek nem lenne joguk őket abban korlátolni [VKp 68]. 1847: a Határa szoros ügyelettel lévén a hibásakat a Biztosokkal kor-

látolni, és meg büntetni köteleztetnek, mely szerént nagyobb ügyelettől őriztetven mind az erdőség, mind a határ sérthetetlen maradjon [Torockó; TLev. 10/9]. 1880: Az asszony korlátolja nyelvét, a férfi durva kitérőseit, mit mind ketten megígérték és így kibékültek [M.bikal K; RAK 348].

korlátoz 1. korlátkerttel körülvesz; a ingrádi, a imprejmu cu gard; ein/umplanken. 1774: A ... veteményes kert, A kapu felől való része Bikfa Dészkával kollátozva [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb].

2. korlátokat szab; a ingrádi, a pune limite; Schranken setzen. 1837: A Czel arányos hasznos, Szükséges külső vagy belső gazdasági önkényes, és szabados építményekben, és elkerülhetetlen javításokban, a zállagban vevő Urat gátolni, és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak értéke a ki válto által fordították meg [Dés; BetLt 5].

kormány 1. ekekormány; cormană (a plugului); Streichbrett/blech. 1571: vezettek eo k. varoswl es választottak Ez ket zemelt az zaz vram keozwl az Santasnak Megh latasara ... hogy azok Megh lassak az Santast ky Mynemew kormannyal zanth, Es ha gonozwl zantot feoldet talalnak Semmyt Neh fizessenek neky [Kv; TanJk V/3. 41b]. 1647: egy Eke vagy(n) kormány nélkül és Gerendely karika nélkül ezen kívül minden kezsége megh vagyon [Solyomkő K; SLt GH. 5]. 1730: Egy Eke Göröndölj Karikastol, kormányostol Taligastol [Körspatak U; Pf]. 1736: 3 Váto ekéhez Való Kormány rajtok lévő két karikaival s három horgokkal [Borsa K; Told. 24] | Valto beres Eke kormányán vas karikas vas horgok [Mikefva KK; CU XIII/1. 172]. 1850: Egy jo Eke hosszu és lapos vasaival, Eketaligaval vezérrel, a Kormanyan van egy pántvas [Gyéressztkirály TA; DE 5].

2. kormányzás, vezetés; guvernare, conducere; Regierung, Führung. 1665: Vagyon csak az egy jó lsten kegyelmében bizodalnam, ki eddig is nem az mi bolond kormányunk szerint folytatta dolgainkat és adta végét is [TML III, 419 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1822: minden megyékben republicaltassak, hogy senki a' közönséges Tisztek közül ... magát valamely földes Urnak lekötöztetni, és annak Jozzagai alattomban való kormányát felvállalni ne merészeje [Kv; Borb II gub.]. 1847: Nemes Alsó-Fejér megye főispánjának ... meg-hagyatik, hogy öfelsége nevében ezen uraságod kormánya alatti nemes megye egyik szolgabírája, Tövisi Gergelynek Varga Katalin elfogatása körül tett dicséretes buzgalmaért a legfelsőbb tetszés kijelentését adja tudtára [VKp 205].

3. vezető; conducător; Leiter, Führer. 1710 k.: Mikor én Szebenbe menték hát ott van Haller János, Keresztesi Sámuel; hamar kitanulám, hogy a szász natio Beldi^a részére való disponálásában munkálódnak, és nem is haszontalanul ... mert az bizony dolog; várme-gye, székel, szász mind meguntá volt azt az akkori anarch- vagy poliarchiát. A szászok bizony Szebenben és Brassóban ... igen oda is hajlottak volt; Szebenben Gotzmeister Kálmán Kristóf volt a derék kormánya annak a munkának; meg is adja majd az árát [BÖn. 708. — ^aBeldi Pál Háromszék főkirálybírája. 1677-ben Apafi Mihály fej. ellen kezdett szervezkedni].

4. ritk parancsnokság; comandament, comandă; Kommando. 1845: Olvashatik a' Nemes Zik Székely gyalog Ezred Kormányának ... es Szék Tisztségéhez intézett ... hivatalos átirata [Usz; UszLt XI. 85/6. 220].

5. ritk főkormányzók, gubernium; guberniu, consiliu guvernial/gubernial; Gubernium, Oberregierungsamt. 1838: A Felsőes Királyi Kormány Szebenből lett vissza jövetelével a Seta hely^a fundussa gyarapítására 30 Fl [Kv; ACSzám. 120. — ^aA mai nagy Seta tér társadalmi úton gyűjtött tőkével, részvénytársasági alapon létesült (1. KvTel. 99)]. 1846: a K. Kormány ... Özvegy Szász Janosnehoz rendelte remek évét tölthetni^a, e szerént Czehunk csak is ... felsőbbégtől nyert válasz nap-jától ösméri remek év töltesét [Kv; ACLev. 48. — ^aLászlófy Ferenczet]. 1847: Varga Kati azt mondotta, hogy ... a levelek általküldöttek a felsőes királyi kormányhoz [VKp 224]. 1860–1861: róka, farkas mindenfelé sok, melynek kiirtását a kormány jutalommal törekedett régen s most is sikeresíteni [Benkő, MszIsm. 11].

6. guveru; Regierung. 1843: minden országok ereje csekélység a kormány hatalma előtt [VKp 120]. 1849 u.: A' Pestről Julius-i el távozáskor kijelentettem többeknek, hogy bár mi is következze belőle, én mindentől vissza vonom magamat s a Kormánytal Szegedre nem fogok le menni [EM XLIX, 550 Zeyk Károly kezével]. 1850: Az olyan papok, kik a dézma vagy dézma negyed vesztése által eddig fizetésekben rövidséget szenvedtek, azon terményeknek, mikből el: vesszett fizetésök állott értékét adják bé ... hogy a Fő F. Püspök Ur, a kármentesítést ... a magas Kormánytal, annál hamarabb sürgethesse [Nagykapus K; RAK 5 esp. kl]. 1862: A' Magos Kormány ... rendeli, hogy az erdő praevericatiok ... a' bűn minőségéhez képest keményen büntetődnek [Gyalu K; RAK 67].

7. 'Hn. 1682: a' Kormány n.h. mellett (k) [Galac BN; EHA]. 1749: az Kormányokban (sz) [Bodola Hsz; EHA]. 1835: A' Kormányokba (sz) [uo.; EHA].

kormánybiztos comisar guvernamental; Regierungskommissar. 1849: Szolga Biro Somogyi Josef Ur egy maga mellé felveendő Biztos társával a benni fel adások ki nyomozására Ki Rendeltetnek ... Sz:Udvar(hely). ápr. 3. 849 Kormány Biztos Horvát János | (A) Kormány Biztos Ur Rendelete [Héjasfva NK; CsZ].

kormánydeszka a faeke kormánylapja; cormană (a plugului de lemn); Streichbrett (am Holzpfug). 1600: veottem eg Ekét d 65. Az gerendelyere czinaltattam egy vas karikat, az korma(n) dezka vasat d 12 [Kv; Szám. 9/XII. 65 Ígyárto Simon isp. m. kezével]. 1728: e mellett vagyon egy váto Eke gerendelyel kormánydeszkával vasak nélkül [Aranykút K; Ks 55/77 gr. Petky Dávid inv.]. 1754: Vett egy eke szarvat, egy Kormány deszkát, egy eke főnek való fát egy nyujtonak valót Fl. I [Mezőgerébenes TA; BLt 7]. 1769: Koromany (!) Deszka valo Horog Karikastol I [Nagyercse MT; Told. 19].

A tárgy történetre I. Balassa, MEke Mut.; a szó körülíró jel-ére: MTsz.

kormányfa tutajkormány, rég, táj apacsin; apacină; Ruder des Floßes. 1761: a mely Kormány fák voltak a Tutajokon mind maga ususara Fordította | ő kegyelme ... a Kormány fákból a Csűrít fel is szarvaztatta

[Harangláb MT; Ks CII. 20 Jos. Szarka de Kövcsd^a (44) ns vall. — ^aMT]. 1839: 3rom Napos^a 7 l Napos^o l Kormány fákot hoztak [Libánfva MT; Born. G. XXIVb. — ^aHeti három- ill. két napos szolgálatot tevő jb]. 1840: (A jb-ok) Kormány fákot hoztak (Hodák MT; i.h. — Vö. az *apacsin* címszóval).

kormánygát gátfajta; un fel de dig; Art (Lenk)Damm. 1811: a Kozárvár^a felől lévő parton tsináltassanak három tsapo gátok, melyek közül kettő nagyobb, és hosszabb pintze gátok lesznek, egyik pedig a legfelsőbb tsak kitsin kormány gát [Dés; DLt 19. — ^aA várossal szomszédos település].

kormányhorog ekekormányhorog; cirlig de cormană; Haken am Streichholz/blech. 1734: Vagyon egy eke ket jo vasával, gerendely karikával, kormány harog, karikájával, és köldök vassal edgyütt [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. 1760: l eke talyigastol l tezlástol gerendely karika nélkült köldök vas nélkül kormány hargával [Szentdemeter U; LLt].

kormánykarika ekekormány-karika; verigă de cormană; Streichholz/blechring. 1770: Egy Kormany karika [Usz; Pf].

kormányos 1. hajó- v. tutajkormányos; círmaci; Ruderer/Steuermann (auf dem Schiff/Floß). 1710 k.: a szélvész ereje, vagy a kormányos tudatlansága miatt-é, a hajónak az oldala balfelől . valami fában vagy kőben megütököz . a kormányos mondá franciául: sauvez vous, azaz: szaladj; és egy csolnakba ugrék [BÖn. 588]. 1713: Illyen^a Commoráló Bajk Groza nevű kormányos hitivel confirmála, hogy két ualun hizott Törökországi Artányokat pénzen meg vött [Utl. — ^aH].

Sz. 1779: már bizonyos időtől fogván tsak ugy lábbag Communitásunk Törvény nélkül; mint az Evezők kormányos nélkül [Torockó; Thor. 21/2a].

2. ? ^aHa. 1722: A Kormányjossan [Barátos Hsz; EHA]. 1750: A Kormanyos nevű helybe (sz) [uo.; EHA]. 1854 k.: Kormányosba (sz) [Málnás Hsz; EHA].

kormányoz 1. hajtót v. tutajt irányít/vezet; a círmi; Schiff/Floß steuern. 1764: mű is Tutajos Legények voltunk . tudgyuk bizonyoson hogy . . . Dedrádi Gram Dávid nevű szász egy ifju barnaszeg Maria nevű oláhnnét azon tutojra, mellyet ő kormányozott fel vett [BfR VI. 125/15]. 1818: ezen rend felett nagy Tutaját másod magával a vizen lefelé kormányozván egy igen hasznos lisztellő Hajos Malomamhoz érkezett volna . úgy hozzá csapott irt Malmamhoz, hogy az azon Szempillantatban izre porrá törtetettvén, a vizen el szorva darabonként el ment [Hadrév TA; TLt Adm. ir. 1527].

2. igazgat, irányít; a dirija/conduce/indruma; lenken, führen, verwalten. 1662: az én elmém . . . fel nem éri, az ő felsége mélységes tanácsit, mint fogják kormányozni az dolgokat [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. 1678: az jó Isten úgy kormányozta az dolgokat, hogy urunk, hazánk ellen az feltett gonosz szándék végbe nem mehete [TML VIII, 178 Bethlen Farkas ua-hoz Konstantinápolyból]. 1791: méltoztatik Ngod, a maga dolgait úgy kormányozni, úgy igazgatni hogy . . . az Atyafiságos osztályhoz hozzá foghassanak [Kv;

JHb XLIV/4]. 1800: jonak tartom, hogy Jugusztinovits Urat is requirálya a Communitas oly formán, hogy égyet értve Salat Urral, ügyekezzeék ezen nagy meritumu dolgot jo utra kormányozni [TLev. 5/17 Köpetzi Nagy Josef lev. Nsz-ből].

3. befolyásol; a influenza; beeinflussen. 1657: azután más vajda succedálván, azt is az bojérok rosszul kezdvén kormányozni, kiváltképpen lévén fő eszköz egy Nicola viszter, ki azelőtti vajdát is igen corrupálta [KemÖn. 79]. 1664: Asszonyunknak^a is emlékezzék Kegyelmed erről, hogy ebből urunk ű nagysága kegyelmességit hajtssa hozzám ű nagysága, kormányozza úgy ű nagysága elméjít Kegyelmed [TML III, 162 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz. — ^aÉrtsd: a fejedelemasszonynak, Bornemissza Annának].

kormányozás 1. igazgatás, irányítás; dirijare, indrumare, conducere; Lenkung, Führung. 1661: keresztény kormányozas (KJ). 1677: én javallanám, mentül hamarabb ő nagysága az urakat^a mind hivatná öszve . . . hadd discurrálnának s tanácskoznának az urak . . . ha nem segítheti ő nagysága, ne akadályoztatná őket és hadd lenne az is az ő nagysága titkos kormányozásából [TML VII, 472 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz. — ^aÉrsd: tanácsurak, azaz a fej-i tanács tagjai]. 1849: minden névvel nevezendő Ingó és ingatlan vagyonaím fel ügyelését, s telj hatalmu kormányozását, tsakis szeretett nöm Korbul Anikora bizom, 's hathatosan rendélem [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

2. államigazgatás; administrație de stat, guvernare; Staatsverwaltung. 1849 u.: a ház, melynek törvényes hivatása törvényeket hozni és a ministeriumot kontrollirozni a kormányzásba, mihelyt maga elegyedne bele a kormányzásba, túl csapong e törvény szabta határokon [EM XLIX, 547 Zeyk Károly kezével].

kormányozhat igazgathat, irányíthat; a putea dirija/conduce/indruma; lenken/führen können. 1667: Ebben Kegyelmedet az dolgok megértése kormányozhatja jobban [TML IV, 218 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1669: Kapikia Bőer (!) Sigmond . magát ugj alkalmaztassa, hogy elsőbben az Vezér es Kaimaka(m) kapui előtt jo akarokat szerezen, hasonlo keppe(n) az teob Divánt üleo vezérek kapujnis, hogi az által dolgainkat jól kormanyiozhattia (igy!) [Törzs. fej-i instr. a Portára menő kapikiha (követ) számára].

kormányozó, kormányzó 1. mn szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: főigazgató- s ~szék erdélyi gubernium; consiliu gubernial/gubernial transilvánean; siebenbürgisches Gubernium/Oberverwaltungsamt. 1794: minden haladeknekül a Biro és Birak Instantiat porrigalván ahoz értő Szemellyek jelen letiben aztat Expressusok által a mikeppen az alkalmatosság engedi a Felseges Nagy Erdélyi Fő Igazgató 's Kormányzo Szék eleiben nyujtsa bé [Torockó; TLev. 9/26] * fő ~ tanács 'ua.; idem' 1800: Ez a Felseges fő Kormányozo Tanácsnak végső és változást nem szenvedhető parancsolattya volt [Ne/Kv; SRE 835]. 1801: Fő Kormányzó Tanács [Kv; DLt].

II. fn 1. tutajkormányos; círmaci, plutaş; Ruderer/Steuermann auf dem Floß. 1818: a midőn . . . 1814ik Esztendőben azon panaszo Topánfalvi Tutajos által

mlgs Miksa Imre Ur Hajos Malma meg károsított, az viznek leg kisebb növése vagy áradása nem volt, hanem a nagy terével nem bírhatván (: tsak ketten lévén a Kormányosok :) A viz a Malom alá hajtotta a Deszka Tutajokot, s ugy rontotta őszve az Malmot [TLt Adm. ir.].

2. vezető; conducător; Leiter, Führer. 1818: mindezekkel tsak szunyadoztak kormányzóink^a — elnézték a' jo kutaink romlásátis [Dés; DLt 174. — ^aA városvezetők].

3. erdélyi gubernátor; gubernator(ul Transilvaniei); (siebenbürgischer) Gouverneur. 1847: Én a lefolyt hat évek alatt, míg a bucsumiak s az avval közérdekű községek ügyét vezettem, valami hat ízben voltam Bécsben, három ízben Kolozsvárt a kormányzó őexcellenciájánál [VKp 168].

kormányoztatik igazgattatik, vezetettetik; a fi dirijat/in drumat; geführt/geleitet werden. 1657: Báthori István vajda lengyel királyságra vitetvén, succedalt az bátyja, Kírstóf, quoad titulum, mindazáltal Istvántól függött s kormányoztatott [KemÖn. 20]. 1662: A tudósok ilyen igazgatásnak formáit hármalt állítanak: aristocratikát ... demokratikát, midőn az ország izenkint való részeiből a nép által arra delegált személyek által, mint a helvétiusoké, kormányoztatik; és monarchikát [SKr 69].

kormányország (faekén) a kormánydeszkát rögzítő szeg; cuiul de fixat cormană; Haft/Fixiernagel auf dem Streichbrett/blech (des Holzpfuges). 1587: chynaltatta(m) egy korman zegeth . . . d. 2 . . . Veottem egy Ekeheoz walo Gerendelt . . . d. 15 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2–3 Zabo György isp. m. kezével] — A jel-re l. Balassa, MEke 369.

kormányország erdélyi gubernium; consiliu guvernial/ gubernial transilvanean; siebenbürgisches Gubernium/ Gouvernementsamt. 1847: a felséges királyi kormányország a felséges királyi főkinstartó tanácshoz utasított felosztításában figyelemzetést tett vala az iránt, hogy a királyi fiscus részéről az adózó nép mértéken túli szolgáltatásra ne erőltessék, nehogy elkeseredések valamely kitérésre adjon alkalmat | a tekintetes alispány úr felolvasott nekünk egy parancsolatot, mely a felséges királyi kormányországtól jött [VKp 169, 274]. 1849 u.: a Kormányország is rendelkezni akart, de egy krawal ebbe megátolta [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével]. 1867: E fel hívást a kir. kormányország azzal indokolja, hogy a' sorozás ügyben szükségelt családi kimutatásokat az Ev Ref lelkészek gyakran felületesen állítják ki [Gyalu K; RAK 138 esp. kl].

kormányvas faekékormány vasazása; ferecătura cormanei (la plugul de lemn); Eisenbeschlag auf dem Streichholz (des Holzpfuges). 1629: Egy korman es koldok usak [Szentdemeter U; LLt]. 1756: Béres eke jó negy minden vasbéli requisitumival, négy pating(g)al, négy Lapos vassal, négy hoszsu vassal, és Kormán vassakkal, ugy négy rendbéli eke Tallyigával [Déva; Ks 92. I. 32 Dévai kúria lelt.].

kormányország parancsnokság; comandament; Regierungsamt. 1847: A károlyfejérvári várórségi kor-

mányország e megyei tisztséghez intézett hivatalos megtanulását . . . bátorokodunk a Felsőes Királyi Főigazgatótanács eleibe fölterjeszteni [VKp 204. Alsó-Fejérm. tisztségének fölterjesztése a gub-hoz Varga Katalin élelmzési és szállásbeli költségeinek megtérítése ügyében].

kormos 1. korom-lepte; plin/acoperit de funingine, funinginos; verrußt. 1656: Ezen süteő haz bolthasos kormos fustos keo kemenye | Ezen haznak . . . boltoztattia fűsteős kormos [Fog; UF II, 106, 114]. 1733: A rosz kemenyek le vonasara, az kormosok(na)k Oculalasa. hahol kormosnak, sepretnelnek talaltatik annak 3.forintig valo Zallaglására . . . Exmittaltatnak^a [Dés; Jk 437b. — ^aKöv. a nevek fels.].

2. (állatszörzinként) barnás-fekete; (despre părul animalelor) negru, brun-închis; (als Tierhaar) bräunlich schwarz. 1625: uett uolt kj teöllem az Incautus negj ökröt ezeknek seőreők eggiknek kormos masiknak barna, kettej az marhaknak az Inctus Jobbagjanak szymboraiae uolt seőreők ezeknek eggiknek ugjan kormos masiknak seőke [UszT 125]. 1674: Majorsagh marhák ez szerint . . . 4.Eőregh tehen szőke karika szarvu. 5.Eőregh homaly. 6.Eőregh kesely job szarva csonka. 7.Eőregh szőke. 8.Eőregh kormos . . . 12.Eőregh tehen kormos [A.porumbák F; UF II, 611]. 1681: Mogha Tivadar eőkre 7. egyik egy kormos buta 2 egy kek szőke hegyes [Milvány K; RLt I]. 1692: Öregh Tehén, Kormos fenn-álló szarva bellyeges . . . Öregh Tehén Kormos csonka szarvu bellyeges [Mezőbodon TA; BK Inv. 21–2]. 1697: Bérés ökrök Kormos fel álló Butás szarvaj [Almakerek NK; UII]. 1701: Az marhakot osztottak ez szerent, elsőben ki adván Balasi Miklos(na)k edgj kormos ökreöt, az után Balasi Boldisar(na)k két sárog eokröt [Kissolyos U; BLEv.]. 1715: egy legien a Kormos lovat el akarta lopni [Bethlen SzD; BK]. 1737: Esztendő kormos üző [Borsa K; Told. 53]. 1752: Egy Kicsin Kormos csupo szarvu ökr [Dob.; TL 42]. 1757: Egy Kondor kormos 5.esztendő bogár szarvu^a | Egy pár kormosok szellyes Szarvú 1 eszt(en)dösök^b [Pusztaszatmiklós TA; Berz. 3. 1/9. — ^aTehén. ^bTulkok].

A MPászt. 522. 592 csak juh- és kutyaszinnévként szótároztta a címszót.

Án. 1657: két agarakat biza reám az fejedelem, igen kedves ebeit, Hóka és Kormos nevéket [KemÖn. 40]. 1676: Kormos^a [EM XLIX, 536. — ^aTeleki Mihály ebösszeírásában agárnév]. 1757: Kormos^a [Somkerék SzD; Berz. 3. 1/9. — ^aÖkör].

Szk: ~ szabású. 1593: az tehen egy kormos zabasu zeoke wala [UszT] * ~ szörű. XVIII. sz. eleje: edgj idei kormos szörű üző bornju [Usz; Pf]. 1738: Egy Bika négy esztendő kormos szörű [Szászvezsöd NK; Born. XX. 12]. 1741: (Az ökrök) ketteje Szürke szörű, ketteje Röt avagy Veres forma szörű, edjike Barna edjike kormos szörű forma [Szentmargita SzD; Ks 14. XXXVIII. 7]. 1749: egy hatod füre menő kormos szörű tulok ökre dologtehető ép és egességes volt [Tarcsafva U; Pf]. 1773: edgyik ökre vért vizellett, nevezetesen edgj Veress Kormos szörű ökr [Hesdát TA; JHb II/3].

3. kb. koromszínű; de o culoare care se apropia de negru; rußfarbenartig. 1855: Falainak^a kormos színe az agg idót mutatja [ÚjFE 212. — ^aA gr. Zichy kastélye (Várpalota Veszprém m)].

◇ **Szn. 1600:** Kormos Janos [Kv; TJK VI/1. 398]. 1603: Joan. Kormos szab. [Kövesd MT; SzO V, 267]. 1606: Kormosne [UszT 20/196]. 1614: Kormos Janos Búdy [Szentanna MT; BethU 47]. 1703: Kormos János JB [Récekeresztúr SzD; SLt AQ. 39]. 1744: Kormas Maria [M. pete K; SLt AY. 7].

◇ **Hn. 1600:** az Kormos berczy feleol. az Kormos vize teowere iutank [Homoródalmás U; EHA]. 1773: A Kormos Könél (sz) [Remete Cs; EHA]. 1795: A Kormos ágán az árkan innet (sz) [Nagyalmás K; KHn 312]. 1803: A Kormosága verőfénye Lábban (sz) [uo.; KHn 313].

kormosalmafa almafafajta; un soi de măr; Art Apfel. 1732: gyümölcs hozó fák serieszerént ezek: . . . két ténhen almafa, három tanjér almafa, három Molnár almafa, két zöld almafa egy kormos almafa, három muskotály almafa, három páris almafa, két Búni almafa [Kv; Ks 40. XXVIII C néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

Az erdélyi köznyelvben ma is kormosalma néven emlegetnek egy barnásan színeződő héjú már csak falusi kertekből kikerülő almafajtát.

kormosan koromlepetten; plin/acoperit de funingine; veruŕt. 1798: Korom Bírót tartanak a ki minden héten a kürtöket Házzrol házra vizitálván a kinek kormoson találja azokat meg bünteti [UszLt XIII. 97].

kormos-narancsalma almafafajta; un soi de măr; Art Apfel. 1842: Kormos Narants Alma [Dés; DLt 1302].

kormosszőke ? barnásszőke; brun-deschis; bräunlich blond. 1656: haro(m) 4dfű Eökör Tulok. I. Fekete Csaban Szőke 2. Kormos Szőke. 3 Fejer szőke [Dob.; MklInv. 12].

kornéta I. huszárszászló (lovassági lobogó), rég nyaralózászló; cornet, stindardul unui escadron de cavalerie; Kornett. 1657: magamnak kornétám alatt külön egy seregem volt, több száz lovasnál, azok mind farkasbőrösök voltak [KemÖn. 264]. 1662: igen nagy szél fogván a seregek, a fejedelem^a az urakkal, udvarával s az udvari sereggel, maga s ország zászlóival s kornétájával a középhelyt tartván . . . mendegélnék vala [SKr 267. — ^aI. Rákóczi György]. 1667: az Kornyetanak valo Veres Kamukaert f. 10 [UtI]. 1678: Uzonbol^a vitte(ne)k el egyetmast ez szerent Gyalog zaszlo(na)k valo kopia faszegekkel meg verve nr. 4. Korneta(na)k valo kopia nr. 1 [BLt I. — ^aHsz]. 1705: Ugyan ma, a generál kimenővén az egész lovas hadakkal, kornétákkal, dobokkal és minden készülétekkel [WIN I, 474]. 1710: Azonban a szél éppen szemben fúván a regimentekkel, oldaslág fordítá Hajszer őket, akkor, ha nem tudta volna is Thökölly, mennyin vadnak a németek, még a kornétákat is megolvashatta^a [CsH 225. — ^a1690-re von. feljegyzés]. A jeltre I. RMFegyv. 382, 387.

2. vmilyen török zászlófajta; un fel de steag turcesc; (irgendeine) Art türkische Flagge. 1631 u./XVII. sz.: Végezetre az újonnan lőtt erdélyi fejedelmeknek a régi canon szerént fényes portámtól járó zászló, kornéta, bot és köntös megadassék [ETA II, 342 Ahmed szultán Bethlen Gábor számára adott 1614. évi athnaméjának magyar fordítása] Végezetre, az újonnan következett fejedelmeknek fényes portámtól a szokás szerént, zászló,

kornéta, bot, köntös, kard és ló kiszolgáltatassék [i.h. 348 Murád szultán I. Rákóczi György számára 1631-ben adott athnaméjának magyar fordítása].

3. huszár/lovasszászad, rég svadron; escadron de cavalerie; Husaren/Reiterschwadron. 1657: Száztizenhat zászlóval voltam kornétákkal együtt. Írom igazsággal: egy nem volt egész száz; többire ki állott huszonöt, harminc personából, harcra való pedig tíz, tizenhat s húsz személyekből [Kemlr. 320]. 1675: Pálffy Károly el is érkezett kilencz kornéta horvátal [TML VII, 53 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

4. egyfajta kürt; cornet; Zinke. 1636: Az ének szóval való ditséretbéli mesterséges eszközök, az orgonák, regálók, kornéták, hegedűk, lantok, cimbalmok, trombiták, és több effele kintornák [ÖGr Aj. 7].

kornéta-alja egy zászlóaljányi (egy zászló alá tartozó csapatnyi); de un escadron; eine Schwadron viel/groß. Szk: ~ karabélyos. 1682: adatot eo Nga Hetven hét személyből álló egy kornéta alja karabélyosok(na)k egy ho penzeket [UtI] * ~ puskás. 1665: Kegyelmednek kegyelmesen parancsoljuk, küldjön egy kornéta alja puskásokat mindjárt udvarunkban [TML III, 435 a fej. Teleki Mihályhoz Brassóból].

kornéta-hordozó zászlótartó; cornet, portdrapel; Kornett, Fahnenjunker. 1677: Bájáro Uramiekn(na)k Cántorokot adt(am) ez szerint . . . Fegyver hordozó Naláci András f 20 Kornéta hordozó Radice István f 20 [UtI]. 1678: Az estve hozának egy kornéta hordozóját Leszlinek, kit Hibénél fogtak el [TML VIII, 223 Teleki Mihály a fej-hez]. 1681: Dragányoknak. Kornéta hordozó Joannes Pannoni f 6 Szalás oszto Lórincz Feldmán f 6 Kaplár Joannes Ebner f. 5 [UtI].

kornétás lovaszászlós; cornet, stegar de cavalerie; Reiterkornett. 1664: én menten az német praesidiomot öszve akartam gyűjteni az kornétással [TML III, 294 Boldai Márton Teleki Mihályhoz Székelyhidről (B)]. 1699: Adot . . . Thevel György Somlyai Német Kornétás egy sokfele Selyemmel varrott Készenöt [Ipp Sz; SzVJk]. 1700: Kornétás háza Jakab Heiliger [Kv; Szám. 40/III. 108]. 1703: Kornetas Uramnak mikor ide jött epíteni adtunk edgy napra három három font hust kinyeret minden napra [Szu; UszLt XIII. 94]. 1724: egyik Compania Cornetásának nem irat Nacság(o)d Quartélyt [Veresegyháza AF; Ks 83]. 1727: Haller Imre urat egy Kornetas veletlenül meg ölte [Csernáton Hsz; ApL 1 Kálnoki Mihály nyil.]. 1733: Kornétás Vram(na)k az Ribiczey quartélyáb(an) annak némelly renovatioiba(an) tött expensaiért refundaltatott Rh fl. 3 xg 3 [Krisztor H; Szer.]. 1736: Minthogy mostann nem lévén maga Quartélyáb(an) Mltgs Gröff Forgáts Ferentz Ur ö Nga, hanem hagyta maga mint egy Locumtenens Provisorának a maga szállásan, ugyan Ő Nga kornétással . . . Hadnagy atyánkfia ő kglme végyen számára azon kornétásnak egygy bornyút és egygy barányt [Dés; Jk 461a]. 1740: azon deliquens . . . a Nms V(ár)me)gye Tisztei előtt szidta, bestelenitette mind a Kornétást, mind a katonát ezen Cordovana Compagniákban lévő Marchio de Tarrega nevű Kornétás [Kéménd H; Ks Zejk István lev.]. 1749: quartirizans tiszt úr, Kornétás uram . . . alázatosan köszöntet [Bodok Hsz; DanielAd.

275 Hídvégi Mikó Ferencz Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. — L. még CsH 212, 344; WIN I, 590.

kornétásné zászlótartóné; soția unui stegar de cavalerie; Frau des Fahnenjunkers/Kornetts. 1725: egy Kornetasné [Kv; Szám. 54/I. 8].

kornírozó-vas ? *őiv* gyöngyözővas; poanson; Korn-eisen | pontozó, kirner; punctator; Körner. 1840: Kornirozo vas égy, haj égető vas egy [Szentbenedek MT; Told. 19].

kornis pártázat; coronament; Krönung. 1589/XVII. sz. *eleje*: Az Farago Legennek az eő edgik mester remeke legien edgi Aito, Kaptelios, es szep egienes tettetes Zymizes (!) minden ahoz valo kornisokkal kapteliokkal megh ekesittetet meljne minden állása faragua igaz mertekbe legien [Kv; KómcArt. 8–9].

kornyadozás 1. göthösködés, nyavalyáskodás; tñjire, lincezire; Kränkeln. 1729: latta pediglen szemeivel testek(ne)k megrontsolódását, és ki Sebesedéseket mind kettőnek . . . Balás Vonján(a)k is három hétig valo korniadózását [Sövényfa KK; TSb 51]. 1805: Bosor Nyikora . . . azon tépelődés után mindgyárt dolog tehető . ember volt s még tsak kornyadozását sem tapasztalta [Farnas K; KLev.].

2. áll gubbasztás, gunnyasztás; ghemuire; Hockerei. 1813: kik(ne)k a' Kutya tartás meg eng(ed)tetik, meg parantsoltassék, hogy mihelyt leg kisebb Kornyadázásokat észre vészik, azonnal meg kössék, kötve tartás, az utzára ki ne botsássák [Dés; DLt 329 veszétség elleni int.].

kornyadoz(ik) göthösködik, nyavalyáskodik; a tñji/lincezi/boli; kränkeln, siechen. 1657: Az követség után azért ebédén igen ivánk, és másnap én . természetem szerént kornyadozván s fel sem kelvén ebédre . . . az alatt Ballinggal eléggé tractálék s concludálék is [KemÖn. 123]. 1675: Én, vagyon másfél hete, csak kornyadozok; nem tudom, ha ijedtembe-e, vagy hogy [TML VIII, 102 Vessélyeni Pál Teleki Mihályhoz]. 1727: vagyon negyed napja, hogy en csak kornyadozom [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. 1755: a kis Aniko Kis Aszony megint kornyadozni kezdett vala, de megint frissedik [Ks 96 Bíró Antal lev. Nsz-ből]. 1826: A' Tömlőtznél valo Rabok között 3-on vagynak, a' kik kornyadoznak [Dés; DLt 1050]. 1844: Josi is még mind kornyadoz sem remény hogy majusig utazhassanak Ádámosra [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1852: Roza jól van, Lajos is kornyadozat [Kv; Pk 6 ua.]. 1853: a' lelkem Anyám három nap óta kornyadoz, valami csűf görcset kapott volt a' gyomrába [Kv; Pk 7 ua.].

kornyadozó göthösködő, nyavalyáskodó; tñjitor; kränkeln. 1814: magam égy darabig kornyadozo, azután szinte négy hetig halalos beteg voltam [M. gyerőmonostor K; GyL. Varga Pál ub lev.].

kóró tuleu, cocean; Stengel. 1662: (Az erdélyi) hadakat környös-körül szállítvan, őket^a valóban megszorították vala, úgy hogy noha egy ideig kikapdosván, lovaknak csatázással is holmi dudvát, gazt, kórót, mogyo-

ró- és egyéb zöldágakat ragadoznának, de végre annak alkalmatosságátul is mindenestül elszorítottak vala [SKr 326. — Suceava várának védőit és a város lakosait]. 1710 k.: Ez a test élete csak; ami a sas, ráró, sólyom fészke a kősziklában s a fákon, az a cinege vagy ökör-szem fészke a mustár vagy egyéb kőrön, csak fészkek mindenik, csak lakik s tojik benne [BÖn. 509]. 1726: Ördeg harapást az óláhok Rujen, annak híják . a Levele hoszuko mint egy pelyegetet; az koroja magassan nő fel, a tetejin vagyon kek virágja [MNY XXXVIII, 369].

Szn. 1554: Koro Thamas [Kv; Szám. 1/IV. 21].

Sz. 1771: némelyeknek annyi aviticuma nincs, az havá leüljön, mégis oly fennlátanak, hogy egy kóróval fel nem érne az ember orrakat [RettE 250].

E címszót vö. a kóré címszóval.

kóródszentmártoni a Kóródszentmárton (KK) tn képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kóródszentmárton/Coroiusnmárton; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kóródszentmárton: Kóródszentmártonon lakó/működő; din Kóródszentmárton; in Kóródszentmárton wohnhaft/tätig. 1762: hallottam . . . hogy Buda Gligor . Szőlővel és egyéb Gyümölczel derekasint Tractalta volna az Korod Szent Mártani Molnákat [Kóródsztmárton KK; Ks 17/LXXXI. 21].

korográfia kb. földrajzi leírás; corografie, descrierea generală a unei țări; geographische/erdkundliche Beschreibung. 1662: De az hadi tanács s császár környül levő nagy gróf német urak s egyéb főrendek megnézvén az cosmográphiából urak chorographiából országok fekvésiről íratott könyvekből a Tisza–Bodrog közinek, Patak s Tokaj hol fekdjjenek, azoknak situsát, így elmélkedtek vala [SKr 226].

korográfus ? földrajzíró; geograf; Geograph, Erdkundler. 1662: Melly város Erdély országának metropolisa, fő-nyaváros lévén a chorográfusoktól és historicusoktól, országok, tartományok s meglelt dolgoknak megíróitól nem kevésé dicsértetik [SKr 523. Nsz].

korom 1. funingine; Ruß. 1697: János mester . Petrityevith Horváth Miklos ur(am) ő kgime Csizmadia Inassát Tontonja Petit ugi meghe verte, hogy ollya(n) a' teste, mint ama Fekete Korom [Somosd KK; SLt AK. 32 Nagy Mihály (40) ns vall.]. 1762: kiket tud a Tanu hogy . azon helyen talátnak volna valami pipából kiesett darab kormot? [Dob.; Ks 4. VII/12 vk]. 1804: a' Tentált meg kormozta, Ugy kormot és téglá port össze vegyített [Kvh; HSzJP Bajkó Mihály (46) gy. kat. vall.]. 1823–1830: Ábrázattakat is korommal, 's egyébbel be nem mázolták [FogEK 424].

? Hn. 1578/XVII. köz.: Az Koro(m) berek mellett (sz). az Koromberek felettis az Zilos [Kide K; BHn 86]. 1720: Az Koromberek Hegyessire jü véggel [uo.; BHn 88]. 1783: A' Koromberek alljába [Bádok K; BHn 26]. XIX. sz. köz.: A' Korumberken [uo.; BHn 32].

2. átv feketeség, sötétség; întunecime, întuneric; Dunkelheit, Schwärze. 1705: amely hatszáz németek Medgyesen vannak in periculo, azoknak sem páterek, semmijek nincsen, hanem csak sine crux, sine lux^a, ör-

dög s pokol- s koromba, ha meghal, csak életében szolgáljon jól, bár haljon, mint a marha [WIN I, 421. — ^aKereszt és fény nélkül].

korombíró kéménybíró (tűzrendészeti felügyelő); persoană care controlează curăţenia coşurilor; Schornsteinaufseher. 1789: A' Tűz oltásra való Eszközök nintsen semmi, és az eddig ususb(an) vólt Korom Birák is meg szüntének lenni, melyre nézve meg hagyatott hogy Korom Birákat tegyenek a' kik visítályák minden Héten a Kürtököket [Boldogasszonyfva U; UszLt XIII. 97] | Korom Birót tartanak a ki minden héten a kürtököket Háztól háztá visítályán a kinek kormoson találja azokat meg bünteti [i.h.]. 1823: Vagyone minden Faluban Korom Biro és minden héten azok megvizsgálják a kürtöket és kemenczéket .? [Bölon Hsz; HSzjP vk].

koromégető-vászon kemence ? 1810: Egy korom égető Vászon kementze [Mv; MvLev. Trincseni Mihály szgy hagy. 18].

korompáki-puska Korompán (Krompach Szepes m.) gyártott puska; puşcă fabricată la Korompa/Krompach; in Korompa/Krompach (Kreis Szepes) erzeugtes Gewehr. 1662: (A) két bástyák^a között való egész oldalceigház úgy meg is rakatott vala különb-különbféle álgúkhöz való golyóbisokkal szakállasokkal, mustakér és krompáki puskákkal hogy majd jobban alig kívántathatik vala [SKr 298–9. — ^aA váradi vár Királyfi- és Veres bástyája]. 1665: Felső czejk haz Vagion ez hazban Szekelj hidi Krompaki puska 8 ... Korompaki puska cző 4 | Korompaki puskához való töltés, no 13260 [Fog.; UF II, 313–4]. 1667: Korompáki puskához való töltések öt tonnában nro. 12570 [uo.; i.h. 338]. 1675: Vagion madarasi haznal egy korompaki puska rosz [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1692: Belső Pincze . Korompaki puska no 1 [Mezőbodon TA; BK Inv. 13]. 1700: Régi hosszu Szerekes Puska 9 Korompáhi (!) Puska no 5 [Ebesfva; UtI].

A jel-re I. SKr 745. l. 274. jegyzet. Korompák (Krompach) XVII. századi puska gyártó iparáról futólag a RMFegyv. 225, 227 is megemlékezik; ott *Krompachi polhák* néven említett puskafejéről is szó esik. L. még i.h. 205–5.

koromseprés kéményseprés; curăţatul coşurilor; Schornsteinfegen. 1834: meg határozatott hogy a korom seprés menyen szerre a faluban [Étfva Hsz; HSzjP].

korona 1. uralkodói korona; coroană (regală); (Herrscher)Krone. 1562: az urak és a nemesség megesküvének egyenlőképpen, hogy ha Lajos király gyermek nélkül halna meg, tehát senki fejébe a koronát nem tennék, csak az ő^a fejébe [ETA II, 11 BS. — ^aSzapolyai János, erdélyi vajda fejére. Az ígérlet az 1514-i Dózsa-lázadás leverőjét illette]. 1655: Lengyelországot a svéczia elfoglalá, királyá elfuta és Németországra menván, a lengyel koronát elvívte [i.h. 160 NSz]. 1662: A magyar koronát is kezére kerítvén^a, alá Kassára s onnan Ecsedbe hozatta vala [SKr 119. — ^a1621-ben Bethlen Gábor]. 1705: (Az elhunyt I. Lipót) mint feküdt kinyitótzatva, kit mint vettenek környül az három koronák, úgy mint az imperiális fejénél, a magyar korona a jobb lábánál, a ducalis a bal lábánál [WIN I, 462]. 1714: Kissebb kőrökes, s szárnjas óra ... a' tetején egy mezitelen iffiu áll Koro-

nával jobb kezéb(en) [AH 44]. 1784: a koronát is mintegy alattomban Pozsonyból elvitette^a [RetE 424. — ^aII. József].

Szk: ~t küld vkinek királlyá/uralkodóvá tesz vkit, királyi méltósággal ruház fel vkit. 1614: azt mondá az pasa, hogy ... Noha az tú sok szótok után nekem arra kell hajlanom, hogy Báthori Gábor megmaradjon az fejedelemségben, azt is megcselekszem . Légyen hű szolgálja az hatalmas császárnak, még koronát küldök neki [BTN² 77] * ~t tesz vki fejébe királyi hatalomra/méltóságra juttat vkit. 1669: Az uram is eszében veheti, hogy en bizony, ha lehetett volna, koronát tettem volna eddig is a fejében ... és hogy ... csak az ő nagysága méltóságra forgott előttem [TML IV, 604 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. 1710: Az érsek^a nagy felszóval azt kiáltja: „Száradtanak volna meg ezek az én kezeim akkor, mikor a magyar koronát Felséged fejében tették vala!” [Csh 89. — ^aSzécsényi György esztergomi érsek. ^b1671-re von. feljegyzés] * *felveszi* a ~t elfogadja a királyságot, királlyá koronáztatja magát. 1620: 14 die Martii jutta, ide Popaz Ogli Mehmet aga urunktól ki újjobban hozzá hírl, hogy elválasztották urunkot a magyarországi királyságra és meg is koronázták volna, de maga nem vőtte fel az koronát császár híre nélkül [BTN² 406].

2. *átv* királyi/uralkodói hatalom/méltóság; putere monarhică, coroană; königliche/herrscherliche Würde/Macht. 1619: Mátyás császár ... reament az bátyjára az magyarok koronájáért^a [BTN² 355–6. — ^aMátyás főherceg bátyja, Rudolf császár ellen fordulva 1608-ban II. Mátyás néven került a magyar trónra]. 1657: az svéd general Torstenson ... excipiala bennünket igen szép mezei solennitással és lövésekkel, kivel az úr Rákóczi Zsigmond maga lóháton foga kezét ... de mi mind gyalog szállottunk, mivel az svéciai király és korona képét repraesentálta [KemÖn. 276]. 1710: Lengyel László azért beállván a királyságban ... a magyarok híre nélkül megbékéllék Maximilián császárral, hogy az ő holta után a magyarországi korona Maximiliánra szálljon | A francia király mind a spanyol király, mind a német császár ellen nagy hadakozást kezdvén nemcsak a spanyol koronát, hanem az egész Imperiumot is magának akarja vala foglalni [Csh 64, 161]. 1847: Mert a korona és a királyi pálcá porrá lesznek, de én örökké élek [VKp 163 Varga Katalin nyil.].

3. *átv* az állami/királyi javak és hatalom jelképi birtokosa mint jogi személy; coroană (ca simbol al puterii); symbolischer Besitzer der staatlichen/königlichen Güter und Macht als Rechtsperson. 1614: az német-magyar had miatt oly igen megfogytokozott volt az török császár ereje, hogy ha Bocskai István akkor az német ellen kardot nem fogott volna, csak másod esztendőben is közel az magyar birodalom az magyar korona alá visszajött volna [BTN² 55]. 1619: Lippa s Jenő nem Erdélyhez való hanem Magyarországhoz való, és az magyar korona alá való [i.h. 200]. 1662: Hogy a vallásnak a dolga az országnak minden rendei között magok és fiscus királyi koronához tartozó minden jószágokban ... légyen szabados [SKr 121. — A magyar királyok választási „conditio”-inak VI. pontja]. 1710: Jobb volna azért vagy Komáromot, vagy Győrt megszállani, mert azok magyar koronához tartozván ... a császár ... maga erejével meg nem oltalmazhatja [Csh 167]. 1736: minekutána in anno 1687 az pogány török igája alól felszabadúla, di-

csőségesen visszamene édes hazánk az angyali apostoli szent magyar korona alá [MetTr 421]. 1785: Citállyuk második Uladislaus Királyi Decretumának 1514ben költ Articulussait, holott minden némű Bányaszködások Proventusaikkal az Fiscale Bonumok közzé connumeráltván egy Circumscribáltattak, hogy azokat soha örökösen senki a' Sz. Koronától abalineaálhatta, mellyek közzé ... Thorotzkoiis bé foglaltatik [TLev. 6/1 Transm. 17a]. 1786: En öregségem miat el erőtlenedvén a' mostani terhes szolgálatat nem vihetem ugyan, de a' szent korona 's örökös Királyom hasznát holtig elő mozditani homagialis kötelességemnek tartom [Mezőmadaras MT; i.h. 515 Medve Mihály prókátor lev.]. 1861: A' Magyar Tudományos Akadémia (!) kebelében működő Statisztikai bizottság, a' Magyar Korona alatt élő népek Ethnographiai állapotjának lelkiesmérletes kiderítését tűzvéni ki czélul, e' végre minden T. Papnak, én is ide zárok edgyet^a [Gyalu K; RAK 57. — ^aTi. tabellát].

4. uralkodói, főúri, nemesi rangot jelölő korona alakú ábrázolás; coroa^a (ca semn al demnității); den herrscherlichen, hochad(e)ligen, adeligen Rang bezeichnende kronenformige Darstellung. 1823–1830: Ezen oszlopon az íráson alul korona van metszve [FogE 180]. 1849: Egy garnitur leg fainabb kamuka Abrosz ... egy grofi Koronával Jegyezve és alatta W. A. [Széplak KK; SLT 17].

5. szent ~ ref. egyházmegyei papi testület gyűlése; adunare eparhială, ședință de protopopiat; Versammlung der geistlichen Körperschaft der reformierten Superintendentur. 1641: mostanis peniglen szemelie előtt vagiok mind az egész sz. Corona előtt valo gyülekezetnek, io lelki ismerettel iteletet tehet a sz. szék, es az sz. Corona alatt valo gyülekezet, hagi nem voltam akkoris megh mostannis alkalmas^a a sz. hazassagra [Keserű K; SzJk 53. — ^aKihúzza s fölé írva: melto]. 1653: Az sz. Corona ökett az jovendöbeli partialisra bocziattia akkor comparealianak es lezen valazok [i.h. 26]. 1655: Fratan lako Csongoradi Istvant hütötlennül tüle elment feleségétől Horvat Margitul elvalasztotta az szent corona [i.h. 77].

6. szószeékrona; coroa de pe amvon; Kanzelkrona. 1766: Thöt (!) Ferenc Uram feleségével együtt tsináltatott az Eklesiának a' Templomban egy szép koronát a' Predikalló szék feliben [Nyárádszereda MT; MMatr. 252]. 1803: Ezen korona alatt vagyon három gráditus köből rakott Predikalló szék [Betlenszmtiklós KK; UnVJk 30]. 1871: Kimeszeltetett belől, kivül a templom, a szószeék felibe a korona feltetett [Burjános-öbuda K; RAK 117].

Szk: aranyozott ~. 1847: Uj fehären lagirozott aranyozott korona [Kissáros KK; UnVJk II/43].

7. harang ~ja harangváll (a harang függesztő szerkezete); umärlu clopotului; Glockenjoch/wolf. 1821: Haranglábon s a harang koronáján dolgozó mesterembernek áldomás 2 frt. 20 den. [Désakna; ETF 107. 29]. 1835: Az új harang koronája kifaragásáért Zegrán Tomának [Hagymáslápós Szt; i.h. 24].

8. koronaszerű díszítés (tárgyakon); ornament în formă de coroa^a (pe obiecte); kronenartige Verzierung (an Gegenständen). 1753: Edgy nagy aranyas tükör tokostol, feliben valo czifra aranyas rostéllyal, vagi koronával [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1840 k.: Egy ezüst Vili-

kom négy Sittel és Koronával ahoz tartozik két le vett Sietek [ACArt. 29].

9. fejék, diadém; diademă; Kopfschmuck, Diadem. 1735: Egy öszve romlott korona arany Virágatska 8. szem jó féle gyöngy benne [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1736: A fő leányoknak az fején jó féle gyönggyel megrakott vagy kalárisal ... magas csúpos hátra függő koronájok volt [MetTr 341].

Szk: aranybogláros ~. 1627: Egi giongós arany bogláros korona Mas gióngieos arany bogláros korona [BLt 1 Béli Kelemen inv.]. 1628/1635: Az Zegeny Azonj^a eolteozeti Koronák: Egi gjongjos korona, tizen niolcz boglar rajta. Mas egi kysaranj bogláros korona nege rubint es egy Smaragd benne [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv. — ^aNéhai Uzoni Béli Kelemené Bánfi Mária] * gyöngyös ~. 1628: Egi gjongjos korona, tizen niolcz boglar rajta [Bodola Hsz; BLt]. 1823: Egy skatolyába egy nagy aranyazott ezüst, emalrozott es kövekkel kirakott gyöngyös drága korona, kereszt nélkül [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.].

10. átv dísz, ékesség, podoabă; Schmuck, Verzierung. Sz. 1811: a' jó Feleség Férje' koronája (ÁRÉ 199).

11. átv vminek a csúcsa/legyava; partea cea mai bună; das Beste/die Spitze einer Sache. 1855: Az ebéd koronája a hófehér komlós cipő, a háziasszony sok szép erényeinek főbbike (Úfje 178).

12. a növény levélzete/bokra; frunzișul plantei; Blätterwerk einer Pflanze. 1815: A' Krumplinak kapálása a' krump(!) koronája simán el fedetik [Kováts Sámuel. Utasítás a Krumpi termesztésére (nyomt.)].

13. átv, rendsz vall szk-ban és szólásban is (szólamszerűen) közelebből meghatározhatatlan jelentéstartalommal; de obicei în construcții și expresii cu sens neprecizat mai îndeaproape; in Wortkonstruktion und Redewendung redensartig mit nicht näher bestimmbarer Bedeutungsinhalt. 1636: Segitse az Vr Isten kegyelmeteket-is bődögöl arra, hogy az melly pályla futásnak és nemes hartznak ereszkedet, azt idvöségesen es ditséretesen el vegezvén amaz meg hervadhatatlan(n) koronát el vehesse, mellyről emlékezet vagyon Szent Iánosnak Mennyei látásról irt könyvenek 2. részében ... Lëgy hü mind halálig, és néked adom az életnek koronáját [ÖGr Aj. I. Rákóczi György aláírásával]. 1662: Anno 1657: die 2a Septembris Sárospatakon prédikáltotta Medgyesi Pál Jeremias Siralmai V. rész 15., 16-ik vers. 15. Megszűnt a mi szívünknek öröme, a mi vigasságunk siralomra, gyászra fordult. 16. Elesett a mi fejünknek koronája. Jaj már nekünk, mert vétkeztünk [SKr 686]. 1704: Szomorú özvegyek tū is magatokat Mint árva Görlitze az ként meg vantátok Elesék fejetek ékes koronája Árva fejeteket már hova hajtjátok [EM XXXV, 274 gyászének].

Szk: becsület ~ja. 1662: jó szerencsés állapotoknak helyben létében, virágzásokban állott minden igaz, valóságos örömek s becsületeknek koronája | minden igaz örömeknek s becsületek koronájának el kell hervadni s porban heveredni [SKr 688, 695] * (örök)életnek ~ja. 1636: Lëgy hü mind halálig, és néked adom az életnek koronáját [ÖGr Aj. I. Rákóczi György aláírásával]. 1678–1683: valakik edes terpmő Is(te)neknek parancsolattjat, s edes igaiait Örmmel viselek ... az örök életnek koronajatis el nieri [Ks Kornis Gáspár kezével].

1811: ama Smirnai Angyallal, halálíg Hiv lenne az örök élet Koronáig [ÁrÉ 175].

14. '9' 1665/1754: A' mely idegen legény ez B. Társaságba^a bé-lépik neve bé-írásáért, Koronáért és Kártyáért tartozzék adni d. 50 [Kv; ACart. 12. — ^aA céh legényi társaságába]. — Vmilyen céhbéli legényavatási szokással kapcsolatos kif.

◇ Szk: *meztőri (a leány) szűzességének ~ját megszeplősíti a leányt; a necinsti o fatá; ein/das Mädchen schänden/beflecken.* 1590: Aztis hallottam az leannak Cathanak Zaiabol hogy monta hogy Pribeke teorte megh az eo zwessegeinek koronaiat [Szu; UszT].

koronaarany ? legjobb minőségű arany; aur de 22 carate; Kronengold, Gold von bester Qualität. 1790: Egy pár Korona aranyból való hoszszu pillangos filben való [A.jára TA; BLt 12]. 1800: adot áltol . Három darab Korona Aranyból való lantot, egy pár aféle aranyból való fülbe valóval zöld kövel [O.fenes K; JHb LXVI. 46].

koronáció koronázás; incoronare; Krönung. 1657: mindazáltal praeter ordinem solitum mégis az factorok úgy cooperáltak, hogy suspendálták az coronatiót [KemÖn. 307]. 1759: Ezalatt az idő alatt következően a mostani felséges asszonyunk coronatiója, Bánffi Dienes úr is felment [RettE 94]. 1790: ő Nga Pestről el megyen a' Posoni Coronatoria [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.].

koronácska szószerkkoronácska; coroană mică de pe amvon; Kanzelkrönchen. 1803: deszkából készítettet küsded festett koronácska Ezen korona alatt vagyon három gráditu, köből rakott Prédikáló szék [Betlensztimiklós KK; UnVjk 30].

koronafa szószerkkorona; coroana de pe amvon; Kanzelkrone. 1751: ezüst Sceptum 1 . Korona fa, és Sceptum fa 1 [Köröd KK; Ks 20/X]. 1849: Ifjabb Ujvári János a predikáló szék feletti korona fa virágjait ő csinálta [Damos K; RAK 125].

koronaforma koronaszerű; ca o coroană, de forma unei coroane; kronenförmig/artig. 1736: A fő leányoknak^a az fején nyak szirtin feljül, az tetejeken kevésé alól, hat csontból szőrrel erősen megkötött korona forma jó féle gyönggyel megrakott vagy klárisál, az kitől mint tölt ki, magas csúpos hátra függő koronájok volt [MetrTr 341. — ^aÉrtsd: főrangú leányoknak].

korona-formájú korona alakú; de forma unei coroane; kronenförmig. 1761: (A palota) falán lévő ablak mellett a' kö falb(a) bé vágva zöld, és barát szín festékkel meg festett Fenyő fűrész deszkával bérlett, a' kö falból kevésé könnyebb álló Korona formájú cifra tetejű, majd egy ölni szélyességű, és jó magosságú ... Köntös tarto két csinos Almáriumok [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 203].

koronakoszorú (koronaformájú) menyasszonyi koszorú; cunună de mireasă (de forma unei coroane); (kronenförmiger) Brautkranz. 1736: Azelőtt^a jóféle gyöngyös, köves korona-koszorú volt a fejében, de most

virágból kötött koszorút tettenek az fejében, és úgy felöltöztetvén, ujjolag az palotára vagy szímben kihozták [MetTr 387. — ^aMielőtt a lakodalomban a menyasszony kontyolásához kezdtek].

koronás 1. incoronate; gekrönt. 1811: És Te Dávid! a' te koronás fejeddel, Oh Te Király és szent Proféta szentvedd-el, Hogy én itt bé hozzam Te Szent 'Soltáridat [ÁrÉ 126].

Szk: ~ *császár.* 1781: Actor ad haec felséges koronás császárunk rendelése és igazgatása mindeddig közöttünk hagyattatott, hogy senki magának bírāja ne legyen, hanem arra rendeltetett tiszt urak előtt terminálódjanak minden processusok [Árkos Hsz; RSzF 272] * ~ *király.* 1619: Az király comissariusi kívánták .. azt, hogy az csehek ellen, mint urok, koronás királyok mellett felüljenek [BTN^a 306]. 1702: mű sem Felsőleges és Kegyelmes Császárunk sem Koronás Királyunk Guberniuma sem .. földes Vraink ellen tudunkra nem vétettünk [Torockó; TLv. 4/3. 1] * ~ *királyné.* 1757: mű .. Felsőleges asszony(n)k koronás királynénk Erdellyi Mltgs Királlyi Táblájának hites jro Déakai, és Urbáriusi [Ks 36. V. 24]. 1780 u.: Az 1771ben 8dik Maji költ Királlyi Rescriptumban, a' Boldog emlekezetű Koronás Királyné Maria Theresia Asszonyunk rollunkis Torotzkai Verős Kovátsi Mesterséget folytatatokról^a Kegyesen emlékezni Méltoztatott [Torockó; TLv. 14/2. — ^aKöv. más mesterségek fels.] * ~ *királyság.* 1620 k.: az Nyílus vize jó az Napnyugati Indiakról .. Azmely birodalom most is 48 koronás királyságból áll [BTN^a 412].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: a. koronajeles; marcat cu coroană; mit Kronenzeichen: ~ *bélyegző-vas.* 1799: Egy hoszszu Vass Fatsaros szárra készült P.H.K. Nagy hajtott Betűkkel, fejek felett lévő két Punctumokat Nyomo: koronás Ujj Bélyegző Vass [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. — b. koronaveretes; cu coroană; mit Kronenprägung: ~ *pénz.* 1625: Bethlen Gábor ... koronás pénzt veretett, ötpénzes és aprópénzes is [Kv; KvE 156 SB] * ~ *tallér.* 1801: Koronás Tallérok ... massájok fehérőnnal elegyítve vagyon, és a' pengések buta, és hangja süketebb [DLt nyomt. kl]. — c. koronadíszes, koronával díszített; împodobit cu coroană; mit Kronen verziert: ~ *bokály.* 1684/1969: egy koronás fedeles kerekded bokály, kívül arannjas merőn [Meggyes; BálLt 46] * ~ *gyűrű.* 1839: Egy Zamántzos koronás gyűrű [Kv; LLt] * ~ *kupa.* 1560: Egy wyragos koronas Aranyas kwpa keoz [JHb QQ Temeswary Janos reg.] * ~ *pohár.* 1589: Ket Labas Coronas Reghy pohar M. 3p. 15 Megh Eer f 26 / 50 [Kv; KvLt Inv. 1/2. 31]. 1696: Egy koronas pohar az Szaja aranyas nyom Tall nro 8 [Mv; MbK 80. 6] * ~ *rőzsa.* 1651: Egy Koronas Rosa meliben vagyon Tizen Niolczy gemant, három zem Giongy ez vegen [WassLt 72/2 Vass Judit kel.].

koronásan (fején) koronával; cu coroană (pe cap); mit Krone (auf dem Kopf). 1789: a' le irt oszlopokon fellyül vagyon .. vasból tsinált feketén festett ket fejű Sas Koronáson [Mv; ConscrAp. 42–3].

koronatarló 1. ~ *hely* koronaörző hely; locul unde se păstrează coroana; Kronen-Aufbewahrungsort. 1653: Nem sok napok mulva a posoni koronatarló-helyet is

megadták, és a koronát aláhozák Bethlen Fejedelemtnek [ETA I, 123 NSz].

2. ~ *úr* koronaór; demnitar încredințat cu paza coroanei; Kronhüter. 1653: Bethlen Gábornak ... a koronát hogy a koronatarató urak a posoni várból Kassára aláhozák, kevés napok után küldé Bethlen Gábor Ecsed várában, és ott állott [i.h. 139 NSz].

koronázás încoronare; Krönung. 1562: Némelyek választák a Kasimir lengyel királynak másik fiát a királyságra ... ilyen ok és fogadás alatt, hogy a Mátyás király feleségét, a Beatrixet elvegye, kit hitire a' László Király félfogada, de a koronázás után ő abban semmit meg nem áll [ETA I, 10 BS]. 1620: mind hocsá és mufti monda ... addig nem lehet^a, valaméddig újabb s bizonyosb, híretek nem jó az Bethlen Gábor koronázása felől [BTN² 390. — "A szultánnal szólni Bethlen dolgai felől]. 1653: Korponánál a török egy koronát is adott volt immár néki^a ... és ugyan meg is lött volt a koronázás imigye-amigy, tövel-hegygyel [ETA I, 100 NSz. — "Bocskay Istvánnak]. 1710: midőn a koronázás után a koronát, amely ládában szokták volt tartani, be akarának tenni, ördögi szemfényvesztő mesterséggel ... a koronát ellopja^a [CsH 62. — "Albert magyar király (megh. 1439) özevegye, V. László anyja].

koronázat koronázás; încoronare; Krönung. 1620: 18 die Januarii voltunk szemben az vezérrel és 19 die az multival, azkik ugyancsak egyáltaljában ismét megmondák, hogy ... addig az mi dolgunkban semmi nem kél, valaméddig bizonyosan meg nem hozzák az urunk koronázatjának a hirit [BTN² 393]. 1653: De az koronázat^a a pogánytól csak olyan dolog, mind ha az ördög szentelne az Istennek papot [ETA I, 100 NSz. — "1605-ben a Bocskay Istváné]. 1662: Nagyon megbánta vala itt eziránt János király^a, hogy koronázatja után a nagy gróf Frangepán Kristóf^b s több nagyurak, hercegek tanácsát meg nem fogadta vala [SKr 77. — "Szapolyai János. Horvát nagybirtokos, János király egyik hadvezére és rendíthetetlen híve. Ő az I. Ferdinánd elleni azonnali erőyes támadásra akarta rávenni Szapolyait]. 1675: A király Ilvóban van; koronázatra készül [TML VII, 22 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz]. 1705: ígiri és obligálja arra magát^b, hogy valamire koronázatjakor is voveálta magát, melyre meg is esküdt és pecsételte is mind törvények és egyéb szabadságok iránt, azokat mind observálja sancte [WIN I, 448. — "I. József].

koronázott I. mn királlyá felkent; încoronat ca rege; zum König gewählt, gekrönt. 1619: koronázott királyok ő^a az cseheknek [BTN² 355. — "II. Ferdinánd].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; substantivat; substantiv-artig gebraucht: koronás király; rege încoronat; gekrönter König. 1662: ha Lajosnak^a magva szakadna, az országnak azon László király leányára, Anna királyné asszonyra ki most Ferdinándus, Carolus quintus római császár öccse, Bécs országnak főhercege és csehek választott királyja házastársa, és szintén most azon királyságra való koronázottja volna, kellene szállani [SKr 76-7. — "II. Lajosnak].

koronázat a face să fie încoronat ca rege; krönen lassen. 1710: Ez a királyné^a fiat szülvén, kit Posthumus

Lászlónak hinak^b, a fiát a magyarokkal királyságra koronáztatja [CsH 62. — "Albert magyar király felesége. V. László magyar király (megh. 1457].

koronáztatás încoronare; Krönung. 1730: Éppen most 12 orakor lövik a Felséges Leopold^a Tsaszárságra lett koronáztatásának örömet [Kv; TL. Bodoki József prof. lev. — "II. Lipót]. 1811: Felséges királyné Maria Ludovica 1808-ik esztendőben Posenban tartatott koronáztatása alkalmatosságával ki osztatott egy nagyobb és ket kisebb ezüst, egy nagyobb és egy kisebb arany emlékeztető Pénzek [SztLt 85/337].

koronáztatik a fi încoronat; gekrönt werden. 1710: Adjuga^a mene férjhez a litvániai herceghez, Jagellóhoz, ki ... lengyel királyságra koronáztatik | a császár kívánsága szerint, Josefus nagy pompával magyar királyságra koronáztaték [CsH 61, 206. — "Nagy Lajos király leánya. I. József].

korondi a Korond (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Korond/Corund; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Korond. 1. Korondon gyártott/készített; făcut la Korond; in Korond hergestellt/erzeugt. Szk: ~ fazék. 1833: Egy nagy két fülű Korondi fazék, három lábos ... egy Korondi kicsiny csorba fazék, tizenkét veres mázascserep tányér, öt cserep tál [Pánád KK; Ethn. LXXII, 607]. 1836: Egy korondi kétfülű nagy fazék^a [A.csernátón Hsz; i.h. — "Becsüára 8, eladási ára 24 krajcár].

2. Korondon faragott; cioplit la Korond; in Korond geschnitzt/gehauen. Szk: ~ zsendely. 1702: Ngod paracsolatját várom ha Korondi sindely kevantatik é, vagy pedig Zetelaki, mert á Korondi sindely jóval nagjób, de jóval is dragabb, az Zetelaki aprobbis-olcsobbis de mind ket fele jo sindely [Tarcsafva U; Ks 96 Pálfi Ferenc lev.].

3. Korondról való/származó; din Korond; aus Korond stammend, Koronder. Szn. 1603: Korondj Sika István [Uzst 16/45].

korong 1. ? (malom)dob, kiskorong; tobă; Getriebe, kleiner Mühltrieb, Trilling. 1581: AZ waralat valo Malomba ... vottem az Koronghoz egy Toroczky wasat p(ro) d. 27. Myndiarast esmeg meg Teorot volt az Korong wottem egy Keopez wasat a hoz [Kv; Szám. 3/III. 4 Chyanady Thamas mb kezével]. 1585: az malom zwksegera ... Veottem egy Torozkay wasat egy Serpenyének az kiben az korong Jar p(ro) f — d. 25 [Kv; i.h. 3/XXI. 3]. 1591: Vasattattam ket korongot foldoztattam Attam 4 Apro vassat ... d. 32 [Kv; i.h. 5/V. 3]. 1621: ez Ezentdönék forgasaba(n) az Talygara es Malomra valo szwkseges vasra keöltsegh leött ez szerent ... az Koronghoz veötttem egy Torozkay wasat p(ro) d. 32 [Kv; i.h. 15b/V. 7]. 1656: Vagyon ezen uj malomnak 2 par malom keöve tengellje orsoja korongia perpenzeje, minden egieb hoza tartozo pertinentiaival [Fog.; UF II, 157-8]. 1681: Malom ház Ennek és száraz kerekei ... jók. Hasonló keppen koronghja, korongh vasa, felső also perpenzeje etc [Plop H; VhU 606]. 1702: Bácsfalusi Gyerko Mihály Gocsmány Uramnak költése Egy küli kereket csináltam. Egy korongot csináltam Ismét korongot ujolag csináltam és meg is orsoztam Ismét az másik korongat is orsoztam meg [Bácsfalu Br; BrAlt

Satele Tãrii Birsei V. 25 (Baciu). — Binder Pál kijegyzése. 1731: Vagyon a Kászon Vízén edgy fellyül Csapo két kövü malom ... Van két Korond (!), abban két két vas karika, hat hat orsora tsinalva [Jakabfva Cs; JHb I/25 Inv.]. 1823: A Serfözöi Malomba az uj Korongnak egy uj karikára ord: Pánt vas 7 lb [Déva; Ks 106. 151]. 1835: A Malom ... a Karang meg van kötvé két vas abrantsal [Várhegy MT; TSb 8]. 1847: A malom kövek kopottak ... A Korong jo, a Köldökin van egy vas karika [Dés; DLt 316.]. — L. még HSzj *lisztelő* al.; UF II, 169.

A címszó értelmezését Frecskay 281 kk malomleírásából vettük. A származékok közül i.h. és 503. l-on csak a *korongvas* összetétel értelmezése olvasható; ezeket nem is tudtuk pontosan értelmezni. Minthogy nem lehet kétségtelen bizonyossággal állítani, hogy Frecskay értelmezései és a régiségbeli jel-ek egybevágók, kétélyünket a jel. elé tett ? jelzi.

Szk: kis ~. 1685: Száraz malomhoz valo kis korong Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 6]. 1864: Egy nagy koronk vas órsójával együtt Egy kis koronk orsó nélkül [Mihálcfa AF; HG] * *nagy* ~ → *kis* ~ * *vaskarikás* ~. 1656: Ezen praenotalt ket bokor malom köveknek korongh vasai es perpenzei vas karikas koronghjaival edgyüt megh vagion [Fog.; UF II, 169].

2. fazekaskorong; roata olarului; Töpferscheibe. 1614: Egetetlen fazakak vadnak nro hatodfelaz Egi keues maz Ittem ket korong [Kv; RDL I. 95]. 1851: A' Korongat tarto műhely [Dés; DLt az 1852. évi iratok közt].

Szk: fazéksínáló ~. 1777: két fazék csinalo korong [Szentbenedek SzD; Ks 32. XXXV].

3. mángorlóláda korongja; disc de mǎngǎlǎu; Scheibe der Wäscherröle. 1656: Vagion ezen házban mangurlásház készített üvegh alkotmány melynek .. kövel megh töltött terhes niomo ladajat .. temerde vas szegekkel foglallyak öszve Az megh említett terhes ladát hajto korongh alol vas csapos serpenyös és kett vas abrancsas fellyebbis azon karongon kett őregh vas abrancs

Legh fellyül vagyan gerendabán által szolgáló vas csapia vagion ezen korongnak [Fog.; UF II, 744].

4. papírmalom keverő gereblyéjének korongja; discul malaxorului de la moară de hirtie; Scheibe des Mischrechens einer Papiermühle. 1842: A' papiros malom .. a keverő kádba van egy keverő gereblye négy szegű fogakkal .. felső végén van egy korong, melynek fogait két vas karika szorította, forgattya ezen keverőt egy hoszsu fenyő gerenda mely fogakkal ellátva van, melyek a keverő korongjába járók [Km; KmULev. 2].

korongbéli 1. (malom)dobhoz való; de/pentru tobă; zum kleinen Mühltrieb gehörig. 1764: 46 Bokor korongbéli Orsonak való fákért adtunk egy véka Tiszta Buzát [HSzj *orsó-fa* al.].

2. fazekaskorongon készített; fűcút la roatǎ; auf der Töpferscheibe verfertigt/erzeugt. 1837: Bihari Sándor mind Korongbéli mind Kementze Remekjeit bé mutatja [ZFaz.].

korongfa ? (malom)dob-fa; lemn de tobă (la moară); Mühltriebholz/balken. 1764: Dolgoztunk ... Az Malombely mywel ... veottem korong fath, 2 Bokrot d 32 [Kv; Szám. 76/VII. 8].

korongfazék ? (malom)dob-rész; o parte de tobă (la moară); Teil des (Mühlen)Getriebes. 1846: A Lisztelő

malom ... Korong Vas van 3 .., melyek(ne)k also végei mind jo vas perselyekben forognak, ... a korongfazakakat külön kettő edgyütt 6 vas karikák szorítáék [Bács K; KmULev. 2]. 1852: A' felső kö uj .. a' korong es fazaka egészen vas, a korong fazakon csak egy vas karika van | A' felső kö 6 1/2 hüvelyk vastag .. a korong fazék öntött vas, perselye vásott | A' garat hasadozott vas szkábákból erősítve, korong fazaka vas [Km; i.h.]. — L. *korongserpenyő* al. a jegyzetet.

korongfenék ? (malom)dob-rész; o parte de tobă (la moară); (Mühlen)Getriebeboden. 1851: A' malom hijján találtatt három korong fenék, tizenegy nyárfa köldök [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

korongkarika ? (malom)dobkarika; inel de tobă (la moară); (Mühlen)Getrieberring. 1590: veotte(m) 5 Apro vasat harmat korong karikához [Kv; Szám. 4/XIII. 4 Gr. Wass malomreg.]. 1591: Keouetkeozky Az Alparet Malomra vallo keolchyege ... veottem 6 Apro vaszat korong karikának f — d 48 [Kv; i.h. 5/V. 3]. 1593: Korong Karikához attam egy Torozkoy vasat f — d 33 [Kv; i.h. 5/XX. 142]. 1625: Az egyk Gerendel Csapia es egy korong Karika forraztasához adta(m) egy torozckaj vasat f 1 [Kv; i.h. 16/XXXII. 8]. 1736: Malomhoz kívántato vas eszközök heverők Iktári Bethlen Sámuel Ur vit el Korong vasat nro 1. Korong karikát 2 Perpentzét 1. Sepenyőt (!) 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 172].

korongserpenyő ? (malom)dobrés; o parte de tobă (la moară); Teil des (Mühlen)Getriebes. 1593: Exitus Ad Molendinam ... Az korongh serpenyeohez veottem egy apro vasat az küel megh Chinaltattam p(ro) d 8 [Kv; Szám. 5/XX. 151]. 1822: Egy korong Serpenyő [Szentanna MT; MvLev. 8].

A címszó alkalmazását Frecskay 503. l-ján szótározott *korongtányér* 'Triebescheibe' régiségbeli névváltozata lehet.

korongtartó szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *palló* (malom)dobrés; o parte de tobă (la moară); Teil des (Mühlen)Getriebes. 1834: A Korong tarto palloba három vas perselly jó [Szentbenedek MT; Told. 37].

korongtőke ? (malom)dobrés; o parte de tobă (la moară); Getriebebalken (in der Mühle). 1595: veottem egy viz kerek fat f 1 d 50 .. veottem ket korongh teoket f 0 d 32 [Kv; Szám. 6/XV. 30–1]. 1598: veottem az Malomhoz. 4. korong teoket d. 32 [Kv; i.h. 7/XVI. 108]. 1599: Veottem 2. korong teoket d 16 [Kv; i.h. 8/XII. 2 J. Chanadj mb kezével]. 1600: Az Alpret Moirában ... Veottem Egy bokor korong Teoket d 16 [Kv; i.h. 9/VIII. 3].

korongvas 1. ? orsóvas; fusul pietrei de moară, pîrpăriță; Mühlstange/spindel. 1583: veottem egy Torozkay vasat hogy az Korong wasnak nyaka el torot volt d. 26 [Kv; Szám. 3/XII. 4]. 1585: Chenaltattam egy korongh vasatt a' malomra Attam twle d. 40 [Kv; i.h. 3/XVI. 40]. 1586: Keczer Az Korong vassat Elesitettem meg f. — d. 68 [Kv; i.h. 3/XXVIII. 4]. 1662: vagion az Babolnay patako(n) ... ket kis fellyül czapo malmoczka ... mind

korong es perpcnze vasa hiaval vagio(n) [Bábolna SzD; UtI]. 1680: malom köhöz valo egy korong vas [A.porumbák F; ÁLt Inv. 17]. 1697: Vagyon a Vinczi felső Várban . . . Egy száraz malomra valo karang vas karika rajta nro. 2 [Alvinc AF; Mk Alvinczi inv. 7]. 1740: korong- vagy pereszlen vas [Szemerja Hsz; HSzjP]. 1746: Karang vas [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1758: Malomhoz valo meg vaslott regi korond vas [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1815: meg Nadaltattam a' korongvasatt [Aranysrákos TA; Borb. mb-i szám.]. 1816: Találtattak a' Malomba . . . Négy Korong vosok [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17]. 1835: A malom . . . A belső kerékis jó, és használható, jo Serpenyővel és jo Karang vassal [Várhegy MT; Tsb 8].

Freeschay 282. 503 a címszó így értelmezi: „a korongnak tengelye másfél méternyi hosszú vasrúd a szálvas, korongvas, orsóvas, kővas, forgóvas, kögerendely, derékvas, kőguzsaly, guzsalyvas, malomrúd (Mühleisen, Mühlsindel, Mühlsange, Spindel, Triebstange” E sok névváltozat közül jel-ként csak egyet iktattunk be.

2. kútkerékrész; o parte de la roata fintinii; Getriebeisen (am Brunnen). 1652: Az Bothaz szegeletiben vagyon egy eleven kut egy bel kerek forma kerek fogas, melyet egy korong vason forgatnak a kereken 10 pant van [Görgény MT; Törzs].

koronka 1. kronka

koronkai Koronka (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Koronka/Corunca; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Koronka. I. *mn* I. Koronkán levő/található¹ din/care se află la Koronka; in Koronka befindlich. 1744: a' Dézmabeli Proventus unice ingrediál a Toldalagi Uraknak . . . Koronkai udvar-Házakhoz [Koronka MT; EHA].

2. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut indicind locul de naștere al cuiva; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. **Szn.** 1791: Koronki János mp. Koronkai Ferencz mpria [Torockó; TLev. 5/7]. 1800: Koronki János [uo.; i.h.].

II. *fn* Koronka lakosa; locuitor din Koronka; Einwohner von Koronka. 1612/1723: ha látták a' Koronkaiakn(a)k erőtelen vóltokat, segítséggel legyenek nékiek [HbEk].

koros 1. idős; virstnic, în virstă; (hoch)betagt/bejahrt. 1617: Az azzony Mihalfy Clara imar koros ember uala . . . s az vra iffiab vala [Nagygalambfva U; BfN Petrus Nagy alias Molnar (80) lib. vall.]. 1687: údeosbik Thot Mihaly Vr(am) . . . már koros ember volna [Jobbágyfva MT; Bállt 93. 1689: Mint hogy koros ember vagyok emlékezem rá, hogy . . . az Heviziek kertét csinálta(nak) vala marhák ellen [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. 1754: Minthogy már én koros ember vagyok a falu gyűlésib(e) valo járást a fiamra bízam [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a Mich. Varga Senior (86) jb vall.]. 1757: az után koros koromban már Cseléd Léven akkor derék bükkös erdő vala a' patakon fel [Gyszm; DE 3 Demetrius Vad (74) vall.]. 1767: ki viven azon helynek színére Nagylakon Commoralo hat korosabb és öregebb személyeket^a a nevezett Törökbuza földnek also végének határát nyomozák, és nyomák ki [Nagylak AF; DobLev. II/374. — ^aKöv. a fels.]. 1804: bizony nagyság-

toknak is, ámbátor nem oly korosok mégis történhetik halálok, s' az adosság Maradványokra Marad [Alfalu Cs; Ks 101 Turi Ferenc kapitány aláírásával]. — L. még RettE 87.

2. javakorabeli; în floarea virstei; in den besten Jahren (stehend). 1840: Azon taxára kibocsátott Sellérek esztendőnként tegyenek nekem öszvesenn 12 ~ tizenkét tenyeres munkát, a hol én kívánandom — jo koros emberek és aszszonyok jelenvén meg a dologra, s nem gyermekek [Torockó; Bosla]. 1849: Kelemen Béni engemet maga számára mindannyiszor valahányszor kedve tartotta fel is használt, mit én mint gyarlo gyenge nő meg nem akadályozhattam mert ő mint ki tanult koros ember igen is jól tudta modgát annak hogy keljen fejér népet maga hasznára elámitani [Kv; Vérg. Vall. 21].

Szk: ~ idejű. 1770: Füleki György, a kit idevezült Gubernátor Ur eő Ngának az Sz Benedeki Kastélyában Sokáig koltsárja lévén jól ismertünk meg állapotott koros idejű Legény vala a mikor ide Szász Nyiresre házassodván ide is telepedék [Szásznyires SzD; Ks 30. 28].

3. java idejében levő; trecut de maturitate; in den besten Jahren, im besten Alter. 1801: Nintsen ma olly ügye fogjott a kí már koros és fél husu sertéseket felében hizlalni adgjon [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós ír.]. 1857: sárig koros lo [HSzj sárig al.].

◇ **Szn.** 1586: Koros Mihalne [Kv; Tjk IV/1. 586]. 1642: Koros Mihaly Vram [Szilágycseh; BK]. 1815: Koros András [DLT 149 nyomt. kl].

korós bájos; stengelig, distelig. 1591: A holl my koros es Nadas fw wolt es Leehettett, mindt ell kazalttato(m), Attam kazayok Chynaltttotasara Nekyek f — d 42 [Kv; Szám. 5/1. 59]. 1674: az also füves kertnek az korosat most kaszalljak [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béli Pálhoz]. 1711: Kültmen Váriban, hat ökörrrel szánnal, Dadaí József igirte szénájért . . . de egy nyaláb korós izék-szénánál többet nem adott, üressen jött meg az szánom [SzZs 291]. 1791: Feles károk estenek az Szeplaki Johakb(an) igen rosz korós es későn kaszált szénát adtak s vettek volna a Johak számára Oláh Országb(an) az Kis Cseregedi emberek, Sokakot meg is Nyuztak [Széplak KK; SLt évr.].

Hn. 1770: Korósb(an) (k) [Vista K; KHn 272]. 1864: Korosvész [Makfva MT; Pesty, MgHnt XXVIII, 145b].

korosként állandóan, szüntelen; mereu, neîncetat, continuu; fortwährend, andauernd. 1584: Hogy penig Nagyságod ilyen nagy gondviseléssel vagyon korosként és szüntelen az szegény hazánknak megmaradására és jóvaira, ezt mi országu és nemzetségül, mint alázatos hívei, igyekezünk Nagyságodnak hálaadással megszolgálni [ETA IV, 330 egy-i törvénycikk] | Az Juhok Jarassa feleol . . . az vegezest . . . erössen meg tarcha Az Mezcó pazorok penig koroskent hwteók Alat rea vigiazzanak [Kv; TanJk V/3. 282b]. 1590: Biro vram . . . ket Itwalo zalagos Embeort fogoggya(n) a kik az Erdeoket koroskent kerwllyek es io wygazással megh eörzyzek [Kv; i.h. I/1. 134]. 1636: Hát ezekhez^a képest gondolod-e menyivel tartozzék inkább az ember az ő teremtetetésének végét korosként elméjében forgatni, és az ő teremő Vrat Istenét, tellyes életében ditsőiteni? [ÖGr Aj. 6. — ^aAz előbb felsorolt égi madarakhoz].

korosztálybeli din contingent; aus/von der Alterklasse. 1864: a' had köteles ifiaknak a' Zik korosztály béli kilépések előtt nősilhetések megengedhetésére ... az Erd udvari Koriátnokságnak ... határozata tudás, és alkalmazás végett, ki küldetik [Gyalu K; RAK 93 esp. kl].

korozama 1685: Penzen vott Korozamara valo bor vas 1 ... Eczetre valo bor felben vagion nr 25 [Porumbák F; UtI].

A szövbéli szó hihetőleg a TESz *korozma* címszavának alakváltozata. Egyetlen adalékunk nem tájékoztat a tekintetben, hogy a TESz négy jel-c közül melyik alá vonható e kifejezés.

korpa 1. tárije; Kleie. 1570: Zwfogastol es Nylallastol lob orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez; wegy kasath egy rezth, wegy korpat 1 rezth^a [Nsz; MKsz 1896. 372. — ^aFolyt. a fels.]. 1585: Egy kebel korpat veottem p(ro) f. — d 20 [Kv; Szám. 3/XXI. 7]. 1589: Maradot Litz dercezuell, korpaiaual mely hazamnal uagion [Kv; i.h. 4/X. 87]. 1657: Erogaltam a' hűteos kulcsar által Tiukra, Ludra, Reczere, Puikaro, Teletzaka korpat, Cub. Sax. N(o) 12 [Borberek AF; WassLt Perc. 10]. 1676/1681: az korpat megh tarcza^a, azzal disznokat szoktak hizlalni [Vh; VhU 659. — ^aA racionista]. 1740: mikor azon Molnár bé tették a Mgs Vr Malmáb(a) nekünk másfél vékát örlött, úgy örlötte hogy fel véka korpája lett [Papolt Hsz; SzentkGy Földes Istvánné Ilona (40)jb vall.]. 1814: a Groffné az Asztagokat a' Csűr-nél addig tartotta, a' mig ... eltsépteltett Szemiből magvából tsak nem egészen korpa vállott volt [Banyica K; BfR 117/1]. — L. még RákGlr 438; SzO VI, 95.

Szk: *komlós* ~. 1697: Szál(l)ot(t)am az profont házhoz sok komlós korpa közti [AIN 145]. 1717: Komlos korpat, és edgy korso olajat küldöttem [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.]. 1788: Komlos korpát szárasztó Tábla [Mv; TSb 47]. — L. még FogE 218.

Sz: *aki ~ közé teszi magát, megeszik a disznók.* 1710 k.: Azt mondjátok róla, ha kinek valami rossz emberek társaságában valami nyavalyája esik: aki korpa közé teszi magát, megeszik a disznók. Jaj, miért teszed hát a lelkedet, magodat korpa közé? [BÖn. 444] * *mint a lisztet kihullató és a ~t megtartó szita.* 1710 k.: ⁶ mint a lisztet kihullató és a korpát megtartó szita, valami jót és csendesítésre valót javallottunk, abban semmit meg nem fogada [i.h. 964. — ^aRabutin].

Szn. 1613/1631: Korpa Pál [Kv; WassLt].

2. "191: Prima Augusti Az mely Onnos zeget feyedele(m) zamara vitték feyerwara veottem Corpatt hozza f — d 4 [Kv; Szám. 5/X. 26].

korpacibere savanyított korpából készített leves; borş; Brocken/Kleiensuppe. 1657: Eljüvén az tíz óra, enni hozának övek két vagy három kalánál korpacibérét, azután esmét mondoltejet [KemÖn. 98]. 1747: az Molnár János fellesege böjt napon karpa Czibrét és szép kenyeret enni akorván adni Joszivnak, kiis meg haraguván azt mondotta^a [Déva; Ks 112 Vegyes ir. — ^aKöv. a nyil.]. 1768: Korpa Czibrének valo Désa 1 [Mezőságyi K; Ks 23. XXIIb]. 1791: 4szer ételetskeje légyen gyenge savanyuságú korpa Cibre, vagy megyből készített Levesetske [Dés; DLT. — ^aA beteg gyermeknek]. 1807: Egy korpa Czibrének valo Désa [Körtvélyfája MT; LLt]. 1814: Egy korpa Tzibrét tarto de-berke [Mezőságyi TA; RLt Rettégi István kúriája].

1852: Mű jövő Pénteken kezdünk szürethez, ha az idő meg nem essősödött s hivesült (így!), meg lehetős borunk lett volna, de így félő savanyu lesz mint a' korpaczi-berke [Kv; Pk 7].

korpaciberés korpacibere tartására való (edény); (vas) pentru borş; (Gefäß) zum Aufbewahren der Brocken-suppe. **Szk:** ~ *cseber.* 1746: Korpa tzibrés nagj tseber [Borsa K; Told. 49]. 1747: Korpa tzibrés Nagy Tseber 1 [uo.; i.h. 24] * ~ *deberke.* 1753: Korpa cziberés deberke nro 1 [Mezőör K; i.h. 18 néhai br. Bánfi Zsigmond conscr.]. 1799: Egy korpa Czibrés Cir. 4 Vedres Deberke [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * ~ *dézsza.* 1778: Korpa czibrés désa [Mezősámsond MT; Berz. 8. 72]. 1797: egy Korpa Czibrés Désa [Náznánva MT; i.h. 4. 22. N. 22].

korpaeledel korpából készült étel; mincare preparată din tãrije; Kleienspeise. 1821: A nem régiben kegyetlenkedett elfelejthetetlen éhségben^a nem győzván a korpa és csusza szegény eledel mellett a rendetlen és sullyos szolgálatot instantiánkál folyamodtunk eo Ngához [KLev. — ^aAz 1816–1817. táji szörnyű erdélyi éhínségre von.].

korpás korpa tartására való; pentru păstrat tãrije; für Kleie. **Szk:** ~ *hordó.* 1717: Az Czipo tarto kamara, melyben talaltatott egy Korpas hordó, egy kis hamu tarto kas, egy só tarto Désa [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5] * ~ *szuszek.* 1660: Egy kis korpas szuszek [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117].

Szn. 1767: Korpas Gyurival [Betlensztmiklós KK; BK. Musnai Márton (22) Ersek András conventios szolgálja vall.].

Hn. 1770: A Korpás Kutnál (sz) [Vista K; KHn 271]. 1781: A Korpás árokba (sz) [Mákó K; KHn 234].

korpátartó korpa tartására való; pentru păstrat tãrije; für Kleie. **Szk:** ~ *fenyődeszkaszekrény.* 1688: Egy korpa tarto fenyő deszka szekrény [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4] * ~ *hordó.* 1812: Egy ros sz korpa tartó Hordó xr 30 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 3] * ~ *kád.* 1676: Egi korpa tarto kád [Fog.; UF II, 707].

korpáz 1. gyalázkodik; szid; a defăima; schmähen, lästern. 1573: Kereskes Istwan, azt vallia hogi Nemel Nap Megen volt egyywt az zeoleobe harangozowal. Mond neky azt hallom hogy ely hagiót feleseged . . . Mond az harangozo . . . Ream leottek vala mynd Annyawal egembe Igen akarnak vala korpazny En egi zekercet ragadek mynd ketteot ky verem az ayton [Kv; TJK III/3. 107].

2. (meg)int, korhol; a admonesta; (er)mahnen, rügen, tadeln. 1575: ez vődöbe meg fogatá Mátyás Király Petert, az Colocza Erseket miért hogy egy vala a Király tanácsi közöl. Nem halgata vesztég . . . mint a több tanáczo szólnak vala a Királynak keduére. Hanem szintelen korpázza vala a Királyt, Hogy nem iól czelekdőné hogy a Török ellen valo szükséges hadat el hadná [HeltKr 163].

korporalé testkendő, szentségi abrosz; corporal, anti-mis; Sakramentstuch/decke. 1628: Egy olvaso . . . Egy

Alba Ket Abroz oltarra valo. Egy Corporeale. Egy kis kezkenő oltarra valo [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6].

korporális szk-ban; in construii; in Wortkonstruktionen; ~ *büntetés* testi fenyíték; pedeapsă corporală; körperliche Strafe. 1760: A' Gabonát ne dispálja, mert ha deprehendatitak, a' Corporalis Kemény büntetést el nem kerül [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * ~ *póna* 'ua.; idem' 1740: noha ez már másodszeri paráznsága az Instansnak olly atyai Gratiáját mutattya az Instanshoz a' Tktes Nms Tanács, hogj Corporalis poenával ne büntetessék, hanem ezt deponállya Cum flor Hung 12 [Dés; Jk 528b].

korpos ' ' Szn. 1614: Korpos Georgj lib [Szentmihály Cs; BethU 459].

Hn. 1768: Korpos Árók (sz) [Mákó K; KHn 232]. 1841: Retki korposra nevezetű szénafűtől kezdve napkeletnek [Taploca Cs; RSzF 293]. 1891: Korpos k(út) [Kőrösfő K; KHn 68].

korpusz 1. (teljes)szöveg; corpus, text (complet); (ganzer) Text. 1618: Ha ugyan athnamét akarnak adni, olyan protestatióval kell elvenni, de csak minútját, nem az corpusát, hogy küldjék Erdélybe az mi kegyelmes urunknak és az országnak | Az levélnek az corpusát elvéve tölem és adá Szőlőkárnak [BTN 92, 161]. 1679: Az Inventarium Corpusat, szorgalmatosan meg kell olvasni [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. 1681: Im nemely dolgok az Urbarium elein Index modgiara le tettek; hogi a' ki hol mit akar még latni a' Corpusban hamarab Positiojara találhasson(n) annak | ha valaki valamely bonum mennyiséget akarja próbálni; mindenik helyet az Inventarium Corpusa szerint percurrallyon; ha nem akar hinni az Extractusnak [VhU 2, 608]. 1802: a' Ratio Corpussának az hátulján a' ki fejeztettek közé bé irt vásárolt 35. szál fennyő fa gerendáknak miben léteket nem látták az Exactorok [Torockó; TLev. 5/5].

2. ? fejezet; capitul; Kapitel. 1662: Melly békesség^a conditói s a bécsi pacificatio s annak punctumai mind confirmáltattak azután 1608- és 1609-ben közönséges országgyűlésben, megtetszenek azon esztendőbeli articulusokból, mellyek ab anno 1649. egy corpusba redigáltatván Patakon is utóbb kimonyattak volt [SKr 86. — ^aA zsitvatorok béke]. 1668: el nem mulassa Kegyelmed . . . az articulusoknak compilálásában szorgalmatosan fáradozni . . . és az articulus szerint mind azokat comportálván az kiket illendőnek itil, hogya helyben, és az kiket illendőnek nem itil, kihagyván, az többit egy-egy corpusban az következő országgyűlésében reportálja Kegyelmetek [TML IV, 373 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. testület; corp; Körperschaft. 1657: Mint hog az rend tartas és dependencia nélkül egy tarsaság s communitas nem maradhat még, a hoz kepest illyen gradussal szerkesztetik elő kglmek egy mast, mint egy elő corpusa, hog az Natio es contractus szent ualasztatik ket fő Inspector Magyar es Szász [Kv; PolgK 128]. 1671: Desre ő és Uj Tordában telepedőknek kívánságokra végeztük hog azon helyben lévő Civilis Statusok is Nobilitatassanak, ugy hogy edgy Corpusba(n) Nemessi szabadsággal élven . . . Vármegye Zazloja alatt üllyenek fel-is az szüksegnék idejen, törvények dolgalbol-is Vármegyén perellyenek [CC 47].

4. társaság; societate; Gesellschaft. 1787: ha valaki ez ellen tselekednék . . . mind a közönséges haszonra intezett Constitutionnak violaloja, és a Verős Kovatsi corpusnak, a maga különös utilitassara, és privatumara valo tekintetből defraudaloja 24 paltza ütéssel és vasának Confiscatiojaval büntettessek [Torockó; TLev. i/25]. 1800: Az mostani Környül allásokra a Metallurgia folytatására meg fogyatkozott Erdő es Vaskő Szűk voltára nézve . . . bé gyűlvén a Verős Kovatsi Corpus azt a határozást tette^a [uo.; i.h. 9/3. — ^aKöv. a hat.].

5. kb. hadcsoporth, hadtest; corp de armată/trupă; Armeekorps, Korps. 1677: Az mi penig az mostan fogadott had dolgát nézi . . . azokat Kegyelmed egy corpusban tartsa meg az portai válasz jövetelég; mivel ha mind egy corpusban lennének az egész hadak, annak a darab földnek is nagy romlására lenne [TML VI, 412 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1678: ha eddig is az had egy corpusban lett volna, ezeknél nagyobb dolgokat vihettünk volna véghez [TML VIII, 227–8 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1705: A kurucok Balázsfalvához mentenek, mint hog ott van Forgách az nagyobbik corpussal [WIN I, 492]. 1710: Más részt a hadaknak, a marusszékieket . . . Kolosvár felé küldik, hog már portázza a német armádát. A több corpus, mintegy tízezer ember Bethlen Gergely generálissága alatt marada [CsH 187]. 1774: Ide Erdélybe is harmincezer emberből álló militia volt disponálva két corpusban, egyik Marosvásárhelyhez, másik a kenyérmezejére hog szálljon [RettE 351].

Szk: *derék* ~ *derékhad*. 1705: A két derék corpus pedig öszve nem ment, hanem rájuk esteledett, és elsőben ide a sáncba, azután 12 óraker bójóttének a városba | (A generális azt) gondolja, hog kevés militiaval nem manuteneálhatna, ha az derék corpusra távoznék innét [WIN I, 391, 496].

6. derékhad; grosul armatei; Hauptkorps/truppe. 1704: Ugyan ma hallottuk azt is, hog a kuruc tábornak a corpusa Szentmiklós mellé szállott volna [WIN I, 92].

7. tag (egységes földbirtoktest); lot; Ackerstück. 1701: elő kglmek mint Kondivisionális Attyaíak akarván kevés jóságocskájak egy Corpusban lenne, hog annál inkább hasznosob lehetne oeconomiajuk kinek kinek keze ügyiben valo hasznos jóságocskaa egyben szerelődhetnék [Cege SzD; WassLt]. 1747: Az Naznalfalvi negy szekér szénara valo kaszalo helyet, az közönséges egy Corpusban lévő Nagy Volgybéli széna füvet akarván meg nem felegiteni, az Verőfényen anyit az melyen sine difficultate anyi széna meg teremhessen, onnan kíványon excontentalni [Berz. 14. XVI/28]. 1753: A' Pálfi János oldala a' Divisionáláb három darabba szakasztott . . . ez a' három darab erdő egy Corpusba lévén, csak Pálfi János oldala nevezete alatt iratott [M.déce SzD; EHA]. 1807: a . . . Baronissa Kis Iklodi ő Jovai mind a faluban, mind a határon látom hogy egy Corpusban és egy szomszédságban vagynak [Dengeleg SzD; Ks 80. 28].

korrekció 1. helyreigazítás; rectificare; Korrektion, Richtigestellung. 1635: ha pedig valamy error es defectus az leuel irasba leőt volna azt mind velekk eggw czenaltak es annak Correctioiahoz kez elő Nagd [Szászrégen; Vlt 17/1603]. 1762: Arra nézve, vékony reménységgel vagyok a jusnak jó correctioja iránt [RettE 146].

Szk: ~t tesz. 1732: Raczkévi János Ur(am) eő Kglme Relatiojából érttettem hogi az Mgs Ur(am) neve alatt expediatott Instructio(na)k valamelyi particuláscskájában kívánná az Ur csekély succursusomat; melyet .. vittem Assessor Szodos Márton Ur(am) kezében és eő Kglmével meg disputalván az Instructio is oda regulálván nem akart eő Kglme az Instructio(an) correctiot tenni [Mezőbánd MT; WassLt Szodos György Wass Lászlóhoz].

2. javítás, kiigazítás; correctare; Rektifizierung, Berichtigung. 1647: Mivel correctiot latunk az leuelben s correctat alaia nem irta(na)k; Teczik az teörvenynek, hogi az Inctus sola sua in persona jurallio(n) azo(n) hogi Szent Pali Janos írása az margo(n) valo írásis [Kv; Tjk VIII/4. 249]. 1772: az Jóó Dénés eő kigyelme remek készítésinek helye bé iratasaban correctio eset [Kv; ÖCJk]. 1808: ezen Sub Nro 9no exhibeált Signaturában vagy Dispositioban a' Numerusban Correctio talaltatik [Asz; Borb. II]. 1828: talám abba is Correctiok tétettek, s azért félemes azt elé mutatni [Dés; DLt 87/1829]. 1834: a' Tiszt ... hogi praevaricatioijt annál tovább 's nagyobb részben folytathassa a' Szám adását egész Februarius 28ik napjáig be nem adta ekkor is zavaroson, sok correctiokkal tellyesen s nem mindent inferálva mit percipiált [Somb. II].

3. (meg)javítás, reparálás, tatarozás; reparatie; Ausbesserung, Reparatur. 1737: négy vedres Egétborfőző üst, ennek Sisakja és Csőjei Correctiot kéválnak [Szép-lak KK; CU Petrichevich Horváth Boldizsár conscr.]. 1749: házához hivatván ... Hogi egy meg bontakozott ... medályt meg becsüllyek ... az regi Statussara, épp voltára hogi redeallyon, ezen fellüll ... az töredezesi-(ne)k potolására, Szarka Lábak(na)k Correctiojara ... mégien ... egy arany egy fertály [Told. 12/1]. 1770: Az Oh Hidnak correctioja [Mv; MvHn] mikor pedig az hidak correctiojára ki hajtottunk, akkor Uraság dolgára nem adigáltottunk, s most sem adigaltotunk [Csákgörbő SzD; JHbK XL/8].

korrekta helyesbítés, javítás (íratról); correcturá; Berichtigung, Verbesserung. 1648: Az elseo exhibeált leveled sulios ez okokra nezue ... 6. Nem peczietes, 7. Correcta ninczen raita 8. Sok fele maculak vad(na)k raita [Kv; Tjk VIII/4. 284]. 1650: Az Actor exhibeált Levele (!) inkább hitelesek mint az Inctuse Correctat irtak, s diest noha vonogalas benne, ninczen [Kisgalambfva U; UszT 2b]. 1667: Kegyelmed levelét vettem mind az inclusákkal együtt, melyekben az mi correcták voltak, azokat eligazítottam [TML IV, 172 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1716: azon sententianak dátumja nincsen, sőt sok féle Correctával egész Lineaknak ki huzásával rakva [Torda; JHb LIV].

A szövegbeli javítások hitelesítése céljából az írat végére oda kellett írni a *Correcta per me (nos)* záradékot; a *correcta* ilyen javításra utaló fn-i használata innen ered.

korrektúra kefelevonat; correcturá; Korrektur, Bürsten/Fahnenabzug. 1896: Hálával venném, ha a korrekturát elküldhetné Méltóságod, hogy a szedést javítsam át [PLv. 176 Petelei István Gyulai Pálhoz].

korrepetitor 1. házitanító; meditator; Repetitor, Nachhelfer. 1823–1830: Korrepetitor nevet vettem, ahová ebédre hívták, engemet is vitt magával^a [FogE

164. — ^aAz ifjú gr. Bethlen Elek külföldi útja alkalmával].

2. diák-korrepetáló; elev-meditator; Schüler-Repetitor. 1870 k./1914: korrepetitor az ki segített a tanulónak a feladvány betanulásában [MvÉrt. 40].

korrespondenciák 1. tárgyal, egyezkedik; a duce tratative, a negocia; verhandeln. 1657: Ezután esmét az ország visszahítt^a, és Moldvából lengyelek hozván Sucvára s ott arestumképpen tartván, Toldi István és Szentpáli János csak háromszáz lóval menvén titkoson és correspondencián véle, elhozták [KemÖn. 23. — ^aBáthori Zsigmondot]. 1679: Erre megint azt felelé az tiha, menjek az szállásra és correspondenciák fűkövet urammal, azután újólág feleljek meg [TML VIII, 566 Ruskai András Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. 1680: soha az mi megirt kglis urunk s asszonyunk ö ngok méltóságos birodalma, élete jovai ellen ... nem tractálunk, nem correspondenciálunk [Gyf; SzO VI, 390–1]. 1746: Tisztemnek egész dispo(siti)ot tettem, hogi Mlgs Ötsem Uram betsületes Tisztyével correspondenciáljon aránta^a [Bethlen SzD; Ks 8. XXVIII. 12. — ^aA földcsere ügyében]. 1783: csak Suki Urakkal correspondenciáljon Sogor Uram [A.ilosva SzD; SLt XL P. Horváth Ferenc Murányi Péter assessorhoz]. — L. még BÖN. 917; CsH 398; TML VII, 323–4, 516; WIN I, 66.

2. levelez; a fi in correspondenciá cu cineva; korrespondieren. 1657: Az említett időközben szultán Oszmán török császár az lengyelek ellen akarván hadat indítani ... ezt Bethlen Gábor idején megértvén ... mind az lengyeleknek értékre adta, mind pedig római császárnak, kikkel titkoson correspondenciál [KemÖn. 80]. 1677: Forval ... nekem egy levélnél többet nem irt ... abból is kilátszik, nem tartja szükségesnek, hogi velem correspondenciáljon [TML VII, 525 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz Kővárból]. 1710 k.: Macskási Boldizsárral ... Egy hintóba ülénk ... még arról diskuráltunk, mint correspondenciáljunk, ha én talán Franciába, ő Lengyelországba vagy Svéciába etc. megyünk [BÖN. 680]. 1797: Levelemet Lentz elvitte az Svecus Újságokba kinyomttatta, hogi ha találkozniék vagy egy Svecus Tudos, ki velem Correspondenciálni szeretne [MNY XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

3. megegyezik; összebeszél; a se inlelege (cu cineva); übereinkommen, sich vereinbaren. 1705: ennek előtte egynéhány nappal felkerülvén a hegyekbe egynéhány ezer kuruc gyalog, amint mondják 3000, alol is egynéhány száz lovas kuruc, kik is úgy correspondenciálnak, hogi mikor a gyalogok invadálni akarnak, a lovasok az Olt felől mutogassák magukat, és arra lévén intentusok a németek, hátol csak invadáljanak a gyalogok [WIN I, 477]. 1710: Lubkovic fejedelem, aki alattomban correspondenciált vala Zrinyi Péterrel ... legmérgesebben kezdi magát viselni a rab urak ellen^a [CsH 81. — ^a1670-ben].

4. cimborál; a fraterniza; fraternisieren. 1711: Gegő Peterrel Correspondenciált kenyérivel taplalta [Szentdomokos Cs; Born. XXXIX. 50].

5. vmi egyezik vmivel/megfelel vminek; a se potriví, a coresponde; übereinstimmen. 1742: A mezőn lelt Aporiana proportio nem correspondenciál a Falub(an) a Possessor Uraktól observáltato mostani proportioival, mi-

vel a mezei proportio szerent a Faluban is tizennyolczadosnak kellene lenni ezen M: resznek [Aranykút K; Ks 4. VII. 1].

korrespondenciák levelezés; correspondență; Korrespondenz. 1665: En, kegyelmes Uram, a Nagyságod Székelyhidban irt commissioit a velem való correspondenciák felől még ez posta jöveteli előtt megküldöttem volt [TML III, 351 Teleki Mihály a fej-hez].

korrespondenciák megfelelhet vminek; a putea corespunde unui lucru; einer Sache entsprechen können. 1601: Hogy penigh mind affele restantiakkal egyetemben eleggessebek lehessenek biro vramek, es iobban correspondencialhassanak az zeoksegnek vetettenek azert Adott egy vonasra fl. 2 [Kv; TanJk I/1. 378].

korrespondenciák (egymással) egyező/egyetértő; care se înțelegeau foarte bine; übereinstimmend. 1670: Diószege küldvén ki tizenkét katonát az somlyai kapitány az urunk adának szorgalmaztatására, Huszaint ott találták, de mint barátos és eddig jól correspondenciák szomszédok, félni nem tudtak tülle, s együtt is voltak ott Huszainnal egy nap s egy éjtel [TML V, 19 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

korrespondenciák 1. (bizalmas) kapcsolat; legatúra (sinceră); (vertraulich) Verbindung. 1618: Startzer^a urammal ... minthogy most nekünk egymással jó correspondenciánk és convinctiönk vagyon, egymást ismerjük, bátorságosb volna ... ez dolog felől it^a tractálnunk [BTN² 137–8. — ^aNémet követ a Portán]. 1672: Az némettel való jó correspondenciát én jó szívvvel felállatnám ... az mi részünkről meg is leszen [TML VI, 158 Székely László Teleki Mihályhoz].

Szk: ~t tart. 1657: csak az fejedelem is viseljen hozzája jó affectust és tartson jó correspondenciát [KemÖn. 298]. 1705: meghagyta volt neki a generális, hogy Orosz Pál levelét többször öhozza bé ne hozza, mert bizony fölakasztatja, nem akarván olyan tolvaj emberrel correspondenciát tartani [WIN I, 566]. 1715: Fogarasi Samuel ur(am) ... az Possessorokkal, és falusi lakosokkal eő Ngokkal s eő gkikel, mint eddig, ugy ezutanis jo correspondenciát tartson [Mezőbánd MT; MbK 117] * ~t visel. 1664: (A német katonák) az vicekapitányval és több magyarokkal viseljenek jó correspondenciát [TML III, 15 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz] * levélbeli ~. 1710: nem is egyéb okért tart^a szüntelen való levélbeli correspondenciát a német udvarral hanem hogy utat készítsen magának a fejedelem ellen való rebellióra [CsH 114. — ^aBánffy Dénes].

2. megegyezés, egyezés; înțelegere, acord; Übereinkunft. 1619: Mondám arra neki: Ha Istent szeretet, mondd meg, érted-e, ha vagyon valami correspondenciák öfelségével római császárral, ha kardra kél a dolog? [BTN² 259]. 1657: Bethlen Gábornak volt correspondenciája az lengyelekkel ... hogy, ha az dolog harcra ment volna, nem ártott volna az magyarok fegyvere nekik [KemÖn. 30]. 1665: Úgy látom, az ő felsége interpositiójában nem kell kételkednünk csak hogy mindazokat igen titkon akarják cselekedni hogy a török inkább eszébe ne vegye velek való correspondenciánkat [TML III, 374 Teleki Mihály a fej-hez].

3. cimboraság, cimborálás; fraternizare; Fraternisierung. 1674: In causă Pauli Mondre ... Delib(eratur) ... meg visgualan eő Kgimek Tanaczul ... az Inek I(s)te)ntelen gonosz czelekedetit, hogi tudnylik specíes-se leven czelekedeti az ördöggel való correspondentia(na)k, vásárlás(na)k, bűjös, bajoskodas(na)k Teczet azert a törvény(ne)k hogy ... ez várasrol ... de facto el távozzék | az I. Feleséghehez való keőtelességhe elle(n) mással való correspondentiajaért ... az pellengette keőteőztette(n) erőse(n) megh vesztőztessék, és az városbol ki késertette(n) ez hazában^a be ne jőjön [Kv; TJK XI/1. 335, 337. — ^aKv-ra]. 1748: a' Szatthmár V(ár)m(e)gyei Tolvajok az Erdélyi Tolvajok(na)k, ezek viszont amazok(na)k adgyák által a Lopott marhákat eő nékiek egyik ország végétől az másikig van Correspondenciák és Szavok [Nsz; Ks 27. XVIIIb St. Budai gub. janitor nyil.]. 1754: nem tudjuk nemis hallottuk volté Correspondenciája Szász Jánosnak Szent Mártonban Lako Oltyán Vónyaval [Marosbogát TA; TL].

4. levelezés, levélváltás; correspondență; Korrespondenz | levél; scrisoare; Brief. 1666: Azonban tartozásom szerént ide ki való állapotokról akarék Kegyelmednek írni, hasonló jó correspondenciát várván Kegyelmedtől az oda be való állapotokról [TML III, 577 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz Murányból]. 1706: egy kuruczczal sem Czimboraltam se innen se Havasalfoldiből velek correspondenciát nem volt [ApLt I Apor Péter nyil.]. 1710 k.: Levél is nem jött osztán, Istent tudja mennyi üdöig hozzám, Kemény János halálával elvágódván a bécsi és velem való correspondentia is [BÖn. 579]. 1733: miota azon leveles ládák az én kezem alatt voltak ... a Cancellarius Ur Correspondenciáját belé tettem [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1828: A' Curator Urak jobb neven vették volna a' bővebb Correspondenciát [BetLt Hodor Károly lev. Bécsből].

korrespondenciák bizalmas (kapcsolatban levő); intim; (in) vertraulich(er) Verbindung befindlich). 1675: Jó correspondencias barátomat mint változtattam, arra okot bizony nem tudom, hogy szolgáltatam volna, avagy akarnék én magam részemről szolgáltatni [TML VII, 25 Béli Pál Teleki Mihályhoz].

korrespondencia-tartás kapcsolattartás; înținerea legatúrii; Beziehungs/Verbindungsunterhaltung. 1670: En az miben lehet, Kegyelmednek jó szívvvel szolgálók; az jó szomszédság es correspondentia tartásban is az én részemről hiba nem leszen [TML V, 302 Teleki Mihály sk levél-fog-a].

korrespondens ? levelezőtárs; partener de correspondență; Korrespondenzpartner. 1769: De hijjában titkolodunk Lelekem, mert nékem is vadnak Correspondensem [Mv; Told. 5a].

korrigál 1. kijavít; a corecta; korrigieren, verbessern. 1636: Leg elsőben is ... az irott Graduált mind meg olvasám, és mind az értelmét, sok helyeken meg jobbítám, s mind az írásnak vétségét, az mint lehet, korrigálám [ÖGr Aj. 1a]. 1663/1687 k.: Anno 1663. die 27. 7bris Coram toto populo Villongás lévén a földék felől mellyek Papénak irattattak volt, Corrigáltak az írásokat [Szent-istván MT; MMatr. 182]. 1672: Az bányaiaik levelét is a

szerint irattam, az mint Kegyelmed corrigálta [TML VI, 180 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1734: a vagy ha az egész írás vagy pediglen nemely résziben is nem fogna tetszeni, csak méltotzasseék corrigálni [Born. XXXIX. 51 gr. Haller János Nsz-ből]. 1735: manifeste látzik a régi írás szerint hogy égy égy mariásaval adta^a de annak utánna más színű tentával corrigálvan írja hogy parjat adta égy egy forinton [Torda, TJKt I. 95. — A bőrkötet]. 1834: (A) rubricában az egyes Szám nyoltzasnak van Corrigálva [Somb. II].

2. megjavít, helyrehoz; a indrepta; ausbessern. 1667: Az hintót kár nélkül meg hozá Zámbo, de bizony rossz munka, gyenge igen s az fedelét sem corrigálta [TML IV, 216 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1749: Minthogy penig ... midőn sok p(rae)vie tött intésekreis magok házáat ne(m) corrigáltak, és nagjov gondossággal a' meg esett romlast az Ik p(rae)ventalni nem igyekeztek, annyi téssen mintha szántsándékkal támasztották volna a' tüzet [Torda; TJKt III. 265]. 1756: Balog Mihály Uram ... hogy és mi módon viselte magát Gondviselői hivataljáb(an) ... az Udvar Ház körül Curiosuskodott volna az urinakat épittette volna mint Curiosus jo Gazda, vagy pedig ... az ruinakat nem corigalta [Kővár (Szt) vid.; TKI]. 1756 k.: Minden Bányász ugj, és olyan helyre igyekezék hánni a' Bányákbo ki hordott romlast, hogy azzal Sturtzakat, utakat, réteket és Stompak(na)k árkaít bé ne töltsen, mert különben azokat corrigálni és a' kárt meg fizetni tartozzik [Born. az abrudbányai bányások törv.]. 1779: az házakon s házokba ... ha valami defectus a fedelibe párkánnýába, vagy köfalaibanis történnek, aztott 8 idest nyolcz esztendők alatt maga^a Corrigálni s helyre hozni tartozék [Déva; Ks 78. 20/11. — ^aAz árendátor].

3. kiigazít, helyreállít; a restabili; berichtigen, richtigstellen. 1738: a felső borozdáját^a is kevésség megbontva találván azt is Corigalak [Vaja MT; Berz. 15. XXX/6. — ^aA földnek].

4. módosít, változtat; a modifica/schimba; (ab)ändern, modifizieren. 1656: Ozdy Thamas ur(am), hwteős Polgár leue(n) az mely mandatumat Rázmány Istva(n) hozot volna azt corrigálta s keötéssége ellen igazgatta [Kv; CartTr II. 1073]. 1711: Minthogy az A actiojába(n) a nemes Varos Constitutioját forgatta az elmult szeken mostan penig Ország Decretumában specificált poenat forgattya két uton járván ... actioját corrigálván Procedállyon az A eő Kglme [Dés; Jk 365a].

5. megjobbit; a indrepta; besser machen. 1655/1754 k.: (Tartozik) a' felfogadott miveket-is a' Czéh poronlatyából corrigálni és tisztességesen véghez vinni [ACJk 8]. 1710 k.: En is episcopalis gyermek, még pedig igen mérges voltam, míg az üdő nem corrigált [BÖn. 547].

6. megtisztít; a curája; reinigen. 1719: Az Pestisről Minden nap az lako Házakat meg kell füstölni, lán-golo Tüzzel ... hogy az meg vesszt Aért az láng Corigallya [Ks 54. 84 Medica instructio].

7. ~ja magát megjavul; a se indrepta; sich bessern. 1695: Borzasi Péter obligallya magát arra, hogy ennek utánna magát corrigallya, szorgalmatos(a)n tanul és tanít, mindeneben engedelmeskedik [SzJk 290]. 1701: Kisari István(na)k a' Széki Schola Mesternek a' Sz. Partialis mostani fogatkozását condonállya, hac con-

ditione hogy ő kglme magát corrigallya helytelen helyekre ne járjon, magát mindenekb(en) tisztességesen visellye [i.h. 334]. 1760: panaszolván Balog Susánna, Férje Veszprémi Sámuel ellen .. Injungálja a' Venerab(ile) Consistorium mind kettőnek, hogy magokat corrigálják; az öreg Atyákat meg betsüljék [Kv; SRE 194].

korrigálás 1. javítás, egyenesítés; indreptare; Gerademachen/richten. 1726: 100. ő lécz Szegnek corrigálásaért ... d: 06 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

2. kefelevonatjavítás; corectare, corectură; Korrigieren, Korrektur. 1895: Az írás ocsmány. Nem tudok másképpen. Ha esetleg szedés alá kerül, kérem, engedje meg, hogy a korrigálást én végezzem el [PLev. 175 Petelei István Gyulai Pálhoz].

korrigálhat kijavíthat; a putea corecta; berichtigen/verbessern können. 1650: (A) kwideott Relatoriat mikor appertaltattia Nagod aztis Corrigalhattyak [Kv; Ks 4. VI. 2 St. Palfy lev.].

korrigálható ki/megjavítható; care poate fi corectat; korrigierbar. 1758: Boltozattya ezen háznak meg repe-dezett de corrigálható [Déva; Ks 76. IX. 8].

korrigált 1. (hibát) kijavított; a pune pe cineva să corecteze ceva; korrigieren/verbessern lassen. 1710 k.: A rosszabbaknak munkáját a jobbakkal corrigáltatta^a cum laude hujus et vituperio istius, mely nagy aemulatiot csinált és a koronánál haszontalan kiáltozó disputa-tionál többet tett [BÖn. 536. — ^aKeresztúri Pál gyf-i professor].

2. módosított, változtatott; a pune pe cineva să modifice ceva; modifizieren/umändern lassen. 1705: mint-hogy odafel is a Cancellarián a pecséteket corrigálták és a Leopoldus helyett Josephust^a metszetenek, azért itt a pecséteket aszerint corrigáltassák [WIN I, 449. — ^aEz évben I. Lipót után I. József lépett a trónra; a pecsétmódosításra ezért volt szükség].

3. ki/megjavított; a pune pe cineva să repare ceva; ausbessern lassen. 1744: mind az malom haz oldalait fű-resz deszkakkal jól ki toldatta, mind penig az fedelit Sen-dellyes fedellel Corigaltatta [Ádamos KK; JHbK XVIII/11]. 1760: Az egetbor főző házat eddig kellett volna meg tapasztatni, és Corigaltatni, de minthogy pre-tereaaltott, földet kell hozatni és az hol Lukak vadnak bé kell tsinaltatni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1770: (A malmot) mingyárt joval alább vétette, és corrigáltat-ta még annak utannais ismét másod izben is igazított-a s alább vétette eő Nga ... új málmát [Kük.; JHb LXVII/90]. XVIII. sz. v.: a' kö kert ha ruinálodik tartoz-ék a' Mlgs Grofné és Posteritassi corigáltatni 's reperál-tatni maga költségin [Ks 11. XLVI/50].

korrigáltathat helyrehozathat; a putea pune pe cineva să indrepte ceva; berichtigen lassen können. 1744: Eő Exja Mgs Dominus Terrestis Personaja, vagy Possessio-ja, és jurisdictioja ellen akárki machinalodnék, tartozik a' Dominalis Tisztek(ne)k késedelem nélkül denun-cialni, hogy in tempore Corrigaltathassa az effélékből Származo egyenetlenséget [Déva; Ks 78. XIX. I].

korrigáltathatik kijavíthatatik; a putea fi corectat; berichtigt/korrigiert werden können. *XVIII. sz. köz.*: az fővebb 's elsőbb Eklésiákban, Collegiumokban, és Scholákban, ugy Tractusokban esett, és eshető hibák korrigáltathatnának [Told. 20a].

korrigáltatik 1. kijavítatik; a fi corectat; korrigiert werden. 1677: Mivelhogy az Evocatoriákban, Adjudicatákban és Relatoriákban vagy a' Mesterektől, vagy az Executoroktól gyakran errorok eshetnek ... tetczet hogy afféle errorok ha manifeste constál, hogy a' Mesterektől, vagy az Executoroktól lőt a' vétek, corrigáltassék [AC 184].

2. helyreigazítatik; a fi indreptat; berichtigt werden. 1664: panaszolkodik az szamosújvári commendáns, hogy búza fejében pénz adott ki és már meg nem akarják adni. Szóljon Kegyelmed az méltóságos fejedelemnek ő nagyságának, hogy efféle dolgok corrigáltassanak, az búza adassék meg [TML III, 73 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

korripiál korhol, megfedd; a admonesta/dojeni/mustra; rügen, schelten. 1719: Megvalljak némely szegény öreg asszonyok ugyan a végre mentek szomszéd székek határaitra hogy az hátukon valami kevés makkot hozzassanak kiket szomszéd székekbeli falusiak megfogtak, kötöztek, fogva tartottak . ezt az irlgmatlanságot a m. gubernium azokban corripialja és az elhúzott vont taxát visszaadassa, alázatosan instálunk [SzO VII, 263 Csz, Gysz és Ksz követi ut.]. 1744: Flora Lup és Flora Onulék . a Kékesi Flora Todor nevű Udvari biror darabantaival együtt meg támadták volt . . . Török vram corripialván cököt, hogy miért támadnak emberseges emberekre, Azért mindgyárt hozzá úte Török vramhoz Flora Lup egy bottal [Gyeke K; Ks]. 1747: supervenialvan az A. corripialvan őket meg támadtak meg verték, sőt az J. eo kglme jóságárais bé hurtzolták [Torda; TJKt III. 159].

korripiálgat korholgat; a admonesta/mustra in repetate rinduri; wiederholt schelten. 1761: mondhatom hogy a kik Tisztsegekben negligenter viselték magokat azokat corripialgatta [Szökefva KK; Ks CII. 20 Újfalvi Sámuel (44) ns vall.].

korripiáltathatik megfedtetethetik; a putea fi admonestat/mustrat; schelten lassen können. 1809: N. Köhalm Széki Lakosok Szer feletti fizetéssel magok helylet Katonai assentatoria fogadnak Személyeket . . . 9 Székünkbeli Személyek tanáltattak kik drága fizetésért engedték magokat conducaltatni . . . ezen Conductussok Iurisdictionkhoz in persona viszzá küldessenek azon törvéntelen Conditioibeli Regiusok ki tanaltatva érdemek szerint corripiáltathassanak [UszLt ComGub. 1748].

korripiáltatik megfeddetik; a fi admonestat/mustrat; gescholten werden. 1752: Hogy dézmáláskor (: obser-valtam :) a leg javát válogatta az marhák(na)k s ez aránt Praefectus Uramtolis Corripialtatott ezt tudom [O.csesztve AF; Ks 83].

korroborál jog megerősít; a corobora/intäri; befestigen/stärken/stätigen. 1646: Kinek nagyobb bizonsaga-

ra mű is attuk ez hiteőnk szerint irot leuelőnköt, kezőnk irasauál es peczetűnkél Coroboraluan [Erdőszengyel MT; Told. 27]. 1682: nagyob erősségnek okáért az dolognak bizonságára, mys adtuk, és nyomtuk ezen Testamentaria dispositiorol irott levélre az mi szokott pecsiétűnkét, nevűnknekis tulajdon kezűnkél valo subscriptiojával coroboralván [Kv; RDL I. 160]. 1711: Ezen valóok . . . hűtők után uallo uallasokat irtuk meg mű is Nagyságtoknak kegyelmeteknek Fide nostra mediante, levelűnköt szokott pecsétűnkél és tulajdon kezűnk írásával coroboralván [Buzásbessenýő KK; BfR IV. 30/26]. 1733: Mellj dolognak nagyobb bizonságára műis adjuk ezen subscriptios Levelűnkét fide nostra mediante, es Városunk Usuális peczetivel Coroboralítuk futuro pro testimonio [Torockó; Bosla]. 1768: Mely így Specificalt Emaritatióban adott Mobilék, hogy e' szerint vitettek el innét p(re) sentibus fide mediante recognoscáljuk, és tulajdon Subscriptionkal 's szokot Petsétűnkél coroboraljuk [Császári SzD; WassLt]. 1809: Mely dolognak ekként valo létét énis meg irtam az en igaz Hitem szerint tulajdon nevem al írásával, és Szokott petsétemmelis coroboralván [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634 Sz. Borbáth Josef Act. Assessor Sedis Bardotz kezével].

korroborált jog megerősített; coroborat, intärit; bestätigt. 1616: Mely dolognak es illyen forma Transactionak Jövendőbeli bizonságára, adom ezen tulajdon kezem írásával es szokot pecsetemmel Coroborált levelemet [Hari AF; DobLev. 1/90]. 1733: Melyről¹ műis adjuk ez fide de mediante irt es szokot pecsétűnk s subscriptionkal coroboralt testimonialis levelűnkét [Aranyosrákos TA; Borb. II. — ²A recognitioról]. 1740: adgyuk futuro pro Testimonio ezen Nevűnk alatt iratott es Városunk szokot Petsétivel coroborált Levelűnkét fide nostra mediante [Torockó; Bosla]. 1757: Melly(ne)k nagyobb bizonságára, és alkalmasabb meg állására, adtuk mys ezen usuális petsétűnkél Coroborált kezűnk írást futurum in testimonium Fide nostra Christiana mediante [Asz; Borb.].

korroboráltatik jog megerősítettetik; a fi coroborat/intärit; bestätigt werden. 1754: Kis Mihály Uram, Szilágyi Uramért, az mű becsülletes Chéhűnkét plenarie excontentálta, cum flor. hung. 40 idest negyven vonás forintokkal melyrol attestálunk mely dolog coroboraltatot in Anno 1755 Die 7 Marty [Kv; KCJk 52a].

korroboráltatott jog megerősítettetik; coroborat, intärit; bestätigt/stärkt. 1677: az ingatlan jók penig, tellyességgel Földes Uroké, excipiáltatván ez iránt a' privilegiált helyek, és usu coroboraltatot consvetudo [AC 104].

korruál érvénytelenné válik; a deveni nevalid/nul; ungültig werden. 1592/1594: mostan latod hog' megh epitetem . . . zeretned az ep hazat melinek megh keresesében ninch fundamentomod es Corruál kereseted [Kv; RDL I. 63]. 1628 u.: ha az Z. szek itelne poenatis kiuanek: de ha ne(m) iteltetik de jure megh kiuan(m) hogy Corruallion ez synistra informatioia uta(n) valo mandatum [SzJk 33]. 1730: azt meg kivanom a praesen(s) praegnans ratioimra nézve hogy ezen Causa cum tota

sua serie corruallyon [Torda; TJKt I. 73]. 1738: az A. ó kglme Relatoriája a Novizálás után Corruál [Dés; Jk 273b]. 1740: az mostani Ak(na)k minden Instrumentum, melyen ab Annó 1737. Die 17ma Maj emanáltan(a)k, erigáltattan(a)k Cassáltassanak, és simpliciter Corruállan(a)k [Dés; Jk 325a]. 1758: jóllehet in Causae merito Nqd nem félhet, mind ezáltal a' melly processuson Nsgod causáját indította, az Corruál, mert Cancelistákkal nem lehet vala Nsgodnak az Citatiót peragaltatni [Mv; Ks Csiki István lev.].

korruáltat érvénytelennek/semmisnek nyilvánított; a cere invalidarea; für ungültig erklären lassen. 1650: annak az birónak itt ez szeken residentiaiat ne(m) tudom, Ergo annak az biróságba ne(m) stalhat, ergo corrualtatni keuano(m) [Uoszt 2b]. 1672: magha az A sollicitalta a Jozságot a' meltsóságos Vrtol, kivel akarja corrualtatni fassioiat [Kv; TJK XI/1. 203]. 1738: az I ellenem terhes sententiát obtineált, p(rae)tendálván hozzám Potentiát, azokon fulciálván maga p(rae)tensioját. Relatoriumat corrualtatni kívánta az I [Dés; Jk 276b-7]. 1761: Nem egész örömmel értettük Nadasdi Causánk masodtzi Fatalitásátis hogj corrualtattak [Cege SzD; WassLt Wass Miklós kezével].

korruptál 1. megveszteget; a corupe/mitui; bestechen. 1657: Vala egy Kovács Péter híres mezei kapitány és igen szép s jó hada ezt az kapitánt corruptálták és pártjokra vonták vala [KemÖn. 114]. 1670: Tartok, némelyeket ajándékkal corruptálnak, de azt praevenialni kell Kegyelmednek [TML V, 416 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1731: Tudgyae a Tanu ... hogy ... kicsoda corruptált penzel a Tanuk közül, hogy mellette az ő kívánsága szerént, és az ő részére valyanak? [Sövényfa (KK) körny.; Born. XXXIX. 16 vk].

2. megront; a corupe; verderben. 1657: religiójában az judaismust követte igen sokakat corruptált volt is Erdélyben s kiváltképpen Udvarhelyszékben [KemÖn. 256. — "Pécsi Simon]. 1669: Az delogen magán bizony semmit sem búsulok, de hogy a fejedelemszöny elmét az asszony iránt corruptálják ... ki nem tudom írni, micsoda nagy búsulással vagyunk rajta [TML IV. 431 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1736: Vadnak olyanakas emberek a kik az többit is Corruptálják [Récsé F; JHbT].

korruptálhat megvesztegethet; a putea corupe/mitui; bestechen können. 1722: Boerosodni akarván némelljek csak edgy Bástjás hozzám küldette Váradit ugy próbálgatott 200. forintot és 6 ökröt ígirt csak halgassam el Armalissa(na)k Publicatiojat ... soha engem) senki ne(m) Corruptálhatot [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1782: Urunk Bátyának Tisztyének amonealtatását kéri a Communitas remélvén azt hogy helyében olyan jőne, a ki miatt ennek előtte valok közöttül némellyekett sokakat Datumakkal corruptálhatnak és akkor mostan lankodozni kezdett hamisságokat el árosztanak [Thor. XX/4]. 1813: Ezen Kérdésben megnevezett szeméjek ... igen kevesen vadnak közöttük valamire valo Emberek, de Kozma Kozmán könnyen Corruptálhatta azokat is, mert mindenik jó barátjai voltak [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Kádár Györgyie (30) col. vall.].

korruptálódik megrontatik, lezüllik; a se strica, a de cădea; ver/herunterkommen, verlottern. 1763: Maga meg vallya az I(nct)a, hogj Három Széktől fogva, Thor-daig, az katonakkal edgjütt járt, ottanis vellek barátak zott, consequenter itten azon Katonák Tisztyei fogattak elis, hogy tovább az katonaság miatta ne corruptalodnék [Torda; TJKt V 169].

korruptált megvesztegetett; corrupt; bestochen. 1710 k.: Actont Hans Ádám nevű corruptált inasa által megéte^a serben, de kiokádta mindjárt [BÖn. 948. — ^aSzász János].

korruptáltatik 1. megvesztegettetik; a fi mituit; bestochen werden. 1657: Mert az pogány ebek német pénzzel corruptáltatának ... s elmenének mellőlünk [KemÖn. 288]. 1706: Forgách Simon, Pozsonyt vitatja, de a pénz által corruptáltatik, és alkalmatosságot adván a németnek, Leopoldba élést visznek a németnek [Kv; KvE 247-8 VBgy].

2. megrontatik; a fi corrupt (de cineva); korrumpiert werden. 1657: Másodszor vala egy Balog Ferenc nevű, Hunyad vármegyei, Bethlen Gábornak egy inasa, ki még életében corruptáltatván, holta után declaratus pápistává lön [KemÖn. 111]. 1770: Az igaz, hogy ... fejét vették amaz fővezérnek, kinek a királyi vagy császári tárházból három óráig szabadságot adott volt a császár, hogy valami tetszik kihordasson maga számára, csak ne corruptáltassék idegen pénz által [RettE 218].

korruptió megvesztegetés; mituire; Bestechung. 1710 k.: levele által megvallotta^a, az urát minden subornatiótól ejurálta, vicissim Szász János sok költsége, mesterségével, gubernátor és Apor corruptiójával a törvényes haláltól megmenté [BÖn. 950. — ^aKörtvélyesi János].

korruptus megvesztegethető; care poate fi mituit; bestechbar. 1657: Oka azért ez dolognak nem volt az mi vélekedésünk szerént, hogy urunkra volt volna harag és az vezér is hogy corruptus volt volna [KemÖn. 90]. 1711: Sokan valának mind az electorok, mind az imperiális fejedelmek közül mások is corruptusok a franciától, kik Carolus választását nem akarják vala [CsH 461]. 1767: Tudom bizonyosan hogy Lupás Todor, és Luka Nutz nem fide dignus emberek it a Falunkban, oly corruptusok is hogy pénzért, s italért akárkit bé kalátsolnak [Dupapiatra H; TGSz Lupás Gavrila (45) jb vall.].

kórság 1. betegség, rég nyavalya; boală; Krankheit. 1696: Cziria Albert feleségetől Martonos Borkátul divortiumot kíván, mert már öt estzendőtől fogva a' kórság miatt lehetetlen hogy véle lakhassék [SzJk 296]. 1710 k.: a te^a jóvoltodból kétségbe nem estem meg nem tébolyodtam, vagy valami testi irtóztató keserűség, kórság, guta vagy mi meg nem emésztett teljességgel [BIm. 1004. — ^aAz Isten].

2. havi ~ havi vérzés, menstruáció; menstruatie; Monatsblutung. 1583: Nobilis Michael Thamasfalwy ... fassus est Az Azzony mondotta volna hog Ne esnek bele mert Akkor eo rayta a' hawy kórsag leot uolna | nam meg montam uala hogi nekem beket hagian mert en raitam az havi kórsag uagio(n) [Kv; TJK IV/1.

153, 160a]. 1634: En hozzam joue ez fogoly Leany monda: mit tagadhatok edes Azzonyo(m) az Ur napjaltol fogva en rayta(m) nem volt az haui korsagh [Mv; MvLt 291. 31b].

3. *nehéz* ~ nyavalyatörés, epilepszia; epilepsie; Fallsucht, Epilepsie. 1786: holtak-meg ... Kudor Ferentz 40. éves nehéz kórságban [Bh; RHAK 81].

4. *vízi* ~ vízkór; dropicá, hidropizie; Wassersucht, Hydropsie. 1786: az orvosságot ha lehetséges úgy készítsék hogy leg nevezetesebben a vízi kórságot, Lép dagaszt, s áréntát oszlossan [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

5. szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktion: *tőri/veri a* ~ tőri a nyavalya (vmilyen betegség győtri); a suferi de o boală; irgendeine Krankheit plagt jn, jd leidet an einem Übel | tőri a nyavalya/rég nehézkór (nyavalyatörés rohama van); a avea accese de epilepsie; er hat die Schwerenot. 1632: azt mondotta hogy ötött az kórsag uery, vittek Buzaba az Jeremias vram hazahoz orvossagnak okaert [SzJk 36-7]. 1657: hogy meg vitték az szegény úr halálát az asszonynak, harmad napig törte az kórság [TML I, 51 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Osztán a fiait megfogató, és vittek olyan hirt az anyjoknak, hogy megölik. Sívutt, rívutt, majd kórság törte [BÖN. 967].

kórságos beteg, beteges; bolnav, bolnāvicios; kränklich. 1584: Anna Meszaros Miklosne valliah hogy Nem volt kórsagos es beteges ez fazakasne Anna ez fazakasne sem volt ollian Niawalias hanem az hűswet tayba(n) eset rea [Kv; TJK IV/1. 223]. 1589: Egy zegeni magyar deaknak kórsagosnak attünk Isten neweben f — d. 20 ... Egy zegeni kórsagos deaknak attünk Isten neweben f. — d. 32 [Kv; Szám. 4/IX. 21]. 1600: Egi kórsagos embernek, Soliaj Janosnak attunk d 16 [Kv; i.h. 9/IX. 25]. 1672: mint hogy kórsagos az captiva, ám bátor az pelengeten megh ne verettesek, hane(m) szalma koszuze tette(n) fejében, az mester által az városból ki késértessék [Kv; TJK XI/1. 197]. 1688: Iuon Morarj Iun(ior) Kórságos. Njomorék [Szkorej F; ÁLt]. 1691: Czi-re Györgyné vallya Procuratora(na)k Martonos Györgyet Férj ellen divortiumot kivan mert annyira taglotta verte, hogy már kórságossáis tötte [SzJk 248]. 1703: Arday Sárát a Férje annyira verte taglotta, hogy a' verés miat megh nyomorodott kórságossá lött [i.h. 345].

Némelyik esetben a 'nyavalyatörés' jel-sel számolhatni.

kórságtörés nyavalyatörés, rég nehézkór, epilepszia; epilepsie; Schwerenot, Epilepsie. 1673: már szegény uram oly elalélt testtel és lélekkel vagyon ha Isten nem könyörül rajta, elmegyen vele, oly nyavalya találta; már hatszor volt rajta kórság törés, noha nem egészen kitörte, de bizony veszedelmesebbnek mondják az emberek hogy nem ha kitörte volna [TML VIII, 165-6 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz].

korsó 1. urcior; Krug. 1558 k.: Az lazuriomoth Igy chinald: Wegy kenesoñh 2 rezth, kenkqueth 2 rezth, salarmoniac(o)th 8 rezth, es ted egy Mazos korsoban [Nsz; MKsz 1896. 383]. 1570: Ilona Kis Demeterne; Borbara Teglas gérghen^a valyak hogy hallotak Botha Casparne Nagy palnet Illyen zokal zydamazta, Or wagy Te

kwrwa, vasatis korsotis egiebetis loptal [Kv; TJK III/2. 8. — ^aFolyt. a fels.]. 1586: vittem ... Lę moniat hwzat korsostwl /36 [Kv; Szám. 3/XXIV. 8]. 1645: egy eöreghez eszüst mosdo medenczet korsajaua! egjütt [Gysz; LLt]. 1687: maradat ezen Fogarasi Közöpső Boltban Hatszaz nyolczvan negy Korsoval Kenyeső [Fog.; Ut]. 1722: az ő kglme Felesége hozzája menvén kérte tőlle a korsókat hogy igjek [Göc SzD; WassLt Marosán Gergely (60) zs vall.]. 1762: Korsot is láttam kettőt [Oltszem Hsz; Mk RN. IX. 109]. 1767: Korsokot láttam az Ládáb(an) rejtetett (!) [uo.; i.h.]. 1832: Kűdek egy kűtsiny edenyetskét bornak s egy korsot pálínkának [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1184].

Szn. 1829: Korso Istvan (49). Korso János (43) [Mezőkölpény MT; TSB].

Hn. XIX. sz. köz.: Erdő alatt Korso lábban (sz) [Szent-simon Cs; EHA].

Szk: *akvavitás* ~ pálínkaskorsó. 1673: Fejer varra szállítottanak Fagarasbul clest és holmi egyget másokat ez szerint ... Aquavitás Korso nr. 1 Eget bor főző fazek egy nr 1 [Fog.; Törzs] * *aranyos* ~. 1668: Egy kerekded merőn Arannias Korso, Mosdostol [Mk Kapi György inv. 4] * *bokályos* ~ fajanszkorsó. 1663: Egy vizes Bokalyos korsó n. 1 [Gyf; Ut] * *borvízhordó* ~. 1814: Egy Borviz Hordo Korso 6 xr [HSzj] * *bugyogós* ~. 1673: Bugyogos korsora f — / 50 [Ut] * *csatornás száju* ~. 1744: Egy nagy ezüst (: mosdohoz való :) munkás, füles, és Csatornás száju két fontnyis Korso, vagi ibrik, Fenék híjjával, aranyos [Szentdemeter U; Llt Fasc. 67] * *cseces* ~. 1676: 5. Iuny vinczen^a az Uy Keresztynektől vásárolta(m) ... Hat apro cseces korsot [Ut]. — ^aAlvincen (AF)] * ? *degenyes* ~. 1815: 1 Degenyes^a és edgy palinkas Uress korsok [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50. — ^aNem tollvétség *degenyeges* h. ?] * *dupla* ~. 1762: azt is monda, ezek nem olyan korsok mint a' melyeket itt arul(na)k, hanem dufla korsok [Oltszem Hsz; Mk RN. IX. 109] * *ecetes* ~. 1681: Ecetes korso, melyekb(en) ez iden csinált ecet azgi vago(n) ... Nro 8 [Vh; VhU 528]. 1765: Etetes korso etzet ágyal együtt 1 [Ispánlaka AF; Jhb XXVIII/40. 8] * *égettboros-forma* ~. 1730: Szakács Mátyás az Vállaig nyult vala bé az godörbe, onnan ki vön egy ejteles égett boros forma korsót [Altörja Hsz; Borb. I Opra Istvánné Kata prov. vall.] * *ezüstös-aranyos* ~. 1736: Már rendet állván, az vőlegény részire ment egy pohárnok az nagy ezüstös aranyas korsóval és kendővel, más penig ment az nagy ezüst és aranyas mosdó medenczével [MetTr 382] * *fedeles* ~. 1828: 6dik October napján tartatott Egész Czéh Gyűlésben határozatott hogy ennek uttánna az festett korsot az fedot és az fedeles korson kívül, tsepegetni nem szabad 1 forint büntetés mellet [Zilah; ZFaz.] * *fedeletlen* ~ → *pogány pénz* ~ * *fekete* ~. 1591: Cozma Benedek Merai^a ... vallia ... Egi nag' fekete korsoban bort es teolteottenek, meli korso it Jelen vagion [Kv; TJK V/1. 108. — ^aK]. 1789: Item egy fekete korso, és három Cserép Edény ... valentes Rft 2 [Mv; ConscrAp. 8] * *festett* ~ → *fedeles* ~ * *füles* ~ → *csatornás száju* ~ * *fületlen* ~. 1679: Vajnak való, szoros száju fületlen paraszt Kanta Korso nro 27 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 35] * *ívó* ~. 1720: Rostelyos ivo korso 2 [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1] * *kávéfőző* ~. 1722: Egy kávé főző korso [ApLt 2 Apor Péterné inv.] * *kerekded* ~ → *aranyos* ~ * *kétkupás* ~ 3 literes korsó. 1836: Erre

nézve a' Czéh által meg határozottatott, hogy az inasok midőn felszabadulnak és legénnyé lesznek, készítsenek nek próbá remekül a látó mester jelenlétében egy két kupás korsot, egy két kupás fazakat [ZFaz.] * *körösi* ~. 1783–1784: Az 2. Esztendőb(en) Udvar szükségere vett ... Egy Körösi^a Korsóért ... Dnr. 06 [Szamosfva K; Ethn. LXXII, 607. — ^aNem állapítható meg, hogy melyik Körösre von.] * *mázás* ~. 1558: Wegy kenesqth ted egy Mazos korsóban [Msz; MKsz. 1896. 386]. 1679: Mázos bugyogos korsó nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 30]. 1720: Bugyogos mázás korsó 3. Bornak valo mázás korsó 1 [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1] * *mustáros* ~. 1844: 2 mustáros korsó [Born. F. III] * *olajos/olajhoz való* ~. 1589: A haz szuksegere valo Egyetmas aprolek vetel Vöttem ... Egy olayos korsot f — d. 1 [Kv; Szám. 4/XI. 43]. 1594: Olaihoz ualo korsó No. 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23]. 1777: A nagyobbik (!) szekrént ... fel nyitván, abban találtunk illy portékákat lenni ... Üres olajos korsot [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2a] * *olasz* ~ reneszánsz-korsós virágdisz. 1618: Egi himes karzek get oloz korsoval ... tt f. — d. 75 [Kv; RDL I. 104 Vzdj György hagy. Andr. Junek kezével] * *önfedelű* ~ → *porconella* ~ * *ónos* ~. 1710: Vagyon ... Két réz mosdó önos korsó nagyobb és kisebb edgyik fedelével való [Küküllővár KK; DobLev. I/67] * *pálkás* ~. 1800: Beszellete Agrisán Jozsip az Erdős hogy a Csináját Találta menni Sz Andrásra Brenge Roman feleségét egy nagy Palinkas Korsoval [Somkerék LXD; JF Dejan Jakob (32) zs vall.]. 1844: azon Pálkás korsok ki által készitettek, oly hibáson [Zilah; ZFaz.] * *paraszti* ~. 1681: Vizes, paraszti uj korsó, promisc(ue) Nro 3 [Vh; VhU 563] * *pogánypénzes* ~. 1628: Egy fedeletlen Pogany penzes korsó [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4] * *porconella* ~. 1735: on fedelu porconella Korso 1 ... ugya(n) porconella Török bokaj 1 [Ks 38. V Clenodia fam.] * *rostás* ~. 1679: Kék bokalyos rostas vizes korsó nro 4. Zöld bokalyos, rostas vizes korsó nro 3. Sarga bokalyos rostas vizes korsó nro 1. Víznek valo, fekete, rostas korsó nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24, 29] * *rostélyos* ~. 1678: Dje 15 July Eperjesi által vásároltatván az Uj Keresztenyektől vinci edenyeket ez szerent: vizes rostelyos korsokat ötöt husz husz penzen egyiket egyiket f 1 [Utl]. 1687: 3 víznek valo rostelios korsó [Kál MT; Berz. 2 41/5] * *szorosszajú* ~. 1679: Olvasztott hájnak valo szoros száju korsó nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 60] * *tintalé-tartó* ~. 1797: Egy tentalé tarto korsó [Szu; UszLt XII. 87]. 1806: Tenta lé tarto korsó [Szu; i.h.] * *töltő* ~ ? 1723: Az kendő szegen ... egy tötő korsó [HSzj pénzescsupor al.] * *viaszos* ~. 1595: Egy Wiazas korsoert attam d 5 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 ifj. Heltai Gáspár sz kezével] * *vinci* ~. 1720: Vincz^a Al-korsok promiscue Nro 6 [Dés; Hr 5/13. — ^aÉrtsd: Alvincről (AF) való habán-korsó] * *vizes* ~. 1678: Dje 15 July Eperjesi által vásároltatván az Uj Keresztenyektől vinci edenyeket ez szerent: vizes rostelyos korsokat ötöt husz husz penzen egyiket egyiket f 1 [Utl]. 1681: Egy fejr Ezüst vj vizes Korso nő 1 [Utl] * *zöld (mázás)* ~. 1744: Zöld mázás korsó numero kettő, három ejteles aestimáltatott den. 12 [HSzj mázás-korsó al.]. 1748: Zöld Korsok Nro 3 [Ks XXVIII. 8. 5] * *zsombori* ~. 1744: Sombori korsó nro 2. egyik 1 ejteles, az más fél ejteles aestimáltatott ... den. 6 [A.csernáton Hsz; Ethn.

LXXII, 609 Bodor Mózes összeír.] — L. még *bokály-, ezüst-, mosdó-, ön- és rézkorsó* al.

Sz. 1811: Néhány versen el süi a' dolga kedvire, Politikájának míg járnak végire, S' Mikor nem gondolná ke-reke meg-akad. És korsójának a' vizen nyaka szakad [ArÉ 93].

2. egy korsónyi mennyiség; de un urcior; ein Krug (viel). 1586: az Czykoknak elseoben veottunk egy font fa olait kalachj szwteo Ferenchjteol, korsoiaual teszen — / 42 [Kv; Szám. 3/XXIV. 13].

3. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány korsónyi; de un anumit număr de urcioare; von einigen Krügen. 1589: Egy korsó Rosa vyz [Kv; KvLt Vegyes I/2. 72–3]. 1666: az micsoda edényeket Nagyságod számára az portán csináltatott ... azokat Nagyságodnak elküldte egy korsó serbettel együtt [TML III, 585 Teleki Mihály Széchy Máriaához]. 1717: Komlos korpat, es edgy korsó olajat küldöttem [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.]. 1721: Küldöttem Nagodnak négy korsó Savanyu vizet [Alvincz AF; Ks 95 Gillyén Daniel lev.]. 1773: Dajka egy korsó eget bort a' pitvarba az osztováta alá dugott vala [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Job. Kardos (27) auriga vall.]. 1775: Tiszo Makaria egy jo korsó pálinkát vitt [Mezőbánd MT; WassLt Kálnaki Kis István (35) ns vall.].

korsócska kis korsó; urcioraş; Krüglein. 1652: az Ud-varhaz felől valo kis veres bastyá ... Tüzös szerszám ötven öt veres korsócskákba(n) benne [Görgény MT; Törzs]. 1700: kett kis korsocska [Szászkerked K; LLt]. 1772: Cserep talatskák ... Ket Korsotska [Tarcasfava U; Pf]. 1829: a' kis korsotkámat küldem ha méltoztatik a Tekintetes Sogor Ur egy kis palinkát küldeni [Asszonynepe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kőkösi Dobolyi Sigmundhoz].

Szk: *fedeles* ~. 1699: Két ezüst ampona es egy kis fedeles ezüst korsoczká [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 150] * *mustáros* ~. 1772: Ezüst Egy mustáros korsocska kalanyával [Egeres K; Ks] * *rostás* ~. 1679: Fejér bokaly, rostas vizes korsocska nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29] * *veres* ~. 1652: Tüzös szerszám ötven öt veres korsócskákba(n) [Görgény MT; Törzs] * *vizes* ~ → *rostás* ~. — L. még *mosdó- és önkorsócska* al.

? **korsó-fazék** ' 1677: Szin vaj egy korsó fazekb(an) Oct. no 4 [Mezőmadaras MT; Borb. II].

korsóforma szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktion: ~ *kanna* korsószerű kanna; cană in formă de urcior; krugförmige Kanne. 1637/1639: egy korsó forma kanna az laba elteoreott [Kv; RDL I. 111].

korsófül szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktion: ~ *módjára* korsófül-szerűen behajlítva; la fel ca toarta urciorului; in Form eines Krughenkels gebogen. 1758: kiállá az utzára ... Kotsis Ferenczné ... úttza hallottára úgy kiáltozta fenyegetözve újjaival feléje intve (: más kezét s. v. maga farára korsó fül modgyára téve :) pirongatta, illyen szökkal: Várj meg, várj meg, te szép Aszszony, mert meg tanitlak ... hogy az Uram után vetted magadat [Betlensztmiklós KK; BK. Christina Csatlós cons. Emerici Ersek (33) jb vall.].

korsó-lópó *alk* korsótólvaj; hoř de urcioare; Krugdieb. 1631: neked mondom utalatos te sak lopo, ingh aly lopo, Fazek, korso, kapozta lopo [Mv; MvLt 290. 254a].

korsós 1. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *olasz* ~ reneszánsz-korsós virágdiszes; ornamentat cu desene reprezentând urcioare; mit Blumen-schmuck eines Renaissance-Krugs verziert. 1611: Egi zeölden festet zekfeőes karzek oloz korsos | Egi fodor papirosos karzek oloz korsos [Kv; RDL I. 88]. 1622: Egi papirosos oloz korsos karzek tt ... 75 [Kv; i.h. 119].

2. ? Szn. 1557: Korsos Pal [Kv; TanJk V/1. 80]. 1560: Korsos pal [Kv; i.h. 74]. 1568: paulus korsos [Kv; Tjk III/1. 76]. 1570: Korsos Pal [Kv; Tjk III/2. 49]. 1585: Korsos Pal [Kv; Szám. 3/XIX. 2]. 1598: Korsos Pal [Kv; Tjk V/1. 195]. 1621: Korsos Palne [Kv; Szám. 15b/IV. 31]. 1827: Korsos Ferentz asztalos legény [Kv; ACJk V. 80].

korsó-tok korsótartó; raft pentru urcioare; Krugbehalter. 1625: Jklodi Tamast kuldue(n) Fejeruara Vrunkhöz az Taltokokal medencez es korso tokokal at-tam nekj vti keoltsege (!) f. 3 [Kv; Szám. 16/XXXV. 55].

kortina 1. olaszfal; paravan; Kurtine, italienische Wand. 1736: Ket két Táblájú, zöld, kék, veres, és Sárga festekkel Virágozott olosz fal, vagy Cortina 1. Négy Táblájú Zöld, kék, és veres festékkel virágozott olosz fal Cortina (: Hederfáján :) [Mikefva KK; CU XIII/1. 156].

2. függöny; perdea; Vorhang. Szk: *materia* ~. 1732: Utí hintó ... Materia Cortinakkal, külsőbő vono bő-rökkel [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 34] * *rásza* ~. 1733: két Ablakra való zöld rása Cortina [Hacacscl H; JHb Jósika Zsigmond udvarházában].

korty inghijitürä, sorbitürä; Schluck. 1823–1830: Itt^a az egy ital pálinkát snapsznak mondják, talám a schnapp szótól, mely hirtelen teszen, mivel a korty vagy pohár pálinkát hirtelen felhörpintvén az ember, avval elébbáll [FogE 237. — ^a1796 táján Göttingában].

kortyogdogólag kortyintgatva; numai cite o inghijitürä/sorbitürä; einen Schluck/Zug tuend, nippend. 1736: Mikor a gyümölcsöt beadták ... olyan hosszú szájú üvegekben, melyeket kortyogós üvegeknek hittak ... a meggyes bor rendre teli töltve úgy állott az jeges cseberben azt olyan jó ízű kortyogdogólag itták [MetTr 326].

kortyogós-üveg kortyolgatásra való üveg; butelie din care se putea bea usor; Flasche (gebraucht) zum Schlucken. 1736: Mikor az gyümölcsöt beadták ... olyan hosszú szájú üvegekben, melyeket kortyogós üvegeknek hittak, és Porumbákon, Fogaras földin csináltak, a meggyes bor rendre teli töltve úgy állott az jeges cseberben, mindeniknek asztalhoz egyet-egyet beadtanak, azután még többet, azt olyan jó ízű kortyogdogólag itták [MetTr 326].

korú 1. vmilyen idős; de o anumită vîrstă; von irgend-einem Alter. 1584: Kis Imre vallia, Azt tudom hogy Tere-my Marta mikor meg maradot volna az elseo vratol Andras vrtol ... egy fia vala ... vgimint eot vagy hat ezte deos korw [Kv; Tjk IV/1. 340].

2. nagyságú, rég kora; de o anumită mărime; von Größe, -groß. 1829: Egy három vedres koru fenyő tse-ber [Mv; MvLev.].

kóru szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *haldra* ~ vki kb. halálásra fordul/halálossá válik vki-nek a betegsége; a deveni fatal/mortal; die Krankheit einer Person/js nimmt eine tödliche Wendung. 1578: meg betegedek Kancz Vitalius Jgen meg vgy Annyera hogy halakra korula [Amadéfva Cs; Eszt-Mk].

kórus 1. templomi karzat; galerie într-o biserică; Chor, Empore. 1667/1799: A prefectust eltemeték a m-vásárhelyi templomban ... a khorus felől [Mv; EM XVIII, 457]. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Kápolna, vagi régi Templom; Kő börtös; Ajtó felett levő Keresztül való Chorus (: melj(en) regenten az Urak a Cultust giakorlottak :) áll ighen szép Faragot Kő Labako(n) | Kápolna Chórusa ... Chorusban nyilo Ajtó felszer ... Vagyon ezen Kápolna Chorusab(an) Fal mellé való bellet hoszu pad szek Nro 1 [Vh; VhU 502, 525, 564]. 1736: volt keresztül^a egy bolt, azt chorusnak tartottak, az orgona ott volt s ott énekeltenek az deákok [MetTr 427. — ^aA misemondó házban]. 1737: egy köből épített Templomotska vagion ... Bémenvén ... az ajton jobb kézre mindgjárt találtatik egy gradics, mellyen is a Chorusban szoktak fel jarni | (A) Chorus tölgi fa fiok gerendakra építettett [Csáki gorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 8].

2. zenekar; orchestra; Orchester, Kapelle. 1710 k.: Egy pakulár-furulya, s mellette egy szép leány dúdoló énekét nem haladja meg a király kápolnájának s minden kótás muzsikásinak kórusa [BÖn. 509].

3. csoport, testület; grupă; Gruppe, Körperschaft. 1710 k.: legyen minden vármegyében, székbén vagy districtusban egy magyar, egy székely, egy száz, egy német militaris, és ismét egy más cameralis német conscriptor, in summa, minden egy classis vagy chorusban öt fő személy és azonkívül a scribák [BÖn. 926].

kos 1. berbec; Bock, Widder. 1551: Az keth GyermeK Rezere Jwtot ... Thyz kos, hwz meddo Jwh [Mezőszen-gyel TA; Bfr 304/108. — L. MNy LVIII, 192 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztózó lev.]. 1595: Az ki az kossokat ki erzte annak attam f — d 33 [Kv; Szám. 6/XIII. 6]. 1629: Öreg berbecs kosokkal együtt nro 63 [SzO VI, 102 Szu vára lelt.]. 1629 k.: Med-deo Juh kosokkal Nr. 4 [Kv; RDL I. 131]. 1653: Marat Juh Öregh Egj kossal Edgjüt [Ilencfva MT; DLev. I. II. B. 12]. 1710 k.: Tudom pedig én a te szent igéből, hogy te nem kívánsz éntőlem tullokot, bakokat, sem az én ak-lomból sokezer kosokat [BIm. 1007]. 1836: a mult esz-tendőkbe hágattattam a Toklokból-is ki válogatván a nagygyát, de az idén edgyre sem bocsátottam kost [Zsi-bó Sz; Wlt Nagy Lázár lev.].

Szn. 1590: Kos Thamas [Bács K; GyU 21]. 1602: Kos Miklós (lófő). Kos Péter (lófő) [Szépvíz Cs; SzO V, 227] | Kos Tamás (lófő) [Szentmiklós Cs; i.h. 228] | Kos Bálint. Kos György. Kos László^a [Altörja Hsz; i.h. 182. — ^aMindhárom szabados]. 1614: Kos Boldisar ns [Sszgy; i.h. 249] | Kos Peter lib. Kos Mihály lib. [Altörja Hsz; i.h. 303].

Hn. 1444/1759: montis Kosbéercz nominati [Inaktel-ke K; KHn 201]. 1624: Kos orr megett (sz) [Lisznyó

Hsz; EHA]. 1673/1712: Az Kosnál nevű helyben (sz) [Tövis AF; EHA]. 1781: A Kos Földin [Mákó K; KHn 234]. 1807: A Kos nevű helyen lévő tó [Mezőbánd MT; EHA]. 1825: A Kosok Észka nevezetű helyen (e) [Rava U; EHA]. XIX. sz. köz.: Nagy Kosok (sz) [Erdősztyörgy MT; EHA].

Szk: az idei ~. 1677: Az jdey kos es Nösteny iles baranyokal egüt no 147 [A.komána F; UtI] * *magyarországi* ~. 1679: Morvai Öreg Kos nro 12 ... Magyarországi Öreg Kos nro 28 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 123] * *morvai* ~. 1679: Morvai Öreg Kos nro 12. Morvai Tavalyi kos nro 3. Magyarországi Öreg Kos nro 28 [uo.; i.h.] * *öreg* ~. 1681: Juhok száma. Öreg Kos Nro 30 Öreg fejős Juh Nro 515 [Vh; VhU 569] * *tavalyi* ~ → *morvai* ~.

2. verőkos; berbec (dispozitív mecanic folosit la batea rea pilonilor); Rammbock, Zugramme. 1632: Egi kos ala ualo laitoria [UF I, 185]. 1768: Oroszfva két tűre való vas kankót csináltatott két magyar forintokkal és egy kost két vas karikákkal együtt egy magyar forinttal [Oroszfalu Hsz; RSZF 101].

Szk: *cővekerő* ~. 1851: Egy cővekerő uj bikfa kos, három fogantys vas karikával, két bütű vas abrncsal két oldal szorító hosszú vassal, csiga jártató talpjaival, 's azokra állítatott minden készülteivel három vas perselyes csiga kerekével, egy vas rúddal, 's négy vas szegekkel [Erdősztyörgy MT; TSb 34] * *pléhes* ~. 1673: Egy öreg vas abrntos plehes kos, hid cővekeknek le verésére való [UF II, 542] * *vasabrncsos* ~ → *pléhes* ~.

3. *faltörő* ~ berbec(e); Sturmbock. 1879: az asszony-nak ... Akkora szája van, mint a tordai hasadék, s a nyelve úgy kalimpál benne, mint egy faltörő kos [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhoz].

4. Kos (csillagkép); Berbecul; Widder. 1560: Meg lasd Mykoron commentely akarsz, hogy ahoz valo signu(m)ban kezgyed Mwuedeth, Tudny Illik, az kosban, orozlamban, sagitariuban, Mikoron sextilis es trinus Martis vagyon Mert akoron könnyen vekhoz Megyen az cemmenteles [Nsz; MKsz 1896. 351].

kosár¹ 1. coş; Korb. 1594: 4 loúal . Debreczenj Andras Thordaig, vit 2 ladat, kosart mit Assz(onyunk) ő fge zaamara ... f l [Kv; Szám. 6/III. 8]. 1597: Az eggik kosarnak az fogantiuia el teórett uala az által vetesbe [UstZ 12/3 Anna relicta providi quondam Georgii Simo(n) lib. vall.]. 1637: Mondak aztis hogj, hiszem jegjes aszoniom az te kosarod ugimond, monda Czegledine hogj iegjüs fonalal keőteotte alalt [Mv; MvLt 291. 82a]. 1685: Egy kosárb(an) romladozott üvegh Tanyérok [Gyf; UtI]. 1747: egy kasárban sollót küldöttem Baraczkot Diot ... nek az Nagy kasárb(an) vagyon [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1757: Kérem édes ötsém Aszony tseledkgyék anyi jót Velem hagy ezen Kemény Gergejiné Aszanyamnak szollo levelet ezen kasárral és bé varat Csammoval edgyüt ne sajnájja kár nélkül Sambara^a el küldení az kasárba valami üvegek vadnak [Kara K; Kp III. 137. — ^aNagyzsombor K]. 1762: Buda Gligor egy Tarisnya Szólót hozza ... s ott lévén Acz Jánosné Aszszonyamis egy üres kosárral belé raká az kosárjaban és el vívé haza [Kóródsztrmárton KK; Ks 17. LXXXI. 21]. 1844: Küldöm Tolán Vonny Szekerit ... egy fél véka nagyságu kosarat teli Spanyol Megy-

gyel [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: *kosarat ad* kérést elutasít, kérés teljesítése elől kitér. 1824: Mikor szokott kellemetes kedvében lészen, instállok akkor hozd elé kérésemet^a reméllem, ha kosarat ad is, reám ezen bátorságomért meg nem nehezelt [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Máriához. — ^aA kv-i jótékony nőgyelet pártfogására von.] * *kosarat adott* kérést elutasított/kikosarazott. 1854: A grófné ifjú nőrokonát ... Bánffy Farkas megkérvén, tagadó válasszal utasítá el. Gr. Hallerné egy társas östvélyen, szokott lepeggő hangján megszólította az ifjú kosarat adott hölgyet [Újf. 29] * *abru di* ~. 1768: el küldöttem egy Abrudi Kosárban durantzai baratzkot ... egy atalagotska igen szép pergament körtvélyt [Fejér m.; TL] * *almakeréki* ~. 1683: Hét vinczi kosár Almakeréki negy [Fog; UtI] * *apró* ~. 1797: Apro kosarak Dr. 7 [DobLev. IV/775] * *borítatlan* ~ → *cipós* ~ * *borított* ~ → *cipós* ~ * *bőrzetlen* ~ → *vinci* ~ * *cipófogó* ~. 1686: Két kerekded cipó tartó Kosár ... hosszú Cipó fogó kosár -3- [UtI] * *cipós* ~. 1685: Két burított cipós Kosár. Két burítatlan cipós kosár [UtI]. 1840: (küldök) a) egy Czipos Kosarat, b) két nagy übriket c) egy Nád mézes Skatulyát [Nyárad-szbenedek MT; Told. 19] * *cipó tartó* ~ → *cipófogó* ~ * *fedeles* ~. 1679: Öreg, fedeles, files, vessző kosar nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28]. 1848: Egy Gyékény fedeles kosár — hijuba [Szászserked K; LLt] * *fogantys* ~ → *német* ~ * *földhordó* ~. 1816: Hét Föld hordo kosár [Varsolc Sz; Born. IV. 4 Bornemisza Krisztina conscr.] * *fuszulyk tartó* ~. 1790: Negj fuszulyka tarto kosár [Mv; MvLev: Cimbálmoss Ferencné hagy. 4] * *fűles* ~. 1685 e.: Fűles nemet kosar Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 4]. 1688: Egy hitván fűles kosárban egy kevés Tollu [Kozmász Cs; Eszt. Inv. 4]. 1851: egy fűles paraszt kosár [Dés; DLt az 1852. évi iratok közt] * *fűletlen* ~. 1679: Gómbölyegh vesszőből font files kosár nro 1. Hasiított vesszőből font, fileten kosár nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 47] * *ganétöltő* ~. 1649: vetőttem egy gane teöltő kosart f. — D. 6 [Kv; Szám. 26/VI. 528] * *gunyahordó* ~. 1841: Egy gunya hordo kosár [Egeres K; Ks 89] * *gunyás* ~. 1848: Vesszőből valo gunyás kosár a hijuba 3 [Szászserked K; LLt Kovats M. gub. írnök kezével]. 1863: Egy gunyás kosár 70 xr [SLt Vegyes perir.] * *gunyartató* ~. 1797: Eg gunya tarto Kosár [M.igen AF; DobLev. IV/777. 12]. 1841: egy nagy gunya tarto kosár [SL] * *hordó* ~. 1824: ordiner hordo Kosár [Fugad AF; HG Mara lev.] * *húsos* ~. 1827: a hust árulo Legény fel motozta a' Balog Áronné husos kosarát | husos kosaraba más hust nem kaptam, hanem tsak a' mellyet én mértem ki számára [Dés; DLt] * *karban hordozó* ~. 1683: Karban hordozó kosár n. 2 [Gyf; UtI] * *kiflis* ~. 1839: Egy kiflis kosár [Kv; LLt] * *kötött* ~. 1768: Nagy kötött kosár 28 [Mezősztyörgy K; Ks] * *lóra való* ~. 1797: Egy Lóra való kosár Dr 6 [DobLev. IV/775] * *nádméznek való* ~. 1823: Nád méznek való Kosár egy [LLt Csáky-per 601. L. 1] * *német* ~. 1685 e.: Nemet fogontys kosar Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 17] * *öreg* ~ nagykosár. 1679: Öreg fedeles, files, vessző kosar nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28] * *szebeni* ~. 1850 k.: 2 szebeni kosár [Pk 2] * *szeméthordó* ~. 1679: Szemet hordo kosár nro 1 [Uzdisztpéter K;

TL. Bajomi János inv. 92–3] * *szurkos* ~. 1829: Szurkos Kosár maradt volt 4 Darab [BLT 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.] * *újkeresztény* ~ habán kosár. 1681: Egy koszárb(an) üveg, másikon bokály. Egy új keresztény koszárb(an) labosak [Utl] * *ültető* ~. 1636: Ludak vagy tyukok ültető kosar [Siménfva U; JHb Inv.] * *üvegtartó* ~. 1674: It vagon egy hoszszu asztal labastol, füz vesszőből kötöt üveg tarto kosár nr. 3, kissebis nr. 1 [UF II, 594] * *vesszőből font* ~. 1679: Hasitot vesszőből font hitva(n) kosar nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 111]. 1801: Három Apro vesszőből font kosárok [Vargyas U; CsS] * *vetkező* ~. 1768: Egy finum Vetkező kosár [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb] * *vinci* ~ alvinci (AF) habánkösár. 1683: Vinczi bőrozetlen kosár nr. 3 ... Vinczi két kosárban találtattak het bokály Tál n. 7 [Gyf; Utl]. 1684: Egy Vinczi kosár(ban) bokályok [Ebesfva; Utl]. 1685: Egy vinczi kosár(ban) fa kupak [Gyf; Utl]. — Vö. a *gyékény- és vesszőkosár* címszóval.

Sz. a maga kosarába szedi az eperjét. 1670: Megmondám, hiszem nem kell az pápista uraimnak hinni, mert ők az magok kosarában szedik az eperjét [TML V, 148 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1678: ne ültesssem az eperjét magam kosárjában szedni [TML VIII, 117 Teleki Mihály Nalánczi Istvánhoz]. 1710: a török a maga kosárjában szokta az eperjét szedni és segítségadásnak színe alatt Magyarországot magának koporítja [CsH 71] * *más kosarába nem szedne eperjét*. 1667: Most is valóban háborgat minket az persuatio; más kosarába eperjét nem szednénk örömet [TML IV, 43 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

2. méhkas; coşniş, stup; Bienenkorb. 1594: Az Somlioy vad kertben uagio(n) Ania meh kosarral No 22. Az Kráznai^a Maiorban vagion Meh kosarral No. 11. Barlan^a vagio(n) Meh kosarral No 31. I(n) Su(m)mja Mehnek Restantiaja teszen kosart No. 64 [Somlyó Sz; UC 78/7. 12. — ^{a-b}Sz]. 1597: mutata ket kosart^a az eő maga komlaia(n) [Uzst 12/36. — ^aMéhet]. 1649: Egi kosarbol az Mehe ki holt czak az Lep maratod Nro 1 [Kv; Szám. 26/VI. 500–1]. 1652: Mind(en) Tiz kosar Raj mehebeol 1 kosar, ha tizre nem telik valto penz den. 2 [Kajántó K; GyU 126]. 1656: az en reszemre s feleségemvel edgiutot az mehekobis az kik reszreke iuttanak azokis kezemmel maradtanak volt hat kosarval [Albis Hsz; HSzjP]. 1682: Majorsagh bely Méh vagon hetvin kilencz kósárral, eőtt kosárral halva találam de azokba(n) is lép vala [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3]. 1694: Anya Meh Kosárral nro 5. Ray meh is nro 6 [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1755: (Az) Anya és raj méhek-ből ... negyven hét kosárral verettete fel eő Nsga [Pagocsa MT; TGsz 35]. 1843: A' Méhek jól, de későtskén rajzottak, külön kosárba vagon 11 [Széplak KK; SLT évr. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez].

3. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: a. vány kosáryi/kosárra való; de un anumit număr de coşuri; von einigen Körben/für einige Körbe (viel). 1661: Az szelniczeiek^a is jönek be; juhott, csirkét, kosár borsot hoztak [TML II, 117–8 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz. — ^aSzelnicze (SzD) lakosai]. 1683: Egy kosar fige [Utl]. 1717: Ezen embertől küldöttem Ngod számára ... egy kosár olá borsót [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1750/1778: hat kosár Töröküzát le tördelé szekerekben töltvén haza witte

[Ilencfva MT; DLev. 6]. 1792: egyebet nem küldhettem 200 Tyuk, 8 Lud tojasnál és egy kosár körtvélnél [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1810: Egy Kosár esőlék kosarastol Rf 1 xr 43 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 10]. 1824: Küldek ... 1 Kasár Szőlött, Krumpit 3, vékát [Háporton AF; Kath.]. — b. vány méhkasnyi/méhkásra való; de un anumit număr de coşniş/stupi; von einigen Bienenkörben, für einige Bienenkörbe. 1578: mynden perejth az ky ezek felől löth volna twdny Illyk heth hordo bor felől meg Lw felől hwz kosar myh es nyolcz zalonna felől, Ezekbwly es mynden marhakbol walo dolghayth el enghede kaczkán marthonnak [Szava K; JHbK XV. 25]. 1594: Minden tiz kosar meteöl egi kosar mehhe tartoznak az varhoz, az ki ualto pedig kett penzel valtnak meg egi kosart az valto penz penigh az dezmasé [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. 1597: az J negy kosar raj méhet hanta ki kertébeöl [Uzst 12/124]. 1604: volt ennekem Kweoleo Kernenfalu Vduarhelyekben ket kosar mehem marton Janosne hazanal [i.h. 20/274]. 1647: Itt az Arendat mégh Tarnoeri Sebestyen idejeben engettek volt megh, mostis megh attak az Arendat, de meghis az Dezmasok ki mentek volt, es három kosar meh jutott Dezmasa [M.királyfva K; BK 48/16]. 1709: Szecseni Ur(am) adgyo(n) edgy kosár mag mehett az Ecla(na)k [Szjk 361]. 1778: a Méhek nem rajzottak csak edgyet is négy kosár méh holt meg köztök [Balázs-fva AF; Utl].

4. tyúkborító kosár; coş mic pentru cloacă; Hühnerkorb. 1590: Egy Tyuknak vallo kosart veottem vrunk zywkseregere d. 10 [Kv; Szám. 4/XXI Kis István sp lajstr. 48].

5. kosáralakú/szerű asztali edény; vas de masă asemănător unui paner; korbformiges/artiges Tischgeschirr. 1676: az Uy Keresztienektől vásarlotta(m) ez szerint ... Tizen hat apró cseszeket. Huszonket gyümölcs alávaló cseszet. Tizenkét fejer cansot ... Hat kósárt ~ 60. Két hoszszú kosart [Utl]. 1877: China ezüst és réz 2 áttört kosár [Ks 87 Kornis oszt. lelt.]. Szlk: *batizi* ~. 1820: Három Gyümölcös batizi Tál Három fedeles batizi kosár [Mv; Told. 19] * *gyümölcös* ~. 1830: Fáin gyümölcös kosár tángyeros [LLt].

6. kehely/pohár része; parte de pocal/pahar; Teil des Bechers/Trinkglases. 1769: az pohár mostani modi munka légjen és kosárja is légjen [Kv; ÖCJk]. 1770: az blts Ché az remeket ki adta Berekszászi Josef Deák(na)k égi mostani modi kehely pohár az talpán és kosárán muslis munka légjen | az blts Czé ki atta Eötvös János Deák(na)k az remeket ... égi mostani modi kehely pohárt muslis kosárral és talpal [Kv; i.h.]. 1782: Kováts László Deák(na)k lészen Remekje Egi kehej pohár trébbellet Kosárral és trébbellet talpával [Kv; i.h.].

◇ Hn. 1592: mely helyeth hyn(n)ak Kossar chyerey dombyanak [Szentkirály U]. 1614: A Kosár helyben [Nagyfalu Sz]. 1648: az kosar domb [Mv; MvHn]. 1666: Kosar kutban (sz) [Illyefva Hsz]. 1670: az Kossar nevű helyb(en) [Petek U]. 1681/1748: Baba kosára vermén (sz) [M.péterfva KK]. 1731: Kosár Csere nevű közös erdejekitis kik pusztították es hordták el [M.bece AF]. 1734: a Ló kosár(ban) (sz) [Ketesd K; KHn 61]. 1737: A Ju Kosáron (sz) [Várhegy MT] | A Kosár helyb(en) (sz) [Nyárszó K; KHn 122]. 1740: A Kő Kosárban (sz) [Inaktelke K]. 1753: Kosár hely nevű helyben egy kis

gyepes föld (sz) [M.nádas K; RLt]. 1756: Az Erdőn Disznó szállása nevezetű helyben Antal kosarán kívül (k) [Kurtapatak Hsz] | a Kosár (k) [Farnas K; KHn 287]. 1758: A kosár hely Retben (k) [Sztána K]. 1761: Az oláh Kosára árka mellett (k) [M.zsákod U]. 1762: az Janos Arka avagy Kő Kosár n.h.-ben (e) [Inaktelke K]. 1762/1779: Az Űrmös kosárban, az Arkon alol (sz) [Vervölgy Sz] | A Csere kosárban (sz) [Nagypacal Sz] | A Szabo Kosaránál (sz). A Bihally Kosárnál (sz) [Szilágycseh]. 1766: Kasárkut [Ormány SzD; FiscLt X/b Fasc. 6A]. 1767: a Balla Kosára nevezetű oldalas közönséges gabonát termő helyenn (sz) [Bő MT]. 1768: A Toklan kosaráb(an) [Sarmaság Sz]. 1774: a' Kosár helyben (sz) [Sóvárud MT]. 1775: A' Kosár Patakában (k) [Gagy U]. 1778: Bándi Kosár verőfényében (sz) [Kőrispatak U]. 1798: Disznó kosár (k) [Méra K]. 1801: A Kosárba a Csiki ut mellet (sz) [A.üvegcsűr Hsz]. 1816: Baksa Kosárban (e) [Ikland MT]. 1817: A' Kosár Domban [Mv; MvLev. 2]. 1820: a' Kosár tetőbe (sz) [M.fodorháza K; BHn 156]. 1825: A' Kosár nevű helyen (sz) [Petek U]. 1826–1827: A' Kosárbük (e) [Zsobok K]. 1867: Kosar észka (e) [Szentdemeter U]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Nem mindig dönthető el, hogy az itt felsorakoztatott adalékok melyike vonatkozik a kosár, ill. a kosár² című szóra.

kosár² 1. akol, karám; țarc, ocol; Hürde. 1580: Az feleknek pedig senkinek kosart ne haggianak chynalny Az kayanto weolgyebe [Kv; TanJk V/3. 212a]. 1599: Az vy kosáron inne(n) a' taplocza felol uala my nekőnk zalas heliu(n)k [UszT 14/13 Joh. Menihart de Ilke (46) lib. vall.]. 1600: En hasitoth hatarokat soha sem tudo(m), de a hon most az Orozhegy kosar wagyo(n), az en lelke(m) esmereti zere(n)th nem Oroz hegy, hanem Farkaslaki hatarnak itelem [i.h. 15/105 Bartalis Leörincz, Palfalvi (70) pp vall.]. 1700: Rugyán Joon vallya hogi ... Tudgya, hogi az el mult őszeL Lopott szalonnát sütötten(e)k és ötten(e)k a' Sztán Rotár kosárjánál [Csolnokos H; Szer.]. 1754: ezen helljet mind birták Várhegy alljaiak Nagy erdős hellj vala ... műis Kosárokat tsináltunk réaja a kerten feljülvalo helljségre [Ditró Cs; LLt Dobra János (60) zs vall.]. 1759: én oszkotárja voltam Sok időkig az Uram eo Ngyga Zágoni Udvarának és kosárom is volt azon az helyen [Zágon Hsz; Szentk. Dobri Nyáguj (80) zs vall.]. 1763: Minthogy Sok helyen Csináltunk szállást, ottan körül kosarok(na)k kallyibak(na)k, keretek(ne)k, és tűzre amenyi kívántatott annyi fát vágtunk le [uo.; SzentkZs]. 1801: akkor estve mar a Zalányi Nyáj a Kosárból hazais ment a Faluba hálai [Hsz; Borb. II Pál Sándor (80) zs vall.]. — L. még RSzF 119.

2. juhakol; țarc de oi, coșar; Schafhürde. 1569: el ment s az erdeon az embernek iwhat eg kosarba be rezkete es ug hatta ott [Hurm. XV/I. 637 Joh. Donka vice comes Marmarosiensis Beszt-hez]. 1584: A Nagy embernek penigh Authoritast Attak hogy ha harmad napigh Az Idegen Juhokat mind kosarost el nem keolteoztetik, hat maskeppennis chelekedhessenek velle [Kv; TanJk V/3. 282b]. 1587: Jütöt az kosarbol kerülbe 277 Sayt ... Deog miat holtanak 56 Jühok [Kv; Szám. 3/XXVI. 9 Suweges Gergely isp.m. kezével]. 1591: Az kaianto vtan egj darab feöld kin a kosar zokot lenny [Kv; AggmLt A 53]. 1647: proclamaltata Mihacz Ist-vant Juhok kasaranak el haniaaert [HSzj juhkosár al.].

1754: A hol pediglen most Alfalvi vrainék Esztenájok vagyon ... még kosártis Bük fábol tsinálták [Alfalu Cs; LLt III. D. 3].

Szk: ~ csinálni. 1592 k.: Az Galfi Mihaly vra(m) em-bere kosar chenálnj Jeött vala [UszT 14] * ~ vágni → ~t vág * ~ral trágyáztat. 1798: az Exponens Urnak Pakularja voltam s magam tragyzattam kosarral [Kökös Hsz; Kp IV. 291 Vantsa György (21) Letzfalvi Tit. Gyárfás Károly Ur oszkotárjának vall.] * ~t tart. 1574: Nem Engedyk hogi Az varas feolden kosart Tarcianak Jwhoknak [Kv; TanJk V/3. 103a] * ~t vág. 1604: en laktam hogjaban^a maknak Jdein Kosar vagnj mentem oda ... egj bwköth ertwnk otth egj oldalbán Kosart vagtunk [UszT 20/173. — ^aU] * meddő ~ meddő juhok akla. 1808: az ottan lévő esztenának hata megget vala egy Nagy fel allo bikfa ... mely bikfánál volt az Sztringa azon hátul pedig it Eszak feleöl a bik szélibe a Meddű kosár [Zágon Hsz; SzentkZs Barta László (56) barátosi gy.kat. vall.] * trágyázó ~. 1798: a Bastelkin különös trágyazo kosara volt az Exponens Urnak ... magam voltam a ju posztor [Kökös Hsz; Kp IV 291 Vantsa György (21) oszkotár vall.].

3. loakol/karám; stavă; Pferdeperch. 1664: az meneseknek kosart Czinaltanak ugy fogdostak az kosarba hoszu keötélékel [Sajókeresztúr SzD; Born. XXXIX. 4 Kéővarj Farkas (40) jb vall.]. 1717: ha az udő ugy hozza ... az Groff ur eő Nga a menesit vagy egyeb marhajait is oda hajtatna eő kglmek ... a hova illik mindenkor kosart jot Csinyaljanak, es elegendő Legeltető io helyet advan nekik a hun Securitasban lehessenek [Marossztygyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1784: még Groff Csáki idejében Uraság Lovai(na)k Kosara, és istalloja lett volna [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 37].

4. barom/marhakosár; ocol pentru vite; Viehhürde. 1592: tudo(m) hogy Nywladotis birtak az en Emlekezeteol fogwa, mert latta(m) kosarakba(n) laktak ott, barmokat tartotak ott [UszT]. 1604: mikor ni-res-be(n) valo kosarunkat, marhának meg akartuk uolna nagitanj, keozwllwnk bizonios Attiank fíaj íele(n) leue(n) az Farkas lakj Attiankfíaj marhaioknak kosara feleoll rank wtenek nemw gonozul teueo emberek [i.h. 18/73–4]. 1604 k.: az kosar penig oly wala hogi Egik rezebeol az masikba az ökrek el mehetenek, Zakadékos Zegeletes wala az oswat Janos ökrenek penig ugian külön kapuia wala az kosarba [Kede U; i.h. 77a]. 1640: most is és ezután is legyen úgy, hogy valaki hol szereti maga marhájával, ott csináljon kosárt mind juhuk, disznónak és baromnak [Mm; ErdO I, 450]. 1811: Az ökröt valamikor a' Biro parontsollja, Mindenkor két felé hajtják, kosárba nem hálattják [F.rákos U; Falujk 70 Sebe János pap-not. kezével]. 1847: Kaszálás ideje eltelvén, szántás idején semmi szín alatt rekeszbe vagy kosárba hálai szabad nem lézen az ökörcsordának 3 magyar forintok büntetése alatt [Zalán Hsz; RSzF 202].

Szk: ~ vágni. 1727: Mikor az Bozzára marhát visznek minden ember ... Kasár vágni tartozik el menni ha egy marhájánál ott több vagyon sub poena denar 40 [Szotyor Hsz; SzékFt 36] * háló ~. 1812: az magam balond egy Ugyűségemből Levágtom a Méltóságos Udvar Marhájoknak halo Kosárját az Esztana Dombon [Zágon Hsz; Szentk. II].

5. disznóakol; țarc pentru porci; Schweinestall/hürde. 1599: Az honna(n) mütatak hogy be yztek az orozhe-

giek a' lengiel falui diznot my birodalmu(n)k uala a regy szabadsagh ydeon . . . Az uy kosart pedig az houa czinaltak a' lengelfaluiak my birodalmu(n)k uala mind pedig a honna(n) be yztek az eő diznajokot [UszT 14/13 Joh. Menihart de Ilke (46) lib. vall.]. 1606: Tudom hagi az Keczet megieji diznojokot ott az Veres patak neuy heljben tartottak bekesegeesen . . . maknak idejin volt ez, Kosarok volt ott [i.h. 20/68 G. Peterffi de Zent Mihaj (47) lib. vall.]. 1633: az Marko Vaydane aszonio(m) eo Naga szabadosi az dznokat wjszsa terjtek es hajtak az kosarba(n) a hol szallasak uolt [Rogoz SzD; WassLt Pap Tamas (65) ns vall.]. 1690: még virattig az Tholdalagi Andras Uram sertesinek az kosárára ra mentenek, az erdőre, onnét bé hajtották az faluban [Szótelke SzD; SLt KL. 28 Maraci Peter (36) jb vall.]. 1775: Makkos pasztoris volt az Apám szinten az Heresz patakaban vala itt fellyebb az Sertések kosára [Oltsem Hsz; Mk II. 2/71]. 1801: A mult ősi Makolásra . . . Mikor . . . Baktsi Sigmond Vram ki hajtatta Sertéseit, akkor Kosárban háltake a Sertések vagy bé jártak a Faluba [Hsz; Borb. II vk].

Szk: *makkos* ~ makkoltatott disznók akla. 1775: Én . . . Vas Andras Jágersegemben Sokat vadaszván azon erdős heljsegeben az Jáger társam mutatta mindenik Makkos kosár helyét nekem az vadászatban [Oltsem Hsz; Mk II. 2/71].

6. *törökbúza* ~ kukoricagöré/kas; coşar, pátul; Maisscheune, Kukuruzscheuer. 1729: az ősszel hoztam egy nyárfátt, az melyből Török buza Kosárt csináltam [A.karácsonyfva AF; Told. 31].

7. (gyermek)járóka; jarc (de copii); Laßgitter/ställchen. 1848: Miklos piros fersingel, szépen ül már földön, kosárban, — a' pokrotzon henderikázik, és jo ízűn elmatyog, örökké vidám eleven [Kv; Pk 7].

Ez az adalék feltehetően az akolhoz hasonlóan fakerettel körülvevett gyermekjárókára vonatkozhatik.

8. 1625: Molnar Janos mester . . . az kosart mind ket feleöl eo vonta fel az manushoz . . . az ora kulseo Tablaia Ramaiahoz eő adot fat, es megis faragta | az kosar auuagi Allas meg bontakozot volt es annak meg chinalasara adtunk lecz szeget nro 25 . . . hagi az kep Iro nemet az poniat fel szegezte az Allasra Adtam lech szeget nro 25 . . . hogy az kosart le bochatottak nap kelet feleol az Templum cherepet nagj helien le kellett szednj [Kv; Szám. 16/XXX. 21, 36].

kosaracska 1. kicsi kosár; coşuleţ; Körbchen. 1773: egy kús kosárotskába belé tette [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69].

Szk: *sörszűrő* ~. 1699: Ser Szűrő kosarocska Nro 1 Ser merő Sajtár Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány kosaracsányi; de un anumit număr de coşuleţe; von einigen Körbchen (viel). 1836: küldünk . . . egy kosaracska Szöllőt ha erőssen őssze nem mocskolodnék [Ádamos KK; Pk 7].

3. porcelánkosárka; coşuleţ de porțelan; Porzellankörbchen. 1714: Ezüstös virágokkal ékesített Kosarotska két hasonló füleivel 4 // 50 [AH 43]. 1743: Kafés Csésze gyenge 6. Kosarotska [O.fenes K; JHbK XXIX/28].

Szk: *gyümölcsös* ~. 1804: Két gyümölcsös kosaratska [Borosbenedek AF; SLev.].

kosaras 1818: tartoztunk ő Kigyelmét Remekre bocsátani . . . melyek ezekből állottak Egy pár Brillióntos Fülbe való fityegővel, egy kosaros, Brillióntos Állíantz Gyűrű^a [Kv; ÖCJk. — ^aFolyt a fels.].

kosárbeli kosárnyi; de un coşuleţ; korbviel. 1685: Tatár János Bukarestről hozta egy Kosárbeli Citrom [Utl].

kosárcsinálás disznókosár-felállítás/készítés; făcutul jarcului pentru porci; Aufstellung/Vorbereitung des Schweinekorbs. 1728: Hadnagi N: Lőcsej Joseph Atyánk fia eő kglme Tizedesek által hirdettesse meg hogj valakik(ne)k Sertessek vagjon . . . Hetfün kosár Csinálásra az Cziczhegien egj egj Embert, Annak utanna a Makra adván más Pásztor eleib(e) ki ki sertestet fel iratv(an) ugj adgia a Pásztor eleib(e) [Dés; Jk].

kosárka kosaracska; coşuleţ; Körbchen. 1724: Egy kosárkában . . . holmi rosdás el vetett kultsok [Koronka MT; Told. 29/12]. 1736: Hal tsont vesszéből font tál forma kosárka 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101]. 1744: feles kosárkák [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1811: egj Kis kosárka [Jedd MT; LLt].

Szk: *kézbe való* ~. 1699: Kezbe való Kosárkák [O.csesztve AF; LLt Litt C].

kosárkötő kosárfonó; impletitor de coşuri, coşar; Korbflechter. 1681: Kosár kötő (: á Banyakra :) 1 Gyalogh szeres jobbági 8 [VhU 216]. 1700: Simon kovács kosár kötő [Kv; Szám. 40/II. 116]. 1771: E bizony csak olyan, mint a kosárkötő mondotta; „Bolondság a szántás-vetés, élet a szatyorkötés” [RettE 258].

kosárméh kasos méh; albine în coşniţe; Beuten/Korbbiene. 1637: Kosar mehek Mondran es Fogarasban [UF I. 426]. 1687: Kosár méh nro 1 . . . töke méh nro 1 [Mocs K; JHbK LVI/6]. 1688: Anya és Raj mehek ex Alvear(um) nro 77 . . . Van Jelen Magméh hagyatott kosár Méh Alvear(um) nro 44 [Fog.; Utl]. 1735: A Csűrőn aloll egj áláson Kosár Méh nro 12 [Mezősztjakab TA; JHb X/19. 10]. 1761: Kósar Mih [Kolozs; LLt]. 1770: Egj köszönseges mehert, Egj köszönseges kosar Meh [Usz; Pf]. 1792: Kosár Méh mind őszve talaltatott 67 . . . Ebből Anya Méh 26 Raj 32 [Kályán K; JF 36 LevK 37].

kosárnyi vhány kosárra való; de un anumit număr de coşuri; von einigen Körben, für einige Körbe. 1768: Hagyma semmi sem lett . . . Murok egy kosárné [Esztény SzD; Told. 5a]. 1818: a' várarokra jövendő Szeke-
rek és szánok mindenkor tartozzanak egy egy kosárnyi kovats követ bé hozni, azt a piatz sorba tsomokba rakni [Dés; DLt 174].

kosáros méhkasos; în coşniţe/stup; mit (einem) Bienestock. 1685: Kosáros Anya méhek Nro. 109 [Katona K; Utl].

kosárpénz kb. akol/karámpénz; bani pentru jarcol; Hürden/Pferchgeld. 1603: Census Kosar penz vo-

catus sunt d. 4 [Csernakápolnok^a; Makkai, SzDPuszt. 113. — ^aKésőbb: Csernefa SzD] | Censos Caroli pénz solus index tenetur d. 60 . . . Censos kosar pénz 4 [Kötelesmező SzD; i.h. 115] | Debetur census porcorum kosár pénz vocatus per d. 2 [i.h. 149]. 1770: Tudom hogy ez előtt két Esztendővel mikor Mak volt egy Nagy Sertéstől 4 Polturat mikor Mak nem volt hét Polturát vettek de azután akár volt Mak akár nem volt, 4 Polturat vesznek neha még a' Cserepes Malacztolis úgy Kosár Penzt is [Babuc Sz; IB. Volfg. Százaz (60) jé vall.] | A Juh es Sertés Dezma, e' szerint volt, a kinek tiz volt, abból egy Baranyos Juhot Vettek, vagy, egy sertést tizből a' Kosár Penztis mindenkor meg vették, a 4 Polturat [Sülelmez Sz; BK] | Dézmát atunk . . . az Sertésekből is tizből éjjet, akinek tizre nem töt atunk éjgitől, éjgitől éjgi sustákokot, az Kosár pénztis 4 poltrát meg vóték rajtunk [Szélszeg Sz; BK].

kosárvágás akol/karámkészítés; fäcutul țarcului; Hürden/Pferchmachen. 1804: A meddű csordát, mihelyt az idő engedi és a falu parancsolja, tavasszal köteleztetnek^a a Havasba felhajtani és mindaddig ottan legeltetni, amíg a falu kívánja. Egy kosár vágással a falu tavasszal tartozik a Havason [Kisbacon U; RSZF 194. — ^aA pásztorok].

kosbárány himbárány; berbecu; männliches Lamm. 1627: Kosos barany vagion Nro 100 Nieosteny barany vagion Nro 85 [Kozmás Cs; BLt Inv.]. 1672: Kos baranj nro 22 // Nöstenj baranj nor. 26 [Alvinc AF; UtI]. 1687: Kos báranny nro 136. Nösténny báranny nro 37 [Fog; UtI]. 1717: Percipiala Dézma nöstén Báránt numero 2. Kos Báránt numero 4 [Küküllővár KK; UtI]. 1750: Fekete Cos bárány vagion nor -13- Fejer Kos baranj vagion Nro 8. Fejér nöstény baranj vagion Nro 10 [Üvegcsűr MT; Ks 91]. 1784: legeltetésnek idein elkárosodott az actornak s(it) v(enia) egy fekete kosbáránya [Jenőfva Cs; RSZF 259].

Szk: (az) idei ~. 1683: Öreg Juh vagyan nro 51. Az idei kas Barany vagyan nro 4 [Küküllővár KK; UtI]. 1714: Idej fejer kos Bárány n. 3. Idej fekete kos Bárány [Kásonzfelsőfalu; LLt Fasc. 85] * *morvai* ~. 1679: Tavalji Morvai Kos Bárany nro. 2 [Uzdizszipéter K; TL. Bajomi János inv. 122–3] * *nyári* ~. 1672: Nyari kos barany Nro. 70 [Udvarhely^a; Born. Fasc. VI/24. — ^aKésőbb: Szamosudvarhely Sz] * *tavalji* ~. 1632: Tauli neosteny barany N 95. Tauly kos barany N 81 [Aporumbák F; UC 14/38]. 1740: Tavalji fejer Kos Bárány 9 . . . Tavalji fejer nosteny barany 19 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32].

kosbárány-bőr blană de miel; Lammsfell. 1677: Vadnak döggel holt Juh bőrók e' szerint. Tavalji Kos bar(any)bőr 7. Tavalji Nöstény bárány bőrók 7 . . . Ez idei 1677 beli hasi bar(any) bőrók Ezekis Inventálásig holtanak meg [Mezőmadaras MT; Borb. II].

kosberbács kos; berbec, batal; Hammel. 1688: 7 Kos berbács megh fordításáért fizetett az mester(ne)k f — // 07 | Egy Berbács Pásztor(nak) fizetett 6. kos berbács legeltetésért f — [Bucsum F; MvRKLev.].

Szk: *örög* ~. 1688: Havaselföldéb(en) adott el az Páculár pinzen örög kos gyapjos berbácsot nro 3. Tavalji

berbácsot nro 12 [uo.; i.h.] * *tavalji* ~. 1689: marattak volt Juhok ez szerint örög báránjozo fejer s fekete Juh no. 158. Milliora fejer, és fekete no. 28 örög Berbács no. 11. Tavalji Kos berbács is nro 11. Tavalji czáp (: melljet az biro egy kos berbácsen el cserélt :) nro. 1 [uo.; i.h.].

kosboros szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *szilva* szilvafajta; un soi de prune; Art Pflaume. 1621: Chieresne fa az keorteli fa, Dyo fa kóós boros szilua, es bezterczy szilua fa legien beöczziwre ualo [Burjánosóbuda K; JHbK XXII/29].

kosbőr piele de berbec; Widderleder. 1571: Egy kicsinált örög ökör bőrt d. 80, egy kicsinált tehén bőrt d. 60, egy kicsinált juh bőrt d. 18, egy írú vagy kos bőrt kicsináltot d. 25 [EOE II, 380 egy-i végzés].

kóser ? kóser-bor; vin cușer; kosherer Wein. 1827: Illyei Szűreti Pintze Lista . . . 50 veder A Sido kosere [Marosillye H; Born. F. IIa].

kos-falrontó faltörő kos; berbece; Sturmbock. 1710 k.: Sok gerendát látok én Füleken^a, majd annyi régi római kos-falrontót csináltakot kávékkal belőle, hogy bizony elcsudálkoztok, mi leli azt a hitván vékony kerítést [BÖn. 730–1. — ^aNógrád m.].

kosfejű kosfejszerű; cu bot de berbece, cu cap berbecat; bockskopftartig. XVIII. sz. *eleje*: Ménló körül pedig termetire és Szőrire ezeket kel observálni, legyen á Ló magos hosszu, tölcseres örrű kosfejű, ne legyen husós álla kapczaja, legyen Szaraz fejű [JHb 17/10 ló tartási ut.]. 1735: Egy kos fejű pej ötödű gyermeklő 1 [Marosztkirály AF; Told. 2]. 1747: Kornis Sigmond Ur eo Nga egy világos pej szőrű 3 esztendő metcetlen sziju hátú fel költ nyaku fekete farku serényű kos fejű gyermek lova [BSz; Ks 27. XVIIIb vk].

A MPászt. 319 csak *kosorrú* (l. alább) összetételt ismer, a címszóra a Mut. nem hivatkozik.

kosfő kosfej; cap de berbece; Bockskopf. 1598: Az en leanyomnak Ilonának hattam egy eozue jaro Aranyos kupat, egy fel Aranyos kupat, kin kos feo vagion [Gerend TA; Törzs. Gerendi Pál végr.].

koshólyagocska bășica udului la berbeci; Harnbläschen. 1806: Egy Kos hojagotskáért 12 x [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

koshús carne de berbeci; Bockfleisch. 1680 k./1715 k.: Nem Juh Örző kuvasz, Farkassal bellett Eb Ki Nem Farkas bőrrrel, kos hussal béletteb [Rosnyai, HorTurc. 173].

kos-jegy a Kos (csillagkép); Zodia Berbecului; Widder (Sternbild). 1758: Ami azért e nyomorúsággal és sokféle változásokkal megrakodott világra való születésemet nézi, az volt ezen tizenhétcadik saeculumnak tizenhétcadik esztendejében, id est anno 1718 die 31-ma Martii midőn a hold a kos-jegyben volt [RettE 54].

koslat 1. csatangol; a hoinări, a umbla haimana/haihui; herum/herumstreifen, sich herumtreiben. 1631:

Varga Menyhart . Bonyhara^a ment vala, meg az Urajs hiua vele hogi menne el, de az aszonj azt monda hogi eb menien mert hiszem oda koslatek Eniedre [Mv; MvLt 290. 54b. — ^aKK]. 1634: Monda Agoston Janos, Jay megh halok, kire monda az Attya, am haly megh, mert veztegh ulheczy vala oda ala szölő uegin ne koslatnal minde(n)nut [Mv; i.h. 291. 30b].

2. nők után jár; a umbla dupá femei; Frauen begehren. 1815: Te kedves Öcsém! . . . mind Gyilkos Haramiák, 's rosz erkölcsű Tolvajok, künn az Ballavásári Szöllöd Gyepűiben Lapanz (!) Dombérozol, 's korhelykedel nappal; éjczaka pedig mint az egér egyik jukba bé, az másiktól ki, koslacz, járkálsz [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár lev.].

koslatás nő után való csatangolás; umblatul dupá femei; (männliches) Begehren einer Frau. 1597: Chizar ferencz wallia . Chizar Peter . eginchanyzor mondotta enneke(m) bizony megh erdemlene Molnar Kelemenne hogi az vízbe vetnek mert annal nagio b kúrwa ez varoson ninche(n), eyel sem alhatom itfen az Tornaczba az sok ala s fél walo koslatasok miat, Az-úta(n) egi olykor eleombe alla, kere azon hogi megh kernem neki Molnarnet [Kv; Tjk VI/1. 73]. 1771: minden Kurva Detari Marinal tanál magának helyet . . . most is mikor az katonák itt valának szüneti nem volt éjjel nappal a sok koslatásnak, hogy nem győzte a Ringyó, némelykor el bujt, még a kertek alatt is mindenütt keresték a katonák [Dés; DLt 321. 35b–6].

koslathat csatangolhat; a putea hoinări; herum/umherstreifen können. 1631: Mikor el szöke kis az Aszonj akkoris Bonjhara^a ment vala az Ura, s hogi hija vala el uele azt monda az felesége hogi eb menie(n) mert hiszem oda koslatek Eniedre, nem koslathatok mindenüve ved [Kv; MvLt 290. 56a. — ^aKK].

kos-mióra (ezévi/tavalyi) kosbárány; mior, miel (din anul acestă/trecut); (dies/vorjährliges) männliches Lamm. 1599: Fejős juh numero 35. Kos milliora n. 6. Nöstény milliora n. 3. Oreg meddú juh n. 2 [M.fülpös MT; TT 1879. 563].

Szk: idei ~. 1698: Eörög juh numero 68 // Idei nöstény miliora nro 18 // Idei kos milióra nro 9 // Eörög kos numero 2 [Cege SzD; WassLt osztozólév.] * **tavalyi ~.** 1648: Eoregh berbecz kossal eggiwt . . . no. 167 Tavaly kos milvara vagion . . . no. 144 Tavaly neösten milvara vagion . . . no 20 . . . Milvara meddw juh vagion no 5 [Komána F; RákGlr. 522].

kosornya kézikosár; coşniţă, paner; Hand/Arm-korb. 1669: (Küldött) tyúkot s szölőt egy-egy kosornyával [AUt 70 Ebesfalvi jöv.]. — Vö. a *kasornya* címszóval.

kosorrú 1. kosorrszerű; cu bot de berbec, cu cap berbecat; bocksnasenartig. 1747: Tudgya . . . a Tanu, hogy . . . p(rae)attangalt Tarsaival együtt . . . lopta el Sz Benedeki kastely alol, a Lovas kertből M. Groff Kornis Sigmund Ur cö naganak egy vilagos Pej Meczetlen, Szijhatu Fekete Serenyű, farku, Kevesség kos oru, akkor ötöd főre menő gyermek lovat? [KSz; Ks 27/XVII vk]. 1807: Az el lopott Kantza lo fekete szörű, kos orru [DLt

674 nyomt. kl]. 1810: piros pej paripa kos-orru [DLt 582 ua.].

A MPász. 319 a címszót közkeletűen ismert szónak minősítve így értelmezi: „Kosorrú a ló, ha feje éle olyan hajlott mint a kosé.”

2. hajlott/sasorrú (ember); cu nas corioat; mit Adler-nase. 1808: Pap Grigor, mint-egy 35 Esztendő, magos szál . . . kerek ábrázatu, kos orrú [DLt 731 nyomt. kl]. 1828: Petrotzi Gáspár . . . széles ábrázatu, kosorru [DLt 768 ua.]. 1847: Lapedát Juon kos vagy sas orru [DLt 1142 ua.].

kospolági dohány un soi de tutun; Art Tabak. 1807/1818: 1/2 Font kospaláger dohány . . . 1 Pakéta kospolági Dohány [Mv; Told.]. 1808: 1 Pákéta Kospolági dohány [Mv; i.h. 22].

Kossuth-pénz Kossuth-bankó; bancnotă emisă de guvernul lui Kossuth; Kossuth-Banknote/Geld. 1850: a Kosut pénz beadása [Dés; DLt 662].

Az 1848–49-i szabadságharc befejeztével be kellett szolgáltatni az osztrák pénzügyi szerveknek az első felelős magyar kormány által kibocsátott papírpénzt.

kóst 1. élelem, étel; hrană, mâncare; Lebensmittel, Kost. 1567: beztercze Vydekereol huz zekeret es ahoz hatwan embert kwlygetek oda kevwarra az Var eppetere mywelnj, kyk két hetre valo kostot wygyenek vele [BesztLt 40. — A király a beszt-i tanácshoz]. 1585: Az zegensegre a kik az themeteo kertnel segitetek dolgozny egy nehany napigh keoltete(m) reaiok kostra d. 78 [Kv; Szám. 3/XVII. 14b]. 1593: Mihaj Mester midőn Malom keow Latnj el ieot vala keoltettem Zeker berre es kostjara d 55 [Kv; i.h. 5/XX. 159]. 1600: Az ki megh Asta az kapu Giamolnak arkatt es az pinchebeol ki hordotta az feoldett kostal eoaze Atta(m) d. 16 [Kv; i.h. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp.m. kezével]. 1621: Az loakal mellieket K. Vrunknak viznek . . . az mellette liuóknek atta(m) kostiokra f — 15 [Kv; i.h. 15b/IX. 66]. 1780: kohokban futató munkásnak kész kost mellett fizetése legyen egy Ágas vastól tizenkét pénz, de ezek ennyi fizetésre a' darab vagy ágas vasatis el-vágni tartozzanak [Torockó; TLev. 7b–8a].

Szk: ~ot ad. 1597: Júta Madaraz Janos Vrunk Madarazza Masodmagaua, es hoza vele 5 Solimot BV hagasabol adek neki es a' Solimoknak kostot Attam húrsa hogy a' Solimoknakis legien f — d 8 Kenierre maganak zolgastol f — d 8 Borra f — d 4 [Kv; Szám. 7/XII. 119 Filstich Lörinc sp kezével] * **~tal tart.** 1780: Verőkben fejszével, és tűzből dolgozó Kovácsoknak . . . fizetések legyen minden Vastol egy garas, illendő kóstal, szokások szerént a' gazdák tartsák, de italt adni kéntelenek nem léznek [Torockó; TLev. 8a] * **a maga ~ján tart.** 1659: En az nem tudom hogy Radul Thoda valami latrokat magha kostyan valahol avagy az nyresben tartotta volna nem tudom [Bucsum H; BK Misc. 1143 Jovan Gabrila (35) falusbíró, jb vall.] * **vki ~ján van.** 1600: Franciscus Buka Az meegh el yndultak az legeniek mind en kostomon voltak [Kv; Tjk VI/1. 403].

2. takarmány; furaj, nutrejt; Futter. 1722: Marháit ott lévén mind addig étette azokkal Szénáját Szalmáját . . . miglen mind el fogyott kóstyok [Százhegy Cs; LLt Fasc. 164]. 1774: Bálint Uram két Ókrót tartott az Uraság Kostyán egy Télen egy Tehénnel és egy Tinoval

[Mocs K; KS Conscr.] | mikor a kóst szűkebb volt szalmának attak kalongyáját egy egy petákon az kastélyból [Szentdemeter U; LLt Vall. 64]. 1781: az a sertesse Hegedus Danielnak igen sokat járt bé az udvarb(an) még engemetis sokat injuriált mivel az Marhák számára készített kostatt gyakran elvesztegette [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Mart. Csegi (20) béres vall.]. 1788: Én egy új dolgot próbáltam: a lentse és borso helyit újra fel szántattam s bé vettem látván hogy sok el hullat a kaszállásakor és már kiis költ szépen meg látom mi lesz belőle leg alább jó kostat remélek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. XIX. sz. eleje: ollyon Szűk Kost idején tellyes lehetetlen Szolgálnam el pusztulak marhástól egyűt [Zágon Hsz; Hr]. 1850: 3 szekér kost, nem hogy telelésre lenne dűztig, mint írva van, de a szántás és Vetés ideje alatt is elfogy [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: ~on van. 1789: Minden féle marhák 9bernek 25dikétől fogva koston vagynak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * a maga ~ján tart. 1633: Boersaga uagion Koman az veynek Boer Thamas Vramnak, es az barmokat ott tartottak, mind juhott menest disznot, tehen es ökör barmott az magok kostian, tartottak eeket [UF I, 322].

kóstadás élelem-adás; dare de mîncare; Essen/Kost-geben. 1805: a kost adás ugy Csusztot be hogy az Kovatsok a Csinalgotast ingyen magokra valoltak ennel fogva Discretio és kost adas el toroltetven Tartozzek egy Verőbeli Czimboraság a kovácsnak és Segitonek az Miv ideje alatt 18 veka kenyernek valo Gabanat adni, Vagy pedig a Csinalgatasert külön fizetni [Torockósztyörgy; TLev 3/41 br. Thorockzai Joseff kezével]. 1849: a' kost adasba Vendler Károly bele is edgyezett | A kost adás ideje alatt ... én is szot tettem bizonyos mennyiségű s vetésre kívántato gabonának számomra leendő adása iránt, mire Kelemen Béni azt mondá hogy csépettet és adni fog [Kv; Végr. Vall. 16, 71].

kóstál vmennyibe kerül; a costa; kosten (Geld). 1840 u.: ket pár ül Kordovany fejer nép csizmát mely kóstált hat forint negyven karajtzárt raboltak el töllem [Torda; KLev.].

kostély¹ 1. göré, kas; coşar, pătuli; Kukuruzscheuer, Maisscheune. 1670: Intentiontjara az ... Majorsagoknak ez fél esztendő alatt Hordottak ki a kastélyból Harom köből Török búzát, az az ket Hetre egy egy vékát [Balázsfva AF; UtI]. 1684: Az Kastélyban mosot Buza Sax Cub nro 20 Rostalt Buza Sax. Cub nro 142/2 Rostaltotlan Buza Sax. Cub no 90 [Radnót KK; UtI]. 1750: Egj Kasba Kivül a Gabonás mellett van Alakor ... Ugyan a' mellett Tsüs Török buza egj Kastélyban egj arasz hijjával Az Udvaron két Kastély Tsüs Török búzával tele [Esztyén SzD; Told. 25]. 1753: (A csűrös kertben) Találtatik ... két kostély Török búzának készült Copax Cub 150 [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7]. 1761: a Prefectus ... aszt foga rea, hogy ezen buza az Melgos Josika Antal kostelljából hozatot volna ada [Branyicska H; JHb XXXV/45. 16-7].

2. Jelzői haszn-ban; cu fruncjie atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány görényi/kasnyi; de un anumit număr de coşare/pătule; von einigen Maisscheunen

(viel). 1741: 'A Csatáni^a két kostély Málét facultáltatik Hadnagy atyánkfia ő kglme, hogy Florenis Hung. 40 den. 80. eladhassa a' Csatániaknak [Dés; Jk 548b. — ^aSzD]. 1786: A(n)no 1784. Termett egy Kostély Málé ... 350 Kőb. Üres Málé Kostély No 2 [Nagylőzna SzD; JHbK XXXI/5. 8].

kostély² foglalat; montură; Einfassung. 1627: Egy szep smaragdös giürw, az Kastelliaban 4 Rubint vagio(n) zalagban tt f. 25 d. 90 [Kv; RDL I. 132].

kostélyú kb. foglalatú; cu montură; mit Einfassung. 1637/1639: 1. Crisolitussal ualo gyürü fel uagot kostelyu, nyo(m) l. ara: ortot l f 4 | l. mas Smaragdös Arany gyürü fel vagot kostelyu, njom egy Aranyat Egy ortot f. 8 [Kv; RDL I. 111].

kósthordó ló ? élelemszállító ló; cal cu care se transportă alimente; lebensmittelförderndes Pferd | ? takarmányszállító ló; cal cu care se transportă furaj; futterbeförderndes Pferd. 1640: Hauas Vagion egy hauas, melyet Gyalai al(ia)s Czigan hauassanak hinak határos Topanffaluual, kire mikor az Topanffaluiaik Juhokat haitanak, mind(en) szállastol egy Berbeczet, egy Saitot d. 25. tartoznak adni: ... Az kost hordo lotol semmit nem adnak [Gyalu K; GyU 57-8].

kóst-kivitel élelem/étel-(ki)hordás/vitel; căratul alimentelor; Essen/Kostaustragen. 1609: Taligas Georginek az kost kiuiteleol adtam f — d 25 [Kv; Szám. 12b/IV. 416].

kóstol 1. (ételt) ízlel; a gusta; kosten | (bort) ízlelget; a degusta; (Wein) prüfen. 1586: hoztak ket heljreol kostolnj maloszat/24. Item Istuan vrtol hoztak malosat hat eitelt f 2/88 [Kv; Szám. 3/XXIV. 10]. 1587: Biro vram volt Thanachibelj vrammal egj Jo aztallal az Tanachi haznal Borokat kostoltanak vrunk zamara Etelre Italra keoltetenek f 1/40 [Kv; i.h. 3/XXX. 34 Seres István sp kezével]. 1688: Volt rettenetes bajom az németekkel, mivel az m(agazini) commissariusok az borok felé sem jöttek ... az prófont-mesterek, furierok, köznémek kostolták, itták szörnyen [SzZs 515]. 1740: Juhos Anna, lisztecskét, szallonnácskát, Czipot adogatott másoknak, de a' Tóth szakácsot száma nélkült sokszor Vendégelte a' bornak a' jóvával a mellyet enis kostoltam [Mk IX]. 1752: ez előtt jönek vala Kóstolni, egj néhány féől az bór úgjan tetzött volna de mikor az árrát kérdötte egj szóval sem kérte [Gagy U; Ks 83]. 1768: Küldöttem egy pár Palatzkot, hogy a Csiknak levet küldjön Edes Anyám Aszon, egyikben egy kis Ürmöst, a másikban a' nagy hordóbol, hadd kostoljam mitsodás az Enyedi bhor [Mezőzáh TA; DobLev. II/387]. 1812: az jo uj bort is ... Varadi ur már kostalta is [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám nyil.].

2. átv megízlel; a avea parte (de ceva), a gusta; kosten, schmecken. 1672: Istenért is kérem, már kóstolván az erdélyi atyafiak barátságának izit, urunk hire nélkül valamit ne kezdjen a legalább minket is jóakaróit (kit ugyan meg sem gondolok) dolgából ki ne rekeszsen [TML VI, 380 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. Nemi életre von. nyil-ban; in declarajii referitoare la viaja sexuală; in bezug auf sexuelles Leben. 1614: He-

gedws Mihálytól penigh azt hallottam hogy egykor rea Iutuan Bathori Gaborra az zerelmeskedes akarya volth az feoldre niomni uetekre Dengeleginet minden emberek lattara, maganak penigh az fejedelemnek Zayabol hallottam hogy mondotta: Soha keduesb testw embert ne(m) kostoltam Dengeleghinenel [Nsz; Vlt 53/5287 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.]. 1617: Hallotta(m) azt is Kathatol hogi soha ne(m) kostolt eö job farkat az Ben(e Janos) farkanall [Mv; MvLt 290. 32a].

4. szk-ban; in constructii; Wortkonstruktionen: *vmilyen betegséget* ~ vmilyen betegségen esik át; a trece printr-o boală; irgendeine Krankheit überstehen/durchmachen. 1717: nem is tudtam hogj himlőznek a varoson ejel és nappal mellettek vagyok ha Isten életet az után sem hagyom el szeginyeket mert magamis sok betegséget kostoltam [Usz; ApLt 2 Répasy^a lev. Apor Péterhez. — ^aCsak így!]. 1758: Egyébféle betegséget soha sem kostoltam, áldassék az Urnak szent neve érette, hidedlelésen kívül [RettE 78] * *vmilyen sanyarúságot* ~ a trece prin vremuri grele; irgendein Elend erleben. 1662: Mert a fejedelem^a is noha sok szép virtusokkal tündöklő méltóságos személy volna egyébaránt, de az ifjúságtól viseltetvén, mint aki gyermekiségétől fogva nagy fedelmi állapotban nevededett, semmi sanyarúságot nem kostolt ... ki csudálhatná, ha ... az ifjú elme megtántorodhatnék is [SKr 321. — ^aII. Rákóczi György] * *vmilyen szomorúságot* ~ vmilyen szomorúság éri/szakad rá; a avea parte de mîhniri; irgendeinem Kummer/irgendeiner Traurigkeit betroffen werden. 1758: A szomorúkkal szomorú voltam s minthogy én is igen sok szomorúságot kostoltam, keserves dolgokon könnyen sírtam, mert különben is igen szánakodó voltam [RettE 79].

kóstolás 1. (de)gustare; (Wein/Bier) Prüfen. 1593: akarki, az ki bort hozot korczomara lato pohart adot az porkolabnak kostolasra [UszT]. 1620: valasztotak kett Lato Mestereket kiknek Zorgalmatos gond-uiseseel legie(n), az Sernek megh latogatasara kostolasara [Kv; TanJk II/1. 200].

2. *dáv* megismerés; cunoastere; Erkennung. 1662: Eleinknek példájok szerint kellene a magyaros jó hír-nevet keserü halál kóstolásával is oltalmazni, tanácsolni, az holdolástól elinteni [SKr 487].

kóstolhat 1. izlelhet; a putea gusta; kosten können. 1844: Betski Gabor által F Fejér V(árme)gyéből Mihályfalvarol^h hozot ... téli Bartok almát ... az Uj szőlő hegybe oltattam két tőkébe Agya Isten hogy bár fele meg foganván Successoraim s helységünk kostolhassa ezen elhiresedett gyümöls derékséget [M.köblös SzD; RLt. — ^aNK].

2. *dáv* megizlelhet/tapasztalhat; a putea constata/gusta; erfahren können. 1662: Kóstolhatnák már, ha jelen volnának, azok vitézkedéseknek ízt, akik csak mind a törökkel való kardoskodást, csatázást ... azoknak a véghelyeknek romlását annyira óhajtyák [SKr 577].

kóstolnivaló pentru gustare/gustat; zum Kosten/Schmecken bestimmt. 1594: 25. Septemb(ris) ... 2. palasz szalat sert vit fel Gyalúban Wrunk ő fgenek kostol-ni valot, mellyiket szeretne ő fsege: Paxj Lúakacz i loual ... d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/III. 12].

kóstoló I. *mn* care gustă ceva; kostend, (wein)prüfend. 1720: adassa meg kglméd ... jo oh borrrul ki is téssen hetven három vidret én kostolo Embert^a hanem kglméd Atyafiságára bizom hogy jo bor légyen [Torockó; Ks 96 Thoroczka János lev. — ^aTollban maradt: nem küldök].

II. *fn* 1. degustător; Schmecker. 1752: az is az baj hógi ha jönnek Kóstolók vagyis vásárlók mig le menyek várakózik az vásáros vagj nem rajtam vgjan nem múlik el tsak tudgiam [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.].

2. kóstolnivaló; mostră de gustat; Kost/Weinprobe. 1595: hozottam ... 1. Eyttel borth kostoloban p(er) d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 294 ifj. Heltai Gáspár sp kezévell]. 1597: Marthon Deak vramtol Egi eitel bort kostolob(an) f — d 6 [Kv; i.h. 7/XII. 28 Filstich Lörinc sp kezévell]. 1620: ha valamelj Szaladser feőzeő kostoloba(n) Jot adna es mas rozzat kezdene megh ... el vezik, es annak vtanna soha zabad nem lezen feőznj [Kv; TanJk II/1. 296]. 1666: két napon árulván, a hová illet lato pohárt küldvén, kostolora, Csiaplárna, Csiepegésre, és magunk italára . keolt el Just: 22 [Kv; SzCLev.]. 1698: lato Bort . vigyenek Hadnagy Uram(na)k kostoloba [Dés; Jk]. 1750: Hozattam N. Görög György Uramnak Kóstolób(an) a piros borból [Mv; AA11]. — L. még PLev. 181.

Szk: ~t küld. 1788: ha ott a pálinkának vevője találkoznék, kostalat küldtettem, ugyan akarnám ha jól meg adnák az árrát, méltoztatnék Nsgod el alkudni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * ~t vizs. 1818: az borok dolgát p(e)d(ig) Arkosival el-igazitotuk Kostolot viszen [Kv; GyL. Székely István lev.].

kostők kostők-zacskó; chisea, pungă pentru tutun; Bocksbeutel. 1815: Egy parasztos Kostők [DLT 862 nyomt. kl]. 1829: a' Kostőkéből, mit a' melybe gyúlt bé a Fő Czéh Mester ... pénzeis fizessék Majer Uramnak 12 fkat ... a 36 frt azután a Fő Czéh Mester Ur a kezem alatt lévő kostőkbe bé fizette [Mv; MészCLev.]. 1855: A tükör alatt a falon fenyőfa kis pipa fogason 4 hosszu száru borgai s egy rövid száru debreczeni makra pipa: alattok horgas szegen csüng a zsiros, nagy kostők [Ujfé 76].

kostyug kászu (fakéreg-bödön); vas fäcut din scoarță de copac; Tönnchen aus Baumrinde. 1848: Egy fa hajbol valo Gyümöls hordozo Kostyug-hijuba [Szászzerked K; LLt Kovats M. gub. írnek kezévell].

kosut (1848–49-beli) honvéd; soldații din armata lui Kossuth; Honvéd (aus den Jahren 1848–49). 1849: midőn a pap szegibe jöttünk előnkbe futott három palák kikis kérdezték, hogy miféle ellenség van az faluba. Kosutok vannak-é? [Barót Hsz; HSzJP Berszán Gyurka (63) vall.]. 1850: a' kasba sok maradt csépletlen kit még annak utánna a' Kosutak el használtak [Vargyas U; CsS. Pantzel Ferenc (75) zs vall.].

kosz koszmó, ótvar; jeg, rapán; Schmerfluß. 1632: Hallotta(m) enis ezt Philep Palnetül (!) hogj monda Philep Martonnak hogj te oli szaros koszos voltal, hogj a fűled tartotta a köszt (!) [Mv; MvLt 290. 86a]. 1717: Varro Jánost ... ugj tartották mint örökös jobbágjokat, Koszszából s varából gjojjitatták [Koronka MT; Mk

Ugron lev. 1717–48]. 1735: Teleki Pálné Aszszonyom Mlgs Urffinak fejét takarította, fésülte, a kosztol sokszor meg mentette [Kendilóna SzD; TKI Anna Gyulai quondam Francisci Detsei de Nagy Doba rel. vidua (54) ns vall.].

Szk: *kivájja a ~ból*. 1717: aztis hallotta(m) az Aszszonjtól eő kgtől hogi négi forintot vette^a, és hogi csak az koszsából a mig ki vájtákis sokatt ocsmánykodtatott véle [Koronka MT; Mk Ugron lev. 1717–1738. László Jánosne Deberki Sophia (30) jb vall. — ^aVarró Jánost].

kősa ? 1. kőborló, kőszáló; hoinar; herumschweifend. ? Szn. 1614: Kosza Marton lib. Kosza Andras jb [Bardócfa U; BethU 101] | Koza Miklos jb. Koza Antal jb [Szentmihály Cs; i.h. 459].

? Hn. 1716: egy Vanjolonál való kelt az Somlo Vize mellet Kosza Vesze oldalában [Alfalu Cs; EHA].

2. *átv* repdeső, szállongó; zburátor, care pluteşte în aer; flatternd, umherfliegend. Szk: ~ *hir*. 1850: Itt Kosza hir annyi repdes, hogy Szemünket eszünket majd ki veri, s a vége egynek sem igaz [Folyfva MT; Born. G. XXIVd Csiki Sámuel lev.]. 1880: kísült, hogy az egész zenekonának kezdője Törös Vig János volt, ki ángyát Kovács Erskot valami kosza hir következtében illetlenül megtagadta s a házasok közt egyenlenséget szított [M.bikal K; RAK 347].

kőszál kódorog, *táj* csámborog; a hoinári, a umbla hajmana/haihui; umherstreifen. 1691: Olytán Bukur ismét Bozédra^a ment vala lakni onnanis mind Pokáb(a)^b koszála [Bala MT; Ks 8. XXI. 18. — ^aBazéd MT. ^bMT]. 1704: az monostori templom és a Szamos között kőszálak^a [Kv; KvE 291 SzF. — ^aA zsákmányoló kurucok].

kőszálás kőborlás; *táj* csámborgás; hoinárealá, hoinárit; Umher/Herumschweifen. 1836: lehessünk szerencsések azon étettel teli képet, mit a' Feredőre kőszálás magából alakított, — örömteli szemlélni [Kv; Pk 7]. 1880: Tegnapi jöttem haza egy jó nagyocska kőszálásból ... Kőboroltam a havasok között [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

koszbeli koszmós, koszos; de rapän/seboree; von Schmerfluß, schmerflüssig. 1700: Ferencz Katanak fején levő koszbeli nyavalyáját . mikor el vőtte ne(m) tudta, tizen edgyed fel esztendeig vele lakva sok izbe(n) curaltattais de semmi keppen meg ne(m) gyógyithatta [SzJk 386].

koszog kocog; a-si tíri viaja/zilele; trothen. 1736: ma sok báró vagyon Erdélyben, az kik magoknak is egy-két hintót alig tudnak tartani; nem hogy hintóra s aranyos kardra fizetnének, hanem két három rongyos szolgálal alig koszoznak [MetTr 318].

koszorú 1. (kőralakú) ékszer- v. virágfűzér; cunună, coroană; (kreisförmige) Schmuck- od. Blumenkranz. 1576: En Melyth Anna hattam Baranyay Annok Zeoksegere Egy hymnek Az eleyth Racz warassal waroth gyöngyes hogy teob gyöngyel ezwe kozorwth chynaltassa(na)k neky Benne [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 13]. 1626: Teczet Azert mi nekwnkis miuel Anna Aszszoni mi Eleottwnk nylua(n) megh mutogata,

hogy maga munkaia, es faratsaga vtan czinaltatta, az pártát, es koszorót, Annak okaert az bely portioiat Janos vramnak megh nem itiltwk [Kv; RDL I. 16]. 1665/1754: Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni . . tartozik . . az egész Tarsaságot két asztalra tisztességes collatioval es szabad borral meg vendégleni

Annak utánna a' B. Társaság egy szép koszorúval meg tiszteli, melyet mind addig mig asztaltól felkelnek fejében kell tartani; és a koszorú alatt ugy viselye magát hogy ne katzagjon, ne beszéljen, egy szóval illetlenül magát ne visellye [Kv; ACart. 21–2]. 1713: Egy Csoport avagy fűrt koszoruban való jofele gyöngy [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1736: az menyasszonyt az vőlegény hálózaházába bevették, s az vőlegénynek a vőfély presentálta azután az vőfély az kardját kivonta, és karddal az menyasszony fejéről az koszorút lemeteszette és az kardja markolatjaira lebecsáította . . az vőfély pedig az noszolyó-kisasszonnyal három negyet fordult, azután az kadból az koszorút az földre vetette és azt négygyé vágta, jelentvén, hogy már vége vagyon az menyasszony leányságának [MetTr 388]. 1752: Egy jofele gyöngyel rakot koszorú tizen hat arany boglárával, ki rubintas, ki gyémántos benne [Ks Kornis Ferencz lelt.]. 1801: Egy jó féle gyöngyből készült koszorú boglárakkal 480 M fr [Kv; Ks].

Szk: *gyémántos* ~. 1774: Egy Rubintos Gyémántos Koszorút, melyet Pártának is viselnek [MNy XXXVIII, 304] * *gyöngyös* ~. 1593: Akielt latnak hogy vagy eo magok vagy feleseghe gyermeke, hozzaiok Allapatiokhoz Zegensegekheoz kepest Ne(m) illendo feo es draga Ruhazatokat gyeongyeos koszorut visel vagy visseltet, haat Ameny Adoot erdemelne ket Anny Adora Irathassak vethessek [Kv; TanJk I/1. 206]. 1668: Egy gyöngyös koszorú, melyben van boglar. 7. gyemant. 5. ketteib(en) nincz kö [Mk Kapi György inv. 12]. 1714: Egy gyöngyös koszorú [Kv; Pk 6] * *köves* ~. 1728: Egy gyöngyös s köves koszorú [Ks 40 Varia XXVIIIc Gyulafi László kezével] * *rubintos* ~ 1734: Katinak egy kökörtsin színű Aranyas Szoknyát es egy Rubintos koszorút [Kv; KvRLt F. VII. 21 gr. Bánffi Kata végr.].

Sz. *megköti vkinek a ~ját* megadja vkinek (megérdemelt) büntetését. 1832: kezembe az Irása két embernek kik megígérték az ő Ngok lejövetelekre koszorúmat megkötni — Meg is kötötték meglehetősen [Torda; BfR Demény János udv. tiszt lev.].

A jelentésadásra nézve I. CzF köv. értelmezését: „Majd bekötöm a koszorúját, am. majd megadom érdemlett jutalmát vagy büntetését.”

2. himzésfűzér/koszorú; cunună brodată; Stickkranz. 1714: Vekonj gyoltsbul kelyhre való ékesség, aranj Skofummal, s aranj fonallal ki varrott 8 Koszorukkal s idvözult Herczeg^a Czimerével egjütt, körös körül arany Csipkékével fl. Hung. 20 | Gyöngye Vaszonnybul Valo Abrosz körös körül Zöld selyem, arany fonallal egjelített Viragokkal ékesített, melljn(e)k a' közöpen arany fonallal egjelített Zöld selyem Koszorub(an) mostani Herczeg Aszszonj Czimere vagion [AH 28, 30. — ^aII. Apafi Mihály].

3. (hagyma)fűzér; cunună (de ceapă); (Zwiebel)-Bund. 1594: Az Bagossi^a Maior haznal . . vagion foghagima vagion koszorúual No. 10 [UC 78/7. 18. — ^aSz] | Foghagmia vagion kozorwual No. 7 [Kraszna Sz;

i.h. 20]. 1697: Egi jo nagy koszoru foghagyma. Veres hagyma koszoru nro 43 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5]. 1706: Veres hagyma 12 koszoruval [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1717: árultam ... foghagymából 20 koszoruból 20 sustákat [Bocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. 1750: attam petersejmet hat Kőtest veres hagymát egy Kosorut (Den) 3—iros vaját egy Fertájt [Mv; AA11]. 1817: a magnak valo hagymát is 16 hat koszorut el-elültettünk, aprót 6 kupát, magyarot 3mat, fokhagymát 16 Koszorut [Héderfája KK; IB. Útő Bálint tt lev.]. 1852: a' tsapas hagymákat a potzra kel tenni ... koszorut nem kel el adni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra].

Szk: ~ba fon. 1680: Ezen kert(ne)k also részen vagion az kerthez ragasztva Suppos feddel alatt het tölgy fa oszlopocskákon egy szín, melljb(en) esős időb(en) hagymát szoktak koszorukban fonni [A.porumbák F; KvLt Inv. 27]. 1686: Veress hagyma Koszorokban fonva kőb: 83. Fok hagyma Koszorukban fonva Kőb. 83 [Fog.; Utl].

4. köteg, kötés; legatúra; Bund, Bündel. 1836: Ötven véka magnak valo Török Buza Koszorukban [MNY XXXVIII, 208].

A magnak meghagyott lefejtetlen kukoricacsöveket fűzérbe kötve és az ereszt alatti felakasztva szikkasztották.

5. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: a. vhány fűzérnyi/koszorúnyi; de un anumit număr de cununi; von einigen Bündeln. 1656: Az második pinczeben vagion keörös környül, deszka allas, azon feljül mas rendbeli alas, melljen vagion vereshagyma, cub. nro. 2. 14 koszoru fokhagyma [UF II, 155]. 1729: tiz koszoru veress hagymáért adtam fl. h. 1 d. 20 Negy koszoru fokhagymáért adtam d 60 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. 1777: A szekrét fel nyitván abban találtunk ... egy koszoru foghagymát, egy koszoru veres hagymát [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2a]. 1789: egy Koszoru Hagymát ő keme a szokmánya alá véven azzal csak sompordált az Sebestyén Ur kertye tetején hogy miképpen vettesse meg hogy ne lássák, nézven mindenfele [Dés; DLt]. 1798: Találtatott hét Véka Murok . Három Koszoru Veres Hagyma ... Két Véka Krumpi [Vingárd AF; KCsl 5]. — b. vhány kötésnyi; de un anumit număr de legatúri; von einigen Bündeln. 1767: a gjalog kert négy Esztendónél tovább nem igen szolgál, mi az el mult Tavaszal fattyu karoval meg erősítettük s egi koszoru vessz[sz]övel [Esztény SzD; Told. 5].

6. asztag ~ja ? 1610: Vagion Benedekffy Janosnak Kaydichfalwy Chiwr kertiben, egy negy szegw buza Aztaga Azt koszorúaiha monda hogy maga szamara le haniatta [Szu; UstT 52-höz]. 1764: midőn az elmúlt Őszszel szarka Uram az Asztagakat bé hordottatta, annak utánna Négy hétig is mind fedetlen állatt az Asztag ugy annyira hogy le a koszoruja mellett mind elrothadt [Kórod KK; Ks 19/I. 6]. 1775/1781: eő Nagysága ... olyan asztagokat rakatott, hogy két állásokról hánýták fel tsak az asztag koszorujáig a kévüket [Máda H; JHb LXXXI/3. 384].

Valószínűleg az asztagnak az a felső része, ahonnan fogva — a csapadéktól való valamelyes védés céljából — az asztagráskör „hegyezni” (felé hegyesíteni), ereszt fedélként kezdik rakni az asztagot.

7. halotti koszorú; coroaă funerară; Totenkranz. 1879: A te nevedben is tettem koszorút. Mindenkire, ki tudta, milyen szeretettel voltál az öreg^a iránt, igen jó ha-

tást tett kegyelednek e kifejezése [PLEv. 67 Petelei István Jakab Ödönhez. — „Mentovich Ferenc, a mv-i ref. kollégium matematika tanára].

8. vízkerek ~ja a hajósmalom vízkerekének része; parte de roată la moară plutitoare; Radkranz des Wasserrades einer Schiffsmühle. 1590: Az Malomra való keoltseg ... veotte(m) Zabo Janostul az vyz kerek kozoruiahoz valo faat egy rakasban ... f. 2. d. 25 [Kv; Szám. 4/XIII. 3 Greg. Wass malomreg.].

A jel-re nézve l. CzF-nak koszorú al. a köv. értelmezését: „Koszorú így nevezik ... azon körösen hajtogatott fadarabokat, melyek a malomkerek kerületét teszik, s az ilyen fákat egyenként koszorúának hívják.”

9. táncmulatság; petrecere cu dans; Kränzchen. 1578: wegeztek ezts iso kegmek egez varasul hogy minde(n) keözönseges vendegseket es menyegzeoket czehbely lakodalmokat kozorokot, es minde(n) Eyely Torbizolassokat le tegienek huz forint bwntettese alatt [Kv; TanJk V/3. 157b].

Az egyetlen adalék beiktatásakor a címszó korunkig terjedő utóéletére nézve érdemes megjegyezni, hogy a kv-i Református Kollégium diákjai az 1920-as években is még koszorúként emlegették az intézet tornatermében rendezett, a korai órákig elnyúló, táncos délutánokat.

◇ Hn. 1659: A Szilos kozorun (sz) [Kide K; BHn 86]. 1687: Koszoru nevű helyben (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA]. 1740: A Koszoru oldalán [uo.; EHA]. 1752: az Koszorufő aljában (sz) [Középlak K; KHn 296]. 1758: A koszoru nevezetű helyben (sz) [Inaktelke K; EHA]. 1775: A Koszoru Főnél (k) [Középlak K; KHn 299]. 1792: A Koszorú alatt (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA].

koszorúakasztó ékszerfűzér-rész; parte de colier; Teil der Schmuckgirlande. 1717: Egi koszorú Akasztó Pil-lango forman Csinált Arany lepke 10, 10 rubint benne [Nsz; WassLt].

Szk: ~ tú. 1696: Láttam Vas Gjörgjiné Aszszonjonnak, menj Aszszonj korában hogi szép koszoru Akasztó tője volt [Mv; BálLt 85].

koszorúakasztoló-tű fejre való koszorút akasztó tű; ac de siguranță pentru prins coroaie; Haarkranznadel. 1682/1687: Attam Egi koszoru akasztalo Feir ezüst Tótt, melire iduözült leaniomnak az Neue fel uolt irua. Mellített olosz Tőnek is hinak [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.].

koszorúcska 1. ékszerfűzérecske; colier mic; Schmuckgirlandchen. **Szk:** gyöngyös ~. 1768: Egy Gyöngyös Koszorúcska, melybe vagyon őt ... boglár Magyarországi forma, apro gyöngyös virágokkal öszve kötve [Nsz; TGSz 51].

2. (hagyma)fűzérecske; cununiță (de ceapă); (Zwiebel)Bündchen. 1799: három rudakan 124 koszoru veress Hagyma. Vagyan két koszorutska Fok hagyma is, meljen vagyon Fő 46 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

3. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány koszorúcskányi/koszorúcskára való; de un anumit număr de cununițe; von einigen Bündchen/Bündelchen. 1775: 6 koszorutska veres, és 7 foghagyma x 48 [Déva; Ks 76. IX. 181/4.].

koszorúfa koszorúgerenda; cosoroabă, grindă de centură; Mauerbank. 1582: Vagattam egy keomyessel az

keofalba lywkakatt az hova az kozoro fakat helyeztettek [Kv; Szám. 3/V. 27]. 1585: az kamaraba vonattunk egy Mester gerendat be es az le dolt fal felet valo gerendak ala egy öreghe koszarwfat p(ro) f — d 40. Item egy mas kiszeb koszarwfat az kozarwfa ala labfanak ... It(em) egy Eoregh zarw fat ... kywel az Ach a ko-zorwfat fel satüllata [Kv; i.h. 3/XIX. 34–5]. 1587: az Js-potalj Malomnal valo palo meg czinalasban volt az kor-chiolas , egi hozw koszorw fat weottem rea kit által teottek raita — / 40 [Kv; i.h. 3/XXX. 25]. 1609: Veottu(n)k egy kozoru fat hattua(n) laab Niomnj f 1 d 20 [Kv; i.h. 12b/IV. 121]. 1629: Teolchyeres Thamas he-jazattya szarufaj alat valo kozsoro fa az falba vagyon rakua mind az szarufak uegiuel együtt [Kv; Tjk VII/3. 204]. 1701: Az Relictá(na)k rendeltük^a az Csürnek az masik felét edgik hoszszu koszoru fájával edgüjt [Kissolymos U; BLv. — ^aAz osztoztató bírák]. 1779: egy régi Csür a le szaradástól tartván, meg támogattat-tott, épület fái is alkalmatlanok, koszoru fái is gussal tol-datván egybe [Galambod MT; Told. 29].

koszorúfás koszorúgerendás; cu cosoroabe; mit Mauerbank. 1656: Innet az tomlecz felett valo hejazatt ala job kez fele terven, ennekis erős fa kötesse szarufas koszorufás kupás czerep hejazattia, bontakozott al-lapottal vagjon | az harmadik rend hazak hejazattia az Veres Bastiaigh gerendakon allo koszoru fás szaru fas, erős kötesekben lapos cserep hejazatt alá vagjon veue [UF II, 140].

koszorúgerenda koszorúfa; cosoroabá, grindá de cen-turá; Mauerbank. 1732: A regi Csür Talpakban véset Sas fák köziben borma fából ki rakot oldalú, kilentz bokor szarufái a koszoru gerendakba egy rend oldal kötéssel erositettek | egy kitsin élés Kamara . Nad sup fedelit faragot elegyes, nyar gyertyan és fenyő létek tartyak, szely koszoru gerendakban [Nagyida K; Told. 11/70]. 1757: a fák pedig többire Koszoru és Mester-gerendáknak valok voltanak [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. 1759: amig a Legény benn éjtzakának idején vélek mulatozott volna, más oda került a lohoz el vezet-te az ház megi s az koszoru gerendához fel kötötték annyira hogy a Lonak a Veres habja harmadnap mulva is láttzat a földön [Szentlászló MT; Sár.]. 1814: Ezenn Nyil Erdő Nagyobb részint Bükkös, Tölgyes Cserés, és Gyertyános: Meg lehető Esépülethez kívántato Ága-sokat, Koszoru és Fojo Gerendákat ... lehet benne kapni, találni [Récekeresztúr SzD; BetLt 3]. 1825: A két Szín koszorú gerendája körödös körül vastagsága 4–5 hüvelyk [Dés; DLt 3]. 1856: tartozom . Motson^a ... a le suvadozásban álló gerendák alá Koszoru gerendát és sas fákot tenni [HG Bethlen lev. — ^aK].

koszorúkö ' ' Hn. 1755: (A Lázár) Famillia Emberei a Molduuiaktól soha se haboritattak eddig nem is pra-cendáltaták mind hogy a Koszoru kö pataka tartatott a két ország között kőz határnak [Gyszm; EHA].

koszorús ' ' Szor. 1453, 1488: Kozoros [Kv; Csánki V, 318]. 1567: Petri Kozoros [Kv; Tjk III/1. 113]. 1712: Dekanj Cozorus Ferencz mester [Kv; BorbCJk 11b–17a]. 1716: Kozorus Borbely Ferencz [i.h.]. 1730: Kozo-rus Imre [Kv; i.h. 38b]. 1737: Kózorus Imreh [Kv;

Dica]. 1750: Kozorus Pálné [Kv; GombkCLv. 50]. 1751: Koszorus Pál [Kv; i.h. 61]. 1755: Kossorus Imre fia Kossorus Ferkő (inas) [Kv; i.h. 82]. 1766: Koszorus László [Kv; CsCJk I. 47a]. 1806: Koszarus Beta [Kv; KvRLt 148]. 1808: Koszorus László (53 szijgyartó) [Dés; DLt 940]. 1854: Koszorus Sámuelné ispotalybeli szegény [Dés; RHAK 59]. 1861: Koszorus Károly faze-kas [Dés; DFaz. 43].

Hn. 1740: Koszorus között az Eszakban [Gyerővásár-hely K; EHA]. 1793: a' Koszorus tetejin [uo.; KHn 154].

koszorúzott 1. övezett; incunumat/conjurat; eingefabt. 1756: vagjon ... Csere fa koszoru fakkal koszoruzott, hasonló fakkal szarvazott, s léczezett jo Szalma fedél alatt építetett Csür [Branyicska H; JHb LXXI/234]. 1864: Kányáság erdővel koszoruzott határész temérdek kányájáról nevezetett [Hadad Sz; Pesty,MgHnt XXIV. 24].

2. koszorúgerendás; cu cosoroabe; mit Mauerbank (versehen). 1699: cserefa ágasokra koszaruzot rosz szal-ma földel alat sövényből font öreg diszno pajta [Szent-demeter U; LLt Inv. 31].

koszos 1. koszmós; bolnav de seboore; schmerflüssig. 1570: Barbely Janos ... vallya hogy, Egy gyermeket ky-nek Laczko volt Neweh Kakas Andras vram adoth ew hozza Ez wegze hogy az feyeth megh gyogytána Mert Rwth kozos volt, ew Banth wele Megis gogithotta volt [Kv; Tjk III/2. 42]. 1632: Hallotta(m) enis ezt Philep Palnetül hogi monda Philep Martonnak hogj te oli szar-os koszos votal, hogi a füled tartotta az köszt (!) [Mv; MvLt 290. 86a]. 1705: Ca(us)a Vir(ágos) Berkiensis^a Eles Marto(n) Prokatora Martonos György által felesé-getől Filep Katatol válást keres illyen oko(n) hogy mi-kor feleségül el vőtte ne(m) tudta hogy koszos volt és hogy kezd ragadozni [SzJk 349. — ^aSzD]. 1724: Thót Szabo Jeremias koszos feje gyogytására expendál az or-vosnak fl. h. 25 60 [Ne; DobLev. I/109].

2. mocskos; murdar; schmutzig. 1717: Varro János . elég hugjos, koszos gyermek volt [Koronka MT; Mk Ugron lev. 1717–1738 Déé Gergelljné Adám Kata (39) szabad személy vall.]. 1823–1830: Ma ez az Imreh Sámuel igen rongyos, és még hordozza a régi megkopott koszos parókáját [FogE 80].

3. *becsm*, *szitk* mocskos; murdar; sudelig, schmutzig, gemein. 1567: Agatha vxor francisci Seres, se audisse Quod ita dixisse vxor Valentini ad Dorotheam Toot-hazy Hallode ha en Nem Mosom az en vra(m) labath Jo-wel te Mosd a fazat Kozos Kurua Nagseggw [Kv; Tjk III/1. 92]. 1590: mond Bodo Marton No fedekd le te kozos ezee lelek mert meg ma kulomben iarz [Kv; Tjk V/1. 44 Zantho Istuan Julay (!) Istuanne zolgaia vall.]. 1632: Keörtvelfai Istua(n) monda mindgiart az me-nieczkenek te cigany, te koszos, lopo ugj mond egj za-rom sem maradhatot megh mind felrontottad ugmond [Mv; MvLt 290. 85]. 1724: hallottam Czeglédi Szabó Mihályné Aszszonjontul, hogj mondotta, imhól ez á koszos Jérémiás engem keres, de bizony meg mutatom, hogj sem ez a' ház, sem szőlő, sem egjéb nem leszsz övé, hanem másé [Ne; DobLev. I/106. 4a St. Horváth (50) ns vall.].

4. *dtv*, *becsm* hitvány, vacak; de nimic; gering, schä-big. 1764: Carolus imperator ... commissiöt instituált,

s akik nem producáltak, amittáltak jussokat. Ezekről is, midőn producálni kellett volna a nagyatyámnak Dobai Péternek a három nagy okos, értelmes ember közül egyik sem vállalkozék, aki felmenjen Pestre, hanem általadák egy Szász nevű váradi embernek ezer koszos forintért [RettE 165]. 1776: Mintha tizenegy esztendő alatt háromszor is el nem költ vagy kelhetett két-három-ezer koszos forint [i.h. 366].

koszperd szablyafajta; un fel de sabie; Art Schwert, Kampfschwert. 1637: Nemet lodingi uagion n 3 Nemet Lodingi uas uagion n 1. Gózpergi uagion Jelen n 1 [Ebesfva; Utl]. 1679: Koszperdre valo kereszt vas nro 2 [Udziszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 43]. 1688: Barón Gall ober Lejtman Regimentyeben levő Capral egy tallér tölem el csalt, s hogi a Kapitanny(na)k panaszt töttem a koszperdel a' vallamot meg vagdalta [Kv; Utl]. 1692: Egy nyakba(n) valo pállós Egy rozsz hüvelyű koszperd [Szárhegy Cs; LLt]. 1705: ideálá az alsóvároson egy muskotélyos egy dobost megvervén, az verés után a dobos úgy ütötte által koszperddel, hogy mindjárt megholt az muskotélyos [WIN I, 392]. 1710 k.: Az elector, Carolus Ludovicus Mikor osztán elmentem Heidelbergából, maga szép viselő ezüstös koszperdjével . . . ajándékozott meg [BÖn. 572–3]. 1739: Faluvégi Mihályénál Berei Sáránál egy káplár . . . eltörte a koszperdjét [Bögöz U; Ethn. XXIV, 87 Keskés Istvánné Anna (40) pix vall.]. — L. még BÖn. 583.

Szk: ~et húz/ránt. 1704: Cleri nevű kapitány a rab kapitánnyal . . . tréfában öszvekapván amaz koszperdet rántván hozzászúrt valójába és a hasát megszurta [WIN I, 112]. 1705: morgott, szitkozódott és koszperdet is húzott [i.h. 511].

koszperdes szablyafajta; un fel de sabie; Art Schwert, Kampfschwert. 1671: Báncsi György uramat, ki már Nikházi uram helyett ungvármegeyei vice-ispán volt, megfogták, rútul bánván vele, koszperdesekkel fejét elvervén és mindenében sákmányt hányván [TML V, 511–2 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

koszt¹ mincare, hrană; Kost, Essen. 1662: itt levő Nagyságtoknak szolgálira, kiknek onnét kellett kosztnak kitelni, mi megyen? [TML II, 360 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1823–1830: Ez igen emberséges ember volt, kosztja az urak asztalán volt, s a kisasszonyt tanította németül [FogE 117–8]. 1863: A' Sz. Lászlói segéd Papság 150 f. o:ér. fizetéssel, szállás kosztal köröztetik [Gyalu K; RAK 79].

Vö. az azonos eredetű *kost* címszóval.

Szk: ~ján tart vkit. 1675: magát feleségestől házam-nál költséggemmel, kosztomon tartom. Ítem megházastítván, feleségestől házamnál tartottam, asztalommal tartottam, ruháztam [Kv; KvE 195 LJ] * ~on van vkinél. 1847: Varga Katalin amidőn itt Abrudfalván járt nálam volt kosztom [VKp 230 Mutz Todor (48) colonus fiscalis vall.] * ~ot ad. 1806: Győri Péter nem ad nekem kosztot pénzértis a béli boszszujában, hogy én miért hagytam vala el őtet, és miért mentem Ignáthoz Ignázt jobb kosztotis ad mint ő annyi pénzért [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.]. 1859: nagy nyomorúságban,

nagy szükségbe vagyok most is . . . a' mult fél-honapba egy jó szívű vendéglősné, szánakodásból ingyen adott kosztot [Mv; DE 2] * ~ot hordat. 1849: Krisán Máris-kó . . . Majertől hordatott egy darabig kosztot | kosztot az Uri Kaszinói vendéglőből hordattunk [Kv; Végr. Vall. 4, 15] * ~ot rendel. 1849: Kelemen Béni . . . számomra azon fogadóban kosztot rendelt saját költségére [Kv; i.h. 13] * ebédes ~ ebédkoszt. 1870 k./1914: Koszt: a rendszeres hármás étkezés A koszt többféle volt: vagy kegy koszt . . . vagy 1-2-3 személyre kialakított teljes, vagy csak ebédes koszt (ez utóbbi esetben a reggeli és vacsora az otthonról küldöttekből telt ki) [MvÉrt. 21] * teljes ~ → ebédes ~.

koszt² dorong; ciomag; Knüppel | karó; par; Stange. 1746: Fegyveresen Puskákkal Kosztokkal¹, még az Czigánynéki ki menteneké [Nyárádsztlászló MT; Sár. — 'Más. tanú vall-ában: . . . fegyveres kézzel dorongokkal]. 1768: Az Utrizált Naponis a' Léánykájával Tot Mihályné szemünk láttára, üres Sákot honya alá, nagy kosztot vévén kezibe el menének az Utrizált berekbe, holottis midőn kosztolta volna a' Vad almát az Utrizált Molnár meg tudván oda ment s ez factumon alma szedésen s Lopáson találván mondotta Tot Mihálynénak miért tselekszi ezt [Karácsonfva MT; Told. 3a]. 1797: Imre Daniel . . . tiszzer tizenketzer a' puskáját hozza sütte, en mindenkor a' Végit egy kosztal le üttem [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 Mihály István (29) vall.].

kosztbér kosztpénz; banii pentru mincare; Kostgeld. 1848: az előtt mint egy két évvel intető aszszony nál 'Si-bói Krisán Mária részére szállást fogadott . . . , de a' szállás és kosztbért é mái napig se adta meg [Kv; Végr. Vall.].

kosztol (karóval) lever; a dobori (cu par); (mit Stange) herunterschlagen. 1768: vad alma fájáról a vad almát verte kosztolta a Léánykája pedig a' földön szedte | a' Léánykájával Tot Mihályné . . . nagy kosztot vévén kezibe el menének az Utrizált berekbe, holottis midőn kosztolta volna a' Vad almát az Utrizált Molnár . . . mondotta Tot Mihálynénak, miért tselekszi ezt [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a. — A teljesebb szö. *koszt²* al.].

kosztos I. *mn* szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *tanitvány* elev care mănincă la o familie; Kostschüler. 1870 k./1914: a tanitványok által adott ellátás (kosztos tanitvány) [MvÉrt. 21].

II. *fn* kosztoló személy; persoana abonată la o pensiune; Kostgänger/gängerin. 1849: Krisán Máris-kó kosztosokat lenne tartandó [Kv; Végr. Vall. 3 Kelemen Béni vall.].

kosztózás étkezés; întreținere; Verköstigung. 1849: a' kérdéses időbeni kosztózásról mit sem tudok [Kv; Végr. Vall. 92].

kosztozik étkezik; a lua masa (undeve); in Kost sein. 1849: Maczek Florianetől kosztzott Krisán Mária [Kv; Végr. Vall. 82]. 1851: edgyikünknel szállásolt és kosztzott [Dés; DLt 898].

kóta jegy; cotá, semn; Zeichen, Note. 1584: ketelkednek a Regestumhoz hogy Nem Veres Tamas emendalta volna nehany helie(n) meg változtattak az eo Irasat a' Cotakban mert hol az ketteobeol Negiet chinaltak, hol egieb kepe(n) változgattak | Veres Thamas vallia, Amint vallottanak Lonner Mihál és Nirel Janos, hogy en teoilem hallottak volna hogy az ketteobeol Negyet chinaltak volna, Azt Ne(m) monta(m) de Azert monta(m) hogy az Cotakban vagyon oly Emmendalas Akit en Ne(m) chinalta(m) es Irtá(m) [Kv; TJK IV/1. 292, 293]. 1592: mikor a' kj zedet leweleket helieyre akarja tennj, lassá meg h a' lewel hatan az Numerot haniadik cota, es amely lada alat az talaltatik tegye abba [Kv; DiósyInd. 14].

Szk: *aritmetikai* ~ számjegy. 1681: minden foliumok Arithmetikai Coták alá vétettek^a; és nemely dolgok is Abece-i bötökkel jegyeztettek meg; hogi annnyival is hamarab meg h lattassék á keresetb(en) levő dolog [VhU 2. — ^aAz összeírásban].

kotárka 1. (vessző-)kukoricagoré/kas; coşar, pătuli; Kukuruzscheuer/Maisscheune (aus Rutengeflecht). 1751: edgy kész ágasakra helyheztetet katárkamat hon nem létemben valaki az agassairol le vette s el akarta vinni, de az helynek bajos volta mián el nem vihette, azt el hadván, más katárkához ment azon kotárkamhoz nem messze hazais hozta [Vályebrád H; Ks 62/22]. 1752: Csős Törökbuza tanálatik hat nagy katárkába [Roskány H; Ks 76. IX. 2]. 1759/1779: Kotárkokban Lévó Csős Török buza [H; CU]. 1765: Majorság Ollak(na)k fedelekre . O és Uj Széna . . Katárkakra [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.]. 1782/1795: két Katárka, az edgyik bé fedve ujj, a' másik felig kertelve fel tsak [Soros-tély AF; Ks 80]. 1792: Ősztől fogva Tavaszig az Utrizált Katárka^a fedetlen tartatott [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5. — ^aA vk-ben: töröküzás kas] | midőn egy új kotárkát csináltatott volna elég Deszka maradot [Szászváros; Ks 75. VIIIb. 141]. 1796: Az also Csősznél lévő kotárkának vagys Töröküzás kas meg erősítésére nagy szegekre . . . 19 Vas [Déva; Ks 95]. 1804: Tsős Törökbuza egy kotárkával [Tresztia H; Ks 108].

Leírását, képét l. NrLex. II, 296–9; eredetére l. SzJsz. — L. még Balassa, MKuk. 269.

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány kasnyi/kotárkányi; de un anumit număr de coşare/pătule; von einigen Maisscheunen (viel). 1722: Vagyon az Csüres kertben feles katárka tavalyi és harmad idei török buza tsőstől [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 2–3]. 1733: egj kotárka Törökbuza felig valo [Hacezsel H; JHb Jósika Zsigmond udvarháza].

kotló 1. mn care cloceşte; (an)brütend. **Szk:** ~ *lúd*. 1717: Az Kotló Lúdakra, Pújkákra és Tyúkakra s Lud fiakra erogalodat . . . Buza metr. 3 [Küküllővár KK; Utli] * ~ *majorság*. 1717: Az Kotló majorságokra, s Lúd és Tyúk fiakra . . . Búza metr. 3 [uo.; Utli] * ~ *pulyka*. 1763: Tyuk és Csirke volt 6 . . . Kotló Pujka No 1 [Pókafva AF; JHb XXV/77. 3] * ~ *tyúk*. 1680: Majorhaz . . . az hazban körös környül kotló Tyukok Pujkak, es Ludak alá valo fabol csinált szakaszocskak vad(na)k [A.porumbák F; ÁLT Inv. 28–9].

II. fn kotlóstyúk; cloşcă; Bruthenne. 1647: Öregh Tyuk nro 10. öregh tjukfi nro 25. Apro három kotló alatt [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1791: most kellett volna költeni két kotlonak de annak is a tojása mind Zápon maradott eppen ötöt kötettek úgy hogy nem szántam volna azon kotlokat a földhöz verni hogy annyi sok szép tojást el vesztegettenek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1817: a Tyukok közül egy kotló költött 17 . . . tojásból 16. pisleneket [Héderfája KK; IB. Útő Bálint tt lev.].

kotlóalja vhány kotlóaljnyi (kotlóval/kotló alatt levő); (puii) rezultați dintr-un clocește; von einigen Bruthennen (viel). 1647: öregh Tyuk nro 10. öregh tjukfi nro 25. Apro három kotló alatt . . . Egj kotló allja Reczeffiak [Marosillye H; VLT 55/5415].

kotlósmajorság cloşcă; pasăre care cloceşte; Brutegfügel. 1776: Kásának . . . Kotlos Majorság és Pujka Fijak számára öröltettem Metr. 12 [Mezőmehes TA; WassLt].

kotlóspulyka curcă care cloceşte; Bruttruthenne. 1763: láttam három Kotlos Pujkát a' mellyek a' Tojásan ültének [Gálfva KK; Mk V VII/1. 32 Nemes Juána providi Komán al(ia)s Boúr Sztán cons. (36) zs vall.].

kotlóstyúk cloşcă; Bruthenne. 1747: az emlekezetben forgo kotlós Tyuk Lengyel Janosnéje volt [Torda; TJK III. 157]. 1769/1778: minden Esztendőben (: melly az Karátson Tyukján kívül nem régen ragadott fel :) adtunk egy kotlós Tyukot Tiz Tsirkéjivel edgyütt [Kársztelke Sz; BfN DDD/4].

kotlózik hosszasan időzik/tölti az időt vhol; a sta mult timp undeva; (ver)weilen. sich irgendwo längere Zeit aufhalten. 1710 k.: Induljon, minthogy az is a szándéka, ide, és ismét Segesvárhoz, bocsásson páteneket, bizony hazamegyen mind székely s minden, s meghódol néki; parancsol ő az országban, mű meg kotlózunk ebben a városban [BÖn. 764].

kotol a cloce; brüten. 1717: Ludat ültettek 3mat 30 tojásra. még Tyukot ném ültettünk mért nem kotolnak [Bocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. 1796: A Koltárnál vagyon Pujka Fiu 54. Pipe 13 . . . 12 pujka még mos (!) kotol a jövő héten ha koltlenek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1814: A' 40 pujka fiju helyett kotolnak a' pujkák 50 pujka tojásan és 30 tyuk tojásan [Cikmántor KK; KCSl 5]. 1844: a' szakás 's Biri ügyeljenek a' lud 's rétze tojásokra, ha kotolnak ütesek meg Todora tud hozzá [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra (KK)].

kotor 1. harizsál, szertít; a scormoni; ausbreiten, schüren. 1632: szinten akkor kotrom vala az hamut s ket ontalat talalek ietemben az szuszsek ala uetem s port haritek rea [Mv; MvLt 290. 94b].

2. kb. (nőt) fogdos; a pipái; (Frau) (ab/be)finger. 1639: Székely Janos . . . Szeőcz Danielne Aszoniomat a bokaiatul fogua teteigh mind fel vajta kotorta eöletle czokolta nyalta falta [Mv; MvLt 291. 174b].

kotorászik 1. turkál, kutatgat; a scotoci; herumwühlen/stöbern. 1728: ő kglme hírem akaratom nélkül a Ládámban kotorászott [Veresmart TA; SLt AY. 22 Cseli (!) Pogány István(n) lev.].

2. kb. fogdos, markolász; a pipái; herumtasten. 1592: Ersebet, Giroti Peterne vallia .. Chehy Albert ... monda, bezzeg chuda dolgot latek, az ablakon tekintek be Meggiesz Boldisarekhoz, es lattam hogi az legini eggik kezeuel az Meggiesine laba kezeot kotoraz vala, az masikkal meg eolelte vala [Kv; TJK V/1. 268]. 1638: ezt az Sombori giurkatis latam hogi az elő rwha' alol uona ki az kezet, es megh mondam a' hitetlen kurua mit kotorasz ott [Mv; MvLt 291. 142.b. — "Varga Miklósnéjának]. 1689: Deliberatum vilagoson comprohala Lőrincz Pap Ur(am) Actioja szerent Olosz Mihalyne ellen, hogy azt mondotta, hogy mas émbér feleségit kotorasztá s tapogatta Ergo humagiumon marada az Incta [Kovácsna Hsz; HsZjP].

kotoronca boszorkány; zgripturoaică, vrăjitoare; Hexe | (vén) banya/szipirtő; cotoroanță; zgripturoaică; alte Vettel/Hexe. 1748: Szucsán Medre ismég egyben szidván Kotorontzának mondot [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

? **kotorvány** ' ' Hn. 1693: Kotorvány előtt (sz) [Vécke U; EHA]. 1744: Kotorván elin Falu erdeje között (sz). Kotorványba (sz) [uo. EHA]. 1855: Kotorvány (sz) [Makfva MT; EHA].

? **kotró** Szn. 1592: Kotro Mihali [Kv; TJK V/1. 211]. 1602: Kotró István szab. [Szentlélek Hsz; SzO V. 183]. 1614: Kotro Andras [Fancsal U; BethU 132]. 1711: Kotro Peter [Mindszent Cs; Born. XXXIX. 50]. 1720: Kotro Peter Uram [Csikszereda; BCs]. 1735: Kotro Andras [Kv; Dica XX. 59b]. 1816: Kotro Gaborné [Kv; IB].

A címszó esetleg a *kotor* ige jelen idejű mn-i igenévi alakja lehet.

kotta 1. hangjegy; note; Note, Tonzeichen. 1710 k.: Virginát is kezdék tanulni, de semmi sem lön belőle mert a kótatkat ugyan megtanulám, és egy lineált könyvbe a mesterem ista egy falka német, francia és mi ördög nótát ... de én annak egyiknek sem tudtam az elmém-mel, szájjammal a nótáját, csak pengettem, dongattam a kótat szerent a hitvány virginát, de annak sem ize, sem büze nem volt [BÖn. 574]. 1823–1830: 1790-ben innen épülvén Marosvásárhelyt a várbeli templomban az orgona ... a pulpituson volt egy halcsontból való vessző, rajta öt ezüstgombok. a kottának öt lineái szerint, azt az oltárhoz veregetvén a kántor, úgy mutogatta a deákoknak a kottákat [FogE 74].

2. kottalap; note, partitür; (Noten)Blatt. 1636: Oh menyí bajom volt az kotáknak igazgattatásokkal, kevés próbát hoztak az mellyben egy néhány hiba nem lött volna [ÖGr Aj.]. 1789: Koták le írása [WLT Cserei Heléna jk 28b. — Bécsi feljegyzés]. 1836: (A) Püspök Ur Fejedelmünk ő felségének születése és név napjára szép Hymnusokat készítettett ... mivel kotát v(agy) notát nem küldöttek hozzá — a kik a Papok v(agy) Mesterek közül tudnak réa a versre notát készíteni, készítsenek [Nagykapus K; RAK 14 esp. kl]. 1847: magának ... uj-évi ajándékol kotákat küldök [Kv; Pk 7]. 1853: Elő fize-

tés egy holnapi kotára ... 15 garas | Egy kota Rigolettoból [KCsl 3. — Berliini feljegyzés].

kottabérelés kotta-kölcsönvétel/kölcsönzés; imprumutarea partituri; Blattleihe. 1853: A Kota bérelésbe bétett 2 tallért vissza kaptam [KCsl 3. — Berliini feljegyzés].

kottairás kottamásolás; copierea partituri; Notenschrift, Notierung. 1791: Szabatkának Kota írásra 6/40 | Szabatkának a Compositioert 33/30 [WLT Cserei Heléna jk 37a, 38b].

kottálás kotta-készítés; punere pe note, scrierea notelor; Musik/Notenschrift, Notierung. 1636: Oh menyí bajom volt az kotáknak igazgattatásokkal, kevés próbát hoztak az mellyben egy néhány hiba nem lött volna, s meg mászor kellett metszetnem; Ez késlelte egygyik az munkát meg; noha el hittem hogy még-is ne(m) minde-nütt az kotálás ugy az mint némellyek szeretnék, az mellyért engemet senki ne kárhoztasson, hanem azt tsudállya inkább, hogy így-is lehetett [ÖGr Aj.].

kottametsző hangjegymetsző; gravor de note; Notensteher. 1636: az kota metszőnek késedelme és szaporát-lansága miatt az nyomtatás gyakorta meg szünt volna [ÖGr 1a].

kottapapiros kottalap; hirtie pentru note; Noten/Musikblatt. 1853: Kota papiros 5 garas [KCsl 3. — Berliini feljegyzés].

kottás 1. hangjegyes; cu note; mit Noten, Noten-. 1636: Isten mondhatná meg menyit bajlottam légyen véle, három három esztendőktől fogva, mert minden kotás éneket kétszer kellett ki nyomtatattnom [ÖGr Aj.]. 1667: Ket psalteriumott kotast f. 3^a [Utl. — "Értsd hozzá: vettem]. XVIII. sz. eleje: Szabo Mihaly Uram ajándékozott a' Templomba(n) egy Lótsei kótás Impressumot [Mezőbánd MT; MMatr. 365].

2. ~ muzsikás kottából éneklő/játszó (tanult) muzsikus; muzician/cîntăreț (instruit) care cîntă după note; nach Noten/vom Blatt singender/spielender (ausgebildeter) Musiker. 1710 k.: Egy pakulár-furulya, s mellette egy szép leány dúdoló énekét nem haladja meg a király kápolnájának s minden kótás muzsikásinak kórusa [BÖn. 509].

kottásan hangjegyesen; pus pe note; notiert, mit Musik/Tonzeichen. 1636: minden kotás éneket kétszer kellett ki nyomtatattnom, elsöben tsak pusztá lineákra, s azokat az Cantorral meg kotáltatván az Metszőhöz kellett küldenem, az ki ki metszven, ismet ujjonnan kellett kotáson le nyomtatattnom [ÖGr Aj.].

kottázás diákny puskázás; copiat; Spicken, Schummeln. 1870 k./1914: Különösen a latin és görög nyelveknél voltak divatosak a becsempészett magyar szövegű fordítások. Ide tartozott az u.n. kottázás: midőn a zsidó, latin és görög olvasmány fordításra fölhangzott^a kaput-jainak sorai közé lehető apró betűkkel beirták a szók jelentését, a magyar szöveget, s a lap szélére a magyarázott interpretációt is [MvÉrt. 37. — "Nyilvánvaló sajtóhiba fölhangzott h.].

kótya¹ kótyavetye, árverés; licitatie; Versteigerung/schleudern. 1825: Sertéseit kotyán adatta el — sokat vettek belőle a körül bé lévő falukb(an) lakó emberek [Szentdemeter U; Told.].

kótya² kelekótya; sucit, jicnit; übergeschnappt. 1870 k./1914: Kótya: így gúnyolták az olyan fiut, ki ide oda kapdosó, figyelmetlen, ügyetlen volt [MvÉrt.21].

kótya³ labdajáték fajta; un fel de joc cu mingea; Art Ballspiel. 1870 k./1914: Kótya: Ez volt a neve egyik labdajátéknak. Volt négyes hatos és nyolcas kótya: a bennlevők négyen, hosszában 3–4 öltre, szélességben 1 1/2 öltre fűrt lyukakra állottak kezükben ütő botokkal; a künn levők túlóldalról dobták a lapdát, mit bottal elütöttek, s minden ütésre, ha a lapda a bot által érintve (cikk) volt, a két szemben levőnek összekellett a botját ütni. Ha ezalatt sikerült az elfogott lapdát a lábtól fedetlen hagyott lyukba tenni^a, vagy ütőskor kifogni: az a pár a mely oldalon ez történt (hatos), vagy mind a négy (nyolcas) künnálló lett, s a többiek léptek a lyukakra s vették át az ütő botokat [MvÉrt.21. — ^aA künnlávóknek].

Szk: szász ~. 1718: itt a hago alatt többekkel együtt Szasz kotját Jadszunk vala [Szentimre Cs; Hr 3/30].

kótyászó ? csapodár, csélcsp; nestatornic, fluşturatic; flatterhaft/sinnig. 1775: Kótyászó szerelmű szép Fátákat láttam [Barcsay Ábrahám verse: Révai Miklós, Két nagyságos elme 90-1 id. a NyÍrk IX,150 is].

kótyavetye árverés; licitatie; Versteigerung/schleudern. 1657: Vók az kótyavetyén igen szép lepedőt, hogy abból csináltassak^a [Kemön.43 — ^aInget]. 1687 k.: (Egy földet) Kótya Vetyén adtanak volt el [Kisgörgény MT; NMatr.110]. 1703: neis jelentse meg senkinek hogy ilyen valagatás vagi iragatas léssen, hogi az Hadnagjok megh otthon az Hazoknal el ne kezdgék az alatok valoi-val az alkuvást és Kottja vettjét [UszLt IX.77.69 gub.]. 1797: parantsolni méltoztatik az Dési Só Pajtának az hozzá tartozando Strása házzal edgyütt kótya-vetye által esendő el-adattatását [Désakna; DLt]. 1814: Timár Mihály cö kglm(ne)k a közönséges kótyavetye uttyán két égymas után következett esztendőkre ki adott szamos és Nádas vizének halászattya ideje ki tölt volna [Km; KmULev.3]. 1825: Marháit és Sertéseit egj részint el kotjáztatta, a mellynek pedig meg maradtak — azokat el hajtatta de hogy hány darabot adtanak el kótyavetyén és hány maradt fenn . . meg mondani nem tudom [Szentdemeter U; Told.]. 1847: Demeny György Ur . . . a Mai Napon Dob Szo mellett Kótya-vetyén a Többet Igerőnek é N: Enyed Varossaban és annak határában kün lévő minden fekvő Ős Javait örök arron el akarja adni [Ne; DobLev.V/1009.5/1].

Szk: ~re (fel)hány. 1644: az my louay s egieb szerzami voltak mind kotia vetiere hantak [Mv; MvLt 291.404b]. 1705: megtudtam vala, hogy az úrnak minden javait Teleki Mihály, Csáki László, Radvánszki és Vass György prédálták volna fel aki az java volt, a többi pedig felhányták kótyavetyére, melyeknek nagyobb részét a kolozsváriak vötték meg [WIN I,642] * ~re hanyatik. 1786: Minden portékai . . . kótyavetyére há-

nyatván azokbol ingrediált 79 r.for.10 kr. [MNY XXXVIII,208] * ~t hány. 1562: a nyereséget Szakmárban mind egy házba rakák, hogy ők jövendőben nagy gazdag kótyavetyét hányának [ETA I,18 BS]. 1653: Szilágyban hánytak igen gazdag kótyavetyét [ETA I, 70 NSz] * ~t hányat. 1662: Bőjthi István, egyik mezei kapitány . . . nagy sok prédával, főlovakkal, néhány török zászlókkal jött vala vissza . . . s annyi nyereséggel jártak vala, egynéhány napokon mind hányatná a kótyavetyét [SKr 183].

kótyavetyehányás kótyavetyélés; licitatie; Verschleudern. 1662: Az csaták pedig jőnek-mennek vala, s mindenkor nagy jó szerencsésen járnak vala, úgyhogy a kótyavetyehányás a táborban meg nem szűnnék [SKr 183].

kótyavetyéz kótyavetyél; a vinde la licitatie; verschleudern/steigern. 1691: a megirt megöletett nemes embereknek és másoknak micsoda javait prédáltatta el Mikes Pál vele való kuruczokat és az elpredált jókban, lábas és ezüst selyem marháknak micsoda részt vett és mikben participálódott s kik kótyavetyézték az elvitt nemeseknek javait ? [SzO VI,430 vk]. 1816: Gyárfás Pál erdői lántzát el záloglották volt . . . egykor kótya vetézni akarták [Sszgy; HSzjP Civis Császár Mojzes (45) gy.kat. vall.]. 1823–1830: nem volt holmimet hová tegyem-el kelletvén hát kótyavetyézni holmimet hitelbe [FogEK 185].

kótyavetyéztet (el)árvereztet; a dispune să fie vîndut la licitatie; versteigern/schleudern lassen. 1790: tulajdon régi Szekér ut helyünket kótyavetyéztetni kéri [Torda; KW]. 1823–1830: midőn Aprilisbe a' Kolégymbol ki jöttem, Könyveimet, 's Deáki Portékátskáimat kótyavetyéztettem [FogEK 185]. 1837: Kótyavetyéztetni nem lehetett [Várfva TA; Borb.].

kótyáz kótyajátékot játszik; a juca jocul numit „kótya”; „kótya”-Spiel spielen. 1841: A' kedves Bethlen Contesse gyakran látogat Kertünkbe, az estve is ott volt, 's Malom Luizzal jól tölté idejét, — mig én az alatt Hásongárd felé kótyáztam, és időztem [Kv; Pk 7].

kótyázás kótyajátszás; jucatul acestui joc numit „kótya”; „kótya”-Spielen. 1870 k./1914: Játékok: . . . kótyázás, kukkolás, lapdázás [MvÉrt.17]. — A játék leírását l. *kótya*² al.

kotyec ól; cotej; Stall, Steige. 1797: Egy Sertéseknek valo kottyetz H.fr.2 Dr 2 [CU IX]. 1800: Az Erdő alatt lévő két hitvány és vízzel meg tölt pásztori Hurubák és egy rossz ház melybe a Tehény pásztor a lakot Tkts Hatfaludi Péter Urnak, és egy rossz kotyétz [Szomordok K; BetLt 2]. 1806: Kottyetz rosszszatska, Kerittés pedig a telek körül iotska [Nagymon Sz; BálLt 68]. 1811: a' Bats háza mellet egy hitvány veszszöböl font kotesz [Spring AF; KvAkKt Mss hung.6].

Hn. 1617: Kotyecz kút [Désakna; SzD Mon. III, 247]. 1754: A Kotyetz kút felett [uo.; DRLt Szatsvai conscr.].

Szk: sertéshizlaló ~. 1801: Egy Sertes hizlalo kottyetz rako fákból Szalma fedél alatt [O.telek MT; TL].

kutyfol kutyvaszt; a gäti (färä pricepere); pan(t)schen, brauen. 1770: meg nem érdemlettem hogy a szakács nékem főzzen . . . hanem a konyha Léány és kocsiné azok kutyfoltak [Bikfva Hsz; HSzjP]. 1847: Trézsi megösmarkedett 'Sigmond Eleknével . . . sokat vannak együtt, kutyfolnak békőtteket [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

? **kotmány** ? ingovány; mlaştină, teren mlaştinos; Moor(boden) | ? mocsár; mocirlă; Sumpf. Hn. 1792: A Kátymány Oldala nevezetű helybe (sz)[Márkod MT; MMatr.4544]. — A hn talán a címszóul írt köznév alakváltozata; l. ennek alább köv. -s képzős származékát. A szóra l. EM L, 114–15; TESz.

kotmányos ingoványos; mlaştinos; moorig | mocsaras; mocirlos; sumpfig. 1776: Árviznek idején a' Szent Gerlitze, Madaras és Szent Háromság felé menő Embereknek Lovok sügyig járt a Kotmányos helyeken [Nyárádsztlészlő MT; Sár. Nic.Kováts (48) vall.] | Kotmányos helyeken az Lovaknak Sügyeit érte a Viz [uo.; i.h. Mich.Pap (56) vall.] | vagy négy Esztendőkbén voltanak olj nagy Árvizek hogy Lovalis alig lehetett jární kivált a kotmányos helyeken [Szentgerice MT; i.h. Emericus Gál (54) vall.] | Kotmányos Helyeken kivált a Lovas Emberekis két felé néztenek, hogy merre mennyenek [uo.; i.h. Gr.Zajzon (66) vall.].

kotyg 1. a cloncăni; glucken. Sz. 1828: mely Szép ha a' Tyuk 's a' Kakas jár már most a Csíke után . . . mindazáltal nálom a' Pislennék kell oda jónni a' hol az öreg kotyg [O.szilvás AF; Mk Rhédei Ádám leányához, Máriskóhoz].

2. ide-oda mozog, lötyög; a juca, a se mişca/clătina; herumschlendern. 1852: Ezen ablaknak tokja a' kő falba kotyg | A' kis ajtó rongált állapotba van alsó hevedere hibádzik, zárja kotyg [Km; KmULev.2].

3. locsog; a trăncăni; schwatzen. 1710 k.: hallgat az agyas politikus Bánfi, kotyogi te bolond teológus Bethlen Miklós [BÖn.953]. 1761: Míg mi ezeket eszerént beszélnek, az ökegyelme felesége szüntelen kotyogott közinkbe [RettE 128].

kotyogós szk-ban; în construcţi; in Wortkonstruktionen: ~ (ivő)üveg kortyogatos/locsogós üveg; sticlă/clondir care gîlgîie; Gurgelflasche. 1595: (Vett) 16 kuchiogos wueget f(ro) f-d 48 [Kv; Szám.6/XVI.102] 1625: Vrunck aztalára hozattam ket kotiogos Vuegetis [Kv; i.h.16/XXXV.72]. 1648: kotyogos wueghek valo reforma nro.2 [Komána F; UF I, 938]. 1685 e.: Kotyogos üveg Nro 1 [Gyf; MvRKLev.Urb.22] | Füles üveg kupa Nro 1 . . . Kotyogos ivo üveg Nro 1 [Borberek AF; i.h.4]. 1729: ött kotyogos övegekért . . . d 48 [Szentbenedek SzD; Ks 26.XIV.1] * *hosszú nyakú* ~ *üveg* hosszú nyakú kortyogatos üveg; butelie care gîlgîie; langhalsige Gurgelflasche. 1699: Hosszu njaku kotyogos Üveg felejteles Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * *hosszú szárú* ~ *üveg* 'ua.; idem' 1679: Boritalhoz való, hoszsuzu száru, kotyogos üvegh nro 6 | Borhoz való hoszsuzu szaru kotyogos üvegh . . . nro 8 | Hoszsuzu száru kotyogos üvegh nro 23 . . . Apro üvegh kosocska nro 4 [Üzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.17,35–6,105–6] * *rövid szárú* ~ *üveg* kurta

nyakú kortyogatos üveg; clondir care gîlgîie; kurzhalsige Gurgelflasche. 1680: Arany valosztáshoz valo öreg üvegh tőkök no. 3. Aprob szerű öreg tőkék is no.4 mas fel ejtelesni egy üveg fazek no 1 . Rövid szaru kotyogos Üvegek egy kosárba no.35 [A.porum-bák F; ÁLt Inv.23].

kotyogósság kótyagósság; ticneală, sminteală; Übergeschnapptheit. 1662: mihelyen a nagy hatalmas vezér kemény, parancsoló és fenyegető levele hozzájuk érkezék, a crapula, fejek szédelő kotyogóssága miatt csak azt sem tudhatnák, mit kellene cselekedniük [SKr 434].

kotyor 1. ' Hn. 1609/1687: á Közép lábban á Kotyorban (sz) [Marossztkirály MT; MMatr.321]. 1698: az Szász fű az Kotyor(nak) két része [Csekelaka AF]. 1710: Kotyor alatt (k.) kotyor alatt (szö) [M.décse SzD]. 1740: a Kotyorban (sz) [Gyerővásárhely K] | kotyorban egy darabocská kender Föld [Bálványosváralja SzD]. 1753: Az Kotyor Oldalan (sz) [uo.; JHb IV/12]. 1758: a Kotyorb(an) (sz) | [Selye MT]. 1770 k.: a Kotyron (sz). Kotyoron (sz). Kotyor megett (sz). a Mihályné koty(ra) (sz) [Vista K; KHn 271]. 1772: az Kotyor alatt (sz) [Sárosmagyarberkesz Szt; LLt]. 1779: A Kotyor Szájában (sz) [Marossztkirály MT]. 1816: Kotyorban. Kotyor patakának, s' a szent Imrei határnak szomszédságaiban (sz) [Andrásfa MT]. 1833: a Kotyorban járó út mellett [Csekelaka AF]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók. A vitatott jel-ű köznév kérdésére l. EM L, 114–6; TESz.

2. ' Szn. 1896: András Márton (Kotyor) [Vista K; Rak 70].

kotyorbeli a Kotyor nevű helybeli; din locul denumit Kotyor; im Ort namens Kotyor (liegend). 1823: A Kotyorbéli Allodialis erdő allyába lévő Gyümölcsös [Csekelaka AF; EHA].

kova kova/tűzkő; cremene; Feuerstein. 1704: Az áros emberektől, kalmároktól minden tűzhöz való alkalmatosságot elszedvén, tétessenek bizonyos helyre (s) ideig pecsét alá, úgymint: puskaport, kovát ércet s egyéb effélet [Kv; KvE 288 SzF]. 1756: Tűzkő Kovákra xr 06 | Bibulára, kovára, s tarka pappyrostra, két lakatra Rh.flor 2 xr 44 [TL.Teleki Ádám költségnaplója 63b, 87b]. 1761: Két Rezes Kapaju, kova s vésző nélkül való vadász Flinták, paraszt Puskasnak valok [Branyicska H; JHb XXXV/39.6]. 1823–1830: Dohány, tapló és kova 30 xr [FogE 259]. 1831: az Görényi Járásban . . . Görényben volt egy Boltos, a ki Kovákkal Pipákkal-Gyapattal Fejtővel, és holmi kartan portekákkal kereskedett [M.régen MT; TLt Közig.ir. Arkosi Toth Dániel szb kezével].

Hn. 1754: A Kova Kutban (sz) [Bh; KHn 16]. 1773: a Kova Dombnál (sz) [Gyalu K; EHA]. 1806: A Kova Réthe (k) [Kusaly Sz; EHA].

kovacs kavics; pietriş; Kiesel(stein) | macskakő; piatră de pavaj; Kopfstein. 1592/1593: az porond Ziget^a chiak tizta kouach es feoweny vala, few semmj rajta nem volt . . . barom delleo helj vala [Árpástó SzD; Ks. — "Dés és Szentbenedek határán a Kis-Szamosban lévő peres sziget] | az mostani porond zigten . . . ha kouacziot

cott volna, de ot fwuet Nem ehetet volna, hane(m) hogy egycczeris Mazzoris kezdte az viz az porondot hanny . . . vgy feouienesedek meg lassan [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1818: Hétí vásárra jövő szekerek általís gyűjtessék, és hozassék Kovats [Dés; DLt 319]. 1839: Azon bal parti láb mellé a mederben 8 1/2 ölni hoszu jászoly gátot fonatván, s közit kovatsal ki töltvén [Dés; DLt 717]. 1842: A' határszélnél elkezdett kövecselésre nézve az a' megjegyzésem, hogy alapnak igen apro kövecset hordanak . . . az a javallatom. hogy arasznyi vastagságban a' leg durvább kovacsot kell ho(r)dan(i) s ezt be lehet azután szinelni . . . aprobb kövecsel, hogy járható és tartós legyen [Mv; MvLev.2].

Hn. 1591: Kowach Malban egi Erdeó [Méra K; AggmL. A.53]. 1676: Kovács heveder neű patak [Toplica MT; EHA]. 1709: az kovac héggy mezűben [Futásfva Hsz; EHA]. 1728: a kovats Domb alatt [Mogyorós Hsz; SVJk]. 1783: Kovats mal oldala [Perecsen Sz; EHA].

kovács 1. fíerar; Schmied. 1582: Az kowachynak hogy eoreg zeget chynalt [Kv; Szám.3/V.18 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: 4 July Jöwe az fejedelem kowachya Myklos [Kv; i.h.3/XXII.10]. 1587: Santha kowachy az Lowat hogy meg patkolta Egy wy patko es egy O patkotal attam nekye f.-d.7 . . . Santha kowachy Esmeg Patkolt fel Esmeg (így!) 5 wy Patkokat tezen f.-d.48 [Kv; i.h.3/XXXIII.22]. 1592: Az owary Torombely kúthoz Chynaltattom egy wüdrét (!) az kadarnok es az kowachynok fiztettem f.-d.32 [Kv; i.h.5/XIV.223 Eppel Péter sp kezével]. 1609: az kouacznak malomhoz ualo Zolgalattiaert Marattunk adosse kez penzel f 11 [Kv; i.h.12b/IV.65]. 1677: A' Váradi Kovácsok ugy industriálkodgyanak, hogy a' Vár és Város az ő munkájok miat meg ne fogyatkozzék, mesterségszerint valo szolgáltatnyokban; alioquin magok lesznek okai Privilegiu-moknak meg-sértődésének [AC 248]. 1762: importál . . . A kavács hol Lakat Rft 10^a [Déva; Ks 76.IX.12. — ^aValószínűleg házbérfizetésre von. számadási tétel]. 1787: a fiam köszöni Lobeli gratiadt a kovátsnak Curája alá adta is hogy az első Lapatzkájába valo hibát orvosolja [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr.I.Bethlen Sámuel-hez]. 1816: Fogadtam meg Kovátsamnak . . . Siga Mi-nyát esztendeig [Kóród KK; Ks 72/53].

Szn. 1491: Jacob Kowatsch juratus [KvTokl.I.299]. 1530: Johanni Kowach [DomH 68]. 1548: Melchior Kowach . . . megistri fabri [KvTokl.II.10. — A kv-i kovács-céh kiváltságlev-ben]. 1556: Stephanus kowach [Lécfva Hsz; SzO III.312]. 1562: Koach Balas [Kv; Dica VII.13]. 1563: Koach balas [Kv; Szám.I/VII.76]. 1564: Emeric(us) koacz [Kv; i.h.1/X.34]. 1566 k.: Joannes Kwachs et Caspar Kowachs [Sárosmagyarberkesz Szt; Makkai, SzDPuszt.53]. 1567: Paulum Koach. Oswaldi koach. Georgius Koach. Helias Koach. Franciscus Koach. Thomam Koach. Anna Koach [Kv; Tjk III/1.9.49,51,59,69,93,101]. 1585: Hoz Gergeljne Kowaczi Katuss asszony [Dés; DLt 215-6]. 1589: Mathias kowaczi [Szentkirály U; UszT]. 1593 k.: Peter Kouachy. Kouachy Peter [i.h.]. 1594: Orsolia Kouach peterne [Kv; Tjk V/1.459]. 1600: Kowach Istwan [Kv; Tjk VI/1.456]. 1606: Kouacz mathe [Komolló Hsz; BLt]. 1619: Kouacz Barthalis de Z.Marton^a nb [BLt 3. — ^aSzentmárton Cs]. 1631: Kovacz György [Mv; MvLt 290. 58b]. 1643/1683: Koacz Gaspar [Csepögömacskás

K; SLt A.M.11]. 1644: Koacz Mihalne [Mv; MvLt 291.433a]. 1648: Koacz Miklos [M.lapád AF; BLt]. 1669: Giula Telken^a lako Koacz Marton nevű jobbagi [RLt 1. — ^aKK]. 1670: Koacz Thamas uzoni^a Nobilis. Koacz Miklos uzoni primipil(us) [BLt 7. — ^aHsz]. 1682: Elizabeta Koats [Kv; Tjk XIII/1.72]. 1690: Koacs Istvan. Kóats Gyergy [Kv; Dica 1690/VI.12]. 1691: Elisabeta Kovacs de Des [Dés; Jk]. 1705: Koats Marton [Szénavérő KK; Ks 70 Szám.51]. 1715: Koacz Janos [Bh; BfN]. 1728: Kovács György [Szenterzsébet U; Borb.II]. 1731: Kovats Maria Asszony [Lesnek H; Born. XXXIX.16]. 1759: Nyiresi Kovács János, Koacs György, Koács Mihály . . . Testvér hugokkal Koács Kátólval [Szásznýres SzD; Ks 25.III.32]. 1800: Kovács Mátyás gy.kat. [Kvh; HszJP]. 1815/1817: Kováts Gergely [Vágás U; Tsb 47 Conscr.190]. 1852: Kováts Kiso [Mákó K; Rak 32].

Hn. 1641: Kouacz telkebe (sz) [Oroszhegy U; EHA]. 1698: Kovácstava [Noszoly SzD; SzDMon.V.251]. 1719: az Kús Kovácsok völgyiben (sz) [Bonyha KK; EHA]. 1726: Kováts kuttya [Vajdasztván MT; EHA]. 1744: Kovács Szene (e) [M.dáce SzD; EHA]. 1753: Kovács kereszte oldaláb(an) (sz) [uo.; EHA]. 1759: Kováts foglára nevezetű hejb(en) [M.valkó K; KHN 104]. 1769: az Also Kováts vágása nevű helység [Bos MT; EHA]. 1775: A Kováts Patakanál (sz) Vicinussa fellyül egy ingoványos Szejkés árok [Okland U; Mk]. 1817: A Kováts foglalásánál (sz) [M.valkó K; KHN 106].

Szk: *cédulás* ~. 1681: Ferencz Márton, cédulás kovács [CsVh 102]. * *hámori* ~. 1680: Ferencz Márton két ökrét adat vala kapitány uramnak kiszabadulásáért, de tudom aszt, hogy hámori kovács vala [Vacsárcsi Cs; CsVh 85 Georgius Mezei de Vacsarcs (60) pp és Emericus Ferencz (62) vall.]. * *magyar* ~. 1625: vas Giörgj viszj vrünk magiar kowacziat haza nepevel Eökreö(n) Enyedigh f 1 d.25 [Kv; Szám.16/XXXIV.275]. * *műhelybeli* ~. 1756: mi csak szintén vasat veretünk száljában, és azon tál abból egy szegyet sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Mihelybeli kovátsok, és Czigányok készittik [Torockó; TLev.]. * *újkeresztény* ~ anabaptista kovács. 1657: Csinaltattam megh egy Abroncsot, az Uy keresztény kovacsál. fl.1./ 25. [Borberek AF; WassLt Perc.25]. * *vasmives* ~. 1752: fogatam meg Vasmives Kovácznak. Vidám Jakabat . . . Lész fizetése . . . 8 mariás egy Rüdeg Sertes . . . és mikor ben fog dolgozni az udvarban Dietim haram Czipo es keves azalék [Szentmargita SzD; Ks 11.18 CII]. * *verős* ~. 1700: determináltatik hogy valaki Verős Kovács akar lenni . . . A Mesterséget idején tanullya meg, es annak tudásáról a' Tzimbóraság vagy Birák előtt demonstrálljon [Torockó; TLev. 4b]. 1786: Thoroczkon a Vas miveles fundamentuma a Lakosaknak, mert az Nap szamos Embereket is az Verős kovátsak tartják [uo.; i.h. 4/13.20]. * *verős ~ rend.* 1780/1804: a' Verős Kovátsok . . . soha Verős Kovátságot nem folytatnak a' szegényebb Verős Kováts rendnek nagy praediciumára s kárára [uo.; i.h.9]. — Vö. a *cigánykovács* címszóval.

2. Jelzői haszn-ban; cu functie atributivă; in attributivem Gebrauch. 1811: egy Vista^a nevű Faluban lakó Kováts Czigány [ÁrÉ 37. — ^aK]. 1816: Meltoztasson . . . mind szolgálknak mind Kováts Czigányok(nak) a' Vas Discretioakat igerőket meg büntettetni [Torockó;

TLév.9/46]. 1818/1829: A kovács-cigánynak a munkáért^a 1 m. frt.20 kr. [Derzse SzD; ETF 107.30. — ^aA harangláb kovácsmunkájáért]. 1828: M Köblösön Résidáló Tekinteti Rettegő Sándor Ur requirála bennünket hogy... Dengelegről ide Származott Zángár János nevezetű mostan Désen rabaskado kovács Czigánnyáért egy kezes Levelet készitenénk [M.köblös SzD; RLt]. — L. még FogE 105.

3. utójelzőszerűen mesterségnévként kn v.vn + kn után; ca attribut plasat după prenume sau nume și prenume, indicind meseria cuiva; postattributiv als Berufsbezeichnung nach Vorname od. nach Zu- und Vorname. 1453: demeter kowach. Janus kowach. Mathe kowach. Fabyan kowach. [Kv; TT 1882.531–2, 535]. 1557: Amburuz koach. Warady lewryncz kowach [Kv; TanJk V/1.77.79]. 1560: Enyedi Lorincz kowach. Waradi Lorinc koach [Kv; Szám. 1/V.216]. 1561: Enyedi lörincz kowatsz. Waradi lörincz kowatz [Kv; i.h.1/IV.256–7]. 1563: Antal Koach [Kv; i.h.1/VII.76]. 1564: Janos Koachy [Kv; Szám.1/XII.11] | Kelemen koacz [Kv; i.h.1/X.13] | Kelemen Koatz [Kv; Dica X.13]. 1566: Imre koach. Josa koach [Kv; Szám.1/V.176]. 1582: Regeny Georg kowach [Kv; TJK IV/1.89]. 1585: Peter koaczhy [Kv; Szám.3/XXII.74] | Korondi Jakab Kowach [UzT]. 1589: Istuan Kouaczi [Szu; i.h.]. 1591: Jakab kowaczj [Malomfva U; i.h.] 1592: Sent Marthoni Mihaly kowaczj [i.h.]. 1600: Zenth kiraly Peter kovach [i.h.15/239]. 1602: Jakab falui^a mihaly kouacz nb [BCs. — ^aCs]. 1604: Dyafaly peter kouaczy pp [UzT 18/147]. 1614: Imre Kowach. Istuan Kowach pp. Peter Kouach. Kowach Tamas lib. [Oroszhegy U; BethU 130]. 1619: Gergely koacz es az Fia [Fele MT; LLT 64/3]. 1624: Balint Kovacz [Kvh; HSzjP]. 1631: Mihaly kovaczj [Mv; MvLt 290.241b]. 1644: Lang istuan koacs. mathe koacs [Kv; KovCJk I.3a]. 1646: Szekelj mihaly koacz [Kv; i.h.1.5a]. 1647: Farkas Georgi kouacz [Kv; i.h. 1.9b]. 1671: Matias koac fiai [Somlyó Sz; BfN]. 1672: Marton kovács Nyomorik [Udvarhely Sz; Born.6/24]. 1709 u./1770 k.: János Kovács [Ördögösfüzes SzD; SzConscr.190]. 1714: Csásvai János kovács [Mezőcsávás MT; MMatr.413]. 1759: Lörincz Kovács [Kvh; HSzjP]. 1794: Angyal Dávid Kovács [Kv; KovCLev.].

kovácscéh breasla fierarilor; Schmiedezunft. 1684: Dési (Se)res János ez nemes városnak hűt(ös ta)nácsa az kovács céhnek céhne<stere> [Dés; DFaz.10]. 1726: beszéllették azért lőtt volna az utrumban fel tett Német Kovács Lutheránussá; hogy hamarabb vegyék be az kovács Czéhbe [Ne; Ks 92]. 1740: A Nms Dési Kovács Czéhet a' Tktes Nms Tanács és Universitás, maga Privilegiumib(an), és approbált Articulusaib(an) manuteneálni nem denegálja [Dés; Jk 538b]. 1757: Gyarmati István Kovács nemes Dees városának hites senatora és az nemes kovács cének öreg céimestere [Dés; DFaz.20]. 1843: Nagy Antal, az egyesült kovács és kerekas céh főmestere [Dés; DLT 159].

kovácsféle un fel de fierar; Art Schmied. 1704: Ugyan most este csak hirtelen kezdé a földhöz verni magát az úr spanyol lova, akit is az ördögök nyargaltanak meg, kit is a Bethlen Sámuel uram német kovácsféle orvosla meg [WIN I,290].

kovácsfűvő kovácsfűjtató; foalele fierarului, foale de fierărie; Schmiedebalg. 1679: Kovacs fuvoja ... nro 1 [Uzdiszpéter K; TL.Bajomi János inv.4]. 1794: Egy nagy rozsz kovács fuvo... Egy nagy pörölj [Gyalakuta MT; TSb 17].

kovacshányás folyóvíz-hordta kavicssal és macskakővel borított terület; teren acoperit de pietriș și bolovani; mit vom Wasser angeschwemmten Kiesel und Kopfsteinen bedecktes Gelände. 1592/1593: az viz foliast^a két fele az a porond ziget zakasztotta, es azmiat két helien kellet által gazlanunk az vizet, de az az helj elejn nem vala olliian fwues, hanem kouachi es feoweny haniais vala [Szentmargita SzD; Ks. — ^aA Kis-Szamosét].

kovácsház atelierul fierarului, atelier de fierărie; Schmiedehaus. 1656: Ezen vad kért a kovacz haznal valo pataktol fogva körös körjűl el kezdven az reghi jstalog eleött valo filegoriaigh ... rako boronakbol allo palankfa kerites [UF II,143]. 1781: A Koronkai Udvarház, előtte lévő minden épületeivel ugy mint a' Csűrrel, Istállokkal, Major Házzal, Kovács Házzal, Pásztor Házzal, Akollal és Magazinummal... mennyen... Gróff Toldalagi István Ur eő Ngának [Mv; Told.20/2].

kovacschordás kavicschordás; căratul pietrișului; Kieselbeförderung. 1818: a' Kovats hordás a Vármegyében publikáltassék [Dés; DLT 319].

kovácsinas ucenic de fierar; Schmiedelehring. 1639: kerdezem azt az Kovacz Inast Janost hogy mikeppen volt az dologh, mint latta az Aszonial [Mv; MvLt 291.178b].

kovácskatona 1772: Bányai Györgynét egy kovács katonával egy ágyban voltak feküve egy más mellet látták Rátz András a Mészáros egy nálla lévő kovács katonával a mikor bé mentenek volna a házba^a [Dés; DLT 321.51a — ^aA fog. ilyen zavaros!].

kovacsκό kavics; pietriș; Kieselstein | macskakő; piatră de pavaj, bolovan; Kopfstein. 1591: Tornay Boldiszar hozat 4 Loan kowochy kowet az feredeo hazhoz^a f-d 38... Nagy Myhaly hozot 6 Loan kowatch keweot f-d 50 [Kv; Szám.5/I.87. — ^aA fürdő- és a sütökemence aljába rendszerint békasót (kvarc-macskakövet) raktak, mert ez jól áttüzesedett és tartotta a hőt]. 1592/1593: Vrunck Jobbagy^a hwteok vtan ezt vallak egy zayal zjűel, hogy az az porond ziget. soha az Tilalmas nem zjűel, mert az porond hanjas, az vizis keorwl follja vala, Jo delleo hely vala, Nem vala semmj few rajta, chiak kouacz kw feouenniel eozue volt ott [Bálványosváralja SzD; Ks. — ^aElőtte a nevek fels.]. 1594: Az kik kovacz keouet hoztanak Gialay feoldreol az feoreodeo hazhoz, azoknak fizettem Illen Renden^a [Kv; Szám.6/IV.88. — ^aKöv. a fels.]. 1595: Egy Egez hetig czjnalattam(m) az feredő haznal: Az kemenczeröl hordottak le az nagy örög kouacz követ ... 6 szeker Agyagat nyomtak ... vegtere ismeg fel hordottak és be raktak az Nagy örög ep kouaczköüeket 4 [Kv; i.h. 6/XVIIa.251 ifj.Heltai Gáspár sp kezével]. 1694: az Udvarház előtt, vagjon a' Konjhaház... ennek négy felől valo falai, egett s egettel(n) teglákbol és rész szerént Kovacskövekből is valók [Borbe-

rek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki kúria-leír.]. 1702: Hogy a' kemence földé le sülyedet volt, hozattam egy Szeker kovacs követ melyet a kemence földében raktak [Kv; KvRLt I.C.8:35]. 1764: keressen egy Varas békát és annak varja bé az száját veres selyemmel belé tévén elsőb(en) három kovats követ. ... En erre is mondék kérlek hagy békét ennek a Varáslásnak [Köröd KK; Ks 19/I.6]. 1805: Én ... Bornyumál alatt a Szamosbol Kovats Követ hányván ki, láttam, hogy a három rendbéli Béres ökörk ki-eresztve voltak [Kv; IB gr. Korda Anna ut.]. 1843: Kovats kövel hajigálta ... még én vettem ki kezéből egy nagy Kovatskövet [Dés; DLt az 1842. évi iratok közt].

Az 1592/1593, az 1764. és talán az 1843. évi adalék kivételével a többi kiigyezés a 'macskakő' jel-t igazolja.

kovácslegény calfă de fierar; Schmiedegeselle. 1573: Lazlo es gergel Kowach legények [Kv; TJK III/3.88]. 1583: Az kowach Legenys monda menny el bestie lelek kwrwa ne hiteltessenek te eretted es ugia(n) megh vele az sing vassal [Kv; TJK IV/1.156]. 1585: Ursula Istwan kowachne vallia, Ez leany igen zitta zemewnk eleót az my kowach legeniunket, De Azert veweók ezwnkbe hog', igen Iart zemeunk Nem lattara a' legény vtan [Kv; i.h.378]. 1637: az Kovacz legenis megh foga Istuan Deakot, sot az kapu között valthig huzak vonak egi mast [Mv; MvLt 291.119a]. 1652: Leorincz Palne ... fia Giabub(an)^a lakik kovats Legeny [Körösfő K; GyU 106. — ^aK]. 1796: Krisan János nevű Kováts Legényre ... fogja Ros Mária meg terhesittetesi [Déva; Ks 101].

Szk: ~nek felszabadittatik. 1859: Begidsan Kristof ... az ő inasi apro esztendejit Jámborul, és betsületesen ki töltötte, és Kováts legénynek felis Szabadittatott [Szöv; KovCLev.].

kovácsmajster kovácsmester; meşter fierar; Schmiedemeister. 1829: Silagyi György Kovats Majster [Mv; LLt]. 1832: Szálka János kováts majster [Dés; DLt 105]. 1848 k.: Fekete Ferentz Kovács Maiszter [Kv; Ujf.1].

kovácsmester meşter fierar; Schmiedemeister. 1649: Az kouacz Mesterek Adtak az Urunk konyhaiara Tiz töltő szenet ... f 1 d 80 | Az kouacz Mestereknek, Valamj Patko es Patko szegh Czjnalatasaert ... f 5 [Kv; Szám.26/VI.436-7]. 1849: Ezen fel rombolt Portékák el becsüloi név szerént voltak ezek ... Lörintzi János kováts mester^a [Héjasfva NK; CsZ. — ^aFels-ból kiemelve].

kovács-mesterember fierar; Schmiedemeister. 1779: Kováts Mátyás Civis és Kováts Mester Ember itten Szász Varost [BK]. 1812: itt F Rákoson^a tétetett ... a Kováts és Tsidmadia Mester emberekre nézt ezen határozás vagyis regulament [Falujk 71 Sebe János pap-not. kezével. — ^aU]. 1817: Kováts Miklos Kováts Mester ember [Százazajta Hsz; HSzjP]. 1821: Hováth Mihály hajadon Léánya Juliska. Kelemen Antal Ifju Legény Kováts Mester Emberral valo Házassági életre valo lépethésekre nézve két Regiusok ... előtt a' Coactoriol és Consensusrol a Léánya a Szüleikkel együt ki kérdezettek [Gyalu K; RAK 32]. 1838: Piri János Kováts mester ember Cziganj [Kvh; HSzjP].

Szk: újparaszt ~. 1791: laktam edig mint egy újparaszt kováts mester ember, már most Ketelenitettem a falutól egy házatskának valo helyet meg kérni [Széplak KK; SLt évr.] * verős ~. 1782: ez előtt Cír(citer) 30. Esztendőkkkel ... kezdetek a Bányási Mesterségről a Taxát meg kívánni, ugy terjedett el a Taxa fizetés minden Verős Kováts Mester emberre [Torockó; Thor.XX/5].

kovács-mesterlegény calfă de fierar; Schmiedegeselle. 1641: Hogy ha valamely Kowacz Mester legény awagy inas az Czéh kívül kontarkodnek minden mw szeret es eszkeozét Biro Vramnak és a Tanacznak erejeuel el vi-thessek [Kv; KovCLev.].

kovácsmesterség meserie de fierar, fierărie; Schmiedehandwerk. 1726: Sebe Márton ... Kovács Mesterségen lakik és azon Mesterséget tanulja [Szentmargita SzD; Ks 14.XXXVII.13].

kovácsmunka lucru/muncă de fierar; Schmiedearbeit. 1740: ha idegenek, Kovács munkát, Asót, kapát, kaszát, szekerczét, és fejszét hoznak bé eladni; annak rendes látó pénzét nyerhetik (így!) [Dés; Jk 538b]. 1829: Kádár, Kováts, és Szabo munkákra ... 's több egyéb költségekre, a' melyek az Háznál tétettek ment 81 Rf 46 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. 1854: Dolgoztam Kováts munkát ... tsináltam egy Sorok pántot és 4.Plat Szeget hozá fel Szegeztem 32 x [Dés; BetLt 3]. 1861: Jegyzés N.Ujfaludi (!) Ur számára kováts munkáról ... Kétt uj Rud szárnyát be kötöttem^a [Kv; Ujf.I.1. — ^aFolyt. a fels.].

kovácsműhely fierărie; Schmiede. 1632: Az jstallo uegeben uagion egy mostan eppittetett es boronabol rakott kouacz mwhely, egy szoba derekkal edgiwth [Fog.; UF I,177]. 1652: Az Lisztes ház mellett ... vagyon egy kovacs műhely [Görgény MT; Törzs]. 1680: vagyon az udvar közepin bikfa boronakból fel rova jo sendelyes hejázat allat egy kovács műhely kívül belől jo tapaszos vagyon egy hitvany paraszt aitoja [A.porumbák F; ÁLt Inv.26]. 1694: Az Kovacs mihelyben Pörölyis egy ... Sing szeg fejező, egy, Lyukasztó harom^a [Kóvár Szt; JHb Inv. — ^aFolyt. a fels.]. 1756: Az Kováts Mühelyben Vagion nagy kerek Asztal 2 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35.14]. 1777: Gróff Teleki Károly ... ő Nagysága ... a' Régiek mellé építettett Kováts Mühelyt (s.v.) arnyék széket, Granariumat, Tisztarto házat, Hinto szint [Dés; Ks 79.29]. 1812: A' Kováts Műhejbe. Egy patkolo Szék [Mv; MvLev. Szabadi József hagy.10]. 1827: A Falu is megengedé, hogy egy jo bátoraságos köből készített kováts mihelyt építsen [F.rákos U; Falujk 158]. 1852: a kováts mihely aitoja ros [Körvélyfája MT; LLt].

kovácsműszer kovácsszerszám; unealtă de fierar; Schmiedewerkzeug. 1625: Azert hitta(m) ele keggjelmetek elejbe az al perest uolt az en megh holt attjafjanak peter kouaczjnak kouacz mű szere ki talalmania uolt feleségeuel egjut talaltak az melj mwzer uerre osol Engemet ilnet mert en peter kouaczjal egi uolta(m) [Uoszt 73].

kovács-művelőház kovácsműhely; fierărie; Schmiede. 1656: az kovach miveleő hazra fordulvan az maga hazara nilik be az kovacz udvarara egi felszer vas sarkon panton forgo retezes retezfes vas kilinczes forditos ajto [UF II,160].

kovácsné 1. kovács felesége; soția fierarului; Frau des Schmieds. 1583: Balas kouachne penigh en hozzam harm kouachnet kwldeot ki hogy ha ezeket megh tagadnam tehat, Az eo vra az varasnak megh hit embere es engemet az Toronibol ki bochattatna [Kv; TJK IV/9.157a].

2. utójelzőszerűen mesterségnévként kn v. vn +kn után; ca atribut plasat după prenume sau după nume și prenume indicând meseria cuiva; postattributiv als Berufsbezeichnung nach Vorname od. nach Zu- und Vorname. 1453: Gerger kowachne [Kv; TT 1882.537]. 1564: Ferencz koacne [Kv; Szám.1/X.45]. 1565 k.: Gaspar Kowachne [Kv; i.h.1/VIII.185]. 1565: Ferencz Kowachné [Kv; i.h.1/X.126]. 1566: Caspar koachne. Ferencz kowachne [Kv; i.h.1/VIII.151, 1/X.216]. 1584: Orsolia Istwan kowachne [Kv; TJK IV/1.257]. 1589: Daniel kowacne Orsolyazzonj Deesi | Matias deakotis által hiwatta Gergel Cowachne | Fayo Annatul azt hallotta hagi Az Agyba fekyz volt Matyas deak Janos kowacne mellett Gergel kowacne hazaba [Dés; DLt 226]. 1591 k.: Istwan kowacz Istwan kowaczine Sophia azzonj. marta orozhegiek [UszT]. 1600: Az Telekfalui Byro panazt teott wolt az eskwtekn Lukach kowachnera walami kert feleol, az wraim megh zabaditottak Lukach kowachnet, hogy kertelhesse(n) [i.h. 15/211]. 1604: martonosban Kerezur Zekbe lako Jakab kouaczne Katalin [i.h. 18/21]. 1637: Nagy Balas kowacne Aszonio(m) [Mv; MvLt 291.118b]. 1735 u./1770 k.: Márton Kovátsné conferalt egy ezüst tányért [Szék SzD; SzConscr.173].

kovácsol a lucra fierul, a forja; schmieden. 1662: (A szombatosok) a várakba együvé is, másová is, százon-, másfélszázonkint jó gondviselés alatt küldöztetnének, úgy, hogy Váradon Székelyhídon, Jenőben, Déván, Fogarasban, Szamosújvárbán, Kővárbán vasakat^a is alig győznének kovácsolni nékiek [SKr 193. — ^aBilincseket].

kovácsoló szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ szerszám kovácsműszer/szerszám; unealtă de fierar; Schmiedewerkzeug. 1594: vittett Biro W.3. szerket Thordaig, Wrunk ő fge Kouaczi Taarszekereyt, minden Kouaczáló szerszamostol [Kv; Szám.6/III.17].

kovácsoló-ház hámor; forjerie; Hammer(werk). 1681: az kissebbik hámor, avagy kovácsoló házra és az vas forrasztó kohra és verőre, az vas futató kemenczére szolgáló s járó víznek gáttýábul más felől szintén úgy szolgál az víz, mintha ezeknek egy gáttýok volna s méltán edgynek is írhatni [CsVh 96].

kovácsolt forjat; geschmiedet. 1852: Egy Ágyra egy pár kovácsolt Sanér pántot tsináltam és felvertem 1 Rf 40 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Geng Adám lak.m. szám.].

kovacsos kavicsos; cu pietriș; kiesig, kiesbestreut. 1592/1593: porond hanjas es az orzaghe Rewe ott vala, es az derek viz feleol tizta kowachios vala [Beke^a; Ks. —

^aEltűnt település a Dés szomszédságában lévő Néma táján] | Zent Benedeki feold feleol hanta Az viz az porondot oda, mert azzal telek ollian fel mert az eleot kowachios vala | azt az peres porond zigaretet ... az viz hanta vala eozue, kouachios vala elejn, nem illien fwües | tudgia az Reti Malmon alol valo porondot hogy kouachios porond vala, es az viz keornywł follja vala [Décse SzD; Ks].

kovácsoskodott kovácsmesterséget folytatott; care a practicat meseria de fierar; Schmiedehandwerk ausgeübt/betrieben. 1816: Fogadtam meg Kovátsamnak ... Kelementelkén^a Kovátsaskadatt Siga Minyát esztendeig ... az Korodi Uvarhoz (!) [Kóród KK; Ks 72/53. — ^aMT].

kovácsság kovácsmesterség; fierărie, meserie de fierar; Schmiedehandwerk. 1680: Ferencz Péter kovácsággal az hámorra szolgált. Dioszegi Istvan az hámorra szolgált kovácsággal. Marta János az hámorra szolgált kovácsággal. Gergely János és az attya is kovácsággal szolgált, de kapitány uram szabadtotta ki két ökörért [Vacsárcsi Cs; CsVh 85 Nicolaus Márton de Vacsárcsi (36) pp vall.].

Szk: verős ~. 1780/1804: a' Verős Kovátsok ... soha Verős Kovátságot nem folytatnak a' szegénnyebb Verős Kováts rendnek nagy praejudiciumára s kárára [Törökó; TLev.9].

kovácsszén cārbune de forjă; EBkohle. 1596: Az templum zamara vettunk egi zeker kouach zenet p(er) f l d 20 [Kv; Szám.7/II.17]. 1600: az Torniot megh foldoztak ... az Toronihoz veottwnk egy Chetneky vasat d 12 Kowach zenet veottwnk d 60 [Kv; i.h.9/IX.32-3]. 1604: eztendeot által az harangozonak es Trombitasnak Toronyban valo vigiazasra giertiat tartoznak Venny, az harangozonak penigh holt awagi kowach Zenetis amenyre az Zwksegh kewannia [Kv; RDL 1.77]. 1637: uagyon mas kasamata forman epített hazacsykais ... benne sok kouacszy szen | Az kw gradicz alatt uagyon egy kws boltoczyka, kouacszy szen benne [UF I,397,399]. 1789: A' Fa tarto Repositorium(an) . Egy Deszka rekeszbe 15.Véka Kováts Szén Rf 1.xr 30 [Mv; ConscrAp. 1].

kovácsszénhordás cāratul cārbunelui de forjă; EBkohlenförderung. 1679: Kovács szén hordáshoz valo vessző kas nro 1 [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv.96].

kovácsszén-tartó helyecske kovácsszén-raktár/szín; depozit pentru cārbune de forjă; EBkohlenlager/scheune. 1694: va(gyo)n egy Kovacs mihely ... Ugyan ezen mihely mellet mindgiart az Garadics alat va(gyo)n egy meg romladozott ritkason megis Deszkasztatot Kovacs Szentarto helyecske is [Kóvár Szt; JHb Inv.].

? kovacsstalan Szn. 1602: Kovacsstalan^a Márton szabados. Kovacsstalan^b Imre szabados [Folyfva MT; SzO V,277-8. — ^aKövetkeztelen átíráson közlésben kétféle alakban? Ezt az alakot az OklSz is ?-lel közli].

koválygó 1. ténfergő; rătăcitor; umherstreifend/schlendernd. 1823-1830: megjártuk a várost, kerítéseit, erősségeit, az őrző katonák még prézentiroztak is nekünk puskáikkal, én pedig félni kezdettem, hogy azok

minket valamiféle tiszteknek gondolnak... de majd ha észre találják venni, hogy mi csak koválygók vagyunk, puska közé vesznek [FogE 178].

2. kóborló, csatangoló; hoinar; herumstreifend. 1823–1830: Pusztította a házat az is, hogy az apám, mint aki másnak kárt tenni kívánó ember nem volt, mindennek hitt, és minden koválygót magához befogadott [FogE 85].

kovályog 1. szédeleg; a se clătina pe picioare; taumeln. 1637: Borbely Lukacznét el üttette egy iffiu legeny ugü üttette tapottata hagi ugia(n) kovalioh vala az szegeny asszony [Mv; MvLt 290.50b]. 1821: ez a' káptya az Mikor a' Junok olyan nagy fő fájása van hogy szédül s nem lát belé ... kovályog mig el gyengül s el vesz [LLt].

2. kóborol, kószál; a hoinári; herumstreifen. 1708: az ide be valo hordasais^a ig(en) bajos ott a' Tajon kovályogva(n) gyakran a' Kuruczok ujjab kartolis felhűnk ha utb(an) Talállyák [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. — ^aA gabonáé].

3. csatangol; a umbla de colo-colo, a rătăci; herum-schlendern. 1774: Enis Erdő Pásztor lévén, 's Erdőkben kovályogván löttem egy egy Nyulat [Vécke U; LLt Vall.180]. 1784: Opre meg bolondult a Falukon szerte széjel Kovályog [Alamor AF; Mk IV/35 Onye Kimpán (50) jb vall.]. 1814: Egy bitang Okör Pünkösdtől fogva kovályag Határákan [DLt 883 nyomt. kl]. 1843: Varga Katalint láttam egyszer... Valami két esztendeje, hogy ezen helységbe jött. Azólta mind itt a környékben kovályog [VKp 83].

4. keringél; a se invirti; kreisen. 1780: az ő Nga Bivalos szekere pedig a Falu végén, magánosan maradván, ot koválygot [Karácsonfva MT; Told.4].

5. *fejében* ~ *vmi* fel-felöltlik/villan vmi; a-i veni in minte; einem fällt etw. ein/blitzt etw. auf. 1798: két Planumot jegyzek fel, mely régebbi fejembe kovályog. 1° Egy könnyűszerrel készülhető Magyar Szótár, — 2° és Egy Nemzetünk Méltóságához illendő módon készülhető M.Szótár [MNY XLVI,155–6 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

kovács kova/tűzköves; cu cremene; kieselhaltig. Szk: ~ *pisztoly*. 1842: Egy pár két csövű kovács pistoly [Dés; Újf.3 Újfalvi György hagy.].

Hn. 1717: A Kis Kovasban (sz) [Somkerék SzD; EHA]. 1745: Koás Patakban [Gelence Hsz; EHA]. 1773: A Nagj Kovásb(an) (sz) [Somkerék SzD; EHA].

kovács 1. plámádealá, plámadá; Sauerteig. 1729: a' sűtő házba(n)... Tekenő vakaro nro 1 Kovásznak valo borító nro 1 [Marossztygyörgy MT; Ks 23.XXIIb]. 1774: egy asszony kovászt vett elé, hogy kenyeret süssön s megszégvén, vér loccsant ki belőle s az kezéről el nem moshatta [RetE 328].

Szk: ~ *kérni*. 1816: hozzám jővén mint tő Szomszédjához Kovász kérni [Dés; DLt 99] * ~ *takarni való abrosz*. 1676: Adot Aszsz(onyon)k Eő Nga az Sütöknek kovász Takarni való Abroszt [UtI] * *mustáros* ~. 1852: kitsi Miklos... déiben rosszul lett nagy tűzbe volt... mustáros kovással, vizikátoral meg rakta a' Doctor hát a' 4 dik nap ki ütöt a' himlő [Kv; Pk 6] * *savanyú* ~. 1815: egy font savanyo Kovász [DLt 168 nyomt.kl].

2. *átv.* kb. vmit gerjesztő/előidéző esemény; ferment; Gärungsmittel (im übertragenen Sinne). 1710 k.: Ez az egynéhány tragoedia^a énvélem lőtt a 1. Januarii usque ad medium Maji anno 1703., praeludiumi és kovászai az 1704-bélinek [BÖn.937. — ^aGr. Bánffy György gubernátorral való összeütközésre von. megjegyzés]. 1809: az ezen Tartományban Sajto alá bocscátando Ujságok olly kitételekkel... készítettessenek mellyek magokban a mostani környülállások folyamatjával ellenkező vagy azokat sértegető képzeleteket ne foglaljanak... mellyek kedvetlen következeseknek lévén kovászai, olly panaszokra adjanak okot, mellyeket a mostani 'Statusnak ratioja éppen elkerülni megkívánja [UszLt Com-Gub. gub.1670].

3. indulat/düh; furie; Aufregung, Zorn. 1617: Az a régi kovász meg vagon az fejedelemben [TML V,614 Nalácsi István Teleki Mihályhoz]. 1663: az én gonosz akaróimban az az rossz kovász van [TML II,445 Teleki Mihály anyjához, teleki Jánosnéhoz].

kovácszatlan szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: *húsvéti* ~ *pogácsa* húsvéti kovásztalan lepény, *táj* pászka; pască; Matze. 1800: a Husvéti kovásztalan pogácsákat sütik a' Zidok (!) [Dés; DLt]. — A jel-re 1. MTsz.

kovácskeverő 1. *mn* szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *kalán* lingurá de amestecat plámadá; Säuerlöffel. 1717: Az Sütő ház... egy kovász keverő kalány [Abafája MT; JHbK XXXIV/20.6]. 1816: Ot kovász keverő kalán [Varsolc Sz; Born.IV.41].

II. *fn* kovászkeverő kanál; lingurá de amestecat plámadá; Säuerlöffel. 1728: Kovász keverő kettő [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petky Dávid inv.].

kovács-szűrő szita sită de structurat plámadá; Säuer-sieb. 1819: kisebb Fatyol szita kettő, ritka szita kettő, sűrűbb szita egy, kovász szűrő szita [Baca SzD; TSb 6].

kovácszakaró 1. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *bunda* a kovász leborítására szolgáló takaró; fájă de masă/cuvertură pentru plămădeală/aluat; Decke zum Abdecken des Sauerteigs. 1761: Kovász takaro bunda 1... Tészta takaro abrosz 1 [Szentmargita SzD; Ks 11.CII.16].

2. *fn-i* haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivischem Gebrauch: 'ua.; idem'. 1674: Egy Kóvás Takaro [UtI].

kovácszartó kovászos; pentru plămădeală; für Sauerteig. Szk: ~ *tekenőcske*. 1682: edgy kovász tartó kised iszkabas hasatt tekenocske [MNY XXXVIII,206]. 1733: egy kovász tarto tekenőcske [M.bikal K; KLev.].

kovácsvíz kovászos lé; apă de/pentru plămădit/plămădire; Sauerteigsaft/wasser. 1679: Uraim Czipojahoz valo uj szita nro 7. Köz Czipohoz valo, uj szita nro 13. Kovászvízhez valo szita nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.36].

kozák 1. cazac; Kosak. 1595: (Horwat Janos) Ziner Varalliara^a ment... az kozakok meglataaert, jart heted Napig oda [Kv; Szám.6/XVI.133. — ^aSzt]. 1599:

Hozzz istuann ... wallja egy kozak ... ereossen szitkozodik mind lengielul, magariul tereokul [Kv; TJK VI/1.385]. 1619: (A) lengyel király oly hadat bocsát az kozákokra, hogy teljességgel el akarja fogyni [BTN² 264]. 1653: A harcáról másfél száz kozák fogott volt a mezőség felé [ETA I,57 NSz]. 1657: Anno 1657 esztendőben... az kozákoknak és lengyeleknek kiütése miatt nagy budulás (!) lévén az országban [Kv; Kvé 176 LJ]. 1704: Turkulec nevű moldovai fi ... beszéllette, hogy a muszka 30000 kozákokat küldött a lengyel király mellé [WIN I,194].

Szn. 1598: Kozak Janos [UstT 12/8]. 1602: Kozak Georgine [Kv; TJK VI/1.630. 1603: St. Kozák pp [Bere MT; SzO V,254] | St.Kozák ppix [Mikháza MT; SzO V,256]. 1614: Kozak Andras jb [Szentlélek Cs; BethU 436] | Kozak Mihál jb [Barót Hsz; i.h.208] | Kozak Mate jb [Lécfa Hsz; i.h. 323] | Kozak Balasnak kis fiaj [Zabola Hsz; i.h.301]. 1729: Kozák Istvan [Körspatak U; Pf]. 1732: Kozák Mihály [Rogna SzD; Ks 40. XXVIIIc]. 1846: Kozák Máli [Kv; RKak 140].

Án. 1616: Kozák (agár) [EM XLIX,536 Teleki Mihály kancellár kutyaösszeírása]. 1674: Kozák (kutya) [i.h. ua.]. 1818: Kozák (csikó) [Lunka H; GyK gr. Gyulai Lajos ménese].

Hn. 1741: Ezén Toh farkán felyül immediate vagyon más Toh melyly mélyly Kozák Tavának hivattatik [M.fráta K; EHA].

Szk: ~ cigány. 1665: jövenek mi előnk(b)e) egy reszről ugia(n) maga Nemzetes Redaj Ferencz Uram... mas reszrol Egy kozak cigany ifiu legeny ki maga szabad io akarattibol, oda es köte magát Jobbaginak Eorökösen, fiurol fiura [Körspatak U; BLt 11] * ~ had. 1668: Azoknak succuráló kozák had látván, hogy az lengyel tábor érkeznek, holdlást mutattanak [TML IV, 361 Béli Pál Teleki Mihályhoz] * ~ hadnagy. 1598: B.V. eo keglme hagasabol attam keth kozak hadnaginak ket zazlo alya kozakal feottek üala be: Ebedre: ualoth^a [Kv; Szám.8/V.42. — ^aKöv. a részl.] * ~ hetman. 1653: Két czer volt száma a kozáknak Azokban is elegen vesztenek, mert a hetmánjok is, a nagy kozák hetmán öcsese ott vészett lövés miá a sánczban [ETA I,156 NSz]. 1657: Imé az hátrébb említett emberim, kiket Moldvából Chmelnicki kozák hetmánhoz küldöttem vala, elérkezének [KemÖn.307]. 1662: a kozák hetmány is mintegy negyvenezer kozáksággal. Krakko segítségére tartván, főképpen a kozákság, rettenetes égetést, pusztítást cselekszik vala [SKr 353] * ~ kapitány. 1662: Lesznicki Péter kozák kapitány, jeles jó bátorszívű férfiú, jó magyar is [SKr 611] * ~ sajka kozák folyami hadihajó. 1618: holnap indul meg 7 galya az Fekete-tengerre az kozákokra való vigyázásra, minthogy nem tagadhatni, hogy néha-néha itt az Fekete-tenger mellett lappanganak, falukot, városokot felvernek ... Immár vagyon két hete, hogy két rossz kozák sajkat hozának; én az rabját nem olvastam, mondják, hogy 30 kozák rabot fogtak el az két sajkával [BTN² 117].

2. kozák had; oaste de cazaci; Kosakenheer. 1653: Lupuj vajda Máté vajdára indul a kozákkal [ETA I,156 NSz] | Isten még az idővel is szolgáltatott az vajdának, nagy rettenetes záporosó, dörgés villám(l)ás volt, az esőt a szél mind az kozákra fűta, nem is lőhetett, mit kellett volna [RákCsLev. 459 II. Rákóczi György anyjához].

1658: Petko uram mondá ... hogy egy örmény jött volna, ki beszéltette, császárnak minden hadai kin vadnak, azt beszélnék, hogy kozákra akarna menni [TML I,115-6 Teleki Mihály a fej-hez]. 1672: Nálók úgy vagyon híre... hogy az kozák az lengyel mellé áll [TML VI,125 Nálácz István Teleki Mihályhoz].

kozákfej kozákfő; cap de cazac; Kosakenkopf. 1653: Még kozákfejeket is hozának egynéhányat kardokban, és a bíró háza előtt először „Jézust” kiáltanak, és ott lerakák a kozákfejeket, melyeket az utcza végén a sorompók tetejébe rakat a bíró^a [ETA I,57 NSz. — ^a1600-ra von. feljegyzés].

kozáknyereg sa cázaceasc; Kosak(en)sattel. 1581: hagyok. Egy fegyver derekat, egy kozák nyeret, egy magyar nyeret... az öcseimnek [SzO IV,76 Székely András végr.].

kozákpuska flintă cázacească; Kosak(en)flinte. 1678: Uzonbol^a vitte(ne)k el. . Egy pár arannyas tersenyi puskát nr.1... Két Muskétát Egy kozák puskát [BLt I — ^aHsz].

kozákság cázácime; Kosakentum. 1654: My üdeön Lupulj Vajda szamtalan kozakkal ieoue mathe Vajdara Ordít a kozaksagh Vgratja io louat siet Targalistryara [MNY XL,76]. 1657: Huttinnál volt csak az hetmán fizetett német, magyar s lengyel hadakkal, kozáksággal circiter ötvenezer néppel [KemÖn.81]. 1672: Az kozákság mind vissza hajlott az respublicához, kiket is mind privilegiáltak [TML VI,236 Nálácz István Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Mikor legjobban belékapunk vala^a, bėjövenek a tatár chám, moldvai, havasalföldi vajdák, kozákság Erdélybe, túl meg a fővezér Jenőt, Lugost, Karánsebest elvevé, Barcsai Ákóst fejedelemmé tevő, s elbomlánk [BÖN.552. — ^aA tanulásba Ne-en]. — L. még SKr 329,440.

kozákspaka şapcă cázacească; Kosak(en)mütze. 1823: Jár szederjes kozák Sapkában [DLt nyomt.kl].

kozákssüveg căciulă cázacească; Kosak(en)haube/kappe. 1686: az interessire^a vagy egy oroszlanys Taltert, vagy egy Kozak Süveget ad [Uzon Hsz; BLt. — ^aA szóban forgó pénzének]. 1691 k.: Az Fiam(na)k az Collegiumb(an) adtam Egy gyapot vaszo(n) kis kendő, kendeni való ... Egy ruha tarisnya. Egy uj kucsma. Egy uj zöld rokas kozák süveg [PatN 14b]. 1704: Nékem is itt a szegen állván egy nyusztos süvegem, a feleségemnek is egy nyusztos kozák süvege, mind megötte őket a moly [WIN I,232]. 1710: Az úrnak is fejiben levő nyusztos kozákssüvegét szintén kilövék a fejiből [CsH 295]. 1728: egy eget Saphiros reszkető tő Kozák süvegb(e) való [Nsz; Ks]. 1736: A nyaka körül kinek nyusztból, kinek nestből való galléra volt, azonban nagy nyaktakaró fátyola, kozák süvegek kinek nustos, kinek nestes [MetTr 344]. 1776: egy veres bársony nyusztos kozák Süveg [Hr].

kozbor szilvafajta; un soi de prune; Art Pflaume. 1727: Koz bor nevű szilva fák [BfN Gyulai csomó].

kozborzilva szilvafajta; un soi de prune; Art Pflaume. 1838–1845: kozborzilva: „eleinérő, aprószemű szilva néhelyt” románból „vett koldukuc”^a [MNYTK 107. — ^aBSz és KSz-ban].

kozmozgráfia cosmografie; Kosmographie. 1662: az hadi tanács s császár környű levő nagy gróf német urak s egyéb főrendek megnézvén az cosmográphiából avagy chorográphiából, országok fekvésiről íratott könyvek-ből a Tisza-Bodrog közinek, Patak s Tokaj hol fekszennek, azoknak situsát, így elmélkedtek vala^a [SKr 226. — ^aKöv. az elmélkedés].

kozmozgráfus cosmograf; Kosmograph. 1636: Amaz szent Cosmographus az Moyses Propheta el igazittya köztők a dolgot [ÖGr Aj.7].

kozsoók bőrös ködmön; cojoc; Pelzjacke/mantel. 1619: Tudom azt hogj Gwttéó Peter feyet kéöte Beczj imreh Vramnak ket rendbelj latorsagaert giapiaknak es kosoknak lopasaert [BLt 3 Debreczj Balas Z.Martonj^a (70) ppix vall. — ^aCs]. 1710: Tudgyuk hogj azon legény Pötsa László Uram egy fejjér kosokjában jár vala [Peselnek Hsz; HSzjP Clara Rapolti de Peselnek (30) ns vall.]. 1761: midőn egy Oláh Rákosi Andra Gligor nevezetű Jobbágy tüzi fát hozott volna városunkban szekeriről egy kosokja ellopottottván ... ezen Incusnal meg találta [Torda; TJkT V.37]. 1765: Varga György ... hátra felé kezdte menni, s azonnal Szabaszlai Uram néki mene, és edgyik a másikának a kozsokok melyit meg fogván öszve keveredének [Szépkényerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall.]. 1787: Egy fekete Bárány Bőr Bunda vagy kozsok férfinak valo Hf.2 Dr.4 [Mv; MvLev. Máté Mihály civis hagy.8]. 1802: Remete nevezetű Faluban Maxa Triff nevezetű Lakos Házán némelly esmeretlen, de Kurta uju Feketén prémezett Kosókjokba nézve Szeltsovaiaiknak... lenni gyianittatott Gonosztévők ki nyomoztatásokra nézve hathatos Rendelését meg tenni méltoztassék [Torda; TLt Közig.ir.1029 András Joseph püspöki uradalom prefektusának kérése a vm-i tisztséghez]. 1821: Kontza Jakab Poszto gunyában volt, de mind nadrágja, mind kosokja rongyos volt. [Zalán Hsz; HSzjP Német Sámuel (26) gy.kat. vall.]. 1828: Nemes János, kiis született Székely Udvarhelyt 35 esztendő visel egy piszkos kosokat [DLt 656 nyomt.kl].

Szn. 1679: Kosok Mihály nevű jobbágy [Mezőbánd MT; MbK].

Szk: farkasbőr ~. 1772: láttam... egy Farkas bőr kosokját [Hidvég Hsz; HSzjP] * oláh ~. 1804: Pozna Jonás szökött-el kurta fejjér oláh Kosokba, magyaros harisnyába, botskorba [DLt nyomt.kl].

k6 1. terméskő; piatră brută; Bruch/Rohstein | kő-szikla; stîncă; Fels. 1568: meg találtam uala .k. az kö-myues antal tolmaczauul .k. azt Jzene hogy cziaak uagassam meg az köuet azért en most meg uagatam az köuet [Buza SzD; BesztLt 74 Bornemyza Benedek Timar Gergely beszti-bíróhoz]. 1597: Adtam Krestelynek az 12 szeker kwnek az Megh haniaiatwl ... f 3 [Kv; Szám.7/XIV. 106 Masass Thamas sp kezével]. 1710 k.: nem volt soha olyan balgatag, barbarus pogány nemzetség ..., hogy ez meg ne légyen benne. Készebb

követ, fát, kigyót, békát imádni, mintsem magát Isten nélkül hagyni, akihez szükségében folyamodhassék [BÖn.427. — ^aAz istenhit]. 1726: Alkuttam ... husz öll kőnek, az monostori Határon való vetésért ... a flo:hg: 1 d: 70 [Kv; Ks 15.LIII.1.]. 1739: Mlgs Gróff Kornis Sigmond Urfi ... Requisitiojára, a' Rósa Hegj oldalából, megengettetik ő Ngának, hogj köveket hordathasson [Dés]. 1770: (A méta) ezen kö Csomorol bé jöven a' völgyben a' fojomig az hol egy sik körül le-szökik a' fojom [Gyertyános TA/Torockó; Bosla. Gr. Kontz rector vall.]. 1823: A Bagjosba régen szállót miveltek, de a sok sebes záporok miatt a termő föld le mosodván ma tsak a kő láttzik [Szépkényerüsztmárton SzD].

Hn. 1353: Item pertinentes ad possessionem deche vadunt sic a parte Castri Baluanus, Malunfekw^a Kapus et inde ad ... monticulum Beersch vocatum [M.déce SzD; MNY X, 236. — ^aA hn értelmezésére l. MNY XXXIV, 251–6, NyIr.200]. 1390: Gutinkw [Kapnikbánya (Szt) körny.; DocV 388] | castri Kwar^a [i.h. — ^aSzt] | unum magnum lapidem Medwekw nuncupatum [Kövár (Szt) tart.; i.h.389]. 1451: primo incipissent^a ... a quondam lapide Kekkew nuncupato [Szásztörpény (BN) körny.; TelO II.46. — ^aÉrtsd: a határjárás]. 1576: a gyortyan kew erdő [Jobbágyfva MT]. 1592: az Keo azo partnal [Fancsal U]. 1594: Kw warra mentem [Kv; Szám.6/VIII.30a]. 1601: Az hallo keő patakanak az felseő szelet ... Zekel Moses el foglalta vala [Uzst 18/104 Thomas Alberth de Giepes (32) lib.vall.]. 1624: Egy zel földet Keő mezeőben [Bálintfva MT]. 1632: Likas keo mezeobeli feöld [Szgy; BLt]. 1637/1760: Lukás köve [Egerbegy K]. 1663: Vagyon egy jo darab szőlőis Varhoz valo nagy kö felet [Gyula K]. 1687: Köszekeo nevű helyben (k) [Menaság Cs] | Solyom keő nevű helyben az erdőb(en) [O.gyerőmonostor K; WH]. 1692/1722 k.: Az Lo feresztőn alol, az kö haton (sz) [Magyaró MT]. 1695: fejer k6b(en) [Pálos NK]. 1696: az Lyukas könn kül (sz) [Sztotyor Hsz]. 1702: K6köböl Uca [Nej]. 1710/1793: A Lyukas könn kívül (sz) [Kilyén Hsz]. 1714: hegyes köben (sz) [Jakabfva Cs]. 1715: a Soljomkü nevű hely felet [Csákigörbő SzD]. 1718: Az nagj Kövön aloll az negjed Lábban (sz) [Szentmihály Cs; Borb.II]. 1728: Fejer kön felljel [Réty Hsz] | a lyukas kön kívül (sz) [Uzon Hsz]. 1734: a Völgyben a lyukas kövön belöl (sz) [Kilyén Hsz]. 1735: az Aranyos Vízén ... a' fejjér kö alatt uj malmat akarván erigálni [Sinfva TA]. 1740: A Kö Kosárban (sz) [Inaktelke K] | A Fejjér kö oldalán (sz). a Kö forráson. A Solyom köven (k) [M.gyerőmonostor K] | A Gerepse kutnál a kö szerben (sz) [Egrespatak Sz]. 1743: a' Kö verem egészen (e) [M.déce SzD]. 1745: A nyak Vágó könel valo Lábban (sz) [Boroskrakkó AF]. 1749: az Fejjér köben az árkok köz(t) [Pálos NK]. 1753: A' Kö Macskán (sz) [M.déce SzD]. 1754: Az irott könél (sz) [Gyula K] | Az Ko Torokb(an) (sz) [Erdőcsinád MT]. 1756: A' Fejer könél (sz) [Szentkirály Hsz]. 1757: A Könél (sz) [Nagyfülpös MT]. 1758: Az Ördög Kövin (sz) [M.kiskapus K]. 1766 e.: Közepso mezőben Köszer nevű helyben (sz) [Ozsdola Hsz]. 1766: Az erdön Szemes kö allat (k) [Szentkirály Cs]. 1768: A Kö alatt lévő Eszakban (sz) [Szentmária K] | Sós Köben (sz) [Gyula K]. 1771/1817: K6farka nevű helyben (e) [Kadicsfva U] | a' Veres Kö szöllő Gyepűje [Bözöd U]. 1773: A Kor-mos Könél (sz) [Remete Cs] | A Fejjér kö (sz) [Tekerőpa-

tak Cs] | Az fejrő kő Dombnál (sz) [Mezőveresegyháza SzD]. 1775: A Kővek között (sz) [Daróc K] | az Fejér kőnél (sz) [Aranyosrákos TA]. 1780: Kerek kőnél való erdeiben [Tarcsafva U; Pf]. 1782: A Szarka Kő alatt (k) [Szu]. 1790: Labantz kőnél (k) [Magyaró MT]. 1792: Vertse kő tetőn [Türe K; KHn 264]. 1796: Kő nevezetű helynél [Kisgörgény MT]. 1803: Szemes Kő alatt (k) [Szentkirály Cs] | Eleskő nevezetű Szálos Tseréfás Erdő [Mikháza MT]. 1805: a Matska kőü helyben Ket Nova Sessio [F. Jára TA]. 1807: a' Fejér kő alatt (k) [Mezőbánd MT] | a Farago Kőn feljűl [Szováta MT; Sár.]. 1810: A' Kő Hát nevű helyen (e). a' Vertse kőn (e) [Türe K]. 1814: A' Kő hátán (sz). A' Kő hát alatt (sz) [Pusztakamarás K]. 1815/1817: A nyerges Kőnél (sz) [Vágás U]. 1825: A fejrők megett a füvnyesben (sz). a Fejér kő Lokjann (sz) [Nagyomoha NK] | a Forgatsné kővinél (sz) [Kérő SzD]. 1840: a' Sollyom kő [Bikszád Hsz; MkG]. 1849: A Hardo kőbe (sz) [Kőbőlkút K]. 1860: Kecse kőn feljűl [Boroskrakkó AF]. 1861: Szőke kőve [Borosbenedek AF]. 1864: Tilalmas kűe [Kőrősfő K; KHn 67].

Szk: ~ *vágni*. 1785: Némába kő vágniis hajtának [Torockó; TLev.6/1.6b Transm.] * ~ *feszíteni való*. 1585: Egy was Rud keő feztény való [Kv; Szám.3/XIX.5]. 1600: veottwnk egy was rudat keo feztényi valot [Kv; i.h.9/IX.44] * ~ *fűrni való vasfűrő*. 1652: Kű furni való vas furo N. 1 [Görgény MT; Törzs] ~ ~ *hányini való vasrűd*. 1825: Egy kő hányini való vas rud [Dés; DLt 595] * ~ *hányatik kő fejteik*. 1876: Az iskolai épület alapjál mintegy 4 öl kő hányassék [M. bikal K; RAK 325] * *követ hány követ fejt*. 1590: Ezek eo magok hantak a keoweoth [Kv; Szám.4/XIV.3]. 1759/1772: mikor pengi rakni kezdettek az kövűnköt ... meg mondotuk, hogy a' Tiszteletes Baratok szamara hantuk azon köveket [Dés; DobLev.II/435.60-1 Fr. Telegdi alias Petzér (50) cigány jű vall.]. 1846: meg szűnés nélkülű hánygák a követ [Dés; DLt] * *követ hányat követ fejtet*. 1772: egy alkalmatossággal a' Silipről es Gátrol le fojjo vizeknek meg egezésén alol a' Kűkőllő fenekéből Pinczének való követ hányatván, magamis le vetkeztem [Sövényfűva KK; JHb LXVII.282]. * *követ szeg követ fejt*. 1581: Az keo Banya felől pengi A hona(n) az kowet hellie(n) zegny vegeztek hogy Biro vira(m) az kőmyweseket hywassa, es twdakozzek tollek es a mint lehet közölbe(n) zegessek á kowet [Kv; TanJk V/3.233]. 1594: Az keo zegeknek Crestelynek es Istűának, attam hogi az Tanachyhoz vdűarahoz keouet Zektenek, padiműntűmozni f l d 50 [Kv; Szám. 6/VIII.40a Caspar Semel sp kezével] * *követ szeget követ fejtet*. 1593: Az bekas patakj kw hidhoz zegetet biro uram keowet az kw zegokel Istwannah es Christielel ket nap egy napra ezeknek d 25 [Kv; i.h. 5/XXI. 25].

Sz: ~ *közé szorul*. 1661: Arrűl nem tehetűnk, ha Rédai uram ide nem jő: gondolja talám ő kegyelme, tágasabb a mező. Mi is azon búsulunk, kő közē szorultunk [TML II, 146 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] * *annyi az ezűst, mint a ~*. 1662: Bőség is oily volt az üdűben, hogy Jerusálemben az Szentlélek mondja: annyit volt az ezűst, mint a kő, mellynek semmi böcsi nem volt, egész meg Salamon élt [SKr 694] * *egy ~ a másikon meg nem hagytatván, avagy ha immár volt, erő-*

sítottett volna ugyanűgy meg [SKr 419] * *hacsak ~ nem volt a szive*. 1772: Mind ő^a, mint Bethlen Miklőg tanulhatták vagy megtudhatták Borosnyai uram prédikációjából, micsoda gyönyörűséges, szép religi^c hagytak el Meg is lehetett gondolkozni akárkinek is, ha csak kő nem volt a szive, a maga idvességkeresésének útjáról [RettE 281. — ^aBánfi Dienes kir. főlovászmester, több megye főispánja. Borosnyai (Lukács) Simon mv-i ref. pap. Mindketten katolizáltak] * *ha-kövek nem vagyunk* ... 1662: Nyomorgatásink és erőszakink számtalan és rettenetes voltak 7-edszer csak meggondolása is, kétélű hegyes tör módjára, ha kövek nem vagyunk, áltajjárhatja lelkűnket [SKr 714] * *mint a ~ halgat*. 1788: se fejt se feketét nem szollott; hanem mint a kő halgatott [Dés; DLt] * *olyan jó úszó, mint a ~*. 1710 k.: Isten irgalma volt, hogy erősebben nem ütköztűnk, mert úgy a portus kapujában sülyedtűnk volna el ... én legalább, mivel olyan jó úszó vagyok, mint a kő, odalettem volna [BÖn.589] * *(vki felé) fűjják a (mérges) követ*. 1672: Ide be Uram, fűjják az mérges követ, kinek megelőzésével ha késűnk, fűlő, megbánjuk [TML VI, 409 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1676: higye Kegyelmed, most oda Kegyelmetek felé fűjják az követ az emberek. Noha az igazakat megsegeti az Isten, de az Isten is azokat szokta őrzeni, kik magokat őrzik [TML VII, 280 Mikes Kelemen ua-hoz].

2. *lyukas ~ tűzhányó; vulcan; Vulkan*. 1653: Ha kérded itéletemet rolla, én arra azt mondom: hogy salétromot teremtet volt abba Isten a lyukas kőbe, és a gyűlt meg abban az időben, és a hánytá szélyel azt a kőhegyet, semmi nem egyéb annál [ETA I, 154 NSz].

3. *bécsi ~ bécsi állatvásár; turgul de vite din Viena; Wiener Viehmärkt*. 1591: Thordai Mihali vallia veott vala Moczi Albert ket cokreot az Tiza mellett ... De miert hogi ott el nem adhatta, az Beczy keore kellett vinnie. Kerys vala azon Moczi Albert hogi mennenek az Beczy keore, es ha ott el adhatna kez volna megfi fizetni neki [Kv; Tjk V/1.129]. — L. *bécsi kő* al. külön címszóként is.

4. *kődarab; bucata de piatră; ein Stück Stein*. 1572: Barra Kelemcon^a Ezt walla ott feon Megh zaydula az Nep wgj kezdenek hagigalny Az Monostorhoz tartozo keossegh, kewekel, Es Egeb hagito zeorzamokaly [Jákótelke K; KP. — ^aEz jűb]. 1591: Az keő hordasra a My keolt 2 zeker keowett att(am) f — d 80. Byro vram akarattyabol hordattam esmeg koett f — d 80 [Kv; Szám.5/1.98-9]. 1593: Hermani Georgy vallia: ... nekem nagi rakas kw(m) vala [Kv; Tjk V/1.393]. 1597: Az l erőse(n) hagigallia űala keőuekkel be [UszT 12/78]. 1637: Lata(m) ezis hogy Balyka Demeter Szaz Janost ige(n) űte hagitolagh egy köuel [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ualentinus Sutor (50) zs vall.]. 1730: egy kövel ugy meg hajitotta hogy a' kű a' fejn ketté tört [Türe K; Told.28]. 1747: kövel hajgaljak vala Biro Mihaj] Uramot meg is űtek a bucsat [Bereck Hsz; HszjP Gabor Antal Csiganj (79) vall.]. 1768: a Silipenn aloli láttatik állolványosnak lenni a viz, de ez a miatt vagy on, hogy a keresztűl, s meg által járo Szekerek ki mozgotván helyből a kovóket, gőbéje maradott a helynek [Abafája MT; Told.17a Huszár lev.].

Szk: ~ *hordani*. 1590: Keo hordani sarogliat vetűnk 4 ... d. 20 [Kv; Szám.4/XIV.9]. 1606: Az keo ne(m) volt

elegh, mynket keó hordani fogadának [UszT 20/322 Val. Thamas de Karachonfalua lib. vall.] * ~ *hozni*. 1569: k. az sokadalomkors könyorgötem uala ... uala my segiczeget kó hozny [Buza SzD; BesztLt 88 Borne-myza Benedek a beszti főbíróhoz] * ~ *vel agyonver* megkövez. 1625: Falabu Janosneis ... tutta az leania-nak kuruasagatt sokszor zitta az leaniat mondua(n). Te lustos hires kurua regen megh erdemletted volna te hogi keöuel vertek (<v>olna agio(n), vagi el vermeltek volna, vagi az vízbe vetettek volna [Mv; MvLt 290.32b]. 1643: A Fogaras földiek is azt mondák, hogy ök nem szakadtak el az oláh Vladikatól a mikor magokat a Nagyságod protectioja alá adák, mert öket az oláhok kövel vernék agyon [Lupaş, DoclStTrans. 219 Geleji Katona István a fej-hez] * ~ *vel agyonverettet* megkö-vezet. 1704: Ha kik elébbeni vétkes és káromkodo magok viselésének ezen parantsolatunk meg vetésével véget vetni nem akarnának, hanem abban meg általkod-nak, a Nemes Szék az ollyakat meg fogatván elsőb-ben meg veszsöztesse, másodsor páltzáztassa, har-madszori és utolsói büntetésekre kövel agyon veret-tesse [UszLt IX.77.79] * ~ *vel agyonverettetik* megkö-vezetetik. 1646: Lengyel Laszlo ... a' p(rae)dicallo szek-beol az szeonyeget el akarta lopni kezbe(en) kaptak; Azert az Sacrelegiumert azt kevannyak hogi keowel ve-rettessek agyon noha tüzet erdemlene [Kv; TJk VIII/4.81]. 1672: Egy captivust vadolnak az Directorok, azzal hogy ördögh lelküjével, ördögh adta lelküjével, eb adta, ördögh adtaval szidkozodott volna ... Jollehet juxta Edicta kövel verettetnek agyon, mindazaltal ex mi-sericordia megh paczázttatik erősse(n) pro exemplo alioru(m) [Kv; TJk XI/1.247] * ~ *követ ragad* hozzá. 1606: Swekj Kys Janos ... fia Kys Andras kouett ragada hozza(m) egj nehani uersen zidott bestie lelek kuruanak, ezen közel ioue hozam hogy usson [UszT 20/275] * ~ *hajigáló* ~ *hajítókő*. 1747: midőn én feles Tordai emberekkel az aranyas vizén kötendő gáton dol-goztattam volna, meg várva az Ik², hogi az Tordai em-berek ... Déli ebédre le telepedgje(ne)k ... vasvillak-kal, hajgalo kövekkel és tsépekkal minket inopiate inva-daltak [Torda; TJkT III.162. — "Szentmihályfa (TA) lakosai].

Sz. 1664: az uram parancsolata ellen mit cselekedhet-tem? hiszen maga is kegyelmed, akárki is, hittel köteles urának, fejedelmének parancsolatát fogadná meg. Tegyen törvényt azért Kegyelmed, réam vessen követ, ha én vétettem [TML III, 295 Boldvai Márton Teleki Mi-hályhoz].

5. építő/épületkő; piatră de construcție; Baustein. 1569: az Besztercze Wydekiek hoztanak keowet nyolcz hian Ezer zaz zekerral Jde wywarba wfelsege haza Epeo-letire [BesztLt 34]. 1571: Az Boltoknak Építessse feleol-ygh zoltak eo k. varosswl hogy semmy keppen Nem akaryak hogy fabol epichek Mert az veszendeo, hane(m) az varosnak elegh keowe Es Messe vagion, kybeol zabad-on meg epithetyk [Kv; TanJk V/3.49a]. 1633: az varba-li haz epitese feleol vgi alkuttanak megh hogi keobeol egy keozfalra epvlienek [Mv; MvLt 290.129b]. 1636: uagyon az Uduarhaz éppen keöbül rakattak mind also es felseö hazaj [Siménfva U; JHb Inv.]. 1679/1681: ha mit épít, ne kübül hanem fabul valo épületek legyenek [VhU 477 Thököly Imre ad.lev.]. 1688: Az Aszszony ... első háza alatt vagyon egy köből rakott Pincze, köből fel

rakott ket felöl valo Pincze gatorjaval edgyütt [Kozmás Cs; Eszt. Inv.4]. 1696: Faragatlan Darab Kú nő 70 [Bethlen SzD; BK]. 1730: Nemes Udvarház ... az Kap-sa hegy alatt küből építve [Szentlászló TA]. 1824: Az Épület ... Kövit, Meszit Füvennyit betsülték 103 Rforintokra 58 xra [Etéd U; Pf].

Szk: ~ *enyvezni*. 1592: Veottem Masfel fonth Ter-pentinat Borbely Georgyteol p(ro) d— d 60 fenyeo wyazt veottem p(ro) f — d 10 Chinalt Belolle Keo Eonywezny vallo zerzamot [Kv; Szám.5/XIV.47 Eppel Péter sp ke-zével] * ~ *faragni*. 1594: keö faragny Attam oh wassat chyakant chinaltanak belolle [Kv; i.h.6/VII.3] * *havasi* ~. 1850: Vagyon kétt négy szegű nagy kő, és mint egy 6 ölnyi havasi kő építéshez valo | vagyon az Udvaron egy havasi köből ki rakott jo kut [Gyéressztkirály TA; DE 5] * *iratos* ~ *feliratos* kő. 1656: ugyan ezen haz eleott va-gyon, 3 darab faragott iratos keö, kikett az felljeb megh irt bastiabol tempore restaurationis szedtek volt ki [Fog.; UF II, 105].

6. faragott ~ kőfaragó megmunkálta kő; piatră prelucrată/cioplită; behauener/Werkstein. 1574: Katalin Nagi peterne Azt vallia ... hogi az chwr ket fia rakwa volt teglawal, latot faragot keweket Mywbe valo keowe-ke [Kv; TJk III/3.339]. 1589/XVII. sz. *eleje*: Az mi nezi penigh az Faragot köueket, ugi mint: Aitot, ablakat, twzhelt, keményhez es minden epwlethez faragando akarmenemw, köueket ... az keömiues mester ugi von-nia fel, ugy tegie es helyhesztesse helliere, hogy eö szeren-cieibe leszen, ha törüik es kö kara, ha bekeuel helihezte-hetys, eö io szerenczie [Kv; KőmCArt.18–9]. 1591: va-lamy faragot kewet wiznek Deesre hoztattam zalmat hogy kezzykbe Rokyak [Kv; Szám.5/I.29]. 1652: Az Har-csa Fark Bástyára, vagyon egy bolt formán faragot kü-ből rakot kapu forma bē járo hely [Görgény MT; Törzs]. 1681: Ezen Erkélyben vagyon egi nagi vak ab-lak, faragot küből valo széles ülö helyevel. Ezen helyen születet Hunyadi Laszlo a mint mondgiák [Vh; VhU 535]. 1696: Faragot Kú harom Darab [Bethlen SzD; BK]. 1725: Nyillik ezen Kastélyre Napnyugot felől egy faragott kövekből Szivárván modgyára Szépen hajtott Kapu [Marossztkirály AF; MNy XXXIX, 384]. 1735: Egy viragos faragott kő [Királyhalmá NK; Ks 23.XXIIb]. 1849: Vagyon ezen szép ki terjedésű és nagy kertbe egy bámulásra méltó nagy terepēj, Tölgyfa, mely alatt vagynak faragott kövekből alkattat ülö helyek, asztalak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

7. határkő; piatră de hotar; Grenz/Markstein. 1594: Al ory^a Vinche Gaspar ... Herczegh Pal Jobbagya eszt monda Vrammal Vsezekedenek Vala Buda Ja-nos es Vayda Antal hatar veghez es akkorys asz Deesy Birak Jgasztak ell keoszottwk es aszok rakanak keowet is asz hatarba(n) [Dés; DLt 246. — "A várossal tőszom-szedos Alörből való]. 1714: azon Romaszakiaknái² zálig-ban (!) lévő határnak széli extendálodot ... Pojána ne-vű helyben lévő kövig [Algyógy H; BK ad nro 431 Bán Péter (43) jb vall. — "Romosz (H) lakosainál]. 1717: ahol egy fejer kő vagyon azoz az mi hatarunknak az je-gyei [Celná AF]. 1727: Ha valaki valakinek szánto földit el szántya és ... ha az határ követ ki hánnya valahány kő annyi forint birságban incurrál, az követ az Hütösök tegyék helyyre [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 36]. 1737: Kaszálló föld A Köves hágó alatt melyet egi nagy kő határoz meg [Dés; Jk 477a]. 1758: az Üver főn

Levő követ mutatá nekünk a Zallogos helynek határának Lenni [Ditró Cs; LLt] | egy ... követ határ jegynek ... tövénék [Szarhegy Cs; LLt 76/2.153]. 1762: az Köre Tetőn lévő Szántó Földnek végének ennek előtte az két helységbeli Lakosok meg édgyezett akarattyokból Cancellisták által métául tetetett Kő [Szentlászló TA]. 1778: az a Gerendi Miklos Uram Posteritási, és az Exponens Ur Rétyeket distingváló Kő [Nagylak AF; DobLev.III/508.1b].

Szk: ~ *ásatít/ásattatít*. 1756: meg nem egyezhetének rajta ... hogy hova ásatassák a' kő [Balavásár KK; Ks 17]. 1824: ki mentünk ... a hol Lá fátzá Iersi nevű helyen ... Métául egy nagy kő ásatott a Foldbe ... ki mutattuk, ki métáztuk [Nagyesküllő K; RLt 3 Kőkősi Orbok Elek szb kezével] * *követ ásat*. 1733: én örög ember levén nem járhattam, hanem mondam Tisztarto Uram-(na)k hogi ásonon követ oda a határba, mert ha én meg halok a Sem leszen akki meg mutassa a határt [Hévíz NK; JHbT] * *követ (fel)ás*. 1606: Azert mj az hol az Azzonj foldenek az hatarat tudok mj el Jarok es megis Jeczóthwk vgj hagiok hogi ha telekfala kj Jő es az hatarozott helyen haggya assanak köuet az hatarlasra [UszT 19/32]. 1733: a Tora menoben valo Földemnek nagy ut felől valo vegiben el hataroztak s követ is astanak [Uzon Hsz; BLt] | Ki járván azon említett Nemes Fejer vármegye Tisztei az említett Rétet követ egyet sem ástak fel, hanem az olt marton ... egj Füz fára keresztet vágtak, ugj hallom hogy mostis meg vadnak azon Füzfák, a kereszt vágásis tetzik rajtak [Hévíz NK; JHbT] * *keresztes* ~ keresztel megjelölt határkő. 1762: édgj Nagy kereszt Szürke kő [O-Torda; JHb XXXIV/1] * *krucás* ~ 'ua.' 1762: édgj Krutás Tölgyfa édgj Nagy Krutás Kő [O.léta TA; i.h.] * *metális* ~ határkő. 1770: az Nagy és Kis Rápolti öreg emberek az Specificalt helyen határ, és metalis köveket álitottak fel [Nagyrápolt H; JHb XXXI/17.9]. 1778: Hát itten az Aranyi határa Bánpataki határtól hon, mitsoda jegyek által distingválódik, metalis köveket s egyéb jegyeket mutasson ki a Tanu [H; JHb XXXI/51.5 vk].

8. malomkő; piatră de moară; Mühlstein. 1573: Josa Molnar Azt vallia hogi tawaly Niarba hogi Eo Molnar volna Az Espotaly Molnaba, Az telman Benedekne Zorgalmaztatia volt hogi egy Neged Bwziait meg hadna Eorleni, eo Mongia volt hogi ne(m) lehet mert vasot az keo [Kv; Tjk III/3.213]. 1578: az melj molmot megh veón az Poljani Veres eőreók arron az felső Toryaj Pető Paltol az ket molmot egy malom hazban czenialljak, noha mostan az molmok mind keőusteól vasastol Veres Istuane ... mikor azok az keouek es vasak el vasolodnak, mind az kettén eggiara(n)t epithik, es egjarrant vezik hasznat [Hsz; BálLt]. 1591: Az Malomban^a vagion keő wago chakany wy keók egy bokor [Kv; AggmLt A. 53. — ^aA Szamoson]. 1596: vettem Egi Bokor koet az Malomhoz f 8 d 75 [Kv; Szám.6/XXII.5]. 1602: az en eőrekegenre molmótis chinaltatott, mely malomra egy bokor keőuet witetett rea [UszT 16/3]. 1706: Vagyon az Görgeny Vizen két bokor kőből allo malom viz szerszama Silipe s kerekei roszzak ... kővei vasottak [Sóakna MT; Born. G.VII.4]. 1744: Borsóvában ... vagion Egi kővő feljül Csapo Patak malom. Uj kővek rajta [Cszs; Ks 65.44.13]. 1770: Az utrizált malmot itt helyben értem ... azután rendre építettek még hozzája még két kővőt [Ádámos KK; JHb

LXVII.128]. 1771: az Kundi és G. Varalyai Lakosoknak a Titt. Simenj András uram Malmában akkoris már meg volt volna azon szegődött kővők szegődve [Széplak KK; SLt évr. G. Sárdi (47) pastor eccl.un.vall.].

Szk: ~ *faragni*. 1764: Tsinaltattam Malom szamara kő jukasztani es farogni egy Tsakanyt [Esztény SzD; Told.29] * ~ *lyukasztani* → ~ *faragni* * ~ *emelő*. 1721: Molnar lab vagi kü emelő [BfN Gyalui cs. malomkellékek között] * ~ *emelő vasrud*. 1676: Vagion ... kő emelő vas rud egy^a [Fog.; UF II, 747. — ^aA malomban] * ~ *vágó csákány*. 1676: Vagion it lapos keő vago csakány három [uo.; i.h.] * *követ emelő kecske*. 1833: Van ... ezen Malomban ... egy követ emelő vas Karikás Ketske [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1850: vagyon egy követ emelő ketske egy vas karikával de ros [Gyéréssztkirály TA; DE 5 malomleír.] * *követ vág* malomkövet farag. 1747: en eleget forgottam a középső Malomba josival edgyütt, egynihanszor segittem a követ is vágni [Déva; Ks 101] * *egy (bokor) ~ re (épített/forgó)*. 1632: Ez hataron uagio(n) két Malo(m) egy egy keőre, melinek az edgikett ez fellíwl megh neuezett Bogrok es Zabadosok birnak az masik Opra Nemesse, es Opra Koztaje [Bessimbak F; UC 14/38.54]. 1685 e.: Vagyon az felső vár alatt egy kőre forgo malom [Borberek AF; MvRKLev.Urb.22]. 1694: Nyiresi Malom. Hajora van csinalva, nem regen csinaltak egy Kőre [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1711: Vagion rajta egy felyül csapo, az előtt két kőre mosta(n) pedig csak egy bokor kőre forgo lisztelő Malom [Bonyha KK]. 1715: Vagyon .. fellyül csapo egy kőre épített malom ... keő padgya jo kővei viseltessek [Szentlászló TA; JHbK III/5] * *egy kővön forgó*. 1674: Ez patakon vagyon negy malom, az kettei pusztá, az ketteje jok, egy egy kővön forgok [A.porumbák F; UF II, 641]. 1730: á Lengyel avagy Szőlő patakán egy kővön forgo boronából épített szalmával födetett malom [Szentlászló TA] * *három (bokor) ~ re (forgó/készített)*. 1650: az Iklodi hatar(ab)an az Jenei hatar közt ... három kőre Lisztelő malmot eppittem [Jenő SzD; THn 30]. 1660: Vagyon ezen Malom Haz Kentelki^a Hataron az Sajo Vize mellet oldalaval Delre, Jegh tartojaival Gattyával jól el készítve Harom Bokor kővekre, Barona fabol fel rova, mindenüt Sendelyes [BK. Kentelki inv.19. — ^aSzD]. 1662: a város alá nagy sok török, tatár hadak ütven, alsó hóstátját meggyújtván, a város kőfalától killyebb levő három kőre forgó egyik főmalmát is meggyújtván, felégeték [SKr 656]. 1777: Vagyon ezen Falu also Szellyiben a Maros vizen egy három kőre készített Malom [Meggyesfva MT] * *két (bokor) ~ re (épített/forgó/való)*. 1595: Miert penig hogi ez Jozagban zwksegos volt az Malom ... epiteotenenk wjolog egy molnot ket keőre [Kv; Szám.6/XI.19]. 1617: az Marosnak egy folio agan kett keőre valo molnot chynaltattam [Marossztkirály MT; BálLt 57]. 1681: vago(n) egy malom ... Ez ket bokor kőre forgo volna ha jól Curálnak [Hátszeg; VhU 148]. 1696: Borzasi Ton Ualo Fellyül Ket Kőre Forgo jo Keszulietuel [Bethlen SzD; BK]. 1727: Vagyon ... egy ujt, egészenen tölgyfából építettett, szalmás két kőre építettett, alol tsapo silipes Malom [Galgó Sz; JHbK XXVI/13.39] * *lisztelő* ~ alsó/fekvőkő, padkő. 1785: A Malomnak nevezetesebb Eszkőzei: A Felső és középső Lisztelő kővek Szenten uj

Csitsai kővek, az Felső alkő elhasadt, az also folyó kő is meg vásott nem vastagabb 4 ujnál [Szu; Ks 73/55]. 1817: vagyon az Ujj malom, Fejjül csapo 3 kerekkel a 3 pár Lisztelő Kővek közül ... az also pár vékonyatska [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz.8–9] * négy ~re forgó. 1662: a folyóvíz ... négy helyen való, hol három, hol négy köre forgó igen fő malmokat hajt [SKr 416] * nyolc ~re forgó. 1662: azon folyóvízen egy nyolc köre forgó, igen friss épületű nagy kőházú malom is vala [SKr 258. — "A Dija folyón]. — L. még az alsó-, felső- és folyókő címszót.

9. ércet tartalmazó kőzet; rocá metaliferá; erzhaltiges Gestein. 1568: ach Gerog' Jlyen walast twn hog' tw-gya ... dimientwl keowet wot eo nag' pinzen, mely do-log Ew nekiye wg' techyk wg' wagon 25 Eztendeye hog' birta dimien az Eoreksegot [Abrudbánya; Törzs]. 1620 k.: Maga Egiptusban semmiféle bányák nincsenek, hanem azmely köből aranyat csinálják, Habesből, azaz Abissinumból hozzák [BTN² 415]. 1638: most ollian szep kovet vagunk hogi mint az Ezüst ollian fenies de miert ninczen haszna Isten tudgia [Torockó; Thor.XVI/1 Erasmus Bartha (39) jb vall.] | Hallam az Torockzai Laszlo Ur(am) szabadossa, el vete (igyl) az Jobbagiokat, hogy Eiél az baniara mennienek es az hold vilagon követ hozzanak (uo.: i.h. Ant. Vermes alias Jakab (45) jb, civ.jur. vall.). 1681: Conventio servitorum ferrifodinae nostrae Csikiensis ... Két vas futatóknak egy hétre más fél forint ... Egy keő vágónak huszonkét szekeér köért tizenhárom forint [Szu; CsVh 109] | Vagyon itt vas Keő Bánya Egi; most itt váglyák az vas(na)k való követ [Vh; VhU 587]. 1719: a' kik találnak, ön, Ezüst, Arany, vagy rézz materiájú kőveket, ne mérésze-lyék, vagy verőkben, vagy kő lyukokban, imit-amot titkon olvasztani, vagy valahova Varosokra vinnj, mert ha ki tudodik minden kegyelem nélkül meg öletik [Torockó; TLev.8/3]. 1810: látván ... hogy az Vaskő igen meg Szűkült némelyek Két Magyar forintra egy Lo tereh vaskőnek az árrát fel vitték, az melyből az következett hogy minden Bányának, az leg rosszszabb métallumu Bányákonis az vaskőnek, egy egy Lo tereh kőnek az árra két Magyar forintra fel ment [uo.: i.h.9/44].

Szk: követ hajt? vaskövet bányász/fejt. 1638: Torocz-kaj Laszlo es Jstvan Uramek titkon haitottak az követ Torockzai Sigmond Uram hire nélkül [Torockó; Thor.XVI/1. J. Kelemen (40) jb vall.]. 1784: (A torockóiak) Egy Nap követ hajtának az ő Nga kohajab(an) kiki maga ereje szerint [uo.; TLev.4/9.14a] * aranyos ~ aranyat tartalmazó kőzet. 1757: az ilyen látható Aranyos kőveket minekutánna a' Bányákbold ... ki vágjuk, ki horgyuk; mosárokban meg törjük, s ahoz való választó teknőtskével ... ki választjuk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.] * fekete ónos ~ ólmot tartalmazó kőzet. 1637: az my Torotzko varosi Jobbagink, h(a)tarinkban, eleitől fogva az vas Banyat mivelsen, nem reghen ez eleőt való napokban, talaltanak valami fekete onas keőre is, á ki valamenny ezüsteotis tartana, es annak maghok fel szabadulasaval való miveleset sollicitaltak maghok(na)k, az my kegl(me)s urunktol fejedelmünkteől [Thor.I/26] * ma-terias ~ ércet tartalmazó kőzet. 1638: Tudom hogy Thoroszkaj Lazlo Ura(m) hirmelkül, az közönseges együve gyűjtöt materias kőből hajtatt maga számára

szememmel latta(m) hogy hajtottak az követ [Torockó; Thor.XVI/1 Paulus Cziupor (25) jb vall.] | nem lattam hogy senkyjs titko(n) Materias követ vagatot á vagy fu-tatot volna Ezüstöt [uo.; i.h. Fr.Ekktat^a (39) jb vall. — "Tollvétség Ekkart h.] * minerális ~ 'ua'. 1848: Egy rosz cseber Mineralis kővekkel hijuba [Szászkerked K; LLt Kovats M. gub-i írnok kezével] * ónos ~ ónt tartalmazó kőzet. 1637/1638: az my Thorotzko varosi Jobbagink, hatarinkba ... nem reghen ez eleott valo napokban, talaltanak valami onas keőreis, az ki valamenny ezüsteotis tartana Rakoci Gyeörgy ... azon ezüsteős on keőves banyanak miveleteteket reank bizta kegyelmessen [Torockósztygyörgy TA; Thor.XVI/1 a Thoroczkyak kötéslev.].

10. drágakő, ékkő; piatră prețioasă/nestemată; Schmuck/Edelstein | féldrágakő; piatră semiprețioasă; Halbedelstein. 1576: wagon egy gywrwbe walo keo ga-maho [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.4]. 1589: Tizedik gywreo harom keő benne, kettej rubint, harmadik Sma-ragd Niom 2 1/2 Araniat beoweon f:14 [Kv; KvLt Inv.1/2.33]. 1595: Harom pechjetes gjeoreok wagon mind keowesteol benne aur — p.20 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. 1630: valami Elegi belegi kw-leomb, kwleomb, fele kővek, vgl mint feyr teorkesek, Dupletok, Almadinok [Kv; RDL 1.147]. 1686: Egy nyakra való gallér, tizenket rubintos, gyemántos, gyön-gyös elegyes boglár rajta az kővekis felemások, negiven edgy öreg gyöngy rajta ... Edgy gyöngy láncz kilencz kőves arany boglár rajta, elegyes kövel s az gyöngyeis fe-le más [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. 1714: Török Bozdogan egészenen ezüst bágjokb(a) (!) foglaltatott, meg aranjozott ezüst virágokkal ékesített, és ennehanj alab való kövökkel ki rakott [AH 6]. 1789: Egy arany Gyűrű Topáz nevű Kővekkal rosa formára ki rakva. valens Rf 4. xr 30 | Egy Tompák petsét nyomo Gyűrű sima kő benne Rf 2 [Mv; ConscrAp.2]. 1795: az Arany gyűrűben levo kővek fényessége miatt szeme vila-ga tsillampazot az ember(ne)k [Ákosfva MT; Told.23]. 1839: Egy brilliantos gyűrű, melyből 6 kő hibázik [Kv; LLt].

Szk: csinált ~ műdrágakő, drágakő-utánzat. 1736: A szásznék az mellyeken mind olyan medály formát hoz-doztanak, az kit kesentyűnek hittak, az városi úr szász-néknak aranyból, drágakővekből való volt, az közönse-ges, kivált falusi szásznéknak, kinek ezüstből, kinek ön-ből, kinek pléhből, de mindenkinek volt, csinált kővek vagy csinált üvegek voltanak benne [MetTr 344] * fejer ~ vmilyen féldrágakő. 1576: wagon hath feyr keo Jgen Ala walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.3]. 1814: Három Fejer kővekből álló rozsa tők darabja 10 xr [Kv; Born.IV.41] * fekete ~ ? onix. 1657: Vagion niakra való fekete kalaris. 15.szem. fekete metzet keő kezdte [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1724: Őt őt szem jo féle gyöngyvel elegy fűzzett, fekete metzet kő közé Nyakra-való [LLt Fasc.116] * hamis (kontrafakt) ~. 1561: Senky eg' mesteris hamis aranyat: Es sarga rezet meg ne merezlyen aranyazni ... hamis Contract kout es me-rezlyen be foglalni Ha penig walamely mester hamis miet Metekek aran forintot venne hamis kout foglalna Be, az cehnek eg' gira ewstön maraddion [Kv; ÓCArt.] * jóféle ~ drágakő. 1772: a B. Czéh, Szokott kegyessége szerint a Remek tsinalásra szabadságot ada, nevezett szerint: égj plakkot jóféle kővekkal, égj arany

gyűrűt ugyan jo fele köre, és égi Szokott remek petetett [Kv; ŐCJk]. 1792: az Remek leszén egy jo féle kövekké készült Reszkető Tő es egy gyűrű [Kv; i.h.] * *közönséges* ~ féldrágakő. 1668: Vagyon egy ezüst Zomanczos forgo Toltok, melyb(en) vagyo(n) 3. közönséges kő [Mk Kapi György inv.14]. * *máramarosi* ~ máramarosi gyémánt. 1810: Aranyból való nagyobb ró'sa gyűrű. Máramarosi szép fejrő kövekké ki-rakva [DLT 368 nyomt.kl] * *meggyiszin* ~ ? rubin. 1668: Vagyon egy kis Arany függőczke, egy meczin, s egy Zöld kő benne, es 3. szem giöngy [Mk Kapi György inv. 10] * *orvosságos* ~. 1696: láttam edgy pár arany perczetis, orvosságos kövekké rakottat [Mv; BálLt] * *sárga (szabású)* ~ 1576: wagion ket Arany g'coreo Egykbe wagio(n) gamaho masykba walami Sargha zabassw keo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1681: Egy fekete, fejrő, zöld, kék zomanczos gyűrű sárga kő igen hasznos benne [WassLt] * *smaragd* ~ 1603: Egy bokor smaragdos kövel rákot Függőjet . . ki hazasitasakor velle adttak volt [M.fráta K; BálLt 93] * *színes* ~. 1770: az remek leszén . . égi arany gyűrű színes köre [Kv; ŐCJk] *veres* ~ ? rubin. 1560: Egy kalaris olvasso az Jegy zemek ezusth aranian benne . . Eg' weres kew Aranyazoth Ezwsthe folalth (!) [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. 1576: A boglarbays Beossegessen weres keowek wadnak | wagion ket ezeostes kes myndenyknek mereo ezeost A hywele A keseknekys A wege mereo ezeost, Az egyk hywelén wadnak weres keowek. A masikon wagion kek es weres [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.2]. 1667: az másik kapocs is öreg türkezes gyöngyös, sűrű türkezek rajta . . Harmadik az türkezes öreg kapocs, az tetein és az kerületin türkezek, az bakkapcson elől egy veres kő [Kv; KvE 202 LJ] * *zöld* ~ ? smaragd. 1576: Wagion három zeold keo Smaragd zabassw de my nem twgywk mychoda [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.3]. 1661: Egi zöld köuú kis giűrő meczet giemant az közepiben az zöld köuön felül [Ks 90 Kornis Gáspár lelt.]. 1688: Lora valo szerszám ezüst fonalas Majczos fele Agya szügyelője ritkas szelyes boglarral megh hánývá Zöld kövekis vadnak az fele Agya(n) lévő boglarokon [Beszt.; Ks Misc.27]. 1823: Egy filegrán munkájú ott darabb zöld kövekké ki rakott Medalion [Szentbenedek SzD; Ks 38.V Clenodia fam.).

Sz. 1840: Gábor . . Kedves jo fiu Olyan a' több ifjak közt, mint brilliánt a' tarka hamis kövek közt [Kv; Pk 7].

11. (vhány darabnyi) kőso; (cîteva bucáji de) sare gemá; (einige Stück) Stein/Bergsalz. 1600: Az kiraly Vchabely kemenche feneke chinaltatasaara kett keo soot Attam. Az O Varbelj Swteo haz szwksegere Atta(m) egy keowel [Kv; Szám.9/XIII.1 Damakos Máté isp.m. kezével]. 1606: Maradot nallam so negi Ezer eöt zaz három köuel | Százonkent attam el Sot nro 358 köuel szazat attam tizenket forinton [Kv; i.h. 12a/I.12-3]. 1625: So ket keowel varose [Kv; Szám.16/XXXIV.137]. 1710: söt is küldöt volt uram eo kegime husz követ [Kásonújfalú; BCs].

12. szobor/művészi faragvány kőanyaga; piatra unei statui/cioplituri; Steinmaterial eines Statuen/kunstvolen Schnitzwerkes. 1653: Itt immár gondolj valamit, ha istenes lélek lakik benned: miért érdemesebb a templomba, a Bethlen Gábor kőből kifaragott képe, hogy ott álljon emlékezetre, hogynem mint az Isten szentei képe?

[ETA I, 143 NSz]. 1681: 3.Erkély. Keő boltos, allyának nagyub része piros marvány kövel padimentomoztatott, boltozattyán kűből faragot függő Czimer vagyon [Vh; VhU 536]. 1690: keresztelő — kőben levő rez-tüstöcske [SzO VI, 424 Lakatos István csikkozmasi plébános bejegyzése a Domus historia I.5. lapján]. 1704: láttam a generál kápolnájában egy faragást köre, igen régi munkát, melyen Christus urunknak némely passiója le volt metszve [WIN I, 270]. 1709: Kezdettem az sír felett való monumentum csináltatásához . . . Mint hogy itt^a kő nem találattik, csináltattam tölgyfa talpra, vastag tölgyfa deszkából, egy koporsó-formát [SzZs 764. — ^aBezdédén (SzD)].

13. kőfaragvány/oszlop; pilastru de piatră; Steinmetzwerk/säule. 1761: Gr. Teleki Mihály úr Gyéresen midőn valami boltozatot vagyis oszlopot megmozgattatott volna a végre, hogy valami inscriptió követ beletétessen, vette észre egy deák, hogy nem jó ott állani [RettE 125]. 1823–1830: elindulván Iglauból, mintegy 200 ölnyre elértük a csehországi határt, melyet mutat egy háromlányi magasságú piramidális faragott kő [FogE 175].

14. sírkő; piatră funerară/de mormint; Grabstein. 1586: Ha ky penigh az Syraknak felybe keowet Akarnah tetetnj faragtatnj, Engedwe legie(n) [Kv; TanJk I/1.35].

15. kőlap/tábla; dală de piatră; Steinblatt/platte. 1558 k.: az elso 3 soth tord meg gienge porra es feliwł qş rea az wñq tieth es keuerd Jol ozue es az vtan ted egy síma kőre egy hideg pincheben | Rp. 1 l(i)b(rum) kenkueth es orold meg Jol egy kőuon [Nsz; MKsz 1896. 283-5]. 1593: vgian Ezen ouar szorosaban vallo padimentomozsasra kellett szajatt maga(m) szuksigire Hozott köuett oda Adnom ttunj Jllik padimonttom kouett melliett Ez folliamra felliułl Bollttozasara kellett az öregiben raknuk (!) az tbiouel az sorosatt padimonttomostattam Es Ipittettem meg [Kv; Szám.5/XXIV.6]. 1598: Azon kiwil az melj keouet az kis templumba valo temeteo bolt aitaiaira faragattunk abban eoreg karikat chinaltattunk kiwel az keouet mikor zwkseg fel emelhessek [Kv; i.h. 7/XVI.34]. 1711: az 4 szegletire lapos küre kel az oszlopotokat tenni, s arra az 4 oszlopra kel eppitteni [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1730: az nálunk való Jnas török, Antalkával haza jövének, s-mondák hogy az meg nevezett jószágon az Szebeni György Fiával edgyütt pénzt találtak volt, . . . az követ is mondák az Gyermekek hogy ök feszítették fel [Altörja Hsz; Borb.I].

16. aranypróba-kő; piatră pentru încercarea calității aurului; Goldprobe/prüfstein. 1558: Az komora ispannak az aranyat be viuen es az chementes kezeben aduan es be streheluen Illien Moddal, tudny ill(i)k Minden aranyakat meg p(ro)baluan az o mogiazerenth az kőuon [Nsz/Nagybánya; MKsz 1896. 300].

17. padimentum/padlókö; piatră pentru pardoseală; Fliesstein. 1585: A zobat hogy wyologh padimontomoztak keowet es teglät hordotanak fel, ket embernek attunk f 0 d. 16 [Kv; Szám.3/XIV.31]. 1597: Az padimontom keouel hogy meg nem ertw (!) veottwnk ferenchy Jstuantol egy rakas keouet f — d 75 [Kv; i.h.7/V.6]. 1656: Ezen haznak az allia deszkaval padimentomozott, az ablak felől pedig kobeől padimentomozott, az felső része boltasos [UF II,127]. 1725: A mi toábbá az Padimentomozni való kövek dolgát illeti . . . igen alkalma-

tosokat találhatni it a' szomszéd Falu határán [O.fenes K; Ks Mikola László lev.].

18. útburkolatkő; piatră de pavaj; Pflasterstein. 1823–1830: Frankfurtban^a postaszekérre vagy deliszánszra (Diligence) ültetm ... a postautakon mind csinált kőutak vagynak ... Mivel odakünn a hegyek is pflaszterezve lévén, 12 tallér büntetés alatt nem szabad a lejtőn kötött kerékkel ereszkedni, nehogy a kerék a kőveket felbontsa [FogE 253–4. — ^a1797-ben].

19. kapuja köve kerékvető-kő; apără-roate, bornă de protecție; Prell/Abweissstein. 1593: gywto Marthonnak fizettem hogy az waras Jstaloia kapuja kowet fel Czinalta f l [Kv; Szám.5/XXI.64].

20. kő-kútka; ghizd de piatră; Brunnenkranzstein. 1777: egy öreg régi Ember Csunya Vaszi Nevezetű, kiis a Nevezett kutra állván, ugy kopogatta Páltzájával a kútnak a' kővit mondván, ide jöjtek mert itt van a Határ kő [Resztoics SzD; JHbK LVIII.28].

21. daráló/sóórló-kő; piatra rișniței; Mahl/Salz-mühlstein. 1789: Só őrlésre való 2. darab kő Rf l [Mv; ConscrAp.6]. 1819: Egy Só őrlőnek a' Felső rész köve [Mv; MvLev.].

22. íróstészta-sütő ~ piatră pe care se coace prăjitura; Backstein für Kuchen mit Buttermilch. 1758: egy íros tészta Sütő kő [Nagylak AF; KGy].

Az ősember koráig visszanyúló *sütőkővön* való sütés magasabb társadalmi szinten való történeti jelentkezésének figyelemre méltó bizonyossága ez az adalék. L. erre Gunda Béla. A sütőkövek és ősi kenyérfélék: EthnCorp. 296 kk.

23. kő súly (mérték), kő-mérlegsúly; greutate (de cîntar) din piatră; Steingewicht. 1583: Az hal Arosokis csak Imillien amollia(n) Darab keowet tarthanak font gianant [Kv; TanJk V/3.273b]. 1699: az nyári ház alatt levő Pinczében ... Hitván Kompona kőveivel edjutt nro l [Fejér m.; LLt Gyulafi László inv.]. 1712 k.: Boldirvár Vajda én töllemis apasztatt el az mérésel fél nehézek aranyat, és olyan kővel mért az micsodás leg hamarebb az kezibe akadott [T; Törzs. Balog János (50) című vall.]. 1840: Vagyon ezen rongy raktárban egy compona fábol melyel a rongy méretettik ... Ezen Komponához tartoznak 7 darab kővek — melyek közül egyik 47. font nehezékű es ebbe vas fül vagyon eresztve a fülbe pedig vas karika a második kő 45 font nehezékű a 3dik kő 10 fontos ... és ezek mind kovats kővek a 2k kőven kívül [Km; KmULev. 2].

Szk: *aranymérték* ~. 1589: Egy Arany Mertek keow [Kv; KvLt Vegyes I/2.38] * *fontos* ~ egy fontnyi nehézségű kő súly. 1676: földben ázott kötéses fa oszlopan egy öreghe masa Ennek az másának vas karikás fontos kőveis meg vadnak egy öreghe hasanlo vas karikás másas kővével edgiutt [Fog.; UF II, 708] * *girás* ~. 1655: rá találánk az arany porra, vala egy Irháb(an), Serpenyőstől, es girás kővestől ... az por arany mint egy száz tizen egy vagy tizen két nehezék vala [Kv; CartTr II] * *mázsás* ~ → *fontos* ~.

24. megkövesedett fa; lemn petrificat; versteinert Baum. 1662: éger-, cser- és tölgyfa karókat és cőveket a víz fenekére olly sűrűséggel veretvén alá, hogy a cővek mindenütt egymást érnék ha continue szűntelenül vízben állhatna, úgy nem rothadna, sorvadna, hanem sokára a vízben úgy megkeménykednék, hogy majd ugyan kővé változni állíttatnék [SKr 296]. 1823–1830: Zwinger ... Ebben van^a a' Naturalien Kabinét

... Vagynak kővé változott naturálék, nevezetesen 1 1/2 singes diameterű kővé vált fatörzsök, mellette levő töredezett ágaival [FogE 184–5. — ^a1796 tájt Drezdában].

25. emberi/állati testben képződő kő; calcul, piatră (ce se formeaza în corpul omului/animalului); in menschlichem/tierischem Körper sich bildender/entstehender Stein. 1694: Cyprianus doctor egy nagy calculussal régen nyomorgó nyolcesztendő gyermekét az halálnak torkából megszabadíta megmetszven az alfele és szeméremteste közt való választ, egy fogóval az holyagából kivona egy nagy követ [Kv; KvE 234 VBGy]. 1704: ma volt igen nehezen az úr az arenában, és kővek is mentenek el tőle egynéhány [WIN I, 64]. 1724: Látom hogy Panna Kővér, de mi van benne, háj é vagi kő n(em) tudom [Szentkirály MT; BK. Simon György (44) jb vall.]. 1773: Balás Jánosnak edgy ökre meg rekedven edj hét mulva meg dögölt, melyet mikor meg Nyuztak volna, Kő találtatott a Madarába(n) [M.léta TA; JHb II.3].

26. jégeső; grindină; piatră; Hagel. 1598: Homler Janos ... wallia ... Harmadik zomzedgia wagiok az Borbeli Orban zeoleienek, minekeleotte az keo esse^a l ne(m) verte wala alkalmason megh atta minde(n) myet, de hogi az keo el were azuta(n) bizony igen rozóval mielte mostis púztaban al [Kv; TJK V/1. 169. — ^aMásik két szász tanú — Pitter Wogner es Paúl Homler — ugyanekor *Jegh eseo*-t emleget].

27. menny üto ~ mennykő, villám; fulger, trăsnet; Blitz. 1651: 18. July ütötte megh az meny üto kő Kis Kaytar fiat. az Szamosfalvi szőlők alatt, mind lovastol hogi menten meg holt [Kv; ACJK 87a]. 1653: Anno 1653. die ultima Februaris üttötte megh az megyessi torniot az meny üto kő [Kv; i.h. 87b].

28. szitk-ban; în blesteme; in Verwünschung: ~ *teremtet* mennykő-adta; trăsni-v-ar!; (Kreuz)Donnerwetter! XVIII. sz. *eleje*: jó nagj haragval mondvan kő Teremtete [Karatna Hsz; HSzJP Bodo Andrasne Illyes Kata (30) vall.].

29. 1882 k.: Te Ödön, azt hiszem, érted a kőbe, hogy nekem is nagy az én gyönyörűségem arra a hírre, melyet elkészített költői beszéled felől hozzám meneszteni elég derék voltál [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz].

30. 1728: Ebregey menny el kutya fia mert ihol jön amaz hév kő az Urát értvén inkább hiszem rajta [BfN Krasznai cs.].

◊ *Szm.* 1591: Martha Keo Mihalne [Kv; TJK V/1.124]. 1760: Kő Péterné, Székelly Anna Aszszony [Árpástó SzD; BK].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kőablak fereastră de piatră; steinernes Fenster. 1675: ezen pitvaron vago(n) egy nagy keő ablak [Dés; Borb.II].

Szk: *kikönyöklő* ~. 1652: Ezen Palotának kű ki könyöklő Ablaka [Görgény MT; Törzs].

kő-ablakfél kő-ablakbélés/keret; toc de fereastră din piatră; steinerner Fensterstock. 1735: vagion egy Konyha, Cserefa ajto felekkel, ennek az udvar felől valo oldalan, egy kis ablak, kő ablak felekkel [Ó-Torda; JHb XI/9.55].

kő-ablakkereszt crucea ferestreî făcută din piatră; steinerne Fensterkreuz. 1726: ezen oldal bótnek ... kő ablak keresztî jó, az ablakban, az ablak keresztin alól két lapas hasagatott vas benne [Ne; DobLev. I/124].

kő-ablakmellék kő-ablakkeret; toc de fereastră din piatră; steinerne Fensterrahmen. 1726: a' kő falnak a' Teteje mind körös környül rossz ... az utzára szolgáló három kő ablak mellyéki(ne)k edgiknekis Semmi keresztî nincsenek ... ezen ablak mellyékek, igen meg értelenedtek [Ne; DobLev. I/124].

Szk: *faragott* ~. 1656: Ezen hazon vagjon négi tablakbol allo ep üvegablak, melinek ki nito vas karikaja, egy forditoja, vas sarka pantia megh vagjon faragott keő ablak mellyekeben vas kapocsal foglalt, ablak tokjaival ramaival [Fog.; UF II, 127] * *keresztis* ~. 1656: az masik ablaknakis keresztis keő ablak mellyekej vadnak, kétt rendben [Fog.; i.h.134].

kő-ablakmellékkő ablakkeretkő; piatră pentru stîlp de fereastră; Fensterrahmenstein. 1656: Ez eleb megh irt ablakoknak, faragot keő ablak melljek kövej, 's keő keresztî megh vadnak [UF II, 136].

kőajtó usă de piatră; steinerne(r) Tür(stock). 1590: Aytomellicet wagh keo aytot az fokhazhoz vettünk Keomies Petertol p(ro) f. 5 [Kv; Szám.4/XIV.10]. 1592: myerthogy Vrunck eo Nga parancholattiabol, három faltis vagattak ky az eo Nga zallasa mellet valo hazakra erre penigh Keo Aytok, Zawarok es egjeb epittmeniek kellettnek [Kv; i.h. 5/XI. 11]. 1594: Az Toronyhoz vettem) egy Aytott Keomiuss Anttaltol f 5 ... Ezen keo Aitot hogi az Toromba fel Allotag (!) es hogi be Roktag (!) ... vettem Teglat [Kv; i.h. 6/VIII. 129 Casp. Semel sp kezével].

kő-ajtómellék kő-ajtófél; toc/cadru de usă din piatră; steinerne Türstock. 1595: chinaltatunk ... az templumba zegeniek ladaiahoz egy kolchiot, hogi az Retezfeot az keo Aito mellicke befúrta az lakatos, Attünk mind ezektol Lakatos Balintnak f -/32 [Kv; Szám.6/XIII. 34]. 1676: Ezen hazbol szolgal ezen rendben lévő hazoknak pitvarára egj pusztá keő ayto mellyék, melynek nyilo tablayais megh vagyon de sarkok pánt es egjeb pertinentiak nélkül [Fog.; UF II, 731]. 1675: az haznak keő ajto mellyekje ki dülölég h vago(n), egy favál tamasztották mégh [Dés; Borb. II]. 1726: A nagy házból, az oldal bót(b)a) bé járó, kő ajtó-mellic meg lehetős [Ne; DobLev. I/124].

Szk: *bolthajtásos* ~. 1652: Az belső, Tarházra menven job kére menven, faragot kü bot hajtásos ajto mellyike [Görgény MT; Törzs] * *faragott* ~. 1656: nilik az mellette valo süető hazra egy reghi bellett vas sarkos pantos retezes ajto ... melinek faragott keő ayto mellyeke küszöbjé pogonia [UF II, 114]. 1730: a palotára menő faragot szép keő ajto mellickek jök [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4. 4].

kőalap bază/fundament de piatră; Steingrund/boden. 1877: A régi fatemplom még dacol az idők viharával; a mult évben új harangláb épült kő-alapon [Györgyfa K; ETF 107. 12].

kőalj kő-kemencealj; postament de piatră al cuptorului; steinerne Ofenbank. 1676: Vagyon ebbenis belől tűzelő paraszt kályhás kemencze kő allaival (!) edgyütt [Fog.; UF II, 700].

kőállítás sírkő-állítás; ridicarea pietrei funerare; Grabsteinaufstellung. 1863: A' temetésre és kőállításra kívántato költséget reményelem a' ns ekklesia nem fogja tölem sajnálni [Kv; Végr.].

kő-árnyékóra kő-napóra; cadran solar din piatră; steinerne Sonnenuhr. 1745: Ezen kert ékeskedik középb(en) lévő kő Arnyék orával és külömb külömb féle virágos Táblákkal és gyümölsz fákka [Marossztkirály MT; Told. 18 Huszár lev.].

kő-aszalóház kő-aszalószín; uscător/cameră de uscare de piatră; steinerne Darrscheuer, steinerne Darrschuppen. 1821: A Kertben tsináltattam egy Kő Aszalo Házat hossza Circiter 5. öl széle pedig 30m [Celna AF; Ks 79. 10].

kőasztal masă de piatră; steinerne Tisch. 1593: Az plebanus hazanal egiet mast chinaltattam Az keo Asztal hogi le deolt úala ismegh helire chinaltattam 4 embernek a' ky fel segítete emelni, attam f — d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 131]. 1681: Vago(n) ... Groff ur(am) eő Nga számara egy Udvar ház ... Vagyon ezen színb(en), malom keőből valo keredeg kő asztal Nro 1 [Hátszeg; VhU 595. — Gr. Thököly Imre]. 1732: az ... nagy kő asztalnak Széljein tonka habos festékekkel csigázva vékony fa virágokkal mesterségesen csinált ráma van, lábaiis, hasonló festések [Köröd KK; Ks 12. 1]. 1846: (Adja) konyha beli két üstből az egyiket, az három kő asztalbol az egyiket [Kv; Végr.].

kőasztal-ráma kőasztal-keret; rama mesei de piatră; Steintischrahmen. 1737 k.: Egy kő Asztal Rama labasol [Brassó; ApLt Apor Péter ielt.].

kőbálvány kő-kapufél; stîlpul de piatră al porții; steinerne Torpfosten. 1595: Biro W. vetete kj az 1. Retez főt az köfal kapuiának Job kez felöl való (!) kő balványbol: És chjnalattata ő kme mas nagy retez főt hozza [Kv; Szám.6/XVIIa. 244 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

kőbánya 1. carieră de piatră; Steinbruch/grube. 1581: Az keo Banya felöl penig A honna(n) az kowet hellie(n) zegny vegeztek hogi Biro vra(m) az kőmyweseket hywassa, es twudakozzek tollek es a mint lehet kőzölbe(n) zeggesek á kowet [Kv; TanJk V/3. 238]. 1589/XVII. sz. eleje: Minden Heti beres legeny tartozzék az Kő bányab(an) az Vranak szükségere elegendő kőuet segitteni zegni [Kv; KőmCART. 7]. 1625: Kwideotte B.V. Az Brassaj keómies Janost hatod maghawal az Enjedi keő Baniaban [Kv; Szám.16/XXXIV. 202]. 1642: Tudom hogi ez megh neuzezt Nagj Keo Banya, Eőreőkeoseon az Nehay Vayda Martone uolt [Abrudbánya; Törzs]. 1652: Keőbanyabol valo jeővedelem semmi sincz mostan [Szászfenes K; GyU 122]. 1710 k.: menék Vadverembe hálni; másnap Enyedre ebédre és hálni az én hidas kőbányához [BÖn. 700], 1756 k.: Egész kő Bányá-

kan, vgy porond Bányakanis szabad helyen kiki 'a más Bányájától 3 ölnyre kezdessen ortat magának, vagy Bányát [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. 1827: A' Kőrös Székibe a' Kőbányán fellyül lévő tisztás (k) [Visa K; EHA].

Hn. 1675: Az Kőbányatető nevű helyben [Rákos Cs; CsVh 65]. 1685/XVIII. sz. v.: a kőbánya n. h. [Szamosztmiklós K; EHA]. 1699: Kő bánya bérczin (sz) [Egeres K; KHN 190]. 1740: a kő-bánya [Szamosfva K; EHA]. 1741: A Kőbánya nevű helyben [M. fráta K; EHA]. 1753: A' Margita felől való Plágán vagyon egy szőlő, melyet Kőbányának hívnak [M. decse SzD; EHA]. 1764: a Kő Bányánál [Szamosfva K; EHA]. 1779: A' Kő Bányánál föld [Vice SzD; EHA]. 1823: a' Kő bányánál (sz) [Keszű K; EHA]. 1825: A Kőbányánál (sz) [Kőrő SzD; EHA].

2. vaskő-bánya; minä de fier; Eisenerzgrube. 1677: Fodina lapidum metallicorum. Az dānfalvi határon találattik kő bánya, melynek colalasan ez az observatio: Valahol az bányászok az vas követ itélik, szabadoson hozza foghatnak és áshattják, az ásástól pedig az bányászoknak mind addig semmi fizetések, míg az vas követ el nem érik [CsVh 61]. 1681: az eő Kglme instantiajára megh engtettem három esztendeigh hogy usualhassa azon Gyalári vas kő banyáit vas követ sub his conditionibus: 1. Semmi nemű ki gondolható just, vagy praetensiot, annal inkab valami örökességet azon Gyalári Kő Banjához, soha semmi időben) magának ne vendicalljon, de azt csupan csak az en specialis jo akaratomnak lenni agnoscallja 3. Az Kő Banja(na)k vamjában az meddigh eő Kglme usualni fogja mind(en) esztendőben(n) külön külön husz husz masa vasat aszgon be Hunyadi szamtartom kezében [VhU 250].

kőbarlang peșteră/văgăună de piatră; Steinhöhle. 1753: találattak az Grohotiak az magok határokb(an) egy kő barlang(an) edgy sákat akibe sok edgyetmás volt [Grohot H; Ks 80. 40/5 Román Ávrám (46) jb vall.].

kőbástya bastion de piatră; steinerne Bastei. 1662: Az jenei főkapitányságba ... Belényes városában lakó kő-rőstarcsai Weér Györgyöt ... helyhezette vala^a. Ez várnak is külső palánkbástyáit kőbástyákra fundálta vala lövészszámmal, porral, golyóbissal, mindenféle szükséges matériákkal, eszközökkel eléggé muniálta vala [SKr 300. — ^a1. Rákóczi György]. 1681: Vajda Hunyad vára Délről való Szegelet kő bastyaja az külső Palank(na)k ... Nap keletről való negyedik kő bastyaja az Palank(na)k [Vh; VhU 502, 504].

kőbástyácska bastion mic de piatră; steinernes Basteichen. 1650: az Gradicz alatt leuó bolt tömlczel, es napniugat felol leuó reytek Teömlczel napniugat felol leuó kis keo Bastiáczkaual mind az ket contignatiot ... valasztá magának Folti Ferencz vram [Folt H; BK sub nro 117].

kőbéli 1. vaskőből kapott; din minereu de fier primit (la o împărțea); vom Eisenerz erhalten/bekommen. 1776: az maga kőbéli részinek árrát minden bérés^a ba tettek igya meg a' régi usus szerint a' társasággal vagy maga hasznára is fordithattya [Torockó; TLev. 7/5. — ^aBérben dolgozó bányamunkás].

2. ~ kaláka kőhordó kaláka; clacă pentru cărat pietre; kollektive/gemeinsame Arbeit bei Steinbeförderung. 1821: Mi Somkut pataki^a Lakosok Közönségesen adgyuk ezen Contractualis Levelünket, hogy e' folylo 1821dik Esztendőben Mlgos Groff Széki Teleki Imreh Ur eő Nságától meg alkudtuk az Jederi^b Dumbrávbéli pascuumot (és pitonkázást:) ezen Esztendőre olly formán: 1° Hogy minden 4 ökör után, a' mely ott fog járnai a Dumbrávába legeltetés végett adgyunk, egy Ekét, egy Kaszást, és egy Kő vagy Fabeli Klákát [TKhf. — ^{a-b}Szt].

kőblöcske vhány kicsinyke köbölnyi; de un anumit număr de găleți/cible; von einigen Kübelchen/Metzchen (viel). 1730: bizom Ngod gratiajában is vagy egy köblötske szalad iránt. Feleségem főzőn sert s kerjen fa hozó kalákát [Somlyó Cs; ApLt 4 So János deák Apor Péternéhez].

kőblös 1. mn 1. vhány köbölnyi úrtartalmú; cu o capacitate de un anumit număr de găleți/cible; mit/von Rauminhalt von einigen Kübeln/Metzen. 1623: Egi szuszek az hatulso haz fala mellett f. 1 ... Egi bik fabol chinalt szuzek 7 keobleos f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 121]. 1656: Malomház. ... Köblös fuka vamalo nro. 1 [UF II, 169]. 1699: edgy fenék nélkül valo hitván kas ... edgy füz vesszőből font hét köblös kas [Andrásfva U; LLt Inv. 115-6]. 1704: Ugyan ma készitének sok szekereket a Kispiacra és mindenikre egy-egy lisztes hordót, 8-9 köblösöket [WIN I, 236]. 1774: Deszka Szuszikok 8 Köblös [Hosszútelve AF; Kath.]. 1818: ami a külső, belső jószágot illeti, háromfelé oszljék. Ami a felkelőt illeti, Gegő György a fiának, Istvánnak adott két ökröt osztózas szerént, egy egészvágás fakó szekeret ... egy káposztáskád, két cseber ... egy 7 köblös szuszék [Jenőfva Cs; RSZF 245]. — L. kétköblösnyi al. a jegyzetet.

Szk: egy ~ mérő egy köbölnyi úrtartalmú mérőedény. 1838: A Ser és pálinka főző házhöz ... Invenáltattvan, ezekben transponáltatnak ... Seres hordok 120 Réz tsapos liu 3 ... 1 Köblös mérő vas abrontsos vas foganty(ús) [Kv; KmULev. 2].

2. vhány köbölnyi gabonával bevethető; de ... găleți (care se poate semăna cu un număr carecare de găleți); mit ... Kübeln/Metzen Getreide bebaubar. 1610-1718: a Köblösön kell érteni minden Buza, Rozs, Árpa, Tönköly, Alakor, Zab, Köles, Törökbuza, mezőre vettetett egy köbölnyi Gabonaföldet [Kolosváry-Ovári I, 45 Msz-i const.]. 1749: egy nagy darab Szántó földet Trauzner Ferentz birta, de most ki birja és hány köblös nem tudom [Torda; DobLev. I/236]. — K. kétköblös al. a jegyzetet.

Szk: egy ~. 1797: által adá ... azon köblös Szántó földet [Ne; DobLev. IV/785]. 1854: A Feleségem osztály Levelebe irodik egy köblös Föld a' Felső Határba [Uzon Hsz; Kp V. 398 Kispál György kezével] * harmadfél ~. 1743: Pap szegiben egy harmadfél köblös szántó föld [Enlaka U] * hetven ~. 1846: jo moddal bé kerített helyen vagyon minden esztendőben használható szántó föld egy Tagba 70. Hetven köblös főőrű a' nagy vékával [Monó Sz] * húsz ~. 1730: Földie lésznek 20 // köblösek [Mihálcfa AF; LLt Fasc. 127] * kilenc ~. 1771: a' Réteni út mellett a' Keresztnél lévő 9 köblös földre [Nagyomha NK] * másfél ~. 1654: az Sz. Jakab

retin mas fel keobles feold [Kv; RDL I. 142] * *négy* ~. 1608: Az Hideg kuton Jnnet, az Kayantay Vtht mellet Negy keobleos feold [Kv; RDL I. 83] * *nyolc* ~. 1611: vagion egy niolcz keobleos feold [Kv; RDL I. 88]. 1715: attunk .. az Nagy mortnál háram darabocska földöt az három fold 8 köblös | csereltünk ... egy 8 kobolos (!) földöt [Nagylak AF; DobLev. I/89] * *öreg* ~. 1713: három eöreg köblös szántó föld [Kv; Pk 3]. 1734: három eoreg köblös szántó föld [Kv; Pk 3] * *öt* ~. 1654: Sido mellet egy fel jaro feold 5. Kobles [Kv; RDL I. 142]. 1717: Az Majorsagh földek így oszlanak eo kglmek között Kis Saroson ... az Pintze helyb(en) juta husz köbelle valo, az Szölös tetön eot köblös [Kük.; DobLev.V/108] * *tíz* ~. 1665: vagyon oda hátra az Györgyfalvi út mellett ... tíz köblös földem [Kv; Kve 199 LJ] * *tizenkét* ~. 1772: a' Tizenkét köblösnek^a Bötöin vicinussa Délről a' Pásintos utt [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158. — ^aFöldnek] * *tizennyolc* ~. 1774: 'a Nyomásban fogtanak fel egy 18. köblös szántó földet [Szentdemeter U; LLt Vall. 115]. — Vö. a *három-, hat-, hét- és kétköblös* címszóval.

II. *fn* 1. vány köbölnyi gabonával bevethető szántó-föld; parcella care se poate semăna cu un anumit număr de găleji de cereale; mit einigen Kübeln/Metzen Getreide bebaubares Ackerfeld. 1832: Mánto Miklos ... A Völgyre menőbe lévő egy köblöst ... el adta még mikor belé Szállott a mostani lak Jozságába [Márkosfva Hsz; EMLI].

2. vány köbölnyi gabonával bevethető nagyság (szántóföld); suprafață (de teren arabii) care se poate semăna cu un anumit număr de găleji de cereale; mit einigen Kübeln/Metzen Getreide bebaubare (Ackerfeld)-Fläche. 1734: (A jö-oknak) Földeiket az urfi eö N(agy)-s(a)ga számára Coláják vicinussit es köblösit Fel nem tnyák adni az emberek mivel az Tisztarto sok más Földdekkal öszve szántogatatot [Bogát NK; JHbB Fasc. D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.].

◇ *Szn.* 1638: Köblös Ilona [Mv; MvLt 291. 142a–3b átírásban!]. 1641: Keöbleös Pila [Mv; i.h. 306b]. 1644: Keobleös Martha [Mv; i.h. 428a]. 1724: Jdösb Köblös Janos azon Nemes Fejer vár(me)gyén(e)k hitess Assessora mpria [DobLev. I/107]. 1725: Idösbik Köbles János Ur(am) [Ne; Incz. VIII. 23a]. 1748: Fugitivus ex Zágor^a Köblös Bálint [Told. 79. — ^aKK]. 1788: Köblös László [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. 1833: Köblös László (54) jö [Marosgombás AF/Ne; DobLev. V/1201].

◇ *Hn.* 1670 e./1687 k.: A' Köblös tetön (sz) [Panit MT; MMatr. 343]. 1687: A Köblös arkara jaro labban. a Köblös patakara jaró foldek lábján (sz) [Désfva KK]. 1699: Köblös Kutnál (sz) [Petek U]. 1709: Köblös ájban (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1729: Az Köblös kutnál (sz) [Szászcsev KK]. 1732: Az Köblös Áj Völgyben a bik alatt (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1781: Köblös verőfényiben (sz) [Szentábrahám U]. 1823: a' Köblösbe (sz) [Désfva KK]. 1825: A Köblös kutnál (k) [Petek U]. 1837: Köblösbe (sz) [Szentábrahám U].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

köblösnyi vány köbölnyi gabonával bevethető; care se poate semăna cu un anumit număr de găleji de cereale; mit einigen Kübeln/Metzen Getreide bebaubar. 1841: A Kaszága nevű helyen lévő három köblösnyi helynek Erdőből lett ki irtását s annak egy részinek hasz-

nalhatová tételét betsülték 40 Rhfrtra [Középlak K; EHA].

köblözés vány köbölnyi gabonával bevethető nagyság megállapítása; stabilirea suprafeței/mărimii unui teren arabil și indicarea acesteia prin numărul de găleji de cereale cit între în ea la semănat; Feststellung der Größe/Oberfläche, die mit einer bestimmten Zahl von Metzen od. Kübeln ein/besäbar ist. 1782: A menyí számu földek, kaszálo helyek voltak mindenik fordulóban, azokat mind describáltam capacitatassával edgyütt, az előbbeni Inquisitióban köblözeseit vicinitassait nem igen vették kérdésre [Arany H; JHb XXXI. 53. 22].

köbolt 1. bolthajtásos áruló/üzlethelyiség; prăvălie (de/din piatră) boltită; gewölbter Verkaufs/Geschäftsraum. 1585: A kö Boltoktul^a [Kv; Szám.3/XIX.9. — ^aKöv. a jövedelem fels.]. 1589: Feyer Thamas es Jgiarto Simon egihazfiak zamadassok ... Az keo boltoktól walo Jeowedelem Elek Janos bolttiatol ... f. 6 [Kv; i.h. 4/IX. 6–7]. 1604: Vagion eoregh keobolt az kenier Zer feleol mind az masa hazigh es Masa haz keorniw Nro 18. kiknek bery eztendeot altal tezen niolch forintot [Kv; RDL I. 77]. 1621: Az Eöreghe keo Boltok Jövedelme az kenyr Zer feleol [Kv; Szám.15b/IV. 2]. 1667: az Piaczi Templom Cinterménék ... aytaja előtt ... az kö bót, Kövendi János Ur(am) böltja [Kv; Ks 65. 43. 10]. 1685 e.: vagyon az Szent Mihaly Uczaban Szent Mihaly avagy Tomleczi kapun felöl egy Szegelet Lipcsei rész Kö bolt az Uca es az Ecclesia fundusa szomszed(ságában) mely(ne)k jo bellet vas sarkos retezes retez fös vas pantos aytaja vagyon Sidok arulnak benne [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 29]. 1805: A' Piacz szeren Tutsik Bogdán Házáért, és kö Bólyáért 220 Rf [Déva; Ks 109 Vegyes ir.].

2. bolthajtásos raktár/kamra; depozit boltit; gewölbte(s) Kammer/Magazin. 1681: Az kis bolthoz vagyon ragasztva más, valamivel nagyub keö bolt, melynek vas sarkos, pantos, vas retez, retez fös, lakat és kolcs nélkül való aytaja vagyon. Ebben vagyon egy üress, rosz láda [CsVh 94]. 1772: a' Kö Boltban három fogasak edgyik teli bokájokkal, ugyan vas Szerszámokkal [Mv; DLev. 5.XVII. 3].

3. ? bolthajtásos szoba; cameră boltită; gewölbtes Zimmer. 1757: a' ... Felső Házbol vagyon a' Kö Bóltba szolgáló Ajtó ... új jó Kö Bólt valami harmad fel öll hosszúságú, és kett öll szeltyességű Olosz keménzével s Fütőjével edgyütt [Taploca Cs; Sándor conscr.].

köbolthajtás köboltozat; boltá de piatră; Steingewölbe. 1729: ezen épület alatt egy böhajtásos ajton bé men-vén vagyon derék kö böhajtás alatt egészen el készült három pince, kikb(en) alkalmasint elférnek nyolczvan hordó borok [Buza SzD; JHb V.2].

köbolthajtásos köboltoz/boltozatos; cu boltă de piatră; mit Steingewölbe. 1792: vagyon^a két pintze, köböl vagynak az oldalai, Tserafa Deszka Padlászozással az edgyik, a másik kö bolt hajtásos, jo Tágos pintzék [Apahida K; RLt O. 2. — ^aRettegi Zsigmond udvarházában].

kőboltos kőboltozatos, kőboltíves; cu boltă de piatră; mit Steingewölbe. 1681: Vajda Hunyad vára ... A' Kapu közű keő boltos | Ezen Ország házából, a' külső kő fal oldala mellett, nagi hosszsan, es mélyen az kő sziklaban, vagy(n) egi kő boltos rejtek -is | Öreg Konyha; Ez Keő boltos | Konyha előtt valo kő boltos széles Tornác | Szám tarto Ház Szobája. Keő boltos | Ezen Templombol nyilo kő boltos Segrestje | Also Pinczenek külső porticussa Keő boltos | Erkélyek. Ezek ighen szép rendel a nap nyugot felol valo Palotak külső oldalanal vannak, mind egi végtéb(en), mellyek(ne)k az allya nagi magas san fel rakott, fellyül pogonyoso(n) hajtot az also rend hazak oldalához foglalt kő lábakon alla(na)k mindenik kő boltos | Külső Sáfár Ház. kő boltos [Vh; VhU 502, 508, 515, 518, 521, 525-6, 535, 560].

kőboltozás kőbolt-rakás; construirea boltei de piatră; Steingewölbebau. 1679: Keő boltozáshoz valo deszka Arkus nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 83].

kőboltozatú kőboltos; cu boltă de piatră; mit Steingewölbe. 1851: Egy kő boltozatu jó pincze a' fal egy kevéssé sorvadni kezdett jobb felől [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

? **kőbors** '. 1630: Beszprinj Miklos. Hozot Jánoszlár ol 15. keő Borsot f 6 [Kv; Szám. 18b/IV. 58].

A kijegyzésből *kőborsó* címszó is kikövetkeztethető, de ezt sem tudjuk értelmezni.

kőből 1. koronként és szöföldrajzi jelentkezésben váltóztó úrtartalmú (kb. 62, ill. 94 vagy 125 liternyi) fa-mérodény; vas special făcut din doage a cărei capacitate a variat in timp și după regiuni (cca 62, respectiv 94 sau 125 l.); hölzernes Maßgefäß/Hohlmaß mit zeitlich und in geographischem Vorkommen wechselnder Größe (etw. 62, bzw. 94 oder 125 l. betragend). 1586: Az keobeol igazításat eo kgmek hattak Az Also tanachbeli Vraimra Mennel iobban tudnak eo kgmek az megh igazításban Munkalkodnj, visellenek gondot Rea, Az kariakat ha zwksegh leze(n) megh vytanj, temerdeken chinaltassék [Kv; TanJk I/1. 27]. 1656: Vagyon ezen hazban gabonanak valo külön rekesz furesz deszkabol allo. Jtem egy teöldgi fabol csinalt kőből, 3 vas abronczaval fogontüyujával együth [UF II, 97]. 1677: A' Mértékekben valo nagy confusio tollaltassék és Erdélynek minden részeiben, hasonloképpen Kraszna, Közép Szólnok Vármegyékben-is Ejteleckel, Vékákkal, Köblöckel, Singeckel, Fontokkal, Másákkal, és minden egyéb mértékekel egyenlőképpen élylenek; és mind ezek a' Colosvári mértékhez alkalmaztassanak: Ugy, hogy, egyben alkalmaztatván a' Mértékeket a' Colosvárival, az egész Szászra Szebenből adattassanak-ki a' több városokra, és azokból a' falukra. A' Székelysége Udvarhelyről adattassanak-ki a' több Székekre és városokra, azokrol a' falukra; a' Vármegyékre és Székes helyekre Colosvárrol, a' szerint több környül valo városokra, és azokrol a' Falukra. Szólnok és Kraszna Vármegyékbe Zilajrol; Zilajra pedig ugyan Colosvárrol. De hogy mind ezek igen szorgalmatosan és igazán observaltassanak, a' Vármegyéknek és Székeknek Tisztei rá vigyázzanak és gondot visellenek; ha a' Városokon comperialtatik a' fogyat-

kozás, a' mértékeknek nem igazán ki-adásában, vagy azokkal nem igazán élésben, a' Fiscalis Director floren. 200. exequaltasson rajtok; ha pedig falukon ... a' Vármegye flor. 12. büntetessék [AC 118]. 1717: (A pitvarban) két kis kasottska ... Egy kőből kiben Lencse metr 2 1/2 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20.2].

Szk: *öreg* ~. 1676: Ezek mind örögh köblök [Mezőharasztos K; Told.8].

2. termény-ümmértékként való haszn-ban; ca unitate de măsură de capacitate pentru cereale; als Getreide-Hohlmaß: vmiből vhány köbölnyi/köbölre való; de un anumit număr de găleți din ceva; von etwas einige Kübel/Metzen (viel). 1570: Goldnar peter ... valya, hogy Ewele wgy zymboral volt Eotthues adoryanne hogy egygywe Zanthsanak Es hogy az ew lowaywal zantottak volna, Azonba az Lowakat ely vezyk az azzontwl Nem zanthatya megh az eo zeryt, Es az okaert ad neky egy keobel Bwzat loway Munkayaba, Es Mongia volt Nagy Symonnak hogy Eo is aggyon egy keoblet Mert Neke es Jwto az zantot feoldbe [Kv; TJK III/2. 166]. 1573: Horga peter kenez^a Azt vallia hogi ... az Kalmar lazlo fiay Ianos keneznel Buzaiat talaltak volt ... De ne(m) twgia hanj kébel [Kv; TJK III/3. 215. — ^aA többszedsős Felekről való valló]. 1582: Az kenyerrel kinem Ertem a ky az hat keobelbeol swlt weottem az piaczon eot kenyeret eot d.d.25 [Kv; Szám.3/V. 23 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: montak aztis hogi bwzatis atak volna, de en Ne(m) tudom ket kebel volte awagi Negj | bwzatis negi kebleött adot volt [Zutor K; Ks 42. B. 18]. 1594: Ferthon Newen ualo jeöuedelem vagion keözeöttöttök, hogi az kinek vetes zabya vagion, egi egi keöbeöllel tartozik [Somlyó Sz; UC 113/5.6]. 1604: En ot ne(m) woltam mikor Estue az bolgar georgj marhait el dultak, de azt Jol tudom hogy buziait zabiat Zekel miklos takaritata el mind : 27 köblet wittetem En az fele buzat altal soljmosra [Uzst 20/319 Ambrus Istuan Zent Abrany biro vall.]. 1688: A mi cziplet buza, zab uagyon azt oszak kettí. Az köz csiplet buzából adgyanak Czutat Janosnak egi köblöt [Ksz; BCs]. 1697: liszt volt búváb(en) ugy mint tizenegy vagy leg aláb tiz köből [Szilágy-cseh; BK. Kümives Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1711: az falunak also végén edgj darab kender föld ... kender magot könnyen vethetni belé három köblöt [Ingodály NK; JHb XXIV/19]. 1772: Eben^a közönséges terméskor Alma meg terem 15. köből nyersül. Nyers Szilva 30. Körtvélly 2. köből Medgy 1/2 Vatzkar 2. köből [Szászfenes K; BKt Mikes conscr. — ^aGyümölcsösbén]. 1774: Faszulka meg terem három köből minden Esztendőben | Diót attam el énis az minap egy köblöt [Szentdemeter U; LLt Vall. 14, 106]. 1796: A mi pedig ezen Malom hasznát illeti . midön ideje vagyon az örlésnek, nincs rostok, és olyankor minden 24 órák alatt tiz köblöt könnyen ki jár [Verebes Cs; Berz. 7. 66. V. 1]. 1849: Prostyan Nikulájno Cseledgyeivel edgyütt vitte el a' Miska házokból a sok Törökbuzát, szemül, és Csöül, holis volt 110 köből Törökbuza és Csös 200. köből Szemül véve [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *dési* ~. 1566: ez vtan las hozza, hogy effele teorwentelen dolog ne essek, seot az deesy keobleot^a senky hwzonnegy pinznek alatta el ne vegye [BeszLt 6 a fe]. Gabriel Peokryhez, az erdélyi mezei hadak kapitányához. — ^aZabból] * *kassai* ~. 1710 k.: annyi ezer embernek és lónak gazdag kiteletetésén kívül vittek ki magok-

kal egy pénz fizetés nélkül a szőlősi magazinumokba búzát circiter hatvanhatezer kassai köblöt [BÖN 755] * *öreg* ~. 1609: Olah Istüannak tizeniolcz kosar mehe ... Cheplet bwzaja hwz eöregg keöbellel [TJKT I. 63. — Kiss András kijegyzése]. 1700: merettem fel az Kolosvári Spotaly Malmaban Vamm Buzát tizen két Eoreg köblöt [Kv; Szám.40/I.6] * *somlyai* ~. 1683 k.: a Falu minden müvet m(e)g-adni tartozik ... Szántást, ket holdat edgyikb(en) edgyikb(en) ket-két Somlyai köből bele menne(n) [Lecsmér Sz; SzVJK 59] * *tábori* ~. 1682: Kruppa Kása Jelen Tábori Köből [Szúv; UtI]. — L. még a *kisköböl* címszót.

3. területmértékként való haszn-ban; ca unitate de măsură pentru suprafețe; als Flächeneinheit: *vhány* köből vetőmagra való szántóföld; teren arabil în care se poate semăna un anumit număr de găleți de cereale; Ackerfeld für einige Metzen/Kübel Saat Korn/gut. 1606: 22 Tbris Vettetem el az szegeniek zamara haro(m) köből buzát, az Buza mag el uetőnek att(m) tőle f — d 16 Mindenik köbőlnek boronalasatol fizette(m) Eötuen Eötuen penzt [Kv; Szám. 12a/I. 33]. 1710: azt nem irhatom hogi föld nem volna de sóványok (!) azért többet nem vettetem tizen nyolcz köbőlnel [Szentkirály Cs; BCs]. 1733: az Past mellett az hat köblősből egy köből^a [Szentmihály Cs; Borb.II. — ^aFöld]. 1765: az Balai Határra ki mentenek volt az Bírak az Portio alá való köbleket fel roni [Bala MT; Ks 14. XXXV]. 1799/1802: A' Szabad Székelyek á(It)al tsináltatott irtásból, minthogy a' Sessiók szama szerint Competentiajokon feljűl tsináltanak vala irtóványt; szakasztatott az ESzGyörgyi Refor, Pap, és Mester hijjános Canonica portioja ki potlására Hat köből, a Pap, Négy köből pedig a Mester számára [Erdősztyörgy MT; MMatr. 146]. 1827: Valamint mostan a' földeket a' Conscriptioiban és Inventariumban meg jegyzett darabok, és Köblők száma szerint bé vetve vérszi kezéhez az Arendator Ur, ugy jövendőben az Arenda ki telésekor, mindazokat a szerént bé vetve resignálni köteles légyen [Ne; DobLev. V/1128.1b].

Szk: ~ *re veti fel az adót*. 1744: En ugy hallottam hogy a Commissio ugy jött, hogy fűstre, Marhára, vagy Köbölre vessék fel az Adot, meg engedte a Mlgs Gubernium [barót Hsz; INyR 49 Gere János (44) vall.] * *öreg* ~. 1627: Vetések. Az almasi hataron buza vetesem vagion eöregg keöbeöllel eoz buza cub. 236. Arpa vetes vagion eoregh köböllel (!) cub. 48 [Nagyalmás K; CsákyO I/2. 676–7 A vár lelt.]. 1772 k.: ösi Szantas vetes négy öreg köből. Ket öreg köből Buza vetes [Ölves MT; GörgJK 179] * *vhány köblön való (vetés)*. 1606: Ez Ez-tendeöben uolt az szegenieknek, harom keöbleö(n) ualo uetesek igen ritka, apro es zegeny uala, leön 54. kalongia buza | 26 July volt az szegeniek(ne)k harom köbleön ualo uetesek melynek megh arattatasara költöttem illien rendell^a [Kv; Szám. 12a/I.5. 32. — ^aKöv. a fels.]. 1636: In summa Mennj Keönlön való Buza, Zab, Keöles, es Borsó vagyon vetuen. Buza az mint referalljak egy sum(m)aban vagyon uetue szaz negy keöbleön való uetes [Siménfva U; JHb Inv.] * *vhány köblön vet*. 1597: eott keobleon vetett zabot vgia(n) Lomperto(n)^a egi hold alakort az Kapolna heginel [Galac BN; WLT. — ^aK] * *vhány köblön vetett*. 1597: myndeneket megh ada, az megh Irt lewelnek continentiaya zerynt. Ezeken kyweolis ada egy fel hordo bort ... Tawasz arpat harom keobleon vetettett [Galac BN; WLT]. 1604: volt egy

keobleon vetet Zab vetesemis vgian betlen faluy hataron, aztis az J. meg arattatta es el vitette [UszT 20/274]. 1706: 7 köblön vetett arpa meg lábán vagyon [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.] * *vhány ~ alá való (föld)*. 1796: ígértem ... 4 Köből alá való Szántó földet [Kraszna Sz; IB]. 1801: Az egész M.N. Sombori Határban azok az Földek, melyeket ugy adtak ki mint Comunekot, fell mérettetvén találtattak mind öszveséggel 3186 Hold földeknek, avagy 6372 köből ala valoknak, és 545 quadrát-öleknél | Minthogy pedig benn az faluban 68 1/2 Antiqua sessiók figaltattak, minden antiqua sessio unten jut 92 köből alá való föld [M.nagyzsombor K; Somb. I] * *vhány ~ férő/férője (föld)*. 1656: ada . Czerebe eorökw . az Czík szeki Kozmasi hatarba(n) az meszőb(en) harom köből fereje földet [Szentimre Cs; BCs]. 1658: ada negi keobleol fereje földet [Sepsiszkirály Hsz; BLt]. 1748: Peterlaka felől való forduló Határban találtatott 27 köből fereje föld [Szélkút KK; Ks 67. 49. 41]. 1813: ezen körül járt, és mostis meg jegyzett Fogásába az Exp(onen)s Groffné Aszszonynak alattom-ba bé vágott és bé irtott volt Kozma Kosztán ... valamint többet fel törtetett egy köből férő földnél [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9] * *vhány ~ férőjü (föld)*. 1720/1811: Vagynak örökössön vet földekis ... egy három köből férőjü vagyon az Uzoni Határon, a' Szotyori Határ Szillyin [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1736: egy darab Szántó föld 2 köből ferejü [Magyaros U; LLt Fasc. 133]. 1792: azon Márkodi^a Ekkla . a' Papnak tartására ... adjon 8 köből férőjü földet . Ösi vetesre, 4 köből férőjü, Tavaszi Gabona Vetésre, egy köből férőjü kender Vetésre [MMatr. 452. — ^aMT]. 1842: az azon két lábakon birtokosok ... mint egy 400 köből férőjü földet nem mivelhetik [Polyán Hsz; Törzs 195/1843. M. 17] * *vhány ~ férőjüny (föld)*. 1813: Ugy látom, hogy Kozma Kosztán ... ezen eö Nsga Fogása Nyugott felől való szélén edgy Köből Férőjünyre alatomba bé irtatt volt még az 1808ik Esztendőbe [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9] * *vhány ~ férőség*. 1813: Ugy látom, hogy ezen darabocsa föld . a körül szomszédolt, és Határbeli jegyekkel körül vétetett Mlgs Exponens Groffné Aszszony eö Nga fogásának, mintegy egy köből férőségét teszi [F.berekszó Sz; BfR 12/9 Moldován Gábor (60) col. vall.] * *vhány ~ kapacitási (föld)*. 1773: a' Berek előtt való lábban egy Láb buza föld circiter 25 köből vetés kapacitásu [Marossztkirály AF; DobLev. II/447.9]. 1810: Mindenik Ülésházhely után . hány köből vagy véka Capacitasu szántó és kaszáló Helyek vagynak? [Dob.; Ks 76 Conscr. 12] * *vhány ~ nek való (föld)*. 1595: Ez zolgak ... 35 keobleolnek valot zantottak [Kv; Szám.6/XIII. 20]. 1622: ket keöblőnek ualo zantas vetes, es be hordjuk ha erkezeónk^a [Zsombor SzD; SzJK 3. — ^aLelkésznek való szolgáltatás] * *vhány ~ re való (föld)*. 1615/1628: Vagion tiz keobleore (!) ualo Zeold buza vetes [Kv; RDL I. 96c]. 1640: Boyerok. Riine (?) Vaszil Ezen hataron bir Boyersagh szanto feoldet 51 köbőlre valot [Herszeny F; UC 14/48. 55] | Boer Gaspar ... ket Eocsivel ... Mindenestül bir 40. köbőlre valot feoldet [Nagyberivoj F; i.h. 60–1]. 1717: Az majorsagh földek így oszlanak eo kglmek között . Kis Saroson ... az Pintze helyb(en) juta usz köbelre valo, az Szölötön eot köblös [Kük.; DobLev. I/108. — ^aKK]. 1767: Tihoiak fagalták el hatalommal Cir. 8 köbőlre való helyet [Szurdok SzD; JHbK XXX/I] * *vhány öreg ~ re*

való (föld). 1647: Vetetlen Vgar Vagyo(n) kit be ne(m) vethettek az mir(i)gy halál miatt husz eöreg h köbölre való [Solyomkő K; SLt GH. 5]. 1686: adá(na)k eö kgk minden fordulóra huszon ött eöreg köbölre való szántó földeket [Mocs K; JHbK LIX/24]. 1687 k.: Szántás mindenik fordulóra három eöreg köbölre való [Moson MT; DobLev V/263].

4. (vmilyen terménynek egy/vhány) köble egy/vhány köblöt/köbölnyt számítva/véve (vmilyen terményből); o gäleatä/cîteva gäleji de cereale; eine/einige Metzen viel/gerechnet (von/aus irgendeinem Produkt/Naturerzeugnis). 1507: Buzanak koblet Attam masfel forynton [Kv körny.; NyIrK VI, 187]. 1566: chyak 16 vagy tizen het het pinzt attanak volna . keobleylet^a nem teobbet [BesztLt 6. — ^aA zabnak]. 1568: Caterina C(on)sor(s) Pauli Zeqch . . fassa e(st) . . . az buzanak köble akor f. 2 Jart (Kv; Tjk III/1. 175]. 1581: 21 február Az vrain eges waros, es Tanachy Akaratiabol valasztottam en lepel Andras Az Alperety malomnak gondwysseslere . . 29 Aprilis Iutot elseo oztasban Az waros zamara de zint-he Telle nem volt az Zwzek Iutot keobol 31 attwk keoble p(er) f. 1 d 70 [Kv; Szám. 3/1.1 Eppel András mb kezével]. 1625: akkor az buszanak keoble 3 forinton Jar vala [UszT 140b]. 1677: Sernek valo szaladat czináltattam volt az összel . . . Az huszan négy köblit meg főzöttem az ser korczomára [Szu; UtI]. 1711: az 12 köből Zabot mostan uram el adhatom kesz penzen köblit negy Sustakon [Gyergyóújfalu; Born. XXXIX. 52 Solyom István Kászónj Jánoshoz, Csz, Gysz és Ksz főkirálybírájához]. 1752: van hariska cub. 7. metr. 3 mely ki van adva bizonyos embereknel két két sustákba [Ilyefva Hsz; SVJk]. 1849: Prostyán Nikulájno cselédgyeivel edgyütt a' Miske Házoknak fel romboloi, fizetik . . . Aszszu körtövt két köblöt, köble érvén négy p.forintot az egész ér 8 P Fr. Három köből aszszu Szilvát, ennekis köble négy p. forintot, összesen 12 P Fr [Héjasfva NK; CsZ].

Szk: öreg köble, 1563: 1563 esztendőben jó száraz nyár lön és száraz ősz; búzának és ócsu gabonának bővsége nagy lön, úgy hogy a búzának a szépinek öregköble járt huszonkét pénzen, azaz négy köből egy forinton, az elegyesebb pedig hat köből egy forinton, az árpának köble tizenkét pénzen, a zabnak pedig járt nyolcz pénzen, az igen szépi 10 pénzen járt egy köből [ETA I, 20 BS].

5. köblönként köblével, köblét számítva/véve; de o gäleatä; kübel/metzenweise. 1571: ele szalmalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes . . . ereoltessek es kynzasok nagy sok kylemb, kilemb es giakron raitok valo eles zedessek . . . kasaknak vikakint keoblenkint valo zedessek es mak viragnak keresesse es zedesse varba vitele kyet keble elezamlalny es fel iratny nem geozunk [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly. az ogy-hé].

6. (vmely szántóföldnek egy/vhány) köble egy/vhány köblöt/köbölnyt számítva/véve (vmely szántóföldből); teren arabil in care intră la semănat o gäleatä/cîteva gäleji de cereale; eine/einige Metzen genommen (aus/von irgendeinem Ackerfeld). 1665: vagyon oda hátra az Györgyfalvi út mellett, az patak-nál . . . 10, id est tíz köblös földem; négy köblét vettem készpénzen Filep Mártontól f. 27, jutott To(l)nai uramtól az többi, úgymint hat köble [Kv; KvE 199 LJ]. 1796: ígertem . . . 1 Köből alá valo Szántó földet, ennek

egyik köblit magam fogom meg szántani és a magam buzájával bé vettemek neki, a többit pedig a maga erejével vesse bé magának [Kraszna Sz; IB].

7. kút v. forrás gödrének fa-bélése/köpuje; ştiubeiul unei fintini/unui izvor; hölzerne Grubenfassung eines Brunnens. 1767: Kút köble aestimáltatt ad hung flor 1 60 [Kilyén Hsz; LLt]. 1776: Kút Köblének valo fákat vásárolt velle [Mihálcfva AF; MvRKLev.]. 1810: A Forrás körül valo apparatus t.i. ennek kirakása, köble, mellette lévő hitvány válluval [Doboka; Ks 76 Conscr. 55]. — A 'bodontönk' jel-sel is számolhatni (L. bodon 3. al.).

Hn. 1632: (Egy erdő) a Köbel kutra megyen be lábball [Udvarfva MT; Barabás, SzO 367]. 1676: az Keobeol kut alat [Bikfva Hsz; EHA]. 1692: Köből kút szeriben (sz) [Bágyon TA; EHA]. 1763: A' Köből kut nevezetű Völgyön. A Köből kutnak az északos oldalán [Udvarfva MT; EHA].

8. kb. prés/sajtó-köpu; cada teascului de struguri, durbacă; Preßfaß/gefäß. 1793: Sajtois volt azon az életem . . de a' Köble haszontalanann lévén, a' Balás istván Apja Balás János fiaival szerzették és csinálták a' mostani Köblit [DLev. 2. XI. A. 4].

9. Jezői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: A. vmiből vhány köbölnyi; de un anumit număr de gäleji din ceva; von einer Sache einige Metzen (viel). 1562: (Induljon) mynden ffele clessel otwen vagy hatwan zeker egczyersmynd . . . az töb leest meg Jobytczyak mas fel zaz köbol zabal [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. 1573: Tawalj aratasba vitetett volt az espotaly Molnaba egi keobel bwzat [Kv; Tjk III/3. 212]. 1592: Veteotte(m) ismeth kett veka Borsoth, mellien leot masfel keoból Borso [Asszonyfva TA; Szám.5/XIII. 2]. 1594: Mikor aztaghot chiepletett el az Maior biro egi keobeól Buzual tartoztanak neki minden aztaghtol [Somlyó Sz; UC 113/5]. 1600: el wittek . . . negywe(n) keobeól azzu gyoméolchet, harmincz keobeól niers almakat [UszT 15/23]. 1609: Swttettem 2 keobeol liztet megh [Kv; Szám.12b/V. 413]. 1632: minden hazas ember fél fél keobeól komlott tartozik be adnj az Uárban [Betlen F; UC 14/38 Urb. 99. — ^aFogarasz váraba]. 1649: vöttem . . . 6 köből tönkölt . . . f 3 d. 36 [Kv; Szám.26/VI. 585]. 1681: ā jo gazda 8 legh fellyeb 10 köből arpával, vagi kölessel jol megh hizlal egi diznot [Vh; VhU 576]. 1688: Egy loter szcupiatol f — /20 Egy köből szcupiatol f — /03 [BfR Vect.]. 1728: Minden szanto vető ember ad a Praedicatornak ket kalongja buzat . . . Azon kívül egi egi köből szaladot [Feldoboly Hsz; SVJk]. 1740: vagi ket köből haricskát küldöttem [Szentiván Hsz; LLt Fasc. 134]. 1751: Nyoltz köből Kováts szénért egy malomhoz megkivántatoért adtunk 99 den. [HSzj kovács-szén al.] | husz köbel tsös törökbuzza [O.kocsárd KK; Ks 8.XXV. 10]. 1762: Enis adtam Falunkból az Uraság Számára . . . 4 köből Szilvát [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1781: az Aszu szilvát külgye el ked, és ha lehetne vagy egy köből Faszujkát [Jobbágyfva MT; BálLt 1]. 1849: Molnár Gavrilá . . . hozott haza egy Szuszékot, melybe volt nyoltz köből Törökbuzza [Héjasfva NK; CsZ].

Szk: kis ~. 1683: Csiki Clastromhoz is tíz köből Buzat adgyanak [Kv; Ks 14. XLIIa Kornis Gáspár végr.]. 1730: Minden féle földi termésből az földes Vrok(na)k

tized(d)el tartoznak. Azon kívül minden háznál comprehendáló Gazda minden háztól egy egy Karácson tyukkal, egy egy kis kőből zabal [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4] * *kolozsvári* ~. 1566: panaszkodnak my Nekeonk az Bezterczy hiweink, hogy ez el mwlt napogban oda Deesre az my Nepeonk tartasara Negyedfel zaz Coloswary keobeol zabot keoldeottek volna, Es chyak 16 vagy tizen het het pinzt attanak volna ot keobleyert [BesztLt 6 a fej. Gabriel Peokryhez, az erdélyi mezei hadak kapitányához]. 1614: oly nagy drágaság lón az országba ... hogy aratás előtt Kolozsváratt egy kolozsvári kőből búzát adtak negyven magyar forinton [BTN⁴ 54] * *maros* ~. 1614: oly nagy drágaság lón az országba ... hogy aratás előtt Vársárhelyt is egy maros-kőbe búza sokáig jártába eljárt huszonhat magyar forinton [i.h.] * *meggyesi* ~. 1586: Vrünek Zamara hozanak 400. megiesy kőből zabot wttek (!) ezek Huniadig [Kv; Szám. 3/XXVII. 3a. — "Köv. a 10–12 ökrös szekerek gazdáinak és bérének fels.] * *öreg* ~. 1635: egy Czeh Mihajl neüu Kerteszse ... ada es kote magat orokes Jabbagyal az Nemzetes Vass Judit Aszszonnak Fiurul Fiura ... Aszonjom ó Naga eszten-deigh igirt volt nekj ügi mint kez penzt fl. 6 egy Aba Dolmant, egy Szürt egy Aba Nadrágot ... ket öregh kőből buzát [Drassó AF; WassLt]. 1668: cőt Eőregh kőből arpámatís meg étetek [Novaj K; BfR 57/1 Paulus Sos (38) prov. vall.]. 1695: Az Tanito Aszszonyoknak fizetések leszen, három öreg kőből buza, Hatt magyar forintok [Kv; SRE 28].

B. vhány kőből vetőmagra való (föld); teren arabil in care intră la semănat un anumit număr de găleji de cereale; Ackerfeld von einigen Metzen/Kübeln (groß). 1615/1687 k.: A' Papnak egy kőből Szántás vetés [Jedd MT; MMatr. 304]. 1616: az zegocheq penig volt f. 4 egy zúr, Egy keobeol zab vetes, ket keobeol Búza vetes [HSzj szegődség al.]. 1622: Az Praedicatornak kett keőből vestet adnak ... Faual el tartiak elegsegesen [Melegföldvár SzD; SzJk 4]. 1655: (Ígert) A falu' ... három keőből Eoszi vetest, szantast ket keőből tavaszit ... Garas penz tiz tiz, de ugy ha a' Praedikator takarodot vonso(n) minden estue [SzJk 175. — "Szava (K) a ref. lelkésznek]. 1776: a Bujturi egy kőből buza vetes tiz kalangyát se procreal a Devai föld pedig egy kőből vetesre husz kalangyatis meg terem [Bujturi H; Szer.].

Szk: *kis* ~. 1694/1770 k.: adnak ... egy kis kőből tavasz vetést^a [Keszű K; SzConscr. 155. — "A ref. falusiak a lelkésznek] * *öreg* ~. 1674: Negyven öregh kőből buza vetessel foglaltak el Szilvást^a az Asz(ony)tu [Mezőörmenyes K; JHbK XX/20. — "Mezőszilvást (K)]. 1694/1770 k.: adnak ... egy öreg kőből búza vetést [Keszű K; SzConscr. 155]. 1722 k.: Harom öreg kőből Buza vetés. Ket öreg kőből Tavasz vetés, mindenik félét fel arattyák be horgyák^a [Beresztelke MT; GörgJk. — "Lelkészi járandóság a falu részéről].

◇? **Szn.** 1572: kwbwl Jacabne [Sajokeresztúr SzD; BeszLt 3715].

◇? **Hn.** 1686: Kőből szer utzában [Ne; EM XXXVIII, 212, ETF 58. 22].

A címszóbeli mértékegység történetéhez l. EM L, 241–2.

kőb-öl kubik-öl; stinjeni cub; Kubikklafter. 1810: A Curia közepén egy ... Mettzenzeifferrel kösziklábol kivágatott kirakatlan kut, mellysege pedig öt öl — Talpát

ezen Üregeknék sokszorozván méllységével kijön ezen két mekkoráságból hét és fél fél kőb, vagyis, Cubik öl [Doboka; Ks 76 Conscr. 44].

kőbőkúti a Kőbőkút (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kőbőkút/Fintinița; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kőbőkút.

Szn. 1594: Keobeolkuti Mathe [Kv; TJK V/1. 478].

kőbőlnyi 1. vhány kőből mennyiségű; de un anumit număr de găleji; von einigen Metzen (viel). 1603: Nagy Elek Thamas ... vallia: ... leott mint egy kilench keobeolni buza beleolle [Kv; TJK VI/1. 657]. 1606: Hetedfel zallona(m) maradott vala nallok ... liztis vala negj vagy eőtedfel keőbelnj [Uszt 19/22 Laurentius Georgif de Palfalua vall.]. 1766: egy kőbőlni gazos utoly gabonát bele hintettek [Árapatak Hsz; Eszt-Mk]. 1768: kőzép termése szerént egy kőbőlnyi maggal bé hintett, és vetett földön terem nyolcz kalangya szalmájában lévő búzát [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. 1774: 1770-ben is vettettek. Tit. Praefectus Uram Számára mint egy két kőbőlnyi Tavasz Buzát [Mocs K; KS Conscr. 77]. 1779/1785: Vagyon itten egy jo Kerekű Malom Közép renden, mintegy 8. 9 kőbőlnyi gabonát bé hajt Esztendőt által [Forró AF; DobLev. III/596. 102 Onye Opris (70) zs vall.].

2. vhány kőből vetőmagra való (szántóföld); (teren arabil) în care intră la semănat un anumit număr de găleji de cereale; (Ackerfeld) für einige Metzen Saatgut. 1610–1718: a Kőbőlsőn kell érteni minden Buza, Rozs, Árpa, Tönköly, Alakor, Zab, Köles, Törökbuza, mezőre vettetett egy kőbőlnyi Gabonaföldet [Kolosváry-Ovári I, 45 Msz-i const.]. 1757: hány kőbőlni Szántó föld ... van rajta? [H; BK ad nr. 144 vk.] az Uraságnak cir(citer) három vagy négy kőbőlni szántó földre vagyon [i.h. Joannes Gulya de Déva (43) prov. vall.] | a' Fogadon kívül az uraság harom kőbőlni szántó földnél maga számára nemis usurpál többet [Guraszáda H; i.h.]. 1762: Az engemet illető rész ... állott ... a két forduló(b)an kilentz Kőbőlni Szántó földekből és két szekerni Széna rétből [Erdőcsinád MT; Told. 43/88]. 1804: Az ujj Szöllők tetején ... lévő föld öt kőbőlnyi [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 7a].

Szk: *vhány* ~ *férője*. 1774: az előt való Esztendőkbenis Csak vettettek Tiszt Uraim eő kigyelmék magok Számokra az Majorság Földekben felesen Gabonát ..., Zöld András Uram leg alabb is 10. kőbőlnyi férője Földöktöt bé vettettet maga Számára [Mocs K; KS Conscr. 78].

kőbőlpénz vásárdíj/taksa; taxă de vînzare în târg; Marktgebühr/taxe. 1677: Enyediek piaczná extorqucalni szokot kőből pénz tollaltatik [AC 255].

kőbőlszám numărul de găleji; Metzenzahl. 1582: Az Alpreth Malombol ez tellies eztendeoben Jutot az varos Zamara c(u)b. 109. Hayloth ebbeól czedulakra c(u)b. 14. Mellyeth ky wewen az Derek keobeól zambol, marad még fen c(u)b. 95 [Kv; Szám.3/VI. 12 Diósy Gergely not. kezével]. 1584: Az varalliaj Malombol Jutot ez eztendeoben Buza c(u)b. 280 Haylot ebbeól cedulara c(u)b. 3. Melj harom keobleót kj tudwan felseo keobeól Zambol marad c(u)b 277 [Kv; i.h. 3/XII. 13]. 1675/1688 u.: Az

Tavaszi vetesről, ugi mint arparol, zabrol, borsorol, lenczeröl, kenderröl, lenről igaz szamot tarcz. mindene-
ket fel irass. mind kalongia szamot, s mind köből szamot, hogi annal jobb szamot adhass [Borb. I Petki János ut. csikcsicsai jb-bírájához]. 1676: Ezen két hazokban valo harom eöreg h rakás buzák Vice kapitány Uram inspectioja alatt lévén, azoknak köből számát ide nem inseralhattuk | Ezen hazban valo rakás zabis ut supra Kapitány Uram Jnspectioja alá tartozván ide köből szam szerint nem iratott | Szuszékis egy abban valo kender magis Kaipitány (!) Uram jnspectioja alatt lévén, köből szam szerint ide nem iratott [Fog.; UF II, 730–1]. 1682: Kölös Köből szám nro 40 [Almakerék NK; Ut].

? **köbölzsák** 1585: Anna taligas Andrasne vallia Molnar Mihalne a' feoldeon valo keobeol sakon Al-tal fekwat vala hozattaba, De Somogy Sara derekon foga az Azzont es a' feoldre le tewe, vgy tere a' ket Azzony ahoz a buzzahoz, de eo kezekbeolis ky vewe A' vasarbiro [Kv; TJK IV/1. 484].

köbura kőborító; glob/clopot de piatră; Steinglocke. 1838–1845: Papik: ... Süvegalakú köbura, melyet kimelegítvén, beborítják vele a hevenyében tűzhelyen sü-tendő kenyeret [MNyTK 107].

kőcsináló malomkő-faragó; pietrar care face pietre de moară; Mühlsteinmetz/bearbeiter. 1850: Malom kő el van készülve tegnap előtt a kö tsinalo nállam járt azt je-lentvén hogy a kő készen van [Kadács U; Pf].

kőcsomó határ-körakás; movilă de pietre (ca semn de hotar); Marksteinhaufen. 1736: Bartok András ... ke-re mű töllünk egj darabb gaz erdőt az magunk hata-runkan adank ő kegjelmének egj darabocska gaz erdőt az also hatara egj kűs patakacska, az felső hatarat tartja az szanto föld ... fen az oldalban vagjon egy kűs kö Csimo (!) [Gyertyános TA; Bosla]. 1770: (A méta) ezen kö Csomorol bé jövén a' völgyben a' fojomig az hol egy sik körül le-sződik a' fojom [Gyertyános TA; Torockó; Bosla. Gr. Kontz rector vall.].

kőcsúp kőhalom; grămadă de pietre; Steinhaufen. 1777: azon egész Erdős helyet nyolcz egyenlő Táb-lákra ki tsináltuk, vgy mindazonáltal, hogy elsőbben azon egész homlokat a' Jára vize felett, mely fekszik a' Koltzu Váratyiluj nevezetű kö tsup alatt ... a Paron Vá-ratyik nevű helyig, a' Falusiaknak köz élésre hagytuk | Otódik Tábla a' Pál János rétyin aloll ki álló kö tsup-rol fel egyenesen a' kö szirt élin [Magura TA; Ks 89].

kőcsűr sűrű de piatră; Scheune aus Stein. 1703: Azon túl találtuk az kö égető rostot io uy fedél alatt, mellette egy kö csűr [CsVh 118]. 1825: ezen Kö Csűr fel építésé-ben egy Ürmös nevezetű Kömives volt a' pallér | építettett arendatorsága ideje alatt a' Szt Demeteri Castélyban egy kö Csűr [Szentdemeter U; Told. Conscr. 24, 200]. 1837: Kö Csűr fiokjaival Gabonással cserép fedél alatt jó állapotba [Gombás AF; TSb 20].

Hn. 1844: Kö Csűr árkanál (e) [Bádok K; BHn 31].

köd I. ceață; Nebel. 1595: miertthogi az Paisbali zeo-leonek karos voltat esmertek eo kegmek keod es hidegh

mia, vegeztek varosul hogi az Nadas teriuel eccersmind zeggiek megh [Kv; TanJk I/1. 263]. 1653: 1610 esztendő-ben die 18 augusti delután jutának a sáskák ide hozzánk ... nagysokaságu sáskák, öreg-testű állat — a mi sáská-inknál nagyobb — szőke színű, a szárnya szép tarka va-la; a napnak a fényt elfogta, mintha köd lett volna úgy látszott a serege amikor ment | Mikor Földvár felé visz-sza fordultunk volna, estvefelé nagy köd ereszkedik és homályos idő lön [ETA I, 103, 108 NSz]. 1759: (Októ-ber) oly meleg napokat szolgáltatott, hogy szintén úgy mint nyárban árnyékot keresett az ember, éjszaka pedig köd volt [RettE 97]. 1831: nagy köd ereszkedvén, táplált a reménység hogy ki tudgya, hát ha a köd fel takaradá-sával Lovaimra rá akadhatak [Dés; DLt 332.13].

2. pára; abur; Dampf. 1560: Midőn a 24 hora elközel-geth es latod, hogy a kemencheben egy sarga Vekony köd kezd fen labny az zayan ky Jöny, az a Jele, hogy Immar az cementh pornak az ereye elkölth es tovab az arany-ban semmit Nem chelekőzik [Nsz; MKsz 1896. 350–1].

3. homályosság; piclă, opacitate; Trübheit, Ver-schwommenheit. 1816: Krotskevits Károly Ur az Orvo-si tudományok Doctora Szem orvos, ajánlja szen-vedő felebaráttjainak a' szemek minden némű nyavalyjái-ban a' maga kész segedelmét. Nevezetesen teljes bizada-lommal foljamadhatnak hozzája azok ... a' kiknek szem-eik előtt apro bogarak, pokháló és köd látki^a [DLt 103 nyomt. — ^aHosszas fels-ből kiemelve].

4. átv ködfátyol; negură, vâl; Nebelschleier. 1854: 'S bár mint igyekeztem magamot viszonyaink borongó kö-dén túl tenni, nem tudtam [ÚjE 4].

ködmön ujjas (juh)bőr-felsőkabát; cojoc (scurt); Pelz-jacke mit Ärmeln (aus Schaf/Leder). 1572: En feir Bol-disarne vallom En Beteg Agiamban hog' En az hazat At-tam el szőcz Giörg'nek f. 115 Es ket ködmenen [Kv; TJK III/3. 74a]. 1582: Attam Kelemennek az porozlonak ... f.6 ... Eg' keodmenre attam vgia(n) neky f l [Kv; Szám.3/VIII. 64]. 1589: az megh mondot Zochyek Az eo keodmenyeket es egieb kezy Munkayokat mindeneknek Mind ez orzaghbelyeknek mind kwlseoknak minde(n) arru limitatio nelkw Intezess nelkw a mint akaryak es adhattak zabado(n) adnak es bechywnek [Kv; MészCLEv.]. 1591: Ferencze (!) Andrasnak az Loas Legenek ... attam neky kedmenre f l [Kv; Szám.5/I. 107]. 1600: Varadi Szwcz Ferencz ... ketske beorbeol egj giermeknek egy keodmeont czynalt [Kv; i.h. 9/XII. 99 Igyártó Simon isp. kezével]. 1630: az katona Inasis ki vewe az keodmene alól az szekerczet s mond hogi ezt bizonj el teörem rajta [Mv; MvLt 290. 194b]. 1667: Faragoi Illyes nevű ember ... egy ködmönt ell vön [F.köhér MT; Told. 1a]. 1669: Az szőcznel vagion Juh bőr Promiscue Nro.64 melynek tizenketteje dirib darab irhanak valo. az teobbi mind ködmennek valo [Kőhá-lom NK; Ks 66. 46. 24a]. 1670: Kulcsarnak ... Ködme-ne nro 1. Saruja par. 2 [A.komána F; Ut]. 1689: Gálfal-vára küldött ... Bellesnek es Ködmönnek valo csávált börtis nro 13 [Bucsum F; MvRKLEv.]. 1725: Láttam szem-mel az vért az Moldován Vaszil karján, és meljin, az pap mihálj vasvillája öklelésének az heljitis láttam az ködmenin [Velkér K; Ks 7.XV. 12a Ruzs Lázár (39)jb vall.]. 1729: Az ködmönökhöz valo török czérnáért és fejtőért d. 24 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. 1764: a maga Kodmennyit adta oda Báts Petru napaja a Mészá-

ros Vonul Feleségének [Csúcs AF; BfR II. 66/28 Oltyán Szimion (32) jv. vall.]. 1779: Lovás Indrej réája mene eő Nga Peter nevű Birájára nagy agyarkadva, ugy meg ütötte az Vasvillával hogy még kődmenittis az karján ki hasította [Záh TA; Mk V. VII/12]. 1821: szökött el kődmínybe, veress fejtős ingbe [DLt 452 nyomt. kl].

Szn. 1573: Keodmen Ianos [Kv; Tjk III/3. 153]. 1582: Keodmen Ianosne [Kv; Tjk IV/1. 4]. 1590: Keodmeon Balint Suttor [Km; GyU 11].

Szk: *cifra* ~. 1739: Szegöttem meg Mártont^a beresnek esztendeig lészen fizetése ... egy czifra kődmön egy szokmány Két pár harisnya két ing lábravaló egy pár borju bőr czizma egy három Márjásos kucsma [M.köblös SzD; RLt Rettégi István, DiarOec. I. — ^aA vezetéknév helye kihagyva] * *fél* ~ rövid kődmön. 1570: Zeoch Myklos vallja, hogy harsongarthba veoth volt Ew egy zeleet fazakas Jmrehtwl 29 flon ... egy fely keodmenh adot neky az penz Melle [Kv; Tjk III/2. 111] * *kurta* ~. 1673: földig érő bárány bőr Bundát is tsináltatott, ugy egy térdig érő kurtább Kódmént [Záh TA; Mk V. VII/1. 18] * *mivelő* ~. 1655/1754 k.: Betsületesen viselven magát Urához^a ... tartozik az Urais néki esztendönként egy egy kender szál Ingel és Lábravalóval, es a' négy esztendőre egy mivelő kődmennel [Kv; ACJk 32. — ^aAz inas].

Sz. 1710 k.: Nagy itkon mondotta volt ő^a gubernátor-nak, hogy ő a csiki barátokhoz adott 3000 aranyat, és ha utolsó szükségre jutna, ezret néki adna. Ezt a gubernátor Rabutinnek megmondta, ez meg Aporra való haragiában Tudom én, úgymond, miért tett ő oda annyi aranyat; hogy mihielyt akarja, fordíthassa a kődmönt [BÖn. 967. — ^aGr. Apor István].

kődmönös I. kődmönt viselő; care poartă cojoc, (im-brăcat) cu cojoc; Pelzjacke tragend/anhabend. 1585: Borbely Marton . vallia Ezt latam hogy eg' kődmenes hajdut tazitanak ky az varga Lazlo kapüia(n) [Kv; Tjk IV/1. 519]. 1632: kialitia vala az az keodmenes legeny ... hogy tarcz (!) jol az lovakat kenieres ugi mond [Mv; MvLt 290. 78b]. 1735: jöven énis az Rettégi Sokadalombul, aszt az Kövár vidéki öreg rend ... kődmönös kised embert ... it az Györgyfalvi tilalmás-b(an) az égeres között találván hogy éttetek masokkal együtt, énis meg szállék hozzájuk [Gáncs/Csicsógyörgy-fva SzD; TKI].

2. ? **Hn.** 1737: Kődmenesben (k) [Zentelke K; KHn 139].

kődobálás átv kb. bakafántoskodás, piszkálódás; sici-ire, impunsătură; Zanksucht, Stänkerei, Stichelei. 1889: Olyan nevelés, gyermekes dolog volt az a kődobálás^a, hogy érdemesnek sem találtam róla szólni [PLev. 146 Gyarmathi Zsigáné Petelei Istvánhoz. — ^aA minősítés — számunkra ismeretlen tartalmú — újságcikkbéli piszkálódásra von.].

kődobáló '. 1881: az általam inkriminált előszót ki-hagytam — illetőleg újat és ez egyszer „igazat” irtam helyébe, s a kődobáló örült asszony cselekedetét indokol-tam [PLev. 91 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kődös I. cejos; neb(e)lig. 1743: tavaly őszel kődös üdö lévén Szoptelke felől Mészáros Gligor két tehenet hajt

vala és egy kisség távol lévén tőle kérdém de unde jess mój? [Szásznyires SzD; Ks]. 1749: egy alkalmatossággal ... Lovam keresésére ki menvin jo reggel Kis Muncse-len kődös idő vala [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1752: sötét, kődös üdö lévén a' puskát utánna sü-tém, meg akarván ijeszteni, de nem akaratombol farb(a) löttém [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. 1767: Midőn Bukur Jánost az Utrizált Tanorak széllyin a határ kő-zött meg támották s verték ... magamis távulocska voltam onnan, de azon kivüls kődös idő volt [Betlenszt-miklós KK; BK]. 1829: az idő hideg kődös volt [Kv; Pk Pákei Krisztina férjéhez] | kődös és homalyjos időkben nem is igen lát vélek^a [Dés; DLt 300. — ^aA szemével].

2. ~ forma kissé ködös, kődösöcske; puţin cam cejos; ein bißchen neb(e)lig. 1753: A kérdés(b)e fel tett ... napnak hajnalán láttam ... hogj ... eo Ngá Béres ökreit hajtották bé a Falu felé ... de mint hogy távol voltam, s kődös forma volt az üdö ... kik hajtották bi-zonyossan fel nem vehettem [Balavásár KK; Ks 15. LXXXVIII. 17].

kőégető rost kőpörkölő rács; grilaj de topit sideritul; (Stein)Röstgitter. 1703: Azon túl találtuk az kő égető rostot io uy fedél alatt [CsVh 118].

kő-elhozás kőszállítás; căratul pietrei; Steinbeförde-rung. 1592: Hozattam esmeg az hiidt kapühöz 4 zeker padimonttüm koüett fiztettem az Negy zeker kő elhozast f 2 [Kv; Szám.5?XIV. 266 Eppel Péter sp kezével].

kőemelés malomkő-felemelés; ridicarea pietrei de moară; Anheben des Mühlsteins. 1681: Vagyon ezen Malomb(an) Malom kőre valo vas abroncs Nro 2. Kő emeléshez valo vas rud Nro 2 [Vh; VhU 574–5].

kőemelő I. mn kőemelésre való; folosit la ridicarea pietrelor; zum Steinheben gebraucht. **Szk:** ~ *kecske*. 1785: A' Csértőró és három Kása törő Válu k fenekei egészen vassal vagynak boritva ... A kő emelő ketske végei is ugyan vasasok [Szu; Ks 73/55] * ~ (vas) *rud*. 1652: Egy kőmives kőemelő vas rud N. 1 [Görgény MT; Törzs]. 1676: Vadnak ezen malom házhoz tartozo holmi egget mások ... keő emelő vas rudak 2 [Fog.; UF II. 746]. 1813: A' Karátsonfalvi lisztelő malomnak ... le írása ... kő emelő rud kettő [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 70]. 1817: Találtattott még ezen malomban ... egy kő emelő vas rudis [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8–9]. — L. még UF II. 746.

II. fn kőemelő rud; rangă pentru ridicat pietre; Steinhebestange. XIX. sz. e. f.: a' hat kőhez kőemelő [Maros-bogát TA/Kv; GyK kv-i építőmesteri malomszám.]

kőépület 1. kőház; casă de piatră; Steinhaus | kőépít-mény; clădire/construcție de piatră; Steinbau. 1662: A városban^a 1800 házak égvén el, a faépületeknek csak a telekjek maradt vala, a kőépületek is sok helyeken a tűz-nek sebessége miatt nagyon megromladozóának, szaka-dozóának [SKr 342. — ^aKv-t]. 1720: Vagjon az reghi Ko Epulet ... az also részében két Ház es édgj Bolt [Szur-duk SzD; JHbK XXVI/12] | hivata minket ... Gröff Conspurgi Conspurg Pál ur(am) eő Nga Simenfalvi udvarházához a végre: hogy eő Nga az mellj kő és fa epületeket, kerteket építettet azon Simenfalvi Curia(n),

funduson ... mű azokat ... aestimálnok [Siménfva U; JHb XVIII/4]. 1777: egyéb épületek el rontattak és azok helyében, más kő épületek, czifrábbak, pompásabbak építtetek [Dés; Ks 79. 29. 235]. 1783: Vagyon egy Nagy kő épület ... Ha ujra szarvazodik és fedődik jó leszzen gabona tartásra [Nagyrápolyt H; JHb XXXI/28]. 1841: A fogadóház ujj, kő épülett ujj sendely fedél alatt [Egeres K; Ks 89].

2. kő-épületrész; parte a unei clădiri de piatră; Teil des Steingebäudes. 1662: Ezen esztendőben Kolosvárnak nagy romlása történt vala, mert a belső városban nagy tűz támadván, a piacon levő öreg egyház^a, a mellette levő kisebb templommal^o, szép magos kőtorony fa-épülettel, abban levő órával, harangokkal földig égvén, csak kőépületük maradt vala [SKr 342. — ^aA Szent Mihály templom. ^oEgykor a mai Mátyás-szobor helyén állott Szent János kápolna].

kőépületű kőből épített; construit din piatră; aus Stein gebaut. 1779: az varczagas uttzában az also Soron, egy felől nehaj Jeszenki (!) Ur posteritassi ... másfelől Barta Laszlo Ur(am) házok szomszédtságiban helyezettett fundussát rajta lévő kő épületű házokkal és veteményes es gyümölcsös kertével [Ne; DobLev. III/536. 1a].

kőeresztő ? köcsúsztató; scoc/jgheab pentru pietre; Steirutsch. Hn. XVIII. sz. A kő eresztő felet egy jó nagy darab csere erdő [Csekelaka AF; EHA].

kőesés szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: mennyűtő ~ mennykőcsapás; lovitură de trăsnet; Blitzschlag. 1669: 1669 die 28 Marty volt nagy dorges vilmmas (!) meny ütő Kő eses Colosvarat es az Cserepes hazmal az csatornat ütötte nem volt tüzes [Kv; ACJk 15b].

kőeső jégeső; grindină, piatră; (Stein)Hagel. 1597: Az hozw Meozey hattaron vettette(m) az feoldtbe 50 kebel Zabott Ezen Zabott el were Az keo Esso A Mely megh Maradt azt arattottam Megh [Kv; Szám.7/VIII. 29. Altzner Georgy reg. Steffen Lűsten kezével]. 1598: Homler Janos wallia. Harmadik zomzedgia wagiok az Borbeli Orban zeoleienek minekeleotte az keo esse el ne(m) verte wala alkolmason megh atta minde(n) myet de hagi az keo el were azutan bizony igen rozzul mialte mostis puztaban [Kv; Tjk V/1. 169]. 1603: hostátunknak elégeésekor az tűz nem külemben hullott be városunkra, mint az köeső [Kv; Szó VI, 8 a kv-i tanács Nsz városához]. 1733: Isten ő Felsége földünknek szép termését a szertelen sűrű kő eső által nagy hirtelen el veré [Uzon Hsz; HSzjp].

kőfal 1. kőépitmény; construcție de/din piatră; Steinbau | kő-épületfal; zid de piatră (al unei clădiri); Steinmauer/wand. 1581: Az Nagy Templomban hogy fel menneken az gradychyon Chynaltattam ket Karykat az Keofalba hogy fel mehetet eppel Janos Kyert fizetenek Lakatos Istwanak d. 20 [Kv; Szám.3/IV. 15–6]. 1589: kezdettk az Sacristia ajtaiat ki bontany es az keofal által vagatny [Kv; i.h. 4/IX. 12–3]. 1600: Hogi az scholaba az el deolt keo fált be rakattuk ... attunk d 48 [Kv; i.h. 9/IX. 45]. 1616: Az Udvarház egy Dombon volt az Ma-

ros mellet, kinek az romlodozot kwfalaj mostannis fen allanak [Názánfva MT; EHA]. 1692: Ezen Pincze körös környül kőből vagyon fel rakva, Gerendáit Stömpölők tarttyák, padlása igen rozsz vagyon. A' kő falát most restarállyák a' Gabonás ház felől a' kőmivesek meszszel rakvan ösze a' köveket [Mezőbodon TA; BK]. 1744: Curialis Fundus vagyon edgy Allvintzen az Piatz soron romlodozot pusztá kőfállal [Alvinc AF; Ks 23. XXIIb]. 1756: Ezen két Házaknak közbelső kő falai a mint a kő falra tett Gerendáknak Potzkolásai mutatják magossab rakást kívánnak [Branyicska H; JHb LXX/2. 18]. 1789: Benn az N. Vladár Ádám hálo Házában a' Kőfalban helyhezettett Almariomon lévő petsétekis violálva találtattak [Mv; ConscrAp. 1]. 1797: ezen pinczének oldalán lévő kőfalai füvényes Sárral vannak ki rakva [Kőrispatak U; Pf].

Sz. 1702–1764: Senki hegedüvel nem ver szeget kő falban ha vas utó nincs kezében [Torockó; MNy IV, 234].

2. városfal; zidurile oraşului, zid al oraşului; Stadtmauer. 1557: valamy kor walamy gonoz hyr vagyon az zegen Mywes Nep(ne)k Thornokba kel zolgalyn ees wygyazny Ees Eyel Nappal kapwn, ees Az kewfalyn ees, Az waras zerybe kel wygyazny [Kv; TanJk V/1. 19]. 1561: Az ewtues Cehneky (!) mynden hadi zerzamokkal. Egy tornyt kel tartaniok. Melly az owarba ez waros kew falan az del felől walo zegeleten vagyon Epitetwen [Kv; ÓCART]. 1586: veotttek ezekbe eo kgmek Minemeo rut Izoniw mely Sar reked megh az keo fal mellet, Az keozep kapu, es Magiar vca kys Ayto keozet [Kv; TanJk I/1. 37]. 1591: Magyar viza kys Ayto Melet vagttag egy Lyukatt az waros keo folan [Kv; Szám.5/I. 113]. 1614: Nagy Szabó Mihállyal addig tartánk ketten tanácsot, s addig méregetők Brassónak az kőfalát, hogy hazajövének Vásárhelyre, és ... proponáluk ... hogy azt az elégett klastromot kastély formára kezdenük építeni [BTN^o 53]. 1662: Kiket úgy meg is rémített vala az Uristen, annál is inkább, hogy az kőfalokru^a is hozzájok lövöldözneken [SKr 684. — ^aA nagybányaiak]. 1758: (Váradí Zsigmondot) In anno 1736 országgyűlése lévén Szebenben, halva találták a kőfalon kívül [RettE 58]. 1810: el mentünk ezen Szabad Királyi Kolosvár várasa Hostáttyában a Külső Monostor uttzai Ferályban a Vár kő fala mellett vagyis Vár árkában épült uj Sorra [Kv; Borb. I].

3. várfal; zidurile cetății, zid al cetății; Burgmauer. 1562: 1530 esztendőben Ferdinandus király erővel János királyra esmét reá szálla, Budát sok ideig vivá, de semmit nem tehete néki; mert Buda kőfalait belől megberhussal megberlették vala [ETA I, 13 BS]. 1595: Dobos ferencznek adatot Biro Wram f l költségül, miert hogy Lipa fele az hadban, vitezul meg allotta az löuost az War kő fala alatt [Kv; Szám.6/XVIIa. 155 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1637: Az bastya epp s jo, az keőfalan vagyon 31 teölteot kas, az szegelyetin egy kws, keőbeol eppiittett uigyazocsyka. Az bastya hidgya alatt uagyon negy vasas csiganak ualo fa, az kaputol foghua ezen bastyaigh uagyon az keőfalban rakua egy fwgűeő labakra epiittett paraszt keőnyeoőkleő faknelkw ualo folyoso [Fog.; UF I, 395]. 1652: Az kü falhosz ragasztot 11. fogasokon, őregh s apro szakallos agyaival, gemjeivel, veszeivel egyött, vagyon B. 116 [Görgény MT; Törzs]. 1662: Melly vár^a a városnak közepette, kerekded formában nagy erős kőrákással és kőfállal lévén megkerítve,

azon a nagy kőfal kerítéséhez környül egyenlő mértékben öt igen nagy kasamatás, reguláris, földdel megtöltött, fekvő bástyákkal lévén környülvéttve [SKr 415. — ^aA váradi vár]. 1681: Munitiós Bástya az Dobolo bástya mellett ... Ezen Munitiók előtt az mely Lővő lyukak az Keő falo(n) fellyül barona fabul voltak fel rova, es megh töltve, ighen el rothattak és le sorvattak [Vh; VhU 564]. 1694: Külső Vár ... az Also Kaputol fel nyulo Kőfal mellet az leővő Bástya szegeletib(en) va(gyo)n egy .. Strasa Hazacska [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1855: A Csonka vár, — melyben nincs semmi lakható rész hanem csak pusztán fenn álló több darab kőfalak [Szu; EHA].

Szk: belső ~. 1662: az ostromlás alatt az asszonyi fehérség is nem keveset segített vala ... az belső kőfalak romlásiról ... nagy szorgalmatossággal hordának az hajigálni való köveket [SKr 608] * **külső ~.** 1662: Gyalu vára amint régen épített volt ... a házak ablakait mind a külső kőfalakon hagyatta [SKr 295–6]. 1681: Ezen Ország házából, a' külső kő fal oldala mellett, nagj hosszan, es mélyen az kő sziklában, vagyó(n) egi kő boltos rejtek-is [Vh; VhU 515].

Sz: Isten ~nak visz vkit (háborúban) Isten elpusztít/veszt vkit. 1570: Orsola Nagy Gasparne vallya ... Eztis hallotta hogy azt Monta Zabo Janosne Isten vyd az Keofalnak az fekethe^a Az zeoldet hozd az agynak [Kv; TJK III/2. 35–6 Zabo Janosné házasságtörése ügyében tartott vallatás. — ^aA férjét. ^bA szeretőt] * **úgy bízik vkihez mint az erős ~hoz.** 1678: Ennyi búslásim közt is ... én édes Komám uram Isten után szintén úgy bizom Kegyelmedhez, mint az erős kőfalhoz [TML VIII, 371 Bethlen Éva Teleki Mihályhoz].

4. kőkerítés; gard de piatră; Einfriedungs/Einfassungsmauer. 1588: Az tanach haz vdvara(n) Nap Niugat feleol Igiarto Mihaly vram az keőzt, keobeól Építette megh ... ez Vdwary keo fal Az varossé zinte vgj, mint Mihaly Vrame [Kv; Szám.4/II.22]. 1601: az Jesuitak ... Kiraly vchaban keofallal Akaryak vyabban keriteny collegiumokhoz az kerteket [Kv; TanJk I/1. 387]. 1621: Az melj keő falt megh Czinaltatu(n)k az Czintere(m)be az Hentelerek feleol Egi rend sendelt kellett rea Czinaltatnu(n)k Eggik aczal [Kv; Szám.15b/IV.22]. 1756: Virágos kert ... az udvar felől különöztetik valami törpé olaszosan készült kőfallyal | Vadas kert, mely az vár felől régi kőfallyal kerítették körül [Déva; Ks 92.I.32 dévai kúrialeír.]. 1793: mely ujjanon rakattatott Kőfal, a' régi Közös kőfalba soholt leg kissebnyire sins belé vágva [Kv; Pk 2]. 1841: Batsban^a a kortsma udvara és oklya kerítése ... el rongyosodván ... Azt látnok legtészterüebnek; hogy ... építették kő fal [Km; KmULev. 3. — ^aKm-ral és Kv-ral tözsomszédos település].

5. kőbélés (folyóvíz v. várarak oldalának kő-bélelése); căptuşeală de piatră (a unei albuie de riu sau a şanţului din jurul cetăţii); Stein(aus)füllung/auskleidung (der Böschung des Flußufers od. des Burggrabens). 1593: Az ouarsorban vallo folliamra vallo kollczig ... ez viz folliamnak kett felől vallo odalatt kellett Hatt Hellien viollag meg rakatno(m) Ennek felette Hettedik Hellien vallo odalla czöuek Stthömpolliok vollttak ... mely telljesigen Ell rothatt voltt asttis violag kü fallal kellett meg Ipíteni [Kv; Szám.5/XXIV. 5–6]. 1595: Ez extendéot által hidak, palok keő falon valo viz folliamra es egieb illendeó heliekre keolteót f 62/73 [Kv;

i.h. 6/XI.29]. 1662: Várad várának árkat igen nagy munkával, költséggel nagyon kiszélesítvén, földét kihordatván, körös-környül mind az öt bástyái ellenében kőfallyal bélette vala meg^a [SKr 297. — ^aI. Rákóczi György]. 1681: Az Várnak dél felől valo mély árka keő fallal bélett [Vh; VhU 507]. — L. még SKr 594.

6. ár. akadály; obstacol, piedică; Hindernis. 1600: (A török) minden világi erőt contemnált, magáinak alkalmas veszedelmével is nagyobb-nagyobb dicsőséget igirvén magának, az nemzetségnek, kik azelőtt tőle bátorságosak voltak is, nagyobb megrémítésére, mint régen is. Mi lévén az első kőfal, most rajtunk kopácsol [TML I, 554 Korda Zsigmond Teleki Mihályhoz Husztról].

kőfalbeli kőfal-; din zidul de piatră; von der Steinmauer. 1800: a' mi a' Tsepegés házat nézi mivel a' kőfalai romladozottak a' kőfalbeli részét a' nagyobb atyafi a' kisebb Testvéreinek el engedi [HSZ csepegés-ház al.].

kőfalcsinálás kőfalrakás; ridicarea unui zid de piatră; Aufführen/Hochziehen der Steinmauer. 1594: keztenek Az keo fal Chynalashöz, attam az alasokhoz 25 kettas harsot ... d 16 [Kv; Szám.6/VIII. 127 Casp. Semel sp kezével].

kőfal-épület kőfal-építés; construiera unui zid de piatră; Steinmauerbau. 1590: Mikor ismegh az Nemez giarto Kelemen hazanak hiazattiat, kit az keofal Epilet mya el kellett bontanünk meg chinaltatúk, attünk Achy Gergelynek d. 75 [Kv; Szám.4/XIV. 16].

kőfal-fúró sfredel/burghiu pentru zid de piatră; Steinmauerbohrer. 1696: Hoszu kü fal Furu no 2 Bokazo Furu no 1 [Bethlen SzD; BK].

kőfal-fúró-fúró sfredel/burghiu de găurit ziduri de piatră; Bohrer des/eines Steinmauerbohrers. 1788: Kerék fő furo nagy furo kőfal furo furo, és forrás kereső furo [Mv; TSb 47].

kő-falmellék kő-ajtómellék/fél; toc de uşă din piatră; steinerner Türstock. 1615: Ezen pincze eleött valo ajtonak teglabol rakot, két keő fal melljeke [Fog.; UF II, 153].

kőfal-palánk kőkerítés; gard de piatră; Einfassungsmauer. 1743: az felső házak végiből ered ki egi kőfal palánk [Boroskrakkó AF; BfN dobozott anyag VI].

kőfal-rekesz kb. kőgát; dig de pietre; Steindamm/wehr. 1662: És így a városnak^a a váron alól való nagy darab része a Köröstől kétfelől folytatván, Péntekhely és Szombathely a Zsúpos utcák között a derék fő épületekig régenten a kétfelől való folyóvízre keresztől egy nagy kőfal-rekesz rakatott volt, s mindkétfelől a folyóvizek partján egy-egy szép reguláris bástyák merőn téglából [SKr 418. — Váradnak].

kőfalrontás várfal-lerombolás; dărîmarea zidului cetăţii; Abriß der Burgmauer. 1662: ha elegendő oltalmazó nép lehetne benne, oda az ellenség kőfalrontás és ostrom nélkül be nem mehet vala [SKr 648].

kőfaltelevény kőfalomladék; molozul zidului de piatră; Steinmauerschutt/trümmer. 1794: ā Majorom előtt volt Seppedéket 26. szekér kőfal televénjel meg töltöttem [Kv; Pk 3].

kőfalú cu ziduri de piatră; mit Steinmauer/wand. 1669: (A) Puszta s romlodozott kő falu házát . . . Enjedi Marto(n) Ur(am) . . . Nagj Enjeden . . . adá örök árón Dési Makai Mihály Ur(am)(na)k [Borb. I]. 1748: N. Enyeden lako Matotsi Josef Uram igen nagy szükségétől nyomottatván . . . kényszerített vala egy pusztá, és össze omlott kőfalú Házának ruínait . . . el adová tenni [Ne; Incz.X.28a]. 1761: Néhai Mltgos Baro Josika Imre Vr eo Nga által építettett, mostis ép és kevésé csak ritka helyen repedezett kő és égetett téglá jo vastag falu, régi magiari modra szarvazott s . . . ujra Zsendelyeztetett Udvarház [Szászvevsszöd NK; JHbK LXVIII/1. 200].

kőfaragás cioplire a pietrei; Steinbearbeitung/metzarbeit. 1560: Thy kegyelmetheknek azt Jrhato(m) hogy Mykor wra(m) ew Naga Janos mesterrel Megh szerződek En Akkor keo wary porkolab voltha(m) Az Erdeody hazhoz Ammy hath szaz Singh keofaragast fogadott vot eotwen foryntba, Annakys harmyncz foryntyat attha(m) en Megh Neky [Gyf; BeszLt 10 Bl. Bagotai a beszti-bíróhoz és tanácsához].

kőfaragásbéli szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ mesterség kőfaragó művészet; arta cipolitorului in piatră; Steinmetzhandwerk. 1662: temetőhelyén^a hogy méltóságához illendő monumentuma, emlékeztetője a posteritásnál, maradékoknál fennmaradhatna, lengyelországban sok ezer forint summában szegődött vala, mindentől fekete, fejr és veres márványkövekből igen szép kőfaragásbéli mesterséggel, angyal- és emberképekkel megékesített monumentum csinálására [SKr 305–6. — ^aI. Rákóczi Györgynek].

kőfaragó pietrar, cioplitor in piatră; Steinmetzarbeiter. 1676: Az mi az kőfaragó dolgát nézi, eddig ott van úgy hiszem [TML VII. 255 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] | Az kü faragó el nem jött, ki miatt nagy hátramaradás leszen [i.h. 264 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1720: Kő farago Brassai Samuel [Kv; Dica V.14]. 1750: Kő farago Hofner Josef [Kv; Dica IIb. 4]. 1762: Meghala Kidében . . . kőfaragó Sipos Dávid. Ez jó asztalos, jobb kőműves, kőfaragó pedig specialis, úgy hogy Erdélyben mása nem volt. A dési, bonchidai, drági, köblösi predikáló-székek az ő munkái voltak nyavalyásnak [RettE 136–7]. 1842: (Házamat) ki adtam Taxalra Kőfarago Cseh Ferencz ő Kegyelmenek [Törzs. Dési taxalisták 67].

Szn. 1711: Kő farago János [Kv; Dica XXVII. 6]. 1725: Kő faragó János [Kv; Ks 15. LIII]. 1735: Kőfarago János [Kv; Dica XX. 12b, 13b]. 1750: Kőfarago Antoni [Kv; Dica IIb.5] | Kőfaragó János [Kv; Dica IIb. 9].

kőfaragó-mesterember pietrar, cioplitor in piatră; Steinmetzarbeiter. 1781: Hoffmáer Josef kő farago Mester ember [Őraljaboldogva H; Kf].

kőfaragóné sojie de pietrar; Frau des Steinmetzarbeiters. 1781: Szebenbe a Mlgos Groffné Aszszony eo

Nagysága adott a kő faragonénak 1 Rf [Őraljaboldogva H; Kf]. 1845: Ránkorosra masrá nem gyanakszom hanem a Kotsis Márisko leányára a kő faragonéra [Dés; DLt 478].

kőfarki a Kőfarka (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu suffixul -i al toponimului Kőfarka/Piatră; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kőfarka; Kőfarkához tartozó; care ține de Kőfarka; zu Kőfarka gehörig. 1762: egy Tavaszon egy nagy ár viz jöven úgy szaggatá el az Kőfarki határt is . . . igaz továbbra hogy azon szaggatásával az viznek a mi Virágos berki határunk felé is szakasztott vala egy szegelet Földetsket [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6].

kőfedelő köfedeles; cu capac de piatră; mit Steindach. 1767: A kő fedelő kúton alol egy kerek rét [Mv; MvHn].

kőfelrakás încercare a pietrei; Steinverladung. 1608: Baniabuky^a Nagy Jstuanal hozatta(m) ket szekere feont az keo fel rakasra, szekeret tudua(n) húz penzre . . . d 40 [Kv; Szám.12b/IV. 125. — ^aBányabükről (TA) való].

kőfeszítő kő kifeszítésére való; de/pentru scos pietre; zum Spalten des Steins gebraucht. Szk: ~ fa. 1652: Kő feszítő fara csinált vas karikas vas rud N. 1 [Görgény MT; Törzs] * ~ (vas)rud. 1652: egy kü feszítő vas rud [uo.; i.h.]. 1656: Egy keő feszítő rud [UF II, 156]. 1667: Kő feszítő vas rud nro. 30 [i.h. 339]. 1756: Vastag kő feszítő vas rud 1 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 15].

kőfilegória 1. kőházacská; căsuță de piatră; Steinhäuschen. 1754: Az Vdvarház egymas(ba) eresztett Tölgyfa Talpokon aloo Sövényből font oldalú, Tapaszos meszes, s nehol nehol romlodozott oldalú Sendellyes fedél alatt három kissebb haz es egy nagy palota. Ennek első reszbe(en) az pinzce Torka felett különös romlodozott Sendelyes fedél alatt vagyon egy egesz kő fündamentomon épült ugyan kő filegoria vagy is kis ház [Ádamos KK; JHb XIX/10].

2. kb. kő-őrfülke; gheretă de piatră; Steinwächterbude/zelle. 1837: Egy kő filegoria vagy Bástya cserép fedél alatt, grádits és ablak hijjával — van rajta egy külső ablak Tábla [Gombás AF; TSb 20].

kőflaszter kő-útburkolat; pavaj de piatră; Steinpflaster. 1840: Egy q(ua)dr(a)t öl faragott kőflaszter [Dés; DLt 166].

kőfogadó kő-vendégfogadó; han de piatră; Gaststätte aus Stein. 1766: a régi Falu helyen a mezőben a hul mostan Nagod(na)k Kő Fogadoja, Majorháza, és Csurüs Kertye vagyon [Kisjenő SzD; EHA]. 1807: a' Dési Kő fogadó a Gatyaszár uttza n. Sikátor a Szamos partyától és a Nagy vámos Hidtol mintegy Húsz Huszonhat önyire [Dés; ETF 101. 2]. 1825: Vagyon Nemes Déés várossának . . . a' volt So Pajtákhoz közel a' város Hajos Malmával által ellenben egy kő fogadoja [Dés; EHA]. 1847: A' vámos hid mellett kőfogadó [Mv; EHA].

Hn. 1775: a' Kő Fogadonál (sz) [Komjászeg TA; EHA]. 1817 k.: a' Kő fogado mellett (sz) [Fejérd K; EHA].

kőfoglalás-munka ékkő-befoglalás; montură; Schmucksteineinfassung. 1768: Huszár Benedek Deak-(na)k a' blts Ceh engedé a' remeket filegran munkával készíteni, de ugj hogj kő-foglalás munkais legjen rajta [Kv; ÖCJk].

kőfolyosó coridor de piatră; steinerner Flur/Gang. 1637: job keze teruen vagyon be egy jo mogyaual epített rekesz, melyen nylik be egy uas pantos ... gyontaros ayto, az felseo keő folyosora Annak az folyosonak menyezeti tablas kopias [UF I, 406]. 1745: A' kő folyosóról mennek bé a' Palotakra egy retesz, retesz fős vas kaptsos fel vonó kaputskán [Marossztkirály AF; Told. 18].

kőforma kő-golyóöntőforma; formă de turnătorie pentru ghiulele făcută din piatră; Stein-Kugelgießform. 1637: Ágyu golyobisnak ualo vas es keő formak [UF I, 396]. 1681: Tarachk golyobis önteshez valo réz forma, vas Nyelével ... Tarack golyobis öntéshez valo kő forma Par I [Vh; VhU 557-8].

Szk: *golyobisöntő* ~. 1681: Külömb külömb féle golyobis öntő keő forma [Vh; VhU 540].

kőfundamentum kőalap; fundație/fundament de piatră; Steingrund/boden. 1679: Ha az Talp fák alá mind körül kü fundamentomot nem raknak, az ā nagj Épület sokaigh állandó nem lészen [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 52]. 1732: A Kolosvári Ház van Külső Monostor Vcza Eszak felől való Sorjában Észak felé térvén, következik egj kő fundamentumon négy szegre rakott kicsiny kápolna jó cserép fedél alatt [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.]. 1761: az oldalbol sok ássással Simmitott helyre földből fel vett kő fundamentumra téglából két contignátiora ... cserép fedél alá extrudáltatott ... szép Uri Udvarházat [Szászvevssződ NK; JHbK LXVIII/1. 210]. 1815: A' Csűr ... kő fundamentomon áll [Bálványosvárja SzD; Ks 77/19 Conscr. 855]. 1822: Egy kő fundamentomba téglából rakott gabonás alatta fáiin pintze [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 8a]. 1826: A gabonás rako fenyő fábol — kő fundamentumra építve [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 40].

kőfundamentumú kőalapú; cu fundație de piatră; mit Steingrund. 1775: Az Udvarház ... Ágosok közzi Sövényből font Kő fundamentumu [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14].

kőfűrő sfredel pentru piatră; Steinbohrer. 1741: ket kő Furu [Kv; TL 90 lakatos szerszámok közt].

kőfűrő-fűrő sfredel pentru piatră Steinbohrbohrer. 1737: Kőmives csákány 2 ... Kő fűrő fűrő 2. becsi furu 2 [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

kőfúvás átv kb. áskálódás; uneltire, intrigă; Wühlerei, Stänkerei. 1667: Béli uralom, hogy elbomlott az ország, összevgyűjtötte volt a csikiakat, intimálta, soha be ne vgyék Szentpáli uralom. Ugyan reá ért Béli uralma ez ellenünk való kő fúvás [TML IV, 29 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kőgabonás kőmagtár; depozit de cereale din piatră; Getreidespeicher aus Stein. 1851: Egy kő gabonás ... Az épület bütűjét négy kőlab tartja [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

kőgát 1. dig de pietre; Steindamm/wehr. 1823-1830: Vagyon itt az Hidon felyül igen derék kő Gát, Deszkával be borítva [FogEK 262].

2. kőtorlasz; zágaz de pietre; Steinsperre/barre. 1782: a' mellette le follyo Patak szörnyű Arkot mosot ugj hogy értetre kemény kő gátot, rakatott [Nagyrapolt H; JHb XXXI/21. 15].

◇ **Hn.** 1805: a' Kő gát szegelettyénél (sz) [Timafva U; EHA].

kőgát-forma 1. mn kőgát-szerű; un fel de dig de pietre; steindammartig. 1842: a' töltést egy kő-gát forma valam tartya fenn; 's vezeti a ... malmak kerekeire a' vizet [Kv; KmU Lev. 2 László János mérnök kezével].

II. fn kőgát-szerűség; ceva asemănător unui dig de pietre; Form/Art eines Steindammes. 1842: az érdeklött kő-gát forma áll egy minden mesterség nélküli kő, és ringyongy Téglákból össze gyurt Tömegeből [Kv; i.h. ua.].

kőgolyóbis kő-ágyúgolyó; ghiulea de piatră; steinere Kanonenkugel. 1591: Az keo Gholiobist el keriek, es egiebeknek amiket vrunk paranchol chinaltatnj formaiat el hozzak eo kgmek [Kv; TanJk I/1. 157]. 1632: Az kapu felől ualo kasamataban uagion egj nagj eőregh negy karikas masar algiu tiz masas, tizen eot fontos keő goliobissal iaro [Fog.; UF I, 135]. 1652: Nyolcz fontos golyobis van N. 4. Tizenket fontosnal nagyob kü golyobis N. 100 [Görgény MT; Törzs]. 1681: Nebojsza Bástyá ... Vagyo(n) ezen hosszú boltban ... Ágyu golyobis, promisc(ue) Nro 74 Öregh keő golyobis I [Vh; VhU 557-8].

kőgomb bumb de piatră; Steinkopf. 1756: Artyitsóka formára tsinált, nagj kő Gomb Numero 2 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1849: Torony fehéren meszelve, a' frontján díszletes építmény, hoszzszukos formára faragott, s két felibe a' toronynak dereka tájára alkatott kő gombak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1852: Az Udvar háznál fogyatkozik két kő gomb, és a' szegeleténél egy pár Téglais hiányzik [Backamadaras MT; CsS].

kőgrádics 1. kőlépcső; scară de piatră; Steintreppe. 1595: Egy keő gradychot chynaltatam az felseo hazhoz, fizetem az keomiweseknek teolle f 12 Annak az gradychnak zwksegere vettem rako keowet 6 zekeler p(ro) f 2 d 40 Az gradychnak lepseo keowet vettem 17 Negi horog kewet, tezen Uniüersal(iter) f 4/13 [Kv; Szám.6/XV. 51]. 1650: a' megh nevezet hazak alatt leuó mindenik bolt hazakott az alsó rend hazakra iaro keo Gradiczal ... valasztá maganak ... Folti Ferencz uram [Folt H; BK sub nro 117 osztálylevél]. 1656: Jnnet az hoszu ebledő palotakból az Tarka Bastia felett valo hazakra jöven fel 4 lepcsős keő gradiczon, nilik be az első bastia hazra [UF II, 132]. 1688: három lépés kő garadics [Kv; BLt]. 1694: ezen kő Garadics terminalodik, egy pitvar forma hazra, mellyis pusztá [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1696: ezen palotara Fel menő Hoszu Kő Garadits Suppal Fedet [Bethlen SzD; BK].

Szk: faragott ~. 1656: Jnnet mennek fel az draban-tok haza előtt való tornaczra 16 lepcsőből allo faragot keő gradicson [UF II, 139] * *kancellusos* ~ ballusztetes/korlátbábos kőlépcső. 1775: vagyon az nagy Udvarház, az melynek ... het ablakkal világosodó Pitváriban, kancellusos kő gráditson fel menvén vagyon bé menetel két felé nyilo festékes ajton [Nagyiklód SzD; CU].

2. *kerengő/keringős* ~ kő-csigalépcső; scară de spirală din piatră; steinerne Wendeltreppe. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Kerengő kő garadics ... mind az ajto előtt, s mind à fel menő Lépcső gradiczi, ighen szép faragot kőből vannak [Vh; VhU 502, 532]. 1694: Az Zolyomi Haz Ajtaja mellet megien fel egj kerengo Kő Garadics az Toronjban [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1740: az Házaknak hējára fel járo keringős kőgrádicsra szolgáló ajtóhelj [Kv; BFN Gyalui cs.].

3. kő-lépcsőfok; treaptă de piatră; Steinstufe. 1849: az első házbol lehet feljárni a' kéményhez kő Garáditsa-kan egy ajto van ottan melly nyillik a' füst házba a' hol a' kémény takarittatik [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kőgrádics-lépcső kő-lépcsőfok; treaptă de piatră; steinerne Stufe. 1676: Ezen pinczéből két kő gradics lepczön bellyeb mven az Tomori bastya alatt valo pinczére, ennekis ajtaja vas sarkos [Fog.; UF II, 715].

kőgrádicsú kőlépcsőjű/lépcsős; cu scară de piatră; mit Steinstufen. *XVIII.sz.eleje:* Vagyon itt Marus Sz: Királyon^a az Marus Parton egy négy szegre épített nagy kő Kastély, melyre is Nap nyugat felől a külső Udvarral kt kő Szivárványon álló romladozott kő garaditsu faragott kővekkel padimentumozott Tornatz [MNY XXXIX, 384. — ^aAF].

kőhajítás kődobás; aruncătură de piatră; Steinwurf. 1542: annak elotthe azt wzenthe hog ew kegelme en thwlem semmyh ne tharchon, merth az Isten wthet wg segeyche, hog ha eg kew hagythaswal megwehetthe^a Fogarasth, sem wenne meg, ha nem inkab chazartol meg walwa walaky ellene akarna lenny, kez wolna segeychegwł mellett meg halny [Fog.; LevT I, 16-7 Petrus Orozy Zalay Janoszhoz. — ^aOlvasási v. sajtóhiba wehethne h. ?].

kőhajításnyira kődobásnyira; la o aruncătură de piatră; einen Steinwurf weit entfermt. 1687 k.: alol mindgyárt à Sz. égház mellett mint égy kő hagyittásnyira vagyon à Pap ház helye [Csitsztiván MT; MMatr. 329].

A régiségben a nyíllövés mellett a *kőhajítás* is szerepelt hosszsmérték-ként, de ez még a nyíllövésnél is bizonytalanabb távolságot jelölő hosszsmérték-egység volt, hiszen a kő röptávolsága a kő nagyságától és a kődobó izomerjétől függött. A vele jelölt távolság kb. 50–60 m-re tehető [Bogdán, MMért. 128].

kőhajítás vaskő-feldolgozás; prelucrarea minereului de fier; Bearbeitung des Eisensteins. 1638: Tudom hogy Thoroszkaj Lazlo Ura(m) hirneltkül, az közönseges egyűve gyűjtöt materias kőből hajtatot maga számára szememmel latta(m) hogy hajtottak az követ, mely kőhajítás Toroczkaj Sigmund Ura(m) hireneltkül volt [Thorockó; Thor. XVI/1 Paulus Cziupor (25) jb vall.]. 1784: Az mi az Banyász Lovak szolgálatra valo hajtását nézi,

Mlts Grof Ur^a részéről egy napi ko hajtas vagyon ... az több részekre 23 rend Lo szerbeli kerület vagy szolgálat [uo.; TLev. 4/9. 15a. — ^aGr. Thorotzkai Sigmond].

kőhal kövi hal; molan; Schmerle. 1640: Vagion az falunakis tilalmas vize sub poena f. 12 meliben piztrangot keo halat es rakat fognak [UF I, 803].

kőhalmi a Kőhalom (NK) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kőhalom/Rupea; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form de ON Kőhalom. 1. Kőhalomhoz tartozó, Kőhalmon levő; din Kőhalom; zu Kőhalom gehörig in Kőhalom befindlich. 1669: Keőhalmi Varban ... négy darab hintora valo le eresztő börtök [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a].

2. Kőhalomra menő/vezető; care duce spre Kőhalom; nach Kőhalom führend. Hn. 1721: Az Kőhalmi ösvénytel (sz) [Pálos NK^a; EHA. — ^aTőszomszédos Kőhalommal].

3. Kőhalomról való, Kőhalmon lakó; care locuiește la Kőhalom; aus Kőhalom stammend, in Kőhalom wohnend. 1589: Az Keo halmi zaznak fazekas Sandornak az Allmasi Márton fia ellen Andras ellen Illien teorwenie leot^a [UszT. — ^aKöv. a részl.] 1614: Szasz Andras Keőhalmj jb [Dobófa U; BethU 155]. 1674: Kőhalmi Asztalas András [KJ]. 1704: valami kőhalmi ember jött ma, aki azt mondotta, hogy ott tegnap 300 kuruc volt volna [WIN I, 248].

Szn. 1593: Kw halmi Janos [Kv; Szám.5/XXI. 127]. 1601: Keohalmj Pal [Kv; TJK VI/1. 560]. 1621: Keohalmj Janos [Kv; Szám.15b/IX. 118].

kőhalom kőhatárdomb/halom; movilă de pietre (ca semn de hotar); Grenz/Marksteinhaufen. 1758: a' Sorok tetejin kő halmat rakának [Várhegy Cs; EHA].

kőhányás 1. kőrakás; morman/grămadă de pietre; Steinhaufen. 1645: Miriszlofele ki menő orszag uta(n) alol, a hol à Mirizlo utza(n) es Magyar utza(n) ki menő utak öszue szakadnak, holot kő hanyasis vago(n) [Ne; EHA]. 1832: a' már meg nevezett ... Comisarius urak a' két felek fen álló bizonyságai előtt az ennek előtte mint egy hat esztendővel Zetelaka által halmoknak prantendált kő hanyások fel hanyattak melyekben is találtattak ujj cserepek nem régi üveg darabok 's hot szénis — szemmel látolag meg tetszett hogy mely helyt rakattatott bé azon ujj cserép nem régi üveg darab és szén a' meg nevezett kő hanyásokba a' milyenhez hasonló kő hanyás azon a havason meg számlálhatatlan sok vagyon [Bögöz U; IB. Nagy Márton ub nyil.].

Hn. 1693: Kő hánjás alyáb(an) [Városfva U; EHA]. 1697: a Kőhányásnál [Nagyiklód SzD; EHA]. 1774: a' kőhányásban (sz) [Gerendkeresztúr TA; EHA]. *XVIII.sz.v.*: az rétbén Kőhányás nevű helyben (k) [Borobenedek AF; EHA]. 1801: A' kőhányás alatt [Kendilóna SzD; EHA]. 1807: a' Kodori völgyön a' Salánki kert mellett a' Kő hanyásnál egy darab bokros köz Helly [Dés; EHA].

2. ~i tesz határhalmot emel; a ridica o movilă (ca semn de hotar); Marksteinhaufen anlegen. 1758: égy nagy molcsű (!) követ Határjedgynek határuł tővének ... a hegy Tetejére új Kő hanyást ... tőnek [Várhegyalja Cs; LLt].

3. kőfejtés/szegés; extracție de piatră; Gesteinarbeit, Steinbruch. 1591: Az keozegeoknak az kyk Monostor kapwhoz keowett zegtenek padimentomnak valo keo hanyastwl attam f 1 d 75 [Kv; Szám.5/X. 20]. 1734: Dancskai Uram ... erősen arcialya az kü hanyást [Búzásbocsárd AF; TKI Mihály deák gr. Teleki Ádámhoz]. 1759/1772: Meltsagos Petki Nagy Boldisar Ur ... Horvath Vonuly nevű Jobbágya, hany ől követt adott számba ... volte több kö hanyással ados, mint a' mennyit szamban adott a vagy nem? [Dés; DobLev. II/435. 52–3 vk].

kőhányatás kőfejtetés/szegetés; extracție de piatră; Gesteinarbeit, Steinbruch. 1662: Haller Gábor Jenőben kinn lakván, a helynek erősítésében nagyon emberkedett vala ... teletszaka mind mészégetéssel, kőhányatással, hordatással úgy hozzákészül vala, hogy majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külön reguláris bástyáját a várnak megépítteti vala [SKr 319].

kőhányó I. mn 1. kőfejtésre/szegésre szolgáló; folosit la extracție de piatră; zum Steinbruch/zur Gesteinarbeit gebraucht. 1824: Minthogy a Városnak Kő hányo Szerszamai igen roszszak, de egy rosz pörön (!) nagy verőn kívül tsak egy Gyökér vagoja vagyon a Kuthaz meg kivantato Kemény Kő sziklának meg hasítására ki hanyására kelleit meg a mi a Varosnak jövődöre is meg marad [Dés; DLt 424].

Szk: ~ *ék* kőfejtő/szegő *ék*. 1824: Egy Nagy Kőhanyo verő Atzéllos vas kell 10 font Egy hegyes jukaszto Csákány atzél vas 4 font per 15 xr Husz Kő hányo Ikeke [Dés; DLt 424] * ~ *verő* → ~ *ék*.

2. ~ *lapát* vaskőhányó lapát; lopatá cu care se aruncă/ridică minereu de fier; Eisengestein-Schaukel. 1677: Vas verő ház Vagnak ugyan itt vas kő hordó targonczák no. 4, szén és kő hányó lapát no. 1 [CsVh 51].

3. ~ *ember* kőfejtő/szegő munkás; muncitor la cariera de piatră; Gesteinarbeiter. 1844: volt kőhanyo és gyujtó ember 23 [Born. F. IIIb].

II. *fn* kőfejtő/szegő munkás; muncitor la cariera de piatră; Steinbruch Gesteinarbeiter. 1591: Eott Zeker keoteol az keo hanyoknak attam f 1 d 25 [Kv; Szám.5/X. 21]. 1594: Az kő hanyonak Chrestelnek parlag kő hanyastol attam f 2 [Kv; i.h. 6/V. 45].

kőhányó tekenő vaskőfeldolgozóskor használt tekenő; covată folosită la prelucrarea minereului de fier; Trog zur Bearbeitung des Eisengesteins. 1681: A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n); ugimint hossza két arasz, szelessege mas fel arasz mélségénekis specificaltatni kell vala; Ugi hogi: vagi kupaval mertek meg vizzel . vagi ahoz valo peczetes es ab antiquo usualt mekaval; melj tekenőnek mind véget ket felől s mind melyseget haro(m) vassal belegeznek meg [VhU 63].

kőhasító kőrepsző; unealtă folosită la despicatul/crăpatul pietrei; Stein(auf)zwänger/spalter. Szk: ~ *rud*. 1696: Kő Hasito rud vas nro 1 [Bethlen SzD; BK] * ~ *vasszeg* kőrepsző vasék. 1696: Kő Hasito vas szek^a n 10 [uo.; BK. — ^aElírás lehet vas szeg h.].

kőhasogató kőhasító/repsző; folosit la despicatul/crăpatul pietrei; Steinspalter. Szk: ~ *vas-hasítószeg* kőrepsző vasék. 1807 k.: Jegyzéke Azon eszközök(ne)k mellyek ... a Császári Csik felé menő utnak meg tsinálására s igazítására készítettek ... Vas bot 6 ... Kő hasogato Vas hasito szeg den. 2 [UszLt ComGub.] * ~ *vasrud* 1735: Ket kő hasogato Vas rud [Királyhalmá NK; Ks 23. XXIIb].

kőház 1. casă de piatră; Steinhaus. 1557: Jllen wallast thewth ew maga Swky Janos hogy ew neky ees Swky Benedeknek Semmy kewzyk nynczen az Coloswary hazhoz, merth az ew Annyok, ky elegethetthe ewkewth belewle, Myndenkykewnknek az ew penzewel Swkon kew hazath chynaltatoth [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. 1560: az my Atyank Lepseny Jstuan ... ket kew házat Csinaltatot nekyk ketten ... sok kewltseggel [Kv; SLt ST. 6]. 1568: Az Bamffy Gabriel wram reze az ky wolt az Magyorooy keohazba, myert hogy Eő magtalan maradt egyenleo keppen Bamffy Pal wramra es menyhart wramra zallotth [Gyf; JHbK XII.8]. 1617: Az meli keőhaz Attioktol marat Abrugbanian az piaczon, kertiucl eggiüt ket fele oztatik [Abrudbánya; Törzs.]. 1662: Az Káli^a Kő Ház [Berz. 3. 47/41. — ^aMT]. 1675: Egy fedel alat sassal kötöt, ket keő hazak [Dés; Borb. II]. 1718: az mostani Kő hazakot T.N. Miko Judit Aszsonnyal Szerelmes Hazas tarsaval építették [Szentmihály Cs; Borb. II]. 1797: Ezen kő házának fedele ... cse-refa szarufákkal vagyon fel szarvazva s bükfa létezzel létezze s bükfa rothat iszkolákkal bé fedve [Kőrispatok U; Pf].

Hn. 1648: Az Pusztá keo haz mellet [Borsa K; EHA]. 1688: Az Falu vegiben a' Pusztá kő ház nál [Szentmárton Cs; EHA]. 1712: Az Kő Ház alatt (sz) [Gelence Hsz; EHA]. XVIII.sz.k.öz.: A' Kő ház kert küjel (sz) [Szentkirály Cs; EHA]. 1772: A Pusztá Kő Ház nál (k) [Kozmás Cs; EHA] | kőház kert nevű Tanorok [Szent Simon Cs; EHA]. 1812: A' Kő ház nál, szép tisztított Cserefás szalos Erdő [Türe K; EHA]. 1855: a Kőház kertben (k) [Szent Simon Cs; EHA].

Szk: *darabont* ~. 1692: Vagyon egy rend kü ház, A Darabant, avagy Virrasztó kühaz [Szentimre MT; JHb Inv.] * *virrasztó* ~ → *darabont* ~.

2. kőből épült szoba; cameră de/construită din piatră; aus Stein gebautes Zimmer. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Szegelet, Bástya ... Ezen also Contignatio felett levő Kő ház, mely réghen Udvarbirák, Porkolábok, Lovászmesterek hazais volt, gerendas, deszka padlasos | Templom fölött levő Kő Ház; a fellyebb irt deszka folyosorul ezen haz ajtajara jaro garadiczka fabul epette-tett [Vh; VhU 502–3, 551]. 1685 e.: az Borberekí Curia ... vadnak azon Curiában két rendben epitetett kő házak; holott az Also rend házak előtt valo párkanyozott deszkás tornaczbol nyilik be az Kis hazra vas sarkos pantos ... ajto [Borberek AF; MRKLev. Urb. 3]. 1738: Ezen Kő Házból vagy Palotából nyilik egy Ajto Az Aszszony Házában [Szászvevződ NK; Born. XX. 12]. 1742: vagion egy bot haitásos nagj tagos padimentumos kő ház [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. 1747: találatnak ... két Kő házak . Ezek közül a külsőben tanálatnak katona Fogasok 3 A Belsőben penig katona Fogas 2 Karos Fogasocská 1 [Királyhalmá NK; Ks 23. XXIIb].

3. kőkamra; magazie din piatră; Steinkammer. 1681: Vajda Hunyad vara Ezen kapu közzül bal felé valo Kő Ház ... Vagyo(n) ezen házban ... Jo szakallas puská Nro 3. Szakallas Csűk agi nélkül Nro 1 [Vh; VhU 502, 510].

kőházacska kőházikó; căsuță de piatră; Steinhäuschen. 1742: egi közönséges fellyül padlásos kő házocska [Gyeke K; Ks 4. VII.1].

kőházas kőházzal beépült; unde se găsește case de piatră; mit einem Steinhaus bebaut. 1662: Az hegy felől való részének pedig derekasabb sűrű kőházas Olasz névű utcája a derék városnak a vár felől való belső részével ... öreg erős híddal összefoglalva lévén [SKr 416]. 1850: Szabad lészen haszonbérli Sebesi Ádámnak, a nevezett kőházas Telken, a leg el kerülhetlenebb tzel szerű építési, és javítási munkákat meg tétetni [Ne; DobLev. V/1298].

kőházbeli kőháza von.; de/din casă de piatră; auf ein Steinhaus bezüglic. 1772: Patai Ersebet Aszszony azon Fundus s kő Házbeli részit cedálá és által adá Tktes Magyarosi Beniamin Uramnak [Ne; DobLev. II/437. 1b].

kőházú kőmalomházas; instalată într-o casă de piatră; mit steinernem Mühlenhaus. 1662: azon folyóvizet^a egy nyolc köre forgó, igen friss épületű nagy kőházú malom is vala [SKr 258. — "A csehországi Dija folyón].

kőhécselés tuse deasă și slabă; Gehuste. 1819: Kretsun Josziv . háromszori köhétselés után éj félnél későbbre meg holt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

kőhegy sziklahegy; vírf de stîncă; Felsenberg. 1653: (Volt) A tengerben^a egy nagy kőhegy ... és ez a kő nagy hegy egykor meggyúlt, és olyan darabonként mint egy szentegyház a tengerből kivetődött | két hétig tartott, a míg az a kőhegy kihányta magát a tengerből [ETA I, 153-4 NSz]. — "Ciprus tájékan].

Hn. XVIII.sz. eleje: Lapos bercz n. kaszálo az Kő hegyen Tul [Zentelke K; KHn 138]. 1760: A kő hegyen (sz) [M.régen MT; EHA].

kőhid pod de piatră; Steinbrücke. 1580: Az my illety penigh Az tarchia hazan^a valo keo hydat ky bomlo felbe(n) wagio(n) wegeztek eo kegmek hogy megh epychek [Kv; TanJk V/3. 211a. — "Tanyaféleség a város határában]. 1593: Kwmyes Peter foldozot az kaianto patakon walo kw hidon, masod magawal egi nap fizetem f — d 40 [Kv; Szám.5/XXI. 28]. 1594: Ezen maradik fakboll czinalttunk az ku Hid ottallmajrt Jasoll gattott | Az monosttor vczaiz ku Hidatt Bontattuk fell mirtt Hogi Be szakadott valla Egi datab Hellen az Bolltja | monostor vczay kü Hidon tull Egi fa Hidattckatt [Kv; i.h. 5/XXIV 17, 20]. 1653: Tudode hogy az Nagy Enyede(n) .. lako vitezlő Debreczeni Nyerges Janos az ugya(n) Nagy Enyedi Keohidon álúan Meszaros Petert ... szidalmazta, gialazta volna [Ne; KcsI 1394 Michael Szent Georgy Völgy de Nagy Enyed kezével vk] | Bizonyossa(n) tudom azt, hogy ... egy reggel it az Nagy

Enyedi Keő hidon allunk vala egynehányan [i.h. Joannes Kovács de Ilosva (38) ns vall. Michael Szent Georgy Völgy de Nagy Enyed kezével]. 1744: magamatis öreg embert, a Széki kő hidig kalauznak a' Ló előtt úgy hajtott mint a' Német [Szentegyed SzD; WassLt Kis Pavel (70) zs vall.]. 1773: A Kő hidra mégyen véggel [Ditró Cs; EHA]. 1808: a' Szajka Patakára kő hid építtessék [Dés; EHA].

Hn. 1728: Kő-hid nevű helyben (k) [Szemerja Hsz; EHA]. 1742: Kőhid végén (sző) [Bh; KHn 15]. 1751: A Kő hidnál elegjes rosos buza G : 19 [Eszmény SzD; Told. 25]. 1754: A' Kő Hidnál (sz) [Nagyernye MT; EHA].

kőhidacska kő-gyaloghidacska; podet/poduleț de piatră; steinernes (Fluß)Brückchen. 1593: Az ouarsorban vallo folliamra vallo kollczig Egi giallog ku Hidaczkat czinalttatta(m) [Kv; Szám. 5/XXIV. 5-6].

kőhidláb kőhidpiller; pilon de piatră (al unui pod), picior de pod din piatră; steinerner Brückenpfeiler. 1594: Az hiidt kapű Elot Az keo hidra walo keolchyege ... az keo Miueseknek fizettem hogi az keo hiidt Labokatt vyolan Megh Chynalltag (!) f 4 d 50 [Kv; Szám.6/VIII. 122 Casp. Semel sp kezével].

kőhimlő himlőfajta; un fel de variolă; Art Blattern. 1852: kitsi Miklos ... délbe roszul lett nagy tűzbe volt ... mustáros kovászal, vizicátorral meg rakta a' Doctor hát a' 4dik nap ki ütöt a' himlő valami kő himlő a mind nevezik [Kv; Pk 6].

kőhint (hirtelen) egyet kőhög; a tuși (brusc) odát; (plötzlic) einmal husten. 1573: Teomeoswary Istwan deak, Azt vallia hogi ez ely mwlt Idékben volt Eccher zallason az eo hazanal Kerestury, Eyel fely kely kerestury az kapw keozt hwl hal volt Akar volt az hazba Menny hwl zolgaloy voltanak, De egy zekbe az ayto eleot megh akad, Eois azomba keohent vgi ter vyzza Agiara kerestury [Kv; TJK III/3. 52]. 1781: tegnap del utan nem tudom mi okbol csak hirtelen egyszer kőhintettem és az fulladás réám jött de nem tartott sokáig [Sáromberke MT; Tsb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsanna lev.].

kőhordás 1. közállítás; căratul pietrei; Steinbeförderung. 1570: Emlekezhetyk keg:d rola . . wg' wegeztem wala keg:del hog zent geörg nap vtan Az keo hordasra mingiarast te keg:d el bochättia az zekereseket, Azert im mostan oda bochättam Eg' zolgamat Tamás deakot, keg:hez. hog' .k.gd Az zekereseket Jnditassa myngiarast, az kw hordasra, wfelségeis Jde akar Jeony, Meg akaria latny myt chelekedeonk [Szűv; BesztLt 44 Petrus zentmyhalffalwy p(rae)fectus et provisor Arcis Nouç w(ar) lev. — "Szűv]. 1591: Az keő hordasra . . 2 zeker keőwett att(am) f — d 80 [Kv; Szám.5/I. 98-9]. 1597: vegeztek . . hogi az keo hordasra ew kegmek Tanachúl vgian rea kenzerichek az keosseget, de el rendelliek hany loww es hany eőkrew keonek hozasaert menynt kelessek fizetny, es azzerint fizessenek nekik [Kv; TanJk I/1. 296]. 1598: Biro vram zekeret nem adhatot az Kw hordasra [Kv; Szám.8/III. 11]. 1662: Ez várnak is külső palánkbástyáit kőbástyákra fundálta vala, ahhoz való mészégetést, téglavetést, kőhordást el is indíttatta vala

[SKr 300]. 1758: az említett sessiót megszerezvén, azon esztendőben fundust kezdettem csinálni kőhordásra, más esztendőben pedig ... Cristian Faubach nevű hollandus kőművessel hozzáfogattam^a [RettE 69. — ^aA házépítéshez].

2. vaskő-szállítás; cāratul minereului de fier; Eisen-gesteinbeförderung. 1780: Borra való kő hordásról, ennek el adásáról, és Lakozásról. Annyi haszon kerülvén valamely Bányákban, hogy borra valót is hordhatná-(na)k a' Bányászok, fél télíg Másfél ló követ, tavaszra két ló követ hordhatnak a régi usus szerént [Torockó; TLev. 7b].

kőhordatás 1. kőszállítatás; cāratul pietrei; Steinbeförderung/transport. 1662: Haller Gábor ... Jenőben kinn lakván ... teletszaka mind mészégetéssel, kőhányatással, hordatással úgy hozzákészül vala, hogy majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak megépített vala [SKr 319].

2. vaskő-hozatal/szállítatás; cāratul minereului de fier; Eisengesteinbeförderung. 1681: megh engettem három esztendeigh hogy usualhassa azon Gyalari vas kő banyabeli vas követ sub his conditionibus ... Az kő vagatással, és hordatással ne abutalyon, s egy hamor szűksege felet többet ne vesztegesen [VhU 250].

kőhordó 1. mn kőhordásra/szállításra való; folosit la cāratul pietrei; zum Steintransport gebraucht | vaskőhordásra/szállításra való; folosit la cāratul minerului de fier; zum Eisengesteintransport gebraucht. Szk: ~ kas. 1756 k.: Három lora kő és szén hordo kasra f.h.4 [Torockósztyörgy; TLev. 9/9. 1] * ~ ló. 1681: Ploszka Bánya ... Kő s szén hordó Lovak ... felette hitvanok Nro 13 [Vh; VhU 578–9]. 1756 k.: A Stompok és Bányák között a' kő hordo, vagy kasas Lovakan kívül Juhat, ketskét, disznot, tehenét senkinek tartani nem szabad sub poena flor. 12 [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.] * ~ marha. 1724: eddig mind inkább lehetett postálkodni, de ezutan teljességgel incapaxak leszünk, mert a hatarunkan lévő füvet in toto Consummálván az Inquartirizansok és az kőhordó Marhák, szénát a szeginség nem acquirálhatott [Ne; Ks 83] * ~ saroglya. 1587: veottem 2 Keohordo Saroghliat p(ro) d.8 [Kv; Szám.3/XXVI. 65 G. Suweges isp. m. kezével]. 1598: 1 kw hordo sarogliat weotem f — d 12 [Kv; i.h.8/III.9] * ~ szán → ~ szekér. 1740: Mltgs Groff Kornis Sigmond Urfi ő Nga Méltóságos Requisitiojára, a' Rósa Hegj oldalából, megengettetik ő Ngán(a)k, hogy követet hordathasson, tali Conditione, hogy a kő hordo szekerekkel, vagy szánokkal, retünket ő Nga ne tapottassa; hanem járjan(a)k, a' szokott közönséges uton [Dés; Jk 543b].

II. 1. kőhordó/szállító munkás; persoană care transportă pietre; Steintransportarbeiter. 1593: sas andrasnak Attam Egi nap szamot d 15 vgia(n) voltlt mellette kű Hordo [Kv; Szám.5/XXIV. 5]. 1594: Hat kő hordonak, mez keueröknek Es mez hordoknak ... attam f — d 72 [Kv; i.h. 6/V.45]. 1621: Mez keouerök keo hordok mez hordok 4 | Nap Zamosok, mez keuerok, kő hordok Lecz, Zarú fa, es Zegh hordók voltak Heten d 91 [Kv; i.h. 15b/IV. 19–20].

2. vaskőhordó/szállító munkás; persoană care transportă minereu de fier; Eisengestein-Transportarbeiter.

1681: Koh mester mellet szoktak szolgálni. Szénhordo, kettő, Ezeknekis egi egi fertály vasok jar egi hetre Kő hordo egi (: Portator :) Egi hetre egi fertály vasa, s egi rudis [VhU 66].

kőhorog (kapu)kőbe mélyesztett akasztóhorog; cîrlig de agătare fixat de bornă de lingă poartă; in den Torstein eingesenkter Haken. 1591: Hid kapwra walo Keolchyegh Az keet Chiganak keet Tengelt, Az Chiga melle Negy plehett, oztan az kybe az Tengely forogh Negy Eoregh Lykas wassatt, Az Keo horogra Negy Eoregh was plehett [Kv; Szám.5/X. 82].

kőhozás kőhozatal/szállítás; căeatul/adusul pietrei; Steinbeförderung. 1592: Olah Balas Monostori 2. zeker keo hozas f 0 d 92 [Kv; Szám.5/XIV. 177 Eppel Péter sp kezével]. 1594: 8 zeker főweny hozastol ... f — d 64 kő hozastol attam f 1 d 50 [Kv; i.h. 6/V. 45].

kőhozatal kőhozás/szállítás; cāratul/adusul pietrei; Steintransport/beförderung. 1855: gradits és kő hozatáért Rf 10 xr [Kv; ACLev. Kül. Perc. 73].

kőhög 1. a tuşi; husten. 1774: Váradi János uram ... Most esztendeje, vagy inkább kettő, szüretkor ... idejött hálai egy éjszakára hozzám, de nagyon kőhögött [RettE 336–7]. 1851: kitsi Titit azt hittük meg sem marad ugy kőhögöt de jobban van épül szépül | Anyámon az öregem elkezdve le Titiig ... mindnyájon jól vagyunk, az öreg megfrissült, nem kőhög, éjtzakais jól alhatunk [Kv; Pk 6, 7]. 1855: Feleségem hasonlólágyen nagyon Fajlad és kőhög [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kis-pál György Kispál Lajoshoz].

2. mozz köhint; a tuşi (odátá); (einmal) husten. 1573: Temeswary Istwan deak vallia hogy ez ely mwlt Ideokban volt Eccher zallason keresztury Az eo hazanal, mykor Eyel ... fely keolt Es az hazban akar volt Menny, hwl zolgaloy feksenek volt, De egy zek al volt az ayto eleot azban meg akadot Eois azomba keoheget, Es vyzza tert agiara Kerestwry [Kv; TJK III/3. 69]. — Vö. a *kőhint* címszó adalékával.

3. (a ló) kehel; (despre cai) a tuşi; (Pferd) husten, dampfig sein. 1665: megyek az mint mehetek, Isten s az idő igazgatására bizván utamat. Az lovaink is bajosan jühetnek, sántulnak, kőhögnek, betegszenek [TML III, 461 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Eperjesről]. 1812: ezen Lo erőssen kőhög, és ugy láztik, hogy a' kejre (!) nagy hajlandósága van [DLt 645 nyomt. kl].

kőhögés tuse; Husten. 1770: Jöttem haza igen betegem s mindeddig ... kemény kőhögéssel voltam úgyannyira, hogy az erőm is elfogyott [RettE 228]. 1780: Az örménytől vett Gjuritza egy fertály Nádmezt, mert az kőhögés elérte volt [Kv; SLt XL Ferentzi Ferenc Suki Jánoshoz]. 1837: a kőhögés annyira meg gyengítette, hogy járo erejek sint (!) [Nagykede U; NkF]. 1844: most nagy Caturunk van 's kőhögésünk [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

Szk: *hurutos* ~. 1853: halt meg Pécsi Róza 7. hónap korában hurutos kőhögésben [Dés; RHak 48] * *mellgörcsös* ~. 1856: halt meg Darvas Iván leánykájá Zsuzsa 8 hónapos korában mellgörcsös kőhögésben | halt meg Incze Iános leánykájá Berta 10 hónapos korában mellgörcsös kőhögésben [Dés; i.h. 82].

köhögős kehes (ló); afectat de tignafes; dämpfig. 1811: Igy Barbarino-is aggott vénségire Minden Csitkót nemzett a' Grófnak kedvire : Mig ezer nyóltz százbán a' köhögős vénség El érte, 's le nyomta a' nagy erőtlenség, Magát nem birhatta, terch volt élete, 'S egy vitéz puská szó annak véget vete [ÁrÉ 135].

köhörccsel köhércsel; a tuși mereu/des și slab; hüsteln. 1702: a' vén ember köhörcczel [Tarcsafva U; Pf Boer János (20) vall.].

kőistálló grajd de piatră; Steinstall. 1636: Vagyon ... az Uduar fele arczal egy keő Istalo, Ajtaya mellicke fá, Vas sarkas pantos, fel zer ayto rayta, mind ueghigh benne jo cöreg vala. Ezen felliel szenanak valo fogas [Siménfva U; JHb Inv.]. 1673: Ugian ezen Várbol a' keő istallok felé menő hidra njilik, más emeltsős kapuis [UF II, 544]. 1678/1718: az kö Istálló mellet valo Arnyék széket közönségesen eő kglmek tisztcsák meg [Kv; WassLt]. 1783: Vagyon nagy kö Istálló 28 Lora valo, melynek Lo állásai, ajtaji, padolása még nintsenek készen [Branyicska H; JHb XXXI/28]. 1785: a belső, és külső Udvaron lévő kö Istállók némelly helyeken a felső, és also padlázattyok ... igen rosz [Szamosfva K; Born.XXIXb. 20 Kornis Krisztina conscr. 15]. 1794: az Kö Istálohoz valo Téglékat pénzen fizetett Eemberek vetették [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. 1844: Egy kö istálló — mely nagyon romladozott állapotban van | Egy kö istálló ... a saragják viseltetek | Egy kö Istálló ... a' Kas felől valo bütüje bé van fonva veszsővel [Abafája MT; Tsb 11, 35].

kőkádú szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ sajto kőkadas prés; teasc cu durbacă/cadă de piatră; Presse mit Steintrog. 1797: Egy Sendellyes fedél alatt boronából rakott Sajto Szin benne lévő kö kádú Sajtoval [M.igen AF; DobLev.IV/777].

kőkamara 1. kö-éléskamra; cămară de piatră; Speisekammer aus Stein. 1700: Az nagy Kö ház mellette levő kö kamrával, es Sütő hazzal [LLt Fasc. 153]. 1792: Árkosi néhai Nagj Györgynek meghagyatott özvegye Tót Ilona asszony gyalog részen való személy sérelmesen panasolja az hütösök előtt, hogy a Küs Miklós engedelmi-ből és akaratjából az ősszel két szalonnát és két orjost betett volt az őkegyelme kőkamarájába az bátorságosabb tartásnak okáért ... de az nagyobb és a jobb a Küs Miklós uram kettős záros kőkamarájából elveszett [Árkos Hsz; RSzF 262].

2. szerszámos kőkamra; magazie de piatră pentru unelte; Werkzeugkammer aus Stein. 1673: Az hámor ház ... fenyő boronákból fel rótt, negyedik oldala az ház mellett levő keő kamorának oldala ... Ez ház mellett két kö kamora bolthajtások, mindkettőnek bérlett deszka ajtaja [Csz; CsVh 42]. 1703: Az hámor ház végében találtunk két börtösos kö kamrát. Azon hámor felet egy kis kamrácskát vas sorkas ajtókkal együtt. Az végső botásos kamarában az hámor eszközöket találtuk [i.h. 118. — "Köv. a fels.].

3. áruló kőbődé/bolt; chioșc de piatră; Verkaufsbude aus Stein. 1600: az 14 vy keo kamarakon ammit az kalmarok eppitettek, tanachbeli vrai(m) akarattiókból ... mindenik kamarara fl 2 d 60 [Kv; Szám.9/IX. 50]. 1604:

ennek eleotte ualo wdeokban az Templum kwrewl ualo boltokat, es kamarakat eo kgmek Varosul biztak volt az Egyhazfiaknak gonduisselekre Vy keokamrak vadnak nro 14 kiknek az bery per anni circulum hat hat forinth ... Fa kamarak mindenesteol vadnak Nro 43 ezekteol fizetnek egyteol egyteol f 3 [Kv; RDL I. 77].

kőkamarácska kö-éléskamrácska; cămăruță de piatră; Speisekammerchen aus Stein. 1735: ezen Tornácznak bal kéz felől valo vegiben, vagion egy el romlott Kö Kamarácska [Ó-Torda; JHb XI/9.54–5].

Szk: tejtartó ~. 1636: uagyon egy Teytarto Ablak-talan keő Kamoraczkara nylo ayto ... vagion benne furesz deszkabol czenalt teytarto polcz egy hus tarto fogas [Siménfva U; JHb Inv.].

kőkapu 1. poartă de piatră; Steintor. 1669: Az keő kapu felett vagyon ket bolt, melynek fa gradicza függő labakon valo ereszsze vagion [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

2. kö-várkapu; poartă de piatră a unei cetății; steinernes Burgtor. 1662: Gyulai Ferenc hogy maga is a katonaság részéről egyik curátor volna, hogy a péntekhelyi kőkapura maga kaput csináltatna ... magát jó akaratjából reáigérte vala [SKR 482. — "A váradi vár főkapuja].

◇Hn. 1750: A Kö kapura menőbe (k) [Körös Hsz; EHA].

kő-kapufél kö-kapumellék; stîlp de piatră al unei porți; steinerner Torpfosten/stock. 1852: Az udvarra bé menő rakot Kö Kapu felek között, egy két felé nyillo kapu, egy öl magasságu, és gyalulatlan deszkabol fenyő hevederekre rá szegezve | A' Kö Kapu féltől kezdve, a Dudva felé nyulo Kö Kert tetejéről mint fedél nélkülírlől több kövek le omoltak [Dés; DLt 1248].

kő-kapuzábé kö-kapufél; stîlp de piatră al unei porți; steinerner Torpfosten. 1851: a' két cserefa sasok között lévő kapu hely tövissel van bé rakva, hol a' földön hever egy nagy kö kapuzábé is [Erdősztyörgy MT; Tsb 34].

kőkas kőalapra épített kukoricagóré; pătul construit pe fundație de piatră; Kukuruzscheune auf Steingrund. 1838: Csős Málé A Kőkas 3ik Fiókjában A Veszső Kas rekeszében [Told. 72].

kőkastély castel de piatră; Schloß aus Stein. XVIII.sz.eleje: Vagyon itt Marus Sz Királyon^a az Marus Parton egy négy szegre épített nagy kö Kastély [MNy XXXIX, 384. — "AF].

kőkatedra kőszószék; amvon de piatră; steinerne Kanzel. 1838: Tordai Nagy Sára asszony ... a' kopatz kö katedrára ajándékozott egy darab sárga moldon posztot, hogy a' Papok kezeik ne fázzanak [HbEk].

kőkemence kőkályha; cuptor de piatră; Steinofen. 1681: Vajda Hunyad vára A' Kapu közü keő boltos; Tüzelő helyhez valo Kö Kemence Nro I [Vh; VhU 502, 508]. 1692: a Puska por törő malomra menő gat mellett vagion egy kőből felrakot, kö kiminyes, kiminy allyas, be fütős kö kemence, ennek sendelyezese jo [Szentimre MT; JHb Inv.]. 1740: Ezen házban vagion paraszt kö

tűzhe<ly>re rakott hasonló paraszt, lapos kő kemence, mely tapaszos és meszelt, ennek hasonló kő kűrtője az ház hijjára szolgál fel [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61–2].

kőkémény coş/horn de piatră; Schornstein. 1611: 15 Julii. Estvefelé oly rettenetes nagy zűrzavar és szél lőn Kolozsvárat, hogy erős csűrököt, házfedeleket, kőkéményeket elrontott [Kv; KvE 142 SB]. 1632: Por teőreő malom. Vagion ez hataron egy nem regen eppittetett Por teőreő malom haz baranabol czinalt felliwl sindelies, egy keő kemény benne [Betlen F; UC 14/38. 98]. 1677: Az vas verő házból szolgál ki egy kő kémény, melynek alatta vagyon vas hevítő koh, tűz helye nem igen jó, az kémény alja is bontakozni kezdett [Madaras Cs; CsVh 50]. 1681: Öreg Konyha; Ez Keő boltos; kereged Kő Kéménye Nro 1 [Vh; VhU 518]. 1692: ezen rend ket Contignatioju hazaknak az kű kiminyi jok [Szentimre MT; JHb Inv.]. 1725: A ket kő kémény körül, le rontva(n) a fa kémént Sendelyeztetett fel nro 3000 [Kv; Szám. 54/IV.28]. 1734: az palotáról ki jöven az kő kémen alatt egy konyha [Datk NK; JHbB D. 1]. 1752: vagyon kő labokon egy kő kémény ... de semmi épület körüllete nintsen [Pókafva AF; JHb XXV/73.13]. 1837: A Pálinka ház, büfka boronákból készülve, tölgyfa talpokra és kő Fundamentumra, fenyő fa drányitza fedél alatt, jo ki járo kő kéménnyel [A.szöcs SzD; BetL].

Szk: *füstölő* ~. 1656: Belső vár ... Ezen belül vagyon egy keő labon allo füstölő kemény [UF II, 110-1] * *tűze-lő* ~. 1632: Komanaⁱ Uduarház ... Az malo(m) feleől ualo vegseő Istalloban egy Twzeleő keő kemény [UC 14/38. 118. — ^aF]. 1633: Az udvaron job kez felől nagi hoszan egy rendben hat részben ualo istálló ... Az eggikben egy twzelő kő kemény [Komána F; UF I, 310].

◇ Hn. 1737: A Kő Kéményben (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 52]. 1781: A Kő kemény n.h.-ben [uo.; KHn 54]. — L. még 53, 55.

kőkéményalj soclu (din piatră) pentru coş/horn; Schornsteinunterteil/bank. 1637: az palotának menyeyeti iratos tablas képes, vagyon benne egy keő kemény aly [Fog.; UF I, 407]. 1656: Ezen pitvarban vagyon egy keő kemény allia [UF II, 137]. 1673: Az hámor ház Ez ház mellett két kő kamora Ezekből nyilik egy nagy fenyő boronából rótt ház, melyben vagyon egy keő kémény alla, mely alatt vagyon az vas forrasztó hely [Cszs; CsVh 42]. 1681: Pitvar ... Szenelő helye az öregh keő kémény allia [Brettye H; VhU 590]. 1690: Nyilik fellyeb specificalt Tornaczbol Egy Pitvarba(n) Fenyű Deszkabol csinalt ... Ajto ... vagyon itt az kő Kemény Allia [BK Kentelkiⁱ inv. 9. — ^aSzD].

Szk: *tűzelő* ~. 1656: nilik egy drabant hazra fa sarkon forgo ... paraszt ayto meliben vagyon tűzelő keő kemény allia [UF II, 99].

kőkéményaljas cu soclu (din piatră) pentru coş/horn; mit steinernem Schornsteinunterteil. 1692: a Puska por törő malomra menő gat mellett vagyon egy kőből felrakot, kő kiminyes, kiminy allyas, be fűtős kő kemence, ennek sendelyezese jo [Szentimre MT; JHb Inv.].

kőkéményecske coş/horn mic de piatră; Schornsteinchen. 1774: az padlásra ki nyúló kő kéményetske [Pókafva AF; Kath.].

kőkéményes kőkéményű; cu coş/horn de piatră; mit steinernem Schornstein. 1692: a Puska por törő malomra menő gat mellett vagyon egy kőből felrakot, kő kiminyes, kiminy allyas, be fűtős kő kemence, ennek sendelyezese jo [Szentimre MT; JHb Inv.].

kőkéményke coş/horn mic de piatră; Schornsteinchen. 1676: Le jöven az szalonnás házrol, vagyon jobra egy kis darabant ház, ajtaja vas sarkas, vagyon egy kő keménykéje [Fog.; UF II, 702].

kőkéményű kőkéményes; cu coş/horn de piatră; mit steinernem Schornstein. 1637: Az mayorhaz bornakból rott, keő keményw [UF I, 414]. 1752: György Csorogár mondotta: hogy fábol rakot szalma fedel alatt lévő cseled, és sütő házat, kő kéményű konyhát, mellette lévő sasban rakott házacskával sendellyezés alatt rontanánk el [Buzd AF; Ks 22. XXIa].

kőkény kőkénybogyó; porumbá; Schlehe. 1663: Kőkényt, kegylmes Asszonyom, szedetek és jó alkalmatossággal el is küldöm [TML II, 630 Teleki Mihály Lónyai Annához]. 1681: Valamire az Officialis per bona(m) Industriam kénszeriti illendő keppen, tartoznak praestalni, új mint: Makk, vad alma, körtvély, kőkény, Gomba; kiválképpen komlo szedessel, es gyümölcsaszalással [VhU 82].

Hn. 1604: Edes Kökinben walo zanto földbe [Újszé-kely U]. 1641: Jo keőkeőnyebennis harom szanto feőld [Sülelmed Sz; GyK X. 30/8]. 1723: Kőkény Kerek nevű helyben (sz) [Bibarcfva U]. 1727: A' Berekben Kőkény Szegben az uton belől (k). Kőkény Szegben a Kükellő folyása mellett (sz) [Bordos U]. 1750/1766: a Kőkény szerben (sz) [Oroszfalu Hsz]. 1753: Kőkény szögbe (k) [Backamadaras MT]. 1772: A Kőkény Szerben (sz) [Kozmás Cs.] XVIII.sz.v.: A' Kőkényszer nevű helyen (sz). a' Kőkényszerben (sz) [Zabola Hsz]. 1801: Kükény Kerekebe (sz) [Bibarcfva U]. 1807: A Kőkén bértzin (sz) [Köszvényes MT]. 1875: a kőkényszög nevezetű helyen (sz) [Backamadaras MT]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *aszu* ~ aszalt kőkény. 1642: Aszu keőkeny vagyon cub. minor nro. 2/2 [UF I, 820] * *száraz* ~ 'ua' 1679: Ez idej Szaraz Körtvély Qr. 2. Apro száraz alma Qr. 1 1/2 ... Száraz kőkény Qr. 1 Száraz Som [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 35].

kőkénybokor porumbar, porumbel; Schlehdornbusch/strauch. 1702: az Nagy Cziczhegyi Szőlőt^a az Kőkény bokoris fel nőtte volt imot amit volt tsak szőlő tü benne [Dés; EHA]. 1736: az Dombon vagyon egy el terjedett kőkény bokor [Mikefva KK; EHA]. 1739: Tudok süri kőkény rusnya bokrokot fol-tonként ezeken a réteken a kis Szamosig bé [Dés; Ks 28. V]. 1846: törőkbuzás Földe kijárására ... elindul-tán egy kőkény bokor régi határ jegyének meg állit-tván, 's fel hompozitván [Karácsonfva MT; Told. 70].

Hn. 1693: Kőkény bokrokon kül (sz) [Kilyén Hsz; EHA]. 1699 k.: az Kőkény bokornal (sz) [uo.; EHA].

kőkénycibere kőkényleves; chiselijă de porumb; Schlehensuppe. Sz. 1710 k.: Nem esik a királynak jobb-

izűn a zsemlye, tokaji bor ... mint emennek a málé s a szilva vagy kőkeny-cibre [BÖn. 509].

kőkenyes kőkenybokros; unde sînt mulji porumbari; mit Schlehdorn. 1788: Az Also Váztmánban edgi darab Alodialis Cserés, bokros, kőkenyes hely [Koronka MT].

Hn. 1615/1687 k.: Kőkenyesben vagyon két napi járó föld [Kibéd MT; MMatr. 200]. 1625: Uy Musnat Tamas bwkit Keokenyest keoszwl birtak az Matiasfaluiak az Musnaiakkal [Agyagfva U; UszT 155a]. 1656: a Kőkeniesben (sz) [Polyán Hsz]. 1663: kőkenyes völgybe(en) (sz) [Gyalu K]. 1676: Az Kőkenyes völgybe(n) [uo.]. 1714: felső határban Kőkenyes oldala nevű helyben (sz) [Árkos Hsz]. 1719 u.: Kőkenyes labján (sz) [Polyán Hsz; Borb. II]. 1720: Árkos felől az kőkenyesre menőb(en) (sz) [Sszgy]. 1721: a Kőkenyesre jaro egy Labb Szánto Fold (sz) [Gyalu K] | az Kokinyás Domb meget egy föld (M. gyerőmonostor K). 1737: Kőkenyes oldalon innen (sz) [Gyalu K]. 1747: Kőkenyes pataka mellett le jövő hoszszub(an) (sz) [Sszgy]. 1774: A Kőkenyes felett (sz) [Bözöd U]. 1778: kőkenyesben hályagos patak között [Kibéd MT]. 1796: Kőkenyesben (sz) [Kozmás Cs]. XVIII.sz.v.: A' Kőkenyes (sz) [Gelence Hsz]. XIX.sz.eleje: kőkenyes torkába (sz) [Kibéd MT]. 1818: a' Kőkenyesre menőben (sz). a' Kőkenyes oldalán (sz) [Árkos Hsz] | A' Kőkenyes oldalán (sz). A Kőkenyes torkába (sz) [Sszgy]. 1825: A Középső Határban : a Kőkenyes nevű helyen (sz) [Zágon Hsz]. 1864: Kükényes [Énlaka U; Pesty, MgHnt XVIII. 120 b]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kőkenyesdi a Kőkenyesd (? Ugocsa m.) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kőkenyesd; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kőkenyesd. Szn. 1614: Kőkiniesdi Péter [Veress, Doc. IX. 25]. 1679: Kőkenyesdi uram [TML VIII, 492 Teleki Mihály Sárosi Jánoshoz].

kőkenylé kőkenyőfőzet; decoct de porumbe; Schlehdorn. 1614: Jut eze(m)ben hogy ezts bizonynal hallottam ... hogy az Azzony Dengeleghiné Zemere(m) testet, keőkeny leuel mosogatta gonoz veghre, tudni illik fertelmesseghre [Nsz; Vlt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udv. muzsikus vall.].

kőkenyszedés kőkenygyűjtés; strîngere/culegere de porumbe; Schlehdorn. 1681: Az mykor . illendő keppe(n) kényszeritetnek ezen Hatzogi Districtus-b(an) levők, Makk, vad alma, vad körtvely, kőkenj, gomba, komló szedessel, s gyümölcs aszalással is tartoz-(na)k [VhU 201].

kőkenyszilva goldană; Pflaumenschlehe, Kriechenpflaume. 1717: kőkeny szilva annyi van hogy az fáját meg most le kezdette rontani [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. 1731: Az major adot be ... Aszszu szilvát m nro 27. Husos szilvát m nro 1 ... Kőkeny szilvát jobbat nro 2 [Kv; Ks 15. LIII. 5]. 1760: Vagyon ... a Curia contignitássában egy Gyümölsős kert ... mely tsak szilva fakból áll, ennek pedig nagyobb része kőkeny szilva [Novoly K; BLt]. 1816: Egy ferschang (1) Magyaróval ... 20 xr ... Kőkeny Szilvával más ... 32 xr [Kv; Born. IV. 41].

Hn. 1806/1835: a kőkeny szilvánál a Hatholdban (k) [Kide K; BHn 97].

kőkenyszilvafa goldan; Kriechenbaum. 1768: egy néhány Kőkeny szylva fát az Fiam vágatt le [Nagyercse MT; Told. 5a].

Hn. 1720: Az Kőkenj Szilva Fakon feljűll (k) [Kide K; BHn 88]. 1835: A Kőkeny Szilvafánál (k) [uo.; BHn 100].

kőkenyszilvás kőkenyszilva-bokros; cu goldani; kriecheustrauchig. **Hn. 1659:** Az Kőkeny szilvasanál az vereb(en) (k) [Kide K; BHn 86]. 1770: A Kőkin szilvásnál (sz) [Vista K; KHn 271].

kőkenyvirág-víz kőkenyvirág-főzet; decoct din flori de porumbe; Kriechenblumensud. 1738: egy üveg Palaczk Kerek Borban völt (!) Kőkeny virág viz benne [M.bikal K; MLev.].

kőkenyvíz kőkenyőfőzet; decoct de porumbe; Kriechenpflaumensud. 1629: Harom hordoban uagion kokeni uiz [Szentdemeter U; LLt]. 1632: Két negiuenes hordo keőkeni viz N. 2 [UF I, 155].

A székelységi 'boróka/fenyőpálinka' jel-ő *fenyővíz* (l. ott) tekintetbe vételével valamilyen valószínűséggel itt is gondolhatunk 'kőkenypálinka' jel-re.

kőkép kőszobor; statuie de piatră; Steinstatue/bild. 1831: A közöp kapu és azon lévő kőkep Betsűjének 1/4 része Rf 112 xr. 30 [Kv; Born. IV. 25].

Hn. 1676: Kű Kep. onnet Ördőgh Árkara az Kű Kephez [Gyalu K; EHA]. 1679: Az Csorgo Patakon belől az Kőkepnél (sz) [Nagylak AF; EHA]. 1681/1748: A Kő kép mellett (sz) [Túr AF; EHA]. 1767: a Kő Képnél [M.lóna K; EHA]. 1782: A Kő kep alatt edgy darab Parlag (k) [Szu; EHA]. 1819: A' Kő Kép alatt (sz) [Szu; EHA].

kőkérég malomkő-káva; veșcă, vácălie (la piatra morii); Steinzarge, Zarge (des Mühlsteins). 1831: A' Malomház aijtaja avatę az Ajto megett van egy függő Hámbar régi ... Három otska Garat Három otska kő kéreg (Mezőbánd MT; TGsz 50).

Frecskay 285 névváltozatként a címszón kívül még a *kéreg* és a *kőkáva* elnevezést is szótárazza.

? **kőkerék** malomkőhajtó kerék; roata morii; Mühlsteinrad. 1772: A' Gerendelly, Víz és Bél kerekek ... Az alsó Kő kerék [Kisfenes és O.léta (TA) hat.; JHb II/17].

kőkereszt 1. kő-ablakkereszt; crucea ferestrei fäcută din piatră; steinernes Fensterkreuz. 1652: Azon ház ... két ablaka, kű és vaskerestek benne, két két iverg táblából álló | az háznak van két ablaka, egyik iverg ... egikben kű kereszt [Görgény MT; Törzs]. 1656: Ezen haznak vagion 2 coregh ablaka ... meli 2 ablak külseő resze faragott keő melljeke, az masiknak keő kérezte nro. 2 [Fog.; UF II, 133].

2. cruce de piatră; Steinkreuz | kőfeszület; crucifix de piatră; steinernes Kreuzbild/Kruzifix. **Hn. XVIII.sz. eleje:** a Kő Kereszten felől a Lokban (Bánkfa Cs; EHA). 1767: Kő Keresztnél (sz) [Kilyén Hsz; EHA]. 1769: a csiki kő keresztnél lévő Linia [UszLt XIII. 97]. 1772: A Kő Kereszten alól (sz) [Kozmás Cs; EHA]. 1773: a Kő

Keresztnél (sz) [Alfalu Cs; EHA]. 1781: A Görgös mezőben a kő keresztnél (sz) [Verebes Cs; EHA]. 1782: a Kő Kereszten belül (sz) [Szu; EHA]. 1786: 'A Porkalában (!) kiülv 'a kő keresztben tul (sz) [Nagylak AF; EHA].

kőkeresztes kő-ablakkeresztes; cu crucea (ferestre) fācută din piatră; mit Fensterkreuz aus Stein. 1681: Ezen Tornácznak nap kelet felől való vegin, erkelyes, kivül czifran faragot, függő kövön álló, kő kereszt puszta Nagi ablaka Nro 2 [Vh; VhU 582].

Szk: faragott ~. 1656: Ezen hazon vagion 6 rendbeli üveg tablakból allo tokos, ramas, faragott kő kereszt melljekes (UF II, 129).

kőkerítés gard de piatră; Einfriedungs/Einfassungsmauer. 1636: az haz vegibe(n) vagyon egy daraboczka keő kerítés es az mellett egy előreg Galambugos kapu [Siménfva U; JHb Inv.]. 1650: az Castelyka eő magab(n) keo keritesuel eggiut alkotmas ... az benne való lakasra [Folt H; BK sub nro 117]. 1815/1817: ezen a Curialis helyen a mint a romlodozott maradványok mutatják lehettek Derék és Kemény épületek, de már most tsak azoknak omló félben lévő falai, és kő kerítés láttanak [Szu; TSB 47].

kőkert 1. kőkerítés; gard de piatră; Einfriedungs/Einfassungsmauer. 1585: A kő kerth czinalasara ualo költsegh kit Casper Weyszt adott be [Kv; Szám.3/XVII.1]. 1654: Daraba(n)t Szekely Janos haza pituara kamaraja jo ... Egy csüre ... Kő kert [Gógánváralja KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1745: Van Délre a' bé járó folyosótól fogva jobb kézre a' Templom felől való szegélet Bástyáig Sendelyes és Csipkés virágos Kő-kert melly(ne)k Szegelen vagyon egy sendelyes Oszlop, rajta levő kis Csengetjével [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1777: A kőmivesek itten a' kő kertet szépen ... el végezték [Déva; Ks 92. I. 17 Joannes Fülep lev.]. hátul a' viz felől nagy darab kő kertet épített [Dés; Ks 79. 220]. 1836: kuli-mással készült fedetlen kőkert [Ajton K; CU]. 1849: A' kő kert fedele helyen helyen és falai az oldalán repárandok [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1852: A' Kő Kapu féltől kezdve a' Dúdva felé nyuló Kő Kert tetejéről mint fedél nélküléről több kővek le omoltak [Dés; DLt 1248].

Szk: rostélyos ~ rácsos kőkerítés. 1836: a' külső Ud-vartol el választó rostélyos kőkert [MNy XXXVIII, 385].

2. kőkerítéses kert; grădină (înconjurată) cu gard de piatră; Garten mit Einfriedungsmauer. 1585: Az Közep vchay Kő kertnek az Lakattia wezet megh [Kv; Szám.3/XVIII. 20 b Gellien Imre sp kezével]. 1592: az Monostor kapubeli Keő kerte veőtem Lakatos Benedekteől eg' lakatot f 0 d 50 [Kv; i.h.5/XIV. 126 Eppel Péter sp kezével]. 1595: Mikor az sok loat haitottak vala az közep kapuj kő kertben: Ot az nagy lakatnak vaittak ki az feneket | Adam haitotta az Monostorj vtzaj kő kertben: 22 Lúdfiat Jo öröget ... f 1 d 76 ... 12 Lúdfiat ... d 96 [Kv; i.h.6/XVIIa. 120, 194 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1710 k.: Azt állítják ma a tudósok és a geographusok az Isten a zsidó respublicával együtt ... a balzsamtermő fát is kivesztette Zsidóországból, és hogy talán sohult az egész világon sem terem, hanem csak

Aegyptusban, a török császároknak egy kőkertjekben [Bón. 409].

Hn. 1893: Kőkert-utca [Kv; KvTel. 70].

3. cinterem; cimiter; Kirchhof. 1586: Aggya Biro vram eo kgmek Eleibe ezis hogy Nagy sokak Immar el faraztottak volna, kik hol Clastromba, hol keo kertekbe kewanniak az halottokat temettetnj, Nem az vy temetoe kertbe Azert egy Voxal vezettek varosul, hogy minden zemely valogatásnelkw senkinek az Clastromba, es keo kertbe Ne legie(n) zabad senkit temetnj, es ot syrt Asny, hane(m) tulajdon chak az Nagy vy kyseo Seoweny kertbe horgyanak minden megh holt testeket [Kv; TanJk I/1. 35].

kőkészlet építőkö-tartalék; stoc din piatră de construcție; Bausteinreserve. 1871: A harangláb gyenge; ehelyett egy díszes torony építése buzgó óhajátása a híveknek s valószínűsítésére van is már némi kő- és mész-készlete [Dése TA; ETF 107. 32].

kőkonyha bucătărie de piatră; Küche aus Stein. 1647: egy keo konyha vagion benne egy Szakacz Aztal; ket vago kes ... ket nyas (!) [Drassó AF; BK 48/16] | Ez pituarnak egyik feleben vagion egy kis takaros jo keo konyha [M.királyfva KK; i.h.]. 1692: Innen bal kézre fordulolag egy öreg kőből rakot konyha vagion eszak fele ezen kü konyhanak ... ajto felei ajto nélkül valok Ezen kő-konyhanak körös környűl való szendelizeze meg lehetős [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1699: vagion ket haz közot Kő Konyha, a kiményeis kőből, a Sipia penig véres teglából rakot [Boroskrakkó AF; BfN VI]. 1729: A Nemes V(árme)gje két Fő birai eő kglmek igirvén ... Mész tegla, fák Vecturáját a Colonnellus Uram szállásán epitendő kő konyha Csinálására, vezették hogy a kő kémény Csinálását effectúallyuk kőmiveseket fogadván [Dés; Jk 388a].

kőkösár ' ' Hn. 1762: az Janos Arka avagy Kő Kosár n.h.-ben (e) [Inaktelke K; EHA]. 1781: A Kő Kosárban [uo.; KHn 202].

kőkőnyesdi szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ vallású? 1665: Az bort el várnám, édes Bátyám. Azomban kérlek lelkedre, ne ítéljetez úgy felőlem, az mint hallom, hanem tartsatok igaz magyarnak, ha feketek vagyok is, nem is pápistának, sem kőkőnyesdi vallásúnak [TML III, 447 Teleki Mihály Kende Gábor-hoz].

kőköröcsin 1. Pulsatilla; dedijel, adormijeje; Anemone, Kuhschelle. Hn. 1842: A' Kőköröcsin tető nevezetű helyen (e) [Kakasd MT; EHA]. 1864: Kőköröcsin fő (sző) [Pesty, MgHnt XXVIII.100b].

2. ? ékkőfajta; un fel de piatră prețioasă; Art Schmuckstein. 1715: Edgy gyöngy toll edgy kőköröcsin benne, edgy gyémánt benne [LLt Fasc. 148].

? **kőköröcsin-atlasz** atlasz-kelmefajta; un fel de atlas; Art Atlastextil. 1703: 16 sing kőköröcsien atlasz f 64 [Berz. 17. XII].

kőköröcsinszín kőköröcsinszínű, halványlila; violet deschis; anemonenfarbig, zartlila. 1684: Tiz sing Angliait

Kökörcsén szin [Utl]. 1705: ada az asszony négy sing posztót, kökörcsén szin [WIN I, 410]. 1789: Egy aranyos másli kökörcsén szin [T; LLt].

Szk: ~ *dolmány*. 1735: Kökörcsén szin Dolmány mente fejer varással [Sv; Hr] * ~ *kamelot-szoknya*. 1742: Egy mindennapi Kökörcsén szin Kamelot Szoknya [Kisesküllő K; SLev.] * ~ *kamuka-szoknya*. 1719/1751: Az hajadon Leánynak édes Anyja akarattya szerént viola szin vagy kökörcsén szin Velentzei Kamuka szoknyát vállastól kötöstől determináltunk [Süketfva MT; DobLev. I/95a] * ~ *kanavácsszoknya*. 1717: Kökörcsén szin gjenje Kanavacz viseltes szoknja három ujnyi ritka elegyes kötés az allján [Nsz; WassLt Susanna lelt.] * ~ *kanavácváll*. 1760: Kökörcsén szin Simma Kanavácz Váll két rend ezüst Czipkével [Mv; TGsz] * ~ *keresztpántlika*. 1768: Egy pár kökörcsén szin Aranyas karkötő két kereszt pántlika [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116] * ~ *matéria*. 1700: Egy Paplan Közepiben valo Kökörcsén Szin tarka Matéria arany Virágocskaközte, közte [Hr I/20]. 1725: Kökörcsén szin Gazdag aranyos materia váll [Told. 19] * ~ *posztó*. 1691: Egy Dolmány(na)k Nadrag(na)k valo kökörcsén szin posztó [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa] * ~ *selyempaplan*. 1733: Edgj kökörcsén szin ezüstös, aranyos közepü Seljem paplan, az körületi puplikán szin atlacz [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *selyemruha*. 1746: Néhai Damo Mária Asszony ... conferált az Ekklesianak ... Egy kökörcsén Szin dufla selyem ruhát, melly(ne)k szélén fejer virágok vagy(na)k [Lisznyó Hsz; SVJk] * ~ *szoknya*. 1734: Kökörcsén Szin Arany és Ezüst virágos Szótt ugyan Aranyos kötéses Szoknya [Born. XXXVIIIa. 3 Kornis Krisztina inv.] * ~ *tafotaszoknya*. 1560: Egy weres atlach szoknya Egy Zeöld kamuka szoknya. Egy Keókörchyn zyn tafota szoknya [JHb QQ Temeswary János reg.] * ~ *tercenella-szoknya*. 1745: Edgj Kökörcsén szin ezüstös Terczenella, ezüst csipkés szoknya hozza való vállalval [Marossztkirály AF; Told. 19] * ~ *zsinór*. 1724: vett ... öt vég kökörcsén Szin Sinórt övnek [Koronka MT; CsS].

Feltűnő, hogy ez a színelnevezés történeti szótáraink (NySz. OklSz. HsZs) címszavai között nem szerepel és — úgy látszik — CzF sem ismerte. Értelme így, hogy Bartha, MSzinn. sem szótározták.

kökörcsénzöld halványlila; violet deschis; zart/mattlila. 1734: Katinak egy kökörcsén színű Aranyas Szoknyát és egy Rubintos koszorút [Kv; KvRLt F.VII. 21 gr. Bánfi Kata végr.] 1800: Egy kökörcsén Színű Atlatzból, fehér rókával prémzett téli Szalup [LLt 18].

L. az előző címszónak ide is vonatkozó jegyzetét. E címszóra csak jóval Bartha, MSzinn-nek megjelenése után közzölt Implom József 1755-ből egy Erdélyen kívüli postról, Békés m-ből egyetlen adalékot [MNY LXX, 477].

? **kökörcsös** ? Hn. XVIII.sz.v.: A' Kökörcsösre menő nevezetű helyen (sz) [Ozsdola Hsz; EHA].

kökösi a Kőkös (Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kőkös/Chichiş; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kőkös: Kőkös-ről való; din Kőkös; aus Kőkös stammend. 1763: Kőkösi Gyöbörirő Páll [Bikfa Hsz; HSzJP]. 1794: Kőkössi Kőkössi Joseff mpria [Asz; Borb. I. — Torda m-i „hütös Assessor”]. 1812: Kőkösi Tks Dobolli Joseff Ur [Ne; DobLev. V/951].

köküt kövel bélelt kút; fintină cu pereții pietruiti; Brunnen mit steinerner (Aus)Füllung/Auskleidung. 1597: myert hogi az owarban az Owar kapwyan beleol a keokwt meg bomlot volt, az keowek egi mastol le deoltenek: Azt a keomiwessekkel meg chinal(ta)tuk [Kv; Szám.7/XIII. 10]. 1636: Vagyon ... az Uduaron egy keő kutt, felül az föld szinen hitua(n) awult fa gardazattya, agassa és gemie az szerent [Siménfva U; JHb Inv.]. 1717: Az ház ajtaja előtt vagyon egy kús kő Kutis Fából az gárgájais fel róva [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1760: a Nyarád fojamattya és a Kut motsár közt lévő hátón egy kis kő kut ... vagyon [Nyáradremete MT; EHA]. 1794: Egy kő kut hitván gárgájával ágossal gémmével és ostarával együtt [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1804: Horvath Daniel Nobilitaris Sessioján ... Kő kut, kut Gemmel Gargyával együtt 8 Mfor [Radnótfája MT; Born G. IVa. 6]. 1815: Az Udvarba a kapu Sarkánál van egy Gémes jó kükut veder nélkül betsültetett 30 Rf [Kosztésd H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1832: A Kapuval szembe vagyon egy jo Kő Kut, jo fa Gárgyával, Gemmel, Ostarával, edgyütt, jo állapotban [Széplak KK; SLt 22].

Hn. 1643/1770 k.: juxta Locum Kő-kút vocatum [Csi-csókeresztúr SzD; EHA]. XVII.sz.m.f.: a Kő Kutt oldalon (sz) [Borsa K; BHN 110]. 1693/XVIII.sz.: lévően írott-ványa a kőkutnál (sz) [Gyula K; EHA] 1754: a' Kend felé járo ország uttya ... rug a kő kút árka [Esztény SzD; THn 11]. 1775: A' kő kut alatt [Mv; MvHn]. 1777: a Kő Kuthoz (sz) [Nagyida K; EHA]. 1821: a Kő Kút pataka [Szováta MT; EHA].

kökutacska kövel bélelt kutacska; fintinită cu pereții pietruiti; Brunnchen mit Steinauskleidung. 1729: a' meshes kerten fellyül a' föld szinin egy közönséges kő kutacska, vize mind(en)kor lévően szükség(ne)k idején a' vetemeny öntözésre [Buza SzD; JHbK V/2].

köküt-csinálás construirea unei fintini cu pereții pietruiti; Steinbrunnenmachen. 1743: Kőküt csinálaskor polgár Uraiméknak vacsorára Biró Uramni eni valot de. 72 [Kvh; HSzJP].

kökürtő kőkemény; coș/horn de piatră; Schornstein (aus Stein). 1740: Ezen házban vagyon paraszt kő tűz-he<ly>re rakott hasonló paraszt, lapos kő kemence, melly tapaszos és meszelt, ennek hasonló kő kürtője a ház hiiájára szolgál fel [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61–2].

köküszöb prag de piatră; steinerne Schwelle. 1656: Ezen aytonak faragot keő melljeke az felseő reszen Nadasdi Anna czimere vagyon ki faragva, keő küszöbjevel együtt [UF II, 126].

Szk: alsó ~. 1656: egy vas sarkos panthos ... vas be vonos bellett ayto ... 2 keő melljeki felseő keő pogoniával, also keő küszöbökvel egyut megh vadnak [i.h. 111].

köküszöbös kőküszöbü; cu prag de piatră; mit steinerner Schwelle. 1694: Njilik innét az ebédő Palotára faragott kő melljékes küszöbös és szemöldökös pusztza Ajtó, njilő Ajtaja nélkül [Borberek AF; BfR].

köküszöb kőküszöbös; cu prag de piatră; mit steinerner Schwelle. 1715: egy kő mellyikü küszöbü Szem-

eöldökü ajtó nélkül való el romlot Szükség hely [Szent-lászló TA; JHbK III/5].

köl 1. kel

köláb 1. kőoszlop; colană/stîlp de piatră; Steinsäule. 1570: Kyreom Kegel: hog szerezo(n) egy Kywmyveszt Kegel: oth az Tw kegel:tek varosaban szak (!) egy Kw oszlopoth Rakatna(n)k fel annak vttanna Teob mywet es adnak neky ha it akarna maradny, de igaz most az Kw lab fel rakaza kelene [Bethlen SzD; BesztLt 115]. 1585: Az Ohwarban Tanaczhy akarattyabol az Kalastrom-ba(n)k czhynaltatta(m) be deszkauat az bolt haytas Eleyt az ket keő lab között [kv; Szám.3/XXII.74]. 1621: Az kett Templo(m) sepresteol az Zokas Zerint d. 20 Egi Leghinnek ki az keo labokrol falokrol pokhalat port le seprett attu(n)k d. 12 [Kv; i.h.15b/IV. 15]. 1681: Lugas kert Ezen kert közepib(en) volt, nyolcz kü lábón álló, 8 szegre való filegoria mostan csak a kü lábak állanak fenn; ha ezen kertet szépen megh epe(ne)k a filegoria keő labait fellyeb rakvan, ahöz illendő szép forma felit csinálnanak ... szép recreatoria való hely volna [Vh; VhU 535, 573]. 1694: az Toronyból alá jöven azon ... kerengő Kő Garadicson, kinekis also véginel kezdetődik az Kőből rakot Felső Contignatiok(na)k Kőlabokra inteztetet Folyosoja [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1723: egy nagy kő lábokon álló házotkára járo le omlásra hajlando Tornácz [Sztrigyboldogfva H; Born. Vegyes I. 16. F]. 1777: vagyon elo kő lábokon álló Tornácz, azon belül egy kis pitvaratska [Meggyesfa MT; LLt 28/531]. 1825: Udvar Haz . A graditson fel menve vagyon egy Filegoria Kő lábakon álló Tornácz mely az épülethez hozza vagyon ragasztatva [Százpatak Hsz; SzentZs Conscr. 327].

Szk: faragott ~. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Kápolna, vagi régi Templom; Kő boltos ; Ajtó felett levő Keresztül való Chorus ... áll ighen szép Faragot Ket Kő Labako(n) [Vh; VhU 502, 525] * **függő ~.** 1681: (A vár) Erkölyes ablakai szép mesterséggel csinált függő keő labako(n) álla(na)k, mellyek(ne)k mind allya, oldala, ablakok felü kívül czifraso(n) faragot kövekkel ékesítettet | Nebojsza Bástyá ... Sdik Contigna(ti)oja: gerdas padlasos ... Ezen felső Contigna(ti)onak mind körül kőből rakott folyosoja vagyon; az foljasonak külső fala függő keő Labakon álló [Vh; VhU 535, 557-9].

2. kb. támpillér, támasztó oszlop; stîlp de susținere; Stützpfiler/säule. 1681: Az Várnak dél felől való mély árka keő fallal bélétt, melynek egy részét ez iden újítottak megmivel le szakott volt. Mint hagi penig az árok béléseken erősségere építettett Kő Lábakis, ighen kezdetek romlodozni es le szakadozni, azokatis erőstenni kellene [Vh; VhU 507-8]. 1710 k.: Már azok a pogonok fogtak megpattanni vagy sülyyedni, csak azok alá kell jó erős lábakat lopni egymásután, de nemcsak afféle külső támasztó-forma kölábát ... hanem mind a pincéből, mind a gabonás házból alája kell ásní ... és úgy kell a lábakat egyenesen a pogonok alá csinálni [BÖn. 503]. 1803: egy már meg tondollott sendeljel fedett kő lábakkal erősített kövekből készített Torony [Bethlensztmiklós KK; UnVJK 30]. 1823: A Nagy kert felől a' Kastély kő lábainak bé fedésére 1000 Praestyla [Déva; Ks 106.158].

3. kőtalapzat; fundatie de piatră; Steinfundament/aufsatz. 1656: (A) gabonás ház keő labakra leuen csé-

nalva, erős teőlgi fa sasok keőzi temerdeken fenjeő deszkával fel rova [UF II, 143]. 1669: Ezen Udvarban vagion kő labakon allo gabonás ház [Királyhalmá NK; Ks 67.46. 24a]. 1763: a kanyhának tsináltattam jo farma kő lábat s egészenis rénováltattam [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. 1793: Már a' Meszet Vártelekről⁸ vagy 10 szekérrel el hozatván bé is oltattam már az Málés Kas Kő Lábainak fel allitatasára [Hadad Sz; JF 36 LevK 243 Vintze István lev. — ⁸Sz]. 1825: építettett egy Kő Csürt Cserép fedél alá és egy kő Lábakon álló Törökbuzás Kasot [Szentdemeter U; Told.]. 1837: Edgy Törökbuzás Kas melly kő lábokra vagyon építve, buk fa talpokra és hevederekkel, Fenyő drányitza fedél alatt, oldalai vesszőből vagnak fonva [A.szőcs SzD; BetLt 5]. 1849: A' Major Telken két részre alakított jo ujj lész kasok Török Buzának valok, kő lábakan, Zsendelly fedéllel [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1851: Gabonás tölgyfa széles faragot deszkából öt jo rekeszel v(agy)is hambárral nem regi sendelj fedél alatt kő lábokon [M.bogáta SzD; BetLt 2].

4. hidpillér; pilon/pilă de pod; Brückenpfiler. 1594: Az hiidt kapu Elot Az keo hidra walo keolchegy ... Chynaltattom megh vyolan az keo hiidt alatt valo keo Labokatt vettem ... Erog(altam) kewet ... f l [Kv; Szám.6/VIII. 122]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Vár hidgya. Ez Nagi Magasso(n) öt Keő Labakon álló, es az elso vegekel ket felől olasz fokos keő fal vagyon [Vh; VhU 502, 507]. 1793: ezen helyén az régi Nagy Bárok tsináltatta(na)k magos kő Lábakon a Templomb(a) által jaáro Pallot [Kisrápolt H; JHb XXXI/36. 2].

5. kő-kapufél; stîlp de piatră al unei porți; steinerner Torpfosten. 1844: ezen kapu áll két kő lábok között ... melyek közé rostélyos kert van csinálva [Abafája MT; TSb 35].

6. kemence/kéményláb; postament de piatră pentru cuptor/coș; Ofen/Schornsteinbank. 1652: az kapu közü pogo(n) bot hajtásra van csinálva, ugyaneze(n) kapu között van egy kü laban álló Tüzelő hely Drabantok(na)k valo [Görgény MT; Törzs]. 1677: Hámor őrző ház . Vagyon benne paraszt kályhából csinált fa és kő lábakon álló egy kemence [CsVh 52]. 1684: egy Zöld mázos Uj keresztinj forma kemence Kő Laboko(n) álló [Drasó AF; LLt 13/5]. 1699: vagyon ezen házban edgy paraszt kajhából hitván kő labakra fel építettett belől tüzelő kemence vas lévén az allyában [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1732: zöld mázas kályhából csipkesen szegeletes fűttővel együtt rakott kemence, het kőlabakra egy singni magossagulag all [Nagyida K; Told. 11/70]. 1752: vagyon kő labokon egy kő kémény ... de semmi épület körülete nintsen [Pókafva AF; JHb XXV. 73. 13]. 1758: Oloszos Fűttő allya mellynek felső részén Uraság czimerei vadnak épségben több figurakkal edgyütt két végin Lévo vas pléhből kő Lábokon allo tüzelő vas kemence [Déva; Ks 76. IX. 8].

Szk: faragott ~. 1632: Egy cöreg h tarka kiuw! fwtéő mazas kemence faragot keő labokon allo N. 1 [Fog.; UF I, 168]. 1692: vagyon egy belől tüzelő zöld mázos kalyhabol rakott töredezet ő kemence, vas rud a szajaban faragot kü labakon allo [Szentimre MT; JHb Inv.]. 1699: őt szép, faragott kő lábakon álló szép párkányon faragot kövekre czifra bokály mázu tüzelő kemenceje fel rakva [Szentdemeter U; LLt Inv. 17]. 1747: ki-
vül fűjtő Zöld mázu Nagi kementze faragott kő lábokon

's tűzhelyen áll [Borsa K; Told. 24] * *kifaragott* ~ → *virágos* ~ * → *metszett* ~ → *virágos* ~ * *virágos* ~. 1825: egy nagj Tagas és Széles Palota aloll elviselt deszka Padimentuma régi Czifra mettet vagj ki faragott virágso kö lábakonk allo nagj kállyha kementzeje [SzentkZs Conscr. 152].

kölábacska. kö-kemencelábacska; postament de piatră pentru cuptor; Ofenbänckchen aus Stein. 1736: tűzelő kementze alatt lévő faragott kö lábotskákon álló, ugyan faragott Tűzhelly kővek vadnak [CU].

kölábás kö-kemencelábú; cu postament de piatră pentru cuptor; mit steinerner Ofenbank. 1681: Hámor eörző ház ... vagyon fenyő fa talpokra, ugyan fenyő boronákbul fel rótt két paraszt lantornás ablaku, egy fővenyes s csak paraszt kállyhábul csinált, keő lábos kemenczéjü hámor eörző ház [CsVh 89].

köláb-éptés kb. köoszlop/támpillér-éptés; construirea coloanei de piatră; Steinsäulen/stützpfilerbau. 1609: hozzattunk ollaios Peterrel Az puzta klastrombol Eoreogy keoukeot Az Chintere(m)höz az köláb epites-re d 60 [Kv; Szám.12b/IV. 109].

kölcei a Kölce (Szt) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kölce/Culcea; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kölce. Szn. 1642: Hariban Fejer Vár megyeben lakazo Költsői Pál [Hadrév TA; DobLev. II/12].

kölcsön I. *hsz* 1. kölcsönbe; cu/ca împrumut; borg/leihweise. 1568: Bartholomeus Keserw ... fassus est

Kertem Andras kowachnyetol kölchyon, hul tyz penzt hul tizenhatot [Kv; Tjk III/1. 196]. 1570: Bernal deak, Azt vallyha, hogy . kert volt Mogioro Jsthwantwl az cheh attyatwl haro(m) forintot keolchen [Kv; Tjk III/2. 143]. 1584: Eppel peternek adoth volt az tanach a' waros penzebeol ... keolcheón kith be kell warny f. 25 [Kv; Szám.3/XIV. 22] | En kertem wesseleny gaspar wramtoly szazy foryntot kölchöny ... Ily köttes alatt^a [Csapósztygyörgy TA; Ks Myske András kezével. — ^aKöv. a részl.]. 1593: Attam az adoba Sebe Lazarert 75. penzt, keólchen előzer [UszT 10/93]. 1647: Vön ... flor 40 id est negyven magyar forintakat kölczen [Ajton K; WassLt]. 1698: adtam volt sacczába Csik Sz Mihályi Sandor Ur(amna)k kölcsön ... nyolcz szaz magyar forintokat [Zabola Hsz; Borb. II]. 1703: ött szaz magjari farintakat vettem eo kglmetől kölcsen karacsanig melyet tartazzam eo kg(ne)k interressel együt meg adni [MbK 103 Ifjabbik Toroczka Mihály kezével]. 1710: Az kölcsön ki adott Zabnak bé szédesibe evel uapall munkálodtam és munkálodom, de mind eddig elé cseplett Zabjok a szegény embereknek ne(m) volt [Vacsárcsi Cs; Bcs]. 1802: Aratáskor mindenkor leg inkább Szükölködtem 's Szükölködöm a Gabana nem létele véget ... hitelbe vagy költsen kel Gabanat vennem [Somkerék SzD; JF 36 Bakos Gergely ref. oskolamester lev.].

Szk: ~ *felkér*. 1734: Tktis Nzs Láposi Pál Uram ó kme ada mi előnkben két rendbéli adósságrul írott Leveleket, mellyeknek edgyikére kért volt fel kölcsön ... Komornyik László Uram ... Matólczi Biro Sámuel

Uramtul ő kmétől husz magyar forintokat [Szécs Sz; Borb. II]. 1762: külömb külömb üdőkben fel kért kölcsön buzát [Szentimre Cs; Hr 6/33] * ~ *felvesz*. 1680: veven fel kölcsen penzt huszon negi forintott ... csak fl 5 fizetven le ez üdötül fogva annak Interesseb(en) [Ne; DE 2]. 1746: Vettem volt fel kölcsen ... tizen három magyar forintokat [Mv; Told. 17/3]. 1771: vétém fél ... ötven magyar forintot kölcsön melyét tártózom rövid üdön még adni [Szentimre Cs; Hr 1] * ~ *kiad*. 1748: mikor Ferenczi Ur(am) valaki(ne)k tiz forintot kiadott kölcsön, kettőt mindjárt előre visszszá vett benne pro interesse [Torda; Borb.]. 1751: őt hát forintot meg szükült emberek(ne)k adott ki költsen [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks] * ~ *kiosztogat*. 1711: lévén ... két Száz véka buzája rostálatlan, melyet Szabo Mihály ur(am) a Jobbagyoknak, s másoknakis kölcsön ki osztogatott [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szabo István (52) jb vall.] * ~ *levál* kölcsönbe felvesz. 1710: kenszerítetttem kölcsön leválnom Nemz Vitézlő Kolosvari Miskolci Istva(n) Ura(m)tol flor hung nro 800 [Born. IX.1]. 1758 k.: Levált volt kölcsön szegény Horvath Joseff Ur(am) az szegény Anyámtol negy szasz, s egynihány forintokat [Ks 11. XLVI gr. Kornis Antal kezével].

2. ~ *be* kölcsön, kölcsönként; cu/ca împrumut; leihweise, auf Borg. Szk: ~ *be ad* kölcsönad. 1726: Ego ... Recognosco ... Haller János ő Ngá ... adott kölcsönb(en) a Királyhalmiak(na)k ... 600 Aranyokat [Voldorf NK; Ks 67. 46. 24a]. 1779: Holló Ferenc Szécs Györgynek adott kölcsönbe két véka rozst [Taploca Cs; RSzF 286] * ~ *be adott* kölcsönadott. 1810: az költsenbe adott 23 forint maradjon a kantzába [F.rákos U; Falujk 53 Szepesi Sándor szb kezével]. 1840: Bentze Illyés ... el szegényedése okának azt tudjuk Hogy ki mennyi Interest kívánt tölle költsönbe adott pénzire, annak annyit fizetett [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042] * ~ *be vesz* kölcsönvesz. 1606: Michael Antoczj de suke^a fassus est ... mindenek ki ad (igy!) az Eo rezzit, az mas fel keobe buza kiul az kit keolceonbe veottek az mibe illedek uagion [UszT 20/141. — ^aSükő U]. 1849: költsönbe vett Petelei Mengetz András volt magazinarius négy véka rozst [Felfalu MT; DE 2].

3. ~ *ben* kölcsönként; cu împrumut; leihweise. 1754: hová mi erogáldott volna, pénzért, vagy kölcsenb(en) nem tudom [Buzd AF; Ks 22/XXIa]. 1760: egy alkalmazással entöllem kért (:mintegy költsönb(en):) egy Arannyat, de nekem soha meg nem fordította [Aranykút K; Ks 92].

4. kölcsönösségi alapon; pe bază de reciprocitate; auf Gegenseitigkeit. 1678: Emlékeztettem ő nagyságát Kegyelmed nevével arra, hogy volt az ideje, szálljon magában ő nagysága, hogy Kegyelmed ő nagyságának sokat szolgált, melyért kölcsönben méltán hasonlót kívánhat ő nagyságátul Kegyelmed [TML VIII, 158 Jó Mihály Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *ben jár* kölcsönösségi alapon közlekedik. 1766: az eo Kegjelme Részé Vdvaron az én szekerem és Marhám tsak költsönbe Jár, szabad lévén ő kejelmenekis az én Részemen jární [Torda; TjkT V. 328] * ~ *elhív vkit*. 1759: Kús Balas ingemet el hiva kölcsön ökiöstől tőke hordani [Remete Cs; LLt Fasc. 149].

II. *fn* 1. kölcsönpénz; bani împrumutaji/luaji cu împrumut; Darlehen, Borg. 1847: tavaly maga a tekintetes főbíró úr hozott ki . . . pénzt a falu számára, melyet a falu kölcsönje lefizetésére fordított [VKp 176].

2. kölcsöngabona; cereală împrumutată/dată cu împrumut; Getreide auf Borg. 1817: a' költsönt^a fel szedjük külön kasba töltjük [IB gr. Korda Anna lev. — ^aKölcsönbe adott gabonát].

3. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *fejében* kölcsönként; cu împrumut; leihweise. 1594: Az Kraznai Maior hazban vagion buza cub. 29. Vagion ott keölchieön feieben ki osztot buza cub. 112 [Somlyó Sz; UC 78/7. 4]. 1738: bár csak negyven vaj ötven veka buzát adni ne terheltessek kölcsön Fejében [Egerbegy TA; Berz. 2. 46/13]. 1778: vettem fel költsen fejében B. Tövissi Bálintt György Fiamtol 134 Magyar forintokat [Körtvélyfája MT; Ks 92 B. Bálintt Sigmond kezével] * ~ *titulus alatt* kölcsön címén; sub titlu de împrumut; als Darlehen/Borg. 1823–1830: az Apámat reá veszik, hogy költsön Titulus alatt vegyen a' Czéhtol 50 forintot [FogEK 105].

4. átv ~(*nek*) *megfizetése* vminek a viszonzása, visszafizetése; rásplată pentru ceva; Zurückzahlung/Erwiderung, Entgelt einer Sache. 1662: Ezen országgyűlés^a alatt a magyarországi palatinusnak beszercei gyűlésből íratott levelére válasz érkezett vala, melyben az ország kívánságára directe egyáltalán semmi nem feleltetett, hanem . . . szánakozván, hogy magyarországnak minden hetedik vagy tizedik esztendőben Erdélyországtól . . . szenvedni kellett volna, exprobalni, szemére hányni s ezt kölcsön megfizetésének tartani, Rákóczi fedelmelt menteni, az romlásnak az török nemzetség álnok practikáját okozni [SKr 487. — ^aA beszercei ogy].

◇ Sz: ~ *helyébe* ~ *legyen* kölcsön kenyér visszajár; după faptă și răsplată; wie du mir, so ich dir, gleiches mit gleichem. 1572: Enedy Kelemen hallotta zigarto Isaiasnak azt Monta hegedws Janos, Tars Most az en feleségem hon Ninchen, Azert Neh Banyad az te feleségedet, esmet keolchen heliebe keolchen legen mykor meg Ieo, Isaias azt felelte rea Noh tars hyzem Thwdod dolgodat [Kv; TJK III/3. 33] * ~ *soha meg nem adom* *fejében* cu împrumut care nu se restituie niciodată; auf Borg als nie zurückgegebene Entgelt. 1788: Nagy Thamas Vram . . . parantsalt fel tétetni 10 jo száraz fenyő Deszkákat mint nagy gazda költsön soha meg nem adom fejében, mintha Kolosvárat közelebb nem költsönözhetett volna [Solymos K; BfN Kátai Mihály lev.] * *a ~ t megadja vkinek átv* visszaadja/fizeti a kölcsönt vkinek; a plăti cuiva poliță; jm heimzahlen, jm nichts schuldig bleiben. 1657: mondá Marsallus urunknak: „No sógor! mint tetszik a kozák barátság?” Végre az öve mellé vetvén urunknak a kezét marsal, mondá: „Mostan kezemben volnál hiszem sógor, de ám járjon! mert a kölcsönt jórészt megadtam; mert bementem vala a jószágodra, és úgy bántam én is vele, mint ti bántatok itt velünk” [ETA I, 163 NSz]. 1666: Német és feljebb való országokból ilyen híreim jöttek, hogy augusztusban az anglus megadta a kölcsönt az hollandusnak, mert valamint nyerte volt az hollandus júniusban, szinte úgy vesztette augusztusban [TML III, 628–9 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *hasonló ~ nel* *fizet* a plăti cuiva cu aceeași poliță; mit gleicher Münze zahlen. 1710: Minden

ember azért magára vigyázzon és boldog állapotjában úgy cselekedgyék más megszorult emberrel, hogy öneki is boldogtalanságában hasonló kölcsönrel ne fizessenek [CsH 119].

kölcsönad 1. kölcsönöz; a împrumuta, a da cu împrumut; borgen, leihen. 1570: Magdalna fodor Myhalne, Azt vallyá hogi három forintot adott volt keolchen fazakas Symonnak, melyben megh fizetetlen Marat volt halalakor d 28 | Magdalna Vinche Takachne . . . vallyá hogy az Ew vrah Siluester Takachnak adott volt keolchen fl 2. Megh elteben. Mind ez Ideiglen sem atthak megh senky neky [Kv; TJK III/2. 143, 162d]. 1584: Ember Andrásnal vagion waros penze kith keolcheon Attak nekj f. 170 kireól Ados lewele wagion a' waros Ladayaban [Kv; Szám.3/XI. 22]. 1607: az öt ueka zaladot pal demeter atta wala kölczien Fanczjalj Benedeknek [UszT 20/25]. 1629: megh en atta(m) vala keölczön penzt borbely Ferencznek hogy az buza hordoknak megh fizete [Mv; MvLt 290. 162b]. 1665: harminczöt aranyat adott volt kölcsön nehaj Bod Mkilos Uram az Poca Tamas Uram sancaba [Kvh; HSzjP]. 1751: kiknek adat költsön pénst [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/1]. 1810: Fejérvári Györgynéis adott volt költsen megholt Pál Mihálllynak huszon három Mforintokat [F.rákos U; Falujk 53 Szepesti Sándor szb kezével].

2. kikölcsönöz; a împrumuta; ausleihen. 1899: Külföldi (angol, francia, belga, olasz, német) könyvtárak közül melyik ad kölcsön privátus embernek doktori könyvet felhasználás okán? [PLev. 201 Petelei István Gyalui Farkashoz].

kölcsönadatik kölcsönöztetik; a fi împrumutat/dat cu împrumut; ausgeliehen werden. 1818: az Uradalmi Mérszárlás folytatás fel Segillésére Tutsik Gergely Devai Kereskedőnek és Arendator Mérszárosnak két Esztendőkre költsön adatott hat ezer Rf [Déva; Ks 103. 272].

kölcsönadó I. *mn* kölcsönző; care dă cu împrumutul; verleihend; (aus)borgend. 1841: ha azt akkorrá bé nem fizetné . . . tehát a' költsön adó Urnak szabadságok legyen a' költsön vevő Uram tőkéletes eleget venni [Holtmaros MT; DE 2].

II. *fn* kölcsönző személy; împrumutator, persoană care dă cu împrumutul; Leiher, Borger. 1840: megtörténhetne, hogy a . . . nyoltz Esztendők eltelése előtt a' költsönző elhalhatna, és akkor a költsönadó az által, hogy a pénz lerovatalára kezében adott Jok gondviselésére Tisztet vagy fizetés Szolgát kenteleintette nagy kárával fogadni, hogy e kikerültessek . . . azon esetben jussa légyen . . . Bosla Ferentz Uramnak az egész Ioszág arendáját kezére venni [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kövendi Kováts János, a szék bírása kezével].

kölcsönadogat kölcsönözget; a împrumuta/a da cu împrumut in repetate rînduri; nach und nach/wiederkholt (sich etw. von jm) ausborgen. 1751: Réti Pavel költsen adogatot pénzt egynekis másnakis [Szépkenyerrúsztmárton SzD; Ks].

kölcsönadott kölcsönözött; împrumutat, dat cu împrumut; verleihen, (aus)geborgt. 1583: Az Adobol tartoz-

zanak bekesegeesen es boszusagnel kwl kinek kinek az eo keolcheon Adot penzet meg theritheny [Kv; TanJk V/3. 272b]. 1595: Weres Tamas és Zegedi Gaspar hoztak meg Kóuarbol az kölcsen adot penzt, Christoph Deakttól, úgy mint f 2900 [Kv; Szám.6/XVIIa. 129 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1698: ha pedig a Debitorok és Creditorok között a kölcsön adott Marhák és edgietmások, igaz folyó árnon nem taxaltattak volna, az olyan adossag-(na)k nincs ereje ugi mint az mely törvény ellen lótt [UszLt IX. 76. 64 gub.]. 1741: resignált ... Az Mocsi Daszkálnak kölcsönz adott 3 veka Török búzának valo kezes levelet [Bsz; JHbK XLIX/25]. 1752: meg kellett eskünnöm az én költsön adott búzáért [Királyhalm NK; Ks 67. 46. 24c]. 1840: Bosla Ferentz Uram ... költsön adott pénze kamatjára nézve biztosabbnak hiszi, ha in natura securizáltatik [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kövendi Kováts János, a szék bírása kezével].

kölcsönfizetés megtorlás; rázbunare; Vergeltung. 1662: Az marschalk^a manifestuma, melyben a fejedelm indulatjának okait labefactálja, Lengyelországban való kegyetlenkedést, szörnyű pusztítást megírja, s okait mutogatja kölcsönfizetésének [SKr 357. — ^aGeorgius Lubomericzki gr., lengyel főmarsal, a Kárpátaljára rá-tört lengyel hadak vezére].

kölcsönkér kölcsönbe kér; a imprumuta, a lua cu imprumut, a cere imprumut; um ein Darlehen bitten/ansuchen. 1570: Orsolya azzon Nyreo ferenchne vallya hogy Thwgia Zabo Janosne zoksor (!) Ment hozzaya, Es ... Eoteoleis kert keolchen zalogra penzt [Kv; Tjk III/2. 22]. 1573: Ilona Zeoch ferenchne Azt vallia hogy Hallotta puskarnak kerkeset hogy 2000 fl-ig keolcen kerny senkihez Ne(m) Megien [Kv; Tjk III/3. 168]. 1584: Zent Király András ... mikor Valahowa Ment kereskednj Aprolekkal, Szeky Paltol kert keolchieon [Kv; Tjk IV/1. 427–8]. 1711: Buza 18 köből vagyon készén a többi Cséplő ... sok böcsületés Embérék kérnének kölcsön, vetésre hasonló búzát adnának [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1723: Tudom kértém kölcsön deszkát Lukától, de azt monta, hogy az Aszszonyae [Hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. 1740: kételenítettem a Ruszi Contrástól nagy interesre kölcsön kérni hat forintot [Kornislaka SzD; Ks 54. 72 Kosztin Mitre (36) jb vall.].

kölcsönkérés kölcsönvevés; imprumutare, luare cu imprumut; Ent/Ausleihung. 1710 k.: mennyi embert rottottam meg az én sokszinű-formájú fukar kereskedésem, uszoraskodásom, sok kölcsönkérésem, nehéz, késő és káros fizetésem, jószágok, örökségek és minden egyéb mások kárával való gazdaságomnak szerzésében [Blm 110].

kölcsönkérlet kölcsönvétet; a imprumuta/a lua cu imprumut prin cineva/intermediul cuiva; (aus/ent)leihen lassen. 1759: A mely pénz az minapában Prajter János-tól kölcsön kértem ... meg fizettem. 12 V. forintot [TL. Teleki Ádám költségnaplója 218b].

kölcsönkérhet kölcsönözhet; a putea imprumuta/lua cu imprumut; (aus)borgen/verleihen können. 1614: itt^a is minden ember idegen volt tőlünk, s nem kérhattunk

kölcsön senkitől [BTN^a 75. — ^aKonstantinápolyban]. 1671: nekünk pedig ... nincsen mit adjunk, csak az adót tölthetnők ki, valamint ha kölcsön kérhetnénk [TML V, 653 Nemes János Teleki Mihályhoz].

kölcsönkért 1. kölcsönzött; imprumutat; (aus)gebort, verliehen. 1570: Az keolchen kert penz feleol Az vram Igen panazolkodnak hogi Regen ely Mwlt Ideie, Eo felsege Megh adattha^a, ... nehezben fogyak ez vitan kezektwl ky adny [Kv; TanJk V/3. 23b. — ^aUtána tollban maradhatott: volna]. 1648: mikor az fizető nap elieő Szent mihaly napia, akkor labas marhauai se mastol keolczion kert penzel ... Kamutyne Azzoniomat eő Nagat ne Contentalhassa [Sziikerék SzD; JHbK X/13]. 1682: (A zálogba) vetett földet Sandor Deak Uram is ... maga Sayat acquirált penzin es ne mastol kölczön kert penzzel ualcsia ki [Fog.; Borb. II]. 1739: Kőteles Gergelly Vram ... kételenítetett kölcsön kért penzzel azon ház örökségből az idegent turbálni [Torda; TJKt I. 179].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit possessiver Personalendung: vkinek vkitől kölcsönzött; imprumutat cuiva de cineva; jm von jm ausgeborgt/verliehen. 1619: Én az felséged vezértől kölcsönkérte aranyárol egyet sem szóltam [BTN^a 303].

kölcsönös 1. viszonyos; reciproc; gegenseitig. 1678: A portai hirekről Kgd érthetett; ha mi újabbak érkeznek; Kgdet azokról is tudósítjuk, gyakorlatossággal való kölcsönös, tudósítását Kgd-től is elvárva az arra felé valókról [TML VIII, 267 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1798: Exp(onen)s a Görbe hátut ki ... az Ablak mellett alott jámborul, Pofon kapta szidalmazván s hunczfutozván a Legényt, a nélkül hogy ő éppen akkor a maga fel Pofoztatására leg kisebb okotis szolgáltatott volna, mely Pofon tsapás kölcsönös nem volt [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1801: költsenes Testamentum [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 29]. 1812: Malom Követ ... Geren-dejt az Árendások szoross ügyekeztek és Költsönös Munkálkodások alatt a Mlgos Udvar fog adni [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5]. 1819: Fekete Isak a sokadalmi alkalmatossággal egy Sidoval valo pofodozásért ... behozattatván edgyik a' másiknak meg engedvén békesség uttyán ezen költsönös kereset el enyésztetett [H; Ks 91. C. 12].

2. viszonzandó; care trebuie revanșat; zu erwidern. 1808: Én is Dobolyi Sigmond ezen egyenes atyafiságnak költsönös meg szolgálása végett, hogy az én igaz jussomért már nem kéntelenítettem unalmas, és költséges perrel fáradni a Foszto résznék felét az árváknak által botsátom [Ne; DobLev. IV/921].

3. közös; comun; gemeinsam. 1846: van szerencsém a' Méltóságos Urat arra kérni, hogy tavaszon túl őszve kelések az ifiaknak ne huzodgyék had kezdgyék az életet egyszerre és légyen kölcsönös szorgalmak gyümölcse, előmeneteleket (így!) [Dés; Berz. Nemes József lev.].

kölcsönösen 1. mindkét félre kötelezően/vonatkozóan; reciproc, mutual; beiderseitig. 1808: kezességet valóának költsönösön egy másra, hogy ha egyik vagy másik hátra álló lenne a' munka szorgalmatos folytatásában(an) 's végbe viteliben(en), a' többi tartozzék azt ... rá szoritani a' munkára [Kakasd MT; DLev. 4. XLI].

1815: Mely hat cikkkeljebből álló kötésben Mi is alább meg irt osztályos atyafiaktul meg állapotván, annak minden részben leendő megtartását s tartatását költsönösön ígérjük ezen . . . megunkat le kötelező Levelünknek rendében [Béld AF; DobLev. V/179. 2a]. 1838: Evictiotis valólanak költsönösön magokra nézve, hogy édjyk a masikot azon örökségben meg tartják s oltalmazják 12 ezüst forint vinculum alatt [Bözöd U; Borb. II].

2. kb. egyaránt; reciproc; gleicherweise/maßen. 1827: a' Katona, Mihailát pofon vágta s Mihaila is a' katonát — ezen pofozodás után egy mást meg fogták . . . és így költsönösön kezdték egymást tépászni [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Ketzán Szija (16) hadjon leány vall.]. 1834: ebből veszekedés támadván, öszve tépelődünk költsönösön részegen [KLev.].

kölcsönöz 1. kölcsönad; a împrumuta, a da cu împrumut; verleihe, (aus)borgen. 1773: Sárdi Susánna Aszszony kére Csato Ferentz Urtol költsen 600 M farintakat; Meg tekintvén azért Csato Ferentz Uram is az Aszszonynak nagy szükségét . . . ada, és költseneze az Aszszonynak 600 ~ hat Száz M farint(at) [Nagylak AF; DobLev. II/448a]. 1779: nagyobb gratiául venném . . . ha az Vr sogor Vram, annyi szivesseget mutatna és nékem Husvétig Száz forintot költsönözne [Szentbenedek AF; i.h.III/539. 1b–2a]. 1808: tégyen anyi jot vellem kedves Sogor Uram jo Contractusra költsenezen Nékem annyit [Szentmihálytelke K; BetLt Nemes Anna lev.]. 1821: Nuktori Denyille Tógyer . . . költsönözött légyen Bárbu Albak 7 Rforintokat, melyet most Bárbu Alb ugy állit hogy egyszer is máttzor is le fizette volna aprádonként [H; JF 36 Prot. 3].

2. kölcsönvesz; a împrumuta, a lua cu împrumut; jm etw. abborgen. 1577: ha mit keolchenez eo kegmekis, meg kel annak fizetedny e leowendeo adobol [Kv; TanJk V/3. 155a]. 1578: Erre igirik eo keg. egez warasul magokat hogy ha ebből az adozedesből meg nem fizetnek, azoknak az lamboroknak kiktől keolcheneznek, biro vram aggia ertessere az varasnak, es mind anie adot wetnek mig ne(m) az eowe kinek kinek ky tellyessedik [Kv; i.h. 168a]. 1581: ha hertelen kellene az pinz kolchenezzenek eo kegmek addeg es, ismegh az adobol fizessenek megh [Kv; i.h. 241b]. 1602: Az Jspanok vegienek 16 eokreot az Varas zamara es zerenchyeiere, es fizessenek megh . . . ha mely Jambortol keolchyeoneoznek [Kv; i.h. I/1. 417]. 1757: Nagy Pál . . . 66. M. forintokat költsönözött; az most Korda Ur(amna)k meg fizetődött általam facientes Rf. 55 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 108b]. 1768: Tsekclaki Anna Aszszonj . . . a többi közt e sulljos portzio és szőlőknek terméketlensége miat kért es költsönözot volna Dobolyi István uramtól három Rs forintokat [Ne; DobLev. II/394]. 1826: Balás Ferentz és Sztatári Péter költseneztek 50 Vfor. melynek Esztendei interessibe igertek tíznapi szántást [Mezőbánd MT; TSb 26].

kölcsönözés, kölcsönzés 1. kölcsönadás; împrumutare, dare cu împrumut; Darlehen, Borg, Leihe. 1599: Amy az keolchyeoneozesreol valo paranchyolattay illety eo fel(se)genek Arrol tetczyk hogy eo kgme biro vram mennyen Ala feyerwarra eo fel(se)gehez es teoredgjek, Audientiat impetraluan eo fel(se)geteol, meg

mutatuan az varosnak sok izonyw fajdalmit es keolchyeget, es legyen azon mindeneppen hogy le zalicchya eo kgme ez paranchyolattay eo fel(se)genek keoneiorseewel [Kv; TanJk I/1. 346].

2. kölcsönvétel; împrumutare, luare cu împrumut; Entleihung, Anleihe. 1578: emlekeznek erre is eo kegmek^a hogy mikor egib kor esset effele Summanak hertelen walo fel zedesse Az wdeo bely adozedeok zeret teottek kolchenezessel is, melyet wyzontagh az adobol meg fizettek [Kv; TanJk V/3. 168a. — ^aA városi tanács tagjai]. 1595: Kerik varosul Biro vramat eo kegmt zeretettel, hogi eo kegm Tanachbeli vrainmal egietembe keolcheyeoneozes által tegiek zeret valami pinznek [Kv; i.h.I/1. 268]. 1601: keryeok . . . biro vramat tanachyawal egyetemben hogy eo kgmek vagy keolcheyeoneozessel, awagi penigh mas keppen eot Awagy hat zaz forint(n)ak tetetnek zeret [Kv; i.h.376]. 1620: az melj Szamos Gialogok . . . Az orzagh oltalmazasara az Taborba(n) Mentenek, Azoknak ho penzek keolchieoneozesbeol teolt kj [Kv; i.h.II/1. 299]. 1705: Asserálják pedig mindnyájan, hogy nem sok van közülök, akik eddig is magok emberségéből és sok interessel való kölcsönzésből nem éltenek volna, és most is nem élének [WIN I, 487]. 1764: Világos . . . az actionált 40. mforint Summának az I. által lett költsönözése [Torda; Tjkt V. 223]. 1800: az udvarhelyi Collégiumtól költsenesztenek pénzt . . . a mely költsenezés több 1000 forintnál [Msz; DLev. 3. XXXV.6].

kölcsönözhet kölcsönkérhet; a putea împrumuta/luare cu împrumut; jm anborgen können. 1788: Nagy Thamas Vram . . . parantsalt fel tétetni 10 jo száraz fenyő Deszkákat mint nagy gazda költsön soha meg nem adom fejében, mintha Kolosvárat közelebb nem költsönözhetett volna [Solymos K; Bfn Kátai Mihály lev.].

kölcsönöző, kölcsönző 1. mn kölcsönvevő; care ia cu împrumutul; (aus)borgend. 1722: találatnak még is olly fukár és felettébb usorás emberek, kik az eo Felsége parancsolattayával nem gondolván, felettébb és szerfelett taxállyák á szegény meg szűkült kölcsönző embereket [Ks 18. XCIII gub.].

II. fn 1. kölcsönvevő személy; împrumutátor, persoană care ia cu împrumut; Borger. 1840: megtörténhetne hogy a nyolcz Esztendők eltélese előtt a' költsönző elhalhatna [A.szentmihályfva TA; Bosla. — A teljesebb szöv. kölcsönadó al.].

2. kölcsönadó személy; împrumutátor, persoană care dă cu împrumut; Leiher, Borggeber. 1791: azonn terhes Summa pénz még mais a költsönözőnek . . . meg nem fizettetvén kéntelenítettnek az fenn irt falusi Lakosok ezenn Falusi Just avagy Joszágot el adni [Ádámos KK; JHb XIX/32].

kölcsönözött, kölcsönzött kölcsönvett; împrumutat, luat cu împrumut; jm etw. abgeborgt. 1681/XVIII. sz. m. f.: a kölcsönzött restantia(ab) lévő 500. forintoknak le tételek felet most hamarjáb(an) nem alkuthattanak meg [Szentbenedek AF; DobLev. I/28]. 1741: eddigis elég uexánk volt . . . a Militiatol, ketelenítettünk masonnat kölcsenezet pénzel . . . mostanig potolni [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. 1769: Provid(us) Bartok Andráas . . . a' Debitor a' költsönözött summa pénzt . . .

minden restantia nélkül meg adja [Torockó; Bosla]. 1773: (A) Költönözött 600. Mfarintak Interestében tartozzék az Aszszony ... a' Creditor Urnak jo bort adni [Nagylak AF; DobLev. II/448a]. 1797: a költsen-zett nyolcz száz m.forintokat ... meg fizessem [Meggyesfva MT; Berz. 7. 69/13]. 1808: az több költsönzött pénz nem olyan siető, azért még várakoznak [Ne; DobLev. IV/914 Dobolyi István nénjéhez, Bartok Adámné Dobolyi Klárához].

kölcsönöztet kölcsönvetet; a împrumuta/a lua împrumut prin cineva; (aus)borgen lassen. 1592: Myerthogy penigh az varos illie(n) ighen meg keoltsegtelenwlt, az megh eo kmgk varosul Adot vethettnek Byrak vrain talialik megh az Zamwewo vrainmath eo kmgkkel keolchyeoneoztessenek, hogy Mind az Ajandekoknak's mind Egieb zwksegeknek eo kmgk Birak vrain viselhessek idejekora(n) gongyath [Kv; TanJk I/1. 205]. 1826: A' Bépanaszlot ... a maga számára 20 véka Gabonát költsönöztetett Molnár Károly Urto, Eke interesse [Nagycsán TA; TLt Közjg. ir. 1528].

kölcsönpénz kölcsön pénzösszeg; sumă împrumutată/luată cu împrumut; Darlehensumme. 1601: Amy nezy az orzagh kewansagat az keolchyeon penz feleol ... latwan az zeoksegnek my voltat ... keryeok ... biro vramat tanachyawal egyetemben hogy eo kmgk ... eot Awagy hat haz forint(n)ak tetenek zeret [Kv; TanJk I/1. 376]. 1642: mely summa pénzért köttiük eo ke(gyelme)nek esmet ... Piaczi hazunkat ... az migh eo ke(gyel)met plenarie contentáliuk az előt adot kölcsön penzel egigiüt [Kv; RDL I.127]. 1711: Josika Imreh Ur(am) vegső pusztulasra jutott joszaga adaja(na)k supplealasara Tholdi István Ur(amna)k eo kgl(ne)k adott bizonyos summa kölcsön penzt [H; JHb XXIV/3]. 1714: Nemzetes Légeni Szilvási Janos Vram ... kétele-nített kölcsen pénzt, ugj mint nyolcz száz Magyar forintakat lévalni, Nemes Vitézlo Kolosvári Miskolci István Uramtol, jo ezüst pénzül [Mezőőr K; Born. IX. 2]. 1753: Én magától Dálnokiné Asz(szony)tol hallottam, hogy a sok nyomoruság mia kételenített kölcsön pénzt fel kérni [Sszgy; HSzjP Helena Barabas, Agilis Pauli Szabo Consors (42) vall.]. 1761: A Bükfalvi jóságot néhai Groff Ferratitül vásárlotta kölcsön pinszel [Bikkfva Hsz; i.h.]. 1844: Szaniszló Sándor meg esmérő írása 15 forint kölcsön pénzről 1835 Martius 22 [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1259 iratjegyzék].

kölcsönpénz-kérés pénzkölcsönzés; împrumut bănesc; Geldanleihe. 1605: vyabb legatus superueniatt Generalis Vramtol Gyulaffytol ky vyollag solicial az keolchyeon penz keres feleol [Kv; TanJk I/1. 519]. 1662: akiket főképpen olly értékes urakat, főembereket a szomszédságban közededen tudhatnának, illy utolsó nagy szükségben, a véghelynek^a megmaraszthatására és abból a közönséges jóra való kölcsönpénz-kérés dolgában éjjel-nappal megtanáltatnák, supplicálnák [SKR 575. — ^aVárad várának].

kölcsönpénzről kölcsönről való; despre bani luati cu împrumut; von/über Geldanleihe. 1856: Császári Költ-sönpénzről Számolás meg Jegyzése Rovatot volt Firtos Várallyára 850 Rf ('Firtosváralja U; Borb. II).

kölcsönvesz kölcsönkér; a împrumuta, a lua cu împrumut; jm anborgen. 1586: Biro vram tanachawal egyembe az ollia(n) vrainba(n) be hiuasson, kinek az Vristen beowebben Adoth kiteol amit kerhet, vegie(n) keolchyeon a' Regy mod zerenth [Kv; TanJk I/1. 32]. 1686: Én Buci Kozma vettem költső(n) Nemzetes Mvasarhelly Kováts Istva(n) <uramtol> ... 15 Kőrmezi Araniokot pro interesse [Mv; MbK 61]. 1731: vévenek kölcsön^a hatvan hat köböl buzát Szen keresztnapig^b [Mihálcfa AF; Ks 83. — ^aMáj. 29-én. ^bSzept. 14-ig]. 1732: a midőn volnánk ... delő Apátiban jövenek mű előnkben ... az Delő Apáti lakasak, Kik is meg szorult alapotyokban vettenek kölcsen ... Groff Kornis István Uram eo Nacságy Gyekei Udvarából 100 véka ... búzát [Dellőapáti SzD; Ks 25. B. 12]. 1752: a' kocsár legény ött csizma bellés bőrtis vett kölcsön maga számára, aztis még meg nem adta [Szentdemeter U; Ks 83 Sükei Mihály lev.]. 1784: Jol emlékezem hogy ezen fen specificált személyek néhai B. Alvintzi Gábor ur eo nagyságától vettek költsen ... 100 Forintakat [Szelinek SzB; Mk IV.35/16 Michael Meltzer (63) vall.].

kölcsönvett kölcsönkért; împrumutat, luat cu împrumut; von jm geborgt, entliehen. 1589/1752: ha vagy az Ura, vagy az eo Gyermekey meg akarnák váltani^a, tiszta díját önnön pénzekkel válthassák meg, költsön vött pénz meg ne válthassák [Csz; LLt. — ^aA zálogos jószágot]. 1725: Sütő házhoz öreg deszka 101. Költsön vött 17 szálatt meg atta [Kv; Szám. 54/IV. 15]. 1748: az Vrtol Móra Miklós Vramtol obligatoriámra költsön vött ötvön Forintokat exolválja [Vh; WassLt]. 1752: a költsön vett buzának interesse ne nevedekdjék [Királyfva KK; Ks 67. 46. 21c]. 1798: én mind az Egerszegi, mind a Veregyházi Jozságot sok perrel és nyughatatlansággal nagyobb részt pedig költsen vett pénzül ... szerzettem ki [M.dellő TA; DobLev. IV/802. 2a]. 1817: Bétsbenis költsen vett pénzen élt [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.].

kölcsönvevő kölcsönkérő; care ia cu împrumut; entliehend. 1840: a költsönvevő Fülep András ... megnyugodott rajta, hogy a haszonba kibérlett Jozságy jövedelmének illő része depuralja mind a tartozást; mind pedig az illető Interest [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kövendi Kováts János, a szék bírāja kezével]. 1841: ha azt akkorá bé nem fizetné ... tehát a' költsön adó Urnak ... szabadságok légyen a' költsön vevő Uran tőkéletes eleget venni [Holtmaros MT; DE 2].

kölcsönvevődik kölcsönkérődik; a se împrumuta; ausgeborgt/entliehen werden. 1849: (A) pénz ugyan költsön vevődött de vissza kellett adni [Somb. II].

köldök 1. boric, ombilic; Nabel. 1688: énnékem hűtes Ur(am) ... illeneketis mondott; hogy ha külön kenylene vagyokis veled de ugyan csak veled hállok, szabad vagyok veled, és ha neked akaszt(a)m (igy!) a' ködekedigh hasitom [SzJk 231]. 1710: Megfizete Isten Székely Lászlónak is. Irtoztató nyavalya szálla a köldökre, ki kezde rothadni, senki nem tudá meggyógyítani ... elszakada a köldöke, nagy kínokkal ifjú emberkorban meghala [CsH 148]. 1749: Dumitru ... Mellye, és hasa

mind eszve vólt szurdalva, a köldökin alól pedig egy szu-ras láztot, mind egy késnek helye [Százalmás H; Ks 101]. 1767: hol a' köldekinek hol a lábának tartotta a flintát [Majos MT; Told. 26/5].

2. köldökszínór; cordon ombilicar; Nabelschnur/strang. 1585: Ember Ianos vram vallia^a, Nem lattam mikor zwlte a' giermeket es ky Vette az perwataba el Meczek Az vdwaron a' giermek keoldeoket de akor vere nem Iara Es mikor Immar hoznak a' giermeket ... az zoba Ayto eleot Ahol a leani Annia lakik ... megh Ere-de Az gyermek keoldeokén Az Vër, es lata(m) hogy a' vër az eleo Ruhan ala folyt vala [Kv; TJK IV/1. 453. — ^aEgy leányanya csecsemőgyilkolása ügyében tartott vall.]. 1630: Kerdeztem most fogsagaba(n) teole hogi mont let^a ... azt mondotta hogi elesett mikor ki iöt az aji-to(n), csak ugi suhadot el teöle. de ugia(n) halua let s eö maga meczele el a keöldeoketis [Mv; MvLt 290. 191b-2a. — ^aA gyermek]. 1736: az utrumb(an) forgo Asz-szony(na)k mikor Gjermeke lött, én vágtám az köldekit [Szentgyed SzD; TKI].

3. ~e vészett. 1649: Attak el penzen egy keöldeöke uezset Juhot nro 1 | Adot penzen el Egi köldöke veszet Niwues Berbeczet Egi forinton [Kv; Szám.26/VI. 478].

4. ekegerendelly-rész, ekeköldök; plaz; Pflugsohle. 1748: Eke gerendejre valo karika Nro 1 ... Eke köldö-kire valo horog Nro 1 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12]. 1776: Mester Ember(ne)k hogy egy Ekében Köldököt és Eke fejet csinált Dr. 24 [Mezőmehes TA; WassLt]. 1831: Egy Újji keszülőben lévő Eke gerendely ködekestől fejestől [Körtvélyfája MT; LLt].

A MTsz. szerint: az eke talpát a gerendellyel összetartó fa. — A SzamSz-nak ettől eltérő jel-e: az eke hátulján a gerendelytől a földig nyúló lapos vas, melyen az eke a földben csúszik; más néven ekefü v. csúszató.

5. a szitásmalom alsó kövének (fekvőkö, lisztelő kö) része, mely a malomkö kerek lyukába illeszkedik; buric (la piatra morii): Büchse (am Mühlstein). 1732: (A malom) Mindenféle vas Eszközei ~ Korongjai, gerendejekben lévő Csapjai, köldökei perpentzei, és orsolya, alkalmas ideig meg szolgálának [Nagyiklód/Szászsztjakab SzD; Tsb 51]. 1847: A malom kövek kopottak ... A Korong jo, a Köldökin van egy vas karika [Dés; Dlt 316].

Freckay a köldök szinonimáiként a *dobzás, kőpersely, foguszaly és yaktöke* szavakat sorolja fel (283).

6. lakatréz; parte de lacät; Schloßteil, Dorn. 1732: A harangláb aijtájának kolcsa tollát is megcsinálta s egy lakatnak köldekit, kolcsát igazította^a h.fl. — den. 8 [Kv; ETF 107. 13. — ^aA lakatos]. 1813: a' lakatnak a' köldöke el lévén törve a' Kultsával meg nem nyilhatik [Koronka MT; Told. 18].

7. tolózár-rész; parte de zavor; Teil des Schub/Stellriegels. 1656: Ezen kamaraszék pitvararol nilik az felső tarhaz fele ... vas sarkos panthon bellett ajto melinek tollio vas szarja köldökeivel edgyüt megh vagyon | vas sarkon panton forgo ajto, melljen vagion kett retez egi tollio vas zarja, keöldeökövel ütközöjével együtt [UF II, 123, 135].

8. csira, nyj cika; germen; Keim. 1815: A' krumpi annyi fele (! hajt) gyökeret a' hány szeme (: köldöke, tsirája) : van, 's minél nagyobb a' krumpi annál több bél veszi körül a' szemet-is, a' béltől vészi a' tzika a' maga elsőbb cledelét [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésre (nyomt.)].

9. ?' Hn. 1669: az mező köldökben (sz) [Szotyor Hsz; EHA]. 1818: A Köldöke (sz) [uo.; EHA].

köldöksömör köldöksömör; pecingine; Nabelpustel/flechte. 1659: Okot tudtomra az ő nagysága előtt való vádoltatásomra ... nem adtam senkinek ... mert már három heténél több, miolta itt kin Farnoson lévén, a köldök csömörnek nevezeti alatt a kólika vesztegete s csaknem el is költöztete [TML I, 478–9 Udvarhelyi György teleki Mihályhoz].

köldökkarika az alsó malomkö része; parte a pietrei stätatoare/zácatoare; Teil des unteren Mühl-/Mahlsteins. 1590: Attam egy Keoldeok karikanak ket Apro vasat veotte(m) d. 16 [Kv; Szám.4/XIII. 4 Gr. Wass melomreg.]. — Vö. a *köldök* 5. alatti adalékokkal és a jegyzettel.

köldökkötés köldökszínór-elkötés; legarea cordonului ombilical; Abnabelung. 1823–1830: (Göttingában a megesett) szerencsétlen szolgálókra nézve az a szerencse, hogy vagyon szülőház^a ... ott fizetés nélkül szülnek ... legnagyobb vigyázat a köldökvagásra és -kötésre [FogE 227. — ^a1796 táján].

köldökös 1. köldökkel készült (lakat); (lacät) fäcut într-un fel special; (Schloß) mit Dorn verfertigt. 1648: Az Sáfár házban vagyon eöreg lakat köldökes nro. 1 [Komána F; UF I, 928].

2. vmilyen tolózár-résszel ellátott; (prevázut) cu un anumit fel de opritor; mit irgendeinem Riegelschloßteil (versehen). 1656: vas sarkon panthon forgo ... bellett ajto felszer plehes kilinczes tollio zarjaval ... faragott ajto azon keö melljekben csinált köldökös ütközöjével együt [UF II, 121].

3. ? köldöksérves; cu hernie ombilicalä; mit Nabelbruch. 1735: Egy ötödfü fekete gyermek lö ... Ötödfü pej köldökös gyermek lö [Marossztkirály AF; Told. 2].

A jel-re nézve talán számbavehető a MPászt 300, 319 béka és köldökköröm címszavának köv. értelmezése: a lö szárain az a varserü cserepesedés, mely fekvéskor a patanyomástól ered és öröklődik.

köldökű szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: srófos ~ lakat lakatfajta; un fel de lacät; Art Schloß (mit Schraubendorn). 1813: Cserefa nagy ajtó ... egy el romlott srófos köldökű kitsin gömböjég Lakattyával edgyütt [Koronka MT; Told. 18].

köldökvágás köldökszínór-elmetzés; tăierea cordonului ombilical; Abnabelung. 1823–1830: midön ... gyermeim lettek, s mint falun tudatlan bábákat kellett hivatnom, tudtam, mire vigyázak ... legnagyobb vigyázat a köldökvágára és -kötésre [FogE 227].

köldökvas 1. eke-csúszató/fő; plaz; Pflugsohle. 1629: Egi korman es koldok uasak [Szentdemeter U; LLt]. 1734: Vagyon egy eke két jo vasával, gerendely karikával ... és köldök vassal edgyütt [Datk NK; JHbB D. 1 Gr. Bethlen Farkas inv.]. 1747: Váto eke három köldök Vasaival, és két gerendely karikával [Borsa K; Told. 24]. 1760: 1 eke talyigastol 1 tezlástol gerendelly karika nélkül köldök vas nélkül kormány hargával [Szentdemeter U; LLt]. 1799: Két rongyolott Eke Az égyiken ... meg Nádazott Lapos vass, vagyon égy rövid Hoszsu és

köldök vassaival édjütt | A Nagy Ekébe valo Lapos Vas köldök vasával együtt [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1819: Egy Eke hoszszu, lapos, és Köldök vasaival meg kívántato tajigajaval és Boronájaval [SzD; TSb 6].

2. az alsó malomkő része; parte a pietrei zăcatoare; Teil des unteren Mühl/Mahlsteins. 1680: Vagion eo Ngok(na)k ... lisztelő malom házok ... also felső köve(i) kopottak ... lisztelő váluja jo, külső belső viz ke-rekei is jok Tengelyei ezek(ne)k mind kívül belül vas ka-ri-ka-sok vas csapossok, Perpenczeje, orsoja, köldög (!) vsai jok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 34]. — Vö. a köldök 5. és köldökkarika alatti adalékokkal.

köles 1. Panicum; mei; Hirse. 1672: Elmentünk az Noszaly^a határnak Geocz felé valo fordulojaban az hol egy darab széna füvet ... Gavai Miklos Uram fel szantatott volt keolesnek [Ks 41. R. 17. — ^aSzD]. 1680: az Irtott hely most kölessel vagyon be vetvi (!) [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51] | Török rész ... az Gogán hegin ... most Eöreg Pal Janos ur(am)nak vagon kölesse benne [Diós K; JHbK LVIII/8]. 1731: eleg Tavaszi vetést vetetem zabot, Török buzát, kölest és hariczkat [Pálos NK; Ks 83 Gécz László lev.]. 1744: Eltető Vr(am) egy néhány Eke barázdányi földet Kölesnek fel fogott volt [Szentgyed SzD; WassL]. 1754: ezen földnek also barázdáján Vladek(na)k kölessekis termett vala [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11]. 1755: azt Nem hallottuk hogy p(rae)tendalt voln azon helyhez és tiltatta volna ezen Kölessel be vettett Rétről Szille Kozma [Opraker-csesora F; TKhf 31/11] | Én az utrizált ... Rétett tudom ... az holottis most ... Kölest vagyis Malájt vetettek volt [uo.; i.h. Iuon Boérás (60) jb vall.]. 1774: Kölest, Arpát, Alakort, Tönkölt, Tatárkát, és Haritskát ... nem szoktanak vetni [Szentdemeter U; LLt Vall.]. 1843: ezeltött mint egy 7. esztendővel a' kérdés alatti Helyet ... Deresztés ... bévetette Török buzával, 's kölessel [Bodola Hsz; BLt 12 Gál János (38) szolgálmaer vall.].

2. kölesföld; cimp semánat cu mei, meiste; Hirsene. 1588: Ez ell mult napon vasarnap geureug Tiwadar es Peter zidalmazni kezdenek hogy ne haycziam az keolesreol be az marhat azomba nekem tamadanak fegywe-res kezzel [Zsákfvá Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1606: az melj helyet most boriú kertnek hinak az Atthiam vet vala ot az vt mellet egy darab keolest [UszT 20/293 Gr. Thibald de Kadiczfalu (65) pp vall.].

3. kölesvetés; semánatúra de mei; Hirsensaat. 1570: Racz fey Krestel, Stephen olth ... vallyak, hogy Eone-kykes volt Lenek es keolesek az ky (!) Myhal keolese Mellet, Es aztis Mind megh etetek volt, De eok Rayta nem talaltak senky Barmath, hane(m) az vtan Kys Myhaltwl hallottak [Kv; TJK III/2. 191]. 1594: Asz Herczeg Pal Vram Marhayat talaltak asz keolessen ... az Deesy Byrakat es Polgarokat kwlte ky es aszok bechiol-leottak megh az keolesben Valo karth Vgyminth Tiszen-hath forintra, az Herczeg Pal Marhayara [Dés; DLt 246]. 1670: kig(ne)k jrhatom jde ala az aruyzek retenetes karokat tesnek sok helyen az maros melet az köles-ke-tys mind elmosta [Gyógy H; JHb XXXIX. 51 Üdös-kyk Naduduary Jstvan lev.]. 1696: (Naskuly) fenyegette zittais az birot az kölösetis el tapottatta [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 4]. 1715: nyara(n) alt(al) mikor a kölöseknek nőni kellett volna, szárazság lévén el muhorosodott Fü-vesedet hogj alig kaszálhatták [Fog.; UtI]. 1740: sok ká-

rokat Tet az Ho harmat kölesben Torög buzában [Abosfva KK; Ks 99 Györki János lev.]. 1743: a' Dom-bai réten ... jo köleseket (!) is tudok lenni [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9]. 1755: Azt tudom bizonyosan mert magamis ott voltam a midőn az Falut ezen Contro-versias helyre ki hozták volt, és mondá Szille Szandru Iszaka Blendén(e)k hogy eddig az helyig ameddig az malaj vagyis Köllös vagyon meg engedem hogy ka-szály, de azon tul Semmiképpen meg nem engedem [Opr-akercsesora F; TKhf 31/11 Iuon Boérás (60) jb vall.].

4. kölestermés; recoltá de mei; Hirsenernte/ertrag. 1550: mykoron zekely gergely az peres fiewldrewl, az ke-lesth ely wytthe wolth, azkoron, Jztrydy myhaly, zekely gergelth reya akarya wolth keresny [Mányik SzD; BfR 192/23 Isztrigyi Mihály és Székely Gergely kötéslev. — L. MNy LVIII, 491]. 1588: mikor ecczer zena rakni ha-dadba be menteonk volna az Sombori vram Jobagiai ... mynd zenankat Keolesconket hatalmaswl ell hoztak [Zsákfvá Sz; WLt]. 1843: az ottan volt Lent, Törökbu-zát, kölest — mily eszközökkel, és mi modon kárositat-tak el — soval becsülje meg a' Tanu az elkárosított Ter-méseket [Bodola Hsz; BLt 12 vk].

5. köles szalmájában; mei (cu paie cu tot); Hirse im Stroh. 1673: Ebből az percipialt kölesből rakattam az Fogarasi, sarkanyi, es Also szombatfalvi csüres kertek-b(en) Asztagot ötet [Fog.; UtI]. 1676/1687 k.: a kinek Zabja ne(m) volt, kalongyájáb(an), de azonb(an) volt árpája, kölesse, alakora, egy Kalongya árpát vagy kö-lest adott a Praedicator(na)k a két kalongya zab helyet [Mezőcsávás MT; MMatr. 412]. 1680: az Csürb(en) ez idei buza Asztagok hulladekja. Zab Asztagh ... Ros Asztagh ... Kölös kazalakba [A.porumbák F; ÁLt Inv. 31–3]. 1709: mar az zabat kölöst kellene meg dez-malnu(n)k [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1722: az Pus-károk mig buza mezőn volt ... mind aszt őrzötték, az után Kölest, és mostis aszt őrzik hogy a Marha a kalangyákat ne vesztegesse [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. 1743: A köles becsültetett 6 id est hat kalangyára [Zsombor K; Somb. I]. 1761: Szalmájába ... Arpaja, Zabja, Kölösse, hany kalangya maradtott ? [H; JHb XXXV/39. 4–5 vk]. 1777: mikor leg elsőben a fák gyökereit ki ástam volt akkor fel kapálván kölest vetettem volt belé s termett abban az Esztendőben fel kalongya kölesem [Gambuc AF; KP. Prekup Toma (60) zs vall.].

6. kölesmag/szem; gräunte de mei; Hirsenkorn. 1585: az eo Zam ado Regestumaban Iria megh^a Meny Buzaia leót Meny keobeol Arpa, zab, Alakor, theonkeolj, Len, kender, es Keoles Iutot kezeheoz [Kv; KvLt Vegyes III/19. — ^aA Szent Erzsébet szegényház isp. m-e]. 1598: abban az Cherelt feoldben, az Makay Leoricében, Egy feleol Tyz Rudat szantatot el, Eor-deög ferencz Vram ... az hoszban Tizen hat Rudat Be is vettetett vala keolesse [M.fodorháza K; Ks Kowachy Istvan vall.]. 1600: véóttwnk ... Hat veka keoleost f l d 50. Fel keólenek teóreseteól attam d. 15 [Kv; Szám.9/XIII. 15 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1627: Az zabnak vékáját az vármegyéken adják öt pén-zen. Árpának vékáját nyolcz pénzen ... Kölesnek vék-áját tíz pénzen [Gyf; EOE VIII. 474 piaci limitációban]. 1632: Vagion negy kwlwis, kiben keolest es Len magotht teórnek, az vamiath olaiul es kasaiul az varba(n) admi-nistralliak [Fog.; UC 14/38. 110] | vagion ... egy eöreg

Kas, meliben vagio(n) keőleős Cub : 19 [Komána F; UC 120]. 1654: Keőlyes vagyó(n) gr. 1 1/2 [Szásznádas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1683: Köllősről vallo Extractus. Szemiben Van kölös jelen C.S. No 134/1 [Almakerék NK; UtI]. 1761: szemül a' Gabanasba ... hány véka Tiszta, vagy elegy Buzája, Rosa, Árpája, Zabja, Kölösse ... maradott ? [H; JHb XXXV/39. 4 vk]. 1774: kölesis vált egy vékányi kit a' Pislenek meg ettek volt [Szentdemeter U; LLt Vall. 30].

Szk: fejér ~. 1679: Fejér köles ... Cub 132/2 ... Veres Köles ... Cub 11/1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 133-4]. 1729: talatunk ... Fejér kölest 4 szűszékban metr 132 Veres kölest más szűszékba(n) metr. 15 [Marossztyörgy MT; Ks 23/XXIb] * *közönséges* ~. 1682: Vagion .. mosot kölös kasa(na)k Cub 25// Ugian kasa(na)k valo mosotlan tiszta kölös Cub 42// Közöses kölös Cub 478 [A.porumbák F; UtI]. 1684: Mosot Köles Cub 10// — Közönséges Kölös Cub 168 [Fog.; UtI] * *mosatlan* ~. 1684: Vagion ... mosotlan buza Cub 160 .. mosot kölös kassának Cub 20// Mosatlan kölös Cub 372 [A.porumbák F; UtI] * *mosott* ~ → *közönséges* ~ → *veres* ~. 1736: veres köles metr. 6 [Martonfva NK; CU XIII/1. 248]. 1783: Teremiből az Veress kölest el hozván ... fele itt maradott [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

Sz. 1676: De édes Söger uram, azt Kigyelmed tudja, ha szintén ez mostani Magyarországon lévő hadait ő felségének levágnók is, bizony ő csak császár. Azért, az mint az paraszt példabeszédben mondják, ember egy zsák kölest előnt, mind úgy fel nem szedi, az mint volt [TML VII, 257 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

◇ **Szm.** 1597: Keöless Mihal [Kv; Szám.7/XIV. 98 Th. Masass sp kezével]. 1602: Köles Máté lófő [Gidófva Hsz; SzO V, 210]. 1614: Keöles Gergely jb [Albis Hsz; Beth U 295] | Keöles Istvan pp. Keöles Janos pp [Gidófva Hsz; i.h. 275]. 1631: Keöles Istvan [Nyújtód Hsz; HSzjP].

◇ **Hn.** 1543/1687 k.: Az mosoni határban orotványban egy föld ... Vagyon más földis Köles ágy félén [Moson MT; MMatr. 262]. 1592/1804: Köles osztoloban [Kissolyos U]. 1612/1687 k.: Vagyon Széna fű ā Köles érbén [Csávás MT; MMatr. 411]. 1632/1664: Az Köles hegynél (sz) [Koronka MT]. 1653: Kölös völgyben [Kercsed TA]. 1679: az kölesben (sz) [Désfva KK] | Az Köles hegyb(en) (sz) [Vajdasztván MT]. 1687: Az Kölös nevű helyben [Dengeleg SzD]. 1688: Az kölös kuttyan kívül (sz) [Oroszfaja K]. 1756: A Köles ájiban [Moson MT; MRConscr.]. 1760: a' Köles gödörben (sz) [Balázstelke KK]. 1765: a Köles n. föld (sz) [Csávás KK]. 1772: A Köles nevezetű Földbe (k) [Szászfenes K]. 1775: A Kölös vápában (sz) [Jánosfva U] | A Köles Pataka nevű helyb(en) [Recsenyéd U]. 1795: A Köles aiba (sz) [Báfony K]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kölesalja kölesocsú; codinā de mei; Hirsenafterkorn. 1681: Tyuk(na)k valo köles allya [Hátszeg; VhU 596]. 1682: Köles Cub 9/3 Köles allya Cub /3 [Vh; VhU 691].

kölesaratás secerişul/seceratul meilui; Hirsenernte. 1595: Az keoleos Aratasra, zarazasra, es egibe keotezesere keolitetem f-/96 [Kv; Szám.6/XIII. 11].

kölesasztag stog de mei; Hirsensfeimen. 1687: Tavalý Kölös Asztag nro. 4 ... Kölös szemül vagion jelen Sax. Cub. 176/2 [Fog.; UtI].

köleses (eredetileg) kölestermelésre való; (iníjál) teren cultivat cu mei; (ursprünglich) zum Hirsensbau/anbau geeignet. Hn. 1578/XVII.sz.köz.: Keőleses kutba(n) (sz) [Kide K; BHn 86]. 1593: kölesös odalon [Perecsen Sz; Wlt]. 1675: az Köleses völgy (sz) [Marosbogát TA; EHA]. 1724: Az köleses kuton lnet (sz) [Kide K; BHn 88]. 1737: A kölösös Völgyben. A kölösös Völgy éjszakján (sz) [Marosbogát TA; EHA]. 1795/1807: A' Kölösés előtt (sz) [Kispetri K; EHA].

kölesföld címp semánat cu mei, meiste; Hirsensfeld. 1550: a köles föld feloly walo leuely [Mányik SzD; BfR VI]. 1637: Keöles feoldek ugyan azon feoldek mellett vadnak. Hasonlokeppen Bosonak es Lenczyenek valo feoldis elegendő vagyon [A.komána F; UC 14/42. 185]. 1693: Az Miriszlai köles földben metr 45 [Ne; DobLev. I/38. 5a. — ^aA várossal tőszomszédos Miriszlón levő]. 1694/1764: Gyűrű allyában való Kölös földeket Két Lábban szakasztván a felső Láb fellyül Nemes Jánosné Asz(szo)ny(om)é [M.fülpös MT; EHA]. 1760: az én Apám és Imre Istvan az Nagi kertben adtak volt egy darab köles földet s kászaltott ide akarván bé nyalábozni Nehai Székely Sigmond és Balint Uraimek(na)k tserében egy darab itten levő helyért [Kilyén Hsz; LLt]. 1812: A Kerek Erdő alatt kölös föld [M.bólkény MT; Born. G. XIII. 8].

Hn. 1668: Az Köles földnek az felseő felé (sz) [Imecs-fva Hsz]. 1678: Az köles földön [Kocsárd TA; DobLev. I/26]. 1687: A Köles földben (sz) [Désfva KK]. 1694/1764: Kölös föld [M.fülpös MT; Told. 26]. 1737: A' Kölös Földben [Désfva KK]. 1740: A Köles földben (k) [Gyerővásárhely K]. 1744: Az Köles földön [Kv; TJK XV/4. 22]. 1748: A Köles Földek fején (sz) [Karácsony-fva MT]. 1753: az Köles föld nevű helyben (sz) [Komjástszeg TA]. 1754: A' Kölös földekben (sz). A' köles földek között (sz) [Radnótfaja MT]. 1767: a' Köles földekbe (sz) [Radnót KK]. 1772: A Köles földben való Láb (sz) [Szászfenes K]. 1776: Köles föld n.h.-ben [Csávás KK] | A' Kölös Földökbe [Maroskeresztúr MT]. 1779: A Felakban ā Köles Földön (k) [Ördöngösfűzes SzD]. 1801 k.: A köles Földek között (sz) [Visa K]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kölesföldbeli a kölesföldben levő; din címpul semánat cu mei; im Hirsensfeld befindlich. Hn. 1627: Az Keoleos feoldbeli szelfeold [Lőrincfva MT; EHA].

kölesgyomláló plivitor de mei; Hirse jätend/krautend. 1600: 18 July Attam hat keoles giomlalonak d 36 [Kv; Szám. 9/XII. 70 Igyártó Simon isp.m. kezével].

köleshely kölesföld; címp semánat cu mei; Hirsensfeld. 1659: az köles helyett Ebeni Miklosne Aszszonyo(m) bekessegesse(n) birta, kaszaltotta [Kv; SLt AQ. 17 Fr. Igaz (35) centumvir vall.].

Hn. 1695/1717: Köles helyben (sz) [Tarcsafva U; EHA]. 1718: az Köles helyben (sz) [Dengeleg SzD; EHA]. 1726: Köles helyb(en) (sz) [Vajdasztván MT; EHA].

EHA]. 1727: A Kőlös helyb(en) (sz) [uo.; EHA]. 1769: A Kőles helyben (sz) [Nyárádsztanna MT; EHA]. 1807: Kőleshelybe (sz) [Tarcsafva U; EHA].

kőleshelybeli kölesföldbeli; din cîmpul semănat cu mei; in/auf dem Hirsensfeld befindlich. 1723: Kőles helybeli föld [Tarcsafva U; EHA].

kőleskása päsät de mei; Hirsebrei, Hirsengrütze. 1584: Haznal zabot adny wekayat d 9 ... Keoles kasanak wekayat d 35 [Kv; PolgK 13]. 1590 k.: Ez ide ala megh irt limitatiol wgy teczet ew kegmeknek hogy mikor Isten draga es zewk ydeot bochiat reank chiak akkor obserualtassek ... Keoles kasanak wekayat d 35 [Kv; KvLt Vegyes III/13]. 1595: Az Ris kassat most ne(m) kaphatnj: Dragais feletb Tisztessegesb penig az Dara, az kölös kassanal: És maid olczobbanis jutunk akkor hozzá, hogy ne(m) az kassához [Kv; Szám.6/XVIIa. 207 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1647: Vagion ez Tornaczban ... fa abronczos veder teli keoles kasaual [Drassó AF; BK 48/16]. 1683: Kőles kása Sax Cub 4// — [Szűv; UtI]. 1687: Kőlös vagy(n) kása ... Cub 80// Kőlös Kasa ... Cub. -// 2 [A.komána F; UtI]. 1690: Szemiben van jellen köllös Cub Sax N 86//1 ... Köllös kasa Cub sax No 1//1 [Almakerék NK; UtI]. 1774: Pénteken Paraszt ebédkor főzetettünk még nékiek másfél ejtel köles kását olajjal [Kvh; HSzjP]. 1796: Egy kupa kölös kásáért xr. 10 [Kosesd H; Ks 78. XVII. 15]. 1855: küld Feleségem ... egy véka köles kását [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

Szk: ~ *örlo rezsnice* köleskása-daráló. 1748: So örlo resznice 1. Kőlös kása örlo resznice [Szinyérváralja Szt; Ks 25. VII] * ~ *tartó fedeles kád*. 1680: kölös kása tarto egy fedeles kad [A.porumbák F; ÁLt Inv. 15] * *mosott* ~. 1684: mosot buza Cub 31// mosatlan buza Cub 220// ... mosot kölös kásanac Cub 7// mosatlan kölös Cub 410 [Porumbák F; UtI].

kőleskása-csináltatás köleskása-örletés; fäcutul päsatul de mei; Hirsengrützemahlen. 1683: Kőles Kasa csinaltatasra Cub 10 [Fog.; UtI].

kőleskenyér piine de mei; Hirse(n)brot. 1705: Mi pedig annyira vagyunk, hogy a gubernátornak csak tíz köből liszti sincs, mert a szebeni malmokon csak nem tudnak örölni a militia örlése mia, mert mindennap száz köből liszt megyen ki profontra, az pediglen igen szegény, mert most mind köleskenyeret sütnék [WIN I, 440].

kőles-kereset köles-követelés; pretentie de despăgubire pentru mei; Hirsenklage/forderung. 1695: Borane Aszsz(ony) perlette Killyeni Mihalyne Aszszonyomot ... egy hold földnek meg szantasaért ... le hagyvan Borane Aszszonyomis mind Hariska köles Buza kereset, es abbol orialodott mind(en) maratsagokat ... es egymast mü előttünk megh követek [Kilyén Hsz; BLt].

kőleskert bekertelt kölesföld; meiste ingrádită; umzäuntes Hirsensfeld. Hn. 1625: Keoles kertben (sz) [Uzon Hsz]. 1669: az Kőles kert zeriben [Tarcsafva U]. 1685/1792: Az Albisi Kőles kerten belől egy nagy Nyir [Albis Hsz]. 1691: Kőles kert nevü helyben [Tarcsafva U] | Kőles kert nevü helyb(en) (sz) [A.boldogfva U]. 1726: az Kőles kertbe [Bádok K; BHn 24]. 1728: 'A Kő-

lös Kertben a' berek szélyben (sz) [Komjátszeg TA]. 1752: Kőles kert nevü hejben [Nyárádsztlászó MT]. 1757: Egj kevés közönséges erdőis vagion, mely Kőles Kertnek nevezetik [Nagyernye MT]. 1765: A Kőles kertben (sz) [Szentháromság MT]. 1776: A Kőlös kert (sz) [Balavásár KK]. 1781: Kőles kertbe (k) [Bencéd U]. 1789: a' Kőles kertben [Csitsztiván MT]. 1792: a Kőles kerbe (sz) [Uzon Hsz]. 1802: A Kőlös kertben (sz) [Nagyernye MT]. 1818: Az All Dobolyi Réten a' Kőles Kertben (k) [Aldoboly Hsz]. 1821: A' Kőlöskert (k) [Csitsztiván MT]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kőlesliszt făină de mei; Hirs(en)mehl. 1710: Mi pedig bemenven Havasalföldiben Thökölyvel ... szállottunk Ploesthez A pioesti mezőn negyedfél hétig voltunk táborban ... ott ettem elsőben köleslisztből sült málet mézzel, igen jólesett [CsH 232].

kőlesmag kölesszem; gräunte de mei; Hirse(n)korn. 1789: A Kőlös magam egy jo asztagatska lön [Berz. 5.43. S. 88].

kőlesmegétetés kölesvetés-felétetés; daună produsă în sămănăturile de mei prin păscutul animalelor; Verfütterung der Hirsensaat. 1594: ky Vitte az polgarokath valami keoles megh itetesnek kara latny [Dés; DLt 246].

kőlesmezei a Kőlesmező (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kőlesmező; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kőlesmező. I. *mn* I. Kőlesmezőn levő, ahhoz tartozó; din Kőlesmező; in Kőlesmező befindlich, zu Kőlesmező gehörig. 1615: Keolesmezej es Dioss Jozagh [Kv; JHbK XXIII/7]. 1642: Lazar Peter semminemeő frskat (!) sem akadalt nem czinal sem zerez az keoles mezej riz portiorul Colosuarmegeben [Kv; Ks 65. 43. 10].

Hn. 1633: Az Keolesmezej hataran [Kőlesmező K; BHn 53]. 1650: az keolesmezej es az Burjános ó Budaj hataron [Burjánosóbuda K; BHn 40]. 1779: egyfelől, a' Kőlesmezei, másfelől az uj-Budai Határok [uo.; BHn 42].

Az eltűnt Kőlesmező (K) helyét elég pontosan meghatározhatjuk (L. BHn 44–5 között a térképvázlatot); határa — a szintén eltűnt — Újbuda és Balog János telke határával együtt Burjánosóbuda határát növelte meg.

2. Kőlesmezőn lakó; care locuiește la Kőlesmező; in Kőlesmező wohnhaft. 1668: láttam hogy Budán a mi Falunkban tsioportozanak eoszve, a Mikola Ur(am) Kőles mezei és Burjános ó Budai Jobbágyi [Burjánosóbuda K; Ks 65. 43. 10].

II. *fn* Kőlesmező lakosa; locuitor din Kőlesmező; Einwohner von Kőlesmező. 1697: az koles mezeiek szantottájak (!) az Czup alat valo feöldet [uo.; JHbK XXII/21].

kőlesmező kölesföld; cîmp semănat cu mei, meiste; Hirsensfeld. Hn. 1758: A' Kőles Mező Arka mellett (sz) [M.kiskapus K; EHA]. 1787: A Kőles Mező n. H.-ben lévő Láb (sz) [Szásznyires SzD; EHA]. 1813: A' Kőles Mezőben (sz) [M.kiskapus K; KHn 171].

kőlesnyíl köles-nyílföld; parcelă semănată cu mei; durch Los zugeteiltes Hirsensfeld. 1622: Szegh Martian ... egy keoles nyíl [Kozárvár SzD; EHA]. 1643: kett kis

keölos feold. egy keöles nil [uo.; EHA]. 1745: Köszege megett egy Köles nyil [uo.; EHA].

Hn. 1727: a Köles Nyilakb(an) (k) [Balavásár KK; EHA]. 1746: Köles Nyil nevü Falu földje [Szentlászló MT; EHA]. 1768: A' Köles Nyilban (k) [Középlak K; KHn 298]. 1771/1817: Köles Nyilban (k) [Jobbágyfa MT; EHA]. 1781: A' Czekében a' köles nyilban (k). A Kölös Nyilban (k) [Inakelte K; EHA]. 1791: A Kölös Nyilban a Külső Lábban (k) [Balavásár KK; EHA].

kölesnyili köles-nyílföldbeli; din parcela semánatá cu mei; von/aus dem durch Los zugeteilten Hirsensfeld. Hn. 1863: Kölös nyili Botos (k) [Kajántó K; EHA].

kölesszalma paie de mei; Hirsenhalm/stroh. 1674: Köles szalma negiven egy csomóban [A.porumbák F; UF II, 610]. 1689: az Lábos marhák szükségire Kő halom székb(en) vitetett Buza, köles, Zab, es Arpa szalmát f 13/50 [Bucsum F; MvRKLev.].

kölesszalma-boglya clăie făută din paie de mei; Hirsensstrohfeimen. 1681: Vagjo(n) ezen Csűrös kertb(en): ... Köles szalma baglya, Zab szalmával elegyesleg, egy Kalongja [Hátszeg; VhU 602].

kölesszántás aratul pentru mei; Hirsensackerbestellung/ anpflügen. 1598: az el mult, Anno 1596, keöles szantaskor, szantok vala enis, az Donaban az fodorhazi hatarban [M.fodorháza K; Ks Fodorhazy Boldisar vall.].

kölesszem kölesmag; gräunte de mei; Hirsenkorn. 1629: Adot uala ennekemis ket giöngiszemet mint ket keöles szem [Mv; MvLt 290. 163a].

kölesszer kb. kölesföldek rendje; meiste; Reihe der Hirsensfelder. Hn. 1648: a Köles szerben (sz) [Albis Hsz; EHA]. 1680/1817: a' Kölesszerben (sz) [Dálnok Hsz; EHA].

kölestanistra köleses/kölestarisznya; traistă pentru mei; Ranzen mit/für Hirse. 1630: 1 köles Tanistra d 3 [Kv; Szám.18b/IV. 98].

kölestarló kölesföld; cîmp semănat cu mei, meiste; Hirsensfeld. 1766: A földeknek azon része melljen most köles torlo láczik [Kőrispatak U; Pf].

Hn. 1592: Keoles tarlo Newu helie(n) [Szu; EHA]. 1673: itt ez az Köles Tarló [Kotorhó^a; EHA]. — ^aPrédium Mihályfa (AF) határában. 1701: A Köles torloban (sz) [Mezőbodon TA; EHA]. 1720: Kölös tarlo nevü helyben [Kisfalud^a; EHA]. — ^aEltűnt település Csapó és Ugra (KK) táján. 1741/XVIII.sz.: Az köles tallán (sz). Az köles Tollan (sz) [Szamoskócs SzD; EHA]. 1758: A Berken a Köles tarlo, vagyis Irtovány alatt (sz) [Bh; EHA].

kölestörő szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ vilyü piuă pentru făcut pâsat de mei; Hirsensbrechmulde/trog. 1776: Kölös Törő vállu Nro 1 3 kalapátsával [Mezősámsond MT; Berz. 17].

kölesvetés semánatură de mei; Hirsensaat. 1622: Egy veka keöles vetes [Kékes SzD; SzJk 3]. 1641: Az nagi-

saghtok eöszy es tavasz maiorsagh vetesinek breuys extractussa ... köles uetes uagion in summa cubuli 13/2 [UF I, 814]. 1686: Kölös vetes Cub 3//3 [Marosillye H; UtI]. 1687: Köles vetés in Sum(m)a Sax Cub. 5 [Fog; UtI]. 1689: Kölös in granis Sax Cub 80//3 ... Kölös vetes Sax Cub 9//2 1/2 [Marosillye H; UtI] | Török buza vetés Sax Cub 3// Köles vetés ... Sax Cub 1// 1/2 [Szilágycseh; UtI]. 1715: vagyon Köles vetés met. 1 [Szentlászló TA; JHbK III/5]. 1731: Az Somkut fele forduló határunkb(a) vetett köles, Törökbuza s akarmi késői vetésnek meg őrizésére, Pasztorok(na)k fogadtuk meg ... Varadj Borbely Istvánt és Kerekes al(ia)s Timár Jánost [Dés; Jk 420a.].

kőlik l. kőlyuk

kőlikasztó l. kőlyukasztó

költ¹ 1. vmire vmennyi pénzt kiad/fizet; a cheltui; (Geld) ausgeben, verausgaben. 1568: az Mely pertt Indyott Tholdalagy Andras Az torozkayakal, az Jozagh ozlas feleol, kybe Magat Zekel Janos Ingeralta, Tholdalagy Andras valamitt az perre Eddyg keolteott Nely Meg Engedj [Gyf; BfN 54/6]. 1575: attam ... eg pūzta to helyerth flo, 8 ... az tora kez penzth keltetem flo, 4, meg schinalasara [Galac BN; WLT]. 1591: ez zolga(m)nak etere itara keolteottem fl. 2 [UszT 13/67]. 1595: Mentenek Reúig^a ö km(e)k, és költettek oda tt f. 3 d 53 [Kv; Szám.6/XVIIa. 185 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — ^B]. 1603: hat eztendejgh perlettem vagj towabjs kj kj teczjk az per folta lewelekbeol, Negj zaz frtot keoltette(m) ez perre [Csapó KK; JHb XXV/23]. 1651: Balpataki Urammal Szebenben menue(n), es ot Commoravan egy Jdeigh, magunkra, Louunkra kültettem addigh, fl. 3//80 [Borberek AF; WassLt Perc. 51]. 1678: eltelekre italakra koltetem f 2 d 38 [Mv; MvRLt]. 1690: hütös Bírāja voltam az falunak, bírosagomban költöttem az falu mellett flo. 12 [Kovácsna Hsz; HSzJP]. 1842: a Bihálakra költött 2 Rftat és 30 xárt [Nyárárdtő MT; SLt Vegyes perir.].

2. vkire/vmire vmennyit ráfordít/áldoz; a cheltui (o sumă oarecare pe cineva/ceva); auf/ver/wenden. 1552: az Tonak felehez Ne Nywlhassanak; meeg ... Barchay g'erg'eth, mynden ke'olchegerewl meg ne Elegythenek kyt az Thora ke'ltett uolna, azth meg fyzethuen ... Tartazzek Barchay Ge^orgys, meg bochathny az Thonak feleeth, ky zalagwl vagian Nalla [Mezőszengyel TA; BfR]. 1596: Amy az gyermek tartasat nezy ... Viczey Anna azzony az gyermek hazat, es kewlseo eöreöksegit birya, Azert az gyermek etelere semmit nem deputunk, hane(m) valamit az kywwl keolt rea vgimint mellette walo leanyra, tanitatasara, es ruhazattyara azokat fel Irassa ... es az kalmar arw marhabol tuggya ky maganak [Kv; RDL I. 65]. 1603: azt sem tuggia hogy ha legaltaie Zabo balasne peterdeaknak az hazat es eöreökseget vagy nem, de azt tuggia hogy peter deak az menit azra az azonjra költeöth nincz vduarhelt olj haz kit peter djak meg nem veheteth volna [UszT 17/90]. 1611: Ez Adossagokat hattuk hogi Catha Azzonj fel zedgie es az giermek tapalasarara keölchie [Kv; RDL I. 88]. 1746: még à mit költöttem vólt réája az Jre azt is meg kívánom úgy hogy ha továbbra is hurczol Tiszt Vr(ame)k(na)k fizessen 12 forintokat [Torda; TJkT III.

35]. 1796: Ezekre sem költ a Mlgo Uraság Semmit egy kis kenyéren és egy egy portiocska pálinkán kívül [Verebes Cs; Berz. 7. 66. V. 1].

Sz. 1771: az apa és anya az ő gyermekinek amit ad, arra bizonysgot nem szokott hívni Az atyámat én semmiben károsítani nem kívántam, most sem kívánom, mert ha költ is egyik keziből, a más kezéért költ, mivel én ma is tartom ökegyelmének magamat gyermekinek lenni [M.hermány U; RSzF 269–70].

3. (szükséges) költségeket áll/visel; a suporta cheltuielle (necesare); die (nötigen) Kosten/Auslagen bestreiten/tragen. 1567: walamikor Jöue Jaro az folnagnal zal, az Waros prouentussabol kölcsen az zalogra az mint az zöksegh mutattiais annyra [Vizakna; TT 1881. 191]. 1568: Anna c(on)sors Mathiae Henteler fassa e(st), Ezt tudom hogy az fyauaal egyot eltenek, es mindent egy arant költöttenek [Kv; TJK III/1. 189]. 1649: akkori kiczid iovedelmeczekből Postakra Ország h szolgálattiában forgolodo rendekre ... az mire érkeszhetünk abból költöttünk [Dés; DLt 424]. 1727: Sok esztendeje miolta ezen Jozzag(na)k dolga periclitálódik, bizonyos expetitioja és kölcsége nem levén a Familiá(na)k, nem lehet hogy némellyik része kölcsen és fáradyan csak [Déva; JHb XLII]. 1767: eleget fardtunk költöttünk ezen dolog alkalmatosságával [Udvarfalu MT; Told. 44/38]. 1779: az Udvar Házát el nem viszem a Hátamon, számodra meg tartottam, sokat perledektem költöttem érette, mert Leány nem dörget soha itten [Martisfva Hsz; HSzjP Petrus Betző Senior (56) ns vall.].

4. (pénzt) elköltö; a cheltui (banii); Geld ausgeben/verausgaben. 1572: Mweltek es ket Negue(n) forint iró Eszwstet, Azt az Eszwstet keszihez viue Szabo Istuan es oda Beszterczere viue es Koszma gergelt el uiue uele hog ott eleget tisz(e)n ... Annak vtanna ell Rejteszet Koszma gergel előh s eg fillert sem adot nek], mind az w Maga Adossagaba költette mind eg pinszig [Lápos^a; BesztLt 3687 Ismeretlen levélről a beszt-i bíróhoz. — "Valószínűleg Hagymáslápos Szt]. 1600: Cziki Simo arra illyen valazt teón en ugy tudom hogy mikor ezt megj veöttem, tv akkoron Czoma Martonnal egwt es egy kenyere(n) voltattok az mit en erte attam egyvít keöltoottetek s haznat veottetek [UszT 15/21]. 1637: Hallottam ... hagi azt monda ez az Szekely Istua(n) neki, hagi mi nélkül voltalt szükös edes Katam nem birlak penzemet, hiszem nalad alot giuszum, s oda költootted penzemet, a hova akartad [Mv; MvLt 291. 107a]. 1677: Hamis pénzelt tudva élő emberek ... hasonlo poenában incurrallyanak, mint annak csinálói ... ha kezéhez történet szerint devalialna afféle pénz, és ő-is csak a' szerint akarná költeni, a' mint ő hozzájutot, azért ne büntetődgyék [AC 138]. 1748: az Urá(na)kis marad annyi, hogy ha a' gyermekei pénzt nem költiis, megéri velle, ha pénzt ennéki [Torda; Borb.]. 1764: mind ezeket Bota Péter attá el, s az árat is ő költette és ő tette, az hová tette [Vajdasztiván MT; JHb IX/45]. 1829: az árrát^a pedig Szedte fel a Falus Biro, de hová tette költette ő tudja [Mezőkölpény MT; TSB 48. — "A fáét].

5. (pénzt) elherdál/prédál; a risipi/irosi (banii); vergeuden/tun. 1597: Fel peres Kaidicz falui nagj Janosne Illona asszony procatora antalfi tamás Al peres az nehaj fuló lorinczne ugjan dersy kataljn ... Illien gyalazatos

szot zolot hogj en azt mondtam uolna hogy penzemet ueztetem el de nem el ueztetem hanem az latrokra költötem de en az latrokra nem költöttem hanem teoleom

gonozul uezet el [UszT 12/25]. 1599: bamfj giorgy vramnak ifiw koraban leg elobe hogj hozza akada az iozag az mj az haznall ingo bingo marha volt imide, amoda költöttük [Bh; BLt]. 1614: Az Szegeny No. 10. Auagy 9. sött gyakorta tsak 8. Leüen, hogj ... magokra, feleségeül, Leanyokra, Taligasra, Beres Legenyekre, Inassokra, fellaitarokra, müues Legenyekre ... ne költczek az szegenyek Iőuedelmet, rendeltük [Kv; AggmLt A. 83]. 1758: halottam hogj mihejen meg osztazott Szekej Boldisár ur(am) mi velünk mingjárt az nagj ob Leánj költöni es parezloni (!) kezdette az atjatol hozott penzt [Aranyosrákos TA; Borb. II Pallfi Daniel (66) ns vall.]. 1763: én haszontalan herre tsak égi penzit sem költöttem Nstok(na)k [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. 1764/1765: Ami kevés Arany, es ezüst penzém marad ... asztot hagyom Feleségem Geréb Sannának, es edes Gyermekeimnek Gaspar, Anna, Klarinak Neveltetésekre, hogj abból tartsa őket, es ne dilapidálja vagy költse helytelenül a feleségem [Kóród KK; Ks 14. XLIIIa Kornis Ferenc végr.].

Sz. 1667: Fősvény többet költ, rest többet jár [TML IV, 144 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

6. kiadásokba/költségbe veri magát; a face cheltuieli mari, a cheltui banii pe ceva; sich Kosten machen/in Unkosten stürzen. 1557: Er<(them) hogj kthek en vellem az Zeken perelny akar ... en kkel Zeken nem perlek sem akarok kwltenem heyaba hanem az ktek penzeth meg adom es az Jozagnak helyet lelem ezerth en bozozth nem akarok wallany [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 Apaffy lazlo nagyfalwrwl a beszt-i tanácshoz]. 1664: Azt gondolom, hogj oly ember Nádasdi uram, ha nem látná az dolgokat, nem költene haszontalan [TML III, 114 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1719/1724: Pesti Mihálj ur(am) Felesége, Nemes Szilágyi Sophia Aszszony járt, kérte, es onszolta Tekintetes Nemzetes Babonji Ersebeth Aszszonyt hogj velle alkodgjék es ne perlekdjenek mivel ő meg unta járnai s költeni es tovább nem jár, sem nem költ [Torda; JHb XIV/6. 56]. 1720: az Urak is eleget futnak, fáradsnak, költenek az Várasért [Torockó; TLev. 8/4]. 1786: Én Dobollyi Josef declarálom, hogj én senkinek lehető Jussát el nem titkolom, 's el rejteni nem kívánom, hanem omnium Successorum Patzalaianorum nevekben Instálam; Sententiát váltattam, Szebenbe fáradtam, költtettem 'a köz joert [Nagylak AF; DobLev. III/607. 12]. 1801: Az iránt is alázatosan Instálom, méltoztassan Törvény nélkül dolgom el igazítani, mert szegény Ember vagyok, nintsen honnan költőnöm [Kajántó K; FiscLt].

7. ~i magát költségbe veri magát; a face cheltuieli mari; sich in Unkosten stürzen. 1792: jövendőben edgyikis meg tsalattatásán sem ne panaszkodgyék, sem pedig Törvénykezések által m(a)gát ne költené [Búzasbesenyő KK; KCsl 1].

8. költekezik; a intra la cheltuială, a face cheltuieli mari; Unkosten machen. 1573: Zekel Myhal azt vallia hogj ... Azt latta Somlyon mykor Vinceyert meg Eoltek az legenieket, hogj Mind gal keoltet, De Nem twgia Michoda Penzbeol keoltet [Kv; TJK III/3. 123]. 1590: (Janos) igen beoweon keolt es az Annyanakes czipeljwsra kapcara valo penzt adot, mihelt az korchomarol ky

Jeoth [Kv; Tjk V/1. 27]. 1602: Keomywes Mihalne zolgaloya Katha vallya hogy eo nem tudgya ki nitotta fel az ladat ezt gyakorta hallotta hogy feddeodeot Salane mint hogy beowen keolteot az Zabo Georgy nylyan az ladahoz tert az Zabo mert semmy keolchege nem vala, de igen beowen kezdte keolteny [Kv; Tjk VI/1. 598]. 1636: en nem tudom micziodas penzbol költöt [Mv; MvLt 291. 64b]. 1718: A marhák árrából kiket sokakat el adott vala Szegedi Ur(am) ... bővön költöt [Szárhely Cs; LLt Fasc. 69]. 1739: nem igen bőven költette(ne)k [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. 1746: az Actor ő Kgltól bé adott Literalekból importaltatik az Inctának sok rendbeli lopogatása ... az után igen bővön és sorsa fellett költött s vásárlott [Torda; TjkT III. 43]. 1768: kezdem hallogatni, hogy sok szép pénze Máriássá petakja vagyon, és bővön költ [Martonos U; Pf].

9. (jövédelmet, pénzt) vkire/vmilyen célra fordít; a cheltui/folosi/utiliza (venitul, banii) pe cineva/ceva; (Einkommen, Geld) für jn/einen Zweck auf/verwenden. 1559: Ha walaky megh thalalthathnek hogy wewth Barmoth el adna, az ollyan ember huz forynthon Maradgyon, Ees az ollyan penzth az waras zywkssegere kewlczegh (!) [Kv; TanJk V/1. 58]. 1572: eo k. varoswl ky adot regula az Safar vrainnak, hogy eo k. Byro vramhoz vgi halgassanak ... keolcek az eo reyaioik Byzot varos Jeowedelmet az howa Byro vra(m) paranchollya [Kv; i.h. V/3. 54b]. 1590: az Varos iozagat ti keolteottetek az ti haznotokra nem az zege(ny) niomoruult varos haznara es iouara | Az hol azt mondod hogy my az varos Jozagat nem az waros haznara hanem az my haznunkra keoltetthwk volna, azrölis azt mongiuk hogy my ezt nem tuggyuk hogy az waros Jozagath my az my haznunkra keolteoththuk volna ... aztis meg keuanniuk hogy megmongiad hogy michioda haznunkra keolteoththwk my az warosseth [Szu; UszT]. 1628: (A) föld dézmáját a Templom épületire költik [Havad MT; MMatr. 159]. 1782/1799: (Városunk) Szombati Vásári proventusokáit eleitől fogva helységünk bírái Szédtek be, 's a Városnak ottan ottan következtet szükségire költötték [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 348].

10. vmit el/felhasznál; a folosi/consuma ceva; etw. verbrauchen. 1589: Ezeket penig a' Zabokat keolteotte(m) mind a' Restantia zabbal eggiut diznokra, pauakra, ludakra, tiukokra, Taligas louakra es egieb fele szwkseges dolgokra [Kv; Szám.4/XI. 5]. 1590: Marat Az Tawaly Eztendoben Zenna eol 8. Az Varos Johajra koltotunk Eol 4 [Kv; i.h. 4/XVII. 12]. 1599: gyerttiat az egez zwreten keolotunk d 12 [Kv; i.h. 8/XVI. 51]. 1609: Vrunk Eo Felesge be Jeoueteljre ... az három napi Gazdalkodásra ... Keolteottem Litz Langot, az menj Zukseg volt chjak egy forintra [Kv; i.h. 12b/IV. 183]. 1700: Praelukai László ur(am) az fiával az Vecsen lévő Buzátt Zabotis együtt költettek [Kozmatelke K; SzentkGy Monar Vasilly vall.]. 1756: kegimes Aszszonjom eő Exja előszeri itt Létekor az konjhára költöttek tyukot és kapant 32 [Kiskand KK; Ks 71/52 Szám.]. 1770: az Exponens Urnak ... 3 bornyuzo tehene volt ... egy darab szenát a Marhákkal költöt el a szolgálja egy kas málét a hizo Sertésekre költöttek [Récekeresztúr SzD; SzentkGy Bocsa Kosztán (52) jb vall.]. 1807: Az egész Aratásra költöttem 10 Veka Lisztet, 3 Sajtót ... hat font hust [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11].

11. vmit vhogyan használ/fogyaszt; a consuma/folosi ceva într-un anumit mod; etw. irgendwie ver/gebrauchen. XVIII.sz.: A pad alatt három tojás, Végy el egyet benne. A csuporban egy csepp vaj sincs, Rántás rátótát velle. A többivel szükön költve, Süss pogácsát négyet. Abból estve gusalyosba Vigyünk el vagy tizet [EM XX, 497 tréfás ének]. 1765: publicálák a gubernium commissióját a só iránt, hogy tudniillik ezután minden mázsza sőt ötven krajcárral fizessen minden renden lévő ember ... akinek esze leszen, nem veszen többet két-három mázsánál, mellyel az olyan rendű ember, mint én, alkalmasint beéri, ha szükön költi [RettE 185/. — L. még WIN I, 270].

12. (ennivalót/ítalt) fogyaszt; a consuma (mínári, báuturi); (Essen, Getränk) verzehren. 1645: az lopott szöllőt öttek, keolteotték [Tötör SzD; Ks 42. C. 31]. 1661: Ím két kecsegét küldtem, egy fogoly madarat, költsd egészséggel [TML II, 222 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz]. 1683: Tolyokas skatulyaban Ris kása malosa szőlő Fige, költeni való [Uti]. 1688: Két szállom vagyon ... káposztámat s egyéb kerti veteményemet jobban költötték magamnál [Kv; Uti]. 1703: gyekei bort peniglen sohova ne köcs [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1742: Láttam hogy bortis költettek az Iffiu urak [K; LLt Fasc. 93]. 1749: az bornak az jóvat nem kell költeni, hanem az mellyik Savanyob premen-dara [Buzd AF; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1761: Idei szalanna melyből most kötnek 1/2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 13, 24]. 1819: soha meg nem részegedet noha fél kupánnyit is napjába el költet, mivel asztat Csak aprádonként költette, s azért eszébe és gazdagságába se hibáztatta [Kv; Pk 2].

költ² (valótlan dolgot/hirt/pletykát) kohol, talál ki és terjeszt vkiről; a náscoci/inventa/scorni; erdichten/fin-den. 1570: az felperes panazolkodyk volt azon Nely hogy Az alperes parthazewe Katalin Jllien Tyztelettlen dolgokat keolteot hozzaya, hogy valamy Approlekot Aran fonalat es Selmeth vytte volna Ely [Kv; Tjk III/2. 53]. 1573: Angalit Zabackay filepne azt vallia hogi eo semmy Zidalmot Nem hallot katotwl agostonra, hallotta hogi zapolodik volt Zeorfereg ragia meg Nelwet ky az (!) keolteotte, De senkit Nem Newezet [Kv; Tjk III/3. 86]. 1584: illien wy es zokatlan dolgoth ne kölchien raitonk [BáthoryErdLev. 205]. 1600: Tudo(m) hogy az fel peőres fia Miklos mikor Theőmeswar ala me(n)tek wolt megh tērt, oda se(m) ment, ithon azt keolte-tetek hogy betegh, de azth en nem tudo(m) ha beteg wolt-e wagy ne(m) [UszT 151 Gyeörgy Isthwan Bogardfalui vall.]. 1620: czinige Antalutl ezis hallattam(m) hogy ... Zidalmazta vayda Ianosne azzonyomat az Istentelen azzoni alat az miket keolte rea(m) büntelen, de ha ez vta(n) w zid enis zido(m), mert csak ez az bwntetese [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Kadas Demeter (48) jb vall.]. 1637: mindgiart ki jőue az szolgáló s monda hogi miért aszonio(m) hogi az emberseges ember leania felől oliant keoltesz ugj mond s monda Szantajne Aszoniom hogi hazucz hires kurvajul benne ugj mond, mert en nem mondotta(m) [Mv; MvLt 291. 80a]. 1748: Fodor Drágos Moldován Martinra es feleségére Illonára ex rancore azt költötte, hogy telegdi Petert ők ölték volna meg étetőkkel [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1752: hallaniis irtozom hogy az költötték, hogy ettőt csináltak vol-

na bele és meg akartak volna valakit etetni véle [Altörja Hsz; HSzjP Mich. Vargyasi (26) jb vall.].

Szk: *becstelen/rút hirbe-névbe ~ vkit. 1695:* Mivel az legény erővel el vette ajjandekát az leanytul, mind penig böcstelen hirben nevb(en) költötte hogy viselős volna, es hogy meg hulvén edgyas közt az szeretet tették minekünk hogy az léány absolvaltassek az legény peniglen az leany ellen vivum homagiumon convincaltassek, es adig ligában tartassék [SzJk 288]. *1733:* rut bestelen szokkal bestelenitette, rut hirben nevben költötte [Dés; Jk] * *búzt ~ ocsmány hírt kelt/terjeszt. 1719:* eddigis ex ran-core persequaltak aszt á kire nagj haragiak volt sub Colore infectionis, mingiart á Gonosz es I(ste)ntelen ember búsz költ már ha akar mint az dühütt ebre [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfváról] * *dühödt/dühös nevé ~ i vkinek. 1676:* Kegyelmedet Kubinyi uram által tudósítom, kinek is dühödt nevé költék [TML VII, 275 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* megh kezdek sokallanj boldogh emlekezetű edes Atia(m) Ura(m) sep uri isagit hazait varait ... dühös nevit kezdek költőnj [Ks Kornis Gáspár kezével] * *(hamis) hírt ~. 1619:* Elég sok számtalan hírt költenek s fenyegetnek az jó német uraim [BTN² 372]. *1678:* néha hamis hírt is költenek, hogy a vele levőkben mint vertek meg [TML VIII, 214 Székely László Teleki Mihályhoz] * *hazugságot ~ vki ellen. 1764:* Palffy Ferentz ellen hazugságot költött [Tarcasfva U; Pf] * *holt hírt/nevét ~ i vkinek. 1640:* Kathona Marto(n)nak holt nevet keöltötte [SzJk 49]. *1689:* Devai Janos ... A sz. Partialistol admonealtatván hogy Feleségét complacallya, a békességen semmit nem munkálkodott, sőt Feleségének holt hírt költette [i.h. 236] * *istentséget ~. 1677:* olyan istentséget költötte nek s azal hitegetik az hadakat, hogy Kende Gábor és Keczer uramékat megajándékozták és sokat ígértek nekik, abba írták azokat az leveleket az portárul, az kiket írtak [TML VII, 454 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *mesét ~. 1653:* A fejevári farkas-ágyút oda vitet. A ki oda vitet, Szalai Farkas vala neve az embernek. És egy mesét költének rolla: hogy Sezenbe két farkas ment vala bé, maga az nem egyéb farkas volt, hanem Szalai Farkas és a farkas-ágyu [ETA I, 103 NSz] * *ne ~ sön magára szót ne keverje magát pletykába. 1570:* Pesthy Kathws Azzon . vallya Zabo Janoshoz Thart Aztal tartas-ra az Trombitas egykor . feddy volt hogy Ne Jarna oda, Azt Monta az Trombitas hogy ... ely Bwchuztam Teole Nem akar ely bochatany, Azt Montha hogy eo Nem gyanakodyk semmyt hozzaya Neh keolchen Magara Zoth [Kv; TJK III/2. 33] * *szóba ~ vkit. 1638:* Polgar Balintne Aszonio(m) . monda hogj megh az galojais szoban keöltötte, hogi azúrt nem tartotta az masik szolgalojais hogi eggyüt kapta volt Nagi Miklos-sal [Mv; MvLt 291. 124b] * *temondát ~ pletykát kohol és terjeszt. 1741:* Sajnállyá igen, hogy oly Temondát költnek ő Exja aránt [ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez Nsz-ből] * *vmilyen szót ~ felőle/hozzá. 1595 u.:* En hozam Illyen gyalazatos szót szolt es költöt oknel-kywl [UszT]. *1629:* Uala egi Gergely neuo szolga(m) az ki kerí vala az leant s hogi neki nem adok, keöltööt volt illen szót feleole hogi eo veleis halt Ersokkal [Mv; MvLt 290. 189b].

Sz: *aki szájának mit szeret, olyan hírt ~. 1619:* Itt^a is azki szájának mit szeret, olyan hírt költ [BTN² 222. —

^aA török Portán] * *akit el akarnak veszteni, dühös nevé ~ ik. 1678:* az kit el akarnak veszteni, dühös nevé költik [TML III, 259 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez] * *amely ebnek dühödt/veszett nevé ~ ik, el kell annak veszni/minden(ki) üldözi. 1668:* Szokták mondani: az mely ebnek dühödt nevé költik, el kell annak veszni; avagy inkább: az mely ebet el akarnak veszteni, dühödt nevé költik [TML IV, 301 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1752:* En fatens ebben a faluban vénhedtem meg, de én nem tudom Várczán Páskujnak semmi nemű Lopását, tolvajságát, orgazdaságát ... s minditig igaz két kézi munkájával elő ember volt szegény ... De amelj Ebnek veszet nevé költik mindenüt és minden üldözi gergeti (!) azt [Bikáca Sz; Bfr Márkos Sándor (72) jb vall.].

költ³ 1. (fel)ébreszt; a deştepta/trezi/scula (din somn); (auf)wecken. *1613:* az azzoniom ... kezde költöni, monvan. kely fell Geörgi, nezze mit czinal vram az zolgaloval [Nagybánya; KJ]. *1763:* a koltsár ... ittasan le dőlt s erősen el alutt ... ettzer nem sok idő mulva jü Toma költé hogj keljen fel s taszigálá de fel nem költeté a koltsárt [Betlensztniklós KK; BKG].

2. felriaszt/zavar; a stirni/scorn; aufschrecken. **Sz. 1584:** Irtunk capitan wrannakis, hogy ewis az mennyre lehet, meg oya magat affele galibatol, egy falwerth kettpert nagyob(b)at ne indichion, hogy az kezobezed zarent, nywlat kergetwen Medwet ne keölcheonk [BáthoryErdLev. 205].

3. *falut ~ helységet/települést fellármáz; a alarma (un sat); (Ortschaft, Siedlung) alarmieren. 1794:* elsőben nekem tőnek hírt Martonosban^a mint Falus Biro-nak hogy költsek falut és mennyünk ki a nyomra [Pf. —^aU].

költ⁴ 1. kotol; a cloci; (an)brüten. *1692:* Pávák felesen vannak; de mivel nyári idő lévén mint teli időn enni ele nem jűnek szellyel á Gyümölcsös kertekb(en) Szőlő hegyen, és a Gazon szellyel az udvarház tájékan elődnek s költnek, melyért számban-is nem vetetődhet(ne)k [Mezőbodon TA; BK Inv. 26]. *1827:* A Ludak ismét roszszul kötenek, mert tsak 16-at kötettek [A.esküllő K; RLt O. 1 Imreh István lev.].

2. (fiakat) kikölt; a scoate pui; ausbrüten. *1748:* azon tyuk . az én udvaromon fiakat költvén nem lesz vala szabad azokat hir nélkül titkon, és tsalardul kerte(n) jukan ki szedegetni s, el vinni [BSz; JHb LXVII/3. 202]. *1791:* Az Pujka fiakhoz az iden rosz szerentse volt mert még mikor költötte nek fele is nyomorék volt még ugyan kénzerez vagy 25 és bártask az maradna meg [Szilagy-cseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1796:* 12 pujka még most kotol a jövő héten ha költene [uo.; IB ua.]. *1817:* a Tyukok közül egy kotlo költött 17 tojásból 16 pisleneket [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1834:* Lud pipét költettek 60 [Hosszuaszó KK; Born. F. 1a Bod Péter tt lev.].

költemény 1. kitalálás, koholmány; născocire, inven-
ție, plăsmuire; Erdichtung/finding. *1761:* Ez nem köl-
temény. Minden, ki látni fogja, elhídjé, hogy ekképen lát-
tam [NyIr. 200 Bánfi Farkas álma]. *1764:* Mind ezen hi-
resztések tsak tsupa költömények mellyek(ne)k ár-
nyéka alatt egyeb Dolgok Fedeztetni kívántak s azok

mik 's kik között folytanak vagy Forraltattak ...? [KS táblai vk]. 1771: Midőn Popa Danilával szóból veszedketnek, némely emberekől hallottam, azután, hogy Popa Danila azt költötte volna, hogy nem tsak ötet, hanem az Istenítés meg Szidta, de nemelyektől ellenben vgy hallottam, hogy nem igaz, költemény lett volna [Bukureds H; Ks 114. 61. 134]. 1789: A Boszorkányokról valo költeményeket nem hiszik [Szu; UszL XIII. 97]. 1814: Rusz Petre költötte azon rosz és illetlen szokot, hogy tudniillik feleségével parásznás életet élt volna^a, mely költeményét Rusz Peter semi szava be vehető Tanu bizonyságokkal be nem bizonyíthatja [Letka SzD; TSb 4. — 'Szkintyeje Alexa]. — L. még FogE 293.

2. vers; poezie; Gedicht. 1879: Éppen most végeztem bé egy ... ne félj, nem költeményt, hanem egy csomó naplójavítást^a [Plev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz. — 'Ártsd: dolgozatjavítást] | Kerekes Samuka. Nagy nyögve beszélt el, hogy a te legelső nyomtatásban megjelent költeményedet az ő lapja közölte, s hogy még két versed van birtokában [i.h. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz].

költemény-beszéd kitalálás, mesebeszéd; bazaconii, povești; Faselei, Gefasel. 1789: Vannak ezen Faluba olyanokis, akik Lüderitzekről, Boszorkányokról, beszélnek szoktak, de meg intettek, hogy az a féle költemény beszédeknek ne hidgyenek [Kénos U; UszL XIII. 97].

költes kicsírázott; germinat; auf/ausgekeimt. 1814: A Groff Ur ő Nagysága ... tsépeltetett is vagy két hat hat esztendő elegez, de már szinte rothadásba indult, és egerektől megett és elvesztegetett Buza Asztagokat mást megint egyet, egy esztendőst, mely gyenge, és nagyon Költes volt, mert még a' mezőn meg Költesedett volt [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.] | egy Asztagot a Groff Ur ő Nagysága eltsépeltetvén alig jött ki belőle Nyoltzvan Véka Költes, eger ette, Gergeritsés Gabona szeműll [uo.; i.h. Ladislaus Barta (48) col. vall.].

Szk: ~ *gabona*. 1788: Excellentiád egy Sereg Arataja által menvén Kolosvárat a Nyáron ... azt mondja: ugyan bánom hogy nem tudtam mikor által mentek Szamos falván, mert vagy 20-t meg tartoztattam volna valamiköltes gabonámnak le vágására [Solymos K; BfN Kátai Mihály lev.].

költés¹ 1. (pénz)kiadás; cheltuială; (Geld)Ausgabe. 1585: Az Bachy Peter vra(m) költese edeg wagio(n) mint Chedulat Rolla Adot [Kv; Szám.3/XVIII. 22b–3a]. 1596: az biraknak sok keoltesek volt elelytől foghú. panazolkottak az keoltes felől [Szu; UszT 11/37]. 1600: En ly giarto Simo(n) kezdettem el költsimet masod nap [Kv; Szám.9/XII. 63 Igyártó Simon isp. m. kezével]. 1629: Rethy Istva(n) Deak Uram ugy alkuek megh velwnk, hofi az teob ver atiafiak le teven, az eo keglime penzit es keolteset rezek zerint nem excludallia azokbol, hanem kinek kinek ki adja rezet belölle [Zágon Hsz; Borb. I Balthasar Janko de Zagon vall.]. 1634: en perleni kezde(m) Tima Giörgiot az marhat megh törüeniezem en nekem megh ada az Johot egy forintot is ada költesembe [Kásonújfalú; BLt 3 Sido Mihály (37) vall.]. 1680: edigh való baja vagy költsie ha kinek löt jobbgyomo(n) ne kereskedgyek [Dengeleg SzD; Ks 90].

1733: meg biralvan minket fen denotalt személyeket ... midőn költeseket meg visgaltuk volna, jovalvan inkább eo keglimeket bekessegesen meg edgiesztetni kezek be adasaval bekellenek meg mű előttünk [Jánosíva U; Borb. II]. 1804: Könyörgők alázatosan a' Tekintetes Nemes Magistratusnak méltóztassék munket a' Gazdag Mária méltatlan Keresetétől kegyesen abszolvalni, és ezen Inquisitoriára 's Instantiára is tett költesemet véle meg fordítani [Dés; DLt 198/1807-hez].

Szk: ~ *be ejt* kiadásba sodor vkit. 1763: az ő Annyok Bernád Kristina Aszszony az én házamban nem tsak lap is offensionis volt, hanem egyszer s mind olyan tövis, mely engemet nemtsak Szivemben, hanem lelkemben is érdeklött, külömb külömbféle sok nyughatatlan-ságok alá rekesztett, és nagy költsébe ejtett [Hsz; MkG] * ~ *t egymásra felvet* kiadást egymásra fel/ráró. 1742: imponáltatik hogj az Eccla penziből visitatio költséire es egjeb díb dáb dolgokra ne kölcsenen, hanem az illyen költeseket egymásra vessék fel, hogy az Eccla penze fogjon^a hanem nevedegjék [Szermerja Hsz; SVJk. — 'Előt-tolban maradt: ne] * ~ *t kauzál* kiadást okoz. 1744: Mind az természetlen Esztendőök, mind pedig Házamban meg feneklet tiz honapig grassalo betegség sok rend kívül valo költsétt causalvan alázatosan Instalok az T. Eccla(na)k ... bár tsak ez egyszeri obvenialo Interest lí. 6 concessalni méltóztassék [Kv; Pk 6] * ~ *t tesz*. 1788: Néhai édes Atyám ... halála után az édes Anyám, mint özvegy Tisztne pensiot nem nyerhetvén ... én egjedül tettem minden költsétt [Branyicska H; JHb XXXI. 26] * *aprólek* ~ *apró* kiadás. 1673: Adtam Kis Janos kezebe(n) A prolek költsétre Tizen öt Forintot, f 15 [Utl].

Sz. 1658: ő nagysága tekintsen az Istenre, hogy ennyi költséünk füstben ne menjen [TML I, 149 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

2. elköltés; cheltuire; Verausgabung. 1667: Az három ezer tallér más ususra költsének híren mégis csodálkozhatom, mely barátom írhatta Kegyelmednek? hogy tudta formálni? [TML IV, 170 Baló László uhoz].

3. költsékezés; cheltuieii, speze; Kostenaufwand. 1736 u.: A főemberek, nemesek is az ilyen feleségekre, leányokra való semmirekellő s majd semmi ideig nem tartó, mégis drága pénzben álló portékákra^a való költsé miatt enerválódnak naponként [MetTrCs 468. — 'Öltözködési kellékek].

4. költsé; cheltuială; Geldausgabe. 1606: Kereztes Péter ... adá egy örökségét Dienes Bálintnak fiúrol fiúra, leányról leányra, nemzetségről nemzetségre örök ágon pro flor. 90 ha valaki háborgatná. Dienes Bálintot felőle ... megmenti tulajdon fáradságával, költséivel [Középajta Hsz; SzO VI, 19].

Szk: *közönséges* ~ *közöltségs*. 1770: sok böcsületes emberek megszegték az falu közönséges réjtinek tilalmát, azért végeztetett volt, hogy azon emberek büntetődjenek 3 forintig; mégis az szénája maradjon falu közönséges költséire [Taploca Cs; RSzF 127].

költés² kieszelés/okumulálás; născocire; Erdenken/sinnen. 1676: (Kubinyi uramnak) dühött nevét költék sok hamisságot reá fognak; de csak az ily és ehhez hasonló több hamis informatioknak csak ne adnának az emberek hitelt, bizony az ilyeneknek kohlója is ezeknek költséiről mindjárt le tenne; de azt gondolja, hogy

jó kedvvel hallják s örömet kapják [TML VII, 275 Ves-selényi Pál Teleki Mihályhoz].

költéskímélés takarékoskodás; reducerea cheltuielilor; Kostenersparnis/erstattung. 1657: Itt nagy bajom lón ... vezetékem nem volt, mert az mint lehetett, kevesebb lóval kellett csak mennünk az költés kímélésért [KemÖn. 53].

költesség kicsirázottság; faptil de a fi germinat; Auskeimen. 1776: Buzáját ... esős időben arultatta, hogy többnyire mind őszve ragattak a' Kévék, a' Költőség miatt én voltam az asztag rako [Backamadaras MT; CsS].

költészet 1. poezie, creație poetică; Dichtung. 1879: Úgy esik a dolog, hogy a doktor úr felolvasásokat tartand^a a magyar költészet történelméből [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhez. — ^aTolnai Lajos a Kemény Zsigmond önképzőkörben Mv-t].

2. költőiség; caracterul poetic al unei opere literare; Dichterische(s), Poetische(s). 1884: Keszler úr, úgy tartom, nem cselekedett okos és igaz dolgot, ha lekaptam Mikszáthot mert M. olyan poeta, amilyen nincs most. Mindent, ami hiányozik belőle, szívesen elengedek azért, hogy költészetével megmelegít engem, ha olvashatom, s hogy kiérezem minden sorából a szívét [PLev. 110 ua. ua-hoz].

költészeti szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: népi ~ népköltészeti; de poezie populară; die Volksdichtung betreffend. 1896: a Kemény Zsigmond Társaságot életre keltjük. Nem valami eget hasogató programmal főképpen gyűjtünk népi költészeti termékeket. Van némi vagyunk, pályadíjat tűzünk ki a gyűjtésre, s ha elég kerül majd, a Vadrózsák folytatását megcsináljuk [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhez].

költet¹ 1. pénzt kiadat; a face (pe cineva) să cheltuiască bani; Geld ausgeben lassen. 1571: Ille Rendtartással Igazgassak az polgar vraitat hagi az Mely Nap az my Adot fely zed Masnap az Safar polgar kezében aggyak, Es azzal keoltesse eo k. biro vram az Myre az zwksegh kewannya [Kv; TanJk V/3. 29a]. 1614/1616: Hogy pedig így farasztanak törüennyel és költetnek velem, si Jur(is), külön külön Indebitan vadnak ellenem, az Expensatis si Jüris meg varom [Kv; RDL I. 100]. 1750: én is Vdvarit többször érette könnyen nem költetem [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. 1759: Tisztartó Vram addig békét nem hagytott nekem, valamig ... egy Méhet nem adtam, költetett, és egyébként is injuriált, de mihelyt ezt a Méhet adtam, mingijárt jo emberem lett, és ezután nem bántott [Marosludas TA; TKI]. 1762: (A felperes) engemet méltatlan vexalt, hurczolt, költetett, és fárosztott [Torda; TJKT V. 79]. 1801: az hoszszas hurtzolóadás perlekedés utján lehetne edgyik résznek a' másikat költetni fárasztani [Makfva MT; DLev. I. VIII. A. 21].

2. költségbe veret; a bága (pe cineva) la cheltuială; Unkosten machen lassen. 1677: A' publicált causáknak elő-vétetését a' Directorok, Itilő Mesterek, Praesidensek, ne halogassák alkalmatosságok adattatván reá, és a' szeginy Causansokat ne költessék [AC 189].

3. ~ik egymást költségbe veretik egymást; îi fac cheltuieli unui altuia; einander Unkosten machen lassen. 1807: Jo volna ... Otsém Uram mind ezeket igen jo atyafisaggal el igazítani ... Mert ha így nem tselekszünk, tsak költettyük hurtzoljuk egy mást [Ne; DobLev. IV/912. 2b Veress Bálint lev.].

4. fogyasztat, használtat; a dispune/face să fie consumat; gebrauchen lassen. 1704: itt oly becses a fa, hogy az aranyos palotákban sem szégyenlik a fákat rakatni. A mi urunk is mind előtte költeti a fát, és maga vigyáz rea, mint költik [WIN I, 270].

költet² felkeltet/lármáztat; a dispune/face să fie deșteptat/alarmat; (auf)wecken lassen. 1842: Tizedet költettem ... ez a Czigányokat béis tette az arestomba a többieket az árestomba zárattam [Dés; DLt 1516. 1298].

költet³ (fiakat) kikeltet; a face să scoate pui; ausbrüten lassen. 1804: két pujka fíjajim meg találtam. Almási Daniel Uramnál meg rekesztve ... azonn Pujka fíjakat sem eő kegyelménél nem költették, sem senki eő kegyelmének nem adta, és ezek szerint tartozott volna azokat vagy úgy mint bitangban fel fogattakat Tiszt kézhez adni, vagy nekem ... avagy tsak akkor, a' mikor tudakoltam, megjeleníteni [Torda; TVLt Köz. ir. szltan].

költetés pénzkidatás, költségbe verés; cheltuială; Geldausgeben. 1847: Az adózó köznépnek költetése. saccolatása tekintetében minő büntényeket követett el Varga Kata? [VKp 208].

költetik (pénz) kiadatik/elköltetik; a fi cheltuiți; (Geld) ausgegeben werden. 1571: Nem Mynnyayan az polgar vrait hanem chiak az ket Safar polgar vrait altal keoltessek az varos penze [Kv; TanJk V/3. 29a]. 1781: Az őszvegyült Capitalis, és abból vehető Haszonvétel csak addig az ideig költetik az Erdő sz. Györgyi¹ Ref. Templom Renovatiojához mig az Ur Isten ingyen kegyelméből Református Szent Hitünkön vallásunkon valo Szent Gyülekezetünk kezeknél meg tartja ezen E.Sz.Györgyi Templomot [MMatr. 493-4. — ^aMT]. 1807: a' Groff Teleki háznál munkálkodo fussekért 21 xr ... A' Fusserek Műszere el vétele alkalmatosságával költetett 10 Rf [Kv; ACSzám. 9].

költetett költet, kiadásba/költségbe veret; a face (pe cineva) să cheltuiască bani mulți; Unkosten machen lassen. 1807: Csiky Isák Uram ezen Apahidi Ioszárokra nézve gyakorta pereltetett s költött. Néhai Biro Dániel Ur is, azután Biro Dánielné aszszony is perelte költette eleget, akarván a Rettegi részből erőszakos foglalásokat [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (17) ns provisor kezével].

költhet¹ 1. (pénzt) kiadhat/elkölthet; a putea cheltui; (Geld) ausgeben können. 1693: ha szint(en) feles pénzt hozott volna is Felesége házához Borberek Istvá(n) Ur(am), előttünk ne(m) Constál, hogy eős jóságok reha-bealására, vagj kiváltására, vagj házaknak ex fundemento lőtt építések, ha szintén héjazattal tartottais laható és tapasztalható keppen köthette [Ne; DobLev. 1/37].

2. költezhet; a putea face cheltuieli; verausgaben können. 1770: Halotté Tanu azon embertől olj ditsekedést, hogy költhet, Vásárlhat czifrazkodhatik, s költsönözhet másnak, mert ki telik az olosz ur pénzéből ...? [H; BK sub nr. 1017 vk]. — L. még FogE 248.

3. (ételt) fogyaszthat; a putea consuma (míncári); (Essen, Speise) verzehren können. 1697: Nem tudván Uram kg(nek) mivel kedveskedni hanem tegnap vadászni ki menek es egy erdeit^a verettem mellyet Uram kg(nek) küldöttem kivanom I(ste)ntől költhesse jo egesseget Uram kgd [Mikeszása KK; BK. Radák István Bethlen Gergelyhez. — ^aÉrtsd: vaddisznót?]. 1729: két Vad pávát s hat Császár Madarát küldöttem(m) kivanom költhesse Nagyságod frís egesseget [Szentdemeter U; Ks 95 Gyulafi László lev.]. 1738: nem lévén mivel most egyébbel kedveskedgem Excellentiádnak küldöttem kilencz Császár madarát, és egy vad Páva tyúkott, két kis Gyergyai őszí tömlöcske tőrőval, kivanom költhesse Excellentiád frís jó egesseget [Csomafva Cs; Ks 99 Baló József lev.]. 1785: küldtettem egy kevés Bentzentzi Csi-perkétis, kivanom költhesse Nsgtok jo egessege(ben) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. átv élhet, fogyaszthat; a putea consuma; genießen/von einer Sache leben können. 1788: parantsoljan Isten a Nsgtok Mígos vri Hazának kivanatos békességet s állandó egesseget, hogy a földnek sirját^a Öröm(m)el költhessék és szokott jo tétemények(nek) szüneti ne légyen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — ^aÉrtsd: zsírját].

költhet² valótlán dolgot kitalálhat és terjeszthet; a putea născoci și zvoni; er/ausdenken können. 1710 k.: páter Szunyog ha hozzám jó, soha testisek nélkül véle nem beszélék, hogy ne költhessen hasonlót felőlem [BÖn. 882].

költő¹ 1. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: *böven* ~ költekező; cheltuitor; Unkosten machend. 1823–1830: nagy úrnak temertt Elek^a, de rossz gazda s bővön költő [FogE 216. — ^aGr. Bethlen Elek] * *szűkőn* ~ takarékos; econom; sparsam. 1772: ez az Mihály^a jó accuratus, takarékos, vagy inkább fősvény gazda és szűkőn költő lévén, György pedig nem annyira, alig hiszem együtt perseverálhassanak [RettE 279. — ^aSimon Mihály] * *takarékosan* ~ 'ua.; idem' 1797: Néhai Groff Wass Farkas Urfinak maga által szerzett passivum Debitumait nem tudom igen takarékosan költő volt [Cege SzD; WassLt Consr. 560].

2. elkölteni/fogyasztani való; (destinat) pentru consum; zu verzehrend, aufzuessend. 1685: Mindennap költő Liszt és buza volt Cub. saxoni no 117 [Utl]. 1699: Konyhara való kötő Vaj edgi ejtel Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1725: Találtatott egy költő ő Szalonna .. egy költő orja [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv.]. 1731: (A) Hámbárnak .. észak felől való része nem szinte tele költő Cselédnek való Lisztel [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII].

3. költen/ben/fogyasztóban levő; care se consumă; in Verzehrung/brauch befindlich. 1685: Pecz olaj három edényben teli. negyedik költő [Utl].

◇ Szín. 1602: Költő János lófő [Köröspatak Hsz; SzO V, 208]. 1614: Keolteo Janos pp [uo.; BethU 265] | Keolteo Leorincz pp [Szabéd MT; i.h. 40]. 1648: Keolteo Istvan [Kv; TJK VIII/4. 277].

költő² szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: *hamis hír* ~ álhir koholó/szerző; persoană care născosește zvonuri; Erdichterfinder. 1677: Nyilván lehet azért kiglknel mar két esztendőktől fogva micso das nagy meg mocskoltatasa lön jambor keresztény Fejedelmünk eo Nga előtt Nationk(na)k, nemely nyughatatlan hamis hír költő, és az Unioval nem gondolo Emberek által [Maksa Hsz; PatN 67b-8a Hsz rendeknek nyil.].

költő³ kicsírázott; germinat; aufgekeimt. 1781: Tiszta buzát pedig minél hamarab küldgyen ked, de ne oiant mint hoztak volt, mert az igen el ért volt, vgy hogy semmi ereje nincsen kigyo hagyomás, és erőssen költőis lévén [Jobbágyva MT; BálLt I]. — Vö. a *költes* címszóval.

? **költő⁴** szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ *mező* " ? Hn. 1525–1568/1575: Kewltwe mezeo [M.valkó K; KHn 102]. 1658: Költő mezőnn (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 77].

költő fn poet; Dichter. 1879: J.Ö.^a fiatal költőnk is ad ki egy kötet verset [PLev. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aJakab Ödön].

költődik (pénz) kiadatik/elköltetik; a fi cheltuiți; (Geld) ausgegeben werden. 1734: Minden esztendőben be ment az Jozzagombol 1500 forint Circiter öt száz ha ram költődöt is ezerel az adosag meg fizetődhetődöt (!) volna [TKI Teleki Sámuel kezével]. 1757: Harmadfélnapig lévén ben Kolosvárt a' Lovaim (!) Kotsisra s egyebekre költődött xr. 42 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 107b]. 1808: a Rátio készítése alkalmatosságával költődöttek 4 Rf 6 xr [Kv; ACSzám. 14]. 1832: Láda haza kíséréskor Kollátiora költődöt 52 Rf 36 xr [Kv; ACLev. Kül.Perc. I]. 1833: Akkori Kollátiora költődöt 48 Rf 11 xr [Kv; i.h. 3].

költoget¹ (pénzt) elköltoget; a cheltui incetul cu incetul; (Geld) nach und nach ausgeben. 1681: hitesse el, hogy túlle költogetet penz nem az en penzem volt [Dés; Jk].

költoget² átv ébresztget, ösztökél; a tot deștepta; erregen, anspornen. 1636: Nem héaban ösztönözi és költögeti tehát az immár sok izben nevezetett Soltár szerző az több állatok után az embereket-is az Istennek ditsértetésére azon 148. Soltárban imillyen szókkal^a [ÖGr Aj. 6. — ^aKöv. az idézet].

költői szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *alkotás* művészi alkotás; creație artistică; dichterisches/künstlerisches Werk. 1887: Úgy az erkölcsi, valamint az anyagi siker legelső sorban a Tekintetes Szerkesztő Úr lelkes és buzgó működésének az érdeme. — Egy szép, igazi költői alkotás volt az estélyek programja [PLev. 134 Deáky Albert, az EMKE elnöke Petelei Istvánhoz Kv-ről] * ~ *beszély* elbeszélő költemény; poezie epică; episches Gedicht. 1882 k.: Te Ödön ... nekem is nagy az én gyönyörűségem arra a hírre, melyet elkészített költői beszélyed felől hozzám meneszteni elég derék voltál [i.h. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz] * ~ *ér* poétai véna; vînă poetică;

dichterische Ader. 1880: Általában ... meg vagyok botránkozva a te viselkedésed felett. Hát bedugult a te költői ered? Búsulsz? elbaldogtalanodtál? Idejét nem tudván megmondani, miltola nem olvasok én téled, Ödön! [i.h. 80 ua. ua-hoz].

költőmester *alk* kb. nagy költő; poet mare; großer Dichter. 1879: Kis Oli prókátor ... azt vélem, más poétát nem ismert Kötő Andrisnál, a fodrászlegénynél, — ki ily vizitkártyákat csinál: „Kötő Andris költősegéd”, mivel úgymond, ő érzi magában, hogy még nem költő, „mester”, csak „segéd” (PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz).

költőpénz bani de cheltuială; Zehrgeld/pfennig. 1589 k.: Az Azzony monda hat myr keolteottem volna en betegsegebe volt kolteo penze Imreh mesternek mibeol keolchj. Az monda Az Azzonj hogi azis el keolth [Szú; Uzt]. 1627: választának ő kglmek az egész czéh minket ... czéhmastereknek Adtanak ő kglmek mi kezünkben. Jó költőpinzt ... fl. 26 d. 51 [Mv; EM XVIII, 400. — „Köv. a nevek fels.]. 1673: Vettem az költő pénzűl fel nyitra selymet f 2/24 [Uti]. 1732: Aszt halottam Ersoktol akkori Frajtól hogy eczaka a bőrös ládájából 'a' Mlgs Aszszonyak az Mlgs Aszszony két léányi 'a' költő penzit ki kotortak [Szászvevsszód KK; Szentk. Catherina Fogarasi (60) jb. vall.]. 1741: Biro Uram Szebenbe menven költő penzt adtunk flo. 25 [Kvh; HSzjP]. 1829: Én a közelebb mult Eszten-dőb(en) Fő Hites voltam mely idő alatt minden adozo Embernek forintya után egy peták költő pénz rovattatvan, azt én Gyűjtöttem költöttem, és Számolok rolla [Mezőkölpény MT; Tsb 48 Fartzádi Márton (46) szabad székely vall.]. — L. még KemÖn. 137.

Szk: kész ~. 1753: Valjon a' kész költő pénzen minden pénzen értettetiké, vagy penigh csak az a' miből minden napi házi szükségre költött vagi költeni szokott? ... az kereskedő ember(nek) minden penze, valameljel kejo reskedhetik, költő pénz [Harasztos TA; Ks 14. XLIIb].

költősegéd *alk* poetaş; Dichtergeselle. 1879: „Kötő Andris költősegéd”, mivel úgymond, ő érzi magában, hogy még nem költő-„mester”, csak „segéd” [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz. — A teljesebb szöve. költőmester al.].

költősség l. költősség

költő 1. kifizetett; achitat; bezahlt. 1681: Nagy Megyeri Keresztési Samuel Ur(am) valami vas köhez ne(m) értő tudatlan Banyaszoktól fel biztatva(n), sok kölcséggel erigalt Hunyad varmegyében maga Jozsagaban egy vas hamort azon Hamorra haszontalanul költet sok expensaja hogy megh fordulyon, folyamodot instantiaja által hozza(m), hogy engednem meg Hunjad varmegyében Gyalár nevű falumban lévő vas Keő Banyamban ... vas kő vagast [VhU 250].

2. vkire ráköltött/áldozott; cheltuit pe cineva; für jn ausgeben/aufgewendet. 1595: Az David Ianosra keolteot summat Nem Akariak varosul el halgatni hanem hiwattassa Biro vram Lukach Traussner vramat, es igazichah el eo kgme tanachiawal egiemben, vgy hogy legien meg az varosse [Kv; TanJk I/1. 261].

költő 2 kitalált, koholt; născocit, plăsmuit; erdichtet/funden. 1679: Nekem szegény fejemnek minden felőlem költött, egy néhány estendő alatt rajtam eltöltött rosz dolgoknak szenyvedési alatt ma is kell nyögöm [TML VIII, 416 Teleki Mihály Thököly Imréhez].

Szk: ~ *dolog*. 1705: sokan kételkednek az armada bejövételében és victoriájában, hanem úgy gondolkodnak sokan, hogy azok a hírek csak költött dolgok mindegyik, és semmi nincs benne [WIN I, 602] * ~ *hamis hír* koholt álhir. 1662: nyilván tapasztalhatnák őkegyelmek, hogy az bizony merő hazugság volna, és éppen csak arra nézendő volna, hogy afféle költött, hamis hírekkel szakadozásokat csinálhassanak, s mind a szegény országot ... veszedelembe hozhassák [SKr 401] * ~ *hamisság*. 1657: kellett ... olyakat közösöknek nevezni, kik ha latorkodni akarnának, nyomhatnának is valamit; de egyébiránt csak magok költött hamisság [KemÖn. 212] * ~ *név kb. rejtőnév*. 1752: Ezen Jépura Vezeték nevezeten lévő familianak az Jépura név igaz Vezeték neveé vagy tsak költött ragasztott nevek, hallottae az tanu, hogy igaz nevek lett volna Bolyanka alias Gyermán? [BSz; BK vk] * ~ *ok*. 1868: A' mult ősi R. 'sinaton kedvetlenül volt kénytelen tapasztalni, hogy a' T. Atyafiak között többen vagy igen ritkán, vagy költött okaikat egy pár sorban írják meg [Gyalu K; RAK 143 esp. kl].

költözés 1. költözködés, hurcolkodás; mutare; Umzug, Übersiedlung. 1852: ezen hét Contractusban lévő ados Czigányok betsülettel még egyszer se jöttek usorájak tételekre ... még 8-ad részét se Tették annak meg mivel kötelesek voltak Meltotzat a' Cs: Kir. Kerületi Biztos Ur engemet vagy pénzem ki fizettesivel vagy lakta helyekre való költözésekkel ki elégíteni [Nagylak AF; DobLev. V/1378 Dobolyi Bálint nyil.].

2. átkelés; trecere, traversare; Übergang/fahrt. 1610 k.: marhastul zekeresteol az hayoko(n) valo keolteozist haro(m)szor negyzer napyaba(n) megh kewannyak [Dés; DLt 325]. 1618: megirtam vala azelött Nagyságodnak az tatárnak Gallipolnál való költözéseket [BTN² 172]. 1657: az Latorca vizén való költözésben az Csáki hadának nagyobb része túl maradtott vala [KemÖn. 147]. 1731: (A) Militiák marsurozasok(na)k minden kár nélkül a Szamoson által való költözések végett ketelenítettünk Hidasunkat uj Deszkával meg deszkáztatunk [Dés; Jk 424b].

3. kivonulás; ieşire; Auszug/rückung. 1662: Az kevés népnek a várból való kiköltözésekor Ali passa a többi vezérekkel ... a vár előtt való színből ... nézi és várja vala a kevés népek költözését [SKr 623]. 1665: az híd csináltatására kell előbb gondot viselni, kin az ágyukat kivigyék ... Az költözésekor penig ide törökök ne jüjenek [TML III, 367 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

költözet átkelés; trecere; Übergang/fahrt. 1662: az Körösökön való költözet hogy legalkalmasabban Solymosnál lehetne, hogy ott már mind a három Körösök ... mind egy folyamban együtt lévén, legjobban általhidaltathatnék [SKr 531–2].

költözhetik 1. költözködhetik; a se putea muta; umziehen/übersiedeln können. 1606: Wagion Iljkebe Annak az Weres marthonnak cősteol marat Jozaga

Eőreöksege melj Jozaga Eőreöksege az zegeniseg miath el púztult melj Jozagra ... eő nem keolteözhetet [UszT 20/79]. 1785: a Jozságból ki hanyatattunk és azonnal más helyre nem költözhetünk [Koronka MT; Told. 20].

2. átkelhet; a putea trece; (hin)überfahren können. 1662: Az Vág mellé érkezvén Pösténél vagy harmad napig megtartozott vala, míg a tábornak sok szekerei, hadi nehézségei a Vágon általköltözödnének, melyek hogy csak együtt a meggázolhatója, szaporátlan költözhetnek vala [SKr 255].

3. (járműre) szállhat; a se putea urca (pe un vehicul); in ein (Fahrzeug) einsteigen können. 1621: Zakaczi Janos Vrnuk eo felsegeheoz menue(n) posta loakat ker uala sok keresunk vtan hogy zanra keolteozhessek ... Veotte(m) egj zanat nekj f -/50 [Kv; Szám.15b/IX. 148].

költözik 1. költözködik, hurcolkodik; a se muta; fort/umziehen. 1570: Hedwigh Hannes Zachne ezt vallya, hallotta agyaba hogy egy holwal mykor az Annyatwl keoltezyk volt az Kwpas Janosne leanya Jgen deorgedyk volt de Ne(m) tugia my veget [Kv; Tjk III/2. 139]. 1573: Kalmar Marton Azt vallia ... Latta hat Zabo Vince hordozkodyk, kerdy hogy mi dolog volna, Mond hogy Im Ide keoltezem mert Aniam Akaratia [Kv; Tjk III/3. 199]. 1584: Barbara Neb Ianosne vallia egkor egy estwe lata(m) hogy keolteozik Olaios Georg az hozzu Gergely hazaba, Monde neký Miert keolteozzol ily hamar [Kv; Tjk IV/1. 291]. 1585: Zabo Marton vallia Egikor mikor keolteöznek Olaios Georgy ... kerdem Minth Alkuttak, De eo sem cheret sem Eőreók Arat Nem emlité [Kv; i.h. 411]. 1793: az Aszszony ő Nga tsak simbelt a' pipa füstért, 's azt mondotta, hogy nem szenvedheti, 's a' pádimentumot mind el is pókdesik, jobb lesz költözzék oda hátra [Koronka MT; Told.].

2. vhová odaköltözik; a se muta undeva; irgendwohin (hin/zu)ziehen. 1573: Marta Nagi peterne Azt vallia hogy eő azwtan keoltezett volt az hazba hogy Gergel ky Jeot beleole [Kv; Tjk III/3. 274]. 1600: Hozzw Peter ... vallya hogy Herczegh Barbara az Magyar vchay hazban megh telben keolteozott volt [Kv; Tjk VI/1. 393]. 1620: Nagi Balint mas hazba kötöztek es masut lakok [Szásznyires SzD; Ks]. 1621: Az Eőregh keo Boltok Jőuedelme az kenyr Zer feleol ... Zigiarto Ambrusne Boltiais puztaba allot, Eő magais Buday Tamasne kamaraczkajaba keolteozott [Kv; Szám.15b/IV.2]. 1629: uagjo(n) eött eztendeie hogj Vezekednek egjmassal bekesseghnek okaerth megh az zomzedsagaba leuő hazatis el ada Horuat Jstua(n) s az mas zerre keolteözök miatta [Kv; Tjk VII/3. 93]. 1640: Az mitől fogva ez az Molnár Istvánné oda az szomszedságomba költözék, azt látam, hogy eleget esznek, vigadnak, hegedülnek, [Mv; MvLt 291. 233a-51a átírásban !]. 1823-1830: Én csudálkoztam hogy mi ketten egymást sohasem láttuk, mégis ő hírem nélkül házomba költözött [FogE 291].

3. elköltözik vhonnan; a se muta de undeva, a se strămuta; davon/fort/weg/verziehen. 1819: hon talalok az Urat s meg kérdök hogy abban a szoban vagyone az ur a mit a karátsón Utan két héttel mondott az Ur hogj Kato Elek a Jozságból költözék a meljre monda titt Balog Lajos Ur abban a szoban vagyok mostis [BLt 10]. 1839: onnat más helyre nem költöztek sohas [Dés; DLt 1554/1841].

4. (más helységbe) át/elköltözik; a se muta (intr-o altă localitate); (in eine andere Ortschaft) übersiedeln/umziehen. 1573: Dienes deak vallia hogy eo vetet volt zalagl ewst Mywet p(ro) fl. 15 valkay gergnek Mykor Monostory Tiztarto volt, Es Azomba onnat vyzaknára keoltezett volt [Kv; Tjk III/3. 92]. 1608: Mákaj Haios Pal Banfi Peter Vram Jobbagia Mákoban^a lako es Kerekes Janos, Bornemizza Gergely Vram Jobbagia Nagy Gorbón lako leonek kezések my eleottwnk, Zamosfalui Mikola Janos Vramnak . hogy Matthias, al(ia)s Kouach Jmreh ... mingiarast Zamosfalua-ra keolteözik^c, feleségeul, minden marhaiaial egietemben, es az teőb Jobbagiul edgiwt Eőreőkeosseon zolgal [Kv; JHb. — ^aK. ^bM.gorbó K. ^cTopasztkirályról (K)]. 1625: mondanak az Musnaiak, hogi bar keolteozzwnk mi Musnabol ha az leszen az hatar [Agyagfva U; UszT 155a]. 1681/1754: ha penigleg á falub(an) egyik Ur földéről, az máséra akarnak költözni, ugys a fálnagnak két pénzt téssen le, s el mehet [Mártontelke NK; KvAkKt Mss hung. 6]. 1754: Nyámczul Juvon nevű Vas mives Jobbagi Czigány . Also Ilosvára^a költézik es ottan hely tarto, és üő Czigánya lészen [Monostorszeg SzD; SLt 35. AA. 37. — ^aMonostorszegtől kb. 20 km-re]. 1763: Manyika Juon ... Záhrol ide költözet [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 22 Bába Györgye (36) zs vall.]. 1817: A több Harsanyak ... kényszerítették az Erdők közül a Faluba költözni [Görgény MT; Born. G. XVIII. 5 Mojszin Irimie (70) vall.].

5. vhová húzódik/menekül; a se retrage/refugia undeva; irgendwohin sich verziehen/fliehen, flüchten. 1653: az elmúlt 1601-k esztendőben legelőszőr hogy a klastromot felverték vala és azoknak egytmás javait, kik ahoz bíztanak, hogy nem bántják a templomot, mert keresztyének: tehát azok igen megcsalátának, mert hogy a templomba költöztek vala, nem csak felverék, de ugyan meg is égeték mind — tornyot, templomot, eskolát [ETA I, 69 NSz]. 1669: Én nem merék az házban hál-ni, a csűrben költöztem [TML IV, 471 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithhoz]. 1705: a szász pap azt mondotta, hogy az országnak nagyobb része mind Vásárhely felé költözik [WIN I, 608].

6. vhonnan el/kihúzódik/hurcolkodik; a se muta de undeva; von irgendwoher fort/weg/umziehen. 1663: nem igen örömmel olvasom, hogy Nagy-Szombatból s Posonból az apácákat elköltöztették s Bécsből is költöznek az emberek [TML II, 573 Teleki Mihály Lónyai Annához].

7. áttelepedik; a se muta/strămuta; übersiedeln. 1571: eo K. varosswl az kayanto veolgieben harom lab feoldet Megh zabaditanak zantany Tawas gabonának ... Ha penigh valakinek otth Jwh kosara volna ely bonchak Masswa keolteozzek vele [Kv; TanJk V/3. 35a]. 1584: Ez koloswary Juhos embereknek mostan ez esztendeoben teob feoldet nem Adnak hanem minden az kayanto veolgybe chak az ket Lab feoldre mennienek es keolteozenek es a' ket lab feoldteol fogwa a' hatarigh Jarhassanak [Kv; i.h. 283a]. 1589: Az Zwreth feleol zolwan eo kgmek így Wegheztenek ... cheőteőrtőkeőn az Allhegieken zeggiének, es Zentmihaly Napian^a az derek hegiekre keolteozwen zedhessenek [Kv; i.h. 1/1. 116. — ^aSzept. 29-én]. 1817: Harsanyok az Irtasokra költöztek [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Kimpian Szimion (80) vall.].

8. átkel; a trece/traversa; (hin)überfahren. 1656: (Erkeztem) Ebédre Illyefalvára ... ott költöztem az Olt vizén | hidason költeztem az Besztercze vizén | Szépmezőre költöztünk az Szeret vizén által hidason Skegi nevű falunál [RákDiplÖ 377 Sebesi Ferenc erdélyi követ naplója]. 1657: az Nitra vize köztünk vala, mely noha ott akkor nem vala nagyobb, száraz idő lévén, mint az szászsebesi víz vagy az Sztrigy Erdélyben, de partos és általjáró hely nem mindenütt vala, melyen rendelt seregben által fogna jühetni, hanem csak bizonyos helyen egymásután költözve [KemÖn. 234].

9. *szekérre* ~ *szekérre száll/ül*: a se urca pe cărujă; einen Fuhrwagen besteigen. 1705: Gróf Forgách Simon Rákóczi Ferenc fejedelem hadi generálmarschallja, erdélyi armádiájának generálisa hagyja és parancsolja az egész szobenzszi minden faluknak, hogy minden késedelem nélkül 24 óra alatt ... minden falu maga faluját elhagyja és szekerekre költözzön, az Olt vizén és a Küüllön által költözzenek és falujokban sehol is ne találtsanak [WIN I, 373].

10. *a másvilágra* ~ *eltávozik az árnyékvilágból*; a se muta pe lumea cealaltă; das irdische Leben verlassen. 1811: ki ne halgatta volna figyelmeze ... Ötven Gyermekei 's unokái között, 'S Még egy néhány a' más világra költözött [ÁrÉ 100. — 'A százesztendősnék tartott szász parasztot].

költözködés költöződés; mutat; Umzug. 1710 k.: magával elis vitte ... a'mit belőle az szebeni hosszas lakás, költözködés, gondvisetlenség, Németek lopása, s olykor talán az Gazdáknak is sik keze meg nem emészett [CsV].

költözködik 1. elköltözik; a se muta; ver/umziehen. 1842: septéri Jozságomba költözkedtem [Dés; DLt 67].

2. hurcolkodik, szedi a sátorfáját; a se pregăti de plecare; er packt seine Siebensachen/schnürt sein Bündel. 1676: Francisco uram szaporán írja, Uram, énnekem, az váradi törökök félelmeket: mint félnek és költözködnek [TML VII, 135 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1705: Ugyan ma jöve bé Havasalföldéből ottlév lovaim mellett levő szolgám, Szilágyi László, parasztember-köntösben aki is az elment magyarokat, kit a havas alatt, kiket az Oltnál talált hogy költözködtenek [WIN I, 427].

költöző szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *passzus* átkelő hely; loc de trecere; Übergangsstelle. 1662: A lengyelekkel megbékélvén és tőlök elválván, későn érkeznek éjjel a táborhelyre, ahonnet ismét későn indulhatánk a lengyel commissarius, Sapia késedelme miatt, ki valami nehéz költöző passusokon egyenest viszen vala a tatár chám eleibe [SKr 374].

költöződés 1. költözködés, hurcolkodás; mutare, mutat; Umzug. 1663: az mikor az praesidiumnak élése szintén fogytán volna: kiki költöződését s jövainak elvitelét bizony elfelejti, csak magát, gyermekeit, feleségeket vihessék el [TML II, 490 Teleki Mihály Lónyai Annához].

2. (át)vonulás; trecere; Durchzug/marsch. 1657: Alig telheték két avagy legfeljebb három óra, az passuson még az költöződés nem is végződén, az tatár elérkezék és hátulját megcsapá [KemI. 315]. 1662: Heriza Vornik ... mihelyt a fejedelemnek a havason való köl-

töződését megérté ... a személységnek az erejéhez nagyon biznék [SKr 337–8].

költözödik 1. költözködik; a se muta; um/verziehen, übersiedeln. 1637: hogj költözeődik vala Mathe oda hozzam, az migh másod szor oda mene, hat addig Szi Martonne mind el hordatta^a [Mv; MvLt 291. 78a. — 'A holmiját]. 1645: mostis az keues ideó alatt migh Kaproncaine Aszonyom keöltözeődött nagy kár lett az tilalmas es Makkos Erdeőnek le vagasaba(n) es tekozlasaba(n) [Ajton K; Törzs].

2. átköltözködik; a se muta in altă parte; um/übersiedeln. 1747: azon két kisded fundusotkán a' Nemes var-(me)gye Postalís Commoditasokat epithessen, és birhasa is pacifice, eo tamen modo, hogj midőn másuvá költözödnék a' Posta, Mlgs Proprietarius ur eő Exja, vagy Mlgs Haeressei rehabelhassák [Déva; Ks 73. III. 18].

3. áttelepedik; a se muta undeva; (hin)übersiedeln. 1587: Az ket Espotaly Juha minden ok vetetlen Mingyarást Az kayanto veolgyebe az hatarba keoltoezoggyek [Kv; TanJk I/1. 50].

költözösködhetik elhurcolkodhatik; a se putea muta; um/verziehen können. 1705: mind az urak, mind mi mindnyájan ami javaink ott voltanak, ha eddig megmaradhatának volna is, de most mind odalesznek, felejtven a kolozsváriak a miénket hordozóskodatni csak a magokéből költözösködhessenek [WIN I, 598].

költözösködik hurcolódik; a se muta; umziehen. 1672: Az Prinyi uramék Munkácsra költözösködtek, mind eleséget és egyebeket Munkácsra s Ungvárra hordották ... az Isten néha úgy megrémiti őket, hogy majd mind futó félben vannak, azután meg újabbán megcsendesednek [TML VI, 204 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Husztról].

költöztet 1. vkit elköltöztet; a muta pe cineva (de undeva); jn verziehen lassen. 1585: Anna Erzengiarto Christofne valla, Mikor keoltoezotetiwk vala Olaios Georgyeót kerem etot hog' Modnel kwl Ne Menne ky az hazbol [Kv; TJK IV/1. 414]. 1655: Kalmendi Anna Nem regen hon letemben titkon ... hütötlenül el hagyot' ... meg pedig lator személyek vittek es költöztettek Kekerig [SzJk 74. — 'A feleség. ^bSzD]. 1673: á Medgyes faluiak á Kakasdiakkal^a Praedikator^a együtt költöztetnek [MMatr. 73. ^aKakasd és Meggyesfa (MT) ref. lakosai].

2. vhová odaköltöztet vkit; a muta undeva pe cineva; jn irgendwohin (hin/zu)ziehen lassen. 1674: a feleségét ha Szigetre költözteti, tisztességes szállást adnak, de azonkívül semmit sem adnak [TML VI, 558–9 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1677: ha kik Jobbágyokat manumittálnának, vagy más jóságokban költöztetnének, s' a' ki-váltásnak idején nem restitálhatnak, méltán defalcálodhatik a' summából [AC 42]. 1753: kigyel-med is hijaba Molnar Janost az marosi malomba vejestől ne költöztesse mert onnan bizony ki tsapam [Lőrincfa MT; SLt XLIV. 13 Suki László Gálfalvi Ádámhoz].

3. átköltöztet/telepit; a dispune să fie mutat/strămutat; umziehen/übersiedeln lassen. 1622: hatalmassagh

az, mi Ideön kedveönk akarunk, s szabadsagunk ellen az mi hatarunkra keölteozteti az Hidast [Dés; KGy]. 1639: az eleottis ot énnékem Major házam tehén és ménes paytám vol(t mo)stan immár másuva keolteoztetok affelékét [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás udvarhelyi vár-gondviselőhöz]. 1710: Marus-székre Kálban jövék; onnan feleségemet, gyermekimet, egyetmásomnak egy részit Csikban költöztetém, de ... Csikban is közelítven a német, Gyergyóban menék mind cselédestől együtt [CsH 366]. 1847: az erdőszeti hivatal

azon parancsolatot adta ki, hogy az olyan helyekről, amelyek az erdőszeti hivatal által erdőszeti magvakkal beültetett elintéztettek, házaikat költöztessék más helyre [VKp 222-3].

4. vmit máshová hordoz/hurcol; a căra ceva în altă parte; etw. an eine andere Stelle tragen/schleppen. 1751: hogy Miron Peterné és az veje azon ezaka hordozoskattanak volna, vagy költöztették volna az pénzt nem láttam [Gyeke K; Ks].

5. *fels alá* ~ ide-oda hurcol; a tot căra încoace și încolo; hin und her schleppen. 1662: hogy gyakrabban széllyeljártában is mind ott kellene az leveleket is két-két postaszekereken hordoztatni, olyankor mind ládákra rakván és úgy költöztetvén fel s alá, nem kevés munkával [SKr 300].

6. (folyón) átszállít; a transporta ceva de partea cealaltă (a riului); überfahren/führen, übersetzen, über einen Fluß bringen. 1662: Mert hogy ... hid a Viszlán nem volna ... az kozákok ... holmi házak boronáibul valami hitvány szálakot fűrván, foglalván, faragván egybe, az mieinket minden hadi nehézségekkel, nagy fizetésbéli bérért azok költöztetik vala [SKr 370].

7. *hajóra* ~ hajóra szállít; a duce/transporta pe un vapor; an Bord bringen, auf ein Schiff transportieren/laden. 1662: egy Csiaffer basa nevű, nagy sok kincsű, régi öreg ember lévén azon budai vezérségben kit megfojtatni ... parancsoltatott vala ... A csauzok azért hajókra költöztetvén ötten minden javaival és ott való kincsével ... Nándorfejevárra véle aláveztek vala [SKr 164-5].

költöztetés elszállítás; transportare; Fort/Wegbeförderung. 1599: en ... az tellyes Summat kezembe(n) ke-wanom, es Captala(n) elot kellue(n) lewel feleolle, Mert en addeg mig enneke(m) oth valamý Ingo marha(m) leze(n) semmit fel Nem wezek Nem akaro(m) hogy oza(n) az kolteztetesbe(n) legie(n) akadalyom [Kv; TJK VI/1. 274a].

költöztethet elköltöztethet/vitethet; a putea muta; umziehen/fortbefördern lassen können. 1670: váradi törökök mint egy nyolcszáan szállottak volna ki Jenőn innen ... hogy el rabolják, foglalják Halmágy vidékét és az Köröst ... Az ott való szegény község, úgy látom, az nemesség is úgy eljeddett, hogy csak futni készül, félelme miatt készül elhagyni mindenét, csak háza népét költöztethesse [TML V, 349 Kapi György Teleki Mihályhoz].

költöztetik 1. elköltöztetik; a fi mutat (de undeva); abtransportiert/umgesiedelt werden. 1662: az élészából is, az héjjazatja leverésére nézve, mindenféle gabonának szerén-szerte kellett vala igen nagy munkával költöztetni [SKr 601-2]. 1762: Midőn által akart volna köl-

tözni vagyis más által költöztetni az szeker mellett levő Embert szekere s ket ökörrel együtt hunet s micsoda helyről fogtak? [Nsz; Born. XL. 82 vk].

2. átköltöztetik; a fi mutat (undeva); (hin)übergeführt werden. 1662: tudós kalauzoknak szolgálatjával élvén ... az egész török hadak a havasokon által Hunyad vármegyére olly álsóvényeken költöztettek vala, azhol azelőtt soha senki említésére hadak nem jártak vala [SKr 519].

3. átszállítatik; a fi transportat/strámutat; (hin)übergefahren/geführt werden. 1662: a tábori minden impedimentumok, nehézségek a fejedelem parancsolatjából a váron felül napkelet felől való Körös szigetiben költöztetett vala [SKr 187].

költség 1. (pénz)kiadás; cheltuială; (Geld)Ausgabe. 1546: mykoron az tooth' meg chenaltatyak, az' wagy' az thoon' az' molnoth' meg' eppythykh, thahath' az my' penzelwalo' fizethesse' lezen' annak' azth egyenlee kelchegel' esz fizetessel' fizyesseek' megh' Egykes' feleeth fizesse az massyk feelezh' feleeth' fizesse [Panot'; DanielO 6. — ^aPanád KK]. 1552: mynden ke' lchegeuel, Barchay Gyerg' az felíwl meg mo(n)dath Thoth meg te' ltesse, es zwgothys chynaltassan azan Thora, ky mostan teliesseggel prwta volna [Mezőszengely TA; BfR]. 1560: az ew kewlchegeeth ... ha mēlthonak Jtelyk hath azokrol Lagistromokath ... hozhasson, Nemellyeketh Embery Byzonssagales megh Byzonythhasson [Dés; SLt AB. 3]. 1577: Erreys keotek magokat ezen aloll megh Jrtr tereh ala; hogi ez keth hazhoz valami Jozsagh vagyon, az Bodolayhoz es itt az Vzonyhoz. Azokath myndeneketh egyk az masykkal egyetembe tartozzek mynden teorwennyel es keoltseggel megh tartany [Uzon Hsz; BLt 7]. 1600: Zent Andras houanak 28dik napiatol fogwa miolta az teob keoltsgireol zamot attam, az zeghinjek zwgsighire keolteotte(m) haro(m) hetigh minde(n) heten haro(m) haro(m) Napra Huzon Nigy Nigy penz arra húst teze(n) f 2. d. 16 [Kv; Szám.9/XIII. 13 Damakos Máté isp.m. kezével]. 1677: A' Mely Harminczadosok az Ország Statutumai, és Haza szabadsága ellen vétkezének ... s' az Harminczadosok vétsége meg-bizonyosodván, két száz forint büntetésen maradjon, és a' kárnak a' költségnek-is meg-fordításán [AC 53]. 1713: az szegeny Atiam Jdegen országban Lakuan sok kolcsiggel rehabealta az Jozsagit [JHb XXXV/18 Jósika Gábor végr.]. 1851: most a' Josef Cenzurájával nagy kölcségem volt két Préceptornak fizettem [Mv; DobLev. V/1314 Dobolyi Klára Dobolyi Zsigmondhoz].

Szk: ~be ejt kiadásba sodor. 1712: Ha Nagyob veszedelemb(en), költség(en) ejtett volna, idegen országban való hoszas mulatásom ... tartoznék kglm(e)d engemet, abban sublevalni; mint hogi kgmedért mentem fel' [JHb Jósika István Jósika Imréhez. — ^aBécs-be]. 1742: ha az Ispotály szénáját ő kglme el nem sinkopálta (!) volna, nem kellett volna az Ispotály kölcségben ejteni [Kv; AggmLc C. 12 Gábor Ferenc (34) Székelykocsárdról (TA) való kocsis vall.] * ~be esik kiadásba esik/sodródik vki. 1640: Kegd(e)t edes Azonyom cziak effleol kellett leuelem által megh talano(m) hogy J(ste)n az zegeny vramath ez vilagbol ki ueue, sok keoltseghben esem [Mikeháza SzD; KCs IV. 149 Királyfalui Janos Meg Hagyott Eozuegye Balog Su-

sanna Parlagy Peter feleségéhez] * *~be kerit* kiadásba sodor. 1799: engemet 12 Forint költségre kerített [Názánfva MT; Berz. 4 31. N. 27] * *~ébe esik vmi* kiadásba kerül vmi. 1767: azt tudja az Ur hogy a' pénz keres sok Instántiával konyorálással jár, nekem sok költsé-gembe esik [Kv; SLt XL Ferenczi György Suki János-hoz] * *~ében áll*. 1678: Nekem bizony elég költsé-gemben áll a török barátság [TML VIII, 59 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *~ébe telik* kiadásába kerül vmi. 1621: Gialogokat kewannak teőllünk, mellicnek nagy szorongatással teszswk szerint, es felette nagy keöltse-gwnkbe(n) telik [Kv; TanJk II/1. 308]. 1670: elhiszem, bizony költségében telik Kegyelmednek az ott való lakás [TML V, 63 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * *~en hordoz vkit* vki költségeit állja. 1596: Thudom hogj Se-besi Miklos tartott az kek lohoz zamot, eő latott hozza Egheyi Georgy vezette haza ieőueobe ... Keöltse-gennis eő hordozta Egheyi Georgyet mind(en) louastol [Uszt 11/48] * *~et csinál*. 1737: Egy Onodi Mihály nevű nemes ember Militia mellet Stationális Com-(m)issarius(na)k subordináltott volt, es functionában sok exorbitantiakat es költséget csinált a Város(na)k annyira hogy most sem capax azon szegény Város belőle ki feselni [Vh; Ks 83] * *~et okoz*. 1764: a mostani kis-céh mestertől hivatalja onussát felvenni az nemes céh ne mérészelje, nehogy .. még nagy(obb) költséget okoz-nának jövendőben [Dés; DFaz. 23]. 1851: Fel tészem egy gyáva cseléddel utba indul, loval vagy ökörrrel, 's va-lami baj adná elé magát, segítsen mit tehet tégyen meg ok nélkült költséget ne okozzan [Nagylak AF; DobLev. V/1322] * *~et tesz*. 1542: chwdalkozyk raytha, myre nezwe ew kegelme anya kewlichegeth thezen, anya wray-moth tharth [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Ja-noshoz, Poson m. isp-jához és Fog. vára urához]. 1784: (A közköltség) fel vetéskor pedig az Bírák költséget ne tégyenek [Torockó; TLev. 2/6. 2a]. 1812: a Groff ... az építésekben ... nagy költségeket tett [Héderfája KK; lB. Molnár György (58) ref. esp. vall.] * *~et tétet*. 1764: Senki nem gondolhatja olyan nagy Gazda Urrol, hogy egy ilyen atyafiért ... ne sajnállat volna annyi költséget tétetni [Középlak K; BfR] * *~ével/~gel tart* eltart. 1683: Pákéi Daniel Déák Uram ... ilyen erőten venséghebb(en) házánál nem tsak szenved, hanem költséghével tart, gyámolit, gondomat viseli [Torockó; Pk 2]. 1704: ma izené nekem az ur, Apor uram, hogy azmely majorját a megholt Szász Jánosnak felfogta volt öke-gyelme a generál akarattjából, most az ur az maga ökreit és béresit akarja oda szállítani, kit eddig nagy költséggel tartott [WIN I, 274] * *aprólék(os)/apróság* ~ apró/ki-sebb kiadás. 1582: Keolttettenek el benne f. 5/26 az teob arolek keolczyeg nélkül [Kv; Szám.3/V. 18]. 1673: Mindennapi approlekos kölcség [Utl]. 1791: a Jager es frantz aporag költség 1/15 [WLT Cserei Heléna jk 36b]. 1822: A' Malmak haz meg kívántato Fagyat, es Vasat Ugy egyéb arolekos költségeket is Maga az arendától fog supportalni és procurálni [M.köblös SzD; RLt] * *közönséges* ~ közkölttség. 1784: Ezek azon házak, mellyekb(en) lako Gazdák semmi közönséges költsé-gbenis minket nem segittenek hanem immunitasban vad-nak [Torockó; TLev. 4/9. 18b] * *maga ~én szolgál*. 1677: A' Táblai Assessorok, hogy mind elégséges ilen-dő számuvak, circiter ad numerum 12. ez Hazának Tör-vényihez értő, jo lelki-isméretű emberek rendeltessenek

a' Fejedelmektől, a' két Itilő Mesterek és Praesidens mellé, szükségképpen kívántatik; kik mind azáltal az 1554 Esztendőbeli Articulus szerint-is, csak magok költségeken szolgálni nem tartoznak [AC 206] * *maga (kü-lönös) ~ével* saját költségén. 1694: Az Asz(szo)ny Tele-kine Asz(szonyo)m az maga költségevel minden hejanos fogjatkozottsagat jól meg csinaltatva(n) mostanaban, nagy vas retez van az oldalaban [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1746: Az éneklő Pulpitust magok költségekkel tsinál-ták, és adornálták Koré Josef és Fodor Ferencz Urai-mék [Bikfa Hsz; SVJk]. 1807 k.: Eket pedig tudam hogy ujat tsinaltatot, Boronát maga különös költségivel [Sin-fva TA; Borb. II Székely Péter (39) ns vall.] * *maga/sa-ját/tulajdon ~én megoltalmaz* vkit vmely (zálogos) jó-szág birtoklásában saját költségén megvéd. 1585: tulaj-don kolthsegen tartozzek Dechey Mihajlt megj oltal-maznj ez megj nevezet feoldeknek birodalmokba min-den teoruin zerint bantok Ellen [M.csesztve AF; Told. 27]. 1594: erreis igirtem magamat, hogi ha Eo kigelmet ualaki ezben az en töllem neki kötöt Jozagiban megh ha-boritana, tehát eni (!), magam költségen tartozzam Eo kigemet megh oltalmaznom [Fejérd K; Ks 14. XLV. 13]. 1624: Haranglabi Ferencz Vram oly euictiot ueön fel, hogy az migh eő áll Zalanczy Istuan vramat, s fe-leseget Ez megh neuzet Porcioban . megh oltal-mazza a maga Saiat keölczezen [Mihályfva NK; JHb XXIII/6]. 1806: az Emptor Mlgs Urat es Aszszant ma-gakat s minden Maradékjakat azon Erdőnek Bira-dalmába(n) minden legitimus impetitorók ellen Maga Sipos Péter ökigyelme s mind két Ágon lévő maradékja is magak tulajdon költségeken mint evictorok tartazza-nak minden időkoron meg-tartani, es oltalmazni [Vaja MT; SLt 12. V. 19 Vajai ifj. Sepsi Mihaly hites assz. ke-zével] * *maga/saját/tulajdon ~ével megoltalmaz* 'ua.' 1593: valaki Eő kgiat .. törüiny Zerent haborgatna, te-hatth tulajdon költséghem(m)el es faratsaghommal megh oltalmazom [Perecsen Sz; WLT]. 1621: ada ell egy hazat Farnasy Albertne Katalin Azzony . Coloswary Varga Peternek f. 23 . Jgeruen es obligualan arra ma-gokat, hogy ez felül denotalt, haznak Dominiumaban birasaban, Varga Petert es Successorit minden legitimus Jmpetitorok ellen euincalliak es megh oltalmazzak, saját keölcziegekkel faratsagokkal [Kv; RDL I. 116]. 1749: Evictiot vállalván mind magára .. Korda Susanna Aszszony, mind Leanyira, hogy Kabos Ferenc Uramat es Successorit, a Tamásfalvi Portionak birodalmá-ban minden legitimus impetitorok ellen tulajdon magok költségekkel és fírattságokkal meg mentik és oltalmaz-zák [Kv; Borb. II] * *maga (tulajdon) ~én*. 1653: A mely kút a patak mellett vagyon ... azt a kutat Borbély Lukács urammal a magunk költségén csináltattuk [ETA I, 147 NSz]. 1740: Tartoznak ... két Béréseket magok költségeken tartani a Gy. Sz. Királyi Curiáb(an) [Runk TA; Ks 89. 58. — "A runki jb-ok]. 1823-1830: gróf Tele-ki Imre ur Öng ... most is Marosvásárhelyt három árva gyermekeket tanított maga tulajdon költségén [FogE 171] * *országos* ~. 1671: most-is e' szegény hazának sok rendbéli adozási nem apadván sőt napról napra ár-radván, mely miá ő Nagysága fizetett hadaira és több Országos költségére es szükségére nézve semmi adó fel-nem vétethetvén, maga fogyatkozásával-is kétélenitetett ő Nagysága becsületes hívtől pénzt fel-venni [CC 72] * *önön/saját ~én*. 1585: miért hogy az Zaz embereknek

be giwtesere a' harangozo eonneon keoltsegen tartozik a' Nagy harangot megh vonatny kiteol semmy fizettese nem volt, Azert minden esztendeo(n)kent ezert Iarion tritici cb 4 [Kv; Szám.3/XIX. 7]. 1801: Magát a zápor-tartot köteles lesz maga az árendátor saját költségén állandóan és czélszerűleg három lappantsokkal, s fennyü deszkákkal be deszkázni [Mv; DLev. 5] * *ő/sza-bad/tulajdon ~én (el/ki) tart vkit* saját költségén eltart vkit. 1582: mind az gyermekeket s mind az Anniat es legent el tartom Zabad keoltsegegen [Kv; TJK IV/1. 34]. 1583: Magdalena Ricta Ioannis Pentek ... vallia ... En tartottam ... feketé Jacabnet mind gyermekesteól tulaydon keoltsege(n) egy telen ky [Kv; i.h. 113]. 1603: Akor penig, Dobaj gergely otalma alat wala az Kis leanka ö kölcziegen Tartota [UszT 17/21 Timar Andras Beniczier Gergely hazaban lako gagi^a vall. — ^aGagyról (U) való] * *pénzbeli ~ készpénz-kiadás*. 1784: Az is nem kevés meg terheltetésére vagyon az Helységnek, hogy az midőn valamely olyas dolgok adgyák elé magokat, az hol Marhával, avagy gyalog szerben valo szolgálat kívántatik; amillyenek a Postálkodás ; ut csinálás ; Hid Éppítés a város Szénájának fel, és bé takarítása s a többi. mind azokat pénzen fogadott Emberek által vitetik véghez, holott az Helység béliek minden pénz béli költség nélkül effectualhatták [Torockó; TLev. 2/6. 3a] * *vki ~én él*. 1823–1830: velük együtt nem ettem, költségeken nem éltem egész Lipsiában létemben [FogE 199].

2. költeni való/költpénz; bani de cheltuială; Zehrgeld/pfennig. 1542: az ky kewlchegeth kegelmed ennekem adoth wala, azonywm azthes zolgathomba thwda [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. isp-jához és Fog. vára urához]. 1568: im mingarast ala kely esmet feyer warra Menne(m) es amy kolchege woldna oda kely welen wynne(m). Mert twgga keg: hog feyer warrot minden igen arros es az kolche ot embernek igen szwsgeses [Erked K; BeszLt 38 petrus Bozassy de Erked Gr. Thymar beszti-bíróhoz]. 1570: Borbara azzon Bachy gergene ezt valya vytt volt ő hozzaya Nagy Aran parthat az zolga azzon ember Es kerthe azon az azzonya zawawal hogy Megh venne mert Ninchen keolchege [Kv; TJK III/2. 62]. 1629: az Ura ninczen ithon es megh szorult, ninczen keoltsege [Mv; MvLt 290. 147a]. 1703: Minthogy én Özvegy állapotban igen alkalmatlan voltam a' pénz keresésre a' mi kevés költségem most is vagyon azt magam fogyatkoztatásával kerestem s tartottam [Marossztygyörgy MT; Ks 14. XLIIIb özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.].

Szk: ~gel megsegít. 1621: Rima Zombatba(n) érkezuen, es ot találua(n) egi nehani város^a Gialoghiat mellic Fwlekbeol¹ ki wtuen az Sanczra, rutul megh leouéol-deózték, es Sebben fekwuen, az Istenernt remenkedue(n), hogi keoltseggel megh segiteneók, Azert attunk ... Molnar Balasnak ... f l ... Chianadi Palnak ... f l d 63 [Kv; Szám.15b/XI. 292. — ^aKv. "Nógrád m.] * *~gel tart* költpénzzel ellát. 1637: Mondotta ezt ennekem Padocz Istuanne hogi vagio(n) ket eztendeje hogy cötet Patiolattal s keoltseggel tartia Szekely Istok: s eő ketelen vele hogi szeresse [Mv; MvLt 291. 112b]. 1699: ez en kedves Feleségem Kapi Anna keze alatt lévő kevés jóságomat, nem fogyatta sem pusztította de sőt inkább szaporgatta s adosságitat is meg fizette ...

Mind ezek felett szám kivetett állapotomb(an) engem költséggel is tartott, ollj bővön es szorgalmatosan, hogi en ott is, majd mint itthon semmi szükségét nem lattam [Mk Macskásy Boldizsár végr.] * *mindennapi ~ napi költpénz*. 1574: Ez vraitam eo K. Byro vram hywasza Be hiteztesse Meg eeket ez zolgalatra, Es aggion Informatiot Nekyk mykeppen Iarianak ely dolgokban, Azwtan Bochassa elj Eeket ... Az Ideiglen az Mindennapy keolcegnek tegiek zeret [Kv; TanJk V/3. 96a].

Sz. 1657: te néked ki jó tanácsot ad s ki pedig bizony rosszat, de a ki tanácsot ad, bizony költséget nem ad hozzá [TML I, 92 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

3. kb. készpénz; bani peşin/gheafă; Bargeld. 1573: Vegeztek azt eo k. varosswl, hogi ... senkyl Seh Magiarorzagbely sem Ez orzagbely Embereket varos keozbye Be Ne vegienek, kyleomben hanem hogi Eleosser ha Neotelen meg hazasodiek hazat Eorekseget zerezzen, ha penig annyera valo Erteke tehetsege keolchege Nem lenne kywel azt meg zerezhetne, tahat Summayg valo kezesekeket vessen olliakat kyken az Summat Meg vehessek [Kv; TanJk V/3. 71a]. 1589: Im latod hogy ennekemis vagio(n) valami kewes keoltsege az ertem pennigh hogi az kinek magwa szakad az Capitany mintenteol el veszy az mi marad [Szu; UszT]. 1593: ez Vizmordo Tamasne, hon nem letembe ... be zezekedet hazamba, nagj kesoore be bochata, tahat egi ladankba, kibe keues keoltsegwnk marhank volt, bele teorte az kolchnak tolat [Kv; TJK V/1. 327]. 1614: Keuantatot volna hogy keg azt az zep Sogorsagot Attia fiasagot szeme előt viseluen ... nem iozagara hanem Jozaga keouwl adot volna valami keues keoltseget neki feye szabaditasara [Törzs. a fej. Szentpáli Kornis Ferenchez]. 1643: Azon kjul az mi keues keolcsegünk, ezüst es arany müünk valameliel vadnak mindeneket nekj hagiok [Altörja Hsz; HSzJP]. 1726: Az mi kevés kölcségem vagion abbol az Feleségemnek hagjok ezer aranyokat ... mindenik Fiamnakis ezer ezer aranyot [JHB XXXV/21 br. Jósika Imre végr.]. 1732: én már I(sten)n(e)k hálá minden kölcségemből ki fottam (!) [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1740: Hadnagi atyánkfia ő kglme, Nms Várasunk sok igjes bajos dolgaib(an) szüntelen expedálni kintelenítettik, semmi kölcség pedig ő kglme keze alatt ne(m) lévén, véxáltatik [Dés; Jk 527a].

4. útiköltség; cheltuieli de călătorie; Reisespesen/kosten. 1567: ha az Biro es Tanach az waros dolga-ban iar gyülesben auagy egie(b)ywe az howa az Waros züksege mutattia az dolognak uolta zerent, es az utnak uo<lt>ta> zerent alkalmas kölchegeen iarianak [Vizakna; TT 1881. 191]. 1571: (A város) Etellel Itala Nem tartozyk Neky. Mert eo N. elegh keolcegel Bochatya postayt [Kv; TanJk V/3. 45a]. 1579: külthem eg paran-cholattot ő Naga Akaratgyabol az dobokay war megye-be ... attam az boldisarnak waros zolgajanak kölchöget (!) d 37 [Kv; Szám.1/XVIII. 11]. 1590: the pedigh Attya-fy leüen Arra igerted magadot Lúkachnak mind addigh futod az fejedelmeth, dolgath veghez vized, keoltsegetis Akkoro(n) fazakas Lukaczne Adot te neked Brassoba menni [UszT II/1. G. 204]. 1594: kwideotte ell Biro vram Nagi Palt vrunkhoz keltseghere attam f — d 50 [Kv; Szám. 6/IV. 95]. 1728: Hadnagi Atyánkfia eő kglme fá-cultaltatik e mostani Uttyára való kölcség iránt, hogi

vigjen magával annyi pénzt amennyivel elő kglmek be írlik [Dés; Jk 379b. — ^aA gub-hoz]. 1847: Sokszor látam, hogy Varga Katalin a templom előtt pénzt kért az emberektől; mondván, hogy utozásaira költség kell [VKp 287].

5. *utazási/úti* ~ cheltuieli de călătorie; Reiseauslagen/kosten. 1594: Erdeo hegi Gherghelinek ... hagi az vrunk penzeth keserte zekeli vasarheligh. Attam Biro vram akarattiból vti keoltsegebe f -/40 [Kv; Szám. 6/Vl. 13]. 1597: Biro vram Egez Tanachy akaratyabol Mentte(m) Miklos Deiakal Beztertzere, hagi Az ollah Jobagiott, az Akaztto farol Megh walttük, keoltette(m) vtyi keolcheygre f l d 25 [Kv; Szám. 7/VIII. 24 Altzner Georgy reg. Steffen Lústen kezével]. 1618: Deuara ket kömiuest kwlttem attam uti kötszeghre d. 25 [Kv; RDL I. 103]. 1847: Az utazási költségeket és a kezelők fáradsági bérét is a községek nagyon csekélyül fizetvén, alig hiszem, hogy mindezekre 6 évек alatt 800 váltó rénes forintoknál több költ volna el [VKp 170].

6. *perköltség*; cheltuieli de judecată; Gerichtskosten/gebühren. 1570: Megh Ertettek az Zaz vram varoswl, Az Espotal Jozaga feleol Indwltatot per dolgat ... Ew k. biro vram es az Tanach ... az perhez walo keolcheygek Tegye zeret [Kv; TanJk V/3. 13b]. 1572: Meg Ertettek eo k. Az espotal Jozaga felewl Mynemw valassal Ieot az feiedelemtwl Byro vram ... Zollianak eo k. Teorwen twdo Emberekel Es fogadianak p(ro)curatoris Es Mennel Joban twgiak vgi forgassak annak dolgat, Az keolceget Eo k. Rendely az falwbeliectwl^a hogy azoktwl zegiek fely [Kv; i.h. 66b. — ^aValószínűleg a város három jbfaluját, A. és F.ülét, vmint Asszonyfát (TA) illető perre és e falvak lakosságára von. utalás]. 1622: az teorujnhez, Sok keoltstigh kivantatik [Mihályfva NK; JHb XXII/22]. 1736: hitelesen elő adando költsegitis tartozik az l az Actornak meg fizetni [Torda; TJkT I. 115]. 1746: (Az) Jncta ... az Actrix Költseginek refusiojára iteltett [uo.; i.h. III. 99]. 1793/1794: recognoscak az t a MBagoi Possessorok közönségesen, hogy ezen osztalyos Processusra tejendő költseget az meg fordittasnak(ak) ígéréte alatt a Processusnak kezdetével concredálak Titt. Kölönte Josef Urta [M.bagó AF; DobLev. IV/14b. 75a]. 1821: az Alperes ... protestál ... további költsége és hurcoltatása ellen is [F.rákos U; Falujk 116 Bírő Mihály not. kezével]. — L. még RSZF 185, 265; VKp 111.

Szk: *perfolytatási* ~. 1843: (Varga Katalin) avval fejezte be beszédjét, hogy a perfolytatási költségekre adjanak neki pénzt, amint adtak is egynehányszor [VKp 94].

7. *hideg ételnemű* (ázálék, sajt, szalonna, túró); hrana rece (caș, slănină, brânză); kalte Lebensmittel (Wurstwaren, Käse, Speck, Quark). 1582: Nilas Miklos ... vallia, Amikor az Catalin terehbe(n) eset volt ... holottam (!) ez Mostany zolgalo Leanianak Luczanak zaiabol hog Nireo Kalman eo teolle eg Nehanzor kwldeot penzt es keolteget fenesre annak az Nalla meg terhesedet Catalinnak [Kv; TJk IV/1. 42]. 1585: Varalliai Antal Keleme(n) palffi peter jobbaga ... mongia hogy mikor az palffalwj teteo(n) felettete Mihál deak, akkor minden keolcheghekkal az loffeiek mellette woltak, Sert feosztak rea, kenieret feienkent az embereknek. Saitotis hosztak wala [Firtosvárálja U; UszT]. 1635: adot azalek nemw költsegetis Zalonna Volt lelek Zerent három font [Körispatak U; Pf]. 1746: (A jbf-ok) égi égi nyári nap

dolgoz(na)k magok kenyereken kölcségeken [Szentlász-ló MT; Berz. 1. 8/2]. 1748: Kölcség tanálatott e Szerént Szalonna nro 4. Orja nro 4 ... oldalos nro 2. Száraz diszno fő nro 3. Turó két désával [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1818: Gyenge Péter megcsalván a gazdaságot ... az esztenabíró eleiben ... csak hét johot adott fel; és hétre is adott kenyeret is. Azon hét juhra mindenféle költséget ki is kapott [Jenőfva Cs; RSZF 184-5]. — A jelle l. Vadr. 403, 506; MTsz.

8. *szk-ban az életközösség jelképeként; în construcții, ca simbol al comunității de viață; in Wortkonstruktionen als Symbol der Lebensgemeinschaft: egy ~ en laknak/vagynak egy háztartásban élnek; a duce viață comună cu cineva, a locui împreună cu cineva, a avea menaj comun; in gemeinsamem Haushalt leben, gemeinsamen Haushalt führen. 1595: kere teollem Eötlue(n) penzt az Derchen (?) mellett ualo feöldere ... még egy keoltsegen ualank akkor [UszT 10/119]. 1604: Tarnoczi sebestien akor az Aniaual Egy kölcziegen laknak wala, öket zolgalia wala [i.h. 20/319 Kazas mihaly Zent abran^a zabad zekel vall. — ^aSzentábrahámon (U) lakó] * egy ~ en meghoz vmit egy háztartásban élve/együtt megszerez vmit; a ciștiga ceva în timpul conviețuirii; etw. gemeinsamen Haushalt führend verschaffen/erwerben. 1606: Az molnotis tudo(m) egi keolchegen hozak megh [i.h. 20/156 Joannes Damokos de Lengelfalua pp vall.] * külön ~ en lakik külön háztartásban él; a avea menaj separat, a nu locui împreună cu cineva; in getrenntem gesondertem Haushalt leben. 1592 k.: egyk földem ... ennek az varos eöreök földem helyet atta azkoris en teteölled kwldeon woltam kwldeon keolchiegen es kwldeon hazba laktam. [i.h.]. E jel-t vö. a *kenyér* címszó 7. jel-vel.*

Ha. 1557/1585: keoltsegeben [Gyf; JHbK XXXVIII/29]. 1569: keoltsegtwl [Kv; TanJk V/3. 1b]. 1572: keoltsegewnkel [Szászszombor SzD; Ks]. 1573: keolcheyge(m) [Kv; TJk III/3. 260]. 1579: kölcheget. kölchöget [Kv; Szám. I/XVIII. 30]. 1580: költséget [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1584: kölcygem [Kömlöd K; Wlt]. 1597: keolcig [Kv; Szám. 7/XIV. 31]. 1629: keoltstiget [Kv; RDL I. 145]. 1724: kölczig [H; JHb XLII]. 1780: költségit [Torockó; TLev. 15/5]. 1825: költségin [Nagyak AF; DobLev. V/1088. 2b] | költségit [Kölpény MT; TSb 48].

költségadás kb. országgyűlési követi rapidij-adás; acordarea diurnei pentru deputați; Tagegeld/Diurnumgeben für den Landtagsabgeordneten. 1566: Mi t penig hog' az ket nemzet Nemes es az Szasz Vraink mikor Felseged parancholattiaa gyülsibe iünek az kössigtül segitségek es költsigek mindenkor uag'on; mert az gyülsiben közönsiges iokrol szokot uigezis lenny, my nekünk is ez elot uolt segitsigünk; de immar értiük ... hogy ezek utanna nem lyszen kölsig adasunk az kössigtül. Azirt köniörgünk Felsegednek ..., hogy parancholva a tisztartonak, hogy a' g'ülsibe es orszgnak közönsiges szüksigirül ualo könyörgisre iüttünknek ideyere adatnek kölsig mint ez elöt [SzO II, 187-8 a székeley főemberek és lófők foly. a fej-hez].

költségbeli kiadásbeli; de cheltuieli; Ausgaben-. 1671: megyesi atyánkfiak interim teljességgel immunisok aféle költségbeli alkalmatosságtól^a [TML V, 546 a nsz-i tanács, Teleki Mihályhoz. — ^aKatonaállítási kötelezett-

ségtől]. 1771: Mlgs Kálnoki Thérésia Aszszony ... obli-gálá és ajánlá magát, hogy az említett Forrai határ Divisioja continuatiojának annual, s Commissáriusok-nak intertentiojokra, s egyéb ehez kívántato szükségek-re, valamit a' Somlyai részen levő Possessor Urak expen-dálnak, és költségéi profusiot tésznek, magát illető részéről contentumot tenni kész lészen [Fejér m.; DobLev. II/428. 18a]. 1829: (Az) el temettetésekre tett ... költségbéli Summát ugy Complanalták, hogy az Inven-tariumba irt buzát Törökbuzát, és Alakort praetensioja-nak depuratiojaba altal engedvén ... és így a fennebb érdeklett Mennyiségű tartozás egészbe el enyészett [Nagyak AF; i.h. V/1150].

költségecske 1. kb. (kész)pénzezske; sumulijá; Bargeld-chen. 1675: Batjam vram; ha mi kölcségecskeje volna kglmednek valakinél mondana mg kglđ [Szotyor Hsz; BLt]. 1684: Nehai Desfalvi Miklosnak könyveit s kőn-tősit attá el s abból allott költségecskéje [Torockószty-görgy; Pk 7]. 1712: Bóer (!) Samuel Uram és Feleséghe Nztis Bárocz Christina Aszszony jelenté, hogi az mostani közelebb el múlt haboruságghos üdőkben) min-d(en) marhájakból nagjobbára ki pusztultak volna, ugj hogi ... akarnák el adni Nagylakon lévő portiojok-nak egy részét és abból kevés költségecskét abbéli szük-ségekre szerzeni [Hari AF; DobLev. I/75].

2. kics hideg ételneműcske (ázalék, sajt, szalonna, tú-ró); pufiná hraná rece (caș, slănină, brinză); ein wenig kalte Lebensmittel (Wurstwaren, Käse, Speck, Quark). 1775: Lattam aztis hogy innen Peselnekről honalja alatt egy kevés lisztet költségecskét vitt [Hsz]P Conjux Ladislai Opra Clara (40) vall. 1869: Következik a har-madik pásztor, ki így hallatja magát: „En is hoztam egy báránybőröcskét, Örömeoseb adnék juhot avagy kecs-két, De mivelhogy tartok feles cselédecskét, Eladtam a juhot s vettem egy kis költségecskét” [Orbán, SzfLeir. II, 154 Betl. mondóka. — “Jegyzetben: Költségecske = tú-ró s egyéb ennivaló]. — Vö. a *költség* 7. jel-sel.

költséges 1. costisitor; kostspielig. 1681: sem mint ket helyen levő nagi költséges munkas épület allyon gondvi-seletlenül, jobb volna csak az egynek viselnek jól gond-giat [Hátszeg; VhU 149]. 1717: (Szeben) micsoda drága és költséges hely légyen, ki ki magán experiálhattya [Ks 83 a gub. Nsz-ből]. 1760: Nehai Bartok Mihalyne Cso-mos Margit Arvai és nehai Bartok Gabor Arvai ... Sok költséges perlekedések után menenek ilyen Atyafi-sagos meg egyezsre Tit. Bod Andras Uramal es Felese-givel Bartok Susanna Aszsonya^a [Albis Hsz; DobLev. II/307. — “Köv. az egyezség részl.]. 1811: Az Udvaris a Nagyobb terhesebb, és költségesebb Malomhoz még ké-vántato munkát meg tenni tartozzék [Görgényoroszfalu MT; Born. G. IX. 5]. 1841: Minthogy belső telkeimen semmi épületek nintsenek meg egyeztem benne hogy azokra illő sellér házakat, de nem felette költségeseket készithessenek [M.igen AF; BLev.].

2. drága; scump; teuer. 1735: Feleki Padurán Gábor és Demeter János Pakulárjaiis szánt szándékkal bé mentek juhokkal az tilalmas helyen nem csak az füvet haraptatták hanem az említett kölcséges szénákat étet-ték [Kv; TJk XVI/6. 118].

3. ~ kamara éléskamra; cămară; Speisekammer. 1825: A bolt vagyis Költséges Kamra ... jobb kezre

esik melybe a bémenetel egy régi párkányos vastag vas Záru ajtonn vagion [Papolc Hsz; SzentkZs Consr. 152].

költségesen costisitor; kostspielig. 1796: az Exponens ur ... Vásárhelyen sok időkig Doctori cura alatt élt költségesen, a' mellyek mián gazdaságában nagy tson-kulást kellett szenvedni [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4]. 1822: Meistere ötöt három terhes esztendőig az éhség idején költségesen tartotta, a' Mesterségre tanitot-ta [Kv; ACLev.].

költség-felszedés költség-behajítás; incasarea cheltuie-lilor; Kostenerhebung. 1802: A' Portio és költség felsze-dése alatt kenyérre, s ázalekra el költ Mfor 13 [Torockó; TLev. 5].

költségi kiadási; de cheltuieli; Ausgabe(n)-. 1843: A falukkal csak az az egyezése van Varga Katalinnak, hogy miután lefolytatja s megnyeri a perőket, adjanak neki, amit akarnak. Addig nem kíván egyebet, csak annyit, hogy élelmi és költségi szükségéit fedezhesse [VKp 113].

költségküldés útiköltség-küldés; trimiteria cheltuieli-lor de călătorie; Reisekostensendung. 1693: Mint hogy a' Refr Eccl(ana)k Praedikator dolga irant nagy a' fo-gyatkozása ... maturaltassek Csengeri Ephraim Ur(am) után valo költség küldés, és haza hivatása ó k(ne)k, az Eccl(ana)k így tecczik, hogi a' Franekerei Tiszt. Professorok^a ... requiraltassa(na)k az Eccla né-vével, hogy ő klmek Csengeri Uram(na)k adgyanak két száz Tallerokat [Kv; SRE 13. — “Köv. a nevek fels.].

költséglista kiadási lista; lista cheltuielilor, listă de cheltuieli; Ausgabensliste. 1840: a Költség lista Szerent tsák egy mázsának irodot fel [Görgény MT; Born. G. XXIVc Gaál István számt. kezével].

költség-regestrum számadáskönyv; registru de chel-tuieli; Rechenschaftsbuch. 1600: Zabo András Colos-vari safar polgar Az Commissarius vrakrol valo keoltseg Regestuma, Szecczy Istwan vram fw Birosgaban Sten-czel Andras vram kiralybirosagaban [Kv; Szám.9/III. 1. Szabó András sp kezével].

költségrevaló kiadásokra való összeg; sumă care aco-peră cheltuielile; Ausgabenspesen. 1843: Az egyezések a három faluknak Varga Katalinnal a volt, hogy miután kifolytatja a magára vállalt pereket és azt megnyeri, minden füsttől kapjon egy ezüst rénes forintot, addig pe-dig adják meg nékie a szükséges költségrevalót | a faluk adjanak élelemre- s költségrevalót [VKp 104-5].

költségtelen pénztelen; fără bani, lefter; geldlos. 1599: Hogi az trombitások keoltsegtelenek voltak nem volt mit ennyek, Attunk a ketteonek fl — d 50 [Kv; Szám. 8/XVI. 39]. 1687: Becski Andras uram . . . a mostani fenforgo Táborozo és villongo üdödhöz keppest egy jo Táborra valo erős paripára levén Szüksége, Szerette megh . . . Josika Imre Uram(na)k egy Deres paripáját, melynek kész pénzen valo meg vételére mostani költségtelen állapottýához keppest midön elégtelennek ismerté volna magát . . . az . . . paripáért Josika Imre Uram-

(na)k ada ötven forintigh Zalogb(an) egi darab Kaszáló Rétet [Pókafva AF; JHb 37]. 1725: az obsidio alkalmazásával . . . ben lakván Szebenben Boer Sofia Aszonj igen költségtelen volt [Vizakna; Szentk. Joh. Bogati de M. Bogát^a (53) ns vall. — ^aTA]. 1730: kellett az alázatosson a Nagod könjörülő Gratiajához foljamodnom, kerven alázatosson . . . azon Summát énnékem megh adni . . . mivel ezen njomoru bajoskodásomban . . . tellyességgel költségtelen vagjok [Marossztygyörgy MT; ApLt 4 Jako Kata Apor Péterhez].

költségtelenség pénztelenség; lipsă de bani; Geldlosigkeit. 1661: Sándor öcsém egészességén örülök, költségtelenségét értem, nem tudom, a jó öcsém mire költ [TML II, 195 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. 1701: Előtte viselvén a' T. Consistorium ezt a' mostani költségtelenséget, mely szer felett nyomja szegény Ecclesiánkat, tettzet ő kglk(ne)k rövidíteni az eddig sokféle oszlan szokot költséget [Kv; SRE 74]. 1779: Alkalmatosságot szolgáltatván a . . . maga áll(ta) contrahált Passivum Debitumok(na)k viselhetetlen terhe, s kiváltképpen valo kölcségtelensége mely szerint nem hogy ezen szerzett Patzolai Curiát . . . reparálhatná, sőt még a maga Avitcalis . . . NLaki Udvarát is nem reparálhatná [Nagylak AF; DobLev III/522. 1b].

költségtétel kiadás; cheltuială; Kostenpunkt, Ausgabe. 1778/1779: Ha . . . valamely Jozságotat . . . valaki Törvényesen keresné az arra kívántato költség tétel meg engedtetik [Kv; Ks 65. 44. 18].

költségű szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *feles* ~ nagyon költséges; foarte costisitor; sehr kostspielig. 1740/1785: Détései István Uram Processust moveálván . . . Trauzner Sigmond Uram eő Kegyelme ellen, és midőn már feles költségű perlekedéseivel szinte assequalta volna Détései István Uram Trauzner Sigmond Uram ellen valo finale Deliberatumat . . . condescendala az békességre sokszor iterált Détései István Vram eő Kegyelme [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 346] * *nagy* ~ 'ua.; idem' 1796: Ezek szerint tett nagy költségű jovittásaimot . . . hasznosoknak ismértem [KvLt Prot. oec-pol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

köllykezés átv eláradás; räspindire; Verbreitung, Ergießen. 1710 k.: Ezt a bün kölykezését is minden bűnben feltalálja az ember, csak tegye rá az elméjét ügyiben [BÖn. 474].

köllykezik 1. fiadzik; a face pui; jungen, (Junge) werden. 1724: ha . . . kölykeznek az kopok viseljenek gondot reajok [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. 1803: ez előtt 30–35 vagy negyven Esztendővel à Farkas két rendben is oda kölykezett [Százazajta Hsz; HSzjP Miklos István (84) prov. vall.].

2. átv szaporodik; a se inmulji; sich vermehren, zunehmen. Sz. 1710 k.: Olyan tulajdonsága is nagyon a bűnnek, egyedül sohasem jár, mihelyt születik, mindjárt kölykezik, maga hasonlítja magát, melyet szépen leír Jakab apostol I. 14.15 mind fogantatása, születetése, nevedése és munkáiról [BÖn. 471].

kölyök 1. kutyakölyök; cățel, pui de câine; junger Hund. 1680: Talaltattak az Istallo vegehez ragasztot egy hitvan olban Egy örögh nöstény kopo het kölykeivel : egy Tisza nevű örögh nosteny agar őtt kölykeivel, egy fejer nösteny agar egy eger szörű kölykeivel [A.porum-bák F; ÁLt Inv. 25]. 1696: öregh par agar 3. kölyök harmad fél pár [Buza SzD; LLt]. 1713: En Uram az kopot kölyköstől el kültem igiretem szerint [Zalán Hsz; ApLt 2 Sera István Apor Péterhez].

Sz. 1811: A' Kutyának sem jó a' leg első köjke. Ez égy fontos paraszt példa-beszédetske; Fontosnak mondam, mert Urak-is követik, 'S Kapóiknak első köjkeit el-vetik [ÁrÉ 48].

2. farkasfióka/kölyök; pui de lup; Wölfling, junger Wolf. 1824: az érdeklött fekete Farkast . . . anyival nagyobb különösségnek lehet venni, hogy még tudunkra eddig elé hazánk ilyet nem termett egyfelől; de más felől midőn, a több vele együtt született Kölykek természeti színeiben jelentek meg, — ezt egynek lehet tartani a munkáiban oly szabad törvények alatt lévő természet szebb Játékai közül [TLT Köz.ig. 114].

3. medvebocs; ursulej, pui de urs; junger Bär, Jungbär. Sz. 1770: Bethlen László öcsém meg búsult ember, mint szintén a Kölykitől meg fosztatott medve [Mv; Told. 5a].

4. fiúgyermek; copil; Kind. 1896: Látom, kipingált Kimmach a Vas. Ujságba. Jobb lenne, ha te is a képedet nem rajzba örökítenéd meg, hanem egy jóravaló kölyökbe, aki hasonlítson read [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhoz].

5. *biz*, *tréf* fickó, tacsó; ştrengar; Fratz. 1723: az (!) atkozot kölyket el ne szöktessék [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez]. 1894: Kiss József minden ok nélkül méltatlankodott velem: lapját visszavonta Most ez a gaz kölyök, ez a Bede odadobja neki a rajzomat, alacsony kazsulirozából, s Kis azzal figurál ki, hogy közli [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhoz].

6. *becsm* eb/kutyafajzat, fattyú; bastard; Bengel, Lausbub, Balg. 1617: Elegge hallottam, hoki zitta Antalfi Mattiast Antalfi Tamasne, niasba ualonak, hamisnak. Hogi az Isten soha ne menczie niastol, mind ebetol, kolkestol, maczkastol [Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser nb és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalviensis vall.]. 1632: Keörtvelfai Istua(n) monda mindgiart az menieczkenek te cigany, te koszos, lopo ugi mond egi zarom sem maradhatot megh mind fel rontottad ugimond, s monda az menieczke, hazucz cipas szemü ven beste kuruafla ageb ugi mond . . . mert a te keölkeid vagi hogi fattiaid törtek fel ugi mond nem en [Mv; MvLt 290. 85].

Szk: *eb kölyke*. 1689: Dobai Mihaly Ur(am) feleségétől Varga Borbaratol divortiumot kíván. 1. mert minden javait el tekozlatta, a katonákkal fel itta 3. Gyermekeit kutyatol fajtott eb kölykeinek szidalmazta [SzJk 23] * *kurva kölyke*. 1568: Anna Rta Gregory Bornemiza . . . fassa e(st) Az Kodory Gasparnetől o semit ne(m) hallot hogy zydogatta volna az zóchnet, hanem az Kodory Gasparne gyermeke szidogatta az zöch fabiane gyermeket, ilyen szoual kurua kölkenek zydogatta [Kv; Tjk III/1. 223] * *ördög kölyke*. 1650: Damasdi Istvan priuata sua autoritate az halgatojba(n) bön nélkül az Istcn hazabol ki tagatta (igy!) ördögh kölykeynek compellalua(n) [SzJk 182].

kölyök-agár agárkölyök; *pui de ogar*; junger Windhund. 1657: egy musnai paraszt, de elmés jó szász embernek ... ily jeles discursusát hallottam. Ha szintén vétkeztenek volna is valamit azon dologban az ifjú urak, de nem kell őket megbüntetni; mert az mely kölyök-agarat az első vadfogáson igen megvernek, fottig félelmes szokott lenni. Első és nem tudva való vétségek lévén, jobb elszenvadni nékiek is [KemÖn. 15–6]. 1710 k: A három követ elment azalatt Beldihez^a ... Elment azután Nemes János avval a köldözéssel, tractával, mint a róka a kölyök agarat a farkával, úgy hordozták s vesztet ültették Beldit, kinek minden momentuma in celeritate állott volna [BÖn. 707–8. — ^aBéldi Pál Háromszék főkirálybírája volt, 1676-ban Bethlen Miklóssal együtt bebörtönözték].

kölyuk 1. kőbarlang; scorbura în stîncă; Steinhöhle. 1719: a' kik találnak, ön, Ezüst, Arany, vagy réz materiájú kőveket, ne mérészelyék, vagy verőkben, vagy kő lyukokban, imit, -amot titkon olvasztani ... mert ha ki tudodik minden kegyelem nélkül meg öletik [Torockó: TLev. 8/3]. 1720: az Somborj Sándor Uramék paraszt, és nemes régi major ház telekjek szomszédsgokban s kötözte levő köjukat meg ujítottatta s nagjobban vágatta [M.zsombor K; SLt].

Hn. 1622: fel iarora rug az Keő lik oldalan de igen roz (sz) [Felőr SzD; EHA]. 1711: A Kő Lyuk felett az Arko(n) túl (e) [Kide K; BHn 87]. 1715: a Kölyikon innen a Csere Szélben (sz) [Damos K; KHn 43]. 1719: Somboron valo Attyokrul maradt Kő juk nevű pincejek [M.zsombor K; EHA]. 1720: az ... Köjukon egy darab föld [M.zsombor K; SLt]. 1740: A Kő Likban (k) [Gyervővárhely K; EHA].

2. barlanglakás; locuință amenajată într-o scorbura/peșteră; Höhlenwohnung. 1720: Tudom hogy ember lakot azon Köjukba de ki reszire valo volt arra nem emlekezem | mikor Vajda Stephan beszallot volt azon köjukban ... akkor mondotta Sombori Sandor Ur(am) egy Vono Istvan ... jobbagyanak hogy mennyen ki azon köjukbol, mert ki hanyattya [M.zsombor K; SLt]. 1740: Buha Avram ... edj köjukb(an) lakik, mert a' Sessioját még a' szüle Apja adta zálogb(a) [Runk TA; Ks 89 Inv. 54–5].

3. vaskőbánya; mină de fier; Eisenerzgrube/mine. 1679/1681: Barczai Uraimek, eleitol fogvan, miczoda szabadságh szerint, es Myert Usualyak a' Gyalari Keő Lyukat eo kglme tanullya ki, kinek végere menven observaltassa vélek a Conditiot, ha azzal vagyon engedelmek eo kglmek(ne)k azo(n) keő Lyukb(an) [Vh; VhU 672]. 1681: Keresztési Samuel Vram számára mint engettett meg a' Gyalari Keő lyukb(an) valo Kő vagatas [Vh; VhU 4].

4. kömөndence; bazin de piatră; Steinbecken. 1662: (A vizgyűjtőből) háromfelé deriváltatnék az víz ugyan réz csövökön ... olly mesterséggel csinált jó tágos kölyukban öntődik vala ki, mintha szinte egy magos köszikla alatt való bő forrást nézne s látna valaki^a [SKR 263–4. — ^aLichtenstein herceg morvaországi kastélykertjében].

kölyukasztás malomkö-lyukasztás; gaurirea pietrei de moară; Mühlsteinbohrung. 1625: Az Malomra valo költseg ... Az öreg Csakant el törték az kő lyukasztas-

ban esmeg egy toroczka vasat kellet adno(m) az Mesternek hogi meg Chinaltassa [Kv; Szám.16/XXXII. 8].

kölyukasztó malomkö-lyukasztó; unealtă folosită la gaurirea pietrei de moară; Mühlsteinbohrer-. Szk. ~ (vas)csákány. 1621: Az Alpret Malomrol valo Inventarium ... Ket elw keo vago Cziakany Nro: 4. Keő liukazto Cziakanj Nro: 1 [Kv; Szám.15b/VI-hoz]. 1681: Vago(n) eze(n) malomban ... Keő Lyukaszo Csákány Nro 2 [Hátszeg; VhU 604] | Vagyon ezen Malomban Kő emeléshez valo vas rúd Nro 2 Kő lyukaszo Csákány Nro 2 [Vh; VhU 574–5]. 1805: Egy kő likasztó nagy vas tsákány [Fiátfva U; MNy XXXVIII, 209]. 1813: Nagjab kő jukasztó Csákány [Veresegyháza AF; Told. 18]. — L. még UF I, 850, II, 614.

kölyű 1. külű (gabona/olajmag-törő/zúzó szerkezet); piua (de pisat); Stampfe. 1632: Vagion negy kwlwis, kibeen keőlest es Len magoth teőrnek, az vamiath olaiul es kasaiul az varba(n) administraliak [Fog.; UC 14/38. 110] | Az Uduarhoz eleőt egy boronabol rott malom ház két kerekre, az feli Sindeliezeth Egj kasa teőreő malom két kwlwre [i.h. Kománai urb. 133]. 1637: Vagion uas kalan kwlwheoz ualo n 1 [Ebesfva; UtI]. 1640: va-

[A.szombatfva F; UC 14/48. 118]. 1680: Kása Törő. Innen altal menvén egy pallon, vagyon ezen allot tölgy fa boronakból fel rova uj sendellyes hejazat alatt negy külűre, es negy nyilakra készitetet Kása Törő ... vadnak az molnar kezében az kása Törő külűib(e) jaro negy nyilak vegiben valo apro vas karikák no. 4 [A.porumbák F; Ált Inv. 35]. XVIII. sz. e. f.: Malom a Castely alatt Mellette Uj Kása Törő három(m) Külűvel [Gernyeszeg MT; TGsz 42]. 1721: 1 Sajto minden készületivel, 1 külűvel valluval egydot ... hat agas tartya az arnyeket a kadgya meg hasadt [Körispatak Hsz; Told. 19]. 1724: menven az Szeinek alá ... Vagyon ... ot három kölyű [Koronka MT; i.h. 27]. 1735: Egj alma törő Vallju Nro 1 ... Egj külű két Utőivel egjutt Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1785: Vagyon a Küküllő Vizén egy Jo Malom, melyben tanáltatnak Három Lisztelő kővek, két válura intezett dörőtzkölő. Három külű kása törő, és Olaj ütő, két bottal jaro Csértörő minden szükséges szerszámmal egyetemben [Szu; Ks 73/55]. — L. még UF I, 665, II, 746.

Az olajütés előkészítő művelete a legfontosabb olajmagvak (kender-, napraforgó-, repce-, tökmag) törése, zúzása és csak azután kőv. maga az olajütés. Minthogy itt az 1632. évi kijegyzésben nemcsak törő/zúzó-szerkezetre való utalás van, hanem a kásaadás mellett a várhoz olajul beszállított vőméről is szó esik, valószínű, hogy ez a kölyű-adalék nemcsak törő/zúzó-szerkezetre, hanem vele egyesített olajütő satura/sajtóra is vonatkozik. — A magtörő és olajütő szerkezetekre, ill. magára az olajütés menetére, eszközeire, kellékeire l. a OT-tí. 1, 47. kk. NrLex. III, 448–9, IV, 85–6 és az ott idéi.

Szk: *derce* ~. 1640: Egy dörce külűicis vagion^a meliből meg edigh semmit nem adot az Varhoz pretendalvan hogy az Urunk Eő Nga eximalta Boer oroksegen vagion [Dridiff F; UF I, 783. — ^aDridiff Mathiasnak] * *kásatörő* ~. 1594: Olai verni ualo Saitheo vagion No. 1 ... Kasa teőreő kwlw vagion No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 17–8]. 1640: vagio(n) egy Csapo Malom kettő kő padra csinalua, es Egy kasa teőreő külűis negy Nyrla [Sárkány F; UC 14/48. 22]. 1647: vagion negi kasa törő külű (!) [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1679: Kása törő

kölyű nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. 1681: Kása törő Kölyű, darálóstól, mind egy Tőkeben Nro 1 [Vh; VhU 512]. 1692: ezen szín alatt kása törő kölyű nro 2 [Görgénysztime MT; JHb Inv.]. 1697: Ez Udvaron job kéz felől vad(na)k az Istállók végiben Kása törő Külők és so őrlő [Borberek AF; Mk Urb. 6]. 1735: ezen szín előtt, Kása törő Külű, két törőjével edgjütt [Szentjakab TA; JHb XI/9]. 1740: Kása Törő köjű Nro 1 [Dés; Hr 2/10]. 1747: Vagion kása törő kölyű kettő [Aranykút K; Ks 73/55] * *lenmagtörő* ~. 1640: Vagyon a' varasban egy Malom haz három kerekre csinlua ... ezen Malomban uagyon Negy kása csinalo es Len magh teőrő külőis, melynek vamyát kasaiul es Olayul szoktak a' varban be szolgaltatni [Fog.; UC 14/48. 12]. 1726: Lenmag vagy kása törő külű [Szárhegy Cs; LLt]. 1774: Kása, es Len mag törő három Külű és Olaj Sajtóis vagyon [Kászonjakabfva; EMlt]. 1781: Bor és Olaj üttető Sajto négy Lyuku len mag törő külűvel [Mocs K; CU]. 1785: Egy Len mag törő külű öt törővel [Borosbenedek AF; SLev.]. 1809: A Gabonás, Arnyekjaival, és len mag törő külűvel ment Betsű árron 18 Flo Hung. [Vécke U; Told. 40a] * *magtörő* ~. 1692: Szeker Szin . . . vagyon ebben magh törő külű [Mezőbodon TA; BK] * *olajtörő* ~. 1745: az ványoló és külű ház . . . olaj törő külű [Alfalu Cs; LLt Fasc. 149]. 1845: Öt olaj törő külűk [Doboka; Mk].

2. *almatörő* ~ *almatörő* famozsár; piua de lemn pentru pisat mere; hölzerner Apfelstampf/quetschmörser. 1740: alma Törő köjűk Nro 3 [Dés; Hr 2/10].

3. *sótörő* ~ *sótörő* famozsár; piua de lemn pentru pisat sare; hölzerner Salzstampfmörser. 1785: Egy so törő külű fábol [Berz. 9. 73].

4. kalló/ványoló-malom része; parte de piua/dirstă/ moară de călcat postavuri; Teil der Walkmühle. 1727: Vagyon egy ványoló malom gerendelye válúja, kölyűje tölgyfadeszkából valók s jók [Hidegszamos K; ETF 108. 12-3].

5. papírmalom zúzó-szerkezete; mecanismul de zdrobire a morii de hirtie; Quetschvorrichtung der Papiermühle. 1692: Papiros Csinalo malom . . . az ket gerendelynek vegiben, ket, ket öreg vas karikkal össze foglalva, vadnak 32 Zuppoji, meg annyi nyilakkal zupoinak vegein vas karikak, job része Zupoinak, nyilainak veszni terek, ket külyűjekis meg avultanak [Görgénysztime MT; JHb Inv.].

6. kőportörő szerkezet; mecanism de făcut praf de piatră; Steinbrechvorrichtung, Brechvorrichtung für Reibsand. 1680: az havasrol le folyo patakocsán vagon egy kötörő malom Vagyon benne két nyilu külő. Az nyilak vegei vasassok vas karikassok. Kő tarto valu, egy toldazat hitvan szita, egy rosta [A.porumbák F; Ált Urb. 674].

7. *békasó-törő* ~ üveghuta kvarckő-törő/zúzó-szerkezete; mecanism pentru zdrobirea pietrei de cuarț în fabrica de sticlă; Vorrichtung zum Brechen von Quarzsandstein in der Glashütte. 1692: csináljon békasó törő kölyűt^a és egy kerekű lisztelő malmot^b [Köröspatak Hsz; Barabás, SzO 386 jegyzet. — ^aAz üvegcsűrőhöz. Jövevény-jobbágy szolgáltatásbeli részeként].

8. *hamutörő* ~ piua pentru pisat cenușă; Aschenstampf. 1648: Azon innen más apro vvegh tányerége-

teő kemencze^a . . . Ez mellett vvegh tarto kis kamora . . . Ennek elleneben egy pirito kemencze . . . Vagion az mellett egy hamu szitáló vállu; annak elleneben egy hamu tarto válu. Az mellett vagyon hamu teőreő kölyw tábláyára [Komána F; UF I, 937-8. — ^aAz üvegcsűrben].

9. puszkapor-törő mozsár; piua pentru făcut praf de pușcă; Pulverstampfe/mörser. 1662: mindenféle álgyú- és puszkapornak a várban elég nagy bősége volna. De az tisztviselők nem tudhatván az dolognak kimenetelét, hogy az utolsó szükségben ne kezdenének kétfelé kapni, kölyöket csináltattak vala és port töretni kezdettek [SKr 602].

10. *trébely törő* ~. 1756: Trébely törő külű [Branyicska H; JHb XXXV/35]. — Valószínűleg a 'törkölytörő mozsár' v. vmilyen más 'törkölytörésre szolgáló eszköz' jel-sel számolhatunk.

11. ^a? 1582: en is meg mondam hogi fel laba az korpsoaba fel laba az folden . . . en az aszonynak engedelmebol es kiwansagara vgy foktam hozza es menel Jobban Tuttam vgy gygekeztem meg gyodidttany olyan rütsagot (!) yeott ki bellöe mint egy ewes wer az klylybol [Kv; Tjk IV/1. 59 d-e Fassio Io(ann)is Linzinger al(ia)s Borybely].

? ◇ Hn. 1758: Ördög Külű tetejin (sz) [M.kiskapus K; EHA]. 1791: Ördög külön [uo.: KHn 171]. 1799: Lembénynek Külű szeg nevezetű résziben (fundus) [Lemhény Hsz; EHA]. 1838/1839: A' Cserkülübe (krumpliföld) [M.péterlaka MT; EHA].

kölyűház külűház; clădirea în care este instalată piua; Walk/Stampfhaus. 1745: Inen^a ki ménvén az ványoló, és külű házatt tanáltuk [Alfalu Cs; LLt Fasc. 149. — ^aA malomházból].

kölyűjű szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: két ~ *kásatörő* kétkölyűs kásatörő-malom; moară pentru făcut pâsat cu două pive; Grützmühle mit zwei Stampfen. 1743: Két kölyűjű kásatörő nro 1 [Boroskrakó AF; BfN dobozott anyag VI].

kölyűkerék kásatörő-malom kerek; roata morii pentru făcut pâsat; Rad der Grützmühle. 1702: Bácsfalusi Gyérko Mihaly Gocsmány Uramnak költese . . . az Molnar Dolgaert Hét uj követ vontam fel. Egy külű kerekét csináltam [Bácsfalu Br; BrÁlt Satele Țării Birsei V. 25 (Baciu). — Binder Pál kijegyzése].

kölyűs szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *ványoló* ^a? 1713: Orbon^a vagion egy két kőre való malom es egy külűs vanyolo [SzD; JHb XLI/2. — ^aSzD]. 1718: Orbon^a vagion egy két kővű malom es egy kölyűs vanjolo [Baca SzD; LLt 2/3. — ^aSzD].

A szk valószínűleg olyan posztókalló/ványoló malomra vonatkozhatik, amelyhez kása- v. magtörő kölyű is csatlakozott.

kölyű-talp puszkapor-malom zúzó-szerkezetének talpa; postamentul mecanismului de zdrobire al morii de făcut praf de pușcă; Bank/Unterlage der Stampfvorrichtung in der Pulvermühle. 1665: Por malom külő talpaban valo darab rez no. 15 [UF II, 314]. 1667: Por malom külű talpában valo reze nro 11 [Fog.; i.h. 340].

kőmál déli/verőfényes, köves oldal; versant pietros sudic/insorit; südlicher/sonniger steiniger Berghang. **Hn.** 1583: Margit Mihály Kowachne Aztis monda hogy Balas kowachnet Az Keó Malra az zeoleo heg're keritettek volna [Kv; TJK IV/1. 147]. 1588: az keómal Alat valo Retet az Monostoriak be zantottak [Kv; TanJk I/1. 83]. 1601: 14 Nouemb(ris) Warga Gaspar temetet ket Embert el az keo malon, kit az harcckor oth le waghtak volt [Kv; Szám.9/XV. 18 Jer. Nekel sp kezével]. 1611: Megszállók Kolozsvárt az második király képe: Forgách Zsigmond, Sennyei György, Rákóczi Lajos több sok pápas urakkal ... lőttek penig az városba Kőmál tetejéről, másfelől Házsongárdról [Kv; KvE 143 SB]. 1615: Vagion Kőmál alatt Egi giwmeolczieós kert az Timarok Toua mellet [Kv; RDL I. 96c]. 1621: Tanacibeli Vrajmnak az Keo mal alatt az melj giepet dinnjes feoldnek meg zantottak attam zantastol boronolasatol ... f 2 [Kv; Szám.15b/IX 194]. 1704: Másnap, 23 Aprilis eljövénék felesen kurucok, és Kőmál tetejéről sokat morgottak, lövöldöztek le [Kv; KvE 289 SzF]. 1786: a Kő Mál Főben (sz) [Szilágycseh; EHA]. 1815: Kolosvári Hostáti Lakos György Márton (39) ... hátulso Komaliba s bornyu málba pásztor lévén [Kv; Pk 3]. — Vö. a *mál* címszóval.

kőmálbeli a Kőmálon lévő; a care se află pe un versant pietros; auf dem südlichen, steinigen Berghang befindlich. 1573: Regeni peter ezt vallya ... eo az testamentonkor (!) Jelen ne(m) volt mykor Eottwes Leorincz, az három Attia fiwnak az zaaz forintot hatta volt es az keomalbely zeoleot hogy az teobbywel Beket haggianak az azzonnak, De az Alküaskor ott volt keoztők [Kv; TJK III/3. 245].

kőmáli a Kőmálon lévő; care se află pe un versant pietros; auf dem südlichen, steinigen Berghang befindlich. 1573: Ilona Eottwes georgyne ezt vallya hogy ... hal-lotta aztis hogi az vra panazolokodik volt leorinchnek az oztoszakor Tudod azt Batia hogi sem Enneke(m) sem Annazzonnak ne(m) attal Rezt sem az keomaly sem az Zydoy^a zeoleobél [Kv; TJK III/3. 287. — ^aOlv.: Zsidói]. 1765: a' kő mali ket pászma szőlejet én nekem adná [Szilágycseh; BK 6/30].

kőmalom kő-malomház; clădire de piatră în care este moara; Mühlenhaus aus Stein. 1656: Ezen keő malomnak vagjon, 3 rendbeli ajtaja, vas sarkokon pantokon forgok [Fog.; UF II, 156]. 1676: Az fellieb megh irt szinből ki fordulván szolgal ki az kő malom patakara gialogh szer egh fazáros ajto [uo.; i.h. 743]. 1742: Vagyon .. Sendelyes kő Malom [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. 1804: A' Város kő Malma [Mv; MvHn].

kőmellék 1. kő-ajtó/kapufél; stîlpul de piatră al uşii/portii; steinerner Tür/Torrahmen. 1656: Ezen kapun vagyon 3 szém (!) lanchbol allo, 2 retez az kapu 2 keő melljekeben 2 retez feő lakattiaival kolczaval egyűth [Fog.; UF II, 100]. 1676: hitvan tolyo záros örögh retezes festve bellett ajto mellynek kü mellyekében retez fejeis vagyan [uo.; i.h. 729].

2. kő-ablakkeret; toc de fereastră făcut din piatră; steinerner Fensterrahmen. 1676: Ezen haznak kett ablaka ... üveges tablai négy nyilasak vas sarkasak panta-

sak vas karikasak és forditosak, tolyai vas kapcsakal vadnak az kü mellyekhez foglalva [uo.; i.h.].

kőmellékes 1. kő-ajtókeretes; cu toc de uşă făcut din piatră; mit steinernem Türrahmen. **Szk:** *faragott ~*. 1694: Njilik innét az ebédő Palotára faragott kő melljékes küszöbös és szemöldökös pusztá Ajtó, njiló Ajtaja nélkül [Borberek AF; BfR].

2. kő-ablakkeretes; cu toc de fereastră făcut din piatră; mit steinernem Fensterrahmen. 1694: Nyilik ... a' Palota avagi ebédő ház Pitvarára ... festékes bellett Ajtó ... Ezen belől, az említett Pitvar(an) vannak mindkét felől, avagi jobb és bal kéz felől, egy egy deszka Rekeszek ... Ablaki penig azon Rekeszek(ne)k egy egy; mindenik kő melljekesek; de fa keresztesek [uo.: BfR].

Szk: *faragott ~*. 1656: Ezen haznak 2 eoregh ablaka faragott keő melljekes 2 fele szolgáló mindenik [Fog.; UF II, 120] | vagion ... kett üres faragott keő melljekes rama es tok nélkül való ablak [i.h. 139].

kőmellékű kő-ajtókeretes; cu toc de uşă făcut din piatră; mit steinernem Türrahmen. 1715: egy kő mellyikű küszöbű Szemeöldökű ajto nélkül való el romlot Szükség hely [Szentlászló TA; JHbK III/5].

kőmező köves rét; poiană pietroasă; steinige Wiese. **Hn.** 1548/1755: Pratum Kőmező [Incsel K; EHA].

kőmény 1. Carum carvi; chimion; Wiesenkümmel. 1825: Mikor a' kőmény virágokiz aztis szedjenek 's a' Felesége gyurja bé viznek: kőmény magvatis felesen szedjenek [Kv; IB. Korda Anna lev.].

2. kőménymag; (sáminjă de) chimen; Kümmel(körner). 1595: hozottam ... Köment az Nemetek kochnyaiaara p(er) d 35 | Köment az mint ök szeretnek vala sohült nem vala hanem Kapor magot attam ertte d 3 [Kv; Szám.6/XVIIa. 202, 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: Harmadik tal etek karaz eles lewel, varose, hozzaia ... kiment d 8 [Kv; i.h. 6/XXIX. 62 Bachi Tamás sp kezével].

Szk: ~ *vize* kőménymagfőzet/párlat. 1679: Harsfa, 2dik vize nro 19. Kőmény 1 vize. Kőmény 2dik vize. Kőmény 3dik vize [Udisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32-3].

◇ **Szn:** 1609: Keőmény Benedek Kozmassj^a nobilis ano(rum) 60 [BLt I. — ^aCs].

kőményes kőménymagos (kőménymaggal ízesített); făcut cu chimen; mit Kümmel zubereitet/gewürzt. **Szk:** ~ *aszu szilva*. 1848: Kőményes aszu szilva fél véka 1 rft 30 xr [Szentimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *leves*. 1823–1830: Tehát mives napokon, míg a mesterrel a templomban voltunk, azalatt Sepsinét főzött egy tál kőményes levest [FogE 282] * ~ *túró*. 1760: László János Uram Udvarol Ngdnak Kőményes Kis Dása Turóval [Szentdemeter U; LLt Litt B].

kőménymag (sáminjă de) chimen; Kümmelkörner. 1573: Markos Janos azt vallia hogi Kopane Zolgaloia azzonia zowawal kert volt kēmen magot teole [Kv; TJK III/3. 64]. 1595: veottem 1 font keominy magot p(ro) f — d 50 [Kv; Szám.6/XVI. 79]. 1855: A jobbágy

felesége ... Ősszel fél véka mogyorót, két füzér hiribi gombát; félkupa kőmény magot ... ad [ÚjFE 181]. 1867: küldöttem ... oct 29kén 2 véka fuszujkát ... egy vaszon Zatskoba 7 kupa kőménymagat [Bányabükk TA; KCSl 3].

kőménymagos kőménymaggal ízesített; (condimentat) cu chimen; mit Kümmel gewürzt. Szék: ~ *tömlőtűró*. 1682: ez idei Kőmény magos Tömlő Turo no 2 [Fog.; UtI]. 1684: Kőmény magos Tömlő Turo no 2 [Porumbák F; UtI] * ~ *tűró*. 1683: Őszi Fenyő és Kőmény magas Turo Tömlő no 2 [Fog.; UtI]. 1685: Kőmény magos Turo Tömlőkben nro 2 [A.porumbák F; UtI] | Kőmény és Fenyő magos őszi Turo Tömlő no 4 [Fog.; UtI].

kőményrozsolis kőményes/kőménymagos pálinka; rachiou aromatizat cu chimen; Kümmelbranntwein/schnaps. 1848: Kőmény rozsolis egy kupa 2 rft. Mandula rozsolis egy kupa 2 rft [Szentimre MT; Born. G. XXIVd].

kőményszedés kőménygyűjtés; strínsul chimionului; Kümmelsammeln. 1782: néha Málna, és kőmény szedésre is hajtának a' szegényebbek, mikor magoknak egy s két nap számot szerezhetnének [Thor. XX/5].

A növényt szárastól gyűjtötték, és szárítás után csépték/verték ki belőle a magot.

kőményvíz kőménymag-főzet/párlat; decoct de chimen; Kümmelsud, Fenchelwasser. 1654: Az mely Kőmény vizet az élet adtam abból minden reggelente igyék^a [Gyf; BLt Miss. — ^aOrvosi ut.]. 1697: egj kis edgjetmas(na)k valo boltban ... vad(na)k ... Fa hejviz. Borza víz, Rosa ecz(et) Kerti kőmény Viz Citrom lév. Gyöngy virágos egett bor. Eget bor allya [Borberek AF; Mk Urb. 3]. 1789: Nagy üveg kőmény viz 1/20 [Wlt Cserei Heléna jk 32a]. 1848: két üveg kőmény viz [Torda; Aranyosrákosi Székely lev.].

kőmérték kő-mérőszűly; piatră folosită ca greutate (la cîntărire); Steingewicht. 1656: vagyon 4 vas karikakon függő vas lanczos masalo mertek meliben vagyon 4 vas karikas keő mertek 5 vas goliobis [UF II, 110].

kőméta határkő; piatră de hotar; Grenz/Markstein. 1784: a To kozepin lévő kő Méték valaszszák el az Arannyi Határt, a Bánpataki hátártól [F.nádasd H; JHb XXXI/51. 7].

kőmetzés kőfaragás; cioplitul/cioplirea pietrei; Steinmetzarbeit/bearbeitung. 1826: Az ezen Udvarház tartozó kertbéli Szókö kút Sharpirungok (!) apro építmények és kő metzéssel 2096 Rfor 43 xr [Cege SzD; WassLt Jk 13].

kőmetző kőfaragó; pietrar, cioplitor în piatră; Steinmetz. XVIII. sz. köz.: Kő Metzőnek ... ő Excellentiájok Czimeréért Rf. 20 [Déva; Ks 92. I. 23].

Szn. 1600: Anna consors Danieli Keómetcező. Keómetcezo Daniel [Kv; Tjk VI/1. 406, 473].

kőmíves 1. kőműves; zidar; Maurer. 1567: Tegye zertt 8 syng fel skarlattnak ... Es. k. kwgye Jde vgyan azzon Emberttwtl, az ky az kőmyessekel Jde jw

[BeszLt Horwatt Jannos kőwary kappitta(n) a beszti-bíróhoz]. 1569: Em (!) ertem hogy k. ... az Keo műeseket fogsagba tetette [Nagysajó BN; 56 Horwatt Lukach Nagy Sayoj tyst tarto Dombj Gergely beszti-bíróhoz]. 1570: ne hagio(n) kgl: egy kw mywesnekül [Bethlen SzD; i.h. 69 Fr. Kazony provisor archys Beth(en) a beszti-bíróhoz]. 1582: Vagattam egy keomyessel az keofalba lywkatt [Kv; Szám.3/V. 27]. 1589: 23 July vitt Haydo Janos Komyesseoket Wy Warra Gyulafy Myere 3. Loual atta(m) f. 1 d. 50 [Kv; i.h. 4/VI. 106 Stenzely Andras sp kezével]. 1591: Az mely Keomies az feyedelemhez mene ... attam neky f — d 50 [Kv; i.h. 5/X. 14]. 1595: Zilagyi Janost az kőműest, hiúatta Urunk ő fge [Kv; i.h. 6/XVIIa. 58 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1607: A fogot kez birak Jntezeset bizonyittiak (igy!) az keómíveseőknek Vallasais ... az J. fundamento(m) epitese Jo es helien vagio(n) [Mv; MvLt 290. 12]. 1629: Az temető kert építő keő mieseknek attunk edgiknek d. 29 [Aldoboly Hsz; HSzJP]. 1637: kett Ezer harm szaz es hatuan Eött jobbagy szam között uadnak; külömb külömb fele hivatalban szolgolok ugy mint: ... Kőműesek N:5. Fazakasok N: 1^a [F; UC 14/42. 161. — ^aFolyt. a fels.]. 1755: (Az házon) az szarufák végeit bé csináló kőműeseknek ... fizettem 84 Dr. [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.] | Az Vendég házaknak kőművest fogattam [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmund tt lev.]. 1780: Az kőműeseknek Kévántato Szekeket, vagyis Ketskéket ... el kiszíti [Déva; Ks 78. 20/10]. 1823: A Kőműesek(ne)k Sajtót vett [Mezőmadaras MT; MRLt].

Szn. 1513: Stephanus Kemywes juratus civis [Dés; DLt 93]. 1514: Francisci Keomies [Kv; KvTokl. I. 331 tímárcéh-szabályzat]. 1526: Stephanus Kemywes [Dés; DLt 115]. 1529: Benedictus Kwmies [Dés; DLt]. 1544: Kewmyes Mathe [Kv; Szám.1/IV. 6]. 1554: Gregorio Kőmyes [Kv; i.h. 1/VI. 69]. 1582: Keomywes Janos [Kv; Tjk IV/1. 62]. 1585: Kőmjes Mihall [M.dersze SzD; SLt 29. J. 2]. 1590: Keomjwes Tamasne Orsolia [Kv; Tjk V/1. 18]. 1590/1593: Thamas Kwmjes [Szentmargita SzD; Ks]. 1591: Keomwes Palne Martha azzonj [Szu; UszT]. 1604: Keomjwes Georgi. Keomywes Georgy. Kőmies Görgy [i.h. 18/88]. 1606: Kő mies Benedek [i.h. 20/119]. 1608: Martino Szabo Kőműes Hungarus [Kv; PolgK 125]. 1609: Kwmies Pal [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1643: Keó Mijes Andras meraj^a Falus biro [RLt 1. — ^aK]. 1678: Gregorius Kőmíves de Akna [Szilágycseh; UtI]. 1684: Kapronczai Geörgyne Kőműes Sofia (22) ns [Dés; DLt 447] | Kőműes Lászlone [Gyf; Incz. V. 60a]. 1689: Kőműes István [Zentelke K; EMLt] | Andreas Kőmíves [Dés; Jk]. 1692: Kőmies Janos [Szentzsebét U; UszLt IV/53] | Kőmies Andras [F.boldogasszonyfva U; i.h.]. 1693: Kőmíves György [Ne; DobLev. 1/37]. 1694: Kőmíves Balint [Kv; Dica XXI. 13]. 1697: Kőmíves Gergely mp [Szilágycseh; BK]. 1698: Andrea Kőmíves [Dés; Jk]. 1699: Andreas Kőműves [Dés; Jk]. 1700: Kőműes István [Kv; Szám.40/I. 11]. 1711: Kőmies Gáspár [Kv; Dica XXVII. 24]. 1717: Kőműves Marton [Dés; DLt 506]. 1727: Szűcs Ferenczné Kőmies Sofi Aszszony [Dés; Jk]. 1754: Kőmies Klara [Csikfva MT; VH]. 1792: Kőmíves Pista [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692]. 1835: Kőmíves Joseff [uo.; i.h. V/1223. 7].

Hn. 1621: Az Varos porairól valo Registrumunk ... Jgy keouetkezik ... Az Keoműesek Torniokban uolt

51 tonna por Az Waga Mesterek Torniokban uolt 4 tonna [Kv; Szám.15b/VIII. 1]. 1758/1798: a^a Kőműves Völgyiben (sz) [Szentbenedek AF; EHA]. 1782/1798: a Kőműves völgye teteje [uo.; EHA].

2. *flaszterező* ~ utcakövező (munkás); pavator, pavagiu; Pfisterarbeiter. 1824: Flaszterező Kőművesek voltanak a nagy Király uttzában [Dés; DLt].

kőművesállás kőművesállvány; schelă de zidărie; Maurergerüst. 1710 k.: Szent-Miklóson^a ... egypár rézdobom fenn a kőműves álláson [BÖn. 734. — ^aBetlen-sztmiklós KK].

kőműves-árkus kőműves-ívalakozó; cintru/cofraj pentru boltă; Maurer-Bogenformer. 1735: Az Kőműves Arkusok Csinalasara nıgyszaz lecszeget kíván [Kv; TKI Mihály Deák Teleki Ádámhoz].

kőműves-céhmester a kőművescéh elöljárója; starostele zidarilor; Maurerzunftmeister. 1684: Kőműves Czéh Mester Bakator János [Kv; Bfn].

kőművescsákány tírnácop de zidar; Maurer-spitzhakke. 1737: Kőműves csákány 2. Kőműves kalán 2 [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1756: Kőműves Csákány 1 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 15].

kőműves-gyülekezet kőművestársaság (kőművescéh); breasla zidarilor; Maurergesellschaft/zunft. 1589/XVII. sz. *eleje*: Teorueny szerent megh láttatott rostaltatot, be veött es helyen hagiatot es az Keömiues giwlekezetnek örökké valo Birasara ... ki adatot Ceh leuelnek es abbeli Articulusoknak bizonsagara erőssgere, Ez mi Priuilegiumi leuelwnket Varosunknak negiobik es fwgeő peczietit alat attunk es ajandekosztuk [Kv; KőmCArt. 28–9].

kőművesinas ueenic de zidar; Maurerlehrling. 1621: Mez keouérók keo hordok mez hordók 4: Eoregh Leghinjek Harom keomyes Jnas [Kv; Szám.15b/IV. 19].

kőműveskalán kőműves-vakolókanál; mistrie; Mau(r)erkelle. 1637: Keomies kalani Cziakaniostol n 1 [Ebesfva Ut]. 1737: Kőműves kalán 2 [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.].

kőműveskedés kőművesmunka végzése; executarea lucrării de zidărie; Maurerarbeit/tätigkeit. 1809: Épültre Fridrig augustinak Kőműveskedésért [Déva; Ks 99].

kőműveslegény kőművessegéd; calfă de zidar; Maurergeselle/gehilfe. 1572: Margit Trombitas Demeterne Azt vallia hogy zerpeneoyert Ment volt keomyes gergnehez, talalya az hazban az azzont, Keomyes Gergnet, Teremy Janost es egy Keomies legent [Kv; TJK III/3. 5]. 1585: 22 Júl Vrunck paronchola B. Vramnak hogy őtt komiesz legenieket kulgio(n) Waradda | 22 Júl B.vram az feiedelem paranczoliatiabol kulde Waradda Eőt keomies legenieket [Kv; Szám.3/XVIII. 8b, 25b Gellien Imre sp kezével]. 1586: Sasz Giorgi viszen egy keomies legint ... az

meszeleo echiettel –/37 [Kv; i.h. 3/XXIV. 61]. 1591: Zegedi Georgne ... vallia. Hogi ... ket keomies legini vala ot az Aztalos Imrehne hazanal ... Hallottam azt hogi az ket keomies legini velle egy agba fekwtt. eggik egy feleol masik mas feleol [Kv; TJK V/1. 83]. 1626: attuk ... egy kemjes legennek /20 [Kv; Szám.15b/VIII. 13].

kőművesmester maistru zidar; Maurermeister. 1585: Az Torda Wcha kys Aytaiara az my koltt Harom Komies Mester Mielt Raita 4 Nap [Kv; Szám.3/XVIII. 22b Gellien Imre sp kezével]. 1589/XVII.sz. *eleje*: ha ez az Jnas keomiues mester fia leen: negi esztendeot ... teolcziön az farago mesternel aprod Esztendeowel [Kv; KőmCArt. 4]. 1621: Azzonjuk eo fels: paranczolatjara kuldue(n) Bjrak Vrajm Varad eppitesere keomies mesterket ... Hat eokren zekeren Huniadig ... f 1/50 [Kv; Szám. 15b/IX. 166]. 1700: Tüzkő János Kőműves Mester [Kv; i.h. 40/II. 26].

kőműves-mesterember maistru zidar; Maurermeister. 1726: Áts, Asztalos, kőműves és egyéb mester embereink munkájának megfizetésit absolute megkívánjuk [HSzj ács-mester al.]. 1814: én mint Kőműves Mester ember dolgozván ... a^a régi épületnek háta megett ... egy régi Borona fa árnyékot, vagysis Budát [Dés; Ks 79. 29. 790].

kőművesmesterség 1. kőművesség (vkinek kőműves szolgálata); meserie de zidar; Maurerhandwerk. 1681: Kőműves Jánosne ... Az Ura Kőműves Mesterséggel szolgált ... ha az fia Kőműves nem lészzen, kapál [VhU 7–8]. 1815: (A szökevény) néha kőműves mesterséget gyakorol [DLt 68 nyomt. kl].

2. kőművesmunka; zidărie; Maurerarbeit. 1756: Dévai Curia ... vagyon ... bémenetel az belső udvarra neo-erigált, és kőművesmesterséggel díszesen ékesített Bolthajtásu nagy kapun Melly Kapunak az külső udvarra néző Frontispiciumán Szent Florianus, belől pedig Boldogságos Szűz kőből faragott Státuája [Ks 92. I. 32].

kőművesmunka zidărie; Maurerarbeit. 1779: Mindenféle materiákkot az kőművesek mellé apro Mivesekel az udvaronn adván minden féle leg kissebb kőműves, és stukatura munkáért lészzen fizetése ezer Rfl. [Déva; Ks 78. 20/11]. 1789: Kőműves munka a^a Háló Házba(n) Rf 15 xr 15 [Mv; ConsrAp. 93]. 1794: Kő Mives Munka alatt meg fordult jobbsatka Fenyő Fűrész Deszkák [Tasnád Sz; CU]. 1825: A^a Kőműves Munkára használt Materialék arra 31 kubik öl kő a hányását hozatalával édjütt Számitva teszen 124 Rf [Dés; DLt 3].

kőműves-műszer kőműves-szerszám; uneltă de zidar; Maurerwerkzeug. 1616: Ada penigh kett Tanalj Tinott es az Keömiues Mwzert, de az mw zert illyen forman, hogy mint az Cehnek zokassa zerint, még Mwueltejl Orsolya Azzon^a az Mwuet tehat kezelen maradgion [Kv; RDL I. 101 Andreas Junck kezével. — ^aA mester özvegye].

kőműves-napszám kőműves-napibér; salariul pe o zi a unui zidar; Maurer-Tageslohn. 1846: Egy kőműves napszám Kr. 48 Egy Áts napszám ... Kr. 48 napszámos Kr.

16 Negy marhas szeker napszám Rf 4 Kr. 48 [Dés; DLT 1541/1841].

kőmivesné sojje de zidar; Frau des Maurers. 1572: Mond keomyesne Isten eltesse Jo gaspar deak [Kv; TJK III/3. 10–1]. 1573: VERNYKA taligas Janosne, Azt vallia hogy ... hallotta talam huzon Eottzer az keomiesne Annyatwl hogi az hazat az leanyanak Reszebeol veottek volna vgian Eo zamara hogi Eowe legen [Kv; i.h. 196]. 1802: (A) Szattlerné Főködtőjét, Másliját és Keszenyőjét ... az öreg Kő Mivesnének Gondviselése alá adtam [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

kőmivespallér (munkavállaló) kőművesmester; contra-maistru zidar; (arbeitsnehmender) Maurerpolier. 1772: Aikler Ferentz Kő mives pallér [Mv; DLev 5. XVII/84]. 1779: fogadtam meg Szászvaroson lako Kőmives Pallért; Aringer András eő Kegyelmit ... Az épületett mindenűt tisztességes párkányban vésti s jo modgyával az egész épületett Cseréppel béis fedi [Déva; Ks 78. 20/11]. 1793: Kőmives pallér Kintner Ferentz [Kv; Pk 2]. 1810: Kolosvári Kőmives Pallérok Kindt Mihály és Winkler Philip [Doboka; Ks 77/56 Conscr. 7]. 1825: MVásárhelyről hozott Kő mives, Áts és Asztalos pallérok [Szentdemeter U; Told. Conscr. 98]. 1829: Kolosvári Kőmives Paller Burger Ferentz [Kv; DLT 29].

kőmivespallérné kőművesmesterné; sojje de contra-maistru de zidar; Frau des Maurerpoliers. 1780: Cserei Uram ki hozván egy néhány kásztrolt mondván ... vigyem a kőmives pallér házához, én is a szerint tselekedtem, és a meg nevezett kásztrokokat a kőmives pallérné keziben adtam [BK. Benjamin Orosz de Sárd (20) ns vall.].

kőművesség kőművesmesterség; meserie de zidar, zidărie; Maurerei, Maurerhandwerk. 1689: Kőműs István kőművességgel szolgál [Zentelke K; EMLt]. 1750: Fazakas Péter ... valamikor az Udvar kívánnya aká(r) Kőművességgel, akár Asztalossággal hiven igazán szolgáljon [Déva; Ks 107 Vegyes ir.].

kőmorzsáló buzdogány kötőreó bunkó; ciomag de sfărimat pietre; Steinbrechkeule. 1841: Egy kő morsáló buzdogány [Egeres K; Ks 89].

kőmozsár piuă de piatră; Steinmörser. 1789: Nagyobb Fekete Kő Moşár Töröstől, és 6. kissebb Rf 5 [Mv; ConscrAp. 44].

kőmunka kőműves munka; zidărie; Maurerarbeit. 1823–1830: Tehát a drezdaiak magok is igen nagy becsűlői a muzsikának. A festés nagy divatjában vagyon itt. Kőmunkákat is nevezetést dolgoznak [FogE 188].

kőmű kőműves munka; zidărie; Maurerarbeit. 1588: Myerthogy Reghy Attiainktol ily bizoniós okert Adatlatot volt Az keomywesek Ceh leucle, hogy eők Reghen-ten elegendendeo es Tudos keomiwes Mestereknek profitealtak meghokat lenny, vgy Annyera hogy minden fele keomwre Epítésze elegendendeonek haznosul Epiteoknek vallottak magokat [Kv; TanJk I/1. 60–1. — "Folyt. a bevezető formula]. 1589/XVII.sz.eleje: Ez Inas penigh akar ki fia, es akar mellyk fele kő minek tanoloia legien,

de az be szegeodés napan halogatas nelkwl, ez be állásnak tisztasagara, adgion az Chebe f. 2 | az Cehnek es az közönseges Mestereknek igaz itileteők által, Uoxok által harom Ceh mester valaszthassék, az kik eő közéotteők az keő mwhtben tudosbak: az io elmeben, természetnek Jamborsagaban felliebol valouak uolnanak [Kv; KőmCART. 4, 13]. 1614/1615: Stephanus Diozeghi Lapidica ... fassus est ... egy Nehany uttal keő Miuclek vala Gieorgi-falua(n) Somljai Gergelj deak hazan [Kv; Ks M. 20a].

kőműves l. kőmives

königli ' 1752: Egy Viselt-Mente königlivel prémezt [Esz. gr. Petkiné lett.].

könting 1. régi súlymérték: a lat negyed része; veche másurá de greutate; o optime de uncie; ein Viertellot, Quent. 1674: vöttem vallara fejer ezust Czipket 3 lotot egy quintinget, lottyat 3madfel forint (!) [Beszt.; Törzs]. 1677: vettem ... Pannusnak szelyes elegyes aranos Czipket az palastra melyben va(gyon) 8 lot egy quintingh lottyat adtak 2 forinto(n) 30 penzen [uo., i.h.]. 1688: Vétetett Asszonyunk ő nga ... ég szín sodratlan sellymet az maicz hevederek pótlására ... In summa Tészen Harmad fel Nitrat, fél Loth egj könting hejjan [i.h.]. 1742: Egy pár fülbe valo jo féle fejer gyöngyből hojagosonn füzve, gránát mindenik középibe, fél lot s egy könting [Kisesküllő K; Somb.]. 1748: Két Soó-tarto vagyon benne^a Loth 9 1/2 és fél Kvinting [Koronka MT; Told. 11/92. — "Ezüst]. 1754: Ezüst Portékai . Hat szegeletes Palatzkotskák Lot 50 konting 2 [Nsz; Told. 19/15]. 1786: Igen appro Kása gyöngy ... Szép Oriental Gyöngy három rend. Elegyes aproság gyöngy 1 Loth, és 1 könting [Nsz; Ks 74. 56]. 1789: Ezüst Porteka Két Fedeles ezüst Pohár Patikához valo, belől arannys 22 Lotot, és 1. Quintinget nyomok Rf 22. xr 15 | Egy gazdálkodó nagy ezüst Kalán 8. Lot. 3. könting. fac(it) 8 Rft 45 xr [Mv; ConscrAp. 2]. 1819: A Fejer gyöngy fel könting hián Szükön lét Lot [Kv; Pk 3].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch; vmből vhány köntingnyi; de un anumit număr de optimi de uncie; (von) einige(n) Viertellot (viel). 1596: vöttem ... 1. könting Safrant p(er) d 1 [Kv; Szám.6/XXV. 6 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1629: Egy lott s harom keontingh feyr lancz tt f. 2 [Kv; RDL I. 143]. 1652: vasarlottam ... fel font borsot, egy könting safrant d. 75 [Kv; ACJk 50]. 1683: Vettem Zoltantul Ifiu Ur(un)k süvegere egy könting Ezüst Cspikét [Utl]. 1745: Czehünk ezütiből ada által öt becsi latt és másfél könti(n)g ezüstöt [Kv; ÓCJk]. 1752: Tiz Lot és egy kőtting Arany kótes [Told. 19]. 1824: Harmintzkét és fél lot dirib darab ezüst, 1 1/2 könting égetett ezüst [Dés; Újf 1 Újfalvi Samu hagy.].

köntinges vhány könting súlynyi úrtartalmú (üveg); cu o capacitate de un anumit număr de optimi de uncie; (Glas/Flasche) (von) einige(n) Viertellot schwerer Rauminhalt. 1789: Apro 3 Lothos 2. Lothos 1 1/2 Lothos 1 Lothos 1/2 Lothos és 1 Köntinges Úvegek 103 Kótes Rf. 10 xr 18 [Mv; ConscrAp. 41].

köntingnyi vhány könting súlyú; cu o greutate de un anumit număr de uncie; einige Viertellot schwer. 1757:

Más fél Köntingni füzettlen jo féle Kása szemű gyöngy [Marossztkirály MT; Berz. 3. 1/11].

köntös 1. felső ruha; haina de deasupra; (Ober)Kleid. 1570: Jwlya Thèmeswary Gergelne Ezt vallyá hogy ... az Besterchey Zokadalomba ... Hallota azt hogy firtatyak volt chigan esthwanet hogy Te hasitad meg az pap keonteset [Kv; TJK III/2. 59]. 1655/1754 k.: (Az inasnak) Ura köntösére szorgalmatos gongya lévén mindennap meg tisztogassa, kiválkeppen vasárnapra [Kv; ACProt. 32]. 1673: Szegődtem meg jenej Pál vrammal Erkei Jozságonnak gondgjaviselesert Igittem ... Köntösnek hetedfel sing Remek posztót ... A köntöshöz szerszáma f l — 50 ~ másfél forint^a [Szászkerked K; LLt Lázár István nyil. — ^aFolyt. a fels.]. 1697: ha szeretek, Nemes embereket, Papot, Deakot szeretek, az ki köntös(en) jár, nem olyan rongyoson mint mű járunk [Kotormány Cs; CsJk 5 György Albert (30) pp vall.]. 1735: illő hogy Excelleniatok az estvéli aerben künn járván illendő köntessel a megfázodástól promuallia magát [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből]. 1747: láttam Pap Mihály nevű Katonát ... Köntösinek szénit, mivel Loháton köppeneggel jól bétakarozva lévén Veres kalpagjánál egyebet nem láthattam [Csicsópó-ján SzD; Ks 27. XVII]. 1766: (Vett) köntösöket, ruházatokot fejer egyet másokot es paplanyokot, és egyéb ehez tartozandokot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1780: se Gyöngyet se arany portékát se köntést nem Szerzhettünk [Szentháromság MT; MvLev. Szeredai lev. 9]. 1794: Vére ki omlását Burgye Vohutznak magán, köntösén, vagy a földön lattae [Letka SzD; TSb 32].

Szk: ~ (e) csókolni. 1618: 10 die Julii változék meg az kajmekámság, és lön kajmekám Kara mehmét pasa, azki azelőtt fővezér volt. Azon nap ott voltunk mi^a is köntös csókolni | azt izené a kajmekám, hogy: Mond meg az követnek, hogy holnap reggel legyen készen, mert az hatalmas császár köntöse csókolni bé kell menni [BTN^a 97. — ^aErdélyi portai követtségének személyzete] * a ~ét (meg)csókolja vkinek. 1619: Gratianus uram az moldovai vajda ... 4 die Februarii csókolta meg az vezér köntösét [i.h. 226]. 1657: azok leszállván lovokról, és odamenvén, köntösét csókolák [KemÖn. 89].

Sz: a ~ nemcsak hideg ellen való 1710 k.: a köntös nemcsak hideg, meleg, hanem a szégyen ellen való talál-mánya is Ádámnak [BÖn. 428] * *magára nem ragszthat egy ~t*. 1820: Feleségemmel együtt rongyoskodunk, magunkra nem ragszthatunk egy köntöst [Kv; Pk 7].

2. ruházat; imbráčáminite; Kleidung. 1796: Fogadtam meg Szilágy Csehi Jozságonba kertésznek ... Nagy Almásról való Szász Jánóst, kinek is Esztendei Fizesést ígertem ... Egy köntöst posztoból, mely all egy Lajbliból, egy Ujjas Lajbliból egy pár Nadrágból, két pár tsismabol ... coram me Emerico Zoványi mpr [Kraszna Sz; IB] | Hogy a' Torotzkai Lakosok beszédgyekre, köntösökre, szokásokra, és magok viseletekre nézve más Lakosoktól sokat különböznek ... ha ebből akarják meg mutatni hogy ők az 1200ban élt Lakosoknak valóságos maradéki, azt kéne elsőbben meg bizonyítani, hogy az akkori Lakosoknak minémű köntösök, nyelvek, szokások, és magaviseletek volt [Mv; TLev. Transm. 25]. 1809: 'Sombori Ferentz ... Retsenyédi (57) A' Rabnak köntössei: ... fekete szőr nyakravaló, Németes

kender ing rövid bőr mejrevaló, viseltes fekete czondra [Uzsl ComGub. gub-i nyomt. kl 1677]. 1823–1830: Állott pedig a köntös egy nadrágból, egy dolmányból és egy mentéből, igen drága készülétekkel [FogE 61].

Szk: *cifra* ~. 1736: De az urak, főrendek, nemesek temetésire még az idegen emberek s asszonyok is cifra köntösben nem mentenek, hanem mentől közönségesben lehetett, úgy öltöztenek [MetTr 406] * *farsangos* ~. 1736: Ha akkor kötött hajjal vagy zsacszkóban varrott hajjal valaki eléjött volna, azt mindnyájan kacagták s csúfolták volna, s azt tudták volna, hogy farsangos, mert abban az időben láttattak ottan ottan bolond farsangos köntösben járók, hanem az, kinek, ritkán, nagy haja volt, azt szépen lebecsátotta [i.h. 354] * *feke-te* ~ gyászruha. 1656: Kesz pénz is találtatott az Dobokaj haznal ... Ebből a penzből szükségkeppe(n) kellett szakasztani az közelb való szolgáknak, szolgálak-(na)k, ugy mint az szolgálonak sarut, es az szolgak(na)k fekete köntöst [Doboka; Mk Inv. 8] * *gyékényből font* ~ → *szalmából font* ~ * *katonai* ~. 1797: magán ... Szürke tzondra harisnya és botoskor volt, é pedig Nem Katonai köntös [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21] * *kék* ~. 1747: láttam hogy azon étszaka estvélyin nap haladást után ... 3 katona kék köntösbe itt az falu végén az által járo révhez jövének [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb] * *krodenapol* ~. 1823: Kuklikó szín Crodenapol Köntös [LLt Csákyper 601. L. 1] * *magyar* ~. 1705: parasztemberek ... referálák, hogy egy nagy se-reg jött be a faluba mind magyar köntösben és magyarul is beszélének [WIN I, 658]. 1804: Kontz Sigmond ... kék vagy vad Galamb színű Magyar Köntösben [DLt nyomt. kl] * *német* ~. 1681: Conventioja v. hunyadi Német kertésznek pro A. 1676 ... Német köntösére (: dolmányra, Palastra, prundrara :) Brassai posztó^a [Vh; VhU 640. — ^aFolyt. a fels.]. 1823–1830: Hogy az akadémiákról hazajött, a német köntöst mind elhánnya [FogE 75] * *nyári* ~. 1763: Egy rendbeli szőr materia nyári köntös [Hsz; Ks 23. XXIIb] * *oláhos* ~. 1807: Gyurka alias Oláh Istok fegyvereit Csukjájában szokta hordozni és merejében Oláhos köntöst visel [DLt 101/1808 nyomt. kl] * *papi* ~. 1676: Mart. 30 öltöttem ki a' Nemeth köntösből Papi granat köntösb(e) [PatN 13a]. 1789: Az Papi Köntösöm ugy mint a Mente, Toga, a' Dolomány a' Köppeneyg maradgyon a' Feleségemnek [Szu; Pf]. 1849: A' Kápolnába ... Egy ujj, és egy otska Papi köntös hozzávalóival edgyütt ... Három hosszszu. Papi ingek [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *paszomántos* ~. 1734: tisztességes paszomántas köntöst is tudom hój Csináltatatt a Néhai Mlgos Ur számokra^a [Szentpál K; TKl Mich. Sáros Berkeszi alias Literati (54) jb, provisor bonorum vall. — ^aAz „úrfiak” számára a gyámatya]. 1736: mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és cifrább paszomántos köntösökre vágyunk [MetTr 315]. 1758: Cifra köntösben nem jártam, hanem első házasságomra csináltattam volt egy zöld selyem készületű rókanyakas mentét s hozzávaló dolmányt s veres nadrágot, s egy kapornyaszin rókator-kos, paszomántos köntöst [RettE 80] * *selyem készü-le-tű* ~. 1759: (Az úri) férfiak öltözete a nemesekével majd egy volt, hanem ennyiben különbözött, hogy a nemesek nagy ezüst gombokat viseltek, az urak pedig csak selyemkészületű köntösöket viseltek. Annak utána a nemes-ség is letév az ezüst gombokat s selyem-készülettel

viselték ők is [RettE 89] * szalmából font ~ 1782: Mlgs Groff Toroczka Sigmund ur ö Ngának egy Tiszttye Tkts Praefectus Desi Sigmund ur, ő kglme ... nem átallya szemtől szemben azzal fenyegetődni, hogy meg mutattya azt; hogy Torotzko várossa koldus leszsz, hogy a Torotzkai Aszszonyok mind Botskorban járjanak; hogy a Férjfiak gyékényből vagy Szalmából font köntösben (: mint oda fel valahol egy Tartományban az romlás miatt vagyon :) járjanak [Torockó; Thor. XX/4] * téli ~. 1786: magára öltezett téli köntössét ... az az bundáját hátáról sokaknak lattokra le huzta [Szőkefva KK; Told. 76]. 1790: méltotassék meg engedni, hogy egy téli köntöst tsínáltassan az Tisztelendő Ur [Mv; JHb Jósika János anyjához] * ünnepi ~. 1735: mint afféle Groff Urfinak ... volt ... egy rendbéli mindennapi köntöse, Innepi köntöse is más rendbéli volt [Kendilóna SzD; TKI Sig. Pálfi de Vets (32) ns vall.].

3. női ruha; rochie; Frauenkleid. 1574: vagion Egy ruhanak valo veres purgomal ... borkanak czinalliak keonteosnek mert nekj veottem [Gyf; JHbK XXI/12. 4]. 1584: Daroczy Balint vallia ... pewspeok Janos meg fogtatta vala Daroczy petert Adossagert, es en valtota(m) vala ky egy rezent, s igh Adossult vala Neker(m) megh, kyert Sara Azonnak zokniai keonteosset Gereznaiat gywreyet fedelet parta Bowet beochwilek ennekem [Kv; Tjk IV/1. 308]. 1679: Szigyarto Janos Ur(am), az Feleségének minden köntösét és ruhazattyát megh adatni hagyá [Kv; RDL I. 157]. 1729: Tudgyae a Tanu nyilván és bizonyosan ha nehaj Bodola Gyórné Aszszony)nak pénzit halála után ... meg maradot köntesit és fejr ruhait ki viselte, vagy ki atta el, s kinek [Hsz; DobLev. I/141 vk]. 1767: Drága szoknyák, vállok, és több elé számlálhatatlan Mlgs Dámának öltözetire megkivántatott drága köntösök 's Portékák voltak [Désfva KK; Ks 21. XVIII. 78]. 1780: Cserei Uram ... a Feleségit Uri modra ki öltöztette drága köntösökkel [Bethlen SzD; BK. St. Ersek (46) jb vall.]. 1842: Jáné Mária, délután Leány Testvéremnek köntösét téglázta ki az bálba készített [Dés; DLT 85. 8].

Szk: *anglois(e)* ~ ? 1789: vettem kezemhez Egy arany por Szin babos Creditor garnirozott hoszu angloise köntöst materiajának Singe 3 Rforintakan vétetett. Egy hamuszín tafata garnirozott angloise köntöst. Egy kék tafata hoszsú angloise köntöst | vettem kezemhez

Egy Rubint Szin tafata, rövid angloise köntöst | Egy varrat patyolat hoszsú angloise köntöst ennek singe vétetett I. Császári aranyan [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.] * *báli* ~. 1823: Petiné, Támborral varott, Tolluval garnirozott Bááli Köntös [LLt Csáky-per 601. L.1] * *bordürös* ~. 1808: I modi selyem bordüres Köntös [Mv; Told. 22]. 1846: fejr bordürös köntös [Mv; MvLev.] * *boronáló* ~ ? 1603: Miwel hogy az eolteozetben valo Luxus, mind ferfy, mind azzonyallat és Leanzo renden, az my varossy allapatumkat felette megh haladta ... Tetzett eo kegenek ... minden varosi rend kewl valo eolteozetet ugy mint Spanyol hozzw farku boronáló keonteos es zoknya Arany premes nyak ruha, Lebegeo hozzw fodor tartostul, Arany Lancz, Arany perecz nyak ruha es akarmy nemes renden valo forma, Ezeken az eo Erdemek zerent valo Adoot vegyenek [Kv; TanJk I/1. 460] * *csipkés* ~. 1816: Zukerpappir szin fejr Csipkés köntös [Kv; Born. IV. 41] * *fekete* ~. 1725: Ezen Fekete köntöshöz fekete Sodrás

őre Gombozásával edgjüt erogalodat pénz Flor. 1 Den. 78 [K; TKI]. 1733/1813: Az fekete köntösömet ... az Tisztelendő Pater Franciscanusok tegyék pénzé [Kv; SLt XLII. 6. 28 P. Horváth Krisztina hagy.] * *hoszu* ~. 1823–1830: Én féltem elvenni^a, mert ők teli kamrából éltek, én pedig szegény voltam. Papucsonon, hoszu köntösben járt, melyet még a papok leányai nemigen viseltek, de a hoszu köntöst mások is csak akkor kezdték viselni, és féltem, hogy gála fejé nép lesz, s el nem győzőm köntössel [FogE 290. — ^aA leányt] * *hoszu farkú* ~ → *boronáló* ~ * *hoszuujjú* ~. 1817: Egy fekete Tafata Selyem hoszsú ujjú köntös Rfl 10 [Mv; MvLev. Simonfi Zsuzsanna hagy. 3]. 1819: Egy hoszsú ujjú fejr köntös más virágos pergan köntös kurt ujjal [Kv; Pk 3] * *magyar* ~. 1789: vettem kezemhez ... Egy fekete Creditor egész magyar köntöst [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1799: Két rendbéli magyar köntöshez való fűző [Kelementelke MT; LLt]. 1816: Brillianti (!) zöldes Magyar köntös hozzá való ezüstös Tsipkével ing ullyával I [Nyárádszbenedek MT; Told. 19]. 1820: Egy zöld Schlepkes magyar köntös [Mv; i.h.] * *majlander* ~. 1849: Egy setet zöld majlander köntös^a [Dés; DLT. — ^aMajlandi, azaz olasz köntösféle ?] * *német* ~. 1797: Egy fejr Slajer német köntös ... Egy viselő Slajer hoszsú Szoknya [Mv; Told. 19]. 1799: Egy vallisz patyolat német köntös | Egy Lion batisz német köntös az ajja arannyal varva [Kelementelke MT; LLt]. 1813: Egy fejr Bargár nemeth Köntös vereses bordeurral [Szászvezsöd NK; Told. 47] * *öltö* ~ ? 1779: égi rendbéli öltö köntös a Jobbak közül [Kiseskülö K; RLt a Sombori család osztozó lev.] * *öltöző* ~. 1634: Suki Benedek vra(m) Suki palne azzoniomnak ... az iobbik eolteozeo keonteosen, hat zekeres loua(n) kwuwl, mind(en) hatas louayt es hadi zerzamat fegiueret, az ki engemet illet, kezemb(en) adgiae auuagj ne(m) [SLt S. 43]. 1772: adott ... az Méltóságos Ifiu Aszszony ö Ngának ... Uri Familiájokhoz illendő Uri Jegyet mellynek némelly része állott Meny Aszszonyi öltöző köntösből [Drág K; Tsb 21] * *sleppes* ~. 1820: Egy fekete Levantin Sleppes köntös [Mv; Told. 19]. * *táncoló* ~ *bákiruha*. 1816: Sellyem Shezurka 2 Tántzalo köntös 3 [Nyárádszbenedek MT; i.h.] * *viselő* ~ 1830: Viselő köntös anglus gyoltsból négy ... Anglus gyolts Slafrog kettő [uo.; i.h.]. 1847: Feljegyzése azon portékáknak, melyek Varga Katalin asszonynál találtattak, midőn Károlyfehérvárt március 26. napján 1847-be általadatott a várbeli tekintetes nemes katonai rendnek: 1-mo Viselő köntös három darab^a [VKp 178. — ^aFolyt. a fels.].

4. katonaruha; uniformă militară; Militäruniform. 1691: Érkeztek az Poland^a regimentje köntösivel huszonhárom szekérrel ... Érkeztek a Gahriani regimentje köntösivel [SzZs 725. — ^aBolland]. 1745: Fő Biro Uri meg Szidá egy hoszu Sárga bajuszu katona mondván ... rolam a gojobis, és tűz az köntösömet le Szagatta ő az ördög atta Soha ellenséget (!) nem látot [Kisecg K; Ks 5. X. 6 Kerekes János (24) zs vall.]. 1768: Ennek előtte cir(citer) negyven esztendővel volt itt a Faluban egy Draganyas Főstrasamester quartellyban az egész Regiment számára itt az Faluban köntösöket készítetett, melly köntösöket mindenkor hat katona Istrasalta [Melegföldvár SzD; Born. XL. 80]. 1792 k.: meg különböztetvén a Székely Katonásogott (!) a Mezei ka-

tonaságtól, a mely többire Jozságtalan emberekből áll, és olyan állapotba vagyon, a ki a maga költségen nem élhet, annál fagva minden Fegyverit, mind köntösit mind elemlit békesség és hazakodás (!) idején egy aránt a Fejedelemtől és országtól veszi [UzLt X. 80]. — L. még FogE 191; RettE 269, 324.

5. ? (felső) kabát; manta, palton; (Ober)Mantel. 1573: Varga Janos Azt vallia hogy egy kewes appro halat hozot oda Kosa myhal az keontes alliaba | Koncha Janos azt vallia latta hogi keozykbe Eontette peter az Bort es azon Indwltak fely az aztaltwl peteris fely vgrót kenteset kezere takarta es vgi vteotek vagtak hozza [Kv; Tjk III/3. 99, 203]. 1574: Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi az zablai Kelemen kezebe Marad, Kelemen az keontesse ala veyz [Kv; i.h. 316]. 1645: köntösök is valának Neztel bellettek [Szárhegy Cs; LLt. Fasc. 120]. 1653: Ezen esztendőben egy vesztég való ültőmben számot vetettem, kicsiny javaim voltak ilyen renddel: ... Köntösöm magamnak s feleségemnek, háttal-mállal bérlettek szépek voltak [ETA I, 116–7 NSz].

6. dív öltözet, palást; ímbrácáminte; Gewand, Kleidung, Mantel. 1710 k.: Üljön össze szeretettel a keresztény világ, vetköztesse ki a religiót abból a ficomás, kendőzött, pémázott maga találmányú köntöséből, azaz: vegye el tőle amit maga hozzáadott, viszont adja vissza neki azt, amit róla levont, az igaz szeretetnek és alázatosságnak feje, candida köntösét: mindjárt feltalálja a Krisztus mátkáját, az első ecclesia religióját [BÖN. 432].

Szk: ~ alatt titkon. 1623: mostan Cziak nem mindennek zabad bortt be vnyny hogy mar . Czezer nélkül titkon keöntös alatt eleget ad, Annak okaert Tiztessege veztese alat parancioliuk neky senkinek az Bor be vitelt megh ne engie . hanem az Regy vsust obseruallia [Törzs. — Bethlen Gábor gazd. ut.] * Jézus Krisztus ~e. 1710 k.: Az én Uram Jézus Krisztusom köntösében bocsáss, édes Istenem, engemet színed elejében [BIm. 1013].

Sz: császár ~ét el nem bocsátja hűséggel viseltetik a török császár iránt. 1653: Báthory Sigmond nagy igiretet tött vala^a nagy Csáki István által a portának: hogy többé a császár köntösét el nem bocsátja — ha mostan hozzája veszi — és a némethet nem köti magát [ETA I, 68 NSz. — ^a1602-ben] * a hatalmas császár ~éhez ragaszkodik. 1619: meg akartam mutatni, hogy az boldog emlékezetű szultán Ahmet császárnak savátkenyerét nem öttem heába, hanem igaz hűségemet meg akarván mutatni Isten ő szent felsége után az hatalmas császár köntöséhez ragaszkodván, így indultam . az hatalmas császár lábaihoz való hajtásra [BTN² 340]. 1672: azért az magyarországiak mégis reménkednek hatalmas császárunknak s Nagyságodnak, ha egyszer hatalmas császárunk köntöséhez ragaszkodtak, ne vesses meg őket [TML VI, 124–5 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * a hatalmas császár ~től el nem szakad. 1618: az én uram^a az hatalmas császár köntösétől soha el nem szakad, valamivel lehej, de ugyan kedvét keresi az hatalmas császárnak [BTN² 143. — ^aBethlen Gábor].

7. dív mez; hainá; Gewand. 1675: az tökéletlenségnek és háladatlanságnak köntösében egészen beöltöztetett szolgálja Kegyelmednek ezt írhatom, édes Kedves Uram [TML VII, 26 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

Szk: városi ~ városias mez/stílus. 1811: ne tsudáld, ha nem találisz minden ki-fejezést inyed szerént ... ne ítélj-meg jo Olvasó! hogy Énekeimet Városi köntösbe nem öltöztettem, mert én Falusi Ember vagyok, tsak Falusi módon irtam [ÁrÉ IV].

◇ Sz. 1614: Keöntös Istua(n) zs [Szentkatolna Hsz; UzLt VI.56. 320] | Keöntes Georgi lib. Keöntes Balint lib. Keöntes. Janos lib. [Árkos Hsz; BethU 263–4].

◇ Sz: nem született abba a ~be, hogy . . kb. nem éri meg azt az időt, hogy . . ; nu mai apucá ceva; er/sie erlebt nicht die Zeit, daß . . 1842: Halya kend! mongya meg ked (!) a' Hadnagyak, hogy én azt izentem, hogy nem született ő abban a Köntösbe, hogy én elmenyek hozzá, hanem én a' mint oda mennék, úgy ő is el jöhet hozzám^a [Dés; DLt 1452. — ^aEgy kereskedőné válasza a város hadnagyaihoz idéző üzenetére] * nem viszi el ~t nem ússza meg szárazon; nu scapă teafăr; einer soll das büßen. 1573: Peter deak zilahy . . vallia hogy Ez ely mwlt Napokban estwe Takarodo harang es trombitalas vtan volt, Az hogy kywl az portan volt Janos deak varya volt az Seniort . Zabo Janos Meg allot volt az Scola fala alat es ezt Mongia volt, Meg lad hogi meg Bannod hogi Beket Nem hac, lam En Nem Bantlak teged, Mond Janos deak No Menny el Mert meg Ma Ne(m) vyzed el az keontest Mond az Zabo Byzon ely vyzem ezt te feleoelled Nem latta Mint leot hane(m) hogy veressen Ment fely az Scholaba Janos deak [Kv; Tjk III/3. 276].

köntösbeli 1. vmilyen ruhájú/ruhás; cu o anumită îmbrăcămintă; von/mit irgendeinem Gewand. 1830: Egy Fekete Köntösbeli aszszony meg érkezvén, adott neki Négy Véka Buzát [Szókefva KK; Kp II. 129 Ilyés János (45) ns vall.].

2. öltözet/ruhabeli; de îmbrăcămintă; von einem Gewand. 1657: Nagy solennitással lön ez lakodalom, Lengyelországból sok főrendek és királynak s több nagy rendeknek követjei de igazsággal írom, hogy az vajda udvarát nem superálta köntösbeli díszességgel; az nuszti, hiúz, selyemköntös közönséges vala [KemÖn. 264–5]. 1719/1751: Az mi illeti az köntös, és házbeli eszközök dolgát (: minthogy egy más között az három fiu, és egy hajadon Leány marhákat fel osztották volt :) fel osztottak kinek kinek részit meg adván (Süketfva MT; DobLev. 1/95a].

köntöscsináltatás ruhakészíttetés/varratás; făcutul/cusutul hainei; Kleideranfertigung/machen. 1795: Tkts Szántó Sándor ur . adott a Titt Aszszonyinak . . a gyermekeknek köntös tsináltatás [Ne; DobLev. IV/751. la].

köntösfestés ruhafestés; vopsitul hainei; Kleiderfärben. 1789: köntös festesert 3 [WLt Cserei Heléna jk 31a].

köntöskefe ruhakefe; perie de haine; Kleiderbürste. 1790: Kontos kefe 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. 1804: egy ezüst hátú köntös kefe [Koronka MT; Told. 19]. 1816: Köntös kefe . . . 27 xr [Kv; Born. IV.41]. 1849: 2. dr: köntös kefe [Dés; DLt].

köntösmosás ruhamosás; spălatul rochiei; Kleiderwaschen. 1789: köntös mossás — 40 [WLt Cserei Heléna jk 28b].

köntösнемű ruhanemű; ímbrácá minte; Kleidungsstücke. 1733/1813: Az jobb ... fekete kötösömet, ugy az mi az háznál ennekutánna jobbska kötös nemű tanáltatnék egy Faragott fekete gyöngy övemmel együtt az Tisztelendő Pater Franciscanusok tegyék pénzé, és az oltárra az mi szükségesebb lézen tsináltassanak véle [Kv; SLt XLII. 6. 28 P. Horváth Krisztina hagy.].

köntösöske 1. gyermekruhácska; rochiță de copil; Kinderkleidchen. 1755: Kis Susi Unokam(na)k kötösöskére Rhf. 4 xr. 10 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 2b]. 1757: Adám édes Unocsám (!) Köntösöcskéjére ... R.fl. 3 xr. 48 [i.h. 140a].

2. kb. szerény öltözet; ímbrácá minte modestă; bescheidene Kleidung. 1665: az ott maradt ehel holt németeknek lenne provisiojok ... kilencz hetét hópénzek kiadásoknak mondják, és azolta a kinek köntösöcskéje s egyebe volt, azt adták el [TML III, 478–9 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1823–1830: A prokurátorok is, aki valamire való volt, tartott scribákat. Ezeknek fizetésék nem volt a királytól, hanem párlásból a peres emberektől lehetett a szorgalmas írónak annyit kapni, hogy egy kis köntösöcskét csináltathatott magának [FogE 90].

köntösös 1. vmilyen ruhás; (ímbrácát) cu o anumită haină; von/mit irgendeinem Kleid. 1657: jüttek vala ki valami háromszázig való lengyel és odabé hadakban forgott, lakott horvát, rác s közöslég többire lengyellé vált magyarok is, vitéz legények, jó fegyveresek, paripások, köntösösök, fejedelem fizetésére [KemÖn. 44].

2. ~ láda ruhásláda; ladă pentru (păstrat) haine; Kleiderkiste. 1668: Kötösös feier Lada [Mk I Kapi György inv.]. 1688: Vagyon az Beszterczey Boltban ... 6 Köntösös Lada 8 Fejér Ruhás Lada. Köntösösök is vadnak benne [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1732: A köntösösöknek száma a Második köntösös Ládában [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 4]. 1768: Egy köntösös lapos lapos bórós láda [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes kel.]. 1800: vévődött ki edgyik köntösös ládából egy fekete tafota hoszu köntös, és egy viseltes tafota ruha [O.fenes K; JHb LXVI/46].

3. ~ ház ruhás/ruhatartó szoba; cameră rezervată pentru haine; Kleiderzimmer. 1657: Csizma a köntösös házban elég vagyon az alámriumban [TML I, 52 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz].

köntösösen vmilyen ruhában/ruhásan; ímbrácát cu o anumită haină; in irgendeinem Kleid. 1681: Puskás nével elő szabadosokis szoktak lenni ... ha mikor az földes vr valakit ilyen szolgálatra rendel tartozik puskassagaval lova hatan Zöld köntösösön az szükség idejen, vagi á ki-vülis (: az mikor á D.Terrestrisnek akarattyá Tartya :) á vár(b)an hoszu puskával gyalogh drabantoskodni [VhU 199]. 1683: mind Lovas, es gyalogh Nemesi szabadsággal élő, és hadb(an) szolgáló Rendek legye(ne)k olly kész hadi apparatussal jó köntösön, jó fegyveresse(n), paripáson (: ne(m) ugy mint tavaly s annak előtte fa kengyelesse(n) s bocskorosson :) hogi mi helye(n) második parancsolatunk érkezik viritim indulhassa(na)k és szállhassa(na)k oda az hová parancsollyuk [UszLt IX. 76. 15 fej.].

köntösöz ruház; a ímbráca; (be)kleiden. 1703: minden esztendőben köntösözte [Hr].

köntösporozó-fa kb. ruhaporoló rúd; bătător pentru haine; Kleiderklopfstock/klopfer. 1835: Az Udvarház Tornátza előtt két Csizma takarito vasbol- és egy Köntös porozo 's takarito Fa [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

köntöstakarító fa kb. ruhaporoló rúd; bătător pentru haine; Kleiderklopfstange. 1835: A Mlgs Urfi ő nga Szobájában: Az Ajtó előtt kün a' Tornátzon egy köntös Takarito fa [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

köntöstartó 1. mn szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ almárium ruhásszekrény; dulap de haine; Kleiderschrank. 1756: Az Ur házában ... Virágos Cziffra ki rakott köntös tarto almárium bé zárva kettő [Déva; Ks 92. I. 32]. 1761: (A palota) falán lévő ablak mellett a' kb falb(a) bé vágva zöld, és barát szín festékkel meg festett Fenyő fűrész deszkával bérlett, a' kö falbol kevéssel könnyebb álló Korona formájú cziffra tetejű, majd egy ölni szélyességű, és jó magosságu Frantzia csinos Sorkakon hasonló festékű, s ugyan frantzia zárral zárodó két felé nyíló ajtaju, mindenik egy formájú, Köntös tarto két csinos Almáriumok [Szászvezsöd NK; JHbK LXVIII/1. 203]. 1768: Diófából ki rakott köntös tarto Almárium Más Fiokos Uri Almárium 1 Közöséges terdeplos Almarium 1 [Mezőstgyörgy K; Ks 23/XXIIb]. 1789: egy vas Sarkokon forgo két felé nyíló Záros Köntös tarto Almarium [Mv; ConscrAp. 39] * ~ asztal kb. ruhtartó fiókos asztal; masă cu sertare pentru (păstrat) haine; Kleiderkasten mit Schublade. 1779: köntös és egyeb portekat tarto Asztal Zöld rásával elől borított | Köntös tarto asztal veres [Szu; UszLt XII. 87] * ~ bástya kb. ruhatartó bástyaszoba; încăpere pentru (păstrat) haine într-un bastion; Basteizimmer zur Aufbewahrung der Kleiderungsstücke. 1676: Az Köntös tarto boltasos basta [Gyalu K; EHA] * ~ fenyőrud ruhás rúd, gúnya/ruhatartó fenyőfárúd; bară din lemn de brad pentru atîrnat haine; Kleiderstange aus Tannenholz. 1717: az Ur házá(na)k jó két nagy üveges, onos, vas Sarkas és fordított ablakai vadnak ... egy köntös tarto fenyőrud [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4] * ~ gárderob-kasztén ruhásszekrény; dulap de haine; Kleiderschrank. 1851: Egy köntös tarto gárderop kaszten [Dés; DLt 2216] * ~ pad gúnya/ruhatartó padláda; ladă (lungă) pentru (păstrat) haine, tron; Bankkiste für Kleiderstücke. 1780: hoszsú köntös tarto Pad [Kv; Pk 4 Polgárleltárban] * ~ rúd gúnya/ruhatartó rúd; bară de atîrnat haine; Kleiderstange. 1747: (A lányok házában) Köntös tarto rud [Borsa K; Told. 24]. 1777: A' Kapu mellett lévő első Házban ... Viseltes fejér fogas Nro 4 Köntös tarto Rud 1 [Mezőmehes TA; WassLt] * ~ tiszafa-kasztén gúnya/ruhatartó tiszafa-szekrény; dulap de haine din tîsă; ebener Kleiderschrank. 1823: Egy iro tiszafából készült kaszten Egy háromfiokos köntöstartó tiszafa kaszten [Nsz; DobLev. V/1080].

II. fn ruhásszekrény; dulap de haine; Kleiderschrank. 1841: Egy feketén festett köntös tarto [Kv; SL]. 1850: Egy fenyőfa feketére festett köntös tarto [Mv; DE 2]. 1858: 1 feketére festett köntös tarto (: Chiffon :) [Kv; Végr.]. 1860: Két köntös tarto, egy barna, egy gyöngyszín [Kv; i.h.].

köntöstéglázó-deszka vasalódeszka; scindură de călcat; Bügelbrett. 1840: Köntös Téglázó Deszka [Dés; DLt 1545/1841].

köntöstisztító szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *kefe* ruhakefe; perie de haine; Kleiderbürste. 1697: két kötös tisztító Uri kefe [KGy]. 1782: Egy fain Betsi köntös tisztító kefe [CsS] * ~ *seprű* ruhatarító seprűcske; mătură mică pentru periat hainele; Kleiderbesenchen. 1732: ezen házba találtunk ... egy ági eleibe való szép virágos olasz falt ... és edgi köntös tisztító Seprűt [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

köntösű vmilyen ruhás; (ímbrácat) cu o anumită haină; mit irgendeinem Kleid. 1657: Kemecei nevű hadnagy hasonló ábrázatú, köntösű, lovú vala [KemÖn. 270]. 1747: jött által az szamoson két szederjesbéli sárga sinoros, és réz gombos köntösű katoná [Mikeháza SzD; Ks 27. XVIIb]. 1750 k.: ezekis olljan tarkások, vagy tarka köntösűek valának [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.].

Szk: cifra ~. 1736 u.: Nem igen csinos, kivált a mostani czifra gyomrú, czifra köntösű világ előtt, mindazáltal a régi magyarok egymáshoz való szereteteknek s nyájasságoknak bizonyítására leirom, amit az üdvözült atyámtól hallottam [MetTrCs 457] * *csillagos* ~ kb. rendjeles öltözetű. 1820: ha oly szív volna sok tsillagos köntösű minister melyben mennyivel boldogabbak lennének az el nyomattatás sulya alatt gebbedező országok [M.zsombor K; SL].

könyi egy kősonyi (egy kőso-mennyiségű); ca o bucată de sare gemă; ein Steinsalz (groß, schwer). 1717: Edgy könyi Só, appro darabocskák(an) [Kentelke SzD; JHbK L/3].

könny, **könyv** lacrimă; Träne. 1582: az vranak szemebol ky yö walla az keonyv hogi felesége oly erősen remenkedig walla [Kv; Tjk IV/1. 59d Fassio Io(ann)is Linzinger al(ia)s Borbely]. 1597: Gellien Imrehne Kalachsewteo azzony ... wallia ... az leany nagi kesserew sirwa(n) hogi wgia(n) az palastia(n) foli wala ala az keonywe felele ... mikor engemet hazahoz wit, ket dologrol teot ennekem fogadast [Kv; Tjk V/1. 59–60]. 1604: az keonjue ala megien uala az arczan [UszT 20/127 G. Kalauz de farkaslaka lib. vall.]. 1657: Csákiné az első ülésben, orcáján könyveit lecsorogva, imádságos könyvecskéjét előtte tartván szemléli vala urának Catherinával^a ekecseléseket [KemÖn. 150. — ^aBrandenburgi Katalinnal, Bethlen Gábor özvegyével]. 1816: Nem láttam én az igaz jó Anyát meghalni: idegen földön sirattam ötöt, esmeretlenek között öntettem fájdalommal keserű könnyeit [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.]. 1854: Oh kegyetlen halál szívek epesztője, O kegyetlen halál könyvek élesztője [HSzjP]. 1862: Mikor azért a' mi hiveink erre a' segélyre föl szollittatnak, nyujtsanak a' t. papok segédkezetet, hogy a mi filéreink által is, mentől több szenvedők könnyei töröltenek le [Gyalu K; RAK 71].

Szk: ~ *be lábbogó szemmel* könnybe borult/könnyes szemmel. 1854: boldogult atyám ... 10ezer forintot vizs kormányzó gr Bánffy Györgyhöz: könybe lábbogó szemmel kérve, hogy juttassa a főltség kezébe [Újfe 118]

* ~ *be lábbog szeme* elborítja/önti szemét a könny. 1854: a prédikációkat ... nekem kellett megírni és előtte^a el is mondani. Nagy tetszéssel hallgatta végig, szemei néha könybe lábbogtak [Újfe 97. — ^aAz emlékiró atyja előtt] * ~ *eket facsar ki szeméből* kb. könybe borít vkit, könny áztatja vki arcát. 1854: nem akarom, hogy szeretett kedves és jó feleségemnek az egyébaránt is ... felette haszontalan părădes el temettetéssemre tett költségeknek kénytelenített meg fizetése által is könnyeket facsarjak ki szemeiből [Kv; Vég.].

könnyecsepp lacrimă; Träne. 1879: Téged, Jakab Ödön, ott Páncsován . kellene hogy kikérdezzenek. Már ez, fiam, olyan ócska formalitás, hogy amelyik tiszteletes e formalitás megtartása nélkül megesket valakit, 50 keserű könnyecseppet hullatand, melyek mindegyike egy pengőforintot ér meg osztrák értékben [Plev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

könnye l. gönne

könnyebbecskén könnyedén; ușor, cu ușurință; leicht-hin, flottweg, mit Leichtigkeit. 1774: melyet öis könnyebetskén meg szerzhessen [Egerpatak Hsz; DLev. 5. XIV. 9].

könnyebbedén jobbacskán, könnyebbecskén; mai bine; etwas besser. 1657: az tisztességes kolika akar vala rám esni, de fortiter resistáltam ellene; már Istennek hála könnyebbedén vagyok, tőle nem is félek [TML I, 103 Kapi György Teleki Mihályhoz].

könnyebbedés 1. vminek megkönnyebbedése/könnyebbé válása; ușurare; Erleichterung, Leichterwerden. 1823–1830: Midőn . . . ezen kommandáns a setébe űlne be a gyalogkocsiba, egy mázsás vasat maga mellé belop, a Trágerek nagy erővel felemelik s viszik, de . . . nem bírják . . . a kapitány . . . kiszálla a gyalogkocsiból, kilopja a mázsás vasat, az utcán hagyja, egyet pesel, s beül esmét a kocsiba. A Trágerek azt gondolván, hogy most is olyan nehéz volna, minden erejüket reáteszik, de könnyű lévén már, oly hirtelen felemelik, hogy fejével a kocsi tetejét is szinte felütötte. Ezen könnyebbedésen elbámulnak a Trágerek, s mondják, hogy a kommandáns bizonyosan sokat ivott volt, mert a vizelet által ugyan könnyebb lett [FogE 241].

2. csökkentés; reducere; Minderung, Verringerung. 1753: a régi szabadságot ha meg nem adnákis, leg alább az adonak könnyebbedésit nyerhessék [Gidóffa Hsz; Törzs. L. Balog (28) pp nyil.]. 1756: bátorkodtunk iterató a' Mltgs Királyi Directiva Commissio előtt alázatosan reménkedni terhünknek könnyebbedése aránt [Torockó; TLev. 9/8. 1a].

3. gyógyulás; insánatosire; Genesung. 1662: A státusok is a gyűlés napjára Fejérvára begyülekezvén, néhány napokon semmit nem cselekedhetének, várakozván a fejedelem könnyebbedésére [SKr 312].

könnyebbedhet gyógyulhat; a se putea însănătoși; genesen können. 1672: Kegyelmed levele által való izenétét, Uram, Gillányi uramnak meg nem mondhattam, mivel ő kegyelme fekvő ágyában maradt Fejérvárra . . . azolta mint könnyebbedhetett ő kegyelme, semmi

bizonyost nem hallottam [TML VI, 387 Lázár Imre Teleki Mihályhoz].

könnyebbedik 1. csökken; a scādea; sich vermindern/ringern. 1595: mutogatia eo kgme^a az naponkent valo kwlcomb kwlcomb fele sok rendbeli zwksegeket, mellik nem hoga valami reziben keonniebednenek, de inkab naprol, napra sulliosaban jwnek ez zegeni varosra [Kv; TanJk I/1. 252. — ^aA bírój. 1690: remenségünk az volt hogy az haza terhe könnyebbedik de ugy láttuk hogy különbben vagyon [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel feji ut.]. 1745/1760: Mikor náznánfalva Kisfaluddal^a egy Biroság alá öszve ereszkedet ... a Kisfaludiak a Tere viselés Nagy Léven Náznánfalvával ugy ereszkedet öszve; gondolván aszt, Hogy a Tere viselés könnyebbedik rajta [Berz. 17b. — ^aMT].

2. megkönnyebbül; a se usura; erleichtert werden. 1663: Immár Istennek kegyelmességéből Kucsugh pása kimegyen, Váradhoz száll, immár talán az ország is könnyebbednék a sok iga viseléstől, ha a sok rossz ember ne volna [TML II, 579 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. enyhül; a se usura; lindern. 1662: minden állapot-jok jóra fordulhatna, a nyakokon való iga könnyebbedni fogna [SKr 642].

4. gyógyulgat, javulgat; a se vindeca încetul; nach und nach genesen. 1629: oe F beteges állapotall leuen monda asztis hogy valahoua el ne mennek hogy ha ugyan nem keonnyebbedik legyek mellette betegsegeben [KCs IV/116 Kemény János lev.]. 1661: magam kglmes uram haza is alig jühettem Szebenből, az lábom annira elorabánczosodott. Ha valamenire könnyebbednék az lábom, az Ngod szolgáltatja mellé menten magam is elmennék [Bágyon TA; SzO VI, 256 Czegezi Tamás. Asz kapitánya a fej-hez]. 1682: cziak nem régen mostan ... admonealtatvan compromizalta magát rationak el igazittassara könnyebbedven betegsegeből m(Kv; RDL I. 161). 1738: En az Innep előtt egy hettel vjobban le betegedvén csak tegnap s tegnapelőtt könnyebbedhettem annyira, hogy dolgotskaimhoz csak gyengén is lathattam volna [Kudu SzD; Ks 99 Pongrácz György lev.]. 1783: Tanko Andrist ugi meg üte egy fával, hogy mingjárt el esék és mint egy holt oljan lén mi Aszszonjukul rajta kapánk és hertelen mosni kezdők szappanos palinkával, s addig mosogatok hogj egy kevesse könnyebbedek az gyernek [Lengyelfva U; Ben.].

könnyebben 1. mai usor; leichter. 1570: Kis marthon Katalin Nagy Myhalne, Azt valya hogy mykor az Rengeo Margit leanyat megh foghtak volna, Ment volt hozzaya hogy kënergene Byronak erthe hogy ky Ne veretne, Eo ely ment volt Byronehoz es teob azzonyokhozis, Az Byrone azt Monta hogy chyak az perest Engeztellyek eleozer, az Byrowal könnyeben veget Ernek [Kv; TJK III/2. 101]. 1578: Miert hogy penigh az wyzet el veottek es az keohez porondhoz keonyebben fernek hogy sem mint ez elot keryk biro vramat, hogy ... az vtakat varasban feokeppen meg teoltesse eo kgeme [Kv; TanJk V/3. 174–5]. 1681: Az Taxát fizető emberek Taxajais azert iratott itt le, hogi a' Generalis Extractushoz ember könnyeben, s hamareb juthasso(n) [VhU 206]. 1730: Vegeztetett hogj az kik az edgyik ökrét az Vibül nagjobb munkával huzták ki annak az

özvegj Papné két Marjást, Akik penig könnyebb(en) juátottanak az másik ökrinek ki huzásához annak egy márjást [Dés; Jk 401b]. 1766/1770: a' viz ellenében ... minthogj az alja követes volt a' gyengébb vagy kisebb vízben, könnyebben ki kaphatott a' Székér [Széplak KK; SLt évr. Transm. 366]. 1772: az mely iszapát a gátrol jövő viz a Malom árkában fel szokatt hánni sokkal könnyöbben, és hamarébb ki takaritaná^a [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 375. — ^aA víz sodra]. 1833: mikor el mentünk az Erdőbe, a Bakotzákat mind el hagytuk az hol jo fával, jól megrakodtunk ... megrakodva levontattuk éppen a' faluba, ott ugy bakotzáztuk fel, hogy könnyebben mehessünk Martonfalvára^a [HSzjP. — ^aHsz]. 1843: hatalmas legyen könnyöbben eleget venni [Msz; Berz. 21].

2. ~ van a. (beteg) jobban van, jobban/könnyebben érzi magát; (bolnavul) se simte mai bine; (Kranke(r)) sich besser/leichter fühlen. 1699: Urunk s asszonyunk ú nagysága Istennek hála könnyebben vannak mindketten [TML IV, 448 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1705: Az úrtól ismét négy kövek mentenek el este már talán könnyebben lészen [WIN I, 543]. 1716: Istennek hála vgj teczik könnyebben vagjok, csepegdegel ugjan megh az vizelettem [Nagyida K; Told. 22]. 1815: a Féleségem ... mint egy magán kívül láttatott lenni szörnyű kínok között mostan ugy látszik hogy könnyebben van, de bézonyos az hogy sókaig nem viszi [Asszonynépe AF; DobLev. V/975 Borberek Josef Dobolyi Sigmondhoz]. — b. (járvány) alább hagy/csendesedik; (epidemia) se potolegte; (Epidemie) nachlassen. 1735: a marha dögi egy kevesse meg kezdett volt Sünni (!) en a Nacsagod Paroncsolatya serint, Bezoartica Tincturat hozattam egy lotot ... s ugj mutatja magát mintha mintha könnyebben volna, mind eddig meg egjel több meg nem döglött halá a Nacsago(d)e közül [ApLt 4 Lőrincfi Láslo Apor Péterhez].

könnyebbit 1. könnyebbé tesz, könnyít; a usura; erleichtern, leicht machen. 1571: keryk^a eo kegelmet Byro vramat Kyrál biro Vramal egetemben hogy eo felsege keonnyebbitene Ez Nagy Tereh viselet az Zegen Mywes Nepekreol [Kv; TanJk V/3. 32b. — ^aA mives nép]. 1669: Úgy tudom, édesem, eddig én az mi jobbágyinkat felettébb nem terheltem. Isten velem lévén, bizony ezután annál is inkább könnyebbitem dolgokat [TML IV, 494 Teleki Mihály feleségéhez. Veér Judithoz]. 1704: ugyancsak könnyebbitette rabságát, és akárki bémehet hozzája [WIN I, 302]. 1825: az Ur az Exponens Aszonymnak szomorú Özvegységét nem kívánja könnyebbiteni, ha nem inkább terhelni [Ne; DobLev. V/1088. 2a].

Szk: ~i szolgálatát. 1662: Könnyörgünk azért Nagdk, mint Kgl's Aszszonyunknak igen aláztatossan ... fellyel meg irt szolgálatunkat, és terhünket könnyebbiteni [UF II, 233]. 1673/1681: Gyalaron^a lako Raduly Lazarnak akarvan szolgálatyát könnyebbiteni az Szabadosi szolgálatl fel szabaditvan boczatam Taxara [Vh; VhU 381. — ^aH] * ~i szükségét. 1816: ha vala mire szorulak szükségemet könnyebbitse [Hr] * ~i terhét. 1690: Az Szász Natiobol álló hiveink iránt tett ö Kglme Resolutiojat becsülettél és Kedvesen vesszük Miis az Erdélyi Unio is Törvények szerint őket protegalni es terheket könnyebbiteni igyekezzük [Törzs. fej. Bethlen

Sámuel instr.]. 1763: Szántó Mihályné Aszszonyom, már régtől fogván pereltetnek az Mgos Királyi Tabulán (!) mely Pernek folytatásáb(an) el fárodván és költségből is ki fogván kételenítették ollj modot keresni melyel ebbéli bujában könnyebbiténé terhet [Ne; DobLev. II/344].

2. (terheltestől) mentesít, tehermentesít; a usura cuiva povara; (von Last, Belastung) befreien, entlasten. 1718: kértemis, hogj könnyebbitse őket ne pusztuljanak ki marhájakból [Cikmántor KK; Told. 21]. 1739: Excelentiatoknak Ngtoknak elégséges bölcsesség vagyon, jobb(an) fél tanálhattya Excell(entia)tok Ngtok miképpen lehessen ezen v(ár)(me)gyét könnyebbiteni, mért annyira jutott hogy jo Falu a ki volt az előtt, egy szekeret fel nem állíthat, a nyavalyás emberek teheneit fogják járamban [H; Ks 99].

3. vmin könnyít; a usura ceva; erleichtern. 1835: könnyebbitni fog a Király szolgálatunkon [Zsibó Sz; WLt].

4. enyhít; a calma/potoli; lindern. 1670: kívánnám Istenőt, ő felsége könnyebbitené már abbéli nyavalyáját s jó egészséggel áldaná meg [TML V, 5 Nalácz István Teleki Mihályhoz]. 1705: Ma declarálták az úr előtt, a császárs micsoda nyavalyában holt ... melyet hívnak hidrops timpanides ... Kit is noha sokféle metallumokból csinált tincturákkal orvosoltatnak ugyan, kikkel is könnyebbitették valamennyire, de az nyavalyát el nem oszlathatták [WIN I, 452].

Szk: Isten ~ vkit Isten enyhíti vki betegségét. 1667: én bizony igen rosszul vagyok az orbáncz miatt . mostan gróf uramot sem merem hinni, félvén, ágyban fekvé találna ... ha Isten könnyebbit, mindjárt szolgálmat fogom gróf uramhoz bocsátani [TML IV, 28 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Sz. 1678: Ű^a azt írja . Béldi és Damokos halálán vannak. Isten ű felsége könnyebbitse ágya szalmáját [TML VIII, 214 Székely László Teleki Mihályhoz. — Apor István].

5. ~i magát a. megvigasztalódik; a se mîngia/conso-lar; sich trösten. 1660: Édes, kedves Őcsém uram nincs oly szerencse, az kit szerencsétlenség ne követhessen Isten az igen víg öröm után nagy szomorúságot szokott adni, és az szomorúság után nagy örömet . ezzel könnyebbitse magát [TML 494–5 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. — b. vmilyen tehetől megszabadul; a scă-pa de o greutate; irgendeine Last loswerden. 1662: a deszkás pajzos székel atyafiaknak is nem sokat használt vala a stratagéma, hadimesterség, mert az igen se-nyén kozákság kardokkal kiütvén reájok, hogy ezek többire mint egy-egy kalodát hánytak volna nyakokba, míg azoknak nyakokból való hányásokkal magokat könnyebbitenék, addig a csapás ... rájuk esvén nagyobb részből elhullottak vala [SKr 329–30].

könnyebbités 1. könnyebbség; usurare; inlesnire; Erleichterung. 1661: Ezekben az egynehány üdők alatt for-gó boldogtalan állapotokban mennyi sok bántódási, kárvallási és haszontalan expensai löttek Kegyelmetek-nek, nemcsak tudjuk, hanem veleik együtt keservesen érezzük, melyre nézve .. pihenésekre és könnyebbité-sekre céllozunk inkább Kegyelmeteknek mintsem kevés fáradsággal és költéssel terhelnök [TML II, 59 Kemény János fej. Teleki Mihályhoz].

2. könnyebbé tétel; inlesnire; Erleichtern. 1821: ezek mind olyan Emberek hogy az Confiscalt Ketskéjeken kívül, Semmi marhával nem bírnak . de már ezektől is meg lévén fosztatva, azon kis életek módjok is el zárat-tottak tőlük, a' melyly egy kis reménységet nyujthatott volna, az élet nyüge könnyebbitésére nézve [M.zsom-bor K; Somb. II].

3. csökkentés; micșorare; Minderung. 1717: summa-tim, és rövidedén ezen repartitionak alkalmatosságával terheink könnyebbitéséért alázatosan remonstralni ez szerént kívánjuk Ngtok(na) [INyR Cszs, Gysz és Ksz foly.]. 1789: az eddig fungált és fungáló Mgos Inspector Curator Vrak hivatalok béli terheknek könnyebbitésére nézve, a' Mgos Urak mellé még egy Inspector fő és két Vice Curatorok tétettéseket szükségesnek itelte a Mgos Supr. Consistorium [Kv; SRE 257].

4. tehermentesítés; degrevare; Entlastung. 1696: én ennek az nyomorult hely(ne)k szorongattatását, njomoru-ságát . sokszor meg irtam . de sohunna(n) semmi könnyebbitése nem volt [Marosillye H; BK. Bethlen Ger-gely ir. Fogarassj Pap Miklos lev.]. 1717: látván, hogy Cároly Váratt a Tüzi fa szük volta miatt, a fel jövő Regi-mentek számára valo profont Sütesben nagj fogatkozás lenne. Rendeltünk annakokáért 100 Rh. forintot hogj a Vidék könnyebbitésével azon szükségre fát szerezzenek [Ks 83 a gub. Nsz-ból].

5. enyhítés; alinare, calmare; Linderung, Milderung. 1688: En Jenei Gaspar obligalom magamat, teljes ele-temb(en) valo bor nem iszasagra excipialvan ilyen Ca-sust, hogy harmad napi betegsegeb(en) a dolog ugy ki- vanvan hatodresz ejtelnyi bort szabad legyen nyava-lyam terhenek könnyebbitésere meg Innom [SzJk 102] | szivemnek panaszát búslásom könnyebbitésére akar-tam Kegyelmed eleibe terjeszteni [TML IV, 343 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1809: mind ketten esedeznek az vice Szék Deliberatumának könnyebbitéséjéért [UszLt ComGub. 1668–1669].

könnyebbíthet 1. csökkenthet; a putea micșora/usura; (ver)mindern können. 1825: Tessék az Archivumból kivett Fegyvéreit az Exponens Aszsonynak által adni továbbá hogy adosságaik terhet könnyebbíthesse [Ne; DobLev. V/1088. 2a].

2. enyhíthet; a putea alina/calma; lindern/mildern können. 1588: melto volna lenny ez varosba(n) egy feó tudos Doctornak, holot a' sok betegsegh felette ige(n) kezdet grassaln, az Borbeliok penigh vgmint giakorlat-lanok Nem hogy az emberek eletet oltalmazhatnak es a' betegseget keoniebithetnek, seot gyakortab artalmas gondviselek munkaik az latatlansag es tudatlansagh miat [Kv; TanJk I/1. 87]. 1765: Hogy az Executionak kegyetlenségit könnyebbíthessük, az Executor Commis-sariusnak discretizáltunk száma nélkül, ugy mint pénzét két, három marjást egy egy napi elébb mozdulásokért igen sokszor adtunk [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 256].

könnyebbíto megkönnyítő; care usurează; erleich-ternd. 1786: (A) Toroczkoí vas, és régebben ezút Bá-nyák Cultoriis igyekeznének a' Styriai vas mivesek, és Ezüst bányászok Regulához magakat conformaltat-ni, és helyiségekbe tzellyokot könnyebbíto officinakat eri-galtatni [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály ügyvéd lev.].

könnyebbítettetik könnyebbé tétetik; a putea fi usurat/inlesnit; leicht gemacht/erleichtert werden können. 1736: Hogy Nms Városunkon a terhes quartély könnyebbítettessék és ha lehetséges innét másuvá is transponáltassék ... a Mlts Guberniumhoz, Szébenbe expedialtuk Ntzes Dobolyi Márton kedves Atyánkfát ő kglmét Instantiákkal [Dés; Jk 460b].

könnyebbítettik 1. könnyebbé tétetik; a fi usurat; leicht gemacht/erleichtert werden. 1570: Az Záz vram varoswl, Byro vramat es az Thanachbely vramat Azon keryk, hogi eo kegelmek az plebanos vramat hywassa Beh keozkyben, Es terekedye(ne)k Azon ... hogy ha valamyt fely vetethetnek eo K. vele az predicatoroknak fizeteseben, hogy Az zegen keossegnek Terhe kennebítettnek onnath [Kv; TanJk V/3. 29a]. 1671: az oda ki valo vámok, harminczadok, jövedelmével elrendeltük Ország számára percipialtatni hogy azzal-is a' szegénységnek nagy tereh viselése könnyebbítettessék [CC 98].

2. tehermentesítettik; a fi degradat; entlastet werden. 1792: ezen Tüzi fának a vizen valo le hozásával mind a Szegénység könyebítettik mind pedig a fa olcsóítottik [Egeres K; Ks 89].

könnyebbség 1. usurare; Erleichterung. 1572: the kemed parancholna az petresffalujaknak hogy amj kewes buza ott leött hoznaiak ala kentelkere hogy ez Jde walo zegini nepnekis lenne könyesigiwel [Szűv; BesztLt 3608]. 1578: miért hogy az wy rowasra el indultak az Rowok, eo kegmek egez varasul keryk eo kegmet biro vramat hogy kettő az vram keozwl bochyatana el az ispanokkal, hogy kik esmerőy volnanak az Rawoknak, kik az niomorult faluknak keonyebsegere igyekezzenek, es erettek törökgeggienek [Kv; TanJk V/3. 167a]. 1623: az Egez Tartomant be hyuassa egy Napra feyenkent es

Zep rendell eleyekbe aggia vlek Joll megh Ertesse ... hogy nekik lezen Nagiob keönnyebsegekre haznokra hogy Rendell fognak zolgalny [BGU 119]. 1677: A' Városokban lako Nemesség ... a' Városnak terhet vélek egyirant viseli ... Város helyben valo bátorságos lakás, nagy könnyebbség [AC 95]. 1739: Hogi pedig a' Strásálás jobb moddal mehessen végb(en); mind a' szegénység(e)k könnyebbségére legjen ... rendeltük hogi az Hidhoz az Hatodik és Negyedik Tized fogadjan(a)k két jó strását [Dés; Jk 524b. — "Folyt. a fels.]. 1780: Instáljuk Ngtokat egész alázatassággal, Hogi mind az Ngtok könnyebbségiért, hogi senki ez után Ngtoknak bántására ne lehessen [Torockó; TLev. 9/19].

Szk: ~et kap. 1831: a Tégla vető is beneficalodik ha égy jo helyet kap a Tégla vetésre: de a Birtokosok is könnyebbséget kapnak, ha illendő áron jo Téglat kapnak [Dés; DLt 904 mell.] * maga ~ét keresi. 1677: ne keressek a' magok könnyebbségét az Executorok [AC 147].

2. (meg)könnyítés, könnyebbé tétel; inlesnre; Erleichterung, Leichter machen. 1575: Terekediek eo K. biro vram N.(u)al hogi Az Mostany zwk Ideoben eo N. Az my keonnebsegel lehet Az arossagal, Az leh Tetel dolgaban ha az vas hatra hagiati^a es, Akor chyak az egeb Marhanak leh Tetelet engedie meg az aroszagnak [Kv; TanJk V/3. 125a. — "Idegen kereskedők által a vas a városban raktározat[i]. 1623: Az dolognak nagib bizonsagara es Erossegere, my felliu meg Irt huteos diuisorok adgiuk ez jelen valo Inuentariumvntak

Ieouendoben valo szamasadnak konniebsegere, szokot pechetunkel es kezunk Irasaval Confirmaluan [Kv; RDL I. 121]. 1673/1681: Gyaloron lako Berivoja Peter ... mivel az Banyaban valo foglalatossaga miat Szabadosi hivatallyanak nem felelhet mindenkor vgy megh, az mint kivantatnek könnyebbségnek okaért az Szabadosi hivataltul avagy szolgatallal fel szabadito(m) töttem es boczattam taxara [Vh; VhU Thökölly Imre ad.lev.]. 1723: Tudom az egész Falu is akarja ennek a Malomnak meg maradását; méltónak itélem azt a kárt el szenvedni, mely ennek Gattya miatt eshetik az örlésbéli Könnyebbséghez képest [Sövényfva KK; MbK 150].

3. (betegségből való) könnyebbedés; ameliorare; Erleichterung, Genesung. 1666: az ki gróf tegnap előttől fogva rosszul kezdé lenni félő, meg ne himlőzzék. Ha Isten könnyebbségét adja az gyermeknek, ez jövő péntekhez egy hétre meg akarnak ő nagyságok innét indulni [TML III, 546 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

4. megkönnyebbedés/könnyebbülés; usurare; Erleichterung. 1600: Mikor megh hantak az barmot ... s Zebeny Pal ... monda eochie(m) az te keoniebsgedert lassad the tudod mellik mehet fel az barmok keozewl s mellik nem hand ky [Kv; TJk VI/1. 407]. 1710: Nem is lett volna alábbvaló generál Veterinál, ha tovább éljen, s az ő commendója alatt a szegény haza könnyebbséget érez vala [CsH 371]. 1749: a' mi eddigh könnyebbségemre volt, most bajlódásomra fordul [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.].

5. vki helyzetén való jobbítás; ameliorarea/imbunătăjirea situației cuiva; Besserung (js Lage). 1579: Eo kegmek egez varosul meg ertettek az Arwak keonyeorgeset, Akarwa(n) mind az Arwaknak keonnyebbséget zerezny ... vegeztek hogy az Arwaknak Az fel quartabol Aggyanak Tyzenhat hordo bort, és hatvan köbel buzat es minde(n) egieb fizetéstől absolutossok és Mentek legienek [Kv; TanJk V/3. 196a]. 1658: Nénemasszony is az Istenért kéri Kegyelmedet, ... hogy ha mi könnyebbséggel lehet Barakonyrak, ne hagyja; ha Isten élteti, meg szolgálja ő kegyelme Kegyelmednek [TML I, 257 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

Szk: ~et nyerhet. 1672: sok könyörgés által könnyebbséget nyerhet Kegyelmetek ő felségénél [TML VI, 86 Teleki Mihály Kapi Gáborhoz].

6. tehermentesítés; degrevare; Entlastung. 1677: A' Nemesség semmiképpen, azoknak Jobbágyi-is peniglen, semminémü egyeb vectuara, és tereh hordozásra ne kényszeritessenek, hanem ha mikor a' Fiscalis Várakba valamely munitioikat visznek; ollyankor-is penig a' Vármege Tisztei tegyenek illendő rendelest . ugy a' mint a' szegénységnek-is nagyobb könnyebbségével lehet [AC 78].

könnyebbszerű könnyebecske; (pujín) mai usor; ein wenig leichter. 1782: Egy kopot damaskos szegeletes Csőű ezüstel munderozott könnyebbszerű fintátska [Mv; NkF].

könnyebbszik könnyebbedik, helyrejön; a se ameliora; sich leichter fühlen, in Ordnung kommen. 1665: az szegény gyermek könnyebbségét vártam, de úgy látom, semmit nem könnyebbszik szegén. Az harmad napi forró hideg leli, mely miatt igen súlyos beteg [TML III, 466 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

könnyebből 1. könnyebbedik; a se usura; leichter werden. 1662: Az tatárok felől valo hirt penigh az mi nézi, regolta Erdélyben hirrel mind veszet az Tatár, de mégis úgy megh szaporodot mindenkor eo volt az nyertes fél ... adna Isten oly ügyet nékiekis ki által az haza insége könnyebbülne [BLt 9 a fej. Béldi Pálhoz].

2. csökken; a se micșora; sich vermindern/ringern. 1776: a Szegénység terhe nem hogi könnyebbülne hanem inkább nevededik [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.].

3. helyrejön, lábra áll; a se întrema/înzdrăveni; genesen, auf die Beine kommen. 1657: Én is Isten kegyelmes-ségéből ezen szombatra oda igyekezem urunk ő nagysága udvarában; ha feleséggem annyira könnyebből, ötet is elviszem asszonyunk szolgálatjára [TML I, 93 Barcsai Ákos Teleki Mihályhoz].

könnyebbülés 1. könnyebbedés; usurare; Erleichterung. 1594 k.: Keonyeorgwnk Nagodnak Nagod kegyelmesen rendelne ualami kéoniebwest (hog)y enyet respirhatnank az romlasbul, es insegebol [Dés; DLt 247]. 1690: az General ő kglme oda fel ő Felsege és ministeri előtt repraesentallya sok fogyatkozásunkat és munkalodgya terhünk(ne)k könnyebbülést [Törzs. Bethlen Sámuel követi ut.]. 1805: A Könyörgő Tarsaság esedezet s Nyert oly rendelést, mely altal a Tarsaság könnyebbülést ezette volna [Torockó; TLev. 9/38].

2. lábraállítás; întrema; (vom Lager) aufkommen. 1657: Gyaluban ... Kamuti Farkas ... úgy megbetegedék, hogy ... fekvék három hétig ... könnyebbülése semmi doctori orvosságokkal nem lehet vala, hatalmas forró nyavalyája lévén [KemÖn. 38]. 1659: kedvesen uóttom kd tudositat annyival inkab hogy Valamenyben keönnyebbülést jratta kd ... kivanom Istentől vastagicsa naponként es hamar Ideön gyógyicsa megis eo kmet minnyajunk eőreőmere [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.].

3. enyhülés; ameliorare, usurare; Linderung, Milde-rung. 1662: Itt Uram az pestis igen kezde regnálni; ha Isten nem könyörül, nem tudom, az miatt is mit kell mivelni; el is fogyatkoztunk az iszonyú költség miatt; szánna meg Isten s engedne valaha könnyebbülést nyomorúságinkból [TML II, 343 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

könnyécskén könnyedén, rég könnyűden; ușor, cu ușurință; etwas leichter. 1736: Tisztarto Ur(am) eo kglme .. valami gyermekeket is meg lapatoltatott tsak könnyécskén hogi miért mennek oda ha nem alkalmasok a szolgálatra [Récsé F; JHbT].

könnyedén 1. könnyen, nehézségek nélkül; ușor; leichtlin. 1854: héj de nagy uram könnyedén, én meg sok terühvel jártam le az életet [ÚjE 89].

2. egyhamar; (foarte) repede; bald. 1834: Az két rendbeli Szám adásaiban tsupán egy véka zabot teszen fel a' mit Competentiájában ki vett, holott a' lova mindig zabot evett, akkoris a' midőn az én lovaim nem kap-tak, következőleg a' Zab Competentiája könyedén ki-mehetett [K; Somb. II].

3. enyhén; ușor, ușurel; mild, gelind, sanft. 1570: Martha Rta Antony pathikarius fassa est, hogy az melly gyermek akkor Kakas Andrasnal lakyk wolt ...

mikor az oskolaba nem ment megh werthe Andras vram de nem feletteb, hane(m) könyeden [Kv; Tjk III/2. 4].

könnyen 1. könnyűszerrel; ușor, cu ușurință; mit Leichtigkeit. 1560: Meg lasd Mykoron cemmentelny akarz, hogy ahoz valo signu(m)ban kezgyed Mwuedeth, Tudny Illik, az kosban, orozlanban, sagitariusban, es Mikoron sextilis es trinus Martis vagyon Mert akoron könnyen vekhöz Megyen az cemmenteles; de artalmas az quartus Martis [Nsz; MKsz 1896. 351]. 1568: bestyek bizon ne(m) olyan könnyen emeztitek meg mint az Elebelit [Kv; Tjk III/1. 220]. 1587: Az Louáknak haznaia mi legien, kennien megh ertheni [Kv; Szám.3/XXVI. 11]. 1600: monda arra Bűr kórme, bizony ell nem me-gyen ilyen könnyen wele a' Chonka bonka kurwa fia [Kv; Tjk VI/1. 489a]. 1681: A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n) mely te-kenőnek mind véget ket felől s mind melyseget haro(m) vassal belyegeznek meg hogi se hosszara se melysegere ne amplificaltatnek, mellyet könnyen véghbe(n) vi-het az Fraudulentiaval elő mester ember [VhU 63]. 1786: az réája esett Taxát az Szegenység mián nem mindenik fizetheti meg az maga rendes idejében, mivel igen Nyomoruságban el egy nemelly, es olly nagy Szegenysseggel hogy az Királyi adot se fizetheti könnyőn ambár Executioval szedik [Torockó; TLev. 4/13. 29]. 1794: 15. darabból álló Szarvas Marha maradat az öz-vegy kezibe, a' mellett feles gabonais, abból könnyen ki fizethette az adosságot [Asz; Borb. I]. 1836: Hadigerrel a computust könnyen meg teszem csak számadásával le-gyen tisztába [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

2. könnyedén, félvállról; ușor, superficial; leichtfer-tig, etw. auf die leichte Achsel nehmend. 1618: Mondék erre ... lehetetlen dolog, hogy ez az Báthori András hire semmi ok nélkül indulatott volna, hanem őkegyelme is hallott mástól azfelett: bizony az én uram megszolgálja kegyelmednek, ha valamit értésére ad Ismét monda erre könnyen, hogy: Semmit nem hallottam [BTN⁴ 149]. 1667: Volt ugyan oly formán Barkóczy urammal való végezése Zólyomy uramnak, de ahhoz ő nagysága nem akarta magát tartani s elmentünk azon contractus mel-lől. Más az, vagy nem vette észre Hedry uram, vagy könnyen gondolkodott felőle, más Barkóczy, más Theő-keőly [TML IV, 21 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. 1807: (A) földeknek vissza szerzéekre es Jussunknak meg tartasara Mind a Hugom Klaritol mind az Otsm Dobollyi Joseph Urto Levelet kertem, de mindenik mind akiknek eddig postesitassok nintsen tsak könnyen mentegették magokat [Ne; DobLev. IV/912. 1b Veress Bálint lev.]. 1826: Könnyen gondolkozik az Allperes, a ki a Nádból sipol, hogy kéttsegbe hozza a Felperesek te-reh hordozását [Ne; i.h. V/1114. 2b-3a].

Szk: ~ *hagy*. 1590: Mihalj Kouach fel Alla falu kepe-be(n) Azt monda ... Akkor my az vegezest keönnyen hadgiük vala, minket teorwenniel vettek Az vegezes melle [UszT]. 1846: A Lucernás Szántáshoz se fogott ... Mindent könyen hágy [Budatelke K; Born. F. IIIa L. Luka György lev.] * ~ *szól hozzá/vmihez*. 1670: Bizony, Sógor, könnyen szólunk mi, látom, min-den dolgokhoz [TML V, 331 Bánfi Dienes Teleki Mi-hályhoz] * ~ *visel* vmi. 1690 k.: eőtven Falunal több vagion, a kik csak könnyen viselik az dolgott, ez mostani kevés Élésnél, penzbeli adott sem adtanak [UII].

3. körülbelül, hozzávetőleg; aproximativ; ungefähr. 1595: Egy eoregh gostian megh er keönye(n) aur p. 3. [Zsombor K; SL]. 1604: Afflegett adott vala ket cökret, melljek keönyen ernenek húzon cöt fori(n)toth [UstT 18/7]. 1633: egy Mecczin Barszoni szoknia lant Vyo beöueön Arani peremmel Akar mely keönnien keszölt hat Szaz forintban [Ks Vesseli Kata kel.]. 1711: az falunak also vegin az Porgolat kerten kívül edj darab kender föld ... kender magot könnyen vethetni belé három köblöt [Ingodály NK; JHb XXIV/19]. 1758: 100 veder könnyön volt [O.péterlaka AF; Told. 23]. 1796: (A malomban) midön ideje vagyon az örlésnek, nincs rostok, és olyankor minden 24 órák alatt tíz köblöt könnyen ki jár [Verebes Cs; Berz. 7. V. 66/1]. 1847: Hátunkba egy Év alatt prédált fák ára könnyen fel-mehet 300. Rftokba [Torockó; TLev. 10/9. — L. még RettE 117; WIN I, 289.

4. egykönnyen; foarte ușor; leichthin, (so) leicht. 1661: Ne búsulj, édes, ne félts minket, bizony nem könnyen veszünk el, vajmi gondot tudunk, édesem, mi magunkra viselni [TML II, 141 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. 1668: én, Uram, bizony az enyemből könnyen ki nem megyek [TML IV, 270 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1680: Thasnadi Janos ... facultatni kua(n) hogy feleseggett Kegyes Annat ki mellőle el szökött, kezhez kirethesse az hol talaltathatik, mivel könnyön nem akar mellőle el állani [SzJk 151]. 1688: Valakinek mezei vetese nincsen az Fazakasok között, az oljanokon-eö kgk hogy élest vegyenek megh ne engedgye, egyebirántis ezek sellérek levén, ha effélekkelis igazságtalanul terhelhetnek, könnyen el pusztithattjak in-ne(n) a' Falubol [F.porumbák F; KvLt Urb. 15]. 1766: két három embernekis megadja a' Dijját könnyen melly-hez képest szabadosan vérengezhetik [Koronka MT; Told. 3a]. 1849: bár ki is könnyen gyaníthatja hogy a' meg esketet tanuk részre hajlolog vallottak [Kv; Végr. Vall. 96]. — L. még SKr 91; TML II, 146, 234, 488.

5. igen ~ nagy valószínűséggel; cu mare probabilitate; mit großer Wahrscheinlichkeit. 1619: Az adó dolga felől, Kegyelmes uram, azmint Felséged irt volt, azt is bővöbben eleibe adtam aszerént, kiről arról is így resolválta öngasága magát: Az urad adaja nélkül az hatalmas császár igen könnyen ellehetne, minthogy eddig is ellehetett [BTN² 303]. 1653: Gál Mihály házáról a szent György-utca meggyűlada, és 57 ház elége ... Azon napon 600 forint kárt igen könnyen vallottam [ETA I, 140 NSz].

6. könnyelműen; neceuetat, in mod ușuratic; leichtsinnig. 1588: Biro vram meg kialtassa, hogy ha mely legheennek gazdaia ket hetig Nem talaltatik hane(m) chak keonnyen Akar iz ez varosba(n) Eelny, kartia Jaczasban korchomakon ... Azokat eo kgme Az kalitka-ba tetesse mind Addegh mégh gazdat Nem keresnek [Kv; TanJk I/1. 60]. 1630: azmely tractái és actusi palatiny uramnak és Althannak forgottak, és mely hamis híreket indítottak, szerdítettek, ahhoz képest ilyen könnyen annak nem jó hinni és annak támaszkodni, hanem ez legszükségeseb, hogy öfelsége mostan idején hamarsággal főkövetséget institualjon római császárhoz öfelségéhez [BTN² 433-4]. 1710: szokása volt a mostani francia királynak, könnyen megesküött, de könnyen meg is szegte hitit, ahol valami hasznát érzette [CsH 315]. 1750: én is az Vdvart többször érette könnyen nem köttem [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.].

7. ellenállás/szegülés nélkül; fără împotrivire; ohne Widerstand. 1565: A németek Szakmárba nagy könnyen bészállának [ETA I, 22 BS]. 1591: Daroczi Boldisarne Margit azzoni ... vallia ... Mikor az zabliaiat el akarnak teolle venni, Monda az legeni, bizoni oly zegre keottek azt hoga keonnyen le nem hagiom venni [Kv; Tjk V/1. 89]. 1618: azt beszéllek, hogy az erdélyi fejedelem végezett volna a némettel, hogy ő Sorbánt és Petráskót csak könnyen általbocsátja Erdélyen [BTN² 127]. 1643: ha Garazda Ur(am)nak holta talal teortenni ki fogh abban az joszagban szallani, mert enis az magamet keonien nem engedhetem [Gyalakuta MT; BálLt 1]. 1710: Soha könnyebben sem pogány, sem keresztény, egy országhoz s olyan könnyen nem juta, mint akkor a német Erdélyhez, egy korbácslás nélkül fejet hajtának [CsH 204].

8. akadály/nehézség nélkül; fără greutate; ohne Schwierigkeit/Hindernis. 1662: a sok gonosztevők ugyan rátartván és ott benn fészkek, szállások lévén, könnyen ellappangnak vala, s még a törvényes büntetést is gyakorta ott benn elkerülik vala [SKr 419-20]. 1664: Én nem tudom, Kegyelmetek mit csinál oda be, hogy ily könnyen megengedi egy néhány kóborló hajdúnak azt az sok egy néhány ezer marháat kihajtania [TML III, 164 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1723: a' jászolgát miatt a' Falu <u>ztáira a' Viz olyan könnyen ki nem vethet mint a' malom(na)k erectioja előtt [Királyfva KK; MbK 162]. 1757: alkalmas Mezősségi Csűr, melyben hat ember Könnyen Csépelhet [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

9. ~ nagyon (a beteg) jól van; (bolnavul) se simte bine; (Kranke(r)) fühlte sich wohl. 1717: Joseph urfi ... megh hémlőzött az orczsághon igen sok vagyon a' két lában s a kezén nem tudom micsodásnak mongiam mert még nem hojaktot de hala Istennek igen könyön vagyon [Szu; ApLt 2].

10. ~ áll vmi könnyű helyen áll vmi; a se face/realiza cu ușurință; etw. einen leichten Platz haben. 1705: (A választ) aki hozta, beszéli, hogy egy trombitát vetvén nyakába bátorságnak okáért, amidőn nem tudta volna fűjni, reáfogták, hogy trombitás képiben ő olyan ember, akire egyéb dolgok is vannak bizattatva, és nemcsak azokat a leveleket hozta, aminthogy ötöt bizony majd fel is akasztották, minthogy ott könnyen áll [WIN I, 460].

11. egyhamar; repede; bald(möglichst). 1662: Győri Jakab ... úgy elmélkedvén magában, amint vala is a dolog, hogy azok^a elég jó borokat tanálván, könnyen amellől el nem mennének, örömmel érté a dolgot szintén hajnalkorban rájok üte [SKr 223. — ^aA németek].

12. lengén; ușor; leicht, luftig. 1736: Épen nem nagy-zották akkor az emberek magokat; urfiak, elévaló fő és nemes emberek, húsvét másod napján az az vízben vető hétfűn rendre jártak az falut, erősen öntözték egymást, az leányokat hányták az vízben, sőt az elévaló embereknek csak amgok házoknál is estve az frajok az leányok házában kádakkal hordották fel a vizet, reggel csak könnyen öltözték, tudva ár az jövendőt [MetTr 359].

13. ~ nagyon dolga jól megy dolga; a o duce bine; es geht einem gut/leicht. 1653: Ezt hallván a dolgot, soha nem tudtam, ha élek é vagy megholtam? Mert a császár meghagyta hogy az osztás a mai nap végbe menjen, és

azon helyt maradt a végre. Immár mint kell esmét a vezérhez menni és azt a dolgot megjelenteni hogy nem lehet, de a vezér is hogy jelentse meg a császárnak, hogy a mit mondott, az úgy nem lehet. Gondold meg itt már, ha könnyen volt é dolgunk vagy nem? [ETA I, 131–2 NSz].

14. gyorsan; repede; schnell. 1778: Hasonló veszedelmes szokás; hogy az emberek, kivált a gyermek, minden hitvány, éretlen, könnyen rothadó gyümölcsöt ... s dinnyét egybe esznek [MvAlT Mátys, ConsSan. gub.].

15. hamar; foarte ușor/repede; bald. 1758: A szomorúkkal szomorú voltam s minthogy én is sok szomorúságot kóstoltam, keserves dolgokon könnyen sirtam, mert különben is igen szánakodó voltam [RettE 79].

◇ Szk: ~ *forduló elméjű* változékony elméjű; cu mintea schimbătoare; mit/von veränderlichem Sinne. 1678–1683: az szerencse, igen belső s kedves embereket emel, s, gyakorta alacson nembőlis, de kivált az gienge, es könnyön forduló elmeiű Feidelmek melle [Ks Kornis Gáspár kezével].

könnyes, könnyes 1. könnyázatta, könnybe borult; udat/scăldat în/de lacrimi; mit Tränen, tränenüberströmt. 1584: Mely dolgot varosul keonywes Zemmél halgattanak, mert zemekket latthiak innét ... az varos feo zabadsaganak vezedelmet [Kv; TanJk V/3. 277b]. 1597: Paztor Mihaly ... wallia ... Veres Pal ... kerde keonywes zemmel hol wagon az leany [Kv; Tjk VI/1. 83]. 1653: Megfordulván Székely Móses erről a szerencsés csatáról, a táborra menyen; és látván Sigmond a sok szép rabot a töröknél és tatárnál, könnyes szemmel nézé, de semmit nem mere szollani [ETA I, 65 NSz. — 1601-beli eseményre von.]. 1661: Bizony többek azok az órák, az melyben az én szemeim, könnyesek [TML II, 200 Véer Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1672: Balassi uram is itt^a vala, salus passust sollicitált olyan formán, hogy az merre akar, kimehessen az országból s nem adáték, ki miá könnyes szemmel ment el innét [TML VI, 208 Székely László Teleki Mihályhoz. — ^aBalázsfalván]. 1741: mindenkor könnyes orczával jöt ki az néhai Asszony [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. 1765: ezt mondván olykor az Idvezult Ur könnyes szemekkel: Ezeket^a én Ifiúságomban szerzettem volt immár ahhoz kel nyulnom [Bölon Hsz; Eszt-Mk Cserei lev. — ^aAranjakat]. 1775: szemei könnyesek valának [Peselnek Hsz; HSzjP]. XIX.sz.eleje: Most is könnyes szemmel néztek^a tő is reám [Kvh; HSzjP]. — L. még WIN I, 282.

2. *dív* keserves; amarnic, trist; bitter(lich), (blut)sauer. 1566: orzagbeli hywey keozot nem akarya felseged az my nyomoru nemzetsegnkeotis keonyes tereh wiseles ala tettetny [SzO II, 191 a székely főemberek a fej-hez].

könnyezés 1. könnyhullatás, sírás; vărsare de lacrimi; Tränenvergießen. 1662: Mellyet^a az elmés, okos úr, Kemény János meghallván, az fejedelem elől más házba fordulván, ott egy ablakban nagy könnyezéssel megsírt vala, a szomorú jelekből átlátván ... a szegény országnak romlását [SKr 346. — ^aSebessi Miklós felelőtlen tájékoztatását Tatarország hadi erejéről]. 1710 k.: könnyezve menék bé a kapun, fohászzkodván Istennek, hogy ne vitesse Isten úgy^a ki vélem ezt a feleségemet azon a kapun, mint a másikat ... Imádkozánk, és könnyezésemet itt is megújítván, okát

néki^b megmondám s magyarázám, s megvizasztalám [BÖn. 754. — ^aHalottként. ^bFeleségének].

2. könnyfolyás; lácrimare; Tränenfluß. 1710 k.: én mind a két szememmel olyan nyavalyába esém, hogy fel sem nyithattam, csak szüntelenül folyt a könnyem rettenetes bőséggel éppen harmadnapig Harmadnap szinte egy kotyogós üvegéből bort iszom vala, az ivás alatt nyilék fel a szemem, azután jól is láttam, a könnyezés is elmúlt, a himlő és egész betegség is odalett [BÖn. 524].

könnyezik, könnyezik 1. foly/hull a könnye, sír; a lacrima, a-i curge lacrimile; Tränen sich ergießen, weinen. 1597: Porozlo Marthon ... wallia ... Tegnapi napon esmet ieot wala be Sardy Janos hat bezellet az feleségével, hofi el mene latam hofi keonywez wala az asszony [Kv; Tjk VI/1. 94–5]. 1638: Miklos le uete az sariat es futi uala az szaratt egj kor monda im minth Egete meg az Labomat, es könnyuezni kezdte [Mv; MvLt 291. 133a]. 1676: Az gályán levő papok instantiáját urunknak beadván könyveze ü nagysága [TML VII, 177 Székely László ua-hoz]. 1705: Az úr és az asszony ... mind a ketten könnyezének, hogy az Isten micsoda ítélivel látogatta meg ebben a gyermekben [WIN I, 582–3]. 1710: A török követ könnyezett asztalnál, kérdi az elector tolmács által: „Miért könnyez?” [CsH 213]. 1744 k.: Cserei Mihaj uram csaknem könyezve instalt a' N. Szeknek hogy hagyattanak ki az adóból [Miklósvárszék; INyR]. 1806: a Rector könnyezett, és meg tsokolt [Dés; KMN 335].

2. ~ *a szemre* a. könnybe lábad a szeme; a-i fi ochii scăldaşi în lacrimi; die Augen gehen einem über. 1653: Sok több szép intési és beszédi^a után ugyan könnyezének a szemei [ETA I, 127 NSz. — ^aBethlen István gubernátornak]. 1753/1781: Kun Miklos Ur ... hogy ki jöve a hid végire, a szemei könnyeznek vala [Algyógy H; JHb LXXI/3. 195]. — b. könny szivárog a szeméből; a lacrima ușor; Tränen tropfen aus den Augen. 1826: a kereset alatt lévő tehén nem vérárba vagy vérhülésbe dögölt meg, hanem torokgyékba, mert szeme nem könnyezett, ajiaka, utója segge nem volt kidagadva amint ezek mind megszoktanak lenni a vérhülésben megdögöltten [F.rákos U; RSzF 223].

3. ~ *érette* ? sirat vmit; a vărsa lacrimi pentru ceva; beweinen. 1610: Suky Pal vram pedeg meeg azt hatta vala az fianak Benedeknek hofi Eótt zaz Aranjat adgio(n), de eo vgjan semmit ne(m) akar uala adnj mert vgjan keoniuezet ereótte [Kisfalud KK, SLt TU. 4].

4. ~ *a hordó* a hordóból parányi cseppekben szivárog a bor; vinul se scurge în picături din butoi; der Wein sickert tropfenweise aus dem Faß. 1768: a Hordo könyvezni kezdett vólt, meg mikor kiindult hoszszu aszóról [Eszteny SzD; Told. 5a].

könnyező 1. könnybe borult; inlăcrimat; tränenüberströmt. 1662: siralmas könnyező szemmel nézték a meglett romlásokra hanyatlott veszedelmes alkalmatosságokat [SKr 74]. 1816: Krotkevits Károly Szemorvos, ajánlja szenvedő felebaráttyainak a' szemek minden némű nyavalyáiban a' maga kész segedelmét a' kiknek szemeik vérmesek, könnyezők, foljok, es tsipások ... és fájdalmas kelevények vagyon [DLt 103 nyomt.].

2. könnyes; plin de lacrimi; tränenvoll/erfüllt. 1710 k.: jó Daczó János, Paskó Kristóf bé a házba s mondanak igen szomorú és majd könnyező orcával^a [BÖn. 682. — ^aKöv. a fej. fogva tartó parancsa]. 1823–1830: könnyező s érzékeny csókokkal váltunk meg egymástól [FogE 134].

könnyhullatás könnyfakadás; värsare de lacrimi; Tränenvergießen | könny, könnyezés; lacrimă; lacrimare; Tränen. 1661: Nézzétek urak az templomokat, lovak istállóivá tétetnek! és ahol ennekelőtte az Úrnak neve tiszteltetik vala, ott most az pogányoktól káromoltatik. Ó siralom! ó könnyhullatás! [KemI. 340]. 1662: ha ... sűrű könnyhullatásainkkal nagy vizeket árasztunk is, azzal kárunkban semmi meg nem fordul [SKr 697]. 1678: Én édes Öcsém uram, töltöm időmet ezen az állhatatlan család világban igen sok könnyhullatással [TML VIII, 200 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. XVIII.sz.: Véres könnyhullatás orcámat áztatja. Ételem italom sűrű könnyhullatás, Elmúlt szabadságom immár nem is várom [Barabás, SzO 390 rabének]. 1705: Az kegyelmes úr Isten ... vigyen által az örök való hazába ... holott törölvén szemeinkről minden könnyhullást, nyugosson meg bennünket [WIN I, 658–9]. — L. még Blm. 1024; BÖn. 501, 979; SKr 682; TML VIII, 107.

Szk: örömek ~ i örömkönnnek. 1800: Hozzám utastott kedves reendeid az örömek könyv hullatásával meg tölt Szemekkel olvastam [Torda; DobLev. IV/833].

könnyít csökkent; a scădea/reduce; (ver)mindern. 1667: bizony elhiszem, most nagy periculumban vagyon oda ki, de Husztnak most kezéhez bocsátásával nem hogy búsulást könnyitené, sőt szaporítaná, nekem úgy tetszik, s az mi veszedelmünket is közelebb hozná [TML IV, 213 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

könnyítés csökkentés; scădere, reduce; Verminderung/ringering. 1664: annak az szép darab országnak ... utolsó romlás lenne ... annál inkább minden reménség elmetsződvén, mind szabadságának megnyerhetése, adajának szállítására avagy könnyítésére s mind határra nézve [TML III, 189 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

könnyíthet enyhíthet; a putea ușura/atenua; mildern/lindern können. 1823: a' sok szomorú környül állások terhé csakugyan könnyítheti az hogy egész nemzetek(ne)k horizontja fellett terhes zivatarral fenyegető felegek borongnak [Ne; DobLev. V/1072 Dobolyi Sándor szüleihez].

könnyítő szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ körülmény enyhítő körülmény; circumstanță atenuantă; mildernder Umstand, Milderungsgrund. 1843: A több megjelentekre pedig akik mellett az a könnyítő körülmény is szól, hogy a Makavej Moyszi által indítványozott mag előntését meg nem engedték, úgy vélekedik a biztosság, hogy azokat bé kellene hozatni Zalánára [VKp 122].

könnytenger könnyár/özön; potop/siroaie de lacrimi; Tränenflut. 1894: Zsuzsika hitványul van. — Mikor el-

vettem feleségül, tulajdonképpen egy szörnyen terjedelmes familiát vettem el, akiért Zsuzsika állandóan aggodalmaskodik, akiket sirat ... Most abban a hajóban evezünk, hogy sírunk, s én a könnytengerben evezek egy fene hitvány csónakon [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

könnyű 1. csekély súlyú; ușor (de tot); leicht. 1558 k.: az közönseges Igassagnak Megmaradasaerth Illik Mindennek Nehez mertek elny, Ne ket feleuel, Mertha könnyw lezen, tahath Mind az feiedelem es Mind az kósseg Megbantatik [Nsz; MKsz 1896. 296]. 1628: Mas eőreogh fakw ladaban egy eőlnj. Egy Patina (!) Egy keőnw kehel feier kivwl [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9]. 1661: talám lenne Kegyelmednek módja benne, pénze jutván annyira ... 12 ón tálakot, négyet azoknál könnyebbeket, 12 ón tángyért, 6 apró ón tálcakákat és 10 vagy 12 valami szép forma ón csészéket vehetne Kegyelmed [TML II, 81 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1835: az említett takarítani való gané nagyobbára törekből állván, igen könnyű volt [Zsibó Sz; WLt].

Szk: ~ mértékkel ad be. 1558 k.: azth kewannyak Mind kósseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal es bouón walo Nyomással wse meg az aranyat, de Mikeppen wthety Meg az pondust, Mikor Zwkon es könyw Mertekel agiak be Mind ewst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 296].

2. egyszerű; ușor, simplu; einfach. 1584: Daroczy Balint vallia Monda olaiois georgy Elegh hozugh vagy, keonyw volt enge(m) meg chalnod [Kv; Tjk IV/1. 293]. 1599: Keomywes Mathe ... vallya En egyzer Thamas deakot talalam az Piachon eo chyak azt mongya vala Adgya ele chyak az Sumat a' kit el keoltteott Annak vthanna keonnyeo megh Alkunnunk [Kv; Tjk VI/1. 350]. 1636: az kinek nem fog tetszeni könnyű lészen nála nélkül el lenni, senki erővel az nyakára ne(m) köti [ÖGr Aj.]. 1679/1681: Az Sajtokert ... mindenikert inkább vétessen egy egi forintot; Könnyeb lészen a' pénzt utanna(m) ki küldení hogy sem a' Sajtokat [Vh; VhU 673]. XVIII.sz.eleje: harmadfű korokban leg job herélí a' Gyermekek lovakot, negyedfű korokban télbe könnyöb Szelidíteni, és tartani eokeot [JHb 17/10. lótar-tási ut.]. 1703: Irja ... hogy Törvénytül várjuk, könnyö Attyafiai között a' Törvény [Kv; Eszt-Mk Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz]. 1784: akkor mikor Váradí Moses Ur a Falisiakat ki vitte ezen helynek ki járására, akkor könnyű lett volna a más két követés^a ki nyomozni [Bán-pataka H; JHb XXXI/51. 12. — ^aHatárkövet]. 1801: a forro hideg, és torok gyék ellen leg szaporáb és könnyeb orvosság és érvágás [Berve AF; GyK gr. Gyulai Sámuel lev.].

Szk: ~ mód. 1663: az innét^a való kimehetésben talál-nék én könnyebb módot, ha kárommal lenne is [TML II, 654 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — ^aKővárból]. 1664: Az lövő szerszámoknak kihozásában is az vár-ból könnyű módot ilyet mond^a [TML III, 284 Teleki Mihály a fejhez. — ^aKöv. a rész].

Sz: ~ annak sipot csinálni, aki a nád között ül. 1700: könnyű anak sipot csinálni aki az nád közöt ül [ApL 2 Apor István Kálnoki Sámuelhez] * ~ Katót táncba vinni. 1811: könnyű Katót tántzba vinni [ÁrÉ 205] * ~ víz partjáról beszélni a vízbehaló embernek. 1710: (Teleki

Mihály) nagyot sohajta, s azt mondja: „Vajki könnyű kegyelmednek, Pataki uram, így víz partjáról beszélteni a vízbenhaló embernek [CsH 209] * ~ *vmit elkezdni, de nehéz elvégezni*. 1584: Irtunk capitan uramnakis, hogy ewis az mennyre lehet, meg oya magat affele galibatol, egy falwerth kettőert nagyob(b)al ne indichon, hogy az keözbezed zerent nywlat kergetwen Medwet ne keolcheönk, ne irritalywk eoket, mert kenyeő valamit el kezdeny, de nehez el wegezny [Gyalu K; BáthoryErdLev. 205] * *ha kezében a madár, ~ megtépni*. 1801: irtam az Arendatornémnak, hogy azon ujj contractust Subscribálya és ha az madár az kezemben léssen könnyű léssen aszt meg tépni [Kóród KK; Kf gr. Kornis Gáspár lev.].

3. kis erőfeszítéssel járó; facil, usor; mit kleiner Kraftanstrengung. 1614: tanácslották arra, hogy arra menjenek, és ök Moldovára oly úton viszik által^a az székelységen, hogy bátorsággal elmehetnek, és Moldová-ból Lengyelországba könnyű menetek léssen [BTN⁴ 48. — ^aBáthori András fej-t és kíséretét 1599-ben]. 1662: a török nemzet az ő okos, ravasz természeti szerint a nagy alkalmatosságokat gyakrabban megkeresvén, szokta elfoglalni csak könnyű munkával s nem sok vérrrel a nagy derék erősségeket [SKR 622]. 1757: az Falu elébb Fiscus Jozsága lévén a' szolgálat könnyű volt és pártját is erőssen fogtak, annak utánna Vrak kezéb(e) esvén szolgaltatták őket is a mint akarták [A.hagymás SzD; Ks 9. XXI. 30]. 1793/1794: Tiszteletes Popa Samuel Mbagosi Unitus Pap ő kegyelme kéri Mint-hogy MBagoban, Tsombordon, és MLapádon három Eklésiákban szolgál, tehát az hivatalnak könnyebb elgyőzésére ... adassék egy Kántori ház (M.bagó AF; DobLev. IV/379. 9b).

4. kisebb hatásfokú (lőfegyver); (armă de foc) cu randament mai mic; (Gewehr) kleinerer Reichweite. 1657: Másnapra virradván azért jutánk idején Szécsénhez, harmadik napján elérkezék nagy fáradtan és éhezve Myszfeld és véle az veimári herceg, Ernestus, circiter nyolcezer emberrel, igen szép és rendes, tanult haddal, könnyű szép lővőszerszámokkal, mert az többi az útban elveszedelmeztek [KemÖn. 73]. 1662: Gaudi a gyalogot jöni siettetvén s valahány könnyű lővőszerszámokat is nagy hamr hozatván a jancsárságnak nagy sűrű lövést kezdé szóráttni a nyakába | Hogy ahhoz jó idején hozzákészülvén, két könnyű mozsárforma álgycsákát idején tengelyekre csináltatott vala [SKR 412, 448]. 1705: Gránatosok is menének felesen, és holmi könnyű taracokkat is vittének el [WIN I, 620]. — L. még SKR 174, 237.

5. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ *had* könnyű fegyverzetű sereg; armată înzestrată cu armament usor; leichtbewaffnetes Heer. 1657: az nehéz német had semmit nem árthatott néki, mert mikor harcolni akart volna, az magyar könnyű és csak lovas, de jó fizetett had olyankor elállott előle, s amaz leszállván, meg rajta termett | az ellenségnek mezei könnyű hadai oda érkeztenek volna miutánunk sietvén, mindenütt pedig megelőzvé az palatinus parancsolatja is [KemÖn. 34, 251]. 1681: az nimet felől ast besilik az ki Banyan volt akkor taiban, igen rendhez könyw hadra kiswlt emberek [Kozárvár SzD; GramTr. XVII. 644]. 1710: Bolondság is lön a könnyű hadat hátul állítani [CsH 225] * ~ *harc* könnyű fegyverzettel vívott harc; luptă dusă cu arma-

ment usor; mit leichter Bewaffung geschlagener Kampf. 1662: a vezér indulása után az alföldi kékék, hogy vele csak valami könnyű harcra való lővőszerszámok és nem öreg faltörő álgyük volnának, bizonyosan meghozván, abbul reménységet vön^a, hogy nem várt szállani, hanem csak mezőn való viadalra jönnének [SKR 533 — ^aGyulai Ferenc].

6. enyhe; usor; mild, sanft. 1843: Ezután szűretkor minden szőlőmet is düműcsköletlenül tétettem sajtoha, 's ami leve, könnyű nyomással, ki foly azt virág-mustnak külön veszem; hivesen meg szállítom, 's ha szükségesnek látom, meg is szűrösszöm | A bé-töltés után jól bé kell főjtani, és néhány óráig csendességbe hagyni, hogy a könnyű sajtolvány, föl-bojdult szénsavanya le csillapodhassék [KCSl 13 Kemény Dénes kezével].

7. lenge, vékony; usor, subțire; luftig, dünn. 1799: téglá szín hajtókájú világos kék színű könnyű felső Német köntös [DLt nyomt.kl].

8. gyenge; slab; schwach. 1798: Az Fogadonak belső Fundussa ... körödes körül jó magosan erigált támaszas, tövis és Szalma fedelő Kertel vagyon be Kerítve, melynek egy része Veteményező kertnek tsak könnyű lézzatlan sövény Kerttel vagyon az Udvarról segégálva [Brád H; Ks 76. IX. 27]. 1852: A' taligás ház déli végén van egy kis kert, melynek déli és napkeleti oldalán, jelenleg könnyű sövény kerítés vagyon [Km; KmULev. 2].

9. ~ *kenyér* likacsos, foszlós kenyér; piine moale ca puful; flaumiges Brot. 1833: nekünk Tordai Sütőnélkül azis a' fatumunk, hogy mű könnyű kenyeret, szoktunk sütni, mű vizes nehéz kenyeret nemis tudunk, nemis kívánunk a' Publicum tsalására 's nehézségére sütni. Mű azt a' könnyű kenyeret ha fontoljuk, soha ki nem kapjuk a' mit belé sütünk [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

10. csekély értékű; de mică valoare; minderwertig. 1662: Úgy vagyon, kik közönséges tatárok kezében vannak, azok közül sokan csak könnyű sarccal is fognak megszabadulni [SKR 387].

Szk: ~ *lopásban találtatik*. 1848: Ha valaki a magunk kebelünkben könnyű lopásban tanálatnék, vagy valaki a lopott portékáknak helyet adna, s ez tisztán megtudódnék, akkor a falusi bírák szoros kötelességeknak tartják elsőbben 12 Rft, azaz tizenkét rénens váltó forintokig megbüntetni [Jenőfva Cs; RSzF 266].

11. gondtalan; lipsit de griji; sorglos. 1823–1830: Báró Kemény Simon ... gróf Bethlen Imre helyébe Alsó-Fejér vármegyébe adminisztrátornak tétetett, mégpedig akarata ellen, mert az csendes és könnyű életet szerető, azonban nagyon igazságos ember volt, megholt 1826 [FogE 244].

12. ~ *ember* mozgékony, könnyen mozgó ember; om sprinten; gelenkiger/regssamer Mensch. 1671: Kegyel-medet, Uram, kérem Istenét is, hogy én helyettem rendeljen mást is ide ő nagysága, mivel bizony nem győzőm az sok nyomorúságos táborozást, öreg ember lévén már könnyű embernek való szolgálat ez, nem ilyen vén embernek [TML V, 570 Türi László Teleki Mihályhoz].

13. könnyen megoldható; care poate fi rezolvat usor; leicht lösbar. 1584: Zigiarto Esaiasne vallia hogy két gyermekewel volt Egkor teyem el vesze, Es panazolkotam neky Es monda No keonyew gond az, Az veotte el teyedet, Eregy huiasd ide chak [Kv; Tjk IV/1. 244–5].

Szk: ~ helyen megtér. 1619: Ezekre instáltam, hogy közöljék az német követtel, sőt írjanak császárnak is földre, s talám könnyebb helyen megtér. Arra ők azt mondják, hogy ők arról soha sem némettel nem traktálnak, sem németnek nem írnak, nem kérik némettől, azki Erdély kezébe vagyon^a [BTN² 203. — "Lippa és Jenő erdélyi várakra von.].

14. kb. könnyen elviselhető; ușor de suportat; leicht erträglich/ertragbar. 1583: Marthon Deak es Tauszner Lukach valliak, Menenk Calmar Ianoshoz hog meg lassuk betegsegebe(n) le wltete Ianos vram, es kere hog vachorara Nalla maradnanak Ne talam keonnieb volna Neki es hog Mulathna s beszélgetne velewnk [Kv; TJK IV/1. 169]. 1662: Isten tudja, Uram, ennyi búsulással időmet régen nem töltöttem, kérem azért, Kegyelmed tudósítson, eláll-e mellőlünk, vagy mi az oka az nem tudósításnak? hiszem ha semmit nem értett volna is ... azt is írta volna meg, könnyebb volna az lekemnek [TML II, 379 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

15. jelentéktelen; neînsemnat; unbedeutend. 1659: Az Kegyelmed maga dolga felől pedig Kegyelmed semmit ne gondolkodjék, mert bizony arra oly gondom volt s vagyon, hogy Isten úgy adja jó szerencsém, semmivel kisebbnek, könnyebbnek nem tartanám az Kegyelmed kárát vagy gyalázatját az magaménál [TML I, 387 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

16. könnyed; ușor; leicht. **Szk:** ~ szóval mond könnyedén mond. 1591: mikoro(n) mi pereleonek volt Sente Janossal Eostol marat Eoreoksegeonet es az Sente Janosis Eostol marat Eoreokseget ... vgy vagio(n) ez barta Janos es barta Leorinczy ot valanak akkoro(n) chiak Jllie(n) keonyw szoál mo(n)danak Sente Janosnak [UszT] * ~ választ ad könnyedén válaszol. 1670: én ugyancsak igen könnyű választ adtam, minthogy már tudom arról való Kegyelmed parancsolatját [TML V, 266 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * ~ választ tesz 'ua'. 1670: igen könnyű választ tót azt irvan hogy az mi megh lött csak megh lött [KJ].

17. ~ helyen könnyen hozzáférhető helyen; la loc vizibil, la un loc unde se poate găsi ușor; an leicht erreichbarer Stelle. 1739: regi az dolog, a Levelek pedig könnyű helyen nintsenek, melybol ki tanulhatna az ember ezen földek árrát [Ne; Incz. IX. 9b].

18. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: könnyebb móddal könnyebben; mai ușor; leichter. 1783: minden alodialis szánto s kaszálo földek ... jobban is mivelletik, s könnyeb móddal az emberek Satzoltatása nélkül [Buza SzD; LLt Csáky-per 110. L. 17]. 1811: ha másodszor-is oly' munkát mutatni Kellene, azt könnyebb móddal nem mivelném [ArÉ 49] * könnyebb véggel könnyebb módon; mai simplu; leichter Weise. 1671: az hatalmas nemzetnek annuentiája nélkül a németnek szándékától sem félhetjük, annál inkább az idő is mostan ellensége lévén, obsidióját is nem tentálhatná semmiképpen ez télen, hanem csak hív emberek s azok között való egyesség s igazság es reájok való jó gondviselés exerceáltassék naponként mind Husztban s mind Kővárban: ebben látjuk könnyebb véggel elég securitását azon helyeknek is [TML V, 435 a fej. Teleki Mihályhoz].

19. felelőtlen; iresponsabil; unverantwortlich, verantwortungslos. **Szk:** ~ elméjű könnyelmű. 1710: (Sá-

rosi János) nyájás, vig, nagy és könnyű elméjű úriember volt. Kiváltképpen hogy főcommissáriussá tevé az ország, sem az országtól adatott instrucciójával, sem a Gu bernium parancsolatjával nem gondola [CsH 320] * ~ szokás. 1776: mi negyven Hajossok Kentelenítettünk, hogy a' napokban két Kormányos Kezessegekre egy harmincz vederbűl allo bort nem nyeresegre ... hanem magunk Hajos Legényeink(ne)k Kőnyeb Szokás szerént excontentalásokra nézve vásároltunk magunk régi szokása szerént mindenkor az Kormanyosok az Hajos Legények számára tartottunk [Déva; Ks 76. VIIIc].

20. kf-ű alakban is; și la gradul comparativ; auch im Komparativ: ~ szerével/szerrel a. kevés holmival/terüvel; cu puține lucruri; mit kleiner Last/Belastung. 1657: az vezérhez kimenvén, első lévén Haller uram, proponálá az kéredzést, hogy az fejedelem hívatna benünket ... engem elbocsáta, és noha hintómat, lovaimat, szolgálmat otthagytam hogy reméljék visszame netelemet s inkább meg ne tartóztassanak Én pedig csak könnyűszerrel mennék, az fejedelem nagy örömmel látá, és többé vissza nem bocsáta [KemÖn. 183]. 1659: Az mi egyetmás van az háznál, hordanátok be, lenne valaki mellette; jobb volna benn lenne az várban, az mi oly derekas egyetmás ott vagyon. Szent-Jobra^a kellene menni, hogy osztángb könnyebb szerrel mehetnétek Attya felé [TML I, 455 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Söfiához. — "B. bSzt]. 1661: Béres szekerek felől ír Kegyelmed, hogy tudósítsam. Az szekér s az ökör megvagyon, de úgy veszem eszemben, könnyebb szerével megyünk ki, az mint ide jöttünk, kiváltképpen ha sokáig itt leszünk [TML II, 167 Véér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz Husztrol]. 1710 k.: Én is azért menék Ebesfalvára csak paripán, könnyű szerrel, egy vezetéssel [BÖn. 703]. — b. könnyű fegyverzetű sereggel; cu o armată înzestrată cu armament ușor; mit leichtbewaffnetem Heer. 1618: Az vezér csak könnyűszerrel vagyon mezei harchoz, és minthogy utána indult az kazul pasának, szörnyítik ezek, hogy iszonyú nagy haddal vagyon most ez az vezér Perzsiára [BTN² 126]. — c. hevenyészve; improvizat; flüchtigemacht, improvisiert. 1822: Déés és Somkut között az egy nevezett Szeltsova torkában egy árkon keresztül egy könnyű szerrel tőzevekre épült fa hid [Dés; EHA]. — E jel-t vő. a könnyűszerrel cimszóval.

21. fn-i jell-ű haszn-ban egysz 3. sz.birt.szr-os alakban; cu valoare de substantiv, prevăzut cu sufix posesiv de pers. a 3-a sg.; in substantivartigem Gebrauch mit Possessivendung Ez 3. Pers.: vminek a könnyebbje vminek a könnyebbajtája/féléje; ceea ce este mai ușor din ceva, varianta mai ușoară a unui lucru; leichtere Art einer Sache. 1662: a lövőszerszámoknak könnyebbjeit a városba benyerték es vitték, s az öregebbeknek pedig gyújtólukait vas szegekkel ... bevették vala [SKR 525].

◇ **Szm:** 1646: Keöniü Giörgj [Mv; AAll. 6]. 1840: Könnyű Ur [Dés; DLt 895].

könnyűd könnyű, egyszerű; ușor, simplu; leicht, einfach. 1788: (A zálogioszágot) könnyűd abból kiváltani | könnyűd lesz nekem Contradocealni [Komjátszeg TA; Pk 6].

könnyűden kb. óvatosan; cu grijă, prudent; vorsichtig. 1847: A' követ tegnap nagy bajjal, de csak könnyűden én és Jösi feltettettük [Kv; Pk 7].

könyvésztű könnyelmű; tontälau; leichtsinnig. 1775: [Bíró Mózes] szerette jobbágyival tölteni az időt mivel-hogy ő szegény olyan könyvésztű ember volt, nem conversálódtak vele valamire való emberek, hanem ő keregett magának maga embereivel mulatságot [RettE 348].

könnyű könnyebbedik; a se usura; leichter werden. 1879: Hogy vagy? ... Epesztet még magadat azokkal a fekete boszorkányokkal, melyeket képzeletedben te alkotsz meg saját kínzásodra az éjszakának egy rossz órájában? Könnyült-e a szíved, pihent-e az agyvelőd? [PLev. 50–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

könnyűség 1. kb. szikárság; subprime; Hagerkeit. 1710 k.: Derekam vékony ... kezem, lábam száraz, mint a szarvasnak, mondani csak bőr, csont; nagy temérdek vastag erek, inkább állott a testem, mégis ösztövérségnek vagy szikkadt szárazságnak nem mondatható, hanem Istentől áldásul adatott könnyűségnek tartottam [BÖn. 492].

2. könnyedség; usurint; Leichtigkeit, Geläufigkeit. 1879: Könnyűsége, eleganciája^a, irányának bája igazán — kérem, igazán ... [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aMacaulay-é].

könnyűszerrel 1. könnyen, könnyű módon; cu usuring, fără (nici o) dificultate; leichthin, mühelos. 1798: két Planumot jegyzek fel, mely rég a fejembe kovájog. 1° Egy könnyűszerrel készülhető Magyar Szótár. — 2° és Egy Nemzetünk Méltóságához illegető módon készülhető M.Szótár [MNY XLVI, 155 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. 1842: nagy csuda ha nints az ifjú Urnak az a' baja is, hogy könnyű szerrel jutván ahoz a' mije vagyon, azt a' maga ideiben meg nem kiméli — s magát azért idő nap előtt szükségbe hozza [Veresegyháza AF; DobLev. V/1241. 2a Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz].

2. meggondolatlanul; nechibzuit; unbedacht/besonnen. 1806: A' többi pénzt pedig tartsa meg Ngod és ne költse el, mert nem könnyű dolog még költsónis pénzt kapni ne hogy a' pénz magból könnyű szerel ki pusztítsa magát, hogy aztán még mozogni se lehessen [MV; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

E címszót vö. a könnyű 20. jel-sel.

könnyűszerű könnyű; usor; leicht. 1755: (Adott) Egi ezüst uti Könnyű szerű pohár Széket, melyet tarisnyában lehet hordozni [Petek U; TGSz 51].

könnyűszerűleg 1. hevenyészve; improvizat; improvisiert. 1817: Agasokra rakott Tsür, veszőből font Istálló borona szarvazat és szalma fedél alatt, egy kis kamara hasonlólág veszőből fonva könnyű szerűleg épülve és egy borona ol [Torda; DobLev. IV/913. 9]. 1821: Egy könnyű szerűleg épült szinetske [Mezősztjakab TA; CsS]. 1822: A Déésről Szent Benedek felé menő uton, a Kis Szamosnak régen el hagyott, most posványos árkan a Tokoston keresztül vagyon egy Fából tsak könnyű szerűleg rakott Hid [Dés; EHA].

2. könnyen/lengén öltözve; imbrácat usor; luftig/leicht bekleidet. 1842: lattam Bakó Andrást hajdan fön könnyű szerűleg az uttzán künn állani [Dés; DLt 1516].

könyök 1. cot; Ellenbogen. 1629: Bandi Ferencznevel beszélgetve ... monda az az Meszaros Makai Istvanne nem vait en bennem kőniókigh Timar Janos a Monar ... mint te benned [MV; MvLt 290. 179b]. 1633: Mathiasnak jutot Egi fajlandis me(n)te, Az vya keőnieokigh er f.12 [Kv; RDL I. 103]. 1637: Istua(n) Deak Uram hogi erkezek oda Túrni kezdte fel á keőnióken az mentet s az karjat mutatia vta, hogi megh sertettek [MV; MvLt 291. 118b]. 1736: Mikor koporsóban tették^a, az koporsónak az fenekire némelykor tettek gyalu alól kihullott forgácsot, némelykor hamut ... az feje, könyökei, dereka, lábai alá szép fehér matériából vánkösöket csináltak [MetTr 401. — ^aA holttestet]. 1751: az két karját könyökén fejl és hátát rutul meg verte [Csapó KK; Berz. 12.92/203]. 1774: Kolosvarat a Collegium kertében nyargalodvzan a könyökbe karját ki ficzmitotta [Sárosmagyarberkesz Szt; Told.5a]. 1809: mikoron a köpenyegét viszsza huzta mindenkor könyökével a' vām ház Ajtoját meg ütötte [Dés; DLt 145].

Sz. 1781: hallottae a' Tanu ... mondani: Meg mutatom hogy a süveged tetejin a' hajad ki nō s a' zekéből a' könyököd [Komolló Hsz; HSzjP].

2. ruhauj könyökrésze; cot(ul mīneicii), parte a mīneicii care acoperă cotul; Ellenbogenteil des Ärmels. 1628/1635: Egi koniokben uagot Zold skarlar mente gombnelkul keorul kaftannjal peremezték | Egi koniokben uagot niomtatot Veres granat mente, nestel belelt [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.]. 1657: Vala pedig ily rendtartás is: hogy néhány főemberek s urak gyermekeiből álló inasit maga lovain merő páncélosan, azon feljül páncélszorító veres virágos bársony zubbón avagy szorító mentécske, könyökben vak, székfiummal varrott bársonyos tegesen ... jartatta [KemÖn. 41].

3. állati végtag térdrésze; (la cal) cot; Knie(teil) des Tieres. 1815: Sötét piros pej ... két hátulsó lábán könyökbe madár pók vagyon [DLt 759 nyomt. kl]. 1841: hogy a tsikom lába azon kőrákásba mellyet mutattak ... történetesen ottan kellett el törnie ... a könyök-kin joval fellyül, — bé nem bizonyították [Dés; DLt 1541].

4. (folyó)kanyarulat/kanyar; cot (al unui riu); (Fluß)Biegung/Bogen. 1795: a Küküllő vize onnen fellyül könyököt vét ... így ő Natságnak meg betsülhetetlen kár okoztatik [Adámos KK; JHb XX/18]. 1831: (A határ) bé nyulik éppen a' Maros' teréig; — és ottan édgý könyöket formálván a' ... Galotzás pataka torkánál határozodik [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

5. könyökcso; cot de jeavă, jeavă cotită; Knieröhre. 1858: vas kemencze ujj pléh csövel, 4 könyökkel [MV; TSb 39].

6. "v" 1613: az ereznek talp faj es keoniókkej ninczenek [HSzj talpfa al.].

7. (paplan)sarok; colt (de plapumă); Zipfel/Ecke der Bettdecke. 1637/1639: 1 mas Paplan, az keozepi szerdes veszös teoreok materia, az keonyeke teczin es kek bagazia — f.6 [Kv; RDL I. 111].

könyökcson osul cubital; Ellenknochen. 1813: februariusnak hatadik Nappján meg veretett Nemes Sáska Absalanné, Madarasi Éva Asz(sz)any kit így találtom ... Bal könyek tsontan véres utést talaltom^a [Dés; DLt Brassai János városi chirurg kezével. — ^aLátéletből kiemelve].

könyöklő 1. kb. könyöklő párkány; parapet, rezemătoare pentru brațe; Brustlehn. 1585: Az Konioklóhoz wottem keze(n) Chinalt pantot ... d.12 m(Kv; Szám. 3/XVIII. 36]. 1631: ele jöue az pajtabol, az ablak keönkleőjehez alla, mind ott alla egi falkaigh [Mv; MvLt 290. 238b átírásban!]. 1656: Ezen pinczenek ez felin ... vagyon ... partazatos tornacz ... Ezen tornacznak könjekloj pusztá [Fog.; UF II, 161]. 1694: Arx Keóvár

Ezen Kapu között ... Kis Hazacska, fa Garadicson menven rea hitvan Karfaja es Könyöklője | mind az Garadics oldala, mind az Konyoklo es Folyoso oldalai Bik es Tölgy fa Deszkakkal elegyesleg meg van deszkazva [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1781: az Fogado mellett vagion egi Tornátzos szinn Környül véve Könyöklőkkel [MNy XXXVIII, 208]. 1825: A' Tornátznak jo az eleje, vagy könyöklője [Dés; DLt 595].

2. szöszékpárkányzat; rezemătoare amvonului; Kanzelgesims. 1585: Chinaltatunk a Scholaban az Scolamester hazaban hat belet padzeket ... es az nagy Templumba egy Catedraban egy keonieket fizettünk ezektol mindenestul Aztalos Imrehnek f 2 d 82 [Kv; Szám. 3/XIX. 30].

3. padkönyöklő; rezemătoare a unei bănci; Banklehn. 1679: Imatkozó ember terdepleséhez valo festet deszka könyöklő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 20].

4. 1573: Markos Antal... azt vallyá hogy... harmad Nap Mulwa(n) Akeoniöklejere Megie(n) kathó ez vallonak, Mond hogy Myert haraguttal rea(m) Jo Antal vra(m) [Kv; Tjk III/3 86c].

Nagy valószínűséggel a MTsz-ban megadott 'kapu melletti ülőszék könyöke előzetel' jel-re gondolhatunk.

5. 1568: Anna consors Georgy Alch. fassa e(st) hogy en az pyacrol haza Jpuek hat en nallam vagyon, serres Anna, mondek neky meny el haza mert haza var Andras Katho, es monda serres Anna ne(m) menek... eztis monda nekem serres Anna, Ted be az konyokloth mert ha még láth haza huiat [Kv; Tjk III/1.227].

könyöklő-ajtó ajtószzerű nyílás a ház padlására; ușă podului; Bodentür. 1814: azon... könyöklő ajtó ez Eszterha vagy ház Födélben fel van dugva [Magyaros MT; CsS].

könyöklő-deszka ablakpárkány; pervaz de fereastră; Fenster(ge)sims/bank. 1772: Mindenik Ablak előtt külön külön Zöld Ujj Rása Matériából valo Firhang, vagyis Supellát vagyon Karikaival, és vass veszejevel edgyütt. Nem külömben mindenik Ablak előtt Diofa színre festett fenyőfa könyöklő Deszkák [Kv; BethKt Mikes conscr.]. 1858: az ablak... könyöklő deszkái is ujjak és festettek [Mv; TSb 39].

könyöklő-fa 1. tornácpárkány; grinda parapetului; Flurgesims. 1637: Onnatt az toronynak heyazattya ala be menuen keörwilleötte uagyon egy folyosso keonyeökleofayual [UF I, 408]. 1679: Csizmadiaák Háza; vagi Pitvar... Tornacza, talpban valo láb fáko(n) allo konyoklo fajaval együtt partazatos deszkával burított [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 79]. 1732: könyöklő fáival ezen folyosora a Nagy házbol ki nyilo ajton mennek ki, az allya Csere deszkával, lábokra padlott, oldala

deszkázat nélkül áll, grádics edgyütt; az honnét 7 lépcsőű graditson mennek le az vdvarra [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. — L. még UF I, 395, 411, II, 708

2. ? 1736: az hol felültenek az hintóban, ott tágas hely volt, azt ablaknak hitták, egy ember nagy tagason elülhetett benne ... az az ablak takarója könyöklőfán függött [MetTr 365].

könyöklő-karfa hid-karfa; balustrada podului; Brückengeländer. 1656: az hidra menven az var kapuiaigh az hidnak allia, egeszlen rosz könyöklő karfái simliler szükséges az restauratio [UF II, 94]. 1676: hazak előtt valo tornác tizenkét függő labokkal vagyon csinálva, az allya temerdekek tölgy fa deszkával vagion megh padolva, könyöklő karfái penigh deszkázatlanak [Fog.; i.h. 701].

könyöklő-mellék 1585: Egy Nagy Erög fat wottem az Ajto es Konioklo melliekének d. 25 [Kv; Szám. 3/XVIII. 36].

könyöklő-párna könyöklővánkos; perniță de rezemat (brațele); Ellbogenpolster. 1842: Ablakba könyöklő párnák csillagos szőr égi-sima három [Dés; Újf. 3 Újfalvi hagy.]. 1846: Egy hársz csengettyű párna Egy könyöklő párna [Dés; Berz.].

könyöklő-párnácska könyöklővánkoska; perniță de rezemat (brațele); Ellbogenpolsterchen. 1849: negy könyöklő párnácska [Somkerék SzD; Ks 73/55].

könyöklős 1. könyöklő-részes; cu rezemătoare pentru brațe; mit Ellbogenteil. Szk: ~ deszka. 1681: Vajda Hunyad Vára . Kápolna, vagi régi Templom; Kő boltos; Ajto felett levő Keresztül valo Chorus ... áll ighen szép Faragot, Két Kő Labakon ... Férfiak széki három rendből allo, Könyöklős deszkaival együtt [Vh; VhU 502, 525] * ~ medenceszék. 1679: Fő mosáshoz valo, asztalos czinalta könyöklős medence székek [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 9] * ~ padszék. 1656: vagyon, az templomban mind vegigh, bellett könjöklős terdelplős partazatos ferfiak ala valo hoszu deszkabol csinált ülő padszekis, nro. 13 [UF II, 124] * ~ ülőszék. 1656: az fal mellett ... 2 rendbeli papok ala valo deszka keönjeöklős terdelplős üleő szek [i.h. 123].

2. karfás; cu balustradă; mit Geländer. Szk: ~ grádics. 1732: (A) tornáczbol Észak felé nyulik egy esztergá-b(an) metzett piramisokon gombos cserefe könyöklős, cserefa lépcsős grádics a gyümölcsös kertbe [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] * ~ tornácú. 1732: lát az ember egi . . . jó Sendelj fedél alatt lévő rakó fából való tapaszos, előtte cserefa lábokba rott könjöklős deszkázatlan tornáczu épületet [Kóród KK; Ks 12.].

3. ~ karfa ? 1679: Tornácz. Ez mind végig vago(n) az házak előtt; mellyis könyöklős Kar fajával együtt mind végig partazatos deszkával burított, kívül czifrán festett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 13].

4. ~ szék karosszék; jej, jilt; Lehnstuhl. 1736: Az Palotában találatott ... Töltött bőrs könyöklős edgyes Szék 1 ... Virágos Matériájú töltött könyöklős edgyes Szék 2 [Pinárd MT; CU XIII/1.100]. 1745: Bőrs könyöklős edgyes Szék nro 5 [Marossztkirály MT; Told. 18].

5. ~ *orákulum* "7" 1736: a' Kapolnába ... Fekete Gyertya tarto Szék 4 ... Könyöklős oraculum 2 [Pinárd MT; CU XIII/1. 105].

könyöklő-szék könyöklő-párkányos templomi szék; scaun cu spetează și brațe; Kirchenstuhl mit Armlehne. 1694: Az Templomba(n) va(gyo)n ... Egy zöld kerek Asztal Ur vacsorajához való ... Gyalult fenyő Desz-
kakból csinált Ferfiak(na)k es Asz(szo)ny emberek(ne)k
való Könyöklő szekek nro 49 [Kővár Szt; JHb Inv.].

könyöklő-tornác könyöklőpárkányos tornác; cerdac cu parapet; Flur mit Geländer/Brüstung. 1648: Az also folyosorol, az felső folyosora 22 fok fa gradiczion fel
menvén keőreős keőrwll az Udvarkapuja felől 14,
lábokon álló könyöökkleő tornác vagon, uj jo
téglaótt padimentumozással [Komána F; UF I, 829].

könyöklő a sta rezemat/sprijinit în coate; sich auf die
Ellbogen stützen. 1574: Pal Ambrus eorizeo azt vallia
hogi latta az gergy oda leot es az kar fara keőnyekleot
vlt [Kv; TJK III/3. 394]. 1596: latam ... hogy Vaida
Sera (!) egy keőrtvely fa alat egy karora keőnjeklett ott
all uala [Uoszt 11/7]. 1630: mind az ketten az aztalra keő-
niőkleőttnek vala, s ugi suttogának de nem tudom mit
beszellettenek | a karfara keőniőklel aztalosne [Mv;
MvLt 290. 195b, 223a]. 1710: Néha fél óráig is az asztal-
ra könyökölve csak néztem, kínáltam, szóval tartottam
a több evőket [BÖn. 516]. 1773: én és a Kis Aszszony Ju-
liska az ablakon neztünk bé, miképpen vendégeske-
dett^a 3. Legénnyel edgyütt még a ketteje Legény(ne)k
(igy!) a vallára könyöklött s ugy ett vélek [Selye/Ma-
gyaros MT; BetLt 7 Elisabetha Márton cons. Joannis
Varga (66) jb vall. — ^aKatso Sara].

könyökös 1. könyökpókos (ló); (cal) cu moale articu-
lar; (Pferd) mit Gelenkgalle. 1820: Egy bitang Csiko ...
a' hátulsó lábaival könyökös lötsős [DLt nyomt. kl.].

2. ~ *kesztyű* hosszú szárú kesztyű; mănui lungi (pî-
nă la cot); langschäftiger Handschuh. 1806: 1 par kő-
nyökös kesztyűt 1/30 [Mv; Ks 34. VII].

3. ~ *cső* könyökcső; cot (de burlan); Knierohr/
röhre. 1852: a konyha kementzéhez egy 6// hoszu kő-
nyökös tsőt tsináltam kápszlival [Kv; SLt Vegyes per-
ir.].

4. ? göcsörtös, görcsös; noduros, plin de noduri;
knotig, knorrig. 1750: egy könyökös ven Alma fa [Póka
MT; Sár.].

könyökösen éles kanyarral; cu cotitură bruscă; mit
scharfem Bogen/scharfer Biegung. 1749: ezen itt le
menő út ... könyökösön fordul ... a' Macskás erdőnél
[Koronka MT; Told. 8]. 1784: a harmadik Gödret oda
ásolták a hol az ut könyökösen bé horgadat volt az Ex-
ponensek Földjekben [Karácsonfa MT; i.h. 76].

könyökösül élesen kanyarodik/horgad; a coti brusc;
sich scharf biegen. 1814: az árok Sz László felé kő-
nyökösül a Horgadással [Nyárádsztlásló MT; Sár.].

könyökpók vmilyen lóbetegség; moale articular; Ge-
lenkgalle. 1683: adattam gondviselese ala ... Fakokat
... Fekete, melynek hatullja(n) kőnők pok indult [UtI].

1695: A Tarka szép paripa volna bé illenék a' Ngod Is-
tallojába(n), de az mint szaladtak véle az edgik első la-
bát ki verte a Törsők, az hatullta(n) penig könyök pok
vagon [Gyf; KaLt Apór István ir. Récsy István lev.].

MPászt lóbetegség-anyagában nem találunk ilyen címszót.

könyökű vmilyen lábüzület; cu un anumit fel de arti-
culație la piciorare; mit irgendeinem Fußgelenk. XVIII.
sz. eleje: A husos könyökű lő hajlandó a' pokosságra
[JHb 17/10 lóartási ut.].

könyöradomány alamizsna; pomană; Almosen. 1866:
A' mult évbe két circulusból semmi könyör adomány
nem küldetett bé [Gyalu K; RAK 112].

könyöradomány-gyűjtés alamizsnagyűjtés/szedés; co-
lectă; Almosensammlung. 1864: Könyör adomány
gyűjtésre fel alyáltatnak a Magyar Honba Abauj
megyébe Also és Felső Czece meg rongált
Év.Réf.Egyház Temploma kijavítása [Gyalu K; RAK
89].

könyörgés 1. kérés; rugámente, cerere; Bitte | esdeklés;
implorare, cerere stăruitoare; Flehen. 1552: az Bezter-
chey wraym, az mely zaz hathwan drabantnak walo fy-
zetessely nekwnk tartoztanak wolna, egy hora, aznak,
az masfel zaz foryntat vgian Bezterchen oda adtak az
howa my hattwk. az harmad^a zaz foryntatt Jde Zent
Jwanra hoztak es az thobyt az ew konyorgesekre es az
Jambor zolgalattioert nekyk Meg Engetthywk [Szent-
iván; BesztLt 30. — ^a[gy, de más, későbbi kéz helyesen
betoldotta a fél szót. Valószínűleg Vasassztiván SzD].
1570: az Zemlye zwtheoknek kēnēgesenek ely Jgazit-
sat eo k. varoswl Byro vramra Es az Thanachra hattak
[Kv; TJK V/3. 15a]. 1576: Immar az lstrang Niakaba^a
vala az akazto fa alat, De az sok Jambor keonierghesere
Es feo keppen Zabo Fabyan Es Sador deak Keonier-
ghesere Eletenek Megh kegyelmztek [Dés; DLt 193. —
^aA vén Janos cigány fiának, Thamasnak szökés miatt].
1590: Illyen dologban kellett ő Nagat keonyorgisem
Altal meg talalnom, mely könyörgisemett Vrunk eo na-
ga meg halgatta [Uoszt]. 1630: Suki Benedeknek aláz-
atos keőnyeörgésére megh engettwk, hogy iduezült feie-
delem, prēdecessorunktúl, és Vrunktul, . . . Colossi Ső-
aknánkruul neki Conferált, száz forint ereő számu
keő sókat . . . az Dési aknankruul fogyatkozás nélkül exi-
galhassa [SLt A. 45 fej.]. 1672: Udvarhoz szolgáló bó-
erink^a . . . alázatos könyörgések által találván meg ben-
nünket jelentik, hogy Horváth András hívünk . . . őket
régi bóerságokban és az után való örökségeknek békes-
séges birodalmakban háborgatná [UF II, 523 fej. —
^aKöv. a nevek fels.]. 1783: Kőmives alias Bandi Miskat
... meg fogok mint hogi tűzi fát vág vala . . . de sok kő-
nyörgésére Karácson Szombattja lévén el bocsáttok ma-
gát, Zalogot vévén tőlle fejszjét és övedző Szijját [Kissá-
ros KK; JHb XX/8. 13].

2. imádkozás; rugáciune, rugá; Beten. 1592: az keos-
seget eo kegmek Inchek az zwbeol valo keonierghesere,
hogi Jsten eo felsege tamazzon oli Iambor beolch tani-
tott, ki az eo tiztessegenek otalmazasara, es zent teorue-
niek hirdetesere elegende legien, es melto [Kv; TanJK
I/1. 194]. 1685: Űdvezült Atyám reggelre virradolag
őtt ora tájb(an) . . . szép csendesén, sok könyörgesi után

az Urb(an) ki mulék [PatN 45b]. 1699: Edes gyermeket attyara vagy egyebekre valo boszszujából ne(m) veri s nem sanyargattya^a, hanem minde(n) tisztességes jó erkölcsök(en) és az könyörgésben) fel neveli [SzJk 315. — ^aA feleség]. 1700: Micsoda az orvossága? ... az igaz meg terés, megalázkodás, könyörgés, bőjtelés és sirás [UslzL IX. 77. 11]. 1710 k.: néha könyörgés vagy prédikáció-hallgatás, vagy egyéb tisztességes foglalatosság alatt ... nem ütköznek-é elmédbe ... gonosz, néha Istent is káromló gondolatok? [BÖn. 471–2].

Szk: ~t tart/tesz imádkozik, könyörög. 1657: Az egész Fagarasföldén lévő grammatikok mindenünne tartozzanak ez Fagarasi ola scholaban tanulni be jöni

Minden este közönséges könyörgést tégyenek olá nyelven a scholaban mint a magyar scholakban szokott lenni, a kik el mulattyak, elégséges okok nem lévén egy pénzelt büntetessenek [UF II, 187]. 1864: hargas keresztfa, oralo hely ősi szokás szerént Husvét napján a Rom. Catholica hitvalásu hivek hataraikban körmenetet szoktak tartani és ezen helyen ... össze gyűlve könyörgést szoktak tartani [Alfalu Cs; GyHn 20] * *közönséges* ~ közös imádkozás. 1705: Bánfi Gyurkó Annyira van már, hogy sem a közönséges könyörgésre, sem az asztalhoz nem mehet ki [WIN I, 533].

3. ima; rugá; rugáciune; Gebet. 1621: Az Beoczwill(etes) Tanacz Commitalua(n) az Harangozonak mind Zolgastol, hogi az Czinter(m)be(n) az p(rae)dicatio, es keonerges tanitas keozbe Compescalnak Czinaltat-tu(n)k Zigiarto vasar biro Mihallial kett ostord 14 [Kv; Szám. 15b/IV. 15]. 1670: az Isten Nagyságod könyörgést meghallgatta még eddig [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez]. 1778: Bánfi Terézia asszony ... minden reli-gióbeli papokhoz ajándékok küldött azért, hogy adjanak hálát könyörgésekben az Istennek, hogy emberhálát nem esett [RettE 384]. 1794/1795: a' Papok(na)k könyörgesei es Predikatioi igen sületlenek sok helyeken, hogy a' halgatokb(an) semmi meg világositást semmi meg jobbulást nem szereznek [M.bikal K; Rak 14].

4. vall imából álló (reggeli v. délutáni) istentisztelet; slujbá bisericească care constă numai din rugăciuni; aus Gebet bestehender (Morgen- od. Nachmittags) Gottesdienst. 1669/1726 k.: a Prédikátorok is igyekezzenek idején jó reggel könyörgést tenni, estére pedig nap me-néskor, hogy egy a dolog tévő emberek mind a kétzeri könyörgésen jelen lehessenek [Dés; Jk 2]. 1675: Kapu nyitnasnak es be telnek idejen az könyörgésen ki ki jelen légyen, kulomben megh veretessenek [Fog.; UF II, 676 Bornemisza Anna fejedelemasszony ut. a fog-i várnagy számára]. 1745: Hetedszaka könyörgésre az küsebbik haranggal szoktak harangozni, Szombaton estve a na-gyob haranggal [Un VJk 113]. 1823–1830: szombaton estve ... én is elmentem könyörgésre [FogE 195].

Szk: *délesti* ~. 1681: Mindenik Malombol Sabbatalis jár az hunyadi P(rae)dikatornak es Oskola mesternek; (akarmi fele magot öröllyenek akkor, mindenből ki adatik:) ennek előtte kezdetett terminussa ennek szom-baton dellyesti könyörgeskor, s tartott vásárnapi dellyesti harangozasigh [Vh; VhU 48] * *estvéli* ~. 1710 k.: mig az estvéli könyörgésen voltunk, ő^a majd egy iccét apránként megivott ... a guta ütötte meg ... meghala éjféltájban [BÖn. 702. — ^aEgy öregasszony] * *reggeli* ~. 1675: Reggeli könyörgés uta(n) kültem Miskolci Judith kerni T. Tolnai Istva(n) kedves sogor Uramat, es

T.ormandi Istva(n) Uramat Kglmes Fejedelmünk Udvari Praedikatorokat eő Nagok mellettem irott levelevel [PatN 12b]. 1779: kolozsvári református pap Deáki Pál uram ... reggeli könyörgés után hat házassuló személyeket copulált [RettE 393].

5. kb. átkozó-rontó ima; rugá cu blestem; Verfluchung-Verwünschungsgebet. 1757: Azt Tudom hogy az Atyám azt hirdette a falub(an) hogi olyan könyörgést mond arra az emberre, az ki ökkreált el lopta, ugy el vész, hogy gazdának nem leszen alkalmas [Mutos Sz; WLt Pap János (20) Honorabilis Pap Sándor fiának vall.].

könyörgésképpen esedezésképpen; ca implorare; flehentlich. 1664: nem látjuk igen későnek lenni ... könyörgésképpen alázatos instanciánk mellett levő rationkat ez hely meg maradásáról Kegyelmed által nagy bizodalommal ő felségének be ne nyujtanók [TML III, 236 Boldai Márton, Jacob Alt, Joannes Gainik, Haidu Balás Teleki Mihályhoz Székelyhidről].

könyörgő I. m. n. 1. esedező; implorator; flehend | kérelmező; sollicitator; ansuchend. 1570: Megh Értettek eo k. az zaz vram varoswl Byro vramnak es az kenergeo Thannaczbelly vramnak kewansagokat [Kv; TanJk V/3. 21b]. 1579: Megh bechylwe(n) azert mind az keonyeorgeo zemelyeket mind az istennek paranchiolattyat Indultat-tak illye(n) kegyessege^a [Kv; i.h. 183a. — ^aKöv. a részl.]. 1664: Tiszteletes Regeni Mihállynak alázatos könynyergő panaszkadásából ertjük volnanak némelyek hűségtek közül, kik az régtől fogván szakat Arendat megadni nem akarnak [Kv; ETA V/1. 80]. 1714: Nagyságodhoz s az egész nemes székhez szegény kozmásiaknak alázatos bizodalmas könyörgő supplicatiojok [Koz-más Cs; SzO VII, 199]. 1758: alázatos könyörgő Instantiám által remenkedem keggelmes Asszonyom, Tekint-se meg Excellentiád erőten és ügyefogyot meg rongoso-dot, voltomat, és ... adjon nékem Istenért, egy Czond-rara valo pénzt és ket bört [Szökefva KK; Ks 72/54]. 1805: A Könyörgő Társaság^a esedet s Nyert oly rendelest, mely által a Társaság könnyebbülést ezerte volna de azon Sinor merteket Nem követte [Torockósztyörgy; TLev. 9/38. — ^aA torockói „Metalurgica Társaság”]. 1827: Vigosztozo és kegyes válózátt ohajtása mellet örekes mély tisztelettel maradtam Nagyságodnak és a' Tektes Ns Tisztsegnak Alázatos könyörgő szegény szolgálja Fonyi Sándor mp [TLt Köz. ir. 1519].

2. ~ *beszéddel* kér kérve kér; a cere insistent; um etw. flehentlich bitten. 1570: Bornemyzzanewal Lakathos esthwannewal egetembe harman hyak Be az Kwta hazaba Kwthy Antal es szok keonergé Bezedel keryk volt hogy Ne Ereoszednek Rea hogy ky Ne vernek [Kv; TJk III/2. 71].

II. fn 1. kérelmező személy; petitioner; Ansucher. 1580: Biro vramnak ... tellyes Authoritast adnak hogy Az keonyeorgoknek Allapattioik zarent Az engedelmet Moderalhassa [Kv; TanJk V/3. 221b]. 1798: a' Könyör-gők az erdők(ne)k pusztulására törekednek, midőn a' le vágott, és sarjuzni kezdett tilalmas erdőkben Csor-dajokat jártatni kívánn(ák) [Déva; Ks 76. VIIIc. 183]. 1809: a' könyörgők a reájok rott Tyrokat már ki állították [Torockó; TLev 9/43]. 1835: a Könyörgöket az Zudor Elek minden némű üldözései boszszujja és ve-

lek valo rossz bánásától oltalmazni 's őket tökéletes bátorságban heljehzetni igyekezék [DobLev V/120 a gub. Kv-ról]. 1848: Járásban semmi Lázadás nem lesz hanem bé várják a következő Országgyűlés Eredményeit melyre mint némelyek pottyagatták több ezren az országból nem mint rossz akarok, hanem mint alázatosan könyörgők Szándékoznak meg jelenni [Bisztra TA; OL Guberniumi lt 848.E.802 Bisztray Joseff szb kezével].

2. kéregető; cersetor; Bettler. 1595: Az Egez úton Iöttek ő kmekek Küldusok, Rabok, Mendjancsok, es egyeb efféle könyergők ... Attam ... d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

könyörgő-levél kérelem; cerere; Ansuchen | folyamodvány; petííje; Bittschrift. 1653: Tanácsot tartván azért a fenn megírt szombatosok, írtanak egy könyörgő levelet a budai bassának [ETA I, 30 NSz]. 1792: Néhai Fejedelminktől Privilegiáltatott Városunk különös Regalis mellett Deputatussaink által kelletik meg jelenünk a Nms Ország Gyűlésén, és több fel tett okaink mellett ezen mostani Ország Gyűlésére a végett bé nyújtando Könyörgő Levelünket bé nyújtani, és annak ki nyerhetését szorgalmatos igyekezetekkel munkalodni, el bocsátott követeink ésmérjek szoross kötelességek(ne)k [Zilah; Borb. II hiv.]. 1800: Szabo Simény Istvánnak Jánosnak és Joseffnek könyörgő Levele ide Rekesztve 4 darab originalis acclussakkal egyetemben [Szu; UszLt ComGub.]. 1816: Krotkavits Károly ... szem orvos mestersége folytatása végett ezen városra jüvén, ezen K. Guberniumhoz bé adott könyörgő írvélében ide lett jövetelét az országban ki hirdettetni kérte [Kv; DLt 103 gub.].

könyörgő-levelecske kérelmecke; scrisoare de solicitare; Fürbittchen. 1658: im egy könyörgő levelecsket küldödtem kegyelmedhez cselekegyek kegyelmed anyi irgalmassagot en vellem olvassa el kegyelmed ezt a könyörgő levelet [Beszt.; Ks 90 Cseffey László kezével].

könyörg 1. esedezik; a implora; flehen. 1542: Deme-ter vram azt mongia ő thőle semmit ne warywnk, semmit sem ad, mert neky nenchen mit adnia. Azerth the k. kő-niergwnk, agyon thanussagoth, honnan varywk meg my az myenketh, merth soha nem gondolhathywk mint ilhessewnk el [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnok Lajos lev.]. 1558: Byro wram zon kewnyewreggyen ew felsegenek hogy ha walamely zolgaya ew felsegenek w-lakyth meg wer meg wagy egyeb hatalmath thezen, az Regy zabadsaghonk zerenth Zabad legien meg fogny az Byronak az olyan hatalmath Thewrwenyre [Kv; TanJk V/1. 48]. 1569 k.: az sokadalomkorys könyörgő-tem uala mi segyczek (!) felől [Buza SzD; BeszLt 88]. 1589: Thudom hogy Zabo Thamas meg Jeoué az feidelemteol kerte Istvanfi Kelemen ha keonyorgeott volna az segen varas mellett, dezka vitelnek le zallitasa feleol monda hogy en nem keonyeorgeottem mertt en ne(m) voltam arra boczatott [Szu; UszT]. 1608: Itt Feyer va-rat lako Zabo Mesterek adgiak keónieörgeseknek általa ertiseonkre, hogy az w Priuilegiumok ellen, ez helyben, sok külömb külömb Zabok zallananak, kiknek az w köztök valo mielisre semmi igazsagok nem volna, Keónieorgettenek azért mi nekünk, hogy az w Chehekben ki Irt, es feidelemkekkel Confirmaltatott Privilegiumokba(n)

megh tartanak [Törzs.fej-i rend.Gyf városához]. 1710: Az melj molnart uram harom szekről hozatam az Kgd malmaba ... azon Könyörgene uram hogi valatana ma-gahoz mivel el akarja adni az ura [Szentkirály Cs; BCs]. 1723: Instálak és igen alázatosan könyergek Excellen-tiadnak ... vegyen Nagyságtok Gratiájába [Sövényfa KK; MbK 163]. 1737: en Ngos Aszonjom megis azon könyörgők hogi heljtem kü(lgyen) mas Gondviselot mert en elegtelen vagiok a Gondviselosegre [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. 1810: némely Petelei Szászok, a' kiknek odahaza Szorgos Dolgok vólt ... könyörgettek az Apámnak, hogy Szerezzen helyyetek pénzért Nap Számosokat [Gör-génysztimre MT; Born. G. XIII. 1]. 1852: mi után Tör-vényes Computus nélkül a' követlés Tisztába nem hoz-hato, könyörgöm a' követlő Aszszonyt ujjból is a' Tör-vény rendes uttjára utasítani [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

Szk: ~ve kér. 1619: Ebben könyörögve kéri az kövél az vezért önagságát, hogy ezt jól meggondolják [BTN² 264] * ~ve ~. 1806: A' pitzon a' Vidéki Szalonnák ... el nem kelvén ... Én hozzá a Vidékiek bé jöttek kő-nyörögve könyörgettek hogy végyem meg és mindenkor kész pénz elvettem meg [Szu; UszLt ComGub. 1753u] * Istenért/Isten nevében ... 1697: Latta az Anyais hogi olya(n) legenyas, kért, könyörgött az Istenert gjala-zattayara ne ügyekzezem, meg ne gyalázam az Leányát [Szentsimon Cs; CsJk 10]. 1799: az Isten nevébe könyör-göttem néki hogy tovább ne bántson, mert mindjárt meg halok [Náznánfa MT; Berz. 4. 31. N. 27].

2. imádkozik; a se ruga; beten. 1573: Katalin Rostas Antalne ... aztis hogi mykor Giarfasnet Megh kenzot-tak volna azkor ... Kerte eotet Zok ferenchne hogi kē-neregien az Istennek hogi meg Swrya Swet giarfasne-nak [Kv; Tjk III/3. 68. — "Vallja]. 1584: Az leankamis meg zolita, Es Monda Jay Ania mely sokan larnak itben az hazba(n) en intem hogy keonyeoreogyeon az Isten-nek [Kv; Tjk IV/1. 243]. 1590: ott el akara(n)k egy mas-t valny mo(n)da(n)k eleozor keonyeoreogyeonk az Vr Istennek [SzU; UszT]. 1602: Job volna Istennek keo-nieoregny [Kv; Tjk VI/1. 601]. 1679/1681: Mivel min-den bölcsesség és tudomány Istentől eő sz: Felsegetől wagy(o)n: szükséges, az ki ez vilagh szerint is a maga hi-vatallyába(n) tudos akar lenni, aszt egyedül eő Sz: Fel-segetől kérje; eő Felsegenek könyöröghjőn, es féllye éle-tétis [Vh; VhU 656 Instr.]. 1734: Könyörgeni s praedi-kalni is ugj tanított az Isten hogi valakik más szép Ekle-siakb(an) s az Urak közzüls halhattanak nem Unalom-hanem hanem lelkek örömével halgattanak [Dés; Jk 557b]. 1792: a' Kolosvári külső Templomban a' dellyesti Isteni tiszteletre rendeltetett orrán, midőn sem Pap sem Deák jelen nem lettenek volna, nagy botrányozással egy világi Ember könyörgött légyen [Kv; SRE 281]. 1812: ezen hozzám való kegyességeért utolsó pertentésemig hálá-datos lenni Kedves Bátyám Vram hosszas életéért jó Istenemnek könyörögni nem szünöm [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

Ha. 1581: keonyergek [Gyf; Törzs. szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1670: könyereg [TML V, 351 Bojér Sigmond lev.]. 1592: keónieörgeunk [Kv; ÖCLev.]. 1593 k.: Keonyeorgeonk [Dés; KLt 241]. 1599 k.: Keónieörgönk [Dés; DLt 261]. 1600: keónieörgünk [UszT 15/252]. 1612: Könyergünk [Kv; PLPr 71]. 1578: keo-

nyeorognek [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1596 u.: Keonyeo-reoghnek [Dés; DLt 249]. 1817 k.: könyeregnek [Héderfája.KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. — 1586: keonyeorgeottem [Kv; Tjk IV/1. 557]. 1749: könyörgöttem [Kóród KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. 1570: kénertettel [Kv; Tjk III/2. 141]. 1579: könyörgöth [Dés; DLt 205]. 1586: keonyeorgeot [Kv; Tjk IV/1. 557]. 1711: könyörgöt [Born. XXXIX. 50 Danfalvi^a Bőjte Péter vall. — ^aCs]. 1589: keonyeorgeotteonk [Szu; UszT]. 1572: kénertettenek [Kv; TanJk V/3. 68a]. 1592: könyörgötték [UszT]. 1786: Könyörgöttének [Kv; KLev.]. 1809: könyörgötték [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. — 1586: keonyeorgek [Kv; Tjk IV/1. 555]. 1604: kőniergek [UszT 18/145 Czieherdfalvi Jssak wyfalwi Zabab zekel vall.]. 1767: könyörgék [Bethlensztmiklós KK; BK. Udvar Máté (40) jb vall.]. 1585: könyörge [Kv; Szám.3/XXII. 76]. 1595: könyörge [Kv; i.h. 6/XVIIa. 130 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1595: könyergenek [Kv; Szám.6/XVIIa. 166 ua.]. 1586: keoniorgenek [Kv; Szám.3/XXIV. 28]. 1593: kőniörghenek [Perecsen Sz; WLt]. — 1570: keoneregh volt [Kv; Tjk III/2. 100]. — 1790: könyörgettem vala [Dés; DLt] || 1570: kéneregne [Kv; Tjk III/2. 101]. 1570: kéneregenek [Kv; TanJk V/3. 20a]. — 1573: keonyergette(m) volna [Sajó BN; BesztLt 3762] | 1570: kéneregen [Kv; TanJk V/3. 13b]. 1570: kéneregywnk [Kv; Tjk III/2. 175]. 1572: kéneregenek [Kv; TanJk V/3. 62b] || 1570: kéneregeny [Kv; Tjk III/2. 164]. 1570 k.: könyörögni [Dés; DFaz. 6]. 1581: Keonyorgeny [Kv; Szám. 3/IV. 16]. 1582: konyeregny [Kv; Tjk IV/1. 59d]. 1589: keonyeorgeny [Szu; UszT] | 1603: Keonyeorregwen [Kv; TanJk I/1. 445]. 1722: kőnjeregven [Velkér K; Ks 7. XV. 6]. 1809: könyörögve [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

könyörögtet imát mondat, imádkoztat; a pune pe cineva sã se roage; beten/ein Gebet verrichten lassen. 1698: En ... Visai es Gyulatelki Reformatus Praedikátor Dési Ferencz halálos betegségéb(en) Könyörögtetvén az Istenes életű és igazan lelki nyugodalmara kiszülő T.N. Ebeni Judith Aszszont sok beszélgetésem után el bucsuzám az Aszszonytul [SLt AI. 50]. 1744: Oroszfájáról a Praedikátor ennek utanna minden napp által mennyen Komlodra könyörögtetni; avagy engedtessek meg ... Hugi tartassék Komlodon egy mester aki midőn a Praedikátor által nem mehetne könyörögtessen [GörgJk 167 a Baconi Szinódus hat.].

könyörül megszán vkit; a se îndura de cineva, a-i fi milã de cineva; bedauern/mitteilen. 1587 u.: En nekem vala ... az Alperessel Illyen vegezsem az megholt Bodogh emlékeszetw Janos kiraly Idejében ... valaki akkor az hadba nem ment volna az jobbágisagra jrattatott volna, mikor lattam volna azt, Raita keonicoriulén Emberemeth fel yltettem az Attia helyen az enne(n) keölchegemen vgj witem az hadba [UszT]. 1610: felette igen megh fogiatkozua(n) en magamat es apro arua gyermekimet nem uolt miuel tartano(m) es taplalnó(m) sohul senki nem talalkozot . ky en raita(m) es arua gyermekimen keőniörölt volna [Tövis AF; BálLt 62]. 1696: ha isten könyörülne rajtam és az Feleségem gjögjúlása felől egész reménséget vehetnék, és az Melség Gubernium(na)k továbbis mulatása lenne én is be igyekezném [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1723: Isten irgalmábul

harmadnapotl fogva jobbra fordula az üdö, s talám Isten eő Sz.Felsége már könyörül rajtunk [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János anyósához]. 1763: a tőröknek szenvedőknek Ura Istene könyerűjen rajtamis [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1786: azon Rabak előtt járván az

Groff Ur kiáltoztanak hogy könyörüljen eő Naga rajtok s bocsássa haza Gyermekeihez (!), De meg se halgatta eő Naga [Torockó; TLev. 4/13. 13–4]. 1818: Esedezem alázatosan Excellentiádnak könyörűlen rajtam [Mv; DLev. 3. XVIIIa.]. 1836: Isten könyörűlen mindnyájunkon! [Kv; Pk 7].

könyörületesen megbocsátóan, elnézően; indulgent, ingäduitor; entschuldigend, gegen jn nachsichtig/langmütig. 1664: Az szelniczciekkel, az mint lehet, könyörületesen cselekedjék Kegyelmed. Kegyelmed tudja, az mennyit szolgáltak, én nem annyira [TML III, 68 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

könyörületesség irgalmasság; milã, milostenie, îndurare; Barmherzigkeit. 1670/1740: valaki vagy Peresivel, vagy akárkivel embertelenkednék, Valami gyalazatos es bestelen szoval illette valakit, az olyan Embert a Falu büntesse Otven pénzre minden könyörületesség nélkül de mindazonáltal Törvény Szerént kell el láttatni hogy ha Bestelen sz(o)kot szollot a vagy nem (Homoródsztpál U; WLt). 1677: A' Vármegyéknek Vice Ispáni, Fő es Vice Birái a' szeginységhez a' menniben conscientiajok sérelme nélkül lehet könyörületességgel és kegyességgel lenni tartozzanak [AC 117]. 1702: ha ... a meg mondott mesterek ... egymast rutul besteleitenek azok büntessenek minden könyörületesség nélkül egy egy Forinttal [Dés; Jk]. 1755: az Ur Istennek rajtam valo könyörületességéből ... és a' széki Rfta Ecclesiã(na)k hozzám valo ragaszkodásából esmét viszsza hivattattam széki Papságra [ArJk 48–9]. 1782/1799: Edig elé olly könyörületessége volt a' Groffnak, hogy ' mely Öreg Aszszonyok, el öregedett, vagy egyéb arántis el nyomorodott emberek Torotkon ... voltanak nem igen kívánták a' szolgálattokat [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 338]. 1821: (A zálogokat) a' Birákság még eddig el nem adta hanem könyörületességéből mind eddig várakazott, de már tovább nem várakazhatván a' Birákság ... ezennel admoneáltatták Kegyelmedet [Kövend TA; Borb.]. 1845: ö^a Balog Istvánnak Gazdaszszonyja nem volt, hanem tsak Szükségnek idején könyörületességéből s felesége iránti tiszteletből házi ügyének ideig oráig fel fogaia [Dés; DLt 591. — "Székely Anikó].

Szk: ~re bír. 1830: Nemes Váro Mihály, és Fia Nemes Váro János ... Bartók Adam Urat ... sok kérések által arra a' Könyörületességre birták volna, hogy a' Convictiva Summából 94 ~ kilenczven négy ... Rhofrintokat ... condonálljanak [Szentbenedek AF; DobLev. V/1162] * ~re hajthat. 1771: öfelségének instantiát adván be egy alkalmatossággal valami bajban, hogy inkább könyörületességre hajthassa a királyi szívet, így subscribálta: Johannes Egri, decem filiorum pater [RettE 256] * ~re indíttatik. 1662: folyamodta(m) az Nehai Tekéntetes és Ngos Barcsai Sigmondné Aszszonyomhoz, hogy eő Nga könyörülne rajtam és váltana megh az haláltul, megh tekintvén ezért eő Nga az élő Istent és az en esedezésemet meg szánvá(n) könyörületességre indíttatvá(n) maga saját pénzével az haláltul megh

váltot és életemet megh marasztotta [Monó Sz; BK] * ~ *re indul*. 1642: keőnyeorwletteseghre indulua(n) Kouacz Gaspar vr(am), Berger Margith Azzony kezese gere az vrat Timar Gonos Georgiot az foghsaghibol elboczzata [Kv; RDL I. 129].

könyörületlen irgalmatlan, irgalmat nem ismerő; nemilos, neindurátor; unbarmherzig. 1657: az fejedelem mind igen keményen kezdé banni az emberekkel, mind pedig felette gyanós, és külön-külön utakon, módokon való hasznót kereső ember lévén ... s egyszersmind könyörületlen is; azonban lévén körülötte sok gonosz informátorok is, igen meg kezdé bántani az nevezetes embereket és idegeníteni [KemÖn. 152]. 1702 k.: nem csak Személyem(ne)k, hanem Nemzecscségem(ne)k is jó híréb(en) Nevében való meg kissebedését Leikem Szomorúságával, Némellye(kne)k rajtam könyörületlen, illetlen gyönyörkedéseket látván, nem kev(és) keserűséggel Szenvedem [Abrudbánya; Born. XXXIX/6 Sebesi Benjamin kurátor nyil.]. 1710 k.: Micsoda feneketlen mély tömlőbe vetének, micsoda öreget nem tisztelő, gyermeknek nem kedvező, kegyetlen, könyörületlen, mindent gonoszra magyarázó tömlőctartó s poroszlók kezébe adának [Blm. 999–1000]. 1832: Az életnek sokféle viszontagságai között, első helyet foglal azon csapás melyszerént a' könyörületlen halál által, valamely Kedvesünkötől megfosztatunk [Nagylak AF; DobLev. V/1185 gyászjel.].

könyörülő irgalmazó; milos, milostiv, indurátor; barmherzig. 1667: Isten az reménységem, az kinek keziben minden biradalam, az ki megalázhat s fel is magasztalhat, megszorít s meg is vigasztalhat, sem az futóké, sem az akarók(é) az könyörülő Istené [AUt 5 Bornemisza Anna fejedelemasszony kezével]. 1727: az én keserves, és ily sok időktől fogván való költséges szenvedésem, perlekedésem, hirtzoltatásom, és extra Dominium való létem hassa meg könyörülő szívét Nsgtok(na)k ... és engemet ... méltotassák az Litigiosa Domus(ba) introductálni, és sok költségeimről, káromrol Contentáltatni [Ne; DobLev. I/129]. 1756: essék meg rajtam a' Nms V(á)r(me)gjének könyörülő Szive és tanáljon fel olyan p(rop)ria Cautiot, utat modot, hogy ... ne jusak éppen Végső romlásra és pussztulásra [M.köblös SzD; RLt]. 1759: Könyörgők azért Tektes Király Biro U(ra)m(na)k ... hogy ilyen utolsó gyermekégre jutott gyámoltalanságomb(an) könyörülő szemeit fordítsa rám [Albis Hsz; DobLev. I/242. 5a Bartok Mihályné panasza]. 1776: méltotassanak ily nagy méltatlanul lett meg kénosztatásomat, s feleségem meg verettetésit, Atyai könyörülő szivekre fel venni, és ok nélkül lett szenvedésüknéért gratiose Consolálni [Mezőmadaras MT; BK. Molnár István molnár kérese]. 1812: Kedves Bátyám Vram végye az én felette nagy meg sértetésemet s gyaláztatásomat Kegyes könyörülő szivére és tsak az igazságra engemet oltalmazni méltotassák [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel Lev.].

könyv¹ 1. carte; Buch. 1575 k.: Nysdmeg az vtan az fazakath es talaz benne Jo Grispan ezt hiak eben az könyben viridisnek [Nsz; MKsz 1896. 282]. 1579: Az keonywek felől penigh, kik Az ket.Natio p(rae)dicalo zekyheoz zerezettek, Azrol így vegeztek eo kegmek ...

Az keonyweket zam zerent, elo kereswe(n) Laistrom zerent Aggyak kezebe plebanos vramnak es az Zam legie(n) be Irwa az Inue(n)tariumba [Kv; TanJk V/3.196b]. 1582: az hona alol veon egy keonyweth eleo Es kepek valanak Irwa benne, hol kiraly kepe hol eordeog kep, hol zerenchye kereke, es kileomb kweomb fele kepek [Kv; Tjk IV/1.106]. 1585: Neg' eoregh keonywek, hartiasok. Egy Regalis pappirosra Niomtatot Missal (!) Egy Eoregh Deak Biblia [Kv; Szám. 3/XIX.5 A Szent Mihály templom inv.]. 1605: en f(elle) allek es egy keőniüet vők kezemben azt oluasom vala [Uszt 19/87 Nagy Peter fja János Zent mihalj vall.]. 1628: Az Legh belseő tárhazban... Egy Abrozban keőve keőtetlen könyv [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.1]. 1640: Sinkai pap. Az Pater Nostert es Decalogust el monda memoriter, de az Simbolumat nem, az Evangeliumat sem exponala az keoniből [UF I.716]. 1672: miczoda keonire uagio(n) Barlabasnak Szüksege jria meg kk [CsÁLt F.27 I/38 Georgiffy Mihajl nyitrai pleb. lev. haza Csiksztygyörgyre]. 1678: Uzonból^a vitte(ne)k el egyet-mást... Egy pinze tokot ebben 17. könyveket — aprokot nr 17 [BLt 1. —^a Hsz]. 1710 k.: az lsten. kinek koronát, pálcát, kinek kardot, kinek könyvet, kinek kaszát, kapát adott, hogy ebben a világban éljen utána [BÖn. 446]. 1720: van tizen öt nagy köny, az öte Sz.Tamás munkái [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1766 u.: Nagy Enyedi Szántó Elek Úr... egész Ifjúságától fogva a Tudományokb(an) és Könyveknek olvasásáb(an) felettébb gyönyörködött [DobLev. III/639]. 1789: vagyon egy fenyő fa Deszkából készült, ajtó nélkül való Theca. Könyvek... Hieronimus Ludolfs Bör marmorea Tábláb(an) aranyos a' Sarka [Mv; ConscrAp. 88]. 1846: kötöttem könyveket 7. darabot kötöttem bornyűbörbe darabja 1 fl 3xr... 3 darab Angol vásnos keménbe darabja 36 xr [Kv; Pk 6].

Szk: ~ *alá való párnácska*. 1732: ezen oltáron vagyon két könyv alá való kicsiny párnácska [Kóród KK; Ks 12.I] * ~ *ek katalógusa*. 1804: a könyvek katalógussát számba vettük [Dés; KMN 39] * *aranyos* ~ aranyozott kötésű könyv. 1596: Egy vigasztalo Aranyas keonyw in octauo [Kv; RDL I.65] * *aranyos foku* ~ aranyozott sarkú könyv. 1801: Egy Aranyas foku Frantzia kötésű könyv [Vargyas U; CsS] * *bőrös* ~ bőrkötésű könyv. 1596: Egy feyer beoreos dezkas keönybe(n) kweleomb kweleomb fele enek [Kv; RDL I.65] * *deszkás* ~ *bőrös* * *dicséretes* ~ 1736: Fél Soltár 1. Ditséretes könyv Rosz Compactioba vadnak [Várhegy MT; CU XIII/1. 101] * *evangélikus/református* ~ protestáns vallásos könyv. 1774: (A pap) megkente halva is az ostyát is szájába dugta, de a Liliomok völgye nevű szép evangélikus könyvet a párnája alatt találták | Azt pedig bizonyosan hallottam, hogy a catholica religiót igazán a csehnek nem tartották, hanem titkon cultust és communiót. reformátusok szerént celebráltak pincékben, református könyveket tartottak s olvastak titkon [RettE 339,351] * *francia kötésű* ~ *aranyos foku* * *isten* ~ *e*. 1657: Visitationokban... szorgalmatosan meg vizsgálák, és ugyan megis examinallák az papokat, mennyire való tudományok legyen az Jsten Könyveiből [UF II, 182] * *játékos* ~ 1658: Nemet Jatekos köny f-d 15 [Kv; KJ] * *klasszikus* ~ ókori irodalmi könyv. 1832: Classicus Könyvekert

adtam . . . 3 Rf [RLt 4 Rettegi Imre költségjegyzéke] * *könyörgéses* ~ imádságos könyv. 1804: Popa Vonnak Istenit, Szenteit, Prápolják könyörgéses könyvét mellyből imádkozni szokot ösze baszta [Kv; KLev.] * *misemondó* ~. 1791: Mise mondó könyv Nro 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37] * *ördögös* ~. 1582: Barbara azzon... az hona alol veon egy keonyweth eleo... akkor az Ideobe hallottam vala hogy vadnak Eordeongeos keonywek es ha ember olwas benne tehat eleo leonek az Eordeogeok... monda(m) Neky hogy Nem io Azzoni Allatnak effeleket nala hordozni [Kv; TJK IV/1.106] * *prédikációs* ~. 1788: negy Preticatio (!) könyv be kötése - 96 [WLt Cserei Heléna jk 18b] * *prédikátoros* ~. ? 1849: Egy praedicatoros oláh könyv xr. 30 [Mv; MvLev. Trombitás Parthenias gkel. pap hagy. 8] * *szimbolikus* ~ a hitvallásokat illető könyv. 1800: a fő Consistorium és Sinodus rendelése szerént a' Simbolikus könyvekkel ellenkező dogmát ne prédikáljunk, más vallásukat ne motskoljunk [M.bikal K; RAK 33] * *titkos* ~. 1811: Dólgait a' hét Gyülekezetnek, Melyek ama Titkos könyvben emlitenek, Mikor példájával Nagyságod követte, A' mit azoknak irt János, mind megtette [ÁrÉ 175]. — Vö. az *evangéliumos*-, *herbáriumos*- és *imádságos*könyv címszók-lal.

2. irodalmi mű nagyobb egysége; carte (parte mai mare decit un capitol a unei opere literare); Buch (größere Einheit eines größeren literarischen Werkes). 1662: mellyről^a a krónika 9. vagy utolsó könyvében vagyon tractátus, szóbeszéd jelentés | Siralmas magyar krónikának harmadik könyve Mellyben Rákóczi György igazgatása alatt 1636. esztendeig, Bethlen Istvánnak az törökök közül való hazajöveleig meglett dolgok foglaltatnak [SKr 82,137. — ^aA fennebb említett eseményről]. 1823–1830: Tanulták pedig a conjuncticába a Langius Colloquiumát s Eutropius Históriájának első könyvét... a syntacticában Cornelius és Cicerónak némely leveleit... a poeticában Vergilius Aeneiséből egy Libert, az Ovidius Tristium egy vagy két könyvét [FogE 125].

3. a biblia egy-egy nagyobb, önálló egysége; carte (fiicare dintre diviziunile mai mari ale Bibliei); je eine größere Einheit/ein größerer Abschnitt der Bibel. 1662: Tiszta istenes ember lévén... az ótestamentum könyveit tizenháromszor, az újtestamentumot pedig harminckétszer nél többször olvasta vala el | Egy summában s közönséggel a jó magisztrátus tiszteit s tulajdonit kiadja Isten világosan Mózes ötödik könyvében^a | Jósué könyvében is [SKr 293, 689, 694. — ^ab.Köv. az idézet]. 1704: Ma szegény Inczédi uram testének koporsóbatétele alkalmatosságával mind az urak és főrendek elmenének és prédikála Zilahi uram, Mózes ötödik... könyv 47:29–31, amelyet ugyan maga hagyott volt, hogy az legyen textusa Zilahi uramnak [WIN I, 285–6]. 1823–1830: Professzoroktól leckéket hallgattam: Kovásznaitól zsidó exegézist a Ruth asszony könyvéből | (Zilahi Sámuel) tanított zsidó nyelvet, előbb a Jósué, azután a Mózes első könyvéből [FogE 139–40].

Szk: *próféciái* ~. 1662: Írta azért ezeket Jeremiás Jerusálem városának, a templumnak... és egész Júdának afelől a romlása felől, mellyel Nabugodonozor Nabuzardan generálisa által... eldúlatta... amint fel vagyon jegyezve ezen prófétánál a próféciái könyvnek

utolsó részében [SKr 687] * *zsoltáros* ~. 1838: Innép utolsó Napján Reggel a' Tiszteletes pap Textussa volt Sz Dávid 'soltáros Könyv 13 rész 10ik vers [Torockó; Bosla].

4. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: *céh* ~ *e* *céh*-jegyzőkönyv; protocolul/catastifal breslei; Zunftprotokoll. 1648/1650: Vegeszték eo kglmek Cehwl, miuel ertik az Tegely dolgaból való panaszkodásokat, hogy nemely vraink sokadalmas védeoben az Teglyet ketten harman magoknak foglalnak, es kufarsagot indittanának velle, hogy jeovendeoben az Teglyet senki egy Mesteris, maga számára egyedwl be ne vegye, miuel hogy az Ceh keonyweiben irastis találunk rolla, hogy regentennis Ceh számára szettek be, es egy arant osztotak fel velle, az kinek szükségse volt rea [Kv; ÖCJk]. 1670: Anno 1670 die 28 Januarii irattam be az *céh* könyvébe az kisebbik fiamot, Ferkót, ha az szöcs-művet meg akarja tanulni [Kv; KvE 201 LJ] * *eklézsia* ~ *e* egyházközségi jegyzőkönyv; catastifal comunității bisericești; Kirchengemeindeprotokoll. 1673/1681: be is van írva az Ecclesia könyvében, hogy az Ministerek, se egy se más rendbeliktől, ne defraudalodgyanak fizetésekben [Vh; VhU 465]. 1728: Az Eccl(esi)a könyve (:diariuma:) nro 1 [Szotyor Hsz; SVJk]. 1781: az ecclesia könyviben constitutio vagyon róla, hogy a csemetésnek onussa flor. Hung. 1, egy magyar forint [Árkos Hsz; RSzF 104] * *falu* ~ *e* falujegyzőkönyv; registrul/catastifal satului; Dorfprotokoll. 1716/1793: A Falu Constitutionjáról írott régi articulussait mellyeket akkor praedecessorink írásban hagytnak és protocoláltanak a Falu könyveiben mindenekben helyben hagyunk és approbálunk [A.csernaton Hsz; SzékFt 30] * *fejedelmi* ~ fejedelmi kancelláriától kibocsátott oklevelek fogalmazványát, ill. másolatát tartalmazó jegyzőkönyv; registru cu copiile actelor emise de cancelaria domnească; das von der fürstlichen Kanzlei erlassene Urkundenabfassungen/abschriften enthaltende Protokoll. 1662: a fűtész, prédáló nép... a sok munkával, költséggel szerzetett sok szép könyveket s leveleket is, és protocolumokat, avagy fejedelmi könyveket, valamelyeket Toroczközi Ferenc nevű egyik káptalan magával Szebenbe el nem vihetett volna... azon könyvtartóháznak közepire rakásra hordván, úgy gyűjtják és égeték meg rettenetes és becsülhetetlen kárral [SKr 439] * *királyi* ~ királyi/fejedelmi kancelláriától kibocsátott oklevelek fogalmazványát, ill. másolatát tartalmazó jegyzőkönyv; liber regius; registru cu copiile actelor emise de cancelarie regală/domnească; das von der königlichen/fürstlichen Kanzlei erlassene Urkundenabfassungen/abschriften enthaltende Protokoll. 1595: Az Tanachi bochiatot ala feieruarra Vrnkhoz az faluk Donatioya meg iratasaert, es el hozasaert... attam az Donatio meg irasaert f 24. d - Az kiraly keoniwben hogi hamareb be iriak attam az Deaknak egy tallert f 1 d 10 [Kv; Szám. 6/XVI.7]. 1662: Ó, szánja meg az Úristen! hogy annyi sok magok hasznokat kereső tisztek, praefectusok, udvarbírák közül nem találtathatott vagy egy, ki az országnak a levelekből, királyi könyvekből, protocolumokból, az ecclesiának pedig a bibliothécának sok szép és nagy summa pénzben álló könyveknek romlásából való nagy kárát megkeserülte, szánta volna, s a romlás előtt Szebenbe avagy csak azokat beköltöztette volna [SKr 439] * *város* ~ *e* a városkönyv (a fontosabb

határozatokat, ügyleteket és a város hűségére eskütt tett polgárok névjegyzékét tartalmazó jegyzőkönyv); liber civitatis; protocolul/catastifol oraşului; Stadtprotokoll (die wichtigeren Beschlüsse, Geschäfte und die Liste der auf die städtische Treue geschworenen Bürger enthaltendes Protokoll). 1570: Beszterchey Gêrgh Eskwt polgar, Ezt vallya hogy... vgy emlekezyk rea az Iktataskor vgy Magyaraztak az Sententiat hogy az Iktatas megh lewen az hazat Megh Beochwilyek es Zabo Symon azonnal le tegye az Arrath, De eo... varta Zabo Symont Ezteideigh három Napigh es semmyt Nem fizetet, Es eo Twdomant teot rola varas kênwebeis Be Jratta [Kv; TJK III/2. 119]. 1572: az my (!) akkor vezettek az chanady Ianos dolgarol Az Irwan vagion az varos keonwebe, Az zarent ha akarnak eo. k. vallany Irwan meg talalyak az keonyben [Kv; TanJk V/3.67b]. 1580: Az Be Iratas felol penigh eo kegmek vezettek hogy senkit Neotelent be ne Irjanak Az waras keonywebe Es a kit be Irnak lol meg visgallyak michioda Nemzet honnet leot es my dolgos, hogy leowendoe vezedelemtwl az waras megh otalmaztassek A kyhez penig valamly adossag felol valo suspicio lehetne io kezesség alat vegyek Az ollyant be. Az idege(n) neotellenek penig senkinek zabad ne legien kereskedny vagy boltot nytny se egieb arant kereskedny [Kv; i.h. 210a]. 1635/1650: Ha az Mesterremekes Legeny akar Idegen, akar It valo legien, megh matkasodik, s be akar az Cehben allani, Elseoben irassa be magát az Varas könyveben, es megh Eskwuen Feiedelmünknek, es az Varos keozse vgy vetessek be annak vtanna az Cehben [Kv; ÖCjk]. 1672: Valamelly Kovacz Mester legeny az Becsülletes Czehben be akar allani, és az rendtartas szerent magát be akarja avatni, tehát... leg elsőben a' becsülletes Varos köze be esküdjek, az hazanak igassaganak meg tartasara alioquin ha az Varos köze be nem esküszik, es a' Varos könyveb(en), es Prothocolumab(an) neuet be nem irattya, a' becsülletes Czehben be nem vetetődik [Kv; KovCLev.]. 1701: Ha valamely Mester ember maga gondolatlyában az itt valo lakást meg unna, s, az Betsületes Céhvel meg nem alkunék, és innét más Városba menne, akár légyen Céhös hely, akár ne légyen, a Betsületes Céh utánna irjon, hogy azon helyen a Céhben bé ne vegyék, se az Város Könyvében bé ne irattassék [Kv; PosztCArt. 22]. — b. városi jegyzőkönyv; registrul oraşului; städtisches Protokoll. 1824: a Szolga Biro Ur a' Város Hadnagyával a Falunaggyal, és Zsendellyes András Urammal ki mentenek... a' város könyvével ki vitette a' Szolga biro Urat, Hadnagyot, Falnagyot, és 3om Hűtest [Fog.; Konst.].

5. különböző feljegyzésekre szolgáló (lapokból összefűzött) kötet; carnet/carneţ de notiţe; Notizbuch. 1598: Az keonybe ha azok ne(m) volnanakys, az Testamento(m) leül ereötlen volna, merth ne(m) hit zere(n)t Irtak az birak [Uoszt 13/95-6]. 1615: Keönyuekből Jutot nekj. Egi regestrumnak valo keönw tizta papiros f. 1 [Kv; RDL I. 97 Juncck Andras kezével]. 1621: Az Mely keonyuet Stenczel Andras adot uala Gradualnak Templom Zamara Azt az keonyuet attuk Junch Andras kezebe hogy megh Jrja Ahoz elsőbe Tentara es egieb fele Festeknek megh Zerzesere attunk fl. 1 [Kv; Szám. 15b/IV. 17-8]. 1629: Könyuekből iutott Egy iratlan keoniw ár. tt f 1 [RDL I. 143]. 1681: Szendrei János mocskolta fejer konjv nagyub része iratlan [Vh; VhU 554].

Szk: jegyzetű ~. 1782: talaltunk még egy Veresset a' Jegyzetű Könyvben [Torda; KW. — a'Értsd: Veress nevű] * kommentarius ~. 1647: Egy Commentari(us) könyv in folio f. 3 [Kv; RDL I. 134] * preszkripció ~ rendelőny-könyv. 1789: Medicina Spagirica... Motskos Pergament Táblában... Egy kis Praescriptios rongyos Könyv [Mv; ConscrAp 89] * testamentumos ~. 1647: Egy Vy testamentumos keonyvj... f. 3 [Kv; RDL I. 134].

6. számviteli könyv; registru de facturi; Rechnungsbuch. 1710 k.: Anno 1700. rendelének ismét exactorokat, két rendbélit; egyiket arra, hogy... a fiscalitasok három esztendeig való árendálását, ahhoz tartozó minden számadóktól vegyünk számot és tegyünk computus arról az akkor anticipált 120,000 forintról... Az elsőnek főinspectorának vagy praefectusának rendeltetett volt az egész societásból Jósika Gábor uram, ki is szép rendes könyvben eléadá minden, azok az esztendők alatt lett jövedelmeknek extractusit [BÖn. 884]. 1721: Mint hogi eddig az időnek mostohasága miá Városunknak adosságit Sem rendb(e) nem vehettük Sem peniglen kinek mit fizettünk nem Consignalhattuk, Azért a kik még in recenti memoriae vadnak ezen Könyvet rendöltük arra, hogi ez után mind aszt kinek mit fizettünk, és kitől mit kérünk ide fel irattassék [Kv; PolgK 47]. 1789: mi mind ketten Portio pénzelt Restansok léven mikor el égénk az elmúlt esztendőben, mind rovásaink mind könyvünk s quiaetántiaink el égtenek [Sztána K; Somb. I].

Szk: konvencionális ~ járandóság/konvenció-kimutatás. 1670–1680: Fogaras Várhoz tartozo minden rendbéli szolgáknak conventionalis könyvek, mely adatot ki ez aláb meg irt mod és rend szerint... Az udvarbirónak Kész pénze per annum ötven forint fl 50 Asztal tartására husz forint f. 20 Remek posztjoa hét sing uln. 7 Buzája husz köből cub. 20³ [Fog.; UF II, 479. — "Köv. a járandóságok fels.] * számvető ~. 1647: Egy Sámuető keöny aestimaltatot... f - d. 60 [Kv; RDL I. 134].

7. üzleti könyv; registru de afaceri/comerţ; Geschäftsbuch. 1836: A felsőbb rendelkezések nyomán a commercialis commissio kötelességének esmervén, a kereskedői könyvek (:Defterek:) megvizsgálását [Dés; DLT 732].

8. nyilvántartási napló; registru de evidentă; Evidenzbuch. 1784: kelletvén... egy olyan Diariumot tartani, a' melyben minden némű Traktársághoz való Erogtiojikot, és Perceptiojikot... igasságosan fel jegyezni tartoznak: Ezen könyvet vagy is Deftert Mgos Principalsoknak... producálják [Told. 16/87]. 1835: van még ezen kívül egy nagy Könyvis: Defter, vagy minek hívják, melybe ugyan akkor fel írja az ő Nagysága Cancellistaja: ki, miként, ökorrelé vagy gyalog szerbe — mikor, hány nap, és miféle munkát dolgozott [Zsibó Sz; Wlt].

9. kottáskönyv; carte de note (muzicale); Notenbuch. 1559: Egy keonw Lanthoz walo [MNY X, 373].

10. mintakönyv; carte de modele; Musterbuch. 1836: Itt a többi Kender fanalakrol el halgatok addig, mig az fen irtakott ki vállagattya, és fel veti; s engemet tudositt arról... hogy az meg maradtott fonalbol, a' kis könyvből ki választott formákra, hány abrosz és hozzá hány tuttet asztal keszkenyököt lehetne még felvetni [IB gr. I. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

Szk: *konsztos* ~ mintarajzos könyv. 1589: Vagion egi Eóregh constos keönyw harthias vadnak constok benne kupa rayzolasok Mely keony egiebbe megh Eerne f. 4 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 47 Joh. Desy ötvös hagy.].

11. *vhány* ~ *ben* vhány kötetben; într-un anumit număr de volume; in einigen Bänden. 1596: Magyar Biblia ket keonybe Aranyassok [Kv; RDL I. 65].

12. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *nélkül elmond* kívülről elmond; a spune ceva pe de rost; auswendig vorsagen/sprechen. 1640: Sztoyka Urszul. El monda keoni nélkül. az... Credet es Decalogust olvasa az olah Evangeliumotis [UF I, 732] * ~ *nélkül megtanul* kívülről megtanul... a învăța pe de rost; auswendig lernen. 1681: Ecclesiast ne adgyanak az ollyanok(na)k, hanem ha könyv nélkül tanuliyak meg az predicatiot és szorgalmatoso(n) tanulnak s — tanítanak [SzJk 153] * ~ *nélkül tud* kívülről tud; a ști pe de rost; auswendig wissen. 1640: Popa Komsa... edgik Labaval benna fa labon iar az olah nielen valo Irastis igen akadozva olvasa az Credot koniv nelkul nem tudgia [Dragos F; UC 14/48. 115].

13. mesterlegény-könyv/igazolvány; adeverință despre susținerea examenului de calificare; Gesellenbuch/ausweis. 1838: September első napján mikor Ifjabb Harai Josef mint ki nevezett Bőjőre Mester Hivatalosan a legényeket el rendelni jelen volt a Herberger Farkas György is fel szolla Harai Józseff hogi a munkát Kérő legények Könyveiket és el bótásdó czéduláikat mutatnak ele melyre egy idegen legény ele mutatná Vándor Könyvét [Kv; ACProt. 8-9].

14. (kötetnyi) írott mű; ein volum întreg; Schriftstück/Werk (im Umfang von einem Band). 1653: Egy könyv lenne csak rollok írni, de... elhagyom [ETA I, 86 NSz]. 1710 k.: Oxoniumba is a nagy híres akadémiát látni elmenék. Ennek magának, kollégiuminak, bibliothekájának, tanulói számának épületeinek etc. leírására könyv kellene [BÖn. 587]. 1736 u.: A szegény uramnál^a laktunkban mennyi sok mulatságot követtünk el, egy egész könyvet lehetne arról írni [MetTrCs 483. — ^aGr. Apor Istvánál]. 1770: Ez^a leánya volt gr. Haller László úrnak amaz ritka példájú kegyes asszonytól gr. Bethlen Katától... Minthogy Haller László úr ifjúkorában holt meg, a szegény asszony mintegy tíz esztendőskoráig a reformata religióban nevelte volt, de a catholicus attyukfiái nem szenvedhetvén, militare brachiummal vették el, melyről szép könyvet is írt az idvezült asszony maga [RettE 220. — ^aGr. Teleki Pálné gr. Haller Borbála]. 1798: De most veszem magamat észre, hogy szinte az egész könyvem ide íram. Tsak így jár az ember, mikor maga születényiről kezd beszélni [MNy XLVI, 155 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

15. a természet ~ e a természet; natura, cartea naturii; die Natur. 1710 k.: Ezt az Isten egyik nagy könyvét, a természet könyvét tartozunk olvasni igenis, de ez csak addig jó, amíg az Istennek dicsőöséges, néked üdvösséges | Az ég, nap, holdtól fogva a szűnyogig vizsgál meg a természet könyvét, találás-é az ő nemekhez képest csak a legkisebb hibát is benne? [BÖn. 456, 476].

16. vall. 1662: El ne távozzék a törvénynek könyve a te szádtól, hanem gondolkodjál arról éjjel és nappal, mert akkor lesznek szerencsések a te útid, és akkor leszel boldog [SKR 694]. 1710 k.: Én édes Istenem... te

tudod, mit követtek rajtam és mit akartak követni... Azt is mondja a te lelked az én lelkemnek: A te peresid az Isten könyvében vagy kegyelemnek vagy haragnak edényi [BIm. 1018] | Az Isten világi igazgatásának és a kegyelemnek könyvét ha vizsgálod, érted-é az Istent ígérési s fenyegetésében valaha hogy hibázott volna? [BÖn. 476].

17. (arany/ezüsfüst)-ív; coală (de foițe de aur/argint); (Blattgold/silber)Bogen. 1625: Praefectus Vra(m) eo kgme hagyására vasaroltattunk képiro Aranyat tizenegy keonyuet. Jo felet eoreget, keonyuet hat forinton f 84 | Veottunk az ouar feleől valo manus araniazny kep Iro Araniatt ket keoniuel f 12 [Kv; Szám. 16/XXVII. 5, 16/XXX. 21]. 1683: Kép iro Arany az kolosvari kereskedőknél nem volt, Szebeni Győri nevű kalmár hat forintnál aláb könyvét nem akarta adni (Uti). 1729: (Vettem) Jo féle aranyat egy könyvet fl. 4//80 Ezüöt egy könyvet fl. 1//20 [Born. XXXIX. 6 Bodoni Zsigmond temetésére].

18. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány ivnyi; de un anumit număr de coli; von einigen Bögen. 1661: Vasarlotham Giulai Martonne Aszonyomtól ket könyü Kep írő (!) Esüstök [Kv; ACJk 15b]. 1697: Hat könyv kep iro Arany [KGy]. 1711: 9 könyv képiro Arany. 3//24 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1717: Egi néhány könyv kép Iro Arany [TSb 5]. 1789: 101 Könyv Sárga réz Levél, és egy félbe lévő Rf 2. xr 16... 6. Könyv ordinar ezüst Levél Rf 1 xr 30 | 5 1/2 Könyv Arany Rf 22 [Mv; ConscrAp. 24-5].

Vö. a feketekönyv, muzsikakönyv és vándorkönyv címszóval.

könyv² l. könny

könyvárás vőnzátor de cărți, librar; Buchhändler. 1823–1830: Minden gradust nyert személyek, úgyiszent könyvárosok, nyomtatók, compactorok legényeikkel, inasaikkal, a traktirok, kiket bevenni az univerzitás engedett meg, cselédjeikkel együtt az univerzitás jurisdicțiójá alá tartoznak [FogE 233].

könyv-bekötés broșare/cartonare a unei cărți; Bucheinband. 1788: egy könyv be kötes — 20 [Wlt Cserei Heléna jk 17b].

könyvbíráló recenzent/critic de carte, criticul unei cărți; Buchkritiker, Rezensent. 1896: ott van Gyulai bácsi^a, akinél most két elbeszélésem van; Arany László, aki hallgat Gyulai bácsira s ott könyvbíráló, és Nagy Miklós, aki jóba van velem [Plev. 177 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aGyulai Pál a Franklin kiadónál].

könyvdarab kb. kézirat-kötet; legătură de manuscris; Manuskriptbündel. 1823–1830: Egy itten tanuló qudelburgi, mintegy 20 esztendősk Voigt nevű ifjú qudelburgi elöttünk tíz positiókból álló igen szép fizikai mechanizmusokat, melyeket az akkori utazó írásomban feljegyezvén, ezen könyvdarabok mellé tettem [FogE 193].

könyvecske 1. cárticică, cărțuție; Büchlein. 1560: Az minemv dolgok ez könyvechkeben vadnak arról valo Tabla [Kv; ÖCart.]. 1573: Ne(m) alkhattak volt meg egymással, Mond Thamas deak meg Bizonytom haza

fut es hoz egy könnywechket oda [Kv; Tjk III/3. 144b]. 1664: kérvén Kegyelmed én számomra ő kegyelmétől egy néhány könyvecskét [TML III, 59 Kászonyi Marton Teleki Mihályhoz]. 1710: Legvégen az asztalnál ül vala egy szegény katona. kétségkívül tanult ember volt... a tarsolyában volt egy zsíros könyvecske [CsH 102]. 1768: Barsonyotska Ládába találtattak. Könyvetskék 3 [Mezősztygörgy K; Ks 23].

Szk: *vigasztaló* ~. 1591: Az Udvarhaznal az Espotalyban a' keönywek... Egi Magiar Cantualis... Vigasztalo keőniwechke. Egi breuiar vagi official [Kv; AggmLt A. 53] * *szoltáros* ~. 1801: Egy kis Soltáros könyvetske [Vargyas U; CsS]. 1802: Egy soltáros könyvetske [Dés; DLt]. — Vö. az *imádságoskönyvecske* címszóval.

2. kb. írott mű; lucrare scrisă; schriftliches Werk. 1583: Az varost illendő theorweniekreol... vgy vegezzenek... Annak vthanma mikor ezekben Az választot feo vrain eleo Mennek, es az Zep es hasznos munkat el vegeznek, tehagy (!) Az varos eleot referalliak vegezetre mindenek iol meg Rumnaltatwa(n) A menybe(n) a theorwenyreol Irt keonywechke meg tiztul es helyen ha-giattatik, Vrunkal eo Ngawal az varossy keosseg keozot eoreokbe valo meg maradasara meg Confirmaltas-sak [Kv; TanJk V/3. 277a]. 1621: veotte(m) Zabo Thamas-tol az Azzoniunk eo Flge keonyuenek ki nyomtata-sara Papyrossat keotest Nro 9 1/2... Vgian ahoz az keoniueczkehez veottem Nyreő Ferenczteol papyrossat No: 15 [Kv; Szám. 15b/XI. 301].

3. (ezüstfűst)-ivecske; coală (de foiță de argint; Blattsilber) Bögenchen. 1789: 7 Könyv Ezüst, és tiz Könyvetske Rf 5 xr. 24 [Mv; ConscrAp. 25].

könyv-előfizetés subscriptie pentru o carte; Buchsubskription. 1853: Könyv elő fizetés 3 holnapra. 1 Tallér 10 garas [KCsl 3. — Berlini feljegyzés].

könyves cu cărți; mit Büchern, Bücherfreund. **Szn:** 1590: Keonjwes Ferencz [Kv; Szám. 4/XXIII.1.C]. 1603 k.: Paulus Keonywes de Vdwarhely [UszT 16/65].

könyves almárium könyvszekrény; dulap de cărți; Bücherschrank. 1815: Egy könyves Almarium három Tojakaival [LLt Csáky-per. 20.L.14].

könyves téka könyvszekrény; dulap de cărți; Bücherschrank. 1797: Licitáltattak... Egy ruha tartó Théca Hf 1 Dr. 90 Egy könyves Théca Hf 3 Dr. 64 [DobLev. IV/775. 1a]. 1802: Egy négy Lábokon álló üveges könyves Théca... melyi tekában talaltatnak könyvek [Ne; i.h. IV/858. 4b]. 1840: Nagy Könyves Theka 1 [Nagykapus K; KszRLt]. 1842: Két feketere festett nagy könyves Theca [Csekelaka AF; KCsl 3]. 1849: A' Gabanas feletti első szaba... a' falba alkotott könyves Téka — de üvegetlen, benne lévő külömböző könyvekkel [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1866: Egy nagy olajos festékes könyves téka [RLt].

könyvforma könyvalakú: cu format de carte; buchförmig. 1692/1737: láttom az Asztalotskáján. egy könyv forma arany gyűrűkel rakot, veres Barsonyal borított és Fejér Pamuttal takartatot Tokotskát [Szilágy-cseh; EMLt Simeon Furenda Literati vall.]. 1713: A Ka-

lamáris Ládában vadnak e szerint. Egy könyv forma gyűrű tokban egy arany pecset nyomó öreg gyűrű hat gyémánt ket felől rajta [WassLt id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1816: Könyv forma Czufkáló (!) láda. 36 xr [Kv; Born.IV.41].

könyvház könyvtár; biblioteca; Bücherei, Bibliothek. 1823–1830: Innen mentünk ugyancsak ezen japóniai palotában lévő Bibliothécában. Ez a könyvház áll húsz szobából és három palotából, vagyon pedig benne 200000 darab könyv [FogE 183].

könyvkereskedő librar; Buchhändler. 1823–1830: Mert azok a nagykereskedők nem annyiban készpénzzel, mint portékák cserélésével trafikálnak egymás között, és melyik amit ír levélben, a másik azt a portékát küldi neki, s ez megint a magáéból küld. P. o. egyik városbeli könyvnyomtató küld a maga tipográfiájában nyomtatott exemplárokat a más városbeli könyvkereskedőnek [FogE 197].

könyvkötő legátor de cărți; Buchbinder. 1579: eg könyvetem be az Cancellariúsnak eg penczt sem adot rea, ha nem Ennekem kellett az könyvetőtől ky valtanam atam d. 14 [Kv; Szám. 1/XVIII.14]. 1621: Attam Joachimusnak az keönwkeoteonek kilencz forintert es hatuan penzert Malo(m) Vam buzat... Cub: 8 | Aztalos Lukaczi meg czinalua(n) az Tokjat' fabol... /50 Az keonjkeoteonek hagi az tokjat meg borította attam(m) munkajara. 2 [Kv; i.h. 15a/VII-hez mell., 15b/IX.83. — "Az órának]. 1676: az könykötő gyermekeknek harangoztak egyszer [EM XLVII, 256].

Szn. 1582: Keonykeotheo Balinth [Kv; Tjk IV/1.56]. 1593: Magdalena Keony keteo Balintne [Kv; Tjk V/1.352]. 1600: Könykető Ioachim [Kv; Szám. 9/III.33]. 1646: Keönykeoteő Gabor (idegen) [Kv; Dica I.3b]. 1678: Könikető Gabor. Könikető Gaborne [EM XLVII, 257]. 1720: Könyv kötő Janos Deak [Kv; Dica V.44].

könyvkötőné sojia legátorului de cărți; Frau des Buchbinders. 1566: Ibi könykötőne [Kv; Szám. 1/X. 213].

könyvnyomtatás imprimare de cărți; Buchdruck. 1662: az ország levelei házban tartattak, azokat, és könyvnyomtatáshoz való eszközöket is, olly hirtelen kiköltöztethetni lehetetlen volna [SKr 617].

könyvnyomtató I. mn szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen; ~ intézet casă de editură; Buchdruckerkonstrukt. 1835: A' Kolosvári Könyv nyomtató intézetben, ki jött Erdélynek, és Mországnak föld abroszsa (:Mappája:) [Vaja MT; HbEk] * ~ *sajtó* presă tipografică; Buchdruckerpresse. 1823–1830: Két bibliopolium vagyon Göttingában: az egyiket tartották Vandenhoek és Ruprecht egy társaságban a másik volt a Ditriché, mind a kettőnek könyvnyomtató sajtója [FogE 240].

II. fn nyomdász; tipograf; Buchdrucker. 1596: Az keoniniomtatotol veottem eczetet 2 vedret 2 ejtelt. 1 p(er) d 7 f 1 d 26 [Kv; Szám. 6/XXIX.124 Bachi Tamas sp kezével]. 1621: Zilagi Petert küldi B. Vram Zilahra, az

könyvjomtato Janos Deak zolgaiaert vezetek louat viue(n) vtanna... Attam az Ket lotol f. 1/25 [Kv; i.h. 15b/IX. 227]. 1623: Andras Deakot^a az keonjnjomtatot Vizi Egi Zegenj Ember 2 eok(reös) zek(erén) Tordaig [Kv; EM XLVII, 369. — ^aVálasztúti András]. 1629: erkezek Lengjel Orszagból megh Rostas Istuan Vram az Keony Nyomtatoval edgjút hoztak Vrunk számára az Tipographiaiahoz valo szer számokat [Kv; i.h. 372]. 1667: Az Köny nyomtatónak ellőpenzt átam, vaszarhelt [Uti]. 1673: Radnothon adtam az kolosvari könyv nyomtatónak fizetesiben es papirosra, Veres egyhazi Mihálynak kett száz tallert Praefectus Ur(am) által [Uti].

Szn. 1571: Joanny Könnymtato [Kv; Szám. 1/XIII. 436].

könyvnyomtató inas nyomdászinas; uenic de tipografie; Buchdruckerlehning. 1625: B.V es az Tanaczj akarratiabol Attam az keonjw nio(m)tato Inasnak vtj kedőltseghre... d 50 [Kv; Szám. 16/XXXIV.243].

könyvolvasás cititul/citirea cărții; Buchlesen. 1679: Kony olvasashoz valo festet Techaczka az asztalon nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 20]. 1710 k.: Tanuljátok szeretni a könyvolvasást, ő főrenden valo ifjúság... olvasás által tartásatok meg, amit tanultatok [BÖn. 556].

könyvpiac comerț/piață de cărți; Büchermarkt. 1896: Ezt a kötetet nem akarom a sárba dobni, mert ha kell neked, ráteszem a két ujjamat a keresztre, hogy nem mocsolom a könyvpiacot könyvvvel [PLev. 176 Petelei István Jakab Ödönhöz].

könyvtábla scoarță de carte; Buchdeckel. 1789: Szürke vastag Pappiros, Könyv Táblának valo 77 font Rf 12 x 4 [Mv; ConscrAp. 24].

könyvtartó könyvespolc; raft de cărți; Bücherregal. 1600: Aztalos Lukach miuelt volt az scholaba... Marton deaknak az Lectornak egy keoniw tartot fi 1 [Kv; Szám. 9/IX.51]. 1670: Csinaltam egy oregh Könyvtartot, ket oldala magam deszkambol. Csinaltam meghis egy Konyttartot nro hat ladakkal f 4 [Kv; ACJk 70a]. 1679: Könyv tartó, regi polczával [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 40]. 1685: Az falb(an) vas sarkos ajtaju könyvtartó Nro 1 [Gyf; MvRKLev. Urb. 22-3]. 1720: a könyvtartó mellet edgj edgies Szék [Köröspatak Hsz; HSzjp]. 1861: 1 könyvtartót tölgyfa színre lagiroztam f 3 [Kv; Újf. 1].

könyvtartó-almárium könyvszekrény; dulap de cărți; Bücherschrank. 1819: Egy kis könyv tartó díőfestékes Almárium [Kv; Pk 3].

könyvtartó-fa könyvespolc; raft de cărți; Bücherregal. 1761: Az Ur Házában... Könyv tartó fa 1 [Szentmargita SzD; Ks 18.CII].

könyvtartó-ház könyvtár; bibliotcă; Bücherei, Bibliothek. 1662: a fűtésző, prédáló nép... a sok munkával, költséggel szereztetett sok szép könyveket s leveleket is, és protocollumokat, avagy fejedelmi könyve-

ket... azon könyvtartóháznak közepire rakásra hordván, úgy gyűjták és égeték meg rettenetes és becsülhetetlen kárral [SKr 439]. 1710: Visszajövő útjokban^a Budára bemegyén a fejedelem... ott mind a várost, mind a várat megvizsgálván, sőt a Mátyás fegyveres és könyvtartó házaiba is beeresztetvén [CsH 55. — ^a1663-ban az Érsekújvár ostromáról visszatérő erdélyi sereg].

könyvtartó-polc raft de cărți; Bücherregal. 1697: Mas könyv tartó pocz, ezeke(n) vagyon egy falka könyv [Borberek AF; Mk Urb. 1]. 1720: Egy kised könyv tartó Poltz [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 2].

könyvtartó-téka könyvszekrény; dulap de cărți; Bücherschrank/kasten. 1697: Az ház falán Veres szőr szőnyeg nro 1. Könyv tartó theca nro 1 [Borberek AF; Mk Urb. 1]. 1720: vagion egy könyvtartó téka három szakaszos, az allyában ki vono fiokja, az melyben vagion sok elegj belegj portéka [Köröspatak Hsz; HSzjp]. 1802: Egy záros könyv tartó Thécát a' vak ablakban a' kapu felől [Mv; TGsz 52].

könyvtéka könyvtartó tok; toc pentru (păstrat) cărți; Buchbehälter/Futtermal. 1600: Könykető loachimnak fizettem két Taal, és az nagy Aranyos könyű tekatol borjattasatol fi 5 [Kv; Szám. 9/III.33].

könyvtár bibliotecă; Bücherei, Bibliothek. 1879: A könyvtárak hiányát igen mélyen érzi [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

könyvtáros bibliotecar; Bibliothekar. 1894: Maga nemcsak könyvtáros, de apa is, akinek idestova műkedvelő gyermekei lesznek [PLev. 166 Petelei István Gyalui Farkashoz].

könyvvásár könyvvásárlás; cumpărare de cărți; Bücherkauf. 1853: Gusztinak adtam könyv vásárra 1 tallért [KCsl 3. - Berlini feljegyzés].

könyvvizsgálat könyvellenőrzés; revizie de cărți; Buchkontrolle/revision. 1828: A' könyv-vi'sgálat itt szorossan veszen mindent; de tsak ugyan a' Crisis alá jött Voltér munkái 's más mint-egy 35 darab könyvekis — a' mint a' Curator Urak biztatnak ki fognak adódni; de úgy hogy én reversáljom magamat arról, hogy hivatalt viselő Személyek kezébe menvén; elnem fognak másnak adódni [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből].

köldal 1. köldalfal; perete lateral de piatră; steinerne Seitenwand/mauer. 1819: Ezen Pintze külső Gátorának kö oldalai nagyon romladozott állapotuk lévén [M.köblös SzD; Torma].

2. kb. kö-oldalrács; grilaj lateral de piatră; steinernes Seitengitter. 1823–1830: a nagy köhídnak az Albis vizén, mely Ó- és Újdrézdát összefoglalja, eredete bizonytalan... A gyalogösvények mellett vagynak a hid szélein alól lyukatos faragott köoldalak, azokon felül vasrostélyok (Gitterlehnwercke) [FogE 186].

köldalú kö-oldalfalú; cu perete lateral de piatră; mit steinerner Seitenwand/mauer. 1851: Az udvarház alatti

pinche. gátora kő oldalul [Erdősztygörgy MT; TSb 34].

kőoroszlán oroszlán-kőszobor; statuie de leu din piatră; steinerne Löwenstatue. 1823–1830: Bemenvén a külső házba, az ajtón belül vagyon két kőoroszlán, amely a legrégibb egyiptomi faragás [FogE 183-4].

kőorsós kő-lépcsőorsós; care are fusul scării făcut din piatră; mit steinernem Treppenmönch. 1662: Azon országházára ugyanonnan a piacról is a vár harmadik udvarának kapuja felett szép kőorsós, folyosós grádicscon mehettek fel [SKr 301].

kőoszlop 1. coloană de piatră; Steinsäule. 1570: Kyreom Kegel: hog szerezo(n) egy Kywmyweszt Kegel: oth az Tw kegel:tek városaban szak (!) egy Kw oszlopoth Rakatna(n)k fel annak vttanna Teob mywet es adna(n)k neky [Bethlen SzD; BesztLt 115]. 1736: az keresztjáró, avagy diebus Rogationum^a kellett mennünk^b az monostori templomhoz... A keresztjáró héten^c első nap mentünk Fenes felé. ott volt valami elromlott kőoszlopnak a fundamentuma [MetTr 434. — ^aÁldozócsüörtők (Ascensio Domini) előtt való három nap: hét-fő, kedd, szerda. ^bA kv-i jezsuita szeminárium diákjainak. ^cÁldozócsüörtők hetiben]. 1761: Paripák számára Két Fejedelmi Istálok. az épületnek Frontispiciumán Négy magas kő oszlopokon Különös, és alatonabb Frantzia szarvazatt, s téglá fedél [Szászvezzsöd NK; JHb LXVIII/1. — Tomai László kijegyzése]. 1772: Ezen Udvarház előtt. ött rakott kő oszlopokon fél viseltében lévő Folyaso vagyon [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1792: Vagyon egy Úveg Csúr magas Kő oszlopokra emelt Sendelyes fedéllel [Butyásza Szt; TKhf Fasc. 50/I]. 1849: a falusiak... kő oszlopokat fel döntögtették [Drassó AF; HG Gr. Lázár lev.].

2. kőláb; stĺp de piatră; Steinabsatz, Pfeiler. 1680: Az konyhan. vagyon teglából fel rakott tűz helyin pogonos nagy erős kő oszlopokon csinált uj kő kémény [A.porumbák F; KvLt Inv.9]. 1812: Egy Baranából Kő oszlopokra épített Gabanáš Sendely fedellel [Sorostély AF; Born. XXXV.66 Gr. Teleki Pál conscr.].

3. oszlopszerű kő-ajtófél; montantul vertical al unei uși asemănător unei coloane; säulenartiger steinerner Türpfosten/stock. 1652: egyik sarka az Ajtonak a' kü oszlopbol ki jött [Görgény MT; Törzs].

4. emlékmű/oszlop; columnă (comemoratív); Denkmal/säule. 1710: Ennek az esztendőnek vége felé nagy nevezetes victóriát obtineála a császár a francia ellen az Impériumban Blinthum és Nustet városok között... Mely dolognak örök emlékezetire a harc helyén nagy kőoszlopot emelének, és a harcot felírták rája [CsH 354-5].

kőoszlopos cu stĺp de piatră; mit Steinsäule. 1632: Az uegeő keő oszlopos bolth^a [UF I,158 — ^aKöv. a lelt.].

kőp 1. pők

kőpad 1. podul morii; Mahlzeug/bank. 1587: veotunk ket chakant vyat az Malomhoz... Vgian akkor emeltettwk fel az keo padot megh foldoztattuk az achokkal gattiat az Malomnak vyollag keottettwk [Kv;

Szám. 3/XXXII.12]. 1590: Az malo(m) Mester kik segítte(ne)k az keowet az keopadra vetni Adot d. 25 [Kv; i.h. 4/XIII.9 Gr. Wass malomreg.]. 1636: Az malomnak első reszeben vagyon két keőre forgo feőlül Cziapo kett kereke Jo keő padgya és belső kerekys eppek [Siménfva U; JHb Inv.]. 1640: vagio(n) egy Csapo Malom kett kő padra csinalua [Sárkány F; UC 14/48.22]. 1731: Vagyon... a Kászon Vizen edgy fellyül Csapo két kövű malom... Kő padgya faragott mecseű tseréfákból való, nyoltz faragott lábakon allo [Kászonjakabfva; BCs]. 1760: el is jött Mokány Urszuly Ikldrol. a' kő padat velünk edgyütt tzifra tornáztával fel allította [Mihálcfvá AF; Eszt-Mk]. 1771: valami kő padakat vagatt ugian Kiraljfalvi Atyim, elis hozták a' Malom számára [Sövényfva KK; JHb LXVII/171]. 1810: A malom... fel emelt meg Czifrázott derék fáju kőpad benne, Négy darabb also felso Csitsai malom kövekkel [Rákos Sz; Ks 76 Consr. 265].

2. bancă de piatră; Steinbank. 1823–1830: (A drezdai) hídnak mindkét felől való oldaliban bizonyos prospectusokban kőpadok, melyek a víz felől befelé vagynak építve, úgyhogy a gyalogolóknak akadályokra nincsenek és az itt ülők kedvekre mulathatnak. Ezek mint valamely erkélyek olyanok [FogE 187].

3. táj kb. köves pad (kavicsos talajú, lapályosan elnyúló dombtető-vonulat); loc/teren pietros; Steinbank/boden (sich flach hinziehender, kieseliger Hügelzug). Hn. 1756: a Kőpad (sz) [Farnas K; KHn 287].

kőpadimentumozás kőalapozás; pavaj; Steinfundament. 1585: 10 Sept. Az Tanach haz vdwanan keztünk mesz vermet assatny talaltanak wolt walamy regy faragot keo padimontomozásra, azt ky hanyattuk, meliel a Zobanak egy reszet padymontomoztatuk megh [Kv; Szám. 3/XIV.30].

kőpadimentum-utca kövezett utca; stradă pavată; gepflasterte Straße. 1619: Az nagy erős kőpadimentom utcákat^a úgy elmosta, szaggatta az rettenetes víz, hogy magam az szakadásokban sok helt torkig is beléállhatam volna [BTN^a 285-6. — ^aKonstantinápolyban].

kőpadocska báncuță de piatră; Steinbänkchen. 1799: Alkalmas kő padotska [Bányabükk TA; MkG Consr.].

kőpadolás ? (malom) kőpad-készítés; făcutul podului de moară; Mahlzeugmachen. XIX. sz. e. f.: Kő padolásra két fertály tutaj [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.].

kőpad-szemöldök (malom)kőpad-rész; parte a podului morii; Mahlzeugteil. 1732: az ujj Malom... Huvár lot kő pad szemöldökít az egesz kő paddal egyben sasokban kötött erős gerendák tartják, melyen a ket Malom kő bátron forog [Nagyida K; Told. 11/70]. XIX. sz. e. f.: kőpad-szemöldök [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.].

kőpadtartó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ medveláb kb. (malom)kőpadtartó talpgerenda; ursoaica morii; Grundbalken am Mahlzeug, Hausbaum. 1815: a Sajo vizen vagyon... Malom... Az úgy nevezett Bihalok, vagy azok a' Talpok a' melyeken a'

Kő Pad tarto Medve Lábok állanak régiek [Somkerék SzD; Ks 77/19 Conscr. 236].

kőpadú (malom)kőpados; cu podul (morii); mit Mahlzeug. 1761: Vagyon jo ujj kő padu alkalmas vas szerszamu felyül tsapo két kerekű lisztelő Malom [Siménfva U; JHbK LXVIII/1.55].

kőpajta köistállócska; poiată de piatră; steinernes Ställchen. 1875 k.: A' kőpajta mellet lévő két sóvény pajtát a' pap készítette [Szucság K; RAK 106].

kőpalackocska ? 1752: egy kő Palackocska [Esz. Gr. Petkiné lelt.].

kőpallérozó kőfaragó; pietrar, cioplitor în piatră; Steinmetz. 1796: A Kő pallerozonak 4 darab kő vágásért Rf1 2 [ETF 182.72 Gyarmathi Sámuel költségnaplója].

kőpalló kő-gyaloghidacska; podeț/poduleț de piatră; steinerner Steg. Hn. 1715: A Kő Pallonál (sz) [Zentelke K; KHn 138]. 1732: A Kő Palloban (sz) [M.zsombor K; EHA]. 1748: A Kü Palloban [uo.; EHA]. 1758: A kő pallo mellet (k) [Bh; EHA]. 1833: az Kő pallo nevezetű Hellyben (sz) [M.zsombor K; SL].

kőpalota kb. kőboltos terem; sală cu boltă de piatră; Saal mit steinerner Wölbung. 1715: ezen Kő Palota alatt Valo Nagiub Pinczében [Csicsókeresztúr SzD; LLt 55/1567].

kőpárkányos kőpárkányzatú; cu cornișă de piatră; mit steinernem Gesims. 1694: Az Templom előtt valo Folyoson Kő Parkanyos Labakon allo bolthajtases Teglav padimentumozva... szugolyat helyevel edgyüt, őt lepesű fa Garadicson ereszkednek reaya [Kővár Szt; JHb Inv.].

kőpcős zömök; índesat, bondoc; untersetzt, gedrun-gen. 1591: Barrabas Peter, Nadasi^a vallia... Az zekeren egy veres zokniai azzonis vala, keozep zerw fekete abra-zattiu keopcezos azzoni ember [Kv; TJK V/1.108. — ^aM.nádasról (K) való]. 1747: ezen katonáknak egyike. kőpczős és nem igen magas, jó erejű [A.hagymás SzD; Ks 27/XVIIb]. 1798: (A szökevény) természetben közöpszerű kőptzós [DLT nyomt. kl]. 1817: (A járából^a való Farkas Petre) Közep természetű, Zömök, kőptzós — pofotyos ábrázatu, kek vigyori Szemű [TLt 1779 Lázár Antal szb aláírásával. — TA].

Szn. 1620: Kőpczes Andras. Kőpczós Andras. Kőpczes Mathe [Algyógy H; RDL I.109].

Szk: ~ természetű. 1811: Kolosvari születésű Gombos Mihály, kőptzós természetű... kabala lábu [DLT 81 nyomt. kl]. 1834: Pírvuly Gligor. alaton kőptzós természetű [DLT 939 ua.].

kőpéce 1. molnármérce, rég, táj finak, vatyikó; másu-rá de morar; Müllermaß. 1765: egy véka, egy Kőpéce és kővago vas csákány, egy Bodon [Mny XXXVIII,54]. 1768: A Malomb(an) találtatott. Egy petsetes ujj véka két fel töltő véka, egy kőpetze v(agy) vatiko [Sarmaság Sz; TGSz 23]. 1842: Tartozik ezen malomhoz egy

véka és egy vám merő (:kőpetze:) egy vago és jukasztó csákány [F.árpás F; TSb 51].

2. vhány mércényi; de un anumit număr de măsuri; von einigen Müllermaßen. 1711: 3 Kőpéce Serbet kőpéceje //72... 2//16 [ApLt 5. Apor Péter lelt.]. 1753: (Egy legény) két kőpétze buzát lapot el az malombol [Grohot H; Ks 40/5 Petrutz Marian jb vall.]. 1789/1798: A' Ballai Oskola Mester Fizetése ilyen: Minden Gazda tartozik szeműl 6 ~ hat kőpétze Buzát, és hat kupa Bort fizetni [Balla Sz; SzVJK 173]. 1830 k.: az Contractusban meg ígirt, Gabanankatt minden napra egy egy kőpéce buzát, három Esztendőől fogva az Tisztek ki nem adták [Kerestelke Sz; BfR].

kőpeci a Kőpec (Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kőpec/Căpeni; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kőpec: Kőpecről való; din Kőpec; aus Kőpec (her)stammend. 1744: Bodosfalva részéről... En is küldöttem... 4 Máriást a Kőpeczi követeknek [Bodos Hsz; SzE 15 Kobor István bíró (31) vall.] | azt mondotta Király bíró Vram a Kőpeczi Bironak^a [Barót Hsz; SzE 16 Damokos Andrásné Farkas Kata (50) vall. — ^aKöv. a nyil.] | Kőpeczi Emberek voltak ezen Conspirációnak első Inditoji és Koholói [SzE 17 Hsz tisztségének jel.].

Szn. 1597: Keopeotzi Jakab [Kv; Szám. 7/XII.75]. 1626: Kőpóczi Tamas. Thamas Keopecz [Kath.]. 1633: Kőpözi Samuél. Kőpeczi Samuel [Kv; RDL I.22]. 1761: Kőpóczi János [Jedd MT; LLt]. 1763: Kőpóczi János [Kv; KCJK 43].

kőpénz ? 1668: Az Kegyelmed levelét ez órában vötem az fejedelemasszony levelével együtt, kinek én felét sem értem, kivált az kőpénz mire való [TML IV,285 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kőpeny manta; Überrock, Mantel. 1688: az Kolosi Nemetek ki mentenek az utakon es fosztogatta(na)k s egy Baratomat mégis fosztottak kőpenyjet készít el vontak s egjebétis a mi körülle volt [Kv; Ut]. 1705: Az inas pedig a mentén felyül pokrócát, kőppenyt felvette, es úgy jártanak a házban [WIN I,542]. 1805: 10 Sing Fejér Poszto Kőpenynek | 2 Platirozott gomb a Kőpenyre [Mv; Told. 74]. 1823–1830: minden szüretkor Ladamosra mentem regiusnak^a öt-hat hétig, sokszor az hideg is szinte megvett egy kis deáki mentébe s vásott kőpenybe [FogE 102. — ^aGr. Bethlen Pál alumnusaként]. 1866: Egy kapornya színű viseltes kőpeny [RLt].

kőpenyeg 1. manta; Überrock, Mantel. 1531: unum kepenyeg emi fl II [Vh; DomH 101]. 1620: Egy io fele keőpeőnyegtűl f-/20 Egy keöz keőpeőnyegtűl f-/20^a [Kv; KvLt VectTr 15. — ^aA fizetett harmincad]. 1630: (Zalaj Gieorgyöt) Janos mester letaszita az Zekről hogi penigh vonakodnak vala ki essek az mezitelen kard keőpeőniegh alol [Mv; MvLt 290.205a]. 1631: egyszer Jstua(n) deak egy pallost (:vagy hegyes teort:) ranta ki az keoppenyegh aloll [Abrudbánya; Törzs]. 1744: Ekor parontsoltatat hogi az paraszt ember csizmat posto gunjat kőpönjeget ne viselljen [Torockó; Mny IV, 234]. 1769: a rudrol le akarván venni egy kőppenyeget azzal edjűtt le esék [Kvh; HSzjP]. 1787: el itta kőpenyegit vad galamb szín Bundáját és az vad Galamb szín mentéjít

[Dés; DLt]. 1789: vettem kezemhez... Egy viseltes angulus posztoból készült köpenyeg [Médgyesfva MT; JHb Torma Éva kel.]. 1794: Fogadtam meg Mihályfalvi Nemes Moja Györgyöt Három Egész Esztendeig minden meg kívánta szolgálatra... Igértém^a fizetést a szerént Három Esztendőre Harmintz M Forintokat^b Egy Köpenyeg^c [Szilágycseh; IB. — ^aKorda Susanna. Folyt. a fels.]. 1828: bé is vittek a' Totnak a' Kepenyegit Gyaluban^a a' Falus Birohoz [KLev. — ^aK]. — L. még Retté 30.

Szk: barátszin ~. 1820: Barát szin nem egész fekete kurtá Köpenyeg [Kv; DLt] * **drapszin** ~. 1820: visel

Drapszin köpenyeg [DLt nyomt. kl] * **fejér** ~. 1769: Sebtében láttam hogy fejér köpenyegben egy magas szál ember ... fel mene a Cantorunk Haza felé [Szu; IB] * **fekete kék** ~. 1589: Egy fekete kek keope-niegh f. 3 [Kv; KvLt Vegyes I/2.34] * **francia** ~. 1732: Egy Király szin Scallát posztoból való ujos Francia kö-pönyeg [Ks Kornis Zsigmond lelt. 4] * **hamuszín** ~. 1773: láttam alladozni egy középszer termetű Viseltes hamu szin köpenyegben ... egy embert [Dés; Ks 32. XXXII] * **kendermagszin** ~. 1795: Kendermag szin köpenyegbe jár [DLt nyomt.kl] * **kerek** ~. 1802: visel hammu szin kerek Köpenyeg [DLt ua.] * **királysín** ~ → **francia** ~ * **kurtá** ~ → **barátszin** ~ * **magyaros** ~. 1797: Egy Magyaros, és egy Németes köpenyeg [M.igen AF; DobLev. IV/777.11] * **német** ~. 1732: Scallát posztoból való Veres, Nemet paszomantos Köpönyeg [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5]. 1740: Egy ujjas nemet Köpenyeg tisztességes [Novaj K; LLt 47/1216] * **németes** ~ → **magyaros** ~ * **oláh** ~. 1832: Barok Mozes visel egy rongyos oláh köpenyeg^a [DLt 607 nyomt. kl] * **olajszín** ~. 1815: színe hagyott olaj szin Köpenyeg [DLt 131 ua.] * **olajszínű** ~. 1826: egy Olajszínű köpenyeg [DLt 1123 ua.] * **paszomantos** ~ → **német** ~ * **portubák-szin** ~. 1802: egy új portubák szin Köpenyeg [DLt nyomt.kl] * **portubák-szinű** ~. 1805: egy rongyos portubák szinű Köpenyeg [DLt ua.] * **seprőszín** ~. 1801: edgy seprő szin köpenyeg [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 2] * **szederjes** ~. 1798: egy szederjes ujjas Köpenyeg [Drassó AF; TSb 24] * **tatár** ~. 1678: Uzonból^a vitte(ne)k el... Egy Tatár nemezt Egy Tatár köppönyeg [BLt 1. — ^aHsz] * **török** ~. 1666: Egy zöld Török uyos köppönyegh tóköstől (!) [Ks 21.XVIII.79] * **ujjas** ~. 1763: Egy viseltes ujjoss Köpenyeg [Szentiván Hsz; Ks 23.XXIIb]. 1812: Egy viseltes szürke poszto Fláner bállésu ujjas köpenyeg [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 14]. 1815: Ezen Levelünket mutató Nemes Személy Domokos Miklós. Torda Vár(me)gyében Körtvélykapun Lakos ... Visel ... kék posztóból való Ujjas köpenyeg [Torda; TLt 1237] * **vasszín** ~. 1796: egy vas-szin Köpenyeg^a [DLt nyomt. kl] * **veres** ~. 1693: Boriczának Egy rozv veres köpenyeg [Ne; DobLev. I/38.11] * **zöld** ~ → **török** ~.

Sz. 1777: Itt látom nagyobb akar lenni a' Zsellér a' gazdánál ha csak előre hamarjába nem orvosoltatik, talám esső után vesszük fel a' köpenyeg [Déva: Ks 92.I.17 Joannes Fülep lev.].

2. **fésülődő** ~ fésülődő köpeny; manta de coafat; Frisiermantel. 1797: Silesiai gylots füsülődő Kópönyeg patyolant garnérral Kettő [Mv; Told. 19].

3. **becsm** szk-ban bizonytalan jel-sel; in constructii cu sens nesigur/neprecis; in Wortkonstruktionen mit unsi-

cherer Bedeutung: ~ *alatt hordozott*. 1746: (A felperest) az J. motskolta, boszorkányozta, köpenyeg alatt hordozottanak s ebadtanak, kurvának szidta [Torda; TJkt III. 77] * ~ *alatt való fittyhányás*. 1769: tsak ez a' Kópönyeg alatt való Fitty hányás, evel időt s Pappirossat Ngdk tölteni sem kell vala, sem Vilag eleiben terjesztetni nem volt volna szüksége, E nem nagy Philosophia [Mv; Told. 19/45] * ~ *ben hordozott*: 1746: Practendallya Kováts Martonné Kerekes An(n)a Aszony Szekely Marton ur(am) ellen, hogy egy veka török buza adosság iránt öszve veszvén kurvának boszorkánnak, az patak mellett köpenyegben hordozottanak szidta pronuncialta [Torda; TJkt III.67].

A szk-ok jel-ére vmelyes mértékig rávilágíthat a köv. két adalék: 1632: Szőcz Mihály... az pitvarban a keöpeönyg (!) ala takarta vala Berkeszinett^a jacodoznak vala egy massal | Zőcz Mihály oda jőue s Berkeszinett az Cziki Zabo Mihali csüriben viue be megh az kopenegh ala Takara ott alot-tanak egy falkaigh [Mv; MvLt 290.82. — ^aA mv-i vallatásokban könnyüvé-rése miatt gyakran emlegetett aszonny].

4. 1710: Midőn azért Teleki Mihály mind a fejedelmet, mind az egész országot meghódoltatta volna, nem kérde tanácsot senkitől, hanem a magyarországiakkal együtt kimene Magyarországbán, ahova is, már minekutána a szegény magyarokat ugyan jól megverte volna az eső, elérkezett vala a francia királytól küldetett köpenyeg, holmi gyülevész franciákból, lengyelekből, tótokból, kozákokból álló armáda [CsH 154-5].

5. fa-örbódé; gheretü (de lemn); hőlzernes Wächterhäuschen. 1808: Vett Titt Orbány Hadnagy Ur a Varda eleiben való köpenyegekre 20 szál Deszkátt [Kvh; HSzjp].

köpenyegesen (imbrácat) cu mantaua; mit Mantel/Überrock. 1802: egy veres Sapkás köpenyegesen... egy néhányod magával ott künn az Ucczán fenyegetődzve mondotta. meg iszom a' véredet imilyen amolyan | hogy egyéb fegyver lett volna nálla nem tudom, mert köpenyegesen lévén el takarhatta ha voltis [Mv; Born. XXXIX.53 Joh. Virág (74) vall.].

köpenyegezés pokrócozás (vkinek ráborított köpeny/pokróc alatti elagyabugyálása); bătaie strașnică (dată unei persoane acoperită cu manta); Verhauen/Prügeln unter einem Mantel/einer Decke. 1870 k./1914: Köpenyegezés: néha pokrócozás. Tisztán tréfából, pajkosságból, néha boszuból... két-három lesbe álló az ott elmenőre... köpenyt dobott s olvasatlanul össze-vissza pufázta, búbozta, bordázta, bütyközte, dumézta, gyomrázta, kontyolta, kujakolta, öklözte, tépázta, egyebugyálta, - szóval helybenhagyta [MvÉrt. 21-2].

köpenyeg-reperálás köpenyegjavítás; repararea mantalei; Mantelausbesserung. 1846: A kisebbik legénynek egy köpönyeg reperálás 50 xr [Kv; Újf. I/1].

köpenyegszabású köpenyegszerűen szabott; cu croială de manta; mit mantelartigem Schnitt. 1629: Az egik mentetis az keopeöniegh szabasut az en Uram uet vala megh teőle [Mv; MvLt 290.159a].

köperence malomköguzsaly; arborele pietrei de moară; Eisen im oberen Mühlstein. 1838: A Szitáló malomba... Gerendej vagyon 4 jo — azoknak végeikb(en)

vas csap 8. rajtok pedig vas karika 19 — kéreg négy jo... — köperpenze 4. korong vas 4 jok, garat négy... Szőr rosta 4... Liszt foga négy viselés ládák... vas rosta egy, réz rosta egy [Km; KmULev. 2].

kőpince 1. pivniță de piatră; steinerner Keller. 1590: Cybreffaluan Vduar helzekbe(n) Eppitettem egi Jo keo pinchet, Az pinchere felliel hazat [ÚszT]. 1591: Az Varosban az piaczon... uagion egi keo haz... Wagion egi Boltos keo pincze [Kv; AggmLt A.53]. 1647: Az Uduar-haz alatt vagion egy keo Pincze igen vizes, az allyat mind megh padlottak [M.királyfva KK; BK 48.F.16]. 1692: az kü Pincze... vadnak ket rendben csinált tölgy fa aszkok, napkelet felől valo aszkain vagion egy hordo meser [Szentimre MT; JHb Inv.]. 1703: találtunk egy nyáry házat, mellynek a végiben vagion egy kamarácska... alatta egy kő pincze fa sorkas ajtajával [CsVh 118]. 1748: Egy fedél alatt Sövényből lévő két ház kemény alatt lévő kamarával, és ház alatt lévő kő pintzével edgyütt aestimáltattak ad Hfl.72 [Déva; Ks 73.IV.59]. 1778/1781: Ezen Uduar háznak edgy része alatt vagion két rekesztékben lévő jó kő Pintze [Alparét SzD; JHbK LI/4.10]. 1822: Az Udvarház Szalma fedél alatt jo három házak, nyári konyhával, és az udvar ház alatt lévő kis kő pintzével Rft 310 [Koppánd AF; DobLev. V/1057.7b]. — L. még FogE 295; UF I, 193, 656.

2. (különálló) köpince-építmény; pivniță de piatră (construită separat); (alleinstehender) Steinkellerbau. 1599: (Makraj Peter) Zent leleke(n)... Benedekfy Cris-tophot... ugy hagitotta volt melybe a' chakannal hogy az melyireől az keo pince oldalara zeókett volth [ÚszT]. 1647: Az Uduar keozepin vagion egy keo pincze, Uy szalmaual fedett... Vagion benne ket szuszek [Nagyteremi KK; BK 48.F.16]. 1671: az lud kert arka es az Ispotalj Sylvassa között leuo darab giep... hol egi ko pintze es Tho héli is vagiony [Méra K; EHA]. 1697: Az pusztá kő Templom mellett lévő régi pusztá Udvarház hely pusztá kő pinczéjével [Gálfva H; JHbK LI.6]. 1759: a' Piatz útzbán fél Curialis hely épületek nélkül egy romlott Kő Pintze vagion rajta [Alvinc AF; EHA]. 1875: Van a' kántori telken egy kő, bört hajtásos pincze, egészen az oldalba bé építve, fejjül bé földelve [Szucság K; RAK 107]. Hn. 1654: Keo pincze new hely (k) [Madaras Cs; EHA]. 1657: ada... ismegh Keo pincze kertit [uo.; LLT Fasc. 157].

kőpincéske pivniță mică de piatră; Steinkellerchen. 1694: van egy Kő Pinczcskere eppitetet kívül belől tapaszos jo Sindelyezes alat lévő Hazacska, Korcsoma Hazis szokot lenni [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1748: Sövényből fönt (!) egy ház mellette lévő kémény aljával kő pintzéskéjével sövény kerteivel, és gyümölcsöseivel edgyütt aestimáltattak ad H. fl. 84 [Déva; Ks 73.IV.59]. 1777/1780: Ezen Házon fellyül vagion edj romladozott Státusban lévő kő Pintzétskeis [Vád SzD; JHbK LI/3. 279].

kőpít szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: vérbe ~ vérbe köpül, véresre ver; a bate pină la singe; bis aufs Blut schlagen. 1798: Mikor leg elsőbben kezdet-ték el a Csatázást a ki nevezet személyek... mindnyá-ján azon voltanak, hogy az udvari Nyergest le ütles-sék... de vgyis a Sokaságba(n) kaposván kezeivel De-

luciot rutul meg körmelte, ortzalattyát vérben küpitette [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

kőpogony ívelt szemöldökő; buiandrug de piatră în formă de arc; bogenförmiger oberer Türpfosten. 1656: az teömlecz bastiara megyen fél egy hoszu kerengheő fa gradicz, melire nilik job kezre, egy vas sarkos panthos holliagos szegekkel vért retezes retezfejes vas be vonos bellett ayto, melinek ayto 2 keő melljeki felseő keő pogonniával, also keő küszöbökvel egyut megh vadnak [UF II,111].

kőpor habarcspor; praf de piatră; Reibsand | vakolat-por; praf de tencuială; Mörtel/Putzstaub. 1585: 1 Octobr(is) Ket emberel hordattunk a zobabol keowet es keo port ala az wdware, attunk nekik f. 0 d. 16 | Az Arkossokat hogy be chinaltak ket ember hordot keowet es keo port ala es az arkossokat segitetek be csinálny attunk d 16 [Kv; Szám. 3/XIV.31]. 1653: felgyült a szép klastrom és úgy égett vala el. Sokáig csak úgy állott pusztán — a kőporát hordották a kinek kellett, s a tégláját és követ is [ETA I, 71 NSz]. 1726: A pitvarnak kő falai, omló, s romló félben vannak fedél nélkül lévén, a' sok esső miá, ki omlott s ki hullott a köpora, csak a' kövek emineálnak a' falából, a' falai Tetejének edj darabjának le kell bomlania [Ne; DobLev. I/124].

kőporos ? Hn. 1790: a Kőporoson (sz) [Csegez TA; EHA].

kőportörő-malom kőtörő malom; concasor de piatră; Steinbrechmühle. 1648: Wveogh czyürheöz valo instrumentumok... Keo porteöreő malom jo modgyával boronából fel rakva, szálmával fedett, fa sarkon forgo ayto rayta Egy forgo kerek rayta, az tengelye jo, két vas karika, két csappal. Az kerek ladaj nem jok. Ez malom hazban két nagy vasas stompjával egygyütt. Az stomp alatt valo kő teöreő válu nem jo. Egy szítálo keopor vállu, az kérekre két viz cziatorna, két lábón állok | Vagion egy réghj el hagyatott haltarto, az keo por teöreő malom felett [Komána F; UF I, 938].

kőporváló kőtörő-malom váluja; jgheabul concasorului de piatră, jgheab de concasor; Mulde der Steinbrechmühle. 1648: Wveogh czyürheöz valo instrumentumok... Keo porteöreő malom jo modgyával boronából fel rakva... Ez malom hazban két nagy vasas stompjával egygyütt. Az stomp alatt valo kő teöreő válu nem jo. Egy szítálo keopor vállu, az kérekre két viz cziatorna, két lábón állok [Komána F; UF I, 938].

kőpő szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: fenn ~ fennhéjázó; trufas, orgolios; hochmütig/fahrend. 1668: De ezek előtt Uram, bizony sem ratio, sem egyéb nem foga, hanem természetem kívül való embertelenkedésre kelle kifakadnom, kit, elhigyjék mindazáltal soha bizony meg nem szolgállok kivált annak az Kegyel-med fenn kőpő sógorának [TML IV, 377 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kőpöce (bor)kupec; negustor de vinuri; Weinhändler. 1710 k.: Lejdában a deáknak privilégiuma van, ha által-laggal veszi a bort, az ország számára való accisát elen-

gedik néki, és annyival olcsóbban veheti a bort; én is azért általaggal vevék. Csuda, két-háromféle bornak öszveelegyítésével való borcsináló mestersége is vagyon a hollandus köpcöcéknek, hogy az embernek szája izint való bort csináljanak [BÖn. 579].

köpcce l. köpéce

köpoláda scuipătoare; Spuckkasten. 1849: két politu-
razatt köpö ládák [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — Vö.
a *pököláda* címszóval.

köpolý vérköpolýözés; ventuzá; Schröpfen. 1710 k.:
A mostani feleségem údejében majalis cura, purgatio,
érvágás, köpolý nem volt körülem, hanem csak egyszer
forróhidegben vágattam eret s vettem purgatiót, osztán
a sós káposzta volt kúra [BÖn. 528].

köpolýforma szk-ban; in constructii; in Wortkon-
struktion: ~ *pohár* ? köpolýozó búraszerű pohár;
pahar asemănător unei ventuze; schröpfkopffartiges
Glas. 1710 k.: egy kis fedeles köppolý forma pohár
[CsV].

A *köpolý(pohár)* a vér köpolýozására/szívására használt régi, elavult
orvosi, borbélymesteri, ill. felcséri műszer volt. — L. a részletesebb értelme-
zést: ÉrtSz; EKsz.

köpolýoz köpolýlyel vért szív; a aplica/pune ventuze;
schröpfen. 1710 k.: egyéb betegeskedésem nem volt de-
rekas tizenyolc esztendőös körömig, hanem az orrom
vére néha felette folyt, meg is orbáncoztam talán kétszer
is arcul, köpolýoztek, lebelgettek, melynél mind jobb lett
volna a Basirius ide feljebb említett praescriptiója [BÖn.
525].

köppent iddogál, iszogat, (jócskán) kortyintgat; a tra-
ge cite o dușcă mai multe ori; (reichlich) einen Schluck/
Zug tun/bechern. 1704: Ugyan ma valék ebédén Lázár
György uramnál... Holott is jól köppentvén, többet it-
tam barátságért annál, mint amennyi kellett volna szűk-
ségképpen [WIN I, 304].

köpü 1. vajköpülő faedény; putinei; Butterfaß, Karn.
1761: kender mag egy küpübe Metr. 1/2 [Branyicska H;
JHb XXV/36.12].

2. vas-cövekhegy/köpü; vírf de fier pentru par; Poch-
gezeug, Lade. 1593: georgy kowaczknak fizettem hogy
az zwchy gaspar kertinel walo palohoz 5 keopwt Czinalt
az Chowekék wigire, az kit ala werkek [Kv; Szám.
5/XXI.30]. 1595: Acz Boldisar czinalgot az Paalon (!)
... költöt ő kme tőzöuekre az kit fel vertek, és Tőüssét,
az kit közben raktak... f 1 d 85... 5. Vassat vót köpi-
nek és szegnek p(er) d. 40 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 152]. 1649:
Vöttünk vasat Czöuekekhez való kepünek f 4 d 15 [Kv;
i.h. 26/VI. 558].

3. gyertyaköpü; fundul sfesnicului, suport mobil
pentru luminare (la sfesnic); Kerzenfaß. 1630: Egy Ol-
tarra ualo giorttia tarto kepw nelkw tt f. 1... Egy
giorttia tarto láb kepw nelkw tt d. 50 [Kv; RDL I. 147].
1655: Egy jo Rez gyertya tarto köpüsteöl f. 1 d. 25 [Kv;
i.h. 29]. 1793: Ket gyertya tarto, mely(ne)k küpüje ket-
tős agu... nyoltz edgyes gyertyatarto [TL Conscr.].
1823–1830: (Az ebédlőpalotában) már az asztal meg
volt terítve és a tartó köpüjébe egy kis gyertya pilláncsolt

[FogE 113]. 1860: Két réz gyertya tartó, melynek küpüje
ki jár [Kv; Végr.].

4. ásó-, löcs- v. villaköpü; tocul cazmalei/leucii/fur-
cii; Spaten/Wagenleiten/Gabelbüchse. 1749: Czinal-
tattam Egi Löcz keopwt az Talygaba(n) Az el töröt
köpwből czinaltatta(m) 1 wtköző karikat [Kv; Szám.
69/VI. 464]. 1784: amikor is hogy közikbe nyultam egy
vas villa küpüje, a kezembe akada [Bögöz U; IB. Agilis
Szejes Péter (57) vall.]. 1822: Egy fél águ vasvilla küpés-
től [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. 1829: Egy ujj Köp-
it tsinaltam ásóra magom vasombul [Mv; LLI].

5. méhköpü/kaptár; știubei, buduroi; Bienenstock.
1679: Anya méh, köpüvel nro 36. Raj meh nro 22. De-
ma méh nro 5 [Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv.
175]. 1681: Magnak valo méh, egi köpüvel Nro 1 [Vh;
VhU 530].

6. whány méhköpünyi; de un anumit număr de știu-
beie; einige Bienenstöcke (viel). 1675: Vagyon eötven
köpü méhem [Kv; TJK XII/8. 100]. 1716: Pap Lupsanak
egy köpü mehett lopták el az meh köpünek fenekett talat-
ta az káros az Hotina luonnal [Szurdok Mm; JHbT].

7. fa-áteresz, rég, táj bodon; puncte făcută dintr-un
trunchi de copac despiciat in două și scobit; aus ausge-
höhltlem Baumstamm verfertiger Durchlaß/Steg. 1597:
Dimien Andrasnak az Attia Demie(n) ferench magara
veve az kwptt Eny rezebeol, hagi ne(m) Elengezet (!) az
szek atta Emberek Elott hane(m) modott kerdet benne
mi kepe(n) chinalia meg az kwptt az szek Attia Embe-
rektol... mikor azt az zek atta emberek azt el végeztek
volna, az kis kobatfaluiak és Demjen Ferench hynak az
peres helyre az Demjen Ferench hazanal valo köpire,
pa-na-zolkottak volt az zekben hagi az kwpy ne(m) teórüeni
zerent volna holott az úiz ki vet rolla [UszT]. 1650: kw-
pót tartot mjkos Ferenc az czvr kapunal kvl az meljben
az poros^a aroknak az vize ala Jart az ferencz Mjhalj ha-
zok fele [Gagy U; i.h. — ^aOlv. pörös]. 1674: Az Küpüt s
az Gyepüt penig ahoz az Eorökseghz jarandot... Ta-
masi Andras maga(na)k hagyta es maraszt [Kissolyms
U; Márkos lev.]. 1706: az... Lokon valo edgy Gyepü-
vel edgyütt a Több Gyepük Viz és Vetés Kertek folyási,
Küpüi, Sárai egészen megh maradának Kis Peternek és
Posteritás(inak) örökösön [Tarcsafva U; Pf]. 1721: ada
cserebe... egj darab örökseghet minden hozza tarto-
zandokkal edgyüt arokvával küpüjével hasznával és ka-
raval [Malomfva U; Ben.]. 1758: Én Lakán^a köz kertek-
re Gyepjükre és küpükre utakra az jország utan Gondot
viseljen [NkF. — ^aU]. 1809: Specificatioja A Soo Uttyá-
nak a szombatfalvi felső vetés kaputol kezdve... az
Utolso küpüg belé foglaltatván a küpüis [Szu; UszLt
ComGub. 1628]. 1845: Székünk igen oldalas és árkok-
kal bővölködő Völgyeiben számtalan, és olly költséges
Hidak és küpük kívántatnak [UszLt XI.85/6.19].

8. *lancos* ~ kútostor lancos vasvége; tocul barei/pră-
jinei de puț; eisernes Ende mit Kette der Brunnenstange.
1851: Az udvaron vagyon egy jó kőkút avult tölgyfa
gárdjakkal; a kút ágas meg avult tölgyfa négy táma-
szokkal, — a' kút gém is tölgyfa, mely vas szeggel van az
ágasba alkalmazva, — fenyő kút ostor, felső végén lán-
czos küpüvel, alsó végén küpüs vas horoggal, melyen áll
egy vas kává két vas abroncsu cserefa rosz veder [Erdő-
sziggyörgy MT; Tsb 34].

◇ Hn. 1448: (Meta) irtet ad fluvium Kollathpathaka
alio nomine Kollathkwpt [Hidvég Hsz; Barabás, SzO

73]. 1714: küpü kut mellet egy darab gyümölcsös szena fü [Lengyelfva U; EHA]. 1723: Aszós bük aroka küpünel (ke) [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1738: Bodos Küpüjénél (sz, k) [Bözödújfalú U; EHA]. 1750: A Pákéi hátrába a Küpü nevű helyébe (sz) [Papolc Hsz; EHA]. 1781: Az Küpü föld (sz) [Andrásva U; EHA]. 1782/1798: A Pönk küpüjénél (sz) [Nagysolymos U; EHA]. 1785: A Küpü Hidnál (sz) [Harasztkerék MT; EHA]. 1797: A küpün fellyül (k) [Tarcsva U; EHA]. Küpü kutnál (sz) [Tordátfva U; EHA].

Ha. 1804: küpü [Radnótfája MT; Born.G IV.6]. 1817: küpüköt [Tarcsva U; Pf].

köpücske kis faedényecske; putinā mică; Holztöpfchen. 1584: Mikor pecze olyt hoznak az Wasarra, hat egy zemeltewl Egy kys keopeochykewel kywel teoltik az merteket vehesse(n) ne többet [Kv; KvLt Vegyes III/10].

köpül 1. vajat köpül/ver; a bate putineiu, a se bate smintina ca să se aleagă untul; buttern, karnen. 1584: Chaplar vinczene Orsolia vallia. mind ketten twet vynk Eppel Krestelne penigh vayat kepwl vala | Eppel Chrestelne vallia, Egi tehenem vala, es vgjan Alkalmoson giwteottem vala vaynak valot, es mikoron keopwllenem leowe hozzá(m) Zelesne twertz [Kv; TJK IV/1. 251].

Szk: vaj ~ni való berbence. 1656: (A majorházban) Vaj köpülni való berbenceje hozza való ezkeozivel egjüt nro 1 [Fog.; UF II, 167].

2. *vére* ~ *vére* fagyál, véresre ver; a bate pină la sine; bis aufs Blut schlagen. 1688: A Montecuculli Lejtman kapitány Companiájából valo szallom a beszállás után Hajamat szakallomat ki tépte szaggatta, arczul csapdosott verbenis kepült, mely verést el nem szenvedtem volna pro f. 40 [Kv; Ut]. 1742: Pétert... verni taglani kezdeték ugj annyira hogy mind vér(b)e köpültek [Bulzest H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1750: Kabos László Uram... verni kezdte. Bogdány Pétert, s jól megis verte, fejít bé törte, majd egészen vérben kepülte [Veresegyháza AF; Told.43]. 1755: megtámadtak vertenek, vérben köpültek [Kvh; HSzjP]. 1765: hozzám jöve a Csula János Felesége véresen... és monda én nekem... hogy a Nemes Pap Vonul Felesége meg verte és verbe köpülte Leányával edgyütt [Illyésfva Sz; BfR 45/11 Sandor Iuana (36) cons. nb Ioannis Pap vall.]. 1781: a'... Gróff Ur... embereit meg támadtak, vertek, vérben kepültek s marhajokat erőszakosson be hajtották [Búrjánosóbuda K; JHb LV/29]. 1804: ennek előtte öszve háborodtak és egy mást meg is vertek és Vérben is kübülték [Kvh; HSzjP]. 1824: agjba főbe verte és verbe kepülte [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1828: Kovács Istvánné torkozta vére köpülte [Szentgerice MT; CsS]. 1846: Virág László Darvas Jánost — a Nemes Város piattzán... a köz csendesség s innep napi tiszteletet meg haborittásaival — két izbe... kegyetlenül meg verte vére köpülte [Dés; DLt 530/1847. 26].

Vö. a *gübül* címszóval.

köpülés szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: *vére* ~ *véresre* verés; batere pină la sine; Schlagen bis aufs Blut. 1766: Constál az Ingerensnek az I. által lett meg verettetése, sebhete, vérben köpülése [Torda; TJKt V.346].

köpült vajköpülövel készített/vert; fäcut în putinei; im Butterfaß verfertigt/geschlagen. 1584: Philep Benedek... vallia, Az en feleségem valami keopewlleot vayat olvazt vala [Kv; TJK IV/1.251].

köpültetés szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: *vére* ~ *véresre* verettetés; batere pină la sine (la ordinul cuiva); Schlagen bis aufs Blut. 1838: panasolta a' szászok által vérben lett köpültetését [Dés; DLt 587/1839].

köpüs 1. köpüvel ellátott/készített; prevázut cu bucșă/bucea; mit Büchse versehen/verfertigt. 1656: vagion... puska por teörő malom, es készitt haz réz keolús küpüs, nilaj, melinek vasas abronczos csiafos köpüs tengellje, éppen megh vagion [UF II, 157]. 1677: Vas verő ház... vagyon e felet egy víz eresztő rúd, mellyenis vagyon fellyül és alól köpüs, horgas vonó és tarto vas [Madaras Cs; CsVh 50 — A vasverő töke felett]. 1680: Öveg csűr... Az eöveg csinálához vadnak holmi vasbol allo eszközők eszerint: Küpüs vegü más fel ölni hosszusagu öveg ki vono vekony vas horogh no 1. Fa nyelben csinált köpüs kö tisztito harom araszal valaményivel hosszab vas vekony rudacska no. 1 Ugyan vas köpüs fában csinált vas kalán, mellyel az kemencezen levő fazekben fretát szoktak bé vetni no. 1 [A.porumbák F; ÁLt Urb. 973-4]. 1681: Nagi Konyhára, köpüs Uy Szító vas [Vh; VhU 524]. 1685 e.: Küpös vas áso Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 7]. 1732: egy köpüs vas lapát [Kóród KK; Ks 12. I]. 1800: adtunk... egy kepüs Asott az árra egy német forint [Torockó; TLev. 5]. 1851: Az udvaron vagyon egy jó kőkút... a kút gém is tölgfa... kút ostor... alsó végén köpüs vas horoggal [Erdősztygyörgy MT; TSb 34 — A teljesebb szöveg *köpü* 8. al.] — L. még SKr 287

2. fa-béltetű (fával béltelt gödrű); cǎptușit cu un trunchi de copac scobit; mit ausgehöhltem Baumstamm eingelegt/ausgekleidet. 1742: egy rozsz, Csűr es egy köpüs kut az pincze faranal [Backamadaras MT; Born. XIV. 10 Agyagosi Benedek (60) szab. székely vall.]. 1768: Medve István Uram Béressei. Medve Mihály Ur(am) Isztinájától Karokat ragadozva a' Réten keresztül egyenesen eleiben szaladtanak a' Küpüs Kutnál [Mezőmadaras MT; BK. St. Szabó (38) vall.] | a' Küppüs ivó kutan fejl [uo.; Ks 74/55 Conscri. 58].

3. *?* 1721: egy rozsz köpüs Kályha Kemence [M.gyermónostor K; KCsl 5] | egy Cseléd Ház, mellyben van egy Sütő kemence, annak szájánál van fel rakva egy kis köpüs kájha kemence [uo.; KGy].

◇ Hn. 1669/1752: Küpüsben (sz) [Jakabfva Cs]. 1700/XVIII. sz. v.: a' Küpüs kutnál (sz) [Mezőbánd MT]. 1710/1792: Falu közönséges Uttya az köpüs kutra fel járo [Dálnok Hsz; BLev. Transs. 27]. 1714: Küpüsben (sz). Küpüs homlokán (sz) [Kászonzeltiz]. 1722: a' Küpüs kut [Zágon Hsz]. 1729: Küpüs kút partyan (sz) [Árapataka Hsz]. 1744: az Küpüs Kutnál (sz) [Szászterked K; LLt]. 1756: A Küpüsutnál (sz) [Jedd MT]. 1766: A Köpüs Kutnál (sz) [Backamadaras MT]. 1768: Küpüs Kuton valo Réten tull [Mezőmadaras MT; KB]. 1772: A Kús Küpüs hátyán (sz) [Ksz]. 1773: Küpüs (sz). Küpüs Hidnál valo Láb (sz). a Küpüs hidjánál (sz) [Szárhegy Cs; GyHn 52]. 1777: a Küpüs Kutra járo utza [Albis Hsz]. 1780: Küpüs háttjan (sz) [Impérfva Cs].

1793: Kúpús Hidnal (sz) [Erdőcsinád MT]. 1805: A' Tógátnál a' Kúpús kut árka mellett (k) [A. boldogfva U] | A' Kúpús kutjánál (k) [Fiátfva U]. 1807: Kúpús fenekibe (sz) [Kászonalitiz]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

köpűtlen köpű nélküli (gyertyatartó); fārā bucea/bucșă; bűchsenlos (Handleuchter). 1655: Egy jo Rez gyertya tarto köpűsteöl f. 1 d. 25. Mas egy alab valo gyertya tarto d. 50. Más egy kepűtlen gyertya tarto d. 40 [Kv; RDL I.29].

köpű-véka vámoló favéka; banițā folosită la vămuire; hölzerner Zollscheffel. 1734: Az malomb(an) vagon köpű véka nur. 1. Vám tál nur. 1. Foka nur. 1 [Bogát NK; JHbB D. 1 Gr. Bethlen Farkas inv.].

kör 1. cerc; Kreis. 1672: most már azok a magyarországi atyafiak kívánnák Kegyelmed körükbe való menését [TML VI,289 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1678: Úgy látom, használt az embereknek körökben való jövelem [TML VIII,11 Nemes János ua-hoz]. 1861: ohajtva váram K. Bátyám bizalmas és barátságos körében erőlt többet beszélni [M.köblös SzD; BetLt 4 Vajda Ágnes lev.]. 1896: A felolvasás tágabb körökben fog érdeklődést ébresztetni [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhoz].

2. kör alakú térség; spațiu în formă de cerc; kreisförmiger Platz/Ort. 1838–1845: Beálló, beállósdi. a társaság közt mér ki nyílt téren, ebbe egy vagy többen beálanak, a többi künn maradva, rendre láptával a bennlevőkre ütnek, ha érnek valakit, a bennlevőkön a sor a künnállókra hajtani [MNYTK 107].

3. hatáskör; sferă de acțiune; Wirkungskreis. 1840: a Tkts Nmes Tanás... méltoztat a' köz jova bátorságra fel ügyelői köröböl (!) ki folyolag a dolgot investigaltatni, addigis ki kérvén a gyilkolni töröt Úratól s el záratni [Dés; DLt 848a].

Szk: *hatósága* ~e. 1849 u.: Deesen... 7 egyén volt rögtön ítélő szék előtt, ezen egyéneket... be vittem a börtönbe és a rögtön ítélő székől elvonva ügyöket rendes ítélő szék eleibe állítottam őket, hatóságom körét ez által talám túl is haladva [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével] * *hivatali/hivatalos* ~. 1846: megállítottuk azt, hogy a mi hivatalos körünkhez tartozó havasi nép csendessége — ide nem értvén a bucsumi földesurat tárgyzó ellenszegülést — tökéletes légyen [VKp 140]. 1847: A királyi uradalmi tiszték általa publicált hivatali körök s hatóságokból kitétele Varga Katalin által [VKp 202].

4. környék; împrejurime; Umgebung. 1815: a' Szabados tetzésű Mennyei Ur... írtoztato Jég essőt küldé mű körünkbe, a' melly egész határunkat... porrá tévé [Berekeresztúr MT; Berz. 11 Fasc. 75]. 1840: huszár katoná Márton Tamás őkegyelme is jelenté magát az okon, hogy a maga tulajdon lakó jószága körében lévő... kertéből egy ökre eloroztatott [Jenőfva Cs; RSzF 105]. 1844: Köteles... a Segrestyét a Sanctuarium körében alkalmaztatva Szükséges, Záros ajtókkal, és vas rostélyzattal elkészíteni [Kv; AggmLt C.186]. 1850: (A jb-oknak) nincs semmi külsojek s laknak a' malom köribe [Bács K; KmULEv. 3].

? Hm. 1679: Kör hago alattis tudok egy Pallagot [Vadasd MT; Told. 41].

kőragadozás kő-felkapdosás; apucări de pietre; Steinauffangen. 1673: azért ment által az A. eleibe(n), hogy kerdezze teőlle miért tamadot volt őcsére az szena fűben, melybeől emergalva(n)... egy más elle(n) valo keő ragadozasokis... de edgyik felis az masikat ne(m) bantotta [Kv; TJK XI/1.302].

kőrakás 1. kőhalom; grămadă de pietre; Steinhäufen. 1575: Minden Ember harmad Eztennapig mind kywl beleol haza Eleol keorakast Teokeyet ely zerezze Tyzticha | zokan... az hirdetes ellen Keo es fa Rakasokat vchakban Tartiak [Kv; TanJk V/3.122b, 128b]. 1633: Tokesen alo 3 helien uagion harom keorakas azt azkor czjnalta mykor hatart szakasztottak [Egreshely SzD; WassLt Popsor Gaspar (50) jb vall.]. 1652: a' kü rakas vegiben van bardolt fabol gerezdeke csinalt pusztá ház [Görgény MT; Törzs]. 1760: holott bizonyos kő rakások, és határ halmotskák is vagynak [Báld K; BLt].

2. falrakás; ridicarea/inălțarea zidurilor; Mauerauf-führung. 1567: Ennekem vrunkttwl Ew felsegettwl Tanusagom vala, hogy En az k. vydekerol, valo nepett, mynd adyg meg az... kő Rakas el vegezodyk. Itt az Ew felsege hazza myen Tarttoztassam [Kővár Szt; BesztLt 52].

3. kőfal(darab); zid de piatră; Steinmauer(Stück). 1675: Az Vár arkais az fálnak erossége leuen, arrais szuntelen es jo vigyazasa legyen, kő rakasa le ne omlo-dozzon [Fog.; UF II,676 Bornemisza Anna ut.]. 1676: az konyha felől valo ujj kőrakásnak az oldalában, két táblakban be rakva az Eő Nga czimeri [Fog.; i.h. 699] | az basta alatt valo pinczeben nyilik arrais hasanlo fa sar-kos ajto mellynek felső küszöben vagion egy darab keő rokas, leis omlatt benne [Sárkány F; i.h. 753].

4. kőalap/alapozás; fundatie de piatră; Steingrund/fundament. 1662: (A) vár^a a városnak közepette kereked formában nagy erős kőrakással és kőfallal lévően megkerítve [SKr 415. — ^aVárad vára]. 1673: Bástyái alacsonok, kőrakási omloadoznak, a faépület benne sok, azok is nagyrészt elrothadtanak fedelkekkel együtt [TML VI,529 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1681: Szám tarto Ház Szobája Keő boltos... Erre jaro garadics alo kő rakas, Lepcsői penigh faragott fából valo [Vh; VhU 521]. 1772: Vagyon ebben a sütő Házban Téglá rész szerént, részszerént kő rakás kozott valo Töl-tesen egymás mellett egy kissébb, más nagyobb földből rakott Sütő kementzék [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1792: Vagyon még egy sertés ol kő rakásra építve, Nyoltz sertésre valo fenyő boronából [Apahida K; RLt O.2]. 1851: A' velnicznél lévő gabonás, kő rakásokon, cserefa gerendákon áll [Erdősztyörgy MT; Tsb 34]. 1870: A harangláb aljának kőrakása... kijavításra vár [SzentSimon MT; ETF 107.22].

5. kútbélés; zidăria fântinii; Brunnen(ein)fassung. 1675: Az udvaro(n) Egy kut be kezdet omlodozni az keő rakasa [Dés; Borb. II]. 1756: vagon a Kut... A Föld szinyitol fogva a mint a kő rakása végződött vagion faragott fából álló Kut Gárgájá [Branyicska H; JHb LXX/2. 25-6]. 1781: Kerekes kut... fedele régi Sendeje-zett, de kő rakása, és tserefa négy szegeletű gerezdebe vá-gott gárgyázottya mind jók [Szentdemeter U; Told. 18].

6. 1840: a' gabonástol a' zöldséges pintzéig hasonlo-lag kertelés helyett szolgáló kőrakás jó állapotban [HSzj zöldséges-pince al.].

kőrákású 1. kőfalú; cu zidărie de piatră; mit Stein-mauer. 1662: (Váradon) Az régi királyoktól klastrom formájában faragott kővekből rakatott két igen magas, friss tornyú, mondhatatlan erősen egybeforradott kőrákású belső épületeket nagy munkával elrontatván, minémű pompás királyi épületeket fundált és kezdett volt azok helyében, láttam lerajzolva | Görgény várának, hogy csak az éjszakerül való szőlőhegyéről állíthatatnék lövéssel való ártalma, az ellen egy igen-igen erős kőrákású, kétszárnyú öreg kasamatás bástyát indíttatott vala [SKr 96-7, 295].

2. kőbélésű; cu căptușeală de piatră; mit Stein(ein)-fassung. 1810: Van az Udvar aréáján egy omladozott kő rakású, négy ölnyi méjségű, cserefa gárgyáju kut [Jenő SzD; Ks 76/56 Conscr. 540]. 1852: Az Udvar közepében egy jó kőrákású és cserefa gárgyáju, ágosu és gemű Kut, ostorával [Felfalu MT; DE 4].

? **kőré**t livadă pietroasă; Steinwiese. Hn. 1594 k.: hoszu tonya new tarto(many)ban Byka falua felől mellyeth hynak Kywh retnek [Bikafva U; EHA].

kőris kőrisfa; Fraxinus excelsior; frasin; Eschenbaum. Hn. 1517: Quarundam silvarum Kewres erdew et laapos chereye vocaturum [MNY XIII,255]. 1608: az Keoros fenionel (sz) [Tusnád Cs]. 1652: Keoris allyb(an) [Visa K; GyU 136]. 1668: az... Kőris Nevű Erdőt [Kályán K; SLt D.12 Nagj Miklos (60) vall.]. 1679: Az Kőrös n.erdő [Visa K]. 1687: Kőrös Kuton fellyül (sz) [Néma SzD]. 1693: Kőris szegen alol (k) [Korond U]. 1713: In loco Kőrös agy vocato [Bányabükk TA]. 1719: a Kőrösis(en) (k) [Szováta MT]. 1737/1792: Kőrös aly Hegy (szö). Koris szeg Bükki (e) [Ormány SzD]. 1738: Kőrös Lázban (sz) [Bözödújfalú U]. 1740: A Kőrös Kutnál (sz) [M.gyerőmonostor K]. 1751: A Kőrös oldalan (sz) [M.pete K]. 1758: A Kőrös Erdő a Sos révben [Fejérd K]. 1760: A Kőrös berekben (sz) [M.régen MT]. 1786: Kőrös aj Revinél (sz) [Nagysolymos U]. 1797: Nagy Kőrös szeg (e) [Désakna]. 1798: A' Kőrös Széken (sz) [Csóka MT]. 1804: a' Kőrös hegyen (szö) [Somlyó Sz]. 1806: A' Kőrös ut szádánál (sz) [Fiátfva U]. 1811: a' Kőrösben (k) [Szováta MT]. 1815: A Kőres nevezetű helybe (e) [M.sáros KK]. 1832: Kőrös meget (sz) [Erdőfüle U]. 1864: Kőrös ág... kőrösfákkal bővülködött most sz [Erked Sz; Pesty, MgHnt XXIV,79b]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kőrisbogár Lytta vesicatoria; cantaridá, gindac-de-frasin; spanische Fliege. 1739: most az napokban az Rákász kopo Sigarájában meg dőglött, kőris bogarat attam néki az többinek is de Semmit nem használt Sigara ellen [Abosfva KK; Ks 99 Török Zsigmond lev.].

kőrisbogár-tinktúra tincturá obținută din cantaride; Tinktur aus der spanischen Fliege. 1849: 6 Loth Búz aszat (assa foetida) 21x... Kőrisbogár tinctura (üveg-gel) 14x [Dés; BetLt 3].

kőriscsemete kőrisfacsemete; puiet de frasin; Eschenbaumsetzling. 1844: Ültettem el a' hozott barkocza, kőris, som, s juhar csemetéket [Újf. 3].

kőrisfa 1. Fraxinus excelsior; frasin; Eschenbaum. 1679: Elő Fak az udvaron, Kőrös fa nro 1. Alma fa nro 1

[Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 92]. 1746: Árnyék tartó kőrös fa [Borsa K; Told. 49]. 1748: Két fris Kőrösfa és két Körtvélyfa az Udvaron [Koronka MT; i.h. 79]. 1756: vagyon egy kőrösfa ki szarado félben | Az Udvarháznak előtte... vagyon egy ki asszot haszonatlan kőrös fa [Branyicska H; JHb LXX/2.13,29]. 1819: kőrös fákot 7 borza fákot... hatalmasul össze darabolt [Várfva TA; Borb.]. 1820: Két nagy Kőrösfa fiatalabb [Szentbenedek AF; DobLev. V/1030]. 1824: A' Csűrös kertbe jobbról egy szép kőrös fa... Egy vén meg száradt kőrös fára épült galamb bug... jó [Erdőszengyel MT; TSb 43]. 1834: találtunk... Három Fialat Kőrísát [Vécke U; Told. 39]. 1844: A' gyümölsős allen allol a' setalo hely két oldalába... talaltatnak Popule fák 39 — egerfa 10 — Nyárfa égy és Kőrísfa égy [Mv; TSb 37 Az ún. Teleki-kert árenda-lelt.].

2. a kőrös faanyaga; lemn de frasin; Eschenholz. 1584: Lakatosné. az Kertiben... twzet teot vala. Es twz keozepiben fazek vala... Es azt monda hogy keoreos fanak forgacha vagyon benne es olayat vezy, es magat megh kenye vele, mert azert igen fokadekos vala [Kv; Tjk IV/1. 263]. 1652: négy részbe viset fodor kőrösfa [Görgény MT; Törzs]. 1719: Az Pestisről... Minden nap az lako Házakat meg kell füstölni, lángolo Tűzzel, apron vagdalt faragott fenyő Tővisset vagy aprón darabolt s meg hasogatott Kőrös fát jo aszszut... meg lyugatott Serpenyőben Vas melegítőben kell rakni, meg gyujtani es Széllyel hordozni az Hazban mig elegend hogy az meg veszett Aért az láng Corigallya, idgy kell Reggel és Estve kesőn cseleküdni [Ks 54.84 Medica instructio]. 1771: Tavaj mikor azok a nagy árvezek valának az Piski hidnak restauratiojára az Nms Vármegye parantsalattyából kellett vinnünk 15 darab szál kőrös fát [Batri-na H; JHb 93.XIX.6]. 1795: Beretzki Mihály vezetett minket a Szovatai Havason égy vastag Kőrísára... és azt mi más fél ölös hosszúságú Tzömpökre rodolvan, minden tzömpöböl öszvességgel tizen négy szál vastag tserefát hasagattunk... adott... tizen három szál vastag szároz tseter Kőrísát [Nyáradsztlászló MT; Sár.]. 1797: Egy vas Boronának készült uj Kőrös fát ki faragva [M.igen AF; DobLev. IV/1777.18]. 1841: Égy Kőrísából készült szegeletes üveges almáriom [Egeres K; Ks 89].

kőrisfa-ágy pat din lemn de frasin; Bett aus Eschenholz. 1852: Egy furnirozott kőrisfa ágy [Görgénysztimre MT; Born.F.VIIIb Br. Bornemisza család lelt.].

kőrisfa-asztal masă din lemn de frasin; Tisch aus Eschenholz. 1833: Egy négy szegeletű Kőrísfa asztal, egész ki huzo fiokjával, benne van egy kalamáris tarto, tenta, és porozo kalamárisal együt [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

kőrisfa-deszka scindură (din lemn) de frasin; Brett aus Eschenholz. 1652: vagyon egy Fwrez Malom Kin fenyeo, Keöreos, Teolgy, Nyar es harsfa s Iharsfa deszka-kot metczenek [Hidegszamos K; GyU 114].

kőrisfa-éjszekerény kőrisfa-éjleszekerény; noptieră din lemn de frasin; Nachtkasten aus Eschenholz. 1850: Kőrísfa nagy éjji szekrény mosdo asztallal leibsthuall 30 vft [Algyógy H; Born.F.II].

kőrisfa-fűrészdeszka kőrisdeszka; scindurā (din lemn) de frasin; Eschenbrett. 1761: Zádog fűrész ujj deszka Nro 30 Vékony fűrész tsere deszka Nro 150 Vastag fűrész tsere deszka Nro 24 Kőrisfa fűrész deszka Nro 88 Fenyő fűrész deszka Nro 55 [Siménfva U; JHb XXIII/31.19].

kőrisfakaró kőriskaró; par din lemn de frasin; Stange aus Eschenholz. 1777: az Kőrisfa karo mindenütt igen jonak tartatik. A' Fenyő-tsőg karo még annál jobb [Kf Kendeffi Elek lev. Nsz-ből]. 1797: Szőlőbe valo kőrös fa karok öt száz [M.igen AF; DobLev. IV/1777.18].

kőrisfakaszten kőrisfa-fiókosszekrény; scrin/comodă din lemn de frasin; Kommode aus Eschenholz. 1833: Két Kőrisfa kasztenek, három Fiokján réz ki huzok [Katona K; Ks 73/55].

kőrisfapálca kőrisfabot; báj de frasin; Stock aus Eschenholz. 1756: Hoszszú kerekded kőrös fa páltza 2 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35.22].

kőrisfarúd bará de frasin; Stange aus Eschenholz. 1595: hagyja Egerwari Janos. 1. Bőr szekeret ide: Es kere Biro Wramat hogy meg czinaltassa... Kerekes Pall czinalt raita... Egy kőrös fa Rudot hat loora valot p(er) d 60 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1797: Szekér lajtorjának valo Kőrisfa négy rudok [M.igen AF; DobLev. IV/777.20].

kőrisfatekenő covatā din lemn de frasin; Trog aus Eschenholz. 1797: A Pintze torkában egy auf slaglo Kőris fa nagy Tekenő [M.igen AF; DobLev. IV/777.21].

kőrisféreg kőrisbogár; cantaridā, gindac-de-frasin; spanische Fliege. 1694: Egy Sacko kőrös féreg [Kv; Berz. 2.29/76].

kőris-fűrészdeszka scindurā (din lemn) de frasin; Eschensägebrett. 1761: Kőrös és Csere fűrész deszka Nro 28. Hársfa fűrész deszka Nro 18 [Vessződ NK; JHb XXIII/31.29].

körjáték egyfajta labdajáték; un fel de joc cu mingea; eine Art Ballspiel. 1870 k./1914: Lapda: háromféle volt használatban... 2. Marhaszörrel töltött... s bórrel 4-8 cikkből összevarrott... kidobó... kótya... beálló s körjátékhoz használt lapda [MvÉrt. 22].

körjegyző notar cercual; Kreisnotar. 1880: Ami pedig a körjegyződet illeti, hát az igen jeles úr lehet [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhozi].

körlelkész preot cercual; Kreispfarrer. 1863: A' kör lelkészek az iskolákat szorgalmatosan vizsgálják... az oskola mesterek naploját vizsgálják meg | Szánando sorba lévő nép iskoláink, a' helybéli és kör lelkészek által nyerhet (!) lendületet [Gyalu K; RAK 81-2]. 1869: Mindenik körlelkésznek egyszersmint kötelességévé tétetik, hogy a rájuk bízott iskolákba, e köröztetés után azonnal ki szálljanak és az egyházközségi bizottsággal egyetértve oda hassanak, hogy az 1868ik évi népi nevelési törvények életbe léptessenek [M.bikal K; RAK 177].

körlevél circularē; Kreis/Rundschreiben. 1842: A' veres és sárgarézből - ... Pakfongból 's más nem nemes értzek vegyítékiből készült — és Samovars nevezetű Theafőző erő művek bé és kivitele viszonyaira nézve megállított Kör-Levél [DLt 1344]. 1864: Tapasztalván több ízben a' T.k. Esperes ur, hogy a' kibotsátott Kör levelek el rongyolva küldöttek vissza rendeltetésök helyére, az okból rendeltetik hogy minden t.pap a körlevelet boríték alatt bé petsételve köteles küldeni más Egyházba [Gyalu K; RAK 88 esp. kl]. 1869: minden egyházközség e körlevél vételétől... egyházközségi bizottságot alakítson [M.bikal K; RAK 177].

körmécel összekarmolász/kasmolgat; a zgiria tare/ráu; zusammenkratzen. 1759: az en Feleseget Terhes Allapotyaban Farkas Istvan Felesege minden igaz ok nélkül az ország uttyán meg verte es meg tapodta Voncolta Dübötskolte (!) s körmécelte [Csejd MT; VK. Eliás Nagy (26) ns vall.].

? **körmel** ' ' 1621: Egy egesz tehen belt czinalua ueötte(m) az konihara... d 25 Chyeresznyt veöttem... d. 19. Keormelt (!) veottem d 6. Feier halat veotte(m) az piaczon... d 9 [Kv; Szám. 15b/XI.57].

körmendi Körmend (Vas m.) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Körmend; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Körmend (Kreis Vas). Sz. 1685: Körmendi Szabo János assessor [Dés; Jk]. 1690: Joannes Körmendi de Des [Dés; Jk]. 1698: Deesi Körmöndi György Nemes [Dés; Jk]. 1699: Joh. Szabo alias Körmöndi [Dés; Jk]. 1700: Körmöndi György ura(m) [Dés; Jk 301b]. 1702: Körmendi György [Dés; Jk] | Körmöndi Miklós Uram [O.brettye H; Born. XXIX.4.14]. 1703: Georgius Körmöndi [Dés; Jk 336]. 1705: Georgius Körmöndi [Dés; Jk 344b].

körmenetel körmenet, processzió; procesiune; Prozession. 1864: Husvét napján a Rom: Catholica hitvallásu hívek hatáiraikban körmenetelt szoktak tartani [GyHn 30].

körme-szoruló kb. hibás patájú; cu defect la copite; mit fehlerhaftem Huf. 1656: Istallo. Vagyo(n)... egy öreg Fejer menlo körme szorulonak mondgyak [Doboka; Mk Inv. 7]. XVlll. sz. eleje: fajra járó nyavallyak is vadnak, azért tudva kepezes (!), Pókös, Körme Szoruló Mén Lovat ne végy Ménesedhez, mert okvetetlen ra fajzik [JHb 17/10. lőtartási ut.]. — A MPászt.Mut-jában nincs ilyenféle utalószó.

körmöc-arany körmöci arany; ducaji din Körmöcbánya; Kremnitzer Dukaten. 1768: Lévaltam... nagy Ajtai Csiki István Uramtól négy körmözt Aranyokat facientes Fhg 20 Dr. 16 [Ne; DobLev. II/404].

körmöcbányai a Körmöcbánya (Bars m.) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Körmöcbánya; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Körmöcbánya; Körmöcbányán gyártott; bātut/fabricat la Körmöcbánya; hergestellt/erzeugt in Körmöcbánya. Sz. ~ arany. 1672: az 5. arany Kastal Andrasnal uagio(n) kezhez adgia eo kglme mikor kuan-

tatik az arannyat mind uy Kőrmocz Banyay arrannyak [CsÁlt F.27.1/38 Georgffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza, Csiksztyörgyre] * ~ tallér. 1756: adott... nékem egy Kőrmocz Banyai Tallért, 's három Márjasokat [Kv; Mk IX Vall. 39].

kőrmöci I. mn I. ~ aprópénz kőrmöcbányai váltópénz; monedá divizionará/de schimb bătută la Kőrmöcbánya; Kremnitzer Scheidemünze/Wechselgeld. 1646/1648 k.: talaltam... Egy Saczkoba(n) három Penzes garast ket száz három forintot idest fl. 203... Oh Polturat fl 70 Kőrmöczj apro Penzt fl 9/26 [Born. XXXVIII.14 St. Bethlen feljegyzése].

2. ~ arany kőrmöcbányai aranypénzérme; ducafi din Kőrmöcbánya; Kremnitzer Dukaten. 1672: En azert mosta(n) nem kuldhetek tobbet hanem eött idest 5 kőrmöczi arranyat [CsÁlt F.27.1/38 Georgffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza Csiksztyörgyre]. 1686: En Buczi Kozma vettem költső(n) Nemzetes Mvasarhelyi Kováts Istva(n) <uramto>1... 15 Kőrmeczi Araniokot pro interesse [Mv; MbK 61]. 1699: Lukacs Peter es Ist(van) Ur(am)ek... Danfalvabol⁸ él budozott Biro Balas nevű jobbagyokot Adák... fiurol fuira maradvarol maradvara Nemz(etes) Altortjai Mihalc Miklos Ur(amna)k felessegenek gyermekjnek... 8 probalt Kőrmöczi Aranykert melly tezen mostani üdöb(en)... negjuen magyar forintokot [Borb. II. — ⁸Szu határába olvadt település]. 1748: Szalai András Uram... mü előttünk leválais 3 ~ három kőrmöczi Aranjakat [Mezőmadaras MT; IB]. 1756: húsz ujadon új kőrmöczi Aranyak voltak [Kv; Mk IX Vall. 40]. 1758: Kész pénz Hatvan Kőrmöczi Arany [Nsz; Tsb 21]. 1769: Méltotatott Felsőges Aszszonyunk az arany monetak(na)k Valorat augealni, ugy hogy ennek utánna az kőrmöczi es Venecziai aranyak érnek Rflor 4 x 18 az császári es ezekhez hasonlo Bavariai es Salisburgensis Aranyak járnak 4 Rforintokban es 18 xrajczárookban [Uzsl XIII.97a]. 1777: azon Sekrénb(en) volt... egy kőrmöczi Arany... Huszas es tizes Gratzárokból egy Márjasokból állo ezüst pénz Hflni 46. Den. 82 [Nagyak AF; DobLev. III/503.2a]. — L. még RettE 214.

A kőrmöci aranyak voltak összezt — kettős, hármas, négyes, ötös, hatos es tizes — egyései is. L. pl.: 1774: Kőrmöczi Duplás Arany Tizenkettő... Duplás Tsászár Arany Nyoltz [Nagyida K; Told. 26]. — Maga a kőrmöci arany 504 dénár, ill. 5,25 magyar forintot ért. L. a pénznemre részl.: Herepei Adattár III, 281–3; Huszár 77,91 kk.

3. ~ pénz Kőrmöcbányán vert pénzérme; monedá bătută la Kőrmöcbánya; Kremnitzer Münze. 1628: Keőrmoczi penz iutot tizenket forint Harom penzes garas Bathori Gabore, lengeli garassal tt f. 32 d 30 [Kv; RDL I. 137] | Abrogalt kőrmöczi penz floreni circit(er) Nyoltz... Potura Nro 5... Dutka Nro 13 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.6]. 1662: 31 1/2 oroszlanios Taler... fl 56 d 70. 10 szeges taller 3/4... fl 20 d 50.9 Imperialis taller fl 18... Kőrmöczi pénz fl. 3 d 16. Császár garossa fl 10 d 26 [Kv; KvRLt X.A.25ü]. 1674: Egy Tarisznyab(an). Kőrmeczi pénz, floreni huszon-negy Apro dutka, huszon kilencz. O penz f. 1/26. Egy tallér... Nyolczvan apro dutka [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály lelt.].

4. ~ tallér Kőrmöcbányán vert tallér; taler bătut la Kőrmöcbánya; Kremnitzer Taler. 1756: Németi István Uram... el bortsátván az inasomat, adott néki egy kő-

möczi tallért, és három Márjasokat [Kv; Mk IX Vall. 34].

II. fn kőrmöci arany; ducafi din Kőrmöcbánya; Kremnitzer Dukaten. 1784: Adtam... 11 duplás aranyat és egy kőrmeczi [Kv; Pk 2].

kőrmöl I. összekarmolás/kasmolgat; a zgírja ráu; zerkratzen. 1702: ki vont meztelen Fegyverrel... ream rohanvan... földre ejtett, hasamra ült, tépét, szagatat, harapdosot, kőrmölt verémet kiontotta [Dés; Jk 324a]. 1730: Simon Mikola nevű Paciensit meg verte ábrázattyában kőrmölte [Dés; Jk]. 1781: öklözte, kőrmelte az Apját hogi mind vérbe küpülte [KLev.]. 1784: Kassai Márton uram... vellem szüntelen veszekedik gazol szid mocskol sohunnáréz tolvajoz üt ver kőrmöl [Mv; LakClev.]. 1798: aszt látván... hogy... Müllernécs férje mellett viaskodik s kőrmöli ok nélkül Deluciot... a Házból ki vetettük [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1802: nem anyira lehet Verekedésnek nevezni, hanem a mint a matskák szoktak inkább kőrmölkét egy mást [uo.; i.h.].

2. inal, iszkol; a se cára, a fugi; sich davonmachen/fortschieren. XVIII. sz. v.: Ringy-rohgy kapocs félre töllem, Minden baj kőrmölj előllem. Fuss, ha látsz most szemeddel [EM XX,498 János Sándor énekgyűjt.].

3. nemi kapcsolatot fenntart; a avea contact sexual; mit jm geschlechtlich verkehren. 1772: a midőn kerdeztem... tölle hogy el veszi é Vincze Ersokat vagy nem? azt felelte: Nem veszem baszam Teremtette kurváját... mert noha már hozzám atta volt magát, eleget basztam; de látom hogy mások is kőrmölik elegen azért nekem nem kell... a ki eddig baszagatta, baszagassa ezutan is [Dés; DLt 321.76b P.Etsedi (45) ns vall.].

kőrmölés karmolás, kasmolás; zgíriere; Zerkratzen. 1748: Pekárikot Szabo János jól megdögönyözte volt alkalmasint, mert ábrázotján jól láttottak a kőrmölések [Dés; DLt 586.24]. 1813: Ezen egybe jövés közben az Exponens és Baratosi Josefine közzül... mellyiknek lattott leg elsőbenis ott helybe mindgyárt a' színbe az Ortzáján a' szeme körül a' kőrmölések(ne)k véres helyei és az ütésekné is? [Dés; DLt 56.3 vk].

kőrmölődzik karmolászik; a zgírja; zer/zusammenkratzen. 1798: Az Aszszonyis egy volt az vrával ő is nagyon kőrmölödzt [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

kőrmös I. mn I. ? karmos (karom alakúra formált); in formá de gheare; krallensförmig. 1710: hagiot zálogul egy viseltes kőrmes Arany gjűrűt [Kv; ÖCJk].

2. ? 1757: Egy Stájána (?) kőrmös 4 esz(ten)dös ökör borjával... Egy Buglyos 5 esz(ten)dös Tavallji barna kőrmös ökör borjával (tehén) [Pusztaszatmiklós K/Torda; Berz. 3. 1/9].

Án. 1801: Kőrmös (ökö) [F.szöcs SzD; CU].

3. ? XVIII. sz. v.: Ha kiürül⁸, bétaszítom egy sovány árokban, Kőrmösebbel s nehezebbel akadok⁸ [EM XX, 499 János Sándor énekgyűjt. — ⁸A pénzes zacskó. ⁹A közlő megjegyzése: csonkán, homályosan megmaradt régi költemény].

4. kb. harcias; vehement, violent; kriegersisch. 1657: kevésben múlt, hogy az én deákom a fejedelem deákját meg nem verte, mert kőrmösebb legény is vala [KemOn. 165].

Szk: ~ kézzel kb. harciasan. 1679: az nemeseken és Fekete Jankó hadán történt alkalmatlanságot szomorúan értem. Mivel azért az németek adtak elébb okot rája, Kgd is valamit elkövetethet ellenek, kiváltképpen in primo actu körmös kézzel, az én tetszésemből kövesse el [TML VIII,425 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. 1779: A praetendens pedig körmösebb kézzel nyuljan ha mit akar a dologhoz mert... ily könnyű Szerrel erős Divisionalis Contractusunkat fel nem forgathatja [Msz; Sár.].

II. fn 1. karmos állat; animal cu gheare; Krallentier. Sz. 1662: Körmösnek való fára hágni [SKr 467. — II. Rákóczi György 1657-i szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárata után a vele szemben fejedelemsé válasszott Barscai Ákos elleni vadrátára Barscai felelete].

Hn. 2. ? 1783: A nagy Körmösbe (sz) [Ádamos KK; EHA]. 1789: Körmes tö (sz) [Körispatak U; EHA].

körmösön kb. harciasan; cu vehementă; kriegersisch. Sz. 1729: A napokban feles dolgok érkezvén az Udvarból, látom körmösön akarnak a dologhoz fogni, melyre való nézve hosszszasabban most az Asz(szonyo)m(na)k nem udvarolhatok [ApL1 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához Nsz-ből].

körmöz összekarmol/kasmol; a zgiria räu; zerkratzen. 1630: ugj keörmezte Szanto Martonne Szeoke Petert hogj mindgiart le foliamodek az ver az orcza(n) [Mv; MvLt 290.200b].

körmű szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *kapcs* ~ kb. pókos lábú; cu molette articular; mit Gelenkgalle. 1768: Pénzen adtam el egy kapcsás körmű, s nem tartani való 1767béli kancza Csitkot, Zödi András névű Czigánynak [K; DobLev. II/390.12a]. — A jel-re 1. MPázt. 316,345 * *kerek* ~ cu copită rotundă; mit runder Klau. XVIII. sz. eleje: A kerek körmű lónál jobb nincsen [JHb 17/10 lótarási ut.].

környék 1. szegély; tiv, tivitură; Saum. 1595: Egy paplan kinek az keornjeke velenchei Tafota az keozepj tarka Rach tafota [M.zsombor K; SL Reg.]. 1628/1635: Eleo ruhak es fodrok: Egi kek tafota theoreok hjm(m)el varrot eleo ruha, aranj czipke az kornjeke. Egi zold tafota theoreok hjmmel uarrot aranj czipkeuel peremezett elo ruha [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.].

2. vminek a széle; marginea unui lucru; Rand einer Sache. 1637: az keringeo gradicsy keörnyekin uagyon jo vas rostely, vas ayto mellyekeuel [Fog.; UF I,408].

3. vminek a tájéka; împrejurime; Gegend. 1606. Latam hogy az Veres Patak keörnjekeben az Keczt megiebelyek^a birtak [UszT Martin(us) Thot de Oroz hegy (50) lib. vall. — ^aKecset (U) lakosai. 1664: Anno 1661 die 16 Septembris Kemény János fejedelem beszállítván Kolozsvárra bizonyos sok számú zoltat németeket és dragonokat, mely idegen népek az várost mind külső és belső részeiben szertelenül pusztítván tovább harmadfél esztendőnél... az egész város környékét pusztta mezővé tevén [Kv; KvE 188 LJ]. 1676: a Colosvariak az letaj puzta Varat^a és annak körnjekit ujabba(n) túllünk ei akarják tulajdonítanj [Ádamos KK; MvRLt Mikola Zsigmond lev. — ^aM.léta (K) melletti ún. Géczy-vár romjaiban ma is áll]. 1793: a kaszálók... a nyárad teres

helyen levő környekib(en) vadnak [Kakasd MT; DLev.2.XIIIB/b.16]. 1810: vagyon a Falu derekában... egy Csűrös kert melynek környékében egy szersmind a' majorkodtatást is vitetik [Doboka; Ks 76 Conscr. 50]. 1822: ment keresztül itt Déesen 30.30 Csoport Marha... szénával legelődött a Szamosi Hidak környékén [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt] | A Szeredő Tartomány kezdődik a' Szeredő pusztája környékin és menyen hátra a' Tálpaták faráig [Szacsva Hsz; HSzjP Fel Dobolyi Lovas Katona Székel Lajos (22) vall.]. 1830: A' Fűrész Malom hely környékébe eső kaszáló helyeket a' Remetei Személyes emberek kaszályák [Born. Petrus Márton de Márkod^a (69) ns vall. — ^aMT].

4. (vmihez közel eső) vidék; imprejurime, pinut; (naheliegende) Landschaft/Gegend. 1602: (A tehenet) az Vasarhelyek az keoreosfeoy rethen talaltak vala... ott minallunkis hyrre teottek es mind ott az keorniekben ky kialtattak [Kv; TJK VI/1.625 Vincze Georgy kis kapusy biro vall.]. 1724: ha valahol cserefat találhatnak itt a környekb(en), inkab abbol szeretnem az mester gerendat csinaltatni [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. 1803: (Az elveszett ruhákat) itt a környékbe minden felé keresttem, de Suhult nyomába nem akadhat [Nagyikland TA; TLt Köz.ig.ir.64]. 1817: másokat meg nem tsalhat, mert a környék isméri [M.igen AF; KmUlev.3 Benkő Sámuel nyil.]. 1831: Egyed László hasztalan beszédű 's tselekedetű ember volt, a' Környéknek bolondos Komája [Szenterzsébet U; Borb. II].

5. vhány esztendő körül; in jur de... ani; um einige Jahre (alt). 1823–1830: Ez az esperes... feleségestül együtt ügyes termetű... szép öreg rend emberek, mintegy 60 esztendő környékében [FogE 273].

6. vmely időpont táján; in preajma...; um irgendwann Zeitpunkt. 1823–1830: mikor lipsiai vagy Moenus mellett levő frankfurti nagy sokadalmak Szt.Mihály és hűsvét környékében előjönnek, akkor oda mindenféle kereskedők egybegyűlnek [FogE 240].

környékbeli din imprejurime; aus der Umgebung, umwohnend. 1667/1681: elementünk... Stephan Sztójka es Mokris Anna hazokhoz, es ot szokas szerint az környék beli hataros Szomszedsagb(an) lévő Vicinusokba(n)... be gyűjtven azon Vicinusok előtt... proponaltuk is Stephan Sztójkanak Feleségének Mokris Annának es ket agon lévő maradékinak. örökségekben statualtatosokat [Hátszeg; BLev.]. 1830: A Környékbéli Idegeny Embereknek vagyon Tulkok in Nro 53 [Nagyikland TA; TLt Köz.ig.ir.174].

környékez 1. kerülget; a fi pe punctul de a...; (einer Sache) nahe sein. 1879: Ágai^a levelet irt. Szégyenlem. Nem vagyok igen szemérmes ember, de olyan dicséretet mond, hogy környékez érte a pirulás [Plev.38 Petelei István Jakab Ódönhöz. — ^aÁgai Adolf (1836–1916) humorista, újságíró és szerkesztő].

2. megkörnyékez; a încerca să intre în grajiile cuiva; umgarnen. 1704: Gyárfást igen környékezik a jesuiviták, minthogy a mi papjaink nem járhatnak folytában hozzája [WIN I,219].

környékezett 1. szegélyezett; tivit; be/ingesäumt. 1735: Egy virágos zöld kamuka szoknya, előruhájával

együtt, az allya arany galandal prémezett, és közép szerű arany tsipkével környekezett [M.zombor K; Somb.].

2. veszélyeztetett, veszedelmeztetett; periclitat; gefährdet. 1815: Meg vizsgálván uolag is az Marha dógtól környekezett All Gyogy és Homorod Nevü Falukat... Szükségesnek látom, hogy Homorodon egy Ospotaly az beteg Marháknak... állittassék... Koller György Circuláris orvos [Algyógy H; JHb Jósika János főispán ir. 263 Zoltán Károly kezével].

környekezettik határoltatik, körülvétetik; a fi inconjurat; begrenzt/umgeben werden. 1864: Berekallya, ez nyugotra egy sűrű Berek által környekezettvén... eredetét innen kapta [M.bikal K; KHn 71-2].

környesen köröskörül; (de) jur imprejur; ringsherum. 1864: a Pad... oldala környesen meredék köszirt és kopasz oldal [Zsobok K; KHn 32-4].

környezett körülvelt; inconjurat; umgeben. 1864: Kaszága... ez is szálos és cziheres erdőekkel környezett gabonát termő... Szép szálos erdőkkel és szőlőhegyekkel környezett határrész [Középlak K; KHn 300].

környező határoló; inconjurátor; angrenzend. 1864: Nagy és kis Malató... magas hegy, honnan 12 falut és határát, úgy e vidéket környező délnyugoti Kárpát hegy-lántsolatok egy részét beláthatni [M.valkó K; KHn 112].

környös-környül, körös-körül 1. egészen (teljesen) körben/körül; (de) jur imprejur; ringsherum. A. *környös-környül*. 1632: Az falon keornieős keörniwl karpit tarto ramak [UF I,168]. 1662: (A váradi) bátyák sűrű lobogós kopjakkal, sok szép lovas és gyalog zászlókkal környös-környül megrakotván, ki-ki az ő lövőhelyét, sáncát éjjel-nappal erősíti [SKr 585]. 1681: Ezen nyári ház... megkötetett jó temérdek sas fákbán be vont, környös körül gyalul és párkányos fűrészes deszkákkal meg boritva csinálva. A deszkákat is penig mind környös környül jó vas lédczegekkel szegeztek fel [CsVh 90].

B. *környös-körül*. 1637/1639: Egez szel krakaj abroz, keornjes koerül roitos f. 2... Egy Gyemantos Arany gyűrű, melynek a teteien negy haromszegű gyemant, az szaraban környeos keorül, Rubint, Smaragd, es gjemant [Kv; RDL I,111]. 1681: (A rét) mostan ebben ighen jó fű lévén, bé vagyon környös körül zavara kertel kerítve [CsVh 97]. 1687: ezen Udvar haz hely környös körül sövennyel font kertel vagyon be kerítve [O.gyerőmonostor K; WH]. 1730 k.: Ntzes Szalai László Ur(am) egy ve-konj test szín selyem keszkenot környös körül virágok rajta Conferált az Ur Asztalára [Mezőmadaras MT; MMatr.375]. 1736: A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált... az asztalt megterítették; elsőben az hosszú asztalra környös körül ezüst arany fonallal varrott egy singnyi szélességű keskeny abroszt tettek [MetTr 333]. 1781: más néven nemis hivatnak hanem környös körül Gaz reznek [Gyszm; DE 3]. — L. még SKr 627, 674-5.

C. *körös-környül*. 1615: az örökségnek io leszas kert-t tartozzanak körös körniul kszizteni [HŠz lézsás-kert al.]. 1632: Cziwres kertth... Az kert középin vagion egy hozzu előreh Sindelies Cziwr az oldala keöres keör-

niwl dezkazott [A.porumbák F; UC 14/38.190]. 1636: Ez uiragos kert vagion negy reszbe(n) szakaszta... Az elseő tablatt ighen) szep uiragok mesterseges Cziffras ultetessel ekesítik; mind keörös környul lilu(m)mal ultetett be középi sok fele fuuekkel uiragokkal [Siménfva U; JHb Inv.]. 1647: Czűrös Kert allapattya... Az Sövennje körös környül epp [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1651: 9 Geörö merő Rubintos meliben vagion körös körniol Tizenharom Rubint [WassLt 72/2 Vaas Judit kel.]. 1692: Ezen Pincze körös környül köből vagion fel rakva [Mezőbodon TA; BK 6] | egy tabla plantalt veres hagyma... körös környül magnak valo retek plantalva [Szentimre MT; JHb Inv.]. 1718/XVIII. sz.: egy darab kaszálo Rétt... Szomszédgyai körös környül az Erdő [Nagyszeg Sz; Berz. 7. 68/1]. 1737: a Kornis Rétin kívül nap-nyugatról egy szegelet, melyet körös környül egy halovány kerül meg [Dés; Jk 477a]. 1823: Vagyon a' Kastélyos épülettel által ellemben Eszakra vagyis Enyed felé körös környül a Moros folyamattalval körül véve... egy alkalmas Nagyságú sziget [Marossztkirály AF; EHA]. — L. még TML VI, 288; UF I, 188, 935, II, 144, 155, 177.

D. *körös-körül*. 1576: Wagon maas feyre walo Roytos kez kenyeo keres kereol waroth tereok warrassal Aranyal toeltet | Wagon egy pattyoloth feyre walo negyed fel Syngh A hozza keres kereol waroth tereok warassal gazdaghon [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.6]. 1594: Az Maior haz zobaiban vagion aztal No 1. Keöreös keöreöl wadnak pad zekek [Kraszna Sz; UC 78/7.19]. 1636: egy hitua(n) ayto felszer... nylik egy kapoztas kertre... keöreös keörül leszas seöuenie [Siménfva U; JHb Inv.]. 1652: Ezen... fa haz körös körül sasokba boronakba rott [Görgény MT; Törzs]. 1685: Körös körül maga(m) szántófoldim vad(na)k [Désakna; EHA]. 1734: Az csür kert körös körül fedele és támaszos Söény kertel bé kerítve [Datk NK; JHbB D.1 gr. Bethlen Farkas inv.]. 1742: Csinaltatott T.Nmts Benkő Raphaelne Aszszonyunk az Arkosi Templombeli praedikallo székre... egy karmasin szin Anglia posztobol valo boritekot körös körül fekete kötéssel megpremezetett is [Árkos Hsz; SVJk]. 1811: Egy fátyol keszkenő, körös körül a' széle igen fain tsipkével ékesítve, bellyebb Zöld, és Veres Stráfokkal korös körül, a közepén 4. Sor virágok [A.ilosva SzD; SzConscr.] — L. még UF I,394,829.

2. körül (a környéken); in imprejurime; in der Umgebung. A. *környös-környül*. 1677: a mikor minden felől az magyar hadak környös-környül jelen voltak, az mostan fogadott hadakban felesen lévén itt körül, az többit vártam... indulnom kellenék [TML VII,430 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

B. *környös-körül*. 1685: Az elmúlt 1684. esztendőbeli drágaság mégis durál, bor, búza és mindenféle gabona drága... környös-körül [Kv; KvE 218 BP].

C. *körös-környül*. 1581: senky ne mrezzezzellie(n) földet az hatarzelbe senkinek se berbe se egieb modo(n) adny se localny semmy zin alat Az földnek veztesse alat... Ez penigh kóres kornywl minde(n) fele megh tartassek Az hatarzelbe [Kv; TanJk V/3.243b]. 1662: Bihar vármegyében Pocsaj nevű pusztá teleknek nagyobb részét a fejedelemasszony ösrül álló igazsággal bírván... csak közel is körös-környül több faluk is hozzá bíratatnának [SKr 200]. 1705: Ugyan ma is mind lát-

szának a nagy tüzek, a faluk amint égetnek körös-környül, egész napestig és éjszaka is [WIN I, 565]. 1734: körös környül járjanak [Dés; Jk].

D. körös-körül. 1705: Ma reggel a lovas hadak kimenének a mezőre a szőlőhegy felé, és strázsákat rendelve ki a hegyekre körös-körül, magok itt a réten egész csaknem estig etetnek | Alamor felé ma is egynehányfelé igen nagy tüzek látszóttanak, erősen égettenek körös-körül [WIN I, 428, 579]. 1739: Károlyvárott lakó catholicus igen kevés volt, de körös-körül, kivált Hunyadvármegyében, feles catholicus volt [MetTr 436].

környös-környülbe szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~vesz körülvesz; a inconjura; umgeben. 1584: (A tehenek) az Ludra rea Menenek a' zeles miklos-ne haza eleót, keornyeós keorewlbe vewek az ludat es Niomodak vesztegetek váltig [Kv; Tjk IV/1.275].

környül, körül I. hsz 1. körbe; imprejur, de jur imprejur; herum, rundum. A. környül. 1570: Vitez ferencz... vallya... Besterzhey Georgis azt kerthe volt az heliet az varostwl hogi Megh engednek neki az eo Tho heliet Beh kerthelny es Tylalmasba Thartany. Es Thwgya azt ez wallo hogi Megh arkolta volt keornywl es be Theowiselte volt [Kv; Tjk III/2.122]. 1584: Esmeg hogy az kwot keornywl keowl meg Raktak attunk keomyessnek f. 2 [Kv; Szám. 3/XV.17]. 1585: (Az árnyékszék) felet hogi be dezkatatuk es ülesekert chinaltatunk, es kernyl dez-kawal be zezgetetuk, es ket aiot chinaltatu(n)k, attunk attol... d 75 [Kv; i.h. 3/XIX.41]. 1629: wagoon egy kis levélszin, földbe vert lábakon álló deszka székek alatta, környül [Szu; SzO VI.90 Székelytámadt vár lett.]. 1646: Az Azzony haza(n) belől való hazba(n) ezek vadnak... Pad székek környül Egi üres paraszt nyoszolya [M.bükös AF; KCsl 2]. 1694: (A kút) felső része faragot kövekől fel va(gyo)n rakva azon kövek ismét faragot fakkal fel va(gyo)n környül gardazva [Kövar Szt; JHb Inv.]. 1728: Szena fű. . egy erecske tartja az hatarat, mely meg szakasztja a Papetól, a Papet is környül Er tartja [Sszgy; SVJk. — ^aA pap részétől a deák részét]. 1756: A Boltnak Eszak felől való oldalában vagion egi Vak Ablak mely környül Deszkával meg béreltetvén vagion [Branyicska H; JHb LXX/2.21].

B. körül. 1605: Az eőreóg palotaba(n) ualo hazba(n) uadnak keőrwly padszekek [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.]. 1621: es hogy az Tornaczott keorul meg dezkatata attam) Aczi Georginec /25 | az Varos var fokban, kurul Gerendakat Czinalua(n) fel mjuel hogy rozzak voltak... attam egy Napra... /25 [Kv; Szám. 15b/IX. 237, 242]. 1629: A Pap tava, vicinussa körül tós es eress hely fogta be [Egerpatak Hsz; SVJk]. 1647: (A kapu) ket fele nylo hejazatos, körül az hid veghe fel álló palankal be czinalva [Marosillye H; VLT 55/5415] | (A középső házban) vagion... egy kwl fwrtwo zeold kemencze; keorwl pad szekkel be parkanyozva [Drassó AF; BK 48/16]. 1652: Ezen Pincze boltos... Körül gantár fakra csinált deszka állason munitiokhoz való, algyu, Taracz, és szakálloshoz való, puska poris 11 [Görgény MT; Törzs]. 1797: körül az pincze kerületin vannak három világos és két vak ablakok [Köröspatak U; Pf]. 1801: edgy So tarto... körül... fedéllel záratik [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 4]. 1864: körül nagy erdőség közepén kies völgy kaszálakkal [Tamásfva K; KHn 277].

2. körülötte, a környéken; in imprejurime; in der Umgebung. **A. környül.** 1691: Valamit eddig vagi azon Statiobéli, vagi a' környül lako szegensegh számokra erogált hüsegesen czirkallyák fell [Told. 20a]. 1705: A németek igen készülnek, hogy kimenjenek, de hová és mi formán, még nem tudhatjuk, csak látjuk a szörnyű égetést környül mindennap [WIN I, 572].

B. körül. 1662: Az gyűlés beállott Görgényben, az hadak mind török kurtány ott körül vannak [TML II, 268 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. 1714: Csonka Gjörgy Vram be jöven edginihanyod magával, Szedte maga melle az itt körül Tekergő katonákat s engemetis [Dés; Ks 26. XIII Joh. Nagy (37) jb vall.]. 1723: Egyéb Ország úttya annak a' Sövényfalvi malom(na)k erectioja után hogy itten körül el bomlott volna, másutt nem tudok [Királyfva KK; MbK 162]. 1730: Taxás Jobbágyok Regestruma kik körül az Szászsagon és Szekely földlen laknak [TKI Petki Nagy cs. szám. 75b]. 1770: a Trébely eget bort vagy pálínkát főzik itt körül szaporán [Balázs-fva AF; Utl]. 1796: Itt körül sok és igen nagy esők jár(na)k [Banyica K; JB. Gombos István lev.]. 1816: egy Asszony sincsen azon Uttzában, s ott körül az hol ő lakik, hogy le ne mocskolt... volna [Dés; DLt 99].

3. kereken; imprejur, in jur; um den Rand. 1576: Wagon egy weres tereok Ingh taffota kereol [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.4]. 1596: paplan veres aranyas atlacz az keozepin, zeold tafota keorewl bagazia az allya... f 10 [Kv; RDL I. 65]. 1620: Vita Janos Ispannia volt Bornemizza vr(am)nak, Posgay Ferencz fia kertet... keorivl (!) mind bekerteltette [Disznajó MT; TSb 21]. 1628: Egi zeold atlacz papla(n) keorul kek bagazya [Bodola Hsz; BLt]. 1664: Egy Tenger szín Tafota Előruhát, körül őregh Csipke rajta [Beszt.; SL]. 1714: Aszszonyi Ember Virágos fekete Bársony Palástya körül ötféle Primmel primezett, s Nyusztall bélelt f. Hung. 224 [AH 2]. 1728: Egi kis keszkenő, körül elegessen varrot, középi-b(en) egi nagj-him vagion [Besenyő Hsz; SVJk]. 1736: vagion egi fedél alatt bornából rakott ol Sertés pajta, körül bé keritve fedéles Söeny kertel [Datk NK; JHbB D.1 Gr. Bethlen Farkas inv.]. 1758: vagion egy gyapotos kendő pulpitusra való körül a Vége Csipkes [Mezőmés MT; MMatr. 3]. 1766: Citrom szín Sellyem kreditor paplany körül: egyszín Sellyem habos tafota [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

II. nu 1. in jurul...; um (Präp. lokal: Dat.). A. környül. 1604: ennek eleotte ualo wdeokban az Templum kwrewl ualo boltokat, es kamarakat eo kgmek Varosul biztak volt az Egyhazfiaknak gondviselesekre... Vagion eoregh kev bolt az... Masahaz keorniwł Nro 18 [Kv; RDL I. 77]. 1613/1689 k.: a Templom környül vagyon egy nagy darab szántó föld [Jedd MT; MMatr. 305]. 1635: latam azt hogy Phuloph palne Turi Ferenczy, Bathori Anna, és Kis Anna az Aztal környul ulnek, es iznak [Mv; MvLt 291.56a]. 1653: ket berlet pad az aztal környül [Ilencfva MT; DE 1.II.B.12].

B. körül. 1565: (Báthori István) meggyújtatá a város körül való palánkot s mind megégeté [ETA I, 22 BS]. 1600: Kereztfuralwaban... Nemes Vdwar hazamath kit penzeme(n) weöttem Nuitodi Demeteretool, tulaidon hatalmawal inuadalta, es hazam keorwl való keorut le wagta s el hordotta [UszT 15/79]. 1623: Az Vduar Vduar haz, es a kerti keorull való palankott sendelezte es tapaztassa megh [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1640:

Vadnak haltartok a' vár köröl N: 3 [Fog.; UC 14/48.12]. 1675: Az első hazb(an) vagyó(n)... Egy paraszt pad szek az asztal körül [Dés; Borb. II]. 1705: az életet, s az élet körül az kerteket mind Ferencz vram protegalta [Pálfa U; Pf]. 1758: Gyümöcses kerti körül levő kertet kik hordottak annak karójit Sövenyit? [Szabéd MT; Berz. 5.44. 1.25vk]. 1798: az környül lévő kertek hasonló képpen mitsoda Statusban vagynak, úgy a' bél kertekis, veteményes, Gyümölcsös, és egyéb tilalom alá rendeltetett helységek körül? [Hsz; Mk IX.109 vk].

2. köré; in jurul...; um (Präp. lokal: Akk.). A. környül. 1585: Karo fat wottem choweknek walot az wizen az Talpok kerniul kit werteK... f 1 [Kv; Szám. 3/XVIII. 21b]. 1590: Az Buza keörniwl asattam arkot... fiztettem attol valami Zekeljeknek | Byro vra(m) Akar(atyabol) Chinalattam meg Az Seouenyeket, Az Zena korniul a hol zywkseg volt [Kv; i.h. 4/XIX. 17, 4/XX. 9]. 1633: Zabo Balas vy kertet czinalt az haz keörnieől [Mv; MvLt 290.134a].

B. köröl. 1597: Lakatos Balintal chinalattam az Varas Doblara egy Vas horgot meliben az niaka keorwl valo ziat vetik... d 14 [Kv; Szám. 7/XII.14 Filstich Lörcinc sp kezével]. 1600: Boyt keozep vthan valo hetfoen Attam az zeginiek kerte keorwl valo Seowennek chinalasaert... f. 3 d 80 [Kv; i.h. 9/XIII. 3]. 1602: az Haz körül kertöketis... Epitottek [UszT Leorincz Janos marefalvi Drabantt vall.]. 1656: kértetis csinaltata az uduarhaz körül [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Péter Janos (50) pp vall.]. 1753: Asztalok körül valo ládás Padok, es egyes székek [M.nádas K; RLt]. 1811: a Sántz körül egy Singnyi ásást... tégyenek mindenütt [Háporton AF; Kath.]. 1830: a' Görgényi^a Udvar hordatott volt a' Fűrész Malom hely körül Eszköz fákat [Born. G.XXIV.1 Ant. Janko de Mikháza (48) vall. — MT].

3. vminek a környékén/közelében; in împrejurimile (a...); in der Umgebung/Nähe einer Sache. A. környül. 1570: Veres Benedek, Ezt valya... latot otth egy gyermeket hogy az kwtht kénywl forgodyk volt [Kv; Tjk III/2. 74g]. 1592: Myerthogy az Schola Keorniwl alkalmoson epitettenek a' keoltsegh tt f 239/16 [Kv; Szám. 5/XI.20]. 1602: Noha ennek eleotte az Juhnak ez hataron valo lete tilalmas, mostan... az sok dulo kborloknak naponkenth varosunk keornieol nyargalasa miat, Amegh az Vristen ezt teollewnk nem tagittyta addigh it zenüedik [Kv; TanJk I/1.412]. 1636: Az mikor az egese esek, enis ot ualek latam azt hogy Pap Simonne Leanyostol ot sirankoz egietmasa pózleke (!) kornyul [Mv; MvLt 291.63a]. 1642: Nagy Ivan nevő varosoczakaban volt haza es Jozsaga az varos környül [Fog.; Told. 1.]. 1658: Ura doceallia elegendendo bizonsagokkal hogi azt az legent ot latta az haz körniul leseskedni [SzJk 71]. 1677: Boros Jenő környül a' kik jóságokat birnak... othen lovasokat tartsanak [AC 253]. — L. még SKr 298, 485, 545.

B. köröl. 1589 k.: Istvanfi Kelemennek... feölde vagon Vero fel zegben... ott az feolde keorul mind ell kazalta [Szu; UszT]. 1592: Az cloaka kerul a sok rutsagot fel tisztattuk es be haniattattuk... d 8 [Kv; Szám. 5/XIV.25]. 1592/1593: Mikor... az Christoff Vram Molnaban eorleottenek, akkor Jde nem mertik hajtani, hanem ot az zent Benedeki Malom keorwl itették marhajokat [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1599: Myerthogy... az mentet es gylch felseo ingeket ez Balas lopta volt

el... az haz keoreol lappangot... az perengere keottesek, es ott vezzeowel megh veretessek es ky igazitassek [Kv; Tjk VI/1.368]. 1631: Ada Santa Peter Apor Lazar wramnak Zalagon negj hellien ualo szanto feoldeket czik szekben Lazar falua keorwl... ezeknek az ketteye uadgio(n) Lazarfalua mellet [Cszs; IB]. 1723: (A) zsellérek a nemes udvar ház körül laktanak valami hurubákba [Nagyfalu Sz; BfN br. Bánffy György conscr.]. 1755: az Vr Inczedi Vram emberei az ökrököt ki bortsáttoták szekereik elől ottan az fogado körül [Nagydevecser SzD; Wlt Szabo Nikoláj (30) zs vall.]. 1764: azon sertéseknek Nyomat üzvé, az magatok szénátok körül a Tordai hatrban az sertéseknek jeleit meg kapták | Vj sertes turástis infernalnak szállások körül hogi láttatott [Torda; TjkT V. 199, 203]. 1771: A mely Kerteket csinaltunk volt eleinteken a Város körül nékemis volt egy darab ahol az Borju Csorda le jár [Dés; DLt 321. 34a].

4. tájékán; pe la..., in regiunea...; in der Gegend (eines Körperteils). 1710 k.: annyit ettünk-ittunk ebéd, hogy osztán majd estig csak fűttünk, mint a disznók, nem is tanulhattunk, nékem pedig balfelől a nagy hurkám s lépem körül rettenetes zörgés, bögés és fájdalom indula [BÖn. 578].

5. vmi ~ vmivel kapcsolatosan; in legătură cu ceva; in Zusammenhang (mit einer Sache). A. környül. 1580: Megh ertettek eo kegmek az kwlemb kwlemb fele fogiatkozast az Molnok kernywl [Kv; TanJk V/3.225a]. 1589/XVII. sz. eleje: Minden Mester oly gonduselessel, uigiázással forgodgiek az eo megh szegődeot miue keorniwl, hogy az Gazdaknak ualamikeppen kárt ne hozzanak [Kv; KőmCART. 18]. 1593: Tott hazy Mihaly vram Mindt hogy Eo kegielme forgolodot az hidt Chynalas kernyul, keolttet volt Eo kegielme Egiet Mas Aprolekr... f 2 d 23 [Kv; Szám. 5/XXIII. 113 Casp. Schemel sp kezével]. 1602: (Az ispotályra) immar ez kewes ewdoen az azzony viselien gondot egy io hasznos ferfiat fogadwan melleje kj az beresekre es az Jozagh keornyewl viselien gondot [Kv; TanJk I/1. 423]. 1662: Ibrányi Mihály... tisztit az épitesek környül való szorgalmatoságban is semmi részből hátra nem hagyja vala [SKr 299].

B. köröl. 1582: az Secheknek kik az Tarazk kwrul forgottanak B.V.H. atta(m)... d 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 38]. 1590: Azert az megh newezett hazat eoreksegeth... en megh vettem eorek arron kinek az arrat meghis adtam az keoryl az szalagh keoril, mert te neked S.Kiralio(n) semmi igassagod egjeb ninchen [UszT]. 1650: Rakoczj Sigmond Eő Naga konjhaia(n), Es Istalok körül munkalkodo Hostatj Emberek(ne)k... Hust Lib. 10 [Kv; Szám. 26/VI.417]. 1681: Ezek a madarasiak^a nevek után fel tött szolgálatyokon kívül az hámor körül való akár mi féle építést... minden ideoben tartoznak praestalni [CsVh 99. — ^aA madarasi (Cs) hámorbeli jib-ok]. 1730: az Instans Atyánkfiaknak^a Malmunk építése körül tett hoszszas fárattságokat és munkájokat... Consolálni kívántuk eo kglmeket külön külön cum flor. h. 15 et Trit. metr. 10 [Dés; Jk 394b. — ^aMartinus Dobolyi és Ladislaus Ersekujvári]. 1740: az idő telten telik, az Militia körül valo dolgok... nem effectuál-tathatnak [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. 1742: kantor hetin jo esső lön, igen sokat segített az Szantas vetes körül [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez].

6. vki környezetében; in jurul/preajma cuiva; in js Umgebung. A. *környül*. 1594: Az kazasok keornicol pal-lerkodoknak, az kik pallerkottak attam f-/60 [Kv; Szám. 6/X.35]. 1608: Kerijs Ghellyen Jmreh Vram eo kgme az eo zerelmes Attiafiat, hogy... Tekinchiek es gondolliak megh az eo kgme zerelmes hazas tarsanak Kalach swteo Katha azzonnak Jo es ighaz ziwei eo kgme keorniwl valo zolgalatti(a)t es forgolodasat [Kv; RDL I. 85]. 1661: mikor mentünk vala Nagdhoz Ebesfalvára, az ulta mind itt Nagd környöl vagyok [Uti]. 1677: ha kiknek jobbágyból álló személyek csak heremodon élnek, s' lappanganának Scholákban, vagy egyéb Egyházi rendek környöl, és csak palástul tartanak a' jobbágy-ság-nak, avagy hadi s' egyéb külső szolgálathoz kerülésére az Egyházi nevezet; affélék ellen ilyen processus tartassék [AC 12. — "Köv. a részl.]. — L. még SKr 307, 556, 588, 636, 666.

B. *körül*. 1595: Ezkor annyien valanak az Wr körül hogy hírem nélkül 2 Aztalt vontak vala egyben [Kv; Szám. 6/XVIIa.163 ifj. Heltai Gáspár sz kezével]. 1636: Holt meg nagy hertelen... Csanádi Pál, az kolozsvári püspök... az ki az fejedelmek körül is kedves volt jo medicusságáért [Kv; KvE 169 SB]. 1654: hallam azt Mihály deaktolt hogy Istua(n) deakot... hogy mit sugorogh az matkaja kwrül [BLT 7 Mihály Andras Jakab faluy^a (40) pp vall. — "Cs.]. 1716: nem szenvedhették szegény körül az alkalmatlan aért [Nagyida K; Told. 22]. 1732: én nappal ott nem ültém hanem csak eczaka háltam s voltam az Asz(szo)ny körüly [A.idecs MT; Szentk. Anna Demeter cons. providi Andrae Varro (54) jb vall.]. 1814: Fiatskájának születése alkalmatoóságával a' grof-né körül a' Bábai köteleességet én vittem véghez [Mv; TSB 51].

Szk: vki ~ *forgódik* a. szorgoskodik, tevékenykedik. 1591: Lattam ezt hogy Nagi Antalne Nagi Demeter kwrül forgodot es keduet kereste, inkab hogy nem mint az hwteos vranak [Kv; TJK V/1. 140 Baniabwki Janosné Anna azzoni vall.]. 1637: mindeneben serenyen forgodo tot Was Janos keorül Getzi Istwan [Kv; LLt Gr. Herntzler (56) aurifaber vall.]. 1657: Szomolyánban... igen jó egy bokor vidra kesztyümet ellopák, mivel az fejedelem körül forgódván, letöttem vala az házban [KemÖn. 49]. — b. kb. hadonászik. 1631: egi szürke dolmanios legeny forgodik vala Filek Gergely körniül meztelen kardal [Mv; MvLt 290.242a] * vki ~ *forog*. 1573: Feyer Ianos Zwky Benedekne lobagia, Azt vallia hogi... eleget forgot eo Kalmar Lazlo kernywl de soha nem zolt senky kezessege feleol [Kv; TJK III/3.217]. 1614/1616: En úgy tudom, mert ez korbanis forgottam ott Coloson, a Kamara Jspan körül, irtam az Regestromat [Torda; RDL I. 100 Michael Literatus Nyilas ns vall.]. 1783: Szólja Biró Portsalmi Uram és Assessor Szabó Ferentz Uram eskettenek, mi okonn forgóttanak a' Tanúk körül azt sem tudom [Perecsen Sz; IB. St. Bontzidai (53) jb vall.].

7. tájban, tájt; pe la..., in jurul...; um (temporal). 1771: Mi nállunk Nagi Szárazságot adott volt az I(ste)n Pünkösöd körül hat egész hétig [Észtény SzD; Told. 5a]. 1794: a' farságon Karátson körül [Marossztkirály MT; Berz. 6.51.S.73]. 1835: minden Hónap kezdete körül tölem szorgalmatoson kérdi: Mikor lesz prima [Zsibó Sz WLt]. 1837: Karátson innepe körül fa vágáson találtott [Kakasd MT; DLev. I.II.28]. 1846: Tegnep ké-

sőn feküvén le szokásom ellen két óra körül ebredtem föl [KZs 157]. 1860–1861: 1832 körül új árka ásátott a Véczkének [Benkő, Mszlsm. 7].

A *környül* ~ *körül* előtagú összetételek közül azokat, amelyeknek előkerült *környül*-hangalakú változata is, itt szerkesztettük meg, a csak *körül*-hangalakban jelentkező összetételek viszont ott szerepelnek.

környülállás, körülállás 1. körülmény; împrejurare, circumstanță; Umstand. A. *környülállás*. 1657: Az mint azért ide feljebb nemzetem eredetit sub litera A., viszont fogantatásomnak, születésemnek is környülállásit sub litera B. jelentettem: már következik említése neveltetésemnek [KemÖn. 35]. 1794: hosszason Uralokdo nagy szárazságnak nehéz környül-állása miatt kéntelenített ezen Falu... az... Nagy darab bokros 's tziheres erdőt a barmok legelésére fel szabadítani [Nagyercse MT; EHA] | irtotté azon Földb(en), vagy szaporítottaté valamit ezen Földet mostan biro, vagy is usualo Ember... minden környül állásával edgyütt valya meg a Tanu [Kük.; JHb XX/9.2 vk]. 1800: A Könnyebb és tartosabb Szén tsinalás modgyát a mi Társaságunk a mostani Környül állásokban fel nem találhatván, ha ő Nga... erre mint egy igen szükséges dologra nekünk utat mutatna, azt társaságunk hálado szivel fogja venni [Torockó; TLev. 9/31]. 1803: Mind ezeket minden környül állásaival valja meg a Tanu igaz hite szerént [Szent-erzsébet U; Borb. II]. 1819: a' Legények bére mennyiségét mindenkor az idők környül állásai, és az élelemre meg kívántato dolgok árrához... képest mérsékellye és Szabja ki a Czéh [Kv; MészCLEv.]. 1831: Jollehet a... hat Pontokban deducált környul állások, és Criteriumak oly terhesek, mind azon által... szemmel látott Tanu egy se találhatik [Dés; DLT 332b]. 1840: szőna nélkültis maradánk, égy olyan határban ahol semmi privát kaszálo nintsen, lehetetlen tehát, ilyen környül állásokba elést adnunk [Kisnyulas K; KLev.]. — L. még FogE 153,234,260,425; VKp 62,70.

B. *körülállás*. 1847: Hát a nevezett három helységekbeni falusbírák ellen egész ott-tartózkodása ideje alatt követett-e el valami törvénytelen tettet? Ha igen, ki ellen név szerént, minő okból, mi módon s mi következzéssel? Hozzon fel a tanú minden körülállásokat | (A vádlott) mi úton és módon jutott a kérdéselt helységekbe, s mi körülállás szülhetett, hogy oly számos egyénkből álló közönségek ily kóbor nőszemélynek hitelt adjanak [VKP 207,295].

2. életkörülmény; conditie de viață; Lebensverhältnisse/lage. 1796: Nem tudom... hogy ezen terhes környül állásai között Dosa Adam uramat egyikis atyafiai közül segítette volna leg kisisebben is [Ilencfva MT; DLev. 3.XXXV.4]. 1806: Ezek és több aproságok, melyeket terhes környül állásaim és sok adosság fizetésem mellettis Sz(ent) Istenem Klimes Segedelmé által Szereztem [Dés; Ks 14.XLIIIb gr. Teleki Károly végr.]. 1819: Én Rákosi Boldisárnak soha házáat nem jártam, következöleg környül állásaival se vagyok esmeretes [Kv; Pk 2]. 1830: minek utanna sok rendbéli kedvetlen környül állások miatt köztünk Válás kezdődött... Vagyonainkat is meg kellettven különböztetni hogy kiki a magáét tettzése szerént használhassa [Ne; DobLev. V/1161.1a].

3. kb. egészségi állapot; starea sănătății; Gesundheitszustand. 1815: Tegnep előtt estve olyan környül állások között volt a Feleségem hogy tsak egy oráig valo

leteis bizonytalan volt [Asszonynépe AF; DobLev. V/975 Borberekí Josef Dobolyi Sigmundhoz]. 1842: ha-za érkeztemkor mindgyár némű változásokat érzettem magamba, s tsakhamar a' szülés elő is vett; terhesedvén fájdalom, minthogy a' gyermeket egészen meg nem szülhettem, kértem... hívának egy Bába aszszanyt a' ki környül állásaiman segítene [DLt 85.9 János Mária (19) usz-i karácsonfvi vall.].

Szk: beteges ~. 1817: Visoli István Urnak beteges környül állásai is azt kívánnyák, hogy a savanyo vízhez jóságai közel légyenek [Árkos Hsz/Mv; Kp V.318].

Ha. 1791: környülállás [M.bikal K; RAK 9]. 1792: környül állásai [Zilah; Borb. II]. 1816: környül állások [Kövend TA; Borb.]. 1831: környül állásokat [Dés; DLt 1175]. 1835: környül állások [Vaja MT; Told. 9].

környülállásos, körülállásos 1. részletekbe menő, részletes; amānunjit, detaliat; ausführlich, eingehend. A. *környülállásos*. 1807/1808: az Esketésben citált 4ik Fatens le téjendő Húte után is maga környül állásos Vallo-mását helybe hadgya [Asz; Borb. II]. 1835: (A kérelem-levélben) elő számlált panaszoknak valóságát merőbe nyomoztassa ki^a, s, az iránt a maga környül állásos tudósítását 15öt napok alatt mulhatatlanul adgya bé [DobLev. V/1208 gub. — ^aA Nemes VMegye]. 1843: miután a' panaszlo veje Beke Móses Fazakas által requírltattak voltunk... a' meg történt verekedés környül állásos ki puhatolására — az ide alább bé irt Tanukat. . . előnkbe állittatva... az általunk eleikbe tett kérdésekre e' következőkéleg vallottak^a [Dés; DLt 586. 1-2. — ^aKöv. a vall.].

B. körülállásos. 1847: körülállásos vallomást tésznek a 17. és 21. tanúk [VKp 297].

2. kb. bonyolult; complicat; kompliziert, verwickelt. 1807 k.: Egyebet ezen környulállásos kérdésben nem tudok tsak anyit tudak, hogy engemet, Nemes Fodor Sigmund Uramat és Gombási Pétert az Eskettető ugy Test-vére Szekelly Sofia Csegezi Biro Jánosne, és Csipkes Kata Biro Sigmundné ez előtt arbitráltak volt, magok kozt- zót vegben viendo, Oztozottat Birakoknak [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. vall.].

környülállásosabban kb. részletesebben; mai amānun-jit/detaliat; ausführlicher, eingehender. 1815: Az Eleke-si Sárközi részről környül állásasabban kívántam sogor Urat tudositani [Asszonynépe AF; DobLev. V/975 Borberekí Josef sógorához, Dobolyi Sigmundhoz]. 1843: Varga Katalin a pojényi lakosokkal és nemesekkel egyetértve ment ki azon helyre, hol az erdőgondnok úr embereivel erdőmagot akart vettetni, és a bévétés el-len tiltakoztak. De erről azok, akik jelen voltak, környülállásosabban vallhatnak [VKp 97].

környülállásosan, körülállásosan kb. részletesen, részletekbe menően; (in mod) amānunjit, detaliat; ausführlich, bis in die Einzelheiten. A. *környülállásosan*. 1796: (A vádlott) kiket... agyalt le... környül állásosan be-széllye elé a' Tanu [K; Eszt-Mk vk]. 1800: ezek... (a) conscriptiobol, böven és szomszédosítva környül álláso-san ki tettzenek [Mv; TSb 24] | Vallya meg... mind eze- ket környül állásosan igaz hite szerint [Kük.; JHb XX/19 vk]. 1801: Mind ezekre, amit tud, látott, vagy hallott a Tanu Vallya meg a Tanu mind ezeket le tett hite

után, környül állásosan [F.szöcs SzD; TKI vk]. 1806: az Urat volta képpen, és környül állásosan tudositani foga-dásom szerént el nem mulatom [Szúv; Ks 94 Vegyes ir.]. 1828: A Nyilas Gyurka kertje s telke... ugy a' Feiső Fo-gado a Rettegi Mihály Nyiljab(an) környül állásosan fel van írva mi módon bírodik [Apahida K; RLt 0.4]. 1838: Környül állásosan elé beszélte hogy a' Szállásán miként feküdt egy Szekérben a' tisztelt Tktes Exponens Urral [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1021.7a].

B. körülállásosan. 1847: Vegye rendre a tanú, számlálja elő a tényeket egyenként körülállásosan | Hát ami-dőn a kisbíró Dánts Juon házánál egy csecsemő gyer-meknek feje bétoretett, ez ki által történt, mi alkalom-mal s mi okból, beszélje elő a tanú körülállásosan [VKp 207-8 vk].

környülállatosan kb. részletesen, részletekbe menően; (in mod) amānunjit, detaliat; ausführlich, bis in die Einzelheiten. 1797: Bureo Martin ezen Törvényes Szék előtt környül állatoson meg vallotta... a' Lovat... mikép-pen lopták légyen eli [Déva; Ks 75. VII.270]. 1843: há-zam népe környül állatosan tud vallani [Dés; DLt 65].

környülálló, körülálló I. *mn* 1. körben álló (vkít/vmely csoportot körülvevő); care stau in jurul cuiva; umste-hend. 1657: Nigrón... az német generál... körülálló színnépek láttatván^a s hallatván, gyalog marada, s úgy foga kezét az fejedelemmel s köszönté [KemÖn. 46. — ^aÉrtsd: kb. a körülálló előkelőségek szeme láttára]. 1847: (Varga Katalin) azon parancsolatot adta né-kem... fölszólítván ennek hallására a körülálló néptö-meget, hogy többé egy embert is meg ne akadályozzok a favágásban [VKp 191].

2. körben levő; din jur; in der Nähe befindlich, um-wohnend. 1782: Kimenvén az falusbíró Bíró János, hi-tesseivel együtt, az jámbor falunak egységéből s kihar-tározák minden körülálló vicinusoknak sérelme nélkül, az határát ki is kövezték [Jenőfva Cs; RSzf 109-10].

3. szk-ban; in constructiui; in Wortkonstruktionen: ~ dologok körülmények; imprejurările; Umstände. 1669: Hiszem édes Bátyám uram, azt mondtuk Nalácsi urammal, ha áruló volna, bizony nem szólnánk, de olyan egy csepp sincsen. Édes Bátyám uram, az kö-rülálló dolgok is nem mutatják, mivel nyomorék ember, annak nyugvás kellene [TML IV, 545-6 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1776: Hogy nem egyeb okból ment bé a' Groffné ő Nga Vásárhelyre, hanem a' B.Henterrel való Mátkaságot a' Mlgs Praeport Ur előtt elrontani, a' környül álló dolgok nyilván ki jelentették [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva numc residens in Pago Csokfalva (MT) vall.] * *vkinek ~ ba-jai/dolgai* kb. vkinek a körülményei; situația cuiva; js Umstände. 1678: Vas... minden környül álló dolgait meg nem írhatom, hanem im levelét magadnak el küldöttem [TML VIII, 108 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1790: Egy rabságban lévő emberünkről írtam Mlgos Consiliar(ius) Báro Bánfi László Ur elő Nganak, annak minden környül álló bajait meg írtam [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

II. fn *tsz* körben álló emberek/személyek; persoane care stau in jurul cuiva; die Umstehenden. A. *környülál-ló*. 1736: (A kézfogón) Vacso-ra előtt az leányt ebédlopa-lotában kiozták, ott lévén az atyafiaiban is sokan; az-

után az legény az környüállóknak térdet hajtott, czifrán, kardoson. lódingoson az leányhoz ment [MetTr 376].

B. körülálló. 1761: (A választ) hallván a körülálló, nagy neveltséget indítanak egymás között [RettE 122].

környübarázdáltatik körülbarázdáltatik; a fi inconjurat cu brazda; umackert werden. 1735: azon gödör környübarázdáltatvan azon részre meghagyatott [Mezőcsán TA; DobLev. I/160.9].

A régiségben vmely földterület határát úgy jelölték meg, hogy nagyobb fajta ekével, az ún. barázdáló ekével barázdát hasítottak/vontak köréje. A határbarázdáló eke képét l. NrLex. I, 652.

környülbe, körülbe 1. körbe; de jur imprejur; umher, herum. 1803: Vagyon egy quadrát lengetég, 's más közepén ki jukatt, vékony Len gyolts Asztal keszkenő, mellynek szelein körülbe, majd két ujni szélességű, fejér selemmel varrott, sűrű virágzás, 's a' körül szelein, egy ujni szélességű Toth Cspike [Dombó KK, Palotay 20].

2. összesen; in total; zusammen. 1587: Keouëtkezik az Merai Dezmabol valo Jeouedelem... az falw dezma-bol, melj búza Jútott vala... Jútott körülbe 26 1/2 keo-beol búza az meh dezma-bol iútott körülbe d. 15 az Bor dezma-bol iútott körülbe d. 36 | Az Zeoleonek meghaitasa... 12 die aprilli fizettem körülbe 62 haitonak 1 p(ro) 8 d. Tezen f. 4 d. 96 [Kv; Szám. 3/XXVI. 4,21 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1597: Az Nemet fegüeresek hadnagyt... Tizenegye(n) voltak keorwibe, vitte ez 3 zeker Húniadig [Kv; i.h. 7/XII.75 Filstich Lö-rinc sp kezével]. 1599: Nierterm az czjoroszliakon körülbe f 7 d 48 [Kv; i.h. 8/XI.25]. 1621: Az Cancellariusne Temetesere... keorul be No. 33 liuin. vasarlotta(m) eo kemeknek az vtra^a [Kv; i.h. 15b/IX.189. — ^aKöv. a fels.]. 1633: A búcsületes czéh^a penig ő kglknek kezébe adott... három cristály pohárt, egy hasadtot és egy csonkát. Körül-bé teszen öt cristály pohárt [Mv; EM XVIII. 402 — ^aA szabó céh].

3. körülbelül; approximativ, circa; ungefähr. A. környülbe. 1595: Ez gazdalkodasra környül be 1 loth zek-füet vöttem p(er) d 14 [Kv; Szám. 6/XVIIa.164 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

B. körülbe. 1593: Chanadi Janos Coloswari. vallia... az Nymetek azt bezellettek, hogi mind Colosuari s mind Bechi embereknek sok adossagok vez oda Chana-di Janoshoz... meli Adossagh keorwibe tenne 32 ezer forintot [Kv; Tjk V/1. 441]. 1699: Azoknak a' tserepeknek meg vételére s haza szállítására... mellyeket ő kglme... meg vött és haza is szállított körül bé két száz Magyar forintokkal [Kv; SRE 62]. 1710: Jósika Dániel volt az commendo, lehettek körül-bé mint 300 [SzZs 282]. 1772: Jószága ma sem hiszem több legyen körülbe maga részére tíz-tizenkét embernél [RettE 266]. 1796: irtt Elekes Elek Uram. a' Mlgos Dévai Uradalomnak körül bé, mint egy 10. Esztendeig Tisztye hol egy hol más színű hivatalokban [Ks Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta XXVI/1-12].

4. a környéken (mindenütt); in imprejurime (peste tot); in der Umgebung (überall). 1738: itten körülbe so-hult másut Istenek hála pestis nincsen hanem Cegében s Füzesen... az Vadász itten körülbe el vadászváis az helyeket ma Szamosfalvára indultak [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1756: Valamennyi Iro vagyon itt kő-rülbe a' mind jo Baráttya Molduván Vonyának s a' Sze-

génységnek nem irnak Semmit [Galac BN, WLt Oltyán Pétre (25) jb vall.]. 1772: ezen két also kerekék oly dicse-retesen és jól forgattak, hogj... itt körül bé hire volt [Ádamos KK; JHb LXVII/2.314]. 1775/1781: Josika Imreh Ur eő Nagysága. jó serény gazda volt, 's olyan asztagokat rakatott, mellyeknek párja ott a körül bé való helyeken nem vólt [Renget H; JHb LXXI/3.372]. 1790: Toldalagan^a lako Kosztán Nyikuláj... itt körül bé nem meszünnön szemeivel nézte, hogj... őe Kegyel-met meg kergettek [LLt 10/2. — ^aMT]. 1801: ezen Just, a mely vagyon itten Zabolán és Körülbe eő Nagysaga birta [Zabola Hsz; BLt 6 St.Kemény (40) col. vall.]. 1825: Sertéseit kotyán adatta el — sokat vettek belőlök a' körül bé lévő falukb(an) lako emberek [Szentdemeter U; Told.]. 1853: midőn pedig ott tavaszforduló van, török búzám benne a' körülbe lakok és marhák által többnyire legázoltatik [Kv; Pk 3].

környüle, körülle 1. vmi körül, körülötte; in jurul a ce-va/unui lucru; um etw. herum. A. környüle. 1604: Zeoch Caspar királybiro Vram mayora feleol myert hogy felet-te karosnak lattczik az mostany wdeo allapatthajhoz ke-pest annak az kapuhoz keozel valo lethe, Tetczyk azert eo kgmeknek varosul hogj... minde(n) eppwletit keor-nywille valo kerteth eo kgle hordassa el onnat [Kv; TanJk I/1. 489]. 1625: az az puzta szeoleo helj Benczy Ferenczye vala. keornywille ige(n) sok twuis vala [UstT 49a]. 1646: Az Sütő hazon belőli vagio(n) az Tiztarto haza, abba(n) vagio(n) egi parazt aztal pad környülle [M.bükkös AF; KCsl 2]. 1691: a környüle levő ket belet padot böcsülettünk ad den. 87 [HSzj ladás asztal al.]. 1782: harmad nap mulva ezen szavai után mind is el hanyatta ő Nsga környüle a kertet a mitsodás volt [Galambod MT; Told.29]. — L. még SKr 150.

B. körülle. 1588: az haz es kwrwle valo epwletek mint vadnak [Vécke U; Bállt 81]. 1594: Az kwlseő kis Palota-ban. Aztal uagion Nr. 1 Pad zekek keoreőle Uadnak No. 5 [Somlyó Sz; UC 78/7.33]. 1650: Elsobbenis az Olah Fenesi Vduarhazat minden kerülle valo epületek-kei... az dna Relictanak kezibe resignalok [O.fenes K; JHbK XLVIII/31]. 1675: Vagyo(n)... egy... Csűrő-s kert Egy jo sövényel leszas kert fedeles körülle [Dés; Borb. II]. 1701: maradgion meg az haz az eos jaszágon az körülle lévő kertekkel edgiütt [Kissolymos U; BLév.]. 1717: semmi epület körülle nincsen [Dés; DLt 504]. 1752: a körülle valo Kertet le vágatta [Vaja MT; VH]. 1864: Punga mezeje ámbár kaszáló, de körülle fenyős és búkos erdő vagyon [Remete Cs; GyHn 50].

2. vki személye körül; in jurul cuiva, pe lingă cineva; um js Person. A. környüle. 1589: Az Haazat hogj meg Tapaztottúk kyuéol belol Azzon kepen Az Istalotis meg tapaztottúk egy egez hettyk volt Az Legenség keornyül-lünk Kolt Reyayok es Magúnkra f. 3 d. 24 [Kv; Szám. 4/XII.16]. 1592: Achi al(ja)s farkas Antalne... vallia: hallottam zaiabol Cassai Borbaratol hog'... az Annia Bwweos baioskodik keorniwle hog eótet megh nem bun-tethetik [Kv; Tjk V/1.301]. 1595: Vas Gergelnek az va-sarbironak. Egez eztendeót altal keorniwille(m) valo zolgalattiaert... attam neki egy Nadrag poztora f 3 [Kv; Szám. 6/XVI.26]. 1602: elegh peldainkra vadnak az keornyeollewkn valo varosbéli Attyank fia [Kv; TanJk I/1.400]. 1636: (Az asszony) sirankozvá mondgia vala, hogj egy neha(n)j penze volt, es addigh sirankozot

környüle az urá hogy mind el koltotte [Mv; MvLt 291. 65b-6].

B. körüle. 1586: Biro Ambrús vallia, Az wtesnek hupogását halla(m) estwe Arra Menek ky, es lata(m) hogy peter a' feoldeón a' terde(n) All vala, es az zonzedsagh keorewle Alnak vala dorongal [Kv; Tjk IV/1.565]. 1597: Búzay Matyas... vallia... Giorgi deakot... megh vagta volt az cõtwe legendy... Georgi deak kere hogy ne hadgiam keressek borbelt neki, mideon ot keorewle bailodnam azonkeozbe mas zaidulast hallek [Kv; Tjk VI/1.52]. 1653: mellette a császárnak a mufti ül vala jobb keze felöll; körüle nagy tágasságot viselnek vala, nem hagyta közel senkit sem előll, sem oldalul, sem hátul járn [ETA I, 133 NSz]. 1737: Miltóztassek Nagyod köztünk lako s körülünk Sirankozo Csik Bánkfalwj Nagy Istvan nevű jobbagyának detinialtatott Albert nevű fiát el bocsattatnj [AplT 5 a csikbánkívi pp és jö-ok Apor Péternéhez]. 1879: Nincs egyetlen rokon lélek körülem [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Szk: ~ *forgódik*. 1572: Margit Kwn peter leania azt vallia hogy hallota fodor ferenchetwl Nyenyek hittal gal gelertnet, azis otth forgodot kerywle [Kv; Tjk III/3.22]. 1573: Cristina Hening Martonne Azt vallia hogy Ez Elymwlt Napokban mykor Beteg volna Nagi Martonne Azkor eo ott forgodot keornywle vele Bant [Kv; Tjk III/3. 213]. 1637: ugi teczik hogj Katalin Aszonj vala feöueb benne mert mind eo forgodek keornüle [Mv; MvLt 291. 94b] * ~ *forgolódik*. 1600: Az Nagi harangot hogj vyobban megh lgazitottak es chináltak. . Balasi Balint hogj egi hetigh continue keorwlleok forgolodot, attam etelere Italara f-//50 [Kv; Szám. 9/IX.49] * ~ *forgo*. 1596: vetettem hust az zolgaknak swtni es feozni, az kik keorniwllm forgottak d 9 [Kv; Szám. 6/XXIX.115 Bachi Tamás sp kezével]. 1602: amegh illyen izonyw keppen az had nepey es praedalog keornyeolleonk forognak.. az varosnak mindenesteol fele reze vigiazzon eyel es nappal [Kv; TanJk I/1.400].

3. köröskörül; (de) jur ímprejur; ringsherum. **A. környüle.** 1596: Egi Arany keosseontyew az allya zewst az keozepiben egy eoregh Rosa granat egy Negy zegew gye-mant az tetyebe(n) keornywle hat Rosa granat [Kv; RDL 1.65]. 1629: eleo ruha czinadoff eoregh czipke keornivle. Mas egi tvndeokleo szinv tafota eleoruha eoregh arany czipke keornvüle [Gysz; LLt Fasc.155]. 1637/1639: Egi Arany homlok előcske. három gjongj szem keornvüle. . . Egi kis gjemantos gyűrű, hat Rubint keorülle [Kv; RDL I.111]. 1643 u./1687 k.: T. Nemzetes Kereszturi Christina Aszszony Conferált az Ur Asztalára egy vékony potyalat keszkenöt, Bétsi kötés környüle [Berekeresztúr MT; MMatr. 221]. 1699: Egy veres barsany Szönyeg kék Selyem rojt környüle [Kv; KvRLt X.A.43b]. 1715: Edgy virágos fátyol eleo ruha ször selyem kötés környüle [LLt Fasc. 148].

B. körüle. 1595: Egi zederjes halhew (!) kamuka dolmanj pupplikan zjneo zeold tafotawal bellet veres Atlach keoreolba... f. 26 [Zsombor K; SL Sombory László reg.]. 1627: Egy viselt paplan, az keozepi viragos keorwle Zeold taphota aestimaltuk tt f.5 [Kv; RDL I.132]. 1629: Egi zeold tafota eleo ruha eoregh arani czipke keorülle [Gysz; LLt Fasc.155]. 1635/XVIII. sz. köz.: Egy fejer keszkenő, körüle kötés vagyon [A.ilosva SzD; SzConscr.]. 1651: Egy Rosas köues boglaros parta...

az középipben Egy Rubint s körülle negy Gemant [WassLt 72/2 Vaas Judit kel.]. 1719 k.: Egy Atlacz fátyol elő ruha igen selyes Cernabol valo német kötes körülle [LLt Fasc. 115].

4. köré(je); in jurul (a ceva); um eine Sache (Akk.). **A. környüle.** 1753/1781: mikor elsőbben fel fogta Josika Imre ur azon nevezett helyet, 16 par ökörrrel vonatott környüle barázdát a hová a gypüt tsináltatta [Algyógy H; JHb LXXI/3.249]. 1782: Sátoras kertet tsináltatott környüle [Galambod MT; Told. 29].

B. körüle. 1591: Nagi Illies... vallia, hogj az meli zak zenaia volt Eottues Andrasnak negied magauat eo rakta... az arkotis eok astak keorwle [Kv; Tjk V/1. 69]. 1617: Andras Ghereb az vdvary vice Capitan seó-entis éppetteteth keorwle^a [Gyf; Berz. 17. — ^aA pusztá ház köré]. 1782: az után még egy versen valami sóvin kertet tudom hogj... tsináltatott körülle [Galambod MT; Told. 29]. XVIII. sz. v.: A Sállya gyükerit, nem kell ganéjozni, hanem Szapullot hamvat kell körülle hinteni [Ks Kerti Oeconomia].

5. maga körül; in jurul său; um sich. **A. környüle.** 1603: Megh ertettek eo kgmek varosul biro Vramtol... az ellensegnek keornywilewnk valo letet [Kv; TanJk I/1.442]. 1711: (A kurucok) mindenfelől környülök látván a veszedelmet, s nem lévén erejek tovább, hogj resistálhassanak, elidegenülének Rákócziól [CsH 454].

B. körüle. 1600: Noha ennek eleotte valo eodeokben gyakorlatossagal az Sokadalmok itt ben az varosban celebrattanak; de myerthogy az mostany nyawalias eodeo, es keoleomb keoleomb fele nemzetségeknk keorollewnk valo lete mostan nem zenwedhety Tettczet eo kgmeknek egez varosul hogj ott kyn az hostatban celebrattassek [Kv; TanJk I/1.360].

Szk: ~ *forgó*. 1605: Kéteket kerywk mint io akaro wraynkat, Ez káros itt keorwlwnk forgo haydusagot zallitsa el innet [Kv; TanJk I/1.505].

környület, körület 1. szegély; tiv; Saum. 1656: Feher ruhak. Abroz vagyon hát (!), harma portaj veres fonállal szeótt az keornyületi [Doboka; Mk Inv. 2].

2. perem; margine; Rand. 1704: az bástyákon is, az egész város körületin háromszor lötték ki az ágyúkat [WIN I, 187].

3. tájék; preajmă; Gegend. 1767: eo Nagyságának Udvarából Csűrös Kertiből, Udvara Kőrületiből, udvara mellett Lévo Erdő, vagy Bérkiből, fát vagy egyebet akar ki mit Lopat? s hova ki házához vitte [Betlensztmiklós KK; BK vk].

4. szeme ~ e szeme környéke; in jurul ochilor; js Augengegend. 1784: Sárpatakrol... el szökött Jobbágy Sütőnek le írása... A Szeme körülete Szederjes bé esett forma kitsin homloka, két bogra kötött fekete tömött haju... hívják Nagy Zsigmondnak [Ms; TK1].

5. életkörülmény; conditie de viață; Lebenslage/verháltnisse. 1837: A kérelmes Gergely Anna Babos Jánosné is oly környületek között volt... mig nem most olly állapotba helyeztetödet Férjének szolgálatnya es maga kereskedése által hogj a petsenye sütés, és árulásbéli kevé haszontol valo el zárása esetébenis kényelmesen élhet [Torda; TLt Praes.ir. 466]. 1839: kapva kaptam a' jo alkalman magát tudositatni környületeinkről [Kv; Pk 7].

6. kb. anyagi helyzet/körülmény; situatie materială; materielle Lage/Verháltnisse. 1857: a' közönségnek is

nyilatkoznia kell hogy az érdeklött Személyek által igényedő haszonbér meg egyezik é a helység környületeivel vagy nem [Bágyon TA; Bosla hiv.].

környületesen részletesen; amánunjit, detailiat; ausführlich. 1844: (A szerencsétlenségről) a' hirlapokba oldalait a' maga Szántó Fölgye és füvellő Hellyei fogják környületesen is fog olvashatni [Kv; Pk 7]. 1847: Jösi... a' levelet és pénzt kapta... remélhetőleg rola környületesen irni is fog [Kv; Pk 7].

környülfog, körülfog 1. körülvész; a înconjura; umgeben. A. **környülfog**. 1642: az Elekes Peter mellet ualo Eöreökseget, Nagj Istua(n) birta, az mint az ucza keörniwl fogta [Hsz; BáLlt 1]. 1753: (A vendégfogadó) több oldalait a' maga Szántó Fölgye és füvellő Hellyei fogják környül [DobLev. 1/299.1b gub.]. 1768: birtak az en időmb(en) bekesegeesen egy Darab szena füvet... a belső veget a feketeügy vize környül fogta [Uzon Hsz; Kp IV.250 Fr.Kuti (48) ns vall.].

B. **körülfog**. 1614: az urak és nemesség... egyszersmind körülfogák az egész székelységet és szörnyön megholdolták^a [BTN⁴ 44. — ^a1599-ben]. 1710: egy Vajszmiller nevű német officialist... negyven muskotélyos levén vele... háromezzerig való kuruc körülfogá a sík mezőn [CsH 379]. 1847: az idevaló cameralis tekintetes ispány úr is kiment volt... a hajdúkkal, hogy Varga Katát elfogassa, de... Kerpenyesen sokan a falusiak közül Varga Katát körülfogták, s a hegyeken keresztül Bucsumba vitték [VKp 216].

2. ~ja magát körülvész/keríti magát; a se înconjura; sich umgeben. 1705: a kuruc rabok... azt mondták, hogy sok szekerek lévén igen az armadának, azzal egészen körül fogja magát mindenfelől és úgy jű, mint egy város, azért nem invadálhatják a kurucok [WIN I,621].

környülfoglaltatik körülvétetik; a fi înconjurat; umgeben werden. 1781: Ezen vicinált helységet... valamint a' kérdésekben a' vicinitásokkal környül foglaltattott én egészen Gaz reznek tudom hívni [Gyszm; DE 3].

környülfoly, körülfoly a curge în jurul (a ceva); umfließen. A. **környülfoly**. 1579: ada egi Berket Uduarfaluán melliet az Maros körniwl foly [Udvarfva MT; EHA]. 1592/1593: hogy akkor a viznek nagj volta miat azt az Zigaretczket keorniwl folta, Nem Jeohettek az eörizeók által rajta^a [Bálványosváralja SzD; Ks. — ^aA Kis-Szamoson] | egyczeris Maszoris telnj kezdte ot az porond s az dirik vizet két fele Nyoma es keorniwl kezdte folni a viz [Szászníyres SzD; Ks] | azt az porond zigaretet... az Kws zamos vize keorniwl follia vala [Szentmargita SzD; Ks]. 1606: az Barolt vize teouere lóueóbe kyt most az Olth vize kórniwl foly [Ágostonfva NK; EHA].

B. **körülfoly**. 1592/1593: Vrunck Jobbagy... hwteok vtan ezt vallak... hogy az az porond zyget... soha az Tilalmas nem volt, mert az porond hanyas, az vizis keorwl follia vala [Bálványosváralja SzD; Ks] | (A szigaretet) keorwl folta az viz mint mostan, feredtemis benne [Désakna; Ks] | az keöz porond volt... Az vizis kwrúeól (!) follia vala [M.déce SzD; Ks]. 1694: (A szigaretet) nap nyugatrol az Szamos folya határátt nap Keletről az nadas erge folya körül [Szamosújvárnémeti; RLt 1]. 1701: mihelyt kevés áradása vagion az Viznek, az oltától fogva

az malombolis ki kell molnárim(na)k s egjeb embereknekis menni, mivel körül folya malmomat a Viz [WassLt Vass Dániel instr.]. 1736: Vagyon... Tő szeg végib(en), Szegeletb(en) egy darab Sziget, mellyetis a Kukullo Tekervényes arka korulfolly [Mikefva KK; EHA]. 1737: a Kis Szamos mellett... egj darab gaz, a Szegedi réti mellett, körül folya egj halovány [Dés; Jk 477b]. 1815: A vizek között a Pusztá Malomnál, minden felől a Sajo vize körül folya porondos Egyenes teres hely [Somkerék SzD; Ks 77/19 Conscri. 215].

környülír, körülír 1. határt írásban rögzít; a fixa în scris hotarele; Flurgrenze in Schrift festlegen. A. **környülír**. 1781: Ezen helységet pedig a' mint a' vicinitásokkal környül írják én egészen Gaz reznek tudom [Gyszm; DE 3].

B. **körülír**. 1868: Az ökör tilalmasra nézve, ugy egyezhetnek abba belé, hogy az ökör tilalmas helyisége körül legyen írva [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

2. körbeír; a scrie ceva (de jur) împrejurul/în jurul a ceva; herum/umherschreiben. 1705: (Forgách Simonnak) pecsétje is annyi volt, mint egy zlott, akin duplason lévén címere, egy haja-eresztett leány körül volt írva^a, Comes Simeon Forgách de Ghimes [WIN I,387. — ^aKörirat volt rajta].

környülírás előírás; prescriptie, instructiune; Vorschrift. 1805: Mely Környül irások mellet a három Ágas Vas futatas és abbol keszitendő vas Csinálás meg allitattik mind addig mig az időnek mostohasaga Uralkodik [Torockó; TLev. 9/38].

környüljár, körüljár körbejár; a face ocolul unui lucru, a merge de jur împrejurul a ceva; umher/herumgehen. A. **környüljár**. 1593: az kj Hegeott akart vennj az Erdo keozbe(n) ott kerteott kellett tarttany Ha vette(m) kerem voltis Hogi az Barom keorniwl jartta [UszT].

B. **körüljár**. 1777: körül járván a nevezett gyümölstest jól meg vizgáltuk [Szókefva KK; Kp III.196].

környülkerít, körülkerít körülvész; a împrejmui cu gard; umgeben/zäunen/hegen. A. **környülkerít**. XVIII. sz: Ezen Tyukas haz van környül kerétve néhol rossz Sasatoros kertel [Vécke U; LLt]. 1811: Az Ház oldalát kerétti környül Süvény [Spring AF; KvAkKt Mss hung.27].

B. **körülkerít**. 1744: Azon földet holmi ág buggal és tökékel kerítette körül Eltető Vr(am) [Szentgyed SzD; Ks 15/LIII.14]. 1787: a Naláti Majort... jo volna ha Nsgtoknakis tettezenék valami taxa mellett Benedekfi vramnak adni leg inkább azért hogy körül kerítse, mert külemben egésszen el pusztul [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1825: Körül van pedig kerítve ezen Telek jo sövényből font fedeles kertel [Moha NK; SzentkZs]. 1850: Ezen füves kert gyalog Csapos kertel van körül kerítve [Szarhegy Cs; KelM]. 1859: Az arburás nevű szőlő Gyepével körül kerítve [Péterlaka AF; EHA].

környülkerített (sánccal) körülvétet; înconjurat (cu șanțuri); umschancen/graben lassen. 1814: A' Gróf Ur ó Nagysaga... két Rettyit... jó Sántzal környül kerítette [Banyica K; BfR 117/1 Kotoj Mátej (50) col. vall.].

környülkertetel, körülkertetel körbekerít; a ingrädi, a imprejui cu gard; umhegen. A. *környülkertetel*. 1648: környwl kesztek seövennyel kertelni^a de megh fellyeb kel fonni sem tamazza sem leszaja rajta [F. porumbák F; UF 1,904. — ^aA fűrészmalmot].

B. *körülkertetel*. 1744: Eltető Vr(am)... parantsolt nekünk hogy azon irtóvánt valami tőkékel kertellyük körül [Szentegyed SzD; WassLt]. 1784: kivált az ujj szőlőt mind egészen körül kell újra kertelni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1798: Gyermekek koromba amott a Vatzkor fa tájékán ahol az őszszel egy szőlő tőt körülis kerteltek egy néhány szőlő Tőöt értem [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. 1811: tanáltuk... Az egész Udvart jo Tamaszos Lészás kertel körül kertelve [M. bogáta SzD; BetLt 5].

környüllevő, körüllevő 1. körüllevő; inconjurator, care inconjură; umgebend/liegend. A. *környüllevő*. 1798: az körülül lévő kertek hasonló képpen mitsoda Statusban vagynak, ugy a' bél kertekis, veteményes, gyümölcsös, és egyéb tilalom alá rendeltetett helységek körül... [Hsz; Mk IX, 109 vk]. 1807: vagon a Szamos vize körül folyása között... egy jo nagy darab Kaszáló helye... ezis többnyire ifiab Rettegi Sigmund Ur tette tulajdonává és hasznossá... a körülül lévő berkeknek szaporításával [Apahida K; RLt 0.2 Jos. Farkas ns prov. vall.].

B. *körüllevő*. 1829: A körül lévő sövény kertek tsüres kapuval együtt [Felfalu MT; DE 2].

2. körülülvő; dimprejur, inconjurator; umliegend. A. *környüllevő*. 1662: mintegy három hónapokat töltvén egészségesen egymással, Patakon és ottan környüllevő jószágokban... a méltóságos hercegasszony... halálos betegségbe esék [SKR 311].

B. *körüllevő*. 1687: die 15 Junii. Az tiszteletes unitaria eklézsiától választattam ez napon ezen tiszteletes eklézsiának körülülvő jószágának inspectorává [Kv; KvE 219 BP]. 1769: Barbotz Vonye... a Csordából el tevelyesztett egy Ünő Tinót s a körülülvő Falukba kereste volna [Mezőmadaras MT; BK. Moldovan Mikle (40) jb vall.]. 1772: itt körülülvő bé ennek a' Malomnak párja nem volt; mert olly időbenis, a' mikor a' más körülülvő Malmok a' Viznek nagysága miatt halgattak, ezen széltilben lehetett örölni [Ádamos KK; JHb XX/27.11]. 1777: itten a körülülvő helységből végyen Marhát [Déva; Ks 92.1.17 Fülep János lev.].

3. környékbeli; din imprejurime; in der Umgebung befindlich. 1704: Ma proponálák az statusok között a generál parancsolatjából, hogy az itt körülülvő possessorok parancsoljanak a jószágokban... hogy mind rájuk limitált szénát, szalmát és egyéb naturálékát is... hozzák ide Szebenbe [WIN I, 307].

4. kb. a közeli; din apropiere; nah, in der Nähe befindlich. 1661: azt gondolom(m) Kglis Ur(am) azért ebelkednek a' katonai hogi Maros szeket s ot körülülvő Varmegieket vonhassak el hogi fel ne ülhessenek [Küküllővár KK; KJ. Balasfi Zsigmond a fej-hez]. 1737: Szikszaiz Gombkötő István atyánkfa ő kglme Háza mellett lévő kút(na)k ocultiojára, hogy... ha az ott körülülvő régi kút alkalmas lenne, ha meg tisztitanák. exmittátnak Székelyhidi János és Kováts Pál atyánkfiai ő kglme [Dés; Jk 484].

környülmény, körülmény 1. imprejurare, circumstanză; Umstand. A. *környülmény*. 1823: én nem tudtam semmit felelni, nem tudván annak semmi környülményeit [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223.6 Bosmán Mária Lázár Átyimné (55) vall.]. 1841: a biroi meg győződésig bizonyosra mutató tiszta környülmény az hogy a tsikom lába általak futamtatásból, és nem mint ők^a nyekegtek, a kövek közötti jukba^b [Dés; DLT 1541. — ^aA vallók. ^bTollban maradt: tört el]. 1843: az osztálynak mentől hamarabb végét érni sints ellenemre, mert azt is siettetni már az idő és környülményeim is kívánják [Veregyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmund öccséhez, Bálinthoz]. 1849: Tudgyaé nyilván és bizonyosan azt hogy már néhai Cseh Josefett ki? mikor? hol? mi modon? mi környülmények közt? Gyilkolta meg? [Héjasfva NK; CsZ vk]. — L. még VKp 131.

B. *körülmény*. 1843: Mondja meg a' Tanu, hogy ki által, mikor, mily körülmények közt, kiknek felvételekkel, segítségével, turbáltatott az Exponens Ur^a azon hely huzamos csendes birtoklásában [Bodola Hsz; BLt 12 vk. — ^aBéldi Albert]. 1851: az akkori zavaros... körülmények között alig lehetett annyi időt nyerni hogy egyszerre is be adhassa az ember, nem hogy még külön külön Pálét Péterét számolgathatta volna [Dés; DLT 405]. 1852: Az új lisztes láda hiányzik^a mint a' körülményekből gyaníthatni, el őrozottat [Km; KmULev. 2. — ^aA malomban]. — L. még VKp 140.

Szk: *könnyítő* ~. 1843: A több megjelentekre pedig... akik mellett az a könnyítő körülmény is szól, hogy a Makavej Moyszi által indítványozott mag előntését meg nem engedték, úgy vélekedik a biztosság, hogy... bé kellene hozatni Zalánára [VKp 122].

2. életkörülmény; conditie de viață; Lebensverhältnisse/lage. A. *környülmény*. 1844: kötelességemnek tartam Széplaki környülményeinkről alázatosan tudósítani [Széplak KK; SLt Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. 1852: az idő, és körülmény oda vitt engemis, miszerint Nősülésem elkerülhetetlen... hogy ha az idő, és a Tkts Ur környülményei engedik legyen szives a jövő Vasárnap... a T. Simény János Ur leányát Ágneszt nekem Nőül meg kérni [Énlaka U; Pf Bartha Zsigmond Enlaki Rector Pálfi Lajoshoz]. 1856: Minden nével nevezhető fekvő és felkelhető, jelenleg meglévő és ezután szerzendő Vagyonomat hagyom és Testálom... leányomnak: Mike Rozának... hogy azokról — a' mint környülményei kívánni fogjak szabadon, Teljes hatalommal rendelkezessen [Kv; Végr.].

B. *körülmény*. 1854: Hanyatlo éveim, honom s nemzetem jelen búskomor helyhezete, lehetetlenné teszik soraimban azon rendet és egybefüggést, mit fiatal éveimben, kedvezőbb körülmények közt tán képebb lehettem volna tenni [Újfe 5]. 1860: ha... körülményei ezen gondnokság folytatását meg nem engednék, az esetben egy alkalmas gondnokot maga helyett ajánlyon [Kv; Végr.].

Szk: *házi* ~. 1851: Egy felől szerte lévő kevés Birtokomért, más felől egyéb házi környülményeimért Mátyás Sándort Gazdaságom folytatásában magam mellé vettem segédül [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint lev.] * *terhes* ~. 1838: terhes körülmény mellett még a' nagy nyavalya törésbéli betegsége is lévén [Illyefva Hsz; HSzjP]. 1846: Mivel a

Kérelmes a Czéh iránti Kérését a szelid uton Követelte ugy a Czéh is meg tekintve terhes Környülményeit ezenel a remek evnek rendes el fizetésével Praenotánsok közé fel vétetni határozta [Kv; ACProt. 19].

környülményesen, körülményesen részletesen; (in mod) amānunjit, detaliat; ausführlich. A. *környülményesen*. 1849: (Cseh József) meg gyilkolása után ki vagy kik, mi módon bántanak velle? egész környülményesen beszélje le a tanu [Héjasfva NK; CsZ].

B. körülményesen. 1840: ezen esetet szorosan és körülményesen kinyomozni. el ne mulassa [Kv; KLev.]. 1843: Ő körülményesen lebeszelli mind a megtámadok alakját mennyire sötétben kivehetette — mind pedig a' meg támadás történetét [K; i.h.].

környülméletlen kb. tisztátalan; necurat; unrein/sauber. 1662: Jeremiás idétt^a láttatott Istennek szólni, midőn hozzájuk küldvén, eszébe vötte volna, melly haszontalan minden épessége környülettek, ökönyülettek. Kinek szóljak, úgymond, kit kinszerítsek, ime, környülméletlen az ő fülök, és nem hallhatnak, ime az Úrnak szava nálak gyalázatban vagon [SKr 709. — ^aÉrtsd: Jeremiás próféta idejében].

környülméletkedik körülméleteti magát; a se supune operatiei de circumcizie; sich beschneiden (lassen). 1620 k.: (Az egiptioiak) christianusok, egy Istent vallanak s környülméletkednek, szombatot tartnak [BTN² 412]. 1710 k.: a generális. azt is elhiheti, ha mondják, hogy Bethlen Miklós környülméletkedett, csak szintén azon vélekedik a kettő közt: török légyen-e vagy zsidó [BÖn. 954].

környülmélető szk-ban; in constructiū; in Wortkonstruktion: ~ instrumentum héber rituális körülmélető készlet; instrumente folosite la circumcizie; Beschneidegarnitur/satz. 1802: A' környülmélető Instrumentum hozzá tartozó ezüst palatzkotskákkal [DLt nyomt. kl zsidó vagyontárgyak között].

környülmélető (szóban) körülhatárolt; delimitat (prin cuvinte); (wörtlich) umgrenzt. 1794: szomszedságaival környülmélető nevezet Szőlő [Kál MT; Berz.2.40/63].

? **környülmélető** körültekintően; cu precauție/bágare de seamă; mit Umsicht. 1832: Bizony roppant környülmélető kenék segíteni, és jovitani, hogy minden currensben, és jól mehesen — de csak mi tudjuk, hogy mennyi bajokkal küzdünk [Torda; IB. Demény János tt lev.].

környülötte, körülötte 1. vmi körül, körül; in jurul lui/a ceva; um etw. herum. A. *környülötte*. 1620: Latuan. az varos Cziwreös kertenek karos voltat, hogy keörniwlette ninczien seővenj Azert. ahoz teob elegendo tamasz es karo fakat, es vezzeőt vaghianak es hordgianak az Varos Erdejereől [Kv; TanJk II/1.298]. 1728: környülötte^a jó gyámlolas és Lészás gypút épített [BfN Krasznai cs. 8. — ^aA kert körül]. 1746: törvényes kertet nem tartot környülette [Szentegyed SzD; WassLt Vásárhelyi Vonya (60) sz vall.]. 1779: A köz kert környülette... a régiség miá el sorvadot [Galambod MT; Told. 29].

B. körülötte. 1677: Vagon egy Csüres Kert jo Leszás fedeles Kert Körülötte [Dés; Borb. II]. 1688: A Cseléd ház mellet edgy vetemenyes kert, romladozott sovény kert körülötte [Kv; BLt]. 1746: gjeű körülötte nincsen [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1747: Buttyán Simon. . ha bé kertelte volna a Máléját, a sertések sem mentek volna belé, mert körülötte mindenütt Nyomás vagon [Nagysomkút Szt; TKI Hele Pável (42) vall.]. 1796: kender vetvén. kertet tsináltak körülötte [Panit Sz; TSb 2].

2. kb. vmivel/vele kapcsolatban; in legătură cu ceva; in Zusammenhang mit etw/jm. A. *környülötte*. 1676/1681: Az mi kevés Lövő szerszám a' várb(an) vago(n) arra légye(n) szorgalmatos gondgya^a, hogy azok körül ha mi éppétes kivantatik aszt jó idejen megh eppetesse, vagi Kerekesek vagi Lakatosok, vagi fa művesek kivátnak környülötte [Vh; VhU 665. — ^aA porkolábnak].

B. körülötte. 1778: Bitsak Miklós. . Praedeccesorai sok szánto Földeket és széna füveket adtak volt el kit egy uton kit más uton az Vargyasi Lakosok(na)k ezen Jobbágyal igyekeztek azakat vissza szerezetni és körülötte azak iránt munkalodni [Telegdibacon Hsz; Borb. II T.Bacconi Boda Márton lev.]. — L. még RettE 374.

3. vki környékén/közelében; in apropierea/preajma cuiva; in js Umgebung/Nähe. 1661: Itt körülöttek éget a pogányság [TML II,143 Teleki Mihály Veér Judithoz Tiszaújlakról]. 1747: a' mely gyermek lovat lattam az Inai hatarban. . gondolkosztam hogy meg vegyem mint hogy itten körülöttekünk oly formájú gyermek Lovat nem lattam, de iltem a gyanuval, hogy nem igaz marha lehet [Szilágycseh; Ks 27/XVII]. — L. még RettE 251.

4. vki személye körül; in jurul cuiva; um js Person. A. *környülötte*. 1595: Vöm eszemben, hogy annyi sok embernek az mennyi környülete valanak keűes anyne Eledele, hozatok... Soos halat... d 9 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 178 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1656: eleitől foghva körülemtem sok forgolodasokkal, es hwseggel volt Arkosi Mihaly [Ádámos KK; BálLt 93]. — L. még SKr 378.

B. körülötte. 1586: Az lovas leginnek keorwlettek valo forgodasaiert kellett adnom -/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 35]. 1597: Az Meli zolgak keorwleottwnk Konihan es bor mellet forgolottak attam pechienere nekik f - d 6 [Kv; i.h. 7/XII.130 Filstich Lörinc sp kezével]. 1644: feyer marto(n)nak is meg mondhatod edes fiam csak forgogiek iol körwlóted, uagion gondom az felesegere [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. 1696: szolgák körülötte nem voltak [Kv; LLt Fasc. 146]. 1802: eő Nagysága Sütője... körülöttek ired forog vala [Mv; Born. XXXIX.53 Mich. Simon (25) servus vall.].

Szk: gondoskodik ~. 1820: a' Báro Ur... Sokszor ebéd felett béhozattatván^a, nem tsak gondoskodott körülötte, sőt száma nélkül mondotta; bár az Isten 10 vagy 15 Esztendeig éltetne, hogy nevelhetnem ezen Kedves Fiatskámot kedvem szerént [Várfa TA; JHb 48 Biro Sigmond (49) hűtes assz. vall. — ^aCsecsemő fiát].

5. köröskörül, kereken; (de) jur împrejur; ringsherum, um etw. herum. A. *környülötte*. 1695/1770 k.: Patyolat Keszenő, mellynek környülötte fekete elegyen (!) tsipke vagon [Bálványosváralja SzD; SzConscr. 210]. XVIII. sz. eleje: Papai Andras Ur(am) feleségevel... egy aranyas patyolat keszenőt, arany galand

környüllette [Backamadaras MT; MMatr.101]. 1740: egy rend arany galand környülötte [Ne; Told. 19]. 1742: szoknya. egy rend Arany Galand környüllette [Ne; i.h.]. 1762: ide igen drága bétletlen mentet hozot a' Nénnyhez... ezüst csipke volt környülötte [Oltszem Hsz; Mk IX.109].

B. körülötte. 1628/1635: Egi zeold tafota ruha sejjemmel uarrot, Uiselt, aranj csipke keorulleotte [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen hagy.]. 1695: Egy Kúsded aranos ezüstös zomanczos rosa, melynek az kozepin egi rubint Kurüllötte jo féle gjongjel czenialt rosa [Hsz; LLt]. 1701: Karmasin Szin Kanavác mente, egy rend elegyes Csipke körülötte [Csicsókeresztúr SzD; LLt 54/1481]. 1740: Egi fekete virágos Bársony Muntli, négi rend szély ezüst Csipke és egi rend galand körülötte [Ne; Told. 19]. 1743: Egy Zabolai elő ruha szélyes recze körülötte [Nagyercse MT; i.h. 29/30]. 1824: egy kék merino köntös, körülötte fejjér petinét csipkével [Fugad AF; HG Mara lev.].

6. vki keze ügyében; la indemina/dispozitja cuiva; unter/in js Hand. 1679: Azon leszcek nemsokára én is küldjek Kgdnek, de bizony most nincs pénz körülöttem [TML VIII.553 Teleki Mihály Ruszkai Andrásához].

7. nála; asupra sa; bei ihm/ihr. 1775: (Bíró Mózes) gazdasággal sem bírt, hogy azért ölték volna meg, hanem — mondják — valami ezüst egyet-másai voltak körülötte, azért ha megölték [RettE 348].

környülötte lévő, körülötte lévő I. mn 1. körötte lévő; dimprejur, din jur; umliegend. 1657: Engemet mindazáltal... Szatmár obsidiójára, és körölette lévő várme-gyének, kastélyoknak, uraknak béholdoltására expediala [KemÖn. 194. — ^aA fej.]. 1711: Nehaj Márton Czigány vágott ualami fát az eő Naga Besenyei gyümölcsös kertiből. Azomban a körülötte lévő kertet is... tudom hogy horodották [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Delei István (36) jb vall.].

2. hozzávaló; care aparține de ceva; zu etw. gehö-ri-g. 1765: félviseltes Malom kövek körölette lévő sendellyből abrontsba apro vas szegetskékkel foglalt kérgével [HSzj abroncs al.].

II. fn hozzátartozó (családtag); rudă, membru de familie; Angehörige(r). 1751: en is remenykedem a' Mlgs Urnak méltotassék mind nékem mind környüllöttem lévőimnek tsendességet és nyugodalmat engedni [Karácsonfva MT; Told. 25].

környülötte való, körülötte való I. mn 1. körötte lévő; dimprejur, din jur; umliegend/stehend. 1692: gyenge patyolat elő kötő, igen szép dufla bécsi szélyes kötéssel és körölette való csipkével készítve [Bilak BN; JHbK L/36]. Ezen mehes kertnek környüllette való söviny kertei dől felben vadnak, semmire kellők [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1771: Estimaltuk... A Gyümöltz fakat körülötte való kertel edgyütt ad flo ung 13 [Nagylak AF; DobLev. III/430.1b].

2. hozzátartozó; care aparține de ceva; zu etw. gehö-ri-g. 1680: az Pintze gátor fellet vagjon egi darab szakadozot gyalom körülötte való kötelekkel edgjüt [A.porumbák F; ÁLt Inv. 18].

II. fn 1. szegély; tiv; Saum. 1692: Egy gyenge patyolat elő kötő bécsi csipkével három rendel és körölette valóval készítve [Bilak BN; JHbK L/36].

2. hozzátartozó (családtag); rudă, membru de familie; Angehörige(r). 1704: Ugyan ma este tévők szegény Apor^a testét a koporsóba... A körülötte való, úgy-mint felesége, Korda uram és annak fiai és a fejércselédek, kiknek kiváltképpen való módon kedvezett, azok igen siratták [WIN I, 281-82. — ^aApor István erdélyi kincstartó]. 1832: nem hiszem, hogy egyenesebb igazabb, és szorgalmatosabb Lélekkel vihesse mint én^a — Jot állanak erről nem tsak a körülöttem valok — hanem idegenek is [Torda; IB. Demény János tt lev. — ^aA gazdaság vezetését]. 1842: én nem vagyok meg ijédve jobban meg vannak a' körülöttem valok [Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még RettE 197.

környülszomszédolt, körülszomszédolt körülhatárolt; delimitat de jur împrejur; umgrenzt. **A. környülszomszédolt.** 1817: ezen környül szomszédolt Curiához tartoznak... allodialis szántó, kaszáló és más haszon vehető helyek [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318]. 1848: környül szomszédolt Telkeik [Szentháromság MT; CsS].

B. körülszomszédolt. 1813: Ugy látom, hogy ezen darabocská föld... a körül szomszédolt, és Határbeli jegyekkel körül vétetett Mlgs Exponens Groffné Aszszony eő Nga fogásának, mintegy egy köből férúségét tézsi [F.berekszó Sz; BfR III.12/9 Moldován Gábor (60) col. vall.]. 1830: A körül szomszédoltam Erdő kívül ma a Falunak Köz Erdeje több egy szál sintsen [Körtvélyfaja MT; LLt]. 1846: Ns Jéere István Ur... a körül szomszédolt földemet... ki válthatatlanul békességesen bír-hassa, használhassa [Dés; Ks 68.48.37].

környülszomszédosít körülhatárosít; a delimita de jur împrejur; umgrenzen. 1815: a Hersány által birt iratványis környül volt, s vagyon Szomszédasítva... az udvar Emberei Falusi Erdőbeli iratványokkal, Erdővel és másszinű helyel [Orsova MT; Born. G. XV/13 Nyikulis Andreka (55) vall.].

környült körül; împrejur, de jur împrejur; um etw. herum. 1671: hogy ha Tökés Andras es Bereczki Istvan ura(m) vagy posteritási satoros kertet csinálnanak környült, vagy gyümölcsfát szaporítanának vagy bocsatanak beleje [Torboszól MT; MvÁLt Bereczki lev. 46. — Pál Sándor kijegyzése].

környültett körül felsorolt, aflat de jur împrejur; her-um aufgezáhl. 1795: a környül tett Szomszédakat, vagy Métákotis tudgyuk [Mezősámsond MT; Berz.5.43.S].

környülvaló, körülvaló I. mn 1. környező; dimprejur, inconjurător; umliegend. A. környülvaló. 1598: az ferfy ember mind varosunkban, s mind penigh az keornieol való falwkban igen zeok az sok hadak miatt [Kv; TanJk I/1. 321]. 1600: tudom azt hogy az keörniöl ualo faluk eoriztek barmokat teölle mind niomas idein mind egie-bkor kertnel kul ualo zena fw volt mind eőreókke [UszT Sos Mihajl zent Marthoni (60) vall.]. 1642: az körniül való falukbeli szőlőköl anny Szőlöt loptak hogy imit amot hazok tayan reitekben őt atalagh mustot talaltak [Galac BN; Ks 41.G]. 1681: egyezenek megh, hogy men-nél hamaréb jartassak ki a környül való falubeliekkel es a' szomszedsagbeliekkel^a [Koronka MT; EHA — ^aA földet]. 1694: az környül való Falukban Quartelyozo

Nemetek [Dés; Jk]. 1751: az ott Commoralo oláhok aszaltak pusztították az környül valo erdőkött elsőbben [Remete Cs; LLt Fasc. 150].

B. körülvaló. 1588: az haz es kwrwl valo epwletek mint vadnak [Vécke U; BálLt 81]. 1656: Az it körül ualo Czegej Jöszagbul az mi egi s mas fele labas marha yutot Dezmban^a [Szentegyed SzD; WassLt Kereszturi Nagi Peter (56) ns O. vásárhelyen (SzD) lakó vall. — ^aVas Judith Aszony(na)k]. 1674: az körül valo Faluk marhai jártanak rayta [Mezőméhes TA; i.h. Gergely Mihály (40) jb vall.]. 1717: küldöttem... Tyuk tojást 232 it az körül valo Falukot mind fél jartatam de többét ném szérezhété(m) [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1751: Varhegy alat a Remetékék ném aszaltak az itt valo oláhok aszalták a körül valo erdőkött [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. 1781: ezen Kiss Almási Malmok azért is hasznosabbak és Szükségesebbek, mivel itt körül bé Malom és Malom helyek n(em) lévén, négy falu járt ide örölni, a körül valo vidékből [Kisalmás H; JHb XXXII/22].

2. a környéken élő; care trăiesc în apropiere; in der Umgebung lebend. **A. körülvaló.** 1603: környül valo zegeny Embereknek Varosunkba valo beioüetelek volt [Kv; TanJk I/1.454]. 1691: az környül valo Szegenseg [Kv; Told. 20a].

B. körülvaló. 1571: a hol Kyrál diznay voltak, azokat wztek es egieb keorwl valo nemes nipeket a makra [SzO II, 330 a székelység panasza az egy-hez]. 1738: Hadnagy Atyánkfia ő kglme, ma, a körül való Falusiak(na)k küldjön 2 :/: 2 pénzt, hogy marhájokat a Juhokat fogják el határunkról [Dés; Jk 501a]. 1756: A körül valo Irokot nevezetesen a' Tatsi R(e)l(o)r(mátus) Papot Molduván Vonya, borral és füvel, ugy el tatsoltatta, hogy azok a' Galatzi embernek Semmit Sem irnak [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.]. 1765: az körül valo szomszédok supervenialán ijedtebben nagy tolvaj kiáltással onnan elszaladta(na)k [Torda; TJkT V.277].

3. köröskörül levő; care se găsește de jur împrejur; ringsherum befindlich. **A. körülvaló.** 1633: My... Colosuárat hwteos Diusorok... Zorgalmatason megh latogatúan mind az haz Epületit, pinczeiett, kerniül valo fogasokál, es Zöld padokál... Estimaltúk Egienlo akarathol ad f. 600 [Kv; RDL I.22].

B. körülvaló. 1633: egy keő haz... Egi Ladás Asztalal szeőnieggel, egy coregh festet cifras aggyal egy karszekkel keorwl valo padokkal, Zeöld deszkakkal, Talassal, es Egy szűszekkel egygywt aestimaltuk Ad f.600 [Kv; RDL I.103]. 1679: Ménesakol. Körül valo gyalogh sóvénye romladozott [Uzdisztptér K; TL. Bajomi János inv. 119].

4. mindenfelé való; care există peste tot; nach allen Seiten (hin), in jeder Richtung vorhanden. 1571: sok fele valo zolgaltatas miat Imide amoda zekel seolden keorwl valo zolgaltatas miatt... el puztultanak [SzO II, 328-9].

5. kb. környékbeli; din împrejurime; aus der Umgebung. 1656: Ez esztendőben a búza vékája járt a szépi-nek májusban die 8 ötvennyolcz pénzen a piaczon, a körül való bor járt dr. 6, a bogácsi dr. 8 [ETA I, 160-1 NSz].

II. fn 1. környékbeli ember; locuitor din împrejurime/parteia locului; Umwohner. **A. körülvaló.** 1666: az kintelenség téteti gróf uramval, mai és holnap napot itt töltse, azon levén egyébiránt, hogy sem az itt valóknak,

sem az környül valóknak ő nagysága itt való megtartózkodása nagy nehézségekre ne legyen [TML III, 635-6 Csuti Benedek Teleki Mihályhoz].

B. körülvaló. 1676: Articulusa lévén (:tudgya húségtek:) az nemes orszagnak arról, hogy az olyan idegen kereskedők(ne)k az ország(an) szabadosan szelley járni, ne legyen szabad, hanem bizonyos helyen meg állapodván ha kik(ne)k elado marhajok lészen az ott körül valok(na)k, vigyek oda az hol megh állapottanak, s ugy vehessek megh es hajthassak ki az országból [Fog; BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbíróhoz].

2. szegély; tiv; Saum. 1739: Zöld szőr kamuka^a az közepe az körül valoja pedig veress szőr kanavacz [Szászkerked K; LLt Fasc. 96. — ^aPaplan].

környülvész, körülvesz 1. be/körülkerít; a îngrădi, a împrejmui cu gard; umgrenzen/geben/hegen. **A. körülvesz.** 1674: Az curianak nagyob resze tölgy fa sasok közbe rakot, egy rend sindel alat levő jo bikfa boronakal vagyon környül veve [A.porumbák F; UF II,593]. 1688: Ezen Udvarházat veszi környül sóvényből font fedeles satoros kert [Kozmás Cs; Eszt.Inv. I]. 1697: vagyon egy udvarház környül veve közönséges lészás kertel sóvényből alloval [O.brettey H; Born. XXIX.2]. 1717: A Varost ott quartelljban levő Generalis palisadaval környül akarvan venni, kegjelmetek ebbenis concurraljon [Kv; ApLt I gub-i rend.Hsz-hez]. 1727: Ezen. Inventált Nobilitaris Curiat és körüllette levő épületeket körös környül bikfa deszkakból valo tölgy fa sasokb(a) eregettetett Kollat veszi környül [Csákgorbo SzD; JHbK XXVI/13. 12]. 1765: A Székely falvi Kapunál... a' Maros kerületiben való szegelet... mostanis kertel s Sánccal vagyon környül véve, s tilalomban tartatik [Mv; EHA]. 1771: Dadai János Uram... Czicz hegyi nevezetű Tilalmas Erdőből, a Fejérvári Irotványnyát meg vásárolván onan vágot vesszőt es karot es azzal vette környül azon Irotványát [Dés; DLt 321.26 Daniel Tot (45) ns vall.].

B. körülvesz. 1653: A Lupuj hada... a várat jó szerént körül vette sánccal [ETA I, 156 NSz]. 1688: az Csürös kert. Satoros kertel van körül veve [Kozmás Cs; Eszt.Inv. 7]. 1715: Kertel körül véve vagyon^a [Pálos NK; LLt Fasc. 140. — ^aA telek]. 1725: ott azon a' kapun belljül a' Controversias helyig kertel körül vötték ugj hogj senkinek marhaja oda nem mehetett [Hévíz NK; JHbT].

2. körülfog/kerít; a înconjura/imprejmui/încercui; umgeben. **A. körülvesz.** 1599: keornywl vezik zegeny Vramath chák eo maghat az eo kegme Christoph vram Alparethi Jobbagy... leóueőleoztyk puskakal, dardakkal eokleőleoztyk vagdaltak [Dés; Eszt-Mk]. 1600: mikor az zekeliek keőmieől weottek Palost, az hon mi Juhot talaltak azt mind eozwe haitottak es el wittek [UuszT]. 1609: hirtelenséggel körniwl vőnek az Incusok mint hatalmassok fegyveres kezzel... kik megh akarnak ölny [Hídvég Hsz; HSzjP]. 1636: latam azt hogy egy Embert az Cziganok környul uóttének, nézni kezdem, hallani azt hogy az puska roppána [Mv; MvLt 291.68a]. 1664: lattam hogy ket lovas körniwl vőtte az vayda mihaly hazat [Veresegyháza SzD; WassLt Székely Mihály (35) jb vall.]. 1710: a fővezér utána küldvén és a házat, melyben a fejedelem Haller Gáborral együtt nyugosznak vala, környülvén, Haller Gábort onnan visszavi-

szik a fővezér táborára, kinek is ott fejt véteti [CsH 56]. — L. még BÖN. 682; ETA I, 57, 167; TML II, 236, VII, 151, VIII, 50, 95; WIN I, 153, 257, 576, 589.

B. körülvész. 1612: Forgacz mind Taborostol nagy hirtelen leöue varosok alá, es mihelt érkezek keorwl veuen eket Sancziott haniatolta [Kv; PLPr 27]. 1705: Az erdélyi kurucság is innen volt rajta, és mindenfelől körülvötték volna őket, annyira, hogy már mind magok lovok és marhájok éhel hol meg az armadának [WIN I, 589]. 1753: látám hogy körül vettek Tisztarto Uramat az emberek [Marossztygörgy MT; Ks 48.67.31]. 1781: az emberek ele Szaladanak s minket körül Vönek [Szentbenedek MT; Told. 10]. 1815: mű osztán körül vöttük Tott Istvánékat [Vécke U; i.h. 37].

3. körbevesz; a inconjura; umgeben. **A. környülvész.** 1662: Nagy kiterjesztett városa^a pedig az várat környülvén. a Sebes-Körös szép folyó vize... a várat két-té szakasztja [SKr 416. — ^aVárad]. 1754: Vagyon határunkon... egy darab erdő mintegy látszó határral környülvéve [Inaktele K; KHn 201]. 1757: haszontalan Kopaczos, Köves oldalas hegyek. Falut környül vészik [Budatelke K; LLt Fasc. 129].

B. körülvész. 1750: (Egy föld) mellyet mind két felől az erdő veszen körül [Királypataka AF; EHA]. 1761/1808: egy darab írtás, mellyet minden felől az erdő veszen körül [Szurduk TA; Berz. 3.2.A.1]. 1772: Széna Rét... kereken a Falu Erdeje körül vészi [Szászfenek K; BethKut Mikes conscr.]. 1826: ezen meg neveztem Utak es szomszedok vészik körül az kérdésben forgo erdős helyet [Albis Hsz; BLv.]. 1832/1838: Ezen... szobát nap kelet felől es délről körül veszi egy... tornázt [A.szöcs SzD; BetLt 5].

4. körbefolyik; a curge in jurul (a ceva); umfließen. **A. környülvész.** 1698: a Kús Maros az Berket környül vötte es mint egy Porgolat gjanántis volt a Nagy Marosis [Kisfalud MT; BálLt 58]. 1744: Vagyon... edgi jo darabotska sziget mellyet az Maros vize környül vészenn [Alvinc AF; Ks 23.XXIIb]. 1787: (Egy kaszálót) egy felől... a' Retegi Sigmond Ur(am) malmára vett Szamos Árka vészen környül [Apahida K; RLt 0.2].

B. körülvész. 1676: az Gecseben (sz) kit egy regi, holt Szamos vött körül [Inó Sz; EHA]. 1699: Az Réténis va-(gyo)n egy Kús kerület az Olt marton, mellyet egy ér veszen körül [Killyén Hsz; BLt]. 1779: az Utrumban declarált Sziget... körül volt véve a Marossal [Gyalmár H; BK ad nro 450 Jákob Ádám (70) zs vall.]. 1823: azon helyet vészi körül egy Nagy Seppedékes ér [Nagyernye MT; EHA].

5. szegélyez; a tivi imprejur; umsäumen. 1811: Egy Virágos kotzkás a közepin fotos^a, köröskörül vekony tsipkével körül véve [A.ilosva SzD; SzConscr. — ^aÉrtsd hozzá: abroszl].

6. a várost ~ i a várost körbejárja, a várost be/feljárja; a umbra prin tot oraşul; die Stadt umgehen/begehen. 1781: ha... a' tolvajt rajta nem kapják... a' Birák a' strásákkal... a' tolvajnak mindenütt a várost körül véve utánna induljanak úgy keressék [Torockó; TLev. 2/5].

7. átv környez; a copleşi; einer Sache nahe sein. 1663: Az szükség, igyefogyottság, ez nagy dolgoknak bizontalansága, az téinek reám való következése és mindenképpen való dolgaimnak, állapotocskámnak függőben való létele, az két szék között való földön maradásomnak re-

mensege környül véné, nem tudom, mit kell mivelnem [TML II, 571 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1757: az eség, rongyosság, sanyaru hideg környül vött minket [Kvh; HSzJP Szöcs István Faragó (64) vall.].

Sz. 1650: En Kezdi Pollyani Veres Istwan... Testemb(en) felette igen nehez latogato kezei vötte nek környül az I(ste)nnek, meltan bünceimert [Kv; JHb III/7].

8. megkörnyékez; a inconjura; umgarnen. **A. környülvész.** 1662: mikor az igazmondó s nem kedvező tanítók elfogynak és a kedvkereső hízelkedők vészik környül a gondviselőket s a népet, mint Acháb és Jeremiás idétt: el is vészének nagy hamar [SKr 712].

B. körülvész. 1619: Csak amaz rossz Ibraim csauz is, kit itt látok, hogy elvetett ember, körülvött vala. dicsírte igen, mely igen fő módon viselte Kamuti uram az követtséget [BTN^a 216]. 1745: az 1... a' fellyebb el múlt időkben az édes Attyát... szép és hitető beszédekkel körül véné... maga Ládáját édes Attja Kamarájáb(a) deponalni impetralt [Torda; TJkT II.36]. 1761: midőn Mlgs Baro Josika Imreh urnak a Néh, edes Attja Curiája fele jutván nem lett volna gustussa hozzája, körül vevők Cancellista társommal ő Ngát, és svadeálok hogi ha ő Ngának tetszenék Mlgs Baro Josika Daniel Vrfit tentálnok hogi cserélne egész Nyilat [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11]. 1782: Veress Márton... körül vette az én Menyemet... és... egy szoknyát ígért, és két szőlőjít le kötöttte csere titulus alatt hogi adja által a' mi Kákovai Jobbágyainkat... hogy producálhasson [Torda; KW].

9. ~ a nyavalya el/utolér a betegség; a fi lovit de o boală; in erreicht die Krankheit. 1665: Mi abban esénk, a mitül félünk vala, mert az elébbi nyavalya uramat ő kegyelmét valóban környül vövé, csak Isten tudja, mikor áll lábra [TML III, 422 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

környülvétet, körülvétet 1. körülzarat; a dispune/or dona încercuirea; umschließen/zingeln lassen. **A. környülvétet.** 1662: Jeneiek^a nem készülnek, nem is opponálják magokat, s vezér környülvéteti őket [SKr 423. — ^aA borosjeneiek, Erdély egyik délnyugati végvárának védői].

B. körülvétet. 1657: úgy menék, hogy hajnalban Rimaszombathoz érkezém, és az mezővárost körülvétetém [KemÖn. 251]. 1710: Bánffy Dénes körülvéteti^a a maga mellett való puskásokkal, köszönvén neki: „Jó napot kegyelmednek, gróf uram” [CsH 112. — ^aA Bánffyak erdejében talált gr. Csáky Lászlót]. 1847: 1846-ba Varga Katalin felbérlelvén ellenem a falusiakat, mintegy ötven hatvanadmagával reám jött, házamat körülvétette [VKp 183].

2. be/körülerkített; a dispune impremuirea; umgeben/hegen lassen. **A. környülvétet.** 1662: Székelyhid várának... hidja előtt pedig egy új várost építettvén, s azt is nagy mély árokkal s erős sasfás boronakerítéssel vétetvén környül [SKr 149]. 1765: A Bárdosi torokban... egy nagy darab Kaszalo Réte, mellyet Sánצל vetetett környül [Mv; EHA]. — L. még SKr 259.

B. körülvétet. 1794: (A) Méhes kert a Grof ide jövetelekor meg volt, hanem esztet... egy Embere által föld kertel körül vétette [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. 1796: a Néhai Groff Ur... jo Sövény kertel körül vétette Udvarát [Szentgothárd SzD; WassLt].

1839: a Megye Bironak és a' Közönség Elöljáróinak szoros kötelességüké tettük... a' Temetkező helyet... Sántzal vétessek körül [Szárzajta Hsz; HSzjP].

környülvétetett, körülvétetett 1. körülvett; inonjurat; umgeben. *A. körülvétetett.* 1614: Mennuel nehezben penigh es munkasob, az nem cziak kwlseo ellenségekteol keorniwl uetetet, es giakran megh rontatot, hanem belwl eonen magaban felhaborodot orzagokat, mit Ngdis ezt az zegeni orzagot talalta gubernalni [Ks 87 egy-i végzés]. 1702: A... minden nyomorúságok árjával környül vétetett Torotzko városának siralmas panasza [Torockó; TLév. 4/3.1a].

B. körülvétetett. 1679: Isten nem nézvé... bűneimet, szegény édes, félelmekkel körülvétetett feleségemet megszabadítván, fiúval megáldá [TML VIII,466 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemszonyhoz].

2. be/körülkertetett; împrejmut cu gard; umgeben. 1699: elébb menvén ezen külső Udvar Cserefa tamszokkal környül vétetett, Szalmával mediocriter meg fedett Sátoros kerti mellett... méntünk bé... edgi akolb(a) ... Vagjon ezen Udvar házhoz Jégverem... gyalog kertel környül vétetett fellyel tövisses [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

3. körbeszegett; titiv de jur împrejur; umsäumt. *A. körülvétetett.* 1803: gyapot gyolt, két szélből a' közepin ugy nevezett bolha szökés varrással egyben foglalt, és egészen széles Toth Tsipkével környül vétetett szép nagy Abrosz [Dombó KK; Palotay 19].

B. körülvétetett. 1803: Tóth tsipkével körül vétetett lengeteg selymes potyolat keszkenő [Ádamos KK; i.h.20].

környülvétetik, körülvétetik 1. körülzáratik; a fi inonjurat/incercuit; umschlossen werden. 1662: Most Erdélyből is semmi új hírek nincsenek, az egyenél, Apafi uram vagy környül vétetett vagy üzetik [TML II,225 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz Dobravicából] | A nyavalás pórok látván, hogy mindenfelől környülvétettek... fegyvereket elhánván mindenfelé szaladni és szélledni kezdenek [SKr 146]. 1677: a' mi szegény hazánk minden felől külömb külömb Nemzetekkel vétetett környül [AC 36]. 1710: (A hanoveri fejedelem bátyja) környülvétetvén s vitézül oltalmazván magát, ott vágák le [CsH 235]. — L. még KemI. 319; SKr 380, 618.

2. be/körülkerítettik; a fi împrejmut/inonjurat; umgeben/faßt werden. *A. körülvétetik.* 1662: Olasz utacának az hegy alatt levő egy darabján kívül, igen jó széles és mély árokkal környülvétetett vala, mindenütt a kijáró utcákon kapu, sarompók csináltatván [SKr 482]. 1671: Dész mező város lévén nem bátorságos oda való telepedések... Végeztetik hogy jó erős palánkal környül vétessék [CC 81]. 1702: Vagyon még más veteményes kertis... hitván lézsás kertel és félig Sövényből font ujadon, új kertel elegyesleg van környül vétetve [O.brettey H; Born. XXIX.4.10]. 1756: Fekszik a Nemes Udvarház helye. Branyitskának... Illyefalva felől való végiben, mely... némely helyt Ujtitást varo kertel környül vétetvén [Branyicska H; JHb LXX/2.10]. — L. még ETF 108.15; SKr 485.

B. körülvétetik. 1681/1748: a' kis küküllő pártón vagyon égi szép Gyümölcses kert lézsás kertel körül vétett-

ve [Balázsfva AF; EHA]. 1740: Vagion az Udvarház helyj meljnek Teritoriuma minden lesza nélkül valo hol alabb valo hol jobbatska kertel vetetet körül [Marosnémeti H; Ks 73/55]. 1756: A Major és Akolynak valo kert... rész szerént mostan építendő rész szerént meg romladozott sövény régi kertel vetettnek körül [Branyicska H; JHb LXX/2. 35-6]. 1821: egy nagy darab hely kiirtattat és kertel vetetett körül [F.oroszi MT; Ks 79.199].

3. körbevétetik; a fi inonjurat; umgeben werden. *A. körülvétetik.* 1676: Kegyelmed Istentől sok szép jókkal, szép gyermekekkel, mint ennek a hazának szabadságának az többi között azok számára való megőrzésére is kötelező és Kegyelmedet ösztönző annyi záloggal vétetett környül és áldatott meg: mondok ezekre és hasonló több tekintetekre nézve nékem az én szabadulásomba Isten után Kegyelmedhez volt és vagyon legnagyobb bizodalom [TML VII,237 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

B. körülvétetik. 1664: (A haza) ez pogány nemzetnek hatalmában vagyon, körül lévén vétetve minden felől [TML III,80 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. 1685: A Pogyan (!) Nemzettől Isten jüleitől Szegegy vegső veszedelembé forgo Hazánk körül vetetett [Gyf; Törzs. Barcsai Ádám lev.].

4. környeztetik; a fi delimitat/márginit de jur împrejur; begrenzt werden. 1823-1830: (Drezdának) Vagynak közel és távol levő helyei és erdei, melyektől úgy vagyon körülvétetve, hogy amfiteatrum formát mutat [FogE 187].

környülvett, körülvett 1. be/körülkertet; inonjurat; umgeben. *A. körülvett.* 1744: Alsó Suk^a nevű faluba vagyon veszőből karókra font, támaszos, lézsás kertel környülvett udvarház [ETF 108. 11. — ^aK]. 1767: Szántzol (!) környül vett kaszáló rettyinek... észök felől való végiben [Mocs K; JHbK LV/28].

B. körülvett. 1679: Ezekén kívüls vannak egi nyihány helye(n) nem régen ültetett sövénynek körül vett; be oltott, külömb külömb féle fák [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 82]. 1750: közönséges Sátoros kertel körül vett rüdeg Marhá(n)k készített okol [Papoc Hsz; Hr]. 1753: egy Gyalog kertel körül vett marha akoly... egy kis Sövény ajtó... szolgál a Tövissel körül vett gyümölcses kertre [Szászbesenyő AF; Told. 18]. 1782: (A) Fogado házis körüllette. Sántzal Tövissel és fűzfakkal körül vett Tanorokkal edgyütt [Dombó KK; JHb XIX/22. 14].

2. körbeszegett; titiv de jur împrejur; umsäumt. *A. körülvett.* 1714: Aszszonyi Ember. Virágos fekete Bársony Nyari Palastya hat rend béli arany s ezüst Primel környül vett Karmazin szín fél Selyem beléssel f. Hung. 84 [AH 2].

B. körülvett. 1699: Egy retzébül s gyoltsból kotzkasan varrott fejer tsipkével körül vett abrosz [K; KvRLt X.A.43b]. 1816: Egy Violaszín kréditor Selyem arany fonal tsipkével körül vett szélű Abrosz [Szabéd MT; UnVJK 295].

3. körbevett; inonjurat; umgeben. *A. körülvett.* 1714: Cseh országi Kristáljomos fedelés jókora Üveg s a' tetején ezüstből öntet, s meg aranjozt Lud, az also része meg aranjozt ezüst liliosos karikával környül vett fl. Hung. 20 [AH 11].

B. körülvett. 1792: Vagyon egy Úveg Csűr... Ebben vagynak közben egy hat dolgozó személyre készült állásokkal körül vett materia olvasztó Nagy Katlan [Butyásza Szt; TKHf 50/I].

4. körberakott; incrustat de jur imprejur; (her)uminkrustiert. 1714: Hebenus fábul hoszszab Páltza, meg aranjozott ezüst gomball, közöpen és a' Végén hasonlóképpen meg aranjozott ezüst bagijoggal környül vett, és 25 Török Rubin s 20 Türkisz kövekkel ki rakott fl. Hung. 10 [AH 6].

5. megkörnyékezett; cuprins/copleşit/biruit de...; umgarnt. 1668: De megszokott eb mesterségét az a kurva tejjel tartott fattyú, hazugságnak és hízelkedésnek lelkével környül vett Balásfi, úgy látom; velem is úgy akar tenni, mint Bethlen Gergelylyel [TML IV, 329 Teleki Mihály Bethlen Drusiánnához].

környülvicinált, körülvicinált körülszomszédolt; in-conjurat de proprietăți vecine; umnachbart. **A. környülvicinált.** 1781: (A) környül vicinált Gaz rez nevezetű helység [Gyszm; DE 3].

B. körülvicinált. 1795: (A) körül vicinált hely Tsipány kertnek vagi Füzes ajjának nevezetű [Kilyén Hsz; EHA]. 1808: Fülöp Miklos... a dombon lévő egészen körül vicinált helyet a Máros mostani folyamatyáig egészen. adá örökös tseréb(en) Báro Bornemisza Léopold ur(amna)k [Born.G.IV.10].

köröntő-bot kötőre bot; ciomag de sfărmat piatră; Steinbrechstange. 1696: Küranto Bot no 2 Hoszu rud vas no 1 Kű Ronto Kisseb Bot no 1 [Bethlen SzD; BK].

köröntő-pöröly kötőre kalapács; ciocan de sfărmat piatră; Steinbrechhammer. 1652: Bányásznak valo kü ronto pöröly vagyon. N. 3 [Görgény MT; Törzs]. 1692: Kő rontó Pöröly no. 1 [Mezőbodon TA; BK Inv. 13]. 1737: Egy kő ronto pöröly. Egy vashasított szög. Egy kő vágó hoszu csákány. Kő fűrő fűrő 2 [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

köröntő-vas ? kötőre vas; rangă de sfărmat piatră; Steinbrechheisen. 1681: Pinz (!) banya Stompjahoz valo kő ronto vas csak üszögében ki kovácsolva Nro 15 [Vh; VhU 525]. 1753: Kő ronto vas nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18.C.11].

köröntő-vaspöröly kötőre vaskalapács; ciocan de sfărmat piatră; Steinbrechhammer. 1673: Vagyon ez kapuban, bé menőleg, bal kez felől... Keő feszítő vass rud nro 1. Kő rontó vass pöröly nro 1. Két vass ékek... Tizen két öreg vas horog njelestől. Egy njeles vass ék [Fog.; UF II, 535].

köröntő-vasrud kötőre vasrud; rangă de sfărmat piatră; Steinbrechstange. 1667: Kő feszítő vas rud nro. 1. Kő ronto vas rud nro. 1. Eöreg h vas ék nro. 1... Kő vágó csákány nro. 1 [UF II, 335].

körödös-környül, körödös-körül köröskörül; (de) jur imprejur; ringsherum. **A. körödös-környül.** 1795: Málés Kas... az oldalai körödös környül vesszővel vannak bé kertelve [Kémer Sz; BfN Conscr.].

B. körödös-körül. 1717: Az Csűrös kert az Curianak felső resin vagyon körödös körül [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1735: Az Ajtó megett egy pohár szék fejjel festetlen a Felső része hat szakaszban, rostelyos két felől nyíló zár nélkül, az also része tizenkét Tolyokás ki vono vas karikások, körüdes körül deszkával bécsinálva [Királyhalma NK; Ks 23.XXIb]. 1768: Egy kék sejem Tofata (!) ujj agy takaro keskeny ezüst Czándlival körödös körül meg hányva [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 109]. 1784: Erdős és bokros hely... körüdes körül Sántzal levén be kerítve [Galambod MT; Told. 42]. 1793: Hát azon Hellynek... volté mindenütt kertye, körödös körül [Zutor K; SLt]. 1801: a Rétnek is körülüds körül valo szomszédgyai [Nagynyulas K; DLev. 5].

Szk: ~ deszkázott körbedeszkázott. 1752: vagyon egy... ablakos, és kisdég zöld kalyha kementzés, félyül deszkával padlásolt ugyan deszkával padimentomozott, kívül körödös körül deszkázott Tornáczu, Gradi-csos... Sendely fedél alatt valo Ház [Pókafva AF; JHb XXV/73] * ~nyargal körbenyargal. 1653: (A) császárt haza kísérte a tatár a Novách havasság közel; nem tágitották sohol a császár táborát, hanem körödös-körül nyargal a táboron a tatár — az a törököknek az ő vigyázó strásája [ETA I, 138 NSz].

Ha. 1767: Körüdes körül [Buza SzD; LLt Csáky-per 2.L.2]. 1773: körüdes körül [Sajókeresztúr SzD; Becskj]. 1785: körüdes körül [Varsolc Sz; Born. XXIXb.20/36a Kornis Krisztina conscr.]. 1798: körüdes körül [Vályebrád H; Ks 76.IX.27] | körüdes körül [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. 1801: körüdes körül [Királyfva KK; LLt 26/13]. 1821: körüdes körül [Veresegyháza AF; Told. 19]. 1825: körüdes körül [Dés; DLt 3].

? **körökes**. 1714: Hebenus fa körökös Paltza 1/50... Útó Orahhoz valo öszkez (!) meg aranjozott ezüst körökes fundamentomával fl. Hung 20 [AH 23, 44].

Szk: ~ függőóra. 1714: Körökes függő Ora figurakal ékesített, rézb(en) foglaltatott ezüsten mutatóval Karmazin bőr futralj(ban) fl. Hung 30 [AH 44] * ~ kapszácška. 1714: Egy körökös Kapszácskáb(an) foglaltatnak 1. Réz Pixisb(en) Tengeri Compasz. 2. Microscopéum födelestül. 3. Fekete Futralj(káb(an), két Perspectivu(m) egyik Zöld másik fejjel [AH 35] * ~ kristály. 1714: Egy körökös Kapszácskában foglaltatnak... 7. Ezüst Karikával környül vett körökes Kristály egy felől egjenes, mas felől fel emeltetett [i.h.] * ~ óra. 1714: Rézb(e) foglaltatott körökes óra, Pixisformara két oldalul mutatója levén futralj(ban) fl. Hung. 10 [AH 45].

körül köröztet (köriratot/levelet járat); a da (un circular) să circule; (Rundschreiben/Brief) herumgehen lassen. 1798: Tiszteletes Tsiki János Esperest Urunk 20a Aug 1798 botsátott Cursust körülötte Tisztts Püspök Ur(na)k e következő Rendelésit [Hagymásbodon MT; HbEK].

köröm 1. unghie; (Finger)Nagel. 1573: Anna Molnar Istwanne, azt vallia hogi Ment volt az Kato hazához... Ieo oda agoston Mond neky Katonak Te nyilván valo bozorkan vagi... Inkab lakna(m) egi hazba egi ebel

hogi ne(m) weled mert annalis alab valo vagi horgas kerméd vagion | Botos Marton... vallia... Kowach Benedeknek... az kërme hatra zeget, faylalia volt [Kv; TJK III/3. 87,228]. 1673: Bizony nem szánnám a körmet megverni, hogi ennyire terjeszkedem az írásban, de a méltatlan bosszúság vün rejá [TML VI, 556 Nalaczi István Teleki Mihályhoz]. 1744: (Konsztandinak) Szebenb(en) fogság(an) lévén, a' hóhér két ujjá körmet ki is vette volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1774: ugy meg ütök egyik kezem ujjá körmét, hogy mingyárt el szökék onnan a' köröm [Udvarfva MT; Told. 44a]. 1807: Fekete Miklos, mint egy 35. Esztendő a' körmei — a' kezén mind vakok [DLt 616 nyomt. kl.).

Szk: körmeibe fű. 1662: Bizony még irtam, sokszor fűttam az körmeimbe, de hogy igen szeretlek, mind el-szenyvedem, de várj reá, bizony megfizeted, édesem [TML II,228 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz] * körmet mutatja. 1757: Jól üsmérem... Czirilla Mária nevű szász kurva személyt... Egy alkalmatossággal... hallottam a' szájából, hogy azt mondotta, de tsak engemet el venne, értvén Németi István uramat, semmi baja nem lenne, meg perczentvén az körmit mutatta [Kv; Mk IX Vall. 193-4]. * vki körmeiből és hatalmából kivész vkit. 1710 k.: édes Istenem... én csak azon reménkedem... végy ki engemet a körnök és hatalmokból, hogy sem ők, sem én ne vétsünk egymás miatt Felsegednek többet ennél [Blm. 1019] * vki körmei közül kifacsartatik vmi. 1828: nem tractálnak ugy, mintha azon Jusnak erőszakos bitangolói lettünk volna és most adodott volna alkalmatosság arra hogy hasonló módon körmeink közül ki facsartassék [Martonfva Hsz; BetLt 1] * vki körmei közül megmenekedhetik. 1847: öreg édesatyám... fegyveres kézzel admoneálni kezdte őket... csak úgy menekedhetett meg körmeik közül, hogy... meg nem verték [VKp 184] * vki körmei közül megmenthet vmit vki kezéből/hatalmából kiszabadíthat vmit. 1823: Ma egész nap azután jártam, hogy a' szegény Tehenet menthessem meg azon huntuvtuak körmei közül, de híjába [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor szüleihez] * vki körmei közül megszabadul vki. 1847: Akkor Varga Katalin kezében lévő pálcájával úgy vágott hozzája, hogy nem a testvéremet, hanem a kisgyermeket találva, annak fejét behasította. Ezt az öreg édesatyám meglátván, azonnal a házba bement, s a szegéről egy fegyvert kezébe ragadva kiállott, s fegyveres kézzel megintette az embereket, hogy jószágáról kitakarodjanak. S csak ezután szabadultam meg Varga Katalin körmei közül, s így kerültem el azt is, hogy az embereket meg nem kötözték s meg nem vertek [VKp 279-80].

Sz: körme hegyén van vmi sietős/sürgös vmi. 1868: képzelheted, mennyi teendőm volt, a gyermekek visgaja s az enyém is köröm hegyén lévén [Pf Barabás Sándor jogász lev. Kv-ról] * körmen ér rajtakap. 1653: a török senkit sem hitiben, sem pedig templomában nem háborít, hanem ki-ki lássa mit vall, tartsa azt; de másnak békét hagyjon, senkit ne csúfoljon s ne disputáljon, mert ha körömön érik, meghal érette [ETA I,118 NSz] * körmen éretik. 1662: Magát pedig Kövárba küldvén... illendő asztal és praebenda rendeltetett vala tartására, kiváltképpen még szabadulására igyekező néhány rendbeli praktikái körmen nem éretteken [SKr 152-3. — ^aZolyomi Dávidot] * körmen kap rajtakap. 1653: Az ki

szegény egyes állapattal vagion penigh, az allyan igaz mentséggel s ne hazugsággal állassa dolgát, hogy körmen ne kapják az tőkéletlenségét [Cege SzD; WassLt] * körme é. 1661: búsulunk, mert semmi hírt senki nem ír udvartul... talám udvartul is megírják, ha az körmökre é. [TML II,82 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1762: mindent a körmökre égni vársz [Hosszúasó AF; Told. 5]. 1811: Most pedig Körmökre égvén nem tartoztatthattam meg magam, hogy tovább halogassam [Nagypacal Sz; Berz. 11 Fasc. 75] * körme é a gyertya a. átv megégeti magát. 1763: az körmire egett az gyertya, s' ugy vetette el [Torda; TJKt V. 154]. — b. sietőssé/sürgössé válik a dolog. 1751: Tudom hogy, hol többet, hol kevesebbet rendetlenül Szolgáltam, mert ősszsig niháncor körmire é a' gyertya [Marossztkirály MT; Told. 29]. 1830: vigyáz kedvesem járj el idején, ne hogy a' körmedre égien a' gyertya [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1842: az Überschat^a készítő mérnök Ungvári György Ur — előbb azt mondotta, hogy nincs szükség fára mert van elegendő — később pedig mikor a gyertya a körmökre éget az Ungvári Zsidójától és Rath Károly Urtól vették meg a fát, két áron [Dés; DLt 1480/1843 Pap Ferentz (48) kereskedő vall. — ^aA hidét] * körmőd varga. 1811: Körmőd varga^a abba nem mártom ujjamat [ArÉ 90. — ^aA jegyzetben: Deákul: Non Sutor ultra Crepidam, az az ne börtökodj hozzá nyulni, vagy tovább menni] * ~ szakad vmért kb. ráfizet vmire. 1671: Béli uram... Producat^a tatott^a is urunk neve alatt avval a rossz Tamás deákkal, de azért bizony köröm szakad [TML V,421 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — ^aBirtokperben] * megszedi vkinek a körmet kb. babonáskodik vkinek a körmével^a 1632: lattam hogi ez az Berkeszine mind megh szedte az Szabo Miklos körmet [Mv; MvLt 290. 79b. — ^aA köröm a népi hitvilágban mágikus tárgyként szerepel; a vele való babonáskodásra l. NrLex. III,307] * nagyobb körme vagyon a medvének, mint a farkasnak. 1744: azt mondá Nagy Márton..., hogy immár a' Nemessek dűghják az orrokat Szebenbe; melyre én mondé, olylant ne beszélyetek, mert nagyobb Körme vagyon a' Medvének, mint a' Farkasnak [Köpec Hsz; INyR 45-6] * szurkos a körme? tolvaj. 1785 k.: Vargát kérék, de szurkos a körme; Fazakamból ő mindent kiszedne [EM XX, 500 (Balás kódex). — Deák gúnyéneken vénleány panasza] * (vki másnak) kis körmet sem éri. 1653: Vas Daniel vr(am) ollyan ezernél kwlomb ember, czak az kis körmet sem érte volna Meszaros Peter [Ne; KCsl 1394 Michael Feoldesi (30) ns vall.].

2. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: egy ~ feketényi (sem) (nici) cõt (e) negru sub unghie; kein Finger/Nagelbreit. 1771: ástt mond-, és felel mind maga Szentpáli Ferentz Ur(am) mind pedig Felesége Váradi Susánna aszszonj, tsudálkozm keden Bátjám Ur(am) mit jár Ketek a Csákljai Jobbágjok után, mert nintsen Semmi Jussok p(rae)tensiojok hozzá, tsak égi köröm feketényiis, tsak tegje le ked magát Bátjám Ur(am) [Girbó AF; JHb Joh. Szentpáli (57) ns vall.] * mint a körme feketéje ca negru de sub unghii; winzig. 1644: (Baczio Janosnak) egi igen kiczinj sebeczike vala az fejen oldal felt mint az köröm feketéje [Mv; MvLt 291.411b].

3. állati köröm; gheară; Klaue | karom; gheară, unghie; Kralle, Klaue. 1671: párducz bőr is az ki vagyon,

ki igen viseltes, ki ha mivel újabb is, vagy az körmei nincsenek, vagy az álla rajta, mégis 20, 25 talléron tartják [TML V.429 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1710 k.: Hová legyenek el, édes Istenem! eközött az öt oroszán között, aki engem sebes lánggal körülvevett... Harmadik az én ellenem hamis vádokkal feljlesztett király, mint az erős ifjú oroszán a ratio statusnak rettenetes fogaival és körmeivel [BIm. 1004] | az én ölyvem... egyenesen arcul, az orcám, orrom s ajkamba ragada olyan erősen, hogy némelyik körme az orromon által az orrom lyukába, némelyik az ajakamon, pófámon által a szájamba ment | (A generál) mindenkor olyan volt, mint a gesztenyét a paraszából a macska körmeivel kikapartató majom [BÖn. 549, 953].

Sz. 1710: A tanács sokat consultálódván, megegyezének azon, hogy a fejedelem üljön vesztig Erdélyben, s hagyjon békít a magyarországi dolgoknak, nehogy Erdély is a fejedelemmel együtt elveszzen miattok. Avagy nem elég siralmas példa-e, mint járanak a minapiban a magyarországi nagy urak, életek, jószágok elvesze. Bolondság volna a törben akadt madárnak körme közé akasztani valakinek ujját, mert amazt sem szabadíthatja meg, maga is, eljövén a madarász, együtt a másikkal megfogja s megmellyeszi [CsH 107. — 1674-re von. feljegyzés].

4. pata; copitá; Huf. 1623: Gyermek lowaynk kezwl az kiket pattkolnak azokat minden eoteodik hetben jo kouacziall megk pattkoltassa zepen homorw pattkot veyenek az labokra hogy keörmeok zorulni ne kezgyen, az kiket pedig meg eddigh nem pattkoltanak azoknak keörmeökeot el vagdalliak zepen [BGU 122]. 1631: en immar Ualas uton megk szallotta(m) uala. lata(m) azt hogj santal uala az lo, s ugia(n) ot faragtak a körmet az lonak [Mv; MvLt 290. 57b-58a]. 1773: az Oltyán Nyikula ökre sem az Uraság szolgatlyáb(an) (igy!) hanem a Fazakakkal valo kereskedés(en)... a Körme meg hasadtott és meg Sántult, Kolosváratt elis adta [O.léta TA; JHb II/3]. 1783: (A kanca) edgyik hátulso körme fejár [Dálya U; Sár.]. 1847: (A) bitang kanczának... a' két hátulso lábain (!) körmek fejéresek — keselyek [DLt 291 nyomt. kl].

5. (füstölt állati) boka; ciolan (afumat); (geräucherter) Tierknöchel. 1590: (A) Taligasnak hogy az 7 Eokornek husat be hozta fizettem... d. 14. Az hat Eokornek kormet el votte Berybe | Elseoben weot Weoreos Pal 2 Johot. 2 Soldort. 2 Keormot... d 32 2 oldal pechyenyet... d 14 [Kv; Szám. 4/XXI.30,49 Kis István sp kezével]. 1596: Mezaros Kalmannetol, Kormet, Oryat, és peczyeneket, hoztam p(er) f l d 4... szettem az pia-tzon az szakaszok kezeben (!) 4 diszno kormet p(er) d 16 [Kv; i.h. 6/XVIIa.10 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

◇ Hn. 1753: A Köröm Hegyin (sz) [Sárvásár K; KHn 132]. 1864: Köröm hegy [uo.; KHn 134].

körömfaragó patafaragó/reszelő; rázuitor pentru copitá; Hufrespel. 1647: Egy keoreom vagho farago, harapo fogo [M.királyfva KK; BK 48.F.16]. 1701: Egj körömfarago [A.csernátón Hsz; LLt]. 1714: Az atyámnak magának maradt hála (!) után patkoláshoz szükséges szerszáma ugyan harapofogo, körömfarago etc. [HSz harapófogo al.]. 1753: Köröm farago Nro 1... Vas fago Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18.CII]. 1788: Egy patkoló bőr táska, benne lévő egy harapo fogo, kalapáts, egy ráspoly, két köröm farago nyel nélkül [Mv; TSb 47].

körömház ? a lópata ágya; loja copitei de cal; Bett des Pferdehufs. 1709: sántult meg az pejlo, az köröm házon esett egy küs seb, megnyomta vagy fában sértette [SzZs 270]. XVIII. sz. eleje: Az ficzamosas kétt féle egyik az elejin, az masik az hatulyán s mindenik köröm házban esik meg [JHb 17/10 ló tartási ut.]. 1815: Pirospej kantz... Bal lábán a' köröm ház egészen el-vagyon válvá, és hasadva [DLt 723 nyomt. kl].

körömházbeli a ló patájabeli; de la copita calului; vom Pferdehuf. XVIII. sz. eleje: Az ficzamosas kétt féle egyik az elejin, az masik az hatulyán s mindenik köröm házban esik meg: az első lábán valo körömházbeli ficzamosast így orvosold^a [JHb 17/10 ló tartási ut. — ^aKöv. a gyógy mód].

körömlinea '. 1622: Egj Talhoz valo Circalo m f — d 8. Egj köröm linea f — d 8 [Kv; RDL I. 119 Néhai Tót-házi Eötues Mihály ötvösműszereinek lelt.].

körömméreg 1. körömgnyulladás; paronichie, tumefacție inflamatorie în jurul unghiei; Fingerentzündung. 1812: Megengedgy kedves Barátom hogy magam kezemmel nem irtam, mert egy köröm méreg alig engedi meg hogy ezen Levélnék nevemet betsülletesen alája ír-hassam [Mv; K Lev.].

2. ujjbegyes vesszőzés; lovitură cu nuiua peste degete; Rutenschlagen auf die Fingerspitzen. 1870 k./1914: Plága: kisebb testi büntetés, mely a vonalzóval (linea), vesszővel a tenyérbe ütésből állott. Ennek egy variánsa volt a körömméreg: az öt uj begyeinek összeszorított hegyére mért ütés [MvÉrt. 31].

köröm-rákfene lópata-nyavalya; boală de copite; Hufkrankheit. 1844: A' köröm-ráfkene a' ló-körminek helyi nyavalyája [DLt 1063 nyomt. kl].

körömrészelő patareszelő; pilă/raşpel pentru copită; Hufzeile/raşpel. 1849: Van a' Kováts Műhelybe... Egy köröm reszelő... Egy pár lo patko jukaszto [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1874: Köröm reszelő [TSb 7].

körömszorulás pataszorulás; încastelură; Hufverengung. XVIII. sz. eleje: Az köröm Szorulásra hajlandó lovat a' békája Szorulásáról, és a' körme dombosságáról ismérhetni meg [JHb 17/10 ló tartási ut.].

körömtisztító patatisztító; curăjator pentru/de copită; Hufreiniger. 1839: Köröm tisztító. Loszaj tisztító [Marosújvár AF; MGK].

körömvágó patavágó; cujit de potcovar; Hufschneide-. 1647: Egy keoreom vagho farago, harapo fogo [M.királyfva KK; BK 48.F.16].

körös l. köris

körösbeli Körös-vidéki lakos; crişean; Einwohner der Körös/Kreischgegend. 1671: A' Körösben lakoknak penig annál^a bellyebb jöni sóért szabados ne legyen, (ide nem értvén a' Szilágyságot:) Ezek-is megadván a' sönak igaz harminczadgyát, mint szintén a' Körösbeliek [CC 55. — ^aBh-nál].

körösői a Körösfő (K) tn -i képzős szárm; derivat format cu suffixul -i al toponimului Körösfő/Izvorul Crișului; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Körösfő. I. *mn* Körösfőről való; din Körösfő; aus Körösfő stammend. 1568: En Lúka Janos Koros fwy biro... Ezt vallotta mw Elöttünk ez kórösfwy Ember az Varga Márton^a [Körösfő K; BesztLt 98. — ^aKöv. a vall.].

Szn. 1614: Keoreosfeoy Bálint zs [Kadács U; BethU 162].

II. *fn* körösői lakos; locuitor din Körösfő; Einwohner von Körösfő. 1638 k.: Nagi Mihali keoresfwj gialuhoz ualo volt eoekerrel szolgal... Botzi Mattias Keoresfoei vala [Szászfenes K; GyU 33,37].

körösi Körös-vidéki; crișean; von/aus der Körös/Kreisch-Gegend. **Szn.** 1574: Keresy Iwkacy [Kv; TJK]. 1642: Koros Mihaj. Körösi Mihaj [Szilágy-szeg; BK]. 1705: Körösi Péter [SzJk 349].

Hn. 1790: Körösi tanorokja [Backamadaras MT; EHA]. 1803: a Körösi Tanorokja [uo.; EHA]. 1817: A' Körösi Tanorokjánál a Felső Bereknél (sz) [uo.; EHA].

Szk: ~ *kályha*. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium... Az Seötet hazban... Keresi kalha egi rakkassal No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7.22.27] * ~ *korsó*. 1783-1784: Az 2. Esztendőben Udvar szükségere vett... Egy Körösi Korsóért... Dnr. 06 [Szamosfva K; Ethn. LXXII, 607] * ~ *szokmány*. 1820: egy fejr kutra Körösi vagyis Bánátusi szokmány [DLt nyomt. kl].

A szn-ek és egyes szk-ok esetében a fent megadott jel-en kívül 'melyik Körös nevű településről való' jel-sel is számolhatunk.

körös-környülfoglaltathatik körös-környülvétethetik; a putea fi înconjurat; ringsherum umgeben werden können. 1662: úgy intéztetett vala, hogy a városnak^a ez a felső és dél felől való része is a Körössel körös-környül foglaltathatik vala [SKr 484. — ^aVáradnak].

körös-környülrak körberak; a așeza (ceva) de jur împrejur; herum/umherlegen. 1662: (Az ágyút) a tatárok Fejérvárat... nagy sok fával körös-környül rakták vala, és olly veggel gyújták neki, hogy ugyan elolvassák [SKr 524].

körös-környülvarrott körülvarrott; cusut de jur împrejur; umstickt. 1667/1687: Vagyon egy fekete selyemmel körös környül varrot patyolat keszkenő [Nagyernye MT; MMatr. 278].

körös-környülvétetik körbevétetik; a fi înconjurat; umgeben werden. 1662: Melly hely magában körös-környül mind nagy erős havasokkal és erdőkkel vétetvén, mint egy vár olyan vala [SKr 667].

körös-körüljár körbejár; a înconjura, a face ocolul unui loc; umhergehen. 1798: Lupsa Von körös körül járta, a régi itten lévő szálló helyet [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

körösleg körös-körül; (de) jur împrejur; ringsherum. 1653:örösleg úgy látszott; mintha taraczk-ágyukkal s néha szakállossal is löttek volna [ETA I,154 NSz].

körösményfalvi a Körösményfalva (Cs) tn -i képzős szárm; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Körösményfalva; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Körösményfalva: Körösményfalvához tartozó; care ține de Körösményfalva; zu Körösményfalva gehörendig. 1616: az Kórösmenyfalui hatarban az Al laban (sz) [Körösményfva^a; EHA. — ^aAz említéskor Csiksztygyörgyhöz tartozott].

körösnén-körül körös-körül; (de) jur împrejur; ringsherum. 1665: noha a szegény haza dolgai... nincsenek ugyan az pacificationnak conditioiban beírva, de... még eddig ő felségétől a residenshez semminemű parancsolat elviselhetetlen adónknak leszállítása, majd körösnén körül elfoglalt határinknak jobb karban való állítása felől nem ment [TML III,352 Teleki Mihály Rottel Jánoshoz].

körösös ? kőrifás; cu mulți frasinii; mit Eschenbäumen bewachsen. **Hn.** 1781: Körösös Lok [Gyszmi; EHA].

körözött köröztetett; stabilit prin circulară; herumgehen gelassen. 1862: a' T. Papok igyekezzenek oda művelődni, hogy a' már körözött krajtzáros évi segedelmezés minden lélektől léphessen életbe [Gyalu K; Rak 68 esp. kl].

köröztet körlevélben közöl; a comunica prin circulară; herumgehen/umlaufen lassen. 1866: Szomoruan Körözteti a' T. H. Esperes ur, hogy szeretve tisztelt Püspök... Bodola Sámuel. jobb létre szenderült [Gyalu K; Rak 111].

Szk: ~ *ni rendel*. 1864: A' Melgs Fő Tiszt. Püspök ur 919 sz. a. körlevelében a' következőket rendeli köröztetni [Gyalu K; Rak 95]. 1865: A' Mlgs Fő T Püspök ur a' Marosi Egyház megyében meg üresült M.madarasi első oszt. papi állomást rendeli köröztetni [uo.; Rak 98].

köröztetés körlevélbeli közlés; comunicare prin circulară; Mitteilung durch Rundschreiben. 1863: A felsőes királyi Fő kormány széktől jő köröztetés végett^a [M.bikal K; Rak 139 — ^aKöv. a közlés]. 1869: Mindenik körlelkésznek egyszersmint kötelességévé tétetik, hogy a rájuk bízott iskolákba, e köröztetés után azonnal kiszálljanak [uo.; Rak 177].

köröztetett körlevélben közölt; care a fost comunicat prin circulară; in Rundschreiben mitgeteilt. 1869: A már köröztetett szászvárosi kántori és leánytanító állomásra a pályázási idő megnyújtatik jun. 15-ig [M.bikal K; Rak 176 esp. kl].

köröztetik körlevélben közöltetik; a fi comunicat prin circulară; in Rundschreiben mitgeteilt werden. 1863: A' Sz Lászlói seged Papság 150 f. o. évi fizetéssel, szállás kosztal köröztetik [Gyalu K; Rak 79 esp. kl]. 1864: Két Hirdetményes idézés köröztetik a' szokott módon ki hirdetés végett [uo.; Rak 94 esp. kl].

körpényes ?^a **Hn.** 1749: az Körpönyösben (sz) [Bodola Hsz; EHA].

körpicelés * 1657: egybe kelesünk haszassagunk nem löt I(ste)nes uton modon, hanem körpiczeles, ördögh practicalas által [SzJk 84-5].

körte l. körtvény

körtvély, körtve 1. pará; Birne. *A. körtvély, körtvély.* 1570: Erzen Jarto Peter, es ezen Jarto Symon, hytek zeren ezt vallyak... Az peternek kepetis ely veottek^a es ely vitték az keorthwel Eomagaval Erewel razattak leh [Kv; Tjk III/2. 72 — ^aA körtetolvajok]. 1582: Kalmar Jsthan... vallja, chikos Gergely Mutata eg Zwrt, kibenh keortwel vala... tudwan azt hagi chizar peternek Ninchen keortwelie, felweóm hog meg Mutassam Nedked [Kv; Tjk IV/1.64]. 1596: lattam hogy az vduarokon keortüely allott a' zekeren. Azt mondottak hogy az a' peres keortüely [UszT]. 1606: az oltouanioknak nimeliken uoltak giwmolcziek, ugy mint keortouely es alma azokbannis sokat le uertek^a [i.h. 64a. — ^aA marhák]. 1635: en uelem hózátot az piaczryol, penze(n), hol Diot, hol perecziet, hol körtüelyt, hol kenyeret [Mv; MvLt 291. 42b]. 1669: Eött leszan alma, hatodikon körtvély [Királyhalm NK; Ks 67.46.24a]. 1717: Két felöl fen valo alma ászok melyben vagion murok, kevés körtvély és Répa [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. 1724: medgyet nem küldöttem... hanem az körtvélyből megis küldöttem [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. 1756: Zegrán Lupuj... azt mondván hogy rázzak néki körtvélyt... tsak erőskedett, hogy ráznék [Galac BN; Wlt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.]. 1788: Cseresnye, szilva, Dio, Megy sem(m)i se maradt, körtvély s alma lészen kevés [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1817: Gyümöls Alma, Körtvély vagy Vatzkar van fél termesibe [Oroszfalu MT; TLt 1470].

B. körtve, körtöve. 1772: Bányan adtam el Körtvét... Veres Szöllött... Körtvélyt [Hagymásalapos SzT; JHbT 14]. 1796: Gyümöls a menyihéz reménség volt nem lesz, Alma körtvé inkább meg maradt [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1805: 3 Garas ára körtvét vettünk [Dés; KMN 112]. 1816: hány sák krumpelit, körtvét... vettél ki a pintzéből | a' nállam találtatott hét körtfét (!)... a' piatzon... vettem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1819: égszer az Aszszony. minékünk körtvét küldet [Kv; Pk 2]. 1834: Adtam el... 6 véka Körtvét per 36 xr [Hosszúaszó KK; Born. F. la Bod Péter tt lev.]. 1837: Az körtvét és az bort alázatosan köszönöm [Buzásbesenyő KK; DobLev. V/1218. la Ujjfalvi Josef Dobolyi Sigmondhoz].

C. körtély. 1639: Szelid aszu gyümölcz sziluaual, körtelliel eley cubuli no. 20... Vad aszu gyümölcz körtuelliel, almaual eggiütt cubuli no. 50 [Kóvár Szt; RákGlr. 438].

Szk: apró ~. 1597: Makariás keortwilt... -/07... hosszsz keortwilt... -/08 Masfele zep Apro keortwilt... -/04 [Kv; Szám. 7/XIV.57 Thomas Massas sp kezével] * **aszú ~.** 1642: Aszu szilva vagion cub. nro. 48 Aszu keortéovely vagion cub. minor. nr 1 1/2 [UF I.820] * **Borsos nevű ~.** 1729: a gyümölcsös kosárt Viszsa küldötte(m), Udvarhely szeki Borsos nevű körtvéjél teli, külömben inkább mondhatni őszi Muskotálnak [Szentdemeter U; Ks 98 Gyulafi László lev.] * **elein erő ~.** 1803: egy egy keves gyümölszel enyhítetem a' mikor kaphatok magamot ha valami elein erő

körtvélyt Árpás vagy vajas almát... lehetne találni — 's hoznának magokkal Kedves Sogor Uram, kedvesenném [M.déllő TA; DobLev. IV/868] * **hosszú ~** → **apró ~** * **Makariás ~** → **apró ~** * **mézes ~.** 1595: 24. Juny... Kerttemből az eretlen mezes körttuet le verettem es eretlen ugy hordattam saakokba(n)... d 16 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 if]. Heltai Gáspár sp kezével] * **muskotály ~.** 1598: kwitem... Czeresznet d 8 Mws-kotaly keortwilt d 10 [Kv; Szám. 7/XVIII. 37 Th. Masass sp kezével]. 1717: küldöttem ezen talygasol... egy kevés perset almat muskotály körtvélyt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.] * **nyári ~** 1710 k.: Nem is tapasztaltam soha ártalmát semmi gyümölcsnek egyébként, hanem a dinnyének, kivált a görögnek, ha sokat ettem benne, és a nyári körtvélynek, baracknak; vértást indított bennem [BÖN. 514] * **nyers ~.** 1642: Niers keortéovely cub. minor nro -/1... Aszu keortéovely vagion cub. minor nro. 1 1/2 [UF I.820] * **őszi ~.** 1841: Őszi Körtve [Kisilyle MT; LLt] * **pergament ~.** 1816: fél vékányi Téli pergament kemény körtvét hozván, azt Négy Huszason... edgyik kufárné. meg vásárolta [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * **pisztrang ~.** 1852: küld meg Lajos pistrang nevű körtvélyt — a' veres babast hívják egy... ezeket eddegel meg [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * **száraz ~.** 1679: Ez idej Szaraz Körtvély Qr 2. Apro száraz alma Qr 1 1/2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 35] * **turi ~.** 1801: Tott Falusi János Fitzko legény korában a szőlőből valami Turi körtvélyt szedven a Tarisnyajaban. azért be kísérték a Faluba [Mákó K; KLev.].

2. körtefa; pá; Birnbaum. A. körtvély, körtövely. 1586: mikor eyel eorizennek, vgy haget volna be egy kowach legenniel az zabo Andras keortuelliére [Kv; Tjk IV/1. 577]. 1596: ne(m) hatta megh zednik (!) a kortvelyth [UszT 11/8]. 1606: az felperes. Azok felett ha az fen megh irt kortouel faban ualami igazsagat remillette uolnais attul ell esett, de abbannis nincz semmj iussa, mert ha mondana igazsagat hozza, azzal mondana hogy az hul az gepuben az az kortouel uagion, eö birja az foldett... mienk uolt azaz kortouelj [UszT]. 1835: egy egy pár almát vagy körtvélyt oltott [Zsibó Sz; Wlt].

B. körtve, körtöve. 1757: Enis ismertem jól. Szakasa Simont, s tudom hogi éppen a haza mellet volt edgy igen joféle körtvéfája, s mi gyermekekül a kortvejére mentünk lopni [F.borgó BN; BK. Krisztye Miron (55) jb vall.]. 1851: 13 bokor birs alma, 3 dió, egy körtve [Erdősztygyörgy MT; Tsb 34].

Hn. 1579: Tekerés körtvélybenn (sz) [Berekeresztúr MT]. 1592: az feoldet hiak Keortwely hattianak [Bikafva U]. 1592 u.: alsoo Keortewely Mezeye [Almás U]. 1596: Keeortuelfaja [Körtvélyfája MT]. 1599: az feöldet... melliet... sarogh keortuely nevű helnek hinak. beöcheoiwel kewanta [Tordátfva U; UszT II/2.193]. 1600: Keorteowely hattia neve helyen [Bikafva U]. 1607/1685: Az kortovey berczi oldalaba(n) (sz) [Karácsonfva MT]. 1613/1640: Keortwely Agyban (sz) [Gyalakuta MT]. 1615/1687 k.: Sümölsén Körtövelynél (sz) [Szentimre MT]. 1618/XVII. sz. köz.: Kürtvéli zerben [Kovácsi K]. 1627: az Fodor keortuely szeriben (irt) [Galambod MT]. 1639: Körtövely Patakba(n) (sz) [Kál MT]. 1647/1687 k.: az Isten körtövelýnél (sz) [Sóvárard MT; MMatr. 208]. 1657: Az körtvelj kut oldalon (sz) [Fejérd K]. 1659: Az Beke körtüelyben (k) [Kide K; BfHn 86]. 1666: Kör-

tövely felől való hatasb(an) az Omlasb(an) (sz) [Illyefva Hsz]. 1667/1687: Körtvély szegb(en) (sző) [Szövérd MT; MMatr. 125]. 1669: Az Körtövelj Vapabál föld [Bencéd U]. 1671: Bene alat az vásár körtuelinel (sz) [Méra K; KHn 240]. 1684: Az Körtö kut. Az Körti kut oldalon [Fejérd K]. 1693: Etéd felé fordulob(an) háro(m) agu körtövelynél (sz) [Énlaka U]. 1696: Körtvely kut [Désakna] | a körteuelj völgy [Gógán KK]. 1712: az Körtövelj kutnal (sz) [Járárákos TA]. 1721: Egyed körtövelyb(en) egy darab szalas erdő [Bibarcfa U]. 1734: A Körtö patakon (sz) [Datk NK]. 1741: Körtvély Pad (sz) [Bogártelke K; KHn 184]. 1742: Körtvélykapu [Unoka MT]. 1743: Lukacs körtövelyenel (sz) [Martonos Hsz]. 1745 e./1770 k.: A Körtvely kutnál (sz) [Nagydevecser SzD]. XVIII. sz. köz.: Körtövej aj tetein (k). Körtöve ajban (k). Körtö ajban (k) [Gyalakuta MT]. 1759: A Körtö Szerin v. Szeribe (sz) [Kutyfva AF]. 1760: A Körtöve szeriben (sz) [uo.]. 1773: Az Körtvény Kutnál (sz) [Mezőveresegyháza SzD]. 1797: A Csonka Körtövenél (sz) [Bencéd U]. 1798: Körtö Teribe (sz). Körtvény tere (sz) [Méra K]. 1800: a Körtöve völgyb(en) (sz). Körtö völgyb(en) (sz) [Jedd MT]. 1804: A' Medve körtvény [Somlyó Sz]. 1811: A Körtvé aj (sz) [M.köblös SzD]. 1814: a Körtvény uttyánál [Mezőbánd MT]. 1816: Körtövelyb(en) (sző) [Andrásfva MT]. XIX. sz. köz.: A Körtve kut [Szucság K]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: álló ~ télire eltehető körtö. 1717: Rigmányi Mártón (!) hajgot örökösön Felesége és leánya hallásokra két körtövelyfát a' Rigmányi^a Ecclsiacska számára... edgik álló körtövely... másik... Makaréas körtövelj [MMatr. 167]. — ^aMT] * *árpán erő* ~. XIX. sz. eleje: A Be bétü körül lévő Spalérb(an)... Udvar helyi Arpan erő körtövelj Nro 8 [Keménytelke TA; IB] * *édes* ~. 1632: a joszágon vagyon egy körtövelyfa, mellyet edes körtövelynek hinak... a meddig a fa el nem vész, addig a Sándor János és Mihály birodalmába legyen békességesen. hogy ha a körtövely el vész, a földihez ne tarcsanak számat [Szentmihály Cs; SándorO 73] * *elein erő nyakas* ~. XIX. sz. eleje: Bodoni elein erő Nyakas körtövelj Nro. 6 [Keménytelke TA; IB] * *júliusban erő* ~. XIX. sz. eleje: Udvar helyi Juliusb(an) erő körtövelj Nro. 4 [uo.; IB] * *makariás* ~. 1717: Makariás körtövelj [MMatr. 167] XIX. sz. eleje: Bodoni Makariás körtövelj Nro. 11 | Bodoni Teli Makariás körtövelj Nro. 11 [Keménytelke TA; IB] * *muskotály* ~. XIX. sz. eleje: Juniusb(an) erő Udvarhelyi Moskotály körtövelj Nro 8 [uo.; IB] * *oltott* ~. 1851: A' Szőlő tetőn van 13 darab oltott cseresznye fa két darab oltott körtve [Erdősztyörgy MT; TSb 34] * *pap* ~ → *sütő* ~ * *pergamen* ~. XIX. sz. eleje: Udvar helyi Nyári Pergament körtövelj Nro. 4 | Udvar helyi Teli Pergament körtövelj Nro 6 [Keménytelke TA; IB] * *piros* ~. 1687 u.: A' csorgo árokjánál a' két hold föld végiben vagy(n) két oltovány... égyik piros körtövely, másik mosolygó alma [Bede MT; MMatr. 150]. XIX. sz. eleje: kuty falvi őszi Piros körtövelj Nro 6 [Keménytelke TA; IB] * *sárga* ~. XIX. sz. eleje: Udvar helyi Simáfi (?) Sarga körtövelj Nro. 5 [uo.; IB] * *segesvári* ~. XIX. sz. eleje: agustusb(an) erő Seges vári körtövelj Nro 12 [uo.; IB] * *sütő* ~ 1606: kys Janos... tiltotta uolt megh egy körtöuel fankat mely swteő körtöuelj, mellet neu zerint pap körtöuelienek hinak, melj Swkeőben Wduarhelj-

zekben uagio(n) [UszT 20/275] * *Szent Birtalan* ~e. 1625 u./1687 k.: Az Adorján völgyében a' hoszszu borozdáb(an) adtanak a' Mihály fiak 8. gyümölsit fakat, az első borozdában 2. körtvely fa muskotály, a' másik Sz. Birtalan körtvellye [Havad MT; MMatr. 159] * *torzszálan* ~. XIX. sz. eleje: Bodonbéli őszi Torsatlan körtövelj Nro 6 [Keménytelke TA; IB].

3. vackor; pará sálbaticá; Holzbirne. 1596: Vaida Péterne monda nekünk hogy az keörtueyre ne menyünk, merth Vaida Sera ott kazal az erdeőbe s úgy megh vér hogy mas vizen el onna(n), En azert oda mentem vala de ne(m) Jeőuenek el a' zedesre, s nem gyeőzém varni, s ozton az ljanokkal ménék el vad keörtüelyerth [UszT].

4. lőnyakdisz része; parte a podoabei de la gítul calului; Teil des Pferdehalsschmuckes. 1560: Egy kys zerw bouchiok keörtwelesteől keöz [JHb QQ Temeswary János reg.].

5. mérleg-rész; parte a cîntarului; Waagenteil. 1846: Gazdája által hus mérésre használt hibás (:Schlágja:) mértékje. a panaszo által hibásnak fel jelentett Schlágját... a' Tanáts házhoz fel hozattuk melynek körtvélye két ó és egy uj vaskarikákkal körül övedzve csucca végén egy kisebb uj vaskarikával össze foglaltatott [Dés; DLt 698]. — L. CzF *körtfont* és MTsz *körtésfunt* al.

6. körtö alakú; in formă de pară; birnenförmig. 1692/1737: látom... külöm külöm arany műveket... sok féle apro, közép szerű és mint egy Csügő Jokora körtvely gyöngy függőket [Szilágycseh; EMLt Simeon Furenda Literati vall.]. 1706: egy egy igen szép körtvely öreg orientális gyöngy [LLt Fasc. 108].

◇ **Án.** 1710: Béli Pálnak... Egy Körtövelj nevű vizslája volt [CsH 147].

körtvélybokr körtebokr; pár; Birnenstrauch/busch. **Hn.** 1732/1796: A Körtövelj bokor tájékán (sz) [Kilyén Hsz; EHA]. XVIII. sz. v.: a' Körtve bokornál (sz) [Zabola Hsz; EHA].

körtvélycsemete körtecsemete; puiet de pár; Birnensetzling/pflänzling. 1843: A' Szőlők közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élő Nevendéket szaporított — fele Szilva, más fele körtvely-, Alma-, Cseresznye-Megy- és Baratzk Csemetékből telvén ki [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

körtvényes, körtvés I. mn 1. körtö- (körtéből készült); de pere; aus Birne (hergestellt), Birn(en)-. **Szk:** ~ *bor* körtebor. 1677: Karkai Majorság hoszszu szőlő Bora. Karkai Majorság Körtvényes Bora [Uti] * ~ *lé* körteleves. 1621: Attam. Mezet. repához es az keortuelies lehez egy ejtelt f-20 [Kv; Szám. 15b/IX.99].

2. körtö alakú; in formă de pară; birnenförmig. 1736: Egy Par fejr jo féle, Gyöngy Körtvényes filbe való [Kv; RLt Somai Sándor és Sára oszt.].

◇ **Hn.** 1606/1818: az Körtvényes Aj Torokban (r) [Doboka; DHn 9]. 1624: Körtöuelies ayban (sz) [Borsa K; BHn 108]. 1625/XVIII. sz. eleje: az Körtövelyes Bertz alat (sz) [Karácsonyfva MT]. 1645: Keörtöuelies völgybe(n) (sz) [Kál MT]. 1659: also hatarb(an) az Keortvelyes völgyb(en) [Szentmárton Cs]. 1699: Körtövelis oldalon (sz) [Egeres K; KHn 190]. 1716: a Kört-

téllyes allyban (sz) [Borsa K; BHn 112]. 1724: Az körtuelyes kut fűn (sz) [Kide K; BHn 88]. 1737: A körtvélyes hegiben (sző) [Marosbogát TA]. 1741: A Körtvélyes volgyben (k) [M. fráta K]. 1753: Körtvélyes bércezen (sz) [M. déce SzD]. 1754: A' Körtvélyes pusztákban (sz). A' Körtvélyes kapunál (k) [Erdőcsinád MT]. 1761/1808: A Körtvélyes Faronn (sz) [Szind TA]. 1800: A Körtés Toban (k) [Kisilyle MT]. 1811: Körtvés Bertzen (sz) [M. déce SzD]. 1817: A Körtvéés verő fenyben (sz) [Kisisküllő K]. 1845: A' Körtvélyes oldal alatt [Retteg SzD]. 1854/1855: A' Körtvés patak (ke) [Erdőcsinád MT]. 1865: Körtés liget [Zilah].

II. *fn* körtéskert; livadá/grádiná cu peri; Garten mit Birnbäumen | vadkörtés(hely), vackoros; loc cu peri sălbatici; Ort mit Holzbirnen. 1718: az Falu Körtvelyesseben [Komjátszeg TA].

Hn. 1544/1559: Kewrthwelyes wewlgye [Kisisküllő K; BHn 72]. 1628: az Keorteovelyes berczj alat (sz) [Karácsnyfva MT]. 1696: az Kortvelesben az Erdő alat (k) [Désakna]. 1699: körtővelyés (sz) [Egeres K; KHn 190]. 1703: Körtőviesben (sz) [Vadad MT]. 1717: az Körtvelyesben (sző) [Boroskrakkó AF]. 1718: Bota nevű helynek Körtvényes nevű részében [Bota MT]. 1727/1754: Körtvényes alat (sz) [Lozsárd SzD]. 1732: Körtvéjes (k) [Kál MT]. 1733: a Körtővelyesben (sz) [Vaja MT]. 1741: az Körtvéjesbe (sz) [Mezőbánd MT]. 1743: Körtvélyesben (sz) [Balavásár KK]. 1758: Körtelyes. Körtővelyesben (sz) [Egrespatak Sz]. 1762: a Felhágoban egy föld a Körtvényes felé menőben [Nagylak AF]. 1768: A körtvélyesen (k) [Sarmaság Sz]. 1795: A Körtővelyesen (sz) [Harasztkerék MT]. 1795/1800: A Körtvélyesben (sz) [uo.]. 1797: A' Körtéesbe (sz) [Balavásár KK]. 1816: Körtővelyesbe (sz) [Tótfva MT]. 1846: A' Körtvés nevű helyen (sz) [Vadad MT]. 1874/1906: Körtvényes [Buzaháza MT].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

körtvélyesbeli körtéskertbeli; din livadá cu peri; aus dem Garten mit Birnbäumen | vadkörtésbeli, vackorosbeli; din locul cu peri sălbatici; aus dem Ort mit Holzbirnbäumen. Hn. 1745: Körtvényesbeli szőlőnek a Bisalma fan felyül valo homlokban (sző) [Boroskrakkó AF; EHA]. 1816: A' Körtővelyesbéli uj Szőlő [Csikfva MT; EHA].

körtvélyesi Körtvényes (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Körtvényes/Curtinușul Dejului; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON Körtvényes. 1. Körtvényeshez tartozó; care ține de Körtvényes; zu Körtvényes gehörend. 1725: Popán Kodre és Popán Togyer Testvér Atyafiak... Körtvényesi Possessiojokból aufugialt ős örökös Jobbagyok [Körtvényes SzD; BK]. 1777: Tudgyaé az Tanu... hogi... a' régi Ország Ut, mely az Körtvélljével coincidált alkalmatlan sáros feljárására nézve el hagiatott...? [TL vk].

2. Körtvényesen lakó; din Körtvényes; in Körtvényes wohnhaft. 1649: Körtviliesi Torda Lazlo. Körtviliesi Bekes Griga [Kv; RDL I.135].

Szn. 1658: Körtvényesi István [Zilah; EM XLIII,302]. 1707: Körtvényesi János [Klokotis H; KaL].

körtvélyfa, körtvefa 1. pár; Birnbaum. A. körtvélyfa, körtővelyfa. 1573: Borbel Janos... azt vallia hogi...

Kis Antal... felesége hogi latta egy körtwel fa... Neky Nem Jwna az melliet vely hogi neky zakadna, Nem Engedy volt az Be Jaro vtat [Kv; TJK III/3.184]. 1589: Az keortwely fa vagio(n) en feolde(m) barazdaiaba(n) [UstZ]. 1596: elseozer kj techjk az w gonoz zandoka hogi zoig(aimat) el wzte az en keorteowel famrol | kwl-dettem wala Rea zolga leaniomott... teob segedimvel egytembe(n) egy keorteowely famra [i.h.]. 1606: uagion Ennekem egy körtueulj fam asz Kedey Hatarba(n) | osuat Janos fel hagata Dersi Janost az keortuelj fara [i.h.]. 1615: Csed omlás hat darab föld fűestül három almafa vagyon benne vagy Körtvelyfa [M. déce SzD]. 1681: Gyümölcsös kert... Szilva, Alma, Noszpolya, Dio, Körtvély, Birs alma etc. fák... bővön vannak [Vh; VhU 573]. 1692: Az falún küvül... vad(na)k valami vad kortvely fák | két kortovey fa [Aranyosrákos TA; UnVjk]. 1715: Leven ő kgnmk egy Bongortja el ado kibben vagyon Alma fa 24 Körtvil fa 17. Dio fa 16 [Szászstjakab SzD; Told. 2]. 1720: vagyon egy szüget... egy körtővelj fatol fogva az patakig hatara [Pósa Sz; Ks 15.XLVII.1]. 1732: vagyon. Gyümölcsös. sok szép uij otoványok vadnak, két körtfelyfa nem régen kezdett benne termeni [Erdőszengyel MT; TSb 51]. 1736: ezen Sárpataki Curiban van az Veteményes Gyümölcsös kert... benne... Nyári és téli Alma, Körtővelj fák s bővebben Szilva fák vadnak [Sárpatak MT; CU XIII/1.71]. 1797: 2 Körtővény 2 vatzkor fák [Kórispataka U; Pf]. Szilva, alma és Körtővény fák [Bencéd U; Pf]. 1823: A Gyümölcsfák partikularis betsüje egy Eper fa Rf 2... Egy bor izó alma fa Rf 3. Két Körtvély fa Rf 3^a [Ne; DobLev. V/1075. — ^aFolyt. a fels.]. — L. még RettE 340; UF II, 168.

B. **körtvefa, körtővefa**. 1761: Vadnak... gjümölts fák e képpen... Szilva fa Nro 292. Megi fa Nro 49. Almafa 5. Körtőve fa 1 [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1.18]. 1775: Alma, Körtvé, és négy Dio fa [Kisilyle MT; LLt]. 1791: az Körtvé fákön pedig a mint a Vintzellér mongya szép termés vagyon [Szilagyecseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1817: A veteményes Kertben vagyon 10 Körtve fa, és 6 más féle [Ördögösfűzes SzD; ÖrmMúz. 5]. 1823: Négy körtvefa [Csekelaka AF; KCSl 16]. 1833: Körtve fa három [Mezőerked K; LLt]. 1835: oltott... afféle fain körtve és alma fákat [Zsibó Sz; WLt]. 1846: Van a Csürös kertbe 270 Silva fa 3. megy fa, egy körtvefa. 20 megyfa — 4 Baraczfa [Szászkerked K; LLt].

C. **körtélyfa**. 1621: chieresnie fa az keorteli fa, Dyo fa kőösboros szilua... legien beöczwre ualo [Búrjános-óvuda K; JHbK XXII/29]. 1676: Ezen kertben vadnak alma körtély es egyéb gyümölcs fák [Sárkány F; UF II,756]. 1786: 2 körtély fa az házon fejlül élő fául mardot [Mezősámsond MT; Berz. 15.XX/18].

D. **körtéfa**. 1803: Tiz Szilva Fa. 2. Körté Fa [Kv; Pk 3]. 1809: egy őszi alma, és egy körtéfa [Kissáros KK; DLev. 2.XI.A.9]. 1834: találtunk... egy nagy Termő Almát es egy Körtőfát [Vécke U; Told. 39].

Hn. 1597: Az keortwelyfan twl az vt mellet (sz) [Sárd AF]. 1617: az Körtuelyfaban (sző) [Ne]. 1664: az keortvely fa alol [Kercsed TA]. 1666: Keorteovely fanal (sz) [Illyefva Hsz]. 1673: az Körtővelj fanal (sz) [Kilyén Hsz]. 1681/1748: a' Körtővelj fanál (sz) [M.péterfva KK]. 1684: az Körtvély fák alatt [Váradja AF]. 1685: az körtwely fan belől (sz) [Kilyén Hsz]. 1699: Az Körtvény Fák es magjoros allya... Az Körtővelj Fák es mogjo-

rós allya [O.csesztve AF]. XVII. sz. v.: Kürtvely faba(n) (sz) [Illyefva Hsz]. 1714: Körtövely fa szerib(en) (sz) [A.csernátan Hsz]. 1715: az körtövelyfánál valo Ut hoszszabeli föld [Mezőbánd MT]. 1717: A Körtövelyfánál a borozda alatt (sz) [Fejérd K]. 1720: A körtövely fák között (k) [Szászadás KK]. 1722: A' Körtövelj Fánál (sz) [Papolc Hsz]. 1723: A kut felett a' körtövelj fánál (sz) [Nagykede U]. 1726 k.: az Körtövely fánál (sz) [Abosfva KK]. 1729: Az Körtve fánál (sz) [Csávás KK]. 1734: Az Patak mellett az körte fánál (sz) [Datk NK]. 1744: Körtövelj fánál (sz) [Domáld KK]. 1748: a Topán György Körtvej fájánál (k) [Kisesküllő K] | a' nagy Körtövelj irantyában [Nagyesküllő K]. 1753: A Körtövelj fáknál (sz) [Cikmántor KK]. 1754: a Körtöve fánál (sz) [Nagysolymos U]. 1762: a Sos körtövely fánál (k) [Rigmány MT]. 1763: a' Körtifáknál (sz) [A.jára TA]. 1765: az Ör hegybe(n) a Körtélyfa n. Lábban (szó) [Ne]. 1768: A Körtövely Fáknál (sz,k) [Somkerék SzD]. 1773: Az Körtövely Fáknál (sz) [A.jára TA]. 1775: A nagy Pojánában a Körtövelj fák kozot (sz) [Onok SzD]. 1782: (A határ) metalis Fejér kötől keresztül a körtövely fákig [Galgó Sz]. 1785: Körtefa utyánál (sz) [Mezőbánd MT]. 1786: az Rakosi Labbais az Körtöve fánál egy darabotska szanto Föld [Asz; Borb. I]. 1799: A Körtövelj fán alól az Hegyben (k) [Martonos Hsz]. 1807: a' Körtövely fák uttyában (sz) [Nagydevecser SzD]. 1812: a Körtve Fáknál (sz) [A.jára TA]. 1815: Körtövé fa [Elekes AF; CsS]. 1815/1856: A Likban... a' Körtöve fánál (sz) [Hídvég Hsz]. 1818: Körtövé fánál [Árapatak Hsz]. 1820: Körtöve Fánál (sz) [Baca SzD]. 1823: A' Körtövé Fánál (ku) [Marossztkirály AF]. 1826: A' szász Kutjánál... a' Körtövefánál (sz) [Buzásbocsárd AF]. 1830: A' Körtöve fáknál (sz). a' Körtöfáknál a' Likba [Hídvég Hsz]. 1837: A' Körtövéfáknál lévő Láb (sz) [Nagysajó BN]. 1850 k.: Körtövelj (szó) [Ne]. 1856: Körtve fa uttnál [Mezőbánd MT].

Szk: álló ~ tölire eltehető körtefa. 1613/1687 k.: A cziinterem mellett vagyon egy álló körtövely fa [Selye MT; MMatr. 216] *buzával erő* ~. 1727: buzával erő Körtövely fa [Bfn Gyalui cs.] * *édes* ~.

Hn. 1729: Az édes körtövéfánál (k) [Bonyha KK] * *fekete* ~. 1615/1687 k.: Ádám András adot a' Sz. egyháznak egy fekete körtövely fát a' Csigalyason [Havád MT; MMatr. 158] * *havasalfi* ~. 1687 k.: Nagy Miklosék földök végib(en) mál oldaláb(an) egy havas allyi Körtövely fa [Kendő MT; i.h. 225] * *Makariás* ~. 1703: Mihály Ferentz a' Sz. Simoni^a felső határban Agyagos utban hagyott egy makariás körtövely fát maga oltoványát a Sz. Simoni Templom számára [i.h. 164. — ^aMT] * *moldvai* ~. 1786: egy Nagy Termő Molduvai Körtövelj fát^a [Backamadaras MT; CsS. — ^aPusztított ki] * *nyári* ~. 1732: gyümölcs hozó fák... három Selljem almafa, három boriz három nyári körtövelj fa [Ks 40. Varia XXVIIIc] * *oltott* ~. 1656: az czejtház fala mellett vagyon 2 oltott körtövelj fa [Fog; UF II,102]. 1772: A' Kertben tálatottanak 1. Szép otat Alma-fa, item edgy oltat Körtövé fa [Mv; DLev. 5. XVII/3] * *oltovány* ~. 1809: Vagyan hat oltovány körtövelj Fák [Vécke U; Told. 40a] * *pergamon/pergament* ~. 1760: Ugyan a szőlőbeli selymes pergamenkörtövelyfáról, úgy a veteményeskertben lévőről... ettem Isten engedelmi-ből ezen esztendőben [RettE 115]. 1837: Fejer Sziiva, pergament körtövelyfák [Veresegyháza AF; ToldNy]

* *piros* ~. 1606: 2 piros keortoeuely fat ... en nem tudom ki teol ueotte penzen [UszT]. 1613/1687 k.: Kápolna felett egy piros körtövely fa Demeter vágásában egy piros körtövely fa [Selye MT; MMatr. 216]. 1648/1687 k.: egy Gegesi alma fa és egy piros körtövely fa [Havád MT; i.h. 159] * *sárga* ~. 1795 (?): egy sárga Körtvé fa [Backamadaras MT; CsS].

2. körte-anyagfa; lemn de pár; Birnbaumholz. 1714: Körtövely fabol, feketére festett Almariom, mellyn(e)k 21 fiokja vagjon fl. Hung. 25. Körtövelj fabul valo s feketére festett kisbe Almariom, ezüstel boritot Vasas füleivel | Körtövely fabul valo s feketére festett Kis almariom hal tsontall kívül kirakott 9 fiokotsakkal fl. Hung. 12 [AH 54, 55].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

körtvélyfaág körtefaág; ramurá de pár; Birnbaumzweig. 1785: Körtövelj vagy alma fa ág volt [Backamadaras MT; CsS].

körtvélyfa-fűrészdeszka körtefadeszka; scindurá din lemn de pár; Brett aus Birnbaumholz. 1761: Körtövely fa fűrész deszka Nro 29 Diofa fűrész deszka Nro 16 [Spring AF; JHb XXIII/31. 37].

körtvélyfagyökér körtefagyökér; rädacina de pár; Birnbaumwurzel. 1754: Opra Bucsilla... mondotta énnekem hogy... egy Körtövelj Fa gyökérnél bellyebb nem mennyek, mert nem Lugosi rész [Tóhát AF; JHb Gavril-la Salamon (70) zs vall.].

körtvélyfái a Körtövelyfája (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Körtövelyfája/Perig; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Körtövelyfája. I. mn I. Körtövelyfájához tartozó; care ține de Körtövelyfája; zu Körtövelyfája gehörig. 1639: az keortueuelfaj határ [BálLT 51]. 1761: azon Kis Berkes helyett melly vagyon... a' Körtövelj V. Szent Ivány felé fordulo Határban... a' Körtövelj Határból Kis Berkes nevezetű Hellyből. szakadot ki. Reambuláltatni metáját... nem praetermittálya légyen [Körtövelyfája MT; EHA]. 1764: a' Körtöveljféi és V. Sz. Iványi egybe menő Határokat mindenütt a' Maros vize régi árka választotta-el egy mástol [Vajdasztiván MT; JHb IX/46]. 1781: Körtöveljféi Udvar [Körtövelyfája MT; EHA]. 1816: Körtöveljféi Jozság [uo.; EHA]. 1825: Körtöveljféi Jozság [uo.; EHA]. 1829: Körtöveljféi határ [uo.; EHA].

2. Körtöveljféjén lakó; din Körtövelyfája; in Körtövelyfája wohnhaft. 1761: Körtöveljféi feles Lakosoknak jelen letekben [uo.; EHA]. 1781: Körtöveljféi R. Pradikátor (!) [uo.; EHA]. 1769: Körtöveljféi Udvari Birája [Várhegy MT; LLt 2/4].

Szm. 1632: Keortöveljféi Istua(n). Körtöuelj fai Istua(n) [Mv; MvLt 290.85a,89]. 1634: Kortöueuelfai Marthon. kortöueuelfai Istvan [Mv; i.h. 291.3b,27a]. 1643: Keortöveljféi Istvanne [Mv; i.h. 392b].

II. fn Körtövelyfája lakosa; locuitor din Körtövelyfája; Einwohner von Körtövelyfája. 1639: Az Gat vagast... az hul az szent Ivany emberek mutatnak... ot vagtak el az keortueuelfajak: az szent Ivany hatar, de ismet ha ot vagtak el az hul az keortueuelfayjak mutatnak az: keortueuelfaj hatar [BálLT 51].

körtvélyfaoltvány körteoltvány; altoi de pár; Birnbaumpfropfen/pfröpfung. 1804: Két körtvélyfa oltvány [Radnótfája MT; Born. G.IVa.6]. 1807: itten Kasdon^a levő azon Gyümölcössébol... égy Szép már jotskán fel nevededett termő körtvélyfa oltován nyúl ki [DLev. 3.XXXV/13. — ^aMT]. 1814: A virág Haznál levő kertbe 1. Körtvéj fa oltvány 44. 2. Alma fa oltvány 11 [Vessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.] | Körtövej fa oltvány 44 [Mv; i.h.] | 18 Körtve Fa Otvány [Récekeresztúr SzD; BetLt]. 1824: Vagyon 10 Körtvéj fa oltvány [Kv; Pk 1]. 1875 k.: két, több félét termő körtve fa oltvány, a' pap által óltva [Szucság K; RAK 107].

körtvélyfás körtefás (hely); loc cu mulți peri; Ort mit Birnbäumen | vackoros (hely); loc cu mulți peri sălbatici; Ort mit Holzbirnbäumen. Hn. 1760: az Körtvélyfás nevű szőlő Máiban menő ut [Ne; EHA]. 1810 k.: az Körtéfás n.h., mely ökörtilalmasnak tartatik [Tür AF; EHA].

körtvélyfatörzsök körtefatuskó; butuc de pár; Birnbaumklotz. 1767: egy hoszsú furuval a' kertet... keresztül kasul furdolták még... kérdeztem... hogy mit kerestenek a' kertben aval a hoszsú furuval, melj kérdésemre Tisztartó Uram azt felelte hogy azt hallaták hogy ha egy körtevelj fa törsökre réa akadhatának annak a' tovin Sok kintset kaphatná(na)k [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.].

körtvélyforma körte alakú; in formă de pară; birnenförmig. 1589: Ket Aranas pohar, eggik keortwelj forma [Kv; KvLt Inv. 1/2.31]. 1672: Porumbakra körtvely s alma forma Uvegek csinálására no libr. 2 [Utl]. 1684: Oleum Hyperici: az az: Veres olajnak szoktuk hijní — egy körtvely forma Üvegbenn [Utl]. 1694: Vagyon... két egyben jaro körtvely forma Pohár [Kv; ACJk 16]. 1697: Egy Cseh gyémánt körtvely forma ezüstbe aranyoson foglalt Pésma tarto [KGy]. 1702: Az 1698 esztendőbeli számadáskor béirt bonumys az B : Céhek megvadnak az két körtvely forma fa pohárokon kívül mert azok el teuelyedtenek [Kv; ACJk 45]. 1733/1813: egy tiszta arany medály... az közepin van egy körtövely formára ki metzett rubint [Kv; SLt XLII.6.26 P. Horváth Krisztina hagy.]. 1752 k.: Egy körtvely forma Sima aranyos pohár 31 Bécsi lot [Kv; RLt]. 1781: Körtvély formára csinált oldal Arany Lántz Gyöngyel elrakva tizenynoltz remekből álló, és tizen hét kitsi Lántz szemmel össze Lántzolva Gyöngy szem vagyon benne két Száz, hatvan hét szem [Nsz; Told. 3].

körtvélyformájú körte alakú; in formă de pară; birnenförmig. 1755: adott. Egi Körtévelly formájú arany virágu materiát szoknyának valót [Petek U; TGsz 51].

körtvély-fülbevaló körte alakú fülönfüggő; cercel in formă de pară; birnenförmiges Ohrgehänge. 1724: Egy pár jó féle gyöngyből tekert körtvely fülben való [LLt Fasc. 116]. 1742: Egy par Körtvely fülben való [Nsz; Told. 19].

körtvélykapui a Körtvénykapu (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Körtvénykapu/Poarta; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Körtvénykapu. 1. Körtvénykapuhoz tartozó; care ține de Körtvénykapu; zu Körtvénykapu gehörend. 1770: látom osztán egy idő vártatva, hogy az Körtvénykapuji Szőlő oldalon Angyom ki-hágott [Nagyercse MT; Told. 3a].

Hn. 1803: A Körtvely Kapui... Hegyen [uo.; EHA]. 2. Körtvénykapun lakó; din Körtvénykapu; in Körtvénykapu wohnhaft. 1752: azon meg lótt ember penig tudom világosan Körtvely kapui örökös Jobbágy volt [M.fülpös MT; IB. Fr. Miholtsa de Károlyvár (40) ns vall.] | egy ide való Körtvely kapui örökös Jobbágya meg halván itt, maradott egy kis fiatskája [Körtvénykapu MT; IB].

körtvely-liktarium körtebefőtt; compot de pere; Birnenkompott. 1685: Som Lictar(ium) vas 6. Rosa Lict(a)r(ium) vas 1. Dinnye Lict(a)r(ium) vas 3. Körtvely L(ictarium) vas 2. Megy lict(a)r(ium) vas. 2 [Utl].

körtvélylopás 1. körtecsmete-lopás; furtul puieilor de peri; Diebstahl von Birnbaumpflänzlingen. 1586: Euphenia Kis Miklosne vallia, Tudom hogy... eset volt az Eyel valamely keortwely lопасis de Ne(m) tudom ky mívelte volt Emlekeze(m) arra hogy az vra(m) egy oltowant Asa ky, de Nem tudom myert es kinek Atta vagyon 22 esztendeie [Kv; TJK IV/1.579].

2. körtelepás; furt de pere; Birnenstehlen. 1789: Körtvely és Barack lopáson kapván Balog Istvánt [Dés; DLt].

körtvélylopó körtelepó; hoj de pere; Birnenstehler/dieb. 1586: Varga Lukach es Hannes fenescher valliak, Az Iffiw Hertel Andrastul hallottuk hogy az Apia megh zolította volt Gazdag Georgyeót keortwelj Loponak [Kv; TJK IV/1.577].

körtvely-megszedés körtelepás; furt de pere; Birnenstehlen. 1606: Zederjesi mit zolt Kedej Lúkaczna (!) az keortwely megh zedes feleól ne(m) hallottam [UszT 20/196 Georgius Kouacz de Kys Kede Judex vall.].

körtvélynem körtefajta; soi de pere; Birnenart. 1811: Itt fel-találtatnak már mind azon Remek — Alma és körtövej, szilva és meggy nemek; Hadjuk el már őket, hogy nevedekjenek [ÁrE 30].

körtvélyoltás körteoltvány; altoi de pár; Birnenpfropfen/pfröpfung. 1821: Alma és Körtvéj oltások is vagyonak [Makfva MT; DLev. 6 Conscri. 185].

körtvélyoltvány körteoltvány; altoi de pár; Birnenpfropfen/pfröpfung. 1680: Kapu mellet vagyon egy szép körtövely oltvány [A.porumbák F; Ált Inv. 22]. 1737: három Körtövely Oltványok [Tancs K; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscri.]. 1756: Egyebütt a Virágos kert... előtt... vadnak különb féle Alma, és Körtövely szépen meg fogont 10 oltványok [Branyicska H; JHb LXX/2.31]. 1771: (A) szőlőben levő Alma és Körte otványt... ez szerent Estimaltuk^a [Nagyak AF; DobLev. 430.2b. — ^aKöv. a rész.]. 1788: Körtvely oltó-

vány Nro 1 [Dés; Hr 2/39]. 1789: Körtvéj Otovány nro 5 [Bethlen SzD; Ks 20.XIII.1]. 1813: Külömb Külömb főle Körtvéj oltványok [Koronka MT; Told. 18]. 1817: A kertben 15. körtvéj oltványok [Déva; Ks 119b Vegyes ir.]. 1829: Egy körtöve egy alma oltványok [Felfalu MT; DE 2].

körtvélysajt körtésajt; peltea de pere; Birnenkäse. 1746: Egy fél birsalmá sajt. Egy darab körtöve sajt [Vargyas U; DanielAd. 257].

körtvély-spallér körtéfasor; un şir de peri; Birnbaum-reihe. 1810: a szőlő tetején egy rend leg jobb tseresznye fát ültessen és egy rend körtvély és alma spallért [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

körül l. környúl

körüláll körbeáll; a sta în jurul (a ceva); umher/herumstehen. 1657: immár az munkácsiakat eskettetik, körülállván az Csáki seregei, fejedelemasszony és Csáki számára [KemÖn. 147]. 1732: (Az) Istállóban... az ökrök kereken font sövény jászlyan körül állanak [Nagyida K; Told. 11/70].

körülbarázdál (barázdával) körülhatárol; a înconjura cu brazde, a delimita de jur împrejur (cu brazde); umpflügen/ackern. 1802: A' melly darab kaszálot körül borozdolt. Kozma Ferentz Ur Udvar bírása [Felőr SzD; EMLt Fráter lev.]. 1843: Azon Helyet mely vagyon. a' kérdezettő Mlgs Béli Albert Ur Deresztéje körül... az első évbe, mikor körül borozdoltuk. a' hol tsak arra valo volt, fel szántottuk [Bodola Hsz; BLt 12].

körülbarázdálás körülhatárolás; delimitare de jur împrejur cu brazde; Umackern/grenzung. 1843: ezen körül borozdolás alkalmával oda volt borozdolvá az Ambarus Feri Törökbuza Földjeis [Bodola Hsz; BLt 12 Kránya Ilia (55) szolgáló ember vall.].

körülbarázdáltat körülhatároltat; a pune să delimita de jur împrejur cu brazde; umackern/grenzen lassen. 1802: égy nagy darab helytet körül borozdoltatott [Felőr SzD; Torma]. 1840: a' Fenyő Farkon a' Csorda dérlő helyünköt, melyet mi Falustol takarítottunk ki a Marhák kedvéért körül borozdoltatta volt Grof Nemes János, de Grof Miko bé töltette [Bikszád Hsz; MkG]. 1843: kérdettem... hogy valjon ezen Helyet ki borozdoltatta körül. ezen körül borozdolás alkalmával oda volt borozdolvá az Ambarus Feri Törökbuza Földjeis... a akkor bé borozdolt porondos Helynek felső részén a Deresztés egy darabot felszántott, s használta mind ez ideig békességesen [Bodola Hsz; BLt 12 Kránya Ilia (55) szolgáló ember vall.].

körülbelül hozzávetőlegesen; aproximativ, circa; annähernd, ungefähr. 1843: Ju-usztató csinálásához körülbelül 4 marha napsz(ám) 20 Tenyeres napsz(ám) [Csekelaka AF; KCsl 3].

körülbe-való környező; dimprejur, din jur; umliegend. 1797: ennek az Erdőnek fele, söt többis, el van most pusztulva, minthogy fele egészszen el-adodott

volt... a' körül bé valo Faluknak [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 363].

körülcsinál körülszeg/vesz; a înconjura; umsäumen/legen. 1576: wagion egy partha ew kybe wagion eot gyra, het Boglar Raytha, nagy ereogh ket chattyta, A ket zylyn mynd ezeostel chynaltak kerwl, azon granath kekek vadnak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7.2].

körüldezen körös-körül; (de) jur împrejur; ringsherum, rund(her)um. 1713: Az Veteményes kert, mellyis körüldezen alkalmas lézsás kerttel van bekeritve [HSzj lézsás-kert al.].

körüldezen-körül körös-körül; (de) jur împrejur; rings(her)um/um(her). XVIII. sz. köz.: Magjaros farkon mas darabocská kerek erdő... Vicinussa körüldezen körül falu közönséges Erdeje [Vaja MT; Told. 18].

körüldezen-körül körös-körül, (de) jur împrejur; rings(her)um/um(her). 1820: vagyon a Falu mellett egy széna tonorog körüldezen körül sántzba véve [M.lapád AF; BLt].

körüldezkáz körbedeszkáz; a împrejmui cu scînduri; umbrettern. 1724: a' tűz helye körül deszkazva [Koronka MT; Told. 27].

körülemi körülöttem való; în jurul meu; um mich (herum). 1863: leányom. körülemi faradozása és ápoltatásom által elismerésemre érdemet szerzett [Kv; Végr.].

körületű vmilyen szegélyű; cu o anumită tivitură; mit irgendeinem Rand/Saum. 1788: Egy veres aranyos körületű zöld Bársony közepű Paplan. Egy zöld Tafota körületű és Csikos Tafota közepű Paplany. Egy veres körületű kávé szín közepű karton Paplan [Mv; TSb 47].

körülfogat közrefogat; a dispune să fie înconjurați; umstellen lassen. 1710: Thököly azért estve megindítottán társzekereit a hajdúsággal, minket erdélyiekül körülfogata a török s kuruc hadakkal s azon éjszaka erővel a Bozzára felhajtata [CsH 231-2].

körülfoglal 1. (kör)foglalatba tesz/vesz; a încastra; (rund) einfassen. 1827: Egy Termés kőből való gyűrű kerek fővel, mellyen a' természetűl egy élőfa bé növe szemléltetik, Rószaszin kitsin Brilliantal körül foglalva (:Kármézirozva): [DLt 464 nyomt. kl].

2. körbefog; a înconjura; umgeben. 1849: Egy Blatos derék kementze nyoltz tábla blattal — vas pántal körül foglalva négy vas ajtojaival [Somkerék SzD; Ks 73/55].

körülfolyás ? (folyó) kanyar; cotitură (de riu); (Fluß)-Biegung/Bogen. 1807: vagyon a Szamos vize körül folyása között... egy jo nagy darab Kaszálo helye [Apahida K; RLt O.2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.].

körülfűz körbefűz; a şnurui de jur împrejur; umreihen/schnüren. 1629: az leanyom monda, hogy ahol

anya bizony egy fekete dolmányos ember ide akar jeony... apro botokakat czinal nem igen hoszukat szep fejeren megh faragia az eouet mind keorül füzte, es keouel mind megh rakta [Kv; TJK VII/3.120].

körülygyepül gyepevel körülvész; a împrejmui cu gard (de măracini); umhegen. 1596: Tudom hogy Palfi Peter birodalma az fenesbelj kis kert, tudom, hogy az kerteket el hantak uala rúlla az lk: de en ne(m) esmerheté(m) ha az reghj gyeplu helyien keoryl gyeplut uolna (igy!) [UstT St. Miklosfalui de Kadachy pp vall.].

körüli 1. vmi körül levő; din jurul, dimprejurul (a ceva); umher/herumliend. 1846: Attya kéntelenített Házat, Csúrt, pajtat, ereszt, kutat, Jozság körüli kerteket ujjakat építetteti [Havadtó MT; TSb 49]. 1851: a' mostani molnár Ráduly György fizetése minden 4ik véka, és a' dűrűczkölő pénz 4ik része, úgy a' malom körüli kertek használata [Erdősztygyörgy MT; TSb 34]. 1854: Az egész udvar körüli kerítés gyenge lévén, ujittást kíván [Sárd KK; WassLt].

2. vmivel kapcsolatos; privitor/referitor la...; im Zusammenhang (mit etw.). 1844: a Márafalván^a és több falukban az himlő oltás alkalmával ki ütött buja senyv körüli nyomorodásról kívánt jelentést a következő gyűlés eleibe adja bé [UstLt XI.85/2.47. — ^aU]. 1847: Továbbá tudom, hogy Varga Katalin számára az úrbéri szolgálat eltörlése körüli fáradozásáért és utazási költségek fedezésére. pénzt szedtek fel [VKp 218].

körüljárkál körbejárogat; a înconjura, a face ocolul unui loc; herum/umhergehen. 1798: imént az Öreg Lupsa Iuonis körül járkalván a régi szőlő helyet ki mutatta [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

körüljáró farzó, peselő, kerülő; curar, bucar; Umlauf/gang. 1815: Egy Szűgyet meg reparáltam l Rf 25 xr. Egy istrang tartot a körül járóra tettem 20 xr A haslot is ki toldottam [Kv; Pk 6].

körüljárt körbejárt; înconjurat; (her)umgegangen. 1813: ezen körül jártt, es mostis meg jegyzett Fogásába az Exp(onen)s Groffné Aszszonynak... alattomba bé vágott és bé irtott volt Kozma Kosztán [F.berekszó Sz; BfR III.12/9].

körüljártat (földhatárt) kijártat; a dispune inspectarea unui hotar/hat; (Flur/Feldgrenze) begehen lassen. 1813: Amidőn ezen hejett körül jártotta az említett Groffné Asz(sz)ony^a akkori Tisztye velünk, mindenütt meg esmerhető jegyeket. vágatott a Fákra és Fiatalokra [F.berekszó Sz; BfR III.12/9 Bozintán Kosztán (50) col. vall. — ^aÖzv. gr. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Anna] | (Az udvartól) oly parancsolatot vettem, hogy a Birákat, vigyem ki és jártassam körül az egész fogást [uo.; i.h. Krisztye Togyer (36) col. vall.].

körülkarolt karós; cu brațe; mit Lehne. 1849: Egy körül karolt polituras tábori szék az ülete hárászbol, rósát képezett virággal ki varratt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

körükerített (árokka, gerendával) körbekerített; înconjurat (cu șanțuri); umschantzt, eingepfählt. XIX. sz. eleje: az úgy nevezett sántzal körül kerített Pántya réttye (k) [Fejérd K; EHA]. 1849: Az Udvar haz előtt... egy Tölgy sas fába rakott fenyő fa gerendákkal körül kerített füves kertetske [Somkerék SzD; Ks 73/55].

körükerítettetik körbekerítettetik; a fi înconjurat/împrejmuit; umgeben werden. 1756: Vadas Kert, mely az vár felől régi kőfállal kerítettetik körül [Déva; Ks 92.I.32]. 1842: Mind a' gyümölcsös — mind ezen leguminálás vagy veteményes kertek körül sövény kertel kerítettnek [Oprakercisora F; TSb 51].

körükereltet kerítéssel körülvétet; a dispune/ordona să fie îngrădit/împrejmuit (cu gard); umzäunen lassen. 1754: az ottan lévő Nobilitáris Curiához tartozó apperintentiákat, kerteket, szanto földeket és Réteket... elfoglaltak kezeket reá tötték és körül kereltették [Ivánfa NK; RLt]. 1793: Az Zilahi Rétetis az idén ujra kelletvén mindenütt kereltettetni, aztis már körül kereltetttem Nagy Munkával [Hada Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev.]. 1842: A 'Sibotól Solymos felé menő ut melékét több izbe bé ültettük válogatott oltványokkal és körül kereltetttük [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

körül-körül körös-körül; (de) jur împrejur; rings(her)-um. 1669: Híd-kapu előtt, a Szamos mellett, Timár Benedek uram szomszédságában levő kertemet ültettem be az sövény mellett körül-körül szilvacsemetékkal és kerti egreszával [Kv; KvE 210 LJ].

körülményes részletes; amănunțit, detaliat; ausführlich, eingehend. 1843: Ezek után a biztosság a dolog körülményes állása felől az abrudfalvi királyi ispánsági és erdőszeti tiszteket előlegesen kihallgatván... szükségesnek látá az irt Poény kerületbe kiszállani [VKp 68]. 1850: a' katonaságból elbocsátando egyénekről szollo hirdetmény értelmében tárgyalás alá vévén tégyen hozzáam körülményes tudositást^a [DLt 6/850. — ^aA kérelmező újonc ügyében].

körülmért (körös-körül) felmért; mäsurat de jur împrejur; umgemessen. 1836: (A) körül mért helyetskét ezennel 5 / eőt válto Rénens Forintokra meg erőnek meg is betsültuk [Dés; DLt 556].

körülnéz körülszemlél; a se uita în jur; ringsum beschauen. 1801: (A) ki terjedő Nagy darab Határt szemesen körül nézvén; azt határoztam... használyák a Grohotiak [Lunka H; Ks 80.XL.26].

körülnött acoperit/năpădit (de...); ringsum bewachsen. 1767: A Nagy Erdőben vagon ismét más nyil^a tscherburával körül nőtt [Pete MT; LLt Fasc. 129. — ^aErdőnyil].

körülnyargal körbenyargal; a călări (de) jur împrejur, a înconjura călare; umherreiten/galoppieren. 1710: Azután a basa körülnyargalván elrendelt sergeit rövideden ezt mondá nekik^a [CsH 52. — ^aKöv. Kucsuk basa beszéde az 1662. jan. 22-i nagyszőlősi csata előtt].

körülnyír 1. körülvagdos; a tăia (de) jur împrejur; bescheiden. 1823-1830: (A gróf) sokszor leívatott írni, a papirosat maga nyírta körül, azalatt egy s más dologról sokat beszélgetett velem [FogE 135].

2. körbenyír; a tunde (de) jur împrejur; ringsherum/stutzen. 1769: Gyermán Togyer... haja mint az oláh Országi Oláhok(na)k kereken körül van nyírve [UszLt XIII.57].

körülnyírott körbenyírt; tuns jur împrejur; ringsherum. 1802: Bingyila Jákob, Nemes Thorda Vármegjei Füleházi... mokányoson körül nyírott Haju [DLt nyomt. kl].

körülötti körötte/körülötte levő, környékbeli; din împrejurime/jur; umherliegend, aus der Umgebung. 1832: Széplakon 's a' körülötti Falukban [Széplak KK; SLt 22].

körülövedz körülkerít/párkányoz; a înconjura; umgeben, mit Rand versehen. 1841: (A konyha) Spar heerdje nem rég készült, vas pántal körül övedzve [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond inv.]. 1846: Gazdája által hus mérésre használt hibás (:Schlágja:) mértékje... a panaszo által hibásnak fel jelentett Schlágját... a Tanás házhoz fel hozattuk melynek körtvélye két ó és egy új vas karikákkal körül övedzve csucsá végén egy kisebb új vas karikával öszve foglaltatott [Dés; DLt 698].

körülövez körbefedez/takar; a acoperi (de jur împrejur); zudecken. 1823-1830: A... sófőzők pedig mezítelen vagynak^a, és csak a szemérmek van körülövezve [FogE 192. — ^aA szászországi Hálában (Halle in Sachsen)].

körülpádimentumoz megpadol/padlóz; a pardosi (cu scinduri/duşumea); (be)dielen. 1852: A' molnár ház feletti hiu rész nintsen, nemis volt körül pavimentumozva [Km; KmULev. 2].

körülpárkányoz körülszegélyez; a prevedea cu pervaz; bombieren. 1755: Dészka... midőn az kő mivesek az cserepezés végeinél két felől az Házak végén bécsináltak és körül párkányozták állásokon romlodozot el 57 [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.].

körülpárkányozott körülszegélyezett; care este prevăzut cu pervaz; herumbombiert, mit Gesims versehen. 1676: nyilik... az lisztes házra, kő mellyék között körül párkányozott egi gyantáros ajtó [Fog.; UF II,719].

körülplántál körülültet; a planta de jur împrejur; herumpflanzen. 1692: Közepső Puszpang tabla vegeben egy tabla salata, körül plantalva basa rosával [Görgényszimre MT; JHb Inv.].

körülprémez körbeszegélyez; a pune/aplica tivitură de blană de jur împrejur; umbrămen. 1762/1763: Egy Zöld Bársony kurtá Magyar mente 3rom ujni Szelessegű arany pontléspánnal egész körül Nyusztal bérelve és prémezve flor 200 [Hsz; Ks 23. XXIIb].

körülrak körberak; a incrusta de jur împrejur; herumlegen/setzen. 1732: Arany gombu gyémántokkal körül rakva Nád pálcza [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6].

körülsáncol körülárkol; a înconjura cu şanjuri; umschanzen. 1799: (A háztól) le a' rét szélig egy darab forrás, és eleitől fogva miveletlenül állott darabotska sepedékes haszonvehetetlen részt... ő Nsga, Svábokkal nagy költséggel körül sántzolván a' Curialis helyhez kerített [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. 1837: (A) tonorok... egészen körül vagyon Sántzolva 's gyalog kerlet kerítve [A.szócs SzD; BetLt 5].

körülsáncoltat körbeárkoltat; a dispune să fie înconjurat cu şanjuri; umschanzen lassen. 1844: Pokafalván^a a Szekás mellett lévő Tonorokat körül sántzoltatván — 230 öl Sántzért... 23 Rf [Born. F. IIc. — ^aAF].

körülszáll körbevesz/zár; a impresura/înconjura; umgeben/schließen. 1710: A kurucok körülszállák a tempom kerítésit, hogy kiéheztessék a labancokat [CsH 378].

körülszegett körbeszegett; tivit de jur împrejur; umbesäumt. 1800: Egy setét zöld pántlikával körü<1> segett Tseppetgett Bikbul valo Englische viganó [LLt].

körülszomszédosított körülhatárolt; delimitat de jur împrejur; umgrenzt. 1795: (A) körül szomszédosított Fundusnak nem vehetvén eo kglmek semmi hasznát, helyesebbnek ítélték eladóvá tenni [Torda; JHb XV/41]. 1830: ezen körül szomszédosított Telekből, a mindjárt le irando alkalmatosságokat... Sombori Ferentz ur... kedves Feleségével... fogadák ki [Kv; Somb. II].

körülte 1. körülötte; în jurul (a ceva); um etw. 1850: A Malom és a Molnárház körülte nintsen semmi kerítés [Gyéressztkirály TA; DE 5]. 1851: A' Malom... A' hujuba feljáró nyolcz lépcsőjű fenyő gráditás a' körülte lévő felső és alsó karzattal jó [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

2. vki személye körül; în jurul cuiva; um js Person. 1774: az körülte való dajkázkodásért... az föld maragion Pírbát Bálintnének [Árkos Hsz; RSzF 227. — ^aAz édesanyja körül]. 1847: (Kistestvérét) Roza rendkívül szereti, vgj mint galamb buzát, gelitze párját, szünetlen mellette, körülte, nyálja, falja [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez]. 1854: fölvevém a' tollat, hogy... a körültem fölkerült eseményeket lejegyezzem [Újfe 5].

körülti körüli, körülötti; din jurul; um etw. liegend. 1850: Már több Évek olta csendesenn birt lakoházam körülti egy darab kertemet... levágták [Dés; DLt 780].

körülültet körülplántál; a planta de jur împrejur; herumpflanzen. 1783: Az Aranyi határban... egy nagyobb és égi kisebb Livágya melyek fűz fákkal körül vannak ültetve [Kéménd H; JHb XXXI/28]. 1820: a Falu mellett egy szénás tonorog körülde körül sántzba véve és nagy fűzfakkal körül ültetve minden kertelés nélkül [M.lapád AF; BLt]. 1849: Az veteményes... ribizli, és közméte fákkal körül ültetvük [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

körülültetendő körülplántálandó; ce urmează să fie plantat de jur împrejur; herumzupflanzen. 1843: a lakosoknak meghagyatott, hogy az úgynevezett cárina — tilalmas — kertetet... sáncsal, kőkerítéssel, eleven gye-

püvel vagy körülültetendő fűzfákkal csinálnák [VKp 71].

körülültetett körülplántaltat; a dispune să fie plantat de jur împrejur; herumpflanzen lassen. 1753: Az új vete-ményes kertett... tablára hasogattattam, ágyakra ki nyomoztam, fakkal körül ültettettem [Marosillye H; Born. XXXIX.50].

körülvagdal körülirtogat; a tăia copaci marcind hotarele de jur împrejur; nach und nach herumroden. 1804: A' melly helyen állók... Drentye Mitru... fogta fel nagy Erdőből, egyéb Munkája nem igen vőlt rajta, hanem hogy fel fogta, Határait körül vagdalta, imitt amott meg kerekítette, 's ennél fogva némelly fák ki is száradtak [F.berekszó Sz; Bfr III. 12/7 Pogyina Györgyi (40) col. vall.].

körülvarr körülszeg; a tiví de jur împrejur; herumsticken. 1736: egy fátyol kűs ruha, melynek körülle ekes viragoson szőtt czifrázott retze szép körül varrva [Lisznyó Hsz; SVJk].

körülvarrott kb. körülhímezett; brodat de jur împrejur; herumgestickt. 1674: Vagyon. Nigy igen szép Aranyas párna hajak, kettei körül varrot kettei Csepeget [Beszt.; WassLt 72/6]. 1693: Egy viseltes, kek es veres fejtovel varrott Zöld, kek, es fekete selyemmel körül varrot gyolcs vankos haj [Ne; DobLev. I/38.10]. 1749: Egy zöld selyemmel körül varatt görög gyolcs ruha [Egerpatak Hsz; SVJk]. 1788: 1 sujtásos virágos slajer Ing váll, körül varrott Slajer kötő [Mv; TSb 47]. 1799: Kebelei Tkites Nagy Dániel Ur élete párja B. Eröss Ágnes aszszony adott kegyes indulattából, a' Kebelei Refor. Eklának Ur Asztalára... Egy... gazdag kötésekkel, körül Varrott, és 36 arany Virágokkal ékesitetett patyolat keszkenyőt [Kebele MT; MMatr. 302].

körülvétetődik körülkerítődik; a fi înconjurat cu şanturi; umschantzt werden. 1785: ezen... Tó hely... ebben az esztendőben Sántzal körül vétetődött [Szamosfva K; Born. XXIXb.20/35 Kornis Krisztina conscr.].

körülvévő körülkerítő; care înconjoară; umgrenzend/gebend. 1801: Edgy Tanorokat körül vévő kert veszzőből font, támoszas, lézszás [Sztrezakercesora F; TL]. 1816: (A) kapu. az malmot körül vévő Cserefa karokra font, rész szerént sátoros rész szerént gyalog kertel edgyütt becsültetett 9 Mfor [Jobbágyva MT; BálLt 67]. 1821: Szilvást körül vévő sövény Kert [Uzdisztpéter K; TGSz 18].

kősjátó présfajta; un fel de presă; Art Presse. 1797: a Sajtó Szinbe... Egy Kő Sajtó minden Hozzá tartazandokkal [M.igen AF; DobLev. IV/777.17].

kőstator ? kőszikrafogó; parascintei de piatră; steinerner Funkenfänger. 1652: vagyon egy kű Sator bolt hajtasos bű kéményő konyha, az kémény allyába vasrud által [Görgény MT; Törzs].

kősyé ? 1809: Ezen 13 darab Marha ki vagattatván lett szin hűsa, melly el fontoltatott 47. mása 66 font. Lett

a' ki vágáskor Vizes Szin Fagya 349 font a' ki fontoláskor Kősyéje esett 88 font in summa Vizes és nyers Fagyu lett 437 font [Kv; MészCLev.].

kőso kockasó (kockaszerű darabban kitermelt só); sare gemă, sare de ocnă; Steinsalz. 1582: Eg keo sott veottem d. 4 [Kv; Szám. 3/VIII.33]. 1587: Veottem azon kemence Greblyezesehez egy keo Soot d. 4 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 11 Zabo György isp.m. kezével]. 1593: Wrunk it leteleben veottem 7 kw soot f — d 49 [Kv; i.h. 5/XXI. 65]. 1594: Restal Somlion az varban keo soo No 312 [Somlyó Sz; UC 78/7]. 1614: Szegedy Janos... adgyo(n) nyolcz keő sóott [Szentgyörgy Cs; BethU 425]. 1614/1616: Ugy emlekezem rea, hogy... Jart nyoltz szaz kő sovak az Praedicatoroknak [Kv; RDL I.100 P.Filstich aurifaber vall.] | Mihály Vaida be jóüetele után... Colosuarnak inscribalak azt az Colossj Aknat... meg attak annuatim az Praedicatoroknak az nyoltz szaz kő sot [Torda; i.h. Mich. Literatus Nyilas ns vall.]. 1630: Paxy Ferencz viszem magiar orszagba Nr: 20 kw sot tt f — d 20 [Kv; Szám 18b/IV.49]. 1666: Colosvarj hiveinknek Alazatos könyörgesekből ertyük kglsen, hogy ennek előtte valo boldogh emlekezettü Praedecessorink Varosokban levő ket Ispotalybélj Sze-genyek szamara es segitsegekre annuatim ket ezer keő Sot rendelte volt... Colosi Kamorankrul [KvRLt VI.2 fej.]. 1670: Szamtartanak Kő sava nro 10 [A.komána F; UtI]. 1699: Quietantia Vizakna Városa 1698 esztendore valo Taxa sováról melynek a mostani időhez képest kellet volna lenni negyven ezer kő Soóknak... Melljnek egy részet... Percipáltom [Vizakna AF; EMLt Joh. Bogáthi só-provisor]. 1756: (A) Sós Bolt(ba) Vagion kő Só 31 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35.17]. 1803: (A) szekerral téendő so vitel árra minden kő sóért egy mert földni helyre... egy fel krajtzárral neveltetett [T; TLt 535.— Kiss András kijegyzése]. — L. még EM XLIII,308.

A régiségben a bányában többnyire kockaszerű alakban kifejtett só nem örlve, hanem ilyen darabokban szállították, ill. tárolták. Minthogy pedig a só minden időnek egyik legnélkülözhetetlenebb szükségleti cikke volt, az uralkodók és bányatulajdonosok az állami, ill. magántulajdonban lévő bányákból egyenként és közületeket évenkénti, meghatározott számú kőso adományozásával jutalmaztak, ill. segítettek. A sónak ilyen darabokban való forgalomba hozatala és tárolása miatt a régiségben a falusi és jórészt — a városi háztartásokban is elmaradhatatlanul szükséges volt a sódarálásra való kézimalom. Ennek a régisgből öröklődött mai kalotaszegi nyi-ri neve a *sórló ~ sólló ~ sóórló* és a *sórmény* (l. EM XLIX,550 és utána a 2. térképlapot, valamint K.Tsz 128-9).

Szk: apró ~. 1609: megh eoreolttettem Eot apro keo Sot [Kv; Szám 12b/IV.328] * **fejér ~.** 1681: Szép fejér Keő Só [Vh; VhU 563] * **öreg ~.** 1597: veottem... Egy Eoreog keo Sot. megis eoreoltette(m)... d. 10 [Kv; Szám. 7/XII.99 Filstich Lörinc sp kezével] * **vány ~ ja jár.** 1699: Veselinyi Pál... Az mint mondja ú nagysága, Désről annuatim háromezer kűsója jár [TML IV,452 Székely László Teleki Mihályhoz].

kősoórló sódaráló (sóórló kézimalom); risniță; Salz-mühle. 1797: Egy kő so órló [M.igen AF; DobLev. IV/777. 14].

kösöntyű mellboglár (női ékszer); broșă; Brustschmuck/spange. 1552: Ez elo't valo ido'kbe egy ieles menyeko'zebe aleg láttál két selem ruhát: De most minden to'ichérgyártóné selem ruhába mórál. A sok gyu'-

roket, boglárokat, kapchokat, (k)esentyűket etc ki számlálhattya meg? [HeltDial. G 8b]. 1568: Vrsula Consors Benedicti lakatos... fassa e(st)... Ezt tud(om) hogy az leannak vala keth kwswnywyw es három bokor kapchyi [Kv; Tjk III/1.159]. 1574: Zabo Georgy hityv tan Azt vallia hogy... egi nap... Eottwes orban... vezen ky egi keosentywt... Mond hogi Bornemyzaneve volt [Kv; Tjk III/3.322]. 1575/1576: Zaaz forint Apro penz, Talleris zaaz Arany forint hwzon kilencz, Ezewst marhayais keoseonthyew, kаланok gyewrew poharok [Fráta K; SLT S.17]. 1582: Sophia Ricta Martini Veres... fassa est hallam aztis hog monda Az Azzony Boros Benedeknek, No Benedek vram megh fogatok meghys veretek... ty mind partha Eówemet es mind keosseonthwmet le vonatok rollam [Kv; Tjk IV/1. 6]. 1585: Teomeoswary Balintne vallia laktam Zentkiraly Andrasne hazanal... zegensegben elt es valamy On zezamokat olúazdogalt el kibeol kapchot es keoseontiwt chinalt [Kv; i.h. 429]. 1600: Zilagy Benedekne Catha azzony... vallia... Susanna azzonynak eositeol maradt: Az Annyanak eowet es keosenthioiet Balassy Amburustol thwdom hogy az vram valtotta vala ky | Zabo Istwanne Ersebeth azzony... vallia: Amikor... herczegh barbarat zolgaltam Akkor thwdom hogy zepen vala eolteozety... ket kesenthyeoye egyk teorkeses [Kv; Tjk VI/1. 502,513]. 1602: megh latwan az ezeost marhakat mind pohart kesenthyeot bokor kapchiokat, ezwt kаланh... az mondgya egy egez eztendeigh es ket holnapigh zolgalta Mezaros Mihalt de mind eoweh es sayat marhay [Kv; i.h. 608]. 1637/1824: Ha feltették, bizony meg-jádzák. — Feleségeknek, Gyermekeknek párt-övköket, kösöntyűjüket, s egyeb ezüst marhátokajokat őszve kell olvasztaniok is [Torockó; TLev. 8/1]. 1639: En Szakmari Marton Segesvar mellett Szent Lazlon lako, Adom emlekezetre mindneknek. az feleségem keoseonczwje uagion zaloghban [Kv; RDL I.117]. 1656: egy Kesentiu ket bokor ezüst kapsokal egyut [Kv; ACJk 85b]. 1736: A szásznek az mellyeken mind olyan medály formát hordozotanak, akit kesentiyűnek hittak az városi ür szászneknek aranyból, drágakövekből való volt, az közönséges, kivált falusi szászneknek kinek ezüsből, kinek ónból, kinek pléhből, de minde-
niknek volt; csinált kövek vagy csinált üvegek voltanak benne [MetTr 344].

Szék: gyöngyös türkisz ~. 1651: Vagion egy gyeön-
gyeös türkisses kesentjű melj Nio(m) m. 1 p:18 — f 20 [Kv; RDL I.28] * ó ~. 1589: Egy o keosseontiwn Negy búza viragh rayta [Kv; KvLt Vegyes I/2.63] * türkisses ~. 1600: Herczegh Casparne Clara azzonny... vallia. az azzonnak zepen vala ezeost marhaya, zep teorkeses kesenthyeoye, es eowe [Kv; Tjk VI/1.513] * viselt ~. 1585: Vagion... eg hitwan visselt keosseonthiw Volt tizen egy forintba, De latwan hogy nem er Anny, beochwlteteöt ad f 8 [Kv; Szám. 3/XIX.2]. — L. még arany-, ezüst- és ónkösöntyű al.

kösöntyűcske mellboglárocska (női ékszer); brośa mi-
cá; Brustschmückchen/geschmeidchen. 1589: Ket O keosseonthiwchke, egy fekete Mayczw parta Eoweckhe [Kv; KvLt Vegyes I/2.33].

kőszagatás robbantással való bányászás; exploata-
rea carierei (de piatră) prin împuşcare; Steinbrechen/rei-

ßen durch Sprengung. 1681: Az Bányákba(n) levő Mun-
kasok, - s fizetesek... Szén hordo, kettő, Ezeknekis egi
egi fertály vasok jar egi hetre... Kő vago, egi, vasa egi
hetre négi ruddal... Itte(m) a' mely szeggel ā követ fe-
sziti, el romolván darabjai nálla maradnak; es az ilyen-
nek arrabol tartozik puska port is venni a' keő szagga-
tashoz [VhU 66].

kőszakadás sziklaszakadék; stíncă abruptă; Felsen-
kluft/schlucht. 1664: le Takarodvan az hovaşrul az po-
ganjsagh, fel haytak azon... fü Emberek mines lovait es
marhait az ki megh marat vala benne az ki lé nem hul-
lot valla az kü szakadason [Szászfellak SzD; Born.
XXXIX. 4 Kiss Petter (35) jb vall.].

kőszál 1. kőszikla; stíncă; Fels. 1666: az felseo Sereg-
ből az melly az Keo Szalon all vala kialtani kezd(ne)k
vala azoknak az kik az Réh partot allyák vala, üsd, lód,
vagd, az Lelek beste kurvafiat [Thor. III/5 Haller Pál
(43) ns vall.]. 1759: A Fel hágb(an)... volt egy föld-
decse de az most tiszta kőszál ugy hogy nem lehetne
szántani [Göröcsfva Cs; EHA]. 1772: a' Silip árkában
régebben oly sebessen folyt a' víz mintha kő szálról esett
volna [Ádámos KK; JHb XX/27.34]. 1784: én távol itt
a' Falun kívül egy kő-szálról néztem³ [Galgó Sz; JHbK
LVI/8. 9. — ³A hatalmaskodást]. 1800: ott sem szántó
föld sem kaszálló nintsen, egyéb az álló Kőszáloknál
[Benedekfva Sz; BfR 58/21 Mertse Togyer (56) ns vall.
Vérvolgyi Bányai János kezével]. 1809: igaz az, hogy...
egy marha le esvén a kőszálon lába ki törött [Vargyas U;
UzslT ComGub. 1634].

Hn. 1731: A Kő Szál alatt (kert) [Gelence Hsz; EHA].
1732/1752: Azon Fűrész Malom vagion... Parajd felső
végiben Kő Szál allya nevű helyben [Parajd U; EHA].
1773: A Kőszál alatt a Ditrai Salyo fejiben (sz) [Szár-
hegy Cs; EHA].

2. kőfal; zid de piatră; Steinmauer. 1682: Az fülekk
tovább nem viselhetvén az nagy viadalt, ez napon adák
fel az várat az budai vezérnek... prédái benne az jan-
csárság... de teljességgel el nem ronthaták az nagy
(erősséget) erősség miatt, mert kőszálon (kőfalon) vala
épitve Pro memoria én is törék egy darab kőfalt le [Kv;
KvE 217 AM].

3. átv oszlop, támasz; stîlp, sprijin; Stütze, Pfeiler.
1764: Méltóságos generális Hadik úr őexcellentiája így
köszönt be az erdélyi regium guberniumba:... Félelme-
sen venném azt gyenge vállaimra, ha excellentiátok és az
uraknak próbált személyeiben biztos elviselésére kőszá-
lakat nem szemlélnék támasztékul mellettem [RettE 174].

kőszálás kősziklás; stîncos; felsig. 1812: Cs. György
Falváb(an) vagy annak Határáb(an)... az vgy nevezett
Csicson... más közelebbi Hellységekkel köz kő Szalasz
Hegybe vágják Erdélybe a' leg nevezetesebb Malom kö-
veket [Csicsogyörgyfva SzD; Ks 76 Consr. 94].

kőszeg ? kősarok/szöglet; colţ de stîncă; Steinecke/
winkel. Hn. 1744: az Kűszeg előtt valo... föld (sz)
[M.gyerőmonostor K; KHn 78]. 1844: Kitsi Kőszeg (k)
[Gernyeszeg MT; EHA].

kőszegés kőfejtés; extractie de piatră; Gesteinsabbau.
1587: ez keo szegeoknek az szegesteol atta(m) -/24 ...

Keo Szegeo Istuannak es Christophnak az tawalj restantian kiweol fizetett keo zegesekre f. 2/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 23-4 Seres István sp kezével]. 1590: Az Monostory keozegeonek Martton Andrasnak keozegesre atunk f. 5 d. 57 [Kv; i.h. 4/XIV.1]. 1598: Attünk az wy kamaraknak valo Epületire... Zaz zeker keo zegesre... f. 6 d 25 [Kv; i.h. 7/XVI.27]. 1646: vöttwnk Egj sinn vasat kibeol földöröket apro lapos vasakat czinaltattunk az keo zegesre [Kv; i.h. 24/XV.748].

kőszegi a Kőszeg tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kőszeg; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kőszeg. 1. Szn: 1591: Keozegy Janos [Kv; Szám. 5/X.11].

2. ~ *pulhák* puskafajta; un fel de pușcă; Art Gewehr. 1685 e.: (A boltban) vadnak. Pistoly tokostol par Nro 2 Stucz tokostol Nro 1... Kű szegi pulhak Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 23].

Sem a szn, sem a szk esetében nem állapítható meg, hogy melyik Kőszeg nevű településről van szó.

kőszegő I. *mn* köfajtó; de spart piatră; Steinbrech. Szk: ~ *vaspöröly* köfajtó nagykalapács. 1594: Keó wagho chjakani vagion No 6... Keó zegheó vas pereólli No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7.22-3] * ~ *vasrud*. 1632: Keó szegheó uas rud N. 3 [Fog; UF I,142].

II. *fn* 1. köfajtó/vágó munkás: pietrar, spărgător de piatră; Steinbrecher/arbeiter. 1587: az keo szegeoknek az szegesteol attam - 24 [Kv; Szám. 3/XXX. 23-4 Seres István sp kezével]. 1590: Byro vram Akaratyabol Attam az Keo Zegoknek Keozegeo Istuannak es Zaz Kerestelnek f. 3 d. 50 [Kv; i.h. 4/XX.6 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1591: Az keozegeoknek Krestelnek es Istwannak az Nyolcz zeker keoert attam f 2 [Kv; i.h. 5/X. 15-6]. 1594: 13 July. Az bekas pataki hidnak padime(n)tom czinalasatol attam Kristelynek az keozegheonek f 1/50 [Kv; i.h. 6/VI. 26]. 1597: Az Fenesi Keo zegeoteol Lenart Tamas-tol veottünk 45 Darab keouet f 4 d 50 [Kv; i.h. 7/V.5]. 1598: Zambo Petertwl monostori kwzegeotwl weotem 12 zeker boto keowet... f 3 [Kv; i.h. 8/III.8].

Szn. 1562: Kewzegew Thamas [Kv; Szám. 1/VII.10]. 1563: Közegw Tamas [Kv; i.h.72]. 1568: koszego Andras [Kv; TJK III/1.191]. 1585: Keozegheó Istwan [Kv; TJK IV/1.458]. 1586: keó zegoó Istvan [Kv; Szám. 3/XXIV. 41]. 1587: Keoszegeo Istwan [Kv; i.h. 3/XXX. 23-4 Seres Istvan sp kezével]. 1591: közegő Ambrús. Keozegeo Istwan. Keozegeo Kerestely [Kv; i.h. 5/I. 23, 5/X. 21]. 1593: kwzegeo Istwan [Kv; i.h. 5/XXI.14].

2. kőbánya; carieră de piatră; Steingrube/bruch. Hn. 1619: az Keőzegeó megett Zinten az forras alatt Dees feleöl [Kozárvár SzD; EHA]. 1622: Kőszegő [uo.; SzDMon. IV.449]. 1682: Kőszegőfarka [uo.; i.h.]. 1721: Kőszegő farkánál (k). Kőszegő mellett (k). Kőszegő alatt (k) [uo.; EHA]. 1754: a Kőszegő alatt [uo.; EHA]. 1781: a' kőszegő alatt [uo.; EHA].

kőszemöldökös kőszemöldökű (ajtókeret); cu pragul (de sus) de piatră; mit steinernem Türpfosten/sturz. 1694: Njilik... az ebédől Palotára faragott kő melljékes küszöbös és szemöldökös Pusztá Ajtó, njiló Ajtaja nélkül [Borberek AF; BfR].

kőszemöldökű kőszemöldökös (ajtókeret); cu pragul (de sus) de piatră; mit steinernem Türpfosten/sturz. 1715: egy kő mellyikű küszöbü Szemöldökű ajtó nélkül valo el romlot Szökség hely [Szentlászló TA; JHBK VI/5].

kőszén cārbone de piatră, huilă; Steinkohle. 1823-1830: Még a város határára messze érzettük a bűdösséget. A város pedig nagyon bűdös, melyet okoz a kőszén gőze mivel itt azzal tüzelnek | A nagy kátlanban kőszénnel tüzelnek, rettenetes nagy tűz, és képzelhetetlen forrása vagyon a víznek | kemencékbe... az ércköveket berakván, alól kőszénnel meggyújtják, s bizonyos ideig ég magában^a [FogE 191,207. — ^aAz eislebeni ércbánya házmunkájára von.]

kőszikla 1. kőszirt; stîncă; Felsblock/klippe. 1593: Vtokot megh Allattak, Az keó ziklakra zeóktettek mind meneslőuakot es tehen barmokoth [UszT 13/72]. 1637: a' keó sziklát uágata ki Kemeny György [Kalotasztkirály K; KCsl 139 Balthasar Czwedon (!) col. vall.]. 1652: Az Tömlöcz kü sziklából ki vágot. Mélysege negyed fél öl a föld szinig [Görgény MT; Törzs]. 1681: Vajda Hunyad vára... Ez természet szerint valo Keó sziklán ighen szép formára éppettett [Vh; VhU 502, 507]. 1694: az belső Var Udvaranak az felső szegeleti mellet va(gyo)n egy Kősziklából ki vágot Kut, melly tellyessel mindenestül fogva el pusztult [Kővár Szt; JHB]. 1697: Ezen gabonas haz alatt is vagion egy kő sziklából ki vágott kis pincze melyre nyilik edgi retesz es ajtó [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 11]. 1777: A Konkojfalviak közzül... itten előttünk a kuttol fogva ezen kőszikláig amely kis térség vagyon a Szamos mellett, fel szántották s elfoglalták a magok határokhoz [Ködmönös SzD; JHBK LVIII/28]. 1786: ha az Thoroczka Lakosak az Vaszak mivésetől el rekesztettnek, mint hogy itten az kősziklák között nincsen olly Hatar, hogy az Földnek mivésebol... el élhetne... el kellene pusztalniak [Torockó; TLev. 4/13.25]. 1791: a' Tartsafalvi és Csehérfalvi határ között a' Réti Kapun kívül a' kőszikla tetején... Csehérfalva határt hasitto Gjepút tett [Csehétfva U; EHA]. 1825: A Serhüttő Pintze... a' Kő Sziklába vagion bé vága [Dés; DLt 595].

Hn. 1758: A' Kőszikla megett (sz) [M.kiskapus K; EHA]. 1769: a' kő szikla alatt egy kaszáló irotvány [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39.XXIII.16]. 1790: Arnyék nevű helyben a kő szikla felett [Tarcsafva U; EHA]. 1849: Sövényesbe a' kőszikla alatt (k) [Kőrispatak U; EHA]. 1891: Kőszikla v(ölgy) [Jegenye K; KHn 208].

2. szirt; stei; Klippe, Riff | ? zátony; canara, stîncă in mare; Sandbank, Klippe. 1680 k./1715 k.: Sok el butt Kő Sziklák Gallyákat sülyesztenek Mikor a' Hajosok láb alá nem néznek [Rosnyai, HorTurc. 175].

3. élő ~ *átv* kb. szilárd lelki alap; temelnic sigură; fester Seelenzustand/grundlage. 1811: Ditsekedtek régen Apostol Jánossal; Hogy az elsőket az élő kősziklára ő építette-fel Jésus v. vallására [ÁrÉ 174].

4. ~ *ból* való kb. erős jellemű; de caracter; von festem Charakter. 1879: Mi vagyok én, Ödön? Vajon nem álom-e hogy eszem, iszom, mint más két lábú?... Úgy fiam: támaszl bizony! korlát, Ödön! vasból — kősziklából való! [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kősziklás sziklás; stíncos; felsig. 1614: nyolcadnapig... iszonyú havasos, kősziklás, erdős, völgyes helyet mentünk [BTN² 67]. 1702: az Nagy Cziczhegyi Szőlőt... az Fiscus nem egészen birta hanem egy darabot birt benne a Kő sziklassat... igen pusztas volt [Dés; KGy]. 1740: Fekete Kápra után fel küldöttem az havasb(a) de az nagy ho mia az kősziklás helyre fel nem mehetek s alab semmi kepen nem kaphattak [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1757: Tanáltatnak Mineralis Vénák oly hegyekben melyek nem kősziklások, azokban Stolnákkal miként a' kősziklás hegyekben ahoz való Bányász vas Eszközökkel... penetrálunk mig Vénákra erünk [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. 1758: minthogy ezen hely... kősziklás, hasznót nem vehető [M.kiskapus K; EHA]. 1798: ezen... szőlő kősziklás helyre lévén építve, az essőzések a' földet rolla el mosták a' Szőlő tők ki égtenek [Bálványosváralja SzD; EHA]. 1815/1817: A Ropoban (e) egy felől... Szabo Imre el szakadozott Kősziklás Helyeik szomszédságokban... az erőssen el súlydedzett Kősziklás Hely [Vágás U; EHA].

kőszikla-szakadás sziklászakadás; stíncá abruptá; Fels(en)kluft/schlucht/abhang. 1664: egy nagy ku szikla szakadasson láttam hogy le hullottak: Valla azon feles mines lovakban es marhakban mint egy harmincz három [Szászfellak SzD; Born. XXXIX.4 Kis Matte (20) jb vall.].

kősziklatető sziklatető; pisc, vírf dg, stíncá; Felsengipfel/spitze. 1762: elébb menvén választja meg egy másót az két Helységbe határokat edgy Kő-szikla tető [Szentlászló TA; EHA].

kőszirt kőszikla; stíncá; Felsklippe. 1770: ezen se szántoni se kaszálni nem lehetett... tsupa kő szirt [Torockó; Thor. XVI/39]. 1777: Ötödik Tábla... a' Pál Janos réttyn aloll ki allo kő tsúprol fel egyenesen a' kő szirt élin [Magura TA; Ks 89]. 1864: (A) hegyek kőszirtok (!) [Kilyénfa Cs; EHA] | a Pad nevét vette a magos felül lapajos helytől... oldala környesen meredék kőszirt és kopasz oldal [Zsobok K; KHn 324].

Hn. 1639: Az kő szirt alat [Deréte K; KHn 33]. 1652: Keőszirt feljn egy föld [Kajántó K; GyU 126]. 1740: a Kőszirt felett (sz) [Gyerővásárhely K; EHA]. 1757: A Nagy kőszirtnál (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 78]. 1797: A Kőszirt felett(e) [Tarcsafva U; EHA]. 1823: Pusta Kő Szirtok [Szépenyerüsztmárton SzD; EHA]. 1835: A Kő szirt [M.bodza Hsz; EHA]. 1856: a Kis almasi... Ko Szirt [Torockósztyörgy; EHA].

Ha. 1847: kőszirtokat [Kv; KLev.].

kőszirtos kősziklás; stíncos; mit Felsklippen. 1684: a dűllőnek a másik része pedig kőszirtos középszerű fenőfakkal bé vagon növe [Tekerőpatak Cs; EHA]. 1825: sz Almafánál a fejr kő megett (sz)... a keleti vége kőszirtas [Nagymoha NK; EHA]. 1831: ezen... Métének ki vágotása alkalmatosságával, olyan mélységekbe, és kő szirtos Hegyekbe ütközni belé, a melyek miatt a' Métézással... éppen meg akadnának [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. 1864: (A) Jajgato... erős kőszirtos magos hegy Csucsokkal, és meg járhatatlan részekkel, s használhatatlan Csepűs erdő (A) felső és also várpá-

takok, melyek az ott álló magas kő szirtos hegynek nyugati részéből erednek [Csomafva Cs; GyHn 28] kőszirtos helyek [Ditró Cs; EHA] | Közrez havas tető kőszirtos erdős hely [uo.; GyHn 35] | Feketerez déli oldala... magos, erdős — kőszirtos még legelőnek sem használható [Tekerőpatak Cs; i.h. 56].

kőszirtosság kősziklásság; faptil de a fi plin de stinci; felsige Beschaffenheit. 1864: égés, Kőszirtosság miatt nagy része használhatatlan [Csomafva Cs; GyHn 27].

kőszita kőporsztáló rosta; ciur pentru praf de piatră; Reibandsieb. 1648: Wveogh cziurheöz valo instrumentumok... Keő szita nro. 1^a [Komána F; UF 1,938. — ^aFels-ből kiemelev].

kőszítáló kőporsztáláshoz való; de/pentru ciuruit praful de piatră; zum Reibandsiebeln dienend. 1648: Wveogh cziurheöz valo instrumentumok... Egy rosta kőszítáló alkalmas^a [Komána F; UF 1,938. — ^aFels-ből kiemelev].

kőszivárvány köbolthajtás/iv; boltá de piatră; Steingewölbe. XVIII. sz. eleje: Vagon itt Marus Sz: Királyon az Marus Parton egy négy szegre építetett nagy kő Kastély, melyre is Nap nyugot felől a külső Udvarral hét kő Szivárványon álló romladozott kő graditson faragott kövekkel padimentumozott Tornatz [Marosztkirály AF; MNy XXXIX, 384]. 1725: (A kastélyra) a külső Udvarról szolgál két kő Szivárványon álló romladozott kő graditson, faragott kövekkel padimentumozott Tornatz | Ezen közös Pitvarban vagon egy kő Szivárvány, mely a' két felől lévő házakat össze foglalja, azon Szivárványon túl penig partim deszkázattal, partim penig ugyan két Szivárványokon rakott, kőfallal el rekesztett kis Kamra | Ezen közös Pitvarban vagon egy kő Szivárvány mely a' két felől lévő házakat össze foglalja, azon Szivárványokon rakott kő fallal el rekesztett kis kamarátska [uo.; i.h.].

Az összetétel és a jel. keletkezésének szemléleti alapjáa félreérthetetlenül rávilágít a köv. kijegyzés: 1725: Nyilik ezen Kastélyra Napnyugot felől egy faragott kövekből Szivárvány modgyára Szépen hajtott Kapu [uo.; i.h.].

kőszméte egresbokor; agris; Stachelbeerstrauch. 1692: az harmadik Puszpang tabla mellett levő el jaro ösveny két felin cziprus, azon tablanak az Görgeny vize felől az hegy tetején egy rend kőszméte mas rend Tengeri szőlő [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

kőszméteegres egresbokor; agris; Stachelbeerstrauch. 1680: vadnak ezen kerb(en) szép külömb külömb féle oltoványok szilva fák megj fák kőszméte egressek [A.porumbák F; ÁLT Inv. 27].

kőszméteegres-fa kőszméte/egresbokor; agris; Stachelbeerstrauch. 1782: Kőszméte egres fa [Kisesküllő K; SL]. 1813: A' virág ház előtt lévő két alsó veteményező Táblák körül szép eleven Kőszméte Egres fák [Koronka MT; Told. 18].

kőszmétefa kőszmétebokor; agris; Stachelbeerstrauch. 1679: Másik veteményes kert... 23 táblára vagon(n) ... Zsállya, Isóp, Egres fa, kőszméte fa [Uzdi-

szépér K; TL. Bajomi János inv. 139]. 1849: Az vete-ményes... ribizli, és közméte fákkal, körül ültetvék [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

köszobor statuie de piatră; Steinstatue. 1854: Pygma-lion forro ölelései életre gerjesztik a szeretett köszobor hideg követ a hű emlékezet múltunk szebb korára bírhat e delejes erővel [ÚjFE 4].

köszorító szk-ban; in constructii; in Wortkonstruk-tion: ~ *tölgyfa-kaloda* tölgyfa-kőfészek/kőritő; crivace de stejar; Steingeschlinge/geschöder aus Eichenholz. XIX. sz. e. f.: köszorító tölgyfa kaladák [Marosbogat TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.].

köszön 1. üdvözlő/köszönt vkit; a saluta (pe cineva); grüßen. 1551: az en zolgam K azzonionak (!) en Zomal kezenen vristen tarchia meg K mind azzonional es ger-mekivel ez leuel [Kv; BesztLt 38]. 1585: Ferenczy Istuan Zentgerecz^a... vallia... keozeone az Andras nekiek Amazok penig egik Ewsteokeon kapa, az masik az feiet kolchiola Altal [Kv; Tjk IV/1. 486. — ^aMT]. 1597: Iffiú Borbely Peter vallya... Ő maga az Asszony talala egy Estűe az piazto(n), úgy közene [Kv; Tjk V/1.131]. XVI. sz. vége: Az oskolaban bemenven köszönnyn [Barabás, SzO 349]. 1629: az középső sarampónal talalam njar-galva megjen uala, sweget uetek neki keozeónek zoualis [Kv; Tjk VII/3.63]. 1635: phulop Palne... mondotta enneke(m) hizen borka közónek uarbelinenak s ne(m) fogada [Mv; MvLt 291.56a Iffiu Palne Varga Bórbálá vall.]. 1745: én köszőnék de semmit sem felele hanem Csak kalapját emelíté [Szásznyires SzD; Ks Pap Gyurka (34) ns vall.]. 1755: pusztaság olyan van Szebenben, hogy majd a' sintens kinek köszönyünk nem lévén senki ben a Magyar Urak közül [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. 1764: Murvai János... menvén az házban, ezen szokkal köszönt Jó napot vitézek, mi szándékkal vadtak [Torda; TJKT V. 237-8]. 1771: sem mikor bé jöttek sem mikor kimentek nem köszöntek [Dés; DLt 321.31b-2a Georgius Hancz (56) vall.].

2. köszönetet mond, megköszön vkinek vmit; a mul-tumi cuiva pentru ceva; für etw. danken. 1542: enge-meth kwlldoth wala azonywm a k: lewelewe az Barathoz es egeb dolgokfelol az kewwettsegnek. Egyk arrol wala hog azonywm kewzewne neky, miwel annak elotthe azt wzwnthe wolth hog... ew kegelme en thwlem semmyth ne tharchon [Fog.; LevT 1,16-7 Petrus Orozy Zalay lanosnak. Fogaras waranak ewrewk wranak]. 1570: Marthon varas zolgaya azt vallia hogy... zekely pe-ter... azth Monta, Az Jambor Zabo vinchenek keoze-nem, hogy velem szoksor (!) Joly Theot, Ew Taplalt keolchege [Kv; Tjk III/2.15]. 1676: A húgomasszony ő kigyelme köszöntésit szegény beteg feleségem velem együtt köszöni [TML VII, 257 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. 1716: Köszönöm azert nagy böcsülettel az M. Urnak szegény hazamhoz valo nagy affectioját, es reflexioját [Ks 95 Apor Péter Kornis Istvánhoz]. 1729: alázatoson köszönyöm... az Asszony annyi rendbéli hozzam mutatott gratiáját [Somlyó Cs; AplT 1 gr. Haller János anyósához, gr. Apor Péterné Kálnoki Bor-bárhoz]. 1749: Köszönem alázatossággal az Migos ur Gratiáját [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1750: Köszönöm alázatossággal az Méltóságos Ur szép Uri

Gratiáját hogi méltoztatot fel szabadulasomban munkás lenni [O.csesztve AF; Ks 83]. 1814: Köszönem az Urnak Joságát... tsak Verbis köszönem [Borsa K; EMLt Bodor Pál ir.]. 1830: köszönem kedvesem joságodat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

3. hálát ad vmiért; a mulțumi (cuiva) pentru ceva; für etw. danken. 1585: Anna Zep Miklos zolgaloia vallia... kezde bezelgetny Hagione enneke(m) Az Azzo-niod Nyelve vgmond kezembe vala... Nem hat frtot Erdemlet volna hanem teobet de keozeonnie peter pap-nak [Kv; Tjk IV/1.499]. 1603: Chiwka Gergely... vallia... hallottam akkor Ersek Balintnetol enmagamis hogi monta Varga Janosnak... Te ember ennekem keozeonnie hogi el conteottem az eteteot melliet neked a' chiwporba chinalt volt a felesged kiwel megh akar etetnj [Kv; Tjk VI/1.689]. 1604: mondotta fazakos pal hogi közönie görfi Janos hogi Job fa ne(m) akada kezembe mert Talam haza nem megien vala [Csekefva U; UszT 77b]. 1629: keozeonnyie az esse fia Zupouicz Gab-or hogi az notarius... vgy foga mellette mert bizony most az Toromban^a ülle [Kv; Tjk VII/3.84. — ^aA város börtöne]. 1644: keozeonnie az Ese lelok kurua fia hogi Oth Ne(m) talaltam, Mert soha ne(m) Eot volna teobbet [Mv; MvLt 291.426a]. 1676: szabadulásomat Kegyel-mednek fogom köszönni... mert... hogyha Kegyel-med akar a tehetségben fogyatkozás nem leszen [TML VII,238 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1829: a' Né-hai Kedves emlékezetű Férjem maga meg esmeri, hogi házának hanyatlo állapottyát én hoztam jo rendbe... nem tsak Házi jól létet hanem betegeskedésében életet is nékem köszöni [Ne; DobLev. V/1155].

Szk: ~ *vki nevével* vki nevében hálát ad vkinek. 1630: Én mindazonáltal öfelsége nevével igen köszöntem az vezérnek, hogy... jóakarátját... mutatta volt Erdély-országához [BTN² 433]. 1668: Lamberg szép levelét is ol-vastam, kibem köszöni az császár nevével Bánti uram jó akarátját sok szép szókkal [TML IV,369 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

4. vmit vkinek/vminek tulajdonít; a atribui cuiva/unui lucru ceva; etw. jm/einer Sache zuschreiben/bei-messen. 1585: Monda Zep Miklósne... Hagy beket Hagione, Nem fizetek nem Regennis hat frtot bitangba, Monda hogione, Ha fizettel keozeond a' the edes kis Nielwednek [Kv; Tjk IV/1.499]. 1668: kétség kívül hi-szem, végben megyen az dolog, melynek effectussát ép-pen az Kegyelmed jó akarátjának köszönvén, én is Isten éltetvén meg igyekszem Kegyelmednek szolgálni [TML IV,400 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Az atyámnak Gyulafi László által izentek arestumot Ke-reldre, mely ez volt: házánál üljön, senkinek levelet ne írjon, sem senkitől ne vegyen. Idegen embert ne admit-táljon, köszönje betegségének, hogy várba nem viszik fogva [BÖn. 683]. 1761: Rettegi István... addig ivutt Somai Gergelyné, hogi betegem jött haza s jobban is el-érvén a nyavalya azt mondotta, hogy minden betegségét nekem köszöni [RettE 129-30]. 1775: azon... sebhétést a Fia csak annak köszöni, hogy a Falunak Tartsaifalva-nak^a határpásztora lett [Pf. — U].

5. felköszönt vkit, vkire köszönti az italt; a închina un pahar în sănătatea cuiva, a toasta; auf jn einen Trink-spruch (aus)sprechen. 1702: a Dékány peniglen a De-kanyságot addig le ne tehesse valamig a Dékány Pohárt meg nem adja és másra nem köszöni [Dés; Jk]. 1705:

Egy pohár bort újabban köszöne el maga a generalis az hűségben megmaradott magyarokért, azoknak consolatíójokért, melyet ugyan az úrra köszönvén, az úr vizont másokra [WIN I,600]. 1710 k.: én kis kristálypohárt el-köszöntem rendre a vendégimre, az elsőn kezdvén, alább-alább rendre a vendégim egészségeért... a nagy rendek, néki riogatták egymást: Imhol az úr... köszönt mű érettünk, hát mű ne köszönjünk a gazda, gazda-asszonyért? hozza bort | Teleki a több pohárok között közöne általellenben véle Mikesre egyet [BÖn. 519, 738].

Szk: *pohár bort/pohárt ~ vkire felköszöntésként iszik vki egészségére.* 1574: Kalara az nehay Hegedws Mathe-ne Azt vallia hogi... mykor leanyat varada hazasította volna Albert deaknak Es otth volnanak tahat megh hallia dely pal es leot oda Maszod Magawal, ott egy Nap ebeden vachoran Masnap felesteokemen Iol tartotak, Es hogy ely Akarna Meny Lowara fely wlt volna, vgy keozeny egy Cristal pohar bort az eo vey Albert deak deak (igy!) lo Zerench feibe Rea Illen zowal Sogor Ennek az Borat Id meg es az poharatis Noked Atta(m), Az ely fogadia, Es Azonmodal eo Rea keozeny az loh hattrwl es az poharatis Neki aggya [Kv; TjK III/3.347]. 1736: Egyszer Fogarásban az udvar német gyalogjait az fogarasi vár piaczán rendre állították, s valamikor új pohárt köszöntek, mindenkor löttek [MetTr 336].

6. a tagadás, elutasítás kifejezésére; *perntu exprimare a negárii/refuzului*; als Ausdruck der Verneinung/Abweisung. 1843: Az erdőgondnok úr praedicált az embe-reknek egyet, megmutatván, mennyi fára van szükségük, és mily mulhatatlan legyen az erdőmagvetés, de miután látta volna, hogy ők a célba vett vetést állhatatosan ellenzik, azt mondotta, hogy ha így van, köszönöm, én veletek ki nem kötök, s marad a dolog annyiban [VKp 78].

7. ~ *vmit gúny* nem kér vmiből, nem kíván vmit; *nu cere/doreste din ceva*; etw. nicht verlangen/wünschen. 1740: Tudom az Utrumb(an) forgo Molnár... Kását is törted az azt sem köszönöm a mint törette [Papolic Hsz; SzentkGy Rab Miklosne Anna (30) jb vall.].

Talán a *köszön* igealak birt. szr-os főnevesült formájának minősíthetjük a sajátos „semmi köszönyét nem látom” kifejezést az alábbi alkalmi, egy-szeri használatban: 1671: Úgy tudom, egyik fejedelem sem üresítette úgy meg magát, mint mi az ország javára, de annak semmi köszönyét nem látom hanem mégis azt halljuk, rosszul folynak az dolgok [TML V,635 Bornemisza Anna fejedelemasszony Teleki Mihályhoz]. Az

köszönés 1. üdvözlés; salut; Gruß, Begrüßung. 1606: Az keözenes es oda menes feleól s fenjegetes feleól hal-lotta hogi ezt mo(n)dotta Osuat Janos, zalljon le mert rozzat kapz (igy!) [UiszT 20/204 Catherina consors Stephani Nagi inquilini Georgi Janosi vall.].

2. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: *po-hár ~ felköszöntés; toast; Trinkspruch.* 1710 k.: Emb-ert mordabul nézni soha nem láttam, mint a fejedel-met ezen az ebeden, az egy pohár köszönésen kívül (azt is erővel) egy szót sem szólott Bédinek s nekem [BÖn. 681].

köszönet 1. köszönés; salut; Gruß. 1658: Az minap se-besi vásárkor Rosz János deli paripáján mutogatván magát össze beszélgeténk, hogy tréfáljuk meg... az gornikok megfogván az lova fékét... fenyegetőzött, szitkozódott; immár bizony tsak köszönetemet sem fo-gadjá [TML I,144 Thuri Mihály Teleki Mihályhoz].

1823–1830: Egy fogadóban lévén szállva, már itt kezdet-tem azt tapasztalni, hogy a nagy városokon, akik egy jö-m szágon vagy csak egy fedél alatt laknak is, egymást nem ismerik, nem is kívánnak egymással beszélni is, és ha az emberek szinte összeütköznek is, egymásnak nem kö-szönnek. Ki is győzné annyi nép között a köszönetet! [FogE 167].

Szk: ~ét megteszi köszön. 1842: kalapom le véve a' Házba bé mentem köszönetemet illendőleg meg tettem [Dés; DLt 1452a.7].

2. köszöntés, üdvözlés; salutare, salut; Gruß, Begrü-Bung. 1665/1754: Ha más Városrol ide Legény jó, avagy innét mégyen, az az Legény ha Társ legény, tartozik a' Társaságot a' Társaság köszönetivel köszönteni | az ujj Társ legény... Tiszti pedig ez lészen: hogy más Váras-ban vándorolván, a' hunnat mégyen annak a' Társaság-nak és Mestereknek köszönetivel a' mű szokás(unk) szer-ént tiszteséggel és engedelemmel köszönteni azon B. Társaságot [ACArt. 17,23]. 1751: Isten a ti fáradságotk Fizesse meg adománytok Köszönetek hallgassa meg [Hétfalu Br; EM LI, 124 betl. játék]. 1838: ezek után illő köszönettel mind Két Czéh Mesterek el mentek [ACProt. 8].

3. rendsz. levélkezdesben szokványos, udvarias, ill. kedveskedő üdvözlésként; *de obice ca formulā la inceputul scrisorilor*; im allgemein am Briefanfang als ge-wöhnlicher, höflicher bzw. gefälliger Gruß: 'ua.; idem' 1540: Bathory Andras es Dragffy Wram thy k: mynth attyokffaynak es barathynak kezenethyketh es zolga-lathyokath yzenek [Kv; LevT I,9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1553: Kezenetem és magam Ayanlasath Jrom te K mjnt byzoth wraymnak [BesztLt 38 Pestesy marthe a beszt-i városi tanácshoz]. 1557: Kwzwnete-meth es magam Ayanlassath mynth Jo Zomzed Wram-nak az egez Tanachyal egyetemben mynth Tyztelendw uraymnak es Attyam ffaynak (!) [Nagyfalu SzD; i.h. 20 Apaffy Laszlo a beszt-i bíróhoz]. 1559: Kozewnetemnek wtanna magam ayanlasat Es zolgalatomat yrom Ke: myt (!) yo zomzyd Wraymnak [Somkerék SzD; i.h. 59 Erdely myklos de som kerek a beszt-i városi tanácshoz]. 1567: My masodik Janos... wdwar hely zekben lakozo fw nepeknek es Lo feyeknek keozeoneteonket es zokot kegielmessegeonket Jryw [Törzs. fej. — János Zsigmond]. 1568: Kwzwnethemnek Zolgalathomnak es magam ajanlasanak wtanna, kerelmes Byzoth vraym atthamfiay, Barathym, es Jo zomzedym az thw k: leue-leth megh ertetthem, mellyeth, en thw k: nagy zeretettel es keduesen wottem [Magyaró MT; i.h. 29]. 1569: Kő-zönetemet Es zolgalatomat Ayanlom thw Kenek mynd az egez Thanatsnak [Kv; TjK III/2.102d]. 1570: Keo-szeonetwnk vtan Zolgalatunkat Ayanlyuk tw k(nek) mynt vraynknak atyafyayknakk, Ezt aggyuk tw k. tud-a-sara ez mw Levelunkbe [Gyalakuta MT; BálLt I]. 1620: Adom minden rend belieknek az kiknek illik ertisekre Tekintetesnek Nagsagosoknak, Nemeseeknek Capita-noknak Vice Capitanoknak Ispanoknak kiralli Birak-nak Vice kiralli Biraknak falun Varoson Biraknak Pol-garoknak harminczadosoknak vamosoknak Vtakon es Hydakon Allokknak keozeonetemet, s az kiknek illik Zolgalatomat Aianlom [Borb. I].

4. multumire; Dank. 1667: megérttettem Kegyelmed sok szolgálatját, melyet én nem tudom mikor hálálhatok Kegyelmednek meg s levelem által köszönni sem tudom,

mert bizony kezem szíves köszönetemre reá nem érkez-nék [TML IV,77 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1670: Kérjük Uram... Kegyelmedet... méltóztassék kölcsön vagy ezer tallért adni Kegyelmed... a mint Kegyelmed adná, köszönettel s nagy kedvességgel Kegyelmedet ugyan olyan pénzül contentálnok [TML V,299 Nagybánya bírása és tanácsa ua-hoz].

5. felköszöntés; toast; Begrüßung (durch Trinkspruch). 1736: kihozták a kristályokat, mindenkor Teleki Mihály fogadta el a köszöneteket, megíván az bort [MetTr 328].

6. kb. hála; muljumire, recunostință; Dankbarkeit. 1770 k.: sokakkal meg bizonyítom melly igaz szível voltam én elő hozzája, s ihon ez a köszönet [Bikfva Hsz; HSzjP].

Szk: ~et (el)fogad. 1816: fogadja el Nagyságod háladatos aláztos köszönetünket, örökes háládatossá-gunkat [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.]. 1886: Fogadja e sorokban mindnyájunk szíves köszönetét [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz] * ~et érdemel. 1677: Az én Kegyelmednek való szolgálatom nagy köszönetet nem érdemel [TML VII,347 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz] * ~ét fejezi ki. 1873: Volt egyházfink Pakai Elek köszönetét fejezi ki az egyháznak hogy egyházfink választották... innepélyesen leköszön [Búrjánosbuda K; RAK 18] * ~et szavaz. 1844: a Rendek... köszönetet Szavaznak eddigi széplőtlen hivataloskodása iránt [Uisz; Uisz XI. 85/2-62] * ~et vár vkitől. 1769: Ngod talán köszönetét ő Ngatol ex eo várná [Mv; Told. 19/45] * ~ követ vmit. 1833: A' Dispensatioért való fizetés... meg vagyon határozva. 12 ezüst Magyar Forintokban. A' kinek tettése vagyon ezen felül küldeni azt haládatos köszönet követi [Marosbogat TA; DobLev. V/119.82] * ~tel akceptál vmit. 1792: ha Törvényesen meg esett ki jártatás szerént káromat... méltóztatik refundaltottni, vgy igenis köszönettel acceptalo(m) [Ádamos KK; JHb XIX/35] * ~tel fogad vmit. 1880: nemcsak örömmel, de köszönettel is fogadom e felhívását, s úgy szeretném, hogy minél derekabb rajzzal fizessen meg érte [PLev. 75 Petelei István Szinnyi Józsefhez] * ~tel megismer vmit köszönettel elismer vmit. 1834: Ezen Summa f 829/40 hogy ki fizetődött legyen aláb irtt aláztos köszönettel meg üsmeri Vikal Simon [Kv; Born. O.la] * ~tel tartozik. 1665: én is hol-tomig oly köszönettel tartozom [TML III,520 Kapi György Teleki Mihályhoz] * ~tel vesz vmit. 1586: Em-rich Bogner a' második Safar Polgar Zamadassa... Az varos Maradot Adossa Nely f 17/77 melliet megh Attan-nak neki zolgaltattiat keozonettel vewen [Kv; Szám. 3/XXIV. 11]. 1749: Melly pium Collatumat az Ecclais nagy háládatossággal s köszönettel vészen [Uzon Hsz; SVJk]. 1797: A Bancho Czedulat köszönettel vettem [Héderfája KK; IB. I. Bethlen Sámuel lev.] * ~tel vi-szontagol vmit köszönettel viszonz. 1814: Én minden esetben azon vagyok, hogy hozzám mutatott barátságodat köszönettel viszontagolyam [Görgény MT; Ks 94].

7. kb. haszon, elismerésre méltó dolog; folos; Nutzen, anerkennenswerte Sache. Sz.: kevés/nem sok ~ vagyon benne. 1763: A continuum judicium felálá, de nem sok köszönet vagyon benne... az mi főispánunk nem a közönséges jót, hanem a maga commodumát res-

pectalván [RettE 154]. 1792: ezen a télen igen keveset dolgozhattunk, amit dolgozottis az ember, keves köszö-nöt vagyon benne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * semmi ~ nem leszen/volt benne. 1671: ha csak az gyűlés-re megyek, abban semmi köszönet nem leszen [TML V, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1773: az eféle atya-fiságos házasságot sokan próbálták, de semmi köszönet nem volt benne [RettE 314].

köszönet 1. üdvözlőget; a saluta (rind) pe rind; wie-derholt grüßen. 1811: Meg hevül az idő, Nyári napok jö-nek... Oh mint mosolyognak minden fák' nemei. Egy mást köszönetet gyenge meg-hajtással [ÁrÉ 55].

2. poharakat ~ felköszöntésként iszik vki egészségé-re; a inchina un pahar în sănătatea cuiva; auf js Gesund-heit Trinkspruch sagen. 1705: A generálisnak jó kedve érkezett... Poharakat köszönetetett és a magyar étekek-ből is jól ött... Azután... az urak, mik is akik vol-tunk... csak köszönetük Haller uramra a poharakat [WIN 1,410-1].

köszönetés (borral való) felköszöntgetés; toasturi; Trinkspruch. 1657: ez alkalmatosságok, és sok szép szók, kénálások, köszönetések, az bor és muzsika... azt cselekedtettem velem, hogy az bort megköstöljam [KemÖn. 229].

köszönhet 1. köszönthet/üdvözlhet vkit; a putea sa-luta pe cineva; jn begrüßen können. 1639: eözue veszek az szép aszonya(<1> megh mondom neki hogy nem köszö-ne hogy talam az szekely Janoset falta által az szaiaba(n) s mostis ot tartia, s azert nem köszönhet^a [Mv; MvL 291.175a. — ^aCsufondáros, trágár nyil-ban].

2. a putea muljumi; danken können. 1677: Az én Ke-gyelmednek való szolgálatom nagy köszönetet nem ér-de-mel, Isten után az egész kegyelmességét az mi kegyel-mes urunknak ő nagyságának méltán köszönheti az mi jó kegyes természetű kegyelmes asszonyunk ő nagyságá-nak [TML VII,347 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. 1759: a szőlő jobban megért volt, mint tavaly, melyet egyedül octobernek köszönhetünk... oly meleg napo-kat szolgáltatt [RettE 97]. 1847: A' gőz e csoda-erejé-nek köszönhetem én is, hogy egy nap alatt jó társaság-ban. Bécsből Prágába juthaték^a [Méhes 2-3. — ^aVas-úton]. 1862: A menyei Szent hatalmasságnak az ő meg mérhetetlen bölcsességének köszönhetjük azt, hogy egy-másnak vagyronli végrendeletet tehetünk [Kv; Végr.].

3. vkinek/vminek tulajdoníthat, a putea atribui cuiva ceva; jm etw. zuschreiben können. 1573: Az Azzonem-bertis kerdy volt Mint leot es myert, Mond hogy azzonian-nak keozenhety Mert eo Igert Barsonios Zoknjat hogi Melleye Menyen [Kv; Tjk III/3.66 Nehay ferge lwkache-n vall.]. 1678: édes Sógor uram, minden szerencsétlen-ségemet Kgd távullétinek köszönhetem [TML VIII,251 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz.]. 1774: Ha... az ar-bitrativa sessio megbékéltet, vagy a gubernium, azt nem egymásnak köszönhetjük [RettE 321]. 1849: Kővárvi-déki pénztárnok Pap László börtönét a... nép fel akarta törni, hogy őt fel akassza mely törvénytelen s bor-zasztó tett, hogy véghez nem vitetett egyedül nekem köszönhetni... a nép közé mentem, s csak hosszas beszéd után birhattam vissza vonulásra [EM XLIX, 548 Zey Károly kezével].

köszönhető de muljtumit; zu dankend. 1678: Bizony dolog igazságunk mellett s felette és ez nagy summa igirrel kelle ez példa nélkül való... tüzet megoltanunk; de az veszedelemhez képest, melyet semmi distractio meg nem változtat vala... csak köszönhető, áldassék érette az Isten [TML VIII,178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

köszönőlevél scrisoare de muljtumire; Dankesbrief. 1677: akarván én is Kegyelmedhez való devotiomnak megfelelnem, mind köszöntő mind köszönő levelemmel jelennem meg Kegyelmednél írásom által, kívánom, hogy írásom is ez alkalmatossággal Kegyelmedet találhassa jó egészségben [TML VII,358 Béli Pál Teleki Mihályhoz]. 1801: nem tudom irt-é Ötsém Uram a' Bátyám(na)k köszönő Levelet a' mi napában küldött pénzért... s hiba-is lett volna meg-nem köszönni [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez].

köszönőpohár kb. céhbe állási lakoma v. annak vált-sádjája; masá festivá oferitá de cineva la intrarea sa în breaslă sau suma ce trebuie plătită pentru răscumpărarea ei; Festessen gelegentlich der Anstellung in der Zunft od. das Lösegeld dafür. 1604: Szabó Ferencz adott mesterasszalkor mi kezünkbe fl. 1... Husvét másodnapján Szabó Ferencz követé az mesterséget pénzzel végezé el uraimmal az köszönő pohárt Adott mű kezünkbe fl. 12 [Mv; EM XVIII,398]. 1629: mikor az Kerekes Marton fia az közéőnéő pohart meghatta vala lata(m) hogi Kerekes Gergely az Aszonial beszélnek vala [Mv; MvLt 290. 167a]. 1841: tizenöt, számból álló Sirásó Ifjak Társaságának Articulusa... kívána a nemes Céh öglménék így honorariummal lenni... Ha valamely becsületes ifjú nemes céhunkat követi, ha idegeny léjend ennek köszönő poharából a nemes céh flor. hung. 1. ha mesterember gyereke léjend, abból felét [Dés; DFaz. 37-8].

köszönt 1. (szóban v. levélben) üdvözlő vkit; a saluta pe cineva (verbal sau în scris); (mündlich od. schriftlich) jn grüßen. 1602: az Templomban... az valasztot plebanos vramat Pal vramat az Asztalhoz allatwan esmet biro Vram Tanach es varos kepeben keozeonte megh Alda, es zerenchelytete, publicualan az valasztastis az papy rend, és az egez varos nepe eleott [Kv; TanJk I/1.404]. 1619: Jött az követ^a azért, azmikeppen az régi szokás volt, hogy új császárt adván az Isten az muzulmán nemzetnek, azt köszöntse s üdvözelve [BTN² 262. — "A lengyel követ]. 1723: Az gyermekeimet Attyai szeretettel köszöntöm, az kutyakhoz lattassanak jól [ApLt Apor Péter feleségéhez]. 1757: Sogor Uramat becsülettel köszöntvén maradak igaz Atyafija szolgálója Rhédei Drusianna [Kara K; Kp III.137]. 1768: Hugom Aszont Sogor Vr(ammal) együtt köszöntem ugi Fekete Márton Öcsimet kit is kérek, hogy nekem Csitsiri Borsot küldjen vetni [Záh TA; DobLev. II/387]. 1770: Köszöntem a Pater Gvardiánt [Lekence BN; Ks 47.67.29]. 1792: Migos B.Orbán Ur, az Asszon(n)yal együtt frissen vannak, Nsgodat atyafiságoson köszöntik egész Uri Házával egygyütt [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1829: Mezeit, Solymosint köszöntem, Danitis [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

Szk: ~ vki által üdvözlését tolmácsoltatja vkivel. 1657: Az fejedelemaasszonnyal szemben lévén, köszönt-

vén tolmács által, néki szóló fejedelem levelét is megadám [KemÖn. 61]. 1662: Pater Kászoni uramat is Kegyelmed által köszöntem [TML II,303 Lónyai Anná Teleki Mihályhoz] * ~ vki nevével vki nevében üdvözlőt vkit. 1619: Ali aga... Kérdé, hogy mi dolgom vagyon az pasával? Én mondám, hogy... csak az uram nevével akarom köszönteni [BTN² 175-6]. 1665/1754: Ha más Városrol ide Legény jó, avagy innét mégyen... tartozik a' Társaság köszönetivel köszönteni; ha pedig apró béres, tsak az ott való Mester emberek nevével köszöntse [ACLev. 17]. 1736: (Az előlköszöntők) az menyasszony fő-gazdját az násznagy nevével köszöntötték [MetTr 379] * ~ vki szavával. 1621: Magad Jasz Wasarra^a be sietuén, az Waidat eo Nagt en szommal beczülettel keozeonczie [KJ. — "A moldvai Jajiba]. 1664: Az Kegyelmed parancsolatja szerint az német kapitányokat Kegyelmed szavával köszöntöttem [TML III,38 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. 1669: Kapikia Böer Sigmond Instructioia... az Vaidat eo kgmet szonkal keozoncze beczületesse(n) [Törzs].

2. ~ik egymást (találkozáskor) üdvözlík egymást, köszönnék egymásnak; a se saluta; einander/sich begrüßen. 1657: Köszöntvén azért egymást mondám: Örülök, édes kedves atyámfia, érkezéseden [KemÖn. 250]. 1662: jött vala Janusius Radzivil litvániai herceg... az üdösbik fejedelemhez Munkácsra... a sátorban betértek s egymást köszöntötték vala [SKr 278]. 1705: Érkezőven pedig, lóra ülnek és eleibe menének. Köszöntvén pedig egymást Herbeville-vel, engemet is recommandála, és megmondá ki vagyok [WIN I,627]. 1711: odaki köszöntettük egymást... az tanácsház előtt [Kv; KvE 295 SzF].

3. fel/megköszönt; a felicitat, a ura fericire; begrüßen, beglückwünschen. 1573: Teomeoswary Andras azt vallia hogi... Barchay Janos egi talat veot leh az fogasrol es meg teoltette borral, Zoldenosra (!) keozente es meg Itta [Kv; Tjk III/3. 207] 1705: este megtudván az urak, hogy holnap Erzsébet napja volna, engem felküldé a' fejedelemaasszonyt köszönteni [WIN I,598. — "Az úr]. 1739: Noha fiui köteleességem hoszta volna magával, hogy Nacságodott személem szerint maga szt Patronussa napjára alázatosan köszöntettem volna, de mivel hogy inpedialtattam, kívántam alázatos levelemmel, végbe vinni [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1806: 6 után ononálván elmentünk Déesi Urhoz Klára köszönteni ot kúrtós kalátsot ettünk [Dés; KMN 325]. 1811: Vedd utadat a' Szent László Hegye felé, Emelkedjél annak éppen a' csupjára... De mig innen tovább mennél a' Lászlókat Köszöntsed és kívánj nékiek sok jókot [ArÉ 118].

Szk: pohár bort/pohárt ~ vkire/vmiért felköszöntés-ként iszik vki egészségére/vmiért. 1659: köszöntsed... Toldiné asszonyomat is. Ma is egy pohárt köszönték reá Ő kegyelme egészségére [TML I,470 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Sófához]. 1705: Poharokat is köszöntenek az úr és a királybíró egészségéért [WIN I, 385]. 1736: Akkor az gazda vagy egy nagy selleg vagy pohár vagy fazék bort az előlköszöntőkre köszönt, azt azoknak... megkellett innya [MetTr 379] * vki ~ te pohár bor vki által vki egészségére felköszöntésként ivott bor. 1657: rosszóságának fedezésére... azt beszéllette, hogy Zólyomi Dávid egészségéért és szabadulásáért köszöntem pohár bornak meg nem itálért akartam volna megöletni [KemÖn. 164].

köszöntés 1. üdvözlés; salutare; Begrüßung. 1657: Pázmány Péter... Arrol is praemoneála, hogy reá készül-nék, mert császár privátim fogna vélem szemben lenni... tanéta is néhány szóval az köszöntésnek formájára [KemÖn. 104]. 1710 k.: Angliában az asszonyoknak, leányoknak köszöntésének módja a szájok végének megcsókolása, mint a magyarok között a kézfogás [BÖn. 587]. 1751: Fogadj Isten köszöntések Hogy ugy új Királyt tiszteltek Ily meszünnen el jöttetek Szép Fiunkat meg néztétek^a [Hétfalu Br; EM LI,124 betl.játék — ^aSzűz Mária válasza]. 1756: a' Jegenyei^a Jóságban kelletvén ki fordulnom, vissza térésem alkalmatosságával, tsak köszöntés kedvéért, fordultam b^e az Aszszony Henterné Aszszonyomhoz Kis Kapusra^a [Kv; Mk IX.177. — ^ab^bK].

Szk: ~ *t tesz* üdvözl. 1705: felmenék Schlick generálhoz... amidőn béizenheték hozzá, mindjárt audentiám lőn, és a leveleket néki megadván... Az magam részmről is pedig szóval illendőképpen aggratulálván, igen jó szívrrel fogadta, és maga még nagyobb köszöntéseket tőn [WIN I,618].

2. üdvözlét; salut; Gruß. 1667: Kegyelmed köszöntését igen kedvesen vették [TML IV,33 Tököly István Teleki Mihályhoz]. 1725: Igen szépen köszönöm s' nagyra bősüllőm kigyelmed atyafiságos rollam való meg emlékezését és az következőz szent Innepekre való köszöntését [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. 1783: Viszontogolyák velem együt az sogor Aszszony köszöntését öreg Aszszony Anyám és Testvéreim [A.ilosva SzD; SLt XL P.Horváth Ferenc Murányi Péter asszhoz]. 1795: Kérem ki Vr(ám) Kgléd, szíves köszöntésem mellett, ne terheltessek ezen írásotskámot közolni azon Jó Vraimmal [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Debreceni István tt-hoz]. 1899: A legszivesebb köszöntésemet adja át a feleségének [PLv. 202 Petelei István Gyalui Farkashoz].

3. felköszöntés; felicitare, urare de fericire; Glückwunsch, Begrüßung. 1738: Szt Catharina napja most nem régen lévén, Magyar Csestvére magam lo háton az Aszszony köszöntésire el fordultam volt [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

köszöntet *ige* üdvözlöttet; a trimite salutări cuiva; (be-)grüßen lassen. 1619: (A fejedelem) Nagyságotat^a az új tisztiben köszönteti [BTN^a 243. — ^aA Portán a vezért]. 1711: Laczko Eöcsém szegény köszöntett [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1733: Az feleségem kgléd édes Angjam asz(szo)nj s hugam asz(szony)jt minden jok(na)k kívánásával nagj betsülettel köszönteti [Borosbocsárd AF; Borb. Récsei Boer Samuel lev.]. 1739: Az kis Arvácskam Exciád engedelmes Szolgálóc-kaja Leanyi alazatossággal köszönteti Exciadat [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldisár lev.]. 1749: Kedves édes anyád róla való megemlékezésedet igen kedvesen vehén, köszöntet [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. 1781: Radakne Nenem Aszszony atyafiságoson köszönteti [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev.].

Szk: ~ *vki által*. 1657: Az öcsém is Kegyelmedet én általam köszönteti [TML I,72 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. 1666: Szrini uram az vármegyéket becsülettel köszöntette Baxa uram által [TML III,560 Ebeni István ua-hoz].

köszöntet *fn* üdvözlét; salutare; Gruß. 1618: Az uradnak ird sok köszöntömetet és ird meg, hogy tudja, hogy ezelőtt is jóakaró apja voltam, s most is azon jóakaró apja vagyok [BTN^a 154].

köszöntetik 1. vmilyen tisztségben üdvözlöztetik; a fi salut in-tr-o anumită funcție; in irgendeiner Würde begrüßt werden. 1662: A büntetés helyett... méltóságokkal ékesítettettek... Homonnai György... országbírájának köszöntetik [SKr 109].

2. vkinek vmiben vmi tulajdonítatik; a fi atribut cuiva ceva (din...); jm etw. in einer Sache zugesprochen werden. 1710 k.: Ha a császár parancsolati jönnek s végbevitetnek vala, ámbár az én kezem fáradozott legyen egyik abban, de nékem abban vagy igen kevés vagy semmi tulajdonítatik és köszöntetik vala [BIm. 991].

köszöntettetik üdvözlöztettetik; a fi salut; begrüßt werden. 1657: Bécsben... vendégségbe hiva Hofkirker nevű ürember... ki Erdélyben is lakék... igen nagy szeretettel látá s vendégle... az kisebbik igen-igen szép leánya, kivel is gazdálkodtatván, köszöntettetvén, mint afféle ifjúságbéli nyalkaságban, én is örömet mulattam [KemÖn. 54].

köszöntet szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: *poharakat/poharakkal* ~ poharakat üritget vmiért/vminek az öröme; a-și goli paharul de bucurie în repetate rânduri; zur Freude über/für etw. die Gläser leeren. 1704: Szent György napján az úrnál voltanak ebédén... Melynek alkalmatosságával sok pohárokat köszöntgetvén, mind a gazdák mind a vendégek igen jólaktak [WIN I,84]. 1705: Minekutána pedig öttenek volna, asztalnál előhozának egy ejteles üvegen tiszta seprű égett bort, melyet is kezdenek azon poharakkal köszöntgetni, amelyből az bort is itták [WIN I, 633].

köszöntő I. *mn* szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *formán* köszöntés/üdvözlésszerűen; asemenea unui salut; begrüßungsweise. 1670: az több electoroknak szóló levelet röviden kell írni, mint egy köszöntő formán [TML V,373 Betlen János Bánfi Dieneshez és Teleki Mihályhoz] * ~ *jegyzés* üdvözlét; salut; Gruß. 1661: Kemény Boldisárné asszonyom ö kegyelme levelében includált köszöntő jegyzését igen kedvesen veszem [TML II,32 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * ~ *követség* üdvözlő követség; solie de salut; Begrüßungsbotschaft. 1662: Ali passa győzedelmét a várból nagy örömmel megírta vala... Kihez azonnal császári gratuláló, örvendező, köszöntő követség rendeltetvén... császári ajándékokkal tiszteltetett vala [SKr 634] * ~ *levél* üdvözlő irat/levél; scrisoare de felicitare; Begrüßungsschreiben/brief. 1667: írta ő nagysága egy köszöntő és az új esztendőti szerencsétlétő levelet neki [TML IV,40 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1705: azt is megkérdeté az úr a cédulában, ha meglehetné-e Herbeville és Schlick generálnak a Gubernium nevével egy köszöntő levelet írni [WIN I,606]

II. *fn* felköszöntő, szónok; orator; Begrüßer, Redner. 1692: In Anno 1692 Die 28 Jánuary az Beczületes Ceg: edgyüt lévén köszöntőnek uyabban valasztvan Vizi György Uramat s Kis Miklost, vegezven azt hogy

ket esztendőöt erven, mast valaszának helyettek [Kv; MészCLEv.].

köszörű 1. tociľă; Schleif/Wetzstein. 1601: 1 keozeorő [Kv; AggmLt A.41]. 1790: Egy jó nagy köszörű karostol lábostol [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy. 4]. 1837: Egy fain köszörű válluval együtt [Szentkatolna Hsz; HSzjP]. 1840: Egy köszörű hajto Tengeľyvel 24 xr [HSzj kovácsmőszer al.].

2. *?* Hn. 1676: az Köszörűben [Gyalu K; EHA]. 1715: Köszörű pataknál valo föld [Nagyercse MT; WH]. 1727: Köszörű szorossa [Melegszamos K; EHA]. 1730: az Köszörűnél (sz) [Szentlászló TA; EHA]. 1757: Az Küszürű Patak fön [Nagyercse MT; EHA]. 1768: Köszörű Padgyan. Küszürűbe. Küszürű Felső vegibe [Gyalu K; EHA]. 1781: a Köszörű pataka fele vagyon egy mezőcske [Gyszrn; DE 3]. 1891: Küszürű [Bogártelke K; KHn 187].

köszörű-hely köszörűlő hely; loc pentru instalarea tociľei; Schleifstelle. 1570: Az kowach keoniorgeset. eo kmek meg ertettek, eo kme Byro lattassa megh az kezew helt es ha az warosnak karara ninch engediek meg Nely [Kv; TanJk V/3.11a].

köszörűkő 1. tociľă; piatră abrazivă; Schleif/Wetzstein. 1528: I. ferrum pertinens Keserewkew, quod est vacuum | I lapidem ad acuta zanda universa ferreo instrumenta cum attinentiis ferris wlgari Keserewkew [Vh; MNy XXXI, 195]. 1579: Amely kezewkeo ot vagion... eo kegne visseltesse(n) oly gondot hogy, el ne wezzen [Kv; TanJk V/3.189a]. 1629: magunk vűnk Nagy Miklos hazahoz egy keszerekeouet s ot hagyok [Kv; Tjk VII/3.79]. 1676: egy köszörű kű [WassLt J. Racz de Szent Gothart vszb kezével]. 1679: Kovács műhely vagy(n) itt: Köszörű keő az ajto előtt (: melynek minden hozza valoja az Udvarnb(an) :) nro I [Uzdisztpeter K; TL. Bajomi János inv. 141]. 1755: ad-tam... egy dérék küszürű követ [Udvarfva MT; Berz. 35/5]. 1840: Egy küszürű kő Xr. 30 [Várhegy MT; TLt Bentze Illyés lett.]. 1864: Egy küszürű kő [Mihálcfva AF; HG Br. Gerliczy lev.].

2. vízierő hajtotta köszörű-szerkezet; tociľă acționată de apă; vom Wasser getriebene Schleifvorrichtung. 1736: Cera Simjuvan kezdette ezen árkot ásní, hogi a' vizet ide vegie Köszörű Kovet tsinaljan ide [Nagyoklos TA; JHb XIII/51].

◇ Hn 1761/1808: a' Köszörű kõnél [Szind TA; EHA]. 1766: Küszürűkő pataka [Szarhegy Cs; EHA].

köszörűl 1. fen; a ascuți la tociľă; schleifen, schärfen. 1573: Benedek kowach Azt vallia hogi... az ceh mester... eo vele vitetet ely Istwan kowachtulis kasakat^a kyt keoserwly adot volt neky Bako Andras [Kv; Tjk III/3.179. — ^aÉrtsd: kaszákát].

2. ~ *vkít* felingerel *vkít*; a ajiťa pe cineva; jn aufreizen/regen. 1662: Az fejedelemtől jővén-menvén postái, hogy javallását, tanácsát nála nagy böcsben, tekintetben lenni látná, abban nagyon gyönyörködik vala, s a fejedelmet naponkint mind jobban-jobban köszörűli vala [SKr 397].

3. ~ *vkiket egymásra egymásra uszít vkiket*; a invrăjbi; aufeinanderhetzen. 1687: Az mint én eszemb(en)

vöttem, az Aszonyok, mind kettőnek Felesége köszörűlik az Urokat, egymásra, az miatt vagy(n) veszekedés közöttök [Szilágycséh; GramTr VIII.45 Somogyi István (50) a csehi lovas sereg zászlótartójának vall.].

köszörűlhet sz-ban; în pricătoria; in Sprichwort: ~ *i a fogát* fenheti *vkire* a fogát; a avea un dinte împotriva cuiva; auf jn erpicht sein können | fájhat/váshat a foga vmire; a-i lása cuiva gura apă după ceva; jm der Mund danach wässern können. 1618: Minden írásonnak az fő feje most az Startzer urammal való tractánk, mert itilem, hogy az báthorista uraim^a köszörűlhetik fogokot, de bizony az faképnél fognak maradni, itt benn bizony most semmi lábok nincsen, annyira végére mentem s annyira jóakarója most Nagyságodnak az egész Porta [BTN² 139. — ^aA Báthory András fejedelemsége érdekében buzgólkodók].

köszörűlő ? köszörű; tociľă; Schleif/Wetzstein. 1623: Leorikének Jutot haro(m) zablia vas az keszerw leoteol (!) valo Reszel eggiut meli teszen f. 1 d. 5 [Kv; RDL I.121].

köszörűlőkő tociľă; piatră abrazivă; Schleif/Wetzstein. 1778: Egy küszürűlő kő Lábostol Dr 10 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály és felesége, Varga Kata hagy. 8].

köszörűlt ki/megfent/köszörűlt; ascuțit la tociľă; geschliffen/wetzt. 1573: Istwan kowach Azt vallia... kedy Eotet pentek Janos ha vagion Eonala Bako Andrasnak kasaia, Mond eo... En maga(m) hoztam ely vgi-mond hazatul hogi meg keserwliem penzeyert... Az vtan esmet meg atta eoneky az keoserwlt kasat^a [Kv; Tjk III/3.179. — ^aÉrtsd: kaszát].

köszörűltet (ki/meg)fenet; a da la ascuțit/tociľar; schleifen/wetzen lassen. 1574: Sala Imre Azt vallia... Tawaly... valamy kasakat akar volt keszerwltetny Andras kowachal [Kv; Tjk III/3. 346].

köszörűs 1. tociľar; Schleifer. 1566: kőzörws [Kv; Szám. 1/X. 184]. 1591: Zekeli Mihali vallia... az keozeorws rezegen Juta oda, es... Merai Thamas... keceris wte az keozeorwst egi nagi bardal | Araniaz Leorincz vallia az fiaual Josual eggiwlt, Lattuk hogi Bernald Matthias es Merai Thamas kalibaiara menenek az keozeorwsnek, es mikoron oda Jutek, Immar le taglotak vala az keozeorwst [Kv; Tjk V/1. 127–8]. 1598: At-tunk az zegeni kezewwsnek betegagiában f -/50 [Kv; Szám. 7/XVI.32].

Szn. 1583: Keozeorws Ianos [Kv; Tjk IV/1.126]. 1591: keozeorws Matias [Kv; Tjk V/1. 127]. 1598: Keozeorws Janosne [Kv; Szám. 8/VI.24].

2. *?* Hn 1680/1825: Az Köszörűs parton [Vajdasztiván MT; EHA]. 1727: Küszürűs [uo.; EHA]. 1771: Az Küszürűsben. Küszürűsön [Nagydevecser SzD; EHA]. 1777: a Köszörűs nyakát [Bikfva Hsz; EHA].

köszvény artritá uricá; Gicht, Gelenkgicht, Podagra. 1614: Adorjan Lőrincz keozuejny miat atta el magat Gaspar Janosnak^a [Kövesd MT; BethU 30. — ^aÉrtsd: jobbágyul]. 1657: bizony igen nyomorultul vagyok az lábaimmal az hitvány köszvény miatt [TML I,81 Bornem-

isza Susánna Teleki Mihályhoz]. 1684: Kegdnel nyilván vagio(n) már alkalmas üdötül fogvan köszvény miatt való nyomorodás(m) most kiváltképpen Egi nehanj napoktul fogvan rettenetes keppen sanyargat [Diód AF; Incz V.27 Czerej Farkas lev.]. 1732: a continua Febris ardens nagy kinnal ágyba nyomott, melyből... egy néhány napok után noha fel lábadoztam... de a kínos köszvény csak hamar Labaimba allott, és... ugy annyira el kinzott, s naponkint öregbitvén sullyát anyira vagyok hogy semmi tagomat nem birom [Ks 99 Petki David lev.]. 1739: ebben a változó időben az köszvenjem csak nyomorgat [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.]. 1826: A' Sibai^a fekete vizet én is esmértem, 's tudom hasznát de tsak a' köszvénybe probaltattam, más gyengeségekben nem [Zilah; Ks 94 Vegyes ir. — ^aÉrtsd: zsi-bóij].

Szk: ~ *bántja*. 1593: Anna azzoni, Zeoch Mathene vallia Ennek eleotte harom extendeouel hallotta(m) ez Annatul hogi... azt mongia vala, hogi az keozueni bantia eotet [Kv; TJK V/1. 383] * ~ *ben fekszik*. 1592: Nagi Benedekne Soffia vallia. Ezts monda az Annia. . . hogi keozuenibe fekszik. meg mondam az Annia Izenetit nekj es azt monda, bar mindenkor keozuenibe fekwgiek [Kv; TJK V/1.183]. 1619: most is az köszvémben fekszik az vezér, magával nem lehettem szembe, hanem az tihája által tractáltam [BTN² 254]. 1704: Mikes uramat. Hermányban tartják fogva a pap házánál, mivel igen rosszul vagyon, a köszvényben fekszik [WIN I,71] * a ~ *tágit rajta* enyhül a köszvénye. 1667: Kegyelmed... levelét... ohajtva vártam kívánván értenem állapotjáról, mely, úgy látom, elég nyomorult és az köszvény semmit sem tágitott rajta [TML IV.34 Tököl István Teleki Mihályhoz] * ~ *tól való fű* köszvényt enyhítő gyógyfű. 1659: szóljon Kegyelmed Kaszáné asszonyomnak, hogy szedessen ű kegyelme köszvénytűl való fűvet, mert. mikor az szegény Kasza uramra reájött az köszvény, csak valami fűvet vagy gyökeret szedetett az asszony, megkenték vele, mindjárt megkönnyebbedett [TML I, 420 Bornemissa Kata ua-hoz] * a ~ *vesztegeti* kínozza a köszvény. 1662: Kemény Simon uramnak kell vala imom, de bizony nem lehete, mert az hitvány köszvény is valóban vesztegeti a kezeit [TML I, 356 Ébeni István ua-hoz] * *dagadó* ~ fellángoló/heveny köszvény. 1825: Toth Mihály 60 Eszt. holt meg sok Esztendőktől fogva rajta uralkodo dagadó köszvénybe [Nagykapus K; RAK 5] * *inakban forgó* ~. 1704: az űr a lábának fájdalma mia kinosan vagyon, úgy látjuk, hogy csakugyan amaz veszedelmes inakban forgó köszvény lesz belőle [WIN I, 306] * *reáér* a ~ elfogja a köszvény, erőt vesz rajta a köszvény. 1619: hivatott az pasa... de igen reaért volt az köszvény s nem meheték hozzája, s engem sem hivatott bé, hanem az cancellariustól izene ki [BTN² 252] * *reájó* a ~ 'ua'. 1659: mikor az szegény Kasza uramra reájött az köszvény, csak valami fűvet vagy gyökeret szedetett az asszony, megkenték vele, mindjárt megkönnyebbedett [TML I, 420 Bornemissa Kata Teleki Mihályhoz]. 1710: Az erdélyi generális... felette hideg időben jöve ide Brassóban... Oly szándéka vala, Háromszékre s Csikra is elmenjen... de a köszvény újbóan rájöve, innen vissza kelle menni Szebenben [CsH 438].

köszvényes 1. köszvényben szenvedő; care suferă de artrită; an Gicht leidend. 1593: monda Nagi Gergely (: Nem iut ezembe io zereuel kolikasnak vala keozuenyeknek monda :^a [Kv; TJK V/1.359. — ^aKöv. a részl.]. 1657: Kamuti Farkas... igen elmés, discursivus, de természetében rusnya, köszvényes és igen negédes, erkölcsös, kegyetlen ember vala [KemÖn. 82. — ^aBethlen Gábor korában Erdélyi főkapitány, portai és diplomáciai tárgyalásokon követ]. 1705: minthogy Spanyolország és a többi odafel való országok melegebbek ennél az országnál, menjen fel a generál, minthogy ideál ilyen beteges és köszvényes lévén, odafel az ajerváltoztatással jobb egészsége lészen [WIN I,408]. XVIII. sz. *eleje*: ha fiát quoque Sub respectu köszvényes, Arenás, Kolyikás, Kaszibás Balgatak Familiaba hazasittya Valaki vagy Leanyat à féle Nemzettség közzé adgya Consolatiojat bizonyosan afféle qualitasokbul várja [JHb 17/10 ló-tartási ut.]. 1823-1830: Nagy András, híres prokurátor, de az én értemre erősen köszvényes, kezei, lábai kibogasulva, örökké az ágyban ült vagy feküdt, s ágya előtt asztal lévén, ott dolgozta a pereket [FogE 149]. 1864: Urusos kut melyek régen sok helyekről összegyűlő köszvényes, otvaros és más egyéb nyavalyás emberek gyógyulásokot érzették [Oroszhegy U; Pesty,MgHnt LVII,282b].

2. ? 1672: Az erdélyieknek sok köszvént és kolyikát mond az idén a török császár kalendáriuma [TML VI, 184 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. — Esetleg 'baj, nyomorúság' jel-sel számolhatunk.

3. ? Hn. 1736: Köszvényes orrán [Bölon Hsz; EHA]. 1784: Köszvényes arka mellett [uo.; EHA]. 1850: Köszvényesnél [uo.; EHA].

köszvényesen köszvényben szenvedőn; suferind de artrită; an Gicht leidend. 1704: egy-néhányan felmenénk... acceptálók a generált, kit is igen köszvényesen alig vehetének le a szekérről... igen rütel eldagadoztanak vala lábai a köszvény miatt [WIN I,226].

köt 1. bele/hozzáerősít/köt; a lega de ceva; an etw. anbinden, zu einer Sache hinzubinden. 1576: wagion ket ezeostes kes. Wagion egy weres Barson erzen... a keshez keotwe [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1585: vettunk egy fát az nagy harangnak zarynianak (!) a kire a zyat keottek [Kv; Szám. 3/XIX.38]. 1592: az zeget... az fálnak az oldalaba wtteottem: es ahoz keottem az sinór [Kv; TJK V/1.273]. 1629: ez az fazakas Marton az tavali czikonak a nyakat az labához keöteöte vala, viszontagh az Czikonak a nyakat az kanczanak az nyakához keöteöte vala [Mv; MvLt 290.166a]. 1633: Szabo Mihali. monda neke(m) hogi... az halaszok ige(n) szep harcizat kötötték az tulso hid ala [Mv; MvLt 291.119b-20a]. 1736: (A) nadrágon ezüst vagy selyem sinór lévén rakva két renddel, a sinórok végiben fél újjnyi ezüst vastag tők, azokat sinóron által vonták a salavári lyukain s úgy kötötték az nadrághoz [MetTr 353]. 1837: Minden pár Tehenre tartozik a gazda egy csengetőt kötni [Kissolyos U; Márkos lev.].

Szk: *pellengérhez* ~. 1579: vegeztek azert hogy senky az Mywesnek^a fedonek meczenek teobbet 12 pinznel senky ne Aggyon, semmy etelt se aggyon senky, Mert valaky vagy teobbet fizyet tyzenket pinznel vagy etelt ad,

awagy adat, ha vinceler leze(n) teha az prengerheoz keossek es nap estigh ot Allion [Kv; TanJk V/3.200b. — ^aSzölömivesnek]. 1592: Anna, Barat Janosne zolgaloia vallia: En teolem kwide az penzt Zabo Martonne Radnai Catalinnak, es monda nekem mond meg en zomal neki... aggia Jsten hogi az pelengerhez keossek, es ott fizesse ez penzt az Ciganoknak [Kv; Tjk V/1.309].

Sz: ~ve tartja vki igazságát. 1666: bizony az sok el nyomott igyek csaknem kivonszanak, kövte tartanom igazságokat lelmem ismeretivel ellenkezik [TML III,634 Kapi György Teleki Mihályhoz] * övére ~i a kulcsot. 1573: hallottak aztis hogi fedyk volt Kalachsiteone pecynere^a hogy egyk Bor arrat ely vitte volna, De Immar Eois eowere keotette az kwicat, ewztan az teobit Nem hagi (!) ely vinny [Kv; Tjk III/3.206. — ^aOlv.: Pécsinére].

2. (állatot) be/megköt vho; a lega (un animal) de ceva; (Tier) irgendwohin hineinbinden. 1570: Ember ferench Es az felesége... vallyak, hogy az Malachot... Lattak hogy vduaran keotthue Thartota az Nyaron [Kv; Tjk III/2. 77] 1596: Jurallyon hogy nem eő akaratthiabol keottek louait oda sem nem eő akaratthiabol hordottak [UszT 11/69]. 1600: Az barmok zaruara kiket az Jazolra kottwnk húzza! Istrangot d. 60 [Kv; Szám. 9/XIII.14 Damakos Máté isp. m. kezével. — ^aOlv. húsz szál?]. 1692: az en ökröm az Jaromhoz kötelre volt kötve [Dés; Jk 133a]. 1720: az Lovaim mostis az hó hát(n) vad(na)k nintsen hova kötőm [Szókefva KK; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1752: Boda Mihaj mondotta volna hogi a Tinajat ne kössik a Furu Györgi házához [Diosad Sz; WLT Püskök Márton (39) jb vall.]. 1783: Nagy Mihály és Toth Benedek huszár határpásztorok a falunak megirt törvénye ellen kaszálófűben kötötték a lovokat, és kárt tettek [Árkos Hsz; RSzF 152-3]. 1813: kik(ne)k a' Kutya tartás meg eng(ed)-tetik, meg parantsoltassék, hogy mihelyt leg kisebb Kornyadozásokat észre veszik, azonnal megkössék, kötve tartsák, az utzára ki ne botsássák [DLt 329].

3. marhát ~ barmot zálogba elköt; a lua un animal zálog; Vieh pfandweise losbinden. 1732: Interessel adodott meg a Megje Biro Kocze Miklos egy forinttal husz penzel. mellyert most marhaját kötettük [SVJk]. 1786: az Biro meg indul hogi ki hozza az Marháját Tot Mihálynak... Tot Mihály nem akará engedni vigjék azzal a Biro menven a Pajta felé hogy Marhát kössen Tot Mihály eleiben szókék és meg kapá mellyben [Hidvég MT; GyL. Király János (40) taxás vall.].

4. egybe/összeköt; a lega laolaltă; zusammenbinden. 1584: Az Kalmarok es kereskedeo rend dolga... Sywegeth Aggion hordowal... Minden fele posztot kit Balba keotnek Ballal [Kv; PolgK 4]. 1592: Eosokteol Attioktol marat Nywlad tartomania, szenatis keoteottem ott... melliet altal vittem teob tarsaimmal az Ilkey zalasba kalibanak [UszT]. 1627: Egy Czymoba keotue rosz penzek harom rosz tallerral Elegy... teszen tt. f. 3 [Kv; RDL I. 132]. 1760: egy egy Véka vetésen nem igen lélesen több egy Kalongyánall. egy Kalongyáboll mind az általl ki jó három voka mint hogi igen nagy Kévéket Szoktunk kötni [Hesdát TA; BLt]. 1779: (A földekbe) a' Pap ád magot, az Ekla ketzer meg szántja, el is veti a' Leanyok le aratyák a' Tanításért; az Egyháziak kévébe) kötik, fel kalangyalják [M.bikal K; RAK I. 1]. 1840:

Görgény^a... Gyalogossai széna portiot kötöttek [Bor. G. XXIVb. — ^aMT].

Szk: bokréta ~ni. 1632: őmaga is megmondá az asszony... hogy ő bizony igen szereti Szócs Mihált... Engemet is kért bokréta kötni [Mv; MvLt 290.79b-82b átírásban!] * levél ~ni való cérna. 1667: Kegyelmednek levél kötni való cérnát küldött [TML IV, 95 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] * pénzzsák ~ni való ostorhegy. 1597: Penz Sak keotni valo ostor hegiét veotte (m) f — d 1 1/2 [Kv; Szám. 7/XII. 28 Filstich Lőrinc sp kezével].

5. rákötöz; a lega de ceva; daraufbinden. 1584: Barbara Zabo Palne vallia igen beteg valem, hiuatam hozza(m) zabo Catot... Zeözbeot chinaia valam Mazzagokatis kyn chomok valanak, Az haromra es ket labomra es Derekamra keote benne [Kv; Tjk IV/1.219]. 1595: 1 July: Egy Imre neüő (!) alata az Töruey az Prengerre, és egy kapat ketőnek a Nyakara: Miert hogy reggel 1. kapat attak volt nekj hogy az szelőben mennyen, ő penig masfele me(n)t és be itta az kapat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 133 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1604: zennel be kentek vala magokat fa mohott keoteottek az homlokokra [UszT 18/73-4]. 1735: Ferenczi Janos... mondotta, miért köteted a kendert (a) Nyakára elég hogy meg köteted [Szentgyed SzD; WassLt Mille Gábor (58) ns vall.]. 1772: a Feleségem. hivatta el Bábájának akkori Györfinét... egy fekete Matskának a nyakára egy csomóban kötven holmit Györfinét (: mely Speciesek közül lattam Tömjent, Hot szeten es fog hagymát :) a pinczembem bé vetette [Dés; DLt 321.74].

Szk: szekér ~ni való vaslanc. 1627: Egi szeker kötni valo vas Lancz 36 szem benne f 1 d 20 [Kv; RDL I. 134].

Sz: aki nem fér lyukába, tököt ~ a farkára egér nem fér lyukába, göböt köt a farkára. 1838: Tudjae mit mond a' köz példa beszéd igen szentül? aki nem fér jukába tököt köt a farkára [Torda körny.; TLt Köz. ir.] * nem kell igen nagy harangot ~ni rá nem kell dobra verni a dolgot. 1672: Az úr ugyan kéreti Kegyelmedet általam, hogy ezt, ha oly embert talalna Kegyelmed, tétetné hirrre bizonyos helyekre, de nem kellene igen nagy harangot kötni reá [TML VI, 81 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * oly szegre ~ötték, hogy könnyen le nem hagyom venni. 1591: Daroczi Boldisarne Margit azzoni... vallia... Az birak oda iutuan el veuek az legeniteol az czakant... Mikor az zabliaiat el akarnak teolle venni, Monda az legeni, bizoni oly zegre keottek azt hogi keonien le nem hagiom venni, eleggiegetek megh az czakanial [Kv; Tjk V/1.89].

6. felköt/vesz; a pune/lega; anziehen. 1593: Anna Zarka Simonne vallia: Kis Mihalinak zaialbol hallottam hogi bezellette az felesége latorsagat... hal valami zugast oda be az hazba... es vgi talallia az zekeres legint tahat akkor keoti gatiat [Kv; Tjk V/1.370]. 1635: Járainé — az ház közepett áll és egy asszony övet... köt vala [Mv; MvLt 291. 50a átírásban!]. 1756: az Uraság birája... porontsola Balog Uram szovával hogy mingyárt keljünk (: le vetkeze levén :) botskort kössünk ökröt fogjunk és Balogné Asszonyomat a maga hazához vigyük [Nagysomkút Szt; TKI]. 1765: Grozát igen idős Embernek tudom ugy hogy még a' Nadrágat is a Nyakába kötötték hogy le ne Suhagyan rolla [Bukuresd H; Ks 29/4].

Szk: haj ~ni való pántlika. 1722: Az Gyermekek Iskolában menven adtam... Két haj kötni való pantlika (!) Ket bonto füsüt^a [ApL2 Apor Péterné inv. — ^aFelsőlől kiemelve].

7. szk-ban; in constructjii; in Wortkonstruktionen: fegyvert ~ fegyverre/hadra kel, háborút/hadat indít; a porni la luptă; die Waffen ergreifen, ins Feld ziehen. 1710: Szintén akkor a francia király is követeket küldte a fejedelemhez nagy ajándékokkal... kik a király nevével a fejedelmet arra ingerlenék, hogy a magyarok mellett kössön fegyvert, és ő is nagy hadakat küld le Magyarországra^a | a fejedelem neve alatt a budai vezért nagy igérettekkel s ajándékokkal arra készítet^b, hogy Thökölyt fogassa s ölesse meg, aki noha most a török portához ragaszkodott, de mielőlt dolgait stabilizálhatja, falban rúgja a törököt, s fegyvert köt ellene [CsH 109, 162. — ^a1674-re von. feljegyzés. ^bTeleki Mihály 1681-ben] * kardot ~ a. kardot felcsatol/övez; a-și încinge sabia; das Schwert umschnallen. 1812: Grantzki Moses Uram Kardot kötven az udvarba Feleségével edgyütt bé jött [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.]. 1823-1830: a gróf... kardot köt derekára, s kiindul a házból [FogE 99]. — b. fegyverre kap; a pune mina pe arme; die Waffen ergreifen. 1676: Sombori uramat azzal vádolták asszonyunk előtt, Sebeben részen az étefogókat fellázasztván az étet konyhamester uramra vissza küldötte, azt mondván, csak az kellene, kötnék kardot, ülnék lovainkra s adnánk elebb az ő nagyságok méltóságán [TML VII,253 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1704: az köznép felzendült, és praetendálta, hogy mikor őket felvették Rákóczi uramék, akkor nekik miket ígírtének, és úgy kötöttek kardot és véreket is folytatták [WIN I,307].

8. bekötöz; a pansa; zubinden | (sebre, testrésze) rákötöz vmit; a bandaja cu ceva; (Wunde, Körperteil) verbinden. 1570: Meggyesi Esthwan Borbely Marthon zolgaya ezt vallya hogy mykor Kowach Kalaranak La-ba megh Theort volt... az vra Borbely Martont kwldy oda hogy Be keozze az Labat... Mond az Byronak Myert keossem en ezt ha nem Tudom ky fizyet megh Munkamat [Kv; Tjk III/2.57]. 1583: Jeremias paxi^a vallya, Hallottam... hogy az Kendi Ianos farka meg vezet volna balas kowachnetwl... Izenete hogy vaia petreselymet keossemek rea [Kv; TanJk IV/1.149. — ^aOlv. Paks]. 1600: Borbely Janos. vallya... Annak vthan-na talam eot hettelis volt hogy megh nehezedeck enys mentem keottnj oda [Kv; Tjk VI/1.483]. 1778: Jo az igen bádgyatt és álmoságba, hagymázba merült betegnek a két szarók ikrájára. Kovással és meg tört mustár maggal s kevés etzettel tinált keményske tészta kötni... hogy verességet, vagy hojjagot szivjon [MvÁlt Mátyus, ConsSan.gub. — Szini Karola kijegyzése].

9. vmibe beleköt; a lega în ceva; (hin)einbinden/schnüren. 1573: Draga Myhal Karoly fyw vayda kochissa... vallya hogy az azzonya penzt keresztet eleh... az legenyek atta, Az egy Sahos Rwhaba eldötte [Kv; Tjk III/3.297]. 1589: Valamy theoredek ewst egy Erzenybe keottwe [Kv; KvL2 Vegyes I/2.63]. 1591: Nagi Palne. vallya. Tudom hogy hazamnal volt Susanna, es egi ruhaba keotue volt vgi mynt huz forintia [Kv; Tjk V/1.179]. 1628: Egy Abrozba kótue. Egy hituan Lakat. Ket uthj keoteó fek^a [Gyalu K; JHbK

XII/44.12. — ^aFolyt. a fels.]. 1684: 16 forintot... Fodor Gergely mű előttünk... ruhájába kötő és el tévé [Gyalukuta MT; LLt 66/4]. 1719/1724: az két száz forintokat Velünk olvastatta fel Banhaziné Aszszonyom fel olvásvan egj keszenőben kötők [Torda; JHb XIV/6.62]. 1780: hozatott ki Cserei Uram az udvarbol megint hozám egy nagy tsomo portékát lepedőbe kötve [Bethlen SzD; BK. Ant. Bod (45) magister scholae ref. vall.]. 1843: Cserelakán minden meg-szállított mustakhoz 10 vederhez 1 löt el-aprózott Örvény-gyökeret kell zacskóban vagy rongyba kötve meg főzni mustban, és... hozzá önteni [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

Szk: üveg ~ni való zsúpszalma. 1847: 1500 üveg kötni valo zsup szalma [F.árpás F; TSb 46].

10. megköt/kötöz; a lega; zu etw. binden, fesseln. 1597: Bachio Gieorgi... vallya... egczet az olhozis keoteotte volt^a az giermeket aki megh holt akkoris mind el kekewlt volt [Kv; Tjk VI/1.41. — ^aKis Imreh]. 1605: keottue uittek eöttteott az Nemetek [UszT 19/47]. 1630: ugy wte eggyk az szolgak keozul egy cseyber ruddal, hogy mingyart el esek kukura Tamas annak utanna fel uonak a' feoldreol, es Lanczal az eles szekerhez keotek... az Ket kezenel fogua [Ceged TA; WassLt] 1703: kötve vittek ismét eökök Rogozra^a, és ott Törvényt Tötenek reájok [Omagura Szt; Told. 24. — ^aSzD]. 1723: Nemasági ur(am)... az Luka Vaszily... feleségétis két hetű gyermek ágyából fel verte, kötve masuvá vitte [Hódák MT; VGy. Petre Ojniczane Mária (28) vall.]. 1745: az Attya az Faluval megkötöztötte^a és más napig meg jozanodot kötve tartották [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir. — ^aCsimponjer Davidot]. 1805: hogy pedig paroncsolotom szerint a Birak a Kovatsok közül valakit küldtettenek volna kötve... hozsam edgyet se, hanem magokra Cziganykodni eleg gyüt [Torockó; TLev. 9/41]. 1845: a midőn a Teheneket az ki válto D(ominá)lis Biro az Popántlol el akarta volna hajtoni akkor az irt Notarius Ur, hivatalánál fogva, az falusi Birakokknok kezibe adta kötve [Páncélcseh SzD; RLt Kozma Andris (50) vall.].

Szk: ~ni való bolond. 1812: mielőlt kihaladtak a Palotára a tisztelt Aszszonyaságok^a mindjárt kiáltani kezdtek ezen motskos szokott eő nsgának gyalázására: Tökös Törnyös, Méntseredett Matska Samuka földön futo Bolond, Mamujka, kötni valo Bolond [Héderfája KK; IB. Magyar János (19) grófi kertészlegény vall. — ^aA grófné és az anyja. ^bA grófi férjre] * gombolyagba ~ guzsba kötöz. 1765: az Executor ugy nyomorgatta, Sárba ültette, és hóra, meg furván a gerendát, szakállát vagy haját oda szeggette fa szeggel, gombolyogban kötötte, s e képpen a Contribuens népet nyomorgatták [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 298] * nyakon ~ a. bűntetésből nyakát megkötözi. 1571: ha mely lofew atiankfia valami vadat awagy madarat fogot... ereossen buntettek fogsággal és birsagolalaz hazara mentenek nyakon keotttek ugj vittek az vashoz és istrangot hoztanak ele kywel fel akazzak [SzO II,325]. 1671: hol találattik lenni a ő házas társa mellől el-állott személy, admoneállya a vissza menésre, melyet ha nem cselekednék, ugy tégyen két száz forintig valo Executiot... hogy ha penig annyi java nem lészen... kössék nyakon s' adgyak hütös tarsi kezében [CC 3]. 1712: mikor községhe maga munkajat el végezi elsőben... mint ha ujakon kötve hoznak ugj jó at-

kozodással morgolodással dolgozik [Ksz; BCs]. — b. nyakörvvel megköt. 1629: ugi hoza oza(n) el az agarat niakon kötötte maga [Mv; MvLt 290.180a].

11. felköt/akaszt; a spinzura; aufbinden/hängen. 1723: (A jobbágyot) egy fával veri Nemasagi ur(am) mint lehet... osztán a gerendára köté... a két kezín lévő hüvelykeit a háta megi vonván ott öszve kötö erőssen [Hodák MT; VGY. Prekul Ojnicza (40) jb vall.].

Szk: füstre ~. 1597: az A Bogartfaluj Mihaly Zolga-jan... megh chelekette az factumot, megh foghta, keötzte füstre kötöte, es az monjaual deomeklette az eperiet zajaba [UstT 12/89]. 1603: Toth Thamas leannia Anna... vallia... Hallottam az attiatol is hogy az leaniat megh feniegette hogy oda ne mennie(n), megh ne mond-gia hogy eo zezegte be az aijt, mert az füstre keoty [Kv; TJK VI/1.643].

12. abroncsoz; a cercui, a lega cu cercuri; bereifen, Reifen aufziehen. 1568: Greb georg... fassus est, Ezi tudom hogy Bor egetheq Marton kptoth szabo ferenc-nek Altalagokat es kadakat, ez el mult Ezendob(en) [Kv; TJK III/1.242]. 1579: Az kadorokat penigh eo ke-gme biro vram hywassa be es vgya(n) valoba inchye eoket hogy... Io wy abronchyal keossenek [Kv; TanJk V/3.197b]. 1592: Kadar Ianosnak... hogy az chebreket keoteotte Attam f. — d. 6 [Kv; Szám. 5/XIV. 62 Eppel Pé-ter sp kezével]. 1599: Vagion sok panazolkodas az Ka-darok feleollis hogg vonogatnak magokat, es affele hord-okat amellyeket Jdegen kadorok keoteottene, ha Ab-ronch affele hordorol le zakad, fel nem Akaryak keotny [Kv; TanJk I/1.347]. 1600: Kádár János keotót az bo-rokra Negy Abronczot eggiet harom penzert attam d 12 [Kv; Szám. 9/XII. 63 Igyarto Simon isp. m. kezével]. 1654: Fazekas Andras a kador... Tisz Uy hordot csinal Annuatim Azon küöl keöt az meni hordo kiuantatik [Hétur KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1674: Egy negyenes hordot veottunk a B: Céh számára készen keotve pro f l d. 60 [Kv; SzCLEv.]. 1730: az Utramban specifical hord-oknak ürességét midőn az nyárban harmadik izben kö-töttük volna az boros hordokat muis^a vettük észre [Abosfva KK; Ks 8.XXIX.24. — ^aOlv.: mü is].

Szk: bor(hordó) ~ni. 1586: Kadar Demeter vallia, Zatmary Istwanne hiua... az Bor hordo keotny a' pin-czeben [Kv; TJK IV/1. 501]. 1591: Ha penigh valaky bora kotny hina azt, az ki hordoiatis megh keoteotte volt es megh nem talalna, valakit hini akar, tartozzek mingiarast el menny [Kv; TanJk I/1. 166-7].

13. szk-ban: in construcjii; in Wortkonstruktionen: gát ~ni gátat fonni; de impletit/facut diguri; dämmen, Damm flechten. 1700: Vöttem az Fenesiektől Gath kötni egy darab berket Flor 6 Dnr. 30 [Kv; Szám. 40/I.24]. 1798: elegyes vesszők találtnak benne, melyek most gát kötni valok [Hagymásbodon MT; EHA]. 1878: Gát kötni voltak [Etéd U; NkF] * gomb ~ni gomb készíteni; de confecionat nasturi; Knopf verfertigen. 1570: Sofya Kanna Jarto Gergel hwga. vallya. . Eotet az Bathya zabo Janosnehoz attha gomb keotthnj [Kv; TJK III/2.29] * szőlő ~ni szőlőt kötözni; la legatul viței de vie (de araci); Reben/Triebe aufbinden. 1752: a B.Madarasi szőlőben jötenek szőlő kötni [Told.37/44. — ^aMT]. 1755: az idén az szárazság miján szőlő kötni valo süljít nem lehetett kapni téhat szükségess képpen kellett kenderrel kötni [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.]. 1789: egy csomo Szőlő kötni valo Hárs Rf — xr 3 [Mv;

ConscrAp. 6]. 1820: 10 kalangya szőlő kötni valo ken-der [M.lapád AF; BLI] * (csapó)gátat ~ gátat fon; a impleti un dig; Klappenwehr flechten. 1701: az Maros Vasarhelyi Vámos Hidon aloll, az Maros Vizen által gá-tat akarnak vala kötni [Mv; Berz. 13.II/25]. 1829: azon hely valóságos viz hagyás volt, es hogy csapo gátott kö-töttünk oda 's a' víz el ment onnan ugy lett földé ezen hely [Csókfv MT; TSb 24] * kerekét ~ kerékfeket fel-tesz; a împiedica roata; Radbremse aufsetzen. 1632: a hun kerekét szoktak kötni, ott jü ki az udvarfalvi határ [Udvarfva MT; Barabás, SzO 367] * tutajt ~ tutajt ácsol; a lega pluta; Floß zimmern. 1840: Tutaj heveder fákot hoztak^a... Tutaját kötöttek | Tutajokat kötötek^b és vetették a vízbe [Libánfva/Görgény MT; Born. G. XXIVb. — ^{a-b}A jb-ok] * vészt ~ halfogó rekesztékét állít; a ridica zătoane; Fischsperre aufstellen. 1669: az Szent Gotharty Emberek közöttül némelyek az eő Naga számára czináltatott s kötöttett vészeket elrontották, el hánták... es vesztis keöteottek az eő Naga Portioia ha-tarán [Feketelak SzD; WassLi].

14. könyvet beköt; a lega o carte; (Buch) einbinden. 1846: kötöttem könyveket... 7 darabot kötöttem bor-nyűbörbe darabja l fl 30 xr... 3. darab Angol vásznos kéménbe darabja 36 xr [Kv; Pk 6].

15. átv kapcsol; a lega; anschließen. 1630: soha az német nemzet addig török császárral össze nem vész, va-lameddig Erdélyt vagy mesterséggel, vagy karddal hoz-zája nem köti [BTN^c 429]. 1663: En már édes Apám uram, sok ratiocinálkodásim után meggyőzettem, ma-gam kicsiny szerencsémét az ő nagyságukéhoz kötöttem [TML II, 475-6 Teleki Mihály Gállány Gergelyhez]. 1672: Egyébiránt Isten az ő népének és anyaszentegyhá-zának szabadítását nem kötötte ő kegyelmek s az mi sze-mélyünkhez; talál Isten Dávidot, Gedeont s többeket [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Halna meg ma a fejedelem, ott a fia s a fejedelemasszony és az uralkodó atyafiság... kik az ő szerencséjeiket ah-hoz a bölcsőhöz kötik, ha csak a magok hasznáért is, még talán ennél is rosszabbul lenne a dolog, mint most [BÖn. 696].

16. (adósságban/zálogként) leköt vmit; a zálogi ceva; (in Schuld/als Pfand) verschreiben, verpfänden. 1573: Megh tekyntnwen az wytezleo Kamwthy Balas-nak zolgalattyat... az my falwnkath Magyar or-both^a... neky Attwkw es keotheothewk ezer forynth-ba... ilyen keotessel, okkal es Moddal hog' walamy-kor... azt a falwth eo thewle... al Akarnok wenny... hat tartozzwnk eo neky az Ezer forynthoth... le tenny Ereette [Fog.; Törzs. Békés Gáspár aláírásával. — ^aKé-sőbb: Középorbó AF]. 1602: Tuggia azt Kemeny Janos vram hogy nekem hettuen eot magiar Arany forintom-mal adoss, mellyet az Ombozy Jozsagot keoteotte enne-kem [Kv; RDL I.73. — ^aK]. 1643: Vitezleo Jonas Deak Uram. kenszeritetet uolt kernj egy bizonyos napigh Nagy Pal Uramtulis szaz magyar forintot. keotwen mezej szanto feöld éoréoksegit Nagy Pal Uramnak [Dé-va; JHb 53p]. 1700: Az Eccla adosságát ha Dési György Sz György napig le nem teszi; az Eccla a' szász Cantort oda szálittya, mint hogi a' Háza vagion réssz szerént az adossagb(a) kötve [Kv; SRE 68]. 1768: Tselakai Anna Aszszony... kért es költsönzöt volna Dobolyi István uramtól három Rs forintokat... azért hogi ezen ados-sagtolis meg szabadulna... ada és köté... pusztá egi

tsotort^a szőlejét irt Dobolyi István uramnak... négy m forintokba [Ne; DobLev. II/394. — ^aOlv.: csötört].

Szk: *bennvalót* ~. 1607: mind ben es kün ualót... kőte Varga Thamasnak... maradurol maraduara [Szentmihály U; Pf] * *házát* ~i. 1570: Thimar Barthos... Most is Nagyot vetet Az varos vegezesse ellen hogy Nemes Embernek keotte the hazat [Kv; TanJk V/3. 7a]. 1581: Biro vram ertekezze felölle hogy hazat Thwry Georgi ne masnak kotte legie(n) Es Annak moggya zere(n)t az Captalan elót Aggyon kotes lewelet hazarol es zoleyról [Kv; i.h. 243a] * *jussát* ~i. 1587: minden ott walo Jussatt Nagy Janosnak ky volna Eormen zekesen... farkas Erszebet Nagy Janosne, walla es keotte my Eleotthwnk Jegy Rwhayaygh Az wytezleo zentthamassy zalanczy Georgynek es Maradekinak [Monor BN; JHb XXVI/11] * *künnvalót* ~ → *bennvalót* ~ * *örökségét* ~i. 1610: Tudom azt hogi az hol Varga Janos lakik azt Mate Andras az eo (<e>)öreokséget feye valczigaba Lazar Jstuannak keotte volt [Alfalu Cs; Törzs].

17. *vkít vkire* ~ nyakába varr vkít vkinek; a agája pe cineva de gitul cuiva; jm jn an den Hals hängen. 1582: Giulay Eothweos Istwan... vallia, Mentem vala Baniara az el múlt Napokba talalam ot az legent, Ezechielt, Kerdem, mit chinalz it, Monda Amaz Bestie Azzoni miat Thwri Palne miat Jeowek el onnat, mert ereowel ream Akariak vala keothny [Kv; Tjk IV/1.68].

18. *bele ~ vkibe* átv beleakaszodik/bojtorkodik vkibe; a se lega de cineva; sich einhängen. 1754: azon helynek egy darabját... kaszállónak hagytam... egy Jobbágy azon helyet kaszállani kezdven ellenzettem a kaszállást, ki belém kötvén kaszájával reám ütött [Galgó Sz; JHbK XLVI/2]. 1839: nehogy valaki belém kössen [Dés; DLt 587/1838].

19. kb. babonassággal/boszorkányozással cselekvésben megakadályoz/köt; a vräji prin descințe; jn durch Aberglauben/Hexerei hindern. 1761: mondotta néki Daraban Vonulne: Láddé a Deákne engemet meg sem lát peng sok jót tettem én velle, mert meg tsináltam hogy az Ura meg nem verheti... en tégedetis meg tanitlak... hoz ugymond Ember temetésiről valo port, kovát, Márványkövet es tarts a szemérem testedben sőt azzal edgyütt ezeket ted porrá s ad be nekie, és viszont a kezedet vesd hátra a hátadra és össze fogván monddgyad ezt: nem téged kötlek, hanem az Uramot hogy meg ne verhessen [Gyeke K; Ks 4.V.20].

20. szövekezik; a se asocia/alia; folgen. 1671: az vezérnek akarattja s rendelése az: Ali béget Szepesi urammal császár portájára beküldje, kössenek hatalmas császárral... s ez kötés véghez menvén, Isten kegyelméből nem késnek hozzá fogni azután [TML V.644 Baló László Teleki Mihályhoz].

Sz: *félen* ~i a csépet átpártol vkizez. 1619: én úgy haláláig most is azt mondom, hogy Felségednek török barátságban igaz tökéletes jóakarója volt, azután ha félen kötötte az csépit, semmiben azt nem tudom [BTN^a 383. — ^aMehmet pasa] * *máshoz/vkihez* ~i a csépet 'ua.' 1658: Suba Erzsók asszony is kegyelmednek szolgálatját ajánlja... az kést is megcsináltassa Kegyelmed neki, mert ha nem, bizony máshoz köti az csépet, azt mondja [TML I.125-6 Árva Bornemisza Susanna Teleki Mihályhoz] | Az anyám Barcsai uramhoz szolgáját küldte be Erdélybe, maga is utána megyen. Elhiszem, hogy

most Barcsai uramhoz köti a csépet [i.h. 286-7 Kapi György ua-hoz].

21. *egyezséget köt*; a se învoi/ințelege; eine Vereinbarung/Übereinkunft schließen. 1676: ő kglme még egygezett, es kötöt volt egy Test-vér Leany Ágh, Attyafyauial, es azok maradekiual, illethető Jauok(na)k, es Joszagoknak megh osztása felől [Marossztyörgy MT; BálLt 55].

Szk: *kötést* ~. 1609: Keotenek mi eleottwnk egy Mas keozeot Szabad akarattioi szerent illjen keotest hogi ha Fekete Gergelyne az uagi Nagy Pal megh haboritana Szelles Mihalt ebben es nekj adot eoreoksegen tehát szaz forinton maragion [DLev. 1. II.B.8]. 1629: Mikor az leuelet irtak es az keotest keoteottek en azt nem tudom... mert minket chyak az penz le tetel es fel vetel melle hittanak volt [Kv; Tjk VII/3. 31].

22. *átv kiköt vmit*; a pune condiții; aus(bei)dingen, vorbehalten. 1657: (A) végezés megállásának vinculumját azt köté: hogyha az fejedelemasszony violálná, Fogarast jószágostól és minden jussát amittálná; ha pedig amazok, tehát perjurusok és notáriusok lennének [KemÖn. 140]. 1848: Ezen Contractusban meg irt Kaszálló rétre ujjabban levala Sinfalvi Csongvai Tamas Uram... 10 az az tíz válto nemet forintokat... ezen 10 válto Forintak után még Kőte négy használható Eszendőket [Asz; Borb. Várfalvi ifj. G. Fodor Moses ns vall.].

Szk: *feltételt* ~. 1879: De minthogy éppen akkor folytak a Kerekes-heccek; azon feltételt kötöttük: ha Kerekest kiteszik a Társaságból^a, mi bemegyünk [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aA Kemény Zsigmond Társaságból].

23. *elköt, átad vmit vkinek*; a preda cuiva ceva; jm etw. übergeben. 1629: Jeouenke my eleonkbe(n) Az nehay Szekel Peterne Kristoczki Sophia aszszonnak edes gyermekj... Hogy az mely ilyen dolgokból Causak az megh holt Annjokrol Immar eo kegmekre deuoualtanának... azokat az Causakot minden ahoz valo igassagokkal es levelekkel adak es keötek minden tellies hatalommal es Authoritassal, Orbay szekbe(n) Pauan lako Gal Miklos Vr(amna)k es Kezdj szekbe(n) Szentleleke(n) lako Czintala(n) Istuan Vr(amna)k kezekbe(n) [Hsz; KaLt Apor István ir.]. 1650: abbali igassagat Peterffy Mihalyis, eorökösön az J felesegenek kötötte [UszT 8/64.54].

24. *elköt vmit vkire*; a lăsa cuiva ceva; jm etw. überlassen | eltestál vmit vkire; a testa cuiva ceva; jm etw. hinterlassen/vermachten. 1602: Ha penigh nekik holtok teortennék s maradekiok nem maradna, minden zegeny Atyamfyaynak keoteom^a [Kv; RDL 1.73. — ^aA szóban forgó javakat]. 1608: vir zerint valo Eoreokeossigemet tellessiggel Eo keglminek adom aianlom keoteom es Vallom [Dés; DLt 300]. 1630: cziak ereöuel veotte az azzoni teölle; ne(m) io akarattiaiból keötte es hatta [Csapó KK; Told. 17a]. 1653: eszt az en keves ioszagoczkamat meliet nekem az en istenben el niügüt iambor úram. nekem hagiót es kötöt úolt. három ezer talerban... holtom után hagyom... fiamnak mikola Sigmondnak [JHbK XLII/3 Kovacsoczy Zsuzsanna végr.] 1688: En mind(en) néuel neuezendő kulso bélo ingo s ingatlan iouajmot. kötöm holto(m) után. Kaszoni pal Uramnak [Impérfa Cs; BCs]. 1714: tapasztalván az Ur(na)k Bátyám Uramnak is, igaz hozzám meg mutatott... atyafisagos szeretetét. adám és kötem eo kglmenek, es maradekinak... Diszno Pataka^a nevű egész ráta pos-

s(ess)iomat [Gerendlóna TA; JHb II/2. — ^aSzD]. 1759: Néhai Bartok Mihályné Csomos Margit... Melyik Gyermeke vagj onokája mondotta volna hogy te vén Boszorkány itt nem lakol ha nekünk nem kötődöss Házadott, Jóságodott? [Albis Hsz; DobLev. I/292.1a vk]. 1816: Senki Tövissi Gergelyt... az Finta Anna édes Attyáról maradott jokban Jóságokban szánto földekben s egyebekben... meg ne háborithassa... férjéhez valo vonszo szeretetiből hagyja köti és testállya mivel terhes és hosszas betegségekben mind eddig ele jo gondgyát viselte [Asz; Borb. I].

25. *jobbágyá/jobbágyul* ~ *vkít* jobbágyá tesz vkít; a face iobag pe cineva; jn zum Leibeigenen machen. 1638: egyk az masikot Jobbágyul keottek uolt egy masnak [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1639: Beldi Janos uramat ad monealtuk certitultuk es euocaltuk, hogi eő kegielme az Nsgod Tablaira Segesuara az mostani szekely terminusra ra tartozzek, es okat adgia Daruas Georgieot merth keotte Jobbagia el nem boczjatotta iouait meg nem atta [BLt 3]. 1761: Fiját egy Háromszéki Nemes embernek azért hogy dolgát Fattya vetesiért az Tisztek előtt büntetés nélkül végben vigye Jobbágyul kötötte volna [Hsz; LLt].

26. *fejét ~i a. jobbágyá teszi magát, jobbágságra köteleződik el; a accepta sã fie iobagui cuiva, a-și lua obligația de a sluji pe cineva ca iobag; sich zum Leibeigenen machen/zur Leibeigenschaft verpflichten. 1606: A.Zent Paly Kornis ferench Vram. Inciti oklandy Elekes Istua(n), es Karachon-Halnj (!) Salati Balint... J Comp(ro)bant hogy eok ne(m) eosteof maratt Jobbagyi az Anak, Elekes Istuan(n)ak az Attia sem keotte fejet az A elejnek... Ha zinte keotte volna is az Attia de eő ne(m) keotte, s ne(m) lezen Jobbagia [UszT 20/113]. 1609: hal-lotam hogi Varga Ferencz mehet lopot uolt... aztis hal-lota(m) hogi aba kötöte uolt feit es Jozagat [Szentgyörgy Cs; BLt Peter deacne uice királybirone Gal Margit aszoni (40) vall.]. 1616: Fazakas Lukaczi Lazar Istwan Vramnak keoteotte feyet hogi az Patakj Peter molnat fel dulta vala az marhayat megh wtte vala, azert keotte vala feyet [Kászonfelsőfalu; LLt]. 1664: mondotta neke(m) Szab(o) Andras hogi eő oda bolondoskodta kötötte fejet, Jobbagysághra Beldi vramek(na)k eő kgmekk [Kovácsna Hsz; BLt]. — b. fejével, személyével áll jót vkiért/vmire; a-și pune capul la mijloc (pentru cineva/ceva); mit dem Kopf, durch die Person für jn/etw. gutstehen/bürgen. 1570: chyarlokezy Dyenes, Ezt vallya, hogy Ewtet hytta volt palochy hogi Teobekel egetembe Megh Beochwillenek az zeoleot... chynek Balint azt Monta palochinak Neh gondolj arra, Mert feyemet keoteom en arrah hogy senky ebben megh Nem bant [Kv; III/2. 167]. 1613: monda Virag Georgy hogi kötöte feyt Gabir Peterert csak megh ne ölliek [Szentmárton Cs; BLt] | Petrus litterat(us) Vice Judex Regius de... z Georgy... f(as)sus) E(zt)... hallotto(m) hogi monta Beldi Keleme(n) vramis Virag Georginek es a(z) Gabir Peter fianak hogi ne kössek fejekett, mert ugia(n) fejt uetete Gabi(r) Peternek Meghis oda keottek fejekett Beldinek [Csasz; BLt 3]. 1614: Viragh Georgy azon dologert hogy megh menthesse az Ipayat coys az fen keoteotte feyt [Bánkíva Cs; UszLt VI.56,420]. 1710: az fen mejt jrt személyek... kezességré... rá Lépenek... (: fejeket jóságokat kötök eő kigielmiért^a az kezések :) [Csíkszereda; Borb. I. — ^aHorváth Györgyért].*

27. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~i magát a. kötelezi magát vmire, kötelezettséget vállal magára; a se obliga la ceva; sich verpflichten. 1539: az Sombori benedek... kewttthe magath hogh az my zalagossa ew Neky Sombory Mihálnal volna, egy masnal kewl megh nhe (!) watthathna ha nem ha echyersmynd, mynden zalagossanak le thenne az penzyth, az kor tar-tozzyk megh adny. Sombory Mihaly az ew zalagossath [Zsombor K; MNy XL,137]. 1559: ez witezleo Rakosy Antal Rakosy Janos es Rakosy Ferencz keötek my eleottunk magokat^a Jllien modon ez Jeowendeo Zenth Margit Azzon napiara^a Az okleueleket, Mindeneket, Az melyek Az Zengelyi Jozag feleol wolnanak... Barchaj Farkas kezebe Zangielbe tartozzanak Adnya [Mezőszengyel TA; BfN VI. 304/29. — ^aMáj. 29-én. ^bJúl. 13]. 1563: hogi ha el zoknek Kerestel balintt hat Swki Istuan Minden toruenny erthol (!) zabado(n) megy foghas-sa... ha penig valaki toruennyyel el uenne hatt zeki pal kothi magatt hogi... swki Istwan zaz forinthott vehes-sen Raytha [Kv; SLt G.5]. 1590 k.: zagoni mihaly Enne-kem verem hüllasaert serelmembe Jgert wala Masfel for-intotth... az napra meg Nem ada az keötes zeörent ra menek hogi Jgazat weögiek mert magat Jgy keötte wala [UszT]. 1707: igr alkuva(na)k mi előttünk mind ez felül hogi ezen Cserenek birasab(an) kötekis magokat mű előttünk, hogi egy mast megh oltalmazak [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1779: Mely meg edgiezesnek es oszto-zasnak hogi meg alloi lésznek ujra kötéek magokat [uo.: i.h.]. — b. jótáll vmiért; a garanta pentru ceva; für etw. gutstehen/bürgen. 1563: veottem Egi lowat Bwzaban^a Eo felsege Jobagiatol Besterceji Kerekes Balaztol melj lo-wat Ennekem nagi Ereos Eskwessel ada hwtre Tyztesse-gereis keoteotte Enneke(m) Magat hogi az lonak semi santasaga nincze(n) [Vécs MT; BesztLt. — ^aSzD] * ~i magát vkiért jótáll/kezeséget vállal vkiért; a garanta pentru cineva, a se pune cheaz pentru cineva; für jn bür-gen/gutstehen. 1596: Adgiuk mindeneknek Emlekezejt-re az my jelen valo leueleonknek Rendiben, Hogi löt-twnk kezések ez zabad Akaratunk zentt kötöttwk Ma-gunkatt Pereczenben lako... Batthorj Gasparnak es Bathorj Peternek az w kegmek jobbagiaerth Geörteleyk Danczjo Petererth kjeon kjeon Neguien Negyuen for-intigh [Szság; WLt] * ~i magát vkihez/vmihez pártol vkihez, szövetezik vkivel; a se asocia/alia cu cineva; sich zusammenschließen. 1619: Mi mondjuk azt, hogy ha azelőtt is ti magokat nem kötöttétek volna az né-methez, akkor sem bántott volna tütöket senki, de oda-kötöttétek magokat, azt is farba rugtátok [BTN² 208]. 1653: Báthori Sigmund... nagy igiretet tött vala... a portának: hogy többé a császár köntösét el nem bocsátja — ha mostan hozzája veszi — és a némethez nem köti magát [ETA I,68 NSz. — ^a1602-ben]. 1710: Az ifjú Já-nos király^a felnevelkedvén... ötet is megbolondíták utoljára és a török kedve s akarata ellen az austriai ház-hoz kötö mind magát, mind holta után az erdélyi fejed-lemiség successióját [CsH 64. — ^aJános Zsigmond] * ~i magát vkinek szolgálatra köteleződik/elköti magát vki-nek; a se angaja la cineva; sich zum Dienst verpflichten | jobbágságra köteleződik el; a-și lua obligația de a sluji pe cineva ca iobag; sich zur Leibeigenschaft verpflicht-en. 1590: Kibedj Molnar Peter maskeppen Szitas Pe-ter... az Gilkossagertt keoteotte magat mi Eleot-tonk... Ozthovani Pernezzy Istvánnak Vduarhely C^a

pitannak hogy mind fiwrwl... Jobbagia lezen Pernieczy Istvan vramnak [UszT]. 1591: Capitanj vram Mint-szentj Benedek vram. fogatta meg vgja(n) Mester Balast es hozatta Ide az varba(n)... mielhogi feidele(m) Jobbagia lewe(n) masnak keoteotte magat [Sándortelke U; i.h.]. 1614: Borka Janos orozasert keotte magat Butya(n) Gergelnek tizen harmad fel ftert ha megh váltja magat kj erezti kezibeöl [Szentlélek Cs; UszLt VI. 56.428] Jobagiones subiugati... Zekely Istwan Sepsi Besenjei Jo akarattja szerent keotte magat Lazar Janosnak [Egerszeg MT; BethU 24]. 1635: Zacharia Ferencz elteig kötötte magat Biro Janosnak hogy szolgallya, de holta uta(n) fia szabados leszen az houa akar menni el mehett, es szabad Ember lehet [Szombatfva U; i.h. XIV.102] * ~i magat vkire a. ráakaszkozik, rávarrja magat vkire; a se agája de gítul cuiva; sich an js Hals hängen. 1585: Catalin Farkas Lukachne vallia, Lattam hogy a' leany eoreomest keotte volna az Iffiakra magat, de Nem veottek [Kv; Tjk IV/1.507]. 1591: Dorothea Azoni Bako Benedekne vallia... Menek oda Boba Catúshoz, es latam ott Tehenes Janost... kerdem mit czinalnanak Ennekem igi zola, Jm az zegini borbolia azzoni fiara akarja keotni magat Teglas Antalne, ha lehetne el valasztanuk egi mastol [Kv; Tjk V/1.133]. — b. ragaszkozik kivez; a jine la cineva; an jm hängen. 1679: Embereim most is, kit Kgtek engedelmebül kiküldtem volt, odaki van, az is immár mint mer bejüni, nem tudom, csak az az én lelkiemek keserves, mely szivesen köti vala Kgdre magát, s nem kelle, penig bizony ebben az világban egyet Kgd olyan barátját fel nem talál, mint ű lett volna [TML VIII, 516-7 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * ~i magat vmibe igényt tart vmire; a revendica ceva; auf etw. Anspruch erheben. 1629: Ez mw hely az mely áruaié volt, az innen ell buidosot... Császár Imreh ezt eszebe veouén, keoteotte magat beleje ily szin alatt, hogy eo volt volna Tutora annak az el buidosott áruának, én magam az Taborban leuen Császár Imreh réa izent a' feleségemre, ha neki bért nem fizet a mw heliteöl tehát ki wzi belöle [Gyf; EMKt VI.E. 228b] * ~i magat vmire a. kötelezi magát vmire; a se obliga la ceva, a-si lua angajamentul; sich zu etw. verpflichten. 1626: az eo Kgme Eosinekis Jobbagia voltam, keoteottem uolt is magamot ugian akkor eo knek arra, hogy soha semmi uto(n) eo kmet nem busittom, se szabadsagot nem keresek [Csekefva Cs; BLt]. 1685: köte arra magat... hogy ennek utanna nyelvet vesztegh tartja^a, nem becstelenti [Dés; Jk. — "Az asszony]. — b. jótáll; a garanta pentru ceva; für etw. einstehen. 1619: Ehhez mondam... ha olyan nagy reménsége vagyon nagyságodnak benne, hogy az én uram kívül más fejedelem megveszi karddal Jenót s megadja az hatalmas császárnak, én erre kötöm magamat, hogy nagyságod mint Lupult, az erre kapuja előtt veressen karóba [BTN^a 205] * *fejébe/fejére ~i magat* fejével áll jót vmért; a-si pune capul la mijloc, a garanta pentru ceva; mit dem Kopf für etw. einstehen/bürgen. 1592: feyeb(e)n keoteotte magatt vyawal torkat mwttatta hogy abban keothy magatt hogy fiwrwl fiwra maradwarul maradwara Jo lewel lezen [UszT]. 1772: Gyermekeskenk ugian jobbacskán vagjon, de ig(en) el fogjott, gyenge, magais Feleségem változo Statusban vagion... á feire köti az á Vetula^a magát, hogy mind az kettőt ki építi [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból. — "Vajákoskodó öregasszony] * *kezesnek ~i*

magát kezességet vállal; a garanta pentru...; Bürgschaft annehmen, bürgen. 1732: Levelem által Grabaricsné Aszszonyom(na)k Kezes(ne)k kötöttem magamat [Kv; MvRKLev.] * *kötélbe ~i magát* kötelezettséget vállal; a-si lua angajamentul; sich verpflichten. 1577: tholdalag ferencz Mj elleothhwnk, azt Monda, hogy egeb keotelbe eo nem keot magat hane(m) az kj Megh nem allja, Patwaron maragyon [Vajdasztiván MT; BfN 71/19] * *örökbe/örökösen ~i magát* örökös jogbágyásra köti magát/köteleződik el; a-si lua obligatia de a sluji pe cineva ca iobag in tot timpul viejii; sich zur ewigen Leibeigenschaft verpflichten. 1614: Adorján Thamas ket cokóert 3 keoból buzaért 2 ftert egy tehenert eorökb keotte magát [Kövesd MT; UszLt VI.56.30]. 1727: Csudálkozom kegyelmeden hogy az cseledim mellet Semit nem fog bajoskodásokban... azért kegyelmed ezen szegény Oláne Urának szabadittásab(an) meg indúlyon s könnyen ne hadgya had telepedhessék az en földemre jó kezesség alatt, örökösön köti magát [Szentlélek Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Bara Sigmondhoz] * (*örök/örökös*) *jogbágyanak/jogbágyul ~i magát* (örökös) jogbágyanak köteleződik el; a-si lua obligatia de a sluji pe cineva ca iobag (in tot timpul viejii); sich zur (ewigen) Leibeigenschaft verpflichten. 1590: keote magat ez meg Nevezet Azalos Thamas maga személyeben correok Zabados Jobagynak eo maga reze zerent valo hazawal es minden eoroksegewel Egyetembe [Bönye Sz; Wlt]. 1605: keotek magokat correok Jobagynul... ugy hogy w kmekis hadakozastol es minden zedesteol vedesteol meg oltalmaznak es gongyokat viselley [Vécke U; Bált 61]. 1667: Jövevény, idegen, Sellér emberek, kik sem Zászlók alatt valók, sem bizonyos Földes Urok nincsen, ha magokat jogbágyul kötik valakinek, az olyanokat sem Vármegyében, sem Székelysége a' Fiscus másnak ne conferallya [AC 240]. 1700: ugi emlékezem hogj magat... Erdélyi Péter jogbágyának kötötte [Csolnokos H; Szer. Mich. Csonokosi (50) ns vall.]. 1727: Balo István... lopta volt el a penzt... és fel kellett volna akadni, ha a p(rae)titulalt űr eo Nga meg nem váltotta volna az akasztó fától... ezért kötötte magát ide, az Mgs Udvár-hoz örökös Jobbágyul [Héviz NK; JHbT] * (*örökös*) *jogbágyásra ~i magát* (örökös) jogbágyásra köteleződik el; a-si lua obligatia de a sluji pe cineva ca iobag (in tot timpul viejii); zur (ewigen) Leibeigenschaft verpflichtet werden. 1677: A' Fundus Regiusrol a' Szász Natio közzül disturbiom alatt el buidosot Jobbágyok ha elébbeni lako helyekre viszzá akarnának menni (: ha Jobbágyásra nem kötötték magokat, vagy egyéb igazításra valo akadályok nincsen): el-bocsáttassanak minden féle javockal és marhájoackal [AC 159]. 1700: Iuon Szurdul sive Siket a Csernai Malombaa molnár lévén... Circiter nyolczvan veka, buzaig tette s marasztatta adossá... köte s ada Csonokosi Balint ur(ama)k örökös jogbágyisagra magát [Rusor H; Szer. Joannes Pap Maczed (40) ns vall.] * *örökös zsellérül ~i magát* zsellérnek áll be vhová; a se angaja ca jeler (la cineva); sich als Inquilin anstellen. 1721: kötek magokat es posteritasokat... örökös zsellérül [Vadad MT; VK] * *zálogra ~i magát* zálogként/zálogul adja magát; a se face zálog; sich als Pfand (her)geben, sich verpfänden. 1599: Ennek Elötte valo Iwdóban köte volt... Veres Gieörgh magat zálogra Mikos Miklosnak [Papok Hsz; HSzJP].

◇ Szk: ~ *ve hisz* kételkedik benne; a se îndoi de ceva; an etw. zweifeln. 1760: Minden Törvényes p(rae)cautiok Contractus(b)a tetetődje(ne)k fel, minden világossan irattassék fel hogy Sem(m)i homály benne ne legyen, es Sem(m)i ki nem maradjon, mert Leveles a' Szék, és kövte hisznek Komám(na)k [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám lev.] * *becsületét* ~ *i* becsületével jótáll; a garanta cu onoarea; mit seiner/ihrer Ehre eintehen. *XVII. sz. m. f.*: Én ő nagyságok előtt becsületemet, lelkemet, életemet kötöttem, hogy igaz hívek Kegyelmed s ez alatt nem feküdt a Kegyelmed szívében semmi csalárdság [TML V,421 Nalácsi István Teleki Mihályhoz] * *békeséget* ~ *békét köt*; a încheia pace; Frieden schließen. 1764: azt mondák, hogy az törökkel 15 esztendeig békeséget kötött öfelsége [RettE 177] * *egyezséget* ~ *i* a încheia o convenție; Übereinkunft schließen. 1765: amint halljuk a jövő tavasszal hadakozni akar elen^a, melynek okát által nem lehet látni, mivel a múlt esztendőben szoros egyezséget kötött volt öfelsége vele [RettE 189. — ^aII. József császár és király a francia ellen]. 1843: Csak szóbeli vagy pedig írásba foglalt egyezséget kötettek? [VKp 69 vk] * *életét* ~ *i* *belé* életével jótáll; a garanta cu viața; mit seinem Leben eintehen. 1665: Havasalföldéből érkezett egy görög; hirdeti bizonynal, sőt életét is köti belé, hogy az fő vezért megfojtották [TML III,542 Szekhalmi András Teleki Mihályhoz]. 1704: Szentpáli Ferenc mondotta ökegyelmének, hogy az életét köti belé, hogy a generál Bethlen Miklós uramat meg nem öleti [WIN I,210] * *frigyet* ~ *szövetiséget* köt; a încheia o alianță; Bünd.schließen. 1619: Ezt gondolja nagyságod igen jól meg: mikor az fejedelmek egymással frigyet kötnek, mi végre kötnek? . Soha azt senki nem mondhatja, hogy egy fejedelem is maga személyére köt frigyet más fejedelemmel, hanem országára nézve [BTN² 300]. 1630: Rákóczi el is jött vala egynehány század magával Bethlen István fejedelemmel szemben lőnek Zsomboron, de semmit nem végezének, hanem frigyet kötének^a egymással, hogy azalatt mind maga Bethlen István, mind pedig az ország gondolkodjék felőle, kit válasszanak újólag fejedelemmé [Kv; KvE 160 SB. — ^aA Bethlen Gábor halála után a fej-i süvegért vetelkedő Bethlen István és II. Rákóczi György egyezségéről van szó] * *lelkére* ~ *vmit* rábíz/meghagy vmit vki-nek; a-i lega de suflet; jm etw. überlassen. 1644: Ezeket . . . lelkekre keőteok hogy ez szerent vigienek vegben [Kv; JHb III/6]. 1666: kötöm Fejedelem es Fejedelem Aszszoni az egész Kalvinista Erdeli Uroknak lelkekre [Radnótfája MT; BLt]. 1726: Az mely 30. Arannyokat az Devai Ecclesianak conferaltam volt, az Lelkekre kötöm Tis Hunyad Vármegeyi Fő- és Vice Tiszt Vraméknak hogj meg vegjék es adgják azon Dévai Ecclesiához [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr. 21] * *lelkét* ~ *i* → *becsületét* ~ *i* * *napot* ~ *határidőt* szab; a fixa/stabili un termen; Termin festlegen/bestimmen. 1593: En Zanizlofi Bathori Ferencz perecheny. . . Jozaghomnak megh Zabaditasaert, kenzerittetem Bathori Elekne Azzoniomtol Jakch Anna azzontol, Byzonios Sum(m)at kerne(m) kiert en Eö kgienek kötöttem uolt Byzonios napot hogy ha az megh Jrt Napra megh ne(m) adhatnam tehát Eö kgie(lme)nek: Zabadsagha legien Zabolch varmegibol feierton lewo Jozaghomat el foglalny [Perecsen Sz; WLt] * *nyakára* ~ *rácórszakol* vki-re vmit; a constringe pe cineva să primească ceva; jm

etw. aufzwingen. 1636: senki erővel az nyakára ne(m) köti^a, türjen az előttivel s-azzal is meg éri [ÖGr Aj. — ^aAz új énekeskönyvet] * *nyakát* ~ *i* *vkiért* szolgálatra köteleződik el/kötelezi magát vkiért; a-și asuma obligația de a sluji pe cineva; sich für jn zum Dienst verpflichten. 1640: Csiszár Jánosné Sárdi Kata asszony . . . fassa est. Hallottam, hogy Novák Farkasné meglapta, az fia . . . az maga nyakát kötötte erette húshagyó keddig [Mv; MvLt 291.218a átírásban!] * *szerencséjére* ~ *szerencsére* biz/hagy; a lăsa în seama norocului; dem Glück überlassen. 1668: Ezeket, Uram, nekem Istenemre, jó szerencsémre kötö, melyet én is úgy kötök Kegyelmednek [TML IV,369 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *szívére* ~ *rábíz* vkire vmit; a încredința pe cineva/ceva cuiva; jm etw. anvertrauen. 1760: midőn mindeket kglđ keresztényi szívére kötnek . . . e' szerint mindenek igazittassa(na)k el [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával]. 1846: minekutána a' Sors engem Sajt kedves Gyermekeimtől meg fosztott, főb képpen Szivemre kötöte a' Menyei gondviselés. . . Katana Klárit, kit én másfél Esztendő korától fogva Anyai Szeretettel neveltem [Kv; Végr.] * *üdvösségére* ~ *'ua;* idem'. 1628: Nemely helyeken es pusztá(n) allo Templomok(na)k epwletekre, kiknek eppitesekre az szegensegh nem erkezik, hagiok haro(m) szaz Magyarj forintot, melljet wduessegékre keoteok mind vra(mna)k es fiamnak, hogy az enymbeol adgia(na)k megh tempore suo [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr.].

kötábla 1. kőlap; tablă/placă de piatră; Steinplatte. 1599: Hogi az wj boltokra az zegeletire az keo tablat fel chinaltattuk, attunk festekre fi — 14 [Kv; Szám. 8/XVI. 24].

2. kőasztallap; tablă de masă din piatră; steinerne Tischplatte. 1816: Egy nagyobb rakott Diofa Asztal, közepén egy fekete kötábla [Varsolc Sz; Born. IV.41 Bornemissza Krisztina conscr.]. 1823-1830: Egykor a kéménye kigyúlt, ő a kertben, egy deszkafilegóriában egy kötáblán írva valamit dolgozott [FogE 76].

kötámasztó támasztóvas; fier de susținere; Stützeisen. 1842: egy ágas vas karo — vagyis kő Tamasztó [Csekelaka AF; KCsl 3].

kötanya ? tanyai kőház; casă de piatră cu acareturi la cîmp; Gehöfthaus aus Stein. Hn. XIX. sz. *eleje*: Kő Tanyánál (sz) [Korond U; EHA].

kő-tartó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *kecske* malomtartozék; anexă a morii; Mühlenzubehör. 1824: Egy kő tartó Ketske^a, három vas korikával, és két végibe lévő vas szeggel [Szentbenedek MT; Told. 37. — ^aMalomban] * ~ *skatulya* ? drágakőtartó doboz; cutiufă pentru/cu nestemate; Schmucksteinkasten. 1622: Egi keő tarto Iskatoliabol tartozik Sophia Azzonj Istoknak forditanj tt f. — d. 22 [Kv; RDL I. 119] * ~ *vályú* követ tároló vályú; jgheab în care se ține pietre; Steinbehältermulde. 1674: Felső Porumbakon . . . vagjon egi . . . üvegh csűr . . . Vagjon benne . . . Két öreg kő tarto valu, egjik tölgi fabol ki vetetet, az másik udvas füz fabol ki faragtatot | vagjon egi kő tőró malom . . . Vagyon benne. kő tarto valu nr. 1 [A.porumbák F; UF II, 614-5]. 1680: kötőró malom . . . Va-

gyon benne két nyilu külő. Az nyilak vegei vasassok vas karikassok. Kő tarto valu, egy toldazat hitvan szita, egy rosta [uo.; ÁLt Urb. 674]

kötekedik 1. beleköt vkibe; a se lega/agája de cineva; mit jm anbinden/bandel. 1848: Horváth János Mész Dánielbe kötökodván. [Dés; DLt].

2. ~ benne 'ua.; idem'. 1880: Te kacagatsz engem, Pista, de végtelenül fáj nekem, ha látom, hogy a buta, felületes, léha izlésű publikum kötekedik benned [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

kötekedő civakodó; certärej, princinaş, gilcevitör; zankend. 1848: Virág László garázna, kötekedő ember jól tudom [Dés; DLt].

kötekezik kötekedik; a se lega/agája de cineva; stänkern, mit jm Streit suchen. 1807: akikkel birhatatt belejek kötekezett, ha meg verhetette meg verte, ha pedig nem birhatatt velük, Más moddal kívánt bosszút állani [Szászenes K; KLev.].

kötegel alk kötegbe szed; a aduna la un loc; (zusammen)bündeln. 1879: Aztán el is veszítette^a abbeli jogát, hogy piszkolhasson téged, akkor, amikor szolt a Kabdebó Fricike fűzfakötegről, melyet Szebenben... kötegelt az olvasópublikum megvesszőzésére [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aTolnai Lajos].

kötél 1. fringhie, funie; Seil, Strang. 1553: Kerwnk tegeth es hagywyk tenekd hog chynaltas myndgyarasth eg keoteleth kynek az hozzá tyzen nygh w^o legen az temerdekségek anny légen mynth egh nyolc penzes kohtel (!) wag mynth ket estrangh [BesztLt 40 St. Dobo de Rwkza Waywoda Trans. a beszt-i bírőhoz a Bethlen melletti táborból]. 1562: Biro vram es az polgar Wraim marattanak adossa kötel werő berecknek kötel arrabab(n) kith ő felsege zwkségere adoth f l d 3 [Kv; Szám. 1/IV.1b]. 1593: egy keotelet weottem az zin wczai, kis aiton walo emelczoheoz f — d 9... egy hatod fel olj keotelet weottem, az keozep kapubelj emelczöhöz f — d. 60 [Kv; i.h. 5/XXI.67]. 1637: az leant Katat mikor ki hazasitok, hagi ki terítettük wala az eggiet massat ugian az uduaron keötelre [Mv; MvLt 291.93b]. 1679: 100 öles öreg gyalum... minden ahoz valo, vastagh es vekony köteleivel, cserep karikaival palhaival nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 84]. 1733: a' Harang kötel... En bizony azert vettem le mert tsak egy ága volt a' kötel(ne)k féltem ne hogy valamely gyermek Vonni kezdje s el szakadván... ott hallyn meg [Hévíz NK; JHbT]. 1748: Vono hálához valo Kötél [Nagyida K; Told. 11/95]. 1849: Az Istállóba... öt strájb fák — csak edgyen van lántz — a' többi kötelekkel van fel kötve [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szn: 1436: Ketel [Csánki V.316]. 1488: Kethel. Kewthel [Kv; i.h.].

Szk: ~ en járó/játszó/táncoló kötéltáncos. 1657: Nagy solennitással lön ez lakodalm^a... sok különb-különb-féle muzsikák, farsangosok, köteleken jádzók s táncosok és különb-különb-féle mesterségeket mutató embe- rek, melyek csodálkozásra valók voltak [KemÖn. 264-5. — Radzivil Janusius litván herceg moldvai lakodalmja]. 1673: Az kötelen járó Törökök Bolondgya(na)k s szol-

gaja(na)k attam f 2 [Utl]. 1769: Farsangi időben. Az Komediazok es kötelen tantzolk minden heten egy egy forintot fizessenek [UzLt XIII.97] * ~ en jártat kötélen táncoltat. 1671: Annota(tio) Raritatum Ultrajecti^a visar(um)... Láttam macska és Ember majmot, melyet fel öltöztetvén meg táncoltattak, kötelen jártattak [PatN 50a. — ^aUtrecht] * apró ~. 1593: Talygara valo köickeh. Apro kötelet veottem melyel az Semelt keoteoztek... d 3 [Kv; Szám. 5/XX.157]. 1717: vagyon az hidason ket jo hoszszu kötel, az apro kötelek roszzak [Dés; DLt 504] * borvonó ~. 1637: Az eöreg pinczere be induluan, vagyon benne hat bor uesteo korcsolya, s egy bor uono kötel, eot eöl az hozzá uegeben egy vas horogh [UF I,400]. 1652: Vagyon ezen Pincze külső Ajtaja előtt egy hoszu korcsolya... Vagyon ismét egy bor vono kötel Tizen négy eoll [Görgény MT; Törzs] * csigás ~ csigás vontatószerkezet kötele. 1714: Egy csigás kötel ház szüksegire [Kv; Pk 6] * csögös ~ kb. bogos/göcsös kötel. 1742: Hoszszu hitván tsögös kötel l [Bh; Told. 25] * felvonó ~ 1599: Az Szenuccza Kis ayto emelczoiehez fel uono keotelet ueottem d 23 [Kv; Szám. 8/XIII. 10 Szabó András sp kezével]. 1676: Ezen kapunk kö melyyekinek folyo resziben vagyon egy vas csiga, hozzá tartozo fel vono kötéllvel [Fog; UF II,703] * gémlevonó ~. 1656: vagion ezen hidon egy le ereztő gomb... ugyan azon gombnak az elein vagion egy vas karika 3 szem láncz fűgh rajta, kihez vagyon egy gem le vono, hoszu kötel rea keöttve [Fog; UF II,144] * hordobesz- tő ~. 1832: Két hoszu hordo eresztő kötel [Sárom- berke MT; TSb 26] * hordozó ~. 1690: Oltra csinálva, általjáro csolnakon hidas öt gerendákra, hidlása 45 fe- nyű vastag deszkából álló két fahorgon nyolcz szál hoszu kötel, item hajo szegeletin való hordozó kötel 2, az hajo orrán kivető kötel 3 [Fog; MNy X,369] * ke- resztülővedző ~. 1832: Két hoszu hordo eresztő kötelek és egy keresztül övedző kötel két vas horgaival [Sáromberke MT; TSb 26] * kivető ~ → hordozó ~ * öreg ~ hoszu, vastag kötel. 1582: Chynaltattam az hydkapu hidyara ket Eoreg keotelet attam erette keotelwereo Gyeorgnek f. 1/20 [Kv; Szám. 3/V.161 Lederer Mihály sp kezével]. 1673: Agjuhoz valo öreg uj kötelek... nro. 17 Viseltes öreg kötelek... nro. 52 Valamivel vekonnjab uj kötelek... nro. 49 [Fog; UF II,539]. 1810: Egy öreg kötel... Rf 3 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 23] * planérozó ~ kb. talaj- egyengetéshez használt mérőzsinór. 1837: Egy plané- rozo kötelett vettem a kertész számar(a) l Rf 15 xr [Buda- telke K; Born. F.I] * ruhaszáraztő ~. 1735: A Torony Tornácsa körül egy ruha szárazstő kötel [Királyhalm NK; Ks 23.XXIb] * sajtoló ~ szőlősajtóhoz való kö- tél. 1799: 31a Decembris Vétett egy Sajtolo nagy kötel Rft. 5 [Déva; Ks 96] * sodrott ~. 1825: Kender porté- ka, sodrott, Kötelek 1 Ása Bé-hozatal Taxája 18 fl [INyR 8754 kv-i nyomt.] * vékony ~. 1673: Ket veg hoszszu vekónj kötel... nro. 2... Tüzes szerszamhoz valo vekonj kötelek vegekkel... nro. 35 [Fog; UF II,539] * vány öles ~. 1681: Tiz Eölös vas karikás köz háló nro 2... Eötven öles vastag kötel 2 [Utl]. 1730: Hid kapu belső gémjéhez 3 ölös kötelért Den. 15 [Kv; Szám. 56/XIX.17].

2. (kikötő/nyügöző) pánya; pripon; (Anbinde)Lei- ne. 1610: eg' louamot setet pey szeorit keotttettem uala ki

az fyre mochar newy heljbe... Vr nap tauatt, es onna(n) nappal az keotelet nywigit a' heljen hagiua(n) el Viuek Valamy gonoszul eleo emberek [UszT 23]. 1672: administral Menyhárt hamban való Istrángot s Pányvának való kötelet százat no 100 [Uti]. 1692: az en Ókróm az Jaromhoz kötelre volt kötve, a' mas ember földere az en földemrül által nem ért az kötel, engemet méltatlan haborgat az Comprobalom ellene, mivel hűti sem tartatta azt hogy olyan embert haborgasson annak marháját hajcsa be, a ki a' maga földén kötelen tarcsa marháját, senkinek kárt nem teszen [Dés; Jk 133a]. 1722: Itt vad(na)k közönséges herélt Gyermek Lovak, rosz oeconomia(na)k tartom czöveken nyargaltatni, nem gyözzük kötéllal [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Szk: cövekes ~. 1695: Vasaroltatta(m)... Czövekes kötelett kendernt nro 24 [TKI Petki Nagy cs. szám. 74b]. 1756: Tornyos János uram. L.B. Kornis Ferencz Urat... citáltatya... Törvényre... a' Sebes árkon aloll lévő kaszáloját... az Exponens ő kgl(ne)k nagj kárára... Czövekes kötéllől, és Njügb(en) el gázoltatta és leg alább két szekér szénára való fűvet meg étette [Bala-vásár KK; Ks 17/LXXXI. 20] 1685: Panyvas Kötél no 200 [Gyf; Uti]. 1735: á Kereszthegy Havassának Gör-gény felől való mezős része eleitől fogva olyan tilalom-ban volt, hogy még a' Gyergyó szekiének is kik azon Utaztanak nem volt külömbben szabad ottan Lovaikat étetni, hanem ha az ősvény közepiben á Pányvás köté-lnek Tzövekjét fel ütötték, és így á meddig á Tzövektől á Pányvás köté el nyúlt, addig az utazó(na)k marhájok-nak étetésekre szabadság engedtetett [Hodák MT; Born. G.VII.36].

3. (csikós)pányva, vetőhurok; arcan; Fangschlinge. 1664: az gavaj Miklos es ferencz Nadudvary Janos es szakaczi peter Ur(amna)k meneseket es Marhajokat az ohla budakiak predaltak el, még az meneseknek kosart Chinaltanak ugy fogdostak az kosarba hoszu keotelikel [Sajókeresztúr SzD; Born. XXXIX.4 Keővarj Farkas (40) jb all.].

Szk: lófogó ~. 1812: Udvarbiro Tekintetes Pap Ferentz Ur, keze ala dolgoztam... Egy Lo fogo nagy Kötet 4 Rf. 30 kr [Nagynyulas K; JB. Hérman Janos nyil.].

4. hámistráng; šleau, štreang; Geschirrstrang, Zugriemen. 1657: Hamba ualo. 8 köteleket vettem, pro fl — //64 [Borberek AF; WassLt Perc.29]. 1681: Medgyese(n) vöttem... Egi kötölet hamba //6 [DLev. 2.XIIB.a]. 1724: lora valo hat paraszt hámok köteles-tül, gyeplöstül [Koronka MT; Told. 29/12]. 1736: (A hintón) az hámok széles bőrből, nagy csattosok volta-nak... az hámokban rendszerént kötel volt, az kit há-mistrángnak hittak [MetTr 367].

5. órákötél; funia de la orologiu; Uhrseil. 1581: 16 Augusty veottem egy kysz keotelet az Ora haranghoz p(ro) d.10 [Kv; Szám. 3/IV. 15-6]. 1583: 10 february Wettünk egy keotheleott az orahoz wolt 29 oll tezen f. 1 [Kv; i.h. 3/IX.12] 1586: 16 octo: Az kezep kapúy oranak éggik kotele Zakadot volt el Chinalt kotelwero Jakab hehelt kenderből wiat fizettem f. 1 [Kv; i.h. 3/XVII.15a] 1592: 15 July chinaltattünk az felseo orara eg hozzw keotelet az pondussara 27 colt [Kv; i.h. 5/XIV. 27 Eppel Péter sp kezével]. 1637: Falira ualo ora fontostol keotele-stől n 1 [Ebesfva; Uti]. 1652: Balkéz felől, az kapu fe-len cserfából jo kötözessel csinalt ora láb, fen benne eoreg ütő ora minden készséguel, mutatojaval, köte-

le(n) függő pondusival [Görgény MT; Törzs]. 1656: Ezen toroni also reszeben vagion egi ora minden hoza tartozo ezkeőzeivel egjütt kiken alla jaro kett hoszu kö-telein leuő pondusa felseő harangh üteő vas kalapaczia megh vagion [Fog.; UF II,136].

6. akasztófa kötel; štreang de spínzurătoare; Gal-genstrang. 1705: Mondják, hogy amikor megizente vol-na a generál neki^a az arestumot... a felesége siránkozni kezdett, kit is megriasztván azt mondotta neki, hogy: Az Isten engemet a sok kötelektől megoltalmazott kit sok-szor felakasztásomra ígért, most is az Isten gondomat vi-seli [WIN I,550. — ^aCollenstainnak]. 1814: Czéhmaster Dobai Mihály Uram... Balog Istvántis sok izben le motskolta, 's még köteleitis ígért a Nyakára mikor... Zilajra akart bujdosni [Dés; DLt 56.7].

Sz: kötelet vásárol vkinek. 1678: És így szólhatnék ír-hatnék én többet is, de ez is talán sok, bizom csak ahoz, talám Kglđ nem fogja mutatni olyanoknak, kik kötelet vásárolnak nekem [TML VIII, 264 Teleki Mihály Rhé-dei Ferenchez] * kötelet vet a nyakába. 1710: Így ron-ták meg a nemesi szép szabadságot... melyre mind a három nátió az unióban mind a fejedelem a maga condi-tióiban, mind a tanácsi rend a maga hivataljában erős hittel vala kötelek. Így vetének kötelet mind a magok, mind a posteritások nyakában [CsH 117. — 1674-re von. feljegyzés] * megköti feje felett a kötelet. 1756: mondek nekie no joll meg kötik a fejed felett a kötelet monda ha meg kötik nem igen darék embernek kötik meg [Kvh; HSzJP Barti Ferencz (32) civis vall.].

7. gatyamadzag; brăcinar; Hosenband. 1597: Istwan kowachne Anna... vallia... Tamasnak nem volt gatia keotele... megh en kerdettem(h) hagi miért ne(m) visel keotelet az gatiab(an) azt mondotá hagi ne(m) zokta nem wiselheti | Ilona Zabo Peterne szolgálóia vallia. ma-ga en chinalta(m) mind inget gatiat neki de megh gatia keoteonek walo liukat sem engette hagi chinalliak... abba sem vohat^a keotelet ha zinte akarnais [Kv; TJK VI/1.34. — ^aOlv.: vonhat].

8. ? rojt; franj; Franse. 1679: Vászó(n) végében valo dirib darab kötel, egi Czomoval [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János inv. 34].

9. földmérő kötel; frínghie de măsurat; Feldmaßseil. 1585: 2 Juny vettem keotelet a kywel az temetew kertnek hatarat ky mertek p(ro) d. 16 [Kv; Szám. 3/XVII.14]. 1589 k.: Tudom aztis hogy ki me(ne)nek az giewp czie-reiben, miel hogy sok panaz vala hogy cziak egy neha-nia(n) birnak az giewp czierietett, kimene az varas, keote-lelt vinek hogy megh meriek [Szu; UszT]. 1590: Az he-lyet my ozlasra bocziat(ok) az varosnak, Az waros rea mene keotelet wwnek^a rea es mind Zelyet <es> hozzat meg merek [Szu; i.h. — ^aOlv.: vűnek]. 1627: oztvan az erdeott ket fele intezook keotellel megis mereok, annak utanna nyilat vonank ra [Lőrincfva MT; Told. 21]. 1693: A verőfenj láb szánto földet fel merven... egy kötéllal, mely kötelnek hossza vala nyoltz rud három ölös rud-dal [Gyula K; SLt AH.17]. 1724: az patak mellett valo lapalyos térséget fel mérven... lött 88 öles kötéllal nr.4 [Türe K; Told. 21]. 1733: ezen kötel a melly kötéllal ezen földeket ki merték közép szerű öllel volt négy öles [Pókaf-va AF; JHb XXV/53]. 1736: Megmérven... az öreg ház helynek 28 ölös kötéllal hosszát mindenütt két kö-télre szelességét 22 ölös kötéllal egy kötéllre hagytuk az apro az az fél öreg ház helyek(ne)k penig szelessége 22

ölös kötéllel kétél egy hosszais 28 ölös kötéllel kétél egy [Záh TA; Mk V. VII/9]. 1748: (Az) erdőnek mérése kezdődött... egy 30 ölöss hosszúságú kötéllel [Eszmény SzD; Told. 29]. 1775: A' melyre hogy rá állott Udvarbíró Ur(am) kezét fogának hármán... 's kötéllel keresztül kasul mérvén a Bede nevezetű Földet két egyenlő reszre oszták [Gálfa KK; Ks 66.45.17c].

Bogdán, MMért. 210 szerint a kötél földmértékként és földmérő eszközként már a XIII. században feltűnik és utána a régiségben általánosan használatban volt. A Bogdán közötti adalékok csak a külterület mérésére, s ott is szántóföldek, jóval ritkábban kaszálók mérésére használt eszköznek mutatják a kötelet. Az itt közreadott adalékok mind a kül-, mind a belterület mérésére szolgáló eszközről tanúskodnak.

Szk: ~re vesz kötéllel felmér. 1713: A kaszálót kötélre vévén, méretett, és találatott... 9 egész kötél vonás [Elekes AF; CsS].

10. földmérték-egység; unitate de măsură pentru suprafețe; Feldmaßenheit. 1684: az Taba neü Vapas föld... nagysága fen az berczen negi kötél mas felől negi sinor 15 öl az is bokros... ennekis az tisztájába(n) 56 véka belé mehet... szeljesse negi kötél auagi sinor [Gyulatelke K; SLt AM.24]. 1694: Gyulai határt... az ároktól fogva ki a berczigh... meg mérvén találaték tizenhét kötél és tizen kilencz öl, a kötélnék vala hossza húszonnégyszől [Gyula K; SLt AH 1]. 1726: Meg mérvén az Teleki rész Erdő felől, három ölös három araszos, és három Tenyeres kötéllel lett negyven nyolcz kötél [Vajdasztiván MT; JHb IX/5]. 1733: az Kertek végiben az Dél felől való Pásint meretett kiletz Kötélre [Kiskerek AF; JHb XXVI/44]. 1735/1760: (Az) öt kötél szélességű kender föld... hasonló fele... juta... a Mlgs Groff Bethlen Vrfiak(na)k [Elekes AF; DobLev. I/160.5]. 1741: az Nehai Borsai N Páll Vram Udvarház helyét kezdvén mérni... egy három singű öl fával Csinált 8 ölös kötélből meg mérvén lett... 8. kötél és 6. öl [Veresgyháza AF; i.h. I/193]. 1746: A Tokan fellyül Való szakadásakat fel mérvén hosszúsága mindenütt huszon két kötél és fél [Mezőbodon TA; JHb XI/22.8]. 1783: Ezen mellettem lévő egy holdacsckának szomszédgya fellyül 2. Kötél Borberek Vramé [Újfalu AF; DobLev. III/573]. — L. még KHn 260.

A kötélnék mint mértékegységnek általános érvényű méretnagysága adalékaink alapján nem határozható meg. A kötél mérete rendkívül nagy idő- és térbeli változatosságot mutat, éppen ezért aligha általánosítható és fogadható el a NySz méretmeghatározása. Még kevésbé jöhet számításba az OklSz 'jugerum; Joch, Morgen' értelmezése. Bogdán, MMért. 205-10 fejtegetése sem jut el pontos és általános érvényű méretmegállapításra.

Hn. 1711: A kötéltre járó földén tul [Mv; MvHn]. 1771: A Kötél fűben egy Törökbuza föld az oszto nyílban [Jára MT; EHA]. 1799: A Felső Kötél nevezetű Lábba (sz). az Első Kötélben (sz). [Almás Hsz; EHA] | a Kép kötéliben (sz). A Kép Kötéle nevű Lábba (sz). A Kötél föld nevezetű Lábban (sz). A Sáros Kötélben (sz) [Lemhény Hsz; EHA].

Szk: (vhány) ~ fű (vhány) kötél kaszáló/szénafű. 1592/1633: Itt egyenleó akarátból, attanak Horuat Caspar Uramnak, az eo Nyla mellett egy fel keotel fwtet [Gyula K; Ks 90]. 1787: Csiktaplocai Antal Márton a csiktaplocai felfogott Ajkterbe praetendálja csiktaplocai Salamon Mátétól, hogy amint (!) a kötél fűvén egy mérés szénát megcsinált és elvitt, adja vissza. Deliberatum. Aminthogy fennálló bizonyásnak szavából kiteszik negyedik kötél fű volt a Salamon Mátéjé az Antal

Márton fűvitől... hogy vissza adja az irt mérés szénát, tiltetett [Taploca Cs; RSzF 128].

11. (kötéllel átkötött) nyaláb; (o) legatürä (legatä cu funie); (mit Seil umbundenes) Bündel. 1764: eő Naga szénáját lopták a mikor hozzája fértek; amint hogy egyszer a Tehen Pasztort... rajta is kaptam hogy vitt egy kötéllel [Koród KK; Ks 19/1.6].

12. láncolat; inlänjuire; Verkettung. 1710 k.: a lineat helyesen mondjak, definiálják a mathematicusok, hogy sok punctumocskáknak öszveköttöt lánca avagy kötele [BÖn. 449].

13. vmely határozat/egyezség meg nem állása esetén büntetéspénz-adás kötelezettsége, bánatpénz; amendä prevazutä in caz de neindeplinirea unui contract; Reugeld. 1550: kethele penigh ez wolt hogy valamellyk Ezen megy nem allana, az feldw melleol el maragyon [Mányik SzD; BfR]. 1560: walaky ezt meg nem Allana az feliül meg Mondot dolgokat, Eot Zaz forint az keotele, Igie wezzen Beleie, Reouidre hihassak erette [Ebesfva; Ks 101]. 1579: Erre keottek magokat hogy mind a ket feel ezen meg mar(ad) soha fel nem bontia az ky fel bontana eott zaz forinton maragio(n). Az legien az keotele [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/40]. 1597: Kwthy Janosne Orsolya... wallya... Nagy Mathe tudomant teon monda, Azzony ne bezely wgy mert thudod hogy keotele wagian ennek fogadasod wagian arrol, monda, Eb fogadot en teneked semmit [Kv; Tjk V/1.113]. 1600: azt az erdeott mikor meg oztottak... akkoron annak eöte-we(n) forint kötelitis hattak valamelik megh ne(m) allana, es az wegezest fel bontana [UszT 15/75]. 1615: Mellj ezbeli egymas közöt ualo Compositiot valamellik fel meg nem allana, az kötele f 100, mellyet az meg nem allo felén ezen leuelnek uigoraual meg vehessenek [Cszs; BLt 4]. 1633: zaz forintot emleget vala varga Miklos hagi legien az kötele, ha kj ez uta(n) veszekednek közzeölök [Mv; MvLt 290.139a/2]. 1692: 25 forintigh ada be az kezét Filep Menyhart noha Eleget vesződenek fellette hogy 50 forint legien az kotele [Kercsed TA; Borb.].

Szk: ~ alatt. 1539/1675: Ezer forint keotel alatt keotek magokat harman küleon kuleon hogy soha azzal a Sententiaval elni nem akarnak hane(m) el szaggattjak [SLt I.10 kápt.]. 1617: minek előtte az Diuisiona mentunk volna, mind More Lazlo, es More Boldisar kezeket be adak ezer arany forint kötel alatt, hog ez mi diuisionkon mind az kett fel meg al [Abrudbánya; Törzs]. 1704: Tudgyae kegyelmetek... micsoda Papa eskütötte meg ökö és ha akkor Papista hitre allott volna két száz forint kötel alatt? [Szentlélek Hsz; HSzJP] * ~en (el)marad. 1557: ezt a uegezest valameli fél megne(m) allana hat egik az massik ellen ket zaz forint kwten maragion [Beszt.; BesztLt 49]. 1577: Es ha mellyk fél eszt megh nem allana Ezer forynt terhen es keotelen maraggyon az megh nem allo a' masyk ellen [Uzon Hsz; BLt]. 1584: Az hazat ha frathay gabrielis kezehez nem Akarna venny hat eo is ezen kotelan maragio(n) ezen tereh alat [Frata K; SLt U. 38]. 1629: ha Veres Balint, Valami rezeiben keoteset fel bontana... tehat... Száz forint kötelen el maradgion [Meggyesfva MT; DLev. I.II.33] * ~en hagy pénzbírságra kötelez. 1590: Az lengjelfalu Matthias Birtalannak volt dolga... Domokos Peterrel, nemy nemy nyl feold dolgabol... azt mondgia Mattias Birtalan olyan wegezések volth faluul hogy Azt falu elől ki nem hozhass(a)nak effele dolgokath egy forint

keötel alatt melj dologhra vgian Birakot, három Birot eskettenek uolth: Azert az egy forinth keötelen hagiak eo kegme Domokos Petert hogy ki hozta az falubol [UszT] * ~en keres. 1606: Az Alperes zolitattia az Ac-tort az diofa feleöl valo tilalo(m)nak okadasara, de nem compareal, 25 fori(n)t keötelen keresi [i.h. 19/98] * ~en rajta van. 1590: miért az uegezes zerent az megh hagiót napo(n) igazat ne(m) teot azt mondom hogy az keote-lenis raita uagion [i.h.] * kötelet elvégez bírságot megfi-zet. 1600: Azt en ne(m) tagadom hogy en keotelen ne(m) maratta(m) volna az Kis Galambfaluiai elle(n), De azt en zaz Juhal wegezte(m) el welek, melliet akkoris kapi-tani megh hagiót wolt hogy el wegeztem azt a keötelet [i.h. 15/54] * kötelet felvesz (magára) pénzbírságra kö-telezi magát. 1565: wottek fely penegy my elotwnk ez ket nemzet, Benche, es Barta nemzet Jlyen kotelet hogy ha az meg Jntezes zerent, az fizetést meg nem adnayak Bar-ta balyntnak maragyanak fl IIII^a [Gyerőmonostor K; KCs I.49. — ^aAz eredetiben négy dült vonal áthúзва köz-zépütt egygyel]. 1580: Enek Az dolognak wrwke walo meg maradasaert my(n)d az ket fel wonek zaz fortynt kwe-telet fel my elwtwnk wg mynt kwz byrak elwt [Légen K; JHBK XVI/23]. 1592: Mynd ezeknek penigh megh alla-sara az ket fel ket zaz frt keötelett weón fel magara [Msz; BálLt 89]. 1620: Ez felliel meg Jrt wegezt pedigh Ha va-lamellyk fel... meg nem allana mindenik fel... száz for-int keotelet veon fel magára [Kovácsna Hsz; Borb. I] * kötelet megvehet vkin. 1539/1675: Ezer forint keotel alat keotek magokat harma(n) küleon kuleon, hogy soha az-zal az Sententiával elni nem akarnak hane(m) el szag-gattjak, ha penigh ez utan elnenek, avagy inditanak vel-le... valamellyk ezek keozzúl, az Ezer forint keotelet meg vehessek, az indito felen [SLt T.10 kápt.]. 1565: Benche Pal felelt peneg erre ha walamellyk az ew Atyafi-jay kozoly habortw tenne es meg fwtamneyek, Benche Paly elewe tartozek adny ha elewe Nem adhatya, Benche Palt ew magat megh foghassak es az kotelet rayta meg-y wehesse az mas fel [Gyerőmonostor K; KCs I.49] * kö-telet megvétethet. 1613: keotek magokat hog az mellik fel ezt megh nem allana, az meg allo fel az megh szegheó felen a 32 forint kötelet Ispan biro erejével megh vetet-hesse [Lozsád H; Törzs] * kötelet tesz pénzbírságra kö-telezi magát. 1566: Eokys Igazolwan es Meg Elegedwen az my El Rendelessewnket Teonek eot zaz fortynt keotelet My Eleotwnk hogy valamellyk Azmy oztasswnkat es ozlassokat fel Bontanna... Ez fellyeol Meg Jrt Eot zaz fortynt El Maradgyon [Gyerőmonostor K; KP] * kötelet vesz magára. 1567: minden törvény szerint valo haborgatok ellen menedekseget fogadanak az megh nevezet luka antal leany keotelesis wewenek magokra [Imecs-fva Hsz; HSzjP] * kötelet vet. 1567: mind az ket fel az my el wegezt zentencziákat acceptalak, laudalak, fel wewek minden Citkeliben, kinek kötelet is vetetek [Vizakna AF; TT 1881. 191]. 1568: Valentinus Takachy Joannes Nagy Rta gregory zabo Anna... fassi sünt pariter hogy ok vetetek volt kötelet, Ez keth peresek koze keth vtl Nyegue(n) (!) forintba, hogy valamellik az zerest meg bontana azyon maragyon [Kv; TJk III/1.221]. 1633: Bakos Daniel vilagosso(n) megh valla, hogy zaz forint keötelett vetettek egi mas keözeótt [Mv; MvLt 290. 134b/2]. 1680: keozikbe vetettünk Száz arany forint keotelet [Vágás U; Pf] * leköti magát ~alá. 1701: minket fen specificalt Birákot... megh bír-á-

lanak hogy valamint eo kglek között el itéllyük s igazitt-juk... eorokós meg alloi léznek, le kötvén magokat meg állásra 20 forint kötel alá [Kissolyms U; BLev.] * ország kötele országosan megállapított bánatpénz. 1599: eo kegme my köztünk rendőlest teón, hogy az mar-hat my köztünk kette rendőlliek... orzagh köteletis hagia koztünk hogy ha valamellik teoruenhez, es az eo kegme hagiashoz nem tartana magat | azt mondo(m) hogy mind eszeket en raita(m) megh chieleköttek minden rajta(m) valo keresettik riok ter, az teorueni köző(n) megh vadnak az orzagh kötelenis megh vadnak, az ha-zat örökseget magamnak keszembe keuano(m), mert az felesegemet verre is Illety [UszT 14/31, 14/33].

14. kötelezettség; obligajie; Verpflichtung. 1657: nem az hit az emberséges embereket, hanem azok szok-ták az hitet és hüseget megtartani, s gyenge kötel az, kit vagy maga böcsületinek vagy lelkeesméretinek szereteti nem tartóztat az gonosztól, avagy jó urának szereteti [KemÖn. 156]. 1677: Ha ő nagysága engedelme, híre nélkül bele ugratnak az dolgokban, ő nagysága felsza-badul az tracták kötele alól [TML VII,483 Teleki Mihály Baló Laszlóhoz].

Szk: ~be köti magát kötelezettséget vállal. 1577: akkor megh kerdeok mindenik felth ha Nekje allanak az ozlasnak az ew wegezesek zerinth az Minh My el Intez-neok keozteok, keoteletis kewanwa(n) hogy keotel allath lenne, az djwissio tholdalagy ferencz Mj elleotthwnk, azt Monda, hogy egeb keotelbe eo nem keoty magat hane(m) az kj Megh nem allja, Patwaron maragyon [Vajdaszt-iván MT; BfN 71/19] * ~ben tart mátkasági kötele-zettségben tart. 1683: Mivel Küküllővarine, Suska Aszony, matkasaga melle nem akar állani, mi ez iffjait Balog Janost kötelben ne(m) tartyuk, erővel egyb(en) sem adhattuk Per hoc divortiallyiuk a legint, és aszont [Szjk 191] * ~ben vagyon (férfi) házastársi kötelezett-ségben van. 1684: az felesége Bokor Anna, el szökek mellölle, lehet már Circiter tiz, vagy tizenket esztendeie, az olta mind felesegh nélkül volt Szasz Balas, most is az szerent kötelben vagyon, nem szabad megh hazasulni [Szentmiklós Cs; Borb. II Szent Miklosi Gegő Peter (60) pp vall.] * konföderációnak kötele szövetségi kötelezett-ség. 1657: Valóban nagy labyrinthusban hozta vala az fejedelmet ez dolog; mert egyfelől az confederaciónak kötele vonsza vala, másfelől az nagy ígírett summáknak és birodalom terjedésének kívánsága izgatja vala [KemÖn. 268] * mátkaság kötele alól feloldoz mátkasá-gi kötelezettség alól feloldoz. 1776: Midőn a' vegett, ki nevezett Mlgs Groff Kornis Ferentzne Aszszony ő Nga Mlgs Praepost Urat instálta volna levele által, hogy az Exponens Mlgs Kis Aszszony a B. Henter Antal Urival lett mátkaságnak kötele alól fel oldózná. minemű szó, vagy levelbeli Választ adott? [Nsz; GyL vk] * ura kötele alól felszabadítja magát házastársi kötelezettség alól felszabadul. 1682: Thot Ersik... Az elebbeni Urak-nak kötele alól szabaditsa fel először magat [Szjk 175].

15. kötelék; legatúră; Bund, Band. Szk: házasságbe-li/házassági ~. 1655: gyűrűje nem leven, egy tallert adót jegybe, mellyet szolga biro által tülem vissza keretet, s enis vissza attam neki, mellyel maga oldotta el hazas-sagbeli kötelunköt [Szjk 75]. 1791: Az Házassági kötel-be nem levő Személyek egyszerű botránkoztatáso-kért... ha... egybe kelnek is... a' Lakodalmi Gyüle-kezet előtt is reconcilialthatnak minek előtte össze es-

küldenek | Hazassági kötelbe levő Személylek egyszeri botránkoztatásokért kövessenek Ecclat az Hellysegebe levő Consistorium előtt [M.bikal K; RAK 10] * *szeretet kötele*. 1710 k.: Mert az Isten az embernek ha az eset után emberi nyelven nem szólott volna, az ember meg nem értette volna; azért is mondja Hózeásnál... emberi köteléknek az ő szeretetinek köteleit [BÖn. 459].

16. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ben hagyatik az asszony férjhezmenési tilalomban tartatik; a fi pus sub interdicție de căsătorie/măritis; in Heiratsverbot gehalten werden. 1683: Causa Pusztia Kamarasiensis^a. Gaspar Ersok... ferjetől Kelemen Györgytől abszolváltak és az Asszony által kötelben hagyassak [SzJk 207-8. — ^aK] * ~be tesz férjhezmenési tilalomra ítél; a interdice unei femei recăsătorirea; auf Heiratsverbot urteilen. 1625: az Ecclia az uratol^a <el zakaz>totta és azt^b második hazassagra által bocza<totta> az Menieckzett peniglen holtai^bg valo kötelbe tette az Ecclia [SzJk 12. — ^aAz asszonyt. ^bAz urát].

◇ Szk: ~ben tartatott igazság kb. érvényre nem jutó igazság; adevár jinut sub tăcere; nicht zur Geltung kommende Wahrheit. 1677: in Anno 1594. ez Hazának Tekintetes nagy rendekből álló néhány számú hasznos fiai, és tagjai... ölettettenek-meg, és priváltattanak életekel edgyüt magok és posteritassok minden javoktól... an-nakutána in Anno 1608. a' több dolgai között, ebben di-csiretes cselekedetű Idősbik Rákoczi Sigmond, akkori Méltóságos Erdélyi Fejedelem idejében, az eddig rab-ságban avagy kötélben tartatott igasságnak, szabados uttyát nyitották volt [AC 209-10] * *üdvössége kötele alatt esküszik meg* az üdvösségére esküszik meg; a jura pe suflet; auf js Heil schwören. 1618: Kegyelmes uram, azhol Nagyságod nekem injungálja azt, hogy ezféle dolgot aperte írjak Nagyságodnak, az én üdvességemnek... kötele alatt én Nagyságodnak egyszer esküdtem meg mégpedig Drénápolyban [BTN² 160].

kötélbirság vmely határozat/egyezség meg nem állása esetén fizetendő büntetéspénz, rég kötél; amandă ce trebuie plătită în cazul nerespectării unei învoielii, vadiu; Strafgeld für die Nichteinhaltung irgendeines Beschlusses/irgendeiner Konvention, Reugeld. 1684: vetettünk közikben Eotven forint kötél birsagot [Kissolyos U; Márkos lev.]. — Vö. a *kötél* 13. jel-sel.

kötéldarab bucată de frînghie; Seilstück. 1815: egy kis Hámori Harangotska van kötél darabból (!) a' nyaká-ba kötve [DLt 862 nyomt. kl. — ^aA tehénnek].

kötelezés kötelezettség-vállalás; obligatie; Pflicht. 1790: A Szőlő Biro és Eskütt választás és ezeknek ezen hivatalra Hittel léjendő Kötelezések nem a Mezőn a'kár holottis hanem valamely Szőlős Gazdának Házánál az hol illendőbb lészen ott mennyen végben [Karácsonfva MT; Told. 76].

Szk: *maga ~e alatt*. 1806: az írt falusi közönség gyűlésében a közönség sertsécsordáját mindjárt nevezett Kerekes János és Vaszi Tamás fogadták légyen fel a fel-tetendő 1807-dik esztendőbeli pásztorlás végett, ilyen magok kötelezései alatt^a [F.rákos U; RSzF 198. — ^aKöv. a rész] * *maga ~e szerint*. 1812: tessék az Ur-nak... 1290 veder es 2 kupa Szin borokat... Kolos

Monostorra maga kötelezése szerent fel szállítani [Km; KmULev. 3]. — Vö. a *kötelezés* címszóval.

kötelezdi magát 1. kötelezi magát vmire; a se obli-ga/angaja de ceva; sich zu irgend etwas verpflichten. 1806: Mely megírt pontok alatt való pásztorlásra mind-járt megírandó pásztorok is a fennebb írt módon köte-lezék magokat [F.rákos U; RSzF 197]. 1810: a Gyéres Szent Királyi Gyümölcsös, ha nekünk... jutna, azt is betű szerént... hogy ki fizettyük... magunkat köte-lezdük [Kv; Ks 89]. 1824: Köteledzem Magamat... arra, hogy... tartozom... az el adott M.Bodoni Jo-szágot... az fennebb említett Zálog summa... le tétele mellett, által és viszsza adni [Mezőbodon TA; Ks 89].

2. el/leszegődik vkihez/vkinek; a se angaja la cineva; sich jm verdingen. 1703: Lázár István Ur(na)k eő Kglmének kötelezde magát [Gysz; LLt]. — Vö. a *kötelez* 7-9. jel-sel.

kötélék 1. kötél; frînghie, funie; Seil. 1692: egy öreg kötéléken függő masa deszkak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

2. köteg; teanc; Bündel. 1610: Kovaczj Birtalan-nek az kebeleben uala egy keotelek penz [UszT 4/3b].

3. kötés; legatúra; Binde, Verband. 1602: Horwat Janos Theomeoswary Andrasne Catha akkory betegh adgyban lewen referallya... vallasat... mikor Zeoch Andrasne az Negyedik ladara talalt volna... mihelt fel nita mingyarast egy patialatba(n) egy keoteleket ky ra-gada Jstwan... Semmikeppen Nem engedv vala ky ke-zebeol [Kv; Tjk VI/1. 566-7]. 1659: Egy keoteolekben szekfü mas keotelekben szerezzen dio uir(a)gh [LLt Fasc. 146] | Egy kötőlekben szerezzen dio uiragh [Csz; LLt 118c].

4. (érzelmi) kapocs, kapcsolat; legatúra; Band, Bund. 1710 k.: Mert az Isten az embernek ha az eset után emberi nyelven nem szólott volna, az ember meg nem értette volna; azért is mondja Hózeásnál... emberi köteléknek az ő szeretetinek köteleit [BÖn. 459].

kötelem kötelesség; obligatie; Pflicht. 1867: Tudattya községünk Uraságoddal mint a kül birtokosság biztos-sával, hogy régi Eldődeink (!) a kül birtokossággal szer-vezése szerint a major fogadásra az illő üdöre azonnal meg jeleni üsmerje hivatalos kötelemének [Pálfa U; Pf hiv.].

köteles I. mn 1. kötéllal/kötélzettel felszerelt; (prevázut) cu frînghie; mit Seil/Tauwerk versehen/ausgestat-tet. 1621: Az Taliga Eőt kerekkel, keötelles giekennel [Kv; Szám. 15b/VI].

2. ? madzagos; (prevázut) cu sfoară; mit Schnur (ver-sehen). 1751: E szerent Vadnak a' Templóm Egygyet-másj... Humerale kettő kötéses. Paraszt 1... Alba ko-teles 3 [Kóród KK; Ks 20/X]. 1789: vettem kezem-hez... 2. Uti köteles vetkező keszkenjő gjoltsakat [Me-gyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

3. elköteleződött/szegődött; indatorat; verdingt. 1569: Emlekezhethyk kegelmetheok Rea, hogy En ke-gelmetheoket megh thalaltham egynehanzor Mynd Em-berym es leweleym althal: az en uram Jobbagya felwl. Monar Leorynch felwl ky Az En wramnak hytheos es

keotheles Molnara wol (!) [Nagysajó BN; BesztLt 62 Lucas Horwath Domy Gergeoly beszti birohöz]. 1586: Jgiarho giergy... az kinek perytt fel fogatta, sorgalmatoso(n) gongiatt uiselte... azt monta lo pal vram eggers mind nem solgalhatok kett Vrat, merth mostan ennek üagiok keteles zolaga es tartozo(m) oltalo(m)-mal [Kv; Tjk IV/1.597a]. 1591: Leontenek kezesek Boldisar Sandorertt Benczediertt Boldisar Daniel Benczedj ki Balasi Ferencz hazaba(n) lakik ki ne(m) keotheles jobbagia [UstT]. 1608: En kegeteknek az Vrunk eo Nga tabaiara Egez eztendeore valo keotheles es zegeodeott prokatora voltam [Kv; Told. 4]. 1635: Czegei Száz Lukaczy al(ia)s Prasmari koteles es szegedot szolgálja [Cege/Szentegedy SzD; WassLt]. 1665: Nekü(n)k esztendeigh koteles Papunk uala Feluinczi Ferencz Pap... tollünk telbe csak el szökek [Menaság Cs; LLt]. 1677: Bujdoso, lézzengő, tsavargo, helytelen köteles szolgasag nélkül valokat, valakinek hata meget tartani sub poena flo. 200. tilalmas [AC 253]. 1699: Ngdhoz valo alázatos kötelességem szerént naji nyereségem köze számlálám ez alkalmatosságot nyilni Nagdhoz valo köteles tisztetnek követésere azert udvarlo levelemnek adgia I(ste)n találnia (!) Nagdat boldog oráb(an) [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sándorhoz Franékérából]. — L. még KemÖn. 166.

4. mátkaságra v. házasságra lekötött; logodit, care sa legat cu cineva prin logodná; zum Brautstand od. zur Heirat versprochen. 1642: Ennek eleotte valo ideokban en iambor emberek altal megh kerettem volt Jövendő hazasságra Kis Balint Cathat igerte is vala magat es ajandekatis el vöttem, en ugi tartoltam mint köteles iegies matkamát [SzJk 59]. 1761: Lukácsi Mihályt meg ne eskesse senkivel mert az a jeanyához^a köteles [Tordátfva U; Pf. — ^aÉrtsd: leányához]. 1776: a' M. Kis Aszszony hogy... annak előtte valakivel mással mátkás lett volna, vagy valakihez köteles, azt nem tudom, nem láttam, nem hallottam [Kóród KK; GyL. L. Lenger (20) famulus vall.].

5. erkölcsileg vkinek/vkinek el/kötelezett; indatorat/obligat moraliceste cuiva; (moralisch) jm verpflichtet. 1619: (Starter)^a csak azt izenén... hogy ő... Ferdinándnak^a köteles, nép másnak; ő conscienciája ellen nem cselekedhetik [BTN^a 384. — ^aA portai német követ. ^bII. Ferdinánd római császár és magyar király]. 1657: egykorban Fogarasból hivata az fejedelem, nekem pedig igen köteles jóakaróim... Bornemisza Pál, ki udvari kapitány vala, megjelenték okát titkon [KemÖn. 162]. 1661: kegyelmes uram, veszedelmes dolognak látom Ngod háta megé oly tisztetket s főtisztetket pedig hadni, kik nem Ngodhoz, hanem máséhoz kötelesek [EMLt Cserej Miklós a fej-hez]. 1662: Az mi az havasalföldi hir dologat illeti, az elmúlt napokban jeóvén onnet Etek fogonk megh, olyan hirt nekünk nem mondot, a ki köteles levén hozzánk el nem titkolta volna teóllünk megh jelentette volna [BLt 9 a fej. Béldi Pálhoz]. 1667: Kegyelmed szerelmes felesége megszabadulásán^a én is, mint Kegyelmed igaz köteles barátja, örülök [TML IV.84 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz. — ^aSzusza nevű leánya született]. 1677: fejedelem kegyelmes urunk interestiája nélkül az az had velek meg nem egyez, hanem a tractának punctum szerint kötelesnek kell ő nagyságához lennie [TML VII.475 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1816: A Circulus állapottjáról Nagyságodhoz kö-

teles Relatiommal hogy eddig késtem, okai voltak [H; JHb Jósika János főispán ir.].

Szk: ~ hűség. 1664: urokhaz s orszagokhaz való engedelmességeket köteles hűségekbul megmutatják [TML III.311 Ugrai Gergely Teleki Mihályhoz]. 1673: akármí eo Nagokhoz valo köteles hűségemben meg tartoztathato akadáljos tekinteteket ki rekesztvén, életem el veszése alatt meg jelenteni el nem mulatom [Fog.; UF II.546] * ~ levél. 1818: Első köteles Levelünk ez a miolta a Gál Ház a Pákéi Házzal egyben párosodott s, égygyé lótt [Kv; Pk 7].

6. (esküvel) elkötelezett (vkinek/vmely közületnek); legat prin juramint (de cineva/de o colectivitate); (durch Schwur jm/irgendeiner Gemeinschaft) verpflichtet. 1572: Zakal Ambrus Azt vallia hityre kywel keotheles az varosnak^a [Kv; Tjk III/3.45. — ^aKöv. a vall.]. 1603: az mely fejedelemnek Zekel Moysesnek hittel voltunk kötelessek [Kv; TanJk I/1.452]. 1630: Erős hittel megesküvék az pasa, hogy minthogy hüttel való köteles atyafia volt Bethlen fejedelemnek és látja, hogy özvegye-árvája is azon nyomot akarja követni, valamint eddig tudott-értett, de igazán tökéletesen megmondja [BTN^a 429]. 1655: Azon hüttel, az mellyel köteles az mü kgimes Urunkhoz... recognescála... Balo Laszlo hogy igit vallot volna Öregbik böcsülletes Kolosvari Rázmány Jstván akkor az mint következik [CartTr II]. 1760: maga pedig Portsira^a Szabad Személy volt, Nem volt hittel Senkihez köteles [F.ilosva SzD; BK Kiskájoni lev. Biki-zán Urszully (70) zs vall. — ^aNő].

Szk: (erős) hittel ~ esküvel elkötelezett. 1664: maga is Kegyelmed, akarki is, hittel köteles urának, fejedelmének parancsolatát fogadná meg [TML III.295 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. 1705: Annak utána azt is véle^a fogadtatták, hogy ide^a azután visszajő és referálja micsoda effectusa lótt fáradságának. Melyet mondott is, hogy neki végbe kell vinni, vagy élet, vagy halál, mert erős hittel köteles [WIN I.375-6. — ^aEgy öreg balázsfalvi pappal. A nsz-i főkirálybíró titkárához].

7. biz, udv szokványos levélkezdő v. záró formulában pontosan meg nem határozható jel-sel; in formule uzuale la inceputul sau sfirsitul scrisorilor cu sens neprecizat; als gewöhnliche Formel im Briefanfang od. -schluß mit nicht genau bestimmbarer Bedeutung. Szk: ~ atyafia. 1661: mig élek, maradok Kegyelmed köteles atyafiú sógora Bánfi Dienes m.p.^a [TML II.198 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1668: Kegyelmed köteles atyafia, szolgálja G. László m.p. [TML IV.301 Gyulaffy László uahoz] * ~ szolgája. 1656: Én egybíránt maradok az Kegyelmed köteles szolgája... Palásti György mp. [TML I.39 Palásti György Teleki Mihályhoz]. 1710: Maradok az Ur köteles szolgája es Rationistaja az o flisige Hamoran Fél Csik szeki Danfalvi Lukác Páter [Dánfva Cs; BCs]. 1717: Maradok Nsadnak Kötöles kész szolgája Praceptor mpr [Szúv; ApLt 2] * ~ szolgálatát ajánlja vkinek. 1665: Ajánlom Kegyelmednek köteles szolgálatomat^a [TML III.536 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz. — ^aEz és a köv. két kijegyzés levélkezdésben]. 1738: Bizodalmas Angyam Aszszonyomnak, Atyafiságos köteles szolgálatom ajánlása mellet... idvességes Husvéti napokat érni... kívánok [Nsz; Told.]. 1761: Ajánlom Simenfalvi Ur(amna)k mindenkori köteles szolgálatamat [Cege SzD; WassLt Wass Miklós lev.].

8. kötelezett/kötelezve van (vmihez/vmire); (a fi) obligat la ceva; (zu irgend etwas) verpflichtet. 1572: az polgar vram erre keotelessek legenek, hagi semmynemee okkal... az biro vram hywatalat hatra Ne hagyhassa [Kv; TanJk V/3.54b]. 1573: az hentelerekis... Ez Ren-delesekhöz mindenbe keotelessek legenek [Kv; i.h. 84b]. 1671: Hogy Tanácsokat pleno numero az az: tizenkét számuakat mindenik Natiobol az Ország választván ő Nagával edgyüt, ő Naga confirmallya... kiknek tának adásokhoz olly köteles legyen ő Naga hogy azoknak meg-edgyezett akarattyok nélkül derekas Országos dolgot ne igazgasson [CC 9]. 1699: Több több inconvientiak el tavoztatására... vegeztük azt is hogy... minden nevel nevezendő Tiszt viselőik kik Szamadasra kötelessek ad-gyanak szamott [Dés; Jk 281a]. 1756: (A jö-ok) kötele-sek... A Gerendi Praediumban Uraság szénája kaszá-lására, gyűjtésire, szántására, vetésire, őszve Takarittá-sára is a midőn Krájinik vr(am) parancsolya elő állani [Radulest H/Déva; Ks 101]. 1768: Hogy anél serényeb-ben tanítsanak a' Tanitok, és annál kötelesebbek legye-nek, hivataloknak végbe vitelére, az Eccla is a' magájé-bol, mindenik Cantornak conferral esztendőnként 20 fo-rintokat [Kv; SRE 225-6]. 1850: Kötelesek... a Papok arra, hogy a mátrikulából mindeniknek élet ideje pontosan fel irodhassék [Nagykapus K; Rak 4].

Szk: ~nek ismeri magát. 1672: ha nem mehetünk el velek, az miben lehet, segítség és ne akadályozzuk, kire is kötelesnek ismerem magamat [TML VI,241 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1793: (A főkvártás) olly res-ponsabilitást vállal magára hogy ha negligentiája miatt tapasztalható kár következne a' Dézma gabonában, annak refusiojára magát kötelesnek fogja esmérni [Kv; SRE 292] * hittel ~ vmire eskü alatt kötelezett vmire. 1601: Ezeknek^a vigjazasara, es az beligzesnek gondvi-selesere az Chëhmesterek heottel legyenek keotelesek [Kv; TanJk I/1. 382. — ^aA mézárásoknak]. 1677: Az Arenda szedők zálagos emberek legyenek, hittel kötele-sek annak igaz fel-szedésére és bé-szolgáltatására [AC 73]. 1772: nem csak meg itülheti ezen probat, sőt tarto-zikis adhibealni, az igazság ki keresésére hittel lévő kö-teles [Kük.; JHb LXVII/263] * nem ~ vmire/vmivel. 1584: az poztos sowagok semmi zolgalattra nem keote-lesek sem a Malomhoz sem az gattk keotisre sem egeb varasi zwksiges zolgalatokra [Torda; DLt 212]. 1610 k.: penigh fel(sé)g(e)d kiweol eo nekiek semmy ingien zol-galaton keotelesek nem voltu(n)k [Dés; DLt 325]. 1845: törvény szeréntis a' folyvasti elnökösödessel nem köte-lek [UszLt IX. 85/6.227].

9. kötelező módon tartozik vmit megtenni; a fi obligat să facă un anumit lucru; verpflichtet sein, irgend-etwas in verbindlicher Weise zu tun. 1592: Az Biro es ta-nachis... keotelessek legienek, ez egy eleobe rendelt kis-ded bwnetetest Minde(n) renden meg Venny [Kv; TanJk I/1.175]. 1623: ha eo Felge Nominanter, azokbol az keo-zeonsegese tereh viselesekebeol ne(m) evenialt benneteket, twis... contribualni tartozzatok és kötelessek legjeteik [DLt Bethlen István gubernátor rend.]. 1671: A Postákis kötelessek legienek, a' közelebb valo szekből vissza bo-tsátani a' Posta lovat [CC 31]. 1743: Midőn ezen Specifi-calt heti munkákon jelen lesznek, két nap magok kenye-rek mellet négy nap az Udvar Cipőja mellet, munkalód-ni kötőlesek [F.lapugy H; Ks 62/11]. 1780: ő Kegyel-me... Borból szénából gabonából, tartozzék az fele ré-

szt ki adni, enis köteles lévén az irt szőlők(ne)k ki karo-ztatására elégséges karokat vágatni [Andrásfva U; Pf]. 1794: (A kaszálót) Biro Mihály eő kegelme... Tolvaj István eo kigyelmanek Successorinak meg bortsattani köteles legyen [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. 1805: Kőte-lesek lészen... Majorságokat mentől többet Szaporittani [Erdőszengyel MT; TSb 43. — ^aAz udvari majoros].

10. kötelező; obligatoriu; verbindlich, obligatorisch. 1809: ha egy városi örökös, és Törökös Gazda minden közös köteles^a terheket köteles vinni, s vittis, Diak Imre aki jövevény nem menekedhetik a köz terheknek sup-portalása alol [UszLt ComGub. 1715. — ^aA címszónak ez az előfordulása sorolható a fenti jel-hez].

11. ~ rész örökségből vkinek törvény biztosította rész; porjiune legitimă, parte legală (din moștenire); Pflichtteil. 1862: minden fekvő és fölkelhető vagyonom maradjon és szálljon... szeretett nőmre, abból gyerme-keim csak a köteles részt kapják ki | gyermekeink. édes anyjuktól köteles részükön kívül többet nem kíván-hatnak [Kv; Végr. Szentpéteri János végr.]. 1865: ezen végrendeletemnek ellen szegülő gyermekem, csak is a' törvények által számára rendelt köteles részt (: Pflicht-teil :) kapja ki mind fekvő mind felkelhető összes vagy-onomból [Kv; i.h. 6].

II. fn 1. kötélverő; fringhier; Seiler. Szn. 1585: Keoteles Balint. Keoteles Istwa(n)^a Keoteles Peter [Kv; Tjk IV/1.439-40. — ^aUgyanez a személy vmivel alább Keotelwero Istvan néven szerepel]. 1598/1635: Kőteles Istuan [Mv; APol. I.68]. 1614: Keotóles Istua(n) ns. Keoteles Mihály zs [Etéd U; BethU 44,152]. 1629: Keoteles Mihalyne Durko Aszony. Keoteles Miklosne [Mv; MvLt 290. 155a, 188a]. 1643: Kőteles al(ias) Szeőcz Daniel Nemes szemeli [Mv; i.h. 291. 289a]. 1644: Csizmadia Keoteles Peter. Keoteles Csizmadia Peter [Mv; i.h. 404a, 404b]. 1646: Keoteles Janos Eőregbik [Mv; i.h. 246a] 1739: Kőteles Gergelly [Torda; TjkT I.179]. 1741: Nomina Senatores Georgius Kőteles alias Enyedi [Dés; Jk]. 1746: Kőtőles Illye (62) zs [Szentgyed Szd; WassLt]. 1761: Kőtőles Márton [Torda; TjkT V.43]. 1762: Paulum Kőtőles. Helena Kőtőles [Torda i.h. 61.118].

2. ? Hn. 1745: Kőteles nevű helyben [Etéd U; EHA].

3. szegődött/megfogadott személy; persoană angaja-tă; Verdungene(r). 1641: Thoroczka Borbely Ist-uant... az Attya Borbely Gergely... úgy szegőtette penigh mint magának szabadost, es senkihez nem köte-lest [Kv; Thor. XV/8]. 1808: Más nap reggel... a Vető-ben mentem Principalis uram számára mint kotelesse [Déva; Ks 119b]. 1823-1830: Vacsorakor azt kérdi tő-lelem Dési Gábor, hogy convenciósa vagyok-e Körmen-dinek s meddig köteleztem magamat. Feleltem, hogy nekem fizetést nem ad, nem is vagyok kötelese, amikor tetszik, odahagyhatom [FogE 90].

4. hittel ~ vkinek esküvel elköteleztette; legat de ci-neva prin jurământ; im durch Eid Verpflichtete(r). 1792: ez ugyantsak nem volt olyan kemény verés melylyt az egymáshoz hittel kötelessek egymást végképpen el hagy-hatták volna [Koronka MT; Told.].

kötelesen szk-ban; în construcții; in Wortkonstruk-tionen: ~ szolgál levélkezdő v. -záró formulában; în formule uzuale la începutul sau sfârșitul scrisorilor; als

Formel im Briefanfang u. -schluß. el/lekötelezeten szolgál; a servi cu devotament; jm verbindlich dienen. 1666: Kötelesen szolgálók stb. [TML III,628 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1670: Mint kedves bizott uramnak kötelesen szolgálók stb. [TML V,84 ua. ua-hoz]. 1696: Bizodalmas kedves Peregrinus jo Uram(na)k, régi igaz Affictum (!) szerint kötelesen Szolgálók kglđ(ne)k [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz] * ~ *szolgáló* el/lekötelezeten szolgáló; care serveşte cu devotament; verbindlich dienend. 1668: Kegyelmednek kötelesen szolgáló barátja Béli Pál mp [TML IV,361 Béli Pál Teleki Mihályhoz] * ~ *vesz ha... lekötelez, ha...; aş rămîne îndatorat dăcă...; (zu) Dank* verpflichtet, wenn... 1667: Kegyelmedtől igen kötelesen venném, ha Kegyelmed tudósíthatna Béli uram opinioja mi lőn? [TML IV,30 Bethlen Miklós ua-hoz].

köteles-hajó komp, *rég, táj* hidas; bac, pod umblător; Fähre | csigás kötélén járó csónak; bac cu scripete; mittels Schneckenseil/Laufrolle fahrendes Boot. 1745: az M.Sz. Királyi köteles hajón alá 's fel való járásokb(an) annuatim vámot töllek^a nem vesz(ne)k [Marossztkirály AF; Told. 18. — ^aA jő-oktől]. 1823: Vagyon... a Maroson... egy jo moddal készült köteles Hajoja [uo.: EHA].

köteles-híd komp, *rég, táj* hidas; bac, pod umblător; Fähre. 1799: A' Kutyalvi köteles hidnál [Marosbogat TA; EHA].

kötelesíti magát elkötelezi magát, elszegődik; a se învoi/angaja; sich verpflichten/dingen. 1721: magokat másához kötelesítenek^a [Vadad MT; VK. — ^aTi. zsellérül].

kötelesmezei a Kötelesmező (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kötelesmező/Trestia; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kötelesmező: Kötelesmezőhöz tartozó; care aparține de Kötelesmező; zu Kötelesmező gehörig. 1825: ezen Koteles Mezei Hatar ezen... patakonkon, völgyeken Hegyeiken, és Météakon Conterminalodik | Ha valaha vala mikor a Blozsai kitsiny Birtokosok... a Méltóságos Groff Urak és Nagyságok Köteles mezei Határookban marhájokat be szalasztották, mind anyiszor példáson megbüntetődtek, s marhájok Confiscaltatt [TSB 47].

köteles-révhajó csigás kötélén járó komp; bac cu scripete; mittels Laufrolle fahrende Fähre. 1770: M.Sz.Királyi Falu Felső vegin... által járó köteles Rev hajó [Marossztkirály AF; EHA].

kötelesség 1. obligatie, datorie; Pflicht. 1612: (Geczy Andrast) szep Ajandekokkal expeditiáltuk vala az hatalmas Török Csaszar portaiara... kj ne(m) tekintue(n) sem Jstent, sem az nekünk való kötelességet... szep vegh hazankat Töröknek igirte és haddal indúlt reank [Kv; PLPr 75 fej.]. 1631: Affidalliük... es assecüralliük megh neüezett Kemeni Janost Eö Hwségét kglmessen arrol; Hogi megh maradván kötelességeigh azon Hwsegeben; mind Eéletének Bóczwletinek Oltalmazásában

kegielmessen mys protegalni akariük totis Viribus nostris [KCs IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlevele Kemény Jánosnak]. 1664: Kegldnek hozzánk s edes hazajához való kötelességere paranczollyuk... jötest jöjön hozzánk [WassLt a fej. Czegei Vas Janoshoz]. 1677: végeztet, hogy a' Gubernator Juramentumát deponálván, az Ország-is ő kegyelméhez illendő kötelességének effectuálására... meg eskünni kész lészen [AC 37]. 1705: sokan felségeket, gyermekeket elhagyván... úgy jötenek bé, nem azért, hogy őfelségeknek ellenségik legyenek, hanem azért, hogy hűségekben és kötelességekben megmaradhassanak fogyhatatlanul [WIN I,486]. 1724: a Borcsa dolgarol ha discursus vagy Szo elő hozodik... tartozó kötelességem lett volna, hogy el ne hallgattam volna [ApLt 2 gr. Haller János anyósához Nszből]. 1749: Sub 10o Current(is) irott uri válaszára, mlgis ur(na)k ezuttal udvarlok viszontagolva kötelességgel [Zágon Hsz; ApLt 1].

Szk: ~ *ében megnyugszik* nyugodt elkötelezettsége felől. 1677: Lásza Kegyelmed, mint veszi tőlem, de tökéletes megnyugodt elmével nyugodjék meg igaz kötelességemben, bizony igaz szolgálja vagyok s...Kegyelmedhez való tökéletességemet megmutatom [TML VII, 543-4 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz] * ~ *ellen* elkötelezettsége ellenére. 1657: eltitkolnom uramtól kötelességem ellen kárhozasos volna [KemÖn. 158]. 1677: Hogy ha talalkoznának olyak, kik... Fejedelmeknek, vagy Hazájoknak tartozó kötelességek ellen való árulásban elegyitenék magokat... in Nota perpetua infidelitatis convicalltassanak és büntetessenek [AC 88] * ~ *e felszabadíttatik* elkötelezettsége feloldatik. 1662: valamig maga a fejedelem által Székelyhídon hitek, kötelességek fel nem szabadíttatt, soha addig egy is közülök Barcsai hűségére meg nem esküdt volna [SKr 502] * ~ *e felszabadul* elkötelezettsége feloldódik. 1662: Barcsai azért a várbéli vitézlő néppel a Rákóczi fejedelem halálát, és hogy immár kötelességek is felszabadult volna, elhitetvén, ígérettel nálok, hogy mind Mikes Jánost, s mind a porkolábot megfogdosnák... véghezvitte vala [SKr 562] * ~ *ének megfelel* elkötelezettségének megfelelően viselkedik 1675: mivel az Budai uram levele magyarábban vagyon írva, in paribus Kegyelmednek is meg küldöttem, meg akarván ez iránt is Kegyelmedhez való szeretetemnek s kötelességemnek felelni [TML VII,93 Daczó János Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * ~ *ének megfelelhet*. 1653: nem tudhatunk kgték(ne)k mostan köztük lakozó oly Attyafiat, a' kit elegendesnek itilhetnenk rea hogy abban a' hivatalban Hazayahoz s Urahoz tartozó kötelességének... meg felelhet [UszLt IX.75.12] * ~ *e sérelme nélkül* elkötelezettsége csorbitása nélkül. 1669: nem oly hivatal volt, kit bőcsüiletem, s kötelességem sérelme nélkül, gyűlés nélkül tettem volna le [TML IV,414 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ *e sérelmével* elkötelezettsége csorbitásával. 1657: engemet nagy summa-ígérettel is arra nem bírhattott vala... hogy kötelességem sérelmével káros dolgra tanácslanám [KemÖn. 140] * ~ *e tartja* elkötelezettsége diktálja. 1672: Én, Uram, Kigyelmed parancsolatja szerint, kötelességem is azt tartván, hidgye biztonnyal, valamint Kigyelmed becsületinek helyben maradására el tudok követni jó lelkem ismereti szerint elkövetem [TML VI,393 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz]. 1676: Az haza s ő nagysága dolgaiban való vigyá-

zást én jó szívvel megcselekedném s cselekszem is, kötelességem is azt tartván [TML VII,140 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * ~ét (el)követi. 1669: tovább is elkövetem igaz kötelességemet s kérem is igen bizodalmason Kegyelmedet, ezután is tartson igaz szolgájának [TML IV,600 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1671: Ezeket pedig ne tudja más Kegyelmeden és Nalácz uramon kívül, kérem, mert ha az dolgok így vadnak, hogy értesemre adta, úgy tetszik, igaz kötelességét követte [TML V,446 Bánfi Dienes ua-hoz] * ~ét szabadija elkötelezettségétől felold. 1630: a dato praesentiu(m) hat he-tigh legien Inducia, illien condicio alatt, hogj ez alatt mi egész Országának Generalis giwlest promulgaltu(n), akkor mindenek(nek) hiteket es hozzánk ualo kötelességeket fel szabadittiuk, es Vyolog libera Electiot engedwnk az Statusok(na)k [Törzs I. Bethlen István nyil.]. 1657: Rákóczi-val való végezése¹ szerent im hamarnap mindeneknek kötelességeket fel kellene szabadítani [KemÖn. 130. — ¹Bethlen István fej-nek] * ~ét fenn/megtartja elkötelezettségét megörzi. 1658: ő kegyelme deferált volna maga becsületire bennönket, hogy egész nemességtől urunkhoz ő nagyságához kötelességönket és állhatatosságunkat csak ő kegyelmétől való feltönkben tartottuk meg [TML I,143 Thury Mihály Teleki Mihályhoz]. 1807: kötöllességit Néhai Földes Urának Gyermekkeihez tartatta fen [Balázstelke KK; DLev. 4.XXXVIII] * ~ét (meg)mutatja elkötelezettségét kimutatja/tanúsítja. 1678: Én pedig kglis Asszonyom... életem elfogyásával is kész vagyok Nagtokban való kötelességemet megmutatnom, bizony meg is mutatom [TML VIII,21 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1733: Hugam Asszony ő kglme kedveskedésit mégis köszönöm... ha szerencseje let volna kk hogj valamit el adhattak volna, énis kötöllességemet mutatni el nem mu-lattam vona [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsi Boér Samuel lev.] * ~ét (meg)sérti elkötelezettségét csorbítja. 1657: Elmenvén azért közülök, esmét levék nagy vélekedésben: ha eltitkolom, kötelességemet sértem... ha jelentem, amazokat offendálom [KemÖn. 178]. 1710 k.: még engem akarának küldeni, hogy az asszonyomnak int-máljam az békességet... de nem vállalám fel... sőt mondám, hogy a bíró megsérti kötelességét, mikor in talibus circumstantiis vestita causa békességet javall [BÖN. 899] * ~étől felszabadul. 1657: Ekképpen azért szegény atyám útjára indulván hazafelé minden kötelességétől felszabadulva, Morgonda és Leses határhalmainál szintén megállittatvan szekerét és mondván: Immár az én óram eljűtt [KemÖn. 131] * ~ét viszi a koporsóig elkötelezettségét haláláig fenntartja. 1664: Ha azért úgy nem szolgálhattam is, az mint kívántatott volna, kérem Nagyságodat igen alázatosan, ne tulajdonítsa nekem, egyébaránt bizony koporsóimig viszem Nagyságatokhoz való, kötelességemet [TML III,53 Teleki Mihály Lónyai Annához] * ~gel tartozik vkinek. 1619: tudom, micso-da kötelességgel tartozom Jstenemnek és fejedelmem-nek, úgymint Nagyságodnak s édes hazámnak [BTN² 197]. 1678: Ha ben voltál a Szek güleseb(en) hallottad Lázár István vramtot, hogj azt mondotta volna..., hogj Urunk eo Nsga conditioyt violalta azert immar eo Nsga(na)k kötelességgel nem tartoznank [LLt Fasc. 120] * ember ¹ ~. 1829: Által láttuk mü azt hogy Uram Bátyám nem kéntelenségből, hanem emberi kötelességből, atyafiságos szeretetből... telekedte azon nyomo-

rult meg holtak el temettetését [Nagylak AF; DobLev. V/1153] * keresztény/keresztényi ~. 1653: Az mi egieb iokal az isten latogatot... azokbolis kerem fiamat hogj az hova mit hagiok keresztien kötelessége szerint, min-deneknek meg agia [JHbK XLII/3 Kovacsoczy Zsu-zsanna végr.]. 1839/1840: Grof Teleki János urat ezen-nel igen szivesen kerem méltoztassék... ezen kereszté-nyi kötelességet¹... uri személyire válalni [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr. — ¹Leánya gyámságát] * kereszté-nyi ~ének eleget tesz. 1710 k.: Azt tudám, hogy így fo-ganatosabb lészen... senkinek sem véték vele, sőt Fel-ségedhez és mindnyájakhoz való keresztényi kötelessé-gemnek, lelkem esmérétenék teszék eleget, és mindenek-től jól várhatok, nem gonoszt, érette [Blm. 999] * keresztényi ~ének ismer. 1671: Keresztényi kötelessé-günk(nek) ismervén azért ennek megh előzését, es megh orvoslását, a' végre convocaltuk volt eo klgmeket ide az mostani alkalmatossággal [SzJk 116]. 1742: szegény el maradtott árváimnak dolgokban Szémésen betekinteni esmerjék mind atyafiságos, mind pedig keresztényi köte-lességeknék [Kvh; MkG] * keresztényi ~ének tart. 1766: az edgjességet követvén mint régi elejek, s' magok-is eddig tsendesen eltek edgyik az más részének hasznát vevén az udvart közre birták, továbbrais az szerent mago-kat alkalmaztatni tartásák keresztényi kötelességek(ne)k, hogj edgyik felis meg ne szorittassék [Torda; TJkT V.341] * keresztényi ~ét kontesztálja. 1717: requirál-ván engemettis az Urral Itülő Mester Tekts Nemzetes Olasz Mihály Uraml hogy keresztényi kötelességünk-et és Törvényes devotionokat Contestálván... leendő megh asztoztotásokat perrágálnánk [Nagyrapolt H; JHb XLVII/18] * szívbéli ~. 1675: Kegyelmedet ké-rem, igaz szívből származott írásimért meg ne ítüljen, bi-zony igaz, Kegyelmedhez való igaz szívbéli kötelessé-gemből írom [TML VII,16 Teleki Mihály Beldi Pálhoz].

Sz: a ~ mellett szarvat emel. 1662: Mert sok közönsé-ges jó dologban, amit a vármegye és a város tisztei akar-nának, ők a fejedelemhez való kötelesség mellett szarvat emelvén, azokat contemnálni, megutálni s hátrahagyni akarják vala [SKr 513] * oldalba rugja a ~ét. 1675: Barkóci is, úgy látom, hamar oldalba rugná a császárhoz való kötelességét [TML VII,62 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. házassági, rokonsági kapcsolat; legátori matrimo-niale, de rudenie; eheliche, verwandtschaftliche Bezie-hung | rokon kötelezettség; obligatie de rudă; ver-wandtschaftliche Verpflichtung. 1597: az azzoni wgi-mint aki mind Isten paranchiolattiat, mind penigh az ew keotelesseget melliel vranak tartozot volna hatra hagi-wa(n) violato legitimo thoro illien gonosz életben leled-zett, megh hallion erette [Kv; TJk VI/1.26]. 1671: ha hol rabságból megszabadult... atyánkfainak feleségek férhez ment lészen... el-vit és tékozlott javait tartozzék Urának viszsza fordítani... ide értvén az férfiakat, kik már feleséget vettek életbeli feleségekhez való köte-lességek ellen [CC 4]. 1679: alvan előnkben(en) egy Lengiel Gyorgy neww idegen Ember... hogj ő megh küsdöd ko-rában szarmazva(n) ki Lengyel orszagból, es ez hazaba Senkihez valo kötelessége bizonyos lako helye nem vol-na [Szentgerlice MT; Ks 17/LXXXVII]. 1688: Causa Sajo Kereszturiensis... a sz: házasságnak kötelessége szerint engemet feleségül el vevén, de hitit megh tagadta¹ [SzJk 230-1. — ¹Férjem]. 1697: Szigethi Gergely... ad-

monealtatik feleségehez való igaz kötelességet gyakorolja... feleséget taplallya [Dés; Jk]. 1736: valamikor jámbor Hites Férjéhez való Hiti 's kötelességét megszegete... akkor már a Residentias Nemes Asz(szo)ny-ságnak véget vetett [Dés; Jk 218a. — 'Az Incta]. 1745: az I... el felejtkezvén hűtös Vra(na)k tett kötelességről, idegen ferfiakat botsátott magához [Torda; TJKT II.32].

Szk: ~e alól/~éből absolvál/felszabadít. 1640: Sze-ken lako Sebe Janos Haiadon leaniat az Ecclia el futót ezeleős matkajanak Molnar Mihalinak kötelessége alol absoluulta [SzJk 48]. 1702: az Asszonyi állatnak... tiz esztendőtől fogva(n) valo sok keserves szenvedesit megh tekintvén az hitelen s kegyetlen ferfinak kötölességéből fel szabadittyuk [i.h. 338] * ~ében megmarad. 1671: az leanzo meg maradt volna az ő Kovats Andrashoz valo kötölessége(en) de az legeny hagita fel az leant [i.h. 113] * ~ében tart. 1703: Arday Sárát... hogy olyan hallatlan fene természetű in fidelis férfiúnak... kötölessége(b)en mégis tovább tarsuk... jo lelki isméréttel nem cselekedhettyük... hanem kegyetlen hoher természetű Férjé- től divortiallyuk [i.h. 345-6] * ~ét félbehagyja. 1711: eő Kglme hitét, kötölességét es házasságbeli szövetséget felben hagyván... erkölcstelen életét mindenütt kimutatván... az Olt Víz(e) a Tábori Tisztektől bé vettetett, s táborból ki verettetett [Dés; Jk 359b-60] * ~ét teljesíti. 1776: Mely Jóságakat ha remittál Kglđ Atyafiságos jo indulattyt az kötölességit tellyesiti [Ara-nyosrákos TA; Borb.] * anyai ~. 1765: Hogy ha pedig ezen Conditiok ellen tsak legg küssebbenis vétene. Székely Elek. az édes Anyya, nem derogálván sem- mitis Anyai kötelességeken, meg fogathassa és Szebenben küldhesse [Torda; Pk 2] * atyafi/atyafisagos ~. 1678: az igaz atyafiságos kötölességhez illendőnek itéljük irásunkat [TML VIII,134 Bethlen Farkas és Mikés Kelemen Teleki Mihályhoz]. 1781: mind két felek meg gondolván... Atyafiságos Kötölességeket és Szereteket... leptenek ily örökkös, és meg másolha- tatlan egyességre, és alkalomra [Told. 27] 1835 k.: melj ki tűzött napra bár hova is mindnyájan meg jelen- nünk atyafi kötölességünk léend [Pf Kovács Sándor lev.] * atyai ~. 1806: minthogy az őss Teleki Jóságban a' Leányok nem Succedálnak, azért Atyai és Keresztényi kötölességemnek tartottam Anikó Leányomotis Acquisitioimbol részesiteni [Dés; Ks 14. XLIIIb gr. Teleki Károly végr.] * férji ~. 1833 k.: esedezem a ns Presbiteriumnak, hogy méltoztat a mű ügyünköt. fel venni; ha lehetne... Férjem Keresztényi Férji kötölessége és az Szent Hüt melle állítani [Usz; Borb. II] * fiúi ~. 1768: Drága Kedves Édes Asszonymom Anyám!... Most pedig 7. darab Csukával kivantom Fiui kötölességemet bizonyítani [Záh TA; DobLev. II/387 Székely István lev.]. 1788: Kedves Szüléimét Édes Atyámot és Anyámat... fiui kötölességem szerint Szü- léket illető tisztességeket meg adván... Soha meg nem bántom [Dés; BLev.] * gyermeki ~. 1877: Ez alkalom- mal gyermeki kötölességem esmerem kedves jó Anyámnak boldog új évet kívánni [Tolvaly lev. Tolvaj Károly lev.] * házasságbeli/házassági ~. 1635: ez el mult napokban nemely gonosz akaroim, oly gyalazatos hirbe(n) neuben keueruen, hogi noha... Kemeny Sop- hiaual, teórueny szerint valo házasságbeli kötelessé- be(n) elnék, Mind az által arról megh ne(m) emlekez-

ue(n)... feslett életre es paráznasagra attam uolna ma- gamat [Gerend TA; KCs IV/129]. 1745: (Az alperes) Házassági kötelesség alatt lévő személy... már régi idő- től fogván... idegen személyekkel parázna életet él [Torda; TJKT II.18]. 1805: Hogy a' házasság ugy bon- tassék fel, hogy a' házások meg különbözzenek egymás- tól lakásra, asztalra, és a' házassági Kötölességre nézve meg kell mutatni... az ellenkező résznek... házasság törését [Gyf; Berz.19] * leányi ~. 1747: az J... az édes szülő annyt... kapával, más versben darab mag meg támadta meg is utötte e' mellett igen rutul szidta leányi kötölessége ellen [Torda TJKT III.144] * mátkasági ~. 1703: az A absolváltassék Matkasági kötelessége alol... az J penig Lágaban hagyassék [MVJK II/1. 263]. 1766: e tsalárd mátkasági kötelesség alol Magyar Mi- hály abszolváltatik [GörgJk 208] * sógorsági ~. 1766: Nemcsak sógorsági kötelességgel viseltettünk egymás- hoz, hanem ugyan jonatháni barátsággal is [RettE 204].

3. szokványos levélkezdő v. záró formulában pontos- san meg nem határozható jel-sel; in formule uzuale la in- ceputul sau sfirşitul scrisorilor cu sens neprecizat; als ge- wöhnliche Formel im Briefanfang u. -schluß mit nicht genau bestimmbarer Bedeutung. 1659: Kegyelmednek igaz atyafia, kötölessége szerint szívvel való szolgálja, míg él Rédei Ferencz m.p. [TML I,388 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1672: Alázatos kötelességgel ualó Szolg(a)l(ato)mat Ayanlom k(nek) édes Azonym Anyam [CsÁlt F.27/1/38 Georgifit Mihali nyitrai kano- nok es pléb. lev. haza, Csiksztygyörgyre]. 1753: Ngod... Levelit alázatos kötölességgel vöttem [Kecset SzD; TKI Várad Zsigmond Teleki Ádámhoz] | Az Mgl's Ur Gye- kébüi^a Nekem irot levelet mái Napon nagy kötö- lősséggel vettem [Abafája MT; Ks Jos. Huszár gr. Kornis Antalhoz. — ^aK].

4. kb. egybekötöttség, egység; unire, unitate; Ein- heit, Verbundenheit. 1561: eg' mashoz hasonlok leuen mykeppen az kwlomb kwlomb fele tagokból egyben zer- zet test vizza vonas part wtes haborgas mynden fele is- tentele(n)segy az kiuel az tarsagnak (!) kötelessége megj feitetnek tauol leuen zeretettel elnenek [Kv; ÖCART].

5. kötelezettség; obligatie; Verpflichtung. 1573: Az Meszaros vrain... perrel lgekeznek Akaratiokat az va- ros ellen veghez vinny... Azert... Meg Ertwen az oko- kat eo Naga myert Akarya az varos eoket keotelessegebe tartany, Ne Bochassa eo N. az varos Jowa ellen Eoket Twssakodny [Kv; TanJk V/3.82b]. 1592: kinek mint s hogi legien allappatia Nemességgel valo keotelessege, hit zerent tartozzek megh mondanía: Es ez meg irt bwnetes alat magat abbol az napra, melire keotelessege vagion ki zabaditania: Es ez vitan affele keotelessegeol magat ol- talmaznia azon penauul [Kv; i.h. I/1.187]. 1666/1701: Mivel eő kgek mosta(n) incorporálatnak az Colosvári realis nemes emberek közzé, hogy kötelességek odais ne légye(n) az lehetetlen [KvLt I/188 egy-i végzés]. 1681: Mindezekre... Keri Balas atyankfia, erős kötelességgel keze be adasaval, magat keznesnek alitvan, ighire es kőte mi előttünk maghat arra^a [IB. Désfalván lakó Thuróczi András fogott közbíró kezével. — ^aKöv. a részl.]. 1690: már az magunk szükségünkre valo szekereket posta lo- vakat, és egyeb segitsegeket kötelességek szerint p(rae)- talni nem kezdettek [Ebesfva; Törzs. I. Bethlen Sámuel fej-i instr-ja]. 1729: Törvény szerent valo kötölességem dictálja [O.szilvás AF; Told. 2]. 1785: miből álló az Job-

bágyáságnak, és Selléreknek Földös Urak Számára való praestatioja, Szolgálatja és kötelessége, a mely mostonság szokásban vagyon? mikor, és mi módon hozottat bé, azon kötelesség, és adozás? [K; TLev. 6/1. 2b]. 1823: Fel Jegyzése Azon Nemes Birtokos Exemptusoknak a' kik... Lovas Soldost allítani, vagy abbéli kötelességek váltságául 600 Rforat fizetni tartozok voltak [Zilah; Végr].

Szk: ~e alatt. 1677: A' Számado Szolgák ha a' kezeségnek meritumát fel-érhető jóságú es residentiaju emberek nem lévén, másoknak nevek és kötelességek alatt... Uroktól kéretessenek-fel, és prosequaltassanak [AC 196. — "Értsd: vannak]. 1683: meg lássák penig a' Tisztek hozzánk tartozó igaz kötelességek alatt, hogj semmi némű respectusra Szombati szolgás(na)k színe alatt magát senkys ne absentállyá [Uzsl IX.76.19 fej.] * ~ében áll. 1678: Ha uramnak, hazámnak ellensége szállja meg, erős kötelességemben állván, ez várnak^a oltalmazása, kintelen leszek vele, hogy ide^b szoruljak [TML VIII,260 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez. — "Köszeg várának. Kövárba (Szt) * ~e ellen. 1656: Ozdy Thamas Ur(am) hwteos Polgár leue(n)... az mely mandatumat Rázmány Istva(n) hozot volna azt corrigálta, s keotelessége ellen igazgatta [Kv; CartTr II.1073]. 1671: (Az alperesek) rebelliot és seditiot akar-tanak movealni ez varasba(n), kötelességek ellen [Kv; Tjk XI/1.145]. 1677: Ha penig kötelességek ellen vétkeznek^a, a' Fiscalis Director prosequallya a Fő Komornyik Székín [AC 53. — "A harmincadosok] * ~e felett kötelezettségén túl(menve). 1765: Solemniter protestalok azon, hogy a mostani I. a Törvénynek canalissa szerént ellenem egyszeris protestatiot nem Protocolaltatott, hanem most kötelessége felett, mint egy erővel akar meg szorítani, holot bővsége Literaleim vadnak magam defensiojára [Torda; TjkT V.281] * ~ének szatiszfaciál. 1750/1797: Miis arra nézve... kötelességünk(ne)k Satisfaciálni kívánván, el mentünk... Kis Dobára^a és oda a' mely Fátenseket compelláltattak az Exponensek... az előnkbe(n) adott Utomokra m(e)g kérdezvén, és examinálván, hitek után lőtt Fassiiojokat hűségesen le irtuk [Borb. II. — "Sz] * ~et levál kötelezettséget vállal/vesz magára. 1726: A parochialis földnek trágyázások iránt... kötelességet magokra nem leváltak a becsületes megyék [Somlyó Cs; SzO VII,325] * fejedelmi ~. 1671: az ő Nagysága Fejedelemsége Méltósága és élete ellen nem praktikálok... úgy mindazáltal hogy ha ő Nagysága-is Fejedelmi kötelességéhez alkalmaztatván magát, engemet-is szabadságomban és törvényemben meg-tart [CC 13] * hite/hites ~e. 1666: Az itt való szolga hűti kötelessége alatt tartozik az urának kedvezés nélkül megírni a dolgot [TML III,637-8 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1765: (A molnár) az Vámat titkon hites kötelessége ellen masok(na)k atta [Kóród KK; Ks 18.CI.5]. 1844: Szép Ferentz mestertársunk... midőn hites kötelességéből kifojolag az árulás véget kített edényeket vizsgálta, akkor több darabokat talált hasatokat, hibásokat és pállotakat [ZFaz. hibás al.] * szolga ~. 1673: Kérem alázatosan Nagyságodat, hitesse el magával kegyelmesen, ez írásra Nagyságod java s Nagyságodhoz való igaz szolgálai kötelességem vitt [TML VI,530 Teleki Mihály Bornemisza Annához] * szoros ~. 1670: mások csak nézni fogják, az én ő nagyságok s haza dolgában való

tapotásomat s nyughatatlanságomat, melyekben... bizony alább hagyhatnék, ha szoros kötelességemről nem gondolkodnám. De... ha most Kigyelmetek által reméllett dolgomban ő nagyságok előtt kiszakadok, bizony felszabadítom magamat az alól a szoros kötelesség alól [TML V,375 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1803: szoros és el multhatlan kötelességeknek esmérjék... mind a' reggeli 's mind az estveli Istentiszteleteknek rendes órain harangoztatni [Széplak KK; UnVjk 2/3].

Sz. 1854: a jog, kötelesség nélkül épület, melynek alapja nincs [ÚjFE 18].

6. kötelező/vállalt szolgálat; sarciná/obligatie asumatá; Pflichtdienst. 1640: Lengiel Zeoch Janos Junior... Jeouueeny Nincz semmi keotelessege [Km; GyU 47]. 1670: Simon (: alias :) Geörgy Déák eo Ngánal szolgálvan, mostan penigh redealt régi kötelességhe mellé [Mezőmehes TA; WassLt]. 1781: Mely supernumerárius emberek találtnak az jambor faluban mind tartoznak az határpásztorsággal, ha egyéb kötelességben nincsenek [Jenőfva Cs; RSzF 150-1]. 1797: Szilágyi Mihály eo kglmeis... tsak belső inasi, nem pedig Tisztartoi kötölőseget vagy szolgálatat tett és vitt [Náznánfva MT; Berz. 17] 1812: Ezeket tudom mert akkor Inasi kötelességben forgattam [Hédérfa KK; IB. Varró György (29) grófi kocsi vall.]. 1814: a' tisztelt Grófné... Fiatskájának születése alkalmatosságával a' Grófné körül a' Bábai kötelességet én vittem véghez [Mv; Tsb 51]. 1835: Csont Juon (!) Kertésznek és Dominális Bironak bé szegoldtette(m)... A' mikor irt kötelességekb(en) foglalatos leszen elelme Hazamtól fog ki szolgaltatni [Dés; BtL Dési taxalisták]. 1844: ki iratván az ítéletesen ki nevezett Gondnoknakis Gondnoki kötelessége folytatása [Uzsl XI.85/1.29].

Szk. ~ében jár hivatalával/feladatával jár. 1750 k.: kötelességében jár krajnik uramnak, hogy conventiójuk szerint napfeljöttkor az dologhoz fogjanak [Déva; ErdO II,117] * ~éhez tartja magát. 1681/1695: Lengyel János nevű ifiu legény... ha házassága által az Petriyevith Horváth Miklos ur(am) és eo kglme maradeki földökről ki telepednekis, de onnéti eo kglmekhez való kötelességéhez tartja magát [Széplak K; SLt AU. 10] * ~ét előtte viseli tisztségét szemé előtt tartja. 1704: én azon igyekeztem, hogy mind az őfelsége szolgálatját s mind a magam kötelességét előttem viselvén, mindkét részről annak eleget tegyek [WIN I,191] * ~ét folytatja. 1797: Kötelességemet folytatni még nem szünöm [Szászkerked K; BálLt I]. 1823: én az én kötelességemet mostis úgy kívánom Folytatni... mintha ő Nagysága mostis élne, és mint ha nékem mostis Principalsnem volna [Alpestes H; Told. 7] * ~ét teljesíti. 1789: A Papok tellyesittik magok kötelességeket [Uzsl XIII.97]. 1831: Igenis kívántam kötelességemet éjjel, nappal tellyesíteni [Dés; SLt 332.1]. 1849: valahányszor Kelemen Béni Sibon volt és prefectusi kötelességét ottan tellyesítette mind annyiszor estvenként... magával felvitt Szállására [Kv; végr] * ~et vesz szolgálatot/foglalkozást vállal. 1823-1830: Scriba nevet és kötelességet vettem, lévén pedig még rajtam kívül Körmendi Gábornak két scribája [FogE 88] * ~ével nem gondol. 1675: Ez mező pásztor Barnasib ne(m) gondolvá(n) ez hazának mezeihez való kötelességével... az Váras(na)k mezeire idegen Juhokat fogadott bérbe [Kv; Tjk

XI/1.371] * ~gel tartozik. 1671: az két Cancellariakon lévő hites Deákok közönséges kötelességgel tartozván minden rendeknek, nem excludaltathatnak az legitimum mandatumok mellett való executiok dolgából [CC 61] * hivatalbeli/hivatali/hivatalos ~. 1795: Mlgs Groff Czegei Wass Dániel Ur... Nsgodat Mlgs Groff Ertsei Toldalagi Ferencz Urat... Tiszti 's Hivatalbeli kötelességem szerent általam Törvényesen Readmoncáltattya illy okon^a [T; WassLt. — ^aKöv. a részl.]. 1813: bé men-vén hivatali kötelességemnél fogva a betsületes fűsüs Czéh Gyűlésibe Taxa fizetés nélkül, meg kívántam vis-galni ezen Czéhbeli Czéh mestereknek számadásait [Kv; FésCJk 82 János György Commercialis Commisarius nyil.]. 1829: Én azért, hogy az fennebbi kérésnek engedelmes lehessenek s hivatalos kötölősségemnek is eleget tehessek... elmentem Elsőbbennis Nemes Petki Sámuel Uramhoz [T; Borb. I Fogarasi Huszti István nemes szemé-ly a falu hites jegyzőjének nyil.] * jobbá-gyil/jobbágyssági ~. 1698: Thorda vármegyéb(en) mező Szakálban... resideáló es Commoralo Turk alias Popa Simon nevű örökös Jobbággya... talaltatta volt megh sok betsületes emberek által. Galgai Rác István vramat... hogy tekintené meg az eő öregségét és eddig va-lo hűséges jámbor Szolgálattyát... és bocsáttana Sza-badon mind magat, mind pedig háram édes Fiait... à Jobbágyi kötelesség alól (Törzs) 1782: Fattyu Togyer Jobbágyssági kötelessége ellen való rugodozásáért fogat-tott el [M.fodorháza K; Eszt-Mk] * tiszti ~. 1738: Mit érdemlett légyen Rákótzí Joseph... ez annectált Felséges Vrunck ujonnan érkezett Patensének Apogra-phuma, rendesen elő adgya, Tiszti kötelességünk szerint azért Felséges Vrunck parantsolatlyából, azon formában minden helységekre nyomtatásban ki küldöttük [Borb. II a gub. Nsz-ből]. 1793: Enis Tiszti kötölősségem szer-int... el mentem O.Szilvársa^a [DobLev. IV/721. — ^aAF] * urbarialis ~. 1789: Valamint... a Vas Dézma melyet a Vas Bányászok mint Jobbágyok Földes Urok-nak adnak a Fejedelmek Donatijában, és azok iránt költ Fel. Resolutiokban, Ugy a Taxának fizetése az ő Urbanialis (!) kötelességekben vagynak fundálva [Kv; TLev. 7/8].

7. kötelező teendő; obligatie; Pflichtarbeit. 1707: maga kötelességeről azmi nagyobb Istenhez való buzgo szereteteről el feletkezvén [Dés; DLt 487]. 1753: Deuay Fazakas Olar Peter... bé szegőduén az Uraság Szolga-lattýra kötölőssége léssen akar kőmüessegél akar Asz-talossággal akár pedig bárdolással... Szolgálni [Déva; Ks 107]. 1790: A Szöllő Birák kötölősségek azis hogy a két Szöllő Hegyekre, azoknak Gyepűire, Kapuira, Pásztoraira... Gondot tartanak [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1812: Ezen Szolgáló emberek... minden szolgálatbéli kötelességeket és Datiájokat a' nevezet mo-don váltották meg [Csicsogyörgyfva SzD; Ks 76.92].

Szk: ~ében áll. 1733: A Décsi T: Refformata Ecclesia Kantora(na)k... Leány Gyermekek kötelességeb(en) áll tanítani [Dés; Jk 443a]. 1808: a' Biráknak... köte-lességében álljon az Erdőkben tett károsodás meg téri-téséből szorossan számadalni és az hid epitesre való költséghez forditonni [Torockó; TLev. 7/13] * ~ében eljár. 1847: S hogy ilyentén parantsolatja ellenére is az uradalmi tiszt urak rendelete szerent kötelességembe az-után is pontosan s híven eljárni kívántam, meg is adtam az árát [VKp 192] * ~ében van vmi. 1770: Szamot nem

tartottam réa nem Levén kötelességemben sem Jobbagy sem a sellér hany Napot szolgál egy héten [Babuca Sz; IB] * ~ének eleget tesz. 1783: a titulárt (!) úrnak egy kanja megdöglött, azért, hogy a pásztorok a magok kö-telességeknek eleget nem tettek volna [Árkos Hsz; RSzF 215] * ~ének ismer. 1763: Hadnagy Atyánkfia cöke-gelmének intimaltatik hogi ab Off(ici)o prosequalni es-mérje maga kötelességének [Torda; TJKT V 147] 1810: Gut András... töstént műhelybe menni kötelességének esmérje [Kv; ACLev.]. 1853: erdeinket a leg szorosabb korlatok alá tetetni úsmerjük kötelességünknek [Pálfva U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével] * ~ének megfelel. 1693: Én azért meg akarván felelni kötölősségim-(ne)k... el menvén talála(m)... fűdősbík Vass György Ur(ama)t... az maga Csüres kertéb(en) [Szépenyerű-sztmárton SzD; WassLt] * ~ének megfelelő. 1678: parancsollyuk kglmetek(ne)k igen serio hogy... mind-ezek(ne)k effectuáltatásába(n) az hól illik szorgalmatos-kodgyek hogy kötelességek(ne)k felelhessen megh foga-natossan [UszLt IX.76. 8 fej.] * ~ének tart. 1700: Vé-gesztük communi consensu hogy bika vitelre minden te-hentül minden ember adgyo(n) 15/15^a; ezt pedig köteles-ségek(ne)k tartcsak felszedni a Tizedesek [Dés; Jk 306b. — ^aÉrtsd: dénárt]. 1781: Mindenkor a' Szűtsek... min-dennémű vas opificiumhoz tartozo oeconomicumokat... magok kötelességeknek tartcsak folytatni [To-rockó; TLev. 9/20] * ~ét elmulatja. 1816: azért hogy ezen kötelességeit elmulatá és nem teljesítette, azért mint akkori bíró tartozik utánajárni az elkárosodott bi-kának [Szárhegy Cs; RSzF 180] * ~ét megteszi. 1783: a pásztorok nem tették meg kötelességeket minekutána láták hosszas nyavajáját a sertésnek [Árkos Hsz; RSzF 215]. 1833 k.: Kötelességemnek tartottam en... Gazda Aszonyi Kötelességemet a' lehetőségig meg tenni [Borb. II] * ~ét teheti. 1801: Én oly rosszul nem vagyok, hogy kötelességem nem tehetném [Kv; BfR gr. Kemény Sámuel lev.] * ~ét teljesíti. 1819: a Székállo Czéh Mester kötelessége a Székállo legényekre ügyelni, hogy azok a magok kötelességeket híven, és az ahoz megkívántato tisztság(g)al tellyesítsék [Kv; MészCLev.] * ~ét teszi. 1816: azért mint akkori bíró tartozik utánajárni az elkárosodott bikának, és aki tartozik vele a communitynak lábon hasonló jó és szép bikát, akárhogy is (: akári az hasznát elvette... vagy ki kötelességit nem tette :) kiállítani [Szárhegy Cs; RSzF 180] * ~ét végbe viheti. 1739: a Czéhék magok kötelességeket végb(en) vihetik, még most csak hogi exessus ne légyen [Dés; Jk 524b] * ~ét véghez viszi. 1792: erre az Executor Tiszt Ur azt felelé te pedig ha repellálsz bé megyek... kötelességem véghez viszem [Mezőbánd MT; MbK XII.25] * ~évé tesz. 1813: Instálok aláztatosen... a Tktes G(ene)ralis Széknek méltotzassék az akkori Archivarius urnak szoros kö-telességévé tenni hogy a' fenn megnevezett pert adja-elő [Ne; DobLev. V/960. Dobolyi Sigmund kezével]. 1824: Brassai János, és Budai Mihály Uraknak azt tettem kötelességekké, hogy adják bé nekem azoknak neveit, kiket itt bé oltottak [Dés; DLt 893 Dr. Soos Márton phi-sicus a városi tanácshoz]. 1855: a haszonbérllőnek egye-zés szerent kötelességévé tettem, hogy a' malmot ki jár-vitsa [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393] * ~évé rétetik. 1789: kötelességévé rétetik a Biráknak az hogy... a... be csuszt Törvénytelen miveles modot

egesszen irtsa ki [Torockósztygyörgy; TLev. 7/10]. 1809: A Szék Tisztjeinek... kötelességekké tétetik, hogy ezután az Város részére ennek Magistrátussa által állítando Tyrokból tsak eg(g)yet is... el ne botsássanak [UzslT ComGub. 1696] * ~*évé tevődik*. 1834: A' Topai Kortzomárlásról Semmi emlékezet nintsen^a holott az Instructio 20ik pontjában kötelességévé tevődött [K; Somb. II. — ^aA tt számadásában] * ~*ül tesz*. 1820: kötölességül tésszen ezen meg telepített Colonu-somnak, hogy a Tks Urbarialis Commissarius Urakot ezen Irással talállya meg [Ne; DobLev. V/1032]] *kedves* ~. 1853: Titi^a... e levél megírását nekem tévé kedves kötelességemmé [Kv; Pk 7. — ^aPákei Krisztina]. 1896: Kedves kötelességből értesitem, hogy a Kemény Zsigmond Társaságot felújítottuk [PLev. 180 Petelei István Tolnai Lajoshoz].

kötelességes kötelességbeli; de obligatí; pflichtig, Pflicht-. 1811: Udvari Tiszt létemre hányszor kellet fűlbe szakasztanom tsak egy kárpelödesemet-is kötelességs foglalatosságaim mián [ÁRÉ III.IV].

kötelességi szk-ban; in constructi; in Wortkonstrukti: ~ *rész* köteles örökségrész; porjiune legitimá, parte legalá (din mostenire); Pflichtertheil. 1863: fiam Szent Károly... egy condicillust hagyott hátra, melyben nem csak kötelességi részemet megsértette, hanem saját összes vagyonomról is végrendekezett | Ha valaki örökseim közül ezen végrendelettem meg nem nyugodna... az olyan veszesse el törvényes részét, és csak kötelességi részét kapja ki, a meg ürlt részt kapja kedves Nóm [Kv; Végr.].

kötelez 1. kötelezővé/kötelességévé tesz vkinek vmit; a obliga pe cineva la ceva; etw. (jm) verbindlich/sich anheischig machen. 1573: Vegeztek ezt eo k. varoswl, hogi senkyt... varos keozybe Be ne vegienek kyleomben hanem ha... meg Tellesitene azokat az myre Byro vram Thanachawal keotelezyk [Kv; TanJk V/3.71a]. 1629: Az kívül való nagy kőházamat hogym ketten Borsos István fiamnak és Borsos Judit leányomnak, de ily erős és megváltozhatatlan conditióval... hogy az városnak, Vásárbhelynek azokon az én házaimon minden directió-jok, dispositió-jok, az városnak szabadsága s uniói szerént rajta lehessen, melyre mégis újban is kötelezem az én gyermekeimet [BTN^a 421]. 1657: constitutionknak szakadatlanul való meg tartására s tartatására, a nagy Vr Jstennek nevében kötelezünk minden utánnunk következendő successorinkat [UF II,189]. 1666/1681: kötelezem jövődöbéli successorimatis ez töle(m) adatott Immunitasb(an), az megh irt személyeket^a megh tarscak, es semmi nemü mas terh viselessel... őket ne bansák [Vh; VhU 220. — ^aSuba Istvánt és feleségét]. 1677: Abban-is ó Naga^a hitivel quietallion bennünket igireti szerint, hogy a' Hajdu vitézekkel transactioval minket Országul... sem Hitünknek, sem Törvényünknek szabadságában... meg nem sért semmi időben, hanem inkább az Ország javára, és oltalmára igyekezik ó Nagysága azokat-is kötelezni [AC 20-1. — ^aBáthori Gábor]. 1768: Grof Bethleni Bethlen Lajos Inspector Fő Curator Vr ó Nagysága... proponál... a' Ven. Consistorium találná modját anak miképen lehetne... a' Tanitokat kötelezni, a' rendes és jo Iskolának szüntelen valo

tartására [Kv; SRE 224]. 1782: Mellj igazságos Jussábon esett meg Karosittatásá eddig... turte s nyegte a Méltóságos Baronissza Exponens Aszszony ó Nagysága, de hogy továbbis illj Szörnyü kárát, be hunt szemmel nézze, sem Isten sem Természet Törvénye nem kötelezi [Kv; JHb V/9].

Szk: *hite alatt/hittel* ~ esküvel köteleztséget fogadtat. 1587: Vegeztek varosul hogy Biro vram... a' Capitanokat be hiuattassa... hiteők alat keotelezzze... rea vigyazzanak hogy mind ferfiwy s mind leany rendek zolgalatra Allianak [Kv; TanJk I/1.42]. 1605: minden széken kicsintől fogva nagyig valakik fegyver foghatók, az mi hűségünkre hittel kötelezzék őket [Barabás, Szó 356 fej.].

2. vmi erkölcsi kötelességgel jár; a obliga moralicește la ceva; etw. mit moralischer Verpflichtung verbunden sein. 1672: Erre^a már az böcsületnek rendi is kötelez [TML VI,215 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — ^aA segítségadásra]. 1676: Felebarátjához való igaz szereteti is embert sokra kötelezi [TML VII,223 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz].

3. 1823-1830: Elégge is köteleztek s kívántak a juratusok rajtunk bosszút állani [FogE 107].

4. el/lekötelez; a indatora/obligá; verpflichten. 1665: mentül inkább magatok hálaadósága felől securussá teszitek ő felségét és az kívánságok szerint assecuráljátok, annál inkább kötelezitek a magatok segítségére [TML III,428 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. 1666: hogy Kegyelmed mind egyről, mind másról oly bő irással tudósít és jövődöbéli igaz barátságáról is bizonyossá teszen, felette kötelez Kegyelmed magához [i.h. 588 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1673: Redei Ferencz... a városban sokakat conventióval kötelezett magához [TML VI,529 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

Szk: *vkí szolgálatjára* ~. 1662: Az magam dolgaimat, az mint azelőtt, most is Isten után bizom Kegyelmed jóakaratiában... Kérem azért cselekedjék úgy, azzal kötelezzem engemet is inkább-inkább az maga szolgálatjára [TML II,310 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz]. 1668: Kegyelmedet annak felette kérem igen bizodalmosan, fiamhoz igirt jó akaratiának effectuálásával kötelezzem ennél is jobban maga szolgálatjára [TML IV,307 Bethlen János ua-hoz].

5. átv leköt; a testa prin legămînt; abmachen, verschreiben. 1574: az meg holt Espotal Mester keotelezzte volt Minden Marhaiának ket Reszet az zegenyeknek [Kv; TanJk V/3.96b].

6. szegődtet; a angaja/tocmi; dîngen. 1570: Vegeztere Eo kegyelmek varoswl egy Akarattal Azt vegeztek az Notarius dolgaba, hogy Mywel ez Mostany Notariusi zwksegeknek Jdeyen hyttak es Eztendére keoteleztek, Azt akaryak hogy vgian azon Legien Notarius es ezten-deyet ky Theolchye [Kv; TanJk V/3. 4b].

7. ~i magát vmire (jogi v. erkölcsi) köteleztséget vállal; a-și asuma obligatiá de a...; Verpflichtung annehmen. 1561: Senkit peng az Céhbe ne veg'enek ha nem elozor qnmagat tizesseges hazasaggra kotelezi [Kv; ÓArt.]. 1583: arrais kötelez magat mj előttwnk hogj per nelkwl meg alkotik az quantilitium dolgabul Torockzaj Jstua(n) vrammal [Torockósztygyörgy; Thor II/15]. 1677: A' Városokban lako Nemesség, ha a' Város közzé magát beadta, kötelezte, és a' Városnak terhet vélek egyiránt viseli, személyében hadban menni ne tartoz-

zék [AC 95]. 1684: Én Endes Miklós ezen túl csak az eör es uám gonduiselésére... rendeltetuen, ezek irant kötelezem magamot [Szentmihály Cs; CsVh 88]. 1708: Magos Iános lévén ados... 21 Zlottal... igire sőt köteleze magát arra... holnapra... egészsze(n) meg hozza [Kv; TJK XV/1.10]. 1796: az Ország in A(n)nó 1659 Deliberative arra kötelezte magát hogy a' Possessorokot... a' Torotzkaiaknak insolentiajok ellen manutenealja [Mv; TLév. 5/16]. 1819: kötelezék magakatt, mi előttünk, hogy a migh a Tekt(etes) Creditor Ur, és Creditrix Aszszanyanak, ezen penzeket nálok hagyni tetzeni fog, két forintért, három Tzipo melétt, egy nap számmal, akár mely kézi munkával interezik^a [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027. — ^aÉrtsd: interezszik].

Szk: hitre/hittel ~i magát. 1628: hitre is (kó)telezem magamat ha az io törvennek teczese az elé(te)zen [SzJk 20]. 1745: Illyen actiom nagyon az J. ellen, hogy ő maga Házassági kötelességéről el felejtkezvén, mely szerint magát említett férjéhez hittel kötelezte volt... ágyát rút feltelmes és utálatos paráznaságával ferteztette [Torda; TJKt II.99] * kézbeadással/keze beadásával ~i magát. 1659: Mely dolog(na)k erősegerre es minden resziben valo megh allasara mind kett reszről kezek bé adásával kötölözék magokat [Ne; DLev. 2]. 1705: Azon választott bls személyek a' T Consistorium tagjai között bé véttenek, kéz bé adással kötelezvéen ő kglk magokat a T. Ekklesia hűséges szolgálatyára e' nehéz időben [Kv; SRE 91].

8. ~i magát vkihez/vkinek a. elkötelezi magát vkihez, vki hívévé szegődik; a se alátura de-cineva; sich jm verpflichten/zu jm schlagen. 1656: Tudom aztis hogy hwitel kötelezte hozzá(m) magát... hogy Czapreghy ur(am) elle(n) még oltalmaz [Kv; CartTr II.905]. 1657: Croissi az fejedelemnek titkon azzal árult el és Rákóczi Zsigmondnak, hogy Törös János által római császár nékem minden bizonnal tizenkétezer aranyakat küldött, és magamat oda kötelezvéen, azért tanácslom az fejedelmet s az hadakat is az békélésre és visszamenetelre [KemÖn. 283]. 1672: mind az országnak s mind ő nagyságoknak holtig kötelezem magamat [TML VI,183 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. — b. vkinek menyasszonyul/házastársul ígérkezik; a se obliga la cásatorie; sich zur Heirat verpflichten. 1597: Andreas Benche... fassus est... Ersebet így felele. En Globicz Mihálihoz magamat ne(m) keotelezte(m)... sem gyewreiet ennekem nem atta, neke(m) sem testemnek sem lelkemnek nem kel [Kv; TJK VI/1.63]. 1657: Juditha Szekely de Pusztá Kamaras... dicit per procuratorem Michaelm Kis de Borzas. Engemet Pusztai Mihály haro(m) uttal talaltatot meg, de magamat nem igertem neki, s nem köteleztem... erővel akaratom ellen vötenek es hajtottanak rea, s' így köteleztem magamot, de azon nap meg banvan a dolgot harmad nappal az utan vissza küldöttem az jegy gyűrűt [SzJk 81]. 1776: Groff Gyalakuti Lázár János Urfi eő Nga... a' Nevezett Kis Aszszont^a magának tőkéletesen el jedzette volna jövődöbéli Hazastársul, és hittelis kötelezék volna egymásnak magokat [Nsz; GyL hiv. — ^aGr. Kornis Annát].

9. ~i magát vhoval/vkihez/vkinek el/leszegődik vhoval/vki szolgálatába; a se angaja la cineva; sich bei jm verdingen. 1595: vezeték, hogy valamely chaplar valamely jambornak keotelezi magát, tahat zabad saga legien annak az Chaplart vgmint saiat zolgaiat megh tar-

tani [Kv; TanJk I/1. 263]. 1599: az Vitezleo Chyerenj Lazlo... theon my eleóteónk illien vallast... zwkseghe miat kinzeritethuen... Hawaselföldében vitezsegh es embersegh tanuln. bizonyos zolgalattra igiekezuen mennj es magat keoteleznj... az teob-it Erdeljben zalagban leueó haznossab Jozagit iob móddal haza jeouen idegen kezbeöl megh valthassa es kezehez vehesse [Dés; SLt 29. Y.10]. 1682: Horvath Miklos Ur(am) eo kglme udvarab(a) keze alat erdeme felet tartotta taplalta es ruhazta kihez kepest... Orosz Martzi... kötölözne maghat es mind ket aghon.levo maradakit... Horvat Miklos Un(amna)k... eorőkösön, [Széplak KK; SLt AU.28]. 1740: Acs Nagj Jóseff atyánk fia, noha magát idegen Helység(ne)k szolgálatára, akarta obligálni... kértük hogy töllünk elne menne... Mellyre ő kglmeis magát obligálá... úgy hogi ő kglme sehuva magát szolgálatra ne kötelezze [Dés; Jk 528a]. 1802: egy Maros sz: Királyi asztalos Mesterséget tanulandó. Illyés György nevezetű Ifju... kötelezi magát. Udvari asztalosának... Líber Bárok Bánfi Ferentz Ur eő Nagyságának [Ne; Incz. XII.1a].

Szk: ~i magát vki hűségére. 1664: ük is úgy kötelezték magokat ő nagysága hűségére [TML III,108 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1668: miolta Isten ő felsége ő nagyságokat az méltóságos fejedelemségre emelte. köteleztem úgy magamot az ő nagyságok hűségére s szolgálatyára csököly állapotom szerint [TML IV,341 Baló László ua-hoz] * jobbdágyak/jobbdágyasra/jobbdágyul ~i magát. 1612: Berkecz Jánosnak a Capitulu(m) a Megyével együtt adta a Nyárad tön valo régi Plebaniának háza helyét fiurol fiura ea conditione hogy a temploznak örökös jobbdágya legyen melly jobbdágyasra erős hittel... kötelezi magát fiurol fiura az egyház jobbdágyasához tartván magát [Nyárádtó MT; MMatr. 6]. 1657: egy Mező György nevű nőtelen ifju legeny... köteleze magát örökös jobbdágyul Nemzetes Vas Janos Uramnak [Cege SzD; WassLt]. 1740: Euskás Vaszil... valami bor árulásban meg adósodván Jobbdágyának kötelezte volt magát [Pujan SzD; i.h. G. Szászvárosi (67) lib.vall.] * zsellérképpen/zsellérségre/zsellérről ~i magát. 1679: Sárosi Mihály kinek az attya Maros Szék(ben) Mesterségh(en) szolgált mgle(n) I(sten) csapását reá ne(m) borsátotta... kötelezé sellér képpe(n) a Nyárádtói Templomhoz magát keze és hiti letételivel [Nyárádtó MT; MMatr. 5]. 1726: egy Szilágyi György nevű ember... kötelezé magát keze bé adásával... örökös, és nem kóborló Sellérségre [Császári SzD; WassLt]. 1759: Dosa Andras Uram Sellér Házát ennek előtte valo üdökb(en) én magam Csináltam volt, Sellérről kötölözvéen én üdöb(en) magamat... Dosa Andras Ur(amna)k [Balázstelke KK; DLev. I.V.B.2 Mich. Emerczér (63) jb vall.].

kötelezés 1. kötelezettség; obligatie; Verpflichtung/bindlichkeiten. 1791: Adamosi Hellységre esett terehbéli költségnek ki potlására akkor kéntelenittetvén az irt Hellység igen terhes de bizonyos summa pénzt erőss kötölözés és nagy interes mellett fel költöndözni [Adamos KK; JHb XEX/32]. 1814: a' Debitoroknak nekünk lett jobb jobb kezeik be adások mellett tett kötölözések szerint annyi Summa pénzt tartazzanak a' Debitorok fizetni a' menyivel... harminzt nyolzt ezer zsendelyt vehet Gyarmati Sándor Ur... a' fenn meg irt kötölözések minden pontyain(a)k törvényes Vinculum alatt meg ál-

loi léznek [DE 2]. 1843: Én is alol irt Haszonbérlo kötelezéseknek pontos teljesítésre magamat kölcsönösön Husz pengő Rforint Vinculum fizetés mellett kötelezem [Nagyak AF; DobLev. V/1248]. 1847: a' meg irtak-(na)k szoros megtartására magunkat kötelezzük, kötelezéseinket neveink alá írásával meg erősítven Torotzkon az elől meg irt helyen és időben^a [Torockó; TLev. 10/9. — ^aPál János bíró házána 1847 febr. 7-én].

Szk: ~ének eleget tesz. 1820: hogyha kötelezésének maga üdeiben eleget nem tenne... eleget vetethessen [Peselnek Hsz; HSzJP]. 1855: tsakis a' F. Biro erejénél fogva volt hogy ki vettessem^a, ha kötelezésének eleget nem tészen [Koppánd AF; DobLev. V/1396. — ^aA házból] * ~ének megfelel. 1835: ha mindgyárt kötelezték legyen is magakat kötelezéseknek meg nem felelték^a, mivel... Also Sinfalva Határából bizanyos részeket... Executio alá substernaltanak [Asz; Borb. II. — ^aAz átadott határrész megőrzésének, ill. elidegenítése tilalmának] * maga ~éhez tartja magát. 1794: Tessék azért kegyelmednek magát a maga kötelezéséhez tartani, es az el maradt 200 forintakat... ki fizet(ni) [Torda; JHb XV/39].

2. elköteleződés; alăturare, raliere; Verpflichtung. 1677: (Báthori Gábor) e' mostani Hajduságnak ő Nagyságához való kötelezésével, jus armorum, aut concambii in regno semmiképpen nem praetendál | ki-rekesztetnek azok-is, kik magokat ki-rekesztették a Nemessi szabadságból, és valamely Nemességeknek, vagy kötelezéseknek alkalmatosságával Nemessi szabadságokat lekötötték [AC 20,84].

3. kikötés; condijie; Bedingung. 1745: Hajdoni szüle Atyánk Nms N.Loznai Pokol Márton... meg in A(nn)o 1714. meg halálózvan, szüle Anyánkat... özvegyiségben és ársaság(an) hagyta: kiis... férjének... Rész Jóságát, <Mosia>ját Reversalis mellett feje^a Testverinek Pokol Ja<nosnak> Gabornak és Vasziánának kezben hagyta olly<an> kötölés alatt, hogy ha fiatskája Togyer fel Nevekedik, Apja Mosiaját, az Atyafiak viszsa adni tartozzanak [Kápolna SzD; Ált Com. Szolnok Interior 2/1795. — ^aTollvétség férje h.]. 1792: a' Gralis Synodus jonak tanálja hogy Márkodot Berekereszturtól el szakaszsa, ily kötelezések alatt^a [Mv; MMatr. 452. — ^aKöv. a részl.].

Szk: möringos ~ hozománybeli kikötés. 1843: Elfelejtkezett továbbá a' Mlgos Baro Ur arrolis, hogy az Expens aszszonyának... 1831k Esztendő December 23-kán adott Möringos kötelezésibe... Szt-Mihálytelki Jozsagnak el adásába csak is azon tiszta feltételek mellett edgyezett meg a Bároné, hogy... legalább az Lonai Jozság... tisztába hozodgyék [Torda; TLt Közig. ir.438/1844 Instr.].

4. maga ~e a. (saját/tulajdon) kötelezettség vállalás; fogadás; angajament; (eigene) Verpflichtung. 1630: En Groff Iktari Betlen Istvan adom tutara az kik(ne)k illik mivel ez el mult napokban az en idvezwlt kgl's Vram eo felseghe^a halala utan holmi egienetlensegek interveniának szegeny hazankban kik(ne)k ha Isten utan az keresztény Vnora valo magunk kötelezesevel eleit ne<(m)> vóttwk volna... veszedelem kóvette volna szegeni megh maradot keues nemzetwnket [OL Gr. Csáky központi lt CCC 28/53 I. Bethlen István assuratioja Csáky István részére. — ^aBethlen Gábor]. 1689/1695: Tudodé hogy ennek előtte két esztendővel... bujdosot el Len-

gyel János csizmadia bútsú vétlen... maga kötelezése ellen? [Kük.; SLt AM. 10 vk]. 1789: meg engedte... Mlg's Thorotzkai Sandor Ur... most nyiljában jutot erdő helyekről az erdőt két esztendő alatt... magok kötölések szerént le vagni [Torockó; Bosla]. 1795: az Alperek... marhainknak számokra magok kötelezések(ne)k meg vetésével szenát és marha kostet nem vettenek annak idejéb(en) [Maz; MbK 104]. — b. házastársul ígérkezés; promisiune de căsătorie; Eheversprechen. 1654: Mivel pedig az leanyo megmasulta az dolgot, nem ment czeke Istvanhoz feleségül maga szabad kötelezése szerint, az sz. Ecclesia Cseker Istvant absolválta, az leanyot pedig Judith aszszonyt ligaba(n) vetette [SzJk 73].

5. erkölcsi kötelezettség; obligajie morál; moralische Verpflichtung. 1679: De mind nagyobb Komám uram az lelkiismeretnek kötelezése, vallásunkhoz s nemzetünkhöz való szeretetünk, az két országnak interesseje [TML VII, 472-3 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

6. elszegődés; invoialá; angajare; Verdingung. 1671: mellj örökös jobbágságra való kötelezésének fejében meg irt ifiabbbik Szkorei András Déák vram, a Sztán Muntján annjának Kapaczina Mária aszszoninak, ada tíz forintokat melljel szükségét tenné [UF II,504].

kötelezett 1. elkötelezett; angajat; verpflichtet. 1619: Ezen nap hívata Ráduly vajda ónagsága. Sok szóval commendálván magát Nagyságodnak referálá, hogy Nagyságodnak ónagsága erős hűtel kötelezett atyafia, s ha miben tudna, szeretettel szolgálja [BTN² 251].

2. (elszegődött; tocmít, angajat, invoit; verdungen. 1649: Eo kegyelmek Tanacziul az Birak vram teorueniet azzal emendalliak, hogy Kegyelmes Urunk(na)k elő Naga(na)k hvttel keotelezet Reuersalisos szolgálja volt vgy kellet volna uigiazni hogy miatta kara az fiscus(na)k ne essek [Kv; TJK VIII/4.385]. 1753: Valaltanak volt magokra kezességet. Marsinán Vonulért... Dobolyi István Ur(amna)k... örökös Jobbagyságra kötelezett Jobbagyáért [Benedek AF; DobLev. I/264.1a]. 1797: Az Uradalmi (: Dominális :) Székekre tartoznak a) Azon Törvényes ügyek... b) Mikor a' lako vagy kötelezett paraszt Cseléd Ura ellen vét... és c) Mikor a lako (: Colonius :) kötelezett paraszt személy halálos cselekedetben elegyedik [Mv; MbK XII.113]. 1843: Berzentzei János ur ő nagysaga Náznáni Udvarához kötölözött ujj paraszt Jobbagy Grébuj Josi [Náznánfva MT; Berz. 21].

3. vmire magát ~ kötelezettséggént magára vállalt; care se angajează la ceva; sich verpflichten. 1677: Az Hadakozásnak, avagy Had indításnak, Pacificatioknak modgyáról, mint és hogy kellessék lenni, az Országnek Fejedelmi tartásak magokat Inauguratiojoknak idején az Országtól végeztetet, és azokra magokat kötelezet Conditioihoz: és magok indulattyokból, autoritasokból háborúságra és hadakozásra valo okokat ne adgyanak se keressenek [AC 39].

kötelezettség obligajie; Verpflichtung. 1851: A' felibe ki adott... egész rész Józsaúra háromlandó Cs: kir: adot — minden névvel nevezendő köz terheket, rovata- lokat egyedül tulajdonos Úr asszony tartozik fizetni, hordozni a' feledesen csakis a' föld jól művelési kötelezettség maradván [Esküllő K; RLt 0.4]. 1852: Természetesen mind két félnek kötelezettségei vagynak t.i. az el adonak hogy az el adott dolgot kézbe adja, a' vásárló-

nak hogy fizessen [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

Szk: ~ének eleget tesz. 1855: előre gondoskodnom kell, hogy a' malom kijavítása iránti kötelezettségének eleget tegyen, eleget tehessen a haszonbérlo [Koppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kerv.] * ~ének megfelelel. 1852: a' tisztelt követelő nő és férje ezen kötelezettségöknek soha meg nem feleltek [Nagylak AF; i.h. V/1330].

kötelezhet 1. a putea obliga; verpflichten können. 1592: Hogy semmi fele pwspeok a' Coloswary embert Secular(is) Caussaba meg Ne itillie semmire se keötelezhesse a' Coloswary pwspeoknekis beket haggion [Kv; DiósyInd. 18].

2. lekötelezhet; a putea îndatora; verbinden können. 1636: Istent... minden napi alázatos könyörgésben kerem, hogy Nagyságodat kiváltképpen való kegyelmével környékezze meg. Az alatta lévőket hozzá való tőkélletes hüsegben tartsa meg... hogy mindenek szeresek inkább mint félnének tőle, hogy őket érdemek felett való adakozásával is magához ügyehithesse és hüsegére szorosabban kötelezhesse [ÖGr AJ.]. 1676: szabadulósomat végben vívén Kegyelmed, tegyen eleget ennyi részben Kegyelmed azoknak az nagy kötelezéseknek, melyeknek teljesítésével Kegyelmed... az haza statusi előtt, sőt maga Kegyelmed szerelmesi előtt kedvet találhat és az melylyel Kegyelmed engemet felette igen az maga és maradéki szolgálatjára örökösön kötelezhet [TML VII,237 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

3. zhova ~i magát vkinek szolgálatára köteleződhetik/szegődhetik el; a se putea angaja la cineva; sich verdingen/bei jm Dienst nehmen können. 1671/1687 k.: Szőlősi Mihály fiaival edgyütt^a kötötte magát Sz. egyház jobbágságra Bándon, illy conditioval... másuvá ne kötelezhesse magát hane(m) a Bándi megye hozzá nyulhasson Szabadoson fiurol fiura [Mezőbánd MT; MMatr. 367. — "Köv. a három fiú neve].

4. jobbágságra ~i magát jobbágságra köteleződhetik el; a se putea obliga la iobăgie; sich zur Hörigkeit/Leibeigenschaft verpflichten können. 1717: magam voltam Regius a' Contractusban mely volt illyen Tenorral hogy a mig eben az Országban lagnak Sohuvá másua magokot ne kötelezhessek jobbágságra [Martonos Hsz; BetLt 7 Mathias Szöcs (38) pp vall.].

kötelezsmény kötelezsmény; obligatie; Schuldschein/verschreibung. 1843: Szabo Lajos Uram kötelezsménye hetvenhét Császári Aranyakrol... 1789 24a 8bris [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

kötelező obligatoriu; verbindlich, obligat(oris). 1671: Praedicatori hivatalunkra kötelező juramentumok(na)k formajais erre mutat, hogy I(ste)n szerint való jo dolgokba(n) engedelmeselek leszünk [SzJk 118]. 1798/1799: igaz az mindenkor, hogyha valaki valamit maga ellen mások előtt recognoscál, még penig iteratis vicibus, azon recognitiojának maga ellen, kötelező erje vagon [Torockó; TLev. 5/16]. 1821: Mellj Kötelező kontrektus Hogy általlunk Mindenekb(en) a fen irt Modon Ment végben aszt irtuk meg mű is az Mű igaz Hitünk szerent Nevünk alá írása szokot Petsettlésünk erőssége alat ki attuk [Asz; Borb. I].

köteleződik kötelezően jár vmi vkitől; a i se cuveni/a-i reveni ceva de la cineva; etw. von jm pflichtgemäß zukommen. 1847: esmént tisztelt Aposától köteleződik 4. véka törökbuzza és le vagyon fizetve [Csapó KK; DobLev. V/1265].

kötelező-írás kötelezsmény; obligatie; Verschreibung. 1831: Néhai... Dobolloyi Joseff Ur a boltyából vásárlottak árrából tartozván... megesmérő, és kötelező Írása szerint 382... válto Rftokkal, melyek(ne)k... félének fizetése en réam Dobolloyi Klárára háromlik [Né; DobLev. V/1166]. 1837: Küldök itten egy kis Kötelező írást nagyobb securitásul — hanem leg nagyobb kötelező írás az én betsültem és annak megis felelek [Ó-Torda; TLt Praes.ir. 38/844 Kassai F. Mihály ügyvéd lev.].

kötelező-level kötelezsmény; obligatie; Schuldbrief/schein. 1789/1797: Szabo Lajos Uram kötelező Levele Hetven hét Simpla Császár aranyakrol [M.igen AF; DobLev. IV/777.36]. 1794: (A) Kötelező Levél itten elő is mutatott és meg nézetetett [Kv; SRE 307]. 1796: En alább subscribált adam ezen kötelező levelem tulajdon subscriptom és petsetem alatt [Mv; TSb 24]. 1808: Néhai ferje tulajdon Subscriptioja alatt költ oly kötőlő levelet adta [K; KLev.]. 1860: halálom után azonnal a' fennebbi hagyományozott Hét ezer conventios ezüst forintrol Szollo kötelező Levelet ha akkor azon pénz Akontz Istvánnál lenne az ő kötlevelet általános örökösöm... Péchy Laszlo öcsém adja ki [K; Végr.].

köteleztet 1. elköteleztet; a obliga (la...); verpflichten lassen. 1581: megh ertettek eo kegmek egez varasul az Vrunck lewelet az hyvatal felől... így zoltak eo kegmek felölle, hogy elsőbe ha az feyedelemhöz való hwsegre keoteleztetyk eo kegmeket az orzaggal egygywt Abba semmy ellent ne tarcyanak, hanem hwseget és Engedelmet Mutassanak Abba [Kv; TanJk V/3. 245a].

2. lekötött; a obliga (la...); verschreiben lassen. **Szk:** jobbágyává ~. 1591: A melj legent kinek neve Messter Balas Sandorfalti Dersi Mihaly deak megh fogot volt es Jobbagiawa keoteleztette volt... Mintszentj Benedek vram. hozatta Ide az varba(n) és Jt eo kegmek fogwa tartotta miel hogj feiedele(m) Jobbagia lewe(n) masnak keoteotte magat [Sándorfva U; UszT] * *vmely településhez* ~. 1633: Gavay Peter Ur(am)... Altalam keretti Colosvarath lakó Bornemisza Lazlo vra(m)túl Kopoz faluj, Jobagiokat, meljiket Bornemisza lazlo vr(am) hatalmas nagj ilondahoz^a köteleztetuin tuni ilik az neuk^b [Ks 41.D.28. — "SzD. Köv. a fels.].

3. ~i magát köteleztetik; a se obliga (la...); zu etw. verpflichtet/verbunden werden. 1662: Rákóczi György fejedelem... azon contractusnak, végezésnek, magát nem köteleztetni állatja vala, és így a fejedelmi titulussal is élni s levelei eleiben íratni el nem hagyta vala [SKr 401].

köteleztetett 1. elköteleztetett; obligat moralicestei; verpflichtet. 1668: Én, Uram, ezeket értettem s hallottam józan elmével s Kegyelmednek is olyan bizonynal s játék nélkül is írom, az én jó kegyelmes uramhoz, ó nagyságokhoz s édes hazám és nemzetemhez már köteleztetett igaz hitem szerént [TML IV,304 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz Kővárból]. 1671: Fiscalis és egyéb

Vég-várbéli Fő Kapitányokat, és azokban lévő fő derekas Tiszteket... nem másokat, hanem nativus igaz haza Fiait... és az Ország közzé köteleztetett zálagos és érdeemes embereket állat [CC 22. — ^aI. Apafi Mihály].

2. *hittal* ~ hites; care a depus juramint; beeidet, beeidigt. 1794: hittelt kötölőztetett Eskütt [Aranyosrákos TA; Borb.].

köteleztethetik a putea fi obligat; verpflichtet werden können. 1657: némely punctumi az foedusnak tangálják vala az religiokat is, melyek felől nem köteleztethetik vala az francuz, mert ő religio dolgát nem okozza vala római császár ellen valo hadakozásban... kénszerítették azért a fejedelem külön tractálni az francuzzal [KemÖn. 267]. 1814: illetén szándékoson okozott Sértések el károsodását... sem köteleztethetnek Szenvedni [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1840: akik bé nem vetnék vagy ültetnek fölgyeiket, arra nem köteleztethetnek, hogy kertet tegyenek [Taploca Cs; RSZF 149].

köteleztetik 1. a fi obligat; verpflichtet werden. 1662: Melly executióra, igazságtételre a viceispánok utánok való tisztekkel... minden jószágoknak elvesztése... és nem különben, hanem közböccsel visszaváltathatásoknak büntetése alatt köteleztettek vala [SKr 279-80]. 1777/1785: nem tartozik^a <zo>n Édes Anyarol maradando portékátskákról és pénzről a Tób Atyafiak(na)k számadolni. hanem azakból tiszteségesen el takaritatni kötölőztetik [Vajdasztiván MT; MbK X.48. — ^aAz édesanyját haláláig gondozó gyermek]. 1827: A Gyámoltalan Ur három darabból álló Erdeinek Pásztoroltatására oly moddal köteleztetik az Arendator Ur, hogy mindenekben az Erdők conservatiojáról ki hirdettetett, és közönségessé tétetett rendtartásnak reguláihoz... Szabja magát [Ne; DobLev. V/1128. lb]. 1845: A mi az erdőlést illeti arra mind ketten vigyázni köteleztünk, hogy az erdő el ne pusztuljon, hanem illendőleg ritkítva használtasson [Szamosújlak Sz; Végr.].

Szk: (erős) *hittal* ~ *vmire*. 1635: Az Czeheknék mind az Communitastól, mind peng az régi Zent Kiralyoktól es bodog emlekezetű fejedelmekteol privilegiumok vagon, melyeknek megh tartasara es oltalmazasara az Birak es Tanaczi esztendeonkent ereos hittal keoteleztetnek [Kv; KvLt Céhír. I.15]. 1741: Allottanak bé Ménespásztornak Moldován Mihály és Kenyeres István, a Nemes Város Lovai mellé, kikis Hittal köteleztettek azon Lovak(na)k szorgalmatos, pasztorolására [Dés; Jk 553].

2. **leköteleztetik**; a fi indatorat (cuiva); verpflichtet/bunden werden. 1678: kérem azért. Kegyelmedet... igazgassa úgy az dolgokat, hogy Kegyelmed keresztyéni indulatja által kegyelmes urunk és az hazafiak előtt vehessen újabb-újabb jó folyamatot az igaz ügy és az magyar haza fiai s azokkal együtt én is köteleztessem kegyelmes urunk és Kegyelmetek hűség és tökéletes szolgálatjara [TML VIII,105 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz]. 1737: Mikor szorosabb kötelelességgel köteleztettem vala Ngodhoz, succedálván a Ngodtol fen tartandó Alumniara, ugy latzik hogy kötelelességemnek vékony tehetségem szerint meg felelni igyekeztem [Ne; TL. Onadi B. József gr. Teleki Ádámhoz].

kötelezvény obligatie; Verschreibung. 1844: Fel Enyedi zsellér Opriska Marián Jobbággyá lételéről szollo kö-

telezvény 1763 [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. 1849: Testverem Tamási Josefnek Szegénységét tekintve... hagyom, 's rendelem, hogy testverem... azon kötelezvényei melyek nállam találtattnak; azok örökre el enyésztessenek [Km; Végr. Tamás Bogdan végr.]. 1855: a' kötelezvény kelésekor bizonyosan nem lehetett tudni az engemet terhelő ado hátralék összegét [Fejér m.; DobLev. V/1388].

kötélfa ? 1585: Kouetkezik az my az püska por Malomra kollt... 10 Zal kotel faert Attam... d. 90. Wottem 4 Zal kotel fat Ismet... d. 38 [Kv; Szám. 3/XVIII. 36 Gellien Imre sp kezével].

kötél-felbontás kötelezettség-vállalás felbontása; desfacerea obligatiei asumate; Auflösung der Verpflichtungsübernahme. 1568: Anna Rta Gregory Bornemiza... fassa e(st)... az Kodory Gasparne gyermeke szidogatta az zqch fabiane gyermeket, ilyen szoual kurua kqikenek zydogatta, es ezt vallia hogy q fq oka Kodory Gasparne Az qtetel fel bontasnak, nem az zqchne [Kv; TJK III/1. 223].

kötélfű ? földmérő kötéllal kimért/osztott kaszáló; fineajá parcelatá cu funie de măsurat/mäsurător; durch Feldmeßseil abgemerkte/ausgeteilte Heuwiese. Hn. 1771: A Kötélfűben egy törökbuza föld az osztó nyílban, a belső fele erdő [Jára MT; EHA]. 1822: A Kötélfűbe (e) [uo.; EHA].

kötélgyártó szk-ban, in constructi; in Wortkonstruktion: ~ *céh* kötélverő céh; breasla fringhierilor; Seilerzunft. 1835-1837: A nem ekklesiabeliek... kegyes adakozásaik^a... üstgyártó czéh kötél-gyártó czéh^b [Brasos; Protocollum eccl. ungaro-evangelica Coronensis III/113. — Binder Pál kijegyzése. — ^aAz új orgonára. ^bFels-ből kiemelve].

kötélkieresztő-lyuk kb. a felvonóhid kötelének nyílása; orificiu prin care trece fringhia podului mobil: Öffnung/Loch für das Seil der Zugbrücke. 1660: Menvén a felvonóhídhöz, az kötéلكieresztő lyukon behajolván, mondván Szeöleösi Gábornak: kéreczgzem (!) én be, kérvén, hogy megnyissátok az kaput, de semmiképpen meg ne nyissátok és be ne bocsássátok mert el kell veszetek [Kv; KvE 181 LJ].

kötéllevél kötelező-levél, kötelezvény; obligatie, angajament scris; Verschreibungsschreiben/brief, Obligation. 1552: ha Walamellyk az keothel leuel dolgat walamyor Inditanaya [Bonchida K; KJ].

kötélmérték földmérő kötel (mint földmérő egység); fringhie de măsurat (ca unitate de măsură pentru terenuri); Feldmeßseil (als Feldmaß). 1694/1784: (A kenderföld) az alább való részeis... meg méretvén az említett kötel mértékkel, jutott abbolis az edgyik edgyik részre negyedfél kötelvonás [Forró AF; DobLev. III/586.42].

kötélszám az a szám, ahányszor a földmérő kötel a kimért földterületre ráfér; numărul care arată de câte ori încape fringhia de măsurat pe suprafața dată; eine bestimmte Zahl, wie oft das Feldmeßseil zur Umfassung des

Feldstücker gebraucht wird. 1737: Az fen Specificalt kö-zönségés határák(na)k... három egyenlő részekre kötél, vagy rudszám szerint ki mérésére, láttzo es durallha-to metakkal valo ki határozásokra... facultályuk és Authorályuk Lukács János, Mara Isák, Györfi Bóniá-min és Farkas Balint vraimekat [H; BK sub nro 177].

kötélszegés kötelezettség-vállalás megszegése; incălcarea obligației asumate; Verletzung der Verpflichtungsübernahme. 1568: teccet my nekwak törven ze-rent, hogy ötues orban, az kötél zegenes el ne(m) mara-doth, mert noha nélűel tudomant tőth hogy q neky meg mas biraiais volna de azt Chelekedetiuel meg ne(m) tő-kelete, mert p(er)be erette ne(m) hitta, kith ha myelt vol-na meltan el maradot volna az kotel zegenes [Kv; TJK III/1.178].

kötélvágás kötél vágta nyom; urmă lăsată de frînghie; vom Seil geschnittene Spur. 1815: (A tehén) szarván a' töve felé kötél vágás esmerszik [DLt 862 nyomt. kl].

kötélverő I. mn kötélgyártó; care confecționează frîng-hii; Seil machend/schlagend. 1847: valamely brassai kötélverő mesterembereknek hitelbe egynehány száz fo-rintot érő kender adtam [Ez előtt mintegy 9-10 évek-ke]. kenderrel szoktam vala kereskedni születésem helyéről, Halmágyról, némely brassai kötélverő mester-emberekkel [VKp 153, 164-5 Varga Katalin vall.].

II. fn kötélgyártó mesterember; frînghier; Seiler. 1571: Az keotelwereknek is hagiak meg, hogy kanoth-nak vallo geplwket kessichenek [Kv; TanJk V/3.39b]. 1589: Vottem a' keoteluerőkteol a' haz szwksegere, Jst-rangot keotelet es gyeplűtt az egez ezte(n)deoben f. 3 [Kv; Szám. 4/XI.45]. 1673: Mihály György kötél verő, czédulás... Márton Mihály faragó, czédulás [Dánfva Cs; CsVh 46]. 1669: Az kulcsar diariuma szerint, 16 het alatt, acsoknak, kerekesekeknek, raboknak, czighanyok-nak, asztalosnak, lakatosoknak, kötél verőknek^a, költ el köz czipo nr. 29.614 [Fog; UF II.447. — ^aFolyt. a fels.]. 1733: Beszterczen raktan le negyven vasat egy kötél verőnél az piaci alio szerez [Torockó; Bosla]. 1847: Varga Katalin idevaló születésű... itthonlétekor kenderkereskedést folytatván, ki a brassai kötélve-rőknek hitelbe eladta, s annak az árát törvénnel sem kaphatta kezéhez [VKp 157 A halmágyi (NK) előljár-róság jel. Köhalomszékhez]. — L. még CsVh 59; UF II.223].

Szn. 1554: Joannis Kotelwerew [Kv; Szám. 1/IV.53]. 1556: Joanny kötölwery. brecio Kotelwerew [Kv; i.h. 184, 207]. 1562: kötél verő bereck [Kv; i.h. 1b]. 1565 k.: Kotel were Marton [Kv; i.h. 1/VIII.185]. 1570: Keotel-werő Antal [Kv; TanJk V/3. 260a]. 1574: Keotelweroo Bereczkne. Keotelweroo gieri. Keotelweroo Ianos [Kv; TJK III/3. 330,339]. 1583: keotelweroo Tamas [Kv; TJK IV/1. 130]. 1584: Keotelweroo peterne [Kv; i.h.257]. 1589: Ketel üero Iacob [Kv; Szám. 4/IX.21]. 1592: ketelweroo Egied. Kettel weroo Jacab [Kv; i.h. 5/XIV. 27,267 Eppel Peter sp kezével]. 1595: ketelüero Janos [Kv; i.h. 6/XVIIa.52 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: Keoteol veroo peter [Kv; i.h. 7/XII.12 Filstich Lörinc sp kezével]. 1625: keotelvero Mihál [Kv; i.h. 16/XXX.16]. 1648/1653: Kötél verő Matyas es György [Szénaverős KK; LLt]. 1761: Kötélverő Mihály [Szászsziván KK;

BK]. 1769: Kötélverő Brassai Pál [KötélverőCjk 1760-1857.3b]. 1781: Kötélverő Takáts Miska [Kv; i.h.].

A háromelemű nevek esetében kétségtelen bizonyossággal nem dönthető el, hogy a címszóbeli névelő szm-i v. köznévi (jelzői) jellegű-e.

kötélvetés az egyezség-felbontó fél meghatározott összegű fizetési kötelezettsége; obligația de a plăti va-diu/o anumită sumă ca amendă în cazul încălcării unei învoiei; Pflicht zur Zahlung einer bestimmten Summe des die Konvention aufhebenden Partners. 1568: Valen-tinus Takachy Joannes Nagy Rcta gregory zabo An-na... fassi sunt pariter, hogy qk vetetek volt kötelelet, Ez keth peresek közé Keth vta! Nyeguen forintba, hogy va-lamellik az zerest meg bontana azon maragyon es le tegye, Az Elsq kötél vetes penig ky tőth f. 20 [Kv; TJK III/1. 221]. 1592: (Az alperes) Nem tudo(m) honatt walo Indulatboly ment Rea egy Irtas feoldemre... mely feoldet ennekem osztas zerent attak wala az oszto birok hatart attak wala benne, aznak az megh allasara hwezon eot forinth keotellet wetek wala keozink... w pedygh Nem gondolwan az Igassagott az keskink walo keotel wetest attyafiwagott ment Rea es kj foglalta keze(m)-beol [UszT]. 1607: Tudom hogy rezzet keuana Galfy Ist-ua(n) vra(m) Keczeti gaspar vra(m)tol az Kús faludj Jo-zaghba(n)... Az keotel uetest mastol hallotta(m) de en ne(m) tudo(m) mint volt s hogj volt [i.h. 20/55 Thomas Miklos de Keczet (49) ppix vall.].

kötélvonás vhány földmérő kötélnyi; de un anumit număr de frînghie de măsurat; von einigen Feld-meßseilen (groß). 1654: adanak Racz Georgi Ura-mek(na)k es posteritassinag egy Nemes hazott... az ha-zott adak es vallak örökösön udvaraval es kertevel és Egi Három kötél vonas rettel [Tövis AF; Törzs]. 1678: A' Kányásban egy kötél vonás^a [uo.; EHA. — ^aÉrtsd föld]. 1694/1784: A két patakok között levő kender föl-dek... két egyenlő részre szakaszatván, és meg mé-rettetvén Huszonhat öles mérték kötéllel jutott abbol négy négy kötél vonas edgyik edgyik részre [A kender-föld] alább valo reszéis meg méretvén az említett kötél mértékkal, jutott abbolis az edgyik edgyik rezre ne-gyedfel kötél vonás [Forró AF; DobLev. III/586.42]. 1712: két kötél vonás föld tanálatik [Tövis AF; Kath.]. 1713: (A kaszálót) kötélre vevén, méretett, es találta-tott... 9 egész kötél uonas [Elekes AF; CsS].

kötélvonó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruk-tion: ~ra jaro föld földmérő kötéllel kimért föld; parcele măsurată cu frînghie de măsurat; mit dem Feldmeß-seil vermessenenes Feldstück. 1646: Az Koronkai hatar szelben levő kötél vonora jaro foldnek vegeben [Mv; MvHn].

köteplom biserică de piatră; Kirche aus Stein. 1697: A pusztá kö Templom mellett lévő régi pusztá Udvarház hely pusztá kö pinczéjével [Sálfva H; JHbK LI. 6]. 1700: Gegessi Uraimék Kö Templomot építvén vég képpen el szakadtak^a a' sz: Simoni Templomtól [MMatr. 175. — ^aGeges (MT) reformátusai önálló anyaegyházközséget alakítottak]. 1749: levén... Telkem... az Magyarok Kö Temploma felé [Komjátszeg TA; EHA]. 1754: Va-gyon edgy meg romlodozott Kö Templom és edgy kis harangotska is [Kovácsi K; DREmlt Conscrip. III. 97] |

A Piatzon fejjül valo Dombotskán vagyon a' Rft Nagy Kő Templom [Dés; i.h. II]. 1760/1776: egy szép Bolthajtásos kő Templom az Udvaron [Szentmargita SzD; Ks 9a]. 1807: 1807-ben Isten ditsősegire az H Bodoni Rfor Eccla ujj kő Templomának, Tornyának s Harangjainak építetésekre ... az Eccla Tagja között ... kik mennyit sáfarkodtak kész pénzül, nevek után megtetszik^a [HbEk. — ^aKöv. a fels.]. — L. még ETF 107. 16, 21, 24, 26, 29; FogE 79.

kőtemplomocska bisericujă de piatră; Kirchlein aus Stein. 1729: Vagyon ... egy szép hegy tetején pasintos helye(n) épített kő templomocska, festett, de már hulladozni kezdett mennyezettel [Buza SzD; JHb V/2]. 1737: adtam egy felséges urunknak szóló alázatos memorialist feleségem és Bánffy Ferencné asszonyom Décsé nevű falucskájokban építeni kezdett, de a méltóságos főispán úr által megtiltatott kő-templomocska felszabadítása iránt [M.décsé SzD; ETF 107.30].

kötendő 1. fonandó, sövényelendő (gát); (dig) care urmează să fie făcut/împletit; (Damm) zu flechtend. 1747: midőn én feles Tordai emberekkel az aranyas vízen kötendő gáton dolgoztattam volna ... az Ik^a ... vasvillákkal hajgáló kövekkel és tsépekkel minket inopiate invadáltak [Torda; TJKt III. 162. — ^aA tőzsomszédos Szentmihályfalva lakosai. ^bTordaiakat].

2. átv megkötendő; care urmează să fie încheiat; (ab)zuschließend. 1790: az ujj királlyal^a kötendő szerződések [Mv; Told. 20a. — ^aValószínűleg a városi sinterre von.]. 1842: Ns Rákházi (!) Mihály G. Catholicus Reformalodván ... Házassági Szövetséget kötendő Ns Horváth Lászlóné hajadon leányával Evával [Gyalu K; RAK 38]. 1843: A' hid reparatiojára meg kívántató Fák administratiojára kötelezven magát Israelita Pével Márton, az vele kötendő Egyezkedést ... én és Tanácsos Mősa László készítettük [Dés; DLt 1480].

kötény sorj; Schürze, Schurz. 1847: Solomon Zófia viselt fekete szőr kötényt katrinczát [DLt 406 nyomt. kl].

Feltűnő, hogy eléggé gazdag cédulaanyagunkban a címszó magában nem, csak itt is késői jelzős összetételben fordul elő. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy az erdélyi régiségből a ruhadarab régi nyelvi előruha neve szótárunkban milyen gazdagon adatolt, továbbá azt is, hogy e szó nemcsak hogy MA magyar címszavai között nem lelhető meg, de hiányzik — A MA-tól nagy mértékben függő PPM-ből s utána a PP többi négy kiadásából is, a cédulaanyagban e tekintetben mutatkozó hiány érthetővé válik. Erdélyben a régiségekben előruha, kötő, ill. a bajor-osztrák eredetű surc jelölte e ruhadarabot.

kő-teremtette szitk mennykő-teremtette; tränsi-v-arl; Donnerwetter! XVIII. sz. eleje: káromkodását pedig atavál köremlétével szama kívül hallotam [Karatna Hsz; HSzJP Orbai Miklosné Fazakas Ilona (20) vall.] | Kun Miklos jó nagy haragval mondvan kő Teremtetek miatatok vagiok eben, de ... még fizetek ezért [uo.; i.h. Bodo Andrasné Illyes Klara (30) vall.]. 1745: hallám hogy egy hosszú Sárja bajuszu kisdég katona öszve Szidá Feő Biro Urat kő teremtettenék nekem nem parancsol az ilyen amolyan, adta nekem nem tisztem [Mócs K; Ks 5. X. 6 Sarmasné Vaszi (36) zs vall.]. 1761: Nemes Udvarheli Alias Kereszturfi Szekben Simenfalvan lako Balint Andras es Mirtse Istvanne Bokor Sara ... adjuk az

mű igaz hűtünk szerent valo tistimonialis levelünköt ilyen dologrol Szabo Josef egy alkalmatossággal Lazar Gergelj uramot kő teremtetével szidja vala [Siménfva U; Sf]. 1762: László Ferencz az (!) mondgya vala; ma itt a Diszno teremtetett ember halál leszen, s ma valaki meg hal a Kő teremtetett [Geges MT; IB. Agilis Paulus Pétsi jun. (20) vall.]. 1774: üsd, verd öld az kő teremtetett, mert Urunk meg adgya dijját [Udvarfva MT; Told. 44/47]. 1796: baszom a habari lelketet kő teremtetete meg tanitlak meg tud azt [Szucság K; RKA]. — Vő. a menykőteremtette címszóval.

kötés 1. egybe/meg/összekötözés; legare, legat; Zusammenbinden/bindung. 1621: Miuelhogy az Vrsten az Aratast eleő hozta, eő kglmek az kewek keötesebe(n), es az kalongiatol valo fizetesbe(n) sok fele abusűsokat hal-lanak [Kv; TanJk II/1. 236]. 1730: Nehai Cziko Páll Atyánkfia Felesége Veres Ersebeth Aszszony kezinel maradt mindenféle levelek(ne)k regestralására ... külön külön valo kötéseire delegáltatnak^a [Dés; Jk 405b. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1823–1830: Márpedig azoknak^a berakások szorosabban az én kötelességem volt, a bakra felrakás s kötés a kocsisé és szekerésé [FogE 181. — ^aA koffereknek].

2. legáturá; Bindung. 1723: egy fával veri Nemasagi ur(ám) ... Luka Illyet osztán a gerendára kötő ... le vetkezteté, az ingit a menyinyire a kötéstől lehet, s el nézi s ahul a fa nem érte ... azt mondá it is meg kel verni [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. 1765: (Az executorok) Biráinkot, s lakossainkot gombolyékba kötötték, hogy nemis mozdulhattak, ugy meg szorították tekerő fával a kötést, mint az fával meg rakott szekeret, hogy abrázatunk, s körmeink megh feketedtenek, mint az holt szén [Kisened AF; Eszt-Mk Vall.].

3. sebkötés; bandaj; Verband. 1584: Bekessy Ianos-ne Borbara vallia hogy leot vala hozzam ez Zabo Cato betegsegemben es be keote, mikor a faydalmat es bu-deosseget a keotesnek nem zenuedhettem(m) volna, gonozt mondek Neky Meg zidogatam [Kv; TJK IV/1. 219]. 1644: Munkaczi Borbeli Istua(n) fassus est ... Baczio Ianosnak az fejen ... oldaltfelt vala egi kis niu-zas mint egi kes meczes ollian vala, annak nem kellett uolna keotes avagi giogitas, az megh eshetet, cziak az vonakodasokbanis [Mv; MvLt 291.418a]. 1729: Ezen kötés miat job lába és bal keze erőtelenné tetetett mivel a kötés után tsak hamar fekvő agjában a bal karja a kötözés miat, négy helyt ki is fokadozott [Sövényfva KK; TSb 51].

4. (zsák)kötözésrész; partea unde se leagă (sacul); (Sack)Bundteil. 1667: (A lent) két zsákban becsináltam, szurokkal becsepegettem s pecsételtem az kötésénél az zsákot, hogy vigyék vissza Kővárban [TML IV, 4 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

5. abroncsozás, pántolás; ceruire; Bereifung, Bindung. 1586: az zeoleore walo keoltsegreol, kadak hordok keotesyreol, Abronchiozasrol, zedesreol, Mutason^a igaz Exitust [Kv; PolgK 21. — ^aAz ispán]. 1589: Attam azert Kadar Jstuanak eztendeo altal hordoknak es kadaknak keotesueul egietemben f. 10 d. 50 [Kv; Szám. 4/XI. 39]. 1599: hoki az egik kichin harangnak panty awagy keotessy rolla elzakattanak volt mast kelle-tet chinaltatnunk, vettunk ahoz ket aprovasot f — d 24 [Kv; i.h. 8/XVI. 30]. 1646: Az B. C. kadait megh keöt-

uen Abronczra, Szironira keötesire etelre Italra keölteötnwk f — d. 68 [Kv; SzClev.]. 1669: Megfizettem ökgigymének mind az öreg hordó kötésétől, az kiben két feneket metszett, mind az új légeltől s addig való kötésétől [Kv; KvE 209 LJ]. 1742: Hunyadi Imrének 4 hordó kötésért és fenekelésért fizettem d. 68 [Bh; Told. 25].

6. *gát(nak)* ~ e gátfonás/sövényelés; impletirea digului; Hürden/Dammflechten. 1617: az megh lrtt gátnak kötésesebe es tartasaba ellent tartottak [Megyesfva MT; Bállt 57]. 1714: az faluval edgjütt azo(n) leszen hogy az kül be Biro embereketis melleje huzza az Gátnak kötésére mint az előtt [Somosd MT; i.h. 86]. 1731: A ki peng az gjalog szeresek közzül harangozás után menne az Gátnak kötésére aszt a Tizedes az mellette lévő Senator Pallerral és az ott dolgozo Tizedbeliekkel facultatnak s Parancsoltatnakis egj egj nap számrá valo penzig meg büntetni [Dés; Jk 411b]. 1789: azon malomnak meg igazítása hat Esztendők alatt a méltóságos Groff arendátor Uron mult el, lévén a Gát kötésére a Désfalvi és Haranglábi Határokon elegendő apro fás Erdők [Abosfva KK; Gyl].

7. ácskötés (különböző szerkezeteket összetartó, erősítő rész); imbinare; Verband, Verbindung. 1596: Biro W. hagyja hogy Szczej Öttues Istúa(n), Zaniszlo Andras, Zöcz Mihaly, es Hoz Lörintz Wraimnak, kik az Tornyokat es Kőfalt, köteseket, Circalljak vala főzessek [Kv; i.h. 6/XVIIa. 9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1637: Azok elleött egy ... zendelyes keotesekre epittet szin [Fog; UF I, 395]. 1692: Nyilik az Udvarra Tölgy fa Labakon álo kötesekre csinált (: mely kötesek-is nagy fejű czifrázatos fa Szegekkel vannak megh-szegezve :) két felé nyilo öreg kapu [Mezőbodon TA; BK I]. 1694: érkezünk az Belső Var Kapuja előtt valo mély vizes Arokra csinaltatot fa Hidlasra, mely fa Hidlás az sok esső veres miat meg avult, az Kötési mellyen allana, meg bomladoztak [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1699: Az folyosonak peng kötései Csere fákbol valok [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. nyilik bé ... ajto ... egy hét kötéséken álo ... paraszt ablaku rekeszecskeben [Szentdemeter U; LLt]. 1732: egy rend kötéssel eszve kötött Sas fák [Nagyida K; Told. 11/70]. 1736: az Külső Udvar Kapu ... sűrű, és erős kötésekkel erősített [Székelyföldvár TA; CU XII/1. 268, 270]. 1753: vagyon Tölgy fa ágakokra, és Gerendakra, kötésreke épült ... jó nagy Török buza kas [Besenyő AF; Told. 18]. 1756: vagyon egy ... Fa Templomok ... benn a kerítésben) vagyon kötésreke tsinált tisztességes harangláb [Nagyernye MT; EHA]. 1760: Vagyon egy Curialis hely ... mellyen vagyon egy ujj kö ház kötésék közzé rakva [Báld K; BLt]. 1797: vagyon egy pálinka főző árnyék kötesekre 3. oldalai veszőből fonva [Kőrispatak U; Pf].

Szk: ~-cserefagerenda. 1813: A' Koronkai fel dugott uj Tön vagynak két uj zugok az edgyik zugó ... még felben áll Ezen készitetlen zúgohoz tartoznak kötés csere fa gerendák No. 4 [Koronka MT; Told. 18] * *bükkfa* ~. 1747: mentünk ... két tölgyfa Kapufélből bikfa és Nyárfá kötésreke és hegyes Zápokra eresztett bikfa deszkákból tsinált Kapun bé [Borsa K; Told. 24] * *cserefa* ~. 1816: ezen kapu Zábéi erős cserefa kötésekkel Kapcsoltatik [Jobbágyfa MT; Bállt 67] * *csere* ~ tölgyfából készült kötés. 1840: Hat Szilva Száraztok tsere kötéssel kihuzojával és horgaival [HSzj

horog al.] * *faragott* ~. 1757: Építetett a Kapu ... három Avatag, regi meg Senyvedet faragot kötesekkel, Öszve foglalt földben bé ástot Cserefából [Budatelke K; LLt Fasc. 129] * *fecskefark* ~. 1832: Fetske fark kötés tetetett fel [Dés; DLt 983 hidépítésre von.] * *jéghasító* ~. 1838: 18 darab Jéghasító Czövek ... Rf 30 ... 12 darab Jéghasító kötés Rf 12 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. hidépítésre von.] * *nyárfá* ~ → *bükkfa* ~.

8. kardkötő; centură de legat sabia; Degenband, Säbelkoppel. 1705: Edgy Török kard fekete Czapas széles kötese ezüstös, aranyos [Cege SzD; WassLt Vas Dániel né lelt. Rettegi György kezével].

9. összefogó/kötő himzett/hurkolt/kötött disztés (ruhán, ágy- és asztalneműn); ornamet brodat/crosetat/tricotat care servește la legat (pe îmbrăcămintă și lenjerie de pat); zusammenfassende/haltende gestickte/gewirkte Strickzierat (an der Kleidung, am Bett- und Tischzeug). 1574: Wagon ... egy dupla tafota zoknia keötissel hant [Gyf; JHb XXI/12. 3]. 1611: Egj Ezwst zin dupla taffota zoknia ... niolczos keöttes az valan bechwltek ... f 19 [Kv; RDL I. 88]. 1628: (Az) Almariumban egy kis labas sepet uagion benne kisseb, Nagiob es közep köteolekben egy nehany fele szinw uarrani valo szeliem darab auagi kötés Nro. 8 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. 1628/1635: Egj zederies perpete (!) kerek alliu zoknia, negyes keotes ezust fonalbol zeot, Niolcz rend rajta, az ualla Veres sima barsoniboll czjnalnt negies kotessell elegiesleg [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. 1633: Egj le(n) szal 3 szel lepedő ... keötessell egibe(n) varrot d 60 [Kv; RDL I. 103]. 1635/XVIII sz. köz.: Egy fejer keszkenő, körülé kötés vagyon [A.ilosva SzD; SzConsr.]. 1668: Egy kamuka Abrosz közepibe kötes ... Egy kamuka Abrosz közepin egy egy rend kötes [Mk Kapi György inv. 7-8]. 1679: Sinor varáshoz valo kötis nro 4 [Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv. 29]. 1686: Más fájtol elő ruha három rend sárga Fejér szőr Seljemmel kötött kötés benne [BK. Bánffy Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1717: Elő ruhában való széles kötés nyolczad fél Sing [Nsz; WassLt Wass Susanna lelt.]. 1749: két Patyolat Elő Ruha egyik virágokra varrot, a másik kötésre csipkés [Papolic Hsz; HSzjP]. 1799: Kebelei Tktes Nagy Dániel Ur élete párja B. Eröss Ágnes aszszony adott kegyes indulattyából, a' Kebelei Refor. Ekklának Ur Asztalára lo. Egy igen szép gyolts Abroszt, mely kereken kötésekkel van ékesítve. Egy gazdag kötésekkel körül Varrott, és 36. arany Virágokkal ékesített patyolat keszkenyöt [Kebele MT; MMatr. 302]. 1803: egy ujnitka szélessegű kötéssel egyben foglaltatott Sáhos kotkázással szőtt Abrosz [Désfva KK; UnVJk 187]. — L. még Palotay 18, 20.

Szk: *aranyos* ~. 1576: Wagon egy weres Barson erzen Aranyas keotes Raytha [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 2]. 1776: kettős taszlik, aranyos Blandaj kötésel; és egy elő ruha fejer kotessell [M.köblös SzD; RLt] * *bécsi* ~. 1686: Hetedik elő ruha potyolat harom rend besi (!) kötes benne [BK. Bánffy Farkasné Bethlen Krisztina kel.] * *cakkenes* ~. 1807/1818: 3 1/2^{sz} czakkenes széles fekete kötés [Mv; Told. — ^aTi. sing] * *elegyes* ~. 1686: Edgy Fekete Virágos bársony Palást, három rend széles es elegyes kötes rajta [BK. Bánffy Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1727: Egy Nagyon Tarkáson Aranyason Szót Züld Szoknya elegyes kötes rayta [Szentgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsa kel.]. — L. még

MNy XXXVIII, 54 * *fekete* ~. 1768: Fekete kötesből balha gyöngyvel készült udvari gallér, ehez való nyakba vető, fekete kötes két végén való másival [Mv; TSb 47] * *lengyel* ~. 1728: Sujtasoson Szótt buja Vaszon Ruha körülötte Lengyel kötes | Virágos Csalyán Patyolat, Lengyel kötes körülötte [Told. 19] * *lyukatos* ~. 1803: egy két szélyből hosszan a' közepin két ujni szélességű, jukatos kötéssel egyb(en) foglalt ... szép Abrosz [Dom-bó KK; UnVJk 56] * *német* ~. 1719 k.: Egy Atlacz fátyol elő ruha igen sélyes Cernabol való német kötes körülle [LLt Fasc. 115] * *niderlandi* ~. 1758: Egy pár igen szép Neiderlandi kötéssel dupplás tászli [Nsz; TSb 21]. 1777: Niderlandi kötéssel patyolat tászli pár 4 ... Niderlandi kötes öltözet kettő [Nsz; JHbB gr. Bethlen Rózália kel.] * *pekinét* ~. 1804: egy fejez atlacz viola szín viragu fein pekinét kötes az ajján [Koronka MT; Told. 19] * *rudas* ~. 1637/1639: 1. kett szel sahos kender abroz d. 50. 1 haromszel rudas keotessele valo lyukadozat sahos d. 40 [Kv; RDL I. 111] * *szőr-selyem* ~. 1715: Edgy virágos fátyol eleő rúha szőr selyem kötes környüle [LLt Fasc. 148] * *tót* ~. 1789: Házi gypot gyoltis kendő ... mind a két végein két ujni szélességű Tot kötes [Laborfva/Szentiván Hsz; Palotay 19]. 1816–1817: Más vastag lengyölts viseltes és lyukatos kendő, melynek két végén egy ujnyi szélességű Tót tsipke, azon belől mintegy ujnira egy tenyérnyi szélességű Tót kötes [Szentgerice MT; i.h. 21] * *tótsipkés* ~. 1803: Vastag Len gyoltis jó Kendő melyen két végein két ujni szélességű Tot tsipkés kötes vagyon [Harangláb KK; i.h. 21]. — Vö. az *arany-*, *blandaj-*, *blondin-*, *ezüst-*, *fejez-* és *vászont-* kötes címszóval.

10. könyvkötés; legáturá de carte; Einband. 1789: Könyvek Hieronimus Ludolfs Bór marmorea Tábláb(an) aranyos a' Sarka ... Nicolai Lemerius Cursus Chymicus: hasonlo Kötesben [Mv; ConscrAp. 88]. 1881: Az első ívet kinyomták. Sárga vélinpapirosra nyomatom. Csak a papír árába kerül, meg a kötés [Plev. 88] Petelei István Jakab Ödönköz.

Szk: *olasz* ~. 1802: B. Trenk Fridrik életének Historiája 3om darabban Olasz Kötesben Magyar Béli sarius (!) Olasz Kötesben Német és Magy (!) szo könyvetske Olasz Kötesben ... Holbergii Historia Universalis Olasz kötésben [Ne; DobLev. IV/858.5b].

11. köteg; legáturá; Bündel | nyaláb; mánunchi; Bund. 1573: Benedek kowach Aszt vallia hogi ... egy kamaraba találnak egi falka kasat^a Eoneky ket keotest ad az ceh mester vallara es eo azt ely hozza [Kv; TJK III/3. 179. — ^aOlv.: kaszát]. 1589: 3 July Attam Kotel wereo Jacobabn, hogy az vadazo halohoz valo kotellet Chinalta volt 70 keotest ... f. 4 d. 90 [Kv; Szám. 4/VI. 29 Stenzely András sp kezével]. 1591: Chinalt kender tiz keotes Chinalt len ket keotes [Kv; AggmLt 53]. 1593: Wottem Nemet Janostol Egh kottas was plehett az was Aytokhoz f 3 [Kv; Szám. 5/XXI. 146]. 1594: keztenek Az keo fal Chynalashöz, attam az alasokhoz 25 kettes harsot ... d 16 [Kv; i.h. 6/VIII. 127 Casp. Semel sp kezével]. 1596: Cristoph Torblerne 6 uigh Zeold barsony arraba(n), es 2. keotes zalak ziw arraba tartozik f 14 d 80 [Kv; RDL I. 65]. 1597: Varadi Lúkachy Deaknak Igyrtek volt eo kegmek Egy keotes Bechy papirosz melliet megis Vittek f 2 [Kv; Szám. 7/XII. 37-8 Filtstich Lörinc sp kezével]. 1599: Nierges Jianas Hozot ... 2 keotes Fekete Vegeo Fedelet —/ 45 1/2. 1 keotes kard Vasat ... —

// 21 | Simon Deak Hozot Karolibol — 20 keotes Barson parthat Kaspar Wasswander. Hozot Bechy Marhatt ... 5 Keotes Habarnichat — // 15 | Balint Deak Vizen ... 4 keotes taniztrat. — // 8 | Tempe Michlos. Hozott Bechy Marhatt ... 2 Keotes Krakay Cernat — // 36 [Kv; i.h. 8/XIV. 6, 7, 12, 22, 25 Hj]. 1609: veottem ... Hat keotes Tarkont ... d 6 [Kv; i.h. 12b/IV. 338]. 1614: Kalmar Arú ... 2 kötes Cendel | 1. kötes rşsz veszşş [Kv; PLPr 1612-15. 113]. 1615: Eött keöttes giapot haj fonnok sargak [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. 1620: Egy keöttes Nestül f l Egy keöttes Heölgy burtul kiben No 48. f — // 15 ... Egy keöttes pegymet beörtül f — // 15 [Kv; KvLt II/69 VectTr 3]. 1627: Kalmar Marha Wiczej Mathenak iutot ... Egy keotes Atlacz selyem. Item, Egy keotes Baka selyem | Egy Keotes syk fonal | Ket keotes igen apro gombos teo [Kv; RDL I. 132]. 1628/1635: Azzony ember öltözetéhez ualo Arany miuek ... Kett Keotes apro ala ualo fejer gjongy [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.]. 1629: Harom keotes rez drot | Egy keotes réz lebegő. er tt f — d. 80 [Kv; RDL I. 131, 143]. 1630: Thordaj Borbeli Jstuan Hozot beczeol ... 2. keotes Syk táblát [Kv; Szám. 18b/IV. 43]. 1632: Csisszar Istua(n)nak ot az szallaso(n) ket keotes kardgia uala [Mv; MvLt 290. 101a]. 1636: Viragos Kender vagion negivenkilenc keotes az mely kötessekb(en) vagyon ... negiven negiven fő kender, az regi, mod szerent [Teke K; BK]. 1637: Keotesben kanot Jelen n. 11 [Ebesfva; UtI]. 1649: Mikes Mihaly Vr(am) szamara ... Attam ... Egy kötes Peterselymet ... d 1 [Kv; Szám. 26/VI. 126]. 1655: mutatja Valja Petre kötessekb(en) es golyobis formáb(an) annyi aranyat, hogy en soha nem lattam annyit ... ada egy kötesb(en) nekem ... onnét haza jöven fel bontám az kötest megh nézem, hat nem jo marha [Kv; CartTr II St. Thothazi nyil.]. 1664: Veottem nyolcz keotes szalmát teszen f — d. 96 [Kv; SzCLEv.]. 1680: az ... Tornaczban uagyon kötessekb(en) ki csepetlen (!) mák is [A.porumbák F; Ált Inv. 9]. 1681: Egy kötes nemez egy ladaba(n) talp bórnek [UtI]. 1683: Vettem ... Egy kötes Török sinört kötesiben 12 adtam f 4//50 [UtI]. 1684: Csizmadi Janos hozott ... Négy Kötes ször sinort, két Kötes ször gombot [UtI]. 1699: Egy kis Czomo Timien két kötesben [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1714: Egi Kötes Kotsag Tol [AH 48]. 1725: Biro Martzi az Sátorban lopás(na)k vétkeb(en) akarta magát elegiteni ... kezénis tapasztaltván egy kötes Doromb [Kv; TJK XV/4. 168]. 1738: hoztam őt kötes Segesvari gjoltast [Torockó; Bosla]. 1779: elmenőnk az Nad meg betzülésre az holis ... kap-tuán ... 20 kötes Nádott [Záh TA; Mk V. VII/12 Fratyán Atyim (45) zs vall.]. 1789: egy fél kötes fekete Koporso szeg | 60 kötes üveg Buteliak | 8. Kötes festett nagyobb duplās Skatullya ... 24 kötes apro fejer Skatullya [Mv; ConscrAp. 5, 15, 24]. 1793: Egy kötes török fok hagyma [Faragó K; Told. 19]. 1798: 3 kötis veres pipa 36 xr [Déva; Ks 73/74]. XIX. sz. eleje: husz kötes duhánt ... találtunk [Msz; VK]. 1802: Cir(cit)(er) 18. kötes 'Sendelly mellyből néhány kötet szelljel van hányva [Ne; DobLev. IV/858. 9a]. 1807/1818: 1 kötes Bécsi pen-na [Mv; Told.]. 1816: A' külső Pinczébe ... A' Poltizon 15. kötes Szirony [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1825: Lothczérna alatt olly vékony fonal értetődik a' mellyből Kötessekből minden Kö-tés pedig 19 szállokból vagyon öszve köttetve | A' legfái-

nabb vagy is Retze Czérna alá tsak olyan értetődik, a' mellyből 88 Kötés mindenik 100 szállakból mind öszev 8800 szállok tsak egy fontat nyomnak [DLt 986 nyomt.].

Az adalékok közül nem egy, a két utolsó meg éppen félreérthetetlenül arra mutat, hogy egyes árucikkek esetében a *kötés* mértékegység-jellegűnek tekinthető.

12. csomag; pachet; Paket. 1619: Ezek után nagy kötésekkel-málhakkal ama paplan-féli tarka patyolat szerzősám, kinek csak egyik-egyik végét az kötéseknek bontották ki az takaróját, hogy lássák, mi vagyon benne [BTN^a 279]. 1628: Egy kötésbe' dirib darab Materia [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.5]. 1685: Holmi varro forma egy kötésben [Borberek AF; MvRKLev.].

13. fogadás; fágáduinjá, fágáduialá; Wette | elköteleződés; legámint; Verpflichtung/dingung. 1619: (A j-ok) Erre is obligalak magokat hogy ha az eo kötések ne(m) prestálnak meg ne(m) allanak, es az eo kegielme ioszagarol el akarnának mennj, tehát Beldj Keleme(n) Vram ... meg foghassa, meg fogathassa [Uzon Hsz; BLt 3]. 1677: ha comprobalhattya a' pretendens, hogy a' kezések tudták légyen hova valo volt az ember^a, kötések szerint lakolynak [AC 193. — ^aA szökött j]. 1678: eo neki sem Eorókös sem penigh fejek kötöt Jobbági ninczen csak édgys, hanem szegénységekben meg adosodván hozzája eleitig fogották hogy szolgállyák ... ha kötések szerent ötletéigh szolgállyák, úgy minden adossagokott holta után meg engedi [Cserefa MT; Ks]. 1679: Rognai Mihály Procuratorem constituit Michael(m) Gál adversus consortem infidelem Hegedüs Magdalenam ilyen okokert; Mert Molnar Petert magához járatta kötese elle(n) mely szerint ugyan halat volna fejín [SzJk 139]. 1691: ez előtt halalos sebbe(n) ejtette volt, annal inkább kívánnya divortiumot mivel hogj kötések azzalis infringalta [i.h. 255]. 1700: ugj emlekezem hogj magát ... Erdélyi Péter jobbáginak kötette; miképpen lett légyen kötese arra nem emlekezem [Csolnokos H; Szer. Mih. Csonokosi (50) ns vall.].

Szk: *maga (feje) ~e*. 1591: vgj foghtam megj Azt az horúat Janos neuy legent mint zegoedet zolgamot ... Magha keoteseth megj bizonito(m) beösegessen [UszT]. 1695: En Tekei Tivadar ... ha ez magam fejem kötését valamelly részkeb(en) fel bontanam ... mind szabad és szabadcságtalan helyyeken ... meg fogattathassa(m) [Marossztkirály AF; WassLt Sz. Györgyi Mihály schola mester kezével].

14. boszorkánykötés/rontás; vrajä; Hexerei, Behe-xung. 1582: Magiari Nagy peter vallia .. Monda Kutos Jacob hogy az veo legent meg keoteottek volna, es ha mit tudnek kere hogj lennek segitséggel en amit tudtam chelekettém, haznaltamis az legennek De az keotes dolgabol az Cassay Azzonra volt minde(n) gianosagh [Kv; TjK IV/1. 108]. 1584: Barbara Zabo Palne vallia igen beteg valek, hiutatam hozza(m) zabo Catot, Azt monda hogy keotes volna raita(m) Aztis monta azert hogy a' karomnak Az ereyet veottek ell [Kv; i.h. 219].

15. kötelezettség; obligatie; Verpflichtung. 1554: Zabad akarattik zerint engedek es adak^a ... miklosi mar-ton es marton ferenz kezebe meg Hihatatlan eoreökebe keotes alat [Etéd/Küsmöd U; MNy XXVIII, 319. — ^aAz örökségrész]. 1587 u.: Ezeket a keoteseket ha tagadja megj Bizonito(m) Akkori Birak adta leüellel [UszT]. 1619: Boyer Peter ... szabad akarattia szerint

Boyer Istvan resz eöreöksegebeöl Reczen ... egy nagy es szep szanto feoldet ... ajandekoza Bojer Jonaskonak ... ilyen conditional es keotesse^l [Fog; Szád. — ^aKöv. a feltétel]. 1621: Es lgy ezen Teglas Kata keze be adasa-u-al fogada es keöte magat arra, hogi soha semmi nemw wdeobe(n) ez mostani vallas tetelet es keoteset az megj irt es el adot darab feöld felool megj nem masollia es nem reuocallia [Kv; RDL I. 115]. 1677: Az Adósság dolgából valakinek mint vagyon sz ö kötése es végezése, azon szerint légyen az elég-tétel is [AC 190]. 1681: en kö-tésem(ne)k Eleget töttem, elsőb(en) a penzt töttem le az-után foglaltam el a Jozsagot [BálLt]. 1852: az 1848-iki esztendő ... jogi — birtok es földesuri viszonyokat meg változtatott ... igen természetes tehát hogy az ezen vi-szonyokon alapulo jogeredvények es kötések is módosi-tásokat szenvednek [NagyLak AF; DobLev. V/1330].

16. egyezés, megegyezés; inuoiälä, injelegere, con-ventie; Konvention, Übereinkunft. 1547: Az zewrrest walaky megj nem Allana. Biro es Ispan nekwl Egy mas Jozagan Igazat vewhesswnk ... Az eleby Kwtthes wolth ... hogj Biro Espan nekwl Jgazat vewhessenek Jozagan [Sv; MNy XXXVI, 53]. 1569/1571: andras, ester ... mire keoteotte penig eo magat az eo tulaydon Nyelue uallasa es keotese zerint valo lewelbeol ... beo-weo(n) megj ertheti kigmetek [Dés/Székelvásárhely; SLt XY. 24]. 1578: ez dolognak megj allasara, ez keo-tesnek fel feythetetlen keppen valo megj allasara es bi-zonsagara attwk az my Lewelwnk [Uzon Hsz; Kp I]. 1629: ha Veres Balint, Valami rezeiben keoteset fel bon-tana ... tehát ... Szaz forint kötelen el maradjon [Me-gyesfa MT; DLev. I. II. 33]. 1693: Lün ... ilyen vege-zések és kötesek Doboka varmegyebeli Solymokui^a és Uyfalvi Csegezi Susanna Aszszony reszire jutott porti-oscka vegett [Kv; RLt I. — ^aBK]. 1724: vinculumat Te-tek egj mas köszt hogj az mellyik fel, elbontja az Kötest, vagy bantani akarna elsőbenis le teven negjénv forintat-kat ugj bonthassa el [Vormága H; JHb XXXIII/34]. 1837: fel ada Czéh-Mester Atyánkfia ... a' belső Ka-landosbeli sir-ásokkal történt visszaalkodásokat, melyre nézve meg-hivatás lévén a' mostani Kalandos-Apa Asz-talos Sándor, 's előtte a' Contractus fel olvastatván azt felelé: hogy a' mostan Czéhokba lévő Ifjak nem tudnak ezen édgütt való kötésünkről, 's ez okon történhetett a' mult eset [Kv; ÖCLev.].

Szk: ~t csinál. 1667: Hallottam azt is Csiepregi Uramtol, hogy a zseoleo mérök keotest tsináltak volna keozteok hogy á féle dologh ne légyen hanem ki ki hatá-rával elegendgyék megj [Kv; RDL I. 148e Catharina . Relicta vidua quondam, Nobilis Michaelis Egresi Co-losvariensis (67) ns vall.]. 1725: ki halota hogy mikor ... Haller Laszlo elvete az Asz(szo)nyt hogy kötest s Contrektust csinált hogy la léjánya lehet legyen az Asz-(szo)ny valasan [Darlac KK; ApLt 2 Apor Susanna édesanyjához] * ~t szerez. 1616: Mi Feketek, Lukaczok es Geörfiek, kik lakunk Losadiban Huniad varmegieben, egienleo Akaratbol nemzetesteol ilyen vegezest es keoteost szerzettünk szena Reteink felöl * ~t tesz. 1558: My Erdely Miklos Chechey Cristoph es Zygethy Pal deak ... mynth fogoth Byrak eleoth zemel zerynth leuen Zabo ferencz Illeu fogadast es keottest theon [Mv; BálLt 86]. 1569: My Elewttwnk Illyen kewtest Tewnek, Melynek Byzonsagara es Erewsegere attuk az My Lewelwnk [Diós K; JHbK XLV/13].

17. bánatpénz, *ek* kötél; vadiu; Reu/Abstandsgeld. 1568: az mynemw Köttest ... az Jamborok köpttek volt tudny illik tiz ftot azt az tiz ftot my wittwk meg [Kv; TJK III/1. 194]. 1621: Melj bekeleddest es alkuvast mind ket felöl jovalla(na)k es megh njugovanak rajta 50 fl. kötes es büntetés alatt kezeketis be advan mj nekünk [Asz; Borb. II]. 1667: Lazár péter Ur(am) ... mindgiart Executiot tétethessen az meg irt Ötven forint kötesről [Kv; Ks 65. 43.10]. 1707: ezen Cserenek birasab(an) kötekis magokat műelőttünk, hogy egy mast megh oltalmazak valamelyik fel megh ne(m) oltalmazna az masikat tehat 50. forint legyen az kötese az megh allo fel az megh ne(m) allo felen tsak egy falusi Birovalis megh vehesse az 50 forintot [Aranyosrákos TA; Borb. I.]. 1780: ha az megirt pontokat magam vagy maradekim meg szegnők és nem telyesitenők, ezen 50, egyes arany kötes Sumát ... rajtam vagy maradekimon ... exequaltassanak (igy!) [Ne; DobLev. III/545.2a]. 1823: tévének egymás közöttben 12 forint kötest [Etéd U; NkF]. 1876: E szerződést egy év lefolyása alatt 5 frt kötes mellett egyik fel is helyes ok nélkül fel nem mondhatja [M.bikal K; RAk 323].

Szk: ~t köt. 1629: Mikor az leuelet irtak es az keotest keoteottek en azt nem tudom ... mert minket chyak az penz le tetel es fel vetel melle hittanak volt [Kv; TJK VII/3. 31] * ~t tesz. 1568: Jlen kötest toptwnk hogy valaky es dolgot haborgatna f. 20 maragyon [Kv; TJK III/1. 180]. 1632: mikor az 15 forintrol keotest teonk Uarga Ianossal akkor ez az Uarga Mihaly köző biro vala [Mv; MvLt 290. 74a] * ~t vet vkik közé. 1632: Felej Gasparne es Koczis Jonasne kezdőött keotest vetettek vala, az sok jamborok [Mv; i.h. 141b].

18. örökségbeli hagyakozás; dispoziție testamentară, testament; Erbschaftsvermachung. 1688: jövénék mű előnkbe Aranyas Széke(n) lako Létai István és mostan Komjátszege(n) commoralo Letai Benedek illyen dologh végett ... Letkai Istvánis Benedek(ne)k teon illy(en) keotest; hogy az eo holta után ... minden Eoreokseghi ... maradgyanak az eo Fiara Benedekre [Borb. I]. 1690/XVIII. sz. eleje: mindenunk Barakonyi Ersebeth Léányomra szállyanak, mely kötesemet és válasomat ... meg erősödni kívánom s akarom [Ne; DobLev. I/59].

19. frigy, szövetség; alianță; Bund, Bündnis. 1671: Ali béget Szepesi urammal császár portájára beküldje s az fővezérnek is tegyenek ígretet s ez kötés véghez menven. ... nem késnek hozzá fogni azután [TML V, 644 Baló László Teleki Mihályhoz].

Szk: ~t tesz. 1644: Máté vajda kívánja ettől a vajdától, hogy küldje az ország püspökét s fő boerit Foxsához s ő is küld s békéljenek meg s egymás között erős kötest tegyenek [Veress, Doc. X, 163 Barcsai Ákos Rákóczi Györgyhez Jászvásárról]. 1657: Minekelőtte az indulás látni volna, havaselti Máté vajdával az fejedelem intimatiójából kötest tönk, ... mert ekkor nagy szükségünk vala reá [KemÖn. 174] * ~t szerez. 1710: Vala egy leánya is Lászlónak^a, akit Ferdinándnak Maximilián császár fiának adtak feleségül, a fiának penig, Lajosnak a Ferdinánd hűgát kéri meg feleségül, a magyarok akarátja ellen újabb kötest szervezven egymás között, hogy amelyik rész magtalan halna, annak országa a másikra szállana [CsH 65. — ^aII. Ulászló magyar királynak].

◇ Hn. 1754: a' Kő kötésre jár véggel (sz) [Kispetri K; KHN 290]. 1774: A' Kő kötés előtt (sz) [uo.; i.h.]. 1795/1807: A' Kőkötésbe (k) [uo.; EHA].

Ha. 1571: keotysth [Szu; SzO III, 340]. 1584: köttes [Csapósztyörgy TA; Ks]. 1590: kötist [Jobbágyfa MT; BálLt]. 1654: keotist [Dés; Hr 2/15]. 1765: kötis [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.].

kötéscsipke kötésnek való csipke; dantelă pentru legat; Bindungs/Bandspitze. 1678: üttem egy főre való fekete csipket f 4 // 50 Egy uégh kötés csipket f 7 // 50 [Utl].

kötéscske 1. kötegecske; legăturică; Bündelchen. 1746: Egy kötéscske vasdrót [Vargyas U; DanielAd. 258]. 1776: En el mentem ... Dikuj Toma nevű Jobbágyával az Uram eő Nagysága Nagy Erdeje széllyibe ... mind az ketten egy egy kötéscske Sütni való aszszu ágbogat kihozván hátainkon fel vetettük a székérre [A.kápolna KK; BK. Dikuj Pável (24) jb vall.]. 1804: négy kötésceske Selyem [Borosbenedek AF; SLev.].

2. kötetecskényi; volușag; ein Bändchen (groß). 1714: Egi Kötéseke (!) Geographiai jadoz mappat magab(a) foglalván [AH 11].

3. kötött/hurkolt szegélydiszecske; mic ornament tricotat/croșetat; gestricktes/gewirktes Saumschmückchen. 1761: Öt darab szedett pántlika, melynek szélén arany és ezüst botokon vert kötésceske vagyon [Koronka MT; Told. 8].

kötéses 1. (ács)kötéssel készített/megerősített; cu înbinări; mit Verbindung verfertigt/stärkt. 1632: Ezen hazok eleőt ualo folioso kötéses, fa oszlopokon allo, az alia dezkaual padlott [Fog.; UF I, 138]. 1637: Vagyon egy nagy eőregh szelyes köteses zendelyes cziwr [uo.; i.h. 419]. 1656: vagion az Olton által 62 köteses saskból allo regi hid melinek első resze ... köteses által jaro gerendaival egyut ep 's jo [uo.; UF II, 144]. 1694: vagion az majorzah ... melinek köteses fákbal való és sővényes oldalai avagi falai, imitt-amott tapaszosak [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. 1738: jo Tölgyfa és földben ázott ágos fákra erigalt jo kötéses, de rosz szalma fedeles Sajto Szin [Szászveszszöd NK; Born. XX/12]. 1756: Vagyon a Beres haz hosszan az haz előtt vagion köteses Cserefa keskeny Tornácsa [Branyicska H; JHb LXX/2. 12]. 1761: Szolgál az ország Vtyarol avatag Sendely fedel alatt levő galambugos tserefa kötéses zábék között hevederfáihoz avatag fenyő deszkából szegzett ... nagy kapu [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 12] | kötéses Ágasokon áll menések számára készített hoszsú szín, vagyis Sop [Bolya NK; i.h. 303].

Szk: ~ állás. 1676: Ezen pinczében erős tölgy fakból csinált, erős kötéses allasok vadnak kiken vagion fenyű deszka Nro. 10 [Fog.; UF II, 715]. 1680: ezen házban találtat(na)k egy köteses állásos oh és új szallónak [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13] * ~ kapu. 1636: Vagion az Cziürös kert kapuja uydon uy deszkas kötéses kapu. vas nélkül való [Siménfva U; JHb Inv.]. 1676: az csüres kertnek az tiukász ház felől való részire nyilik arra új kötéses kapu [Fog.; UF II, 740]. 1745: A Nemes Curia(ra) ... mennek bé egy nagy kötéses Kapun [Székásve-

resegyháza AF; Told. 18] * ~ *láb*. 1648: Az Felső Porumbaki hataron az falun fellyel vagion egy fwresz malom hat keöteses labakra czinalva sup kötes fedel alatt [F.porumbák F; UF I, 904]. 1680: Ezen Tornác nyolcz köteses labokon áll [A.porumbák F; ÁLt Inv. 7]. 1712: Az Nemes Udvarház . . . Udvarára mennék be edgy erős köteses labakon allo . . . nagy kapu [Mezőbodon TA; BfN 54/12] * ~ *oszlop*. 1676: Vagyon ezen tul kő fal közöt talpokban eresztet köteses oszlapokon, uj sendelyes heyazot alatt egy uj szallonnás ház [Fog.; UF II, 705]. 1680: Felső Porumbakon fellyül hat köteses tölgy fa oszlopokon . . . vagyon eö Ngok(na)k Supos fedel alatt egy Füresz Malmok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 38]. 1761: köteses jo kemény csere oszlopokon álló négy szegeletre hegyessen szarvazott cserefából felrótt csinos uj gárgyáju köből ki rakott . . . böv vizű Kerekes kút [Szászvessződ NK; JHBK LXVIII/1. 197].

2. kötéssel díszített; ornat prin tricotare; mit Sticke-rei verziert/geschmückt. 1574: vagion három aranyas Eleő keöteöm ketty varrot harmadik keötises [Gyf; JHBK XXI/12. 6]. 1628: Egy reczes keoteses uekon gallos gjocz lepedeo [Bodola Hsz; BLt]. 1651: Ket Pohar szekre valo vaszon Abrosz kotesses. Azon küvül Hat Pohar szekre valo Abrosz Nedgye kotesses ketty Paraszt [WassLt Wass Judit kel.]. 1664: Ket köteses Gallos cipkés gylocz lepedők [Beszt.; SL]. 1676: Egy szakadozot czérnával varrot előruha. Más patyolat viseltes, köteses előruha [Gyf; JHB XXXI/2]. 1705: Más edgy barack virág színű hiuz mallal bellet virágos barsony gyöngyös gombu köteses mente [Czege SzD; WassLt Vas Dániel-né lelt. Rettegí György kezével]. 1722/1770 k.: Egy kötéses gylöts abrosz, a' szelín tsipke körös környül [Csicsomihályfa SzD; SzConscr. 227]. 1751: E szerent Vadnak a' Templom Egygyetmáj . . . Humerale kettő köteses. Paraszt 1 3 Alba koteles 3 [Kóród KK; Ks 20/X].

Szk: aranyos-ezüstös ~. 1768: Egy Kőköröcsin szín aranyos Ezüstös köteses Szoknya vallaval edjütt [Nsz; Tgsz 51] * *bécsi* ~. 1713: Egy feőjer becsi köteses Ing [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.] * *feőjeres* ~. 1694: Egy feőjeres köteses abroszt aestim. den. 84 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1728: Egy feőjeres köteses abrosz [Szentkirály Hsz; SVJk] * *lyukatos* ~. 1803: mind a' ket széljik(en) három sorba 15 együtt 30 négy szegű jukatos, köteses virágzással ékesítettett szép Abrosz [Dombó KK; UnVJk 56] * *sujtásos* ~. 1726: Egy sujtasos köteses három szél abrosz [Kv; Pk 6] * *temérdek* ~. 1629/1635: Ket temérdek keoteses kender abrosz. Egy temérdek keoteses kender vazon abrosz . . . Egy temérdek keoteses sahos kender abroz Mas egy keoteses temerde(k) sahos kender abroz [Bodola Hsz; BLt néhai Béli Kelemen inv.]. — Vö. az *ezüst- és feőjerkötéses* címszóval.

kötésesen 1. (ács)kötéssel készítetten; fäcut prin/cu îmbinări; mit Verbindung (an)gefertigt. 1699: Ezen ház-ak elöti lévő kis fojosocsa vagy pitvar hat kötesesen csinalt oszlopokon ál [Vécke U; LLt]. 1736: egy be rótt Csere talpakba kötesesen álló két láb Csere fára . . . Siposon Sendellyezett Szin alatt van egy kerekes kut [Mikéva KK; CU XIII/1. 167]. 1745: vagion egy tölgy fa talpakra, Sas-fákra kötesesen épített deszka padimentumú uj Tornáztotska [Marossztkirály AF; Told. 18].

2. kötéssel díszítetten; ornat prin tricotare; mit Stikerei geschmückt. 1735: gjakran szabatott az Urfi számára . . . Teleki Pálné Aszszonyom inget lábra-valot szep bullya vászonbol, az ingeit feőjer selyemmel varrattatta az említett Aszszony Csipkésen és kötésesen [Kendilóna SzD; TKI].

kötésfa épületkötésnek való fa; lemn de legătură; Verbandholz. 1590: veottem . . . 3 kotesfat kapuhoz f. — d. 30 [Kv; Szám. 4/XX.10 Hooz Lörinc sp kezével]. 1591: Az feiedelem Konyhaiara ualo epitesre . . . Egy olahnak wolt 4 Zal faya hozattwk el keotes faknak f l [Kv; i.h. 14]. 1637: vagion egy vegteben keotes fakra epített tapaszos zendelyes kett rendbeli jstallo az fal mellett [UF I, 396] 1694: van egy Toronyhoz ragasztva csinaltatott keotes fakbol allo Utő oranak az Labja es Tartoja [Kővár Szt; JHB Inv.]. 1699: Ungur Iuonnal talaltam leczet, szaru fát, kötes fat [Rücs TA; KvAkKt Mss 344]. 1872: Marha istallora Kötés es Kurta Szaru fak 12. darab 2 ölös [TSb 38]. — L. még UF II, 151.

kötésgerenda grindă de legătură; Verbandbalken. 1694: (A malom) vegiben valo Vas Csapokat, Karikat, az Malom alatt vallo csapo Silipyeit, Csővekyeit, kötes Gerendait nem reghib(en) csinaltak Gattjaval edgyütt [Kővár Szt; JHB Inv.].

kötéske kötésceske (kötött/hurkolt ruhadíszecske); mic ornament (croşetă, tricotat pe îmbrăcămintă); kleine Strickerei (gewirktes, gestricktes Kleidungs-schmückchen). 1676: Egy Csomó recze, egy csomo feőjer kötes. Egy darab köteske [Gyf; JHB XXXI/2].

kötéslevél 1. kötelező levél; litterae obligatoriae; inscrip de obligatie; Verschreibungen/Obligations/Vertragsschreiben. 1572: Vrberger Gergel azt vallia hogy Az mely ados lewelet adot volt Kappa Antalnak kybe hazat neky keotette volt az Sumaiert eleb keolt hofi nem mynt az Aros Myhálnak adot keotes lewel, Az vitan keotette volt hazat Aros Myhálnak [Kv; Tjk III/3. 38]. 1581: Byro vram . . . ertekeztek felölle hogy . . . Thwry Georgi . . . az Captalan elöt Aggyon kötes lewelet hazarol es zóleyrol [Kv; TanJk V/3. 243a]. 1629: Arki Imre keotette volt az en hazamat az kiben lakom es az peres Zeoleot az Attyoknak . . . es azon keotes leuel erejevel jutot eo mind az Zeoleohez mind az hazhoz s beleis iktatat [Kv; Tjk VII/3. 83]. 1633: Mi az kötes leuel continentiaia mellől el nem allunk. Hanem a . . . Jobbagiot . . . megh keuannuk [Szava K; Törzs]. 1636: Ennek nagub bizonsagara es erőssigire adgiuk kötis lewelwnket [Dés; DLt 396]. 1664: N. Boros Istvá(n) Vr(am) jobbagy . . . löttének volt kezesek 1662 eszten dőbe(n), die 6 Julii, Nemzetes Boér Sigmond Ur(am)nak egy felső Veniczei Thoma Bunya nevű jobbagiaert pro f. 200. az mint kötes levelekből ki teczik, hogy mikor eö kgme elé kívánnyia állitani s elé nem alithatnak, raytok exequálhassák az f. 200 [Fog.; Szád. — ^aKöv. a fels.]. 1667: Darabos Mihály az mostani kösztők valo békességet fel nem bontja, sem titkon, sem nyilván ezen kötes levelet, és abban meg irt ötven forintot sem(m)j részeiben meg ne(m) háborgatná [K; Ks 65. 43. 10]. 1785: amint most kezdem hallogatni . . . olly Fassio és Kötés Levél irattatott [Nsz; Told. 4]. 1796: a' Torboszlói^a Uisi-

ta(ti)joba producala előttünk a' Sz Imrei^b Mater Ekkla már el szakadott Torboszlói Filialissal való megegyezésről szollo kötés levelét [MMatr. 239. — ^{a-b}MT]. — L. még TML I, 168, II, 630.

A jel-re l. Bartal, Gloss. *littera obligatoriae* al. — A címszót PP így értelmezi: Kötés level: Litterae reversionales; PPB ehhez a köv. német értelmezést fűzi: eine Beschreibung, Vertrags-Zedul, Revers.

2. fej-i kötelezettségről szóló irat; act care cuprinde obligațiune principelui; Schreiben/Schrift über die fürstlichen Verpflichtung. 1586: 25. octob: Vrunktol eó Nagtol hoztak leueleket Egik keotes leuelet Hector Janos viszi varadda Az masik keotes leuelet az louas legin viszi Ebenj Gabornak Vj varra -/37 1/2 [Kv; Szám. 3/XXIV, 60]. 1597: Makrai Janos vit Egik keotes Leüelet Almasra^a a' Nemet Chiazar keouete vthan f - d 37 1/2 [Kv; i.h. 7/XII. 65 Filstich Lörinc sp kezével. — ^aK]. 1621: az-zonjunk eo felsege egi keotes leuelet uizj ... Bek Peter Berendig^a. d 28 [Kv; i.h. 15b/X. 49. — ^aK]. 1662: itt a békességnék conditiói, cikkelyei punctumok szerint megíratnak volna, azonképpen diploma, kötéslevelé formájában Linc várban, die 16. Decembris anni 1645. abban való erős assecuratoriába következő őfelsége minden magyar királyi successori is befoglaltatván és köteleztetvén sub verbo regio et bona fide christiana mediante (minemű erős hitformában többször ezelőtt nem lett), császártól kiadatni parancsoltatott vala [SKr 270-l]. — L. még SKr 191, 273-4, 281.

kötésű 1. vmilyen kötéssel díszített; ornamentat într-un anumit fel prin tricotare; mit irgendeiner Stickerei verziert. 1850 k.: egy háklírozott fejer uj ágytakaro rostelyos kötésű [Pk 2].

2. vmilyen kardkötőjű; cu o anumită centură de legat sabia; mit irgendeinem Degenband. 1705: Mas edgy fekete Czapas Virágos kötésű s egész ezüst maroklatú aranyos Torok kard [Cge SzD; WassLt Vas Dánielné lett. Rettegi György kezével].

kötet 1. volum; Band. 1880: Eladtam — hitvány árért —, de eladtam egy kötetet a Franklin Társulatnak Össze sincs állítva a kötet, mert irnom kell még hozzá sokat [PLev. 80 Petelei István Jakab Ödönhöz]. 1887: De nem látná-e a Kolozsvár szerkesztője helyénvalónak, hogy ehhez a kötethez hozzászóljon? [i. h. 135 Gyarmati Zsigáné Petelei Istvánhoz].

2. egy kötetnyi/kötetre való; de un volum; von einem Band (viel). 1879: Mátrai Bélának egy kötet nem tom', mije jelen meg nyomtatásban, s e valamivel együtt említi meg, hogy: „J. Ö. fiatal költőnk is ad ki egy kötet verset” [i. h. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. kötés; legatúra de carte; (Buch)Einband. 1802: Német és Magy szo könyvetske Olasz Kötésben Francia Országnak valóságos szerentsétlen Történeté-(ne)k le írása, de A(nno) 1793. Olasz kötetben [Ne; DobLev. IV/858.5b].

kötetlen 1. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ hordó abroncsozatlan hordó; butoi necercuit; unbereiftes FaB. 1669: kötetlen boros hordo njolcz. keöteöt boros hordois njolcz [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1693: Andrisnak egy kötöt hordo, mas kötetlen mint egy 20 vedresek [Ne; DobLev. I/38. 12].

2. felkötözetlen (szőlő); (viță de vie) nelegat(ă); unaufgebunden(e Rebe). 1716: a szőlökét mindenütt ki karosztak, a Csilag hégyét ki kötöték, a többiben még vagyon kötétlén ... igen sok ki aszot, az hideg és alkalmatlan szély miján [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

3. bekötetlen (könyv); (carte) nelegatá; uneingebunden(es Buch). 1615: Keönyuekbeöl Jutot nekj Júb anyaj rezreöl Egi regj Biblia Deak ... f. — d. 50 Egi postila regj f. — d. 25. Juris dispositio keöttetle(n) f. — d. 6 [Kv; RDL I. 97 Junk András kezével]. 1628: Az Legh belseő tárházban ... Egy Abrozban keötvé keöttetlen könyv Vide(li)c(e)t Teatr(um) Vitae Humanae [Gyalu K/Kv; JHBK XII/44. 1.].

4. deszkázatlan; nepodit; ungebrettert. 1656: egi deszka eoregh ... kapu, ki cleött kötetlen hidlasnelkül valo ros saros heli leuen, szükségess megh teölteni [Fog.; UF II, 143].

köthet 1. a putea lega; binden können. 1736: Kiki inkább leberetváltatta^a, s úgy üstökök hagyának magoknak, azt szépen felkötötték s abban gyönyörködtek, mennél nagyobb csomót köthetnek az üstökökön [MetTr 354. — ^aA haját].

2. odaköthet; a putea lega undeva; anbinden können. Sz. 1619: Azt soha ne gondoljátok, hogy az én uram őrizze várakat, mert az bizony soha nem léssen, mert az én uram nem kötheti lábához mind az széles pusztán járó latrokat [BTN² 232-3]. 1672: Kegyelmed végbeli kapitány lévén, az ő nagysága hire nélkül Magyarországban csak által ment az magyarországiak közé; ő nagysága senkit nem köthet az lábához [TML VI, 315 Székely László Teleki Mihályhoz]. — L. még BTN² 189, 237; TML IV, 458.

3. (gátat) fonhat, sövényelhet; a putea împleti/face (dig); (Damm) flechten können. 1560: fellyeb azon vizenn, molnot ne chynalhasson bamfi menyhart az gattyat se keöthesse fellyeb annál, amint mostan vagón [Mv; JHBK XII/7].

4. rákényszeríthet; a putea impune prin forță; aufzwingen können. 1619: Minthogy immár igaz, hogy az magyaroké az frigy, nem az németeké, ha az magyar azt az frigyét az német fejedelemség alatt úgy nem akarja megtartani, hogy kötheti az hatalmas császár az magyarokra erővel azt az frigytartást nyilvánvaló ellenségekkel? [BTN² 289].

5. (birtokot) leköteth vkinek; a putea testa/lega (bunuri); (Gut) jm versprechen/verschreiben können. 1600: ne azth mo(n)dom, en ellenem wër elle(n) senkinek ne(m) hagyhatta sem keöthette az en eöstöl marat előreöksigemet hazamat [UszT 15/249-50]. 1625: az Eleő fellre maragio(n) mindene az Meg holt felnek senkinek ne köthesse se ne hagihasa semmi fele marhaiat [Szentimre Cs; i.h. 17a]. 1668: Balásfalvát sem köthette az fejedelemasszonynak ... mert ország végzése ellen van [TML IV, 265 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — ^aA fej.].

Sz. 1879: Szavát sohasem tudtam igaziba venni. Ha ígérte, hogy bizonyos időben megkeres, mérget vehettem volna rá, hogy akkorra beteg lesz. Ha én ígértem megkeresni, mennybéli jussomat köthettem rá, hogy nem lesz otthon [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. (országot örökösödési szerződéssel) vkinek leköteth; a putea promite cuiva (o țară prin contract de moș-

tenire); (Land durch Erbschaftsvertrag) jm versprechen können. 1710: Ferdinandus ugyan oda köthette per defectum seminis a maga haereditaria provinciát a sógorának, Ludovicusnak, mert szabad volt vele mint magával, de Lajosnak^a a szabad választáson kívül nem lévén semmi jussa Magyarországhoz, a másét nem adhatta, se nem köthette senkinek [CsH 65. — ^aII. Lajos magyar királynak].

7. *kötést* ~ szerződhetik; a putea încheia un contract; einen Vertrag schließen können. 1896: Még a tekerés alatt gondoltam rá: hogy ebből a magyar borból kóstolólul küldök néhány cseppet — az első magyar embernek, akivel pályám alatt kötést köthettem [Plev. 181 Petelei István Wodianer Artúrhoz].

8. *~i magát a.* kötelezheti magát vmire; a se putea obliga la ceva; sich zu etw. verpflichten können. 1619: Hogy most ez az főkövet absolute nem kötheti magát arra, hogy ez üdö alatt jki nem mennének az kozákok ilyenek az okai^a [BTN² 263-4. — ^aKöv. a fels.]. — b. ráerőltetheti/tukmálhatja magát vkire; a putea face să fie acceptat de către cineva; sich jm aufzwingen/drängen können. 1619: Bizony önagyságának is az én censurám inkább tetszenék abban, hogy olyanformán el kellene küldeni az ajándékot, de önála az parancsolat most nincsen, erővel sem kötheti magát az vezérre [BTN² 314]. — c. vki jobbagyul szegődhetik; a se putea angaja ca iobag la cineva; sich jm als Leibeigene verdingen können. 1681: valamely jöveven melj városban, Faluban melyik Ur részére valo örökségben elsőben megh telepedik, az annak utanna más Ur alá magát nem kötheti [Hátszeg; VhU 151].

kötisztító szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: *köpius* ~ *vasrudacska* üvegutabeli eszköz; sculă folosită în fabrica de sticlă; Werkzeug in der Glashütte. 1680: Öveg csűr ... Az eöveg csináláshoz vadnak holmi vasbol álló eszközök eszerint ... Fa nyelben csinált köpius kötiszto három araszna valamennyivel hosszab vas vekony rudacska no. 1 [A.porumbák F; ÁLt Urb. 973-4].

kötlevél 1. egyezséglevél; contract de vînzare-cumpărare; Konventionsschreiben/brief. 1844: Dobolyi Klára asszony részére költ kötlevél a' Szentes Istvánnétól vásárlott ... Szántó földről [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. 1848: (A) Doboi István féle házas telket, az eredetileg közöltetű Kötlevél szerént néhai Tks Betzö Sámuel Ur ... özvegy Dobolyi Istvánné Ur asszonyhoz zálogította (!) az Előterjesztőkkel kötlevél mellett [Fefér m.; i.h. V/1271]. 1860-1861: (A) gyalmaszatra kötlevelek van M.Sámsond, M.Kölpény és M.Madarasnak ... még a Bethlen Gábor fejedelem idejéből [Benkő, Mszlsm. 7].

2. szerződés; contract; Vertrag. 1845: a malom építésihez ... a Mester ember holnap a Nyilalo eszközökhöz el akarja készíttetni, s az után fel is nyilaltatni, azomba az a kívánata addig a nyilaláshoz ne kezdjen míg, köt levelet nem adunk [Kadács U; Pf Pálfi Dávid lev.] 1848: a' cserébe kötött tiz évi határ idő még el nem tölt, és így a' cserét a' kötlevél értelmében egyikünk is fel nem bonthatná [Ipp Sz; Végr. Vall. Veres József vall.].

3. anyagi kötelezvény; obligatie; Verschreibung, Schuldschein. 1847: Kötelezte magát köt levelébe hogy ... fizetend egyszerre, hiba nélkül ket ezer forintot [Csapó KK; DobLev. V/1268]. 1849: Kelemen Béni a társam által felmutatott árjegyzékből 60. eftot (!) előlegesen

erőszakkal lehuzva nekünk adott egy kötlevelet [Kv; Végr. Vall. 87] | emlekeztetni kívánom ... szoros kötlevele 3ik pontja alatti kötelezésére — mely szerint a hátra lévő 3.000 ~ háromezer VRftnak kamatját 5. percentbe ... mindig az év elején tetszik fizetni [Csapó KK; DobLev. V/1275 Wízy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

*kötlevéli egyezséglevél*beli; din contractul de vînzare-cumpărare; vom Konventions/Schuldschreiben. 1848: Kötlevéli idő eltelve, nem mulatták el az Előterjesztők ... Özvegy Doboi Istvánné Tks Fosztó Rákhel Asszont a' kisebb zálog összeggel meg kínálás mellett ... azon házastelek zálogbóli kibocsátása iránt törvényesen meg intetni [Fejér m.; DobLev. V/1271].

kőtornác pridvor/cerdac de piatră; Hausflur/Gang aus Stein. 1758: Ezen kö Tornác Sub aperto aère fedél nélkül Léven Számtarto Ur(am) jól észre ... végye különös vigyázása alatt hanem ha tartya, külömb(en) alatta volt bólt szaporán a Víz be szivárgása mián, egészen ruinálódhatnék ezen drága kölcséggel készített nyári kies uj Tornác [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1765: Én Gróf Petki Anna Gróf Kornis Antalné Szegődtem meg az Jesuiták Pallérával Günter Ferencz Urammal hogy ő kegyelme az en házaimat el készíti a Tornácot pediglen kö fallal fel viszi annak rendi szerént, hogy kö Tornác legyen belőle [Kv; Ks 11 XLVI.44].

kőtorny turn de piatră; Turm aus Stein. 1662: a piaron^a levő öreg egyház ... szép magos kőtorny faépületivel földig égvén, csak köépületük maradt lava [SKr 342. — ^aKv-t]. 1857: Kőtorny a templomhoz ragasztva, épült 1780 táján ... Ez egyháznak gyámola volt Dálnoki Miklós István, ki temploma mellé kőtornyot épített [Göröcsön Sz; ETF 107.26] 1868: Harangláb roskadozott E harangláb helyett ... új kőtorny építése indíttatott, melynek falazata fel van emelve [Szentimre MT; i.h. 20].

kötő I. *mn* 1. vmit fel/megkötő; cu care se leagă (de ceva); etw. aufbindend. 1783: Kuk András, szőlő kötő hársot ad száz Papusát [Branyicska H; JHb XXXI/28]. 1797: Szőlőbe valo két kisebb karo vas. Lábra kötő karo vas egy [M.igen AF; DobLev. IV/777.13].

2. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *strimfli* ~ *pálca* harisnya-kötőtű; andrea de împletit ciorapi; Strumpfsricknad. 1816: 5 Strimfli kötő pátza [Mv; Told. 48] * *strimfli* ~ *tő* 'ua.; idem'. 1785: Strimpfli kötő to [Wlt Cserei Helena jk 8b].

3. *rojt* ~ *osztovata* rászboi de jesut franjuri; Webstuhl für/zum Fransenwirken. 1823: Rojt kötő osztovata [LLt Csáky-per 601. L. 1].

4. ~ *vaspánt* ? 1789: Két kötő vas pánt Dr 10 ... egy el törött tő karika Dr. 2 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 5].

5. ? Hn. 1661: az Kötő utban (sz) [Bádok K; BHn 23]. 1683: keozelebb Kőrspatakhoz ugy mint kötő sárnál [Etéd U; EHA]. 1774: a' kötő utnál (sz) [Gerendkeresztur TA; EHA]. 1860: Kötőt (sz, k) [Bádok K; BHn 31].

II. *fn* 1. madzag; sfoará; Bindfaden, Spagat. 1696: Gyula Fejervárott a' Szemtarto házban gondviseletlenül találtatott ... hitvá(n) ladabeli Levelek Registruma ...

a' mint az exactorok Fasciculusokba(n) kötözték kötejek vagy el rothatott vagy az egerek el rágták [Gyf; BfR]. 1736 u.: Korda Sigmond is oda való^b udvari szolga levén ... mondja neki az úr^b: hoczza a késedet, Korda, hogy vágjam le a levél kötőjét [MetTrCs 463. — ^aGernyeszegi udvarbeli. ^bTeleki Mihály, a kancellár]. 1823–1830: A válnak elől volt melltartója, olyan széles, hogy a válat összehúzhatták . egy más azon kötéssel úgy egybefűzte és szorította, hogy bátran még nem is beszélhetett a benne lévő [FogE 66. — Egykori női öltözet-leírás]. 1840 k.: egy atzél egy réz Csiga Firhanghaz (: Egyiknek Sellem a' kötője :) [BetLt 3].

2. gatyamadzag; brácinar; Hosenband. 1682: Het Par Ing: lábravalostul, kötöstül [Utl].

3. (szoknya)korc-kötő; brínej; Schürzenband. 1779: a Nagy Aszszony az Exponens Aszszonnak az szoknyáját meg nyomván a köteje el szakadt és fél felől a szoknya le is suvadott [A.csernátón Hsz; HSzjP Uxor Ladislai Gajdo Anna Paputs (43) jé vall.].

4. övkötő; cingătoare; Gürtelband. 1716: Ezüstet vert karmin szín Sinor Eöv az kötője vegin is gyöngy Gombok [WassLt].

5. mentekötő; sfoara de la manta; Mantel/Dolmanschnur. 1603: Varga Balint foldozo varga vallia ... az Nemetek . ra menenek az legenire, vagdalnj kezdek . s ereosse(n) verik huzzak vala, s El zakazta a' menteie keoteioet neky erezte a' mentet s, el futamek Farkas vezara [Kv; Tjk VI/1. 707]. 1823–1830: a mentét sohasem öltötték fel, hanem láncol vagy drága kemény kötővel nyakokba vetve hordozták [FogE 64].

6. ingkötő; sfoară de la cămașă; Hemdenschnur. 1736: Nem volt akkor ránczban szedett egész mellyű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elől meg volt hasítva, annak kötője volt, s úgy kötötték meg az nyakoknál [MetTr 342] | az Urfi köntösére valo ezüst sinor, gombokért, kötőért, és szarkalábért fizettem h. fl. 32 den. 54 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72/53]. 1742: Egy Fodor fátýol ing kötöstől kőtes körülötte [Kisesküllő K; Sombj.].

7. kardkötő; centură de legat sabia; Degen/Säbelkoppel. 1763: Egy ezüstös kard más egy fekete kardotska fekete selyem maizt köteivel [Hsz; Ks 23.XXIIb] | Egy Tompak (!) arannyal mostani modi uj kard ezüsttel arannyal elegyesen varrott, Viola szín barsonnyal bellett kötőjével [Szentiván Hsz; i.h.].

8. karabélyszij; cureama carabinei; Karabinerriemen. 1823: Egy kurta Damastzerozot karabey sárga kötőjével [BK Inv.].

9. olasz ~ a. 1629: Egy darab Olasz keoteo Papirosra tekerve fejer olasz keoteo [Gysz; LLt Fasc. 155]. — b. ? 1648: Egy Olasz köteő formara valo merő gíemantos függő Egy Olasz köteő formara czinalt rosas függő [Mk Kapi Klára kel.]. — c. ? 1630: Linczegh Janos Hozot beczibol . 3 végh Hay tekereo p(ro) f 2 d 50 tt f — d 7 1/2. 10 vegh olasz keoteo p(ro) f. 5 tt f — d 15 [Kv; Szám. 18b/IV. 37].

10. kötény; sorj; Schürze. 1697: Egy fejer kapiczor szoknya kötöstől, vallastol; fekete szegélyes Cipkevel [Beszt.; KGy]. 1719/1751: Az hajadon Leányak édes Anna akarattya szerént viola szín vagy kőkörtsin szín Velentzei Kamuka szoknyát vállastol kötöstől determinálnak [Süketfva MT; DobLev. 1/95]. 1728: Egy Cziron szín kamuka Szoknya kötöstől [Told. 19]. 1771: Sze-

ki Sárát Miklos János Feleségét találván Eczakanak idején hogy a Kötőjibe vit valamit bé takarva [Dés; DLT 321.5b Al.Huszar (30) ns vall.]. 1788: vékony gyolts Ing váll hasonló kötő [Mv; TSb 47]. 1840: Markuj Máris ... viselt ... ótska bagazia szoknyát, kék kötöt, fejer kurta gubát [DLt nyomt. kl]. — L. még a fátýol-, patýolat-, perpétékötő címszókat.

11. jártató ~ kb. gyermekjártató hám; ham pentru copii mici cînd învătă să umble; Kinderriemen zum Gehenlernen. 1790: A' gyermeket gyakran jártattuk, de jártató kötővel éppen nem tartom jonak hogy jártassuk, mert lehetetlen meg tartoztatni hogy egészen a' kötőre ne ereszsze a' mellyét [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.].

12. (seb)kötés; bandaj; (Wund)Verband. 1597: Anna azzony Zok Peterne wallia latam hogi az leankanak az labarol az keoteo le sühat vala, s az ver foldogal wala ala az zara(n) [Kv; Tjk VI/1. 94]. 1778: Az oldal fájásbanis a' fájdalmas helyet, efféle lágyító meleg kötéssel kötözni különösem hasznos [MvÁLT Mátyus, ConsSan. gub.].

13. szőlőkötőző munkás; muncitor care leagă vița de vie de araci; Bindearbeiter. 1698: E mostani Szűk időhöz kepest rendeltük hogy ... Kapasnak diurnuma per // 9 Karozonak // 9 Homolitonak // 12. Hajtónak, kötőnek // 6. levelezőnek // 9 [Dés; Jk 267a].

14. kötéssel rontó boszorkány; vrăjitoare care face farmece; durch Binden verwünschende/behexende Hexe. 1670: az captiva felől hallatik, és mondatik hogy odo, köteo, varaslo, bűjös, bajos, hitegeteo, santiito, vakito [Kv; TanJk II/1.769].

◇ Sz. 1584: Ketheo Ianos [Kv; Tjk IV/1. 352]. 1604: Kötő mihaly zent Ersebeti Zabad zekel [Uszt 20/316]. 1614: Keoteo Istuan ppix [Bözd U; BethU 180] | Keoteő Balas ppix [Nagysolymos U; i.h.].

◇ Hn. 1731: Ökör kötő tóvin (sz) [Impérfa Cs; EHA]. 1874 k./1906: Ökörkötő [Deményháza MT; EHA].

kötődés kötekedés; círcotă, căutare de pricină; Nekerei, Stänkerei. 1826: Szász Sigmond . Szüntelen kötődött beléje a nélkül hogy Ferentzi Josef leg kisebb okot is Szolgáltattot volna a Szász Sigmond kötődésire [Somosd MT; CsS].

kötődik 1. (a gát) fonódik, sövényelődik; a se face (dugul); (Damm) geflochten werden. 1700: ha az meg irt Groff Ur eő Nga^a Malmának gáttya magassa(n) nem köttetnek, nem fogna sokat ártani az Vas Daniel Vram Malmanak ... ha pedig magossacsán kötődik az gát ugy hiszszük hogy nem lézen kára nélkül Vas Daniel Vr(amn)ak [Dob.; WassLt. — ^aGr. Apor István]. 1844: egy ujjanon keresztül járo nagy gát kötődik [Meggyesfva MT; LLt. — ^aA Maroson].

2. (szerződés) kötöttek; a se încheia (contractul); (Vertrag) geschlossen werden. 1802: azon rétről . . a' melyből ez el foglaltatott vala, mind magára, mind két ág maradékira, mind pedig minden véreire nézve örökösön le mondván, azon leveleket, mellyek mellett az Ekkálával kötődött erőtlene(ne)k, és más rétről szollók(na)k lenni meg ismerné 's declarálná [Mezőbánd MT; MMatr. 372].

3. kötekedik; a se círcoti, a căuta pricină; stänkern, Streit suchen. 1634: meny el az Istenert kerlek ne kötőd-

giel en velem [Mv; MvLt 291.18a]. 1655/1754: Ha valamely Legény Vrást Asszonyát meg nem bétsülvén illetlenül bátor az Asszonyával kötődnek büntet(ése) két héti bér [Kv; ACLev. 12]. 1770: kün az uttán jödegelvén hallottuk kötődnek ... szobol ellenkeznek [Nagyercse MT; Told. 3a]. 1805: a' Pásztorral kötődni 's veszekedni kezdett [Kv; Pk 3]. 1806: Latvan Papp Vaszia azt hogy az én Kantzám meg került, azért kötődik mar hogy miert nem kerül meg az eő Kegyelmeje is [A.várca Sz; BfR].

4. civakodik, huzakodik vmi felett; a se certa pentru ceva; über etw. zanken/hadern. 1710 k.: Én hirtelen fellobanó haragú embernek tartattam, mert kivált ha velem kötődtek, feleseltek és valami bolondságot állítottak s vitattak velem ... megindultam ... néha talán felletőbb is urgeáltam [BÖn. 494]. 1740: a' melly Szőlő volt ... eleget kötődtek ketten felette [Szásznyíres SzD; 17/LXXXIV. 13].

5. beleakaszódik/köt vkibe; a se lega de cineva; mit jm anbinden, jm anrempeln. 1792: én belém erőszakosan ne kíványan kötődni [Bezéd SzD; BálLt I]. 1826: Szász Sigmund mind tsak kötődte Ferentzi Josefbe [Somosd MT; CsS].

kötődő kötekedő; círcotaş; neckend, Streit suchend. 1844: Szakmári Ferentz egy részeges fájtalan életű hitvány gaz ember, mindennel kötődő | Szakmári Ferentzet úgy az ágyassát esmértem másokkal kötődő molskolodo ember [A.sófa U; DLt 144].

kötőfa kötésfa; lemn/grindă de legătură; Verband-holz. 1587: Az oda walo Espotalybel kapw kertehez voottam egy kapw balwant mynd keoteo, es fel fayawal eoze f. 2 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. 1778: kötő fát vágta négy Szál csere fát, emelő rudnakis Vágtak kettőt [Magyaros MT; Berz. 15. XXXVI/14].

kötőfejsze favágó fejsze; securea tăietorului de lemne; Baumaxt. 1629: az keőteő fejszet Simon az eőueben duga [Mv; MvLt 290. 162a]. 1637: Uy keőteő fejszek nr. 15. Annal approb uy Beczy fejszek nr. 10. szalu nr. 2 [UF I, 402]. 1685 e.: Rosz kötő fejsze Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 4-5]. 1688: Egy kötő fejsze [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. 1693: Andrisnak Egy kötő fejsze es egy karozo szekerce [Ne; DobLev. I/38.9]. 1742: Két kötő fejsze. Két farago fejsze. Egi hoszszu nyelvű balta [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor fam. lev.]. 1748: Kötő fejszék Nro 3 az egyik el tört a nyakáb(an) [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10]. 1749: a Kis Sajóiak fel kelvén falustól a meg irt malom(na)k Gátját el vágta ... magam is jelen voltam egy kötő fejszével [Kissajó BN; BLt Danyik Pásk (50) jb. vall.]. 1754: egy kötő fészétis vett den. 48 [Mezőgerebenes TA; BLt 7]. 1782: Kötő Fészi [Szentmárton Cs; Hr Inv.]. 1812: Egy kötő fészének tsalásáért ujbol 42 xr Kötő fejszét nadolni és atzélalni 30 xr. [F.rákos U; Falujk 72-3 Sebe János pap-not. kezével. — Értsd: csinálásáért].

Szk: kisded ~. 1792: Kisded kötő fejsze [F. oroszfalu SzD; Told. 71] * **molnár** ~. 1745: (A vádlott) egy Molnár János nevű idegen és szegény molnár Mester ember(ne)k nagy Molnár Kötő fejszét el lopta [Torda; TJkT II. 21] * **nagy** ~. 1714: Bajor Ferencz Uram ... be mène az Malomban, ben találván az Nyisztor Miklos nagy

kötő fejszét ki jöve az Malombol [Berekszó H; Szer. Marián Danila (26) jb. vall.]. 1794: Egy nagy kötő fejsze Nro 1 [Gyalakuta MT; Tsb 17] * **öreg** ~. 1683: Mihoknak ... Egy öreg kötő fejsze es Egy rongyos Becsi lakat [Ne; DobLev. I/38.9]. 1729: Öreg kötő fejsze nro 1. Farago fejsze nro 1 [TKI Petki Nagy cs. szám. 79a].

kötőfék cāpăstru; Halfter. 1589: Egy keoteo fek [Kv; KvLt Vegyes I/2. 39]. 1594: Az Bagossi^a Maior haznal Wajon ... Zekeres louaknak walo keőteő fekek No 10 [UC 78/7. 18-9. — ^aSz]. 1638: ez ide(n) hagi Eőperjesre az szent Lőrincz Napi sokadalomra megjunk vala fel ... ennekem egi keőteő fekeőm vesze el [Mv; MvLt 291. 148a]. 1679: Vagyo(n) itt keőteő fők nro 9. mindenik(ne)k szára egi egi bokor vékony lancz [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 89]. 1681: adattak kezem ala ket Sütőgetet Paripak Pokroczoztol Kötőfeketől [Görgény MT; Utl]. 1766: vissza jöve itt lako Kántor Jánosnak Fia a Paska Vonya Fiával Györgyikával ... töllem kérdek illy szoval: Társ nints e egy kötőfék veled [Héderfája KK; BfR VI. 125/18 Piti Pista (16) jb. vall.]. 1842/1845: Egy kötőfeket szíjuval ki todtam és javítottam 36 xr [Ne; DobLev. V/1254].

Szk: állásbeli ~. 1609: Az germeklonak egy alasbely keőteő feket vetem pro d. 36 [Gyalu K; GyU 433]. 1656: Istallo ... mind az hetnek^a egy egy állásbeli keotő fők az fejeben [Dob.; Mk Inv. 7. — ^aLónak] * **fejér** ~. 1628: Negy feier kötő fek [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11-2] * **forgókarikás kender** ~. 1669: Forgo karikas kender kötő fek No 8 [Fog.; Utl] * **lancos** ~. 1620: Bagaria szíy szerszamokrul es egieb Geőreogh Marhakrul ... Egy lanczos keőteő fektul f — //I [Kv; KvLt II/69 VectTr 18-9]. 1628: Egy lanczos kötő fek fek agyastul [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.12] * **magyar szíjú** ~. 1761: Nemeth Szíju kötőfék es Magyar szíju Kötőfék, melyek is a Paripák fejébe vadnak [Siménfa U; JHb XXIII/31. 20] * **német szíjú** ~ **magyar szíjú** ~ * **ordináré** ~. 1812: Pap Ferentz Udvar Biro Ur Sz. Régeni Hermán János Uramnak fizetett légien Öt Ordinarie kötőfékért per 30 xr [Nagynyulas K; IB] * **portai** ~. 1642: ket Portai kötőfék állásbeli [Koronka MT; Told. 1a II] * **szimpla** ~. 1810: Három simpla kötőfék Rf 5 xr I [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14] * **úti** ~. 1628: Egy Abrozba kötue. Egy hituan Lakat. Ket uthj keőteő fek [Gyalu K; JHbK XII/44.12]. — Vö. a *bagaria*-, *kender*- és *szíjkötőfék* címszóval.

kötőfékes kötőfékkal felszerszámozott; cu cāpăstru; mit Halfter angeschrirt. 1656: Az menh lovak pokroczo-sok heuederesek keőteőfekesek, de az edgik keőtelbeől valo [Fog.; UF II, 142].

kötőfékszár a kötőfék kötele/szíja (melynél fogva a lovat vezetik/megkötik); curea/frînghie de cāpăstru; Halfterseil. XVIII. sz. eleje: Futrás kőtel es egy kötőfék szára valo istrangért xf 12 [JHbB]. 1720: Kenderünk nekünk nincsen, mert azt csak kötőfék szárokrails fel dolgozzák, már pedig czővekes kőtelnek sok kel [KJ. Rétyi Péter lev. Brassóból]. 1768: Tilolt kender Erogatioja Ajtoni Béres ökrök, Mén Lovak szükségére kötelek es kötőfék szárok(na)k [K; DobLev. II/390. 9b]. 1786: Tot István még az Lovatis bé vezeté a Kortsma Házban ... s azzal én meg kapom az Tot István keziben az kötőfék

szárát és azzal ki vivém az Lovát, s el eresztém [Hídvég MT; Gyl. Jarolin János (54) fogadós vall.]. 1798: egy Ribitsorai^a Ember ... meg ragadá a' Lovam kötőfék szárát s igyekszik vala fel ülni erőszakosan a Lovamra [Ks 76. VIIIc. 191. — ^aH].

kötögető Hn. 1714: Kötögetőben (k) [Lengyelfva U; EHA].

kötőfü vállpántos/szijas; cu bretea; mit Schulterband/riemen. 1823: Sarga Laza kötőfü Lazarino Flinta ket lora valo Spanyol Flinta [BK Inv.].

kötőkösár kasornya (zsinegből kötött hálószerű edényhordozó); peteică (impletătură/plasă de sfoară în care se duc vasele cu mîncare la cîmp); Speisetragnetz. 1787: Angyalos Mária Molnár Illyésnének egy Kötő Kosárt Cserép Edényestől a' Fejébe ütött | a' Felesége ... egy Keszenővel a' fejemhez üte ... 's én is egy kötő kosárt röstölöstől a hátához uték [Kv; KvLt Prot. jur. II-III/8. 408-9, 499]. 1849: Két szép Aranyos kötő kosár [Széplak KK; SLt 17].

kötőlánc kerékkötő lánc; lanț de roată; Rad/Sperrkette. 1589: Egy keotho Lancz. Egy keotho fek [Kv; KvLt Vegyes I/2. 39]. 1594: Az szekerekhez keotho lancz vagyon No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16-8]. 1681: Nocza Tivadarnak maradt ... egy jo szekér ... Két köz láncz egy kötő láncz [Milvány K; RLt 1]. 1698: ezen Dobráék kéz bé adással obligálák magokat és maradékjokat örökös Jobbágyul ... három borjus és edgy meddő Tehe-ekkel edgy Szekérrel, annak két csatlós lánczaival, edgy kötő lánczával, két kerekéi vasasok lévén [Mezőszakál K; Törzs]. 1750: Negy fako szekerek és azokhoz valo negy kötő lánczok valami vaslottak [Gyeke K; Ks 83]. 1753: Egj Béres szekér, kötő, tartó, és csatló lantzaival és ugyan egj darab kötő igen vastag lantzal edgüt 15^a [M. nádás K; RLt. — ^aTollban maradt: Flor hung.]. 1784: egy kötő Lantz, más a Lajtortját egyb(e) szorito teker szemű tsatlo Lantz [Rücs MT; Ks 21.XV.22]. 1843: Van ezen szekerekhez egy 28. szemből allo kötő Lantz, -tarto Lantz a rudas jármón [Dés; DLt 622].

kötölözédik kötekedik; a căuta pricina, a se căuta; stänkern, mit jm Streit suchen. 1590: latam hogy harman leonek, es haborgo zawokat hallam, monda Sardi, menj ell ne keoteolezedgyel velem mert enneke(m) mas dolgom vagyon, es bort se(m) itta(m) annyit minth the [Kv; Tjk V/1.10].

kötölődik civakodik, huzakodik; a se certa; zanken. 1786: Almási Miklos Uramban tsak kötölödven a Mé-szárosok, Szidták káromolták [Torda; KW]. 1806: Pap Vaszilika eő kegyelme ... kötölődik ez okon a' mint be-zellik, hogy azon időben még Nems Papp Demeternekis el vezett egy kantzája és Nánása lévén az Exponens(ne)k magával el hivta egy Nező Aszszonyhoz [A. várca Sz; IB 130/1 Rabottyn Györgyi (30) col. vall.].

kötölődzés kötekedés, kötölőzködés; ceartă; Stänke-rei, Händelsucht. 1846: látva az igazságtalan kötölőd-zést is [Dés; DLt 1044]. 1851: kötelezé magát a' Haszonberlő a' haszonberbe vett Telket és szanto, s kaszalo he-

lyeket a' ki ado Urnak minden jog formalas s kötölődzés nélkül mint Majorság birtokot viszzá adni [Uzon Hsz; Kp V. 385].

kötölődzik kötekedik, beleköt-/akaszodik vkibe; a se lega de cineva; stänkern, mit jm Streit suchen. 1781: N. Szokolján Juon hásártos részeges veszekedő Garáznás és mindenekben minden igaz ok nélkült belé kötelező verekedő ember volt de erőtlén lévén akibe kötölődött, minden meg verte [K; KLev.]. 1792: igen Szerfelett erőszakos ember ... ottan ottan hol a Faluban kötölődzik minden ok nélkült, hol pedig más különös Gazda emberek(en) [Szováta MT; Berz, 16. XL/5]. 1796: részegen Házamra 's Okolomra jövén ... Menyetske Leányomat meg támodván ... a' Vejembe ki Nemes Ember kötölődöttnek, hajánál fogva tépték, 's puskával fejéts be törték [Déva; Ks 75. VIIIb. 142]. 1806: a' Pap Demeter Kantzája meg is került ... a' Pap Vaszaliae máig is oda vagyon, ezért kötölődzik már az Exponensben hogy miért nem került meg az Övé is [A. várca Sz; BfR 130/1 Kis György (50) col. vall.]. 1812: Mikor a Groffné Aszszony eő nsga valahonnan a Groff ur eő nsgát haza érkezni látta a Groffban kötölődött azt mondván: hogy mihelyt látlak azonnal fel háborodom egészen [Héderfája KK; IB. Nemes Kolombán Imreh (21) vall.]. 1833: Szitkazodni szokot s kötölődzik az emberekbe [Kv; KLev.].

kötölődöz civakodó, kötekedő; căcotaș; stänkern. 1814: Dobai Mihály Uram mint meg tölt Ember, 's annál fogva kötölődöz, a' mikor az Exponensnek(ne)k hibájok nem volt is, beléjek kapott, és minden modon mortificálni szokta [Dés; DLt 56.23]. 1816: Harasztosán Kretsun ... garáznás veszekedő, másokba minden igaz ok nélkült kötelező [K; KLev.]. 1833: Onye luj Alexandru^a garázna, kötölődöz 's parázna, 's különösen nagy kártyás [DLt 1259 nyomt. kl. — ^aA szökevény].

kötölőzik 1. kötekedik vkivel; a-i căuta pricina cuiva; mit jm Streit suchen. 1785: Intze Imrhével a negyedik Strásával kötölözne [Feltorja Hsz; HSzJP Dávid Szóts (55) jb vall.]. 1804: a' Pasztort az ital batoritván véllem kötölözni kezdet ... Csak véllem kötölözöt és szidni is kezdet [Farnas K; KLev.]. 1843: Szabo János Pekárik-al kötölözött [Dés; DLt 586.15].

2. beleakaszodik/köt vkibe; a se lega de cineva; mit jm anbandeln, in anrempeln. 1762: Hallottaé, hogy minelötte Potsa David Uram egyetis senkinek nem szol-lott volna elég oknélkült ökegyelmekben kötölöztek, tegették, szidták ...? [Peselnek Hsz; HSzJP vk]. 1827: a' Katona bé jött az Házba, és Mihailába kezdett kötölözni [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Turán Mihaila (18) vall.].

Szk: *beléje* ~. 1797: Szilágyi Mihály minden igaz ok nélkült belém kötölözven mebbe ragada [Harcó MT; Berz. 3.N.3/21]. 1804: nem adtak okot arra, hogy Jakabb Sussánna le motskollya De mint szokásos Aszszony beléjek kötölözött [M. frata K; KLev.]. 1822: hogy én nem akartam innya belém akartak kötölözni [Dés; DLt 133] * *egymásba kötölöznek*. 1762: meg ittasodván a Bodoni Lakosak egymásba kötölöztenek verekedte-nek [Hagymásbodon MT; Told. 48].

3. civakodik, huzakodik; a se certa cu cineva; zanken. 1768: se Biro, se Polgár nem lévén akkor Semmi közü nem lesz vala ottan kötölőzni [Dés; DLt Liber Inventationis]. 1776: a Katonai Sokadalomba kimenvén, látom ottan, hogy ... Vajvod Juon, és Dán Juon szobol vetekednek ... Vajvod Szánda szép szoval Kezdé kérni, mondván nekik, ne kötelezetek, ne veszekedgyetek [Katona K; Born. VI. 14]. 1825: Érkeztek oda Árkosi emberek is, a kik Marhájak után jöttek s hogy ki nem botosították szoval kötölöztek [Sszgy; HSzjP Szentgyörgyi Kőműves Meneges felesége Szabo Kriska vall.].

kötölőzködik 1. kötekedik, huzakodik; a-i căuta pricină cuiva; stänkern. 1847: Aranyos Ferentz a' Helberkre be menvén ... 3 legények minden szollalkozás nélkül velle kötölőzködtek el anyira hogy ötett meg verhessék, szakállát is kezdetek huzogalni . és ötet az Asztalos Czéh szó hordozójának s Kuplernek neveztek [Kv; ACProt. 23-4].

2. *beléje* ~ beleakaszodik/köt vkibe; a se lega de cineva; mit jm anbandeln. 1841: a' tegnapi napan is minden ok nélkül belém kötölőzködvén [Dés; DLt 756].

kötölőzködő kötekedő; círcotaş; stänk(e)rig, streitsüchtig. 1827: Gorgya Ursz Annor(um) 50 ... Arrol hogy Ránta Vonuj erőszakos kötölőzködő Ember s keresi az alkalmatosságot hogy verekedhessen semmit nem vallott [Nyérce K; KLev.].

kötölőző kötekedő; círcotaş; streitsüchtig. 1823: Krétsune Nutzuj ... Felesegestől együtt igen garáznás, veszekedők kötölőzők káromkodok [K; KLev.].

kötőpánt ' 1852: A malom bel kereke gyenge kötpánt nintsen rajta [Km; KmULev. 2].

kötör borsajtó; teasc, presă de struguri; Weinpresse, Kelter. 1744: Az Allyán vagyon valami regi szalmás fedelű Kötör vagi is Sajtolo [Pipe KK; LLt Fasc. 67. — ^aA szőlőnek].

A Tsz — Gyarmathi Sámuel közlésére utalva — így szótározza e tájszót: Kötör, sajtó, Kelter. Székely szó. A MTsz Székelykeresztúr vidékére vonatkoztatott közléssel megerősíti a szó korunkbeli életét és jelét.

kötörő 1. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *bot* közüző bunkó; ciocan de sfărmat/spart piatră; Steinbrechkeule/schlägel. 1691: Azon uas futató kohoz uagyon egy keő teőreő both, egy koh nyárs [CsVh 114-5] * ~ *válu* közüző vályú; jgheab/troacă pentru sfărmat piatră; Steinbrechtrog/mulde. 1648: Wvegh czzyurheoz valo instrumentumok ... Keő porteőreő malom ... Az stomp alatt valo köteőreő válu nem jo [Komána F; UF I, 938] * ~ *vas* közüző vas; fier de spart piatră; Steinbrecheisen. 1637: egy Ladaba talaltunk wüeg Criwrheoz valo vas ezkeozokat egy mint egy Nagy Eoreg szen vono vas rud . ket eőregh keő teőreő vas [Teremi KK; Ks 69.50.44] * ~ *vaspöröly* közüző vaspöröly; baros de spart piatră; Steinbrechhammer. 1632: Egi keőteőreő vas peőreölj [Fog.; UF I, 142]. 1677: kötörő kis vas pöröly no. I [CsVh 50].

2. közüző munkás; spărgător de piatră; Steinbrecher. Szn. 1613/1640: (A föld) Keőteőreő Balint Nyil földe volt [Gyalakuta MT; EHA].

3. ? közüző hely; loc pentru spargerea pietrelor; Steinbrechstelle. Hn. 1613/1640: egi föld az falu uegen az Czipkesbéli földek jönnek labbal rea Keőteőreő föld(ne)kis hyak [uo.; EHA]. 1631/1640: Keőteőreő feöld [uo.; EHA].

kötörő-malom köőrő malom; concasor de piatră; Gesteinsmühle. 1632: Vagio(n) egy Iuegh Cziwr melib(en) mostis miuelnek mellette uagio(n) egi kerekw es ket nilu keő Teőreő malomis [F.komána F; UC 14/38. 146]. 1637: Vagyon egy Juegh Czywr mellette egy keő teőreő malom kett nyira Czinalua [uo.; UC 14/42. 187]. 1674: kö törő malom bikfabol fel rot sup fedel alatt Ennek előtte vagyon egy kis patakon egi két nyilu kő törő malmais eő Ngoknak az specificalt üvegh csűr szükségere csinaltatott [A.porumbák F; UF II, 615, 628]. 1680: az havasrol le folyo patakocskán vagyon egy kötörő malom [uo.; ÁLt Urb. 674].

kötörűd 1. nyomórúd; par de legat finul la căruță; Rüst/Heubaum. 1666/1793: azon tilalmas Erdőből nyir, nyár és Gyertyán fábol Falubeli embernek szükségére ökör szekérre elő utó ágasnak, . apro loszekérre valo lajtorjás kötő rudat szabad hozni [A.csernáton Hsz; SzékFt 19]. — A jel-re I. Tsz; MTsz; Vadr. 429.

2. ~ *vastagságnyi* kötörűd-vastagságú; de grosimea unui par; rüstbaum dick. 1751: Olah Mihálynális láttam mint egy kötő rud vastagságnit^a [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151. — ^aFát].

kötő-szalma ?? 1695: A kötő szalma iránt eddég valo praxis meg tartathatik jo rendben . fele a' kötő szalmanak az Ecclesiáé legyen [Kv; SRE 35].

kötőszij '. 1692: Kötő szynak valo bilind szj I [Szárhegy Cs; LLt].

kötő-szogyor kasornya (zsinegből kötött hálószerű edényhordozó); petică (impletitoră/plasă de sfoară în care se duc vasele cu mîncare la cîmp); Speisetragnetz. 1765: egy Nagy fazakokotis Lengyel Pal a' földön kezeben levő Czölönkel agion veré, egi más üres nagj fazakat kötő szogjorral edgjüt el hajtá bé az oldalon [Kis-solymos U; Márkos lev.].

Az utótag lehet elírás *szotyor* helyett, de lehet emennek nyj-i alakváltozata is.

kötött 1. egybe/összekötött; legat (în . . .); zusammengebunden. 1570: Vrsula Hegedws Janosne ... vallya hogy . Zabo Janosne . az kertben vitte És vgy adot egy chalanbol keotet bokretat neky aranyal Tekerte volt hogy az Trombitas Demeternek adna [Kv; Tjk III/2. 27]. 1734: az Kolosvarol el hozott fazekben s fasciculusban kötött pénz maigis ott van [Torda; TjkT I. 34]. 1736: soha nem emlékezem, hogy ifju legényt nagy hajjal láttam volna, de hogy azt hátul vagy sínnal vagy pántlikával megkötötték volna, mint a ló farkát, mint most cseleskesznek, híre helye sem volt, annál inkább zsacskókban hordozták volna. Ha akkor kötött hajjal vagy zsacskókban varrott hajjal valaki eléjött volna, azt mindnyájan kacagták s csúfolták volna, s azt tudták volna, hogy farsangos [MetTr 354].

Szk: ~ kocsis korbács. 1805: Egy Páva-tolluból kötött kocsis korbács [Mv; TGSz 52] * ~ legyező. 1594: Páva tolluból keőtheő legyező No 1. [Somlyó Sz; UC 7/7.24] * bogra ~. 1784: Sárpatakról a' G Teleki Mihály Ur Udvarából 27a Juny 1784 el szőkötött Jobbágy Sütőnek le írása kitsin homloku, két bogra kötött fekete tömött haju, nagy Szelyes Szaju^a * csomóban ~. 1749: Vajda Boldisar ... Itt Tordán országos sokadalom napján edgy A.Fülei Popa nevű ember(ne)k sebiből keskenőben tsmoban kötött pénzét ... el lopta [Torda; TJkT III. 250]. 1812: Quietentia Huszonött véka köz czíponak valo lisztről . egy véka retekről ötven Csomoban kötött petresellyemről . melyeket Tekentes Zilahi Szóts Gábor Ur a kolosvári Udvar szűkségére küldött [Kv; IB. Kis Ferenc számt. nyil].

2. felkötözött; legat (de ...); aufgebunden. 1633: mikor en haza menek latam hogy az mi hazunknal az katonak az Leaniokkal tanczolnak, es miuel az mi gerendara keoteot szalonna(n)ktol eok el nem fernek tazigaltak logattak [Mv; MvLt 290.118a].

3. rákötözött; legat (pe ...); d(a)aufgebunden/seilt. 1656: (A) gradicznak ket felöl valo melljekin negi vas karikakra kötőtt korfak helljen egy egy szal eoregh jstrangh [Fog.; UF II, 162]. 1823-1830: a szerzetesek, csónakokan küldik embereiket, kik a hajó oldala mellé menvén, a kezekben lévő rúdra kötött zacskót bedugván a hajó ablakán, szedik az alamizsnát [FogE 262]. 1842: a ragadományon kapkodó egér a pallora kötött etel el nyelésével az ütőt mindig maga ejti magára^a [Dés; DLt az 1844. évi iratok közt. — ^aAz egérfogóban].

4. odakötözött; legat (de ...); d(a)rangebunden/seilt. 1810: Vagyon benne 11 ... állás fa alol talpba felyül a' mester gerendába belé vésve, melyekről a' más végeikkel a' Válluhoz kötött lántzon álló 4 közfák függnek [Doboka; Ks 76 Conscr. 30-1].

5. belekötözött; legat (in ...); hineingebunden. 1586: Kanta Mihály viszi Zombori Demetert hwniadig harmad magauat es valamj zeoniegnen keoteot nehez Malhauat attam 4 lora f. 2 [Kv; Szám. 3/XXIV. 57]. 1693: hirem s akartom (!) ellen azon sákb(an) kötöt portekacsaimat ki oldotta és kirakogatta [Dés; Jk]. 1770: Kun Sigmondné Asz(on)y menne . Benczencze, s ott egy Kotsi Ládájából venné ki egy fekete szatskoba kötött néhány aranyit [Algyógy H; BK 1017 gr. Kun Sanna nyil].

6. borított, burkolt; imbrácat (cu ...); umflochten. 1776: találtunk . kákában kötött két rosolisos Buteliát üreseket [Mezőmehes TA; WassLt]. 1801: Vagyon az Almariumnak 2 Tokokajaban Nro 23 Nadba kötött Butelia [Vargyas U; CsS]. 1802: Egy kötött Uti fertajos karafin [Ne; DobLev. IV/858.3a]. 1842: egy el hasadt fa kulats uj szijjuba kötött [Csekelaka AF; KCsl 3].

7. bekötött (könyv); (carte) legat(á); eingebunden. 1596: Elseo két fekete beorbe keoteot Nemet Biblia in folio. Egy Biblia in quarto veres beorbe Nemetewl [Kv; RDL I. 65]. 1717: egy ... veres kordovany(an) kötött függő pecsetes Déák Privilegium(m) ... Most nem régen szerzett egy Uy Veres barsonyan kötött Leopoldus Csaszar eo Felsege adta Deak Privilegiumis függő nagy pecséttel ennekis parja in folio Captalan Uraimektol ki adatott [Kv; ACJk 98]. 1725: egy Rakoczi Györgh in quarto folio Fejedelemtől adatott Veres kordovany(an) kötött függő peczétes Déák Privilegium [Kv; i.h. 132].

8. kötéssel készített; tricotat; mit Stickerei geschmückt. 1576: Egy keotet hytwan Selyem Erzen [Szamosfva K; JHbK III/7.9, 14]. 1594: keőteött toll tartani ualo toll tok No 1. [Somlyó Sz; UC 78. 7/31]. 1615/1628: Egy háló tarka cernabol keoteot egy Eleibe ualo [Kv; RDL I. 96c]. 1628: Egy Synor fek egy Czernabol kötöt [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12]. 1628/1635: Egy fejer giongios lo zórból keotot fő kotó huzon egy aranj boglar rajta [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.]. 1630: Soos Lörincz viszen magiar orszagba 14. vech selyem sinort másfel litrából keoteot tt f — d 23 [Kv; Szám. 18b/IV. 40 Hj]. 1679: Poszto szélbűt kötött Esztergarba(n) meczzet fáju üld szekeczke nro 1 [Uzdiszpéter K; TL Bajomi János inv. 31]. 1686: Edgy Fekete seljemel s ezüstel arannyal kötöt gallér [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Kristina kel.]. 1714: Ezüst fonalból kötöt gombotskák, apro giöngjetskékel ékesített Nro 5 [AH 23]. 1723: Egy zöld Seljemmel kötöt forgatasos retze Sarga Selyemmel arannyal töltöt egész agyra valo [KGy] | Vagyon fejer Szkofiumból kötött vitez kőtes gombostul 12 pár [Koronka MT; Told. 29/2]. 1728: Egy asztalra valo kötött festekes [Martonos Hsz; SVJk] | Egy festekes kötöt himű [Sszgy; i.h.] 1734: Zöld Selyemből kötött Arany fonallal töltött főkötdő [Born. XXXVIII. 3 Kornis Kristina inv.]. 1788: Egy tertzin sejemmel ezüstel botokán kötött fűző | Egy pár kötöt Retze kesztyű tsipke nélkül | Egy Skatulyaba satiros selyemből kötött Apátza Virágok Skatulyastol [Mv; TSb 47]. 1790: Kék s Fejer Czernából kötött Lora valo Szunyog Háló [Sv; Ks]. 1811: Egy ... kotzkás abrasz, igen finum kötött [A.ilosva SzD; EMLt]. 1823-1830: az Ötsem pedig az Ház Ajtoja mellett ült ... igen falusi öltözetben, kötött hosszú fel tekerő nyakravaloval [FogEK 461]. 1824: Egy Sellyem kötöt Spentzel [Fugad AF; HG Mara lev.]. 1825: Lenn portéka Kötött vagy szőtt [Kv; INyR 8754 kv-i nyomt.]. 1829: Kötött Hozentrager 6 Darab 12 Rf [BLt 12 kv-i dolgozóház szám.]. 1849: Egy egész Kötött gyeplő [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1860: 1 kötött nyári paplan [Kv; Végr.]. 1866: Két Csikos kötött uszo gatyja | Egy arannyal és kék bársony zsinelivel kötött hazi sapka és egy más egyszerűbb [RLt].

9. (fémszálból) tekert; rásucit/fácut (din fir metallic); (aus Metallfaden) gedreht. 1681: Két gyöngyből gomb formára kötöt fülbe valo [WassLt] | Egy finum Ezüst Drothból Csinált avagy kötött öltöző medencze [Utl]. 1788: Tekerék ezüst fonatból kötöt lántz 3. darab [Mv; TSb 47].

10. vmiből font; impletit din ceva; aus irgendetwas geflochten. 1674: fűz vesszőből kötöt üveg tarto kosar nr. 3, kissebis nr. 1 [A.porumbál F; UF II, 594]. 1675: Egy hársból kötöt edgyes rosz ágyaczkza [Dés; Borb. II]. 1679: Szalmából kötöt jó legyező nro 2 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 21]. 1701: kötöt gáttal tartottak erősgették azt az helyet [Mv; Berz. 13. II/21]. 1722: Vén eszekben a' Sövényfalvi pallonál el szakadt kis vizre kötett gáttayoknak el vágattatása felöl való Szándék pro Testimonio hivatá(na)k ö Kglmek bennünket [Sövényfva KK; MbK 137]. 1728: a Gabonás házban

Uy venikéből kötött méh kosár nro 18 [Szentgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1736: Azelőtt^a jóféle gyöngyös köves korona-koszoru volt fejiben, de most virágból kötött koszorut tettenek az fejiben [MetTr 387. — ^aMielőtt a lakodalomban a menyasszony kontyolásához kezdtek].

1768: Determináltatott azért hogy mind az két Groff Ur egyenlő erővel a Götzi Hidtol fogva egészen le a Malomig a Víz folyamattat vegyék jo Árokban an tollaltattván e szerint a keresztül kötött és kárt okozó Gátlás [Cege SzD; WassLt]. 1798: egy Szalmából kötött kiti kerek iskatulyátska [Dés; DLt]. 1832: Grof Lázár Josef Ur allodialis földjeihez kötött gyalog pallot állított és állittattal fel a Kis Küküllő vizén keresztül [Szentdemeter U; EHA].

Szk: ~ *kosár*. 1768: Nagy kötött kosár 28 [Mezősztygyörgy K; Ks].

11. fakötéssel készült; fäcut prin îmbinare; mit Holzverband fertigt/gemacht. Szk: ~ *asztal*. 1681: vagon egy jó kötött fias asztal [CsVh 95] * ~ *pad*. 1613: egy keoteot pad [HSzj *kanara* al.]. 1674: Egy kötött pad egy deszka agj [A.porumbák F; UF II, 595]. 1697: Vagon . két Fal melle valo fenyő Deszkából tsinált régi kötött pad (O.brettye H; Born. XXIXa 2 néhai Bodoni Balázs conscr.) * ~ *padszék*. 1629: Vagon az konyhán . Egy kötött pad-szék [Szu; SzO VI, 92 Székelytámadt vár lelt.]. 1674: Vagon benne^a egy rosz paraszt asztal labostol. Egy harmad fél öles kötött pad szek [A.porumbák F; UF II, 595. — ^aA szobában]. 1677: kötött pad széks no. 1 [CsCh 52].

12. fakötéssel rögzített; fixat prin îmbinare; mit Holzverband befestigt/festgemacht. 1637: Az kapu baluany keoteott, sendelyes [Fog; UF I, 323]. 1675: Egy fedel alat sással kötött ket keő hazak | Vagon egy kötött Kapu fél azon egy Leveles Kapu [Dés; Borb. II]. 1731: Vagon a declarált Curianak kapuja ad Occidentem kötött Tölgyfából allo faragott kapu lábja [Impér-fva Cs; BCs]. 1732: vagon . . . a' Nemes-Curia . . . Melly(en) az Uttzárol . . . kapu nélkül valo kötött láb-fákon mennek bé [Szentjakab SzD; Told. 11/67] | A tonak mas szelyin vizben fel vert Czövekekben kötött gerendákra Csere deszkákkal padlot zugoja vagon [Nagyida K; i.h. 11/70]. 1771/1817: Belső Kapu, áll három ki faragott kötött Cserefa Oszlopokból, vagyis Zábékból [Mk Transs. 71 Török-Rhédei per]. 1772: (Az) udvarház Sendely jo Fedél alatt vagon, az mellyet 9. Pár kötött oldal jo erős fenyő fa Szarufák és az Bütűjin négy négy rövidebb, és hosszabb fenyőfa Szarufák tartják, mind pedig fellyül jo erős kötésekkel vadnak meg szoritva [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1839: lábakra kötött Székér szín [HSzj *székér-szín* al.].

Szk: ~ *ajtó*. 1761: Ezen Pintze torkából . . . kötött jo kemény ajtó . . . nyilik az házak pitvara és Nagy Palota alatt lévő ép boltozat . . . jo Pintzéb(e) [Szász-vessződ NK; JHbK LXVIII/1.202] * ~ *harangláb*. 1728: Nem(ze)t(e)s Eresztevényi István Ur(am) keresztényi szep indulattyából tsinaltatott a Parochia eleiben, edj kötött haranglabat [Eresztevény Hsz; SVJk] * ~ *kapu*. 1636: (Az udvarháznak) vagon nagy eőregh festett három temerek oszlopokon allo keőteott Galambugos kapuja syndelyes [Siménfva U; JHb Inv.]. 1734: Az Nemes Curiaa bé menvén találunk egy uj kötött kaput Sendelyest galambug(ost) [Datk NK; JHbB D.1]. 1778: az Udvarba bé járo kapu . . . csak két kapu Zábéből és Szemöldökből álló, vagy kötött kapuból fedél nélkül; ezen két kapu Zábék, vagy felekis a' külső részin meg vagynak támasztva [Csapó KK; Berz. 4.8.C.18].

13. abrncsozott; cercuit; (Faß) bereift. 1627: Az kádárokról . . . Az egész hordót, ki nyolczvan vedres, jó,

jól csinált, jól kötött, adják egy forinton [Gyf; EOE VIII, 407 országos árszabályzatban].

Szk: ~ *hordó*. 1627: Egj Jo Eoreg keoteott hordo f. 2 [Kv; RDL I. 134]. 1693: Andrisnak Egy kötött hordo, mas kötetlen mint egy 20 vedresnek [Ne; DobLev. 1/38. 12].

14. *dív* megkötött; íncheiat; geschlossen. 1619: Igen bizonyos mondás az is, hogy: Bizonyos kötött frigyebékességet jobb megtartani, hogynem győzedelmnek reménségét várni [BTN² 265]. 1662: melly virágzó boldog állapotban volt Erdély országa török császárral, Szulimánnal kötött frigye alatt, megmutatják csak a Szászágón . . . épített sűrű cserpes és sok kőházak [SKr 80]. 1819/1831: Hunyadi Sámuelnek Benke Ferentzel, és Annával kötött Edgyező Levele némelly Csegezbe^a vásárlott fekvő Jok iránt [Aranyosrákos TA; Borb. II. — ^aTőszomszédos Rákossal]. 1843: Az három faluknak Varga Katalinnal kötött egyezéséről annyit írtetem, hogy ha a magára vállalt pert kifolytatja s megnyeri, minden füsttől kapjon egy-egy forintot ezüstben [VKp 114]. 1846: A Kolosi sóó hivatalal kötött sóo arultatás béli jogrol szollo Contractus in Copiis [Szász-erked K; LLt].

Szk: *nyakára* ~ *kontraktus* ráerőszakolt szerződés. 1840: ottan helyt Contractust expedáltak szerentsétlen bu fejemre bor kaláka mellett nyakamra kötött Contractusnál fogva a fizetésre napoztatva vagyok [Dés; DLt 166].

15. kikötött (határidő); (termen) fixat; festgelegt (Termin). 1835: a Felső Sinfalviak . . . a gondviselesék alá kötött üdőig által vett Also Sinfalva Határából bizonyos részeket a Mészköiek által el foglaltatni engedtenek [Asz; Borb. II]. 1848: a' cserében kötött tíz évi határ idő még el nem tölt, és így a' cserét a' kötlevel értelmében egyikünk is fel nem bonthatná [Ipp Sz; Végr. Vall. Veres József lev.].

16. kitűzött; stabilit; festgesetzt, anberaumt. 1588: Az en fiaim oda menek azokhoz az kikert kezesek voltak mondnak no twggiatok hogy ma az keoteott nap azért kezen vattok e [Zsákfsz Sz; WLt Mich. Talas jb vall.].

17. lekötött (jóság); (bun) vinculat; abgemacht, verschrieben (Gut). 1594: erre is igitem magamat, hogi ha Eo kigelmet ualaki ezben az en töllem neki kötött Jozagiban megh haboritana, tehát eni (!) magam költségen tartozzam Eo kigelmet megh oltalmaznom [Fejérd K; Ks 14. XLV 13].

18. ~ *biró* fogott bíró, közbíró; împăciuitor arbitru; öffentlicher/gemeiner Richter. 1541: My kyk vagyunk Kantafaluaból Borszol gergely es nierges Mihál eben az allol meg irt ez dologban wgy mynt fogott es kötött byrak [Kvh; HSzjP]. 1579: my közzwlwnk ez arwt es ez czerelest, ez megh nevezött öröksegók allapattyaban fel feythethnékis awagy retrattalhatnokis, soha retrattalnj nem akariwk es peniglen, hogy ez dolognak bizoniosb erősseregere ez ket felliw meg newezót kötött birakis^a hyteok zerint valo leweleket aggyak [Uzon Hsz; Kp I. — ^aFeljeb: Illien kezt Jambor fogott birak e<lo>tt]. 1625: Mj kik ez alat megh irt dologba(n) fogott es keoteot birak uagiunk tudnj illik Keouer mihali Lemhenj Kezdj zekj es Bifikalvi Istuan de eadem Sepsizeki nemes emberek^a [BLt. — ^aKöv. a nyil.].

◇ Szk: ~ *fazék* drótozott fazék; oalá legatá cu sirmá; mit Draht reparierter Topf. 1813: Rosz kötött

fazék l [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]
 * ~ *kerék* roatá legatá; gehemntes/sperrtes Rad.
 1823–1830: Mivel odakünn a hegyek is pfaszterezve
 lévén 12 tallér büntetés alatt nem szabad a lejtőn kötött
 kerékkel ereszkedni, nehogy a kerék a köveket felbontsa
 [FogE 254] * *náddal/zsuppal* ~ nád/zsüpfedelü; cu
 acoperiş de nuiele/paie; rohbedeckt, mit Rohr gedeckt.
 1580: Miert penigh hogy az tyz myat vtolso niomoru-
 sagh keowetkezhetyk raytunk ... az teremy ferencz
 suppal keotet heazattiat penig mingiart le bonchiak [Kv;
 TanJk V/3. 231b]. 1679: Tyuk ol egyik tapasztatlan,
 masik romladozott tapaszos, mindenik naddal kötött
 nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 113].
 1750: vagion egy Sertés öll, nagy náddal kötött ágosra
 tsinálva [Szamosfva K; JHbK LVIII/4].

kötött-levél kötelező levél, *ek* kötéslevél; *inscris de obligatie*; *Verschreibungsschreiben*. 1596: kötöttwk
 Magunkat ... Geörteleki^a Danczjo Petererth Hog
 w keg örök Jobbagia lezen mind fiürül fiura ... Melj
 Jobbagsagban ez Danczio Peter az w Eleteben ha hatra
 akarna Allannj az vagi vgian Elis Zeóknek w keg Neue
 Alol: tehat mi Rajtunk kezessken Igazat vehessenek w
 kegnek. Ezen mj keoteót leuleononkek erejeuall melynek
 bizonyysagara es erősegere attuk az mj pechetes levele-
 ket w kegnek [WLt. —^a Sz]. 1623: az ház helihez az meli
 feoldeket retekert birt Zilagi Mihali vram az kihez keozi
 volna Haranglaby Ferencz vramnak, abbol az mint
 keoteott leuleek vagjon Haranglaby vram ahöz tarczia
 magát [Désfva KK; Kp III. 58].

kötővas 1. kardrés; parte a sabiei; Degen/Säbel-
 koppel. 1560: Egy nagy Ezwstós zablia Negy Keotthó
 wassal Eoth boglalar [JHb QQ Temeswary János reg.].
 1596: Egy ezewsteos pallos maroklattyawal torkawal
 eggyewt két keoteo vassal facit f 32 [Kv; RDL I. 65].
 1610: Az kett Arziat osto Byrak vram Emlkezeter
 megh Ayandekozak egj demenczkj Zablayual az me-
 lje(n) hat keotteo uas az farkauall egwt vagio(n) [Kv; i.h.
 6]. 1612: Egy Ezüstes Zablya visselt merő ezüst az ke-
 resztj, három agu vas modra valo kető (!) vasakkal [Kv;
 PLPr 68]. 1622: Banfj Petternek vagio(n) egj palossa,
 három keotteo vas, egj fark uassal az kerestj buritot
 ezwstel [Kv; RDL I. 119 Tótházi Eötues Mihaly hagy.].

^a RMFegyv. Mutatójában és a kardfajtákról szóló résznek (57 kk.) a
 teljes kardműszókincsét vázlatosan bemutató közlésében ezt az egykori
 kardrés-énevezést nem jeljük.

2. 1872: A haranglábbhoz kötővasakért frt. 5 kr. 55
 [Nyárszó K; ETF 107. 17].

kötöz 1. meg/ráköt vho; a lega de ceva; irgend-
 wohin an/draufbinden. 1568: Zanizlo kenez ... fassus
 e(st) ... egy haznal lattam vala hogy egy Tonu (?) azon
 mind az fele hayat kopze kptoztek vala (igy!) [Kv; Tjk
 III/1. 192]. 1586: Az keotelekert kiuel keoteoztek es
 ponjaiert attam(m) f./75 [Kv; Szám. 3/XXIV. 59]. 1593:
 Talygara valo kölchegh Apro kötele veottem
 melyel az Semelt keoteztek ... d 3 [Kv; i.h. 5/XX. 157].
 1625: Kötelveo Tamasnak Giepleot egyetmas
 köteoznj f — d 20 [Kv; i.h. 16/XXXV. 172]. 1629:
 Bajomban lattam hogy szabliajat keoteoz vala hogy az
 karikaja el Zakat volt [Kv; Tjk VII/3. 42]. 1657:
 Csalikova nevü faluban szállásonon lefeküvén, lovaim

kerthez kötözte lévén, estve magan az kaput betettem |
 nyilakra kötözve cédulákat is bocsátottam bé az várban
 [KemÖn. 92, 198]. 1772: a Kis Sándor fia a Lo farkára
 kötözven a jo fiatal fákat a magok hazakhoz haza vittek
 Estve fele [Dés; DLt 321. 49a Joannes Kis (38) ns vall.].

2. felköt (öltözkedarabot); a lega (un obiect de îm-
 brăcăminte); (Kleidungsstück) aufbinden. 1804: visel
 ... fekete sejem keszkenyöt, a' nyakára modison
 kötözve [DLt nyomt. kl]. 1823–1830: Nemrég kezdetek
 elől az homlokra sokan vendéghajakát is kötözni, mely
 holmi felkondorított részekből áll és snekli, vukli, bukli
 neve vagyon [FogE 68].

3. ? kötélzettel felszerel; a prevedea cu fringhii; mit
 Tauen/Seilen versehen. 1570: Agotha Bako Myhalne,
 Azt vallyá hogy ... Latta More Ambrust hogy Eot Jwt
 eggywt Racz Balintnewal, Es Zekeret keotezte zegit
 neky [Kv; Tjk III/2. 148-9]. 1582: Kerekes Mihajnak
 ... Gyepleore keoteozny az kuchyt attam(m) d. 9 [Kv;
 Szám. 3/V. 19 Lederer Mihály sp kezével]. 1597: az po-
 rozslók ... az kocykat Epitetek es kotosztik [Kv; i.h.
 7/XIV. 13 Th. Masass sp kezével].

Szk: állás ~ni. 1592: Keowetkezik ... az Pallora va-
 lo keöltseg Veottem fwrez dezkat allasnak es eggit
 masnak 25 ... 8 Eöreghe kötelet allas keoteoznj f 0
 d 64 [Kv; i.h. 5/XIV 152 Eppel Péter sp kezével]. 1777:
 Hárs kötelet állás kötözni l Rf [HSzj hárs-kötél al.] *
kocsi ~ni. 1596: vit volt ... Sinort kochj keoteoznj f —
 d 49 [Kv; Szám. 6/XXIX. 83 Bachi Tamas sp kezével].

4. (szőlőt) felkötöz; a lega vija de vie; (Reben) auf-
 binden. 1664: Veottem az két szeleokhez keoteozni va-
 lo ezkeozt hársot, kákát, teszen f — d. 80 [Kv; SzClev.].
 1682: Meg adák kgd levelet mind az füvekkel edgyüt
 ugyan ezen füvek felét ha meg virágoz(na)k ismét kül-
 gyön elegendőképpen télre kötözni valot [Ebesfva; UII].

5. egybeköt; a lega la un loc; zusammenbinden.
 1661: Az öreg Szent Paliné asszonyom küldött Szent Pá-
 li uramnak levelet ... Ez levelemmel együvé kötözém
 [TML II, 146 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].
 1696: Gyula Fejervárott találtatott, exactoria hit-
 vá(n) ladabeli Levelek Registroma a' mint az exac-
 torok Fasciculusokba(n) kötözték kötejek vagy el rot-
 hadott vagy az egerek el rágtak és ide s tová hanjodta-
 (na)k es az hanjásba(n) Confundaltattanak [Gyf; BfN].

6. (sebet, sérülést) beköt; a bandaja; verbinden.
 1582: Anna Zigiarto Andras felesége fassa est Me-
 nek ... Philep Janosnehoz az kezemet be kööttes-
 sem velle, Mikoron ot keoteozne kezemeth Iuta oda
 Thorday Antalne [Kv; Tjk IV/1. 28]. 1629: en bantam
 velle az mellyet failalta, keoteoztük valtigh [Kv; Tjk
 VII/3. 102]. 1687: vagas uta(n) Komsa Mark elt ket he-
 tigh, Fogarasban a' Borbelly kötezte a' fejet [Huréz F;
 Szád. Raduly Sokelinné (40) jb vall.]. 1778: Kivül pedig
 szorgalmatosan kötözzék száraz meleg ruhával
 [MvAlt Mátyus, ConsSan. gub. —^a A torkukat]. 1823–
 1830: Óccellájával elindultunk egy üveges hintóban,
 ülvén még ott benn egy Mária névű öreg paraszt-
 asszony, aki a gróf lábait mosogatta s kötözte [FogE
 145-6].

7. vkit meg/összekötöz; a lega fedeleş pe cineva; fes-
 seln, in Fesseln schlagen. 1590: In Anno p(rae)terito
 1589 Almakereki Jobbagymnak paztorokat ...
 meg fogtak keoteozue hattak, es előlle az megh Jrt Job-
 bagymnak keoszel 100 Juhokoth vgj minth Ereöss tol-

uajok el hoztak [UszT]. 1597: Reodi Warga Martonne wallia Lattam nagi giakorta minthogi Kis Imrehnek zinte teo zomzedgia wagiok, hogi az két fiat agashoz keoteozte chupa mezitelen chipke bokorral zeornyen werte taglotta eoket [Kv; Tjk VI/1. 41]. 1658: Mikor a rabokat immár elvégezte volna kötözni az ellenség, a hintókba a kiket akartak és szerettek, a kám elviteti a lövő-szerszámmal együtt [ETA I, 165 NSz]. 1733: Mgos Colonellus ur(am) eő Nga mindennapi szoros parancsolattya, hogy minden fele Lovakból ökrökből allo fospontott adjunk s adtukis e' máj napig ... hogi már nincsen honna(n) adni azal fenyegetőzik hogi Hadnagi Atyankfiat s egi b(ecsü)(e)tes Assessor kötözve küld Szebenb(e) Generalis Urunkhoz eő Exjához [Dés; Jk 438b]. 1765: az Executorok ... az falusi Biráinkot ... egy kapu zábéhoz kötözték [Ompoica AF; Eszt-Mk]. 1831: Megholt Szőlősi András az Ispotajba mint hogy meg tebojodottnok tartottván be vitetett kötözve [Búrjánosbuda K; RAK 96].

Szk: gombolyégba ~ gúzsbaköt. 1765: a Commissariusok pogányhoz is nem illő kegyetlenségekkel néha gombolyékban kötözték s marha ganéjos vízzel öntözték Biráinkot, néha ismét gombolyékban ugyan (: mint a Boszorkányokat szokták :) kötözven az kapuzábéba ütött szegben mint a kancsot fel akasztották [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 227] | Biráinkot s lakossainkat gombolyékba kötözték^a, hogy nemis mozdulhattak, ugy meg szorították tekerő fával a kötést, mint az fával meg rakott szekeret, hogy abrázatunk, s körmeink meg feketedjenek, mint az holt szén [Kisened AF; i.h. — ^aAz executorok] * *keze-lába ~ ve van*. 1618: Nagyságod olyan keserves rabság alá vetett volt, kibem nemcsak kezem-lábom volj kötözve, hanem lelkem, szemem, filem, szám [BTN¹¹⁸] * *pellengerre ~*. 1648: Nagy Martonne Kovacj Ersebeth lopasba elegitue(n) magát ... így deliberal(na)k. Megh erdemelne hogi az pelengerre kötöznek es Cziganokkal megh urettetue(n) annak utana kj igazittatnek az varosbol [Kv; Tjk VIII/4.361].

kötözés 1. legare; Binden. 1583: Az taliga keoteozeshez veotte(m) Istrangot es Egyeb fele kotelet d. 32 [Kv; Szám. 3/XII. 7]. 1585: Az allas keoteozessehez keotelre attunk f 0 d 10 [Kv; i.h. 3/XIV. 31]. 1588: veottem sinort az Zeker keoteozessehez d 09 [Kv; i.h. 4/V. 37 Gr. Veber kezével]. 1595: Az hatúlsó Sémelt, kin az bór szeke fűg p(er) d. 25 ... Sinorra attam az kötezeshez ... d 2 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1598: Köteler Eg'edtlw hosztanak az kocy kotoszisire Geplwt ... f 1 d 33 [Kv; i.h. 7/XVIII. 38 Th. Masass sp kezével]. 1649: Nyerges Palnak fizettem Posta Lonak nyergének kötözésért ... D. 6 [Kv; i.h. 26/VI. 529].

2. meg/összekötözés; legare; Fesseln. 1591: Az mely 2 legint neggye waganak azok kinzassara es keoteozessere veottem keotelet, es gyepleoket f — d 10 [Kv; i.h. 5/X. 23]. 1657: Én pedig úgy megböcsüllöttem hogy magam sátoromban hálattam minden kötözés, vasazás nélkül parolájára, azaz hitre [KemÖn. 219]. 1729: Dragumér Mihályn(a)k kivalt ugi el töln(e)k vólt kezei vérrel a kötözésn(e)k miatta [Sövényfa KK; TSb 51]. 1739: mind a Tisztek mind a köz németek verik, kötözéssel kinözzák az Embereket [Harasztos TA; Ks 49 Orbán Elek lev.]. 1765: a' Commissarius ... engemet két istrángnál

fogva gombolyégba kötöze s két óráig ugy tartott kötözve, osztán el bocsátta de az kötözés miatt ugy el feketedtem s sanyarodtam volt, hogy alig álhatok vala lábra későreis [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163-4].

3. szőlő felkötözése; legarea vijei de vie; (Reben) Aufbindung. 1585: Neb Janos vallia Egy zolgalo leania vala az Azzonnak Im Nem regen ez mostany keoteozeskort^a Zeoleombe hitta(m) vala [Kv; Tjk IV/1. 492. — ^aA valamást július 9-én tartották]. 1587: Keouetkezik az Zeoleore walo keolchiego ... Az Zeoleonec Masodik keoteozese^a | Az Zeoleonec harmadik keoteozese^a [Kv; Szám. 3/XXVI. 21 Suweges Gergely isp. m. kezével. — ^aJúlius 31-én és aug. 1-én. ^bSzept. 5-6-án]. 1600: Az Lombi zeoleore valo keoltsegh

Keoteozesre f 4 // 57. Masodzori keoteozesre, tizitásra f 6 // 65 [Kv; i.h. 9/IX. 55]. 1606: Kötözés. 1 Juny Veottem Harsat az Szent Giörgj hegi Kayanto vtbeli zöleök keötözesere [Kv; i.h. 12a/I. 43]. 1768: Kolosvári Hójai szőlők karozásiért, Hajtásáért, Levelzésiért es kötözésiért Kolozsvárt fogadott Napszámosok(na)k fizett(em) in Sum(m)a Hf 9. Dr 84 [DobLev. II/390. 20b]. 1809: A Szőlőnek nevezetes munkája a bé vagyás vagy is a második kapálás és kötözése a Csonkázással a Kapots Levél honyaj tisztítással együtt [KS Szilágysági, Gírókúti es kövesdi tiszték instr.].

4. ? csomagolás; impachetare; Ein/Verpackung. 1595: 8 Aprilis ... Gal Janosnak az keozep kapubeli zolganak, hogi az Malosa mellet ment feierwarig, melliet Nemet Janostol veót az Varos, attam f — d 32. Kadar Istwannak az Malosa keotezetéöl es tatározasatol attam f — d 27 Zekerre valo fel vonasatol attam f — d 35 ... Biro Vram Kadas Janos bochiatta az Malosauual thordaigh, attam neki f — d 25 [Kv; Szám. 6/XVI. 9].

5. abroncsozás; cercuire; (Faß)Bereifung. 1598: Az templum boraynak keotezessere hat abronchtol fizetünk kadar Istwannak f — d 28 [Kv; i.h. 7/XVI. 46].

6. ácskötés; imbinare; zimmerverband. 1652: Balkéz felöl az kapu félén cserfából jo kötözéssel csinalt ora láb, fen benne eoreg ütő ora minden keszségéuel [Görgény MT; Törzs]. 1714: az régi el romlot kapu lábnak szál fából valo Agya és kötözési [Kászonfelsőfalú; LLt Fasc. 85].

7. varázskötés; vrajá; Hexerei, Hexenbann. 1671: husz bizonyságok comportalliak Bűbájosságát, kötözészet Ember Czontnak zebiben hordozását [Kvh; HSzjP].

kötözget 1. (sebet) be-beköt; a bandaja mereu (o rána); (Wunde) wiederholt verbinden. 1629: en semmi bűbajossagat nem lattam sem hallottam, hane(m) füvet lattam, hogi szedegetet es gyermeket mit keoteozgetet velle [Kv; Tjk VII/3. 117]. 1765: Vadászni járván^a a csizma egy kisség a lábát feltörte, egy mellette lévő tógásdeák kötözgette holmival [RettE 180. — ^aGr. Bethlen Imre]. 1820: a' Báronét én bizony nem láttom Senkivel örökké a' Báro mellett volt, ott ült kötözgette sebeit mikor sebes volt a' lába [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vítán Josefne (32) cigány zs vall.] | (A báróné) ő Nagyságát halála orájáig meg is betsülte nevezetesen halála előtt valo őszén Lábai ki fokadozván, maga az Iflu Bároné dajkálta 's kötözgette [Várfva TA; i.h. Biró Zsigmond hűtes assz. vall.].

2. (kocsit) kötélzettel fel-felszerel; a echipa mereu cu frînghii (o trăsură); (Wagen, Fuhrwerk) mit Seilen nach und nach ausstatten. 1621: Az melj kuczis: ... awagy Szekeres Legeny Jeőwevenj nem regen vagy vghian mostanaba(n) Jeött az Uarosra Mindazonaltal tudos, az Lowakkal iol tud bannj, az Szeker mellet iol tud keőteozgetnj es szerszamisit megh tudgia czinalnj ... teőbbet nekj ne adgianak f. 18 [Kv; TanJk II/1. 313].

3. kb. egyezkedik; a negocia; unter/verhandeln. 1672: Német császár török ellen való örökös ligáját én alig hihetem hihetőbb az, az mi keresztyén vallásunk ellen kötözgetnek [TML VI, 61 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kötözgetés 1. kötélzettel felszerelés; echipare cu frînghii; Ausstattung mit Seilen/Tauen. 1586: az zolgak az ket kochyra valo keoteozgetesre giepleore es Jstrang-ra kertek /14 [Kv; Szám. 3/XXIV. 7].

2. egyezkedés; negociere; Verhandlung. 1670: Haller György, Pongracz Marton, és Kollatavits György Uramék eo kgmek ... akarmi modon valo fassiojok, vegzessek, alkalmok, es egy mással való kötözgetesek ellen, solemniter ut Plenipotentiarius contradicalok [JHb 1/5 fej.].

kötözhet 1. hozzáköthet; a putea lega de ceva; anbinden können. 1623: (Az istállóban) Jo Eoregh vas karikakott zezgetesse(n) az Labfakb(an) kikhez Louakott keőteozhessenek [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

2. (boszorkány)rontással megköthet; a putea vrăji (prin răjitorie); (durch Hexerei) binden können. 1584: egy Sophia Neweó hugomat tartom valo hazamnai, Az labat meg veszte és 'a kezeis el zarada az ereyet el veottek valo, kerem ez Katalin Azont hogy meg giogicha Eo ezt felele hogy Nem oly keonnyen lehet, mert az ereyet veőttek el, es vgy vezettetek a' leant megh, hogy keoteozhessenek azert, hane(m) arra igire magat hogy Negy hetig variam ... a' Negedik het Napiara kezde larny a' leany [Kv; Tjk IV/1. 256].

kötöző 1. mn kötözésre való; de legat; Bind(e)-. 1730: Kötöző vékony spárgáért Den. 09 [Kv; Szám. 56/XIX. 16].

II. fn szőlőkötöző munkás; lucrător/muncitor care leagă vița de vie (de araci); Rebenbinder. 1587: Az Zeoleonek megh keoteozsesek. 12 die Júly voltanak keoteozeok 50 fiztettem 1 p(ro) 8 d. Tezen f. 4 [Kv; i.h. 3/XXVI. 22 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1588: Az Zeoleonek megh keoteozése. Voltanak kerülbe keoteozeok 78. fiztettem ... f. 6 d. 24 [Kv; i.h. 4/V. 17 Gr. Veber sp kezével]. 1600: Kötözés és kapállás ... tiz keoteozeonek attam(m) d 65 [Kv; i.h. 9/XII. 82 Igyartó Simon isp. m. kezével]. 1606: 2 Aug: voltak Szent Giorgi hegien keötözök haton attam eggik(ne)k nap zamra d 8 tt f — d 48 [Kv; i.h. 12a/I. 45]. 1723: én voltam kötöző-jök edygik az Oroszfalvi aszsz(onyokna)k a mikor már az urokott Nemasági ur(am) mind elremittette völt erős magaviselésivel [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) j.b. vall.].

kötözött 1. összekötött; legat (in ...); zusammengebunden. 1662: Az ostrom^a és viadal után az ellenség ... az egész táborokon levő parasztságot számtalan sze-

kerekkel mind az erdőre hajtató ... és számtalan mintegy kurta kévék formájába kötözött vesszőt hordott vala [SKr 611-2. — ^aVáradnak 1660. július-augusztus havában folytatott és végül is a várnak aug. 27-én történt feladásával végződő ostrom].

2. rákötött; legat (pe ...); d(a)raufgebunden. 1772: ezek után egy Aknai Aszszonyt hivatván a Feleségem maga gyógyítására, kinek is mutatván a mondot Matska nyakára kötözött Czelengeket Babonaságokat, az azt javallja hogy ... ezt a Fatskát ugy mond gyujtsák meg had égne el [Dés; DLt 321.74].

kötöztet 1. kötélzettel felszereltet; a dispune echiparea cu frînghii; mit Seilen ausstatten lassen. 1587: az varos ket kochiat keoteoztettem [Kv; Szám. 3/XXX. 13].

2. (ács)kötéssel hozzákapcsoltat; a dispune imbinarea; mit Verband anfügen lassen. 1623: agion melleye annak az mesternek az fogarasy acziokott es faragtassa keoteoztesse mindeniket az talph faban, mind zaruazasiuall gerendazasauall egiwt [UF, 120].

3. abróncoztat; a dispune cerceuirea; (Faß) bereifen lassen. 1584: Keotoztettem az Merczet kadalal kyert fytettem f. — d. 2 [Kv; Szám. 3/XIII. 4].

4. hozzákötött; a dispune să fie legat de ceva; anbinden lassen. 1710 k.: Rákóczi fejedelem anno 1660 ... az anyámat ... megfogató, ki is hozatá Seben alá, és ott Rákóczi azt üzente bé, hogy az anyámat az ágyúhoz kötözteti ... ha az atyám fel nem adja s adatja az várost [BÖn. 563].

5. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: gombolyagba ~ gúzsba kötött; a dispune să fie legat fedele; Fesseln anlegen lassen. 1714: Bajori Ferencz Uram Nyisztor Miklost ... gombolyégban kötöztetvén meg verette [Berekszó H; Szer. Marian Danila (26) j.b. vall.]. 1729: maga kapitány Vr(am) diszponálván a Falubeli paraszt Strazanak meg kötözésének modgyáról, ugi kötöztetvén meg mint a Boszorkányokat szokták kötözni kezét, lábait, horgas ina alá rudat húzván gomboljagban kötöztette Sót a' horgas ina alá huzot rudat Kapitány Vr(am) vékonjolván és ki huzatván maga temérdekeb rudat vágott s hozott horgas ina alá ... és arra kötöztette a fent irt módon [Sövényfva KK; Tsb 51]. 1754: tudjaé a Tanu, hogy Donáth Uramék ... Ilia Bukurt kegyetlenül Gombolyogba kötöztettek [Vecsérd NK; RLt vk] * *pellengérre* ~ a dispune să fie legat la stîlpul infamiei; an den Pranger binden lassen. 1664: Szekely Katha fogoly aszszany ... többbe ... a Varasra be ne jeőjeon alioquin uyabb(an) ha it talaltatik pelengérre keoteoztetvén ki czapattatik [Kv; Tjk X/4. 346].

kötöztetés 1. megkötötetés; legare; Festbindung. 1737: Mioletól fogva a Tarló fel szabadult, igen sok panaszkok jötenek előnk(b)e, hogy betsületes atyánkfiainak marhájakat reggetik és taxallyak; noha igen roszz; vagj semmi kertekis nintsen sem szőlő; sem török buza föld körül mivel nyomásb(an) tilalmast kert nélkül nem lehet tartani ... a kert nélkül való hejekbe(n) való marhák reggetése, és kötöztetések s taxáltatások penitüs tollálattik [Dés; Jk 486a].

Szk: gombolyagba ~ gúzsba kötötetés. 1730: Sövényfalvan Inquartzalt kapitány Ur(am); Baro de Scrieri Ur(am) eő Nga ... nem elégedvén meg egy néhány sze-

gény porciozo emberek(ne)k gombolyagban valo kötöztetessekkel, edjnek a fejítés meg tekerte volna a mint az acculadat Attestatiobol ... méltostatik által látni [Csapó KK; Ks 90 Kun László nyil.].

2. kikötöztetés; legare de ceva; Anbinden (zur Strafe). 1729: parantsolvan Kapitánj Vr(am) Ezen Ember(ne)k ki Polgár volt hogi hozzon 16 Tojást a Konjhára, meljben 10-nél többet nem hozhatván, az restáló 6 Tyukmonyért ketelenitetet reggel büntetésül ezt a kötöztetést el szenvedni | mellj Czigánj ... kötöztetése után három hétig fekűt s betegeskedet [Sövényfva KK; TSb 51].

kötöztetik hozzákötöztetik; a fi legat de ceva; angebunden werden. 1662: Láthatad volna a szép szüzességükben megrontatott leányzót az ellenség^a nyergéhez kötöztetvén a ló mellett hurcoltatni [SKr 103. — ^aA török]. 1679: Deliberatum. az Circumstantiakbul is nyilvan ki teczik az lk(ne)k Istentelen Czelekedetek; azért .. Torturara vonatván elsőben az ura Hohér Dani, annak utanna fara kötöztetvén süttessenek még az Feleségnek pediglen Feje Vetessek az Tüzbe^a [Dés; Jk 41a. — ^aGyújtogató büntetésére von. ítélet].

Szk: pellengérre ~. 1592: Azert teczik az teoruennek, hogi az perengerre keoteoztessek illien latorsagert^a, es ott ereossen megh verettessek [Kv; TJK V/1. 207. — ^aParáználkodásért]. 1670: Mint hogi az Incta . másra ne(m) adhatta magáról az szovatossagot, el lopot marhak dolgabol pro exemplo alioru(m) az pelengerre keoteoztessek, és erőssen megh czaopattassék s ez varosbol ki üztessek [Kv; TanJk II/1. 776].

kötött 1. hozzáerősített; a dispune să fie legat de ceva; an etw. befestigen lassen. 1657: élék azért hamarjában ily mesterséggel, hogy hosszú köteleket kötöztetvén az megmaradott lónak kantárszárára, elbocsátatám, és végit fogván az kötélnek az ló az többi nyomán menvén vitte az legényeket jó távol az falun kívül folyó patakra, holott azelőtt megittatták volt őket [KemÖn. 92].

2. (állatot) be/megkötött vhoval; a dispune să jină legat undeva (un animal); (Tier) irgendwohin, anbinden lassen. 1589: Volt Ket Taligas lois Rwhesek es hituanok mellicet meg az Jstalloba sem mertem köttetni ezeket ... attam [Kv; Szám. 4/XI. 14]. 1699: tavai kötöttet vala Macskási László Ur(am) oda Lovakot [Beresztelke MT; Told. 25]. 1731: Amely lovak már joban tanulhatnak meg próbálja őket az ugrato fa közé köttetvén, és a kinek incljnatiajok vagyon az ugráshoz, azokat ugordani taniczá [JHb lovászmesteri ut.]. 1842: az udavron lévő jászoly Fához rendelte a' Lovat általam köttetni [Dés; DLt 662].

3. egybe/összekötött; a dispune să fie legat la un loc; zusammenbinden lassen. 1570: Orsolya Molnar Balintne leánya vallya Latta hogy Zabo Janosne Bokretat keottetet de nem Twgya kinek [Kv; TJK III/2. 23]. 1589: Az Aratas holot Immar Ielen vagion, Biro vra(m) keottessen egy lo kęwet, es ky tetesse keoz lato helyre, meg kialtassa hogi minde(n) olly(a)n kęwet keosseón [Kv; TanJk I/1. 115].

4. vmibe belekötött/tétet; a dispune să fie legat/pus în ceva; hineinbinden/legen lassen. 1767: egy Lázár Gyermán nevű Tihoi Udvari Tiszt egy néhány Tihoi földet köttetett ... és korbátsal hajtotta őket hogy

esküdgyenek meg ugy, hogy amely földön állanak, az Tihoi föld [Galgó Sz; JHbK LVI/1. 14 Puskás Luka (60) és Puskás Nutz (67) jb vall.].

5. (szőlőt) felkötöztet; a dispune legarea viței de vie; (Reben) aufbinden lassen. 1784: tartozik ő klme^a, az ősszel vett Palánt Szöllőt is Maga meg metzeni, karózni, homlitani, köttetni, háromszor mindenütt meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendőképen elfedni [Somlyó Sz; IB. — ^aA vincellér].

6. fonat; a dispune să împletească; flechten lassen. 1823–1830: 25-ik június a fejem tetején elvágattam a hajamat, vagy amint nevezték, dupét vágattam, és copfot kötöttem kurtán, az lévén akkor a hajviselet [FogE 141].

7. nyakába/nyakára ~ (lopott tárgyat a tolvaj) nyakába akasztat; a dispune să fie atârnat de gît(ul hojului obiectul furat); (gestohlenen Gegenstand) an den Hals (des Diebs) aufhängen lassen. 1710: A fejedelem ... fordul a feleséghez s mond neki: „Hallod, feleség, mit csinált bátyád?” ... megérdemelné, hogy a nyakára köttetném azokat a tálokat^a, s úgy akasztatnám fel [CsH 154. — ^aTeleki Mihály. ^bA Teleki által ötvössel készített aranyozott ezüsttálakat]. 1747: Maga sem tagadván az I edj tyuk lopását itiltetett hogi Hadnagy Vr(am) tetesse az nyak vasra edj holt Tyukot köttetvén nyakába, ket óráig tartassa ottan [Torda; TJK III. 120].

E tolvaj-szegenítő büntetésbeli jogszokásra l. részletesen: Kertész: Szok. 233; MNy VIII, 106-9; Réthei Prikel Marián: MNy VIII, 157-63. XVI, 119-21; Horger, Magyar szavak tört. 116-7.

8. (gátat) fonat/sövényeltet; a dispune împletire (a unui dig); (Damm) flechten lassen. 1587: gattiat az Malomnak vyolag keottetwk f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXXII. 12]. 1625: Biro Georgj egy vy falui ... Molnanak Gattiat . akarta köttetni es ragasztani [UszT 176]. 1672: Suljok Istua(n) Ura(m) ... nem keottette ... igen magossan az gatott [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1762: Földvári Ferencz ur oda gátot köttetvén ugy szakasztott osztég erre a szamos még oda fel az mi határunknak ütven ki [Kőfarka SzD; SLt XXIV. 6]. 1801: Pápai Sándor Ur, az Aszszony ő Ngával köz haszonra birták azon gátot s egyenlő akarattal köttették igazittatták [A.jára TA; BLt 12]. 1840: Grof Nemes Ádám egy gátotis köttetett volt, mely Regius gattyának hivattatik most is [Bükszad Hsz; EHA].

Szk: gát ~ni. 1744: Néhai M. Veselényi István Vr ide Gat köttetni fakat vagyis Veszszöket küldött [Tóhát TA; JHb XI/17. 8].

9. hidat ~ hidat veret; a dispune construirea unui pod; Brücke schlagen lassen. 1657: hajnalban Isten kegyelméből ekképpen az városban^a beférkezénk, de három hetek alatt, miglen hidat köttettem az Szamosnak Németi felől való ágán, egy lovunk, se lövészerszámunk bé nem jühetett [KemÖn. 196. — ^aSzatmár]. 1676: Az moldvai vajda az Neszterhez szállott, az hidat kötteti [TML VII, 234 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz].

10. abroncsoztat; a dispune cercuirea; (Faß) bereifen lassen. 1595: Egy bochkat keottettem az Ouarbely swteohaz zamara ... d 8 [Kv; Szám. 6/XIII. 3] 1599: Egi bochkat egi kadat keottetünk az zeoleoknek zwkse gere tezen d 28 [Kv; i.h. 8/XVI. 49]. 1621: 18 Die Juny Attunk az Kadarnak, az kiuel az porhoz ualo Tonnakat keottettuk d 26. 4 Die Augustj keottettunk 2 Tonnat Vyonna es attunk teole d 10 [Kv; i.h. 15b/VIII. 4].

1654: Az Varas szolie mustiahoz kötettem égi altalagot, d 18 [Mv; MRLt. — Tomai László kijegyzése]. 1658: Egy Kadarnak fizettem, hogy az Boros hordokat Giakorta kellett kötettnem f — // 80 [Borberek AF; WassLt Perc. 49]. 1667/1681: Kérges nevű Falubeli Jobbagyink husz Negyvenes hordonak, es ket kadnak valo dongat fenekestül, abronczostul készitenek ... ugy hogy csak kötéssék mas Kadarokkal [Vh; VhU 342-3].

11. kötessel készített; a dispune sá tricoteze; mit Strickerei ver/anfertigen lassen. 1625: Vrunck eo felge paranchyolattyara keotettünk keonteos premezni valo ezüst fonal premet [Kv; Szám. 16/XXVII]. 1651: Kgd szamarais külte(m), egy fekeoteot, melyet az magam Leanyval kötettem(m) [BK. Kemény Jánosné Kállai Susanina lev. Fog-ból]. 1731: a Néhai Mlgos Ur Barcsai János Uram számára az Aszszony még a Lábravalóját is kék és veres Selyemmel elegi Hunyad vár(me)gyei modon kötetteme varratta velünk [Szentpál K; TKI Maria Kercsi Ladislai Hegedüs rel. vidua (50) vall.].

12. csóvát ~ tilalomjelet állított; a dispune sá marcheze cu semne de opreliște/interdicție; Hegewisch stellen lassen. 1803: béis ment az Cometaneusokkal együtt az Él erdőben, és a Berend felől valo széllyében egy Nagy, Magos elő fa tetejében csóvát kötetett jövődöbeli bizonysgul [K; JHb LXVII/4. 26]. — Vö. a csóva 1. alatti jegyzettel.

13. megkötöztet vkit; a dispune sá fie legat fedeles; jn festbinden lassen. 1759: Tisztartó Vram . addig békét nem hagyott nekem, valámig ... egy Méhet nem adtam, kötetett, és egyébként is injuriált [Marosludas TA; TKI Moldován Gábor (80) jb vall.].

Szk: gomolyába ~ gúzsba kötött. 1738: ezen Servicz polturaért oly kemény executiot Szenvedtünk, hogy ... Zágonban a falu hűtös polgarat gomolyaban kötetvén, és jeges vízzel meg öntöztetvén a hideg aérre ki vitette [Hsz; Ks 99]. 1739: Kercsedbe .. a Kapitány a Commissariusokkal a szegény panaszlo Embereket az kik-(ne)k panaszszok is igaz volt, gomolyába kötetteme ugj hengergettette a Commissariusokat maga elől ki üzte [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.] * nyakon ~. 1662: egyéb aránt bizonynyal hidgyed mint olyan országh végezést s Ura méltóságát megh bötsülleni nem tudo rossz emberrel ugj bánatunk, s ha töbször busitatunk, nyakon kötetünk [Székelykocsárd TA; Told. fej.]. 1765: az Tisztartojak nyakon kötetteme Pétert [Záh TA; Mk V. VII/19 Gramma Stéphan (52) jb vall.].

14. zálogba lekötött; a face zálog (ceva); als Pfand verschreiben lassen. 1692: tön Lár Ianos illjen valaszt: En ugyan latom, hogy Suki Pal Uramek hatarokban kötettem egy darabot, de azzal kárt nem töttem ő kegyelmek(ne)k [O.zsuk K; SLt 0.20].

15. fejét ~ i jobbaggyá téteti, jobbagyságra kötelezteti; a obliga pe cineva de iobăgie; zum Leibeigenen verpflichten/lassen. 1591: Az Alperes Bibarczfalwj Nagj Men'harth .. az En Jobbagiomat, ereos fogsagban tartotta vgj el annira hogy feyit maganak keottette [UszT].

16. ~ i magát vmire kötelezteti magát vmire; a se obliga la ceva; sich zu irgendetwas verpflichten lassen. 1598: Amy nezy az Borsos Gergely dolgatt ... erthyk eo kgemek biro vramtot hogy fajtalan gonosz chelekedetiert therwenj zerezt fejere sententiaztak ... kerik azon biro vramatt ... legyen kegelem fejének, emellet penigh

keottesse io kezessegh alatt ereossen mindenekre magat es ziligh (!) engedelmessgre az varosnak [Kv; Tan Jk I/1. 322].

kötetés fonatás, sövényeltetés; impletire; (Damm) Flechten. 1708: Az Tavasztol fogva mind eddig az olton valo gatnak kötettesen volta(na)k^a [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. — ^aA jb-ok]. 1734: holnap . a Gát kötetéséhez fogatunk [Dés; Jk 451a]. 1763: Tessék azért Ngodnak azon gátnak az említett porondos és berkes helyhez való kötetését nem ellenezni [Körtvélyfája MT; JHb IX/44].

kötetett 1. kapcsolattott; acordat; angeschlossen. 1823–1830: Székely Márton és Krizbai Elek . marosvásárhelyi deákok lévén, mint azon kollégiumhoz kötetett beneficiumra úgy mentek fel a marburgi akadémiába, hová két marosvásárhelyi deákok szoktak volt felvenni s egyrendbeli két-két esztendeig ülni [FogE 252].

2. fonatott/sövényeltetett; impletit; geflochten. 1843: a nevezett helyen át vezetett árok, és annakutána kötetett gát ... nagy kárt okoz Krisán Todornak [A.jára TA; BLt 12 Fr. Varga (66) col. vall.].

kötethet 1. kötessel készíthet; a putea dispune tricotarea; mit Strickerei anfertigen lassen können. 1651: Kgd szamarais külte(m), egy fekeoteot, melyet az magam Leanyval kötetteme(m) ha kgd szeretni fogia, teobbetis köthetheték [BK. Kemény Jánosné kállai Susanina Bethlen Ferencné Kemény Katához Fog-ból].

2. (gátat) fonathat/sövényeltethet; a putea dispune impletirea (unui dig); (Damm) flechten lassen können. XVIII. sz. eleje: In Anno 1699 Februariusban ítélte megh az ország Gátott köthethesek a nagy Maroson [Berz. 13. I/16]. 1723: az Nemes Varmegye facultált hogy mig oculátorok mennek ki addig köthethessem az Gátat az hol kel; hogy hirtelen az árviz el ne rontsa a malmat [MbK 163].

kötethetik átv megköthethetik; a putea fi încheiat; geschlossen werden können. 1843: Azon egyezésről, mely a közönség és Varga Katalin közt az utóbbinak fadradsága jutalma iránt köthethetett, csak annyit hallottam, hogy ha a fennforgó pert megnyeri, bizonyos ajándékot fognak neki adni, de mennyit nem tudom [VKp 75 Zsurka Juon (73) erdőgornnyik vall.].

kötetetik 1. (állat) be/megköttetik vhoval; a fi legat undeva (un animal); (Tier) irgendwohin angebunden werden. 1682: Fejer Szürke fako szabasu gyermek lo .. Felven hogi fekelyes külön valo helyben kettette, külön Edenyből is Eszik s iszik [Görgény MT; UtI]. 1843: A nemes Város Tizenkét Ökrei között ... Négynek egy egy uj dupla Istrángja vagyon, melyel a Jászolhoz köthetnek [Dés; DLt 622].

2. befogatik; a fi înjugat/înhamat; eingespannt werden. 1662: egy kerékkal két kőre forgó igen mesterséges szárazmalom (mellynek kerekébe csak két ökrök vagy lovak köttetvén két követ száraz kerekén forgat vala) [SKR 603].

3. nyakába ~ (büntetésből) vmi nyakára akasztatik; a-i fi atîrnat ceva de gît (ca pedeapsă); (als Strafe) etw. auf den Hals aufgehängt werden. 1662: Hogy a várat

megadná^a, nem sok üdövel megfogaték Vécsen és onnét Fogarasba viteték fogva az bakcsaszárai hitlevele is nyakába kötöttvén, a fogarasi város piacán mind azzal együtt felakasztatott vala [SKr 650. — ^aBarcsai András Fogaras várát].

4. (gát) fonatik/sövényeltetik; a fi ímpletit (un dig); (Damm) geflochten werden. 1700: töttünk olyan ítlelet, hogy ha az meg irt Groff Úr eő Nga^a Malmának gáttya magassa(n) nem köttenek, nem fogna sokat ártani az Vas Daniel Vram Malmának [Dob.; WassLt]. 1723: az Deesi malomnak penig vize böven eleg vagyon de ha felyebb köttenek az gát, mint mostan jaszol gatastol vagyon az Szent Benedeki malom karosan Inpedialtat bizonyos [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6 Sam. Szaniszlai de Bálványos Várallya jud. nobilium vall.]. 1763: (A malom) gáttya a Maros vizén keresztül egy kevéssé felyül kötöttvén ragasztatott volt Körtvélyfája felől azon berkes és porondos helyhez [Körtvélyfája MT; TSb IX/44]. 1772: a Gátnak oly magossan kell kötetni, hogi a miatt a Kükölliő maga arkába meg nem marad [Ádamos KK; JHb LXVII/2.304]. 1805: a régi Gát miatt fel tojulván a Viz, azért vette folyamottját arra a merre az Új Gát kötetett [Rusor H; Ks 92]. 1845: A vizi malomnál gát kötetett [Kékes SzD; WLt].

5. *pellengérhez/pellengerre* ~ *pellengérhez* kikötetik; a fi legat la stülpul infamei; an den/zum Pranger angebunden werden. 1599: Mierthogy ... az mentet és gylch felseo ingeket ez Balas lopta volt el ... az perengere keottessek [Kv; TJK VI/1. 368]. 1600: Gereb Marton felesgesteol nem absoluđtatott volt az hazasagnak zabadsagara seott interdictum volt annak okaert ... eoze nem mehetnek hanem mind az ketten, minth ollyan Parazna zemelyek az perengerhez keotessenek [Kv; i.h. 501]. 1629: maga sem tagadgia az Incta az fogoly Daika az paraznasagot; azért annak modgya szerént az prengerhez keottessek [Kv; TJK VII/3. 206].

6. *átv* is hozzákapcsoltatik; a fi legat de ceva; beige-fügt werden. 1710 k.: nem is kötöttet az jó egészség mindenütt elválhatatlanul a mértékletességhez úgy, hogy csak attól függene, és adhatja az Isten az első a másik nélkül, kivált a hosszú életre nézve [BÖn. 523]. 1842: az utzárol a bjárás egy két felé nyíló avaték kapun van, mely ket vas pántotkákkal kötöttek a kapu felhez felülről [Oprakercsóra F; TSb 51].

7. *átv* megkötetik; a fi incheiat; geschlossen werden. 1776: Á. M. Praepost Úr elő vevé a Groff Lázár János Urnak adott Dispensatioját, holmi Contractussal egyfűt, mellyis kötötni akart Groff Lázár János Urffival, és Groff Kornis Anna Kis Aszszony házasságok iránt [Szentdemeter U; Gyl. St. Henter (37) nyil.]. 1843: Úgy értettem, hogy Varga Katalin s a három faluk között bizonyos egyezés kötöttet [VKp 88]. 1862: Elét járadéki Szerződés Egy részről Özevy Katona Lászlóné született Katona Ersébeth, és más részről Péchy László között kötöttet [Kv; Végr].

kötöttet abroncoztattat; a da la cercuit; (Faß) bereifen lassen. 1599: Egy általogat vettünk, azért a kit tawaly keolchen kertünk az haz eleot el laptak volt ... d 75 keotetettünk tizen ket hordot egi altalogat [Kv; Szám. 8/XVI. 49].

kötöttetik 1. fonattatik/sövényeltettetik; a fi ímpletit; geflochten werden. 1802: az ottan mingyárt alabb tettethető porondozás irányjáig édy Csapo gát kötöttetik és tartattatik [Dés; DLt].

2. *lelkére* ~ vki vkinek gondjaira bizattatik; a-i fi incredinjat cuiva cineva; jd js Sorge überlassen werden. 1710 k.: egy hét vagy nyolc esztendőben járó, gyámoltalan árva leánygyermek más országból ebbe a hazába béhozattassék, egy nagyrendű keresztyén atyafia házában bététetessék és nagy jó reménsséggel annak lelkére kötöttetessék [BIm. 1020].

3. *átv* kb. kapcsolatik; a fi anexat/aláturat; angefügt werden. 1761: senki maga(na)k propria autoritate satisfactiot nem vehet, hanem minden kötöttetvén N(e)-mes Hazánk Törvényéhez, illik hogy minden maga serelmét Jure revindicallya [Torda; TJKt V. 69].

kötting l. könting

kötűzhely kemence-kőtalpazata; postamentul de piatră al cuptorului; Steinunterlage des Ofens. 1732: ezen háznak ... bokálj kájha kemenczéje, faragott kő tűz heljen [Kóród K; Ks 12. I]. 1740: Ezen házban vagyon paraszt kő tűzhe<ly>re rakott hasonló paraszt lapos kő kemencze, melly tapaszos és meszelt, ennek hasonló kő kűrtője az ház hijára szolgál fel [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61-2].

kőudvar kohótelek-rész; o parte a terenului unde este amplasată cuptorul de topit; Teil des Hüttengrundstück(e)s. 1758: Rátz Istán kért volt fel a kettős kohoban a víz felől való kementzére az also kereken való kohoban 2 napra Negyven Forintokat, mint legközelebb való Czimborájától ... Bartok Andrastól ... a szén Ágy Hely, a kő Udvar, és a Róst hely Bartok Andrásé legyen az exponált Negyven Vonás Forintokért [Torockó; Bosla].

kőudvarház conac de piatră; Herrenhaus aus Stein. 1677: Vagyon eő nagyságoknak jo sindelyes héjazat alatt Rákoson egy kő udvar házok [Rákos Cs; CsVh 54]. 1710 k.: a szép kőudvarházat^a földig lerontatják [BÖn. 698-8. — ^aKelemenelkén (MT)]. *XVIII. sz. köz.*: Az Nagy Kő Udvarháza Zsendejezése avatag és romló félben vagyon [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIV/51]. 1752: elis bontván, azon régi kő udvarháznak fedelit, fájait le szedték, és elis akarták volna takarítani [Buzd AF; Ks 22. XXIIa]. 1783: tudom itten ... Déesen egy nagy kő Udvarházat^a [Dés; EHA. — ^aA Dioszegieknek]. 1786: Curiája ... a rajta építettett nagy kő Udvar Házzal^s Gabonással, Venitzével, Filegoriával, ökör, Lo állalokkal, nagy Csűrrel, Gyümölsössel [Udvarfva MT; Told. 44/56]. 1812: Sendely fedél alatt lévő Kő Udvar Ház ... Az Uttza felől való Galambas kapu [Sorostély AF; Born. XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.]. 1816: a Falu dereka tájatt tudgyuk hogy maradtott Kő Udvar ház [Csikfva MT; BálLt 67].

Ha. 1720: Az Kő udvarház [Baca SzD; LLt].

kőút kövezett út; drum pavat; Pflasterweg. 1823-1830: a postaútakon mind csinált kőutak vagynak, a szekér egyet sem döccen [FogE 254].

Hn. 1646: az Keo vtra iövöben (sz) [Szentivánlabor-fva Hsz; EHA].

kőütés lovitură de piatră; Steinschlag. 1589/XVII. sz. *eleje:* Ha ki az Mesterek keőzwl, kiuált keppen valo esetek miat, ugi mint: Nehez Vensegh, nagy szegenisegh, keő wtes, serűes, es egieb hasonlo niomorusagh miat, megh niomoruszik ... segitessenek az Ceh iöuedelme által [Kv; KőmCart. 25].

kővágás kőfejtés; extractie de piatră; Gesteinarbeit. 1594: Keő wagho chjakani vagjon No. 6. Keő uagashoz ualo vas rud wagjon No. 8 Keő zegheő vas pereőlli No 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22-3]. 1795: A Kő pallerozonak 4 darab kő vágásért Rfl 2 [ETF 182.72 Gyarmathi Sámuel költségnaplója].

Hn. 1600: kő wagas neweő helbe(n) [Fenyéd U; EHA]. 1810: Kővágáson (sz). Kővágás alatt (sz) [Bibarcfva U; EHA].

kővágatás 1. kőfejtetés; extractie de piatră; Gesteinarbeit. 1685: az Kő vagatas az Decsi hataron az hugyo Dombnal megh engedtetik eo Nganak⁴ [Dés; EHA. — Kornis Gáspárnénak].

2. ércbányásztatás/fejtetés; exploatare de minereu; Erz(berg)bau. 1681: A kő vagatással, és hordatással ne abutalyon, s egy hamor szűksege felet többet ne veszte-gessen [VhU 250].

kővágó I. mn 1. kőfejtő; care lucrează într-o carieră de piatră; Stein brehend. **Szn. 1649/1681:** Urvölgyi Kővágó Matyas [Vh; VhU 268-9].

Szk: ~ mester. 1670: Vágó János kővágó mester [Solyomtelke K; EMLt] * ~ mesterember. 1649/1681: Urvölgyi Kővágó Matyas jo kővágó mester Ember [Vh; VhU 268-9].

2. malomkő-vágó; de / pentru făcut creștături / șanțuri în piatră de moară; Mühlsteinbau-. **Szk:** ~ csákány. 1585: Egy keo vagho chakany f 0/75 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 3]. 1591: Az Nadas patakan vagion egi ket kerekw Malom. Ahoz walo keowago chakany II [Méra K; AggmLt A. 53]. 1600: Wgy Thorozkaj vasbul Czi-náltattam egy Orehg keő vago czákánt az Malomhoz az kowaczal [Kv; Szám. 9/XII. 69 Igyarto Simon isp. m. kezével]. 1647: egi kő vago czakanj [Marossillye H; VLT 55/5415]. 1746: Kú vago Csákány [Marossztkirály AF; Told. 19] * ~ kalapács. 1637: Az molnár kezinel uagyon egy vas csakany; kett keő vago kalapacs [Fog.; UF I, 425] * ~ lapos csákány. 1656: malom keő emeleő rud nro. 1. Keő vago lapos cziakan nro. 3. [uo.; UF II, 158] * ~ vascsakány. 1817: Találtatott még ezen malomban két kisebb, és egy nagyobb kő vágó vas csákány, nem különben egy kő emelő vas rudis [Ördögös-füzes SzD; SzűvLt 8-9] * kétélű ~ csákány. 1621: Az Alpret Malomrol valo Jnventarium .. Ket elw keo vago Cziakany Nro: 4¹ [Kv; Szám. 15b/VI-hoz. — Folyt. a fels.] * kétorrú ~ csákány. 1656: Malomhoz valo eszközök ... Egy őregh kett oru keő vago hegjes cziakanj nro. 1 [Fog.; UF II, 170] * kicsiny ~ csákány. 1656: Malomhoz valo eszközök ket kiczini keő vago cziakani az mint az molnar mondgia rozak [uo.; i.h.].

3. kömetsző; de táiat piatră; Steinmetz-. **Szk:** ~ hosszú csákány. 1737: Kőmives csákány 2 ... Egy kő

ronto pöröly. Egy vas hassitto szég. Egy kő vago hoszu csákany. Kő fűrő fűrő 2 [Brassó; ApLt 2 Apor Péter inv.] * ~ véső. 1848: Kővágó véső mintegy tíz fontnyi 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

II. fn kővágó mesterember; pietrar; Steinbrecher. 1649: Az Apahidi Malo(m) Mester menuen Malom kőueket szegődni Cziczion⁴, kert töllem szent Miklos penzre kett forintott, melliet adot az keovagoknak [Kv; Szám. 26/VI. 484. — SzD. — Az itteni kőfejtésre 1553-tól fogva vannak adatok (SzDMon. II, 387 kk)]. 1681: az fa kővágókra és szénégetőkre oly szorgalmatos vigyázással legyen, hogy ezekben s ezek miat az hámor meg ne fogyatkozzék | Egy keő vágónak huszonkét szekér kőért tizenhárom forint ~ fl 13/00 Más keő vágónak huszonkét szekér kőért tíz forint ~ fl 10/00 [CsVh 108-10] | Az Bányákba(n) levő Munkások, - s fizetések Kő hordo egi ... Egi hetre egi fertaly vasa ... Kő vago, egi, vasa egi hetre négi ruddal [VhU 66]. — L. még FogE 207.

kőváló jgheab (de piatră); Steinmulde/trog. 1585: Orsolia Thüre Janosne .. valia Azt tudia hogy egy keo valú wolt az haznal az vra azt vitte el [Kv; Tjk IV/1. 460-1]. 1593: fekete Palynak fizettem hogi egy kw walut wit az keozep wczaj fertaliban f - d 25 [Kv; Szám. 5/XXI. 99]. 1756: a Nagy vagyis belső udvar ... közepében vagon negj ugro kút tetejében kőből kifaragva tanálatik egy fejer Hattyu nyakában helyeztetett vas nyállal, és annak száján bocsáttatik a víz, olykor más fél öllire is fel ugorván, szolgál pedig nagy réz cső ki belőlle, mellyen a vizet szokták ki bocsáttani, és az előtt egy kő vállu vagyis tekenő, mellybe néha néha bocsáttatik az viz [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeir.].

kőváltáska 1797: vagon fa lábakon kívül és belül ki rakott kő valutskan fel emelve tűzelő kementze [Kőrispatak U; Pf].

kővár cetate de piatră; Steinburg. 1604: semmi keozik az Alpereseknek azokhoz az megh irt heliekhez nincsen, ha keouarat epitet uolna raitais Albertfi Pal [UiszT 18/39]. 1618: az zsitvatorokbeli confederatióban is expresse megvagon, hogy tizenegy kővárat, kit akkor bírtak az törökök, semmi szín alatt, többhöz közöket ne mondják Magyarországbán [BTN² 134]. 1619: az megmaradást szinte úgy szeretem én is, mint az, kinek sok kővára vagon [i.h. 214]. 1736: Gróf vala hajdan Zápolyai János, de negyven kővára vala az magyar korona alatt [MetTr 317].

kővári a Kővár (Szt) várnév -i képzős szárm.; derivat al numelui de cetate Kővár/Chioar format cu sufixul -i; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des Burgnamens Kővár. 1. Kőváron lakó/működő; din Kővár; in Kővár wohnhaft/tätig. 1560: Thy keygelmetheknek azt Irhato(m) hogy Mykor wra(m) ew Naga Janos mesterrel Megh szerzeodek az Kew wary Myre szakmanba, En Akkor keowary porkolab voltha(m) [Gyf; BesztLt 10 Bl. Bagotai a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. 1567: Horwatt Jannos kowary kappitta(n) [i.h.]. 1593: kw wari kapitan zekere eleibe(n) ky fekete Onat wizen adatot biro wram segitsiget [Kv; Szám. 5/XXI. 112-3]. 1664: Nemzetes Katona Mihály kővári vicze kapitány uramnak, nekem jó akaró komám uramnak adassék

[TML III, 18 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. 1669: Az küvári tisztekkel mit akarnak, édes Komám, kérem, tanuld ki [TML IV, 599 ua. Nalácz Istvánhoz]. 1670: Az küvári puskásokra az mit fog költeni Kegyelmed, megadatjuk, kétség nélkül elhagyja [TML V, 54-5 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1671: Az küvári udvarbíró helyett is ím más udvarbírórt küldtem [TML V, 478 Bornemisza Anna ua-hoz].

2. Kővárra vonatkozó; referitor la Kővár; auf Kővár bezüglich. 1663: Én urunkat ő nagyságát az küvári dolgokról is eléggé tudósítottam [TML II, 473 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

kővárvidéki a régi Kővár vidéke vártartomány -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului vechi Kővár vidéke/ținutul Chioarului; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des alten Erblandes der Kővárer Gegend: Kővár vidékén található; care se află în ținutul Kővár; in der Kővárer Gegend befindlich. 1742: az Mlgs Groff Teleki Ádám Ur(am) eo Nga . Kővárvidéki Joszágnak Ispánnya Merkás Kosztan [Ilondapatak SzD; TL 42]. 1767: Ezen helyt eránt Nemes Közép Szőlnek Vármegye, es Kővár vidéki Exmissus Tisztyei jelen Léteken töttenek-é valami determinatiot? [TKHf 21/19 nyiresi (Sz) vallatás, vk]. 1784: Fogarásföldi, Zaránd vármegyei, Maros széki, Aranyas széki, Doboka- és Kraszna vármegyei, kővárvidéki főtisztviségek, úgy a századok között lévők, mind odavannak [RettE 426].

kővecs 1. kavics; pietriș; Kiesel. 1737: egy egy szekér porondot és követest vigyen vagi vitessen [Dés; Jk]. 1762: a Nagy Szamos ezen helyet a midőn el szakasztotta követtsel porondal és minden ágokkal megrakta [BSz; SLt XXIV. 6]. 1770: Ezen helyet nem de nem a hegyről le folyó eső, és hová töltötte fel porondal, és követst [H; JHb XXXI/17.3 vk]. 1806: (Az a hely) pusztaságban hagyatott, mint víz aradásával követst s porondal meg hant helyt, marhákat derelének azon a helyen [Erdősztyörgy MT; WH]. 1815: a Nagy oldalokrol Zápor Esők idején áradó és nagy sebességgel rohano víz alattabb való helyeinket el iszapolya, követsttel megrakja [Szóváros SzD; HG Gr. Haller lev.]. 1834: a' viz a' felöllem való partot ... kemény követsttel borította bé [Dés; DLt 566/1837]. 1864: földje száraz természetű feketé és agyagos követsttel elegyített [Alfalu Cs; GyHn 19] | Heveder dombja itt is mint szántók találatnak — de silány — és agyaggal vegyítettek [Tekerőpatak Cs; i.h. 58].

? Szén. 1627: Keövecz^a Boldisar. Keöveczi Thamas [Agyagfva U; UszL IV/50. 37. — ^aA forrás hangjelölésében az olvasat: *Kővecs*].

2. kavicsos rész/terület; teren pietros/cu pietriș; Kieselort/gebiet. 1597: lata(m) hogy az víz mellett az keöueche(n) megh harcholottak, Ferenc Keleme(n) el futamodek [UszT 12/78 St. Bondez (!) de Kis falúd jb vall. 1687: az Tompos Imre Csűre hata mégget vagyon egy darabocská kövecs [Menaság Cs; EHA]. 1697: edgi darab ben valo öröksege ... vicinussa egy felől ... a Fejerniko vize es követse [Kadács U; Pf]. 1775: ugi lépet az hid padlása végre az el törvény ugy eset le az Kővetstre [Udvarfva MT; Told. 44/50].

Hn. 1590: melj heliet Keoweczj newu heljnek hittunk [Márfva U]. 1680/1825: Az Kővets hagoban (sz) [Vaj-

dasztiván MT;]. 1694/1764: a Kővets hágo alatt [Abafája MT;]. 1698: Kővecs ajban ... egy hod föld [Páncéscse SzO; RLt O.5 Solymosi Mihály (38) jb vall.]. 1754: A' Kővets hágófön (sz) [Gernyeszeg MT]. 1758: A Kővets hegy alatt (r) [Sztána K;]. 1770: Kővecs Ajban Dersei határ-szélben (sz) [Páncéscse SzD]. 1797: a' Kővets [Etéd U]. 1781: A Kővetsben (sz). Kővecsek lábján (k) [Szárzapatok Hsz]. 1784: A Kővetsáj torkába (sz) [M. derze SzD; DHn 40]. 1807: A Kővetsáj torkába (sz) [Páncéscse SzD] | A Kővetsen (k) [Mikháza MT]. 1808: Kővetsen a' Miklosvári Határon (sz) [Köpec Hsz]. 1812: a kis Kővets Uttzában [Torda]. 1820/1851: Kővets dombnál (sz) [Makfva MT]. 1861: Kővets kut rétin (sz) [Sáromberke MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kővecselés (út)kavicsolás/kavicsozás; (ím)pietruire (a drumului); (Straßen)Beschoetterung. 1842: A' határszél-nél elkezdett kövecselésre nézve az a' megjegyzésem, hogy alapnak igen apró kövecset hordanak ... az a' ja-vallatom, hogy arasznyi vastagságban a' leg durvább kovacsot kell hordani ... s ezt be lehet azután színelni ... approb kövecsel, hogy járható és tartós legyen [Mv; MvLev.].

kővecses kavicsos; cu pietriș; schotterig. 1625: az Biro Georgi feoldenek az Gatt kötesen alol ... ualo porondos kövecses es hazontalan feoldet ... által szakaszt volna az viz [UszT 176]. 1723: a régi gát követses helyt volt, ... a' mostani penig ige(n) földes helyt van [Kozár-vár SzD; Ks 25. IV. 5]. 1734: Ezen To ... tiszta szep, nem nádas, se nem Hináros fővenyes és kövecses a feneké, Ebben vadnak szep Halak [Tóhát MT; JHb IX/9. 28-9]. 1768: Fajka (?) dok nevezeti helyben ... egy Kis haszontalan Kővetses helyt [Etéd U; EHA]. 1797: Léven egy darab Porongy Bokros Kővetses viz mosott helye ... Eszak felől betölődik ... folyó Küküllő vizibe [Betlenfva U; Ks 65/43]. 1806: a' Czigányok is laktanak azon Küküllő két folyamjai között lévő követses helyen [Erdősztyörgy MT; WH]. 1825: ez az utza ugy ki van már porondoztatva követses Porondal — hogy itt a' Strása kövekre semmi szükség [Torda; TLt Közig. ir. 252]. 1826: Drimoszkába ... porondos v. Kővetses hely [Bodola Hsz; EHA]. 1864: Tölgymező ... földje követses [Gyszm; GyHn 40] | Két hevederköze ... szántója követsés [Tekerőpatak Cs; i.h. 58] | földje kövecses fehér agyagos [Alfalu Cs; i.h. 20]. — Vö. a *kővecses* cím-szóval.

Hn. 1572: Koueczes Kutba(n) (sz) [Bh; KHn 6]. 1641: az Keövecziesbe (sz) [Kakasd MT]. 1641/1650: az Kővecses Dombon (sz) [Vaja MT]. 1642: Kővettes Ayban (sz) [Páncéscse SzD; DHn 55]. 1648: A Kővecses utnál [Hidalmás K]. 1684/XVIII. sz. eleje: Az Kővettesben (sz) [Komjátszeg TA]. 1693: Kővettes nevű helyb(en) (sz) [Oklánd U]. 1697/XVIII. sz.: Kővettes alatt (sz) [Somkerék SzD]. 1698: Kővecsesb(en) (sz) [Sepsiszkirály Hsz]. 1699: A Kővecses Dombon (sz) [Szentdemeter U] | Az Kővecses(e) (sz) [Fületelke KK]. 1711: az Kővecses padon [Székelyföldvár TA; IB VI. 225/3]. 1718/XVIII. sz.: A' Kővettesen vagi Csonkason (sz) [Szélszeg Sz]. 1722: A' Kővecses Kutnál a' ki hágoba(n) (sz) [Zágon Hsz]. 1737: a' Kevetsesben (sz) [Egrestő KK]. XVIII. sz. e. f.: Kővecsesben [Zovány Sz]. 1756:

Követség névű Helyben [Sepsiszkirály Hsz]. 1759: a Követség kutt felé (sz) [Alvinc AF]. 1775: A Követség Réb(en) (sz) [Okland U]. 1785: A' Setét Berek dombján másképpen nagy követsesen [Győrővásárhely K; KHn 152]. 1793: A Köveses Dombon (sz) [Csomafva Cs]. 1795/1807: A' Követség tetőn (sz) [Kispetri K]. 1818: a' Követség uttzaban [Mv]. 1819: A Gernyeszegi Erdő szélbe az Követség verő fénybe (sz) [Erdőszengyel MT]. 1838/1839: A' Követség pataknaál (sz, k) [M.péterlaka MT]. 1867: A kövecses lábba (sz) [Gerend TA]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kövecsség kavicsosság; fapult de a fi cu pietriș; Schotterigkeit. 1762: (A földet) kovetsessege iszapossága és gaz miatt nem colalhatván az Közép falviak, úgy kezdték fel fogni az Magos martiak [BSz; SLt XXIV. 6]. 1770: Ezen földet . . . a' Kövötsősége miá tsak felit szántják [Disznajó MT; LLt].

kövecske 1. ékkövecske; piatră scumpă/prețioasă; Schmucksteinchen. 1714: Baracz szin Seljembol valo Dolmanj, nagjób részrül kek Atlas Materiaival béltelt, a' mellyén 15, s az uyan peng 16 aran] fonal gombotskakkal, és annyi követskékel ékesített fl. Hung. 24 | Rezes Pantzér . . . nyakra valo külömb féle fénlő üveges követskékel ki rakott [AH 51-2]. 1730: á . . . kereszt el vezet . . . hallottam hogy tizenkilencz kövek voltak benne Gyémánt és egyéb apró kövecskék [Torda; MvRKLev.]. 1770/1773: Arany virág tetején vagon egy Törkés névű Kövecske [Szárhegy Cs; LLt].

2. húgykő; piatră/calcul în căile urinare; Harnstein. 1773: Balás János . . . meg vallotta hogj meg rekket az ökre nem vizelehetik, és hogj meg dögöltött moga beszéllette hogj edgj dorabotska követéskét talált a Madarába(n) vagyis Hojagjában [Asszonyfva TA; JHb II/3].

3. ? kő-öntőformácska; formá de turnat din piatră; steinernen Gußformchen. 1679: Boglár öntéshez való köveczke [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 60].

kövedzés kérelem; petijie, cerere; Ansuchen, Gesuch. 1629: Szabad leszen az Anakis keouedzese szereznt bizonyítani [Kv; Tjk VII/3. 160]. — Vö. a *bekövedzés* címszóval.

kövedzetlen engedelem nélkül; fără permisiune; ohne Erlaubnis. 1583/1584: Myerth hogj az Thora keowetzetlen kwldeoth Zabo Adam Myltan el vehette Az halat Mert Vra Paranchyolta | Senkynek Nem zabad . . . keowetzetlen otth halazny [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1640: Regeleo hetfeon⁴. A ki touab nem maradhat keredzék a Czehmesterteol, mert ha keouedzetlen el megyen száz penz annaki a büntetese [Kv; KovCLev. — ⁴Vizkereszt (jan. 6) heténck hétfője].

kövedzik 1. kérelmez; a sollicita/cere; ansuchen. 1732: Rakosi Joseph Deak kövedzette volt az blts Czehtől Remekit [Kv; ÖCJk].

2. (céhbe) bekéredzik, felvételét kéri; a cere admite-rea (în breaslă); (in die Zuft) um Aufnahme bitten. 1653: Mivelhogj Fejérvári Istvan be akarván kövedzeni az Czehban, hivatvan azert; megh akarván erteni akarattyat proponalá, hogj óis az tarsasagban akar köved-

zeni, de az rend tartas szerint dilátalak ő kgmek [Kv; MészCLev.]. — Vö. a *bekövedzik* címszóval.

kövedző szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ máriás remekező pénz (a remekészítésre való jogosítás díja); taxă de înscriere pentru susținerea probei de maistru (prezentind obiectul confecționat pentru acest examen); Meisterwerk/stückgeld (Preis der Berechtigung für die Verfertigung eines Meisterwerks/stückes). 1807: Letették . . . a magok kövedző májár-saikát a bé kövedzésre [Dés; DFazCLev.]. 1808: (Letévén) Máté József mester és Fekete Farkas mester a magok kövedző májár-saikát a békövedzésre . . . nemes céhunk hagyott ökegyelmeknek két heteket a magok megpróbáltatásokra azon kívül csináljonak egy lábost, jó nagyocskát fedővel, egy-egy nagy fazakat fedővel jól megégetve mázason beadják [Dés; DFaz. 34].

kövér I. *mn* 1. gras; dick, fett. 1662: Pápai János Váradig való hurcoltatásának hallatott hire, ki öreg, testes, kövér legény voltára minden ruhájától, csak lábabélitől is megfosztatván, gyalog, mezitlábbal hurcoltatott, kor-bácsolatott [SKr 439]. 1655: az mi kegyelmes urunknak ő Nagyságának nagy és győződelmes csatája lön . . . Sok szemjeneknek testek, kinél kövérebbeket ember nem láthatott, hevernek [Veress, Doc. X, 296 Pap András Sebest Miklós tanácsoshoz]. 1672: az vago marha tavaszszal Szűk es vekony . . . Az Hentesek pengi olyankor magokat elvonván, csak akkor akarnak vagni mikor a' marha bő kövér es fagygyas [Dés; Jk]. 1705: paripái is voltak, akik mind szép kövérek voltak, szekereslovai hasonlóképpen [WIN I, 504]. 1757: Gáspár János Staturájában es Fisognomijában (!) Szep magos szál, kövér, piros, es Sárga haju ember volt [Szóvata MT; IB]. 1758: mikor . . . azon ökrött hajtattatta . . . akkor szép kövér volt [O.péterlaka AF; Told. 23]. 1767/1781: Togyer Stéfántis ismértem, Cseber csináló mester ember vala, hasas, kövér, piross [Kisfenes TA; JHbK LII/4. 106]. 1844: a' Daru ökör, a' mely jo kövér a' hátulját nem birja [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szn. 1453: Johannes kewer [Kv; TT 1882. 523]. 1475: Paulo Kewer [Brassó; Barabás, SzO 134]. 1548: kower boldisar [Besenyő Hsz; HSzjP]. 1567: Jacobo Kower [Kv; Tjk III/1. 102]. 1569: Keower Boldisar [Besenyő Hsz; HSzjP]. 1570: Keower Istvan [Kv; Tjk III/2. 142]. 1592: Soliomkeowy Keweor (!) Thoadar [Kv; Szám. 5/XIV. 56 Eppel Péter sp kezével]. 1590: Keuer Lazlone [Kv; i.h. 4/XXI. 29-30 Kis István sp lajstr.]. 1602: Kövér György (lőfő) [Kökös Hsz; SzO V, 204] | Kövér Gáspár (lőfő) [Szzy; SzO V, 207]. 1609: keöver Boldisarne [Maksa Hsz; HSzjP]. 1613: Kövér Istva(n) [Altörja Hsz; Borb. I]. 1614: Keouer Lazlo pp. Kéouer Ferencz pp [Zoltán Hsz; Beth U 272]. 1615: Peselneki Köuer Mihal [Szentimre Cs; LLt]. 1620: Keouer Istua(n) [Kovászna Hsz; Borb. I]. 1643: Köuer Istuan [Néma SzD; Ks 90]. 1646: Kövér Gabor [Mv; Aall. 6]. 1689: Kezdi Szeky Lemhyny Kövér Mihaly Nob(ilis) [Born. XL. 85]. 1746: Ne(m)zetes Gidofalvi Kövér Judit Aszszony [SVJk]. 1838: Székely gyalog Jubilatus Kövér Domokos [Angyalos Hsz; HSzjP].

Szk: ~ *ártányserítés*. 1756: Kővér eme Sertés Sz. Margitán^a 11 Kővér ártánj sertés ... 3 [Ks 23. XXIIb. — ^aSzD] * ~ *bárány*. 1786: A Nagy Aszszony eo Nsága is ... egy jo kövér Báránt öltött volt számodra [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez] * ~ *barom*. 1570: K. paranchyolyo(n) Az meszarosoknak hogy Agyanak zep húst Az Aszzyonyo(m) eo Naga konyhayara ... ha talalnank keouér barmott Ezel Nem banthana(m) Kgdet [Sajó BN; BesztLt 50 Lucas Theowy Caspar Zwch beszti-bíróhoz] * ~ *borjú*. 1726: Husvéthi Innepere ... végyen egy kövér Bornyút [Dés; Jk] * ~ *disznó*. 1587: Hagiok Seges uarba az es-potaliba z kalongia buzat ket kouer diznot [Petek U; SzO IV, 100 Petki Miklós végr.]. 1681: Ugi teczik vehet-ninek ennel olcsobban is két jo kövér disznót [Hátszeg; VhU 604]. 1706: két kövér disznót le verének [KvAkKt Mss 261] * ~ *emedisznó/sertés*. 1682: egy Kővér Eme szöke vagy fejir Diszno [Dés; Jk]. 1756: Kővér eme Serés Sz. Margitán^a 11 [Ks 23. XXIIb. — ^aSzD] * ~ *kakas-pulyka*. 1729: egy kövér kakas pujkára, egiebre el ment f 7/112 [Kv; ACLv.] * ~ *kappan*. 1665: A fáczánt Ke-gyelmed egészségére meg eszem. Én is szép kövér kap-panra, lúdra várnám Kegyelmedet [TML III, 400-1 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1685: adtam Almási Ur(am) kezébenn ... Kővér Kappant no 1 [Törzs] * ~ *lúd*. 1683: Kővér Lúd no 12 [Radnót KK; UtI]. 1685: Kővér Lúd nro 12 H: Rúdeg lúd nro 12 [uo.; UtI]. 1711/XVIII. sz.: meg adni Tartozik^a ... 1 tiszteseges sült kövér Ludot, és a melé T:T: hus sült salatat, vagy ugorkat és reitket tyukmonyos perezet, diot, Magyarot [Kv; FésCjk 16. — ^aA remekezett, ill. felszabadított le-gény a szokásos céhbéli legényavató lakomára] * ~ *marha*. 1673/1681: Sertések felől requiralvan az Ngd Tiszteit jo Kővér marhakat nem adhatnak ó kglmek, Convention értelme kívül rosztat el nem vehetek [Vh; VhU 465]. 1710 k.: kövér és ösztövé marha velős konca [BÖn. 464] * ~ *meddő juh*. 1680: volt nekem is két kövér meddő Juho(m) [M.köblös SzD; RLt 1 Dán Pitye (35)jb vall.] * ~ *ökör*. 1710: Csáki András ... a brassai mészárosok kövér ökreit fűvön legelő sok lo-vaival együtt elhajtá [CsH 375] * ~ *pipe*. 1685: adtam Almási Ur(am) kezébenn Kővér pipét no 5 [Törzs] * ~ *pulyka*. 1655: Kővér Puika nro 10. Rúdeg Puika nro 54. Pujkafi nro 103 [Radnót KK; UtI]. 1683: Kővér puyka no 2 [Alvinc AF; UtI] * ~ *réce*. 1760: öt eszten-deje el veszett vola egy kövér Réce a' Tyukász Major házból [Kóród KK; Ks 17. XXXI] 1761: Egy kövér Recze 9 Den. Egy rúdeg Recze 6 Den. [Dés; DLt] * ~ *sertés*. 1726: fekete (fejér): hodos kövér sertését megöl-te és megette [Dés; Jk]. 1798: Szalananak valo kövér ser-tes egészen Nro 2 [Kövesd NK; RLt]. 1819: Tartozik ... egy kövér Sertést meg perselni, megtakarítani, és fel bontani, s annak minden féle aprólékját tisztessegesen és leg jobb ízűen fel takarítani [Kv; MészCLEv.] * ~ *tyúk*. 1621: Egy keouer Tiuk [Kv; szám. 15b/IX. 207]. 1685: Kover Tyuk no 20. Rúdeg Tyuk [Fog; UtI] * ~ *verődisznó*. 1673/1681: Két jo kövér verő Disznok jar- van annuatim, ha ugy nem adathatik ki, ket massa Vass fordittassek érettek [Vh; VhU 465].

Sz: *ha lúd, legyen ~*. 1671: De ám legyen, ha lúd, leg-yen kövér. Én megjelentém ó nagyságoknak ezt is [TML V, 613 Nalácz István Teleki Mihályhoz] * *nem eben áll a ~ ló halála*. 1710: Hamisan mondja, valaki az

én atyámat árulónak nevezi, mert igaz szolgálja volt mind a fejedelemnek, mind az országnak, nem is eben áll a kövér ló halála, hogy felakasszák az atyámat [CsH 159].

2. zsíros; gras; fetti. A. húsrá von.; referitor la carne; in bezug auf Fleisch. 1621: Az zep keöver Tehen husnak fontiat es egi fertalliat, Egi penze(n) adgiak akar melj hizlalt Legienis ... az Céhben az ket Iffiab Ceh mester hwtel legien keőteles, ennek megh latasara [Kv; TanJk II/1. 136]. 1622: Az jo es keover husnak fontia d. 2. az eosztever husnak fontia d. 1. [HSzj hús al.]. 1681: az Me-szarosok az jo es kövér husnak fontyat Pünkösdik két ket penzen adgyak az alab valonak mas fel penzen [Dés; Jk 17b]. 1749: determináltatott hogi az marha hus két Táblán meretessék, az edgik táblán mindenkor igen jo kövér hus legyen, mellynek fontya à d 4 méretessék [Torda; TJKt III. 250].

B. termőföldre von.; referitor la sol (arabil); in bezug auf Ackererde. 1770: meg szántatnám a garat végénél valo nagy Dinye földet de eztet leg későben mivel igen kövér [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. 1772: mennyire valo örökös, és zalogos Majorság Szán-to Földek ... mennyire termékeny, vagy terméketlen, mellyik kövér, vagy sovány [Szászfenes K; BethKt].

Szk: ~ *föld*. 1614: Nikápolyból elindulván ... igen szép mezőséget mentünk, ki hasonló az erdélyi Mező-séghez, csak hogy bezzeg közel sem olyan kövér föld hanem soványabb ... vizetlen [BTN^a 67]. 1767: a verő-fénybe egyenes igen kövér föld [Bö MT; EHA] * ~ *hely*. 1705: Ma van az a nap, amelyen minden embersé-ges és jó gazda az ösztvetést elkezdte, ahol csak igen kö-vér helyek nem voltak [WIN I, 527]. 1761: A Déllőben egyenes jó kövér helyen [Dányán KK; EHA]. 1767: a Tó fenékben egyenes jo kövér helyen [Nagyernye MT; EHA]. 1825: Jo fű termo kövér hely [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 349] * ~ *lakóföld*. 1662: (A Be-rettyó) a Meszesből eredvén a Szilágyásznak egy részén Kraszna és Bihar vármegyéknek gyönyörűséges zsíros, kövér lakóföldein aláhaldna [SKr 416].

3. ~ *bor a*, cukrozott (cukorral édesített) bor; vin in-dulcit cu zahăr; gallisierter Wein. 1845: Kővér-bór (: Cukorral kövértve :) [KCSl 13]. — b. ? főzéssel dűs-tott/töményített bor; vin concentrat prin fierbere; durch Abkochen verstärkter/angedickter Wein. 1845: Kővér-bór (: főzés-által kövértve :) [i.h.].

4. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ *idő* ani îmbelsugați/buni, vreme bună; fettes/günsti-ges Wetter. 1736: Mikor kövér idő jár akkor Terméket-leőbb határa, legszárzabb Időb(en) Termékenyebb [A.idecs MT; CU XIII/1. 55] * ~ *nyár* vară îmbelsuga-tă; fetter/günstiger Sommer. 1760: vagyon az Tón túl ... egy darab határ midő (i) kövér Nyár vagyon 100 Marhát lehet abban legeltetni [Báld K; BLt].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vminek a kövérese; par-tea mai grasă; das Fette (des Fleisches). 1699: a' Barany Hus Csetertyenek a' leg Jovat és kövérét adgyak a' Me-szarosok es hentesek per den. // 12 [Dés; Jk]. 1710 k.: A kövér akármiben is kedves volt előttem, a húsnak az ösz-tövéret sokszor elutáltam, nem ment le a torkomon a csömör miatt, de a kövére jól lement [BÖn. 514]. 1732: A Barányhus limitáltatott e' szerint a leg jóvának Czimere per Dnr 9 ... Amely(nek) semmi kövéri nincsen más fel

poltura [Dés; Jk 428b]. 1746: determináltatott Hogy uyabb dispo(sitio)jáig a Ns Tanáts(na)k a' báránycimer-(ne)k Kőverit d. 12 árullyák a Mészárosok [Torda; TJKT III. 53].

kőverem groapă de piatră; steinerne Grube. 1692: (Egy szántóföld) rug az kis kő veremre [M.écse SzD; EHA].

kőveren hízottan; gras; fettig. **Szk:** *kész ~.* 1681: ha azon a földön mak leszen az magyarok karacson napiara kész kőveren hajtassak fel^a, ha pedig mak nem leszen rüdegen szent Mihály napiara az ado penzel edgyütt, haiscak fel ide Maros szentkiralyra [Told. — ^aA sertéseket].

kőverit kb. (cukorral) dúsít; a indulci (cu zahăr); (mit Zucker) versüßen/anreichern. 1845: Kővér-bór (: Cukorral kőverítve :) Kővérbór (: főzés-által kőverített :) [KCsl 13].

kőverített ? dúsított, töményített; concentrat; gallisiert. 1845: Kővérbór (: főzés-által kőverített :) [KCsl 13].

kővérke kis, kővér vad; vînat mic și gras; kleines, fettes Wild. 1704: Ma voltam ki gyalog sétálni a mezőre az úrfiakkal, azonban Haller György és Lázár György uramékkal, amikor is Dienes úrfinak legelső puskásságának gyümölcse volt egy kis kővérke, melyet legelsőbben lőtt flintával [WIN I, 256].

kővérkő kővérecske; gräsu; ein bißchen/wenig fett/dick. 1640: Én pirongattam, hogy nagy hassal vagyon. Azt mondotta, hogy csak kővérkő [Mv; MvLt 291.218a átírásban!].

kőverő ércköverő; zdrobitor/sfărmator de minereu; Erzgestein hauend/brechend. 1702–1764: (Egy jb-ot) Vajda Mihály az kő verő Vajdak verejenel egy darab lezczel ugi talalt ütni hogj megh holt [Torockó; MNy IV, 234].

kővérség 1. vkinek/vminek kővér volta; obezitate; js Dicke/Dickleibigkeit/Dickheit. 1621: Egy keouer kapant ueuen . . . es kegmekys vonas igazito vraym chiodalkozthak keouersegen . . . d 11 [Kv; Szám. 15b/XI. 309]. 1762: Az I. egész szüretig terhes Asz(ony)t representalo fotosságot viselt . . . Nyárban kezdetődven . . . vastagulasa és mind azon fotossága, s mind vastagsága szüretkor el mult oly hertelen, és oly lathatóképpen senkinek oly nagy vastagsága, és kövérsége el nem mulik, hanem lassan lassan mind ezek nagyon fir-mallyak, hogy az I(na)k gyermeke született [Torda; TJKT V. 93]. 1773: Mondják, hogy Keczei Sándor főbíró kövérségén csudálkozott [RettegE 302]. 1775: br. Kemény Miklós úr is megholt hirtelen. Ülve megfojtódott, mivel a szörnű nagy kövérség mellett golyvája is volt s megfullasztotta [i.h. 349]. 1790: Az Juhokis talam a kövérség mián nagyon el tölteek rühvel [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1808: Sztán Antal Beretzki gyalog Székely Katona . . . pofos az ajka vége bé-hajlott kövérsége mián [DLT 101 nyomt.kl].

2. (hús) kővérje; gräsim; das Fette (des Fleisches). 1823: Két fodor haj két Tök haj és több le szedet

kővérséggel együt egy abroszba [Koronka MT; TGSz 16]. 1852: a zsírt ha ki olvasztattat jegyezzék meg melyik a' hájból, és melyik a kövérségből valo, mert az tovább ál [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kővérszilva húsos szilva; prune grase; fleischige Pflaume. 1761: Kővér szilva aszalva Metr 1 Besztertzei aszszu szilva Metr. 5 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1769: Aszszu gyümölsöt visznek Hét vékát Besztertzi szilvát . . . Kővér szilvát 3 vékát [Esztyén SzD; Told. 5a]. 1798: Az Urak Házának a Héjjában tanáltatott . . . Ket kupa kerti aszszu Veres Szöllő . . . Idei aszszu Szilva két Véka Idei Kővér Aszszu Szilva [Vingárd AF; KCsl 5].

kővérszilva-fa húsosszilva-fa; prun gras; fleischer Pflaumenbaum. 1811: Beszterczei, Kővér és Fejér Szilva fák [Szamosfva K; HG 328]. 1813: a' Kertben feles Fejér, Húsos, vagy Kővér, és Besztertzei szilva fák [Koronka MT; Told. 18].

kővérszőlő szőlőfajta; un soi de viță de vie; Art Traube. 1732: Vagjon edj láb homlokos 's vápás szőlő . . . Járdován, kővér és boros szőlővel épült [Szászsztyakab SzD; Told. 11/67]. 1734: A kolosváriak 18. praesentis^a kezdik a' szüretet . . . a' kővér szőlő igen el rothadt [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev. — ^aOktóber]. 1745: 1744 beli Betzei Majorság Szőlők lámport és kővér Szőlő Űrmös bora urn 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1788: éppen a szőlőt vesztegette meg a ho harmat az edesebb természetűek u.m: kővér, király, s asszony szőlő egészen oda vagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1841: kővér és Járdován szőlő [Km/ Kajántó K; KmULev. 3]. 1843: Bakatór Lámpor . . . Kővér . . . Vékonyhéju vagyis boros Fekete szőlő Riesling [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

köves 1. pietros; steinig. 1582: twdom hogj az kowes földet . . . mostan immar balas benedek elly [Ereszte-vény HSz; HSzjP Agh Thamas (22) jb vall.]. 1623: Zabunk lattia nynczen mert az mytt vetys koues vizes so-wany feöldben vety [BGU 121]. 1717: Veteményes kert . . . köves a bőven való ganéjozást minden esztendő-b(en) meg kívánnyá [Nagyrapolt H; JHb XXXI/4]. 1728: a' Nagj patakba csapo ut felől, be függő köves árok [Lisznó HSz; EHA]. 1745: az akasztó fa mellett a dombon vagjon valami igen köves törökbuza kurta föld [Ne; Incz.]. 1759: A Fel hágab(an) egy köves föld (sz) [Göröcsfva Cs; EHA]. 1789: Ezen egész Etédi Proces-susban az egyik Faluból a másikba menő utak és Hidak a' mennyiben a helynek igen Hegyes, omlásos, sipedékes, vizes, és egyszersmind köves volta engedi, al-kalmatos és járható állapotban vagynak [UszLt XIII. 97]. XIX. sz. köz.: A mi Határunk a Havasunk tor-kában esik, földünk Hideg, köves, agyagos, motsáros, palás Hegyes, oldalos . . . Marhalegelőre is elégtelen [Usz; Pf]. 1864: Virgosorok . . . köves és nagy fenőfák-kal bénótt természetű [Tekerőpatak Cs; GyHn 56].

Hn. 1326: siluam Kowues [F.zsuk K]. 1332: Kues-leuhten (hegy) [uo.; Csánki V, 403]. 1367: in capite eius-dem montis Kuuesberch [Dés]. 1408/1550: Riululum pontis Kweskwth [Meregyó K]. 1587/1855: az Keoves hágo [Kisfalud AF]. 1592: Keowes padon [Kv; TJK V/1.275]. 1595: Keoués feölde labjan [Szentkirály U].

1600: az Kohes pataka [Homorodalmás U]. 1604: Keoues domb alliban [Bikafva U]. 1608: Keoues meze [Szentimre Cs]. 1624: Keoues Utt mellicke (sz) [Nyárádó MT]. 1638: Az köves dombon felül [Mv; MvHn]. 1646 k.: az Keoues Oron egy darab Erdeo [Bányabükk TA]. 1669: A kövesb(en) (sz) [Sztotyör Hsz]. 1678: Köves hago [Datk NK]. 1685: az Köves allyaban (e) [Sepsitzkirály Hsz]. 1686: Az Kövesut alyaban [Kibéd MT]. 1690 k.: Köves él [Selye MT; MMatr. 215]. 1693: Köves domb alat (sz) [Újfalu U] | a' vizen tul Köves nevű helyben (en) [A. boldogfva U] | Köves ut felet (sz) [Vargyas U]. 1694/1764: Köves Domb Térib(en) [Abafája MT]. 1699: Kövesben (sz) [Siklód U]. 1702: Az köves utra jároban (sz) [Nyárádó MT]. 1711: Felső határon Köhös helyben (szó) [Mikháza MT]. 1714: Köves tetön öt ölös gypü [Lengyelfva U]. 1715: az Köves ágyban cserafa bokros [Bányabükk TA]. 1732: Az Köves Aj faran (sz) [Páncélcseh SzD]. 1734: Köves ligeti alatt (sz) [Datk NK]. 1737: A Kövösben (sz) [Nyárszó K; KHn 121]. 1738: a Köves hágo alatt (k) [Dés]. 1744: Köhös völgybe az erdő között (k) [Siklód U]. 1746: Köves domb nevű helyen (sz) [M. hermány U]. 1754: közepso erdő alat köves nevű helyen (k) [Szentimre Cs]. 1757: a Köves Vészen (k) [Várdótfva Cs] | A Kies To Kerületiben (k) [Nagyernye MT]. 1759: Köves vápa szélén (k) [Etéd U] | a Köves Patakban (k) [Szentmárton Cs]. 1766: Köves Utzán. Köves láb farkán (sz) [Szentkirály Cs]. 1767: Kis Köves (e) [Retteg SzD]. 1773: A Köves Sorkon (sz) [Szárhegy Cs]. 1775: A Kövös Domb(on) (sz) [Muzsna U]. 1781: A Köhesbe (sz). Köhösben [Mákó K; Hr]. 1783: A Kövös Földön (sz) [Fiátfva U] | A Kövésben (sz) [M. köblös SzD]. 1801: Kövespatak Sorkán (sz) [Szárzajta Hsz]. 1805: A' Köves Földön (sz) [Fiátfva U]. 1810: Köves patok Árnyékaba (k) [Kisbacon U]. 1825: Köves padan [Kv; Pk 5]. 1826: A' Kies (e) [M. gyémónostor K]. 1840: a' Kövess bértz felső végén (sz) [Krasznahorváth Sz]. 1850/1860: Köves aj torok (sz) [Páncélcseh SzD]. 1854: A' köves tablába (sz) [M. kecel Sz]. 1864: Köves patak [Gyszm]. 1891: Köhös [Mákó K; KHn 237]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. kövezett; pietruit, pavat; gepflastert. 1799: a Köves Ország ut [Mv; MvHn].

3. kösziklás; stüncös; felsig. 1757: Fát termő Hegyek nincsenek, hanem azok helyet haszontalan Kopaczos, Köves oldalos hegyek Vadnak, mellyek a Falut környül vészik [Budatelve K; LLt Fasc. 129]. 1823–1830: Welhota^a nevű falun túl ... erdős-köves helyek vagynak, ahol megláttuk előbb az Albis vizét, a viz felett igen meredek köves hegy és oldal vagyon, melyen az út is megyen, és ha itt az ember bélt kiráztatni vagy nyakát kitőretni nem akarja, szálljon le a szekérről s gyalogoljon [FogE 179. — ^aCsehországban]. 1864: Jáoros egészen használhatatlan hegyes köves oldalak romlásos erdőből ál legelőnek használtatik [Killyénfva Cs; GyHn 47].

4. drága/ékköves; cu pietre scumpe/prețioase; mit Edel/Schmuckstein. 1560: Tyzen keth arany gywrw keowesek [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1595: Egy Aranjas zablja het boglar rajta keowesek az zajajs (!) mind mereoh ezwsteos Aranjas az kerezthjn ezwt lanch [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. 1637/1639: Egy meroo Ezüst hüvely Gyeongyos keoues [Kv; RDL I. 111]. 1665: Öt főlovak, egyik szerszámostól becsültetett

tizenötezer tallérre. Ennek szerszáma arany, gyémántos köves [TML III, 440 Nalácz István Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *aranymű*. 1651: Az minemő Egietmasokat, keoues Arani miuet, köntöst es egieb fejer ruhat nemzetes Vaas Judit Azzonial attak [WassLt 72/2 Vaas Judit kel.] * ~ *arany-nyakbavető*. 1648: Egy köves tizenegy boglarbol allo Arany nyakk(a) vetető, melyb(en) vagio(n) tizenniolcz rubint kilencz giemant, haro(m) Smaragd, egy Saffir, cötve(n) zem cörög gyöngy [Mk Kapi Kata kel.] * ~ *aranypercec*. 1736: Az Gubernátorné^a

más nap tiszta arany fonalból szőtt szoknyában, nyakán, mellyin, kezín való köves arany pereczek, nyakszorító, reszkető-tők, arany köves, sok jó féle gyöngyből csinált virágokkal sűrűn megrakott övek, köves medállok annyi volt az testin, magok az ott való vendégek, elévaló német tiszték csudálva nézték [MetTr 397-8. — ^aGr. Bánffy Györgyné gr. Bethlen Klára] * ~ *függő*.

1634: Mind szenti Gabor Uram kis leanianak, Mindzenti Christina Aszonnak nekem zerelmes kerez leaniomnak, hagiom az Safilos homlokra valo, keoues gyeongjeos fwggeót [WassLt 73/1 Cegei Vass János test.] * ~ *gyűrű*. 1836: egy Keresztbe rakot kis Fejes kövés gyűrű [Apahida K; RLt 0.4] * ~ *hüvelyű kard*. 1736: Mihelyt az fejedelem leült asztalhoz, az fegyverhordozó inas, aranyas köves hüvelyű kard s fejedelmi buzogány lévén keresztül téve a karján, mind ott állott az fejedelem háta megett, mig asztaltól felkölték [MetTr 335] * ~ *kapocs*. 1732: Egy arany drága paszomántos öv, ezüst aranyos, és köves nagy kapcsokkal szép munkás czirádákkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.] * ~ *korona-koszorú*. 1736: jőfele gyöngyös, köves korona-koszoru volt az fejiben^a [MetTr 387. — ^aA menyasszonynak] * ~ *marha*. 1685: Tisza Sára minden orientalis Gyöngyöket és köves marhákat ... holta után hagyá, vállá (!) örökösön megh hihatatlanul kedves édes urának [Hr 1/22]. 1780: a ... Bethleni Boltban volt egy kised Záros iskatulya, és ebben állottanak az ő Nga drága gyöngyei, és köves marhái [Kv; BK. Sig. Kun (20) lib. vall.] * ~ *medál*. 1657: igen böcsülettel vendégének és ajándékoznak is bennünket; nékem igen szép mosómedencét korsóstól, kalapos süveget szép köves medállal nagy arany láncot is adának [KemÖn. 277] * ~ *pallosocska*. 1656: hagiom az vertyse Lovamat, uy köves pórtai legh szeb szerszámommal, orraba valojával, fek emleivel, zabolajoval, köves veres Barsonios pallosczkaval; Veres Barsonyra varrot czafraggal [Ádamos KK; BálLt 93] * ~ *pléh páncél*. 1759: szállittasson el ... Egy tzipra köves ezüsttőzött pléh Pantzél derékra valot [Sárd AF; TSb 51] * ~ *portéka*. 1775: Drága gyöngyös köves portékákat, Ládákat, kész pénz mindenféle Lábos marhákat, Gabonát, Hintokot, Kotsikot, Szekereket ... azokat mindeneiket Testamentario Jure Leányának hagyta átok alatt [Csomafva Cs; LLt] * ~ *szablya*. 1619: Azért az én uram azt kívánja, hogy nagyságot mindjárt most egy fő kapucsi pársáját készitené el és küldene az én uramnak királyi méltosághoz való fő lovat öltözetivel, köves szablyájával, bottal, 40 vagy 50 kaftánnal [BTN^a 312] * ~ *szerszám* → ~ *pallosocska*.

5. malomköves; cu piatră de moară; mit Mühlstein. 1664: Vagyon az falunak jo rakos, pisztranghos, kövihalas 12 forint poena alat megh tiltot pataka, mellyen az falusiaknak vagyon egy egy bokor köves malmok nr. 5

melyből vam tizedet szoktak adni eö Nghok számára [UF II, 293].

kövesdi a Kövesd (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kövesd/Cuiesd; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kövesd: 1. Kövesden lakó; din Kövesd; in Kövesd wohnhaft. 1722: Marasszeki Kovosdi T. Nemzett(es) Ujfalvi Janos uram [Szökefva KK; Kp 112].

Szn. 1614: Peter Pal gyilkosságert Hauadi Lukaczj f. 15 Keouesdi Palnak keottek magokat [Bede MT; UszLt VI. 56 Connum. 47].

2. Kövesden átfolyó; care curge prin Kövesd; durch Kövesd hindurchfließend. Hn. 1769: a Kövesdi Patak mellett (sz) [Liget MT; EHA].

köveső daltă de pietrar; Steinmeißel. 1589: Egy keo vesseo [Kv; KvLt Inv. 1/2. 38]. 1796: A kőmivesnek egy kövesőre adatott 1 vas [Déva; Ks 95].

kövesség vminek köves/kövecses volta; calitatea/faptul de a fi pietros; Steinigkeit. 1830: Szurdok Tsorgojánál ... azon darabotska Föld eddig is az Eklésiájé volt, de a' kövesség miatt Ekével nem használhatta [Magyarokereke K; EHA].

Hn. 1785: A Kövesség Rétiben [M.gyerőmonostor K; KHn 81].

követ fn 1. trimis, sol; Gesandter. 1566: (A) császár ... követek által a királynak azt hágja^a, hogy országában vesztég lenne [ETA I, 24 BS. — Szolimán szultán János királynak]. 1590: 2 february Byro vra(m) Akar: Kyüldottem Esmeg Ayandekot az Torday Kamora Ispannak, Az kytt Vrunk kyüldot, hogy Gazdalkodiunk az Chyazar keüetinek [Kv; Szám. 4/XX. 3 Hooz Lörinc sp kezével]. 1619: monda az pasa: Ilyen követet küldjön az urad, mipt te vagy, mert látom, hogy te is igaz ember vagy [BTN² 282]. 1653: Báthori Gábor ... a portát megtalálta volt^a követei által [ETA I, 105 NSz. — 1611-ben]. 1667: az tanácsuraknak ide jövetele után urunk gyűlést akar hirdetni, három nemzetből álló követet az portára beküldeni Zólyomi dolga végett [TML IV, 5 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1669: Jöttek meg a követek, kik expeditusok voltak a tractára, Eperjesre [IAMN 147]. 1710: (A császár) mindenfelé Európában követjeit expediálja, segítséget kérven bécsi obsidió felszabadítására [CsH 169].

Szk: békeségyszerző ~. 1823–1830: már talán békeség lesz, mert a franciák meg vagynak szorulva, az angulus békeségyszerző követ már rég Párizsban van [FogE 217] * **erdélyi** ~. 1615: Menének az erdélyi követek az felső pártra, az német császárhoz [Kv; KvE 148 SB]. 1678: Az erdélyi követek is ki mentek és az Skerlét uram sátorában voltak [TML VIII, 175 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból] * **flandriai** ~. 1619: Itt estve jött vala hozzánk az flandriai követ [BTN² 283] * **florencai** ~. 1594: Az Florinciai keoueteth, vitte Kadas Balint es Zygiarto Daniel hatt louan koczián Thordara [Kv; Szám. 6/IV. 31] | Jewe egy florenzyai kewet [Kv; i.h. 6/VIII. 75 Casp. Semel sp kezével] * **franciai** ~. 1625: érkezve(n) Fejervarrol Pribek Istwan az Franciaiz keöwett szolgáljwal [Kv; i.h. 16/XXXIV. 16] * **havaselti** ~. 1593: az hauaselj keo-

weteket wizj tordaig Zengelj (!) istwan 3 lowon f — d 75 [Kv; i.h. 5/XXI. 120] * **keresztény** ~. 1619: Akkori actánkban maradt vala hátra ... az keresztény követekkel való tractám ... mentem három keresztény követhez: velenceihez, flandriaihoz és angliaihoz [BTN² 359] * **lengyel** ~. 1582: Zabotkay Marton wizen az lengyel kewet lowaynak zenat zalmat 6 hozast [Kv; Szám. 3/V. 15 Lederer Mihály sp kezével]. 1609: Erkezek az Lengiel keouet 16 magauál Feyeruarrol es praesentala vrunk leuelet Biro v(ram)nak melyben parancziola hogi tiztessegesen gazdalkodtasso(n) Biro vra(m) nekiek [Kv; i.h. 12b/IV. 358]. 1740: Lengyel követeknek etekhez valo bors safran eczet denar 25 [Kvh; HSzjP] * **magyar** ~. 1619: Most ezert az magyar követtel yalamennyi magyar vagyon ... mind kimennek^a [BTN² 335 — ^aKonstantinápolyból]. 1677: Az bément magyar követeknek nagyobb resze Vesselényi uram tiháji, kiváltképpen egy Hamvai nevű [TML VII, 441 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * **magyarországi** ~. 1619: Az pasa dissimulált mégis, hogy ő azt nem értette, hogy magyarországi követ jöne [BTN² 364] * **moldvai** ~. 1594: 4 die Septemb(ris) Jewe Esmeg egi Moldúai kewet, Búyer Gorgory [Kv; Szám. 6/VIII. 99 casp. Semel sp kezével]. 1598: Nagj Demetry giergy Vitte az moldoay keouetet masod magauál kapúrsra postan. 3. loann attam(m) neki ... f — // 56 [Kv; i.h. 8/V. 166] * **német** ~. 1589: Az mely Nemet Kouet, vrunkhoz Jeott volt, vitte el Boldis Jacob Gerendre 4 Louon attam f. 1 d. 50 [Kv; i.h. 4/VI. 105 Stenzely András sp kezével]. 1685: Mentünk az német követ Pankos Fredericus Mar de Marchiso eleiben [Torda; SzZs 268] * **olasz** ~. 1625: Juta Zekelj Andras Oloz keouetel [Kv; Szám. 16/XXXV. 116] * **perzsa/perzsi** ~. 1619: negyednaptól fogva vártattam Török Zsigmondot csak azért, hogy mindennap hozták, hogy áltálj az perzsi követ | Ujtime die Junii lön autentiája az perzsa követnek^a [BTN² 254, 279. — ^aKonstantinápolyban a Portán] * **portai** ~. 1657: Portai követ vagyon itt [TML I, 47 Keövr Gábor Teleki Mihályhoz Désről] * **tatar** ~. 1621: Az Tatar keouetek érkezuen heten ... gazdalkotta(m) nekik^a [Kv; Szám. 15b/XI. 24. — ^aKöv. a fels.] * **török** ~. 1578: Ide leonek török keowetek is kik kewannyak az biraktol az feredeo telt [Kv; TanJk V/3. 163b]. 1587: 21 die octob: Jeoue be egy Teóreók keöwet Negied napeg gazdalkottam en nekie ... keolteottem eosvesegel ... f. 2/6 [Kv; Szám. 3/XXX. 45 Seres István sp kezével]. 1670: Adtam a ket Török kövöt számara akik el mentek 15 font Riskasat [Utl]. 1791: Szászvároson most a Magistratus a bé jövő Török követnek a Nsgod házat rendelte szállásul [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * **velencei** ~. 1597: Az weleney kewet wagion ket kociwál [Kv; Szám. 7/XIV. 86 Th. Masass sp kezével].

2. az országgyűlés (alsó táblájának a) tagja; deputat (in dietā) Mitglied (der unteren Tafel im Reichs)Landtag. 1653: mikor mind a székelység s mind a vásárhelyi követek eleibe^a adták volna ... igen nevette, és csudálkozott azon, hogy azt mondották a székelység, hogy nékik azt tartja az ő törvények: hogy a székelységen vár ne légyen [ETA I, 87-8 NSz. — ^aBásta élé]. 1662: mind a vármegyék, székelység, százság és városok követeknek helyek elrendeltettek vala, úgy, hogy tudhatná ki-ki az ő helyét, hol volna | az országgyűléséről a követek kijöttek vala [SKr 301-2, 313]. 1704: Ma fo-

gák meg ... az ítélő mester fiát, azért, hogy a csiki követeknek hivatalját felvállalta volt és most Csik rebellált | Ma küldöttem levelet Lugosi uramnak Brassóba az úr levelével együtt, akit az új brassai követek fognak elküldeni]. 1790: az egész Nemes Udvarhelyi széki Nemes Rendek Képében ... a Nemes Magyar Országai Diaetara választott Követünk Költségére Lévéltünk ... 139 ~ Száz harmincz kilentz Rforintokat [Szu; UslLt ComGub.].

Szk: *vármegye* ~ e. 1667: Isten aldomasabol eo kgl(me)k megh indulva(n), es az Nemes Orszagh Gyüleseb(en) érkezven ott ... tehetségek szerint azo(n) forgodgya(na)k eo kgl(me)k consentialva(n) az statusokkal es Töb böczülletes varmegyek követeivel, hogy ollyant vezeghesse(ne)k, ne fégyvert hanem bekesseget vonvan ez hazara [WassLt követi ut.]. 1682: az ország gyülesere avagy tiszt Uramek, vagy v(a)r(me)gye követi Le vigyek az Levelekett, egeszzen, es ott igazodgyek vigkeppen el az falu dolga Kornis Gaspár Urameje avagy Harinai Ferencz Urame Legyen [Felör SzD; Ks 21. XVII. 12] * *városi* ~. 1605: Az Varossi keöwetekkel Io modgiawal conferralianak Amenyre sine aliqua Súsipicione potest [Kv; TanJk I/1. 513].

3. küldött; delegat, trimis; Abgesandter, Delegierter. 1615/1616: en^a Kgmedhez Biro U(ram)^b követ vagyok Kamora Ispantol az soo felöl [Kv; RDL I. 100. — ^aEmericus Nagy Bikfalúinusz, előbb kolozsi prédikátor. ^bThar András, kolozsi bíró]. 1658: Az ország esmét Rákóczihoz^a követeket küldött vala, kérvén azon, hogy legyen el a fejedelemség nélkül, mert a török császár nem akarja engedni [ETA I, 166-7 NSz. — ^aII. Rákóczi Györgyhöz]. 1668: Jött a váradi Szokolovit Mehmet pasa követe hozám, egy öltözött lovat hozván ajándékba [AMN 145]. 1768: T. Szász Uramnak a négy vonás forintot meg küldöttem volt és abból ki akartam venni 5. krajtzárt és nem vette el a követtve itt vagion kezünkbe [Esztény SzD; Told. 5]. 1783: ide alább neveik szeréntis meg irandó Mlgs és Tkts Possessor Urak és Aszszonyok, és Falusi Lakosok el Kegyelmelek hozzám utasított Követttyek által engemet^a honorifice requiráltának kértvén azon: hogi ... Erdejeket fel osztanám [Harasztkerék MT; Told. 25. — ^aAz osztosztató közbíró]. 1849: A' szemvizet küldöm, az ezüst huszast is a' követtől viszzá utasítottam, méltotassák tölle által venni [Etéd U; Pf kendi Ferenc lev.]. 1851: instálam hogy pénzen fogadat követemet üres válaszal ne botsássa visza mert én nagy szükségkel küszködő el nyomaradt beteges özvegy aszszony vagyok [Ó-Torda; DobLev. V/1321].

Szk: *halál* ~ e. 1658: Veszem eszembe, hogy az en eletemnek Utolsó Napia nem messe Vagyo(n), mert az halal az Eo keövetet, es postajat en hozzam ely küldötte [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.] * *Isten* ~ e. 1811: Igenis Lelkemnek fel-indulása nagy, Meg-ismérem, hogy te Isten' követtve^a vagy, Jöttél, hogy légy nekem szomszédom's Barátom [ArÉ 109. — ^aA fülemüle].

◇ **Szn:** 1572: Keowet Matthias Kakas Andras zolga-ya [Kv; Tjk III/3. 45].

követ ige 1. vki/vmi nyomában megy/tart; a urma/ur-mári; folgen. 1662: Az fejedelemnek s generálisnak is tetszék, hogy vagy harmadnapig nyugodalom engedtesék a hadnak, s azután kövessék az ellenséget [SKr 661]. 1667: Az gyalogok cum bona securitate jó kalau-zokkal kövessék nyomban Kegyelmeteket [TML IV,

103 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1755: Kis Gyeke és Légen között volt határ járás^a ... Egy itilő Mester Ur meg indula elől egy nagy Sellyem Sinoron le függő petsétes levéllel, eztett követék Doboka Vár megye részéről Fő Biro Balog György Uram V. Ispán Köblös Péter Uram [Nagygyeke K; Ks K. 80. — ^a1724-ben]. 1767: szalad bé utánnom Kocsis Gyuri kitis Leg közöléb kerget vala az Asztalas Horsa György kövötvén eötet Kis Vaszij és Telegucza Juvonis [Betlensztmiklós KK; BK. Demeter Ersok Forkos András felesége (32) vall.]. 1869: Okos Andrásné Barta Kata panaszt emel férje ellen, hogy Kupa Istvánné Törös Ersébettel ismét öszszekerült ... követvén őket, megtalálta a Lakatos Pál törökbuzájában egymás mellett ülve s csókolozva, ölelgetözve [M.bikal K; Rak 276].

Szk: *nyomat* ~. 1606: az Karos Azzonj az eö marhaianak Njomat az Kws galambfalj hatarra követte [UslT 20/304]. 1654: az nyomat az Soliom köj hatarban egez falúiu követtük es heted magammal . hütös Vice szolga biro előtt hittel be ádtuk es az Soliom köiekis fel vettük, és követtük ugian azon Szolga biro előtt [Ks 42. D. 31]. 1668: az niomat köuetük az Nagi Jstuan el uezset marhaynak [CsÁLT F. 27. 1/30 Illes Ferencz Kazon Vyalui (40) pp vall.] * *sarkon* ~. 1854: (Bem) Urbánt sarkon követve s üldözve kikergeté^a Bukovinába [ÚjFE 351. — ^a1849-ben] * *vkinek útját* ~ i. 1782: 3. Fegyveres Gornikok követték utunkat [Lozsád H; Ks 76. VIIIc] * *vminek nyomát* ~ i. 1672: az szannak nyomat Egi hités Polgarra edgiüt követők [SLT P. 18].

2. elkísér vkit; a ínsoji pe cineva; begleiten. 1710: én kész volnék őket Bécsben követni, ha Felséged úgy parancsolja [CsH 84].

3. vmi után helyezkedik el; a fi aszeptat dupá ceva; nach/hinter etw. liegen. *XVIII. sz. e. f.*: Ezt követi rendiben az élés ház, melyben vagjo(n) 14 Lisztes Szűszék [Gernyeszeg MT; TGsz 42].

4. vmi után történik/következik; a urma; auf etw. erfolgen/geschehen. 1666: én is irhatom az hollandusok angluson nyert nagy győzelmek confirmatioját, melyet vagy ott az tájan levő minden fejedelmek egybe veszése, vagy jó békesség fog hamar követni [TML III, 589 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1678: Istenben boldogul elnyugovék kedves hugom Székely Judita asszony ... és temettetett el die 25, melyet követett kisebb leányának, Boricának halála die 30 eiusdem [Kv; KvE 216 AM]. 1756: Ezen Kémény Allyának Észak felöl valo oldalában vagjon ... ket Sütő kementze .. az edgik ... meg omladozot, felő hogi a másik is ne kövesse omlását [Branyicska H; JHb LXX/2.25]. 1757: hallottam hogi az utrizált Tanórákb(an) egy puska ropponas esék, aztot követé láрма és tolvaj kiáltás [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. 1844: hallottam hogy az utcán fügyektettek (!), mit azonnal követett a nagy dörömbözés, s tolvaj kiáltás is [Torda; KLev.].

Szk: *egymást* ~ i. 1765: ebben az esztendőben embe-reink panaszsza egy mást követte [Bonyha KK; Ks LVII/9 gr. Bethlen Pál öz. gr. Haller Jánosné Dániel Söfiához].

Sz. 1686: Április . 15. Húsvét második napja. Nagy hó lőtt, és most tölt be, hogy szekeres karácsont szánas húsvét szokta követni [SzZs 506].

5. vkit/vmit ér vmi; a suferi/a avea parte de ceva; jn/etw. treffen. 1662: úgy tetszik, világosan föltálálhatja

okát a rettenetes romlásnak, mely azon szegény hazát e néhány esztendő alatt siralmasan követé [SKr 73]. 1670: Kegyelmedet kérem, szorgalmas vigyázással legyen az várra s kinek-kinek úgy higgyen, hogy valami nem gondolom dolog ne kövesse az hazát [TML V, 272 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. 1683: semmi némű respectusra Szombati szolgálás(na)k színe alatt magát senkys ne absentálja, mert egy átallyab(an) magok se(m) gondolnák meg mi követi az olyanokat [UslL IX. 76. 19 fej.]. 1784: (A felkelők) mihelyt Városunkra rohantak és a' pusztítást el kezdték némely Atyáinkfiai által a' közönséges Város neve alatt a' Protestatiót a' köz nép közt meg tettették, hogy senki a' köztünk lakozók közzül hozzájok magát ne elegyitse mert ha elegyíti magának tulajdonítsa a' mi fogja érette követni [Torockó; TLev. 2/14.2b].

Szk: *alkalmatlanság ~ vkit.* 1669: naponként szaporodnak az panaszok; félő, alkalmatlanság ne kövesse az dolgokat [TML IV, 513 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz]. 1671: ha ... felülések felől kegyelmes parancsolatunkat veszik, minden késedelem nélkül felülhessenek s készületlenségek miatt fogyatkozás vagy valami alkalmatlanság ne kövessen bennünket [TML V, 587 a fej. Teleki Mihályhoz] * *exekució ~ i a falut végrehajtás szakad a falura.* 1720: A Bur Lácák Fia nem akarván menni, mondja az biro, ha valami executio követi a Falut éretted, ide reátok szállítom az executiot [H; UtI] * *kár ~ vkit/vmit.* 1665: Mivel az vármegye Kapi uramat választotta, szükség, hogy Nagyságod ő kegyelme introductioja felől parancsoljon, hogy az két kézben az vigyázatlanság miatt valami kár ne kövesse az hazát [TML III, 524 Teleki Mihály a fej-hez]. 1777: hogya ... melytől Isten őrizze, kár követne, minden ember, akinek marhája a falu közönséges helyéből legelődik, adjon egy poltorát [Zalán Hsz; RSZF 189. — "A pástort, ill. a csordát] * *romlás ~ vkit.* 1662: Nyilván vagion Nagk értésére, minémű véletlen romlás követet bennünket az el mult esztendőben, meliből valo ki épülésünk az mi időnkben nem remélhettyük [UF II, 232] * *rossz ~ vkit.* 1665: kérem Nagyságodat, méltosztásék az dolgokat disponálni úgy, hogy nagyobb veszedelemben ne essünk, mert én félek, hogy ebből rossz ne kövessen bennünket [TML III, 359 Teleki Mihály a fej-hez] * *vmilyen nyavalya ~ vkit* valamilyen betegség szakad vki nyakába/nyakára. 1755: magamis sok nyughatatlanságom mián majd anyira ell bágyadtam, hogy méltán félhetek, né talán tán engemis valami nyavalya kövessen [Ks 28. VII Árva Daniel Zsófia leányához]. 1765: váldoltatik az I(n)ct)a hogy ő büjes, bajos borszorkánysági mesterségekben gyakorolván magát, maga gonosz mesterségével sokaknak ártatt ... nemellyekre meg nehezeltvén, vagy meg fenyegetvén azok meg betegedtek, vagy valamely nyavalya követte oket [Torda; TjKT V. 290] * *vmilyen sors ~ vkit/vmit.* 1657: hogy önagyságának utána ne lázadjon az egész had, azok miatt az ellenség önagyságát is üldöztvén, vélek együtt ne kövesse boldogtalan sors: készebb voltam az hadak között maradni, az ellenséget magamra vonni [Kemlr. 322]. 1662: Egyik német ármádátul megkőborítottat felső részeit az országnak annál még nyavalyásabb sors követte [SKr 678] * *vmilyen veszedelem ~ vkit/vmit* vmilyen veszedelem ér vkit/vmit, valamilyen veszedelem szakad vkire/vmire. 1657: az fejedelem ...

parancsolá, hogy inteném^a minden jóra és fejedelemhez való maga alkalmaztatására; melyet megcselküdtem ... megmutogatván, kicsoda veszedelmek követné [KemÖn. 157. — "Zólyomi Dávidot]. 1659: az Vezér retteneteskeppen haragszik aszt mondotta: Czak szoual hordoznak az ebek^a bennünket mint Rakoczi, de ihol Tatar Chamnakis irunk, bizony nagyob veszedelem keoueti eeket, mint sem az el mult esztendőb(en) volt^b [Borþ. I konstantinápolyi követjel. — "Az erdélyi követség. ^b Az 1657-beli török-tatár pusztításkor]. 1665: Nagyságod lássa mit mivel, de én, Isten úgy áldjon meg, félek, ez miatt nagy veszedelem ne kövessen bennünket [TML III, 360 Teleki Mihály a fej-hez]. 1772: A Nagy Gáton kívül a Part meg tartására vagyon 4 Csonka Gát, ezen fellyül hogy a Malmot valami veszedelem ne kövesse, 5. Csonka Gátok kívántattnák (!) [Szászfeles K; BethKt Mikes conscr.].

Sz: 1663: Vagy élet, vagy halál követ, de osztág el kell magamat egyfelé fognom és élek, az mint élhetek [TML II, 571 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

6. szemmel tart vkit/vmit; a urmári pe cineva cu privirea, a ține pe cineva sub ochi; jn/etw. im Auge behalten/haben. 1681: Az hámorhoz tartozó szolgálkkal is szokás szerént az tőkétet magunk számára esztendőnként meg hozassa az deszka meczzést szorgalmatosan követvén, arról mint szintén a vasról racionaljon is [Szu; CsVh 106].

7. igazodik vkihez/vmihez; a se conforma cuiva/unui lucrui; sich nach jm/einer Sache richten. 1579: ha ky penigh hazat el Akarya valaky keotny a' wagy örök Arun el adny, az varas zokassat keowesse es kiáltassa fel haromzor, a mint annak moggya [Kv; TanJk V/3. 199b]. 1582: vezettek hogy az Regy zokast keowesse eo kegme Biro vra(m), es az Saffar polgarokhoz zalichya, ha egyky betegh, az massikheoz (!) zalichya ha mykor az megh gyogywl ismehg zolgallion) Az [Kv; i.h. 250a]. 1589/XVII. sz. eleje: Ha teörtennek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iouese, miunek giakorlasanak okaert ... koesse az Ceh Articulus [Kv; KőmCART. 10-1]. 1642: Intelek arrais Atyai indulattal, hogy ... kegies erkölczököt köuessetek [Fog.; Told.]. 1676: ide kéne Kegyelmednek egyik fület s elméjét tartani, mert soha nem ir ám Kegyelmetek nekem, mit csináljak s mit kövessek [TML VII, 291-2 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ i vki duktusát.* 1678: lehetetlennek hiszem peng, hogy mindnyájan úgy megboloduljanak a statusok, hogy némelyeknek ductussát bekötött szemmel kövessék [TML VIII, 48-9 Bethlen Miklós ua-hoz]. 1760: Az B. Korda^a székelvágóvanyu természetű Praefectussa is irt egy Tökéletlen Levelet, láttzik, hogy az Vra ductussát követi, mert ok akartak meg csalni, még is minket vádolnak [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával. — "Br. Korda György, a levélről veje]. 1796: a' mi már a' dolog derekát illeti, ittis az All Peres. a' Mlgs Fell Peres Urnak ductussát követvén így felel^b [Mv; TLev. 5/16 Transm. 82 tábl. — "Köv. a nyil.] * *egyezést ~ → igazságot ~ * igazságot ~ .* 1718: Mindenek felett arra vigázza(n) hogi a szegénység minden rendek között a három falub(an) igazságot és edjességet kövess(n) [Szászkerd K; LLt Lázár Ferenc ut.] * *jó rendtást ~ .* 1572: Keryk eo k. biro vramat es kyalbyro vramat Ereys hogy keowessek az Zamadas dolgaba az regy Io

rendtartást vgi hogi valasának eo k. az Ides vram keozswl keteot, kyk zamot veuen ... az Safar vramitulis ... hozzak vgy fely ... hogy Ne legien az fele zwzawar [Kv; TanJk V/3. 52a]. 1602: zolottanak eo kgmek az kiraly birosagnak allapattyarol, Nem akarwan semmyt vytany, hanem az regy io rendtartast kel keowetny, mikor az Vristen valamelyet az Tanachbol halal altal ky hywt mingyarast az vthanna valo succedalt, mely io rendtartast seoksegh mostannis keowetny [Kv; i.h. I/1. 411]. 1764: Egyebekben pedig Céhbeli atyánkfiai ökgmek kövessék magok jörendtartásokat, intimáltatik [Dés; DFaz.23] * *kötelességet* ~i. 1671: ha az dolgok így vadnak, hogy értsemre adta, úgy tetszik, igaz kötelességet követte [TML V, 446 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *normát* ~. 1778: A marhák aránt pedig az eddig is observált Normát kövessék [Mv; Mátyus, ConsSan.gub.] * *vkinek nyomát/nyomdokát* ~i. 1597: most is kewannyak ew kegmek hogi ez mostani vasarbirakis az reghieknak nyomdokat keowessek [Kv; TanJk I/1. 295]. 1600: A Három széki székelység jö ... eleibe küldtünk és persuadealni akarjuk omnibus rationibus, hogy az Aranyos székiek nyomát kövessék [SzO IV, 137] * *vkinek parancsolatát* ~i. 1663: Nagyságod parancsolatját elvárom és követem [TML II, 494 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *vkinek példáját* ~i. 1642/1677: ő Nagysága^a. Religioknak respectusáért-is senkit-is meg nem vét haza fiai között, hanem ebből minden személy válogatás és discretio nélkül, a' boldog emlékezetű Fejedelemnek dicsiretes példáját követi [AC 27-8. — ^aII. Rákóczi György]. 1659/1681: az Jövevényekhez valo jo czelekedetek(ne)k gyakorlasaban, Boldogh emlékezetű Meltosagos Eleink(ne)k diczeretes példajokat igyekezven követne(m) [Vh; VhU 314 Zolyomi Miklós ad. lev.] * *vkinek tanácsát* ~i. 1630: kövessék az én megholt szerelmes atyámfiának tanácsát [BTN² 432]. 1710: Azért a maga embereinek tanácsokat követvén és hadaival Rosszcsürhöz menvén, onnan 21. Septembris megindula [CSH 230] * *vmylen rendet* ~. 1675: Az adozásban ennekötte micoda rendet követnenek az faluakon, es bennis Fagaras várássában, megh adták minden emberek az ő állapottyok szerént az csaszár adaját vagy nem [Fog.; UF II, 660 vk].

8. elkövet; a comite/sávirsi; verüben, anstellen. 1668: az bátyjait reám küldötte, rajtam házamnál rút dolgot követtek, mi okon, nem tudom, itt házamnál az bátyjai hatalmaskodtak, szolgámat, szolgálómat megfogták [TML IV, 392 Paskó Kristófné Szalánczy Krisztina Teleki Mihályhoz]. 1678–1683: Basta maganok akarva(n) tartanj az Erdelj Fejedelemséget, sok roz dolgokot, követet szegeni hazankban s nemzetünkben [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1698: valamikor a B. Cehnek valami mulatsága történik Boldisar Ur(am) megh nem becslüel(n) magat illyen illetlen dolgot köüetne^a tehát ugyis ezen egész öreg mester Asztal büntetése fel álljon [Kv; ACJk 29. — ^aÉrtsd: megrészegegnék]. 1710 k.: a város elei és professzorok küldöttek vala bé titkon, hitván rongyos ruhában egy deákot Szebenbe a generalishoz, és hozzám, mint főkurátorhoz, hogy a generális valami nehéz dolgot ne kövessen rajtok, mert ötezer kurucnak ők ellene nem állhattak [BÖn. 969]. 1771: Szabo Ferkónénél nem tsak helyt találának a kurvák, sőt minden féle idegen kurva forma Aszszonyokat és katonákat bé gyűjt a házban és ottan éjjel nappal dörbözol-

nak, egyebet mit követnek ők tudgyák [Dés; DLt 321.19a Elizabeta Kis Georgii Szeki^a (62) vall. — ^aTollban maradt: consors].

Szk: *becstelenséget* ~. 1710 k.: Ebből ő ... olyan lármát csinált, hogy én a táblán violentiát, becstelenséget követtem, mely is hazugság volt [BÖn. 880] * *dolgát* ~i *vkín* paráznalkodik vkivel. 1724: Hall(ottam) h(ogy) Pekri Ur(am), a német Leánt éli s dolgát azon követi [M.királyfva KK; BK. Szász Balás (42) jb vall.] * *hatalmaskodást* ~ hatalmaskodik. 1690: Jobbagyink azan retre epitet hazara rea mentek hazat el hantak semit Törvenytől nem varvan csak az nagy hatalmaskodást követik rajtunk [Fog.; Szád. Boer Thamas es Peterék Postulatumi] * *igazságtalanságot* ~. 1710 k.: Nézd meg, micoda injuriát, igazságtalanságot követsz az Istennel [BÖn. 476] * *paráznaságot* ~. 1814: Szikintyeje Alexa ... Rusz Petre ... feleségével paráznaságot követett [Letka SzD; Tsb 4] * *törvénytelenséget* ~. 1677: Kgimed(ne)k azért parancsoljuk ... töbe affele batorságos Törvénytelensegeket követni ne mere szellye(n) [WassLt a fej. Vas Jánoshoz]. 1844: Sofalv Cseresnyés Dánielnével valamely bizonyos öszve jövetelünk levén abban el vagyok vádolva, hogy holmi Törvénytelensegeket követtem [A.sófva U; DLt 1441].

Sz. 1710 k.: Confucius erre tanította őket: ne kövesd azt mással, amit te nem akarnál szenvedni mástól [BÖn. 477].

9. folytat; a persista sá facá ceva; führen, (be)treiben. 1647: Gagia Gaspar ... mindenkor gonosz eletet keöuetet [Kv; Tjk VIII/4. 210]. 1683: eo kglme Feleségevel nem az tiszta Szent hazáságnak rendi szertent élt, hanem tilalmas sodomika (!) eletet Követet [Dés; Jk]. 1737: Meg valloim sajnálom azon iffiat, mivel ketség kívül ha el kezdett passussat követi jo kimenetele nem lehet [Darlac KK; ApLt 4 J. Haller lev.]. 1797: Ifju Székely András háborus házassági Eletet követvén eleitől fogva ... minden jobbulás nélkül maradott [Szilágy-cseh; IB. Dombi János ref. predikátor nyil.]. 1819: Hogy ha pedig Gazda tellyességgel nem találtnék akkor a vándorlo legény három napnál tovább a városn ne mulasson ne tekeregen, hanem ... a vándorlást tovább követni tartozék [Kv; MészCLEv.].

Szk: *dolgát* ~i *dolgát végzi*. 1775: a pintzében ki lett legyen nem tudom, mivel arra gondot nem viseltem követvén dolgomat [Százazpatak Hsz; HSzjP Opra Juditha (20) jb vall.] * *dörbözölásokat* ~ dörbözöl. 1842: a Kájántoiak a' Sz Innepeket nem tartják az Isteni szolgálat alatt Dörbözölásokat követnek [Kv; KLEV.] * *halálós üldözést* ~ halálósan üldöz vkit. 1710 k.: Mikes Kelemen ... Basa és Kúnékkal pedig ugyan halálós ellenkezést és üldözést követett [BÖn. 673] * *hivatalát* ~i. 1675: Az pattantyusok huiatoljakat köüetni nem akaruan közönséges dolgokban erdemek szertent büntetessenek szüksegnék idejen penigh csalardicsagban talaltuan megh ölettessek [Fog.; UF II, 677]. 1753: az Felső Lapugyiak azon héténis igen hibáson praestalták a Szolgálatot; mellyért hogy indultatoskodott Krajnik uram hivatallyát követte [F.lapugy H; Ks 62/11] * *illetlen gazdaságot* ~. 1794/1795: tapasztalasa az M. Fő Consistorium(na)k az hogy a' Belső Hivatalba levő szemelleyek mellyek a' Papi öltözetbe illetlen gazdaságot követnek, és Nemelleyek nem Hivatallyokhoz illendő öltözetbe jelennek meg a' Közönséges Hellyen

[M.bikal K; RAk 18] * *mesterségét/művét ~i.* 1604: Szabó Ferencz követte az mesterséget Husvét után másodnapján kívül restál fl. 12^a [Mv; EM XVIII, 399. — ^aÉrtsd: büntetéspénz]. 1702: az I ... Des varossa Csizmadia Czehiben Inasi esztendő el töltöt felis szabaditatot és mostis azon művét követi mint böcsületes Ifju Legeny [Dés; Jk 333b] * *útját ~i.* 1672: Immár Uram, Kegyelmed lássa, útját merre követi [TML VI, 372 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. 1793: közikbe bé-menni nem mérészeltem, hanem utomat követtem [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

10. *átv* vmilyen úton jár; a merge/umbla pe o anumită cale; auf irgendeinem Weg wandeln. 1663: ha ezen kegyelmes írása ne érkezzék Nagyságodnak, szintén el kell vala nagy szívem fájdalmával elmémet minden oda való bejuthatásomról fognom és más utakat kell vala magam állapotocskámra nézve követnem [TML II, 453 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1668: az Inczédi uram hozta leveleket közleni kell, az kikkel illik, hogy álljon szabadságokban, mint magyarázzák; ha más utat követni akarnak, lássák [TML IV, 307 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

Szk: *békességet ~.* 1578: Miert hogy peng az bekesseget akarnak eo kgmek Incab keowetny hog sem mint a pórt wzny, wegeztek hogy ... Biro vram kettelt az vram kezeel valasztana az feyedelemhez keonyorogyenekis eo Ngnak hogy az warast wegezessebe meg ne haborchia [Kv; TanJk V/3. 164a] * *emberséget ~.* 1632: Pirongatis kd irasaban hogi ocular nélkül latnam az kd igassagat ha akarnam az emberseget keouetni de magamat igen szeretem [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.] * *engedelmességet ~.* 1692: Én Homorod Szent Mártoni Biro Sámuel ... az Erdélyi Guberniu(m) mellé literaru(m) et Archivari Conservatorra rendeltetvén, Esküszöm az egj igaz Istenre, hogy ... Az Meltóságos Fő Cancellarius Vrhoz, és Secratarius Vr(am)hoz ilendő Dependentiát és engedelmességet követek [Bonchida K; Törzs] * *igaz hűségnek útját ~i.* 1671: Isten s ez világ látja, én vagyok igen sérelmes fél s mégis ő nagyságok reám nehezeltnek ... én mindazáltal követem az igaz hűségnek útját, talán Isten ő nagyságok szívét hozzáim is meglágyítja [TML V, 432 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *rendes utat ~.* 1739: a panasznak ném kellett volna immediate ő Felsőgehez menni leg elsőb(en) is hanem rendes uttyát kellett volna követni az Vice Tisztékhez [H; Ks 99] * *tetszését ~i.* 1657: én ... az én tetszésemet követem ... bátran nyugvám [KemÖn. 259].

11. kb. gyakorol vmit; a exercita; etw. ausüben. 1710 k.: a religio a fa, a törzsök, és az a szívben, vagy a lélekben vagyon, a vallás pedig, és annak mind az Istenhez, mind felebarátodhoz követni szokott mutatása akár szóban, akár cselekedetben legyen, annak a fának gyümölcse, virága, levele [BÖn. 429].

Szk: *judaizmust ~* a szombatosságot követi. 1657: Pécsi Simon is Bocskai fejedelem mellett forgott ember volt, de religiójában az judaizmust követte [KemÖn. 255-6].

12. törekszik vmire; a se strădui; nach etw. streben. 1619: most volna ideje, mind az önagsága Bethlen familiájának promotióját követni, s mind peng az ország közönséges békességét megtartani s őrizni [BTN² 275]. 1633: Az iffiú Szörös Mátyás, szász natióval való prédikátor, kolozsvári fiú, egynéhány esztendeig prédikátor lé-

vén, sok újságokat követvén; hogy az város meg nem engedte neki, nem akart szolgálni [Kv; KvE 165 SB]. 1767: látszik mostani magok viseléséből is agyarkodások, és hogy nem a harmoniát követik [Fotos-Martonos Hsz; HSzjP].

Szk: *a maga hasznát ~i.* 1662: csak a magok hasznát ... követvén ... a jó hasznos dolgokat minden úton-módon meggátolni igyekeznek vala [SKr 484] * *vkinek hasznát ~i.* 1597: Myerthogy egieb iol rendelt zomzed városokban az sokadalmoknak bizonyos es el határozot modgia es rendy vagion, ew kegmekis azoknak peldait keöwetwen igiekeztenek azon hogi az itwalo sokadalomnakis el rendeleseben az varosnak es az keossegnekn haznat keowessek [Kv; TanJk I/1. 298].

13. cselekszik/teszt vmit; a face ceva; tun. 1657: ily tanácsokat adtam vala^a írásom által: ... Hogy az országnak lévő sok megbántódott embereknek szíveket cum satisfactioe csendesítse meg, és az országnak szabadságát is restaurálja. De ezekben egyiket is nem követé [KemÖn. 309. — ^aA fej-nek]. 1664: Kegyelmedet kérem, tudósítson, én is hasonlót követek [TML III, 147 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1717: a faluk végén erigaltasának Dézmás színek minden Dézma ado ember, mustya(na)k el vesztése alatt oda vigye mustyát minde(n) napon ... azon napi szedésből adgya ki az Dézmát igazán, hasonlót követvén más [Sárd KK; UtI]. 1776: br. Jósika Imre ... minekelőtte emberkort ért volna, megholt az édesatyja. Azután azt követvén amit akart, ifjúkorában ment volt katonának [RettE 362]. 1795: Illyentén rendetlenségeket követvén a' jó ötsém ... valahányszor haza érkeztünk; mind annyiszor fekélyekkel, bogarakkal, ujra meg ujra rakva találtuk [Mv; Told. 47].

Sz. 1669: A mérges pók sem követi azt, hogy maga veszedelmére az mézről mérget szíjon [TML IV, 610 Nalácsi István Teleki Mihályhoz].

14. *köszönet ~* vkít köszönet illet vkít; a i se cuveni mulțumiri, a merita recunoștință; jm Dank gebühren. 1833: A' Dispensatioert való fizetés ... meg vagyon határozva 12 ezüst Magyar Forintokban. A' kinek tetteze vagyon ezen fellyül külden, azt haladatos köszönet követi [Marosbogát TA; DobLev. V/1198].

15. *jog igényel/keres/követel* vkin vmit; a cere/preinde ceva; beanspruchen, von jm etw. verlangen. Szk: *becsűjét ~i* vminek. 1570: Chinek gergelne erzebet azzon

Buchwiet kouety vala raytam az zolonek es az hatalmassagnak terhet [Kv; TJk III/2. 166b]. 1589: si Juris az zaz harmincz Eot diznonak Bechywyet keoweteom Eo kemen [UszT] * *díját ~i.* 1570: perel volt Kolb Miklos Thorozkaywal Nemy Ellene esset Bezed feoleol, kyert diat keowety volt Kolb Torozkain [Kv; TJk III/2. 145]. 1574: Nem chiak Magam dyat hane(m) heted Iziglen vala Nemzetsege(m) dyat keowete(m) Raytat [Kv; TJk III/3. 413]. 1590 k.: Jobbagimnak penigh Anni Ideigh valo Nyomorusagat fogsagat, dolga mulasat Nem akartam volna zaz forintert, Ez feoleot az Eot Jobbagiomnak diokat keoweteo(m) si Jur[is] [UszT] * *fejét ~i* vkinek. 1600: boldysar danyel ... ky wont mezytelen zabylawal hozzam vaga zo nelkwl, mely myat meg sebesedem mely sebek myat eletmyg valo felzegh vagyok, kyt serelmet felzegseget akaratom zeren negy zaz fforyntert nem Akartam volna, es feyeket keowettem volna Erette [UszT 15/5] * *hatalmat ~* vkin hatalmaskodás díját kö-

veteli vkin. 1569: vicey Janos ezt apelalta hogy miuel meg szantottak, hatalmat koutet vala, es hogy az zantassal ne tartozzék [Kv; Tjk III/1. 255]. 1600: Az nehai Benczedi Leörinczi Antalne fiaiwal eggieött Citalta wolt Kapit(n) Vram eleibe Nagy Gyeörgyet wgia(n) Benczedi ez oko(n), hogy az nehay Nagy Peter arwai feöldeit megh borozdoltatta volna, kiert minde(n) borozdaert kweön kweön hatalmat keowetet raita [UszT 15/182] * kapitálist ~ főbenjáró büntetést követel. 1603: az lofejek feleől protestalt eő kegme hogy az eggikzeri chelekedeteth hatta hatra, az masik rendbelj cheledetek feleol pedig Capitalist war es keowet eő kegme [i.h. 17/11] * major potenciát ~ nagyobb hatalmaskodás díját követeli. 1591 k.: (Az irtásföldet) ... nem kellett volna teölle(m) hatalmasul el foglalni, hane(m) mas modo(n) kellett volna ozlast kerni, Azert annakis az el foglalasaerth az major potentiat keöute(m) [i.h.]. 1599: az Inctus ... megh werte eötet, keket tett raita, beste lelek kuruanak zitta. Kjert diat, es az major potentiat keöueh [i.h. 14/27]. 1604: Protestalunk hogy az mellyeket megh adtak azoknak be haitasaert cziak Maior potentiat keouetwnk [i.h. II/3.C.73] * maradságot ~ bírságot követel. 1658/1800: ha mi el igazito dolog kivantatnek, s magokban meg nem egyezhetnek, exceptio nélkül láttasak el az Vármegeyn, de poenát s marattságot ne kövessen edgyik a másik ellen [Gyf; BLt] * patvart ~ vkin perel vkit. 1595: patuárt keouet Hoggiaj Mihalj fere(n)cz Palon [UszT 10/85] * pónát/vminek a pónáját ~ (i) vkin büntetést/vminek a büntetését/díját követel(i) vkin. 1589 k.: Az miképen penig en rajtam hazra menesenek terhet es oltalomsagnak penaiat keöuteoőd Azt mondom hogy azok az hatalmaskodasokath nem czielekeöttem [i.h.]. 1590: miértt hogi Ezekett semi wettkemert meg czieleketta az alperes az decretumba meg Irott penatt köwetem rajta Erette | azt mo(n)dom hogy hatalmasul kertelted oda az en wtamat megh kewano(m) szabadulni az kegtek teorwenieteol az foglalasert az Decretom tartasa szerint walo poenat keowetem rajtok [i.h.] * terhet/vminek a terhet ~ (i) vkin 'ua'. 1590: az al peres ... az földön adig wert amíg akartt ... melj weresek miatt sok werem hullott, melj czielekedetiből Eletemig walo niomorwsagom kowetközött, miért hogi Ezeket meg czieleketta az decretomba meg Irott terhatt köwetem Törweny zerentt rajta [i.h.]. 1598: az I. megh verte volna az chigant Demetert Zaz fori(n)th terhet keouet raita az faidalomerth [i.h. 13/55]. 1607 k.: az falu pedig miltatlan tilalomnak terhet keoueti az l(nctuso)n [i.h. 19/14] * törvény útján ~ vmit. 1829: kerik az Alperesnek ... özveggyi tartásának illendő ki szakasztását, a' melyet önként ajánlván a' nehai Férjétől maradt Jozságnak 1/3dát, mint hogy el fogadni nem tettzett kéntelenek voltanak a' Fperesek azt Törvény uttyán követni [Ne; DobLev. V/1155].

16. kér, kérelmez; a cere; bitten, ersuchen. 1570: Tyztelendeo Byro vram emlekezhetik kegyelmed reiaia Hogy az mely leant kegyelmed ki keseretet vala Az vylaki leant kegyelmedtheol keouetywk uala. Hogy kegyelmed ereztene Az varasba Hogy Az my keues Adossaga ot uagyon fel szedhesse [Újlak K; BesztLt 63] | az feoldeket ... a kelementeljek, onnat^a keowettek kerteeek a melyet Elitenek benne [Gyalakuta MT; BáilLt 1. — ^aGyalakutáról]. 1577: az Vton felliwul az Jobbagifalwj zeoleol feleol valo erdeoth Toth Petereteol

keowettek vgj eltek az fatis hordottuk beleolle [Mv; i.h. 79]. 1635/1650: Ha valamely Idegen Eottues Legeny Mesterremeket akar keovetni, Az Nemzetsigh leuelet megh szerezzé [Kv; ÖCJk]. 1649/1650: Razma(n) Istuan alias Adam keouetet volt ennek előtte három Ezentdóuel Mester remeket ... Remeket felben hatta, Mostan ... előbbeni felben hagiott Remeket engednek meg, hogy keszitene el [Kv; i.h.]. 1688: (A) motsáros Erdő Tilalmas lévén, kövából kellett fát követni, ugi vehetet az kinek adtak [Kisbozonta Szt; JHBK XIII. 18].

Szk: céhet ~ céhbe való felvételt v. újrafelvételt kéri. 1716/XVIII. sz.: Ha valamely Mester Ember vagy Legény ki már Céhban be állott, és elmenne idegen helyre Kantárkodni Céh Hire nélkül s annak utanna Céhot akarna követni tehát tartozik az Cehnak ... hat forintokat minden haladék nélkül le tenni [Kv; FésCJk 48]. 1841: Ha valamely becsületes ifjú nemes céhunkat követi, ha idegeny léjend ennek köszönő poharából a nemes céh flor. hung 1., ha mesterember gyereke lejend, abból felét^a [Dés; DFaz. 38. — ^aA fennszolgáló mestereknek juttatja].

17. megkövet vkit/vmit, bocsánatot kér; a cere iertare; in um Verzeihung bitten, jm Abbitte tun. 1572: Eottwolt ferencz fuzteoy ferencz azt valliak hogj kwlte volt Eeket Lakatos Balintne Lakatos Leorinczhcz ... hogy Megh Keowetetnek vele leorinchet, Mykor Eok oda Mentek volna leorinch Eleot Rea kerdyk az germetket ha Megh zydogatta volna leorinchet, Mond az germek hogy Eo Nem Zydogatta Eok ezt halwan Mondanak hogi ha Nem zydogatta Nem zwkseg keowetnj, Leorinch sem zol semmyt rea [Kv; Tjk III/3. 31]. 1592: az I. szida kemetők szemelit kewetteom or bestye lelok kwrwanak [UszT]. 1597: zolgiaith ... megh kötezte es fswtelte, es hogy Kegteket köuete(m), eperyet dómeklet (?) volna be az zolgaia zajaba [i.h. 12/88]. 1618: szembe levék Görösi Mehmet pasával, és én akarám ötöt követni, hogy eddig nem voltam nála [BTN² 128]. 1729: aláza-tossan követem az Asz(zo)nt hogy éretem magát terhelte [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János anyósához, Apor Péterné Kálnoki Borbárához]. 1778: egy kevés Spárgát küldöttem s követem hogy többet nem küldhetem mert 4 bokornál több meg nem maradt [Bikfva Hsz; ApLt 5 Apor Anna Nemes János galaci gondv-höz].

Szk: ~ ve szól engedelmet kérve beszél/nyilatkozik. 1573: Feierwary Martone Martha azzon felelety Zeoch Georgy ellen keowetwen^a Zolok Ta K. eleot^b [Kv; Tjk III/3. 200a. — ^aÉrtsd: a vall-ban említendő szitkok megismétléséért. ^bKöv. a nyil.]. 1600: Felperes Bagy Leörincz Janos, Procuratora Zenth Kiraly Gyeörgy Kowetwe es tudomany tetellel zolok fellel megh irt p(ro)katorom által [UszT 15/242]. 1607: Keouetue(n) zolok es tudomanytiteluel tilamat teotem az Alperes ellen [i.h. 20/57] * anyaszentegyházat ~. 1654: Kovacz Mihaly mostoha leanyat Szent Martoni Ilonat abszolvalta az szent Ecclesia egy Simon nevű ... szolgajatul, oly okkal, hogy az aszszony anyaszentegyházat kövessen [SzJk 73] * eklézsiát ~ (nyilvános templomi) bünvállalással vezekel. 1649: Fogattuk meg ouarj Istuant es Messey Szofi Niluan ualo paraznasagaert . Eklesiát köuetteneek f — d 95 [Kv; Szám. 26/Vl. 511]. 1757: Demjén Boricza Leány korában ment szolgálni Posta Mest(er) Uramhoz, és ott meg esett ... a' meg esése után Eklesiát

is követett a' Templomban [Kv; Mk IX Vall. 195]. 1877: Tamás Pál és Mátyás Kata hibájukat elismervén önkint ajánlkoztak eklesiakövetésre s négy tag előtt követtek eklesiát [M. bikal K; RAK 336] * a törvényt ~i. 1606: Ezert hittam Kmetek Eleiben az al pereseökekh hogy hogy az el mult eztendeöben Zent miklos nap tauat valamire walo gondolatokban Jöttek hazamhoz az teöruent köuettwyk ket eökrömet uittek el [UszT 20/261] * vki székét ~i. 1597: Ezert hitam az alperes aszont teoruenyhez hogy kouetem az ktek szekjt sidot zidalmazozt kuruazott melyben en artatlan uetetlen uagjok [i.h. 12/25]. 1603: Jeowe el I teob tarsaval egywt ... az feoldre eytte tazigala ... yttetth keowetem az ketek zeket labawal Rwgossott holt elewene(n) hagyott [i.h. 12/51] * vki személyét ~i. 1592: were megh ok nelkw, szydaes^a kemeteok szeomelit es szekit keowetteam foszos (?) lelok kwrwanak fjam lewen; ky en nem wagyok [i.h. — ^aÉrtsd: szida is]. 1603: Jeowe ream az Orzag vtytarol, zantt zandekal, illje(n) zowal, keowetem az kegteok zemellyett, es zekett, s monda howa megy bestye Lelek kürwa [i.h. 17/19].

követel 1. a pretinde/revendica; verlangen. 1720: (A) papok a megholtak marháját magoknak követelik [Beszt.; SzO VII, 281]. 1862: ha nóm halálom után férjhez menne gyermekeink jogosítva lesznek tőle az egész apai részüik kiadását követelni [Kv; Végr.]. 1879: A papod azt véli, hogy te valami roppant summa pénzt kölcsönöztél a Róza apjának, s most követeled a leányát vagy a pénzedet [PLev. 47 Petelei István Jakab Ödön-höz].

2. vmi kíván vmit; a necesita; erfordern. 1867: a fő épület falai ... évről évre ismétlődő vakolást követeltek és igényelni fognak [Buzásbocsárd AF; DE 1].

követel kövásárlás; cumpărare de pietre; Steinkauf. 1590: Az warosnak owarban fokhazanak Epiletire expensia. Elseoben az keo wetel. 13 May vettünk az Epiletnek Zwkseregere ... 11 zeker keowet az arra f. 4 d. 40 [Kv; Szám. 4/XIV. 1].

követelés 1. revendicare; Forderung. 1841: utnak eresztém tutaj fáimat . azon ürügy alatt, hogy gáttyan keresztül szállítottam fáimat — jelenleg: azon méltatlan követeléssel állott elő, hogy gát vámot fizessenek [Dés; DLt 707]. 1845: adá T. Kádár Lajos Ur T. Kovács Sándor Urnak azon jussát utánna járandaival a hoz semmi igazat, és követelést; a' fenn írt Venditor Ur, fen sem hágy, sem maga, sem maradványa vagy Posteritása részéről [Bözödújfalú U; Borb. II]. 1847: A haszonbérlo ... valamig az Uradalmat követléseire nézve tellyesen ki nem elégítendi el nem költözhetik [Bogártelke K; KmULev. 2]. 1849: Kelemen Béni, és Krizsán Mária között valami egyentelenség ütötte ki magát, tehát követelésünkkel ha akarunk, most lépünk fel [Kv; Végr. Vall. 102]. 1864: a követelésnek a törvény úgy vett véget, hogy a virgos helyeket színorral a mappán ketté osztotta [Abosfva MT; EHA].

2. követelnivaló (összeg); creanță (de bani în numerar); anzufoordernd (Summe). 1843: Felvilágosítatott a közönség az iránt is, hogy ha valami megterhelhető vagy igazságos követelése van, járuljon mind a kamarai, mind a közigazgatási hatóságokhoz [VKp 119].

1853: kérlek édes Bálint küld el a kívánt menyiseget^a hogy ne gondolyak hogy talán én hanyagolom az fel vételt vagy ha neked is követelesed vagyon a Harii Biron arrolí feleletedet ... tedd meg írásba különben exequa-lodik [Nagylak AF; DobLev. V/1357 Csüri Sándor, nagylaki bíró Dobolyi Bálinthoz. — ^aAz előbbieken jelzett adóösszeget]. 1855: ezen ado hátralékra nézve ellenem többé az illető F. Biráknak^a semmi követelése nintsen [i.h. V/1388. — ^aA nagylakiaknak (AF)]. 1856: e' béli követelésemet Tekintetes Csató János Urra át ruházom cedálom, s' telyes joggal át adom [Kv; Végr.].

3. 1640: Márko és Száva logofet által küldték be az követelést [Gyf; Veress, Doc. X, 73].

Szk: adósságos ~. 1852: adtam bé egy adósságos követelést Kemény Dénesné ellen, mái napig el látatlanul hever [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.].

követelhet a putea revendica; verlangen/fordern können. 1852: felsőbb rendelvények nyomán is az urbérisé-geken alapult adósságok fel vétele a' telyes kárpotlás megtörténteig felvan függesztve, annál fogva a' tőkét jelenben nem is követelheti [Nagylak AF; DobLev. V/1330]. 1858: Ha az erdőkből az Uraság fát adott el abból én bérlő alkalmat nem remélhettem és jogosítva nem lézsek bér apasztást követelhetni [Kendilóna SzD; TKhf 15]. 1865: a' Tarcsai hodajos szolgálja minden igaz ok nélkül ott hagyta a' hodajós hajlandó néki, a' minél többet nem is követelhet egy havi fizetését 8 ftot váltóban kifizetni [Kv; RLt 2 ifj. Pataki József nyil.].

követelhetés követelési lehetőség/jog; dreptul de revendicare; Forderungsmöglichkeiten/recht. 1854: ingo és ingatlan vagyonom légyenek holtom után ... kedves jo feleségemé úgy hogy azoknak sem bírásában, sem birhatásában sem követelésében, sem követelhetésében senki is ... ötlet meg ne háborította és háborította [Kv; Végr.].

követelő 1. mn care revendică ceva; fordernd, verlan-gend. 1852: Mi a' kamatokat illeti, hogy azokat ki nem fi-zethetem nem más mint maga a' követelő aszszony oka [Nagylak AF; DobLev. V/1330] | mi utánn Törvényes Computus nélkül a' követés Tisztába nem hozható, könnyörgöm a' követelő Aszszonyt ujiból is a' Törvény rendes uttyára utasítani [uo.; i.h. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

II. fn vmit követelő személy; persoană care revendică ceva; Forderer. 1850: a' Követelőnek vissza kell fordítani a' követeltnék két magyar forintokat és 40. negyven dé-nárokat [Mezőkövesd MT; i.h. V/1286]. 1852: Ezen tő-kepézn tartozás, mint magából a követelő által bé adott kötlevéből is meg tetszik a' köztünk történt jóság vá-sárból folyt [Nagylak AF; i.h. V/1330] | nem lehet senki is oly sületlen hogy tsak papirosra Tett Jozsáért igére-tért fizessen. Ily modon az követelő az ország utját is el adhattya valakinek ha talál boldondra ki ki fizesse [uo.; i.h. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

követelt 1. mn 1. igényelt; revendicat, cerut; bean-sprucht. 1842: A követelt 47 forint Csalásnak ... inne-pélyesen ellene mond; meg esméri mindazáltal, hogy egy versben kért kölcsön 10 váltó forintokat tőle [Nagya-

pus K; Rak 21]. 1844: Szegedi György saját el esmérő írása hogy a ki bostátni követelt Törökbuza földnek az arrat Iglai Ferentzne Brullyai Anna aszonytól ... fel vévén a földet remittalta is [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. 1852: követelt bizonyítványaimat simplexnek nevezi [Nagylak AF; i.h. V/1351].

2. vélt, maga-vélte; presupus, pretins; (selbst) gemeint. 1847: Varga Kata a neveletlen és önhasznára minden úton-módon törekedő népet a közigazgatás tagjai és egyénei ellen önbéltása és követelt tehetsége s hatalmánál fogva ingerelni, engedetlenségre réávenni s tetleges bűnös föllépésre is mintegy kényszeríteni merészelte [VKp 295].

II. *fn* követeléssel illetett személy; persoană de la care au pretins/cerut ceva; von einer Forderung betroffene Person. 1850: a' Követelőnek vissza kell fordítani a' követeltnék két magyar forintokat és 40. negyven dénárokat [Mezőkövesd MT; DobLev. V/1286].

követeltetik a fi pretins/cerut; verlangt/erfordert werden. 1849 u.: a' függetlenségi nyilatkozat személy szerint alá írása nem követeltetett [EM XLIX, 550 Zeyk Károly kezével].

követendő folytatandó; care trebuie continuat/urmat; fortzusetzen. 1843: én azra^a vissza nem tértem, — utamat lévén követendő [Dés; DLt 586.14. — ^aA felszólításra].

követés 1. urmare; Befolgung. 1677: eleitűl fogván abban mesterkedtek, az elméket Nagyságodtól idegenítsék hogy annál inkább magok ductusának követésére vehessék őket [TML VII, 458 Teleki Mihály a fejhez].

Szk: ~be vesz vmit követ vmit. 1662: (A) jó cselekedeteknek példáját vegyük követésbe [SKr 718].

2. nyomon követés; urmărire (pas cu pas); Verfolgung der Spur. 1677: Az elvesztet marháknak nyomoknak fel-vétele, azoknak követése ... felől, sok külömb külömbféle végezések lettenek [AC 108].

3. folytatás; continuare; Fortsetzung. 1677: Kivánnatik azért hogy légyen vigyázás a' Harminczadosoktól ... azokra kik nem a' kereskedésnek ez Hazában való követésére, és folytatására nézve, hanem ugyan fel-tet célul, alá-valo rezes köz pénzen váltván és szedvén mind monetában, mind egyéb féle müben és materiákban-is lévő ezüstöt és aranyat, hordgyák-ki az Országból és viszik, s' hadgyák más Országokban [AC 62-3]. 1769/1778: noha Malé kapállás után egy hétig maradunkis magunk dolgáinknak követésére, de annak utánna mindjárt kaszálni, az után Gyűjteni, azután aratni ... hajtanak [Bagolyfva Sz; BfR DDD/4].

4. elkövetés; comitere; Begehung, Verübung. 1751: Vándorék ... bátorságot vettek minden törvénjtelen dolgoknak követésében [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.].

5. törvényes út ~e törvényes úton járás; respectarea legilor; Beschreiten des Rechtsweges. 1670: külömben Uram az szabados és törvényes utak követésére mindnyájan atyafiak kötelesek vagyunk [TML V, 367 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

6. gyakorlás; exercitare; Ausübung. 1662: az evangéliumi, igaz értelmű keresztyéni vallásra térni, abban élni,

mindenkori alkalmatosságokkal mind az úrvacsorájával való élésével, mind egyéb azon vallásbéli rítusok, rendtartások követésével gyakorlani láttatott [SKr 636]. 1671: Noha keőtelessegem szerint gjakor irasommal tartozvan Kglđ Meltosagos szemeljet szükséges dolgon kívül is keőszöntennem ... de az alkalmatlan üdők gatot vetnek igyekezetemnek követésében [KJ]. 1679/1681: az kik penig a joban követoi nem akar(na)k lenni; azokat első(en) szoval valo szép intésekkel, az után dorgálásal; végre keményebb fenyegetkélis a jónak követésére kenszericze s szoktassa [Vh; VhU 668]. 1745: Bardas Marutza és Dimien Marutza ... gonosz feslett erkölcsök(ne)k követésében nem deprehendáltattak, de az gravis és gyanos circumstántiák írántok ugjan csak meg voltanak [Kv; TJk XVI/5. 46].

7. kikérés/igénylés; solicitarea eliberării; Ausbitte, Anspruch. 1689: Az B: Czehett ... megh talaltatvan ... Szegedi Janos Remekének követese, és ki adasa felől ... Czeh Mester Urajmeknek facultas adatot réa hogj heljt adgyanak eo kgl(me)k nekie [Kv; ÖCJk].

8. kéredzés; cerere de invoice; Bitte um Erlaubnis. 1574: Minden kapun Minden Nap egy egy tyzed Eoryzen Towaba senky keozzwlek keowetes nelkwl ely Ne tawozzek az kapurol [Kv; TanJk V/3. 103].

9. bocsánatkérés; cerere de iertare; Bitte um Entschuldigung. 1570: Cathalin zolgalo Thamasne vallya, hogy eo nekj Mongia volt Zeoch Gergne, hogy Nm (!) kel Nekem az Belger Peterne keowetes, hane(m) Njelwehez zol ha thorweny aggya [Kv; TJk III/2. 158]. 1701: (A legények a) B. Ceh Törvénye ellen opponaltak magokat, es annak ne(m) annualvan N(emze)tes Regeni Janos Uramhoz mentenek hogj mar (!) követni, de nem követes hane(m) eo Keglimevel valo szemben szallas volt inkább [Kv; ACJk 41].

10. megkövetés; cerere de iertare; Abbitte. 1657: Szeppen, I(ste)nesen egymast meg követtek. Jankine aszszonyom leven első a követesben [SzJk 83-4].

Szk: eklézsia ~. 1706: 9 Maji. Kéredzett Tót Kisanna Ekklesia követésére [Kv; KvRLt I. B. 1:95]. — Vö. az eklézsia követés címszóval.

követetlen 1. kérés nélkül; fără să ceară; ohne Bitte. 1571: Az kinek Zalagat weszyk es Ely hozzak, valamy modon keowetetlen ely vynneh az varas hazatwl egy forint ara zalagat vegiek erte [Kv; TanJk V/3. 31a]. 1572: Az Jwh dolgaban penygh Így wegezenek hogy ha az Zenthmyhaltelk Jwhot kewetetlen az Lekenczeyek az ew hatarakban megh kaphatthyak tehat haychyak be es ewek legyen [Galac BN; BesztLt 3616]. 1576: Zabadda hagyak a cyk falwyakat hogy leczet karot zabad legyen vagnyok, de termew fat ne legyen zabad keowetetlen az Jobbagy falwyaktwl [Jobbagyfa MT; BálLt 78. — ^aCsikfva (MT) lakosait]. 1581/1584: Azok a Lazlo wra(m) Zolgai hatalmaswl leottek az wram halas Thorwaba keowetetlen [Újfalú K; Ks 42.B.9]. 1587: Byro vram kialtassa megh hogy senky az mas Embeor Zo-leybeol se karot se weniket el ne horgyon, ha kit rayta megh kapnak penigh hogy keowetetlen(n) el wyzy az perengerre allassak erte [Kv; TanJk I/1. 56]. 1593: az szeknek teorwenie az hogy az teorwenj szeken keouetetlen senky beleol ne allion [UszT].

2. kéredzetlenül; fără să ceară invoice; ohne um Erlaubnis zu bitten. 1571: Ha ky penigh az Zaz vram

keozzwl keowetetlen ky Menne az gywlesbeol az 10
penzel tartozzek [Kv; TanJk V/3. 31a].

követett 1. követő; care urmează; folgend. 1795: ezen érdekelt első Pont alatti mind pedig az azt követett s, fennebb inserált Esketésbeli Kérdéseinkre úgy vallottak mindenkben, mint az előbbeni meg vallatott ... Magyar Tanuk [Sámsond MT; Berz. 5. 43/1. S.1]. 1807: Nagyságodnak aztat követett ... Fő kormányzoi Rendelésének következéséül nem mulattam el ... lépéseimet meg tenni [Balázstelke KK; Berz. XXXVIII. 4]. 1817: Gombár Imrénék Felesége Sárközi Katalin meg holt a' Szülést követett petetés forró nyavalyában [Burjánosóbuda K; RAK 90]. 1835: tánzolni 12.ora utánig tellyes lehetetlen volt a sokaság miatt egész két oraig, midőn a' sokaság meg ritkulván bezzeg volt sifitelés, és az azt követett Szuszogás [Kv; JHb Kisdobai Bán Mihály Kállay Leohoz].

2. következő; care a urmat/venit imediat; erfolgend. 1801: hogy mind ez ideig nem válaszolhattam, részszerént oka éppen akkor történt Logerezésünk, részszerént pedig az után nyomban követet betegeskedésem [Veres-egyháza AF; DLev. 5].

3. elkövetett; comis, sávírsít; verübt. 1710 k.: bár-csak ... az én ártatlanságom és rajtam követett méltatlanság hadd jőne napfényre, ne menne által az én mara-dékimra a gyalázat és orcapirulás [Blm. 1018].

4. 1678: Látom s valóban bánom, sokrendbeli leve-leim és minden alkalmatossággal követett írásaim nem jutnak Kegyelmed keziben [TML VIII, 234-5 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

követhet 1. folytathat; a putea continua; fortsetzen/führen können. 1657: Tenéked örvendő hálákat ad-hassunk ... és amaz jövőendő életet is követhessünk [Kemlr. 334]. 1681: reá^a bizattatot dolgainkot is mind rendesebben s mind penig csendesebb lelki ismerettel folytathattya és követheti [Szu; CsVh 109. — ^aEndes Miklós csiki vashátori gondviselőre]. 1750: hogy ma-gok mesterségeket követhetnek s életeket kereshetnek az irt személyek, a Kezeseknek kezeskedésekre ki kér-ték Műszereket ... Szántó Mihály Uramtól](Ne; DobLev. 1/243. 1a].

Szk: hivatalát ~i hivatását folytathatja. 1671: (Isten) továbbra tartsa fen Ngdat ... hogy miis^a hivatalunkat a' Ngd protectioja alatt, hiven követhessük [SzJk 117. — ^aA széki egyházmegye papsága]. 1809: ki hova lehet el rejtven magokat, hivatalyokat nem követhetik, s' annál fogva munkának, mind az önnön magunk, mind a' Publicum kárára állani kelletik [Torockó; TLev. 9/43] * mesterségét ~i. 1673: Hacözgön lako Súveges Zaharia Suplicatiojara valo valasz. Noha az szolgáló Jobbagyra nagyobb szükségem vagyon, mint az Taxasra ..., hogy mesterségét ez utanis alkalmatosabban követhesse, csak az Napanak ellenire ne legyen, en megh engedtem, szallyon azon hazban es annuatim fizessen Taxat Eőt forintot [VhU 443] * útját ~i. XVIII. sz. eleje: Mihelyt a' lovad inat út azonnal a' Szijun alol dörgöld ki az inbül a' rosz vért, és fel óra múlva utadot követheted [JHb 17/10 lóartási ut.].

2. vmilyen utat ~i átv vmilyen úton járhat; a putea umbra pe o anumită cale; irgendeinen Weg gehen können. 1839: Hogy ... a' Familia a' leg rövidebb utat kö-

vethesse — Én részemről a' Familiával m(e)g édgyezni őket ki fizetni jobnak esmerném [Szentbenedek AF; DobLev. V/1229.2a].

3. vmi után következhetik; a putea urma după ceva; auf eine Sache folgen können. Sz. 1660: nincs oly szerencse, az kit szerencsétlenség ne követhessen [TML I, 495 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

4. igazodhatik vmihez; a se putea conforma de ceva; sich nach einer Sache richten können. 1663: ha ductusát, akaratját (nagy kárommal és veszedelemmel) követ-hettem volna, szép szót adott volna ezután is [TML II, 602-3 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

5. vmi érhet vkit; a putea suferi ceva; treffen können. 1662: Az gróf^a ... látván, hogy az hazát romlás követ-hetné a váradi nemességnek és katonaságnak színét válogatva maga mellé vívén ... sieté Szolnokon által Budára [SKr 133. — ^aIfj. Bethlen István]. 1739: ilyen okon kellet ... Deák Miklós Vr(ama)t in jus adtrahál-nom, mivel ő Kglme Sándor Györgyöt ... ország uttyában megtámadta, vasvillával az karját össze ron-totta, sőt ha lo háton ... el nem szaladot volna talám még nagyob Casus is követhette volna [Torda; TJkT I. 154]. 1764: (A tuloknak) hogy éppen azon egyenetlen jár-rás mia esett volna baja kétséges; mivel követhette egyébb nyavalyais [uo.; i.h. V. 224-5].

6. (meg)tehet; a putea face ceva; tun/verrichten kön-nen. 1669: mihez alkalmaztassam magamat? hogy ez-iránt is ő nagyságát alkalmatlanul ne offendáljam, ha-nem követhessen azt, a mi illendő és méltó léssen, a Ke-gyelmed tanácsából [TML IV, 556 Fleischer András Te-leki Mihályhoz].

7. követelhet; a putea pretinde; verlangen/fordern können. 1579: Az keonyweket zam zeren, elo keres-we(n) Laistrom zeren Aggyak kezebe plebanos vram-nak es az Zam legie(n) be Irwa az Inue(n)tariumba, hogy ennek vtanna se teobbet se kewesbet senky ne kewethes-sen [Kv; TanJk V/3. 196b].

8. megkövethet; a putea cere iertare; jm Abbitte tun können. 1589/XVII. sz. eleje: Ez illien mesterek minden-koron wressek legienek az Ceh szabatsagatol cziak saiat, egiedwl valo, tulaidon, eönneön maga keze mun-kaiaual éllienek, mind addigh, miglen az Cehet nem keo-uethetik [Kv; KómCart. 21]. 1677: gondolkoduan az en io lelki ismeretem szerent, elsőbben arról, hogy az en Is-tenemet mint köuethessem az en büneimről [Szent-györgy Cs; CsÁlt F. 27. I/32].

9. írást v. olvasást ~ írhat v. olvashat; a putea scrie sau citi; schreiben od. lesen können. 1710 k.: most ugyan venségemben anélkül^a sem írást, sem olvasást nem követhetek, de avval akármely apró írást, kivált nappal igen jól látok [BÖn. 491. — ^aSzemüveg nélkül].

következendő I. mn 1. következő; următor; folgend. 1583: Biro vram, es keowetkezendeo Birakis minde(n) Negy hetben egyszer az cedulat el iartassa es eo kmeke-t varosul egybe gywche [Kv; TanJk V/3. 275b.]. 1590: Azalos Thamas az eo Jobagiat Artatlanol Eolte vol-na meg ... Az eo meg holth Jobbagyanak felesegenek es gyermekeinek tartozzek fizetni negywen forinthoth mely-nek hwz forinthiat ez Jeowendeo Aldofo napiara veteris Calendar(ii), Az hwzath vtana Keowetkezendeo Zent Mihaly napiara p(raesen)tis Anni Megfizetni^a [Bö-nye Sz; Wlt. — ^aÉrtsd hozzá: tartozik]. 1666/1681:

Nagy Mihály jövevény emberemet minden egyeb paraszti, és külső szolgálattal feleségeul, es utanna következendő maradékival eximalvan előben öt forint taxa adozásban, meghattuk [Vh; VhU 223]. 1673/1687 k.: A Vadasdi conjuratusok vallyák hogy Néhai idévült Gáspár Pap a Vadasdi határon a melyly alma és körtővély fákat oltogatott volt, ugy oltotta hogy holta utánnis ugyan a következendő Vadasdi Praedikátorok szedgyék meg annak idejéb(en) termésit [Vadasd MT: MMatr. 152]. 1689: Következendő István király napi^a Desi sokadalomigh az sellerek(ne)k is kik az portiob(an) vagy egyeb szedő vedőben contribualtak az Desi Borok(na)k arulatasa megh engedtetik [Dés; Jk. — ^aAug. 20]. 1769/1778: Fejér Cselédeinket is hajtották, vagy Rostálni, vagy Etselni vagy Kender tsinálni, vagy Sertés bél tsinálni, a' melyly Soha következendő napi rabotába nem imputalattott [Nagyfalu Sz; BfN DDD/4]. 1826: minden Ember ... ez után következő Falu notariusának ... tartozik egy egy Mezei bugia szénát adni [F. rákos U; Falujk 150].

Szk: közelebb ~. 1769: A közeleb következő Perioduson mellyen kézdi ezen udvarhely Széki Tábla maga Törvényes folyását kezdődik Víz Kereszt hap után valo hetfün és tart Hus hagio vasarnapig az Böjti Periodus [UszLt XIII.97]. 1842: A' Semesnyei^a ... Telkemet ... adtam által Robottalis Szolgálatra Ungur vagy Koptily Lupnak a' közelébb következő Sz György naptol fogva [Dés; Törzs. Dési taxalisták. — ^aSzD].

2. folytatálagosan következő; urmátor, care urmează în continuare; fortlaufend folgend. 1704: Délest is Zilahi uram prédikálott, ugyan Zsolt. 44:21 és több következendő versiből a résznek végéig [WINT I, 289]. 1772: a következendő versek azt mutatják, mintha szent Dávid a Krisztusról szólott volna [RettE 280].

3. alábbi, alább következő; de mai jos, care urmează; unten folgend. 1570: Ez kewetkezendő Nemes zemelekth hywok my ellonkbe Erkedre ... Mellekett my ereos hittel meg esketwen ... my elottwnk yllen wallasokat tawenek^a [Erked K; JHbK XIII.23. — ^aKöv. a fels.]. 1584: Az Kalmarok es kereskedeo rend dolga. Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember, vagy kalmar semmy marhaiat ell ne adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek, ky Wewen, az sokadalom Napiaht, Annakis ez keowetkezendő mood es rend zerenth [Kv; PolgK 4]. 1640: Vagion 16 köbőre valo földre reti 4 szekerre valo veczinnie vagion negy az következendő eocseivel^a [UF I, 768. — ^aKöv. a fels.]. 1767: (A vallók-nak) hűtők után tött fassiojokat irtuk meg a következendő mood szerént [Szentimre Cs; Hr 39]. 1776: kezeknek mi nekünk lett bé adásokkal minket köz Biroságra meg bírálának illy következendő dologban [Kiskend KK; BLt II. 11]. 1838: (Az) esketést tovább is folytatni kívánván ... a feltett napra a kezébe adott Petséttel meghívni és elő állítani esmerje Szoros kötelességének a következő Személyeket^a [Korond U; Pf Pap Samuel esketőbiztos kezével. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1844: Fogadtam meg Hazi szolgálatomnak Kis solymosi Buzugán Sárít a' következendő fizetés mellett [Hisegkút NK; ToldNy].

Szk: ide alá ~. 1642: Mi Had révén Torda Váar megyeben lakozo öröbik Trauzner Istvan, az Fiammal ugyan Had révén ... lakazo Trauzner Istvannal, ugy mint ez dologban köz Birak, adgyuk emlekezetre min-

deneknek az kiknek illik ez Leuelűnknek ide alá következendő rendiben^a [Hadrév TA; DobLev. I/12]. — ^aKöv. a részl.]

4. bekövetkezendő; care urmează să se întâmple; ein-tretend/treffend. 1555 k.: az ketelenssegh, es az reank ke-wetkezendew wezedelem, Mynket Erre wyzen es ketelenyth [LLt]. 1584: Megh ertettek varosul Byro Vram Zaűabol, mynemeo keserwes Niawalia keowetkeznek az varosra, az Seminariumnak meg Epitessebeol kerik biro vramat hogy eo kgme kiraly Biro vrammal ... mingiarast Ala Munkalkoggyanak feierwarra a' feiedelem eleibe es az p(rae)sedesek eleibe holot, Siralmason Ielengessenek megh minden keouetkezendő Insegeket [Kv; TanJk V/3. 277b]. 1603: kerik eo keget mint tizeletes vrunkat Birankat hogy az Tellere valo zéna takartatas-hoz legyen zorgalmatos gondviselese hogy az reank keowetkezendeo nyavalat valamý rézeben el tawoztathas-suk [Kv; i.h. I/1. 459]. 1710 k.: Ezeket a következendő tragoediának argumentumául le kellett írnom szükségképpen, írásomnak mind elhívésére, mind megértésére nézve [BÖn. 674]. 1737: ugy lehet hogy annyira el vet bennünket egymástól ezen következendő haborgó idő, hogy Isten tudgya, ha láthattyuk e? edgymast többször a' vagy nem? [ApLt 4 Apor Lázár Apor Péterhez].

5. eljövendő; care va veni, viitor; kommend, (zu)-künftig. 1583: Kerik ... Biro vramat, hog eo kegme ... chinallion tanachül oly Instructiot, ky keowetkezendew wodekbennys observaltassek [Kv; TanJk V/3. 273b]. 1605: Keteket kerywk mint io akaro wraynkat, Ez káros itt keorwillwnk forgo haydusagot zállitsa el innet, Elhes-swk feoldwnket, az witezleo népnekis keowetkezendeo hasznara [Kv; i.h. I/1. 505]. 1677: Hogy minden gubernatio és gondviselés mostani és következendő Gubernator Uramon ő Nagyságán legyen és Tanácsokon, és semmit ő Felsége az Ország közönséges dolgaiban, ő Nagyságának és Tanácsoknak akarattjok és hírenélkül ne cselekedjék [AC 23]. 1697: Kgls Urunk eo Fel(sé)ge ez következendő Nyari Hadi operonak el mulhatatlan szükségére nevezve ... vetettünk fel az egész ország Buzat 60/m [UszLt IX. 76. 26 gub.]. 1710: ha a következendő királyok a nemesembert szabadságában háborgatni kezdenék, minden véték és büntetés nélkül a király ellen fegyverrel is magok szabadságát oltalmazhassák [CsH 206]. 1816: Meltotzasson ... mind szolgáknak mind Kováts Czigányok(na)k a' Vas Discretioikat ígerőket meg büntettetni a' következendő időkre parantsolni [Torockó; TLev. 9/46].

Szk: utána ~. 1666/1681: ezen varosomban lako Timar Vlad nevű taxás jobbágyomat enis esztendőről esztendőre nyolcz fontt taxa adozásban es tiz napi szolgálatban magát feleslegét, es utanna következendő maradékit megh tartom [Vh; VhU 229].

6. esendő, származandó; care se va produce (eventual); (ent)stammend, entspringend. 1769: abbeli eddig is következett, s ezután még bővebben is bizonyosan következendő kárát nem szenvedhetvén az Exponens Aszszony ... Oculator Commissariusokat fog ki kérni a' Nsgod Malmának és Gáttjának oculaltatására [Kük; JHb XX/25]. 1799: hibájokból vagy resteségekből következendő káromot tartozzanak betsű szerint meg téríteni [Kakasd MT; DLev. 4. XLI].

7. esedékes; scadent; fällig. 1601: Asssecuralluk keg-de(t) ezen lewelwnkben hogy azon lspan altal, kegde(t)

ez első keüetkezendő adobol, melliet mingiarast fel rendelwnk contentaltattunk (!), az Ispannakys tanusagot attunk feleölle hogy kegđ(ę) contentallia [Gyf; Ks 100 fej.]. 1739: (Az asszony) az interes(ne)k némely rezib(en) valo nem prestálásáert mostan Provisor Vramtől incaptiváltatván mind a negligált ugy a következendő interes(ne)k prestálására azon detentiobol hitin btsatotta el [Torda; TJkT I. 176].

II. fn 1. *ibsz* az alábbiak; cele ce urmează; Untenstehende. 1740: a' meg maradtót réz Jozságok leendő meg osztásában az idő és jozságok helyheztesítéshez alkalmaztatott intézetemet a' következendőkbe tészem [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 18]. 1761: az következendőköt hánta másoknak Zállagban [Spring AF; JHb LXVIII/1.]. 1791: Melly alább irando nyilakot ... Sorss vonásra btsátván, mindenik Mlgos Félnek Része e következendőkben határozottat [Szászsztlászló TA; JHb XXVI/10]. 1831: Confirmáltam leg elsőben én Ifj. Szakáts Pál a következendőket [Damos K; RAK 159]. 1858: Tamás Sofia özv. Csakó Jánosné ... kevés vagyunkájával halála esetére rendelkezni kívánván vég akarátját ... mi előttünk a' következendőkbe nyilvánítja [Kv; Végr.].

2. eljövendő dolog; ceea ce urmează să se întâmple; Kommende(s)/Zukunftige(s). 1775: nem is kéne az embereknek hibáit, vétkeis magaviseléseit felírnom, de csak azért cselekszem, hogy a posteritas vesse egybe a mostani dolgokat az ezután következendőkkel s lássa meg, ha jobbul-e valamit az bűnös emberi nemzet, vagy jobban is elvetemedett [RettE 354].

3. utód; urmaş, descendant; Nachfolger. 1601: Hadjuk Annak okaert tv nektek chehi tiztartoinknak porkolabinknak varosi birainknak es keowetkezendeoeknek hogi az felwl megh neuzezh haz helyben telekben Janos deakot meg tartanj oltalmaznj tartozzatok [Szilágycseh; Borb. II Ladislaus Giulafi de Ratot comes com. Zolnok aláírásával]. 1710 k.: Ugyanis ilyen rendű embernek, csak amint én voltam, életének tudására mi szüksége legyen valakinek, mind most élő, mind ezután következendőknek? [BÖn. 403]. 1824: (A rovatolok) én ... és Következendőim tartoznak hordazni [Mezőbodon TA; Ks 89].

Szk: *mostaniak és (ez után) következendők*. 1675/1681: Adom tudtara mindenek(ne)k az kiknek illik ez levelemnek rendiben, nevezet szerint V. Hunyadi Praefectusimnak, Udvarbiraimnak, Porkolabimnak, es V Hunyadi Varosombeli Biraknak, Esküt Polgaroknak es Felnagyoknak mostaniak(na)k, es következendőknek [Vh; VhU 277-8 Thököly Imre ad. lev.]. 1829: Mi a Kik aláb nevejinket le írjuk s iratyuk agyuk Ezen zálagos Kontraktuális Levelünköt tutára mindeneknek mostaniaknak és ez után következendőknek [Bözd U; Borb. II].

Ha. 1701: követközendőknek [Tarcsafva U; Pf]. 1765: követközendő [Kissolyos U; Márkos lev.]. 1826: Kövötkendező [Somosd MT; CsS].

következendőbeli fn-i jell-ü haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *ibsz* utódok; urmaşi; Nachkommenschaft. 1696: Adgyuk Tutára és emlékeztire mindenek(ne)k az kik(ne)k illik mind mostaniak(na)k, mind következendő beliek(ne)k [Ö-Torda; Ks 14. XLV. 14]. 1697: My Szilágyi Mihály, Ujvári Márton, és Hévízi István, az Fogarasi felső Tör-

vényes széknak hütös Assessori, és Tiboldi Márton Fogarasi edgyk hütös Szolgabiro, ez ide alább meg irt Eörökös alkalomban kézen fogott köz Birák vagyunk; Adgyuk értékre ez irásunk rendiben mindeneknek a' kiknek illik mostaniaknak és következendőbeliek(ne)k [Borb. II]. 1702: En Kááli Kata nemes személy, adom ez testimonialis Levelemet mind mostaniak(na)k, mind következendő belieknek [Nagyernye MT; MMatr. 280].

következendőképpen 1. következésképpen; în felul/modul următor; folgendermaßen. 1560: kinek milto kyanasagat kerezthyen attyaffywy Zeretheol (!) meg erthuen es annak engedwen, ew ez keowethkezendeo kep-then theon testamentomat my eleottunk [Fog.; SLt S.10]. 1608/1610: My Azert Rendell Myndenekett Ereős hjttel megh Esketuen, Egienlo vallasokatt, Ez keüetkezendeoókppen Jrtuk megh [M.gyerőmonostor K; JHbK LVII/49]. 1696: (A házakból) egj mást^a juxta ratam cuiusq(ue) portionem ki kellettven elégíteni; A mi az egymás ki elégítésből meg maradtott^b, az irántis extractust következendőkeppen csináltunk^b [Mv; MbK 80.8. — ^aAz örökösöket. ^bKöv. a részl.]. 1748: V.Hunyd várossában Nemes Vitézlő Ifjabbik Vdvari János Uram Testamentaria dispositiojat dictamene szerént következendő képen le irtuk [WassL].

2. ennélfogva; prin urmare, în consecință; demgemäß. 1772: A hegynék ... olly Nevezetes suvadozását es omlását nem tapasztaltuk; a' melly a' Küküllő Fenekeken fel telését; s következendőképpen a Víznek fel dugulását okozhatta volna [Ádamos KK; JHb XX/27.18]. | eő Excellentiája Malmának a' mostaninál magossabb Gáttja nem volt sőt ugj tettik, hogy néhanjkor meg alacsonyabb, meg is soha a' Gátrol le foljjo víz a' Silipről le foljot fel nem dugta következendőképpen a' silip árkat fővennjel meg nem töltette [Sövényfa KK; JHb LXVII/281].

3. (vmiből) következően; datorită a ceva/unui lucru; infolge einer Sache. 1785: kész pénzeinken kell az Vas készülethez szénnek valo Fákat meg szereznünk, a' mellyből következendő képpen az Ország hasznára üzhetyük Metallurgiánkat [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 13b].

következendőleg 1. következésképpen; în felul/următor; folgenderweise/maßen. 1802: magam mentségére következendőleg felelek [Torda; TLt Közig. ir. sztlan Gálffi Joseff viceispán vall.]. 1805: az Kovátsok ... az Birákhöz minyájon be gyűjtessenek a Csinalgotas iránt tegyenek egy oly allando vegzest mely meg erősites veget előmbé küldtettesek hogy következendőleg a panaszra edgyiknek is uttya ne lehessen [Torockósztygyörgy TA; TLev. 9/40 br. Thorotzkay Josef kezével]. 1817: az ősi szőlőket régi állapottyokba betsültettük a' következendőleg [Szentbenedek AF; DobLev. V/1008.3b]. 1822: Nemes Szegedi Lászlóné Zinai Ágnes 60. Esztendő vall az ... előtte felolvastott kérdésekre a' következendőleg [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 22]. 1845: Atyafiságos szeretettel írott beces levelét vettük — melyre a' következendőleg válaszolok [Csapó KK; DobLev. V/1255 Wízy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

2. következésképpen; prin urmare, în consecință; folglich, folgerungsweise. 1797/1799: Minthogy ... a' fenn forgo Privilegialis levél ... az egész Torotzkai kö-

zónságnak adatott volt . . . következendőleg azon Privilegialis Levélnek . . . ki kívánására Törvényes jussa vagyon [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 414].

következés 1. bekövetkezés; survenire; Eintritt. 1677: A Török földére alá ment Jobbágyokat, Fejedelmeknek, avagy utánnok lévő Végbeli Fő Tiszteknek hirekkel, és konsensusokkal és valami egyéb nagy alkalmatlanságoknak következése nélkül lehet, meg-engedtetik felhozattatások [AC 192–3] | A Tökölyi uram dolgát megírtuk volt . . . ő kegyelme iránt némely ellenkező elméknek viszáldásokat, nagyobb gonoszak következését ezzel is kívánván megelőznünk, ő kegyelmét megcsendesítettük s itt benn mulatását javalljuk [TML VII, 539 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. 1662: Jenei kapitányságban Petneházy István helybe Bornemisza Pál következése [SKr 153–4]. 1862: békéretik az Egyházak véleménye arról, hogy a' Jegyzőknek, esperességre következése töröltessék [Gyalu K; RAK 69–70 esp. kl. kiv.].

3. következmény; urmare, consecință; Folge. 1657: Vélekedem vala ugyan: menjek-é, nem-é? ha nem, az dolgot nem értvén, ártalmas következése lehet [KemÖn. 177]. 1799: egy süket asztalas Legény . . . némelly beszédet jól nem értvén, gyakran magára és balra magyarázta . . . mely miatt azon süket Legény a többivel vetélkedett, de minden rossz következés nélkül [Kv; ACLev.]. 1824: az több több ebből származható következéseket fontolora vévén meg határoztuk . . . Kedves Férjemmel edgyűt, hogy . . . Mező Bodoni rész Jóságunkat Zálogban el adgyuk [Mezőbodon TA; Ks 89]. 1853: az állam költsőt ha 3 nap alatt vagy hozzánk vagy illető helyre bé nem szolgáltatotta a leg kedvetlenebb következtést érte magán Uraságod [Pálfa U; Pf Illyés Péter főbíró lev.].

4. vmi ~eben/~él vmi következtében; in urma/ drept consecință a ceva; infolge einer Sache. 1789: még az Arbitrativum Forum, mely ma már az Aszszony ellen folyásba(n) van, addig az Aszszonyt maga Lak Házában (n) meg ne háborítsa; ezen parantsalat következtésül immár Benedek Ferentz elő klméhez rendelésünket meg tettük [Ne; DobLev. II/659.1a]. 1807: ide vissza rekesztett Fő kormányzói Rendelésének következtésül nem mulattam el . . . lépéseimet meg tenni [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1830: a közelebbi Ítélet következtésebe a Nyertes Felperes Ur a következendőkre kívánna meg allittatni a T.T. Generalis Szék által költségei(ne)k Specificatioját [Ne; DobLev. V/1165.1b]. 1847: (Meghalt) Kovács Kis-Anna Molnár Istvénné idétlen szülés következtésiben [Nagykapus K; RAK 12].

5. ~ szerint a. következőképpen; in felu următor; folgendermaßen. 1765: Edes Atyáknak Doboly István Vramnak . . . reánk Maradékaira devolváladat külső belső ingo és ingatlan javaiból . . . digerálván és Intézőn egy más közöt a Nyilokat e következtés szerint [Ne; DobLev. II/364.1a]. — b. következtésképpen; prin urmare, in consecință; folglich. 1826 k.: a Küküllő meg áradása alkalmatosságával ennek a Pataknak új árka magába vejéni a Küküllő vizit, s a pataknak árka következtés szerént iszappal, s egyéb giz gazzal megtelendik melyből a következik hogy Kelemtelke határára vissza ütne, és ottan kárt tejénd [Gyalakuta MT; GyL].

6. jövetel; venire; Ankommen/kunft. 1663: Az szükség, igyefogyottság, ez nagy dolgoknak bizontalansága, a télnek reám való következtése és mindenképen való dolgaimnak, állapotocskámnak függőben való létele, az két szék között való földön maradásomnak reménsége környül vévén, nem tudom, mit kell mivelnem [TML II, 571 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

következésésképpen 1. ennél fogva; prin urmare; demzufolge. 1775/1781: az akkori paraszt embereknek . . . több gabonájok termett mind sem a mostaniaknak, következtés képpen dézmát is többet adtanak mint most [Algyógy H; JHb LXXI/3.364]. 1795: ha a kegyelmed Téglá vetése miatt, ottan a mart el romlik, és ott a romlás rövid időn a hidnak onnan való vége fele harapszik, és így következtés képpen a Küküllő vize onnan fellől könnyököt vét, a Hidnak Szükséges képpen veszedelmezni kelletik [Ádamos KK; JHb XX/18]. 1797: Ezenn Erdő a' mult Tavaszig mind vagatott, hordattatott . . . mig osztán végképpen el fogyott, és ma már tsak következtés képpen, a' le vágott Fáknek gyökereiről jött és nőtt cizrák vagynak meg [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 362]. 1807: a Néhai Székellj Boldisár Léányai Fiu Testvérekkel mind azon Földekből egyenlőképpen osztotának következtésképpen mostis egyenlőképpen kelletik a Léány Ágnak a Fiuval osztotni [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1812: az Allperesek nem Békességesen vetették bé azon földet; hanem a Felperes Urnok ellent mondasai, és Tiltásai ellen, erőszakosan és alattamba; követköztésképpen valóságos potentiariusok [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

2. ezt követően; după aceea; darauffolgend, anschließend daran. 1761: parancsolák, hogy . . . (a) Tasnádi^a Curiákon való mindennemű épületeket vizsgálnók, és következtésképpen betsülnök meg [MNY XXXVIII, 54. — ^aSz]. 1782: az kiket vádolnak a mák és borsó rontása felől, az falusi bíró engedelem nélkül, az faluval együtt büntessék meg falutörvénye szerint egy forintig. Az kárról pedig adja által az bíró az határbírónak, s következtésképpen az határbíró az károsnak; és az vehessen igazat rajta [Oroszfalu Hsz; RSzF 160].

következett 1. mn 1. következő; următor, care urmează; folgend. 1657: Gyümölcs ez hadakozásnak^a mi lön, az diplomák és az hadakozás után következett első hosszas talán tizenegy holnapokig tartott magyarországi gyűlésben emanáltatott articulások megmutatják [KemÖn. 288. — ^aI. Rákóczi Györgynek 1645-ben befereződő magyarországi hadjáratának]. 1791: az Ajtoni Biro által bé adott Számadásoknak meg vizsgáltatások alkalmatosságával fe tett és ki adott Difficultásokra, még mind ez ideig is felelet nem adatott az annakutánna következett Esztendőkre pedig egészen 1786 nak végéig számadások nem submitáltattak [Kv; SRE 276. — ^aA várossal szomszédos település]. 1798: a töb következtet kérdésekre tsupa hallamasnal egjebet vallani nem tudok [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1807: kéntelenitettem Kezeseket adni arról, hogy akkor következett Kis Aszszony napjára a hátra maradt szallónakot ki szállítom^a [Szu; UszLt ComGub. 1753u. — ^aTordára].

2. bekövetkezett; survenit, intervenit, întâmplat; erfolgt, eingetreten. 1661: Nem utolsó veszedelmünkre való alkalmatosság volt az magunk között való egyenet-

lenség is, melyet az erővel tölt fejedelemség, rendkívül való adózás és ezek miatt következett sok változó állapotok szerzettenek [KemIr. 343]. 1790: az én szoros szolgálata, és következett betegsémem is, nem engedte, hogy akkor mindenkor mehessek amikor akartam volna [Radnót KK; DobLev. III/678 Csato Mihály lev.]. 1800: ezen Pataknak árkat valahányszor ki ástuk, anyiszor a következet Zápor essőbből származot árviz úgy bé iszapalta; hogy a pataknak helye is alig láttot [Marossztkirály MT; Berz. 5. 45. S. 85].

3. eredő, származó; care provine (din ...); (her)-stammend. 1631/XVIII. sz.: nekünk kezeket beadván, és minden visszavonásokat, azokból következett perlekedéseket le hagyván edgjezének meg edgymás között mi előttünk [Ks 65. 44/11]. 1698: az plajások és gornyikok úgy vigyázzanak, hogy ha az idegen országba szökő emberek afulgiálnak és meg nem fogják: az possessoroknak abból következett kárát ők fizetik meg [Gyf; SzO VII, 20]. 1765: Vallyon azon seb curáltatotté illendőképben, vagy magára hagyotván a seb az gondviseltenségből következett el mérgesedése okozta a' halált? [Torda; TJKT V. 261 vk]. 1816: Én már látom, hogy mindenből ki fogytam, s annál fogva meg vallom igazán, ezen cselekedetemet, melyre engem az én bűnöm, 's az azon estvili részegségemből következett tébolyodásom vitt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1821: Az érdeklött egygyezés nem teljesítéséből következett perre tett költségeket ... T. Dobai Sigmond Ur le tenni tartozott volna [Nagyik AF; DobLev. V/1041].

II. fn leszármazott, utód; urmaş, descendent; Nachfolger. 1846: Méltóságos Thury Antonia, Tancsi Földvári Ferentznő ő Nagysága, mint néhai Thury Antal Ur egyedüli következtetője [Bodola Hsz; BLt 10].

következtető szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: szomorú ~ szomorú következményekkel jár; cu urmări tragice/triste; traurige Folgen habend. 1818: A fen le irt Excessusokból 's erőszakokból könnyen képzelhető Dolog az illy moddal fel lázasztot nép Szomorú következtető tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; Szentk. br. Szentkereszt Zsigmond generális nyil.].

következtetendő esetleg bekövetkeztető, care s-ar putea întâmpla eventual; eventuell eintretend/erfolgend. 1654: telles tehetsegem szerint karok(na)k el tauoztatoja, eo Ngok meltosaganak az menyb(en) tölem lehet eoreghbitője, s, annak megh kisbebedesere nezendő, s, károkrakövetkeztetendő dolgok(na)k ideje(n) kora(n) valo megh mondoia leszek [Fog; KemLev. 1430 David János kezével]. 1665: Tovabba mesterremeknekis collatiojat akarva(n) eo Kege be szolgaltatnj az B. Cehnek ... az mostanj sokféle ideghen népeknek itt varosunkb(an) való letelek miatt, az Etszakanak idejeből keövetkeztetendeo alkotmatlansagnak el tavoztatásáért rendelték Kegek Ebédnek idejére [Kv; ÖCJk]. 1752: Annak okáért hogy az addig lőtt, s ez után is következtetendő Controversiak Sopialtassanak az árok helyet ... adá által örök állandóképpen Benedek János Ur(am) Petki Klára Kiss Aszszony eo Ng(a)nak [Csobodfva Cs; Ks 65.44.13].

következtetik 1. a se putea întâmpla/isca/ivi; folgen/sich ergeben können. 1602: (Az úton levőknek) zokasok

penegh az hogy akar mely iambornak zenayat mindgyarast el kapiak seot hazakra mennek ... nemelinek hazatis fel rontiak ky miat tamadasokis keövetkeztetnek [Kv; TanJk I/1. 420]. 1656: Tudom aztis hogy Filey Ferenczet, s Szauay Petert aranyporral kereskedesbe(n) elegiedven uelek még czialta lelki esmereti elle(n) es hwti ellen, melyert melta(n) az Istennek bwnetese keövetkeztetik reaja [Kv; CartTr II. 904 St. Razmany sen. alias Ada(m) (41) vall.]. 1662: az orszagnak is valljon abból micsoda injuriája, bosszúja, kára következtetik vala? [SKr 620]. 1785: midőn a Bányának hertelen romlási történnek igen késő volna az hogy a Bányász elsőbe a Mlgos Uraság Tisztyeinek hirt tégyen ... s annak utánna vághasson fát a Bányának meg erősítésére, s fel építésére, mert addig vagy nagy romlás, vagy még halál is következtetnék a' bányának meg indulása miá [Torockó; TLev. 4/11.1b].

2. bekövetkeztetik; a se putea întâmpla; erfolgen/eintreten können. 1613 k.: Jöuendöben köövetkeztetik, hogy ... netalamtan valakik, sub aliquo praetextu valami Jüssokat praetendalvan az meg mondot hazhoz, töruennel kezdenek erette infestalni [Kv; PolgK 139 ifj. Heltai Gáspár not. kezével].

3. származhatik; a se putea produce; entstehen können. 1580: Miert penigh hogy az tyz myat vtolsó niomorusagh keövetkeztetetyk raytunk, keryk eo kegmet biro vramat, hogy az egieb hay mod es rendtartas zerent az Capitanokat erezzek el eo kegmet telles hatalommal hogy a' hol bontany kel bonchyak [Kv; TanJk V/3. 231b]. 1585: Minden Tyzedes az eo tizedeben walo hazakat es thwzeleo helieketh minden heten el laron, Ahonath veszedelem keövetkeztetnek thwz miath [Kv; PolgK 15]. 1677: Főispánokat-is azon Vármegyében jóságos érdemes haza fiait adgyon ő Nagysága, és minden féle fő Tiszteket sokáig vacantiaban ne tartson; holott mind a' Fejedelmeknek, s' mind penig az Országnak afféléknek helyben nem lételekből nem kevés kára köövetkeztetnék [AC 33]. 1729: hogi edgyikünknek is a' subscribalt Szemelleyek között, kára ne következtethessék annak felette az eddig tött sok Számlálhatatlan köl-téseinkből valami meg fordullyon, mind ezekre rendeltünk magunk között illyen Fundusokat⁴ [Nsz; JHb XLII. — ⁴Köv. a rész.]. 1772: Tudgyaé ... a' Tanu. Hogy ... ha azonn személly által fel fogott, s el borzoldt Föld, meg szántatik s bé vettetik, abból minémü p(rae)judiciumi s kárai köövetkeztetnek [T; Born. IX/47 vk] 1781: ha mi ezen Zápot meg nem erősítettük volna, nagy kára köövetkeztetett volna a' Malomnak [Mihálcfa AF; Eszt-Mk].

következtető 1. esetleg bekövetkeztető, bekövetkeztető; care ar putea să se întâmpla; eventuell erfolgen/stattfinden können. 1699: (A) köövetkeztető rosz inconvenienciák(na)k eltávoztatására a Nemes Vármegye imponállyá eo kglmeknek ... élylenek edgimassal atyafusagason, szeretettel [Dob; SLt AX. 44]. 1731: Tapasztalván ... Ne(m)es Városunk Malma Gáttyának az köövetkeztető Arvizeknek hirtelen való áradási miatt eshető vegső, és utolsó pusztulásra jutásat vegeztetett hogy ... azon Gat építésébe vigjen minden kesedelem nélkül két két szekér tövissel [Dés; Jk 413b]. 1754: igenis kívánnjuk közönségesen az ottan épített gyepekét el rontani, és az iránt köövetkeztető bajaiban a' biro mellett fel

állani [Gálfva KK; Ks 66.44.17a]. 1793: az addig tapasztaltatott károk meg külembeztethessenek az azután következhető károktól [Kv; Pk 2]. 1796: ha hol netalán illyentén metalis differentiák adtak volna elő magakat azokis a jövődöbéli következhető, kedvetlen Consequentiának el távoztathatásokra, nézve Sopialtathasának [Kük.; JHb XX/34]. 1812: a Groffné Tóstént előis kérte a Párna 'Sakokot; A' Számtarto tartván valami következhető rosztol adta volna is elő, nemis illy kétségeskedéssel végre elő adta ... — 's, azonnal a' Groffné azokba pakolni kezdett [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.].

2. vmiből eredhető/származható; care ar putea să se produce; aus irgendetwas entstehen könnend. 1830: Protestatium ha reménységemen kívül a' T. Urak előtt helyly nem találna, minden ebből következhető kedvetlenséget magoknak tulajdonítsanak [Nagyikland TA; TLt Köz. ir. 1748]. 1834: hazrol házra harapadzott égsből következhető károk [Kv; SL].

3. következethető; din care se poate deduce; zu folgen sein könnend. 1762: árbázattyából, vagy annak foltasságabol, és testenek naponként valo vastagulásából ... ezekből következhető viselősséget a denotált Esztendöb(en) kezdette observálni. megy éreskor, szüretig ... foltas volt, vastag volt, ergo viselős volt [Torda; TJkT V. 94].

következik 1. a urma; folgen. 1570: köuetezky buday tamasnak Masodik eskwesse, melyben vagion Nagy hazugsaga [Nsz; MKsz 1896. 366]. 1587: Elseoben keouetkozky Az keolchyg mely keolchygem volt az Malom zwyksegere [Kv; Szám. 3/XXXIII. 3]. 1600: Mikor az teórueny nap ele icóue ele alatta Cziki Simo Az bizonsagokat melieknek feletelek így keouetkeozik [UszT 15/21]. 1610: Mw azert az kiket mw eleonkbe hyt azokot meg eskettettwk es vallasokot . fel lrtuk meliek rendel lgy keouetkeznek [Gysz; Törzs]. 1691: Uótt kezihez Maros Varadgyay al(i)a)s Kaszony Janos Deak Uram Czútak Peter Uram) Jozsagara jarando leveleket melyek így következ(ne)k a' mint a mas levelb(en) Specificaltattak [Ksz; BCs]. 1722: Kövötköznek Az Erdőknek vicinussi és Hol micsada heljhen vadnok [Szókefva KK; Kp III. 112]. 1770: kövötköznek az portékák [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. 1790: Kövötköznek a kaszálók [Mezőcsávás MT; Hr 6/11]. 1826: kövötköznek a vallók vallomás tételeikkel együtt [Somosd MT; CsS].

2. bekövetkezik; a avea loc, a surveni; erfolgen, eintreten. 1564: A Héderfái Tamás halála ottan hamar következék [ETA I, 21 BS]. 1571: Az tanachbely vramatis Intük es kerjk eo keget, hogy az keozeonsegos dolgokra visselienek vgy gondot, hogy az varosnak az eo K. gondwiseletlensege Es zofogadatlansaga myat valamynem veteiten veszedelem Neh keouetkeznek [Kv; TanJk V/3. 39a]. 1657: hogyha az hely ruinálatnék tűzel, az közel lakó pogányságnak nagy alkalmatosságára következének azon véghely elveszése [KemÖn. 260]. 1729: (A halál) Verésbül rugodozasbul s tapodásbul következett [Dés; Jk]. 1754: el végeztetett hogy el hányák a' gyeput, de ennek effectuma az akkori falus bíró Keszeg János Fiscalis Jobbágy lágsága mián nem következett [Gálfva KK; Ks 66.44.17a]. 1803: a' tanulatlan Verős Kováts meg nyomulhat a' Verőben ... legottan

következik nyomban az ell kerülhetetlen kár, és pusztulás, s néha az végső pusztulás [Torockó; TLev. 9/35]. 1842: láttamis tölle valami vért el fojni, miután nyomban a' gyermek szülés és következett [Dés; DLt 85.1].

Szk: (ember) halál ~. 1592: ezenekben veweoek hogy nagy haborwsagh lezen keozteok stalam (!) Ember halalis keouetkezik keozteok [UszT]. 1671: intők Barrabás Györgj uramot, ki nagy indulatokat viselven Barrabás Péter uram ellen, el annyira, hogy ne talán halál következének belőle [Oroszsfalu Hsz; HSzjP]. 1776: Titulált Méltóságos Liber Baro Ur ő Nsga látván (így) a' nagy lármát (: ne hogy halál következének :) kéntelenitetett maga személyesen le menven tsendesiteni? [Marosszgyörgy MT; MkG 36.5/4 vk] * vkinek halála ~. 1761: Feleségét) miolta ezen szerencsétlenségből halála következett a szegény urnak, szüntelen tőri a nyavalya [RettE 125]. 1765: Azon veredéskben Murvainak fején esett sebből vagy egyéb testének őszve rontattatásából következett halála? [Torda; TJkT V. 261 vk] * vkinek nyavalyája ~. 1631: annakeelőtteis jól ismertük my ezt az Peter kovaczozt megh akar(a)m is szolítani, de nem merem, mert felek hogj egjöld nagjób njavalia(m) keouetkezik miatta [Mv; MvLt 290. 256a]. 1744: hogy ha oly hirtelen tudja meg szerencsétlen esetét^a, magának is nyavalyája következik [RettE 68. — ^aAzt, hogy gyermeke álmában a pólyában megfulladt].

3. származik; a se produce; entstehen. 1570: Hwl penigh az procurator zowa Myath valamj Tereh keowethkeznek az peresre, Eo k. Nem az peresen hane(m) az procuratoron vegye megh [Kv; TanJk V/3. 8b]. 1587: zwksegh leszen az be Iratot lfiat, oktatnj, es meg Inteny mindenkor az Engedelmessgre, Es olj magha visselesre kibeol se eo maganak se az Varosnak busulasa, kara, Niomorusaga ne keowetkeznek [Kv; KvLt Vegyes III/66]. 1591: En mikor Imar oda Jutek, szinten el akarja vala hadny az biro monda az fogoknak hadgiatok el mert nem keouetkezik ebbwl jo, s wgy hagiak el [UszT]. 1604: az Egyházfiaknak legien zorgalmatos gondiuselek ... hogy az Varosnak ebeol az gondiuseletlenségből kara ne keouetkeznek [Kv; RDL I. 77]. 1625: uagion ennekem egy kertem ... Nem tudom mire ualo gondoltaba(n) az In(ctus) réa ment es az Kertit auagy giepuiet el hanta, mely el haniaa auagy czelekedeti mia ennekem nagy karom kouetkezet [UszT 64a]. 1631: Szomlai (!) Gaspar be niargala az Uduarra löueis ueom en eszemben hogi io nem köuetezkek, enis el futamodom onnat [RLt I Truczia Tiuadar (37) jb Olah Reödön^a Iako vall. — ^aK]. 1702: a Táblát Senki ne kesedelmestesse, hogy az Czéhnek valami fogjatkozása a Tablanak rosszszul járása miat ne következék [Dés; Jk]. 1751: Mitsoda kára keouetkezet a Titulált Groff urnak ... azon Törökbuza le kaszáltatásából? [Kük.; Ks 8. XXV. 10 vk].

4. (vmilyen tényből/állításból) vmi folyik; a rezulta/reiesi ceva (din ceva); (aus irgendeiner Tatsache/Behauptung) fließen/folgen. 1735: az magjari köz beszdedben meg vagjon, hogy valaki valakit édes Fiának s Leányának szokott mondani, nem következik hogj édes Fia vagj Leánya lenne [Dés; Jk]. 1764: Mikor elesett, mingiárt a pitvarbol ki ugrék Imbre György, s meg ragada Murvait, melyből a' következik, hogy nyilvanosan ő volt ott, s őis ütette meg [Torda; TJkT V. 237]. 1796: abból, hogy a' Turutzkaiak az Uraság ellen valo Rebellio-

ért Jobbágyság alá vettek, egyenesen a' következík, hogy a' Rebello elözt Jobbágok nem voltak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 75 tábl.].

5. támad; a apărea; entstehen. 1646: halalos wdeo es hadas keövetkezet s valasza nem jeoue(n), nem tutta magát mihez tartani; de vgyan haza igyekezet^a [Kv; TJK VIII/4. 54. — ^a Az asszony]. 1722: az utakat is mindenütt repárltassa, ne hogi az alkolmatlan utak mija eö Excellentiának valami akadállya következék utozásában [Ks 18.XCIII a gub. Kv-ról]. 1735: ha szorulása következék Excellentiad(na)k és az tegnapi levelemb(en) jóvállatt eszközei által nem solválódhatnak, élhet Excellentiád néha az vegre azokkal az Pilulákkal az melyeket a Mlgs Aszszony ö Excellentiája maga számára kivitt [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ból]. 1776: Mgs Grófné Aszszonyom ö Nga, Szüntelen nagyon szomorodott Semmi kedve nem vólt, Sirt Bánkodott, ugy annyira: hogy Szív fogása is következén, engemetis felhívtak vizgztalására [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonfi (31) kaplán vall.]. 1781: Csikjenőfalvi Kálmán Mihálynak és Józsefnek Controversiájok következett ugyan jenőfalvi Borbély Józsefnél [Jenőfva Cs; RSzF 230].

6. eljön; a veni; ankommen, eintreffen. 1656: az Sokadalamis amelly Kövötközik az 1656 esztendőben új mint Kis Karácson napján, es Sz: Györgj napja(n) lesz az Falu a' töb Pátronusokkal együtt [Makfva MT; DLev. 5]. 1677: ha mellyik félnek a' törvény nem tetszik, Táblára transmittáltassék, és mind Ország Gyűlései alatt lévő Táblán, mind peng a' rend szerént valo Octavalis Terminusokon, a' mellyik először fogna következni, azon Transmissio végsőképpen meg-láttatassék, és itiltessék [AC 62]. 1677: az Szent Mártoni egész Majorság Szőlő idejébe el nem takaríthataték, váratlanul hamar következén a' sanyaru Tél, metztetlen és fedetlen kapá [Kóród KK; Ks 19/I.8]. 1776: Ezen nyolc nap alatt következén Szent Györgj napja is [RettE 366].

7. kb. vki vhoza kerül; a ajunge/veni undeva; jd irgendwohin gelangen/raten. 1831: Ez a második Esztendeje, hogy kezére vette néhai Babos Ferentz ur ezenn Udvar, magam is mindgyárt ide következem mint Messter ember [Kézdisztlélek Hsz; HSzP Kis Ferentz (53) Bélafalvi L(ovas) katona vall.]. 1849: Mig Farkas Károly Ur az Andrád Doktorné Házához nem következett, adig az említett Doktorné és unokája nyommaszto szegénységbe éltek [Sszgy; i.h. Gyárfás Istvánné Márton Rosáli (46) vall.].

8. kb. vki/vmi után kerül vkire sor/kezdődik vki szerepe; a veni la rind după cineva/ceva; die Reihe kommt an jn nach jm/einer Sache. 1573: Semmy kywlenbezt sem akarnak tenney es vegezny, sem Most az eo k. plebanos vram Ideibe sem az vthan valamenye plebanos keövetkezik eo k. vtan [Kv; TanJk V/3. 73b]. 1667/1687 k.: ha peng más Praedikator következék, ha á szőlőt birni akarja hasznával édgýütt, a metszésnek s fedésnek árrát az előtte valo praedikátornak adgya meg [Szövérd MT; MMatr. 125]. 1758: az Leányi magok ruházták magokat az mint szerettek mivel magok voltak a Gazda Aszszonyok minemü köntöst szerettenek oljan tsináltottak magok(na)k mivel Anjok holta után egy más után következetenek nevekedsékekkel Gazda Aszszonyok(na)k [Asz; Borb. II Andreas Biro nob. de Rákos (79) vall.]. 1790: A Szöllő Biroság vagy Eskütség Esztendeig visel-

tessék, melly következék Házalat szerént ha p(e)-d(ig) fel valóni ezen Hivatalt nem akarná, holot házalat szerént következén, ez illy alkatlansággal egy mforint birságon maradjon mindenik Személy külön-külön [Karácsonfva MT; Told. 76].

9. vmi sorra kerül; a veni rîndul pentru ceva; eine Sache an die Reihe kommen. 1739: (St. Belenyési) ö Kglme is a kapitányt szemtől szemben rutul motskolta szidta és bestelen szokkal illette, magát vakmerőségre vetén az ö Felsege mostani szoros szolgálattját promoveálni nem akarja, Városunk constitutioja szerint mikor rendes postálkodása következík kotsist nem akar adni [Torda; TJKt I. 155].

10. reá ~ reá kerül; a fi/veni rîndul cuiva; die Reihe auf ihn kommen, folgen. 1823–1830: amit a kollégiumban tanult volt is, elfelejtette, s ha a kérdés reá következett, csak a homlokára tette a kezét, s avval kiment [FogE 287].

11. vkire/vmire (rá)szakad vmi; a se abate/a veni ceva asupra cuiva/a ceva; etw. über jn/eine Sache hereinbrechen. 1583: Megh ertettek eo kgmek varosul Biro vramnak beoseges eleo zamlalasabol, minemeo Nagy es vtolso zwksegh kenzergette eo kgmet . az Zabo Georgy hazanak eóreók Arron meg vetelere, ky eleót semmi keppen el nem mehettek volna, holot maskepe(n) Lengel kiralnak eo felsegenek haragja fogot volna keövetkezný ez zegeny varosra [Kv; TanJk V/3. 272b]. 1584: Zemekkelis lattak hazokban eyel, Zemely zere(n)t es Lakatosnet, es Mas Nap veszedele(m) kewvetkezet hazok Nepen oth lete miath [Kv; TJK IV/1. 266]. 1660: Isten s az világ előtt tudományt teszek arról, ha kik ez közjóra indított dolgokban, ha csak kivonszák is magokat, avagy annál inkább opponálják, Istennek ha mi itéleti az olyanokra fog következni magok lésznek okai [Kemlr. 339]. 1662: Bizony mondom tinétek, hogy mindezek reája következék ez nemzetségre [SKr 710]. 1756: Kételenítettünk néhány izben alázasos Instantiaink által deplorálni a' Mlgs Királyi Directiva Commissio előtt, minemü tereh következett reánk Vas csináló Emberekre a' tavally Manipulatiobol [Torockó; TLev. 9/8.1a]. 1828: előre látták azt a' szerentsetlen romlást, 's ki lábolhatatlan kárt, mely fog következni egész Falunkra [Kelementelke MT; Told. 31].

12. kb. kér, kérelmez; a cere/solicita; ersuchen, bitten. 1550: Kellenek ffely az leginek es menek az birohok kernek volt ielt az birotol hog az w marhaiokat ki soren Meg változot melleie bocataia Az vag ez iell az w adossokat ellő hinaiah cak kereteznek az birotol kowetkezný volt hog meg lolték az w soren változot Marhaiokat mellire ille(n) sowl illette wkét hog meg rwtolta es meg sidogatta wkét sem ielt ne(m) adot sem torwint ne(m) töt semi igazal ne(m) bocata wkét [BesztL].

következmény urmare, consecință; Folge. 1847: instálom méltotasson még annyi fáradságot tenni, hogy ezen RácZ Sogorhoz intézett levelet Kézhez küldení, hogy láthassa meg a' jo Sogor hozzám küldött darabos rendgyeinek mi lett következménye [Szentháromság MT; Pf János Drusiánna özv. Bereczky Sándorné lev.]. a kerpenyesiek^a két vármegyei táblabíró urak által megintették a bucsumiakat, hogy ők a Varga Katalin tanácsadásairól lemondanak, s Varga Katalint adják ki,

mert ők nem felelnek semmi további rossz következ-
ményről [VKp 245. — ^aKerpenyes (AF) lakosai].

következő I. mn 1. urmátor; folgend. 1657: következő
éjjel mi is érkezvén, ők^a is a városból kiűntek az ellenség
táborára velünk együtt [KemÖn. 221. — ^aA Kassát védő-
dők]. 1742: az tavalyi Quotta szerint reánk jött Summá-
nak egy részét tőstént repartialtuk, hogy az zegeny ado-
zo rend lassan lassan meg szerevén obtingensit praeoc-
cupalhatnak az következő Militariss Executiot [Hsz;
ApLt 4]. 1783: az akkori Hetes Kis Birót Jósa Mártont
küldöttem fel az Udvarba, azon idéző Compulsorium-
mal, hogy az ő Nga Udvari Cselédgyeit következő napra
Somlyóra idezze bé Authenticationa [Perecsen Sz; IB].

Szk: egymás után ~ egymást követő. 1842: egy dara-
botska fölgyit ... olly formálag adá által Vas Mihály
... Ifjab Vas Jánosnak ... egymás után következő 12
Eszendőig addig pedig Sem maga sem postalitasa (!)
Ki ne válthassa [Bözdő U; Borb. II].

2. alábbi, alább következő; de mai jos, care urmează;
uten folgend. 1862: most mig Isten kegyelméből egész-
séggel, és ép elmével birunk, kívánunk vagyonunk fölött
rendelkezni, és egyetértőleg a következő kölcsönös vég-
rendeletet tesszük [Kv; Végr.].

**3. bekövetkező; care urmează/va avea loc; eintre-
tend, erfolgend.** 1662: Az öreg fejedelemtől maradt ta-
nácsurak ... közül többek elhalának, melyből
akármely értelmesek is az országnak immineáló, függő-
leg következő romlását ítélnék [SKr 306-7]. 1769: a
Kalendarista szűken biztatván ~~men~~ esztendőbe követ-
kező szürettel [Ne; Told. 5a].

**4. vmit követő; care urmează după ceva; etw. fol-
gend.** 1805: (A tóhely) ki váltásából következő osztály
egyben zavarásának el távoztatására hagyatott a' Tóó
osztatlan [Ne; DobLev. IV/887.3a].

5. eredő, származó; care se produce; entstehend.
1818/1820: Ki kötvén az égi tüztől, és gonosz ember
gyujtogatása, vagy pedig a Falubelieknek vigyázatlan-
sága miatt támadott, 's házról házra el harapzott egész-
ből ... következő károkat mellyeket az Árva tartozik
szenvadni [Kv; Pk 4].

**II. fn 1. tősz az alábbiak; cele de mai jos, cele ce
urmează; Untenfolgende/stehende.** 1726: Ez az eleve
valo meg háttározás Sinor mérték gyanánt Szolgálván a'
következőkre ... nem praetendalhattya ... azon Sum-
ma meg fordittását [Kv; Ks 74/56.55]. 1834: Ertésíteni
kívánom a' következőkről [Vaja MT; HbEk]. 1852: Öz-
vegy Vizi Lajosné Horvát Katalinnak a' Károlyfehérvá-
ri Méltóságos Cs. Kir. Vidéki parancsnoksághoz ... bé
adott kérelmére ... feleletemet következőkbe kívá-
nom meg tenni [Nagylak AF; DobLev. V/1330]. 1860: el
jöttnek látván az időt, melyben ügyeimet halálom eseté-
re rendezni ... szükséges; ennél fogva végakaratomat
előleges meg fontolás után a következőkben nyilván-
nitom [Kv; Végr.].

**2. ivadék; utód; urmaş, descendant; Nachkomme/
folger.** 1796: (A privilegiumban) maganosan tsak egy
szemelly sem emlittetik, hanem in Genere a' Communi-
tas, és a' Városnak Lakossai, Vas mivessai, és az ő Tár-
sasagokban, iminnen, 's amonnanis egyben gyűlt szemé-
lyek s ezeknek successori, vagy következői [Mv; TLev.
5/16 Transm. 36]. 1824: Mind én B. Szent Kereszti Má-
ria, mind Következőim, ha a Jóság Birtokáért, az Záló-

gosito Mlgos Groffné^a vagy Következői törvényesen in-
petáltatnának azon iránt, az özvegy Mgos Groffnét, és
Következőit evincálni tartazunk [Mezőbodon TA; Ks
89. — ^aGr. Petki Józsefné Áts Erzsébet nyil.]. 1829: Én
Dobolyi István ... részemet ... cedalom és effective
transponálom két Testvérem Dobolyi Sigmund Urnak,
és Bartok Ádámné Dobolyi Klára aszszonyynak oly for-
mán, hogy azt magok, és Törvényes következőjük
örökre birják [Ne; DobLev. V/1155].

**következőleg 1. következésképpen; prin urmare, în
consecință; folglich.** 1790: Helvetiai Confessiot tarto
Vallásunk a' több bé vett vallásokkal egyenlővé tétet-
vén, azon egyenlősítésből önként következik, annak
szabad gyakorlása, és továbbá következőleg egyik bé vett
Vallásról a' másik ugyan bé vett vallásra a lelki esméret
meg győződéséből származott szabad által menetel [Kv;
SRE 267-8]. 1796: Minthogy ... az el Zállogositto
Szántó Mihálynak én édes fia és következőleg immédia-
tus Successora vagyok, nem tehetem, hogy tulajdon
engemet illető 's másoknál lévő részeimet mások által hasz-
náltotni nézhessem [Ne; DobLev. IV/761.1a]. 1846:
Darvas János kivel sem esmerettségem, következőleg
barátságom soha véle nem volt, bé jött az érintett foga-
doba [Dés; DLt 530/1847.27].

**2. következő/alábbi módon; în felul/modul următor;
folgendermaßen/weise.** 1815: Besenyei Marton Székelly
Nemes ... vall a' kérdésekre következőleg [Szentimre
MT; BalLev.]. 1835: a Rájsul körül lévő kaszálonok ...
es a Teglalal fenn maradtat kaszáloknak a fenn irt Esz-
tendei hasznokat lititatio utján adnok el ... el menvén
lititalok a következőleg ... A rájsult körülette levő ka-
száloval a többet ígérő Tettes Barta Jóseff Urra Dobol-
tatván huszon öt Rf ... Váltoba [Dés; DLt 336].

**3. azután, azt követően; după aceea; dann, darauf
folgend.** 1812: Földjét, mellyet erőszakoson bé ve-
tettének s kövőközöleg ennek termésit ... meg is arat-
ták [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. 1827: miket ho-
zott az Exp(one)ns aszszony Ferje házához és miket
szerzettek következőleg edgyütt? meg nem tudom hatá-
rozni [Koppánd AF; DobLev. V/1109.15 Milik István
(62) jb vall.]. 1843: látván hogy a Bakkan Kupfer van
fel bontattuk, gyengetske Lakatját ő a kezivel le fo-
tsarván, következőleg a ... talált portékákat ki vettük
[Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

**következtében vmi következményként; în urma/
drept consecință a ceva; einer Sache zufolge.** 1765: min-
den külön kenyéren lévő gazda a maga ekebeli márhájá-
val kiálljon szántani, ugy azonban, hogy vonakodás ese-
tében vagy ki nem állás következtében megbüntetődjék
ugy, miként az eke napszám jár [M.bikal K; RAK 256].
1849: Krizsán Mária javait rendőrigazgatói át-
írás következtében kezemhez vettem [Kv; Végr. Vall. 5].
1852: Betegség neme: Idétlen szülés következtében méh-
dagadás [Dés; RkHAK 138].

**következtet 1. vmilyen következtetést von le; a deduce
ceva, a trage o anumită concluzie; folgern.** 1847: kérdez-
ték Varga Katalintól, hogy hová való, mely kérdésekre
azt felelte, hogy bécsi. Ebből az emberek azt következtet-
ték hogy Varga Katalin valami bécsi nagybíró családdal
vagy éppen az uralkodóházzal atyafias, s azért

rendelkezik oly bátran mindenekről az emberek előtt [VKp 248].

2. okoz; a cauza; verursachen. 1820: a G alatti hiteles visum repertum tisztán arra mutatt, hogy a' Kretsun Josziv halálát, ezen történetes ütés következtette legyen [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

következtethet vmilyen következtetést levonhat; a putea deduce/trage o anumită concluzie; folgern können. 1850: Hogy mindnyájon jól vagyunk, abból következtethetni, hogy éppen meszelődünk [Kv; Pk 7].

követlen drágakő/ékkő nélkül; fārā piatră prețioasă/scumpă; ohne Edel/Schmuckstein. 1625 k.: Adot most az relicta ele egy kouetlen gyreot nyom Aranyat 2 1/8 [Kv; RDL I. 126]. 1639: kett keouetlen arany gjúru [Kv; i.h. 116].

követő I. *mn* care urmează; folgend. 1766: Josika Imreh Uram ... Januarius holnapnak 27 Napját követő éjtzakán fél éj tájban maga mellett lévő feles számból álo emberekkel fegyveres kézzel ... Udvarházomra és Curiámra ... réá ment [H; JHb XXXV/54]. 1798/1799: a' Torotzkai Lakosok, és a' Méltóságos Thorotzkai Família közt, mindenkor Judicialis Actusok és Judicium előtt forgott Controversiák, és ezen Actiot meg előző, 's követő Collisiók voltak [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 323]. 1827: ezen Jóságot, a hozzá tartozó portióval edgyütt 120 ~ száz husz Váto Czédula Rhforintokban négy egy mást követő esztendőkig ... által adtuk [Ne; DobLev. V/1128. 1a]. 1852: Betegség neme: Orvferályást követő brand [Dés; RkHak 140].

II. *fn* I. aderent; Folger, Anhänger. 1660: Az mellett igéri Kegyelmed atyafiságos jóakarátát, ha Kegyelmed szavainak követője leszek [TML I, 557-8 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1737: adott az Ur Isten égj Fiu magzatot^a kit is kereszteltettem ... Györgynek; adja az Ur Isten, hogy legyen mind nevének mind szép virtussainak álhatalos követője [ArJk 42 Zágoni Aranka György születési bejegyzése. — ^aSzéken (SzD)]. 1865: kerem gyermekeimet, ... a' házasság kötésekben is azt tartás szemök előtt, hogy magokkal egy nemzetből valokkal 's egy vallást követőkkel lépjenek a' szent frigyre [Kv; Végr. 4-5].

2. *mi* ~ mitévő; persoană care procedează așa cum este sfătuit; was einer/eine Person anzufangen/tun soll. 1678: Talám nem megvetendő ez alkalmatosság is, Kgdltól azért kegyelmesen vesszük, ha tetszését megírja, mi követők legyünk [TML VIII, 368 a fej. Teleki Mihályhoz].

követő kőhányó; persoană care scoată pietre de unde; Steinwerfer/lader. 1725: adtam a' Szucsáki követőknek fi: hung: 10 d: 96 [Kv; Ks 15. LIII].

követség 1. üzenet; comunicare, mesaj; Botschaft, Nachricht. 1570: fylep Görgh vallya Aztis Thwgya hogy az azzon Ala hiwatta az Trombitast Byro Kato hazahoz leanyauale es az lean othh bezellete megh az azzon keuetsseget Neky [Kv; TJK III/2. 20]. 1573: Zeoch Kozmane Azt vallia hogi Eoteleh Izente volt megh Myhalnak hogi Minden kesedelem nélkül ely Mennien hazatwl Mert megh verety, Eo megh Monta az Keowetseget Neky [Kv; TJK III/3. 76]. 1605: azt izenni ennekem

eo kegielme, melj keouetsegeth igi mondanak megh, hogy ... the Sigmond Kiralynak Aruloja vagj ugj mond [UszT 19/82]. 1634: meg monda(m) az keuetsseget az szolgalonak [Mv; MvLt 291. 10b]. 1677: Az nemesség s végbeliek micsoda követséggel küldöttek hozzám, én is micsoda választ adtam reá, hoffmester Baló László uramnak oda küldöttem [TML VII, 421-2 Teleki Mihály a fej-hez]. 1736: (A lakodalmi előköszöntők) az menyasszony fő-gazdáját az násznagy nevelével köszöntötték Akkor az gazda vagy egy nagy selleg vagy pohár vagy fazék bort az előköszöntőkre köszönt. Azután az öröm-mondók visszamentenek, és az násznagnak az követséget megvitték [MetTr 379].

Szk: ~et hordoz. 1614: ezt mind ez világh Jol tudgya hogy oda Jeot hozzayok Irogatott izenetet nekik Dengeline^a Azzoniomhoz Kende Ferencz Vyhely Marton voltak inkab az feő postak eők hozdoztak az keowetseget [Nsz; VLT 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall. — ^aDengeleghiné, Báthori Gábor kedvese]. 1763: A kik az követséget hordoztak az Asz(sz)ony eő Ngához ... betsületes Nemes Emberek(nek) hallattuk lenni [Kóród KK; Ks 22/XXIa] * felveheti a ~et → felveszi a ~et * felveszi a ~et. 1597: Igiartha Simon wallia kereknek akkor engemet ew kegmek hogi ezt az keowetseget fel venne(m) es el menve(n) Marthon deakhoz az dolgot ekkeppe(n) beszéllene(m) megh nekik. De en ew kegmek eleot mentem azzal magamat hogi effele dologb(an) egiedewl fel ne(m) wehete(m) az keowetseget [Kv; TJK VI/1. 64].

2. diplomáciai üzenet; mesaj diplomatic; diplomatische Botschaft/Note. Szk: ~et hordoz. 1618: ezféle hamis követek veszik egybe gyakorta az fejedelmeket, az kik nem olyan követséget hordoznak, azmibe urok bocsátja, hanem olyakat, kikkel zűrzavart csináljanak [BTN² 158]. 1677: hasonló poenaban incurrályanak azok-is, a' kik tudva afféle ártalmas leveleket, vagy követségeket hordoznának [AC 88] * ~et hoz. 1619: Im-már Magyarországból magyar követ jő, nem német, lás-sa nagyságod, mellik hoz igazán magyar követséget [BTN² 364]. 1668: ő olyan követséget nem hozott, hogy Gyalu meg ne adassék [TML IV, 265 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~et instituál diplomáciai üzenetet küld. 1677: semmi követséget, valamellyek az Országot és közönséges dolgot illetik, Gubernator Urunk ő Nagysága, és Tanácsok hire nélkül ő Felsége ne hallyon, és választ semmi külső Fejedelmeknek ne adgyon se követséget ne instituáljon, ő Nagyságok hire nélkül [AC 23].

3. küldetés; misiune; Sendung. 1668: Ha kereszttyén-ségemet nem nézném, úgy lássa Isten szívemet, ezt az követséget is, kit nehezen vívék asszonyunknál végben, hogy valamit szerezhsek az pasának, csak félben hagyom vala [TML IV, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1670: Nemessényi, ki vármegyék követségében gyakran járt Bécsbe, most is oda fel lévén, egy darabig e-gyütt jött vellek [TML V, 268 Vessellényi Pál ua-hoz]. 1753: Notarius Uram, Jancso Mihaly Uram Megyessen voltak város követségiben [Kvh; HSzjP].

Szk: levéllel (és) szóval való ~. 1605: Megh értettek eo kgmek biro Vramtol Coloswary Janos Deaknak Directornak, Giulaffy Vram eo Nagatol keowetsegebe valo ide leowetelit lewellel ez zowal valo keowetsege [Kv; TanJk I/1. 510]. 1662: Dániel István uram ment-e el,

vagy más, még nem tudom, gondolom ugyan, hogy ő kegyelme, de csak levéllel, nem szóval való követséggel [TML II, 248 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * *nyelvvel való* ~. 1568: Tyztelendeo Byro vram es Eskewth vraynk Zolgalatwnk Ayanlasanak vthanna: Nyelwel walo Keowetsiggel Bochatottwk ktekez ez my Atyankfyat Eskewth polgar Tarsunkat Zekely Gergelt az kalmar es Egyeb kereskedeok dolgarol [Dés; BesztLt 61].

4. követi küldetés/megbízatus; delegatie; Gesandten-sendung/auftrag. 1542: engemeth kwldoth wala azonywm az k: lewewel az Barathoz^a es egeb dolgokfelol az kewwetsegnek [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz. — ^aFráter Györgyhöz]. 1585: Hauaselfoldebol Jüta Vrunkhöz Egy Boer kowetsegen [Kv; Szám. 3/XVIII. 31-2 Gellien Imre sp kezével]. 1598: Barrabasi Lenart es Chwder Lenart ... az Molduaj Vaidatul Jeonek uala keouetsege(n) voltak oda [UszT 13/37 Martinus Sillo de Cichio^a pp vall. — ^aCsicsó Cs]. 1610: Jöve meg Imrefi János Magyarországból az követségről, az békességettractálás dolga felől, kit meg is szerzett volt [Kv; KvE 141 SB]. 1657: Az palatinus követjét az fejedelem^a ily szókkal bocsátá: Mivel az urad, mint mediator pacis, tégedet ily színes követséggel tractára bocsátott, másfelől szallat ellenségetem reám hozta: azt érdemlenéd, elüttetném fejedet [KemÖn. 68. — ^aBethlen Gábor]. 1710 k.: a commissióba, követségre való küldésre hivattot a fejedelem [Blm. 1032].

Szk: ~be bocsát. 1598: Nagi Demeterj Gyeorgj Vitte Haller gaborth es Trausner Luakatchott Mikoro(n) Vrunk eo felsege keouetsegen bochiata eoket Maximilian Herchiegheoz^a Kassara [Kv; Szám. 8/V. 165. — ^aMiksa főherceghez] * ~be érkezik. 1640: és Havasalföldből érkeztek követségben az püspök és hét fő boér, az országnak az fejei [HGN 64] * ~be indul. 1672: Követségben indultak portára, mely egész bolondság, sőt ha nem acceptáltatnak, ezzel szarják el végképpen Magyarországot, mert soha bizony azután tracta által sem vihetni semmit végben az német előtt [TML VI, 412 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~be jő. 1667: Ezen levéllel ugyanazon eb követségben fog júni urunkhoz, az ki Zólyomival oda volt, melyet urunknak az én tetszésemből úgy kellene csak excipiálni, mint az ebet, s írásban választ sem kellene adni [TML IV, 124 ua. ua-hoz] * ~be küld. 1619: meglássa másszor az uratok, kit küld követségbe ide^a [BTN^a 296-7. — ^aA Portára]. 1710 k.: Két vagy három nap mulva hozzák a fejedelem commissióját, melyben parancsolja, menjek Fogarasba, s olyan dispositióval hagyjam házatam, hogy követségbe küld [BÖn. 680] * ~be küldetik. 1665: Tegnap estve felé se-regenként jövének váradí törökök ide az vár^a alá. Az pasa levelet küldött be ... bejöttek volna hozzám, de nem bocsáttattam, látván levelekbe a pasának, hogy nem küldettek követségben [TML III, 366 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz. — ^aSzékelyhid (B) Vára] * ~be megy. 1612: Menének az erdélyi urak, követségbe az második Mátyás királyhoz szép, drága ajándékokkal^a [Kv; KvE 146 SB. — ^aKöv. a nevek fels.] * ~ben jár. 1619: az az magyar azmiért jött, kételen és nem jóakaratiából jött; azért küldött egy németet véle, hogy egyebet ne mondhasson nagyságod előtt, hanem azmit mondatnak véle. De nem igaz követségben járnak, meglátja nagyságod^a [BTN^a 297. — ^aA török vezír] *

~en expediáltatik. 1667: En Nemes Janos ki mostan az en kglmes ura(m) s az Nemes orsagtol az Fenjes portara követségen Expediáltatom. Recognoscalom ... Hog adot en kezemhez az en kglmes Ura(m) ö Nga ... három Ezer vert Aranjakot [Gyf; UtI] * ~en jár. 1579: az chükat (!) peter wyza Joë ö Nagtol feyrvarol az mynemo koüetsegen Jart wolt budan [Kv; Szám. 1/XVIII. 12] * ~en jő. 1625: Jöve követségben az második Ferdinandus császártól Sennyei István [Kv; KvE 155 SB]. 1653: Ezenközben a kurtánság kettőt választának el ő magokban, hogy a mi hadunkhoz jöjjön követségben [ETA I, 63 NSz]. 1663: Az Moldvay Vaida ö kglme Magiar Deakja Mathé Deak Vr(am) jöven hozánk vrátul követsége(n) jelenté^a [UszT IX. 75. 49 fej. — ^aKöv. a részl.] * ~en küld. 1588: Ez horuat Mihalt Kwlté volt az feiedele(m) Bwdara keowetsegen [Kv; Szám. 4/L. 11]. 1625: Jüta Balashazi Lazlo fja eo felsege Kuldi Keouetsege(n) az Portara [Kv; i.h. 16/XXXV. 194]. 1634: az Czykbannis öttem az kit ott főztenek volt miuel engemet követségben köldöttének uala oda [Mv; MvLt 291.22b]. 1657: Leopold herceg Barköci Lászlót küldé követségben [KemÖn. 285] * ~et visel. 1667: Hogy tudjon az szegény legény a között a tökéletlen nemzetség között követséget viselni [TML IV, 173-4 Naláczai István Teleki Mihályhoz] * ~re küld. 1710: Szintén akkor akarja vala Vajda Lászlót a fejedelem portára küldeni követségre [CsH 181] * ~ül küld. 1657: Ez király^a portára is követségül küldötte vala azt az Strassburg nevű úri ember, ki azelőtt is Erdélyben resideála Bethlen Gábornál [KemÖn. 156. — ^aGustavus Adolphus, svéd király].

5. diplomáciai követség; solie/delegatie diplomatică; diplomatische Gesandtschaft. 1657: Bethlen Istvánnak azért megigirék az fejedelemséget az portán, és noha ország neve alatt mind Bethlen Istvánhoz Budára, s mind portára elég követségek küldettek, de csak heában [Mídon Sároson az lengyelországi követséget meghallgatta volna, engem néhány egybenjáró poharakkal megajándékoza, s akkor nem parancsola semmit az fejedelem [KemÖn. 172, 229]. 1662: sokfelől a keresztény fejedelmektől is a fejedelem udvarát méltóságos követségek gyakorlani kezdték vala [SKr 332].

6. kérés, kérelem; cerere, petítie; Bitte, Gesuch. 1580: Megh ertettek Az legnek torlassa myat valo fogyatkozast, Azert wegeztek eo kegmek egez varassul hogy Biro vram az Malom mesternek keowetsegere, ha tyzed allya kel, azt Aggyon, ha teob kelis adasson eoekeme teobbet hogy Az Molnok ne allyanak megh [Kv; TanJk V/3. 211b].

követség-ajándék követi ajándék; cadoul oferit/dat de un sol/trimis; Gesandtengeschenk. 1662: Persiai portára való követség ajándék [SKr 344].

követségbeli követi; de misiune diplomatică; gesandtschaftlich. 1670: Azután is mint forga s mint hozódott elő az Naláczai uram követségbeli dolog is ... halasztom az Kegyelmeddel való szemben létele [TML V, 345 Baló László Teleki Mihályhoz].

követségshordozás követségviselés; solie; Gesandten-dienst. 1618: eddig is kitetszett es ezután is jobban kitetszik az jámbor szolgának urának és országának való igaz követségshordozás [BTN^a 158].